Pentru Leila, Maria şi Anna de la Moscova şi
pentru Jenny, Charles, Emma şi Lisa de la Cambridge şi Londra, cu speranţa că respectarea
drepturilor omului în Uniunea Sovietică le va
permite să se întâlnească peste foarte puţin timp.

Când această carte vedea lumina tiparului la

sfârşitul lunii august 1991, autorităţile sovietice au anunţat că Leila, Maria şi Anna, după mai mult de şase ani de despărţire forţată de Oleg, vor primi în curând permisiunea de a părăsi Uniunea Sovietică.

KGB The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev

Cristopher Andrew & Oleg Gordievsky

First published in Great Britain in 1990 by Hodder and Stoughton Ltd., *Sceptre Edition 1991*

KGB - ISTORIA SECRETĂ A OPERAŢIUNILOR SALE EXTERNE DE LA
LENIN LA GORBACIOV

Cristopher Andrew, Oleg Gordievski

Traducerea din limba engleză de Doina Mihalcca-Ştiucă

ISBN 973-9156-81 -9

Editura ALL — Bucureşti
Calea Victoriei 120
S 312.41.40, 650.44.20 Fax: 312.34.07

Redactor: Cristian-Marius Ioan

Fotografiile coperţii verso: Peter Lofts şi Barry Penrose

Tehnoredactare computerizată: Paradovschi Adrian BIC-ALL srl

PRINTED IN ROMÂNIA

Christopher Andrew
şi
Oleg Gordievski

KGB

Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov

Traducerea din limba engleză de
DOINA MIHALCEA-ŞTIUCĂ

Editura ALL Bucureşti în colecţia „LUMEA ÎN CARE TRĂIM” a Editurii ALL, veţi mai putea găsi:

PÂNĂ LA CAPĂTUL LUMII - ÎN CĂUTAREA ŞACALULUI: *Adevărul despre Carlos, omul cel mai căutat din lume*-David Yallop, Editura Corgi Books -1994 - Traducere din Limba Engleză de Dana-lrena Paradovschi - apariţie 1994.

AGENŢIA: *CIA - Ascensiune şi declin*-John Ranelagh, Editura Simon & Schuster - New York - Traducere din Limba Engleză de Dana-Irena Paradovschi - apariţie 1995.

Următoarele apariţii în colecţia „ACCES LA ISTORIE", realizată în colaborare cu editura Hodder & Stoughton - Londra:

STALIN ŞI HRUSCIOV - URSS ÎNTRE 1924-1964 - Michael Lynch - Traducere din Limba Engleză de Roxana Duma - apariţie 1994.

HABSBURGn ŞI HOHENZOLERND1713-1786 - Walter Oppenheim - Traducere din Limba Engleză de Roxana Duma - apariţie 1994.

LUTHER ŞI REFORMA ÎN GERMANIA 1517-1555 - Keith Randell - Traducere din Limba Engleză de Horia Niculescu - apariţie 1994.

EUROPA ŞI DESPOŢII LUMINAŢI - Walter Oppenheim - Traducere din Limba Engleză de Roxana Duma - apariţie 1994.

JEAN CALVIN ŞI REFORMA TÎRZIE - Keith Randell - Traducere din Limba Engleză de Horia Niculescu - apariţie 1994.

IMPERIUL OTOMAN 1450-1700 - Andrina Stiles - Traducere din Limba Engleză de Felicia Pavel - apariţie 1994.

în acelaşi domeniu:

INSTAURAREA COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA - *I. Guvernul Rădescu* - Dinu C. Giurescu - apariţie 1995.

ROMÂNIA ŞI CONFERINŢA DE LA POTSDAM - 1945 - *Documente* - Dinu C. Giurescu - apariţie 1995.

ISTORIA SECOLULUI XX - III vol. - Pierre Milza, Serge Berstein - Editura Hatier - Paris - Traducere din Limba Franceză de Crislian-Marius Ioan - apariţie 1995.

"Geneza acestei cărţi importante este aproape la fel de

interesantă ca şi conţinutul ei”

Philip Knightley în “The Spectator”

“Povestiri pline de culoare despre numărul, din păcate impresionant, de bărbaţi şi femei din occident care au fost, în mod secret, în serviciul KGB-ului, care rămân istorii captivante în timp ce recentele lovituri ale KGB-ului ne produc fiori”.

Tom Bower în “Sunday Telegraph ”

“Lucid şi detaliat”

John Lloyd în “The London Review of Books ”

“Această masivă şi unică operă de colaborare poate fi considerată drept cea mai bună carte de până acum referitoare la practicile actuale, spre deosebire de componenţa teoretică a activităţii de spionaj. Nu poate fi pus la îndoială faptul că este cea mai fascinantă istorie disponibilă în prezent a KGB-ului.

Prof. Robin Winks, Univ. Yale, în “Boston Globe”

‘Fără

Miles Copeland în “Daily Telegraph

Competentă, amplu documentată şi accesibilă prezentare a istoriei KGB-ului şi a politicii externe sovietice începând de la Lenin”

Sally Laird în “The Observer”

“Andrew şi Gordievski au înregistrat o splendidă reuşită în ceea ce şi-au propus”

Norman Stone în “The Sunday Times”

“Această istorie a KGB-ului şi a predecesorilor săi corespunde tuturor exigenţelor noastre”.

Sir Michael Howard în “The Washington Post"

“O lucrare competentă, care nu este doar o lectură plăcută, ci o carte care dezvăluie adevărurile asupra multor controverse… cuprinzătoare şi magistrală totodată”.

Robert Cecil în “The Sunday Corespondent ”

CHRISTOPHER ANDREW
Şi
OLEG GORDIEVSKI

Christopher Andrew este un istoric de la Cambridge, considerat în ziarul *The Times* „liderul neoficial al istoricilor serviciilor secrete în Marea Britanie”. El este de asemenea un frecvent prezentator de filme documentare istorice la televiziune, fiind ales de ziarul *The Sunday Times* printre cele „O sută de personalităţi din Marea Britanie în anul 1980”. Cartea lui, „SERVICIUL SECRET: CONSTITUIREA SERVICIILOR DE INFORMAŢII BRITANICE”, publicată în 1985, a fost descrisă de D. Cameron Watt în ziarul *The Daily Telegraph* ca fiind „excelent documentată, bine studiată... o poveste fascinantă de glorie şi decădere”.

Oleg Gordievski a fost responsabil cu pregătirea, în 1980, a unei istorii strict secrete a KGB-ului şi a operaţiunilor derulate de acesta în Marea Britanie şi în alte ţări occidentale. Colonel KGB şi rezident desemnat în Marea Britanie până la evadarea sa din Uniunea Sovietică în 1985, a lucrat pentru serviciile de informaţii britanice ca agent penetrat în KGB din anul 1974. Actualmente este editor consultant al publicaţiei *Serviciile de informaţii şi securitatea naţională.* Christopher Andrew şi Oleg Gordievski au publicat de asemenea „INSTRUCŢIUNI DE LA CENTRU: DOSARE ULTRASECRETE ASUPRA OPERAŢIUNILOR ÎN STRĂINĂTATE ALE KGB-ULUI, 1975—1985”, în 1991, în Marea Britanie.

Editura ALL
Bucureşti

Tiparul executat
la Editura şi Atelierele Tipografice
METROPOL

—T—

—R—

—o—

—P—

—N—

—K—

—I—

-J-

—H—

—F—

—D—

—C—

INDEX

—A—

Donald Cameron Watt, ’The Initiation of Talks Leading to the Nazi-Soviet Pact: An Historical Problem’, în C. Abramsky şi Beryl J. Williams (eds.), *Essays in Honour ofE. H. Carr* (London: Macmillan, 1974)

Donald Cameron Watt,' [John] Herbert King: A Soviet Source in the Foreign Office’, *Intelligence and National Security,* vol. Ill (1988), nr. 4

Donald Cameron Watt, *How War Came: The Immediate Origins of the Second World War 1938-1939* (London: Heinemann, 1989)

Gary R. Waxmonsky, 'Police and Politics in Soviet Society, 1921-1929’, unpublished PhD thesis (Princeton University, 1982)

Allen Weinstein, *Perjury: The Hiss-Chambers Case* (New York:' Knopf, 1978)

Nigel West, A *Matter of Trust* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1982)

Nigel West, *GCHQ* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1986)

Nigel West, *Molehunt* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1987)

W. J. West (ed.), *Orwell: The War Commentaries* (London: Duckworth, 1985)

W. J. West, *Truth Betrayed* (London: Duckworth, 1987)

W. J. West, *The Truth About Hollis* (London: Duckworth, 1989)

Barton Whaley, *Codeword Barbarossa* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1974)

Philip M. Williams, *French Politicians and Elections 1951-1969 (Cambridge* University Press, 1970)

Robert Chadwell Williams, *The Other Bolsheviks* (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1986)

Robert Chadwell Williams, *Klaus Fuchs, Atom Spy* (Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1987)

Charles A. Willoughby, *Sorge: Soviet Master Spy* (London: William Kimber, 1952)

Bertram D. Wolfe (ed.), *Khrushchev and Stalin’s Ghost: Text, Background and Meaning of Khrushchev's Secret Report to the Twentieth Congress on the Night of February 24-25 1956* (London: Atlantic Press, 1957)

Bertram D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution* (Harmondsworth: Penguin, 1966)

Thierry Wolton, *Le KGB en France* (Paris: Bernard Grasset, 1986)

Robert Woodward, *Veil: The Secret Wars of the CIA 1981-1987* (New York: Simon & Schuster, 1987)

Peter Wright, *Spycatcher* (New York: Viking, 1987)

Herbert Yardley, *The American Black Chamber* (London: Faber, 1931)

Robert Young, *In Command of France* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978)

G. K. Zhukov, *The Memoirs of Marshal Zhukov* (London:

Jonathan Cape, 1971).

Hugh Thomas, *Armed Truce: The Beginnings of the Cold War* (London: Hamish Hamilton, 1986)

Paul Thomas, *LeKGB en Belgique* (Brussels: Editions}. M. Collet, 1987)

Robert W. Thurston, 'Fear and Belief in the USSR’s “Great Terror”: Response to Arrest 1935-1939’, *Slavic Review,* vara anului 1986

Pavel Tigrid, ’The Prague Coup: The Elegant Takeover', în Thomas Hammond (ed.), *The Anatomy of Communist Takeovers* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1975)

Fritz Tobias, *The Reichstag Fire: Legend and Truth* (London: Seeker & Warburg, 1963)

0mulf Tofte, *Spaneren* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1987)

John Toland, *Adolf Hitler* (New York: Doubleday, 1976)

Nikolai Tolstoi, *Stalins’s Secret War* (London: Jonathan Cape, 1981)

Leopold Treppcr, *The Great Game* (London: Michael Iosif, 1977)

Leon Troţki, *My Life* (Gloucester, Mass.: P. Smith, 1970)

Hany S. Truman, *Memoirs: 1945, Year of Decisions,* Signet cd. (New York: New American Library, 1965)

S. K. TsVigun şi al. (cds.), *V. I. Lenin i VChK: Sbomik documentov (1917-1922 gg)* (Moscow: Izdatel’stvo Politichcskoi Litcratury, 1975)

R. C. Tucker şi S. F. Cohen (cds.), *The Great Purge Trial* (New York: Grossct & Dunlap, 1965)

Dwight W. Tuttle, *Harry L. Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations, 1941-1945* (New York: Garland, 1983)

Adam B. Ulam, *Titoism and the Cominform* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1952)

Adam B. Ulam, *Expansion and Coexistence: Soviet Foreign Policy 1917-1973* (New York: Holt, Rinehart, 1974)

Adam B. Ulam, *Dangerous Relations* (New'York: Oxford University Press, 1984)

Richard H. Ullman, *Anglo-Soviet Relations,* 1917-1921, vol. I: 1961, vol. Ill: 1972 (Princeton University Press)

Peter S. Usovski, John McCone and the Cuban Missile Crisis: A Persistent Approach to the Intelligence-Policy Relationship’, *International foumal of Intelligence and Counterintelligence,* vol. II (1988), nr. 4

A. T. Vasiliev, *The Ochrana* (London: Harrap, 1930)

John Vassall, *Vassal!* (London: Sidgwick & Jackson, 1975)

Georges Vereeken, *The GPU in the Troţkyist Movement* (London: New York Publications, 1976)

Vsevolod Vejnov, 'An Anti-Hitler Coalition Before the War?

Possibilities and Reality’, *Literatumaya Gazeta,* 1989, nr. 17
Dimitri Volkogonov, ’On the Eve of War’, *Pravda,* 20 iunie 1988
Fiodor Volkov, *Secrets from Whitehall and Downing Street* (Moscow: Progress Publishers, 1986)
• Julian Wadleigh, 'Why I Spied for the Communists’, *New York Post,* 12-20 iulie 1949

Philip Short, *The Dragon and the Bear* (London: Hodder & Stoughton, 1982)
Richard II. Shultzjr., *The Soviet Union and Revolutionary Warfare* (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1988)
Richard H. Shultz şi Roy Godson, *Dezinformatsia: Active Measures in Soviet Strategy* (Oxford: Pergamon-Brassey, 1984)
V. Sidorov, 'Once again about The Trust: the role played by M. V. Zakharchenko-Schultz’, *Golos Zarubezhya,* 1987, nr. 45-46
S. Nihal Singh, *The Yogi and the Bear* (London: Mansell, 1986)
Bradley F. Smith, *The Shadow Warriors* (London: Andre Deutsch, 1983)
Richard Harris Smith, *OSS: The Secret History of America’s First Central Intelligence Agency* (Berkeley, Ca.: University of California Press, 1972)
Richard Harris Smith, 'The First Moscow Station: An Espionage Footnote to Cold War History’, *Internationalfoumal of Intelligence and Counterintelligence,* vol. Ill (1989), nr. 3
H. P. Smolka, *Forty, Thousand Against the Arctic: Russia's Polar Empire,* ed. rev. (London: Hutchinson, 1938)
Alexandr Soljeniţîn, *The Oak and the Calf* (London: Collins, 1980)
Keith Somerville, 'The Soviet Union and Zimbabwe: The Liberation, Struggle and After’, în R. Craig Nation şi Mark V. Kauppi, *The Soviet Impact in Africa* (Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1984)
Boris Souvarinc, *Stalin:* A *Critical Survey of Bolshevism* (London: Seeker & Warburg, 1939)
P. S. Squire, *The Third Department* (Cambridge University Press, 1968)
Robert W. Stephan, ’Death to Spies: The Story of Smcrsh’, MA dissertation, American University, Washington DC, 1984 ,
Robert Stephens, *Nasser: A Political Biography* (New York: Simon & Schuster, 1971)
P. Stojanoff, *Reichstagbrand: Die Prozesse in London und Leipzig* (Vienna: Europa Verlag, 1966)
John Stonehouse, *Ralph* (London: Jonathan Cape, 1982)
Richard Storry, *A History of Modem fapan* (Harmondsworth: Penguin, 1960)
Michael Straight, *After Long Silence* (London: Collins, 1983)
Victor Suvorov, *Soviet Military Intelligence* (London: Hamish Hamilton, 1984)

K. Svetiţki şi S; Sokolov, T Would Cope With Any Work’, *Ogonek,* iunei 1989

Bela Szasz, *Volunteers for the Gallows* (London: Chatto & Windus, 1971)

Tad Szulc, *Fidel: A Critical Portrait* (London: Hutchinson, 1987)

Strobe Talbott (ed./trad.), *Krushchev Remembers* (London: Sphere Books, 1971)

Vâino Tanner, *The Winter War* (Stanford, Conn.: Stanford University Press, 1957)

Hugh Thomas, *The Cuban Revolution* (New York: Harper & Row, 1977)

Hugh Thomas, *The Spanish Cibil War,* ediţia a treia rev. (London: Hamish Hamilton, 1977)

Herbert Romerstein, *Soviet Active Measures and Propaganda,* Mackenzie Institute Paper nr. 17 (Toronto, 1989)

Herbert Romerstein şi Stanislav Levchenko, *The KGB Against the ’Main Enemy’* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989)

Elliot Roosevelt, *As He Saw It* (New York: Duell, Sloan & Pearce, 1946)

Clive Rose, *The Soviet Propaganda Network* (London: Pinter, 1989)

Niels Erik Rosenfeldt, *Knowledge and Tower: The Role of Stalin’s Secret Chancellery in the Soviet System of Government* (Copenhagen: Rosenkilde & Bagge, 1978)

A. Roşchin, 'Inside the Commissariat of Foreign Affairs on the Eve of the War’, *Mejdunarodnaia Jizn,* aprilie 1988

Harru Rositzke, *The KGB: Eyes of Russia* (London: Sidgwick & Jackson, 1983)

Stephen Roskill, *Hankey: Man of Secrets,* vol. Ill (London: Collins, 1974)

Iosif Rothschild, *The Communist Party of Bulgaria: Origins and Development, 1883-1936* (New York: Columbia University Press 1971)

Iosif Rothschild, *Return to Diversity: A Political History of East Central Europe since 'World* War//(NewYork: Oxford University Press, 1989)

Kevin Ruane, *The Polish Challenge* (London: BBC, 1982)

Jacques Rupnik, *The Other Europe* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1988)

Anwar el-Sadat, *In Search of Identity* (London: Collins, 1978)

Vladimir Saharov, *High Treason* (New York: Ballantine Books, 1981)

John Sawatsky, *Gouzenko: The Untold Story* (Toronto: Macmillan, 1985)

Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union,* ediţia a doua rev. (London: Methuen, 1970)

Arthur M. Schlesinger Jr., *A. Thousand Days* (Boston: Houghton Mifflin, 1965)

Hans W. Schoenberg, 'The Partition of Germany and the Neutralization of Austria', în Thomas Hammond (ed.), *The Anatomy of Communist Takeovers* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1975)

Albert Seaton, *Stalin as Warlord* (London: Batsford, 1976)

The Second Broiun Book of the Hitler Terror (London: Bodley Head, 1934)

Jan Sejna, *We Will Bury You* (London: Sidgwick &: Jackson, 1982)

Victor Serge, *Memoirs of a Revolutionary 1901-1941* (London: Oxford University Press, 1963)

Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution* (London: Methuen, 1956)

Myron Sharaf, *Fury on Earth: A Biography of Wilhelm Reich* (London: Andre Deutsch, 1983)

William Shawcross, *Crime and Compromise* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1974)

Robert E. *Sherwood, Roosevelt and Hopkins: An Intimate History* (NewYork: Grosset & Dunlap, 1950)

Arkadi N. Şevcenko, *Breaking with Moscow* (New York: Ballantine Books, 1985)

A. Shneider, *Zapiski starogo moskviclia* (Moscow, 1966)

Cathy Porter şi Mark Jones, *Moscow in World War Two* (London: Chatto & Windus, 1987)

Stefan T. Possony, *Lenin: The Compulsive Revolutionary,* rev. Brit. ed. (London: Allen & Unwin, 1966)

Thomas Powers, *The Man Who Kept the Secrets: Richard Helms and the CIA* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1979)

Gordon W. Prange şi al., *Target Tokyo: The Story of the Sorge Spy Ring* (New York: McGraw Hill, 1985)

Paul Preston, *The Spanish Civil War, 1936-1939* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1986)

D. N. Pritt, *From Right to Left* (London: Lawrence & Wishart, 1985)

Protsess 'Promparty', 25 noiabria-7dekabria 1930g. Stenogramma sudebnogo protsessa i materialov, priobshchennye k delu (Moscow: People's Commissariat of Justice, 1931)

Ronald Radosh şi Joyce Milton, *The Rosenberg File* (London: Weidenfeld *8c.* Nicolson, 1983)

Leonid Radjiţorski, 'December 1', *Moscow News,* 1988, nr. 48

A. G. Rafialovitci, *L'abominable venalite de lapresse* (Paris, 1921)

Lâszlo Rajk and His Accomplices Before the People's Court (Budapest, 1949)

John Ranelagh, *The Agency* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1986)

Anthony Read şi David Fisher, *Operation Lucy* (London: Hodder & Stoughton, 1980)

Anthony Read şi David Fisher, *The Deadly Embrace* (London: Michael Iosif, 1988)

David Rees, *Harry Dexter White:* A *Study in Paradox* (New York: Macmillan, 1973)

Goronwy Rees, A *Chapter of Accidents* (London: Chatto & Windus, 1971)

Wilhelm Reich, [redacted] *Sexualerregung und Sexualbefriedigung* (Vienna: Munster Verlag, 1929)

S. G. Reilly, *The Adventures of Sidney Reilly, Britain's Master Spy* (London: E. Mathews *8c* Marrot, 1931)

Report of Court Proceedings in the Case of the Troţkyite-Zinovievite Terrorist Centre (Moscow: Pcopl's Commissariat of Justice, 1936)

Report of Court Proceedings in the Case of the Anti-Soviet Troţkyite Centre (Moscow: People's Commissariat of Justice, 1937)

N. V. Riasanovski, A *History of Russia,* ed. a patra (Oxford University Press, 1984)

R. Dan Richardson, *Comintern Army* (Lexington, Ky.: University Press of Kentucky, 1982)

Hans Rogger, *Russia in the Age of Modernisation and Revolution 1881-1917* (London: Longman, 1983)

B. V. A. Roling şi C. F. Ruter (eds.), *The Tokyo Judgement: The International Military Tribunal for the Far East* (Amsterdam: APA University Press, 1977)

Herbert Romerstein, 'Some Insights Derived from the Grenada Documents', în Dennis L. Bark (cd.), *The Red Orchestra,* vol. I: *Instruments of Policy in Latin America and the Caribbean* (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1986)

Nissan Oren, *Bulgarian Communism: The Road to Power 1934-1944* (New
York: Columbia University Press, 1971)

Nissan Oren, 'A Revolution Administered: The Sovietization of Bulgaria', in Thomas Hammond (ed.), *The Anatomy of Communist Takeovers* (New Haven, Con.: Yale University Press, 1975)

Aleksandr Orlov, *The Secret History of Stalin's Crimes* (London: Jarolds, 1954)

Aleksandr Orlov, *Handbook of Intelligence and Guerilla Warfare* (Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press, 1963)

Serghei Zaharovici Ostriakov, *Voyennye Chekisty* (Moscow: Voycnizdat, 1979)

Richard Owen, *Crisis in the Kremlin* (London: Victor Gollancz, 1986)

Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons* (Washington, DC: Regncry Gateway, 1987)

Bruce Page, David Leitch şi Phillip Knightley^*Philby: The Spy Who Betrayed a Generation* (London: Sphere Books, 1977)

A. Palii, ’Radio-Electronic Combat in the Course of the War’, *Voyenno- Istonchesky Zhumal,* 1977, nr. 4

N. C. Pano, *The People’s Republic of Albania* (Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, 1968)

Robert A. Pastor, *Condemned to Repetition: The United States and Nicaragua* (Princeton University Press, 1987)

Nikolai Pavlenko, 'The History of the War Is Still To Be Written’, *Ogonek,* 1989, nr. 25

A. Pavlov şi Z. Fedotova, ’Consultation’, *Literatumaya Gazeta,* 1989, nr. 32 (5253)

Jiri Pelikan (ed.), *The Czechoslovak Political Trials, 1950-1954* (London: Macdonald, 1971)

Henry M. Pellingt, *The British Communist Party,* ediţia a doua (London: A & C Black, 1975)

Barrie Penrose şi Simon Freeman, *Conspiracy of Silence* (London: Grafton Books, 1986)

Iakov Kristoforovici Peters, ’Vospominaniya o rabotc v VChK v pervyi god revolutsii’, *Proletarskaya Revoliutsia,* 1924, nr. 10 (33)

Vladimir Petrov (ed.), *June 22 1941: Soviet Historians and the German*
Invasion (Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1968)

Vladimir şi Evdokia Petrov, *Empire of Fear* (London: Andre Deutsch, 1956)

Kim Philby, *My Silent War* (London: Panther Books, 1969)

Janusz Piekalkicwicz, *Operation ’Citadel’* (Novato, Ca.: Presidio Press, 1988)

Chapman Pincher, *Their Trade is Treachery* (London: Sidgwick & Jackson, 1981)

Chapman Pincher, *Too Secret Too Long* (London: NEL, 1985)

Chapman Pincher, *Traitors* (London: Sidgwick & Jackson, 1987)

Richard Pipes, *Russia Under the Old Regime* (Harmondsworth: Penguin, 1974)

Antony Polonsky şi Boleslaw Drukicr (eds.), *The Beginnings of Communist Rule in Poland* (Routledge & Kegan Paul, 1980)

Elizabeth Poretsky, *Our Own People* (London: Oxford University Press, 1969)

Roy Medvedev, 'N. S. Khrushchev’s Political Biography', *Druzhba Narodov,* iulie 1989

Jorcs Medvedev, *Andropov: His Life and Death,* ed. rev.

(Oxford: Basil Blackwell, 1984)

S. P. Melgounov, *The Red Terror in Russia* (London: Dent, 1925)

Tibor Meray, 'The Trial of Imre Nagy', în Bela K. Kirâly şi Paul Jonâs (eds.), *The Hungarian Revolution of1956 in Retrospect* (New York: Columbia University Press, 1978)

Francis Meyncll, *My Lives* (London: Bodley Head, 1971)

Stanislaw Mikolajczyk, *The Pattern of Soviet Domination* (London: Sampson Low, Marston, 1949)

Leonid Mlechin, 'A Minister in Emigration: Hitherto Unknown Pages in the History of the Soviet Intelligence Service', *New Times,* 1990, nr. 18-20

Sidney Monas, *The Third Section* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1961)

Lord Moran, *Winston Churchill: The Struggle for Survival 1940-1965* (London: Constable, 1966)

Frantisek Moravec, *Master of Spies* (London: Bodley Head, 1975)

Kirill S. Moskalenko, 'Bcria's Arrest', *Moscow News,* 1990, nr. 23

Daniel Patrick Moynihan, *A Dangerous Place* (London: Seeker & Warburg, 1979)

Timothy P. Mulligan, 'Spies, Ciphers and "Zitadclle": Intelligence and the Battle of Kursk, 1943', *fournal of Contemporary History,* vol. XXII (1987), nr. 2

B. N. Mullik, *The Chinese Betrayal* (Bombay: Allied Publishers, 1971)

C. N. Mullik, *My Years with Nehru 1948-1964* (Bombay: Allied Publishers, 1972)

Gamal Abdel Nasser, *The Philosophy of the Revolution* (Cairo, 1954)

R. Craig Nation şi Mark V. Kauppi, *The Soviet Impact in Africa* (Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1984)

Jawaharlal Nehru, *The Discovery of India* (New York: John Day, 1946)

V. F. Nekrasov, 'The contribution of the internal forces to the cause of the victory of the Soviet people in the Great Patriotic War', *Voyenno-Istorichesky Zhumal,* 1985, nr. 9

Harold D. Nelson (ed.), *Mozambique: A Country Study,* ediţia a treia (Washington, DC: US Government Printing Office, 1985)

Harold D. Nelson şi Irving Kaplan (eds.), *Ethiopia:* A *Country Study,* ediţia a treia (Washington DC, US Government Printing Office, 1981)

J. P. Netti, *Rosa Luxemburg,* 2 vol. (London: Oxford University Press, 1966)

A. Neuberg, *Armed Insurrection* (London: NLB, 1970)

Boris Nicolacvski, *Power and the Soviet Elite* (New York:

Pracger, 1965)
Joshua Nkomo, *Nkomo: The Story of My Life* (London: Methuen, 1984)
Carl O. Nordling, *Defence or Imperialism?* (Uppsala: Universitet Rcproccntralen HSC, 1984)
J. Novak, 'Sprawa gen. Berlinga', Zesycy Historyczne, vol. XXXVII (1976)
Nicholas Nyaradi, *My Ringside Seat in Moscow* (New York: Crowell, 1953)
Erich Ollcnhauer, *A biz Z* (Bonn, 1969)

Auguste Lecoeur, *Le partisan* (Paris: Flammarion, 1963)
George Leggett, *The Cheka: Lenin's Political Police* (Oxford University Press, 1981)
V. I. Lenin, *The State and Revolution* (London: Allen & Unwin, 1919)
Wolfgang Leonhard, *Child of the Revolution* (London: Collins, 1957)
Isaac Don Levine, *The Mind of an Assassin* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1959)
Flora Lewis, *The Man Who Disappeared: The Strange History of Noel Field* (London: Arthur Barker, 1965)
Jonathan Lewis şi Phillip Whitehead, *Stalin: A Time forJudgement* (London: Methuen, 1990)
D. C. B. Lieven, *Russia and the Origins of the First World War* (London: Macmillan, 1983)
Robert Bruce Lockhart, *Memoirs of a British Agent,* ediţia a doua (London/ New York: Putnam, 1934)
Robert Bruce Lockhart, *Ace of Spies: A Biography of Sidney Reilly* (London: Hodder & Stoughton, 1967)
Gordon Lonsdale, *Spy* (London: Neville Spearman, 1965)
Eugene Lyons, *Assignment in Utopia* (London: Harrap, 1938)
Martin McCauley (ed.), *Communist Power in Europe 1944-1949* (London: Macmillan, 1977)
Martin McCauley, 'East Germany', în McCauley (cd.), *Communist Power in Europe 1944-1949* (London: Macmillan, 1977)
Martin McCauley, *The Soviet Union Since 1917* (London: Longman, 198'.;
George Mcjimscy, *Harry Hopkins: Ally of the Poor and Defender of Democracy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1987)
Ian McLainc, *Ministry of Morale* (London: Allen & Unwin, 1979)
Jukka L. Măkclă, *Hemligt Krig* (Stockholm, 1968)
Nadcjda Mandelstam, *Hope Against Hope* (London: Collins, 1971)

Nadejda Mandelstam, *Hope Abandoned* (London! Collins, 1974)

Robert Manne, *The Petrov Affair: Politics and Espionage* (Sydney: Pergamon, 1987)

David Martin, James Klugmann, SOE-Cairo and the Mihailovic Deception’, în David Charters şi Maurice Tugwell (eds.), *Deception in East-West Relations* (London: Pergamon-Brassey, 1990)

David Martin, *Wilderness of Mirrors* (New York: Ballantine Books, 1981)

Hcdc Massing, *This Deception* (New York: Ivy Books, 1987)

Anthony Masters, *The Man Who Was M* (Oxford: Basil Blackwell, 1984)

Vojtcch Mastny, *Russia's Road to the Cold War* (New York: Columbia University Press, 1979)

Evan Mawdsley, *The Russian Civil* War (London: Allen & Unwin, 1987)

Ernest R. May (ed.), *Knowing One’s Enemies* (Princeton University Press, 1984)

Christopher Mayhew, *Time to Explain* (London: Hutchinson, 1987)

Roy Medvedev, *Let History fudge* (London: Macmillan, 1972)

Arthur Koestler, *The Invisible Writing,* Danube cdn. (London: Hutchinson, 1969)

L. Kolosov, 'Immortality of Those Who Have Fallen', *Izvestia,* 8-10, octombrie 1969.

Sandor Kopâcsi, *Au nom de la classe ouvriere* (Paris: Editions Robert Laffont, 1979)

Lev Kopelev, *The Education of a True Believer* (London: Wilwood House, 1981)

F. N. Kovalev, 'Documents from the Soviet Plenipotentiary Representation in Prague Relating to the “Tukhachevsky Affair’", *Vestnik,* nr. 8 (42)

N. N. Krasnov, *The Hidden Russia: My Ten Years as a Slave Labourer* (New York: Holt, Rinehart, 1960)

Joachim Krause, 'Soviet Arms Transfers to Sub-Saharan Africa’, în R. Craig Nation şi Mark V. Kauppi, *The Soviet Impact in Africa* (Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1984)

Viktor Kravcenko, *I Chose Freedom* (New York: Scribner’s, 1946)

Walter Kriviţki, *I Was Stalin’s Agent* (London: Hamish Hamilton, 1939)

V. A. Kriucikov, 'An Objective View of the World’ *Mezhdunarodnaya Zhizn,* octombrie 1988

Gheorghi Kumanev, ’The 22nd at Dawn’, *Pravda,* 22 iunie 1989

Hiroaki Kuromiya, *Stalin's Industrial Revolution* (Cambridge

University Press, 1988)
Aino Kuusinen, *Before and After Stalin* (London: Michael Iosif, 1974) Vladimir Kuzicikin, 'Coups and Killings in Kabul', *Time,* 22 noiembrie 1982 Vlasimir Kuzicikin, *Inside the KGB* (London: Andre Deutsch, 1990) Tae-Hwan Kwak şi al. (eds.), *The Two Koreas in World Politics* (Seoul:
Kyungnam University Press, 1983)
Robert J. Lamphcre, *TheFBI-KGB War:* A *Special Agent's Story* (New York: Berkley Books, 1987)
Arthur Bliss Lane, *I Saw Freedom Betrayed* (London: Regency Publications, 1949)
Richard Langhorne (ed.), *Diplomacy and Intelligence During the Second World War: Essays in Honour of F. H. Hinsley* (Cambridge University Press, 1985)
A. M. Larina, 'The Unforgettable', *Znamya,* octombrie 1988
Lăszlo Rajk and His Accomplices before the People's Court (Budapest, 1949)
A. Lavrentieva, 'Stroiteli novogo mira', *V. Mire Knig,* 1970, nr. 4
V. G. Lawford, *Bound for Diplomacy* (London: John Murray, 1963)
Branko Lazitch, 'Stalin's Massacre of the Foreign Communist Leaders' and 'Two Instruments of Control by the Comintern: The Emissaries of the ECCI and the Party Representatives in Moscow', în Milorad M. Drachkovitch şi Branko Lazitch (eds.), *The Comintern: Historical Highlights* (New York: Praeger, 1966)
Branko Lazitch şi Milorad M. Drachkovitch, *Lenin and the Comintern,* vol. 1 (Stnford, Ca.: Hoover Institution Press, 1972)
Branko Lazitch şi Milorad M. Drachkovitch, *Biographical Dictionary of the Comintern,* ed. rev. (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1986)

David Kahn, 'Codebreaking in World War I and II: The Major Successes and Failures, Their Effects', in Christopher Andrew şi David N. Dilks (eds.), *The Missing Dimension: Governments and Intelligence Communities in the Twentieth Century* (London: Macmillan, 1984)
Oleg Kalughin, 'Intelligence and Foreign Policy', *International Affairs* (Moscow), iunie 1989
P. L. Kapiţa (ed. Pavel Rubinin), *Pisma o nauke* (Moscow: Moskovsky Rabochy, 1989)
Irvind Kaplan (ed.), *Angola:* A *Country Study,* ediţia a doua (Washington, DC: US Government Printing Office, 1979)
Karel Kaplan, *Dans les archives du Comite Central* (Paris: Albin Michel, 1978)
Karel Kaplan, *Procespolitiqu.es ă Prague* (Brussels: Editions

Complexe, 1980)
Karel Kaplan, *The Short March: The Communist Takeover in Czechoslovakia 1945-1948* (London: C. Hurst & Co., 1987)
Ahti Kaijalaincn and Jukka Tarkka, Presidentin Ministcri (Helsinki: Otava, 1989)
Catherine Kârolyi, *A Life Together* (London: Allen & Unwin, 1961)
Derek Kartun, *Tito's Plot against Europe: The Story of the Rajk Conspiracy* (London: Lawrence & Wishart, 1949)
Michael Katcr, *The Nazi Pary:* A *Social Profile of Members and Leaders 1919-1945* (Oxford: Basil Blackwell, 1983)
T. N. Kaul, *Reminiscences Discreet and Indiscreet* (New Delhi: Lancers, 1982)
George Kennan, *Memoirs 1950-1963* (New York: Pantheon Books, 1983)
Sheila Kerr, 'Roger Hollis and the Dangers of the Anglo-Soviet Treaty of 1942', *Intelligence and National Security,* vol. V (1990), nr. 3
Ronald Kessler, *Moscow Station* (New York: Scribner's, 1989)
Michael Kettle, *Sidney Reilly: The True Story* (London: Corgi, 1983) O. V. Khlevnyuk, 'The Year 1937 - Opposition to the Repressions', *Kommunist,* 1989, nr. 18
Kikolai Y. Klohlov, *In the Name of Conscience* (London: Frederick Muller, 1960)
Sergei Nikitovici Hrusciov, 'The Plot to Oust Khrushchev', *Ogonek,* 1988
Warren Kimball, '"They Don't Come Out Where You Expect": Roosevelt Reacts to the German-Soviet War' (forthcoming)
Robert R. King, *History of the Romanian Communist Party* (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1980)
Bela K. Kirăly, 'Military Aspects', in Bela K. Kirăly şi Paul Jonas (eds.), *The Hungarian Revolution in 1956 in Retrospect* (New York: Columbia University Press, 1978)
Amy W. Knight, *The KGB: Police and Politics in the Soviet Union* (London: Unwin Hyman, 1988)
Phillip Knightley, *The Second Oldest Profession* (London: Andre Deutsch, 1986)
Phillip Knightley, *Philby: KGB Mater Spy* (London: Andre Deutsch, 1988)

F. H. Hinsley, 'British Intelligence in the Second World War', in Christopher Andrew şi Jeremy Noakes (eds.), *Intelligence and Inernational Relations 1900-1945* (Exeter University Press, 1987)
George H. I lodos, *Show Trials: Stalinist Purges in Eastern Europe 1948-1954* (New York: Praeger, 1987)
Otto Hoetsch, *Die Intemationalen Beziehungen im Zeitalter des*

Imperialismus (Berlin, 1933-1942)
Heinz Hohne şi Hermann Zolling, *The General was a Spy* (London: Pan Books, 1972)
Paul Hollander, *Political Pilgrims* (Oxford University Press, 1981)
David Holloway, ’Entering the Nuclear Arms Race: The Soviet Decision to Build the Atomic Bomb, 1939-1945’, *Social Studies of Science,* vol. XI (1981)
Harry L. Hopkins, 'The Inside Story of my Meeting with Stalin’, *American Magazine,* decembrie 1941
Arnold L. Horelick, *The Cuban Missile Crisis: An Analysis of Soviet Calculations and Behaviour* (Santa Monica, Ca.: Rand Corporation, 1963)
Robert C. Horn, *Soviet-Indian Relations: Issues and Influence* (New York: Praeger, 1982)
Geoffrey Hosking, *A History of the Soviet Union* (London: Fontana, 1985)
Harry Houghton, *Operation Portland: The Autobiography of a Spy* (London: Rupert Hart-Davis, 1972)
Cordell Hull, *The Memoirs of Cordell Hull,* vol. II (New York: Macmillan, 1948)
11. Montgomery Hyde, *The Atom Bomb Spies* (London: Hamish Hamilton, 1980)
12. Montgomery Hyde, *George Blake, Superspy* (Londn: Constable, 1987)
Paul Ignotus, 'The First Two Communist Takeovers of Hungary: 1919 and 1948’, in Thomas Hammond (ed.), *The Anatomy of Communist Takeovers* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1975)
Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania 1944-1962* (London: Oxford University Press, 1964)
A. I. lovriş, I. D. Morohov şi S. K. Ivanov, *A-Bomba* (Moscow: Nauka, 1980)
R. V. Ivanov-Razumnik, *The Memoirs oflvanov-Razumnik* (London: Oxford University Press, 1965)
Dan N. Jacobs, *Borodin* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981)
Richard J. Johnson, 'Zagranichnaya Agentura: The Tsarist Political Police in Europe’, *Journal of Contemporary History,* 1972, nr. 1-2
R. W. Johnson, *Shootdown: The Verdict on KAL 007* (London: Chatto & Windus, 1986)
William M. Johnston, *The Austrian Mind* (Berkeley, Ca.: University of California Press, 1983)
Geoff Jukes, 'The Soviets and “Ultra’”, *Intelligence and National Security,* vol. Ill (1988), nr. 2
Janos Radar, *Selected Speeches and Interviews* (Oxford: Pergamon Press, 1985)

David Kahn, *The Codebreakers* (New York: Macmillan, 1967)

Gamal Hammad, *The Hidden Government in the Era of Abdel Nasser* (în Arabic: Cairo, 1986)

Thomas Hammond (ed.), *The Anatomy of Communist Takeovers* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1975)

Philip Hanson, *Soviet Industrial Espionage: Some New Information* (London: RIIA, 1987)

Rupert Hart-Davis (ed.), *The Autobiography of Arthur Ransome* (London: Jonathan Cape, 1976)

Tsuyoshi Hasegawa, *The February Revolution: Petrograd, 1917* (Seattle: University of Washington Press, 1981)

Jonathan Haslam, *Soviet Foreign Policy 1930-1933* (London: Macmillan, 1983)

Jonathan Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security 1933-1939* (London: Macmillan, 1984)

Jonathan Haslam, ’Political Opposition to Stalin and the Origins of the Terror in Russia, 1932-1936’, *Historical Journal,* vol. XX (1986)

Jonathan Haslam, 'The KAL Shootdown (1983) and the State of Soviet Air
Defence’, *Intelligence and National Security,* vol. Ill (1988), nr. 4

Milan Hauner, *Hitler: A Chronology of His Life and Times* (London: Macmillan, 1983)

Jean van Heijenoort, *With Troţky in Exile* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978)

Mahomed Hcikal, *The Road to Ramadan* (London: Collins, 1975)

Mahomed Hcikal, *Sphinx and Commisar* (London: Collins, 1978)

Mikhail Heller şi Aleksandr Nckrici, *Utopia in Power* (New York: Summit Books, 1986)

Peter Hennessy şi Kathleen Townsend, ’The documentary spoor of Burgess and Maclean’, *Intelligence and National Security,* vol. II (1987), nr. 2

Ernst Henry, 'The Revolutionary Movement in Nazi Germany: (1) The Groups of Five (Funfergruppen)’, *New Statesman & Nation,* 5 august 1933

Ernst Henry, *Hitler Over Europe?* (London: Dent, 1934); ediţia a doua (1939)

Ernst Henry, 'Letter from “An Historical Optimist”’, *Druzhba Narodov,* martie 1988

Thomas H. Henriksen, 'The People’s Republic of Mozambique’, în Dennis L. Bark (ed.), *The Red Orchestra,* vol. II: The Case of Africa (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1988)

Ernst Henry *(sic), Stop Terrorism!* (Moscow: Novosd, 1982)

Seymour M. Hersh, *The Target is Destroyed* (London: Faber, 1986)

Alexander Herzen, *My Past and Thoughts,* trad. Contance Garnett, vol. II (London: Chatto & Windus, 1968)

G. A. Hill, *Go Spy the Land* (London: Cassell, 1932)

Ronald Hinglcy, *The Russian Secret Police* (London: Hutchinson, 1970)

F. H. Hinsley şi al., *British Intelligence in the Second World War,* 3 vol. (London: HMSO, 1979-1988)

Ernest Gellner, Introduction to Oleg Glebov şi John Crowfoot (eds.), *The Soviet Empire: Its Nations Speak Out* (London: Harwood Academic, 1989)

Leonard D. Gerson, *The Secret Police in Lenin's Russia* (Philadelphia: Temple University Press, 1976)

J. Arch Getty, *Origins of the Great Purges* (Cambridge University Press, 1985)

Martin Gilbert, *Winston S. Churchill,* vol. V: 1976, vol. VII: 1986 (London: Heinemann)

Martin Gilbert, *The Second World War* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1989)

Evgeniya Ginsburg, *Into the Whirlwind* (London: 1967)

Rene Girault, *Emprunts russes et investissements franţais en Russie 1887-1914* (Paris, 1973)

Teodor Gladkov şi Mihail Smimov, *Menzhinsky* (Moscow: Molodaya Gvardiya, 1969)

David Glantz, 'The Role of Intelligence in Soviet Military Strategy during the Second World War', paper to Fourth US Army War College International Conference on Intelligence and Strategy, mai 1989.

Oleg Glebov şi John Crowfoot (eds.), *The Soviet Empire: Its Nations Speak Out* (London: Harwood Academic, 1989)

Anthony Glees, *The Secrets of the Service* (London: Jonathan Cape, 1987)

David Golinkov, *The Secret War Against Soviet Russia* (Moscow: Progress Publishers, 1981)

Anatoli Goliţin, *New Lies for Old* (New York: Dodd, Mead, 1984)

Igor Golovin, 'They Awakened the Genie', *Moscoio News,* 1989, nr. 41

Alexander Gorcv, *Indira Gandhi* (Moscow: Novosti, 1989)

Alexander Gorcv, *Jawaharlal Nehru* (Moscow: Novosti, 1989)

Gabriel Gorodeţki, *Stafford Cripps' Mission to Moscow 1940-1942* (Cambridge University Press, 1984)

Margaret Gowing, *Britain and Atomic Energy* (London: 1IMSO, 1964)

Natalie Grant, 'Deception on a Grand Scale', *Journal of*

Intelligence and Counterintelligence, vol. I (1986-1988), nr. 4
Marina Grey, *Le general meurt ă minuit* (Paris: Pion, 1981)
Petro G. Grigorenko, *Memoirs,* trad. T. P. Whitney (London: Harvill Press, 1983)
A. A. Gromyko şi B. N. Ponomarev (eds.), *Soviet Foreign Policy 1917-1980* (Moscow: Progress Publishers, 1981)
Andrei Gromyko, *Memories* (London: Hutchinson, 1989)
Babette Gross, *Willi Miinzenberg: A Political Biography* (Ann Arbor, Mich.: Michigan University Press, 1974)
C. W. Guillcbaud, 'Politics and the Undergraduate in Oxford and Cambridge', *Cambridge Review,* 26 ianuarie 1934
Edwin O. Guthman şi Jeffrey Shulman (eds.), *Robert Kennedy in His Own Words: The Unpublished Recollections of the Kennedy Years* (New York: Bantam Books, 1988)
Laszlo Gyurko, *Arckepvdzlat tbrtenelmi hâtterrel* (Budapest, 1982)
Alexander M. Haigjr., *Caveat* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1984)

Tom Driberg, *Guy Burgess:* A *Portrait with Background* (London: Wcidenfeld & Nicolson, 1956)
J. B. Durosclle, *La decadence, 1932-1939* (Paris: Imprimerie Nationale, 1979)
20 Let VChK-OGPU-NKVD (Moscow: OGIZ, 1938)
Ilia Djirkvclov, *Secret Servant* (London: Collins, 1987)
John J. Dziak, *Chekisty* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1987)
Robin Edmonds, *Soviet Foreign Policy: The Brezhnev Years* (Oxford University Press, 1983)
R. C. Elwood, *Roman Malinovsky:* A *Life without a Cause* (Newtonville, Mass.: Oriental Research Partners, 1977)
Edward Jay Epstein, *Deception: The Invisible War Between the KGB and the CIA* (New York: Simon & Schuster, 1989)
John Erickson, *The Road to Berlin* (London: Wcidenfeld & Nicolson, 1983)
John Erickson, 'Threat Identification and Strategic Appraisal by the Soviet Union 1930-1941', în Emest R. May (ed.), *Knowing One's Enemies* (Princeton University Press, 1984)
John Erickson, *The Road to Stalingrad* (London: Panther Books, 1985)
H. Michael Erisman, *Cuba's International Relations* (Boulder, Col./London: Westview, 1985)
Ilaggai Erlich, 'The Soviet Union and Ethiopia: The Misreading of *Politica Scioana and Politica Tigrina',* în Dennis L. Bark (ed.), *The Red Orchestra,* vol. II: *The Case of Africa* (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1988)
Jean Esmein, *The Chinese Cultural Revolution* (London: Andre

Deutsch, 1975)

Roger Faligot şi Pascal Krop, *La Piscine: The French Secret Service Since 1944* (Oxford: Basil Blackwell, 1989)

Herbert Feis, *Between War and Peace* (Princeton University Press, 1960)

Heinz Felfe, *Im Dienst des Gegners* (Hamburg, 1986)

P. William Filby, 'Bletchley Park and Berkeley Strec’, *Intelligence and National Security,* vol. Ill (1988), nr. 2

Ruth Fischer, *Stalin and German Communism* (London: Oxford University Press, 1949)

Fiodor Timofeevici Fomin, *Zapiski Starogo Chekista,* ediţia a doua (Moscow: Politizdat, 1964)

M. R. D. Foot, *SOE in France* (London: HMSO, 1966)

M. R. D. Foot, *SOE* (London: BBC, 1984)

' David Footman (ed.), *International Communism,* St. Antony’s Papers, nr. 9 (London: Chatto & Windus, 1960)

Thomas M. Franck şi Edward Weisband (eds.), *Secrecy and Foreign Policy* (Oxford University Press, 1974)

Josef Frolik, *The Frolik Defection* (London: Leo Cooper, 1975)

William C. Fullerjr., ’The Russian Empire’, în Ernest R. May (ed.), *Knowing One’s Enemies* (Princeton University Press, 1984)

Charles Gati, *Hungary and the Soviet Bloc* (Durham, NC: Duke University Press, 1986)

F. W. Deakin şi G. R. Storry, *The Case of Richard Sorge* (New York: Harper & Row, 1964)

Richard K Debo, ’Lockhart Plot or Dzerzhinskii Plot?’, *Journal of Modem History,* vol. XLIII (1971)

Richard K. Debo, *Revolution and Survival: The Foreign Policy of Soviet Russia 1917-1918* (Liverpool University Press, 1979)

Vladimir Dedijer, *Tito Speaks: His Self-Portrait and Struggle with Stalin* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1953)

Jane Degras (ed.), *Documents on Soviet Foreign Policy,* vol. I: 1951, vol. II: 1952, vol. Ill: 1953 (London: Oxford University Press)

Jane Degras (cd.), *The Communist International 1919-1942. Documents,* vol. I: 1956, vol. Ill: 1965 (London: Oxford University Press)

Alex de Jonge, *Stalin and the Shaping of the Soviet Union* (London: Collins, 1986)

1. A. Dementieva, N. I. Agayants şi Y. Y. Yakovlev, *Tovarishch Zorge* (Moscow: Sovetskaya Rossiya, 1965)

A. G. Denniston, ’The Government Code and Cypher School Between the Wars’, in Christopher Andrew (ed.), *Codebreaking and Signals Intelligence* (London: Frank Cass, 1986)

Piotr Deriabin şi Frank Gibney, *The Secret World,* cd. rev. (New York: Ballandnc Books, 1982)

Peer de Silva, *Sub Rosa: The CIA and the Uses of Intelligence*

(New York: Times Books, 1978)
David Dctzer, *The Brink: Cuban Missile Crisis 1962* (New York: Crowell, 1979)
Isaac Deutscher, *The Prophet Unarmed: Troţky 1921-1928* (London: Oxford University Press, 1959)
Isaac Deutscher, *Stalin: A Political Biography* (New York: Vintage Books, 1962)
Isaac Deutscher, *The Prophet Outcast: Troţky 1929-1940* (London: Oxford University Press, 1963)
Dictionnaire Commentee de I'Oeuvre du General de Gaulle (Paris: Pion, 1975)
David N. Dilks (ed.), *The Diaries of Alexander Cadogan O.M., 1938-1945* (London: Cassell, 1971)
David Dimbleby şi David Reynolds, *An Ocean Apart* (London: BBC/Hodder & Stoughton, 1988)
Milovan Djilas, *Conversations with Stalin* (Londn: Rupert Hart-Davis, 1962)
Milovan Djilas, *Tito: The Story from the Inside* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1981)
Milovan Djilas, *Rise and Fall* (London: Macmillan, 1985)
Christopher Dobson şi Ronald Payne, *War Without End: The Terrorists: An Intelligence Dossier* (London: Sphere Books, 1987)
Milorad M. Drachkovitch şi Branko Lazitch (eds.), *The Comintern: Historical Highlights* (New York: Praeger, 1966)

Central Intelligence Agency, *The Rote Kapelle: The CIA's History of Soviet Intelligence and Espionage Networks in Western Europe, 1936-1945* (Washington, DC: University Publications of America, 1984)
David Charters şi Maurice Tugwell (eds.), *Deception in East-West Relations* (London: Pergamon-Brassey, 1990)
Jacques Chastenet, *Le Declin de la Troisieme Republique 1931-1938* (Paris, Hachette, 1962)
Winston S. Churchill, *Great Contemporaries,* (London: Odhams, 1947)
Winston S. Churchill, *The Second World War,* vol. Ill (London: Cassell, 1950)
Ronald W. Clark, *Einstein: The Life and Times* (London: Hodder & Stoughton, 1973)
William Clark, 'Cabinet secrecy, collective responsibility and the British public's right to know about and participate in foreign policy-making', în Thomas M. Franck şi Edward Weisband (eds.), *Secrecy and Foreign Policy* (Oxford University Press, 1974)
Stephen Clissold, *Djilas: The Progress of a Revolutionary* (Hounslow: Maurice Temple-Smith, 1983)
Stephen F. Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution 1888-1938* (New

York: Oxford University Press, 1980)
Norman Cohn, *Warrant for Genocide* (London: Eyre & Spottiswoode, 1967)
Richard Collier, *The War that Stalin Won* (London: Hamish Hamilton, 1983)
John Colville, *The Fringes of Power* (London: Hodder & Stoughton, 1985)
Robert Conquest, *The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties* (London: Macmillan, 1968)
Robert Conquest, *Inside Stalin's Secret Police: NKVD Politics 1936-1939* (London: Macmillan, 1985)
Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow* (London: Hutchinson, 1986)
Igor Cornelissen, *De GPOe op de Overtoom* (Amsterdam: Van Gennep, 1989)
William F. Corson şi Robert T. Crowley, *The New KGB,* 'updated' Quill edn. (New York: William Morrow, 1986)
John Costello, *Mask of Treachery* (London: Collins, 1988)
Meir Cotic, *ThePrague Trial* (New York: Herzl Press/Cornwall Books, 1987)
The Counter-Revolutionary Conspiracy of Imre Nagy and his Accomplices (Budapest: Information Bureau of the Council of Ministers, 1958)
John Coutouvidis şi Jaime Reynolds, *Poland 1939-1947* (Leicester University Press, 1986)
David J. Dallin, *Soviet Espionage* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1955)
Norman Davies, *God's Playground: A History of Poland,* vol. II (Oxford: Clarendon Press, 1981)
Karen Davişa, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt* (London: Macmillan, 1979)
Karen Davişa, *The Kremlin and the Prague Spring* (Berkeley, Ca.: University of CalifornixPress, 1984)
Richard Deacon, *A History of the British Secret Service* (London: Frederick Muller, 1969)

Anthony Blunt, 'From Bloomsbury to Marxism', *Studio International,* noiembrie 1973
Charles E. Bohlen, *Witness to History, 1919-1969* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1973)
Gheorghi Bolshakov, 'The Hot Line', *New Times,* 1989, nr. 4-6
Artem Borovik, 'The Hiddern War', *Ogonek,* 1989, nr. 46
Robert Bothwell şi J. L. Granatstein (eds.), *The Gouzenko Transcripts* (Ottowa: Dencau, n.d.)
Tom Bower, *The Red Web* (London: Aurum, 1989)
Andrew Boyce, *The Climate of Treason* (London: Hutchinson,

1979)

Braunbuch uber Reichstagbrand und Hitlerterror (Frankfurt/Main: Roderberg Verlag, 1978)

Hugh Brogan, *TheLife of Arthur Ransome* (London-Jonathan Cape, 1984)

Gordon Brook-Shepherd, *The Storm Petrels* (London: Collins, 1977)

Gordon Brook-Shepherd, *The Storm Birds* (London: Weidenfeld & Nicolson, ’ 1988)

Brown Book on the Hitler Terror and the Burning of the Reichstag (London: Victor Gollancz, 1933)

Margarete Buber-Neumann, *Von Potsdam nach Moskau: Stationen Eines Irweges* (Cologne: Hohenheim, 1981)

Louis Budcnz, *This Is My Story* (New York: Whitdescy House, 1947)

Fiodor Burlatski 'Khrushchev: Sketches for a Political Portrait’, *Literatumaya Gazeta,* 24 februarie 1988

John Caimcross, *After Polygamy* Was *Made A Sin* (London: Roudedge, 1974)

John Cairncross, *LaFontaine Fables and Other Poems* (Gerrards Cross: Colin Smythe, 1982)

E. Calic (ed.), *Der Reichstagbrand: Eine Wissenschaftliche Dokumentation,* Band II (Munich: K. G. Saur Verlag, 1978)

Peter Calvocorcssi, *Top Secret Ultra* (London: Cassell, 1980)

Thomas M. Campbell şi George C. Herring (eds.), *TheDiaries ofEdwardR. Stettinius Jr., 1943-1946* (New York: New Viewpoints, 1975)

Canadian Royal Commission, *The Defection of Igor Gouzenko,* reprint of report of 27 iunie 1946, 3 vol. (Laguna Hills, Ca.: Aegean Park Press, 1984)

R. N. Carew-Hunt, 'Willi Muenzenberg’, în David Footman (ed.), *International Communism,* St. Antony’s Papers, nr. 9 (London: Chatto & Windus, 1960)

E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923,* vol. Ill (London: Macmillan, 1953)

E. H. Carr, *Foudations of a Planned Economy,* vol. Ill (London: Macmillan, 1978)

Anthony Cavendish, *Inside Intelligence* (London: privately printed, 1987)

Robert Cecil, 'The Cambridge Comintern’, în Christopher Andrew şi David
N. Dilks (eds.), *The Missing Dimension* (London: Macmillan, 1984)

Robert Cecil, *A Divided Life* (London: Bodley Head, 1988)

Neal Aschcrson, *The Struggles for Poland* (London: Michael Iosif, 1987)

Timothy Garton Ash, *The Polish Revolution: Solidarity 1980-1982* (London:
Jonathan Cape, 1983)

Timothy Ashby, *The Bear in the Backyard: Moscotv's Caribbean Strategy* (Lexington, Mas's.: Lexington Books, 1987)

Joan Bright Asdey, *The Inner Circle* (London: Hutchinson, 1971)

W. H. Auden, *Spain* (London: Faber, 1937)

Frandsek August şi David Rees, *Red Star over Prague* (London: Sherwood Press, 1984)

Paul Avrich, *Kronstadt 1921* (Princeton University Press, 1971)

Jeremy R. Azrael, *The KGB in Kremlin Politics* (Los Angeles: Rand/UCLA, 1989)

A. Baiadakov, 'Facts on Intelligence. From the Archives of the Security Organs of the Soviet Union', *Pravda,* 9 mai 1989

Kendall E. Bailes, *Technology and Society under Lenin and Stalin* Princeton University Press, 1978)

Boris Bajanov, *Bajanov revele Staline: souvenirs d'un ancien secretaire de Staline* (Paris: Gallimard, 1979)

Desmond Ball, *Soviet Signals Intelligence (Sigint),* Canberra Papers on Strategy and Defence, nr. 47 (Canberra: Australian National University, 1989)

Desmond Ball şi Robert Windren, 'Soviet Signals Intelligence (Sigint): Organisation and Management', *Intelligence and National Security,* vol. IV (1989), nr. 4

James Bamford, *The Puzzle Palace* (Boston: Houghton Mifilin, 1982)

Dennis L. Bark (cd.), *The Red Orchestra,* vol. II: *The Case of Africa*(Stanfon.
Ca.: Hoover Institution Press, 1988)

John Barron, *KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents* (London: Bantam Books, 1974)

John Barron, *KGB Today: The Hidden Hand* (London: Hodder & Stoughton, 1984)

John Barron, *Breaking the Ring* (New York: Avon Books, 1988)

N. Barsukov, 'On the Way to the 20th Congress', *Pravda,* 10 noiembrie 1989

David R. Beachley, 'Soviet radio-electronic combat in World War Two', *Military Review,* vol. LXI (1981), nr. 3

Nora Beloff, *Tito's Flawed Legacy* (London: Victor Gollancz, 1985)

Mikhail Belyat, *Salvador Allende* (Moscow: Novosti, 1988)

Elizabeth Bentley, *Out of Bondage* (New York: Ballantine Books, 1988)

Paul D. Bethel, *The Losers* (New Rochelle, NY: Arlington House, 1969)

Nicholas Bethell, *The Great Betrayal* (London: Hodder &

Stoughton 1984)

George Blake, *No Other Choice* (London: Jonathan Cape, 1990)

James G. Blight şi David A. Welch (eds.), *On the Brink: Americans and Soviets*
Re-Assess the Cuban Missile Crisis (New York: Hill & Wang, 1989)

Howard Blum, *I Pledge Allegiance* (New York: Simon & Schuster, 1987)

David Blundy şi Andrew Lycett, *Qaddafi and the Libyan Revolution* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1987)

Alexander R. Alexiev, 'The Soviet Stake in Angola: Origins, Evolution, Prospects', în Dennis L. Bark (ed.), *The Red Orchestra,* vol. Il: *The of Africa* (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1988)

Svetlana Alliluieva, *Only One* Fear (London: Hutchinson, 1969)

Amnesty International, *Afghanistan: Torture ofPolitical Prisoners* (London: Amnesty International, 1986)

Karl Anders, *Murder to Order* (London: Ampersand, 1965)

Christopher Andrew, *Theophile Delcasse and the Making of the Entente Cordiale* (London: Macmillan, 1968)

Christopher Andrew, 'Dechiffrement ct diplomatic: le cabinet noir du Quai d'Orsay sous la Troisieme Rcpublique', *Relations Internationales,* 1976, nr. 5

Christopher Andrew, 'Codebreakers and Foreign Offices: The French, British and American Experience', în Christopher Andrew şi David N. Dilks (eds.), *The Missing Dimension: Govennents and Intelligence Communities in the Twentieth Century* (London: Macmillan, 1984)

Christopher Andrew, 'France and the German Menace' în Ernest R. May (ed.), *Knowing One's Enemis* (Princeton University Press, 1984)

Christopher Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community,* 1st edn. (London: Heinemann, 1985)

Christopher Andrew, 'F. H. Hinsley and the Cabridge Moles: Two Patterns of Intelligence Recruitment', în Richard Langhorne (ed.), *Diplomacy and Intelligence During the Second World War: Essays in Honour of F. H. Hinsley* (Cambridge University Press, 1985)

Christopher Andrew (ed.), *Codebreaking and Signals Intelligence* (London: Frank, Cass, 1986)

Christopher Andrew, 'The Growth of the Australian Intelligence Comunity and the Anglo-American Connection', *Intelligence and National Security,* vol. IV (1989), nr. 2

Christopher Andrew şi David N. Dilks (eds.), *The Missing Dimension: Governments and Intelligence Communities in the Twentieth Century* (London: Macmillan, 1984)

Christopher Andrew şi Oleg Gordievski (eds.) *'Instructions*

from the Centre': Top Secret Files on KGB Foreign Operations, 1975-1985 (London: Hodder & Stoughton, 1991)

Christopher Andrew şi Harold James, ’Willi Munzenberg, the Reichstag Fire and the Conversion of Innocents’, în David Charters şi Maurice Tugwell (eds.), *Deception in East-West Relations* (London: Pergamon-Brassey, 1990)

Christopher Andrew şi Jeremy Noakes (eds.), *Intelligence and International Relations* (Exeter University Press, 1987)

V. N. Adrianov, 'Partisan Reconnaissance during the Years of the Great Patriotic War’, *Voyenno-Istorichesky Zhumal,* 1986, nr. 8

W. T. Angress, ’The Takeover that Remained in Limbo: The German Experience 1918-1923’, în Thomas Hammond (ed.), *The Anatomy of Communist Takeovers* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1975)

Ian Armour, 'Colonel Redl: Fact and Fantasy', *Intelligence and National Security,* vol. II (1987), nr. 1

BIBLIOGRAFIE

A. **SURSE NEPUBLICATE**

Referinţe detaliate la documentele consultate în arhivele americane, australiene, austriece, britanice, franceze şi germane sunt incluse în note. Documentele preluate din Public Record Office şi alte materiale, cu copyright rezervat al Coroanei, sunt citate cu permisiunea controlorului HM Stationery Office. Arhivele KGB, cea mai importantă sursă nepublicată pentru acest volum, rămân închise; privitor la aceste arhive, vezi articolul lui Oleg Gordievski în *Intelligence and National Security,* vol. VI (1991), nr. 1. Textele unora dintre cele mai recente documente ale KGB-ului, citate în acest volum, sunt incluse în *Instructions from the Centre: Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985,* Christopher Andrew şi Oleg Gordievski.

B. **SURSE PUBLICATE**

Cărţile şi articolele listate mai jos se referă la cele citate în note. Două lucrări importante sovietice asupra KGB-ului, la care se face referinţă în text şi în note, rămân în continuare nepublicate şi strict secrete: istoria cu circuit închis a KGB-ului completată în 1978 sub conducerea generalului Dimitri Fiodorovici Grigorenko, şi istoria Direcţiei întâi Central, încheiată în 1980, unul dintre autorii căruia a fost şi Gordievski. în primii ani ai epocii Gorbaciov numeroase scrieri sovietice, privitoare la istoria KGB-ului, au fost publicate sub formă de articole în ziare şi periodice. Aceste articole sunt listate mai jos. Referinţele la alte articole apărute în ziare şi reviste, la emisiuni de radio şi televiziune, precum şi la rapoarte şi dezbateri parlamentare sunt menţionate numai în note. Titlurile articolelor din periodicele

ruseşti sunt date în traducere engleză.

C. Abramsky şi Beryl J. Williams (eds), *Essays in Honour of E. H. Carr* (London: Macmillan, 1974)

Pierre Accoce şi Pierre Quel, *The Lucy Ring* (London: W. H. Allen, 1967).

James Adams, *The Financing of Teror* (London: NEL, 1988)

Jefferson Adams, ’Crisis and Resurgence: East German State Security’, *International foumal of Intelligence and Counterintelligence,* vol. II (1988), nr. 4

Anthony Adamthwaite, *France and the Coming of the Second World War* (London: Frank Cass, 1977)

Aleksei Adjubei, ’Retracing an Anniversary from Contemporary History’, *Ogonek,* octombrie 1989

Gheorghi Agabekov, *OGPU* (New York: Brentano’s, 1931)

Valeri Agranovski, 'Profession: Foreigner’, *Znamya,* septembrie 1988

Ismail Akhmedov, *In and Out of Stalin’s GRU* (London: Arms & Armour Press, 1984)

66. Oleg Kalughin, “Intelligence and Foreign Policy", *International Affairs* (Moscova), iunie 1989.
67. Interviu cu Kalughin, *Komsomolskaia Pravda,* 20 iunie 1990. “Demoted to the Rank of... People’s Deputy”, *New Times,* 1990, nr. 38.
68. Gordievski.
69. Privitor la vizita Papei în Polonia, vezi Neil Aschcrson, *The Struggles for Poland* (London: Michael Iosif, 1987), pp. 198-199, 226.
70. Gordievski.
71. Gordievski.
72. Gordievski.
73. Gordievski.
74. Interviu anonim în Statele Unite luat de Christopher Andrew.
75. BBC, SWB, SU/0477 C/18, 8 iunie 1989.
76. BBC, SUB, SU/0679 B/10, 3 februarie 1990.
77. “What’s Behind the KGB's Figures?”, *Moscow News,* 1990, nr. 8-9. Christopher Andrew, “Can the KGB ever escape the horrors of its past?”, *Daily Telegraph,* 7 iunie 1989.
78. “Katyn: A Difficult Road to the Truth”, *Moscow News,* 1990, nr. 16.
79. BBC, *SWB,* SU/0590 Al/1-4, 18 octombrie 1989.
80. Gordievski.
81. Vezi mai sus, p. 505ff.
82. *Counterpoint,* vol. V, nr. 8, ianuarie 1990.
83. *New Times,* 1989, nr. 22.
84. Gordievski.

85. Interviu anonim luat de Christopher Andrew unci surse americane credibile, citându-1 pe baza propriilor informatii, că otrava utilizată pentru uciderea lui Markov a fost furnizată de către KGB, iar Kriucikov a fost implicat personal. *The Times,* 30 martie 1991.

34. Raport televizat asupra celei de-a 19-a Conferinţe a PCUS, 28 iunie 1988, BBC, *SWB,* SU/0191 C/21, 30 iunie 1988.
35. *Mejdunarodnaia Jizn,* octombrie 1988.
36. • Interviu televizat, 24 iunie 1989. BBC, SWB, SU/0496 B/l, 30 iunie 1989.
37. Interviu în *New Times,* 1989, nr. 32.
38. Audierile Sovietului Suprem, 14 iulie 1989, BBC, SWB, SU/0513 C/l-6, 20 iulie 1989. Raport TASS, 14 iulie 1990.
39. Interviu cu Şebarşin, *Pravda,* 22 aprilie 1990.
40. Gordievski.
41. Herbert Romcrstein, *Soviet Active Measures and Propaganda,* Mackenzie Institute Paper nr. 17 (Toronto, 1989), pp. 14-15,25-26, WPC, *Peace Courier,* 1989, nr. 4.
42. USIA, *Recent Appearances of Soviet Disinformation,* 6 octombrie 1989. USIA, *Soviet Active Measures in the Era of Glasnost,* martie 1988. Todd Leventhal (USIA), “An Overview of Soviet Active Measures, Operations and Instrumentalities", schiţă a documentului final al Conferinţei, octombrie 1989.
43. Departamentul de Stat al SUA, *Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda,* august 1987.
44. USIA, *Recent Appearances of Soviet Disinformation,* 6 octombrie 1989.
45. *Monkey Business. Aids: The Africa Story,* canalul 4, 22 ianuarie 1990. *New Worker,* 2 februarie 1990.
46. USIA, *Recent Appearances of Soviet Disinformation,* 6 octombrie 1989.
47. Gordievski.
48. Christopher Dobson şi Ronald Payne, *War Without End: The Terrorists: An Intelligence Dossier* (London: Sphere Books, 1987), p. 192.
49. Gordievski.
50. Gordievski.
51. Gordievski.
52. Interviu în *New Times,* 1989, nr. 32.
53. *Daily Telegraph, 5* decembrie 1988.
54. Interviu în *New Times,* 1989, nr. 32.
55. *Daily Telegraph, 5* decembrie 1988, şi alte comunicate de presă.
56. Interviu televizat, 24 iunie 1989, BBC, SWB, SU/0496 B/l, 30 iunie 1989.
57. Discurs în faţa Sovietului Suprem, 14 iulie 1989, BBC, SWB, SU/0513 C/ 1, 20 iulie 1989. Cf. interviului în *New Times,* 1989, nr. 32.
58. *Izvestia,* 27 octombrie 1989.
59. Interviu cu Şcerbak, emisiunea din 26 octombrie 1989. BBC, SWB, SU/ 0601/A1/3, 31 octombrie 1989.
60. Interviu în *New Times,* 1989, nr. 32.
61. *The Independent,* 14 februarie, 1 aprilie 1991.

62. Vezi mai sus, pp. 544-555.
63. Mihail Liubimov, “From Intelligence War to Information Exchange”, *Moscow News,* 1989, nr. 9.
64. “Moscow Diary”, *Moscow News,* 1990, nr. 15.
65. Interviu cu Kalughin, *Moscow News,* 1990, nr. 25.

8. Ball, *Sovit Signals Intelligence,* pp. 131ff. Robert Woodward, *Veil: The Secret Wars of the CIA 1981-1987* (New York: Simon & Schuster, 1987), cap. 23, 24. Asupra operaţiunii Ivy Bells, vezi interviul lui Cebrikov în *Pravda,* 2 septembrie 1988.
9. Gordievski.
10. Gordievski.
11. BBC, *SWB,* SU/0708 B/3, 9 martie 1990. “KGB Without Secrets”, *Trud,* 23 februarie 1990.
12. Gordievski.
13. Gordievski.
14. Gordievski.
15. Gordievski.
16. BBC, *SWB,* SU/0606 C2/9, 6 noiembrie 1989.
17. “Miss KGB and Images of the Past", *Washington Post,* 31 octombrie 1990.
18. Gordievski.
19. Gordievski.
20. Gordievski.
21. Gordievski.
22. Gordievski.
23. Şebraşin a fost pentru prima oară identificat public de către TASS ca “şef al Informaţiilor externe sovietice” la 28 februarie 1990; BBC, SWB, SU/ 0703 Al/7. Numirea lui se putea deduce încă din momentul când a fost promovat la rangul de vice-prcşedintc al KGB-ului; *Pravda,* 15 martie 1989.
24. Gordievski.
25. BBC, *SWB,* SU/0708 B/3, 9 martie 1990.
26. Gordievski.
27. “Farewell" este identificat cu Vetrov de către Gordievski. Pentru analiza informaţiilor furnizate de el, vezi Philip Hanson: *Soviet Industrial Espionage: Some New Information* (London: RIIA, 1987); US Government, *Soviet Acquisition of Militarily Significant Western Technology: An Update,* septembrie 1985. Cu toate că el a fost împuşcat încă din 1983, execuţia lui Vetrov nu a fost făcută publică la Centru până în ianuarie 1985. Gordievski era în vizită la Moscova în acea perioadă. Pentru alte detalii asupra carierei lui Vetrov, vezi ediţia franceză a acestui volum, *Le KGB dans le monde, 1917-1990* (Paris: Fayard, 1990), pp. 619-623.
28. Gordon Brook-Shepherd, *The Storm Birds* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1988), p. 260.
29. Hanson, *Soviet Industrial Espionage,* pp. 10, 23.

30. Christopher Andrew, “New Look Russia: Same Old Spies”, *Daily Telegraph,* 23 mai 1989. *International Herald Tribune,* 22 februarie 1990. *Daily Telegraph,* 5 martie 1990.
31. Ernest Gellner, Oleg Glebov şi John Crowfoot (eds), *The Soviet Empire: Its Nations Speak Out* (London: Harwood Academic, 1989).
32. *Pravda,* 11 septembrie 1987.
33. Christopher Andrew, “How the KGB plans to come in from the cold”, *Daily Telegraph,* 28 decembrie 1988.

160.
161 Gordievski.
. Hersh, *The Target is Destroyed,* cap. 5-8.
162 Jonathan Haslam, “The KAL Shootdown (1983) and the
. State of Soviet
163 Gordievski.
. Hersh, *The Target is Destroyed.*
164 Gordievski.
. Gordievski.
165 Hersh, *The Target is Destroyed.*
. Gordievski.
166 *The World This Weekend,* BBC Radio 4, 18 septembrie
. 1983.
167 Gordievski.
. Hersh, *The Target is Destroyed,* cap. 9-14.
168 Gordievski.
. R. W. Johnson, *Shootdown: The Verdict on KAL 007*
174 Hersh, *The Target is Destroyed,* pp. 190-191.
. Gromîko, *Memories,* pp. 296-300.
175 Hersh, *The Target is Destroyed,* p. 176.
. Gordievski.
176 Johnson, *Shootdown,* p. 106.
. Gordievski.
177 Gordievski.
. Gordievski.
178 Gordievski.
. Gordievski.
179 Gordievski.
. Gordievski.
180 Gordievski.
. Gordievski.
181 Gordievski.
. Gordievski.

Capitolul 14. Epoca Garbaciov (1985)

1. Gordievski.
2. Gordievski.
3. Gordievski.
4. Gordievski.
5. Desmond Ball, *Soviet Signals Intelligence (Sigint),* Canberra Papers, nr. 47 (Canberra: Australian National University, 1989). Desmond Ball şi Robert Windren, “Soviet Signals Intelligence (Sigint): Organisation and Management”,
6. Gordievski.
7. *Time,* 10 iulie 1989. Cf. Ronald Kessler, *Moscow Station* (New York: Scribner’s, 1989).

123. Kuzicikin, “Coups and Killings in Kabul".
124. Gordievski.

125. Gordievski.
126. Amnesty International, *Afghanistan: Torture of Political Prisoners* (London: Amnesty International, 1986), p. 6.
127. Ibid., passim.
128. Oleg Kalughin, “Intelligence and Foreign Policy”, *International Affairs* (Moscova), iunie 1989, p. 61.
129. Gordievski.
130. Gordievski.
131. Gordievski.
132. Kevin Ruane, *The Polish Challege* (London: BBC, 1982), p. 134.
133. Gordievski.
134. Gordievski.
135. Timothy Garton Ash, *The Polish Revolution: Solidarity 1980-1982* (London: Jonathan Cape, 1983). Neal Ascherson, *The Struggles for Poland* (London: Michael Iosif, 1987), cap. 8, 9. Ruane, *Polish Challenge.*
136. Gordievski.
137. Gordievski.
138. Alexander M. Haigjr, *Caveat* (London: Wcidenfeld & Nicolson, 1984), p. 247.
139. Gordievski.
140. Haig, *Caveat,* cap. 6.
141. Ibid., p. 219. David Dimbleby şi David Reynolds, *An Ocean Apart* (London: BBC/IIodder & Stoughton, 1988), pp. 308, 317.
142. Gordievski.
143. Gordievski.
144. Gordievski. Privitor la numirea lui Fedorciuk, vezi, de asemenea, Jeremy R. Azrael, *The KGB in Kremlin Politics* (Los Angeles: Rand/UCLA, 1989), pp. 28-29.
145. Gordievski.
146. Gordievski.
147. Gordievski.
148. Gordievski.
149. *Pravda,* 28 octombrie 1982.
150. Geoffrey Hosking, *A History of the Soviet Union* (London: Fontana, 1985), pp. 450-451.
151. Gordievski.
152. Gordievski.
153. Gordievski.
154. Gordievski.
155. Seymour M. Hersh, *The Target is Destroyed* (London: Faber, 1986), p. 16.
156. Gordievski.
157. Gordievski.
158. Gordievski.
159. Gordievski.

95. Tofte, *Spaneren,* pp. 154-174. Shawcross, “New Model for the

Perfect Spy”, *Aftenposten* (Oslo), 5 martie 1985, 30 aprilie 1985.
96. Shawcross, “New Model for the Perfect Spy”.
97. Ibid. Tofte, *Spaneren,* pp. 154-174.
98. Gordicvski.
99. Tofte, *Spaneren,* pp. 169-171.
100. Gordievski.
101. Vezi mai sus, pp. 437-439.
102. Gordievski a contribuit la pregătirea rapoartelor anuale asupra Finlandei,
din 1979 până în 1981.
103. Ahti Karjalainen şi Jukka Tarkka, *Presidentin Minister!* (Helsinki: Otava, 1989) , pp. 236-242.
104. Gordicvski.
105. Gordievski. Atunci când a fost intervievat de un corespondent al Agenţiei
TASS, după publicarea primei ediţii a acestei cărţi în 1990, Neyland a negat orice implicare a sa-în activitatea KGB, dar a recunoscut că “ambii mei adjuncţi reprezentau KGB-ul”. El a adăugat: “am avut într-adevăr relaţii bune, cordiale cu Palme, deşi el era prim-ministru, iar eu un simplu ziarist”. Raport Novosti, 5 noiembrie 1990.
106. Vladimir Kuzicikin, “Coups and Killings in Kabul”, *Time,* 22 noiembrie 1982. Idem, *Inside the KGB* (London: Andre Deutsch, 1990), cap. 16. Kuzicikin a fost ofiţer KGB al liniei N (ilegali), care a fugit în 1982.
107. Ulam, *Dangerous Relations,* p. 256.
108. Gordievski.
109. Kuzicikin, “Coups and Killings in Kabul". John Barron, *KGB Today: The Hidden Hand* (London: Hodder &: Stoughton, 1984), pp. 15-16, 447-448. Tentativa de otrăvire a Iui Amin este confirmată de Artem Borovik, “The Hidden War”, *Ogonek,* 1989, nr. 46, care citează dovezile furnizate de văduva lui Amin.
110. Gordievski. Oleg Kalughin, pe atunci şef al Direcţiei K al PGU, a'fost prezent la o întâlnire a ofiţerilor superiori PGU şi GRU, care a avut loc în august 1979, audiind următoarea declaraţie a lui Kriucikov: “Andropov este împotriva intervenţiei noastre militare". Dar Andropov “a devenit mai târziu partizanul deciziei de intervenţie”. Interviu cu Kalughin, *Moscow News,* 1990, nr. 25.
111. Borovik, “The Hidden War”.
112. Gordievski.
113. Kuzicikin, “Coups and Killings in Kabul”.
114. *International Herald Tribune,* 24 octombrie 1989.
115. Kuzicikin, “Coups and Killings in Kabul”.
116. Gordievski.
117. Kuzicikin, “Coups and Killings in Kabul”.
118. Ulam, *Dangerous Relations,* pp. 256-257.
119. Borovik, “The Hidden War”.
120. Gordievski.

121. Borovik, “The Hidden War”.
122. *Sunday Times,* 10 aprilie 1988.

66. Haggari Erlich, “The Soviet Union and Ethiopia: The Misreading of *Politica Scioana and Politica Tigrina',* in Bark (cd.), *Red Orchestra,* vol. II. Harold D. Nelson şi Irving Kaplan (eds), *Ethiopia: A Country Study,* a treia ediţie (Washington, DC: US Government Printing Office, 1981), pp.
67. Gordievski.
68. Gordievski.
69. Senatul Statelor Unite, Congresul al 97-lea, Sesiunea a doua, Raportul preşedintelui Subcomitetului pentru securitate şi terorism, *Soviet, East German and Cuban Involvement in Fometing Terrorims in Southern Africa* (Washington, DC, 1982). “South Africa: The Party Faithful",
70. Gordievski.
71. Gordievski.
72. Gordievski.
73. Gordievski.
74. Gordievski.
75. Gordievski.
76. Tad Szulc, *Fidel: A Critical Portait* (London: Hutchinson, 1987), pp. 533-534.
77. Herbert Romcrstein, “Some Insights Derived from the Grenada Documents”, in Bark (ed.), *Red Orchestra,* vol. I: “Instruments of Soviet Policy in Latin America and the Caribbean” (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1986).
78. Gordievski.
79. “Inside Communist Nicaragua: The Miguel Bolanos Transcripts”, Heritage Foundation, *Backgrounder,* vol. I, pp.
80. Vezi fotografia aeriană şi harta în Desmond Ball, *Soviet Signals Intelligence (Sigint),* Canberra Papers on Strategy and Defence nr. 47 (Canberra: Australian National
81. Robert A. Pastor, *Condemned to Repetition: The United States and Nicaragua* (Princeton University Press, 1987),
82. Gordievski.
83. Ball, *Soviet Signal Intelligence,* pp. 27-29.
84. Gordievski.
85. Gordievski.
86. Gordievski.
87. Gordievski.
88. 0rnulf Tofte, *Spameren* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1987), pp. 130 153
89. Gordievski.
90. Tofte, *Spaneren,* pp. 130-153.
91. Gordievski.
92. Tofte, *Spaneren,* p. 154.
93. Ibid., pp. 154-174. William Shawcross, “The New Model for the Perfect
94. Gordievski.

37. Gordievski.
38. Christopher Dobson şi Ronald Payne, *War Without End: The Terrorists: An Intelligence Dossier* (London: Sphere Books, 1987), pp. 172-182.
39. Raportul din 1981 a fost unul dintre cele capturate de israelieni. James Adams, *The Financing of Terror* (London: NEL, 1988), pp. 48-49.
40. Richard H. Shultz Jr, *The Soviet Union and Revolutionary Warfare* (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1988), p. 89.
41. Gordievski.
42. Gordievski.
43. Gordievski.
44. Gromlko, *Memories,* p. 274.
45. Gordievski.
46. Gordievski. în mai 1990, PDRY a abandonat marxism-leninismul, asociindu-se cu vecinul său de la nord, Republica Arabă Yemen, pentru a forma Republica Ycmenită, *Sunday Times,* 27 mai 1990.
47. Gordievski.
48. David Blundy şi Andrew Lycett, *Qaddafi and the Libyan Revolution* (Lon
don: Weidenfeld & Nicolson, 1987).
49. Gordievski.
50. Gordievski. Vezi, de asemenea, Tae-Hwan Kwak şi al. (eds), *The Two Koreas in World Politics* (Seoul: Kyungnam University Press, 1983).
51. Shultz, *Soviet Union and Revolutionary Warfare,* pp. 118ff.
52. Şcvcenko, *Breaking with Moscow,* pp. 363-365.
53. Gordievski.
54. Irving Kaplan (ed.), *Angola: A Country Study,* a doua ediţie (Washington, DC: US Government Printing Office, 1979), Prefaţă, cap. 3 şi 4. Alexander R. Alexiev, "The Soviet Stake in Angola: Origins, Evolution, Prospects", in Dennis L. Bark (ed.), *The Red Orchestra,* vol. II: *The Case of Africa* (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1988).
55. Gordievski.
56. Gordievski.
57. Thomas H. Henriksen, "The People's Republic of Mozambique", in Bark, *Red Orchestra,* vol. II.
58. Gordievski.
59. Harold D. Nelson (ed.), *Mozambique: A Country Study,* a treia ediţie (Washington, DC: US Government Printing Office, 1985), pp. 279-280.
60. Gordievski.
61. Gordievski.
62. Keith Somerville, "The Soviet Union and Zimbabwe: The Liberation Struggle and After", în R. Craig Nation şi Mark V. Kauppi, *The Soviet Impact in Africa* (Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1984).
63. Joshua Nkomo, *Nkomo: The Story of My Life* (London:

Methuen, 1984), pp. 175-176.
64. Gordievski.
65. Joachim Krause, “Soviet Arms Transfers to Sub-Saharan Africa”, în Nation şi Kauppi (eds), *The Soviet Impact in Africa.*

Capitolul 13. Declinul şi sfârşitul perioadei de destindere (1972-1984)

1. Gordievski.
2. Gordievski.
3. Gordievski.
4. *New Times,* 1989, nr. 32.
5. Ibid.
6. Gordievski.
7. Gordievski;vezimai jos,pp. 544-555.
8. Adam B. Ulam, *Dangerous Relations* (New York: Oxford University Press, 1984), cap. 2,
9. Gordievski.
10. Arkadi N. Şevcenko, *Breaking with Moscow* (New York: Ballantine Books, 1985), p. 375.
11. Ibid., pp. 256-262.
12. Andrei Gromiko, *Memories* (London: Hutchinson, 1989), p. 282.
13. Şevcenko, *Breaking with Moscow,* pp. 368ff.
14. Gromiko, *Memories,* p. 288.
15. Ulam, *Dangerous Relations,* pp. 166-168.
16. Gordievski.
17. Ulam, *Dangerous Relations,* pp. 200-202. Şevcenko, *Breaking with Moscow,* p. 398.
18. Gromiko, *Memorie,* p. 291.
19. Gordievski.
20. Gordievski. *Washington Post,* 2 ianuarie 1982.
21. Gordievski.
22. Gordievski.
23. Gordievski.
24. Gordievski.
25. Gordievski.
26. Karen Davişa, *Soviet Policy Towards Egypt* (London: Macmillan, 1979), pp. 71-77.
27. Gordievski.
28. A. A. Gromiko şi B. N. Ponomarev (eds), *Soviet Foreign Plicy 1917-1980* (Moscow: Progress Publishers, 1981), vol. II, pp. 607-608.
29. Gromiko, *Memories,* pp. 222-223.
30. Gordievski.
31. *Pravda,* 21 septembrie 1978.
32. Gordievski.
33. *Washington Post,* 28 noiembrie 1974. Roberta C. Goren, “The

Soviet Attitude and Policy to International Terrorism", Teză de doctorat (London School of Economics, 1982), p. 237.

34. Gordievski.

35. Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons* (Washington, DC: Regnery Gateway, 1987), cap. 1; interviu cu Pacepa de Christopher Andrew, octombrie 1987.

36. Gordievski.

131. Frolik, *Frolik Defection,* pp. 42-46.. August şi Rees, *Red Star over Prague,* pp. 90-91. West, *A Matter of Trust,* p. 165. Pincher, *Too Secret Too Long,* p. 468.

132. Frolik, *Frolik Defection,* pp. 58, 96-97.

133. Pincher, *Too Secret Too Long,* pp. 465-466.

134. Frolik, *Frolik Defection,* p. 98.

135. Wright, *Spycatcher,* p. 362.

136. John Stonehouse, *Ralph* (London: Jonathan Cape, 1982).

137. Chapman Pincher, *Their Trade is Treachery* (London: Sidgwick & Jack- son, 1981), pp. 198-205. Wright, *Spycatcher,* p. 361. Christopher Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (London: Heinemann, 1985), p. 369.

138. Frolik, *Frolik Defection,* p. 97.

139. V de la "Victor", şi nu cifra romană V.

140. Barron, *KGB,* pp. 110, 431ff. Idem, "They Spied for the Free World", *Reader's Digest,* mai 1985. Pincher, *Too Secret Too Long,* pp. 488-490. Brook-Shepherd, *Storm Birds,* pp. 197-199.

141. Gordievski.

142. Raport al Comisiei de Securitate, mai 1983, *Cmnd.* 8876 (1983), p. 13.

143. John Barron, *Breaking the Ring* (New York: Avon Books, 1988), pp. 153ff.

144. *Cmnd.* 8876 (1983), cap. 6.

145. Gordievski.

146. Pincher, *Too Secret Too Long,* p. 558.

147. *Cmnd.* 8876 (1983).

148. Howard Blum, *I Pledge Allegiance* (New York: Simon & Schuster, 1987), p. 72.

149. Barron, *Breaking the Ring,* pp. 59-61.

150. Ibid., pp. 153-158, 38. Blum, *I Pledge, Allegiance,* cap. 7, 8, 9.

151. Vezi mai sus, cap. 12.

152. Vezi mai sus, cap. 12. Nige.Wcst, *GCHQ* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1986), p. 249.

153. Gordievski.

154. Barron, *Breaking the Ring* pp. 140-141.

155. Gordievski.

156. *Cmnd.* 8876 (1983), cap. 5.

157. Barron, *Breaking the Ring* cap. 9.

158. *Cmnd.* 8876 (1983).

159. Gordievski.

160. Pincher, *Too Secret Too Long* pp. 558-560 (citânt printre altele “o sursă NSA”). West, *GCHQ;* pp. 250-255. Barron, *KGB Today,* pp. 230-232.
161. Gordievski. *Cmnd.* 8876 (1983).
162. Barron, *Breaking the Ring* pp. 23ff.
163. Ibid., p. 176.

105. Thomas, *Cuban Revolution,* pp. 701-702, 719-720. Ashby, *Bear in the Backyard,* pp. 50-51.
106. Congresul Statelor Unite, Comitetul Senatului pentru probleme juridice, *The Role of Cuba in International Terrorism and Subversion* (Washington, DC, 1982). Ashby, *Bear in the Backyard,* pp. 57ff. Alte informaţii de la Gordievski.
107. Thomas, *Cuban Revolution,* p. 657.
108. Gordievski.
109. John Ranelagh, *The Agency* (London: Weidenfcld & Nicolson, 1986), p. 520.
110. Gordievski.
111. Edmonds, *Soviet Foreign Policy: The Brezhnev Years,* pp. 116-117.
112. Gordievski.
113. Vezi, Mihail Beliat, *Salvador Allende* (Moscow: Novosti, 1988).
114. H. Michael Erisman, *Cuba’s International Relations* (Boulder, Col./London: Westview, 1985), cap. 2, 3.
115. *Granma Weekly Review,* 16 septembrie 1973.
116. Vezi mai jos, pp. 556-5571T.
117. Paul Thomas, *Le KGB en Belgique* (Brussels: Editions}. M. Collet, 1987), pp. 89-100.
118. Josef Frolik, *TheFrolik Defection* (London: Leo Cooper, 1975).
119. Harry Rositzke, *The KGB: Eyes of Russia* (London: Sidgwick & Jackson, 1983), pp. 196,183-184.
120. Jefferson Adams, “East Bloc Intelligence in the FRG 1968-1986”, document al Convenţiei de la Londra a Asociaţiei pentru Studii Internaţionale, sesiunea 1989. Vezi mai sus, pp. 453-454.
121. Gordievski. întoarcerea bruscă a lui Cijov la Moscova în 1966 s-a datorat unei hemoragii cerebrale.
122. Frolik, *Frolik Defection,* p. 82.
123. Nigel West, *A Matter of Trust* (London: Weidenfcld & Nicolson, 1982), p. 171. Gordon Brook-Sphepherd, *The Storm Birds* (London: Weidenfcld & Nicolson, 1988), p. 198.
124. Gordievski.
125. West, *A Matter of Trust,* pp. 115-119.
126. Ibid., pp. 130-131. Peter Wright, *Spycatcher* (New York: Viking, 1987), pp. 239-240.
127. Gordievski.
128. Raport al Comisiei de Securitate, iunie 1965, *Cmnd.* 2722 (1965). Gordievski crede că acest caz ţinea de competenţa

GRU. Cf. Chapman Pincher, *Too SecretToo Long* (London: NEL, 1985), pp. 421-423, West, *A Matter of Trust,* pp. 127-129.

129. Raport al Comisiei de Securitate, noiembrie 1968, *Cmnd.* 3856 (1965). West, *A Matter of Trust,* pp. 161-162. Pinchcr, *Too Secret Too Long,* p. 463.

130. Raport al Comisiei de Securitate, mai 1973, *Cmnd.* 5362 (1973).

84. John Barron, *KGB Today: The Hidden Hand* (London: Hodder *8c* Stoughton, 1984), pp, 43, 271ff. Clive Rose, *The Soviet Propaganda Network* (London: Pinter, 1989), pp. 57-58.
85. Richard H. Shultz şi Roy Godson, *Dezinfonnatsia: Active Measures in Soviet Strategy* (Oxford: Pergamon: Brassey, 1984), p. 124.
86. Rose, *Soviet Propaganda Network,* pp. 57-79. Alte organizaţii internaţionale de front includeau Organizaţia Solidarităţii Populare Afro-Asiatice, Conferinţa Creştină pentru Pace, Asociaţia Internaţională a Avocaţilor Dcmocraţi, Federaţia Internaţională a Luptătorilor din Rezistenţă, Institutul Internaţional pentru Pace, Organizaţia Internaţională a Ziariştilor, Organizaţia Internaţională de Radio şi Televiziune, Uniunea Internaţională a Studenţilor, Federaţia Internaţională a Femeilor Democrate, Federaţia Mondială a Tineretului Democrat, Federaţia Mondială a Oamenilor de Ştiinţă, Federaţia Mondială a Cadrelor Didactice, Federaţia Mondială a Sindicatelor.
87. Shultz şi Godson, *Dezinfonnatsia,* p. 125.
88. Gordievski.
89. Privitor la negocierea tratatului, vezi S. Nihal Singh, *The Yogi and the Bear* (London: Mansell, 1986), cap. 5; şi Robert C. Horn, *Soviet-Indian Relations: Issues and Influence* (New York: Pracger, 1982), cap. 2, 3.
90. T. N. Kaul, *Reminiscences Discreet and Indiscret* (New Delhi: Lancers, 1982), p. 255.
91. Un pamflet al Agenţiei Novosti recunoaşte: “Dată fiind situaţia din subcontincntul indian, tratatul este considerat pretutindeni, drept un sprijin sovietic acordat guvernului Indirei Gandhi”. Alexander Gorcv, *Indira Gandhi* (Moscow: Novosti, 1989), p. 40.
92. Singh, *The Yogi and the Bear,* pp. 89-96. Horn, *Soviet-Indian Relations,* p. 73.
93. Barron, *KGB Today,* p. 106; şi Gordievski.
94. Gordievski.
95. Singh, *The Yogi and the Bear,* p. 235.
96. Daniel Patrick Moynihan, *A Dangerous Place* (London: Seeker 8c Warburg, 1979), p. 41.
97. Singh, *The Yogi and the Bear,* pp. 245, 313.
98. Gordievski.
99. Gordievski.

100. Gordievski.
101. Hugh Thomas, *The Cuban Revolution* (NewYork: Harper 8c Row, 1977), pp. 701-702, 719-720.
102. *Granina,* 28 şi 30 ianuarie 1968: citat in Paul D. Bethel, *The Losers* (New Rochelle, NY: Arlington House, 1969), pp. 546-547.
103. Timonthy Ashby, *TheBearin the Backyard: Moscow's Caribbean Strategy* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1987), p. 46. Bethel, *The Losers,* p. 551.
104. Gordievski.

55. Davişa, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt,* cap. 2, 3.
56. Barron, *KGB,* pp. 69-73. Vladimir Saharov, *High Treason* (New York: Ballantine Books, 1981), p. 193. Gamal Hammad, *The Hidden Government in the Era of Abdel Nasser* (în Arabic: Cairo, 1986), susţin, în general, dovezile aduse de Barron şi Saharov.
57. Gordievski.
58. Ascultarea telefoanelor de către Sharaf: vezi Sadat, *In Search of Identity,* p. 216.
59. Heikal, *Sphinx and Commissar,* pp. 226-227. Sharaf a adăugat un lung citat din “mare conducător Lenin".
60. Vezi memoriile lui Serghei Hrusciov, în *Ogonek,* 1988.
61. Gordievski.
62. Gordievski.
63. Robert Stephens, *Nasser: A Political Biography* (New York: Simon Sc Schuster, 1971), cap. 18.
64. Gordievski.
65. Mohamed Heikal, *The Road to Ramadan* (London: Collins, 1975), pp. 83ff.
66. Gordievski. Golubev a devenit, ulterior, prim şef-adjunct al Direcţiei K, cu rangul de general. Faptele lui, ulterioare, includ.participarea la otrăvirea lui Gheorghi Markov, în 1978 şi interogatoriul lui Gordievski, în 1985. Vezi mai sus, p. 30, şi mai jos, pp. 644-645.
67. Heikal, *Sphinx and Commissar,* pp. 282-283.
68. Gromîko, *Memories,* p. 270.
69. Heikal, *Sphinx and Commissar,* p. 216.
70. Sadat, *In Search of Identity,* p. 206.
71. Ibid., pp. 223-225.
72. Gordievski.
73. Saharov, *High Treason.* Vezi, de asemenea, Barron, *KGB,* cap. 2.
74. Gordievski. Heikal, *Sphinx and Commissar,* cap. 14, 15.
75. B. N. Mullik, *The Chinese Betrayal* (Bombay: Allied Publishers, 1971), p. 110.
76. B. N. Mullik, *My Years with Nehru 1948-1964* (Bombay: Allied Publishers, 1972), pp. 60-61.
77. Jawaharlal Nehru, *The Discovery of India* (New York: John Day, 1946), p. 17.

78. Alexander Gorev, *Jawaharlal Nehru* (Moscow: Novosti, 1989), pp. 37, 48.
79. Gordievski.
80. Ilia Djirkvelov, *Secret Servant* (London: Collins, 1987), p. 303.
81. Comunicate de presă privitoare la discursul către Parlament al ministrului. Chavan, la 13 decembrie 1967, care evidenţiază rolul jucat de Modin în campania de falsificări.
82. Barron, *KGB,* p. 237.
83. Vezi mai jos, pp. 630-631.

23. August şi Rees, *Red Star over Prague,* pp. 127-128. Karen Davişa, *The Kremlin and the Prague Spring* (Berkeley, Ca.: University of California Press, 1984), p. 205.
24. Davişa, *Kremlin and the Prague Spring,* pp, 236-238.
25. Ibid., pp. xi, 360ff.
26. Andrei Gromiko, *Memories* (London: Hutchinson, 1989), pp. 202-203.
27. Gordievski.
28r Gordievski.
29. Davişa, *Kremlin and the Prague Spring,* pp. 319-320. August şi Rees, *Red Star over Prague,* pp. 134-135.
30. Gordievski.
31. Davişa, *Kremlin and the Prague Spring,* cap. 12, 13.
32. *Pravda,* 19 octombrie 1968.
33. Soljeniţîn, *The Oak and the Calf,* p. 220.
34. Davişa, *Kremlin and the Prague Spring,* p. 217. *Pravda,* 19 iulie 1968.
35. Adjubei, “Retracing an Anniversary”.
36. Medvedev, *Andropov,* pp. 66-67.
37. Gordievski.
38. Hosking, *History of the Soviet Union,* pp. 425-426. Richard Owen, *Crisis in the Kremlin* (London: Victor Gollancz, 1986), p. 91.
39. Gordievski.
40. Gordievski.
41. Gordievski.
42. Philip Short, *The Dragon and the Bear* (London: Hodder & Stoughton, 1982), p. 148.
43. Ibid., p. 188.
44. Gordievski.
45. Descrieri foarte veridice ale Revoluţiei culturale, din două perspective politice diferite, se regăsesc în Short, *Dragon and the Bear,* şi Jean Esmein, *The Chinese Cultural Revolution* (London: Andre Deutsch, 1975).
46. Gordievski.
47. Robin Edmonds, *Soviet Foreign Policy: The Brezhnev Years* (Oxford Uni-
. versity Press, 1983), pp. 48-49. John Barron, *KGB: The Secret Vfork of Soviet Secret Agents* (London: Bantam Books, 1974),

p. 243.
48. Gordievski.
49. Barron, *KGB,* p. 243.
50. Gordievski.
51. Gamal Abdel Nasser, *The Philosophy of the Revolution* (Cairo, 1954), p. 41.
52. Privitor la dezvoltarea relaţiilor lui Nasser cu Uniunea Sovietică, vezi Mahomed Heikal, *Sphinx and Commisar* (London: Collins, 1-978); şi Karen Davişa, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt* (London: Macmillan, - 1979), cap. 2,3.
53. Anwar el-Sadat *Ub Search of Identity* (London: Collins, 1978), p. 154. Abordarea de către CIA a fost, fără îndoială, raportată KGB-ului de către Sami Sharaf.
54. Gordievski.

174. Nosenko - interviu, 15 noiembrie 1987. Cf. Brook-Shepherd, *Storm, Birds,* cap. 10.
175. Desmond Ball şi Robert Windren, "Soviet Signals Intelligence (Sigint): Organisation and Management", *Intelligence and National Security,* vol. IV (1989), nr. 4.
176. Nosenko - interviu, 15 noiembrie 1987. ("Saşa" nu trebuie confundat cu un alt "Saşa" american, mai puţin important, recrutat la începutul anilor 1950).
177. Nosenko - interviu, 15 noiembrie 1987.
178. Djirkvelov, *Secret Servant,* pp. 65, 147.

Capitolul 12. Epoca Brejnev: Estul, Lumea a Treia fi Vestul (1964-1972/1973)

1. Gordievski.
2. Memoriile lui Serghei Nikitovici Hrusciov au fost prezentate întru-un serial în *Ogonek în* 1988.
3. Aleksei Adjubei, "Retracing an Anniversary from Contemporary History", *Ogonek,* octombrie 1989.
4. Vezi relatarea fiului lui Hrusciov prezentată în *Ogonekîn* 1988.
5. Amy W. Knight, *Thi KGB: Police and Politics in the Soviet Union* (London: Unwin Hyman, 1988), pp. 65-69, 79ff. Geoffrey Hosking, *A History of the Soviet Union* (London: Fontana, 1985), cap. 13.
6. Jores Medvedev, *Andropov: His Life and Death,* ed. rev. (Oxford: Basil Blackwell, 1984), pp. 46ff.
7. Aleksandr Soljeniţîn, *The Oak and the Calf* (London: Collins, 1980), p. 102.
8. Medvedev, *Antropov,* p. 55. *Evening Standard,* 16 mai 1967.
9. K. Svetiţki şi S. Sokolov, "I would cope with any work", *Ogonek,* iunie 1989.
10. Medvedev, *Andropov,* p. 56.
11. Svetiţki şi Sokolov, "I would cope with any work", *Ogonek,*

iunie 1989.
12. Hosking, *History of the Soviet Union,* pp. 423-444, 450.
13. Adjubei, “Retracing an Anniversary".
14. Gordievski.
15. Zdenek Mlynâc, “That Augut of 1968”, *Moscow News,* 1989, nr. 50.
16. Gordievski.
17. Frantisek August şi David Rees, *Red Star over Prague* (London: Sherwood Press, 1984), pp. 125-129.
18. Gordievski. Sursele sale, în ceea ce priveşte operaţiunile KGB din timpul Primăverii de la Praga, îl includ pe veteranul KGB, specialist în probleme cehoslovace, Anatoli Rusakov, care a fost trimis în/la post în Cehoslovacia, în anul 1968.
19. Gordievski.
20. August şi Rees, *Red Star over Prague,* p. 128.
21. Interviu cu Kalughin în *Komsomolskaia Pravda,* 20 iunie 1990, şi *Moscow News,* 1990, nr. 25.
22. Knight, *KGB,* pp. 292-293.

148. Anders, *Murder to Order,* p. 107.
149. Vezi mai jos, pp. 575-577.
150. Gordievski. Cf. Timothy Ashby, *The Bear in the Backyard: Moscow’s Caribbean Strategy* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1987), cap. 1, 2.
151. Bibliografia recentă asupra lui Castro este competent analizată în Malcolm
Deas, “Spectacle of the Rats and Owls”, *London Review of Books,* 2 iunie 1988.
152. Gordievski.
153. Ashby, *Bear in the Backyard,* pp. 22-26.
154. Jan Sejna, We *Will Bury You* (London: Sidgwick & Jackson, 1982), pp. 45-50. Generatul Sejna era responsabil cu pregătirea vizitei lui Raul Castro.
155. Gordievski. Relatarea despre prima întâlnire dintre Şitov şi Castro este făcută de Nunezjimenez, care a fost prezent la întâlnire. Tad Szulc, *Fidel: A Critical Portait* (London: Hutchinson, 1987), pp. 408-409.
156. Ashby, *Bear in the Backyard,* pp. 28-29.
157. Gordievski.
158. Gordievski.
159. Arnold L. Horelick, *The Cuban Missile Crisis: An Analysis of Soviet Calculations and Behaviour* (Santa Monica, Ca.: Rand Corporation, 1963), p. 53.
160. Şevcenko, *Breaking with Moscow,* 154.
161. Cea mai veridică relatare asupra episodului Penkovski, este lucrarea lui Gordon Brook-Shcperd, *The Storm Birds* (London: Wcidenfeld & Nicolson, 1988), cap. 9, 10.
162. Ibid., p. 135.
163. Peter S. Usovski, “John McCone and the Cuban Missile Crisis:

A Persistent Approach to the Intelligence-Policy Relationship", *Internationalfour- nal of Intelligence and Counter-intelligence,* vol. II (1988), nr. 4.

164. Bolşakov este prima dată identificat în mod public drept ofiţer KGB, de către Ilia Djirkvelov în 'KGB “Back Channel” Documented’, *Disinformation,* vara anului 1989, nr. 12. Identificarea este confirmată de Gordievski.
165. Gheorghi Bolşakov, ’The Hot Line’, *New Times,* 1989, nr. 4-6.
166. Edwin O. Guthman şijelfrey Shulman (eds), *Robert Kennedy in His Own Words: The Unpublished Recollections of the Kennedy Years* (New York: Bantam Books, 1988), pp. 258-261.
167. Bolşakov, “Hot Line”, *New Times,* 1989, nr. 4.
168. Bolşakov, “Hot Line”, *New Times,* 1989, nr. 5-6.
169. James G. Blight şi Davis A. Welch (eds), *On the Brink: Americans and Soviets Re-Assess the Cuban Missile Crisis* (New York: Hill & Wang, 1989), p. 248.
170. Bolşakov, “Hot Line”, *New Times,* 1989, nr. 6.
171. Gordievski.
172. David Detzer, *The Brink: Cuban Missile Crisis 1962* (New York: Crowell, 1979), pp. 236-237. Arhur M. Schlesinger jr, *A Thousand Days* (Boston: Houghton Mifflin, 1965), p. 827.
173. Gordievski.

133. Iuri Nosenko - interviu, 15 noiembrie 1987. Nosenko a intrat în contact cu “Secţiunea Specială” şi cu Selezniov, atunci când s-a alăturat Primului Departament (America) al celui de-al doilea Directorat Central, în ianuarie 1960. Prima sa prioritate a constat în “munca împotriva funcţionarilor de cifru".
134. James Bamford, *The Puzzle Palace* (Boston: Houghton Mifflin, 1982), pp. 133-145.
135. Edward Jay Epstein, *Deception: The Invisible War Between the KGB and the CIA* (New York: Simon & Schuster, 1989), pp. 173-174.
136. Interviu anonim cu un ofiţer american. Informaţia deţinută de Christopher Andrew diferă de cea a lui Ebstein *(Deception,* p. 174), care crede că Dunlap a fost agent KGB încă din 1957, când a fost “compromis şi recrutat în Turcia”. Abia în vara anului 1960 şi-a modificat Dunlap stilul de viaţă graţie fondurilor sovietice. Gordievski nu deţine informaţii privitoare la cazul Dunlap.
137. Bamford, *Puzzle Palace,* pp. 151-153.
138. Ibid., pp. 153-154.
139. John Barron, *KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents* (London: Bantam Books, 1974), cap. 10. Alte informaţii de la luri Nosenko, 15 noiembrie 1957. Relatările anterioare, referitoare la spionajul desfăşurat de Johnson, atribuie în mod greşit arestarea sa informaţiei provenite de la soţia lui; informaţia a fost, de fapt, de la Nosenko, după defecţia sa.

Rolul lui Nosenko este confirmat de către un ofiţer de informaţii, pensionar american, care cunoştea cazul în mod nemijlocit.

140. Goliţin, *New Lies for Old,* pp. 50-51. Departamentul de Dezinformare din KI, condus de Andrei Graur avea un personal alcătuit din cinci oameni (AAC, CRS A6283/XR1/56). După ce a ajuns în Vest, Goliţin a dezvoltat o bizară teorie a conspiraţiei, care interpreta toate tensiunile aparente din blocul sovietic - printre care ruptura chino-sovieucă, Primăvara de la Praga şi creşterea rolului Solidarităţii în Polonia - ca fiind o parte dintr-o uriaşă diversiune pusă la cale de Agayants şi succesorii săi. Din păcate, această istoric a convins un număr de adepţi ai teoriei conspiraţiei din serviciile de informaţii occidentale.
141. AAC, CRS A6283/XR1/56 şi 144.
142. Wolton, *Le KGB en France,* pp. 204-205.
143. Barron, *KGB,* pp. 234-236.
144. Goliţin, *New Lies far Old,* pp. 48-50. Gordievski a fost capabil să coroboreze principalele elemente ale acestei relatări privitoare la reuniune.
145. Vezi mai sus, pp. 431-432.
146. Barron, *KGB,* p. 421. Departamentul 13 a fost descris oficial ca fiind “anexat la PGU": această denumire intenţionează să indice existenţa unui grad mai mare de independenţă, comparativ cu celelalte departamente ale PGU-ului (Gordievski).
147. Cea mai completă descriere a carierei lui Staşinski: când a fugit Staşinski a luat cu el un document oficial de serviciu, care îi atribuia Ordinul Steagul Roşu pentru “contribuţia adusă rezolvării unei probleme importante”. Karl Anders, *Murder to Order* (London: Ampersand, 1965).

p. 980. Suntem recunoscători pentru această referinţă profesorului Jefferson Adams.

104. Rositzke, *KGB,* pp. 182ff.
105. Interviu de Christopher Andrew cu Iuri Rastvorov, Piotr Deriabin şi Iuri Nosenko. Raportul lui Petrov, AAC, CRS A6283/XR1/56.
106. Cf. mai sus, pp. 237-240.
107. George Kennan, *Memoirs 1950-1963* (New York: Pantheon, 1983), pp. 117-118.
108. Vezi mai sus, p. 240.
109. Kennan, *Memoirs,* vol. IT, pp. 154-157.- Kennan a fost declarat persona non grata în octombrie 1952, pentru motive independente de incident.
110. Richard Harris Smith, “The First Moscow Station: An Espionage Footnote to Cold War History”, *International Journal of Intelligence and Counter-intelligence,* vol. Ill (1989), nr. 3. Peer de Silva, *Sub Rosa: The CIA and the Uses of Intelligence* (New York: Times Books, 1978), p. 68. Ronald

Kessler, *Moscow Station* (New York: Scribner's, 1989), p. 35.
111. Charles E. Bohlen, *Witness to History 1919-1969* (London: Weidenfcld & Nicolson, 1973), p. 346.
112. Ibid., p. 345.
J13. Interviu Cu Iuri Nosenko de Christopher Andrew, 15 noiembrie 1987.
114. Bohlen, *Witness to History,* p. 345. Kessler, *Moscow Station,* p. 28.
115. Barron, *KGB Today,* pp. 169-182. Interviu cu Iuri Nosenko de Christopher Andrew, 15 noiembrie 1987.
116. Interviu cu Iuri Nosenko de Christopher Andrew, 15 noiembrie 1987.
117. Interviu cu Iuri Nosenko.
118. Vezi mai sus, pp. 188ff.
119. Interviu cu Stan Levcenko de Christopher Andrew, noiembrie 1987.
120. Barron, *KGB Today,* pp. 16-17.
121. Ilia Djirvelov, *Secret Servant* (London: Collins, 1987), pp. 211-214.
122. Interviu cu Iuri Nosenko, 15 noiembrie 1987, şi Piotr Deriabin, 25 noiembrie 1987.
123. In conformitate cu afirmaţiile unui ofiţer CIA pensionar, francezii au fost avertizaţi asupra "teribilei lor comisii de securitate", după fondarea NATO, datorită temerii anglo-americane cu privire la vulnerabilitatea acesteia, faţă de atacurile din partea KGB şi GRU.
124. Wright, *Sfycatcher,* p. 118.
125. Wolton, *Le KGB en France,* pp. 242-243.
126. Interviu cu Iuri Rastvorov, Piotr Deriabin şi Iuri Nosenko.
127. Interviu cu Deriabin şi Nosenko.
128. Anatoli Goliţin, *New Lies for Old* (New York: Dodd, Mead, 1984), pp. 46-48. Cu toate că nu am fost convinşi de complicata teoria a conspiraţiei elaborată de Goliţin, după defecţia sa în decembrie 1961, considerăm că relatările sale despre evenimentele anterioare sunt veridice.
129. Knight, *KGB,* pp. 64-65.
130. Interviu anonim.
131. Interviu cu Iuri Nosenko, 15 noiembrie 1987.
132. Knight, *KGB,* pp. 55-57.

84. John Barron, *KGB Today: The Hidden Hand* (London: Hodder & Stoughton, 1984), cap. 9. Alte informaţii de la Gordievski care l-a întâlnit pe Ţimbal şi Lazarev în perioada când ei conduceau Direcţia S (ilegali) în anii 1960-1970.
85. Barron, *KGB Today,* pp. 376-418. Gordievski confirmă faptul că această întâlnire a avut loc.
86. Roger Faligot şi Pascal Krop, *La Piscine: The French Secret Service Since 1944* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), pp. 213-221.
87. CIA, *The Rote Kappelle. The CIA 's History of Soviet*

Intelligence and Espionage Networks in Western Europe 1936-1945 (Washington, DC: University Publications of America, 1979), pp. 82, 99-100, identifică pe Robinson ca fiind controlorul lui Andre Labarthe (numele codificat Jerome). Wright, *Spycatcher,* p. 239, revelează faptul că Labarthe a fost identificat ca agent sovietic din decriptările Venona.

88. Scurte detalii privitoare la cariera lui Labarthe apar în *Dictionnaire Commentee de l'Oeuvre du General de Gaulle* (Paris: Pion, 1975).
89. Wolton, *Le KGB en France,* p. 168.
90. Wright, *Spycatcher,* p. 239: confirmare făcută lui Christopher Andrew de către sursele menţionate la punctul 87. Cariera lui Cot ca agent sovietic nu are nici o legătură cu distinsa carieră politică a fiului său Jean-Picrre Cot.
91. Robert Young, *In Command of France* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978), p. 174. Anthony Adamthwaite, *France and the Coming of the Second World War* (London: Frank Cass, 1977), p. 235-236. Jacques Chastcnet, *Le Declin de la Troisieme Republique 1931-1938* (Paris: Hachette, 1962), p. 168.
92. Interviu cu un ofiţer de informaţii american pensionar.
93. J. B. Duroselle, *La decadence, 1932-1939* (Paris: Imprimerie Naţionale, 1979), p. 474.
94. Interviu cu un ofiţer de informaţii american pensionar.
95. *Washington Post,* 25 iunie 1944. Wolton, *Le KGB en France,* p. 202.
96. Philip M. Williams, *French Politicians and Elections 1951-1969* (Cambridge University Press, 1970), p. 13.
97. Wright, *Spycatcher,* pp. 240-241. Labarthe a murit în 1970, nu aşa cum afirmă Wright în cursul unui interogatoriu la DST.
98. Heinz Hohne şi Herman Zolling, *The General was a Spy* (London: Pan Books, 1972),pp. 182-183. Anthony Glees, *The Secrets of the Service* (London: Jonathan Cape, 1987), pp. 229-244.
99. Propria relatare neadevărată în: Heinz Felfe, *Im Dienst des Gegners* (Hamburg, 1986). Cf. Hohne şi Zolling, *The General was a Spy,* pp. 221-229.
100. Rositzke, *KGB,* pp. 189-194.
101. Jefferson Adams, “Crisis and Resurgence: East German State Security”, *International Journal of Intelligence and Counter-intelligence, vol. II (1988), nr. 4.*
102. Corson and Crowley, *New KGB,* pp. 258-262.
103. “Enthullungen uber die Spionage in Bundcsgcbiet”, în *Bulletin des Presse-und Informationsamtes des Bundesregierung,* nr. 100, 6 iunie 1959,

60. Interviu luat de Christopher Andrew unui fost ofiţer CIA.
61. David Martin, *Wilderness of Mirrors* (N ew York: Ballantine Books, 1981), pp. 74-90,101-106. John Ranelagh, *The Agency*

(London: Weidenfeld & Nicolson, 1986), pp. 288-296.
62. H. Montgomery Hyde, *George Blake, Superspy* (London: Constable, 1987), pp. 47-49. Afirmarea cu tărie a propriei nevinovăţii în memoriile lui Blake este total neconvingătoare. El recunoaşte că a trădat peste 100 de agenţi occidentali, dar face afirmaţia, incredibilă în epoca lui Beria, Kruglov şi Serov, că Centrul îşi onora promisiunea de a nu "cauza nici un rău" nimănui. George Blake, No *Other Choice* (London: Jonathan Cape, 1990), pp. 207ff.
63. Gordievski a fost printre cei care a participat la proces. El a negat afirmaţiile că Popov a fost torturat până la moarte, pentru a seni ca exemplu celorlalţi.
64. In cei patru ani anteriori venirii lui Rodin la conducerea rezidenţei, Ghcorghi Mihailovici Jivotovski a funcţionat ca rezident de facto în perioada 1952-1953; Serghei Leonidovici Tikvinski a fost rezident între 1953-1955 şi, apoi, a fost rechemat la Centru. Iuri Modin a fost rezident de facto între 1955-1956. Gordievski.
65. Gordievski.
66. Gordievski.
67. John Vassall, *Vassall* (London: Sidgwick & Jackson, 1975).
68. Gordievski.
69. Wright, *Spycatcher,* pp. 166-167. Gordievski.
70. Gordievski.
71. Versiunea KGB-ului privitoare la cariera lui Molody apare într-un volum
pregătit cu ajutorul lui Philby de către specialiştii în "măsuri active" ai Direcţiei întâi Central: Gordon Lonsdale, *Spy* (London: Neville Spearman, 1965).
72. Gordievski.
73. Valeri Agranovski, "Profession: Foreigner", *Znamya,* septembrie 1988: o relatare mult mai sinceră asupra lui Molody bazată pe interviuri, comparativ cu aşa-ziselc sale memorii elaborate de KGB. Lonsdale, *Spy.*
74. Agranovski, "Profession: Foreigner".
75. Gordievski.
76. Gordievski.
77. Wright, *Spycatcher,* pp. 137-138. Harry Rositzke, *The KGB: Eyes of Russia* (London: Sidgwick & Jackson, 1983), pp. 76-77.
78. Wright, *Spycatcher,* pp. 128ff.
79. Harry Houghton, *Operation Portland: The Autobiography of a Spy* (London: Rupert Hart-Davis, 1972).
80. Lonsdale, *Spy,* pp. 87, 118.
81. Gordievski. Există o scurtă descriere a funeraliilor lui Molody în Agranovski, "Profession: Foreigner".
82. Vezi mai sus, pp. 411-412.
83. Thierry Wolton, *Le KGB en France* (Paris: Bernard Grassct, 1986), pp. 167-172.

33. Gordievski.
34. Relatare făcută de Maleter către Kopâcsi. *Au nom de la classe ouvriere,* pp. 247-288. Afirmata că Maleter a fost arestat la un banchet organizat de Andropov este falsă. Vezi, Jores Medvedev, *Andropov: His Life and Death,* ed. rev. (Oxford: Basil Blackwell, 1984), p. 37.
35. Bela K. Kirâly, “Military Aspects”, în Belâ K. Kirâly şi Paul Jonâs (eds), *The Hungarian Revolution of 1956 in Retrospect* (New York: Columbia University Press, 1978), p. 70.
36. Kopăcsi, *Au nom de la classe ouvriere,* pp. 240-241, 270.
37. Ibid., pp. 277-278, 306.
38. Tibor Meray, “The Trial of Imre Nagy", în Kirâly şijonâs (eds), *TheHun- garian Revolution in Retrospect.* Anumite părţi au fost publicate ulterior: au fost prezentate, de asemenea, fragmente filmate.
39. *The Counter-Revolutionary Conspiracy of Imre Nagy and his Accomplices* (Budapest: Information Bureau of the Council of Ministers, 1958), pp. 13-18, 108-129.
40. Kohlov, *In the Name of Conscience,* p. 201.
41. Gordievski. Knight, *KGB,* p. 122. Anatoli Goliţin, *New Lies for Old* (New York: Dodd, Mead, 1984), pp. 185-186.
42. Gordievski.
43. Goliţin, *New Lies for Old,* pp. 283-287.
44. Gordievski. Intr-un interviu cu ziarişti finlandezi, după publicarea primei ediţii a acestei cărţi în 1990, Vladimirov a fost evaziv în privinţa activităţii sale la Helsinki, dar a recunoscut: “în contactele cu Kekkonen am acţionat ca intermediar. Am primit instrucţiuni să-l informez pe Kekkonen verbal sau să-i înmânez ocazional câte un mesaj scris”.
45. Andrei Gromîko, *Memories.*
46. Gordievski.
47. Gordievski.
48. Kim Philby, *My Silent War* (London: Panther Books, 1969), p. 171. Hollis era pe atunci director general adjunct al MI5, iar Graham Mitchell era director al Contraspionajului. Dacă vreunul ar fi fost spion sovietic, Modin n-ar fi avut motive de îngrijorare în privinţa ameninţării din partea Serviciului de Securitate.
49. Chapman Pincher, *Too Secret Too Long* (London: NEL, 1985), p. 355.
50. Gordievski.
51. Philby, *My Silent War,* p. 151.
52. Vladimir şi Evdokia Petrov, *Empire of Fear* (London: Andre Deutsch, 1956), cap. 23.
53. Philby, *My Silent War,* cap. 13.
54. Phillip Knighdey, *Philby: KGB Mater Spy* (London: Andre Deutsch, 1988),
pp. 148-149.
55. Andrew, *Secret Service,* p. 496.
56. Gordievski.
57. Peter Wright, *Spycatcher* (New York: Viking, 1987), pp. 172-

173.
58. Knightley, *Philby,* cap. 15.
59. Gordievski.

7. Peter Deriabin şi Frank Qibney, *The Secret World,* ed. rev. (New York: Ballantine Books, 1982), p. 200.
8. Fiodor Burlaţki, “Khrushchev: Sketches for a Political Portrati", *Literatumaia Gazeta,* 24 februarie 1988. Malenkov, căruia memoriile lui Hrusciov îi sunt pe nedrept defavorabile, a jucat un rol mult mai redus decât o recunoaşte Hrusciov. Cf. Mareşalul Kirill S. Moskalenko, “Beria’s Arrest”, *Moscow News,* 1990, nr. 23.
9. Moskalenko, “Beria’s Arrest”. Medvedev, “Khrushchev’s Political Biogra
phy”.
10. Gordievski.
11. Interviu cu “Merited Lawyer" G. A. Terehov la televiziunea sovietică, 29 aprilie 1988< BBC, SWB, SU/0140 B/4, 2 mai 1988.
12. Interviu cu Piotr Deriabin de Christopher Andrew, 25 noiembrie 1987.
13. Gordievski. Privitor la cariera lui Paniuşkin, vezi raportul lui Petrov, AAC,
CRS A6283/XR1/56.
14. Nikolai Kohlov, *In the Name of Conscience* (London: Frederick Muller, 1960), p. 201.
15. Interviu cu Piotr Deriabin de Christopher Andrew, 25 noiembrie 1987.
16. Kohlov, *In the Name of Conscience,* pt. III.
17. Interviuri de Christopher Andrew cu Iuri Rastvorov, octombrie 1987, şi Piotr Deriabin, 25 noiembrie 1987.
18. Talbott (ed./trad.), *Khrushchev Remembers,* vol. I, p. 338.
19. Sandor Kopăcsi, *Au nom de la classe ouvriere* (Paris: Editions Robert Laffont, 1979), p. 24. Afirmaţia inclusă in William F. Corson şi Robert T. Crowley, *The New KGB* (New York: William Morrow, 1986), pp. 265-269, conform căreia Andropov a fost şi el rezident KGB, şi că Viktor Cebrikov, un alt viitor preşedinte al KGB, a fost prezent în acea vreme la Budapesta, este falsă.
20. Amy W. Knight, *The KGB: Police and Politics in the Soviet Union* (London: Unwin Hyman, 1988), p. 123.
21. Interviu cu Kriucikov, *New Times,* 1989, nr. 32.
22. Interviu televizat cu Kriucikov, 24 iunie 1989, BBC, SWB, SU/0496 B/l.
23. Gordievski.
24. Iosif Rothschild, *Return to Diversity: A Political History of East Central Europe since World War II* (New York: Oxford University Press, 1989), pp. 156-158.
25. Privitor la desfăşurarea revoluţiei, vezi United Nations, *Report of the Special Committee on the Problem of Hungary*

(New York, 1957).
26. Kopâcsi, *Au nom de la classe ouvriere,* pp. 119-122.
27. Talbott (ed./trad.), *Khrushchev Remembers,* vol. I, p. 418.
28. Gordievski.
29. Charles Gati, *Hungary and the Soviet Bloc* (Durham, NC: Duke University Press, 1986), pp. 144-147.
30. Arkadi N. Şevcenko, *Breaking with Moscow* (New York: Ballantine Books,
1985), p. 104.
31. Gati, *Hungary and the Soviet Bloc,* pp. 148-149.
32. UN, *Report of the Special Committee.*

152. Pelikân (ed.), *Czechoslovak Political Trials,* pp. 102-103. Code, *Prague Trial,* p. 219.
153. Pelikan (cd.), *Czechoslovak Political Trials,* p. 103.
154. Interviu de Christopher Andrew cu Piotr Deriabin, 25 noiembrie 1987. Deriabin a fost prezent la clubul ofiţerilor în. momentul discursului lui Hrusciov. După cum îşi aminteşte el, data discursului este septembrie 1951. Alte relatări datează arestarea lui Abakumov cu două luni mai târziu.
155. Amy W. Knight, *KGB: Police and Politics in the Soviet Union* (London: Unwin Hyman, 1988), p. 36.
156. Pelikan *(ed.), Czechoslovak Political Trials,* pp. 106-107.
157. Code, *Prague Trial,* p. 12.
158. Gordievski.
159. Gordievski.
160. Talbott (ed./trad.), *Khrushchev Remembers,* vol. 1, pp. 282-287. Alex de Jonge, *Stalin and the Shaping of the Soviet Union* (London: Collins, 1986), pp. 500-503.
161. Hodos, *Show Trials,* p. 66.
162. Code, *Prague Trial,* p. 144.
163. Talbott (ed./trad.), *Khrushchev Remembers,* vol. I, cap. 8. Dcjongc, *Stalin,* cap. 49.
164. N. Barsukov, "On the Way to the 20th Congress", *Pravda,* 10 noiembrie 1989.
165. "I *was* attached to him", Kruşcev admite, "...I wept sincerely over Stalin's death. Talbott (ed./trad.), *Khrushchev Remembers,* vol. I, pp. 322-333.
166. . Amy W. Knight, *KGB,* pp. 47, 51, 70.
167. Roy Medvedev, "N. S. Khrushchev's Political Biography", *Druzhba Narodov,* iulie 1989.
168. Gordievski.

Capitolul 11. Războiul rece după Stalin (1953-1963)

1. N. Barsukov, "On the way to the 20th Congress", *Pravda,* 10 noiembrie 1989. După moartea lui Stalin, Prezidiul s-a redus la 10 persoane; în 1966 a revenit la vechea denumire de Politburo.
2. în perioada cuprinsă între marde 1953 şi marde 1954, când

MGB a fost încorporat în MVD, Direcţia Extern, numit anterior Primul Directorat Central, a devenit al Doilea Directorat Central; Direcţia de Contrainfor- maţii, anterior al Doilea, devine Primul.
3. Interviu cu Piotr Deriibin de Christopher Andrew, 25 noiembrie 1987. Relatarea lui Deriabin, privitoare la rechemările rezidenţilor la Moscova, este confirmată de Iuri Nosenko (interviu cu Christopher Andrew, 15 noiembrie 1987).
4. Roy Medvedev, “N. S. Khrushchev’s Polidcal Biography”, *Drujba Narodov,* iulie 1989.
5. Andrei Gromîko, *Memories* (London: Hutchinson, 1989), p. 318.
6. Medvedev, “Khrushchev’s Polidcal Biography". StrobeTalbott (ed./trad.), *Khrushchev Remembers* (London: Sphere Books, 1971), vol. I, p. 321-326.

128. Hodos, *Show Trials,* p. 170..
129. Derek Kartun, *Tito’s Plot against Europe: The Story of the Rajk Conspiracy* (London: Lawrence & Wishart, 1949), p. 22.
130. Lewis, *The Who Disappeared,* p. 119.
131. Milovan Djilas, *Rise and Fall* (London: Macmillan, 1985), pp. 128-129.
132. Relatarea lui Kăkâr, privitoare la întâlnire, este inclusă în biografia lui Lâszlo Gyurkd, *Arckepvâzlat torţenelmi hâtterrel* (Budapest, 1982), pp. 180-181; şi în “biografia introductivă” a lui Jânos Kâdâr de Gyurko, *Selected Speeches and Interviews* (Oxford: Pergamon Press, 1985), pp. 71-72.
133. Hodos, *Show Trials,* p. 39, cap. 5.
134. Interviu cu Kâdăr în *Magyarorszag,* 19 mai 1989.
135. BelaSzâsz, *Volunteers for the Gallows* (London: Chatto & Windus, 1971), pp. 71,105, 108ff, 138ff, 172.
136. “Who Are You, Vladimir Farkas?", *Magyar Nemzet,* 3 noiembrie 1988.
137. Interviu în *Magyarorszag,* 19 mai 1989.
138. Hodos, *Show Trials,* pp. 48-49.
139. *Lâszlo Rajk and His Accomplices Before the People's Court* (Budapest, 1949). Rajk şi alţi doi inculpaţi au fost condamnaţi la spânzurătoare de către Tribunalul Poporului. Alţi doi au fostjudecaţi de un tribunal militar care i-a trimis în faţa plutonului de execuţie.
140. Hodos, *Show Trials,* pp. 49-50.
141. Gordievski.
142. Hodos, *Show Trials,* pp. 65-66.
143. Interviu cu Mihail Liubimov, fost şef al Biroului Britanic de la PGU, în documentarul Televiziunii din Granada “The Fifth Man: Secrets of the Ring of Five" (prezentată de Christopher Andrew, produsă de Mike Beckham), 9 octombrie 1990. Relatarea lui Liubimov este confirmată de Gordievski.
144. Jiri Pclikân (cd.), *The Czechoslovak Political Trials 1950-1954*

(London: Macdonald, 1971). Karel Kaplan, *Proces politiques ă Prague* (Brussels: Editions Complexe, 1980), p. 45.
145. Dzhirkvelov, *Secret Servant,* pp. 246-249. Alte informaţii despre carierele lui Otraşcenko şi Korotkov sunt furnizate de familia Petrov; AAC, CRS A6283/XR1/56,143,144.
146. Strobe Talbott (ed./trad.), *Khrushchev Remembers* (London: Sphere Books, 1971), vol. I, pp. 260-262.
147. Ibidl., p. 263.
148. Djirkvelov, *Secret Servant,* p. 250.
149. Meir Cotic, *The Prague Trial* (New York: Herzl Press/Cornwall Books, 1987), p. 97. în 1990, Boiarski a fost descris în *Moscow News,* drept un sadic căruia îi făcea plăcere să bată oamenii, care a torturat personal femei şi bărbaţi şi care a tocat fondurile StB-ului. Yevgenia Albat, "Will There Be an End to the Lubianka?", *Moscow News,* 1990, nr. 10.
150. Kaplan, *Proces politiques,* p. 45.
151. Un raport oficial cehoslovac din 1963 îl descrie pe Kacppert ca fiind un antisemit notoriu. Pelikân (ed.), *Czechoslovak Political Trials,* pp. 101-102. Cotic, *Prague Trial,* p. 219.

106. Conferinţă dc presă, 20 noiembrie 1979.
107. Philby, *My Silent War,* pp. 151-152, 157-159.
108. Interviu de Christopher Andrew cu James MacCargar, 11 decembrie 1987.
109. Philby, *My Silent War,* p. 167-170.
110. Knightley, *Philby,* pp. 184-185.
111. Costello, *Mask of Treachery,* p. 569.
112. 'Soviet State Security Service Foreign Intelligence Operational Techniques ("Legal" Residency System)' bazat pe relatările familiei Petrov, 18 mai 1955, secţiunea VIL, AAC, CRS A6283/XR1/9.
113. Vezi mai sus, p. 220. Necrologul lui Watson în *King's College Calendar,* 1983. Wright, *Spycatcher,* pp. 190-193. Alte informaţii de la Gordievski.
114. Gordievski.
115. H. Montgomery Hyde, *George Blake, Superspy* (London: Constable, 1987).

George Blake, *No Other Choice* (London: Jonathan Cape, 1990).
116. Gordievski.
117. In 1990, Blake prezintă versiunea sa şi a KGB-ului asupra propriei cariere, într-un volum de memorii lipsite de veridicitate *(No Other Choice* [London: Cape, 1990]), precum şi în interviurile ample cu Phillip Knighdey *(Sunday Times,* 9, 16, 23 septembrie 1990) şi alţii. Fără îndoială că la insistenţa KGB-ului el a declarat că nici unul dintre cei aproximativ 400 de agenţi occidentali trădaţi de el nu au avut de suferit: declaraţia lui a fost negată cu indulgenţă dc către generalul KGB, pensionar, Oleg Kalughin.
118. "Miscellaneous Soviet Personalities who have served abroad",

29 septembrie 1954, AAC, CRS A6283/XR1/144. Este sigur faptul că aceste documente nu au fost procurate prin interceptare, deoarece ele erau păzite cu stricteţe şi n-ar fi fost niciodată lăsate să zacă pe mese.

119. Ibid. Alte informaţii de la Gordievski. Numele lui Krohin este ortografiat greşit ca fiind Krahin.

120. Cf. Thierry Wolton, *Le KGB en France* (Paris: Bernard Grasset, 1986), pp. 125-134.

121. Ibid., pp. 167-177. Alte informaţii de la Gordievski. Vezi mai jos, pp. 448-449.

122. Heinz Hohne şi Hermann Zolling, *The General was a Spy* (London: Pan Books, 1972), cap. 12. Vezi mai jos, pp. 371-372.

123. George H. Hodos, *Show Trials: Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948-1954* (New York: Praeger, 1987), pp. 35, 28.

124. Unde nu există alte indicaţii, relatarea noastră privitoare la cariera lui Field se bazează pe Flora Lewis, *The Mas Who Disappeared: The Strange History of Noel Field* (London: Arthur Barker, 1965), şi Allen Weinstein, *Perjury: The Hiss-Chambers Case* (New York: Knopf, 1978), pp. 198-206.

125. Richard Harris Smith, *OSS: The Secret History of America's First Central Intelligence Agency* (Berkeley, Ca.: University of California Press, 1972), pp. 227-228.

126. Lewis, *The Man Who Disppeared,* pp. 160, 191.

127. Karel Kaplan, *Dans les archives du Comite Central* (Paris: Albin Michel, 1978), pp. 145-147.

74. Boyce, *Climate of Treason,* pp. 347-348.
75. Gordievski.
76. Peter Hennessy şi Kathleen Townsend, “The documentary spoor of Burgess and Maclean”, *Intelligence and National Security,* vol. II (1987), nr. 2.
77. Rees, *Chapter of Accidents,* p. 7. Barrie Penrose şi Simon Freeman, *Conspirancy of Silence* (London: Grafton Books, 1986), pp. 324-327.
78. Gordievski.
79. Cecil, *Divided Life,* cap. 6, 7.
80. *The Times,* 2 ianuarie 1981.
81. Minută a lui Maclean, 21 decembrie 1950, PRO FO 371/81613 AU 1013/ 52.
82. Cecil, *Divided Life,* p. 123.
83. Vezi avertismentele sale către comuniştii italieni în *Osteuropa,* nr. 10. Octombrie 1970, citat în George Kennan, *Memoirs* 7 950-7963 (New York: Pantheon Books, 1983), p. 94.
84. David Dimbleby şi David Reynolds, *An Ocean Apart* (London: BBC/ Hodder *8c* Stoughton, 1988), p. 190.
85. Cecil, *Divided Life,* p. 123.
86. Philby, *My Silent* War, pp. 152-153.
87. Cecil, *Divided Life,* pp. 117-118.
88. Philby, *My Silent War,* p. 152.
89. Ibid., p. 153.
90. Cecil, *Divided Life,* p. 118.
91. Philby, *My Silent War,* pp. 155-156.
92. Martin, *Wilderness of Mirrors,* p. 51.
93. Philby, *My Silent War,* p. 156. Afirmaţia din 1990 a KGB-ului, conform căreia escapadele lui Burgess făceau parte din plan (*Cutting Edge,* canalul 4, 14 mai 1990), este neconvingătoare.
94. Gordievski.
95. Philby, *My silent War,* p. 154. Costellor, *Mask of Treachery,* pp. 545-546.
96. Knighdey, *Philby,* pp. 177-178.
97. ' Gordievski.
98. Cecil, *Divided Life,* pp. 135ff.
99. Gordievski.
100. Cecil, *Divided Life,* pp. 135-144.
101. Gordievski.
102. Penrose şi Freeman, *Conspiracy of Silence,* pp. 357-358.
103. Gordievski.
104. P. M. Rossiter către Caimcross, 14 martie 1947, PRO T 225/13. B.A.T. (49), a doua întâlnire, 19 decembrie 1949; PRO T 225/117.
105. Penrose şi Freeman, *Conspiracy of Silence,* pp. 369-370. John Colville, *The Fringes of Power* (London: Hodder *8c*

Stoughton, 1985), pp. 30ff. Pincher, *Too Secret Too Long,* pp. 394-395. Wrigt, *Spycalcher,* pp. 219-223. In exil, Caimcross a devenit un scriitor de succes în diferite domenii, de la drama clasică franceză la istoria poligamiei; Christopher Andrew: “Quiet Scholar was KGB Star”, *Sunday Telegraph,* 21 octombrie 1990

Malik spre sfârşitul activităţii sale de prim-ministru, ca Vişinski să o fi preluat de la Malik, succesorul fiind Zorin.

50. Interviul lui Christopher Andrew cu Iuri Nosenko, 15 noiembrie 1987.
51. Tom Bower, *The Red Web* (London: Aurum, 1989), pp. 46-47, 59-62.
52. Ibid., pp. 72-79.
53. Ibid., pp. 97-103,114-118,123,139-140. Anthony Cavendish, *Insidelntel- ligence* (London: Privately printed, 1987), cap. 7.
54. Bower, *Red Web,* pp. 119, 165. Vezi mai sus, p. 76.
55. Gordievski.
56. în Bower, *Red Web,* pp. 190-191.
57. , Gordievski.
58. BBC, *SWB, Poland,* 1 ianuarie 1953. Thomas Powers, *The Man Who Kept the Secrets: Richar Helms and the CIA* (London: Wcidenfeld & Nicolson, 1979), pp. 40-45. Edward Jay Epstein, *Deception: The Invisible War Between the KGB and the CIA* (New York: Simon &: Schuster, 1989), pp. 34-39.
59. încă din cel de-al doilea război mondial, “măsurile active" ale KGB-ului au căutat să-i descrie pe partizanii ucraineni ca foşti colaboratori ai naziştilor. Ororilor deportărilor în masă ale foametei şi ale Terorii din anii ’30 a determinat pe mulţi ucraineni să-i primească în 1941 pe germani ca pe nişte eliberatori. Hitler, totuşi, i-a considerat nişte suboamcni *(Untermenschen).*
60. Philby, *My Silent War,* p. 145.
61. Harry Roistzke, *The KGB: Eyes of Russia* (London: Sidgwick & Jackson, 1983), p. 134.
62. Gordievski.
63. Ibid., cap. 9. Ismail Ahmedov, *In and Out of Stalin’s GRU* (London: Arms *8c* Armour Press, 1984), cap. 10.
64. Nicholas Bethell, *The Great Betrayal* (London: Hodder & Stoughton, 1984).
65. Philby, *My Silent War,* pp. 44-45.
66. Interviu luat de Christopher Andrew în SUA unei persoanei neidentificate.
67. Philby, *My Silent War, p.* 146.
68. Gordievski. Conform afirmaţiilor familiei Petrov, Kukin a rămas şeful Direcţiei întâi al KI până la sfârşitul anului 1950. AAC, CRS A6283/XR1/ 56.
69. Gordievski.
70. Robert Cecil, *A Divided Life* (London: Bodley Head, 1988), p. 88.

71. Afirmaţia lui Vladimir Petrov, 29 martie 1956, AAC, CRS A1209/60/769. Petrov a funcţionat ca rezident la Canberra între 1952-1954. Relatări mai puţin veridice ale revelaţiilor sale au apărut în presă. Alte informaţii asupra lui Kisliţin de la Gordievski.
72. Andrew Boyce, *The Climate of Treason* (London: Hutchinson, 1979), pp. 305,341,346. Goronwy Rees, *A Chapter of Accidents* (London: Chatto &: Windus, 1971), p. 164.
73. Christopher Mayhew, *Time to Explain* (London: Hutchinson, 1987), p. 109.

24. David Martin, *Wilderness of Mirrors* (New York: Ballantine Books, 1981), p. 46. Peter Wright, *Spycatcher* (New York: Viking, 1987), p. 184.
25. Wright, *Spycatcher,* p. 185.
26. Christopher Andrew, "The Growth of the Australian Intelligence Community and the Anglo-American Connection", *Intelligence and National Security,* vol. IV (1989), nr. 2, pp. 227ff. Robert Manne, *The Petrov Affair: Politics and Espionage* (Sydney: Pergamon, 1987), cap. 12.
27. Gordievski.
28. A. Lavrentieva, "Stroiteli novogo mira". *VMire Knig,* 1970, nr. 4. David. Holloway, "Entering the Nuclear Arms Race: The Soviet Decision, to Build the Atomic Bomb, 1939-1945", *Social Studies of Science,* vol. XI (1981), pp. 183-184.
29. "They Awakened the Genie" (interviu cu profesor Golovin şi extrase nepublicate din biografia lui Kurciatov), *Moscow News,* 1989, nr. 41.
30. P. L. Kapiţa (ed. Pavel Rubinin), *Pisma o nauke* (Moscow: Moskovski Rabochi, 1989). David Holloway, "The Scientist and the Tyrant", *New York Review of Books,* 1 martie 1990. Beria s-a răzbunat: în 1946 Kapiţa a fost demis din funcţia de director al Institutului de Cercetări.
31. D. M. Ladd (FBI), memorandum pentru Hoover, 26 iunie 1951. Hoover adaugă minuta "I was always required to have an escort". FBI 100-374183, dosarul de referate 31.
32. AEC către Hoover, 10 iulie 1951, ibid., dosarele 9-10. "Atomic Energy Matters with which Donald Maclean was Concerned as First Secretary, British Embassy, Washington DC", n.d., FBI 100-374183, seria 1-137.
33. "They Awakened the Genie", *Moscow News,* 1989, nr. 41.
34. Ibid.
35. Lampherc, *FBI-KGB War,* cap. 9.
36. Hyde, *Atom Bomb Spies,* cap. 3.
37. Ibidl., pp. 126-127.
38. Gordievski.
39. Lampherc, *FBI-KGB War,* pp. 183-192.
40. Hyde, *Atom Bomb Spies,* cap. 4 şi 5.
41. Gordievski.
42. Principala noastră sursă pentru istoria şi organizarea KI este

un document de 24 de pagini alcătuit pe baza informaţiilor furnizate de familia Petrov, 'The Committee of Information ("KI") 1947-1951', 17 noiembrie 1954, AAC, CRS A6283/XR1/56.

43. Ilia Djirkvelov, *Secret Servant* (London: Collins, 1987), p. 138.

44. Gordievski.

45. Djirkvelov, *Secret Servant,* p. 64.

46. Interviu de Christopher Andrew cu Iuri Nosenko, 15 noiembrie 1987.

47. 'The Committee of Information ("KI") 1947-1951', 17 noiembrie 1987.

48. Andrei Gromîko, *Memories* (London: Hutchinson, 1989), pp. 318-319.

49. 'The Committee of Information ("KI") 1947-1951', AAC, CRS A6283/ XR1/56. Familia Petrov era convinsă că Molotov era cel dintâi, iar Zorin cel din urmă. Dar este posibil ca Molotov să fi predat conducerea lui

Capitolul 10. Războiul rece: Etapa stalinistă (1945-1953)

1. Gordievski.
2. Gordievski.
3. Interviu cu colonelul "Tar" Robertson, citat în Chapman Pincher, *Too Secret Too Long* (London: NEL, 1985), p. 351.
4. Ibid., pp. 353-354.
5. Gordievski.
6. Informaţie de la David Footman citată în Pincher, *Too Secret Too Long,* p. 397 (data plecării lui Caimcross de la Bletchley Park este greşită).
7. Vezi mai sus, pp. 328-329, 343.
8. Elizabeth Bentley, *Out of Bondage* (New York: Ballantine Books, 1988), cap. 11, 12 şi postfaţă de Hayden Peake.
9. Privitor la cazul Guzenko, vezi Robert Bothwell şi J. L. Granatstcin (eds), *The Gouzenko Transcripts* (Ottawa: Deneau, n.d.); John Sawatsky, *Gouzenko: The Untold Story* (Toronto: Macmillan, 1985); H. Montgomery, *The Atom Bomb Spies* (London: Hamish Hamilton, 1980), cap. 1, 2; Gordon Brook-Shepherd, *The Storm Birds* (London: Wcidcnfcld & Nicolson, 1988), cap. 2.
10. Barros, "Alger Hiss and Harry Dexter White: The Canadian Connection", *Orbis,* vol. XXI (1977), nr. 3.
11. Gordievski.
12. Cea mai veridică relatare a acestui episod este, după părerea noastră, lucrarea *Storm Birds* de Brokk Shepherd, cap. 4, unde sunt corectate o scrie de invenţii ale lui Philby. Cei doi agenţi din Foreign Office par a fi Burgess şi Maclean. Cei şapte din serviciile de informaţii includ, fără îndoială, pe Philby, Blunt, Cairncross, Long şi Klugmann. Celelalte două

"cârtiţe" din timpul războiului pot fi Cedric Belfrage, care a lucrat timp de doi ani la British Security Coordination în New York şi un ofiţer SOE care nu a putut fi identificat în mod public.

13. Kim Philby, *My Silent War* (London: Panther Books, 1969), pp. 114-115.

14. Brook-Shepherd, *Storm Birds,* pp. 42-43.

15. Phillip Knightley, *Philby: KGB Master Spy* (London: Andre Deutsch, 1988), p. 138.

16. Gordievski.

17. Philby, *My Silent War,* p. 120.

18. Gordievski.

19. Brook-Shepherd, *Storm Birds,* cap. 4. Gordievski.

20. Vezi mai sus, pp. 295-296. Cu toate că nu este cartea de coduri utilizată în comunicaţiile dintre Centru şi Rezidenţele NKGB-ului din Occident, are o structură similară.

21. Interviu de Christopher Andrew cu un ofiţer pensionar de la NSA. Gordievski nu are nici o informaţie privitoare la soarta ofiţerului de cifruri.

22. Robert J. Lampherc, *The FBI-KGB War: A Special Agent's Story* (New York: Berkley Books, 1987), pp. 80-82.

23. Ibid., p. 84.

65. Nissan Oren, "A Revolution Administered: The Sovietization of Bulgaria", în Hammond *(cd.), Anatomy of Communist Takeovers.* Iosif Rothschild, *Return to Diversity: A Political History of East Central Europe Since World War II* (New York: Oxford University Press, 1989), pp. 114-119.

66. Nyaradi, *Ringsinde Seat,* p. 51.

67. *Târsadalmi Szelme,* aprilie 1952: citat în William Shawcross, *Crime and Compromise* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1974), p. 56.

68. Nyaradi, *Ringside Seat,* pp. 276-277.

69. Bela Szasz, *Volunteers for the Gallows* (London: Chatto & Windus, 1971).

70. Paul Ignotus, "The First Two Communist Takeovers of Hungary: 1919 and 1948", în Hammond (ed.), *Anatomy of Communist Takeovers.*

71. Robert Găbor, citat în Charles Gati, *Hungary and the Soviet Bloc* (Durhm, NC: Duke University Press, 1986), p. 23n.

72. Ibid., pp. 88, 119-120, 130n.

73. Pavel Tigrid, "The Prague Coup: The Elegant Takeover", în Hammond (ed.), *Anatomy of Communist Takeovers,* pp. 419-420.

74. Karel Kaplan, *The Short March: The Communist Takeover in Czechoslovkia 1945-1948* (London: C. Hurst & Co., 1987), p. 135. Studiul lui Kaplan este bazat pe arhivele Partidului Cehoslovac şi arhivele de stat enumerate în lista sa de

referinţe.
75. Ibid., pp. 137-138.
76. Tigrid, “The Prague Coup”, pp. 414-415.
TI. Kaplan, *Short March,* pp. 138-139.
78. Ibid.,pp. 140-146,cap. 8.
79. Ibid.,pp. 157-166,175.
80. Ibid.,cap. 14.
81. Djilas, *Tito,* p. 29.
82. Milovan Djilas, *Rise and Fall* (London: Macmillan, 1985), pp. 106-107.
83. Ibid., pp. 82-83, 105-106.
84. Thomas, *Armed Truce,* pp. 298ff.
85. Djilas, *Rise and Fall,* pp. 32, 83-86, 408.
86. Ibid., pp. 84-85, 92, 95, 98-99, 105-106. Vladimir Dedijer, *Tito Speaks: His Self-Portrait and Struggle with Stalin* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1953), p. 268.
87. Thomas, *Armed Truce,* pp. 298ff. Djilas, *Rise and Fall,* pp. 35-38.
88. Djilas, *Tito,* p. 71.
89. Nora Beloff, *Tito's Flawed Legacy* (London: Victor Gollncz, 1985), pp. 133-134, 140-141.
90. Ulam, *Titoism and the Cominform.*
91. Ibid. Djilas, *Rise and Fall,* cap. 14, 15. Djilas, *Tito,* pp. 84-87. Beloff, *Tito's Flawed Legacy,* pp. 145-146.
92. Stephen Clissold, *Djilas: The Progress of a Revolutionary* (Hounslow: Maurice Temple-Smith, 1983), pp. 175-178. Djilas, *Conversations with Stalin,* pp. 144-147. Hodos, *Show Trials,* pp. 6-8. N. C. Pano, *ThePeople's Republic of Albania* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1968), pp. 47-68.
93. Hodos, *Show Trials,* pp. 9-12. Pano, *Albania,* pp. 81-87.

38. Ibid. Mastny, *Russia's Road,* pp. 286-287.
39. Tuttle, *Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations,* pp. 289-291.
40. Gordievski.
41. Tutde, *Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations,* p. 300. Mastny, *Russia's Road,* p. 287.
42. Lane, *Freedom Betrayed,* p. 111.
43. Gordievski.
44. Lane, *Freedom Betrayed,* pp. 177-183.
45. Gordievski.
46. Hany Rositzke, *The KGB: Eyes of Russia* (London: Sidgwick & Jackson, 1983), pp. 126-127. Alte informaţii de la Gordievski.
47. DavidJ. Dallin, *Soviet Espionage* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1955), pp. 330-331.
48. Mikolajczyk, *Pattern of Soviet Domination,* p. 87. Comentariul lui Stalin este deseori aplicat în mod eronat situaţiei din Polonia.
49. Gordievski. Branko Lazitch şi Milorad M. Drachkovitch,

Biographical Dictionary of the Comintern, ed. rev. (Stanford, Conn.: Hoover Institution Press, 1986).
50. Wolfgang Leonhard, *Child of the Revolution* (London: Collins, 1957), p.
303. Leonhard l-a însoţit pe Ulbriht înapoi în Germania, de la Moscova.
51. Thomas, *Armed Truce,* p. 347.
52. Erich Ollenhauer, *A bis Z* (Bonn, 1969), p. 550. Martin McCauley, "East Germany", în McCauley (ed.), *Communist Power in Europe 1944-1949* (London: Macmillan, 1977).
53. Hans W. Schoenberg, "The Partition on Germany and the Neutralization of Austria", în Thomas Hammond (ed.), *The Anatomy of Communist Takeovers* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1975).
54. Dallin, *Soviet Espionage,* p. 332.
55. Ibid., pp. 364ff.
56. Cf. mai sus, p. 359.
57. Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania 1944-1962* (London: Oxford University Press, 1964), pp. 79-81. Hodos, *Shotv Trials,* pp. 94-95.
58. Ionescu, *Communism in Rumania,* pp. 103ff, 186.
59. Robert R. King, *History of the Romanian Communist Party* (Stanford, Conn.: Hoover Institution Press, 1980), p. 92.
60. Informaţia lui Petrov, 29 septembrie 1954, AAC, CRS A6283/XR1/144. Cf. Anatoli Goliţin, *New Lies for Old* (New York: Dodd, Mead, 1984), p. 185.
61. Gordievski. Fedicikin a fost mai târziu rezident la Roma, sub pseudonimul Yakovlev, între 1951-1955.
62. Iosif Rothschild, *The Communist Party of Bulgaria: Origins Development,*
1883-1936 (New York: Columbia University Press, 1971).
63. Nissan Oren, *Bulgarian Communism: The Road to Power 1934-1944* (New York: Columbia University Press, 1971).
64. Adam B. Ulam, *Titoism and the Cominform* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1952), pp. 91-93. Milovan Djils, *Tito: The Story from the Inside* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1981), p. 35.

16. Vezi mai sus, p. 155.
17. Hodos, *Show Trials,* pp. 137-138.
18. Jacques Rupnik, *The Other Europe* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1988), p. 85, citează un document sustras din arhivele de la Varşovia în anii '70.
19. Alex de Jonge, *Stalin and the Shaping of the Soviet Union* (London: Collins, 1986), cap. 45. Norman Davies, *God's Playground: A History of Poland* (Oxford: Clarendon Press, 1981), vol. II, pp. 472-480.
20. Gordievski. Privitor la trecutul lui Serov, vezi Ilia Djirkvelov, *Secret Servant* (London: Collins, 1987), pp. 146-147, şi William F. Corson şi Robert T. Crowley, *The Neto KGB,*

“actualizat", Quill cd. (New York: William Morrow, 1986), p. 248.
21. Vezi rapoartele de la SOE şi alţii în PRO FO 371/47709.
22. Davies, *God’s Playground,* vol. II, pp. 479-480.
23. Arthur Bliss Lane, *I Saw Freedom Betrayed* (London: Regency Publications, 1949), pp. 105-106.
24. Gordievski.
25. Minute ale PPR Politburo, 17 decembrie 1944: în Antony Polonsky şi Bolcslaw Drukier (eds), *The Beginnings of Communist Rule in Poland* (Routledge & Kegan Paul, 1980), pp. 396-399. Ulterior a fost admis faptul că “excesele” Armatei Roşii au făcut poporul să se revolte împotriva Uniunii Sovietice.
26. Bcrling către Gomulka, 20 septembrie 1956, în J.Novak, “Sprawa gen. Berlinga”, *Zesy_y Historyczne,* voi. XXXVII (1976), p. 39.John Coutouvidis şijaime Reynolds, *Poland 1939-1947* (Leicester University Press, 1986), pp. 167-168.
27. Minute ale Plenului Comitetului Central al PPR, 20-21 mai 1945, în Polonski şi Drukier (eds), *Beginnings of Communist Rule,* pp. 424-442.
28. Analiza clasică a evoluţiei politice în trei etape se găseşte în Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution* (London: Methuen, 1956).
29. Harry S. Truman, *Memoirs: 1945, Year of Decisions,* Signet ed. (New York: New American Library, 1965), p. 99.
30. Dwight W. Tuttle, *Harry L. Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations 1941-1945* (New York: Garland, 1983), p. 277.
31. Gordievski.
32. Robert E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History* (New York: Grosser & Dunlap, 1950), pp. 885-886.
33. Tutde, *Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations,* pp.
275-276.
34. Herbert Feis, *Between War and Peace* (Princeton University Press, 1960),
pp. 83-84.
35. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* pp. 888-889. Feis, *Between War and Peace,* p. 98.
36. Vojtcch Mastny, *Russia's Road to the Cold War* (New York: Columbia University, Press, 1979), pp. 284-285.
37. *Foreign Relations of the United States: The Conference of Berlin (The Potsdam Conference)* (Washington, DC: US Government Printing Office, 1960).

256. Dejonge, *Stalin,* p. 485.
257. Thomas M. Campbell şi George C. Herring (eds), *The Diaries of Edward R. Stettinius Jr, 1943-1946* (New York: New View-points, 1975), p. 416.
258. Collier, *War that Stalin Won,* p. 238.
259. J. W. Russell (Roma) către P. Mason (FO), 2 octombrie 1952,

PRO FO 371/100826 NS 1023/29/G; IL A. F. Hohlcr (FO) către P. F. Grey (Moscova), ibid., N 31023/34/G. Suntem recunoscători pentru aceste referinţe profesorului John Gaddis.

260. Ulam, *Expansion and Coexistence,* p. 377n.

261. Minutăde R. A. Sykes, 23 octombrie 1952, PRO FO 371/100826NS 1023/ 29/G.

Capitolul 9. Dominaţia asupra Europei de Est (1944-1948)

1. Amy W. Knight, *KGB: Police and Politics in the Soviet Union* (London: Unwin Hyman, 1988), pp. 35-36. John J. Dziak, *Chekisty: A History of the KGB* (Lexington, Maa.: Lexington Books, 1988), pp. 125-126. Strobe Talbott (ed./trad.), *Khrushchev Remembers* (London: Sphere Books, 1971), vol. I, p. 256. In afară de Stalin, printre cei nemulţumiţi de construcţia lui Bcria se număra şi Jdanov, liderul din Leningrad al partidului.
2. Interviu de Christopher Andrew cu Piotr Deriabin, 25 noiembrie 1987. Deriabin îşi aminteşte dispariţia după război a portretului lui Dzctjinski din Clubul ofiţerilor MGB, dar nu reţine data exactă (cu aproximaţie, înainte de 1947).
3. Scrghci Zaharovici Ostriakov, *Voyennye Chekisty* (Moscow: Voycnizdat, 1979), cap. 3, pt. IV.
4. Vladimir şi Evdokia Petrov, *Empire of Fear* (London: Andre Deutsch, 1956), pp. 98-99.
5. Robert W. Stephan, “Death to Spies: The Story of Smcrsh", MA 1984, pp. 61-64.
6. Nikolai Tolstoi, *Stalin’s Secret War* (London: Jonathan Cape, 1981), cap. 17. Hugh Thomas, *Armed Truce: The Beginnings of the Cold War* (London: Hamish Hamilton, 1986), pp. 220-221.
7. Ostriakov, *Voyennye Chekisty,* p. 256.
8. Thomas, *Armed Truce,* p. 220. Tolstoi, *Stalin’s Secret War,* cap. 17.
9. Nicholas Niaradi, My *Ringside Seat in Moscow* (New York: Crowell, 1953), p. 155.
10. Stephan, “Death to Spies”, pp. 150ff.
11. Ostriakov, *Voyennye Chekisty,* p. 205. Knight, *KGB,* p. 258.
12. Milovan Djilas, *Conversations with Stalin* (London: Rupert Hart-Davis, 1962), p. 105.
13. George H. Dodos, *Show Trials: Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948-1954* (New-York: Praeger, 1987), p. 40.
14. Djilas, *Conversations with Stalin,* pp. 15-16.
15. Stanislaw Mikolajczyk, *The Pattern of Soviet Domination* (London: Sampson Low, Marston & Co, 1949), p. 112.

227. West, *Hollis,* pp. 73-75.

228. McLaine, *Ministry of Morale,* p. 209.

229. Jane Degras (ed.), *The Communist International 1919-1943.*

Documents (London: Oxford University Press, 1965), vol. Ill, pp. 476-477.
230. H. P. Smollett, 'Arguments to Counter the Ideological Fear of “Bolshevism’", februarie 1943, în W. J. West (ed.), *Orwell: The War Commentaries* (London: Duckworth, 1985), pp. 20ff.
231. Hugh Thomas, *Armed Truce: The Beginnings of the Cold War* (London: Hamish Hamilton, 1986), p. 67.
232. DavidN. Dilks (ed.), *TheDiaries ofAlexander Cadogan O.M. 1938-1945* (London: Cassell, 1971), p. 579. Martin Gilbert, *Winston S. Churchill,* vol. VII (London: Heinemann, 1986), pp. 568-569.
233. Vezi mai sus, pp. 297-301.
234. Cordell Hull, *The Memoirs of Cordell Hull* (New York: Macmillan, 1948),
vol. II, p. 1249.
235. Lord Moran, *Winston Churchill: The Struggle for Survival 1940-1965* (London: Constable, 1966), p. 132.
236. Charles E. Bohlen, *Witness to History 1919-1969* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1973), p. 148.
237. Thomas, *Armed Truce,* pp. 170-171.
238. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries,* p. 582.
239. Tutde, *Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations,* pp.
225-226.
240. Adam B. Ulam, *Expansion and Coexistence: Soviet Foreign Policy 1917-1973* (New York: Holt, Rinehart, 1974), p. 354.
241. Alex de Jonge, *Stalin and the Shaping of the Soviet Union* (London: Collins, 1986), p. 437. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* p. 804.
242. Vojtech Mastny, *Russia’s Road to the Cold War* (New York: Columbia University Press, 1979), pp. 132-139.
243. Allen Weinstein, *Perjury: The Hiss-Chambers Case* (New York: Knopf, 1978), pp. 352-354.
244. Tutde, *Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations,* pp. 242, 249.
245. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries,* p. 703.
246. Joan Bright Asdey, *The Inner Circle* (London: Hutchinson, 1971), p. 189.
247. Ibid., cap. 12 şi p. 223. Richard Collier, *The War that Stalin Won* (London: Hamish Hamilton, 1983), pp. 237-239. Marun Gilbert, *Churchill,* vol. VII, p. 1182.
248. Bentley a identificat alţi 5 agenţi care au lucrat la Trezoreria Statelor Unite în diverse perioade.
249. David Rees, *Harry Dexter White: A Study in Paradox* (New York: Macmillan, 1973).
250. Ibid., cap. 15-17.
251. Bendey, *Out of Bondage, p.* 166. Romerstein and Levchenko, *KGB Against*
the “Main Enemy”, pp. 110-111.
252. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries,* pp. 707-708.
253. Ibid., pp. 708-709.
254. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* p. 860.

255. Ibid., p. 870.

197. Frantisek Moravec, *Master of Spies* (London: Bodley Head, 1975), pp. 233-243.
198. “Memorandum of Conversation at the Commissariat for Internal Affairs”, 27 decembrie 1943, NAW RG 334,
199. Harriman către Roosevelt, telegramă, 17 martie 1944, ibid.
200. Smith, *Shadow Warriors,* pp. 339-346.
201. Donovan către Deane, 29 august 1944, NAW RG 334,
202. Vezi înregistrările Misiunii Militare la Moscova, ibid.
203. Fiun către Deane, 27 septembrie 1944, ibid.
204. Smith, *Shadow Warriors,* pp. 350-352.
205. “Principal Heads of SOE Contact with NKVD and Results There of”, [1944], PRO FO 371/47709. Prima Misiune Militară oficială sovietică a sosit la Cartierul general al lui Tito, în februarie 1944, escortată de către RAF. Erickson, *Road to Berlin,* p. 339.
206. *Times,* 7 noiembrie 1980. Sarah Gainham, 'Smolka “the Spy”: A Letter from Vienna’, *Encounter,* decembrie 1984.
207. Gordievski.
208. H. P. Smolka, *Forty Thousand Against the Arctic: Russia's Polar Empire,* ed. rev. (London: Hutchinson, 1939), pp. 162, 274-275, 278.
209. W. J. West, *The Truth About Hollis* (London: Duckworth, 1989), p. 47. Gainham, 'Smolka “the Spy”’.
210. Gordievski.
211. West, *Hollis,* p. 48.
212. Ministerul Informaţiilor, Minută a Comitetului de Poliţie, 4 septembrie 1941, PRO INF 1/676.
213. Grubb către Leigh 29 septembrie 1941, PRO INF 1/147.
214. H. P. Smollett, “Policy on Russian Propaganda” [octombrie 1941], ibid.
215. Smollet către Eliyabeth Monroe, 20 martie 1942, ibid.
216. Maisky către Bracken, 4 noiembrie 1941, PRO INF 1/676.
217. Gordievski.
218. Sargent către Grubb, 9 mai 1942, PRO FO 371/32921/N 2553. Suntem recunoscători doamnei Sheila Kerr pentru această referinţă.
219. Smollett, “Policy on Russian Propaganda” [la începutul lui octombrie 1941], PRO INF 1/147.
220. Ibid.
221. Ian McLaine, *Ministry of Morale* (London: Allen & Unwin, 1979), pp. 202-203.
222. Desmond Morton către Bracken, 16 ianuarie 1942, PRO INF 1/677.
223. West, *Hollis,* pp. 107-108.
224. Smollett Aynsley, 9 octombrie 1941, PRO INF 1/147.
225. Burgess, “Draft Suggestions for Talks on Russia", 15 iulie 1941. BBC Writen Archives Centre, R51/520/1: citat pentru prima dată în filmul realizat de Christopher Andrew privitor

la “cârtiţele" de la Cambridge pentru *Timewatch,* BBC2, 27 iulie 1983 (producător: Robert Marshall), *Truth Betrayed,* pp. 59-61.
226. Un extras din intervenţia lui Henri este inclusă în filmul lui Christopher Andrew, citat la n. 225.

168. FBI 65-58805, 40.
169. Williams, *Fuchs,* pp. 75-82.
170. In *Bulletin of Atomic Scientists,* in *Sunday Times,* 14 ianuarie 1990, sec. C.
171. Ronald Radosh şi Joyce Milton, *The Rosenberg File* (London: Wcidenfeld & Nicolson, 1983), cap. 3 şi p. 212.
172. Harry Rositzke, *The KGB: The Story of the Sorge Spy Ring* (New York: McGraw-Hill, 1985), pp. 44-45.
173. Cecil, *Divided Life,* p. *Tl.*
174. *The Defection of Igor Gouzenko,* preluată din raportul (27 iunie 1946) al Comisiei Regale Canadiene, 3 volume (Laguna Hills, Ca.: Aegean Park Press, 1984). Privitor la luna mai, vezi vol. II, pp. 447-457. Vezi, de asemenea, H. Montgomery Hyde, *The Atom Bomb Spies* (London: Hamish Hamilton, 1980).
175. *Defection of Igor Gouzenko,* vol. II, p. 456; vol. I, p. 95.
176. Comisia Regală Canadiană a identificat nominal 14 dintre cei care au transmis secrete ruşilor, şi prin numele codificat alţi 5. Ibid., vol. III, p. 685.
177. Ibid., pp. 617-619.
178. Ibid.
179. Gordievski. Vezi Hyde, *Atom Bomb Spies,* pp. 125-142.
180. Vezi mai sus, pp. 230-231.
181. Andrew Boyce, *The Climate of Treason* (London: Hutchinson, 1979), p. 300.
182. Cecil, *Divided Life,* p. 67.
183. Ibid., pp. 74-75.
184. Peter Hennessy şi Kathleen Townsend, “The documentary spoor of Burgess and Maclean”, *Intelligence and National Security,* vol. II (1987), nr. 2, pp. 292-293. William Clark, “Cabinet secrecy, collective responsability and the British public’s right to know about and participate in foreign policy-making", în Thomas M. Franck şi Edward Weisband (eds), *Secrecy and Foreign Policy* (Oxford University Press, 1974), pp. 202-203.
185. Gordievski.
186. Vezi mai sus, pp. 293, 297.
187. Bendey, *Out of Bondage,* pp. 173,184, 200-202.
188. Ibid., cap. 12.
189. Bradley F. Smith, *The Shadow Warriors* (London: Andre Deutsch, 1983), p. 324. Philby, *My Silent War,* p. 32.
190. Philby, *My Silent War,* p. 30. Privitor la aventurile timpurii ale lui Hill în Rusia Sovietică, vezi mai sus, pp. 72-73ff.
191. Smith, *Shadow Warriors,* p. 335.
192. Vezi mai sus, p. 73.

193. Smith, *Shadow Warriors,* pp. 335-336.
194. Foot, *SOE,* p. 149.
195. Gordievski.
196. Gordievski îşi aminteşte de Ciceaiev, pe atunci un veteran cu părul alb, care luase cuvântul la o întâlnire în Sala Amintirilor de la PGU. Spre deosebire de Kukin, totuşi portretul său nu se află acolo.

145. V. F. Nekrasov, “The contribution of the internal forces to the cause of the victory of the Soviet people in the Great Patriotic War", *Voyenno- Istoricesky Jumal,* 1985, nr. 9.
146. John J. Dziak, *Cliekisty: A History of the KGB* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1988), pp. 113-114. Erickson, *Road to Stalingrad,* pp. 517-518.
147. Nikolai Y. Kohlov, *In the Name of Conscience* (London: Frederick Muller, 1960), pp. 30ff.
148. Ibid., p. 42. Vezi mai sus, pp. 182-183.
149. *Front bez liniy fronta* (Moscova, 1965). Mulligan, ’Spies, Ciphers and “Zitadelle”’, pp. 251-252.
150. General maior V. N. Adrianov, “Partisan Rcconnaisance during the Years of the Great Patriotic War”, *Vozenno-Istoricesky Jumal,* 1986, nr. 8.
151. John Erickson, *The Road to Berlin* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1983), pp. 1140-115.
152. Adrianov, “Partisan Reconnaissance”.
153. Mulligan, ’Spies, Ciphers and “Zitadelle”’, p. 250.
154. Extras din documentele germane capturate aflate la oficiul pentru informaţii navale, “Espionage-Sabotage-Conspiracy. German and Russian Operations 1940 to 1945”, p. 51, NAW RG 242, Box 70.
155. Cairncross a fost o vreme secretar-asociat al comitetului ştiinţific- consultativ condus de Hankey; S.A.C. (D.P.) (41) 4, PRO CAB 90/8. Privitor la rolul lui Hankey, vezi Roskill, *Hankey,* vol. III, pp. 487-493, 522-525.
156. A. I. lovriş, I. D. Morohov şi S. K. Ivanov, *A-Bomba* (Moscova: Nauka, 1980), p. 377. David Halloway, *TheSoviet Union and the Arms Race* (New Haven, Conn.: Yale University Press., 1983), p. 17.
157. David Holloway, “Entering the Nuclear Arms Race: The Soviet Decision to Build the Atomic Bomb, 1939-1945”, *Social Studies of Science,* vol. XI (1981), pp. 172-177.
158. Un număr de rapoarte ale lui Fuchs sunt acum disponibile la FBI în cadrul aşa-numitului Freedom of Information Act. Cel mai complet, cuprinzând 38 de pagini din 26 iulie 1950, dirijat de la 20 mai la 2 iunie 1950 de către Hugh M. Clegg şi Robert J. Lamphere, se află în dosarul FBI 65-58805, vol. 38. Cea mai bună biografie: Robert Chadwell Williams, *Klaus Fuchs, Atom Spy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1987).
159. Pe parcursul rapoartelor sale Fuchs identifică ambasada

sovietică ca fiind locul uneia din întâlnirile sale cu Kremer, dar nu precizează care anume. FBI 65-58805, voi. 38, p. 6.

160. Williams, *Fuchs,* pp. 59-61.
161. FBI 65-58805, voi. 38, p. 7.
162. Margaret Gowing, *Britain and Atomic Energy* (London: HMSO, 1964), pp. 65-68, 394-436.
163. Williams, *Fuchs,* pp. 41-45.
164. Ibid., cap. 6.
165. FBI 65-58805, 38, p. 7.
166. FBI 65-58805, 40, p. 5.
167. FBI 65-58805, 38, p. 9.

121. Peter Calvocoressi, *Top Secret Ultra* (London: Cassell, 1980), p. 94. Hinsley şi al., *British Intelligence in the Second World War,* vol. II, p. 59.
122. Hinsley şi al., *British Intelligence in the Second World War,* vol. II, pp. 58-66.
123. Calvocoressi, *Top Secret Ultra,* p. 94.
124. Hinsley şi al., *British Intelligence in the Second World War,* vol. II, pp. 58-66.
125. Gordievski.
126. Informare a lui Caimcross, citată de Chapman Pincher, *Too Secret Too Long* (London: NEL, 1985), p. 396.
127. Ibid.
128. Hinsley şi al., *British Intelligence in the Second World War,* vol. II, pp. 624, 764-765.
129. Gordievski. Philby a furnizat informaţii înainte de Kursk, însă afirmaţia general-maiorului KGB, Vasili Alekseevici Dajdaliov, că Philby a fost cel mai important agent în domeniul Sigint-ului (“In toată istoria războiului nu există nimic asemănător!") este evident falsă. *Cutting Edge,* canalul 4, 14 mai 1990.
130. Pincher, *Too Secret Too Long* p. 396 (confirmat de Gordievski). Vezi Janusz Piekalkiewicz, *Operation “Citadel”* (Novato, Ca.: Presidio Press, 1988), p. 94.
131. Gordievski.
132. Jukes, ’The Soviets and “Ultra”’, pp. 239-240.
133. Pierre Accoce şi Pierre Quet, *The Lucy* /fing (London: W. H. Allen, 1967). Read şi Fisher, *Operation Lucy.*
134. Dallin, *Soviet Espionage,* p. 197. CIA, *Rote Kapelle,* p. 222.
135. Timothy P. Mulligan, ’Spies, Ciphers and “Zitadelle”: Intelligence and the Battle of Kursk, 1943’, *Journal of Contemporary History,* vol. XXII (1987), nr. 2, pp. 236-240.
136. F. H. Hinsley, “British Intelligence in the Second World War", în Christopher Andrew şi Jeremy Noakes (eds), *Intelligence and International Relations 1900-1945* (Exeter University Press., 1987), pp. 210-211.
137. Mulligan, 'Spies, Chiphers and “Zitadelle"’, p. 249.
138. Jukes, ’ *The Soviets and “Ultra”',* pp. 237-238.
139. David Kahn, *The Codebreakers* (New York: Macmillan, 1967),

p. 649. Mulligan, ’Spies, Ciphers and “Zitadelle”’, p. 249.

140. Scrisoarea lui Ralph Erskine în *Intelligence and National Security,* vol. Ill (1988), nr. 4, pp. 184-185.

141. General maior A. Paly, “Radio-Electronic Combat in the Course of the War”, *Voyenno-Istorichesky Zhumal,* 1977, nr. 5. David R. Beachley, “Soviet radio-electronic combat in World War Two”, *Military Review,* vol. LXI (1981), nr. 3.

142. Mulligan, ’Spies, Ciphers and “Zitadelle", pp. 245-246, 250-252.

143. Ibid., pp. 248-249.

144. Glantz, “The Role of Intelligence in Soviet Military Strategy”, p. 159.

94. Dovezi furnizate de defectorul KGB din 1954, Piotr Deriabin în Peter Deriabin şi Frank Gibney, *The Secret World,* ed. rev. (New York: Ballantine Books, 1982), pp. 117-118.

95. Bentley, *Out of Bondage,* pp. 173-177.

96. Interviu cu Blunt citat în Robert Cecil, *A Divided Life* (London: Bodley Head, 1988), p. 66.

97. Notă asupra dosarului KGB al lui Blunt văzut de Gordievski.

98. Philby, *My Silent War,* pp. 31-35.

99. Ibid., p. 41.

100. *Cutting Edge,* canalul 4,14 mai 1990. Pentru zborul lui Hess, vezi mai sus pp. 273-274.

101. Philby, *My Silent War,* pp. 38-41.

102. David Martin, “James Klugmann, SOE-Cairo and the Mihailovich Deception", în David Charters şi Maurice Tugwell (eds), *Deception in East-West Relations* (London: Pergamon-Brassey, 1990). Klugmann nu a exercitat, după opinia noastră, o influenţă hotărâtoare asupra deciziei luate la Whitehall de a acorda sprijin lui Tito şi nu lui Mihailovici. Această decizie a fost inspirată de competenţa militară a lui Tito, mai eficient decât rivalul său.

103. M. R. D. Foot, *SOE* (London: BBC, 1984), p. 47.

104. Ibid., pp. 145-146.

105. Philby, *My Silent War,* pp. 46-48.

106. Ibid., p. 61.

107. Phillip Knightley, *Philby: KGB Master Spy* (London: Andre Deutsch, 1988), pp. 105-110.

108. Ibid., pp. 123-125. Philby, *My Silent War,* pp. 92-93. Robert Cecil, “The Cambridge Comintern”, în Christopher Andrew şi David N. Dilks (eds), *The Missing Dimension: Governments and Intelligence Communities in the Twentieth Century* (London: Macmillan, 1984), p. 179.

109. Gordievski.

110. Barrie Penrose şi Simon Freeman, *Conspiracy of Silence* (London: Grafton Books, 1986), pp. 212-221. The Intelligence Corps Museum la Ashford, Kent, conţine scurte înregistrări cu Blunt la Minley Manor şi un grup de fotografii cu

persoanele care au participat la curs.
111. Penrose şi Freeman, *Conspiracy of Silence,* pp. 221, 249-251. Costello, *Mask of Treachery,* pp. 370-372, 396-397. Cecil, “Cambridge Comintern”, pp. 177-178.
112. Gordievski.
113. Gordievski.
114. Gordievski.
115. Gordievski.
116. Gordievski.
117. Costello, *Mask of Treachery,* pp. 406-408.
118. Wright, *Spycatcher,* pp. 281-282. Nigel West, *Molehunt* (London: Weidenfeld *Xc* Nicolson, 1987), pp. 48-61.
119. Gordievski.
120. Gordievski.

68. Harry L. Hopkins, “The Inside Story of My Meeting with Stalin”, *American Magazine,* decembrie 1941. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* pp. 326-330.
69. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* pp. 343-345.
70. Tuttle, *Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations,* p. 105. Elliot Roosevelt, As *He Saw It* (New York: Duell, Sloan & Pearce, 1946), p. 22.
71. Trecere în revistă de Walter Trohan, şef al biroului de la Washington, *Chicago Tribune, of* Sherwood, *Roosevelt and Hopkins:* “Memoirs of Ivan D. Yeaton, USA (retd), 1919-1953”, Appendix 4, US Amy Military History Institute, Carlisle Barracks, Pa.
72. “Memoirs of Ivan D. Yeaton”, pp. 37-38.
73. Warren Kimball, ’"They Don't Come Out Where You Expect”: Roosevelt Reacts to the German-Soviet War’. Există diferenţe semnificative între relatarea lui Steinhardt asupra unei discuţii dintre Hopkins şi Molotov; contrar instrucţiunilor Hopkins i-a dat lui Molotov asigurări explicite că Statele Unite vor reacţiona în caz că Japonia atacă Uniunea Sovietică. Tuttle, *Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations,* p. 102.
74. Gordievski.
75. 'Memoirs of Ivan D. Yeaton’, pp. 38, 46, 4. Sherwood, *’Roosevelt and Hopkins,* p. 396.
76. George Mcjimsey, *Harry Hopkins: Ally of the Poor and Defender of Democracy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1987), p. 189.
77. Interviu cu Henderson citat în William F. Corson şi Robert T. Crowley, *The New KGB,* 'actualizat' Quill ed. (New York: William Morrow, 1986), p. 447.
78. Tuttle, *Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations,* p. 105.
79. Ibid., pp. 212-213.
80. M. R. D. Foot, *SOE in France* (London: HMSO, 1966), pp. 1-6.
81. W. J. West, *Truth Betrayed* (London: Duckworth, 1987), cap. 6.

82. Ibid., pp. 62-64. Goronwy Rees, A *Chapter of Accidents* (London: Chatto & Windus, 1971), pp. 132-133. John Costello, *Mask of Treachery* (London: Collins, 1988), pp. 320-322.
83. Vezi mai sus, cap. 10. Rees, *Chapter of Accidents,* pp. 132-133.
84. Tom Driberg, *Guy Burgess: A Portait with Background* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1956), pp. 4041.
85. Gordievski. Cf. Wright, *Spycatcher,* p. 228.
86. West, *Truth Betrayed,* p. 118.
87. Kim Philby, *My Silent War* (London: Panther Books, 1969), p. 26.
88. Philby, *My Silent War,* pp. 23-24.
90. A. G. Denniston către T. J. Wilson (FO), 3 septembrie 1939, PRO FO 366/1059X9173.
91. Philby, *My Silent War,* p. 24.
92. Ibid., pp. 24-29.
93. Gordievski. Locurile din Kensington de întâlnire ale lui Gorski cu agenţii sunt revelate de documentarul KGB asupra lui Philby, *Cutting Edge,* canalul 4, 14 mai 1990.

34. Bentley, *Outof Bondage,* pp. 68-69.
35. Ibid., p. 171.
36. Ibid., p. 110.
37. Ibid., pp. 121-122.
38. înregistrarea întâlnirii dintre generalul Deane şi căpitanul Waerc cu generalul Fitin şi colonelul Graur, 11 noiembrie 1944, NAW RG 334, Military Mission to Moscow, Box 18.
39. Bendey, *Out of Bondage,* pp. 122, 165. Romerstein şi Levchenko, *KGB Against the "Main Enemy",* pp. 106-108.
40. Bendey, *Out of Bondage.* Romerstein şi Levchenko, *KGB Against the "Main Enemy",* pp. 106-108.
41. Peter Wright afirmă că decriptările Vcnona revelează prezenţa a 14 agenţi sovietici "operând în interiorul sau pe lângă OSS" la sediul central sau în teritoriu *(Spycatcher* [New York: Viking, 1987], p. 182).
42. Bentley, *Out of Bondage,* pp. 125-127; şi postfaţă de Peake, pp. 255-257.
43. Lamphere, *FBI-KGB War,* p. 86.
44. Romerstein şi Levchenko, *KGB against the "Main Enemy ",* pp. 111-112.
45. Lcmphere, *FBI-KGB War,* p. 86.
46. G. Edward Buxton (director OSS în funcţiune) către generalul Deane, 5 ianuarie 1945, NAW RG 334, US Military Mission in Moscow, Box 18.
47. Fitin către Deane; Deane către Finn, 15 februarie 1945, ibid.
48. Lamphere, *FBI-KGB War,* pp. 87fF.
49. Gordievski. Numele de cod al lui Hiss este dat în Thomas Powers, "Spook of Spooks", *New York Review of Books,* 17 august 1989.
50. Weinstein, *Perjury,* pp. 349-351.

51. Vezi mai sus, pp. 291-292.
52. Gordievski.
53. Michael Straight, *After Long Silence* (London: Collins, 1983), p. 129.
54. Gordievski.
55. Straight, *After Long Silence,* p. 143.
56. Bentley, *Out of Bondage,* pp. 161-171.
57. Gordievski. Akhmerov a utilizat mai multe pseudonime în SUA printre care “Michael Green”, şi “Michael Adamcc”.
58. Robert E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History* (New York: Grosset & Dunlap, 1950), p. 17.
59. Dwight W. Tutde, *Harry L. Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations, 1941-1945* (New York: Garland, 1983), p. 32.
60. Gordievski.
61. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* p. 325.
62. Ibid., p. 870. Vezi mai jos, pp. 346-347.
63. Gordievski.
64. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* p. 318.
65. Tutde, *Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations,* p. 92.
66. Gordievski.
67. Tutde, *Hopkins and Anglo-American-Soviet Relations,* pp. 103-104.

12. *Final Report on the “Rote Kapelle " Case* (Raport al serviciilor secrete ger mane, capturat şi tradus de Agenţia de securitate a forţelor armate americane: “Abschlussbericht uber den Fall Rote Kapelle, 22 martie 1942”), NAW RG 457 SRH-380.
13. Ibid. Privitor la cartea de coduri capturată, vezi cap. 8.
14. CIA, *The Rote Kapelle: The CIA 's History of Soviet Intelligence and Espio nage Networks in Western Europe 1936-1945* (Washington, DC: University Publications of America, 1984), pp. 140-141. Kolosov, “Immorality of Those Who Have Fallen”, pt. 3.
15. *Final Report on the “Rote Kapelle" Case,* pp. 33-34, NAW RG 457 SRH-380. DavidJ. Dallin, *Soviet Espionage* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1955), pp. 249-250.
16. Vezi mai sus, pp. 150-151.
17. Leopold Trepper, *The Great Game* (Michael Iosif, 1977), p. 133.
18. Vezi mai sus, pp. 285-286.
19. Trepper, *Great Game,* p. 133.
20. Erickson, *Road to Stalingrad,* pp. 483-485.
21. CIA, *Rote Kapelle,* pp. 105-111. Dallin, *Soviet Espionage,* pp. 163-164. Trepper prezintă propria versiune a evenimentelor în *The Great Game.*
22. CIA, *Rote Kapelle,* pp. 165-193.
23. Anthony Read şi David Fisher, *Operation Lucy* (London: Hodder & Stoughton, 1980). Un punct de vedere opus este prezentat în F. H. Hinsley şi al., *British Intelligence in the Second World War* (London: HMSO, 1979-1988), vol. II, p. 4, şi Phillip Knighdey, *The Second Oldest Profession* (London: Andre Deutsch, 1986), p. 204.
24. CIA, *Rote Kapelle,* pp. 222-226, 344-345.
25. Ibid., pp. 176-177, 344-345.
26. Pentru acest subiect suntem recunoscători cercetării de pionierat efectuate de dr. David Glantz, “The Role of Intelligence in Soviet Military Strategy during the Second World War”.
27. Erickson, *Road to Stalingrad,* p. 639.
28. Geoff Jukes, 'The Soviets and “Ultra”', *Intelligence and National Security,* vol. Ill (1988), nr. 2.
29. Pentru cariera lui Hankey în 1941-1942, vezi Stephen Roskill, *Hankey: Man of Secrets,* vol. Ill (London: Collins, 1974), cap. 14, 15.
30. Gordievski.
31. Allen Weinstein, *Perjury: The Hiss-Chambers Case* (New York: Knopf, 1978), pp. 314-332, 340-342. Pentru situaţia antebelică, vezi mai sus, pp. 240ff.
32. Robert J. Lamphere, *The FB1-KGB War: A Special Agent's Story* (New York: Berkley Books, 1987), pp. 24ff. Hayden

Peake, Elizabeth Bentley, *Out of Bondage* (New York: Ballantine Books, 1988), p. 231.
33. Bendey, *Out of Bondage,* pp. 103-106, 113-115. Privitor la valabilitatea relatării lui Bendey, vezi postfaţa de 115 pagini a lui Hayden Peake, care examinează dovezi suplimentare extrase din dosare ale FBI. Herbert Romerstein şi Stanislav Levchenko, *The KGB Against the "Main Enemy*" (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989), cap. 7, adaugă şi alte detalii.

115. Whaley, *Codeword, Barbarossa,* pp. 223-224, 241-243.
116. Dementieva, Agayants şi Yakovlev, *Tovarişci Jorge.*
117. Prange el al., *Traget Tokyo,* cap. 42-47.
118. Baiadakov, "Facts on Intelligence".
119. Trepper, *Great Game,* pp. 126-128.
120. F. H. Hinsley şi al., *British Intelligence in the Second World War* (London: HMSO, 1979-1988), vol. I, p. 470.
121. Vezi mai sus, p. 273.
122. Hinsley şi al., *British Intelligence in the Second World War,* vol. 1, cap. 14. Christopher Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (London: Heinemann, 1985), pp. 484-485.
123. Whaley, *Codeword Barbarossa,* pp. 226-245.
124. Petrov (ed.), *"June 22 1941 ",* p. 183.
125. Ibid., pp. 200-223. John Erickson, *The Road to Stalingrad* (London: Panther Books, 1985), cap. 3.

Capitolul 8. Marele război pentru apărarea patriei (1941-1945)

1. I. A. Dementieva, N. I. Agayanis şi 1.1. Iakovlev, *Tovarişci Jorge* (Moscow: Sovetskaia Rossia, 1965). Gordon Prange şi al., *Target Tokyo: The Story of the Sorge Spy Ring* (New York: McGraw-Hill, 1985), cap. 49-59.
2. A. Baiadakov, "Facts on Intelligence. From the Archives of the Security Organs of the Soviet Union", *Pravda,* 9 mai 1989, citează patru interceptări japoneze din perioada noiembrie 1941-martic 1942. In conformitate cu practica sovietică curentă, el nu le consideră pe acestea drept "Sigint" (un subiect tabu), însă spune "Provin dintr-o sursă unică şi valoarea lor este incontestabilă".
3. Interviu de Christopher Andrew cu Iuri Rastvorov, care a lucrat în timpul războiului la Direcţia al V-lea, noiembrie 1987.
4. John Erickson, *The Road to Stalingrad* (London: Panther Books, 1985), p. 329.
5. Cathy Porter şi Mark Jones, *Moscow in World War Two* (London: Chatto & Windus, 1987), cap. 5.
6. Nikolai Pavlenko, "The History of the War Is Still To Be Written", *Ogonek,* 1989, nr. 25. Nikolai Pavlenko, "Tragedy and Triumph of the Red Army", *Moscow News,* 1989, nr. 19.

Pavlenko dă în vileag faptul că acest episod din memoriile lui Jukov a fost cenzurat înainte de publicare.

7. Amy W. Knight, *The KGB: Police and Politics in the Soviet Union* (London: Unwin Hyman, 1988), pp. 34-35.
8. Vezi articolele lui Pavlenko citat în nr. 6. Intr-un interviu la televiziunea sovietică, din 29 aprilie 1988, avocatul G. A. Terehov a descris discuţia sa cu Stotenov, referitoare la apropierea de Germania, după arestarea lui Beria în 1953. BBC, *SWB,* 2 mai 1988, SU/0140 B/4.
9. Pavlenko, “The History of the Ware Is Still To Be Written”.
10. Ibid.
11. L. Kolosov, “Immortality of Those Who Have Fallen", pt. 3, *Izvestia,* 10 octombrie 1969.

93. Gordievski. Privitor la recrutarea celor 200, vezi A. Baiadakov, “Facts on Intelligence. From the Archives of the Security Organs of the Soviet Union, *Pravda,* 9 mai 1989.
94. Gordievski.
95. Volkogonov, “ *On the Eve of Wai'.*
96. Petrov (ed.), *“June 22 1941 ”*, p. 181.
97. Ibid., pp. 250-251 (comentarii de G. A. Deborin).
98. Interviu cu Fitin, citat în Baiadakov, *“Facts on Intelligence.*
99. G. K. Jukov, *The Memoirs of Marshal Zhukov,* vol. I, p. 229.
100. Petrov (ed.), *“June 22 1941 ”,* pp. 253-254.
101. Barton Whaley, *Codeword Barbarossa* (Cambridge, Mass.: MIT Press., 1974), pp. 24-25. Gabriel Gorodeţki, *Stafford Cripps’ Mission to Moscow 1940-1942* (Cambridge University Press, 1984), cap. 2.
102. Această perioadă crucială din cariera lui Cairncross nu a atras totuşi atenţia. Din păcate, aşa-numitcle Hankey Papers din Churchill College Archive, de la Cambridge, conţin puţin referiri concrete la Caimcross.
103. Asupra responsabilităţilor ministeriale şi accesului la documente al lui Hankey, vezi Stephen Roskill, *Hankey : Man of Secrets,* vol. Ill (London: Collins, 1974).
104. Gordievski.
105. G. L. Clutton către Cairncross, 6 iunie 1941; Sir Alexander Cadogan către Hankey, 17 iunie 1941, Hankey Papers, Churchill College Archive Centre, Cambridge, CCAC HNKY 4/33.
106. Winston S. Churchill, *The Second World War,* vol. Ill (London: Cassell, 1950), pp. 319-323. Gorodeţki, *Cripps’ Mission to Moscow,* pp. 118-125.
107. Akhmedov, *In and Out of Stalin's GRU,* pp. 136-137.
108. Whaley, *Codeword Barbarossa,* p. 260.
109. Petrov (ed.) *“June 22 1941”,* pp. 190-191. Un sfert de secol mai târziu anumiţi istorici importanţi sovietici insistau încă asupra faptului că guvernul britanic “a întreprins negocieri” cu Hess, după aterizarea sa “în scop de provocare... pentru a determina Germania să atace Uniunea Sovietică”. Ibid., pp.

291-292. Cf. Churchill, *Second World War,* vol. III, p. 44-49. Aceeaşi teorie a conspiraţiei era încă evidentă la KGB în 1990, într-un documentar asupra lui Philby, prezentat la televiziune: *Cutting Edge,* canalul 4, 14 mai 1990.

110. Gilbert, *Second World War,* p. 181. Documentar al *Timewatch, Hess: An Edge of Conspiracy* (BBC2, 17 ianuarie 1990), prezentat de Christopher Andrew, examinând unele dintre teoriile asupra lui Hess.

111. Petrov (ed.), *"June 22, 1941 ",* p. 295.

112. 'Letter from "An Historical Optimist"', *Drujba Narodov,* martie 1988. Această scrisoare iniţial nepublicată a fost scrisă de Semion Rostovski, alias Emst Henri (sau Ghenri) către Ilia Ehrenburg la 30 mai 1965. Henri i-a spus lui Ehrenburg: "Dacă nu vrei să-l crezi pe Hilger, întreabă-1 pe Petrov."

113. Gheorghi Kumanev, "The 22nd at Dawn", *Pravda,* 22 iunie 1989.

114. 'Letter from "An Historical Optimist"'.

68. Read şi Fisher, *Deadly Embrace,* pp. 467-468.

69. Ibid., p. 468. Tolstoi, *Stalin's Secret War,* pp. 192-196.

70. Read şi Fisher, *Deadly Embrace,* p. 537. Tolstoi, *Stalin's Secret War,* pp. 206-207.

71. Milan Hauner, *Hitler:* A *Chronology of His Life and Times* (London: Macmillan, 1983), p. 156.

72. Vezi fotografia în Read şi Fisher, *Deadly Embrace,* urmată de p. 496.

73. Davies, *God's Playground,* vol. II, p. 444.

74. Dimitri Volkogonov, "On the Eve of War", *Pravda,* 20 iunie 1988.

75. Martin Gilbert, *The Second World War* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1989), p. 179. Tolstoi, *Stalin's Secret War,* pp. 209-212.

76. Gordievski. Cf. Treppcr, *Great Game,* p. 92; Dallin, *Soviet Espionage,* p. 138.

77. Ismail Akhmedov, *In and Out of Stalin's GRU* (London: Arms & Armour Press, 1984), pp. 139, 143.

78. Auswârtigcs Amt, Bonn: Handaktcn Ritter, Akten betr. Russland Bd. 1-2: Aktennotiz Ritter, 20 iulie 1941. ( )

79. Akhmedov, *In and Out of Stalin's GRU,* pp. 140, 145.

80. CIA, *Rote Kapelle,* pp. 275-276.

81. Ibid., pp. 146-150, 288-289. Dallin, *Soviet Espionage,* pp. 234ff.

82. Treppcr, *Great Game,* p. 122.

83. *Final Report of the "Rote Kapelle" Case,* NÂWRG 457 SRH-380, pp. 29-31, 37-38. CIA, *Rote Kapelle,* pp. 140-146, 353-354. Dallin, *Soviet Espionage,* pp. 238-244.

84. CIA, *Rote Kapelle,* pp. 144-145, 289, 353-354. Treppcr, *Great*

Game, pp. 122-124.

85. *Final Repent of the "Rote Kapelle" Case,* NAW RG 457 SRH-380, p. 43. CIA, *Rote Kapelle,* pp. 151-152.
86. Trcpper, *Great Game,* cap. 5. Afirmaţia des repetată că Rudolf Rocssler (numele codificat "Lucy") a avertizat Moscova prin reţeaua elveţiană a lui Rado, că "Barbarossa" este un fals. Rachel Duebendorfcr ("Sissy") care a dirijat pc "Lucy" o vreme, Christiane Schneider ("Taylor"), nu a luat contact cu nici unul dintre ei până la sfârşitul verii anului 1942. CIA, *Rote Kapelle,* pp. 173ff.
87. Akhmedov, *In and Out of Stalin's GRU,* p. 127.
88. Ibid., p. 132. Asupra epurării celor mai buni ofiţeri de către Golikov, vezi comentariile profesorului Viacheslav Dashichev în Vladimir Petrov (cd.), *"June 22 1941 ": Soviet Historians and the German Invasion* (Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1968), p. 254.
89. Akhmedov, *In and Out of Stalin's GRU,* pp. 133-134.
90. Conquest, *Inside Stalin's Secret Police,* p. 175.
91. N. N. Krasnos, *The Hidden Russia: My Ten Years as a Slave Labourer* (New York: Holt, Rinehart, 1960), pp. 67ff.
92. Nicholas Nyaradi, *My Ringside Seat in Moscow* (New York: Crowell, 1953), p. 56.

38. A. Roschin, "Inside the Commissariat of Foreign Affairs on the Eve of the War", *Mezhdunarodnaya Zhizn,* aprilie 1988.
39. *Pravda,* 1 septembrie 1939. Haslam, *Soviet Union and the Struggle for Collective Security,* p. 201.
40. Donald Cameron Watt, "The Initiation of Ralks Leading to the Nazi-Soviet Pact: An Historical Problem", în C. Abramski şi Beryl J. Williams (eds), *Essays in Honour of E. H. Carr* (London: Macmillan, 1974).
41. Roshchin, *"Inside the Commissariat of Foreign Affairs'.*
42. Martin Gilbert, *Winston S. Churchill,* vol. V (London: Heinemann, 1976), p. 1073.
43. J. B. Duroselle, *La decadence, 1932-1939* (Paris: Imprimerie Nadonale, 1979), pp. 416, 429.
44. Donald Cameron Watt, "[John] Herbert King: A Soviet Source in the Foreign Office", *Intelligence and National Security,* vol. Ill (1988), nr. 4.
45. Ibid.
46. Rea şi Fisher, *Deadly Embrace,* pp. 256-259. John Toland, *Adolf Hitler* (New York: Doubleday, 1976), p. 548.
47. Read şi Fisher, *Deadly Embrace,* pp. 337-340.
48. Tolstoi, *Stalin's Secret War,* pp. 117-120.
49. Strobe Talbott (ed./trad.), *Khrushchev Remembers* (London: Sphere Books, 1971), pp. 128-129.
50. Norman Davies, *God's Playground: A History of Poland,* vol. II (Oxford: Clarendon Press, 1981).
51. Interviu cu Margarete Buber-Neumann, citat în Read şi Fisher, *Deadly Embrace,* p. 432. Margarete Buber-Neumann,

Von Potsdam nach Moskau: Stationen Eines Irweges (Cologne: Hohenheim, 1981).

52. Davies, *God's Playground,* vol. II, pp. 448-452.
53. Articol din săptămânalul polonez *Odrodzenie* citat în *Daily Telegraph,* 17 februarie 1989.
54. Davies, *God's Playground,* vol. II, p. 452.
55. Gordievski.
56. Tolstoi, *Stalin's Secret War,* pp. 129-134. Albert Seaton, *Stalin as Warlord* (London: Batsford, 1976), p. 90.
57. Tolstoi, *Stalin's Secret War,* pp. 135-136.
58. Dovadă de la PoWs sovietic, citat în Jukka L. Măkclă, *Hemligt Krig* (Stockholm, 1968), p. 10. Carl O. Nordling, *Defence or Imperialism?* (Uppsala: Universitet Reprocentralen HSC, 1984), p. 54.
59. Tolstoi, *Stalin's Secret War,* p. 137.
60. Tanner, *Winter War,* pp. 101-106.
61. Gordievski.
62. Profesorul Mihail Semiriaga, citat în "The Road to World War Two", *Moscow News,* 1988, nr. 36.
63. Talbott (ed./trad.), *Khrushchev Remembers,* pp. 153-154.
64. Tolstoi, *Stalin's Secret War,* p. 143.
65. Read şi Fisher, *Deadly Embrace,* p. 462.
66. Tolstoi, *Stalin's Secret War,* p. 188.
67. Ibid., p. 189. *Izvestia,* 16 mai 1941.

18. Gordon W. Prange şi al., *Target Tokyo: The Story of the Sorge Spy Ring* (New York: McGraw-Hill, 1985), pp. 216-221. Harry Rositzkc, *The KGB: Eyes of Russia* (London: Sidgwick & Jackson, 1983), p. 25.
19. I. A. Dementieva, N. I. Agayants şi Y. Y. Yakovlev, *Tovarishch Zorge* (Moscow: Sovetskaia Rossia, 1965).
20. Prange şi al., *Target Tokyo,* cap. 28, 32.
21. G. K. Jukov, *The Memoirs of Marshal Zhukov* (London: Jonathan Cape, 1971), vol. I, p. 149.
22. Prange şi al., *Target Tokyo,* p. 280.
23. *Final Report of the "Rote Kapelle" Case* (Raport al serviciilor secrete germane, capturat şi tradus de Agenţia de securitate a forţelor armate americane: "Abschlussbericht uber den Fall Rote Kapelle", 22 martie 1942), NAW RG 457 SRH-380, pp. 25, 43-44. CIA, *Rote Kapelle,* p. 232, sugerează anul 1936 sau 1937 ca dată a recrutării lui von Scheliha (referinţa la 1934 la p. 348 pare a fi o eroare de tipografic). In conformitate cu editorii documentelor diplomatice soviecticc, von Scheliha a fost înşelat, fiind făcut să creadă că lucrează pentru "o agenţie de informaţii occidentală". Donald Cameron Watt, *Hota War Came: The Immediate Origins of the Second World War 1938-1939* (London: Heinemann, 1989), p. 115.
24. Emst Henri, *Hitler Over Europe?* (London: Dent, 1939), p. 265. Haslam, *Soviet Union and the Struggle for Collective Security,* Appendix 2: "The Soviet Union and the Defence of

Leningrad 1936-1939”.
25. Gordievski a scris capitolele din istorie referitoare la Marea Britanic, Irlanda, Scandinavia şi Australia.
26. Gordievski a intervievat pe Ribkina în timp ce lucra la istoria PGU-ului.
27. Gordievski.
28. Vâino Tanner, *The Winter War* (Stanford, Ca.: Stanford University Press, 1957), p. 3.
29. Raportul lui Petrov, AAC, CRS A6283/XR1/80.
30. Gordievski. Evreii reprezentau grupul etnic cel mai hăituit în timpul epurărilor din serviciile de informaţii sovietice. în ciuda antisemitismului său, Stalin a cruţat pe anumiţi funcţionari evrei, fie foarte servili (Kaganovici), fie excepţionali de talentaţi (Litvinov)
31. Nikolai Tolstoi, *Stalin’s Secret War* (London: Jonathan Cape, 1981), p. 127.
32. Tanner, *Winter War,* pp. 3-16.
33. Vsevolod Yezhnov, “An Anti-Hitler Coalition Before the War? Possibilities and Reality”, *Literatumaya Gazeta,* nr. 17, 26 aprilie 1989.
34. Raportul lui Petrov AAC, CRS A6283/XR1/56. Vladimir şi Evdokia Petrov,
Empire of Fear (London: Andre Deutsch, 1956), p. 57.
35. Robert Conquest, *Inside Stalin's Secret Police: NKVD Politics 1936-1939* (London: Macmillan, 1985), p. 103.
36. Anthony Read şi David Fisher, *The Deadly Embrace* (London: Michael Iosif, 1988), p. 466.
37. Ibid., p. 51. Watt, *How War Came,* pp. 117-118.

Capitolul 7. *Al doilea război mondial (1939-1941)*

1. ' Această interpretare a politicii lui Hitler este prezentată mai detaliat în *Inter alia, The Fatal Attraction of Adolf Hitler* (BBC1, 21 aprilie 1989), prezentată de Christopher Andrew.
2. Translatorul lui Stalin, Valentin Vcrezkov, intervievat la televiziunea sovietică, 12 mai 1989; BBC, *SWB,* 12 mai 1989, SU/0464 C/l. Bcrezkov.
3. John Erickson, “Threat Identification and Strategic Appraisal by the Soviet Union 1930-1941”, în Ernerst R. May (ed.), *Knowing One’s Enemies* (Princeton University Press, 1984), p. 379.
4. Jonathan Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security 1933-1939* (London: Macmillan, 1984), p. 127.
5. Walter Kriviţki, *I Was Stalin's Agent* (London: Hamish Hamilton, 1939), p. 22. Relatarea lui Kriviţki este cu atât mai impresionantă, cu cât a fost publicată pentru prima oară în *Saturday Evening Post,* din New York, cu câteva luni înainte de încheierea pactului sovieto-nazist, într-o perioadă când posibilitatea încheierii unui astfel de pact apărea ca

imposibilă în Vest. Discuţia de la biroul politic privitoare la "Noaptea cuţitelor lungi" şi la misiunea lui Kandelaki, raportată pentru prima oară de Kriviţki, a fost ulterior confirmată şi de alte surse.

6. David J. Dallin, *Soviet Espionage* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1955), pp. 86-88. Branko Lazitch şi Milorad M. Drachkovitch, *Biographical Dictionary of the Comintern,* ed. rev. (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1986).
7. Dallin, *Soviet Espionage,* pp. 92-99.
8. Robert Chadwell Williams, *Klaus Fuchs, Atom Spy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1987), p. 14.
9. Dallin, *Soviet Espionage,* pp. 100-110.
10. Ibid., pp. 117-119.
11. Ibid., pp. 121-122. Louis Budenz, *This Is My Story* (New York: Whittlesey House, 1947), pp. 254-255.
12. Dallin, *Soviet Espionage,* pp. 122-123.
13. Lazitch şi Drachkovitch, *Biographical Dictionary of the Comintern.*
14. Vezi mai jos, pp. 315-317.
15. A. G. Denniston, "The Government Code and Cypher School Between the Wars", în Christopher Andrew (ed.), *Codebreaking and Signals Intelligence* (London: Frank Cass., 1986), p. 56.
16. Propria poveste a lui Leopold Trepper este relatată în *The Great Game* (London: Michael Iosif, 1977); citatele sunt din cap. 2. Cf. Central Intelligence Agency, *The Rote Kapelle: The CIA's History of Soviet Intelligence and Espionage Networks in Western Europe 1936-1945* (Washington, DC: University Publications of America, 1984), pp. 13-55, 367-373.
17. Cariera lui Rado a intrat în mitologie. Cea mai veridică relatare se găseşte în CIA, *Rote Kapelle,* pp. 165-226, 334-338.

186. Ibid., p. 20.
187. Un raport FBI din 1940 face referire la amanta rusă a lui Kent. In acel an, pe când lucra în cadrul serviciului de coduri la ambasada din Londra, el a fost condamnat la 7 ani de închisoare pentru a fi transmis documente secrete unui grup pro-nazist. Ronald Kessler, *Moscow Station* (New York: Scribner's, 1989), p. 22. Anthony Masters, *The Man Who Was M* (Oxford: Basil Blackwell, 1984), cap. 6. Hayden B. Peake în *Foreign Intelligence Literary Scene,* martie/aprilie 1986.
188. Bohlen, *Witness to History,* pp. 20, 15.
189. Ibid., pp. 44-45.
190. *"Memoirs of Ivan D. Yeaton USA* (retd), 1919-1953", [ncpublicatc] pp. 40, 11-15, US Army Military History Institute, Carlisle Barracks, Pa.
191. Ibid., pp. 21-22.
192. Bohlen, *Witness to History,* pp. 20-21.

193. "Memoirs of Ivan D. Yeaton", pp. 25-26. In conformitate cu Bohlen, *Witness to History,* p. 72, "Our diplomatic code was not sophisticated" în 1939.
194. Kessler, *Moscow Station,* pp. 21-23.
195. "Memoirs of Ivan D. Yeaton", p. 26.
196. Wellington A. Samouce, *"I Do Understand the Russians",* pp. 52-53, Samoucc Papers, US Army Military' History Institute, Carlisle Barracks, Pa.
197. In absenţa altor indicaţii relatarea noastră privitoare la cariera lui Chambers se bazează pc: Allen Weinstein, *Perjury: The Hiss-Chambers Case* (New York: Knopf, 1978).
198. Herbert Romcrstcin şi Stanislav Levchenko, *The KGB Against the "Main Enemy"* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1939), pp. 76-79.
199. Weinstein, *Perjury,* p. 142.
200. Henty Julian Wadlcigh, "Why I Spied for the Communists", pt. 7, *New York Post Home News,* p. 19 iulie 1949.
201. FBI 100-287685.
202. Romcrstcin şi Levchenko, *The KGB Against the "Main Enemy ",* pp. 94-95.
203. Wadlcigh, "Why I Spied for the Communists", pt. 4, *New York Post* Home News, 15 iulie 1949.
204. Weinstein, *Perjury,* p. 241-263.
205. Wadlcigh, "Why I Spic for the Communists", pt. 8, *New York Post* Home News, 20 iulie 1949.
206. Weinstein, *Perjury,* p. 261.
207. Wadlcigh, "Why I Spie for the Communists", pt. 3, *New York Post* Home News, 14 iulie 1949.
208. Harry Rositzke, *The KGB: Eyes of Russia* (London: Sidgwick & Jackson, 1983), p. 55. Weinstein, *Perjury,* pp. 145-153.
209. Weinstein, *Perjury,* pp. 310-328.
210. Vezi mai jos, pp. 290-291.

163. Christopher Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (London: Heinemann, 1985), p. 408. Prezentare filmată despre "cârtiţele" de la Cambridge, de Christopher Andrew în *Timewatch,* BBC2, 27 iulie 1983.
164. Straight, *After Long Silence,* p. 143.
165. Chapman Pincher, *Traitors* (London: Sidgwick & Jackson, 1987), p. 123.
166. Costello, *Mask of Treachery,* p. 405. Straight, *After Long Silence,* p. 105.
167. Knightley, *Philby,* pp. 51-52.
168. Philby, *My Silent, War,* pp. 19, 102.
169. Gordievski. Mai mulţi recruţi ai NKVD-ului au primit misiuni similare, în aceeaşi perioadă cu Philby. Conform dosarelor de la Foreign Office trei agenţi, care s-au declarat anticomunişti, au pătruns în Spania la începutul anului 1937 "cu obiecdvul de a asasina pe generalul Franco", Sir H.

Chilton FO, 16 februarie 1937 (vezi, Maclean pe 22 februarie), PRO FO 371/ 21285 W3393.
170. Knightley, *Philby,* pp. 53-54.
171. Philby, *My Silent War,* pp. 19-21.
172. Knightley, *Philby,* cap. 5.
173. Gordievski. Scurta implicare a lui Philby într-o ratată misiune de ucidere a lui Franco a reprezentat unul dintre episoadele carierei sale la KGB, pe care ar fi dorit să-l facă uitat în timpul exilului său la Moscova. Cf. Knightley, *Philby,* p. 185.
174. Porestski, *Chir Own People,* pp. 213ff.
175. Orlov, *Secret History,* pp. 235-237.
176. Gordievski.
177. Gordievski.
178. Detalii asupra întâlnirilor drei. Grey cu “Peters” şi “familia Stephens” care au fost furnizate în cursul audierilor la poliţie. Dra. Grey a fost identificată numai ca “Miss X”. *The Times,* 4 februarie 1938. Andrew, *Secret Service,* pp. 368, 370-371. Alte informaţii pentru identificarea lui “Peter" şi “familia Stephens” de la Gordievski.
179. Gordievski.
180. Andrew, *Secret Service,* pp. 370-371.
• 181. Gordievski. O placă comemorativă pe zidul locuinţei sale din Vicna aminteşte rolul lui Deutsch în Rezistenţă, dar nu face referire la activitatea sa din NKVD; aceeaşi placă comemorativă confirmă faptul că el a fost executat în noiembrie 1942 de către SS.
182. Gordievski. Cu scurt timp înainte de arestarea sa în ianuarie 1938, Glading s-a plâns la Olga Grey că nu mai avea aproape deloc fonduri din cauza eşecului familiei Stephens de a se întoarce de la Moscova şi incapacităţii de a găsi pe cineva care să-i înlocuiască.
183. Gordievski.
184. “Mrs Petrov’s Statement..." AAC, CRS A62283/XR1/14. Petrov, *Empire of Fear,pp.* 127,129, 149. Detalii asupra acuzaţiilor împotriva lui Bokise găsesc în *Literatumaia Gazeta,* 1990, nr. 52.
185. Charles E. Bohlen, *Witness to History 1919-1969* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1973), p. 34.

139. Boyce, *Climate of Treason,* p. 114.
140. Locul întâlnirii cu Deutsch este revelat în lucrarea Rees, *Chapter of Accidents,* p. 145.
141. Driberg, *Burgess,* p. 23.
142. Penrose şi Freeman, *Consiracy of Silence,* p. 143.
143. Rees, *Chapter of Accidents,* p. 122-123. Straight, *After Long Silence,* pp. 94-95.
144. Straight, *After Long Silence,* p. 142.
145. Wendy Steiner, “Scholarship and its Affiliations: Wendy Steiner on the Blunt Case", *London Review of Books,* 30 martie 1989.

146. Michael Straight, interviu cu Christopher Andrew în pt. 3 al unui serial documentar al BBC Radio 4 , *The Profession of Inteligente,* 16 august 1981.
147. Gordievski. El a discutat, de asemenea, despre cariera lui Caimcross cu doi alţi şefi ai sectorului britanic, Alfred Fiodorovici Mogilevcik şi Mihail Pctrovici Liubimov, care au împărtăşit punctul de vedere al lui Svetanko. In timp ce lucra la istoria secretă a Departamentului al Ill-lea al PGU, completată în 1980, Gordievski a avut acces la documente care prezentau cariera lui Caimcross, însă nu a avut acces la dosarul său operativ.
148. University of Glasgow Archives. Trinity College, Cambridge Archives. *Trinity Magazine,* Easter Term 1935.
149. University of Cambridge and Trinity College Archives. *Trinity Magazine,* Easter Term 1936. Mai târziu, Cairncross a publicat rafinate traduceri de poeme din limba franceză, germană, italiană, spaniolă şi chineză. Vezi, John Caimcross, *La Fontaine Fables and Other Poems* (Gerrards Cross: Colin Smythe, 1982).
150. Penrose şi Freeman, *Conspiracy of Silence,* pp. 369-371.
151. Nigel West, *Molehunt* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1987), p. 26.
152. John Colville, *TheFringes of Power* (London: IIoddcr& Stoughton, 1985), p. 30n.
153. Gordievski.
154. Massing, *This Deception,* pp. 117-118.
155. Gordievski.
156. Cecil, *Divided Life,* pp. 42-49. Există numeroase procese-vcrbale scrise de tânărul Maclean, privitor la războiul civil spaniol în PRO FO 37121283-90.
157. Gordievski.
158. Foreign Office către Phipps, 11 martie 1938, Phipps Papers, Churchill College Archives Centre, Cambridge, PHPP 2/21.
159. Lord Gladwyn, ihterviu cu Christopher Andrew, la *Timewatch,* BBC2,10 iulie 1984.
160. Minută de Caimcross, 23 martie 1937, PRO FO 371/21287 W5214. Minute scrise de Cairncross şi Maclean apar, uneori, în acelaşi dosar. Vezi, PRO FO 371/21289 W7016.
161. Penrose şi Freeman, *Conspiracy of Silence,* p. 527. Colville, *Fringes of Power,* pp. 30ff.
162. Gordievski.

108.
109 Driber, *Burges,* cap. 1.
. Ibid., pp. 15-17.
110 Rees, *Chapter of Accidents,* pp. 110-114.
. Baric Penrose şi Simon Freeman, *Conspiracy of Silence*
111 (London: Grafton Books, 1986), p. 69. Costello, *Mask of*
. *Treachery,* p. 50. Al doilea nume de botez al tatălui lui Blunt
apare de cele mai multe ori greşit, ca fiind "Vere".
112 Anthony Blunt, "From Bloomsbury to Marxism", *Studio*
. *International,* noiembrie 1973, p. 164.
113 Penrose şi Freeman, *Conspiracy of Silence,* pp. 32-34.
. Blunt, "From Bloomsbury to Marxism", pp. 166-167.
114 Atunci, ca şi acum, aşa-numitelc Cambridge Mathematical
. Tripos nu fac deosebirea între diplomele şi gradele claselor
115 superioare faţă de cele inferioare.
116 Costello, *Mask of Treachery,* pp. 190-194.
. Penrose şi Freeman, *Conspiracy of Silence,* p. 45.
117 Costello, *Mask of Treachery,* p. 190.
. V. G. Lairford, *Bound for Diplomacy* (London: John Murray,
118 1963), pp. 141-142 (scrisă cu mult timp înainte ca Blunt să
. fi fost deconspirat în mod public ca agent sovietic).
120 Rees, *Chapter of Accidents,* pp. 110-114.
. Blunt, "From Bloomsbury to Marxism", p. 167.
121 Driberg, *Burgess,* p. 34.
. Blunt, "From Bloomsbury to Marxism", p. 167.
122 Ibid. Penrose şi Freeman, *Conspiracy of Silence,* p. 107.
. Intr-o conferinţă de presă, după dcconspirarea lui în 1979,
123 Blunt afirmă că cl "a devem. comunist şi îndeosebi marxist
. în anii 1935-1936". Această dată nu corespunde, însă,
124 convertirii sale la marxism, ci debutului activităţii sale de
125 Cel mai bun studiu asupra lui Maclean este Robert Cecil, *A*
. *Divided Life* (London: Bodley Head, 1988).
126 *The Granta,* 8 noiembrie 1933.
. Driberg, *Burgess,* pp. 16-17.
127 Knightley, *Philby,* p. 45.
. Rees, *Chapter of Accidents,* p. 131.
128 Gordievski. Burgess i-a spus mai târziu lui Rees că l-a
. întâlnit pe controlorul său, al cărui nume nu l-a divulgat, "la
129 intervale regulate într-o cafenea din East End". Rees,
131 Knightley, *Philby,* p. 48.
. Driberg, *Burgess,* cap. 2.
132 Michael Straight, *After Long Silence* (London: Collins,
. 1983), p. 94.
133 Ibid., p. 95.
. Gordievski.
134 Knightley, *Philby,* p. 48.
. Vezi mai jos, pp. 406-408.

89. Aleksandr Orlov, *The Secret History of Stalin's Crimes* (London: Jarrolds, 1954), pp. 235-237.
90. Massing, *This Deception,* pp. 116-118.
91. Poreţki, *Our Own People,* pp. 214-215. Cornelissen, *De GPOe op de Overtoom,* cap. 11.
92. Massing, *This Deception,* p. 117.
93. Knightley, *Philby,* pp. 39-43.
94. Page, Leitch şi Knightley, *Philby,* p. 86.
95. Gordievski.
96. "Naţionale fur ordendichc Horer der philosophischen Facultât": capitolul referitor la Arnold Deutsch, 1923-1927; "Rigorosenakt des Arnold Deutsch", nr. 9929, 1928 (inclusiv CV al lui Deutsch); rapoarte după examinările pentru doctoratul în filosofic din 1928 al lui Deutsch (Arhivele Universităţii din Viena).
97. William M. Johnston, *The Austrian Mind* (Berkeley, Ca.: University of California Press, 1983), pp. 188-192. "Nationale fur ordendichc Horer", capitol referitor la Deutsch, vara anului 1926.
98. Vezi rapoartele universitare prezentate la nr. 96. Rapoartele de poliţie din 1934 îl descriu pc Deutsch drept *Konfessionslos* (ateu) (vezi n. 100).
99. Wilhelm Reich, *Sexualerregung und Sexualbefridigung,* prima publicaţie
din seria *Schriften der Sozialistischen Gesellschaft filr Sexualberatungund Sexualforschungin Wien,* "Copyright 1929 by Munster-Vcrlag (Dr Arnold Deutsch), Wien II". Reich, vezi Myron Sharaf, *Fury on Earth: A Biography of Wilhelm Reich* (London: Andre Deutsch, 1983).
100. Rapoarte dc poliţie asupra lui Deutsch, 25 martie 1934, 27 aprilie 1934, ref.: ZI,38.Z.g.p./34, Dokumentationsarchiv des Osterreichischen Widcrstandes, Vienna.
101. Gordievski.
102. Certificatul de naştere al fiicei sale născută la secţiunea pentru femei a spitalului din Chelsea la 21 mai 1936, indică ocupaţia lui Deutsch ca fiind "lector universitar", iar adresa familiei Deutsch ca fiind Lawn Road Flats nr. 7. Arhivele Universităţii din Londra nu conţin nici o referire la prezenţa lui Deutsch nici în calitate dc lector, nici de cercetător fiind totuşi posibil ca el să fi fost colaborator extern sau cercetător independent.
103. Knightley, *Philby,* pp. 44-46. In conversaţiile sale cu Knighdcy, Philby nu a furnizat niciodată numele ofiţerilor săi dc caz.
104. Gordievski.
105. Andrew Boyce, *The Climate of Treason* (London: Hutchinson 1979), pp. 78-85. Există aluzii ocazionale la reputaţia scandaloasă a lui Burgess în ziarele studenţeşti ale vremii. "Honni soit qui mal y pense" a fost comentariul apărut în *Trinity Magazine* (Easter Term, 1934).
106. Tom Driberg, *Guy Burges: A Portait with Background*

(London: Weidcnfeld & Nicolson, 1956), pp. 17-18. Costello, *Mask of Treachery,* p. 208.

107. Goronwy Rees, *A Chapter of Accidents* (London: Chatto & Windus, 1971), pp. 110-111.

61. *The Times,* 21 septembrie 1933.
62. Tobias, *Reichstag Fire,* p. 228.
63. *The Second Brown Book of the Hitler Terror* (London: Bodley Head, 1934).
Andrew şi James, “Munzenberg, the Reichstag Fire and the Conversion of Innocents".
64. Catherine Kârolyi, *A Life Together* (London: Allen & Unwin, 1961), pp. 298-299.
65. John Costello, *Mask of Treachery* (London: Collins, 1988), pp. 164-167, 197-198.
66. Christopher Andrew, “F. H. Hinsley and the Cambridge Moles: Two Patterns, of Intelligence Recruitment”, în Richard Langhorne (ed.), *Diplomacy and Intelligence during the Second World War: Essays in Honour of F. H. Hinsley* (Cambridge University Press, 1985), p. 25.
67. Koestler, *Invisible Writing* pp.'28-30.
68. Michael Rater, *The Nazi Party: A Social Profile of Members and Leaders 1919-1945* (Oxford: Basil Blackwel, 1983), pp. 81-83.
69. Emst Henri, ’The Revolutionary Movement in Nazi Germany: (1) The Groups of Five (“Funfergruppcn")’, *New Statesman 8c Nation,* 5 august 1933.
70. Ibid.
71. Introducerea editorilor, ibid.
72. London: Dent, 1934.
73. *The Times,* citat în 1939 Emst Henri, *Hitler Over Europei* (London: Dent), p. 292.
74. Henri, *Hitler Over Europe?,* pp. 299-300.
75. Andrew, “F. H. *Hinsley and the Cambridge Moles”,* p. 26.
76. Informaţie personală a lui Christopher Andrew.
77. *New Statesman 8c Nation,* 7 aprilie 1934.
78. Gordievski.
79. Interviul înregistrat pc banda de magnetofon în 1988 de Robin Bruce Lockhart (fiul lui Sir Robert Lockhart, a cărui carieră este prezentată în cap. 2) rezumat mai târziu în scrisorile lui Robin Lockhart către Christopher Andrew, din 21 noiembrie 1988 şi 18 marne 1989.
80. Interviu cu Edith Cobbett de Christopher Andrew, la 18 martie 1981. Doamna Cobbett nu a realizat implicarea lui Henri în afaceri de spionaj în perioada când a lucrat cu el.
81. Ernst *(sic), Stop Terrorism!* (Moscow: Novosti, 1982), pp. 32-33, 195.
82. Interviul lui Bruce Lockhat (vezi n. 79).

83. Phillip Knightley, *Philby: KGB Mater Spy* (London: Andre Deutsch, 1988),
cap. 1.
84. Andrew şi Dilks, *Missing Dimension,* p. 5.
85. Knighdey, *Philby,* cap. 2. Philby, *My Silent War,* introduction.
86. Bruce Page, David Leitch şi Phillip Knighdey, *Philby: The Spy Who Betrayed a Generation* (London: Sphere Books, 1977), cap. 5.
87. Knightley, *Philby,* p. 45.
88. Gordievski.

conformitate Brook-Shepherd, *Storm Petrels,* pp. 174-179, şi Cornelissen, *De GPOe op de Overtoom,* p. 158.
32. Gordievski.
33. Gordievski.
34. Conferinţa de presă, 20 noiembrie 1979, relatată în presă în ziua următoare.
35. C. W. Guillcbaud, "Politics and the Undergraduate in Oxford and Cambridge", *Cambridge Review,* 26 ianuarie 1934.
36. Kim Philby, *My Silent War* (London: Panther Books, 1969), p. 15.
37. Paul Hollander, *Political Pilgrims* (Oxford University Press, 1981), p. 102.
38. Ibid., p. 105.
39. Vezi mai sus, pp. 98-99ff.
40. Babette Gross, *Will Milnzenberg: A Political Biography* (Ann Arbor, Mich.: Michigan University Press, 1974), pp. 240.
41. Ibid., pp. 241-242. Arthur Koestler, *The Invisible Writing,* Danube ed. (London: Hutchinson, 1969), pp. 242-243.
42. Publicată în Marca Britanie de Victor Gollancz în 1933.
43. Koestler, *Invisible Writing,* p. 243.
44. Ronald W. Clark, *Einstein: The Life and Times* (London: Hodder & Stoughton, 1973), p. 463.
45. *Brown Book,* p. 9.
46. Koestler, *Invisible Writing,* p. 243.
47. Gross, *Milnzenberg,* p. 311.
48. Koestler, *Invisible Writing* pp. 254ff.
49. Alexander Abusch, Epilogue *(Nachwort)* reluare după *Braunbuch uber Reichstagbrand und Hitlerterror* (Frankfurt/Main: Roderberg-Vcrlag, 1978).
50. Garfield Hays, citat în Fritz Tobias, *The Reichstag Fire: Legend and Truth*
(London: Seeker & Warburg, 1963).
51. Fabricarea dovezilor este discutată de Christopher Andrew şi Harold James, "Willi Munzenberg, the Reichstag Fire and the Conversion of Innocents", în David Charters şi Maurice Tugwell (eds), *Deception in East-West Relations* (London: Pergamon-Brassey, 1990).
52. Tobias, *Reichstag Fire.*
53. Referitor la Calic şi comitetul său, vezi dosarul *Die Zeit,*

septembrie- octombrie 1979. Cf. E. Calic (ed.), *Der Reichstagbrand: Eine Wissenschaftliche Dokumentation,* Band II (Munich: K. G. Saur Verlag, 1978).
54. *Milnzenberg,* p. 251.
55. Vezi D. N. Pritt, *From Right to Left* (London: Lawrence & Wishart, 1985), sp. cap. 5, 7, 9, 12.
56. Foreign Office, 14 decembrie 1933, PRO FO 371/16755.
57. *The Times,* 14 septembrie 1933.
58. *The Times,* 15 septembrie 1933.
59. Koestler, *Invisible Writing* p. 244.
60. P. Stojanoff, *Reichstangbrand: Die Prozesse in London und Leipzig* (Vienna: Europa Verlag, 1966), p. 183.

13. Willoughby, *Sorge,* p. 162.
14. Richard Storry, *A History of Modem Japan* (Harmondsworth: Penguin, 1960), cap. 8.
15. Massing, *This Deception,* pp. 59-60.
16. Deakin and Storry, *Sorge.* Prange şi al., *Target Tokyo.*
17. B. V. A. Roling şi C. F. Ruter (eds), *The Tokyo Judgement: The International Military Tribunal for the Far East* (Amsterdam: APA University Press, 1977), vol. I, cap. 6, Jonathan Haslam, *Soviet Foreign Policy 1930-1933* (London: Macmillan, 1983), cap. 7.
18. Haslam, *Soviet Foreign Policy,* 7950-/935, pp. 86-89.
19. “The Soviet Union and Japan”, *Izvestia, 4* martie 1932.
20. Christopher Andrew, “ *Codebreakers and Foreing Offices: TheFrench, Brit*
ish and American Experience, pp. 49-51, în Christopher Andrew şi David N. Dilks (eds), *The Missing Dimension: Governments and Intelligence Communities in the Twentieth Century* (London: Macmillan, 1984). Herbert Yardley, *The American Black Chamber* (London: Faber, 1931).
21. Roling şi Ruter (eds), *Tokyo Judgement,* vol. 1, p. 312.
22. Krivişki, *Stalin’s Agent,* pp. 32-36. Această relatare este confirmată de văduva celui mai bun prieten al lui Krivişki şi ofiţer NKVD, Ignati Porcţki (alias Rciss). Memoriile doamnei Poreţki identifică o scrie de exagerări în memoriile lui Krivişki de care, probabil, este răspunzător inspiratorul anonim al acestor memorii.
23. Discursul lui Litvinov din 23 noiembrie 1936. Degras (ed.), *Documents on Soviet Foreign Policy,* vol. III, p. 224.
24. Ibid.
25. Krivişki, *Stalin’s Agent,* p. 36.
26. In absenţa altor indicaţii, relatările noastre cu privire la cazul Oldham se bazează pc William F. Corson şi Robert T. Crowley, *The New KGB,* “actualizat" Quill ed. (New York: William Morrow, 1986), pp. 140-168. Relatările lor se bazează în marc măsură pe surse americane care camuflează identitatea lui Oldham. Deoarece cazul Oldham nu a fost niciodată recunoscut oficial în Marca Britanic, referirile la el

se fac sub numele de “Scott”. Locul şi data sinuciderii lui “Scott" în relatările lui Corson şi Crowley îl identifică drept Oldham.

27. Gordievski îl identifică pe “Hans” cu Gallcni.
28. Informaţie dată lui Christopher Andrew de către ofiţeri de spionaj olandezi pensionari; alte informaţii de la Gordievski. O versiune puţin diferită apare în Gordon Brook-Shepherd, *The Storm Petrels* (London: Collins, 1977), pp. 174-177.
29. Donald Cameron Watt, “[] Herbert King: A Soviet Source in the Foreign Office”, *Intelligence and National Security,* vol. Ill, nr. 4 (1988), p. 62.
30. Igor Cornelissen, *De GPOe op de Overtoom* (Amsterdam: Van Gennep, 1989), pp. 156-157.
31. Informaţia dată lui Christopher Andrew de către ofiţeri de spionaj olandezi pensionari (unul dintre aceştia a fost implicat în cercetarea ulterioară a cazului Picck); alte informaţii de la Gordievski. Pentru

or Victim?", *Moscow News,* 1989, nr. 12. La mijlocul anilor '70, Mercader a părăsit Moscova pentru a se stabili în Cuba, unde a şi murit în 1978. Văduva lui s-a întors la Moscova pentru a-i îngropa cenuşa la cimidrul Kuntşevo. Există o fotografic a mormântului său în *Moscoe News,* 1989, nr. 26.

Capitolul 6. Interceptare/decriptare şi “Cei cinci magnifici” de la Cambridge, (1930-1939)

1. Gordievski.
2. George Leggett, *The Cheka: Lenin’s Political Police* (Oxford University Press, 1981), p. 301. Elizabeth Poreţki, *Our Own People* (London: Oxford University Press, 1969), pp. 211-212. Walter Kriviţki, *I Was Stalin’s Agent* (London: Hamish Hamilton, 1939), pp. 115-118. Victor Suvorov, *Soviet Military Intelligence* (London: Hamish Hamilton, 1984), pp. 21-22. Robert Conquest, *The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties* (London: Macmillan, 1968), p. 230. John J. Dziak, *Chekisty* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1987), p. 15. Există mici discrepanţe în scurtele relatări despre cariera lui Berzin; noi am respectat datele furnizate de Leggett.
3. “Mrs Petrov’s Statement Concerning Her Past Intelligence Work”, 15 mai 1954, AAC, CRS A6283/XR1/14.
4. Vladimir şi Evdokia Petrov, *Empire of Fear* (London: Andre Deutsch, 1956), pp. 129-131.
5. “Mrs Petrov’s Statement...", AAC, CRS A6283/XR1/14.
6. Poreţki, *Our Own People,* p. 1. Interviul lui Christopher Andrew cu luri Rastvorov, octombrie 1987. Alte informaţii de la Gordievski.
7. Gordievski.
8. După arestarea sa în 1941, Sorge a declarat în memoriile scrise în închisoare că Departamentul al IV-lca era principalul

responsabil pentru colectarea de informaţii externe: “[NKVD] colectează informaţii secrete, dar sarcina lui principală constă în contraspionaj, organizaţii anusovieucc şi observarea tendinţelor ideologice în alte ţări". Această descriere reflectă priorităţile OGPU în primăvara anului 1933, când Sorge a părăsit Moscova; el a mai revenit o singură dată la Moscova pentru câteva săptămâni, în vara anului 1935. Memoriile lui Sorgc sunt publicate în: Charles A. Willoughby, *Sorge: Soviet Mater Spy* (London: William Kimber, 1952); citatul de mai sus este de la p. 139.

9. Hede Massing, *This Deception* (New York: Ivy Books, 1987), p. 59.

10. Vezi, în completarea memoriilor lui Sorge: F. W. Deakin şi G. R. Storry, *The Case of Richard Sorge* (New York: Harper & Row, 1964) şi Gordon W. Prange şi al., *Target Tokyo: The Story of the Sorge Spy Ring* (New York: McGraw-Hill, 1985).

11. Prange şi al., *Target Tokyo,* p. 43.

12. Jane Degras (ed.), *Documents on Soviet Foreign Policy* (London: Oxford University Press, 1953), vol. Ill, pp. 48ff. Adam B. Ulam, *Expansion and Coexistance: Soviet Foreign Policy 1917-1973* (New York: Holt Rinehart, 1974), pp. 200-208.

lui Sedov: “...Mi s-a spus că urma să fie ademenit într-un loc de unde să fim răpiţi, el şi cu mine, şi aduşi în Rusia sovietică”.

48. Interviul lui Christopher Andrew cu Piotr Deriabin, 25 noiembrie 1987. Peter Deriabin şi Frank Gibney, *The Secret World,* ed. rev. (New York: Ballantine Books, 1982), pp. 159-160, descrie modul de funcţionare al Camerei, în perioada postbelică.

49. Deutscher, *Prophet Outcast,* pp. 405-408. Poreţki, *Our Own People,* p. 265. Jean va Heijenoort, *With Troţky in Exile* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978), p. 129.

50. Deutscher, *Prophet Outcast,* pp. 419-420.

51. Ibid., pp. 420-426.

52. Gordievski.

53. Robert Conquest, *The Great Terror: Stalin’s Purge of the Thirties* (London: Macmillan, 1968), cap. 13.

54. Svetlana Alliulieva, *Only One Year* (London: Hutchinson, 1969).

55. Serger Şchirov, Erou al Uniunii Sovietice, soţul uncia dintre victimele lui Beria şi-a pierdut raţiunea şi medalia de erou în gulag; a fost reabilitat postum în 1988. *Guardian,* 20 octombrie 1988.

56. Deutscher, *Prophet Outcast,* p. 482.

57. Van Heijenoort, *With Troţky,* p. 132.

58. Gordievski. Referitor la lichidarea lui Bliumkin, vezi mai sus p. 170.

59. Nikolai Y. Kohlov, *In the Name of Conscience* (London: Frederick Muller, 1960), p. 42.
60. Isaac Don Levine, *The Mind of an Assassin* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1959), pp. 32-35.
61. Vezi mai sus, pp. 176-177.
62. “Secret. V. M. Petrov: Intelligence Report. Assassination of Trostsky", 2 mai 1955, Petrov, AAC, CRS A6283/XR1/9, dosarul 128.
63. Levine, *Mind of an Assassin,* cap. 7-10.
64. Vladimir Petrov a raportat că dosarul KGB-ului “arăta limpede că asasinatul lui Troţki fusese o operaţiune dirijată de la sediul NKVD-ului, organizarea sa pe continentul american fiind coordonată de rezidenţa NKVD de pe lângă Consulatul General Sovietic din New York. AAC, CRS A6283/XR1/ 9, dosarul 128.
65. In absenţa altor indicaţii, relatările noastre asupra asasinării lui Troţki se bazează pe Deutscher, *Prophet Outcast, .ap. 5,* şi Levine, *Mind of an Assassin.*
66. Vladimir şi Evdokia Petrov, *Empire of Fear* (London: Andre Deutsch, 1956), pp. 80-82. Petrov, “Miscellaneuous Soviet Intelligence Personalities”, AAC, CRS A6283/XR1/8, dosarul 84.
67. AAC, CRS A6283/XR1/9, dosarul 128. Vezi n. 62.
68. Notă de Enrique Castro Delgado privitor la convorbirea cu Caridad Mercader, în Levine, *Mind of an Assassin,* pp. 216-222.
69. Gordievski neagă afirmaţiile conform cărora Mercader (sau Ramon Lopez după cum s-a autonumit după sosirea lui Ia Moscova) a devenit Erou al Uniunii Sovietice numai pentru că Stalin nu mai era în viaţă. Pentru perioada de la Moscova, vezi Juan Cobo, “Troţki’s Assassin: “Executioner

24. Hugh Thomas, *The Spanish Civil War,* a treia ed. rev. (London: Hamish Hamilton, 1977), cap. 27. Jonathan Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security 1933-1939* (London: Macmillan, 1984), cap. 7. R. Dan Richardson, *Comintern Army* (Lexington, Kentucky: University Press of Kentucky, 1982), cap. 4, 5, 6.
25. Walter Kriviţki, *I Was Stalin's Agent* (London: Hamish Hamilton, 1939), p. 101.
26. Haslam, *Struggle for Collective Security,* p. 116.
27. Thomas, *Spanish Civil War,* pp. 460-461. W. H. Auden, *Spain* (London: Faber, 1937).
28. Thomas, *Spanish Civil War,* p. 454. Krivitski, Sta/in*'s Agent,* pp. 113-114.
29. Thomas, *Spanish Civil War,* pp. 457-459. David J. Dallin, *Soviet Espionage* (New Haven, Gann.: Yale University Press, 1955), p. 47. Ruth Fischer, *Stalin arid German Communism* (London: Oxford University Press, 1949), pp. 500ff. Branko

Lazitch şi Milorad M. Drachkovitch, *Biographical Dictionary of the Comintern,* ed. rev. (Stanford, Ca.: Hoover InsUtuion Press, 1986).

30. Un studiu bun al războiului din punct de vedere al brigăzilor internaţionale (cărora îi este dedicat): Paul Preston, *The Spanish Civil War, 1936-1939* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1986).
31. Poreţki, *Chir Own People,* p. 211.
32. Preston, *Spanish Civil War,* p. 137.
33. Vereeken, *GPU in the Trofkyist Movement,* cap. 12.
34. Thomas, *Spanish Civil War,* pp. 706-709.
35. Ibid., p. 669.
36. Auguste Lecocur, *Le partisan* (Paris: Flammarion, 1963), p. 72.
37. Richardson, *Comintern Army,* pp. 174-175.
38. Allen Weinstein, *Perjury: The Hiss-Chambers Case* (New York: Knopf, 1978), pp. 174-175.
39. Poreţki, *Our Own People,* pp. 1-3, cap. 9,10. Kriviţki, *Stalin's Agent,* cap. 8. Cele două relatări corespund în linii generale.
40. Kriviţki, *Stalin's Agent,* pp. 235-236, 260-261.
41. Grey, *Le general meurt â minuit,* pp. 222-223, cap. 15-19.
42. Execuţia lui Miller a fost recunoscută abia în 1990. Mlechin, "A Minister in Emigration", pt. 1, *New Times,* 1990, nr. 18, p. 37; pt. 3, *New Times,* 1990, nr. 20, p. 38.
43. Grey, *Le general meurt ă minuit,* cap. 31.
44. Orlov, *Secret History,* pp. 333-334.
45. In 1940, cadavrul lui Munzenber a fost găsit spânzurat de un copac într-o regiune rurală din Franţa; este aproape sigur faptul că el a fost asasinat de către NKVD. Kriviţki a fost găsit mort într-un hotel din Washington, în 1941; verdictul oficial a fost de sinucidere. Orlov a supravieţuit sub o nouă identitate undeva în America de Nord.
46. Kriviţki, *Stalin's Agent,* pp. 290-291.
47. Deutscher, *Prophet Outcast,* pp. 394-397. La 29 februarie 1956, în faţă subcomitetului pentru securitatea internă a Senatului american, Zborowski a afirmat că nu a fost informat în legătură cu planul asasinării

4. Toate asasinatele din străinătate executate de KGB trebuia să fie aprobate de Biroul Politic. In epoca Stalin, astfel de decizii erau luate, uneori, de către Stalin însuşi.
5. Grey, *Le general meurt â minuit,* cap. 1, 14. Mlechin, "A Minister in Emigration", pt. 3, *New Times,* 1990, nr. 20, p. 38. Raport asupra investigaţiei efectuate de Surete, în *The Times,* 25 martie 1930.
6. Mlechin, "A Minister in Emigration", pt. 3, *New Times,* 1990, nr. 20, p. 38.
7. Grey, *Le general meurt ă minuit,* pp. 83-84. A. Shneider, *Zapiski starogo moskvicha* (Moscow, 1966), pp. 118-119. Mikhail Heller and Aleksandr Nekrich, *Utopia in Power* (New

York: Summit Books, 1986), p. 313.
8. *Krasnaya Zvezda,* 22 septembrie 1965. John J. Dziak, *Chekisty: A History of the KGB* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1988), p. 99.
9. Grey, *Le general meurt ă minuit,* cap. 20.
10. Ibid., cap. 22, pp. 224-226.
11. Mlechin, “A Minister in Emigration”, pt. 2, *New Times,* 1990, nr. 19.
12. Gordievski.
13. Isaac Deutscher, *The Prophet Outcast: Trofky 1929-1940* (London: Oxford University Press), pp. 25-26. Georges Vcreeken, *The GPU in the Trofkyist Movement* (London: New Park Publications, 1976), cap. 2. Herbert Romcrstein şi Stanislav Levchenko, *The KGB Against the “Main Enemy”* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989), pp. 155ff, cap. 10.
14. Serghei Zaharovici Ostriakov, *Voyennye Chekisty* (Moscow: Voienizdat, 1979), cap. 2.
15. Ghcorghi Agabekov, *OGPU* (New York: Brentano’s 1931), pp. 202-203, 207-208, 219-221, 238-240. Elizabeth Poreţki, *Our Own People* (London: Oxford University Press, 1969), pp. 146-147. Aleksandr Orlov, *The Secret History of Stalin's Crimes* (London: Jarrolds, 1954), pp. 200-203. Discrepanţele minore existente între aceste relatări se bazează pe grade variate de cunoaştere nemijlocită. Există, totuşi, un punct de vedere unitar asupra întâlnirii lui Bliumkin cu Troţki, implicarea Gorskaiei şi execuţia lui Bliumkin. Versiunea oficială a KGB-uIui privitoare la afacerea Bliumkin (singura care include data execuţiei acestuia) prezentată în rezumat în: Ostriakov, *Voyennye Chekisty.*
16. Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union;* a doua ed. rev. (London: Methuen, 1970), p. 307.
17. Deutscher, *Prophet Outcast,* pp. 81-2, 277-278.
18. Vereeken, *GPU in the Trofkyist Movement,* cap. 2, 5.
19. Deutscher, *Prophet Outcast,* pp. 125-126.
20. Peregrinările lui Troţki sunt prezentate în detaliu în: Deutscher, *Prophet Outcast.*
21. J. Arch Getty, *Origins of the ’Great Purges* (Cambridge University Press, 1985), p. 119.
22. Deutscher, *Prophet Outcast,* pp. 347-348. Vereeken, *GPU in the Trofkyist Movement,* cap. 1.
23. Orlov, *Secret History,* pp. 229-234.

107. *Izvestia,* 15 februarie 1939. Degras (ed.), *Documents on Soviet Foreign Policy,* vol. Ill (1953), pp. 273-275.
108. *20 Let VChK-OGPU-NKVD* (Moscow: OGIZ, 1938).
109. S. K. Tsvigun şi al. (eds), *V. I. Lenin i VChK: Sbomik documentov (1917-1922gg)* (Moscow: Izdatel’stvo Politicheskoi Literatury, 1975), p. 369.
110. Degras (ed.), *Documents on Soviet Foreign Policy,* vol. Ill, p. 273.

111. Wolfe (ed.), *Khrushchev and Stalin's Ghost,* p. 158.
112. Medvedev, *Let History Judge,* p. 333.
113. A. Pavlov şi Z. Fedotova, "Consultation", *Literatumaia Gazeta,* nr. 32 (5253), 2 august 1989.
114. "Terror to our Enemies, Glory to our Fatherland", *Pravda,* 20 decembrie 1938.
115. Medvedev, *Let History Judge,* p. 339.
116. Orlov, *Secret History,* pp. 221-222.
117. De Jonge, *Stalin,* p. 365.
118. O. V. Khlevnyuk, "The Year 1937 - Opposition to the Repressions", *Kommunist,* 1989, nr. 18. R. V. Ivanov-Razumnik, *The Memoirs oj Ivanov-Razumnik* (London: Oxford University Press, 1965), p. 342. Robert W. Thurston, "Fear and Belief in the USSR's "Great Terror": Response to Arrest 1935-1939', *Slavic Review,* vara anului 1986, pp. 226-227.
119. De Jonge, *Stalin,* pp. 349-351. Evgenia Ginsburg, *Into the Whirlwind* (London: 1967), pp. 20-21.
120. Conquest, *Great Terror,* pp. 499-513.
121. Mihail Gorohov, "From the NKVD to the Polish Army", Dallin Collection, BakhmetefT Archive, Columbia University.
122. Viktor Kravcenko, *I Chose Freedom* (New York: Scribner's, 1946), p. 232. Thurston, "Fear and Belief", p. 228.
123. Elizabeth Poreţki, *Our Own People* (London: Oxford University Press, 1969), pp. 110, 149.

Capitolul 5. "Duşmanii poporului " din străinătate (1929-1940)

1. Gordievski a avut responsabilitatea pregătirii secţiunii care se ocupa de ţările din cadrul Departamentului al Ill-lea al PGU (Marea Britanie, Irlanda, Scandinavia, Australia). Istoria secretă a PGU-ului, completată în 1980, nu trebuie să fie confundată cu istoria generală a KGB-ului în ansamblul său, scrisă de Grigorenko (de asemenea secretă), încheiată în 1978. Vezi mai sus p. 133.
2. Marina Grey, *Le general meurt ă minuit* (Paris: Pion, 1981) cap. 4,10,17. Leonid Mlechin, "A Minister in Emigration: Hitherto Unknown Pages in the History of the Soviet Intelligence Service",New *Times,* 1990, nr. 18-20, introduce şi, uneori, completează lucrarea de pionierat a Marinei Grey, asupra operaţiunii împotriva lui Kutepov.
3. Grey, *Le general meurt ă minuit,* pp. 42-43, 88.

81. Haslam, "Opposition to Stalin", pp. 416-417.
82. *Report of Court Proceedings in the Case of the Troţhyite-Zinovievite Terrorist Centre* (Moscow: People's Commissariat of Justice of the USSR, 1936).
83. Haslam, "Opposition-to Stalin", p. 418.
84. Orlov, *Secret History,* pp. 261-263. Orlov avea o experienţă directă în ceea ce priveşte "orgoliul nemăsurat" al lui Yagoda,

din perioada celor câteva luni care au precedat demiterea acestuia.

85. Wolfe (ed.), *Khrushchev and Stalin's Ghost,* p. 130.
86. Orlov, *Secret History,* cap. 12, pp. 260-262. Robert Conquest, *Inside Stalin's Secret Police: NKVD Politics 1936-1939* (London: Macmillan, 1985), pp. 22-23.
87. *Report of Court Proceedings in the Case of the Anti-Soviet Trofhyite Centre* (Moscow: People's Commissariat of Justice of the USSR, 1937).
88. Walter Kriviţki, *I Was Stalin's Agent* (London: Hamish Hamilton, 1939), pp. 166-170. Povestea lui Kriviţki scrisă de un autor fictiv a fost cu certitudine inspirată de Sluţki, cu care se afla în relaţii apropiate.
89. Ibid., p. 171.
90. Conquest, *Inside Stalin's Secret Police,* pp. 14-25.
91. Orlov, *Secret History,* pp. 237-238. Din moment ce toţi ceilalţi comisari ai Securităţii Statului, de gradul I şi II, au fost împuşcati, pare improbabil ca Sluţki să fi murit de moarte naturală.
92. Gordievski.
93. Robert Conqucnt, *The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties* (London: Macmillan, 1968), cap. 7. Krivitski, *I* Whs *Stalin's Agent,* p. 253.
94. Orlov, *Secret History,* p. 242.
95. F. N. Kovalev, 'Documents from the Soviet Plenipotentiary Representation in Prague Relating to the "Tukhachevsky Affair"', *Vestnik,* nr. 8 (42), 1 mai 1989.
96. Jonathan Lewis and Phillip Whitehead, *Stalin: A Time for Judgement* (London: Methuen, 1990), p. 109.
97. Conquest, *Great Terror.* Conquest, *Inside Stalin's Secret Police.* In ceca ce priveşte numărul persoanelor epurate din forţele armate, vezi *Pravda,* 22 iunie 1989.
98. Nadezjda Mandelstam, *Hope Against Hope* (London: Collins, 1971), pp. 75-76. Idem, *Hope Abandoned* (London: Collins, 1974).
99. Lev Razgon, "The Executioner's Song", *Moscow News,* 1988, nr. 48. Zenon Poznyak, "Kuropatv", *Moscow News,* 1988, nr. 41.
100. Branko Lazitch, "Stalin's Massacre of the Foreign Communist Leaders' in Milorad M. Drachkovitch şi Branko Lazitch (eds), *The Comintern: Historical Highlights* (New York: Praegcr, 1966).
101. Tucker şi Cohen (eds), *The Great Purge Trial.*
102. Ibid.
103. Interviu cu Sir Fitzroy Maclean, *Timewatch,* BBC2, decembrie 1988.
104. Gordievski.
105. Mikhail Shreider, "Ivanovo, 1937", *Moscow News,* 1988, nr. 48.
106. Gordievski.

56. Ibid., pp. 232, 257, 327.
57. Ibid., cap. 17.
58. Boris Nicolaevki, *Power and the Elite* (New York: Praeger, 1965), pp. 18-19.
59. Victor Serge, *Memoirs of a Revolutionary, 1901-1941* (London: Oxford University Press, 1963), p. 259.
60. *Izvestia,* 1989, nr. 6. *Ogonek,* 1989, nr. 15.
61. J. Arch Getty, *Origins of the Great Purges* (Cambridge University' Press, 1985), pp. 119-121. USSR". Getty pare să supraestimeze amploarea reală a "organizaţiei clandestine [a lui Troţki] în URSS". Vezi mai jos, pp. 171-179ff.
62. Vezi mai jos, p. 150.
63. Jonathan Haslam, "Political Opposition to Stalin and the Origins of the Terror in Russia, 1932-1936", *Historical Journal,* vol. XX (1986), p. 398. Hosking, *History of the Soviet Union,* pp. 184-185.
64. Haslam, "Political Opposition to Stalin", p. 402.
65. Ibid., pp. 402-407. Dejonge, *Stalin,* cap. 30.
66. Leonid Radzhishovski, "December 1", *Moscow News,* 1988, nr. 48.
67. Knight, *KGB,* pp. 24-26.
68. "Secretariatul personal al tovarăşului Stalin", "Departamentul secret" şi "Sectorul special" au fost iniţial trei organisme diferite în cadrul Cancelariei centrale, care au fuzionat la începutul anilor '30. Niels Erik Rosenfcldt, *Knoioledge and Power: The Role of Stalin's Secret Chancellery in the Soviet System of Government* (Copenhagen: Rosenkilde &: Baggc, 1978).
69. Aleksandr Orlov, *Handbook of Intelligence and Guerilla Warfare* (Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press, 1963), p. 187.
70. Rosenfeldt, *Knowledge and Power,* pp. 131-132.
71. Gordievski. Cei cu care a discutat la KGB nu erau adepţii teoriei conform căreia Zaporozeţ ar fi acţionat fără ştirea lui Medved. In 1990, Olga Şatunovskaia, membră a unei comisii create de Politburo cu 30 dc ani înainte, în scopul investigării asasinării lui Kirov, a arătat că deşi la vremea respectivă a fost obligată să-şi falsifice constatările, comisia "a stabilit" că asasinatul "a fost organizat de NKVD la ordinul expres al lui Stalin". *Foreign Broadcast Information Service,* FBIS-OV-90-188, 27 septembrie 1990.
72. Extras din memoriile lui Hrusciov, publicat în *Ogonek,* 1989, nr. 28. Medvedev, *Let History Judge,* pp. 159-161.
73. Bertram D. Wolfe (ed.), *Khrushchev and Stalin's Ghost: Text, Background and Meaning of Khrushchev's Secret Report to the Twentieth Congress on the Night of February 24-25 1956* (London: Atlantic Press, 1957), p. 128.
74. Orlov, *Secret History,* p. 74.
75. Medvedev, *Let History Judge,* pp. 161-165.
76. Larina, "The Unforgettable".
77. Haslam, "Opposition to Stalin", p. 409.

78. Medvedev, *Let History Judge,* pp. 166-167.
79. Deutscher, *Prophet Outcast,* pp. 326-329.
80. Stabilită iniţial pentru un an, împuternicirea a Jost extinsă pc termen nedefinit, în iunie 1937. Medvedev, *Let History Judge,* p. 393.

28. Kendall E. Bailes, *Technology and Society under Lenin and Stalin* (Princeton University Press, 1978), pp. 75-77.
29. Eugene Lyons, *Assignment in Utopia* (London: Harrap, 1938), cap. 6.
30. Bailes, *Technology and Society,* pp. 87-88.
31. Gordievski. Istoria lui Grigorenko nu trebuie confundată cu istoria circuitului restrâns a PGU-ului, completată în 1980.
32. Sergei Zaharovici Ostriakov, *Voyennye Chekisty* (Moscow: Voienizdat, 1979), cap. 2.
33. Andrew, *Secret Service,* pp. 177-180.
34. Ibid., pp. 477-480.
35. Hiroaki Kuromia, *Stalin's Industrial Revolution* (Cabridge University Press, 1988), pp. 14-17. Geoffrei Hosking, *A History of the Soviet Union* (London: Fontana, 1985), pp. 149-150.
36. Petro G. Grigorenko, *Memoirs,* trad. T. P. Whitney (London: Harvill Press, 1983), pp. 28, 98-99.
37. Kuromia, *Stalin's Industrial Revolution,* pp. 110-115.
38. Amy W. Knight, *The KGB: Police and Politics in the Soviet Union* (London: Unwin Hyman, 1988), pp. 2Q-21. Martin McCauley, *TheSoviet Union . Since 1917* (London: Longman, 1981), pp. 72-74.
39. Raport la Congresul al XVl-lea al Partidului, 27 iunie 1930, publicat în Degras (ed.), *Documents on Soviet Foreign Policy,* vol. II, pp. 4~~44 44~~5.
40. Jonathan Haslam, *Soviet Foreign Policy 1930-1933* (London: Macmillan, 1983), cap. 4.
41. Rapoarte către Comitetul Executiv Central, 5 ianuarie 1931, şi către Congresul al VI-lca al sovietelor, 6 martie 1931, publicat în Degras (ed.), *Documents on Soviet Foreign Policy,* vol. II, pp. 467, 473.
42. Lyons, *Assignment in Utopia,* pp. 357-358.
43. *Protsess "Prompartii", 25 noiabria - 7 dekabria 1930 g. Stenogramma sudebnogoprotsessa i materialov, priobshchennyek delu* (Moscow: People's Commissariat of Justice of the USSR, 1931).
44. Lyons, *Assignment in Utopia,* pp. 370-378.
45. Ostriakov, *Voyennye Chekisty,* cap. 2.
46. Roy Medvedev, *Let History Judge* (London: Macmillan, 1972), p. 127.
47. Kuromia, *Stalin's Industrial Revolution,* pp. 171-172.
48. Lyons, *Assignment in Utopia,* p. 379.
49. Kuromia, *Stalin's Industrial Revolution,* pp. 274-276.
50. Lyons, *Assignment in Utopia,* pp. 561-571. Andrew, *Secret*

Service, pp. 355-356.
51. Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow* (London: Hutchinson, 1986), pt. II. Lev Kopelev, *The Education of a True Believer* (London: Wildwood House, 1981). Alex de Jonge, *Stalin and the Shaping of the Soviet Union* (London: Collins, 1986), cap. 28, 29.
52. Isaac Deutscher, *Stalin: A Political Biography* (New York: Vintage Books, 1962), p. 325.
53. Conquest, *Harvest of Sorrow,* p. 233.
54. Ibid., pp. 242-243, 269.
55. Ibid., p. 240.

4. Gorghi Agabekov, *OGPU* (New York: Brentato’s, 1931), p. 256. Fomin, *Zapiski Starogo Cekista,* pp. 128ff.
5. Fomin, *Zapiski Starogo Cekista,* pp. 128ff.
6. Leon Troţki, *My Life* (Gloucester, Mass.: P. Smith, 1970), pp. 448-450.
7. Fomin, *Zapiski Starogo Cekista,* pp. 128ff. Agabekov, *OGPU,* p. 256. Slusser, “Chekist Leaders". Teodor Gladkov and Mihail Smirnov, *Menzinski* (Moscow: Molodaia Gvardia, 1969).
8. Agabekov, *OGPU,* pp. 256-257. A. M. Larina, “The Unforgettable”, *Znamia,* octombrie 1988.
9. Aleksandr Orlov, *The Secret History of Stalin's Crimes* (London: Jarrolds, 1954), p. 311. Ca multe alte lucrări memorialistice, cele ale lui Orlov reprezintă un amestec de fapte reale şi variaţiuni, mai mult sau mai puţin imaginare, pe baza evenimentelor cunoscute direct sau indirect de autor. Descrierea făcută lui Yagoda, în vara anului 1936, se bazează pe observaţia directă.
10. Stephen F. Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution 1888-1938* (New York: Oxford University Press, 1980), pp. 288, 448.
11. Larina, “The Unforgettable”.
12. Gary R. Waxmonski, “Police and Politics in Soviet Society, 1921-1928”, teză de doctorat nepublicată (Princeton University, 1982), pp. 373-374.
13. Agabekov, *OGPU,* pp. 256-257. Orlov, *Secret History,* p. 260.
14. David J. Dallin, *Soviet Espionage* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1955), p. 40. Chritopher Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (London: Heinemann, 1985), pp. 330-332.
15. PRO FO 371/12500 şi 12501.
16. Andrew, *Secret Service,* pp. 331-333.
17. E. H. Carr, *Foundations of Planned Economy* (London: Macmillan, 1978), vol. Ill, cap. 84, 85.
18. Andrew, *Secret Service,* pp. 321-333.

19. R. C. Tucker and S. F. Cohen (eds), *The Great Purge Trial* (New York: Grosset & Dunlap, 1965), p. 683.
20. Agabekov, *OGPU,* pp. 122-123.
21. Andrew, *Secret Service,* p. 332.
22. Articolul lui Stalin din 23 iulie 1927 publicat în Jane Degras (ed.), *Documents on Soviet Foreing Policy,* vol. II (London: Oxford University Press, 1952), pp. 233-235.
23. Ibid., pp. 236-237.
24. Orlov, *Secret History,* p. 311. Orlov declară că s-a referit la un caz pe care îl cunoscuse direct.
25. Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union,* a doua ed. rev. (London: Methuen, 1970), cap. 16.
26. Isaac Deutscher, *The Prophet Unarmed: Troţky 1921-1928* (London: Oxford University Press, 1959), pp. 393-394.
27. Isaac Deutscher, *The Prophet Outcast: Troţky 1929-1940* (London: Oxford University Press, 1963), pp. 1-3. Jean van Heijenoort, *With Troţky in Exile* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press., 1978), cap. 1, p. 154.

125. Grant, “Deception on a Grand Scale”, p. 64n. “Trest”, Melgunov MSS nr.
103, grupa 18, London School of Economics. V. Sidorov, “Once again about The Trust: the role played by M. V. Zaharcenko-Schultz”, *Golos Zarubezhya,* 1987, nr. 45-46.
126. Gordievski.
127. Grant, “Deception on a Grand Scale", pp. 56-58. Ostriakov, *Voyennye Chekisty,* cap. 2, s. IV.
128. Gordievski.
129. Ostriakov, *Voyennye Chekisty,* cap. 2, s. IV.
130. Grant, “Deception on a Grand Scale", p. 53.
131. Andrew, *Secret Service,* p. 286.
132. Ibid.
133. Ibid., p. 314. Lockhart, *Ace of Spies,* pp. 131-135. Kettle, *Sidney Reilly,* pp. 131-136.
134. Andrew, *Secret Service,* p. 315. S. G. Reilly, *The Adventures of Sidney Reilly, Britain's Master Spy* (London: E. Mathews & Marrot, 1931),pp. 180-181.
135. Gordievki.
136. Reilly, *Adventures of Sidney Reilly,* pp. 194-198 (cu facsimil din scrisoarea
lui Reilly, din data de 29 septembrie 1925).
137. Gordievski. Conform scrisorilor aşa-numitului “Commander E” (Ernest Boyce) către Pepita Reilly, publicâte în Reilly, *Adventures of Sidney Reilly,* pp. 189-194.
138. Golinkov, *Secret War,* pp. 96-101. Gordievski.
139. Reilly, *Adventures of Sidney Reilly,* pp. 209-214.
140. Ibid., pp. 214-215.
141. Ibid., pp. 225-247.
142. Gordievski.
143. Grant, “Deception on a Grand Scale", p. 70.

144. Reilly, *Adventures of Sidney Reilly,* pp. 253ff, conţine un facsimil din scrisoarea în limba franceză a lui Zaharcenko-Shultz. Traducerea engleză conţine anumite greşeli, inclusiv transliterarea lui Artuzov.
145. Ibid., pp. 255-256.
146. Grant, "Deception on a Grand Scale", pp. 68-69, 72.
147. Numele ofiţerului scandinav a rămas anonim.
148. Reilly, *Adventures of Sidney Reilly,* pp. 257-259.
149. *Pravda,* 6 iulie 1927.
150. Ostriakov, *Voyennye Chekisty,* cap. 2, s. IV.

' *Capitolul 4. Stalin şi spionomania (1926-1938)*

1. Fiodor Timofeevici Fomin, *Zapiski Starogo Cekista,* ediţia a doua (Moscow: Politizdat, 1964).
2. Robert M. Slusscr, "Chekist Leaders from Dzerzhinski to Yezhov: Variations on a Theme", document la a 88-a întâlnire anuală a Asociaţiei istoricilor americani: copie la Hoover Institution Stanford.
3. Boris Souvarine: *Stalin: A Critical Survey of Bolshevism* (London: Seeker & Warburg, 1939), p. 425.

88. Andrew, *Secret Service,* pp. 402-409.
89. 4 aprilie 1927, PRO FO 371/12501 F6532.
90. Vezi, e.g., Agabekov, *OGPU,* p. 35.
91. Leggett, *Cheka,* pp. 232, 446.
92. Gordon Brook-Shepherd, *The Storm. Petrels* (London: Collins, 1977), p. 104.
93. Andrew, *Secret Service,* p. 407.
94. Vezi mai jos, pp. 126-128.
95. Kuusinen, *Before and After Stalin,* p. 73.
96. Andrew, *Secret Service,* p. 302.
97. Kuusinen, *Before and After Stalin,* p. 74.
98. Ibid., pp. 76-77.
99. Andrew, *Secret Service,* p. 335. După o serie de neplăceri, Roy a fost exclus din Comintern în 1929.
100. Kuusinen, *Before and After Stalin,* pp. 71-72.
101. Andrew, *Secret Service,* pp. 309-310.
102. Ibid., pp. 311,319.
103. Kuusinen, *Before and After Stalin,* p. 51.
104. Andrew, *Secret Service,* pp. 312-313.
105. Kuusinen, *Before and After Stalin,* pp. 51-52.
106. Ibid.
107. Gordievski.
108. Leonard D. Gerson, *The Secret Police in Lenin's Russia* (Philadelphia: Temple University Press, 1976), pp. 234-235.
109. S. P. Mclgounov, *The Red Terror in Russia* (London: Dent, 1925), p. 253.
110. Tsvigun şi al. (eds), *Lenin i VChK,* no. 437.

111. Gordievski.
112. Leggett, *Cheka,* p. 295.
113. David Golinkov, *The Secret War Against Soviet Russia* (Moscow: Progress Publishers, 1981), pp. 90-91.
114. Andrew, *Secret Service,* p. 288. Robin Bruce Lockhart, *Ace of Spies: A Biography of Sidney Reilly* (London: Hodder & Stoughton, 1967) pp. 101-108.
115. Legget, *Cheka,* p. 295.
116. Ibid., pp. 295-296.
117. Golinkov, *Secret War,* p. 91.
118. Andrew, *Secret Service,* pp. 290-291.
119. Winston S. Churchill, *Great Contemporaries* (London: Odhams, 1947), p. 101.
120. Golinkov, *Secret War,* pp. 91-93.
121. Ibid., p. 93.
122. Andrew, *Secret Service,* pp. 313-314. Michael Ketde, *Sidney Reilly: The True Story* (London: Corgi, 1983), cap. 7.
123. Golinkov, *Secret War,* pp. 93-96.
124. Grant, “Deception on a Grand Scale", pp. 51-59. Scrghei Zaharovici Ostriakov, *Voyennye Chekisty* (Moscow: Voienizdat, 1979), cap. 2, s. IV.

66. Branko Lazitch şi Milorad M. Drachkovitch, *Biographical Dictionary of the Comintern,* ed. rev. (Stanford: Hoover Institution Press, 1986), paragrafele referitoare la Piatniţki şi Trilisser.
67. Kuusinen, *Before and After Stalin,* pp. 61-62.
68. Angrees, “Takeover”, p. 186.
69. Boris Bajanov, *Bajanov revile Staline: souvenirs d’un ancien secretaire de Staline* (Paris: Gallimard, 1979), pp. 62-64. Bajanov a fost secretar al Biroului politic în 1923.
70. Ibid., pp. 64-66. O confirmare a participării acestuia la “Octombrie german” este furnizată de rolul conducător jucat de el în 1921, când împreună cu Piatniţki şi alţii, au difuzat un manual asupra insurecţiei armate, bazat pe studii asupra revoltelor din Hamburg din 1923, Reval 1924 şi China 1926-1927. A. Neuberg, *Armed Insurrection* (London: NLB, 1970), pp. 9, 11.
71. Kuusinen, *Before and After Stalin,* p. 62.
72. Ibid., pp. 63-66.
73. Angress, “Takeover", p. 190.
74. A existat o altă tentativă, la scară redusă, de declanşare a revoluţiei la Reval, capitala Estoniei, la 21 decembrie 1924. Zinoviev (acuzat mai târziu că ar fi încercat să-şi întărească poziţia în lupta pentru conducere, după moartea lui Lcnin prin orchestrarea unei insurecţii reuşite) a avut iniţiativa; el a fost indus în eroare de comuniştii estonieni de la Moscova, mult prea optimişti, care l-au determinat să creadă că muncitorii estonieni se vor asocia conducerii revoluţionare

comuniste. Acest lucru nu s-a întâmplat, iar revolta a fost înfrântă cu brutalitate într-o singură zi. Neuberg, *Armed Insurrection,* pp. 11-12. Kuusinen, *Before and After Stalin,* p. 66.

75. Leggett, *Cheka,* pp. 443-444.
76. Gordievski.
77. Gordievski.
78. Leggett, *Cheka,* p. 294.
79. Gordievski.
80. Agabekov, *OGPU,* p. 45.
81. Gordievski. Privitor la rolul lui Birk în The Trust, vezi Natalie Grant, “Deception on a Grand Scale", *foumal of Intelligence and Counterintelligence,* vol. I (1986-1988), nr. 4, p. 87.
82. Hodgson to Curzon, 29 mai 1922, PRO FO 371/8216 N5429.
83. Hodgson to Litvinov, 24 şi 31 mai 1924, PRO FO 371/10495 N4868/ 2140/38.
84. Hodgson to MacDonald, 26 mai şi 9 iunie 1924, ibid.
85. Hodgson to MacDonald, 22 august 1924, citat în memorandumul “Soviet Espionage on British Mission in Moscow”, 7 octombrie 1924, ibid.
86. Agabekov, *OGPU,* p. 33. Agabekov era şeful secţiei care s-a ocupat de corespondenţa lui Apresov.
87. Strang, proces-verbal din 25 aprilie 1927, despre Lampson către Foreign Office, 22 aprilie 1927, nr. 756, PRO FO 371/12500 F3967. Lampson către Foreign Office, 28 aprilie 1927, nr. 796, PRO FO 371/12500 F4134.

44. Hart-Davis (ed.), *Autobiography of Arthur Ransome,* p. 317. Spre sfârşitul lui 1924, Ransome a declarat în *Manchester Guardian* că se săturase de viaţa din Europa de est şi că intenţiona să se întoarcă în Anglia. In următorii câţiva ani a continuat să funcţioneze în calitate de corespondent de presă, călătorind în Orientul Mijlociu şi în China; ultima lui vizită la Moscova a avut loc în 1928. Apoi, în 1929 a demisionat de la *Guardian* şi a renunţat la ziaristică pentru a trăi în Lake District, dedicându-se unei cariere încununate de succes, ca autor de cărţi pentru copii.
45. Andrew, *Secret Service,* p. 261.
46. P. William Filby, “Bletchley Park and Berkeley Street", *Intelligence and National Security,* vol. Ill (1988), nr. 2, p. 280.
47. W. F. Friedman, “Six Lectures on Cryptology”, p. 18, NAW RG457 SRH-004.
48. Filby, “Bletchley Park and Berkeley Street", p. 280.
49. Ullman, *Anglo-Soviet Relations,* vol. Ill, passim. Andrew, *Secret Service,* pp. 266-274.
50. Andrew, *Secret Service,* pp. 273-296, 312, 315-317. Raskolnikov a murit ulterior în timpul Marii Terori.
51. Leggett, *Cheka,* p. 299.

52. Andrew, *Secret Service,* pp. 306-307.
53. Ghcorghi Agabekov, *OGPU*(NewYork: Brentano's, 1931), p. 271.
54. Leggett, *Cheka,* p. 458. Gary R. Waxmonsky, "Police and Politics in Soviet Society 1921-1928", teza de doctorat în filosofie, nepublicată (Princeton University, 1982), pp. 373-374.
55. Gordievski.
56. Agabekov, *OGPU,* pp. 12-13.
57. Kuusinen, *Before and After Stalin,* pp. 40ff. Poretsky, *Our Own People,* pp. 53ff. Walter Krivitsky, *I Was Stalin's Agent* (London: Hamish Hamilton, 1939), pp. 79ff.
58. Vezi mai jos, pp. 205-206ff.
59. Babette Gross, *Willi Milnzenberg: A Political Biography* (Ann Arbor, Mich: Michigan University Press, 1974), p. 217, Kriviţki, *Statin's Agent,* pp. 79-80.
60. Gross, *Milnzenberg* p. 217.
61. Arthur Koestler, *The Invisible Writing,* Danube edn. (London: Hutchinson, 1969), p. 253.
62. Ibid. Gross, *Milnzenberg* p. 120.
63. R. N. Carew-Hunt, "Willi Muenzenberg", in David Footman (ed.), *International Communism,* St Antony's Papers, Nr. 9 (London: Chatto & Windus, 1960), p. 87.
64. Un raid de poliţie efectuat în 1931 la sediul din Berlin al Ligii contra imperialisţnului, fondat de Munzenberg în 1927, a scos la iveală documente privitoare la o reţea de spionaj care cuprindea mai multe ţări. Ibid, p. 77.
65. Agabekov, *OGPU,* p. 272. Kuusinen, *Before and After Stalin,* p. 40. Leggett, *Cheka,* p. 458.

15. Ibid, cap. 10.
16. Elizabeth Poretski, *Our Own People* (London: Oxford University Press, 1969), p. 53n.
17. Kuusinen, *Before and After Stalin,* p. 20.
18. Francis Meynell, *My Lives* (London: Bodley Head, 1971), pp. 128-131.
19. Jacobs, *Borodin,* pp. 61-65, 81, 97.
20. Lazitch şi Drachkovitch, *Lenin and the Comintern,* vol. I, cap. 11. Angress, "Takeover", pp. 176-182.
21. Paul Avrich, *Kronstadt 1921* (Princeton University Press, 1971).
22. S. K. Tsvigun şi al. (eds), *V. I. Lenin i VChK: Sbornik documentov (1917-1922 gg)* (Moscow: Izdatel'stvo Politiceskoi Literaturi, 1975), nr. 390, pp. 44-442.
23. Richard H. Ullman, *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921,* vol. Ill (Princeton University Press, 1972) - cea mai bună relatare asupra acestor negocieri.
24. Ibid., p. 97.
25. George Leggett, *The Cheka: Lenin's Political Police* (Oxford University Press, 1981), pp. 298-299.

26. Tsvigun şi al. (eds), *Lenin i VChK,* nr. 390.
27. Ullman, *Anglo-Soviet Relations,* vol. Ill, cap. 3.
28. Tsvigun şi al. (eds), *Lenin i VChK,* nr. 390.
29. Hugh Brogan, *The Life of Arthur Ransome* (London: Jonathan Cape, 1984), pp. 223, 197.
30. Ibid., pp. 213, 253.
31. Ibid., pp. 218, 221.
32. Asupra contactelor lui Ransome cu Sir Basil Thomson, vezi ibid. pp. 234-235, 244.
33. Vezi Jurnalul lui Ransome pentru ziua dc 12 octombrie, 3 noiembrie 1922, 16 iunie 1923; Ransome Papers, Brotherton Library, University of Leeds.
34. Cele câteva adrese şi numere de telefon înscrise la începutul jurnalului din 1924 al lui Ransome includ şi pe ale lui Klişko de la Moscova. Ibid.
35. Tsvigun şi al. (cds), *Lenin I VChK,* nr. 390.
36. Brogan, *Ransome,* pp. 163-165.
37. Ransome a declarat ulterior că "era imposibil să te superi pe Paul Dukcs întrucât nimeni nu-1 lua în serios". Rupert Hart-Davis (ed.), *The Autobi- ' ography of Arthur Ransome* (London: Jonathan Cape, 1976), pp. 262-263.
38. Tsvigun et al. (eds), *Lenin i VChK,* nr. 390.
39. Ibid.
40. Ibid.
41. Hart-Davis (ed.), *Autobiography of Arthur Ransome,* pp. 309-311.
42. Jurnalul lui Ransome pentru zilele de 8-11 mai 1923. Jurnalul său nu conţine nici o referire la perioada 15-21 mai; Ransome Papers, Brotherton Library, University of Leeds.
43. Hart-Davis (ed.), *Autobiography of Arthur Ransome,* pp. 309-311. Jurnalul lui Ransome descrie la 23 mai 1923 întâlnirea dintre Hodgson şi Litvinov ca fiind o "întâlnire decisivă"; Ransome Papers, Brotherton Library, University of Leeds.

73. Lockhart, *British Agent,* p. 322. Hill, *Go Spy the Land,* p. 238.
74. Hill, "Report on Work Done in Russia", dosar 42, PRO FO 371/3350.
75. Lockhart, *British Agent,* cap. 10.
76. Peters, "Vospominania".
77. Andrew, *Secret Service,* pp. 218-219. Leggett, *Cheka,* p. 283.
78. Ostriakov, *Voyennye Chekisty,* cap. 1.
79. Vezi mai jos, pp. 109ff.
80. Tsvigun ct al. (eds), *Lenin i VCjK,* nos. 286, 295.
81. Ostriakov, *Voyennye Chekisty,* cap. 1.
82. Leggett, *Cheka,* p. 349.
83. Ibid., Appendix C.
84. Tsvigun et al. (eds.), *Lenin i VChK,* p. 545.
85. Leggett, *Cheka,* cap. 15. Amy W. Knight, *The KGB: Police and Politics in the Soviet Union* (London: Unwin Hyman, 1988),

pp. 14-15.

Capitolul3. Informaţii externe şi "măsuri active" în epoca Dzerjinski (1919-1927),

1. W. T. Angress, "The Takeover that Remained in Limbo: The German Experience 1918-1923", in Thomas Hammond (cd.), *The Anatomy of Communist Takeovers* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1975), p. 162.
2. J. P. Netd, *Rosa Luxemburg,* 2 vols (London: Oxford University Press, 1966).
3. Branko Lazitch şi Milorad M. Drachkovitch, *Lenin and the Comintern,* vol. 1 (Stanford: Hoover Institution Press, 1972), pp. 214-215. Aino Kuusinen, *Before and After Stalin* (London: Michael Iosif, 1974), pp. 35-36.
4. E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923,* vol. Ill (London: Macmillan, 1953), pp. 128ff.
5. Lazitch and Drachkovitch, *Lenin and the Comintern,* vol. I, pp. 167-193.
6. Dan N. Jacobs, *Borodin* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981), p. 75.
7. Christopher Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (London: Heinemann, 1985), p. 244.
8. Lazitch şi Drachkovitch, *Lenin and the Comintern,* vol. 1, pp. 182-198.
9. Jane Degras (ed.), *The Communist International, 1919-1942. Documents,* vol. I (London: Oxford University Press, 1956), pp. 166-1972.
10. Geoffrey Hosking, A *Histaryofthe Soviet Union* (London: Fontana, 1985), p. 101.
11. Henry M. Pelting, *The British Communist Party,* a doua ediţie (London: A. & C. Black, 1975), pp. 11,17-18, 29.
12. Lazitch şi Drachkovitch, *Lenin and the Comitem,* vol. I, p. 141.
13. Branko Lazitch, "Two Instruments of Control by the Comintern: The Emissaries of the ECCI and the Party Representatives in Moscow", în Milorad M. Drachkovitch Branko Lazitch (eds), *The Comintern: Historical Highlights* (New York: Praeger, 1966), p. 49.
14. Lazitch şi Drachkovitch, *Lenin and the Comintern,* vol. I, pp. 158, 454.

44. Lockhart, *British Agent,* p. 323.
45. Kim Philby, *My Silent War* (London: Panther Books, 1969), p. 30.
46. G. A. Hill, *Go Spy the Land* (London: Cassell, 1932):
47. G. A. Hill, raport secret în 29 de pagini, "On Work Done in Russia", 26 noiembrie 1918, PRO GO 371/3350.
48. Leggett, *Cheka,* p. 419, n. 104.

49. Philby, *My Silent War,* p. 30.
50. Hill, *Go Spy the Land,* pp. 196-197.
51. Richard IC Debo, *"Lockhart Plot or Dzerzhinskii Plot'?, Journal of Modem History,* vol. XLIII (1971), pp. 428-431. S. G. Reilly, *The Adventures of Sidney Reilly, Britain's Master Spy* (London: E. Mathews & Marrot, 1931), p. 21.
52. Richart H. Ullman, *Anglo-Soviet Relations 1917-1921* (Princeton University Press, 1961-1972), vol. I, cap. 8.
53. Ibid., pp. 285-286.
54. Lockhart, *British Agent,* pp. 314-315, datează greşit întâlnirea şi sugerează în mod eronat că Berzin şi nu Sprogis a fost prezent acolo (vezi Debo, *"Lockhart Plot or Dzerzhinskii Plot?,* p. 434). Hill consideră că prima întâlnire a lui Reilly cu Lockhart şi cu agenţii provocatori letoni la Moscova a avut loc "în a doua săptămână a lunii august, imediat după prima întâlnire a lui Berzin şi Sprogis cu Lockhart, "Report on Work Done in Russia", dosarele 32-33, PRO FO 371/3350.
55. Debo, "Lockhart Plot or Dzerzhinskii Plot?", pp. 432-436. Lockhart, *British Agent,* p. 314.
56. Hill, "Report on Work Done in Russia", dosarele 37-38, PRO FO 371/ 3350. Hill şi Reilly credeau că sediul secret era pus la dispoziţie de către letoni.
57. Leggett, *Cheka,* p. 281.
58. Ibid., p. 282.
59. Hill, "Report on Work Done in Russia", fols. 38-39, PRO FO
371/3350.
60. Leggett, *Cheka,* cap. 6.
61. Ostriakov, *Voyennye Chekisty,* cap. 1.
62. Lockhart, *British Agent,* pp. 317-319.
63. Peters, "Vospominania".
64. Lockhart, *British Agent,* pp. 319-320.
65. Ibid., p. 320.
66. Relatare făcută de Reilly lui Hill, "Report on Work Done in Russia", dosar 41, PRO FO 371/3350.
67. *The Times,* 24 octombrie 1918. Richard K. Debo, *Revolution and Survival: The Foreign Policy of Soviet Russia 1917-1918* (Liverpool University Press, 1979), p. 361.
68. Hill, "Report on Work Done in Rusia", dosar 39, PRO FO
371/3350.
69. *Izvestia,* 3 septembrie 1918. Jane Degras (ed.), *Documents on Soviet Foreign Policy* (London: Oxford University Press, 1951), vol. I, p. 98-99.
70. Lockhart, *British Agent,* pp. 324-326.
71. Leggett, *Cheka,* p. 283.
72. Hill, "Report on Work Done in Russia", dosar 38, PRO FO
371/3350,

13. *Pravda,* 11 septembrie 1987.
14. Interviu al lui Christopher Andrew cu defectorul KGB Piotr

Deriabin, 25 noiembrie 1987.
15. “Terror to Our Enemies, Glory to Our Fatherland”, *20 Let VChK-OGPU-NKVD.*
16. Vezi mai jos, 349.
17. Gordievski.
18. Extras din procesele-verbale ale Sovnarkom-ului, 20 decembrie 1917, în *20 Let VChK-OGPU-NKVD.*
19. C. K. Tsvigun şi (eds), *V. I. Lenin i VChK: Sbomik documentov (1917-1922 gg)* (Moscow: Izdatel’stvo Politiceskoi Literaturi, 1975), nr. 52.
20. Legget, *Cheka,* pp. 54-55.
21. Ibid., p. 114.
22. Yakov Khristoforovici Peters, “Vospominania a rabote v VChK v pervii god revoluţii”, în *Proletarskaia Revoliuţia,* 1924, nr. 10 (33).
23. Leggett, *Cheka,* cap. 123, p. 255.
24. Ibid., pp. 34, 219-220.
25. Peters, “Vospominania".
26. Leggett, *Cheka,* pp. 280-281.
27. Serghei Zaharovici Ostriakov, *Voyennye Chekisty* (Moscow: Voienizdat, 1979), cap. 1.
28. Evan Mawdsley, *The Russian Civil War* (London: Allen & Unwin, 1987).
29. Ibid., p. 53. Leggett, *Cheka,* p. 102.
30. Tsvigun şi al. (eds), *Lenin i VChK,* nr. 48.
31. Ostriakov, *Voyennye Chekisty,* cap. 1.
32. Discursul lui Lenin, 23 decembrie 1921. Tsvigun şi al. (eds), *Lenin i VChK,* pp. 543-544.
33. Leggett, *Cheka,* pp. 73, 393.
34. Ibid., cap. 4.
35. Ibid. John J. Dziak, *Chekisty* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1987), p. 13.
36. Tsvigun şi al. (eds), *Lenin i VChK* nr. 198.
37. Christopher Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (London: Heinemann, 1985), pp. 212-213.
38. Ibid., cap. 2, 4 şi 6.
39. Ibid., pp. 83-84.
40. Richard Deacon, *A History of the British Secret Service* (London: Frederick Muller, 1969), pp. 139-142,175.
41. Andrew, *Secret Service,* pp. 83-84, 214. Robert Bruce Lockhart, *Memoirs of a British Agent,* a doua ediţie (London/NewYork: Putnam, 1934), pp. 276-277.
42. Ostriakov, *Voyennye Chekisty,* Introducere şi cap. 1. Un alt istoric sovietic consideră “puţin credibil” ca Reilly “să se fi născut la Odessa, cu numele de Ronsenblum". Fiodor Volkov, *Secrets from Whitehall and Downing Street* (Moscow: Progress Publishers, 1986), p. 33.
43. Gordievski.

43. Ian Armour, "Colonel Redl: Fact and Fantasy", *Intelligence and National Security,* vol. II (1987), nr. 1.
44. Christopher Andrew, "France and the German Menace in May" (ed.) *Knowing One's Enemies,* p. 133.
46. A. G. Rafalovici, *L'abominable venalite de la presse* (Paris, 1921). Rene Girault, *Emprunts russes et investissements franţais en Russie 1887-1914* (Paris, 1973). Andrew, *Delcasse,* pp. 245-246.
47. în conformitate cu Oleg Kalughin, şeful Direcţiei K (contrainformaţii) în anii '70 şi şef adjunct al KGB-ului din Leningrad din 1980 până în 1987: "în Uniunea Sovietică, KGB-ul utilizează încă instrucţiunile de conducere a agenţilor elaborate de către departamentul poliţiei ţariste". Interviu în *Komsomolskaia Pravda,* 20 iunie 1990.
48. Robert Chadwell Williams, *The Other Bolsherviks* (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1986), pp. 120-121, 154-155.
49. Stefan T. Possony, *Lenin: The Compulsive Revolutionary,* ediţie britanică (London: Allen & Unwin, 1966), p. 142.
50. Bertram D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution* (Ilarmondsworth: Penguin, 1966), pp. 535-536.
51. Analiza noastră asupra carierei lui Malinovski este bazată pe R. C. Elwood, *Roman Malinovsky: A Life without a Cause* (Newtonvillc, Mass.: Oriental Research Partners, 1977) şi Wolfe, *Three Who Made a Revolution,* cap. 31.
52. Tsuyoshi Hasegawa, *The February Revolution: Petrograd, 1917* (Seattle: University of Washington Press, 1981), p. 201.
53. Ibid., p. 201.
54. Vasiliev, *Ohrana,* pp. 229, 249-250.

Capitolul 2. Ceka, Contrarevoluţia şi „ Conspiraţia Lockhart ' (1917-1921)

1. Alte embleme ale KGB-ului continuă să prezinte scutul şi sabia.
2. Gordievski.
3. E. II. Carr, *The Bolshevik Revolution, 1917-1923 (London:* Macmillan, 1953), vol. Ill, cap. 21.
4. V. I. Lenin, *The State and Revolution* (London: Allen & Unwin, 1919), cap. 5, punctele 2 şi 3.
5. George Leggett, *The Cheka: Lenin's Political Police* (Oxford University Press, 1981), cap. 1.
6. V. Andrianov, "Knight of the Revolution", *Pravda,* 10 septembrie 1987.
7. Leggett, *Cheka,* pp. 22ff.
8. "Dzerjinski on himself" şi extrase din corespondenţa sa.în *20 Let VChK/ OGPU/NKVD* (Moscow: OGIZ, 1938), pp. 20-23. Andrianov, "Knight of the Revolution".
9. Liggett, *Ceka,* pp. 26-27.

10. Ibid., pp. 250ff.
11. Fiodor Timofeeici Fomin, *Zapiski Starogo Cekista,* a doua ediţie (Moscow: Politizdat, 1964).
12. Discurs din 2 iulie 1926, *20 Let VChK-OGPU-NKVD,* p. 24.

26. Christopher Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (London: Heinemann, 1985), pp. 3, 85ff.
27. Vasiliev, *Ohrana,* cap. 5.
28. Hingley, *Secret Police,* p. 114.
29. David Kahn, *The Codebreakers* (NewYork: Macmillan, 1967), pp. 614-621.
30. Christopher Andrew, "Dechiffrement et diplomatic: le cabinet noir du
Quai d'Orsay sous la Troisieme Republiquc', *Relations Internationales,* 1976, nr. 5.
31. Kahn, *Codebreakers,* p. 621.
32. Minute by Hardinge on Spring Rice to Grey, 28 februarie 1906, depeşă secretă nr. 151, PRO FO 371/123/7670.
33. Hardinge to Sanderson, 3 iunie 1904, privat, Lansdowne Papers, PRO FO 800/115.
34. Descoperirea lui Hardinge a fost reamintită în Spring Rice to Grey, 12 aprilie 1906, depeşa secretă nr. 263, PRO FO 371/123/12817. Fondatorul departamentului secret este identificat numai ca "un bărbat care a deţinut funcţia de şef al poliţiei ruse la Paris". Numai Rakovski se potriveşte cu această descriere. Succesorul său în fruntea agenţiei externe, Rataiev, a rămas la Paris până în 1905.
35. Spring Rice 371/123/7670. Spring Rice to Grey, 12 aprilie 1906, depeşă secretă nr. 263, PRO FO 371/123/12817.
36. Vezi, de exemplu, numeroasele interceptări în cele patru scrii de documente ruse traduse în limba germană, editate de Otto Iloetsch, *Die Internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus* (Berlin, 1933-1942). încă nu există nici un studiu asupra influenţei criptanalizci asupra politicii externe ţariste. Două studii recente, excelente de altfel, asupra politicii externe ruse de William C. Fuller jr ("The Russian Empire", vezi nr. 42) şi D. C. Lieven *(Russia and the Origins of the First World War* [London: Macmillan, 1983]), care nici măcar nu menţionează criptanaliza.
37. Lamsdorff to Osten Sacken, nr. 27,10 ianuarie 1902, extrase din decriptări germane. Archives du Ministere des Affaires Etrangere, Paris, Nclidov Papers.
38. David Kahn, "Codebreaking in World War I and II: The Major Successes and Failures, Their Causes and Their Effects", în Christopher Andrew and David N. Dilks (editor), *The Missing Dimension: Goverments and Intelligence Communities in the Twentieth Century* (London: Macmillan, 1984), pp. 138-139. Cu toate că în Anglia antebelică nu exista un serviciu de

criptanaliză, rajahul indian avea o mică agenţie proprie.
39. Andrew, “Dechiffrement et diplomatic”, pp. 51ff.
40. Ultimele interceptări germane publicate în Hoetsch, *DieInternationalen Beziehungen,* pentru anul 1912.
41. Andrew, “Dechiffrement et diplomaţie”, p. 53. Cu toate acestea, Franţa şi Rusia au fost capabile să descifreze corespondenţa diplomatică germană din timpul războiului.
42. William C. Fullerjr, “The Russian Empire", în Ernest R. May (ed.), *Knowing One’s Enemies* (Princeton University Press, 1984).

exploata orice situaţie pentru a provoca tulburări şi necazuri, aşa cum au făcut în trecut”. Vezi Sheila Kerr, “Roger Hollis şi pericolele Tratatului anglo-sovietic din 1942", *Intelligence and National Security,* vol. V (1990), nr. 3.

Capitolul 1. Origini Ţariste (1565-1917)

1. N. V. Riasanoski, *A History of Russia,* a patra ediţie (Oxford University Press, 1984), pp. 148-155. Ronald Hingley, *The Russian Secret Police* (London: Hutkinson, 1970), pp. 1-4.
2. Richard Pipes, *Russia under the Old Regime* (Harmondsworth: Penguin, 1974), pp. 129-130.
3. Cum nu există alte indicaţii, relatarea noastră asupra Secţiunii a IlI-a se bazează pe Sidney Monas, *The Third Section* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1961) şi P. S. Squire, *The Third Departament* (Cambridge University Press, 1968).
4. Alexander Herzen, *My Past and Thoughts,* traducere Constance Gamett (London: Chatto & Windus, 1968), vol. Il, pp. 441-442.
5. Pipes, *Russia,* pp. 294-295.
6. Ibid., pp. 297ff. Hingley, *Secret Police,* cap. 3.
7. Pipes, *Russia,* cap. 11. Hingley, *Secret Police,* cap. 4.
8. Hingley, *Secret Police,* pp. 92-93.
9. A. T. Vasiliev, *The Ohrana* (London: Harrap. 1930), cap. 6.
10. Hans Rogger, *Russia in the Age of Modernisation and Revolution 1881-1917* (London: Longman, 1983), pp. 199-206. Hingley, *Secret Police,* pp. 92-94.
11. Gordievski.
12. Gordievski.
13. Hingley, *Secret Police,* p. 79.
14. Richard J. Johnson, “Zagranicinaia Agentura: Tht Tsarist Political Police in Europe”, *Journal of Contemporary History,* 1972, nr. 1-2.
15. “La police russc en France”, 29 iunie 1914, Archives Nationales, Paris, F714.605.
16. Norman Cohn, *Warrant for Genocide* (London: Eyre & Spottiswoode, 1967), pp. 78-79. Hingley, *Secret Police,* pp. 80-81.

17. Johnson, “Zagranicinaia Agentura".
18. “La police russe en France”, 29 iunie 1914.
19. “Les polices etrangercs en France”, 19 iunie 1914, Archives Nadonales, Paris, F714.605.
20. Johnoson, “Zagranicinaia Agentura”.
21. “La police russe en France", 29 iunie 1914.
22. Cohn, *Warrant for Genocide,* p. 79. Hingley, *Secret Police,* p. 80.
23. “La police russe en France”, 29 iunie 1914.
24. Cohn, *Warrant far Genocide,* pp. 76-86,113.
25. Christopher Andrew, *Theophile Delcasse and the Making of the Entente Cordiale* (London: Macmillan, 1968), pp. 130-131, 239.

NOTE

Prescurtări utilizate

AAC Arhivele australiene, Canberra

FBI Arhiva actului libertăţii de informaţie, Biroul Federal de Investigaţii, Washington

NAW Arhivele Naţionale, Washington

PRO Oficiul de Informare Publică, Kew, Surrey

SWB BBC, *Rezumate ale emisiunilor din lumea întreagă*

Introducere

1. Christopher Andrew,- *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community,* prima ediţie (London: Heinemann, 1985), pp. 499. In 1990, general maiorul KGB Oleg Danilovici Kalughin, fost şef al Direcţiei K (contrainformaţii) al PGU, a revelat pentru prima dată public că defecţia şi infiltrarea au devenit probleme mai serioase pentru KGB decât pentru CIA. Interviu în *Moscow News,* 1990, nr. 25.
2. Interviu cu Phillby de Phillip Knighdey în *Sunday Times,* sec. C, 20 martie şi 10 aprilie 1988. Christopher Andrew, 'More Unreliable Memoirs From “General” Philby’, *Daily Telegraph,* 15 aprilie 1988.
3. Kim Philby, *My Silent War,* (London: Phanter Books, 1969), p. 17.
4. Este corect să adăugăm că cei doi vânători de “cârtiţe” ai anilor '80, mai cunoscuţi în literatura de specialitate, Chapman Pincher şi Nigel West, deşi şi-au concentrat tirul, în mod greşit, asupra lui Sir Roger Hollis şi a adjunctului acestuia, Graham Mitchell au demascat şi un număr de agenţi sovietici reali. La începutul anilor '80 şi Andrew a urmărit o pistă falsă. Descoperind că aşa-numitele “grupe de cinci” germane, care l-au inspirat pe Guy Burgess în crearea primului cerc de cinci

la Cambridge în 1933-1934, nu aveau, de fapt, întotdeauna cinci membri şi că KGB-ul putea beneficia de mai mult de cinci recruţi de la Cambridge, a început să se îndoiască de valoarea reală a denumirii de “al cincilea om”. îndoielile lui au fost accentuate de scepticismul cu privire la poveştile despre fuga lui Burgess şi Maclean în 1951, care implicau prezenţa unui al cincilea om. Când Andrew l-a întâlnit pe Gordievski, a aflat că Centrul îşi botezase cei cinci recruţi ai săi de. la Cambridge, cei mai valoroşi de altfel, “cei cinci”; denumirea a devenit ulterior “cei cinci magnifici” şi, într-adevăr, exista un al cincilea om ale cărui fapte rivalizau în importanţă cu faptele primilor patru, deşi el nu a luat parte la organizarea evadării lui Burgess şi Maclean.

5. în realitate, Hollis era un anticomunist convins; încă din timpul războiului

el pronunţase serioase avertismente conform cărora în Stalin nu se poate avea încredere, iar Rusia odată scăpată din război, “comuniştii noştri vor

oficiale, imediat trebuie pornită împotriva ei o campanie de acuzare a naţionalismului şi şovinismului. Aceasta trebuie făcută în felul următor: profanarea monumentelor ce ne aparţin, distrugerea cimitirelor, difuzarea unor manifeste din care să rezulte ponegrirea naţiunii şi culturii noastre şi îndoiala faţă de înţelesul contractelor încheiate cu noi. In munca de propagandă trebuie implicaţi şi băştinaşii, folosindu-ne de ura care există împotriva acelor organizaţii.

39. Se va da o atenţie deosebită construcţiei şi reconstrucţiei drumurilor, podurilor, a căilor şi reţelelor de legătură, indiferent cât de îndepărtate sau inaccesibile ar fi, ca, în cazul în care este nevoie de o intervenţie armată, locul rezistenţei sau al concentrării forţelor reacţionare să fie accesibil din toate părţile.

40. Trebuie ca reprezentanţii opoziţiei să fie închişi. Se va încerca prin toate mijloacele racolarea acelor opozanţi care se bucură de stima populaţiei băştinaşe. Dacă nu cedează, trebuie compromişi prin campanie de denigrare. înainte ca ei să se întipărească în conştiinţa maselor, trebuie lichidaţi prin aşa-numite “întâmplări neprevăzute” sau închişi sub acuzaţia de crimă de drept comun. Numai în cazuri cu totul speciale se admit procese politice, care vor fi ţinute sub acuzaţia de “înaltă trădare”.

41. Trebuie împiedicată cu orice preţ reabilitarea celor condamnaţi în procese politice. Dacă această reabilitare devine inevitabilă, se admite doar cu condiţia ca acel caz să fie considerat o greşeală judecătorească; condamnatul nu va fi judecat, ci doar graţiat: nu va avea loc reluarea procesului, respectiv autorii judecăţii greşite nu vor fi convocaţi.

42. Se interzice judecarea sau chiar criticarea publică a acelor conducători numiţi de către partid, care prin activitatea lor au produs pierderi sau au trezit nemulţumirea angajaţilor. în cazuri drastice se recheamă din funcţie, fiind numiţi în poziţii similare sau superioare. La sfârşit, trebuie puşi în funcţii de conducere şi ţinuţi în evidenţă drept cadre de rezervă pentru perioada schimbărilor ulterioare.

43. Se aduc la cunoştinţă publicului procesele acelor persoane cu poziţie de conducere (în primul rând din cadrul armatei, ministerelor, serviciilor importante, cadrelor didactice) care sunt învinuite de atitudine împotriva poporului, socialismului, industrializării. E o acţiune ce atrage atenţia maselor populare.

44. Se va căuta ca acei care lucrează în diferite funcţii indiferent cât de mici, să fie schimbaţi şi înlocuiri cu muncitori cu cea mai mică pregătire profesională, hecalificaţi.

45. Trebuie ca la facultăţi să ajungă cu prioritate sau în mod exclusiv, cei ce provin din cele maijoase categorii sociale, cei care nu sunt interesaţi să se perfecţioneze la nivel înalt, ci doar să obţină o diplomă.

reconstrucţie sau nou construite. Canalizările vechi neracordate şi fântânile trebuie lichidate sistematic pe parcurs.

29. Reconstrucţia obiectivelor industriale şi construcţia celor noi se va face având în vedere ca materialele reziduale să fie dirijate în depozitele de apă ce ar putea folosi drept rezerve de apă potabilă.

30. In oraşele reconstruite sau nou construite nu se mai admit în locuinţe spaţii excedentare, care ar putea folosi la adăpostirea pe o perioadă mai lungă a animalelor sau depozitarea rezervelor de alimente.

31. întreprinderile proprietate personală, micii meseriaşi şi micii industriaşi să primească doar astfel de materii prime şi utilaje inferioare şi depăşite care să împiedice producţia de calitate. Preţul acestor mărfuri să fie mai mare decât preţul produselor similare ale întreprinderilor de stat.

32. Trebuie extinsă birocraţia statului în cel mai înalt grad în toate domeniile. Este admisă critica activităţii organelor administrative, însă nu se admite nicidecum scăderea numerică a personalului şi nici funcţionarea normală a aparatului birocratic.

33. Trebuie avut o mare grijă de toate, proiectele de fabricaţie în industria minieră, respectiv în întreprinderile indicate în mod special. A se împiedica aprovizionarea bună a pieţii interne.

34. Trebuie acordată o atenţie deosebită bisericilor. Activitatea cultural-educativă trebuie astfel dirijată ca să rezulte o antipatie generală împotriva acestora. E necesar să fie

puse sub observaţie tipografiile bisericeşti, arhivele, conţinutul predicilor, cântecelor, al educaţiei religioase, dar şi cel al ceremoniilor de înmormântare.

35. Din şcolile elementare, de specialitate, dar mai ales din licee şi facultăţi trebuie să fie înlăturaţi profesorii de valoare care se bucură de popularitate. Locurile lor trebuie să fie ocupate de oameni numiţi de noi, având un nivel de pregătire slab sau mediocru. Să se analizeze diferenţele dintre jnaterii, să fie redusă cantitatea de material documentar, iar la licee să se oprească predarea limbilor latină şi greacă veche, a filosofici generale, a logicii şi geneticii. In manualele de istorie nu trebue amintit care dintre domnitori a servit sau a vrut să servească binele ţării. Se va insista pe lăcor ;a şi răutatea oricărui rege, pe efectul nefast al monarhiei, şi pe lupta poporului asuprit. în şcolile de specialitate trebuie introdusă specialitatea îngustă.

36. Trebuie să fie iniţiată organizarea unor acţiuni cu caracter artistic sau sportiv care să sărbătorească lupta băştinaşilor împotriva cotropitorilor (exclusiv ruşii, îndeosebi nemţii) şi care să popularizeze lupta pentru socialism.

37. Pe plan local este interzisă apariţia unor opere despre acei băştinaşi care înainte de revoluţie şi în perioada celui de-al doilea război mondial au trăit la noi (în U.R.S.S., *n.red. „Memoria”)* sau au luptat alături de noi în timpul războiului.

38. Dacă nu se constituie o organizaţie care ar sprijini alianţa cu noi, dar totodată ar stărui asupra controlului activităţii economice a conducerii

17. Sindicatele nu au dreptul de a se împotrivi conducerii în nici o problemă. Sindicatele trebuie să fie ocupate cu alte probleme minore, ca de exemplu: organizarea odihnei în concedii, discutarea cererilor de pensii şi împrumuturi, programe culturale şi distractive, organizarea de excursii, repartizarea mărfurilor deficitare, justificarea unor puncte de vedere şi decizii ale conducerii politice.

18. Trebuie organizat ca numai acei conducători să fie avansaţi care execută impecabil problemele cu care au fost însărcinaţi şi care nu le analizează depăşind cadrul activităţii lor.

19. în legătură cu activitatea băştinaşilor care sunt purtători ai unor funcţii de partid, de stat cu administrative trebuie create asemenea condiţii, ca aceştia să fie compromişi în faţa angajaţilor, astfel încât să devină imposibilă întoarcerea lor în anturajul iniţial.

20. Cadrelor militare autohtone li se pot încredinţa poziţii de răspundere în locuri unde deja sunt plasaţi oamenii serviciului special.

21. în cazul fiecărei acţiuni armate şi cu ocazia tragerilor

cantitatea muniţiei va fi controlată permanent şi cu seriozitate, indiferent de tipul de armă.

22. Trebuie ţinut sub observaţie fiecare institut de cercetare şi laborator, consemnându-se orice cercetare valoroasă.

23. Trebuie acordată o mare atenţie inventatorilor, inovatorilor, respectiv dezvoltată şi sprijinită activitatea lor, dar fiecare invenţie trebuie înregistrată cu consecvenţă la centru. Este permisă doar realizarea acelor invenţii care cu aplicabilitate în industria minelor sau cele care au indicaţiile noastre speciale. Nu este permisă realizarea acelor invenţii care ar asigura creşterea producţiei de produse finite şi, paralel cu aceasta, scăderea producţiei şi a extragerii de materii prime sau ar împiedica îndeplinirea deciziilor. Dacă o invenţie a devenit cunoscută, trebuie organizată vânzarea acesteia în străinătate pe valută vest, pe motiv că e prea costisitoare în ţară. Documentele cuprinzând datele cu privire la valoarea şi descrierea invenţiei nu se publică. Toate datele şi documentele privitoare la valoarea şi descrierea amănunţită a invenţiei vor intra în posesia noastră.

24. Punctualitatea transporturilor de orice gen trebuie perturbată (mai puţin cele cuprinse în îndrumările din N.K. -552-46).

25. în uzine trebuie iniţiate diferite şedinţe şi conferinţe profesionale, trebuie notate propunerile, observaţiile ce au fost expuse, respectiv autorii acestora.

26. Trebuie popularizate discuţiile cu muncitorii care se ocupă de probleme actuale legate de producţie, respectiv cele care critică trecutul şi problemele locale. Nu se vor înlătura cauzele fenomenelor în discuţie.

27. Luările de poziţie ale conducerilor băştinaşe pot avea coloratura naţională sau istorică, dar acestea nu pot duce la unitate naţională.

28. Trebuie acordată o mare atenţie ca nu cumva în oraşe să existe reţele de apă nelegate la reţeaua principală în cartierele în curs de

7. Se organizează şi se urmăreşte ca funcţionarii aleşi ca ţleputaţi la congrese să nu-şi poată păstra mandatul pe întreaga perioadă ce le stă în faţă. Deputăţii nu pot convoca în nici un caz şedinţe între întreprinderi. Dacă nu există altă soluţie şi o asemenea şedinţă trebuie convocată, se vor îndepărta acei oameni care au activitate în legătură cu proiectarea concepţiilor şi avansarea revendicărilor. Iniţiativele particulare trebuie eliminate cu desăvârşire. Pentru fiecare congres se vor pregăti oameni noi şi doar cei vizaţi de serviciile noastre secrete.

8. Se va acorda o atenţie deosebită persoanelor cu

capacităţi organizatorice şi cu şanse sigure de popularitate. Aceşti oameni trebuie cooptaţi, iar în cazul în care se opun, se va bloca accesul lor la posturi ierarhic superioare.

9. Se va urmări ca funcţionarii de stat (exclusiv organele de securitate şi din industria minelor) să aibă retribuţii mici. Aceasta se referă îndeosebi la sfera sănătăţii, justiţiei, culturii, respectiv la cei care deţin funcţii de conducere (documentul găsit în Cehoslovacia adaugă: *mai puţin cadrele de conducere alese pe baza lealităţii faţă de regimul socialist}.*

10. în toate organele de guvernământ, respectiv în majoritatea uzinelor, trebuie să avem oameni care conlucrează cu serviciile noastre speciale, fără ştirea organelor administrative locale.

11. Se va urmări cu stricteţe ca presa autohtonă să nu transmită date privind calitatea şi sortimentul mărfurilor ce ni se transportă. Nu este voie ca această activitate să se numească comerţ. Trebuie neapărat menţionat faptul că e vorba de schimburi de mărfuri.

12. Se vor exercita presiuni asupra serviciilor publice în sensul ca acestea să nu acorde acte doveditoare a proprietăţii asupra pământului; actele vor arăta doar calitatea de lot dat în folosinţă, dar niciodată pe aceea de proprietate a deţinătorului.

13. Politica faţă de mica gospodărie ţărănească urmează acest curs pentru a face gospodăria particulară nerentabilă. După aceea trebuie începută colectivizarea. în cazul în care ar interveni o rezistenţă mai mare din partea ţăranilor, trebuie redusă împărţirea mijloacelor de producţie repartizate lor, concomitent cu creşterea obligaţiilor de predare a cotelor. Dacă nici aşa nu se ajunge la rezultatul scontat, trebuie organizat ca agricultura să nu poată asigura aprovizionarea cu alimente a ţării, astfel ca necesarul să trebuiască acoperit prin import.

14. Trebuie făcut totul ca hotărârile şi ordinele - fie acestea cu caracter juridic, economic sau organizatoric - să fie nepunctuale.

15. Trebuie făcut totul ca anumite cazuri să fie discutate concomitent de mai multe comisii, oficii şi instituţii, însă nici una dintre ele să nu aibă drept de decizie înainte de a se consulta cu celelalte (fac excepţie cazurile ce vizează industria minelor).

16. Sindicatele din uzină nu pot exercita nici o influenţă asupra activităţii din uzină. Ele pot lucra doar la punerea în practică a hotărârilor şi atât

ANEXA E2

Documentul alăturat este strict autentic, el conţinând directivele NKVD pentru ţările din aşa-numitul “lagăr socialist”. A

fost emis la NKVD la 2 iunie 1947. A fost găsit în Polonia (variantă pe care v-o prezentăm), Bulgaria, Germania de Est, Cehoslovacia în diferite arhive, probabil existând câte o variantă pentru fiecare ţară ocupată de Armata Roşie. Documentul respectiv referitor la România nu a fost dat încă publicităţii. Reproducere după revista “Memoria” nr. 8.

DIRECTIVELE DE BAZĂ ALE NKVD PENTRU ŢĂRILE DIN ORBITA SOVIETICĂ

MOSCOVA 2-6-1947 (STRICT SECRET)
K-AA/CC 113. INDICAŢIA NK/003/47

1. Este interzisă primirea pe teritoriul ambasadelor a autohtonilor contactaţi de noi ca informatori. întâlnirea cu aceşti oameni este organizată de serviciul special desemnat în acest scop, iar întâlnirile pot avea loc doar în locuri publice. Informaţiile sunt preluate de către ambasadă, prin organele serviciilor speciale, în speţă cu predarea lor ofiţerului nostru Cu cel mai mare grad în ambasadă.

2. Se va urmări ca între soldaţii noştri şi populaţia civilă să nu se producă legături de nici un fel. Este inadmisibil ca ofiţerii noştri să viziteze autohtoni la locuinţele lor; este, de asemenea, inadmisibil ca simpli soldaţi să stabilească relaţii cu femei din rândul băştinaşelor. Nu se admite stabilirea de relaţii între soldaţii noştri şi populaţia civilă, respectiv soldaţii autohtoni.

3. Se va accelera lichidarea cetăţenilor care întreţin legături neiniţiate de către noi cu Partidul Comunist Polonez, Partidul Socialist Polonez, cu interbrigadiştii, cu Organizaţia Tineretului Comunist Polonez, cu Armata de Acasă şi alte asociaţii. în acest scop trebuie folosite elementele opoziţiei militare.

4. La acţiunile militare vor lua parte acei soldaţi care au stat pe teritoriul ţării noastre (se are în vedere Uniunea Sovietică *n.red. „Memoria”)* înainte de a intra în Armata Kosciuzsko (Armata poloneză ce lupta de partea Armatei Sovietice pe teritoriul U.R.S.S. *n.red. „Memoria”).* Se va ajunge la distrugerea ei totală.

5. Trebuie realizată în mod accelerat unificarea tuturor partidelor într-un singur partid, având gnjă ca toate rolurile cheie să revină acelor oameni care aparţin serviciilor noastre secrete.

6. Unificarea organizaţiilor de tineret trebuie făcută rapid. De la conducători de organizaţii locale în sus, în poziţii de conducere se vor repartiza oameni desemnaţi de serviciile noastre speciale.

Siria comerţul cel din vechime a Orientului şi a-1 întinde până la India care este magazia lumii...

Ajungând odată acolo, va putea atuncea Roşia a se lipsi de aurul Engliteriei.

X. A căuta să câştige alianţa Austriei şi cu băgare de seamă a o ţine în unire, a-i sprijini în arătare zădarnicele ei închipuiri de a stăpâni ea după vreme Germania. Iar prin taină a întări ura prinţilor Germaniei împotriva ei. - A se sili să facă sau pe Austria sau pe Germania, ca să ceară ajutorul Roşiei şi avea apoi asupra aceea un fel de protecţie pregătitoare de a o stăpâni după vremi.

XI. A face de a se interesa Curtea Austriei, ca să se izgonească Turcii din Evropa şi a nimici neîncrederea ei, când se va subjuga Constantinopole, întărindu-i ei un război cu statele cele vechi din Evropa, sau dându-i o părticică din folosul izbândei, care mai târziu i se va lua înapoi.

XII. A-i face pe toţi Grecii acei dezbinaţi, sau schizmatici, ce sunt împrăştiaţi în Ungaria şi Polonia, că se lipsească de Grecia, a-i face să i se închine lui, a se face sprijinul lor, şi a-şi întemeia mai înainte o predominare universală, prin un fel de autocraţie ierarhică covârşitoare; aceştia vor fi atâţia prieteni pe care îi va avea Roşia în Statul a fieşticăruia duşman al ei.

XIII. După ce Suedia se va dezmădula, - Persia se va birui, - Polonia se va subjuga şi Turcia se va supune, apoi adunând armiile noastre şi fiind păzită Marea Neagră şi Marea Baltică, cu corăbiile noastre trebuie mai întâi a propune îndeosebi şi foarte tainic la Curtea Franţei, apoi la aceea a Austriei de a împărţi cu ea imperia lumii; dacă vreuna din aceste două va primi propunerea (care negreşit se va întâmpla) măgulindu-se ambiţia şi iubirea lor de sine, atunci să se ajute cu eî pentru a o desfiinţa în urmă şi pe dânsa aceea rămasă, deschizând cu ea o luptă de a cărei izbândă, nu se poate îndoi cineva, când Roşia va avea în a sa stăpânire tot Orientul şi o mare parte din Evropa.

XIV. Dacă amândouă acele Curţi vor refuza aceea propunere a Roşiei, care nu este nicicum de crezut, atunci ar trebuie să ştie cum să împarte între ele gălcevirea şi a le face să se slăbească una pe alta, când apoi Rusia folosindu-se de un prilej hotărâtoriu - va năvăli asupra Germaniei cu oştile sale cele pregătite, pornind totodată şi două flote mari, una de la marea de Azor şi alta de la portul Arhanghel, încărcate cu cete de asiatici, şi însoţite spre apărarea lor cu flotele înarmate de la marea Neagră şi de la marea Baltică, care trecând pe la Marea Mediterană şi pe la Ocean, - vor năpădi - pe deoparte ele în

Franţa, în vreme când pe de altă parte va fi Germania năpădită. Aceste două ţări biruindu-se, cealaltă apoi parte a Evropei va trece lesne şi fără nici o împotrivire, sub jugul Roşiei.

Aşa se poate şi aşa trebuie a se subjuga.

Petru întâi»

I. A ţine pe naţia rosienească neprecurmat întru o stare de război, spre a avea pe soldaţii ei pururea la război nelăsând-o a se răsufla, decât numai pe câtă vreme va cere trebuinţă de a aduce în mai bună stare finanţele statului, de a preface armiile, şi de a alege prilejul favorabil pentru a începe vreun război; cu acest chip va face ca pacea să ajute războiul şi războiul să ajute pacea, în interesul întinderii Roşiei şi a înaintării ei în înflorire.

II. A chema prin toate putencioasele mijloace de la naţiile cele învăţate ale Europei, Comandiri în vremi de război şi oameni învăţaţi în vreme de pace, spre a face ca naţia rosienească să capete folosuri de la celelalte naţii, fără a perde nimica din ale sale proprii.

III. A se amesteca la tot prilejul în toate pricinile din Evropa, mai vârtos în acele din Germania, care fiind mai cu apropiere, o interesează mai cu seamă.

IV. A se vârî în Polonia, a hrăni în ea tulburări necontenite şi a-i câştiga cu bani pe cei mai puternici a ei, a avea înrâuriri la Dietele lor şi a le cumpăra spre a putea lucra şi el la alegerile Crailor lor; a-şi face partizani în Polonia, şi a-i proteja, a vârî oşti rosieneşti în Polonia, şi a le ţine vremelniceşte până la prilejul de a rămâne acolo pentru totdeauna.

Dacă puterile megieşite s-ar împotrivi, atuncea să le împaci vremelniceşte împărţind-o cu ele... până când va putea lua de la ele înapoi ce le va fi dat.

V. A lua cât s-ar putea mai mult Suediei şi a şti cum să facă ca însuşi ea Suedia să-i deschidă război, spre a-i găsi pricină de a o subjuga (...).

VI. A se însoţi Prinţii rosieneşti totdeauna cu Princese din Germania, spre a înmulţi rudirea cu mai multe familii a ei, a apropia interesurile ei de ale noastre şi înmulţindu-se influenţa noastră acolo, să se unească ca de la sine la pricina noastră.

VIL A căuta să câştige alianţa de comerţ a Engliteriei, mai mult decât a oricăreia alte puteri, pentru că ea este o putere care are mai multă trebuinţă de Noi, la cele trebuitoare marinei şi care poate fi şi cea mai folositoare la dezvoltarea marinei noastre, a schimba cheresteaua noastră şi alte producţiuni a noastre cu aurul ei şi a face ca neguţătorii şi matrozii ei, să aibă cu ai noştri o neprecurmată înclinare, căci ei vor deprinde şi pe acei ai naţiei noastre la navigaţii şi la comerţ.

VIII. A se apropia cât s-ar putea mai mult de Constantinopol şi de India că acel ce va stăpâni acolo va fi cel adevărat stăpânilor al lumii, deci trebuie a deschide necurmate războaie, când cu Turcia şi când cu Persia; a face tarsanale pe Marea Neagră, pentru a lucra la corăbii. A pune câte puţin stăpânire pe această mare cum şi pe marea Baltică. Acestea fiind două poziţii trebuitoare la izbânda întreprinderii noastre; a grăbi căderea Persiei, a străbate până la golful Persic, a restatornici de se poate prin

ANEXAE

(LA EDIŢIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ)

N.RED. Reproducem în ediţia română două documente a căror cunoaştere am c.onsiderat-o utilă cititorilor români.

ANEXA El

“Testamentul lui Petru cel Mare" este un document celebru. Deşi s-a dovedit a fi o creaţie apocrifă, forţa sugestivă cu care captează trăsăturile esenţiale ale politicii externe ruseşti peste timpuri ne-a determinat să-l prezentăm în anexa acestei lucrări. A fost reprodus după traducerea românească apărută în 1892 la Iaşi, Editura Tipografiei Buciumului Român.

„TESTAMENTUL LUI PETRU CEL MARE[1]

«în numele a Preasfintei şi Nedespărţitei Treimi, Noi Petru I către toţi pogori torii noştri şi moştenitorii Tronului şi guvernului a naţiei rosieneşti.

Marele Dumnezeu de la care avem existenţa şi Coroana noastră, luminându-ne şi sprijinindu-ne, îmi iartă mie a privi pe poporul rosienesc, ca chemat a stăpâni în viitorime Evropa. Eu pui de temei acestei idei, că naţiile Europiene au ajuns cele mai multe într-o stare de vechime aproape de a lor decădere, sau merg ele cu mare grăbire spre a lor cădere.

Urmează dar a fi ele cu înlesnire şi fără îndoială subjugate de un popor tânăr şi nou: când acela va ajunge la întregimea creşterei sale şi va căpăta toată a sa putere. Eu privesc năvălirea popoarelor Nordului de a surprinde ţările Occidentului şi a Orientului ca o mişcare periodică hotărâtă în scopurile proniei, care de asemenea au făcut a se renaşte şi

popului roman, prin năvălirea barbarilor.

Strămutările oamenilor care lăcuiesc spre pol, sunt ca umflarea râului Nil ce vine la oarecare vreme ca să îngraşe cu al său mâl glodul ţărmurilor uscate ale Egipetului.

...pentru aceasta dar Eu le las lor instrucţiunile următoare care le recomânduesc la a lor luare aminte ca să le păzească cu statornicie.

[1] **Testamentul ţarului Roşiilor Petru cel Mare făcut la 1724 de pe care ambasadorul Franţei din St. Petersburg la anul 1757, isprăvind a scoale o copie din Arhiva Roşiei, a trimis-o Ia Cabinetul Franţei în vremea Craiului Francezilor Ludovic al XV şi la 1843 februarie 20, s-au publicat prin foaea No. 51 a jurnalului din Paris l'Echo Franţais.**

Alexandr Fiodorovici Nosenko
Anatoli Anatolievici Rozanov
Piotr Andreevici Vigonii
Gheorghi Petrovici Pokrovski
luri Ivanovici Popov
Dimitri Alexandrovici Kerohin
Oleg Alexandrovici Gurianov
Anatoli Nicolaevici Babkin
Alexandr Alexandrovici Şapoşnikov * * *

Nicolai Nicolaevici Borisov

1954—?
1957—1960
1960—1963
1964—1969
1969—1973
1973—1975
1976—1979
1980—1983
1983—1985

1988—

ANEXA D15

REZIDENT!! KGB ÎN HELSINKI

9

Vladimir V. Jenikov luri Nicolaevici Voronin
Vladimir Sevastianovici Stepanov
Victor Mihailovici Vladimirov
Mihail Grigorievici Kotov
Anatoli Filipovici Gluscenko

1957—

ANEXA D12

REZIDENT!! KGB ÎN NOUA ZEELANDĂ 5

Vasili Petrovici Urenev	1946—[illegible]
Gheorghi Mihailovici Sokolov	1953—1956
Evgheni Ivanovici Gergel	1956—1961
Vladislav Sergheievici Andreev	1961—1962
Vladimir Borisovici Koşelev	1962—1965
Ghenadi Evlampievici Şliapnikov	1965—1968
Iuri Timofeevici Drojin	1968—1974
Dimitri Alexandrovici Razgovorov	1974
Iuri Nicolaevici Obuhov	1974—1977
Nicolai Alexandrovici Şaţki	1977—1982
Serghei Sergheevici Budnik	1982—1987

ANEXA D13

REZIDENT!! KGB ÎN INDIA 9

Pavel Dimitrievici Erzin	1947—
Radomir Gheorghievici Bogdanov	1957—1967
Dimitri Alexandrovici Erohin	1967—1970
Iakov Prokofievici Medianik	1970—1975
Leonid Vladimirovici Şcebarşin	1975—1977
Ghenadi Afanasievici Vaulin	1977—1981
Alexandr losifovici Lisenko	1981—1987?
Felix Ivanovici Tumahovici	1988—

ANEXA D14

REZIDENŢII KGB ÎN JAPONIA

Grigori Grigorievici Dolbin	1942—1945
Grigori Pavlovici Kasparov	

Dimitri Andreevici Svetanko 1970—
Nicolai Victorovici Staţkevici 1971—
Lev Nicolaevici Şapkin 1975—
Vladimir Petrovici Koreţki 1978—
Nicolai Sergheevici Seliverţov 1982—
Igor Leonidovici Nikiforov 1987—

ANEXA DIO

REZIDENŢII KGB ÎN CANADA

Serghei Leontievici Rudcenko 1951—
Vasili Nicolaevici Şitarev 1953—
Piotr Pavlovici Borisov 1961—
Constantin Chirilovici Drobniţa 1964—
Ilen Nicolaevici Petrovski 1969—
Nicolai Mihailovici Talanov 1973—
Vladimir Ivanovici Meşulaiev 1978—
Alexandr Alexeevici Metelkin 1982—
Seghei Alexandrovici Labur 1984—
Leonid I. Ponomarenko (?) 1989—

ANEXA DII

REZIDENŢII KGB ÎN AUSTRALIA

Semion Ivanovici Makarov 1943—
Valentin Matveevici Mihailov 1949—
Ivan Mihailovici Pahomov 1951—
Vladimir Mihailovici Petrov 1952—
* * * 1954
1967—
Vladimir Alexandrovici Alexeev 1970
Vladimir Evghenevici Tulaiev 1970-
Gheronti Pavlovici Lazovik 1974
Lev Sergheevici Koşliakov luri 1977—
Pavlovici larţev 1984

ANEXA D7

REZIDENŢII KGB ÎN COPENHAGA

Pavel Kuzmici Revizorov Iuri	1953—1956
Vladimirovici Bakei Boris	1957—1959
Grigorievicijuravliov Leonid Sergheevici	1959—1964
Zaiţev Anatoli Alexandrovici Danilov	1964—1969
Alfred Fiodorovici Moghilevcik Mihail	1969—1973
Petrovici Liubimov Nicolai Petrovici	1973—1976
Gribin Nicolai Alexandrovici Şaţki	1976—1980
	1980—1984
	1984—

ANEXA D8

REZIDENŢII KGB ÎN OSLO

	1948—1952
	1954—1957
Alexandr S. Aliuhin	1957—1962
Ivan Alexandrovici Teterin Bogdan	1962—1966
Andreevici Dubensky Alexandr	1966—1971
Nicolaevici Starţev Leonid Ilici Lepioşkin	1971—1972
Victor Feodorovici Gruşko Ghenadi	1972—1977
Feodorovici Titov Leonid Alekseevici	1977—1981
Makarov Ghenadi lakovlevici Sevriughin	1981—1987
Lev Sergheevici Koşliakov	1987—

ANEXA D9

REZIDENŢII KGB ÎN STOCKHOLM

Ivan Dimitrievici Bonsov Nicolai	1957—1960
Victorovici Staţevici Kapiton Ivanovici	1961—1964
Parfyonov levgheni Ivanovici Gherghel	1964—1969
	1969—1970

Mihail Sergheevici Smirnov	1983—
Vladimir Vasilievici Minderov	1985

ANEXA D4

REZIDENŢ!! KGB ÎN PARIS

9

	1947—1949 1950
Ivan Ivanovici Agayanţ Alexei Alexeevici	—1954 1954—
Krohin Mihail Stepanovici Ţimbal Anatoli	1959 1959—1966
Ivanovici Lazarev Alexei Alexeevici	1966—1971 1972
Krohin Ivan Petrovici Kisleak	—1977 1977—
Nicolai Nicolaevici Cetverikov	1983

După expulzarea lui Cetverikov în 1983, alături de a altor 46 ofiţeri KGB şi GRU, rezidenţa a avut pentru o perioadă numai un şef provizoriu.

Anatoli Victorovici Hramţov	1986—

ANEXA D5

REZIDENŢ!! KGB ÎN 9 BONN

Iuti Nicolaevici Granov	1964—1966
Iuri Nikandrovici Voronţov	1966—1969
Ivan Ivanovici Zaiţev	1969—1972
Iuri Stepanovici Iakovlev (posibil rezident)	1977—1980
Evgheni Izotovici Şişkin	1981—1989

ANEXA D6

REZIDENŢII KGB ÎN ROMA

Gurgen Semionovici Agayan Ghenadi	1966—1971 1971
Fiodorovici Borzov Boris Alexandrovici	—1976 1976—
Solomatin Gheorghi Alexandrovici Orlov	1982 1982—1986
Valentin Antonovici Akimov	1987—

Vladimir Mihailovici Kazakov Iuri Anatolievici Antipov *San Francisco*
Vladimir Petrovici Pronin 1979—1985
Ghenadi Ivanovici Vasiliev Lev Nicolaevici Zaiţev 1986—1987
1973—

ANEXA D2

REZIDENŢII KGB ÎN LONDRA

Aron Vaclavovici Şuster	?1934—
Ivan Andreevici Ciceaev	1941—1943
Constantin Mihailovici Kukin	1943—1947
Nicolai Borisovici Rodin (alias Korovin)	1947—1952
Gheorghi Mihailovici Jivotovski	1952—1953
Serghei Leonidovici Tihvinski	1953—1955
Iuri Ivanovici Modin	1955—1956
Nicolai Borisovici Rodin (alias Korovin)	1956—1961
Nicolai Borisovici Litvinov	1961—1962
Nicolai Grigorievici Bagrişev	1962—1964
Mihail Timofeevici Cijov	1964—1966
Mihail Ivanovici Lopatin	1966—1967
Iuri Nicolaevici Voronin	1967—1971
Leonid Alexeevici Rogov	1971
Evgheni Ivanovici Lazebnîi	1971—1972
Iakov Constantinovici Lukaşevici (alias	1972—1980
Arkadi Vasilievici Guk	1980—1984
Leonid Efremovici Nikitenko	1984—1985
Oleg Antonovici Gordievski	1985

ANEXA D3

REZIDENTII KGB ÎN DUBLIN

Mihail Constantinovici Şadrin	1974—1978
Ghenadi Alexandrovici Salin	1980—1983

ANEXAD

REZIDENTI KGB ÎN MARILE CAPITALE î

Cea mai mare parte a listelor următoare provine din cercetările amănunţite ale lui Gordievski asupra “ordinii de bătaie” a KGB desfăşurate între 1974-1985. în unele cazuri cunoştinele sale despre carierele individuale combinate cu studierea listelor diplomatice, l-au îndreptăţit să identifice rezidenţii numiţi după 1985. De exemplu, Ivan Seminovici Gromakov, în post la Washington din 1987, este un personaj mult prea important pentru a putea ocupa un post inferior celui de rezident.

Asteriscurile indică perioade neacoperite de cunoştinţele lui Gordievski.

ANEXA Dl

REZIDENTII KGB ÎN S.U.A 9

Washington	
Vasili Mihailovici Zarubin (alias Zubilin)	1942—1944
Grigori Grigorievici Dolbin	1946—
Gheorghi Alexandrovici Sokolov	1948—
Alexandr Semionovici Paniuşkin	1949—
Nicolai Alexeevici Vladikin	1950—
* * *	1954
Alexandr Semionovici Feklisov (alias Fomin)	1960—1964
Pavel Pavlovici Lukianov	1964—
Boris Alexandrovici Solomatin	1966—
Mihail Komeevici Polonik	1968—
Dimitri Ivanovici lakuşkin	1975—
Stanislav Andreevici Androsov	1982—
Ivan Semionovici Gromakov	1987—
New York	
Haig Badalovici Ovakimian	1933—1941
Ivan Dimitrievici Borisov	1946—1946 şi 1949—1950
* * *	
Boris. Semionovici Ivanov	1962—1964
Nicolai Panteleimonovici Kulebiakin	1966—1968

Vikenti Pavlovici Sobolev	1969—1971
Boris Alexandrovici	1971—1975
Iuri Ivanovici Drozdov	1975—1979

ANEXA C5
Organizarea unei rezidenţe KGB

Rezidentul KGB

1 Personal operativ

. 1 Linia PR - Informaţii politice, economice şi de strategie militară, măsuri active

1 Raportor de securitate

1 Linia KR - Contra-informaţii şi ' securitate

1 Ofiţerul de securitate din ambasadă

Linia X - Informaţii ştiinţifice şi tehnologice

1 Linia N - Ilegali

1 Linia EM - Emigranţi

1 Cadre speciale de rezervă

1 Şofer

1 Ofiţer TO (Asistenţă tehnică operativă)

1 Ofiţer pe linia RP (Sigint)

1 Linia I - computere

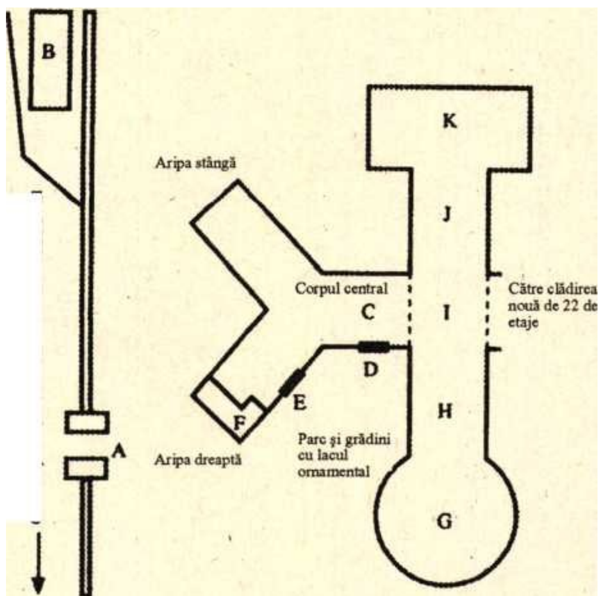
1 Funcţionar de cifru Operator radio

1 Secretar / dactilograf

Contai jilita te

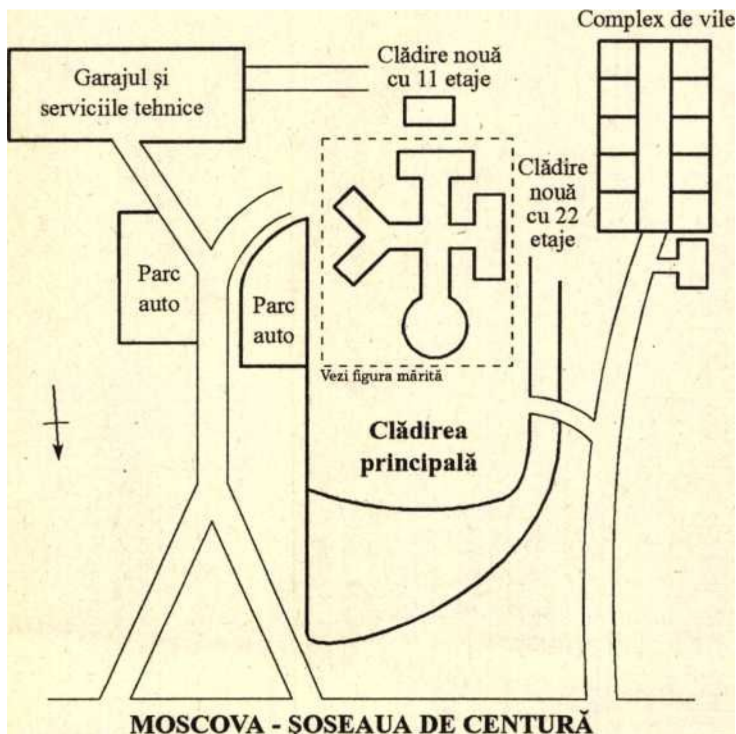
1 Staţia "Impuls" (Monitorizarea comunicaţiilor radio ale echipelor de supraveghere)

ANEXA C4
KGB - Direcţia I Centrală (Informaţii externe) Cartierul General din Iasenevo - Clădirea principală

A Poarta de intrare
B Clădirea de servicii tehnice
C Clădirea principală
D Intrarea principală
E Intrarea personalului de conducere
F Birourile de la etajul 2 ocupate de personalul de conducere
G Sala de reuniuni
H Biblioteca generală
I Cantina de la etajul 1
J Policlinica

ANEXA C4
KGB - Direcţia I Centrală (Informaţii externe) Cartierul General din Iasenevo

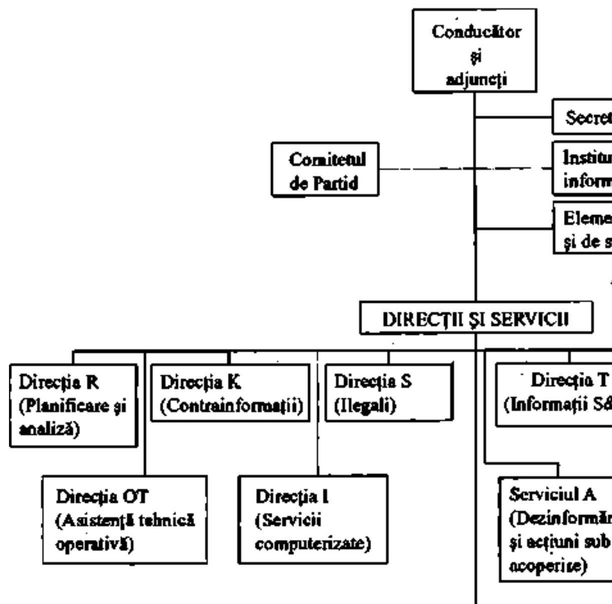

Complex de vile
Clădire nouă
cu 11 etaje
Garajul şi
serviciile tehnice
Clădire
nouă
cu 22
etaje
Parc
auto
Parc
auto
Vezi figura mărită
Clădirea
principală
MOSCOVA - ŞOSEAUA DE CENTURĂ

Departamente

1. SUA, Canada
2. America Latină
3. Anglia, Australia, Noua Zeelandă, Scandinavia
4. Germania Democrată, Germania Federală, Austria
5. Belgia, Olanda, Luxemburg Franța,Spania, Portugalia, Elveția, Grecia, Italia, Yugoslavia, Albania, România
6. China, Vietnam, Laos, Cambodgia, Corea de Nord
7. Thailanda, Indonezia, Japonia, Malaezia, Singapore, Filipine
8. Țări ne-arabe din Orientul Apropiat, incluzând Afganistanul, Iranul, Israelul și Turcia

9. Africa anglofonă
10. Africa francofonă
11. Legăturile cu țările socialiste
15. Registratură și arhive
16. Interceptările Sigint și lupta împotriva responsabililor occidentali cu codurile
17. India, Sri Lanka, Pakistan, Nepal, Bangladesh, Burma
18. Țările arabe din Orientul Apropiat și Egiptul
19. Emigrația
11. Legăturile cu țările în curs de dezvoltare

ANEXA C2
Organizarea Direcţiei I Centrale a KGB (Informaţii Externe)

Conducător
și
adjuncți
Secret
Comitetul
de Partid
Institu
inform
Eleme
și de s
DIRECȚII ȘI SERVICII
Direcția R
(Planificare și
analiză)
Direcția K
(Contrainformații)
Direcția S
(Ilegali)
Direcția T
(Informații S&
Direcția OT
(Asistență tehnică
operativă)
Direcția I
(Servicii
computerizate)
Serviciul A
(Dezinformăr
și acțiuni sub
acoperire)

DIRECTORAT

Nr.3
(Contrainformaţii
militare)

Nr.4

Apărarea
Constituţiei (fostul
Directorat Nr.5,
Ideologie şi

Nr.6
(Contrainformaţii
economice şi
securitate

Compartiment
ul tehnic
operaţional
(CTO)

Nr.7

Nr.6
(Interceptarea
comunicaţiilor
şi Sigint)

Nr.15
(Securitatea
instalaţiilor din
guvern)

Construcţii militare

DEPARTAMENTE Şl

Serviciul de pază (fostul Directorat Nr.9, Gărzi guvernamentale)

Departamentul

Departamentul de investigaţii

Comunicări guvernamentale

icoala superioară 1GB

Departamentul Nr.6 (Interceptarea şi studierea corespondenţei)

Icoala superioară 1GB

Departamentul

Sursa: Desmond Ball şi Robert Windren. "Serviciul Sovietic de Informaţii Semnal (Sigint): organizare şi conducere",

Securitatea Naţională şi Informaţiile, vol. IV (1989), nr.4, şi Gordievsky.

ANEXA Cl
Organizarea KGB

Preşedinte

Comitetul Central, ---- ---------------------------------- politic -------------------------- ------ Comitetul central
PCUS
Biroul
de stat şi legislativ

Comitetul de
Colegiu
Directoi
ui KGB --------------------------partid
şi adjuncţii
al KGB

1
Direcţia de cadre

1
Direcţia de finanţe
şi planificare

1
Direcţia
de mobilizare

Direcţia
administrativă
şi de aprovizionare

DIRECŢII GENERALE

1
I (Informaţii
externe)

1
a II-a (Securitatea internă
şi contrainfoimaţii)

1
Trupe de frontieră

1
a VIII-a
(Comunicaţii
şi criptografie)

ANEXAB

ŞEFII DIRECŢIEI I CENTRALE (INFORMAŢII EXTERNE)

Mihail Abramovici Trilisser	1921-9
Aotur Kristanovici Artuzov	1929-34
Abram Aronovici Sluţki	1934-8
Mihail Spigelglass	1938 (feb.-
Vladimir Georgievici Dekanozov	1938-40
Pavel Mihailovici Fitin	1940-6
Piotr Vasilevici Fedotov	1946-9
(cu funcţia de Preşedinte KI, 1947-49)	
Serghei Romanovici Savcenko	1949-53
(cu funcţia de Preşedinte KI, 1949-51)	
Vasili Stepanovici Riaznoi	1953 (mai-
Aleksandr Semionovici Panivşkin	1953-6
Aleksandr Mihailovici Saharovski	1956-71
Fiodor Konstantinovici Mortin	19714
Vladimir Aleksandrovici Kriucikov	1974-8
Leonid Vladimirovici Şebarşin	1988

Vitali Vasilievici Fedorciuk (KGB)	1982 (Mai—Dec)
Victor Mihailovici Cebrikov (KGB)	1982—1988
Vladimir Alexandrovici Kriucikov	[illegible]

ANEXA A

ŞEFII KGB

Felix Edmundovici Dzeijinski (Ceka/GPU/OGPU)	1917—1926
Viaceslav Rudolfovici Menjinski (OGPU)	1926—1934
Henrich Grigorievici lagoda (NKVD)	1934—1936
Nicolai Ivanovici Ejov (NKVD)	1936—1938
Lavrenti Pavlovici Beria (NKVD)	1938—1941
Vsevolod Nicolaevici Merkulov (NKGB)	1941 (feb.—iul.)
Lavrenti Pavlovici Beria (NKVD)	1941—1943
Vsevolod Nicolaevici Merkulov (NKGB/MGB)	1943—1946
Vsevolod Semionovici Abakumov (MGB)	1946—1951
Serghei Ivanovici Ogolţov (MGB)	1951 (Aug—Dec)
Semion Denisovici Ignatiev (MGB)	1951—1953
Lavrenti Pavlovici Beria (MVD)	1953 (Mar—Jun)
Serghei Nichiforovici Kruglov (MVD)	1953—1954
Ivan Alexandrovici Serov (KGB)	1954—1958
Alexandr Nicolaevici Şelepin (KGB)	1958—1961
Vladimir Efimovici Semiciastnii (KGB)	1961—1967
Iuri Vladimirovici Andropov (KGB)	1967—1982

Kostov înainte ca otrava să se fi răspândit. Arestarea lui Jivkov la sfârşitul anului 1989 a fost urmată de vizita la Sofia a

văduvei lui Markov, care încerca să-i descopere pe cei vinovaţi de moartea soţului ei. Cu toate că dosarele DS-ului, cu privire la moartea lui Markov, au fost distruse sau expediate la Moscova, există cu certitudine ofiţeri DS, care cunosc adevărul asupra acestui asasinat. Pe măsură ce Bulgaria va progresa pe calea democraţiei, aceştia vor avea poate tăria de a revela adevărul[83].

în ciuda campaniei de presă fără precedent în care s-a lansat, KGB-ul rămâne instituţia cea mai puţin restructurată din Rusia lui Gorbaciov. Datorită propriilor încercări de a-şi schimba imaginea publică, Kriucikov apare acum ca o relicvă a unui trecut discreditat. în august 1991, convins de faptul că Gorbaciov dirija dezintegrarea sistemului sovietic, Kriucikov a fost unul dintre liderii tentativei infructoase de puci împotriva lui Gorbaciov. Acesta nu a fost răsturnat de la putere, în schimb, Kriucikov şi ceilalţi complotişti au fost arestaţi.

Actualmente, KGB-ul se străduieşte din răsputeri să se distanţeze atât de Teroarea stalinistă, cât şi de crimele comise în „perioada stagnării”. Pe măsură ce oroarea imensă a întregii istorii a KGB-ului iese la suprafaţă, cetăţenii sovietici se întreabă, în mpd justificat, dacă o asemenea instituţie va putea fi vreodată reformată. în anul 1990, un monument dedicat „victimelor regimului totalitar” a fost ridicat în piaţa Dzeijinski, în imediata vecinătate a sediului KGB. Monumentul constă dintr-o piatră imensă, adusă dintr-un lagăr de concentrare înfiinţat în 1918, pe ţărmul Mării Albe, simbolizând credinţa că opresiunea politică sovietică îşi are originile, nu în dictatura stalinistă, ci în revoluţia bolşevică. După eşecul puciului din august 1991, mulţimi furibunde au dărâmat de pe soclul său simbolul cel mai sacru al KGB-ului, statuia fondatorului său Feliks Dzerjinski.

Ca orice stat modern, Rusia are nevoie de un serviciu de securitate internă şi de o agenţie pentru informaţii externe. Dar pentru a putea implica în aceste servicii nişte persoane respectate de poporul rus, ar trebui să desfiinţeze KGB-ul şi să pornească de la zero.

Himmler[82]. Publicaţia moscovită *New Times,* utilizată şi în trecut pentru derularea unor „măsuri active”, a completat campania de denigrare, descriindu-1 pe Wallenberg drept un playboy, vânător de fuste şi prieten al lui Adolf Eichmann, responsabil cu aplicarea „Soluţiei finale” a Gennaniei hideriste[83].

însă KGB-ul nu mai era unicul stăpân al propriilor sale secrete. Revoluţiile democratice din Europa de Est l-au pus în faţa neplăcutei posibilităţi de a pierde de sub control anumite taine închise între coperţile dosarelor sale. Un astfel de dosar, care provoacă mari dureri de cap lui Kriucikov personal este cel referitor la asasinarea scriitorului bulgar în exil, Gheorghi Markov, în septembrie 1978. Anterior crimei, secretarul general al partidului bulgar, Todor Jivkov, solicitase sprijinul KGB-ului în scopul reducerii la tăcere a emigranţilor care asemeni fostului său protejat, Markov, îl atacau în presa occidentală. Centrul a pus la dispoziţia lui Jivkov şi a serviciului său de informaţii, *Durjavna Sigumost* (DS), resursele unui laborator ultrasecret, anexat Direcţiei OTU (Tehnită operativă) şi situat sub conducerea directă a preşedintelui KGB. Kriucikov personal a aprobat numirea generalului Sergei Mihailovici Golubev de la Direcţia K, în funcţia de ofiţer de legătură cu DS-ul bulgar, în scopul utilizării otrăvurilor produse în laboratorul sovietic pentru anihilarea oponenţilor bulgari din emigraţie. Şapte ani mai târziu, Golubev avea să-l drogheze pe Gordievski cu un produs al aceluiaşi laborator, în tentativa infructuoasă de a-1 constrânge să mărturisească[84].

Primul personaj vizat a fost un emigrant bulgar din Europa de Vest. DS-ul a împrăştiat în camera acestuia o substanţă toxică cu efect letal, care era absorbită în organism prin piele şi nu lăsa nici o urmă. Cu toate acestea, victima a supravieţuit. Cu acordul lui Kriucikov, Golubev a revenit la Moscova pentru a elabora un nou plan de atac. Rezidenţa principală de la Washington a procurat un set de umbrele de ploaie şi le-a expediat la Centru. Direcţia OTU a făcut o minusculă ajustare la vârful umbrelelor, astfel încât prin umbrelă să poată fi injectată victimei o infimă capsulă cu o otravă puternică, produsă din seminţe de ricin. Golubev a luat umbrelele la Sofia pentru a-1 instrui pe ucigaşul propus de DS asupra modului de utilizare. Cea dintâi victimă a fost Gheorghi Markov, care lucra la secţia bulgară a BBC World Service. înaintea de a muri la spital, în ziua de 11 septembrie, Markov a spus medicilor că a fost înţepat din greşeală cu umbrela, de către un străin, pe podul Waterloo. Pe coapsa sa dreaptă s-a descoperit o mică zgârietură şi rămăşiţele unei capsule cât o gămălie de ac, dar în momentul efectuării autopsiei, otrava se descompusese fără a mai lăsa nici o urmă.

O a doua tentativă de asasinat s-a produs la Paris, o săptămână mai târziu, asupra unui alt emigrant bulgar, numit Vladimir Kostov. De data aceasta însă, capsula de oţel nu s-a

dezintegrat, fiind extrasă din pielea lui

responsabilitatea. Alte gropi comune au fost investigate, descoperindu-se cadavrele altor ofiţeri polonezi ucişi de NKVD.

Aprehensiunea Centrului faţă de neplăcerile provocate de un singur dosar, privitor la un singur cetăţean străin, este ilustrată în mod elocvent de cazul diplomatului suedez Raoul Wallenberg. Pe când se afla în serviciu la Budapesta, în 1944-1945, Wallenberg a salvat viaţa multor evrei, punându-i sub protecţie diplomatică. La scurt după ocuparea Ungariei de către sovietici, Wallenberg a dispărut în mod misterios. Guvernul suedez, familia Wallenberg şi Societatea Raoul Wallenberg au exercitat în mod repetat presiuni asupra Moscovei, pentru a afla adevărul în privinţa destinului diplomatului suedez. In 1957, Andrei Gromîko, pe atunci ministru adjunct la Externe, a prezentat ambasadorului suedez la Moscova un memorandum, în care se afirma că Wallenberg murise în urma unui atac de cord, într-o închisoare sovietică, în anul 1947. In octombrie 1989, ca răspuns la solicitările insistente internaţionale de a fi dat publicităţii dosarul Wallenberg, KGB-ul invită la Moscova o serie de reprezentanţi ai Societăţii Raoul Wallenberg, inclusiv sora vitregă a diplomatului, Nina Lagergren şi fratele lui vitreg, Guy von Dardel. Aceştia sunt primiţi de către Vadim Petrovici Pirojkov vice-preşedinte al KGB-ului şi Valentin Mihailovici Nikoforov, ministru adjunct de Externe, care oferă delegaţiei suedeze paşaportul lui Wallenberg, mici obiecte personale şi un certificat de deces fals, datat în 17 iulie 1947, cu semnătura medicului şef al penitenciarului de la Lubianka. Pirojkov şi Nikoforov au exprimat „profund regret” pentru faptul că în ciuda cercetărilor laborioase efectuate în arhivele KGB-ului, nici un alt document nu a putut fi descoperit[79]. Andrei Saharov şi-a exprimat scepticismul în ceea ce priveşte posibilitatea ca un asemenea dosar important, să nu poată fi într-adevăr găsit în ordonatele arhive KGB. De fapt, dosarul nu lipsea, ci era considerat prea incomod pentru a fi dat publicităţii. •

Dosarul KGB asupra lui Raoul Wallenberg revela faptul că, imediat după sosirea Armatei Roşii la Budapesta, NKVD-ul încercase să-l racoleze pe diplomatul suedez. în faţa refuzului categoric al acestuia, de teama că Wallenberg va face vâlvă în jurul tentativei de racolare, NKVD-ul l-a arestat şi l-a deportat în Uniunea Sovietică. La locul de detenţie au urmat noi tentative de recrutare, soldate cu acelaşi rezultat. Atunci NKVD-ul a decis execuţia lui Wallenberg, care a avut loc în

anul 1947[80]. Pentru a tulbura şi mai mult apele, KGB-ul a implicatîn anul 1989, şi pe Radomir Bogdanov, veteran al „măsurilor active”, director al Institutului Academiei de Ştiinţe pentru Studii asupra Statelor Unite şi Canadei şi vicepreşedinte al Comitetului Sovietic pentru Pace[81]. în primăvara anului 1989, Bogdanov a început să-i informeze pe vizitatorii şi jurnaliştii străini aflaţi la Moscova asupra faptului că Wallenberg ar fi jucat în 1944 rolul de intermediar, în negocierile secrete dintre Lavrenti Beria şi comandantul SS, Heinrich

decât Honecker, el a manifestat o şi mai mare reticenţă decât omologul său est-german în faţa *„noii gândiri"* a epocii Gorbaciov[74]. înfrângerea sandiniştilor, contrar aşteptărilor KGB-ului, în alegerile din Nicaragua din februarie anul 1990, punea sub semnul riscului viitorul a patru staţii de SIGINT situate pe teritoriul acestui stat. La fel de incerte apăreau perspectivele de supravieţuire ale imensei staţii de SIGINT de la Lourdes, Cuba.

Cel mai mare pericol care ameninţa viitorul KGB-ului provine din propriul său trecut. De la sediul din Piaţa Dzerjinski au fost dirijate, în perioada stalinistă, cele mai mari persecuţii şi cele mai vaste lagăre de concentrare pe timp de pace, din istoria europeană. Deputatul şi eroul sportului sovietic Iuri Vlasov a declarat în 1989, în faţa Congresului Deputaţilor Poporului: „KGB-ul nu este o instituţie, ci un adevărat imperiu subteran care nu şi-a divulgat încă secretele, ci doar a deschis mormintele”[75]. Acuta nervozitate manifestată de Centru când i se cere să- şi facă publice arhivele demonstrează conştiinţa ameninţării pe care o percepe venind dinspre trecutul său. Preparativele întreprinse în perspectiva declarării independenţei Lituaniei în 1990 au vizat în primul rând recuperarea sutelor de mii de dosare stânjenitoare. Radio Vilnius a relatat că preşedintele KGB-ului lituanian, Eduardas Eismontas, a recunoscut faptul că o mare parte din arhivele aflate în custodia sa au fost deja transferate la Moscova. La scurt timp după această declaraţie, Eismontas a demisionat[76].

Dosarele care provoacă cea mai vie îngrijorare KGB-ului sunt cele privitoare la operaţiunile sale externe. La sfâşitul anilor ’80, Centrul s-a străduit din răsputeri, însă inutil, să evite asumarea responsabilităţii pentru masacrul ofiţerilor polonezi din pădurea de la Katyn, în timpul războiului, în martie 1989, ultimul guvern comunist polonez are în sfârşit curajul de a acuza KGB-ul pentru crimele comise în pădurea de

la Katyn. Presa poloneză publică documentele găsite în buzunarele ofiţerilor ucişi, care demonstrau faptul că aceştia fuseseră prizonierii NKVD-ului, în perioada în care au fost omorâţi. In decursul anului următor, biroul de presă al KGB-ului a continuat să arunce vina pentru masacrul de la Katyn asupra Germaniei, refuzând să „anticipeze” rezultatele investigaţiilor efectuate de comisia sovieto-poloneză[77]. Atunci când *Moscow News* a somat KGB-ul „să confirme sau să nege” dovezile aduse de polonezi, au fost exercitate presiuni asupra redactorului şef al acestei publicaţii. Veteranii NKVD care deţineau informaţii asupra Katyn ului au mărturisit ziariştilor de la *Moscow News* că li s-a ordonat de către KGB să nu mărturisească niciodată adevărul[78]. Abia în aprilie 1990, când Gorbaciov i-a înmânat preşedintelui Jaruzelski un set de documente care demonstrau rolul jucat de NKVD în masacru, s-a înclinat ţi KGB-ul în faţa inevitabilului, acceptând

megalomaniacă şi coruptă a lui Nicolae Ceauşescu din România, deja desprinsă pe jumătate de Pactul de la Varşovia. O amplă evaluare întocmită de Direcţia a Xl-a a PGU (relaţia cu Europa de Est) în anul 1983, releva faptul că România este în pragul falimentului, că un colaps economic avea să intervină în următoarele câteva luni, care urma să determine orientarea României către Occident Pe vremea când Gorbaciov îi urmează la putere lui Cemenko, această perspectivă este considerată ca foarte realistă. în ultimii săi doi ani la Londra, în calitate de rezident adjunct şi apoi rezident, Gordievski a primit în repetate rânduri solicitări de la Centru, vizând obţinerea de informaţii asupra atitudinii occidentale faţă de România[72]. Dictatura lui Ceauşescu a fost ultima care a sucombat în faţa valului revoluţiei democratice din Europa de Est, dar deznodământul a fost mai rapid şi mai brutal decât în celelalte ţări ale Pactului de la Varşovia.

în perioada când ordinea comunistă din Europa de Est începea să se prăbuşească, Centrul se împăcase deja cu ideea dezintegrării „Common- wealthului socialist”. însă această dezintegrare ameninţa integritatea complicatei reţele de colaborare a serviciilor secrete din blocul răsăritean, a cărei origine se regăsea în primii ani ai războiului rece. în fiecare stat din Europa de Est, serviciile locale de securitate, create după modelul KGB-ului, considerate de către locuitorii ţării respective drept principalul instrument de opresiune, au devenit dintr-o dată ţinta reformatorilor democratici. Pe la începutul anului 1990, majoritatea fuseseră anihilate, în cele

mai multe ţări din Europa de Est, serviciile de informaţii externe, care constituiseră o parte componentă a serviciilor de securitate, după modelul PGU-ului, s-au transformat în agenţii independente în scopul de a reuşi să supravieţuiască.

Pe la începutul anului 1990, KGB-ul nu mai putea beneficia, ca în trecut, de ajutorul necondiţionat al HVA-ului est-german, în derularea operaţiunilor împotriva NATO pe teritoriul Germaniei de Vest; nici de sprijinul StB-ului cehoslovac şi al SB-ului polonez în activitatea contra Franţei şi nici de cel al DS-ului bulgar împotriva Jugoslaviei, Turciei şi Greciei. Alianţa pe probleme informative cu Germania de Est fusese deja destrămată. într-o Germanie reunită, HVA ca şi SSD, îşi încetaseră existenţa. Demantelarea aparatului KGB de la Karlshorst avea să lipsească Uniunea Sovietică de cea mai largă bază a sa de spionaj extern. Sfârşitul alianţei informative sovieto-est-germane risca să compromită şansele unor operaţiuni proprii ale KGB-ului. Banca de date centrală a KGB-ului, cunoscută sub numele de SOUD (Sistemul de Date Operaţionale şi Instituţionale) utiliza un computer est-german, la care aveau acces serviciile de informaţii cubane şi din Pactul de la Varşovia[73].

Şi alianţele KGB-ului în America Latină erau periclitate prin prăbuşirea blocului sovietic. Cu toate că Fidel Castro avea să reziste mai mult timp

Lipsa de autoritate a guvernului polonez a fost pusă încă o dată în evidenţă, cu ocazia celei de-a doua vizite a papei în 1983, când toţi cei care se opuneau regimului s-au pus sub protecţia Bisericii. In octombrie 1984, Biserica poloneză a dobândit un nou martir, prin uciderea preotului Jerzy Popieluszko de către SB. O jumătate de milion de persoane au participat la funeraliile sale. La mormântul preotului Popieluszko, Walesa a declarat: „Solidaritatea trăieşte pentru că dumneavoastră v-aţi dat viaţa pentru ea”. în dorinţa sa disperată de a se delimita de crimă, Jaruzelski a ordonat să se efectueze o judecată publică a asasinilor, provocând o nouă undă seismică la PGU. La sfârşitul anului 1984, o circulară a Centrului dispunea aplicarea unei serii de „măsuri active” destinate discreditării „reacţionarului” Ioan Paul al Il-lea[70].

Preocupările Centrului referitoare la Germania răsăriteană se deosebeau net de cele în privinţa Poloniei. Cu toate că Centrul nu-şi făcea iluzii asupra liniei de popularitate a regimului comunist, la începutul epocii Gorbaciov, nu se putea concepe încă ideea că situaţia tindea să scape de sub control. KGB-ul era îngrijorat doar din cauza lipsei de obedienţă faţă

de Moscova manifestată de liderul est-german, Erich Honecker. Atunci când, în 1971, Walter Ulbricht, în vârstă de 78 de ani, s-a retras din funcţia de secretar general al SED, Moscova ar fi dorit ca locul său să fie preluat de Willy Stoph. însă în fruntea statului a fost ales Honecker, al cărui naţionalism - a prevestit Stoph cu amărăciunea înfrângerii - avea să pună în pericol relaţia dintre Uniunea Sovietică şi RDG. Şi Willy Stoph a avut dreptate.

Manierele autoritare ale diplomaţilor sovietici şi ale ofiţerilor KGB, tolerate pe vremea lui Ulbricht, au provocat o serie de incidente în perioada guvernării lui Honecker. Ca urmare a arestării, pe la mijlocul deceniului opt, a unui ofiţer KGB, pentru conducerea maşinii în stare de. ebrietate, şeful KGB-ului, Anatoli Ivanovici Lazarev a protestat viguros, reclamând „utilizarea metodelor naziste împotriva unui stat frăţesc”. La rândul său, Honecker s-a plâns cu şi mai multă vigoare de comportarea lui Lazarev, care a fost rechemat la Moscova. După reclamaţii similare din partea lui Honecker, a fost retras şi ambasadorul Piotr Andreevici Abrasimov, care a primit postul de ministru al Turismului. Atât Erich Nielke, ministrul est-german al Securităţii Statului, cât şi Markus Wolf, veteran la conducerea HVA, s-au plâns la Centru de faptul că Honecker aplică măsuri restrictive asupra colaborării sovieto-est-germane din domeniul informaţiilor. în anul 1985, KGB-ul nu realiza încă faptul că perestroika din Uniunea Sovietică avea să adauge un nou element de tensiune în relaţiile cu Republica Democrată Germană[71].

Regimul est-european pe care Centrul îl considera în cel mai acut pericol de colaps, la începutul epocii Gorbaciov, era dictatura neostalinistă,

Ca şi restul lumii, KGB-ul nu a fost capabil să prevadă rapiditatea şi momentul dezintegrării sistemului comunist în Europa de Est Insă a fost poate cel dintâi serviciu secret care a intuit faptul că blocul sovietic, creat la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, era condamnat. în prima jumătate a deceniului nouă, Centrul resimţea o stare de crescândă exasperare, combinată cu fatalism, în privinţa viitorului Europei de Est. Acest sentiment se acutizase în ultimii ani ai deceniului. Pe la începutul epocii Gorbaciov, Gordievski a auzit din ce în ce mai multe comentarii referitoare la lipsa de credibilitate a regimurilor comuniste şi a fost martorul unor exclamaţii de genul: „Ar fi preferabil să adoptăm o politică de fortăreaţă şi să-i lăsăm în plata Domnului pe toţi!” Cu toate că nimeni nu se gândea în mod serios la o astfel de soluţie,

începuse să bată un vânt al schimbării, care avea să înlocuiască în 1989 doctrina Brejnev cu ceea ce a fost denumit în mod satiric „doctrina Sinatra*”, care avea să permită statelor din Europa de Est să meargă pe „drumul lor” propriu[2].

în martie 1985, când Gorbaciov i-a succedat lui Cernenko în funcţia de secretar general al partidului, existau în Europa răsăriteană trei state, care provocau - din motive oarecum diferite - o mare nelinişte la Moscova. Cel dintâi era Polonia. PGU-ul fusese serios şocat de creşterea incredibilă a Solidarităţii în anii 1980-1981, deşi nutrise o vie admiraţie faţă de abilitatea generalului Jaruzelski demonstrată în înfrângerea mişcării sindicale şi realizarea cu succes a loviturii de stat din decembrie 1981. KGB-ul ştia mai bine decât majoritatea observatorilor occidentali că în acest mod nu se obţinuse decât o amânare a unui deznodământ previzibil.

Principalul motiv de anxietate al Centrului provenea din faptul, evident pentru toată lumea, că autoritatea morală a papei de origină poloneză eclipsa total pe cea a guvernului lui Jaruzelski. Trecuseră de mult vremurile în care orice lider sovietic ar fi putut să repete dispreţuitor întrebarea lansată de Stalin la sfârşitul celui de-al doilea război mondial: „Câte divizii are papa?” Privind retrospectiv, experţii în probleme poloneze ai Centrului erau înclinaţi să situeze originea crizei poloneze în momentul alegerii cardinalului polonez Karol Wojtila în scaunul apostolic, sub numele de papa Ioan Paul al Il-lea[68]. Cu ocazia vizitei sale în Polonia, după şase luni de la numirea sa la Vatican, aproape un sfert din populaţia din Polonia a venit să-1 vadă şi să-l audă. Deosebirea dintre falimentul politic al guvernului şi autoritatea morală a Bisericii a fost pe deplin evidentă pentru toată lumea[69].

Mulţi dintre ofiţerii KGB cu care discutase Gordievski, erau de părere că Centrul jucase un rol în tentativa de asasinare a papei Ioan Paul în anul 1981; unii şi-au exprimat chiar regretul că tentativa a eşuat.

N.Ţ.: Frank Sinatra, celebru interpret american, care a lansat cu mare succes cântecul intitulat „My way” („Drumul meu”).

al KGB-ului[63]. în anul 1990, Liubimov publică farsa intitulată *„Legenda unei legende”,* care lua în deriziune costisitorul război secret dintre KGB şi CIA, despre care *Moscow News* spune că ar fi putut deveni „o excelentă comedie muzicală”[64].

Oleg Kalughin a început să critice în mod deschis KGB-ul după ce a fost destituit în 1987 din postul de şef adjunct al KGB-ului leningrădean, din cauza anchetelor întreprinse

asupra unor incomode cazuri de corupţie din mediul politic[65]. în anul 1988, el atacă în mod abia mascat latura paranoică a activităţii PGU-ului, în cei 14 ani în care a fost condus de Kriucikov:

> „Au trecut câţiva ani de când augustul consens ne determina să credem că diferitele anomalii din viaţa noastră nu se datorau deficienţelor sistemului, ci mediului înconjurător ostil, iar activitatea antisocială şi crimele împotriva statului, comise de anumiţi indivizi, erau o consecinţă a propagandei ostile şi a provocărilor CIA”.

Pentru astfel de opinii neortodoxe a fost îndepărtat Kalughin în 1980 de la PGU. Criticând operaţiunile secrete americane, el blama de asemenea tradiţionala „demonizare” a CIA de către KGB. încă din perioada în care a condus linia KR de la Washington (sfârşitul anilor ’60 - începutul anilor ’70), Kalughin a rămas impresionat de faptul că CIA a avut o viziune mult mai realistă decât cea a Pentagonului, asupra finalului războiului din Vietnam:

> „De câteva ori, am avut posibilitatea să mă întâlnesc cu membri ai staff-ului CIA, cu toate că ei nu s-au prezentat ca atare. Au fost nişte interlocutori deosebit de rafinaţi şi educaţi', cu o judecată echilibrată. Deşi nu m-am lăsat indus în eroare de zâmbetele lor prietenoase, am fost totuşi înclinat să-i percep drept nişte oameni care nu erau dominaţi de ura de clasă împotriva a tot ceea ce este sovietic”.

Kalughin l-a preţuit în mod deosebit pe directorul din acea vreme al CIA, William Webster, care „nu se jena să-şi înăsprească relaţiile cu Casa Albă atunci când considera că apără o cauză justă”[66]. El nutrea cu totul alte sentimente faţă de Kriucikov. în iunie 1990, Kalughin apreciază reformele lui Kriucikov drept simple gesturi cosmetice: „Braţul sau umbra KGB-ului se regăseşte în absolut toate domeniile existenţei. Toată vorbăria despre noua imagine a KGB-ului nu este altceva decât camuflaj”. Ca urmare a atitudinii sale critice, Kalughin este degradat din rangul de general, retrăgându-i-se pensia şi decoraţiile, sub învinuirea de „activităţi defăimătoare la adresa KGB-ului”. în septembrie 1990, în ciuda unei campanii acerbe de „măsuri active”, dirijată de KGB împotriva sa, Kalughin este ales deputat pentru regiunea Krasnodar[67].

fie preluate, într-o formă mai atenuată, de către Direcţia a Il-a Centrală; Kriucikov anunţă, de asemenea, înfiinţarea unei noi Direcţii pentru Apărarea Sistemului Sovietic Constituţional, cu destinaţia de a coordona lupta împotriva terorismului[58]. In

acelaşi timp, doi'ofiţeri superiori, recent pensionaţi de la KGB, sunt trimişi la o conferinţă în California, pentru a dezbate împreună cu foşti ofiţeri CIA problema combaterii terorismului[59].

Kriucikov stabileşte în mod clar limitele ineditei colaborări pe care o propunea:

„Munca informativă este un joc fără reguli. Există anumite aspecte care, îmi pare rău că trebuie să o spun, ne împiedică să cădem de acord cu oricine ar fi, asupra regulilor în funcţie de care ne vom derula operaţiunile. Insă consider că trebuie să adoptăm o conduită civilizată, chiar şi în profesia noastră”[60].

Una dintre consecinţele colaborării, chiar limitate, propusă de Kriucikov, a constat în diminuarea tradiţionalei culpabilizări a serviciilor secrete occidentale de către sovietici. Atunci când eşecul perestroikăi tindea să devină evident, pe la începutul anilor '90, teoria conspiraţiei a fost din nou scoasă de la naftalină. In iarna anului 1990-1991, Kriucikov şi adjuncţii săi au afirmat că au descoperit un complot occidental vizând infestarea cerealelor importate de Uniunea Sovietică, cu scopul destabilizării ţărilor baltice şi al devalorizării rublei[61].

Glasnostul în schimb, a făcut posibilă combaterea deschisă în mass media sovietică a teoriilor conspiraţiei. Printre cei care au atacat tradiţia neo-stalinistă a spionomaniei s-au numărat doi străluciţi critici ai lui Kriucikov din perioada anilor '70, de la PGU: expertul îh probleme britanice, Mihail Liubimov, demis în 1980 şi expertul în probleme americane, Oleg Kalughin, expediat de Kriucikov la Leningrad, tot în anul 1980[62].

Având grijă să acuze în mod egal atât serviciile de informaţii răsăritene, cât şi pe cele occidentale, Liubimov tratează cu ironie versiunea KGB-ului asupra propriei istorii:

„Chiar şi cele mai mărunte reuşite au fost imortalizate în bronz.

Serviciile (noastre) secrete pot fi comparate cu animalele şi păsările din povestea lui Lewis Carroll, care alergau în cerc întrebând: Cine a învins? şi tot ele răspundeau în cor: Noi!”

Ca şi omologii săi occidentali, KGB-ul a propagat spionomania, „a subminat eforturile diplomatice constructive” şi „a contribuit la deteriorarea situaţiei internaţionale”. Liubimov considera că spionajul prin satelit are „un efect stabilizator”, conferind ambelor părţi siguranţa în ceea ce priveşte riscul unui atac prin surprindere. Insă în 1989, el devine primul fost rezident KGB care cere, prin intermediul mass mediei sovietice, reducerea dimensiunilor PGU-ului şi a

Deturnarea unui avion de transport Iliuşin, din Caucaz către Israel, în decembrie 1988, a marcat începutul a ceea ce Kriucikov a numit „o nouă eră în munca noastră”[52]. în ultimii 15 ani, în Uniunea Sovietică avuseseră lor circa 50 de tentative de deturnare de avioane, care fuseseră împiedicate cu grele pierderi de vieţi omeneşti[53]. în decembrie 1988, când grupul de armeni care au deturnat avionul sovieţic au cerut să fie duşi în Israel, KGB-ul „i-a încurajat, după spusele lui Kriucikov, deoarece eram siguri că vom găsi înţelegere (în Israel) ”. Ca urmare, nu a mai avut loc o nouă baie de sânge şi „nici un copil, nici un membru al echipei de recuperare şi nici măcar un singur terorist nu au avut de suferit”[54]. Ministrul de Externe sovietic, Eduard Şevamadze, a adresat mulţumiri publice statului Israel, pentru sprijinul acordat în rezolvarea paşnică a incidentului şi în extrădarea vinovaţilor. Generalul Vitali Ponomariov, unul dintre vicepreşedinţii lui Kriucikov, a ţinut o conferinţă de presă inedită, aducând episodul deturnării avionului sovietic la cunoştinţa corespondenţilor de presă străini. El a declarat că acesta a fost „primul exemplu de cooperare de acest gen, dintre Uniunea Sovietică şi aîte ţări”[55].

în anul 1989, Kriucikov a susţinut ideea cooperării dintre KGB pe de o parte şi CIA şi celelalte servicii secrete occidentale pe de altă parte, în scopul combaterii terorismului:

> „O aripă a terorismului este îndreptată împotriva SUA şi o alta împotriva Uniunii Sovietice. Noi toţi avem interesul să luptăm împotriva celui mai teribil flagel al secolului acestuia. Dacă vom întreprinde măsuri hotărâte, vom putea elimina acest rău cu suficientă rapiditate. Vor putea rămâne unele relicve ale terorismului, dar acestea nu vor fi decât relicve şi nu terorismul însuşi”[56].

Cu ocazia discursului ţinut în iulie în faţa Sovietului Suprem şi într-un interviu de presă, Kriucikov a subliniat iminenţa apariţiei terorismului nuclear şi nevoia de a-1 combate printr-o amplă cooperare a serviciilor de informaţii răsăritene şi occidentale:

> „La audierile în faţa Sovietului Suprem, m-am făcut vinovat de inexactitate atunci când am spus că mai multe tone de uraniu îmbogăţit au dispărut undeva, în lume. Nu câteva tone, ci câteva sute de tone au dispărut; nu ştim unde, deşi putem bănui. Există în lume atât competenţa cât şi potenţialul tehnologic necesar confecţionării bombei nucleare, cu care nu un singur oraş, ci o naţiune întreagă ar putea fi şantajată. Nu pot să exclud nici posibilitatea ca

cineva chiar să dorească să folosească arma nucleară. Există astfel de criminali. Pe scurt, noi suntem dispuşi să colaborăm în combaterea terorismului şi a traficului de droguri”[57].

în octombrie 1989, Kriucikov a anunţat desfiinţarea Direcţiei a V-a, care ţinuse sub control pe disidenţii intelectuali, ale cărui sarcini aveau să

responsabilă, luând atitudine faţă de utilizarea în scop terorist a armamentului de provenienţă sovietică.

în anii ’70 şi ’80, IRA a încercat să abordeze în repetate rânduri ofiţerii KGB aflaţi la Dublin şi a rezidenţilor de la Londra în vizită la Belfast sub acoperire jurnalistică. Centrul a refuzat să dea curs acestor demersuri. în februarie 1985, şeful Departamentului al Ill-lea, Nikolai Gribin, care publicase cu câţiva ani înainte o carte despre Irlanda de Nord, a vizitat oraşul Dublin cu scopul de a inspecta rezidenţa KGB şi de a-i ameliora activitatea. Centrul utiliza Irlanda ca bază de pregătire pentru tinerii ilegali, în vederea familiarizării acestora cu modul de viaţă irlandez şi britanic, prin stagii de şase luni, înainte de plasarea lor în alte centre, considerate de către KGB mai importante[49].

Centrul respingea din ce în ce mai categoric implicarea sa în acţiuni teroriste, de teama de a nu deveni, la rândul său ţinta unor atacuri teroriste, în aprilie 1985, o telegramă circulară semnată de Kriucikov făcea referire la o serie de explozii de bombe, care se produseseră în lunile august şi septembrie 1984 în Bulgaria. Cu toate că vinovăţii nu fuseseră identificaţi, Kriucikov a afirmat că natura sofisticată a maşinilor infernale utilizate indica o posibilă implicare a unuia dintre „serviciile speciale” occidentale. Folosirea emigranţilor bulgari în desfăşurarea de acţiuni teroriste putea deveni un precedent primejdios pentru operaţiuni similare în alte ţări socialiste. Kriucikov a sugerat ca rezidenţele să ţină legătura cu forţele de poliţie, pentru a opune ameninţării teroriste cooperarea internaţională. Guk, de exemplu, în cei patru ani de rezidenţă la Londra, din 1980 până în 1984, a luat în repetate rânduri contact cu poliţia britanică, atât în cazul în care teroriştii vizau ţinte sovietice, cât şi în câteva situaţii în care viaţa unor cetăţeni ne-sovietici era ameninţată[50].

Cam în aceeaşi perioadă de timp, Gordievski a primit o solicitare personală din partea şefului Direcţiei S (Ilegali şi Operaţiuni Speciale), îuri Ivanovici Drojdev, în care îi erau cerute o serie de lucruri bizare, dintre care cel mai straniu consta în procurarea unei copii a filmului *Who dares wins*

(îndrăzneţii înving), din care Drojdov considera că putea obţine informaţii cu privire la metodele operative utilizate de SAS. Drojdov dorea de asemenea informaţii cu privire la grupările teroriste de stânga, la traficul de arme şi la asasinatele comise în circumstanţe ciudate sau misterioase.

Lista lui Drojdov trăda pe de o parte dorinţa acestuia de a se informa în privinţa operaţiunilor speciale şi a activităţii teroriste din Marea Britanie, dar revela pe de altă parte şi implicarea lui Drojdov în proiecte de operaţiuni speciale pe teritoriul britanic. El ceruse rezidenţei să-i procure informaţii asupra spaţiilor comerciale şi de depozitare disponibile, ceea ce i-a dat lui Gordievski impresia că Centrul era în căutarea unor incinte pentru stocarea de armament şi echipamente. O parte din datele solicitate trebuiau să servească legendării unor operaţiuni ale KGB-ului[5]'.

Primii ani ai epocii Gorbaciov au adus o modificare în atitudinea KGB- ului faţă de terorism. Dezaprobarea crescândă a Moscovei faţă de anumiţi asociaţi ai săi care practicau acţiuni de terorism în Lumea a treia, a fost vizibilă în special în privinţa colonelului Geddafi. Schimbarea de atitudine a devenit evidentă în timpul incidentului petrecut la 17 aprilie 1984: cu ocazia unei demonstraţii anti-Geddafi, petrecută în faţa ambasadei libiene de la Londra, redenumită „Biroul Poporului”, un ofiţer al serviciilor secrete libiene a tras cu o mitralieră Sterling, de la o fereastră a ambasadei, ucigând pe poliţista britanică Yvonne Fletcher. Marea Britanie a rupt relaţiile diplomatice cu Libia, expulzând vreo 60 de funcţionari libieni şi diverşi susţinători ai lui Geddafi. Ziarul *Pravda* a descris episodul cu o francheţe neobişnuită:

> „Deodată a început să se tragă... o poliţistă britanică a fost împuşcată mortal şi alte persoane au fost rănite... Mai mult decât atât, Washingtonul a răspândit ştirea că unul din sateliţii săi de recunoaştere a interceptat un mesaj codificat adresat de Tripoli Biroului Poporului de la Londra, în care se ordona personalului acestuia să tragă în demonstranţi. Această ştire a fost urmată în ziua imediat următoare de decizia autorităţilor britanice de a întrerupe relaţiile diplomatice cu Libia”.

Cu toate că articolul relata şi faptul că guvernul libian a negat participarea sa la evenimente, cititorii *Pravdei* au rămas cu bănuiala că totuşi focurile de armă automată au pornit într-adevăr de la ferestrele Biroului Poporului.

KGB-ul cunoştea circumstanţele asasinării poliţistei

Fletcher mult mai bine decât cititorii ziarului *Pravda.* La 18 aprilie 1984, rezidenţa de la Londra a fost informată printr-o telegramă, că Centrul era în posesia unor informaţii credibile conform cărora ofiţerul libian trăsese cu arma automată la ordinul personal al lui Geddafi[47], care declarase cu ocazia Congresului Poporului din martie 1985: „Avem dreptul legitim şi sacru de a acţiona - un popor întreg îşi lichidează oponenţii din ţară şi din străinătate la lumina zilei". El a anunţat că forţele noului Mutarabbisoun („Gata oricând"), alcătuită din 150 de terorişti antrenaţi, erau gata să desfăşoare acţiuni de eliminare fizică pe tot cuprinsul pământului[48].

Centrul nu agrease niciodată ideea că Geddafi procurase fonduri şi arme din cadrul blocului sovietic pentru gruparea irlandeză IRA. La sfârşitul anilor '70, când presa britanică a relatat că IRA primise armament sovietic, o investigaţie urgentă a unui ofiţer superior KGB a stabilit că acesta provenea de fapt din Libia. în acel moment, Moscova se cantonase într-o reacţie formală, relevând că Uniunea Sovietică nu era răspunzătoare pentru ceea ce făcea Geddafi cu uriaşul stoc de arme sovietice pe care îl poseda. însă pe la jumătatea anilor '80, Centrul a adoptat o poziţie mai

profesorul Segal. Numai în primajumătate a anului 1987, povestea începe să fie creditată în mediile de informaţii din peste 40 de ţări ale Lumii a treia[13].

In momentul de maximă popularizare, „măsura activă" privitoare la SIDA, avea să fie totuşi discreditată de *„noua gândire"* a politicii externe sovietice. In iulie 1987, Gorbaciov declară la o conferinţă de presă: „Noi spunem adevărul şi numai adevărul". In faţa protestelor şi acuzaţiilor de fals, venite din partea comunităţii ştiinţifice mondiale (inclusiv din partea marelui savant sovietic Viktor M. Jdanov) Kremlinul manifestă pentru prima oară o oarecarejenă faţă de o „măsură activă" încununată de succes. In august, 1987, se comunică oficialităţilor americane de la Moscova că povestea despre SIDA era repudiată în mod public, dar presa sovietică nu menţionează acest fapt decât în septembrie 1988[11]. Insă în anul 1990, istoria circula însă în mediile de informaţii din Occident, inclusiv sub forma unui film de televiziune realizat de *Channel Four* din Marea Britanie şi *Deutsche Rundfunk WDR,* Koln[15].

Abandonarea oficială a poveştii despre originea virusului SIDA a fost „compensată" prin alte „măsuri active" anti-americane, lansate în Lumea a Treia, care au avut rezonanţă şi în Occident. Una dintre cele mai reuşite „măsuri active" a fost

cea referitoare la măcelărirea unor copii latino- americani şi prelevarea organelor interne pentru băncile americane de grefe. In vara anului 1988, această versiune a fost preluată de o organizaţie de front cu sediul la Bruxelles, Asociaţia Internaţională a Avocaţilor Democraţi (IADL) şi prezentată în presa din peste 50 de ţări, în cadrul unei susţinute campanii publicitare. In septembrie 1988, o comunistă franceză, membră a Parlamentului European, Danielle de March, a propus o moţiune de condamnare a aşa-zisului trafic de organe prelevate de la copii, citind în sprijinul moţiunii un raport al IADL. Moţiunea a fost aprobată prin simpla ridicare a mâinii, în cursul unei reuniuni la care au participat foarte puţini parlamentari. Cauza aşa-zisului trafic de organe de copii a fost îmbrăţişată şi de organizaţii extrem de îndepărtate de KGB, cum ar fi cea denumită „Martorii lui lehova”, care în 1989 publică un articol în revista lor, *Awake,* cu un tiraj de 11 milioane de exemplare, în 54 de limbi. Un periodic din Grecia a afirmat că inimile umane se vindeau în Statele Unite la preţuri oscilând între o sută de mii de dolari şi un milion[16]. Printre falsurile puse în circulaţie prin „măsuri active” în Lumea a Treia, în anul 1990, s-a numărat şi afirmaţia că în Statele Unite fusese elaborată, sau era pe cale să fie elaborată, o „armă etnică” destinată uciderii tuturor celor care nu erau albi. In anul 1990, *„noua gândiri* gorbaciovianǎ redusese substanţial nivelul dezinformării antioccidentale în presa sovietică, dar avea încă un efect minor asupra operaţiunilor Direcţiei A din Lumea a treia.

îndelungate state de serviciu al Consiliului Mondial al Păcii, (WPC) a fost obligat să recurgă la autocritică. A fost numit un nou secretar general al Consiliului, în persoana finlandezului Johannes Pakaslahti, care trebuia să preia conducerea din mâinile lui Chandra. In 1988, preşedintele Comitetului Sovietic pentru Pace, Genrik Borovik, cumnatul lui Kriucikov, a lansat propunerea ca WPC să devină „o organizaţie mai pluralistă”. în 1989, WPC pierde o bună parte din credibilitatea sa, recunoscând că 90% din fondurile sale proveneau din Uniunea Sovietică[11]. în ciuda unor mici transformări superficiale, care să indice o limitare a „măsurilor active”. Departamentul Internaţional al Comitetului Central continuă să supervizeze „măsurile active semicamuflate”, derulate prin intermediul organizaţiilor de front şi prin alte canale, cu o prezenţă sovietică parţial vizibilă. în cooperare cu Departamentul Internaţional, Serviciul A va conduce „măsuri active camuflate”, în care prezenţa sovietică este ocultată, cu

precădere în ţările Lumii a Treia.

La sfârşitul anilor '80, Serviciul A producea 10-15 falsuri după documente americane anual. Unele erau discrete, sau „silenţioase”, fiind aduse la cunoştinţa anumitor personalităţi influente din Lumea a Treia, pentru a le pune în gardă împotriva unor imaginare acţiuni ostile ale CIA şi altor agenţii americane. Alte falsuri erau utilizate pentru declanşarea unor campanii de presă: în 1987, o scrisoare plastografiată a directorului CIA, William Casey, privitoare la nişte aşa-zise planuri de destabilizare a guvernului indian condus de Rajiv Gandhi; în 1988, un documein.. ,ific al Consiliului pentru Securitate Naţională, conţinând instrucţiuni ale preşedintelui Reagan vizând tulburări în zona Canalului Panama; şi în 1989, o scrisoare trucată a ministrului de Externe sud-african, „Pik” Botha, adresată Departamentului de Stat, referitoare la un acord secret de cooperare militară, economică şi de spionaj cu Statele Unite[12].

Probabil că cea mai reuşită „măsură activă” implementată în Lumea a treia în primii ani ai epocii Gorbaciov, promovată printr-o mixtură de propagandă deschisă şi acţiune camuflată din partea Serviciului A, a constat în învinovăţirea Statelor Unite de provocarea maladiei SIDA Povestea a început în vara anului 1983, printr-un articol publicat în ziarul indian pro-sovietic, *Patriot,* care afirma că virusul SIDA a fost produs prin inginerie genetică la Fort Detrick, Maryland. Iniţial, această poveste nu a avut nici un impact, dar ea a fost reluată cu mare efect de publicaţia *Literatumaya Gazeta,* în octombrie 1985.

în această nouă formă, istorisirea se baza pe raportul unui biofizician pensionar est-german, de origină rusă, Jacob Segal, care încerca să demonstreze că virusul fusese sintetizat artificial la Fort Detrick, din două virusuri naturale, VISNA şi HTLV-1. în octombrie 1986, ziarul britanic conservator *The Sunday Express* publică în pagina întâi un interviu cu

de relaţii publice. în 1990, Leonid Şebarşin devine cel dintâi şef al PGU- ului identificat în public. Un corespondent al ziarului *Pravda* a fost admis pentru prima oară la sediul PGU de la lasenevo. Biroul lui Şebarşin era mai puţin disuaziv decât s-ar fi aşteptat oricine. Pe o etajeră trona o fotografie a nepoţelului său. Biblioteca includea cărţi despre KGB apărute în Vest, precum şi operele lui Soljeniţîn şi a altor scriitori condamnaţi odinioară ca antisovietici. „Astăzi, a spus Şebarşin ziaristului de la *Pravda,* ne străduim să facem să iasă la suprafaţă tot ceea ce este pozitiv în politica lumii, să valorificăm orice oportunitate de îmbunătăţire a relaţiilor

internaţionale şi să ajungem la soluţii reciproc avantajoase”[39].

Cu toate că majoritatea schimbărilor intervenite la PGU în primii cinci ani ai guvernării lui Gorbaciov au fost doar nişte ajustări cosmetice, au existat cel puţin două modificări la nivel operaţional. Cea dintâi a fost înregistrată în domeniul „măsurilor active”. Atunci când Gorbaciov a devenit secretar general, acel sector era la fel de „activ” ca întotdeauna, numărând între 1975 şi 1985 aproximativ 50-80 lucrători la lasenevo şi alţi 40 la agenţia de presă Novosti din piaţa Puşkin. Kriucikov era un susţinător fervent al „măsurilor active”, în care avea - după cum spune Gordievski - o încredere exagerată. La începutul anului 1985; L. F. Stoskov, primul şef-adjunct al Serviciului A, i-a comunicat lui Gordievski că serviciul se concentrează asupra a trei teme majore: materiale destinate discreditării tuturor aspectelor politicii americane: o campanie urmărind promovarea de stări conflictuale între Statele Unite şi aliaţii săi din NATO; sprijin acordat mişcărilor pentru pace din Europa.

în principiu, ofiţerii liniei PR din rezidenţe trebuiau să dedice „măsurilor active” un sfert din timpul de muncă, cu toate că în practică acest timp era mult mai redus. Gordievski a remarcat mari diferenţe în prestaţiile ofiţerilor care se ocupau de „măsurile active", datorate faptului că jumătate dintre aceşti ofiţeri erau simple rebuturi ale altor departamente. Puţini erau ofiţerii de mare calibru ai PGU care doreau să lucreze în domeniul „măsurilor active" din Serviciul A, acesta din urmă fiind considerat un punct mort pentru orice carieră. Numeroase „măsuri active” au fost blocate în momentul defecţiei lui Gordievski, printre acestea numărându-se şi planurile de discreditare ale Colegiului Keston, care controla activităţile religioase din Uniunea Sovietică, precum şi lansarea unei false declaraţii a d-nei Thatcher asupra politicii de apărare a Marii Britanii, adresată preşedintelui comitetului comandanţilor de Stat major din Statele Unite[40].

La sfârşitul anilor ’80, operaţiunile vizând „măsuri active” în Occident, dar nu şi în Lumea a Treia, au devenit mai puţin agresive. De asemenea, Uniunea Sovietică dădea semne de nemulţumire faţă de discreditatele organizaţii de front. în 1986, Romesh Chandra, preşedintele cu

„Nu eram capabili să facem o distincţie între straturile sociale şi politice ale societăţii capitaliste contemporane şi numeroasele zone de umbră şi curente care dominau poziţionarea regională sau naţională a forţelor politice”.

Discursul lui Kriucikov indica totuşi conservarea într-un

colţ de memorie a vechilor suspiciuni. Fără a menţiona numele Operaţiunii RYAN, el încearcă să o justifice retroactiv:

> „Multe dintre vechile responsabilităţi (ale PGU) nu au fost scoase de pe agendă. Printre acestea, sarcina principală rezidă în a nu trece cu vederea pericolul imediat al unui conflict nuclear”.

Kriucikov nu renunţă la lansarea conform tradiţiei a unor săgeţi împotriva Occidentului şi „mai presus de orice” împotriva serviciilor secrete americane. El afirmă că numai în primajumătate a anului 1988, au existat peste 900 de „acţiuni provocatoare” la adresa misiunilor şi cetăţenilor sovietici[55].

După ce a ajuns în fruntea KGB-ului, Kriucikov a declanşat o campanie de relaţii cu publicul fără precedent. „KGB-ul, a declarat el, trebuie să beneficieze de o imagine atât în ţară, cât şi în străinătate, care să corespundă ţelurilor înalte urmărite în munca noastră”[56]. La începutul anului 1989, Kriucikov devine primul preşedinte al KGB-ului care primeşte vizita ambasadorului Statelor Unite în biroul său. Atât el, cât şi ofiţerii superiori de la KGB dau interviuri în presa sovietică şi în cea occidentală, realizând şi un film de televiziune intitulat „KGB astăzi”.

Mesajul fundamental al acestor intervenţii publice rămâne neschimbat: KGB-ul „respectă cu stricteţe legalitatea sovietică”, se află „sub controlul riguros al partidului”, se delimitează cu hotărâre de ororile trecutului stalinist şi propune „un întreg sistem care să garanteze” că acest orori nu vor mai fi posibile în viitor[57]. Afirmaţia lui Kriucikov că „la KGB nu există informatori secreţi, ci doar asistenţi”, o insultă la adresa experienţei trăite de milioane de ruşi, a primit următoarea replică din partea lui Boris Elţîrf:

> „In primul rând, majoritatea marilor organizaţii nu deţin asistenţi, ci o veritabilă reţea de agenţi care provin din rândul forţelor securităţii statului şi au adus grave daune morale societăţii noastre... Este o situaţie absolut intolerabilă pentru noi, în această perioadă de democratizare”.

In ciuda campaniei de „măsuri active” destinate discreditării lui Elţîn, el a fost ales în mai 1990 în fruntea Sovietului Suprem. După alegerea sa, el s-a remarcat prin gestul fără precedent de a refuza gardă de corp de la KGB. Securitatea lui a fost încredinţată unei noi unităţi din cadrul secretariatului Sovietului Suprem[58].

Schimbarea cea mai relevantă înregistrată la nivelul operaţiunilor externe ale KGB-ului, la sfârşitul anilor ’80 s-a

remarcat la nivel retoric şi

pândind orice situaţie care să le permită aruncarea blamului asupra drumului istoric al statului sovietic şi asupra operei sale de construire a socialismului”.

Cebrikov a atacat cu deosebită vehemenţă două forme de „subversiune ideologică” practicată în mod curent de către serviciile de spionaj imperialiste. Prima consta în tentativa de a sparge unitatea de monolit dintre partid şi popor şi de a instala pluralismului politic şi ideologic. Cea de-a doua formă consta în răspândirea „virusului naţionalismului” care produsese „ieşiri provocatoare ale naţionaliştilor din ţările baltice”[32]. Este foarte posibil ca Cebrikov să fi crezut în aceste aberaţii, însă lui Gorbaciov, ele i-au provocat o lejeră stare de jenă. El era mult mai aproape de vederile relativ flexibile ale lui Kriucikov, care înţelesese că teoria conspiraţiei trebuia să fie cel puţin temporizată, pentru a se adecva cerinţelor *„noului mod de gândire".* Gorbaciov a întreprins acţiunea fără precedent de a-1 lua cu el pe Kriucikov, călătorind incognito, în prima vizită efectuată la Washington, în decembrie 1987, pentru semnarea unui tratat vizând eliminarea rachetelor cu rază medie şi scurtă de acţiune, cel dintâi tratat care limita arsenalurile nucleare ale supraputerilor. Niciodată nu se mai întâmplase ca un lider sovietic să fie însoţit în Occident de către şeful PGU-ului[33].

în vara anului 1982, Gorbaciov a adus un călduros elogiu „muncii hotărâte” desfăşurate de conducerea KGB-ului şi a GRU în vederea „ameliorării activităţii instituţiilor respective în condiţiile create de stadiul actual de dezvoltare al societăţii noastre şi de deschiderea către procesele democratice”[34]. în acel moment, zilele lui Cebrikov la conducerea KGB- ului erau deja numărate. El a fost înlocuit de Kriucikov în octombrie 1988, însă şi-a păstrat timp de încă 11 luni locul din Politburo. Pentru prima oară în istorie, preşedinţia KGB-ului a fost încredinţată şefului sectorului său extern; acest fapt demonstra atât prestigiul de care beneficia PGU-ul la începutul epocii Gorbaciov, cât şi importanţa acordată de liderul sovietic informaţiilor furnizate de acest serviciu.

Cu ocazia plecării de la conducerea PGU-ului, Kriucikov a propunţat un discurs de adio intitulat „O viziune obiectivă asupra lumii”, care reprezenta un cocktail de idei vechi şi noi într-o perspectivă optimistă, din care rezulta că imaginea internaţională a Uniunii Sovietice era transforrfiată graţie

Perestroikăi:

„Imaginea adversarului, a statului sovietic (perceput) ca o societate totalitară şi semi-civilizată, începe să se erodeze, iar adversarii noştri politici şi ideologici încep să recunoască natura profundă a reformelor noastre şi efectul lor benefic asupra politicii noastre externe”.

Krucikov a adăugat o tentă autocritică privitoare la KGB şi la viziunea sa tradiţională asupra Occidentului:

Cea mai importantă dezvoltare a liniei X la începutul anilor ’90, a fost înregistrată în Japonia şi în Coreea de Sud[30]. Aplicaţiile noţiunilor din S&T introduse în industria sovietică necesită însă proceduri extrem de complicate. Realizarea de duplicate ale noilor generaţii de microcirCuite americane şi japoneze implică individualizarea a sute de mii de contacte şi cunoaşterea unor procedee de producţie complexe. Cea mai bogată recoltă de S&T din istoria serviciilor secrete nu a putut preveni adâncirea prăpastiei existente între tehnologia occidentală şi cea sovietică, în special în alte domenii decât cel a apărării. Această prăpastie face din ce în ce mai dificilă imitarea invenţiilor occidentale mai avansate, în ciuda furtului de informaţii.

In afară de procurarea unui volum uriaş de informaţii politice, ştiinţifice şi tehnologice, KGB-ul a contribuit din plin şi la elaborarea *noului mod de gândire* al epocii Gorbaciov. Dezintegrarea sistemului sovietic monopartit s-a datorat, aşa cum arată Ernest Gellner, unui proces de deteriorare internă desfăşurat în două etape. în epoca stalinistă, regimul fusese bazat pe teroare şi pe un crez obligatoriu pe care puţin îndrăzneau să-l conteste. Factorul teamă a dispărut în bună parte în perioada lui Hrusciov. Pentru majoritatea cetăţenilor sovietici represiunea făcuse loc stagnării. Spre sfârşitul epocii Brejnev, încrederea în sistem dispăruse şi odată cu ea, şi teama pe care sistemul o inspirase. Rămăsese ceea ce istoriograful sovietic Batkin avea să numească „domnia cenuşiului”: o birocraţie inertă, lipsită de voinţă şi coruptă[31].

Transfigurarea sistemului sovietic în declin şi adoptarea unei politici externe „luminate” s-a datorat şi unei schimbări în modul de percepţie al conducerii sovietice în străinătate, în special în Occident.

în persoana lui Mihail Gorbaciov, Uniunea Sovietică descoperise un lider conştient de faptul că sistemul comunist era pe cale de disoluţie şi în căutare de soluţii noi. Consilierul cel mai influent al acestuia, Aleksandr Iakovlev, ambasador în

Canada între anii 1974-1983, avea o cunoaştere nemijlocită a Occidentului, cu toate că mentalitatea lui era uşor marcată de îndoctrinarea marxist-leninistă.

în anul 1987, amploarea şi ritmul de implementare al „noii gândiri” a lui Gorbaciov au devenit intolerabile pentru Viktor Cebrikov. El foloseşte ocazia celei de-a 110-a aniversări a lui Feliks Dzerjinski, pentru a readuce la lumină teoria conspiraţiei:

> „Una dintre ţintele principale ale activităţii subversive desfăşurate de serviciile speciale ale statelor imperialiste a rămas în continuare filosofia sovietică şi potenţialul moral şi politic al societăţii noastre... Din acest motiv, nucleele subversive nu cruţă nici un efort pentru a discredita teoria marxist-leninistă şi politica Partidului Comunist,

Culegerea de informaţii S&T din domeniul apărării - cea mai importantă componentă - era coordonată la începutul anilor '80 de către Comisia Industrială Militară (VPK); Gorbaciov o va înălţa la rangul de Comisie de Stat pentru Complexul Militar şi Industrial, care superviza toată producţia de armament. VPK era condusă de un vice-prim ministru şi avea în subordine cinci agenţii calificate în colectarea de informaţii: GRU, Direcţia I Centrală a PGU, Comisia de Stat pentru Ştiinţă şi Tehnologie (GKNI), o secţiune secretă a Academiei de Ştiinţe şi Comisia de Stat pentru Relaţii Economice Externe (GKES). Documentele furnizate de o „cârtiţă” franceză infiltrată în Direcţia I la începutul anilor ’80 (nume codificat Farewell) revelează faptul că în 1980, VPKa ordonat realizarea a 3 617 „sarcini de achiziţionare” de S&T, din care 1 085 au fost realizate în acelaşi ani, în beneficiul a 3 396 proiecte de cercetare şi de dezvoltare sovietice[27]. In 1980, 61,5% din informaţia deţinută de VPK provenea din surse americane (nu toate din Statele Unite), 10,5% din Republica Federală a Germaniei, 8% din Franţa, 7,5% din Marea Britanie şi 3% din Japonia.

Cu toate că nu există statistici referitoare la perioada Gorbaciov, toate evidenţele sugerează că ponderea S&T sovietice a continuat să crească. Printre succesele majore înregistrate de VPK se numără: o versiune sovietică a sistemului radar aeropurtat de control AWACS; bombardierul rus Blackjack copiat după Bl-B american; seria de computere RYAD, luată de la Texas Instruments[28]. Se estimează că aproximativ 150 de sisteme de armament sovietic sunt tributare tehnologiei furate din Occident.

Ceva mai puţin de jumătate din activitatea Direcţiei T deserveşte scopurile VPK Din 5 456 de „mostre” (motoare, componente electrice, microcircuite) dobândite în 1980, 44% au fost destinate industriei de apărare, 28% industriei civile, prin intermediul GKNT şi 28% KGB-ului şi altor agenţii. In acelaşi an - poate că a fost unul excepţional - peste jumătate din informaţia obţinută de Direcţia T provenea din surse ale serviciilor de informaţii aliate, cu precădere est-germane şi cehoslovace[29]. Chiar şi la începutul anului 1990, anumite servicii de informaţii est-europene au încercat să-i impresioneze pe noii lideri politici, concentrându-se asupra tipului de tehnologie occidentală necesar modernizării industriilor depăşite din ţările respective.

Rezultatele pozitive înregistrate de Direcţia T în Europa au inclus informaţii provenite din Italia, cu privire la sistemul Catrin de comunicaţii electronice pe câmpul de luptă care urmau să fie adoptate de NATO la începutul anilor '90; au inclus de asemenea folosirea unei echipe de *hackers* germani - programatori autodidacţi - care, jucându-se la computer, au reuşit să pătrundă în banca de date a Pentagonului, în bazele de date cu secrete militare şi cercetări de avangardă în domeniul informaticii.

transferat la KGB; după un stagiu de pregătire la Institutul Andropov, el a preluat un post la lasenevo. în 1971 a fost numit la New Delhi, la conducerea liniei PR şi apoi chiar în fruntea rezidenţei, din 1975 până în 1977. După răsturnarea de la putere a Şahului, în 1979 el devine rezident la Teheran, unde va rămâne până la expulzarea sa în anul 1983. în vara anului 1985, când Gordievski a părăsit definitiv PGU-ul, Şerbaşin era al doilea om în ierarhia Direcţiei RI, în cadrul căruia se elaborau rapoartele către conducerea politică superioară[24]. Documentele întocmite de Şerbaşin lăsaseră o excelentă impresie asupra membrilor Biroului Politic, ceea ce a influenţat decisiv instalarea lui în postul părăsit de Kriucikov.[24]

La începutul anilor '90, KGB-ul va continua să exploateze fascinaţia tradiţională resimţită de liderii sovietici faţă de rapoartele strict secrete. Ca şi în trecut, KGB-ul va continua să prezinte materiale inspirate din surse cu acces liber - de exemplu, mass media - ca provenind de Ia agenţii săi secreţi. Şerbaşin defineşte principala sarcină a PGU-ului drept „misiunea de a furniza conducerii sovietice informaţii precise şi veridice referitoare la planurile şi intenţiile reale ale celor mai importante ţări occidentale, cu privire la ţara noastră şi la

cele mai importante probleme internaţionale”[25]. Va fi în continuare alimentat din răsputeri mitul conform căruia, PGU reprezintă unica instanţă posesoare a adevărului despre Occident. Influenţa PGU-ului va spori, pe măsura accentuării dificultăţilor militare, ideologice şi economice cu care se confrunta Uniunea Sovietică. Dezintegrarea Pactului de la Varşovia va obliga Kremlinul să retragă sute de mii de soldaţi din Europa de Est Criza economică va impune reducerea drastică a ajutoarelor acordate ţărilor în curs de dezvoltare. Ca atare, serviciile de informaţii îşi vor asuma un rol mai important în prezervarea influenţei sovietice, atâta câtă mai rămăsese, asupra lumii exterioare.

Cea de-a doua prioritate majoră a serviciilor de spionaj extern era reprezentată, în viziunea lui Gorbaciov, de domeniul spionajului ştiinţific şi tehnologic (S&T).

Câţiva ani la rând, Direcţia T înregistrase o serie de succese importante. Dinamicul şi ambiţiosul şef al acestei direcţii, Leonid Sergheevici Zaiţev, care începuse să se specializeze în domeniul S&T încă din perioada de activitate la rezidenţa din Londra, în anii ’60, era hotărât să nu cedeze de sub control nici o iotă din ceea ce considera a fi imperiul său informativ. Zaiţev afirma că Direcţia sa se autofinanţează integral, iar valoarea S&T colectată compensa toate costurile operaţiunilor externe ale KGB-ului. Direcţia T se bucura de o doză crescândă de autonomie în cadrul PGU. Ofiţerii săi, proveniţi în marea lor majoritate din medii ştiinţifice şi inginereşti, beneficiau de o pregătire aparte la Institutul Andropov. Şi totuşi, Direcţia T era numai o componentă - deosebit de importantă, într- adevăr - în cadrul angrenajului complex de colectare a S&T[26].

la Moscova. în schimb, rezidenţa a expediat la Centru un raport bazat pe articol, afirmând că informaţiile derivau din surse confidenţiale[20].

Menţinerea legăturii cu agenţii activi necesita demersuri foarte laborioase, din cauza complicatelor proceduri de contrasupraveghere instituite de KGB. Pentru a se întâlni cu un agent la orele 16, ofiţerul de caz trebuia să părăsească rezidenţa în jurul orei 13, să conducă maşina pe un traseu prolix, să parcheze într-un loc cât mai anonim şi aglomerat şi să fie preluat în maşina condusă de un alt ofiţer. Urma încă o oră de „plimbare” cu maşina pentru a scăpa de eventualele maşini de filaj ale serviciilor de secrete inamice. în acest timp, linia KR din ambasadă monitoriza comunicaţiile radio dintre

echipele de supraveghere, pentru a depista existenţa vreunei misiuni de supraveghere: această activitate purta numele codificat „Impuls”. Staţiile de emisie-recepţie ale ofiţerului de caz şi colegului său erau acordate pe aceeaşi lungime de undă cu aparatul ambasadei, care emitea un avertisment codificat, constând în repetiţia în Morse a unei litere din alfabet. Pe la orele 15, dacă nu fusese detectat nici un fel de filaj, ofiţerul de caz părăsea maşina colegului său şi se îndrepta pe jos, sau cu transportul în comun, către locul de întâlnire de la orele 16 cu agentul său[21].

în ciuda tuturor schimbărilor suferite de KGB în ultimul sfert de secol, principala prioritate operaţională rămăsese aceeaşi ca pe vremea recrutării „celor cinci magnifici”. Planul de lucru al rezidenţelor includea în 1984 următoarea formulă tradiţională, repetată de Kriucikov: „Principalele eforturi trebuie să se concentreze asupra recrutării de agenţi valoroşi”. Kriucikov cerea rezidenţelor să exploreze noi posibilităţi de recrutare „în special în'rândurile tinerilor cii perspective de penetrare a ţintelor interesante pentru noi”[22]. Nu există indicii din care să reiasă că Kriucikov şi-ar fi schimbat opinia din momentul în care a devenit preşedintele KGB- ului, în 1988.

încă de când a preluat puterea în martie 1985, Mihail Gorbaciov a considerat că există două priorităţi majore în privinţa operaţiunilor externe ale KGB^ului. în primul rând, el era de părere că o politică externă dinamică necesită un serviciu de informaţii dinamic. Iniţiativele fără precedent demarate de el trebuiau urmărite în cel mai complet şi rapid mod posibil, prin reacţia occidentală suscitată.

Sarcinile sporite alocate liniei PR deveniseră evidente încă înainte de fuga lui Gordievski din Rusia, în vara anului 1985. Prioritatea principală a PGU-ului a reieşit din însăşi alegerea lui Leonid Vladimirovici Şerbarşin, în septembrie 1989, în funcţia de şef al PGU-ului, în locul lui Kriucikov[23]. Şebarşin îşi începuse cariera ca simplu diplomat în Pakistan, între anii 1958-1963 şi 1966-1968, unde a devenit colaborator al rezidenţei KGB. La încheierea celei de-a doua perioade de activitate în Pakistan, el a fost

Deşi ambasadele sovietice îşi scriu rapoartele către Moscova pe hârtie obişnuită, rezidenţele utilizează filme negative de 35 mm. Mesajul de trimis este mai întâi cifrat, apoi fotografiat. Corespondenţa de la Centru soseşte înregistrată pe film developat, a cărui lectură se face cu un

revelator de microfilme. Telegramele către Centru încep cu o formulă standard, ca în exemplul de mai jos:

Tovarăşul Ivanov

1-77-81090-91-111-126 în care:

Ivanov este denumirea codificată a departamentului căruia i se adresează telegrama, în acest caz, Departamentul I (America de Nord); I arată că telegrama se referă la informaţii şi nu la altceva, spre exemplu, „măsuri active” sau detalii operative privind dirijarea de agenţi.

Secvenţele numerice care încep cu 7 arată cine a elaborat textul. 77 indică faptul că textul a fost scris la rezidenţă, 78 de către sursă, 79 traducerea unui text oficial.

Numărul 8 precede luna şi anul raportului, în acest caz octombrie 1990.

Numărul 9 indică tipul de sursă: 91 reprezintă un agent (ca în cazul de faţă), 92 - un contact confidenţial, 93 - o ţintă de investigat îndeaproape *(Razrabotka),* 94 - un contact oficial.

Numărul 11 precede indicaţia gradului de credibilitate: 111 - credibil (ca în cazul de faţă), 112 - neverificat, 113 - improbabil.

Numărul 12 se referă la ocupaţia sursei; 121 indică o sursă guvernamentală, 126-osursădin Ministerul de Externe, 1213- din presă[19].

După experienţa lui Gordievski, rapoartele KGB nu erau întotdeauna de o foarte mare precizie. Uneori se atribuiau unor surse neprecizate, informaţii culese din presă, sau chiar se inventau detalii care puteau fi pe placul Centrului. La 25 martie 1985, s-au cerut rezidenţei din Londra informaţii urgente, privitoare la reacţiile britanice faţă de întâlnirile lui Gorbaciov cu Comitetul Consultativ al Internaţionalei Socialiste. Deoarece sursele nu puteau fi contactate în timp util, linia PR a inventat pur şi simplu o serie de răspunsuri flatante pentru Gorbaciov; au tost date ca surse o serie de contacte fictive. In ziua următoare, rezidenţei i s-a solicitat un alt raport urgent, asupra negocierilor vizând intrarea Spaniei şi Portugaliei în CEE. De această dată, ofiţerul PR, V. K Zamorin, a consultat presa britanică şi a compilat un raport, atribuit tot unor surse confidenţiale. La scurt timp după aceea, rezidenţa a descoperit un articol în *The Economist Foreign Report,* care identifica zortele geografice în care Uniunea Sovietică reuşise să obţină tehnologie occidentală avansată, precum şi cele în care nu avusese succes. Ştiind că articolul ar fi fost considerat la Centru drept un act de dezinformare, rezidenţa nu l-a trimis

Atunci când, în 1988, KGB-ul a iniţiat campania sa de „public relations”, absenţa personalului feminin a devenit stânjenitoare. In cadrul unei emisiuni la televiziune din 1989, în care cinci ofiţeri KGB, toţi bărbaţi, răspundeau la întrebări telefonice, a fost pusă întrebarea: „Există femei la KGB? Dacă există, ce procent reprezintă din total, şi ce gen de activităţi desfăşoară ele?” Generalul-maior Anatoli Petrovici Bondarev a răspuns cu oarecare jenă: „Există femei la KGB. In anumite sectoare, ele sunt pur şi simplu de neînlocuit. In ceea ce priveşte procentajul, nu sunt pregătit să răspund acum. Nu m-am aşteptat să-mi fie pusă această întrebare şi de aceea nu am consultat statisticile în această privinţă”. Nici unul dintre colegii lui Bondarev nu a părut dispus să-şi amintească nici statisticile, nici sectoarele în care femeile sunt „de neînlocuit (la cantină şi dactilografie)”. Moderatorul emisiunii a fost obligat să treacă la un alt subiect, mai puţin stânjenitor[16]. în anul 1990 a fost aleasă cea dintâi Miss KGB, în persoana Katiei Maiorova, prima deţinătoare din lume a titlului de „regină a frumuseţii din serviciile secrete”. *Komsomolskaia Pravda* a relatat că dra Maiorova purta o vestă anti-glonţ, cu o graţie de manechin de la Pierre Cardin şi era capabilă să-şi anihileze adversarul cu „o lovitură de karate în cap”[17].

Atât în străinătate, cât şi la Iasenevo, modul de lucru nu părea a fi înregistrat modificări remarcabile în epoca Gorbaciov. Majoritatea ofiţerilor din rezidenţele externe funcţionau pe trei linii principale: PR (informaţii politice), KR (contra-informaţii şi securitate) şi X (ştiinţă şi tehnologie). Şeful fiecărei linii beneficia de statutul de rezident adjunct. Proporţia ofiţerilor din fiecare linie era de 40 la PR, 30 la KR şi 30 la X. La începutul misiunii în străinătate, ofiţerii erau îndoctrinaţi cu ideea că pretutindeni îi pândeşte primejdia „provocărilor”, puse la cale de serviciile de spionaj occidentale. După cum îşi aminteşte Gordievski, când soseau la post ofiţerii sovietici îşi suspectau proprii vecini, pe vânzătorii din magazinele unde făceau cumpărături, pe grădinarii din parcurile londoneze prin care se plimbau, crezându-se supuşi unei permanente supravegheri. Treptat, se eliberau de această obsesie.

Ziua de lucru la rezidenţă începea la ora 8.30. Ofiţerii din linia PR studiau la început presa cotidiană. Toate cadrele îşi recuperau mai întâi servietele din safe. Aceste serviete, numite *Papka,* erau mai mari decât genţile diplomat obişnuite. Ele conţineau un caiet de notiţe *(Rabohaia tetrad),* cu toate

contactele operative şi principalele subiecte ale corespondenţei cu Centrul. Un alt caiet era destinat elaborării telegramelor şi rapoartelor către Moscova. Fiecare ofiţer deţine un sigiliu propriu, cu o emblemă distinctivă şi un număr, pe care îl ţine de obicei, împreună cu legătura de chei. La sfârşitul fiecărei zile de muncă, ofiţerul îşi încuie şi îşi sigilează servieta, pe care o depune în safe[18].

conducere auto. Absenţa practicii conducerii automobilelor reprezenta principala cauză a accidentelor de circulaţie provocate de tinerii ofiţeri sovietici, în primele lor misiuni în străinătate[13].

în prima jumătate a anilor ’80, absolvenţii Institutului Andropov nu vizitau (şi probabil, nici acum nu vizitează) cartierul general de la lasenevo, până în momentul când începeau să lucreze efectiv.

înainte de a i se încredinţa prima misiune în străinătate, tânărul ofiţer trebuia să treacă o serie de probe. Trebuia să devină membru de partid. Trebuia să se căsătorească. Trebuia să stăpânească deprinderile profesiunii de acoperire - ziarist, funcţionar, membru al unei delegaţii comerciale; un „avocat al diavolului” îl supunea unui autentic interogatoriu, cu scopul de a descoperi eventualele lacune din pregătirea ofiţerului, legate de personalitatea de împrumut. După acest test urma o evaluare finală. Până îa defecţia lui Levcenko, în 1979, aspiranţii la un post în străinătate aveau nevoie de recomandări din partea a trei colegi. După fuga lui Levcenko, numărul de recomandări necesare a crescut la cinci[14].

După obţinerea aprobării, fiecare ofiţer trebuia să pregătească un „plan propriu preliminar de lucru”, pe care-1 supunea de asemenea aprobării şefilor săi. Urma în final, un stagiu de pregătire practică în domeniul profesiunii de acoperire.

Pe toată durata pregătirii care preceda numirea la post, ofiţerul trebuia să studieze limba ţării de destinaţie, să citească operele literare den crini Astfel, cadrele care funcţionau în Marea Britanie trebuiau să-l fi citit, Dickens, pe Fielding, dar şi pe Le Carre[15].

Soţia ofiţerului respectiv era obligată să frecventeze un curs de 3 luni, ţinut la centrul special din Piaţa Subovskaia de la Moscova. Cursul includea prelegeri asupra specificului activităţii de la KGB şi asupra unor aspecte din ţara de destinaţie; soţiile erau îndemnate să aibă o atitudine discretă şi să nu facă reproşuri soţilor, dacă vin seara târziu acasă. în

anul 1983, Institutul Andropov a iniţiat cursuri de un an, pentru pregătirea în domeniul muncii informative a acelor soţii de ofiţeri care aveau să lucreze în tandem cu soţii lor.

Este interesant de remarcat faptul că în primii ani ai epocii Gorbaciov existau mai puţine femei cu funcţii de răspundere la PGU, decât în ultimii ani ai perioadei staliniste, într-o ţară în care 90% din cadrele didactice, 80% dintre doctori şi 30% dintre ingineri erau de sex feminin. 10% dintre salariaţii de la Iasenevo erau femei, majoritatea pe post de secretare, dactilografe, programatoare, personal de îngrijire, bucătărese şi chelneriţe. întâlnirea unei femei pe coridoarele PGU-ului reprezenta un eveniment. Una dintre puţinele femei cu grad de ofiţer, care lucra în cadrul secţiunii franceze a Serviciului A („măsuri active"), era în permanenţă ţinta unor glume licenţioase, din partea colegilor, ea fiind poreclită „doamna care stă deasupra Franţei"[15].

de-al doilea război mondial (tătari din Crimeea, calmuci, ceceni şi inguşi), precum şi etnicii finlandezi, coreeni, germani şi greci. Fapt cu totul remarcabil, nici polonezii nu erau acceptaţi în această instituţie care-i dedica lui Felix Dzerjinski un adevărat cult, înconjurându-i statuia cu flori proaspete în fiecare zi. Lituanienii, letonii şi estonii erau priviţi cu suspiciune, dar nu erau respinşi în mod automat. Şi armenii erau consideraţi suspecţi, deoarece mulţi dintre ei aveau rude în străinătate. Nici o altă minoritate nu era supusă discriminării, în afara celor menţionate. In Institutul Andropov se practica discriminarea religioasă şi de sex. Toţi candidaţii erau de sex masculin (se făcea excepţie pentru soţiile anumitor cadre ale PGU-ului, care participau la cursuri rezervate lor în exclusivitate). Orice formă de practică religioasă era interzisă[10].

In anul 1990, PGU a anunţat pentru prima oară, care erau calităţile necesare candidaţilor la admitereă în Institutul Andropov:

> „Este nevoie desigur, de o constituţie sănătoasă şi robustă şi de capacitatea de a învăţa limbi străine. Orice salariat al PGU vorbeşte două limbi; există şi cadre care vorbesc 3 sau 4 limbi străinerînsă cerinţa principală, pentru toate viitoarele cadre operative, care vor lucra în domeniul culegerii de informaţii, fără excepţii, va fi fidelitatea absolută şi devotamentul faţă de cauză".

Tot în anul 1990 s-a anunţat că aspiranţii la PGU trebuiau să fie capabili de a sări cu paraşuta: „Cel căruia îi este frică să sară cu paraşuta dintr-un avion nu este un candidat potrivit"[11].

Studenţii admişi la Institutul Andropov primeau o nouă identitate şi o „legendă” (acoperire), care aveau valabilitate pe toată durata cursului. Chiar dacă deţineau grade militare, studenţii îmbrăcau haine civile. Cei care frecventau cursurile de trei ani, lucrau 6 zile pe săptămână şi frecventau 48 de ore de cursuri: 14 ore de limbi străine, 12 ore de studiere a procedurilor operative, 8 ore de probleme de actualitate şi studiu zonal geografic, 4 ore de „socialism ştiinţific”, 4 ore de sport şi pregătire fizică, 2 ore de pregătire militară. Studenţii aveau la dispoziţie două biblioteci: una cu cărţi care puteau fi luate cu împrumut, iar cealaltă cu documente secrete, care puteau fi consultate în sala de lectură[12].

Pe la mijlocul deceniului nouă, cele trei facultăţi principale ale Institutului Andropov erau conduse de ofiţeri care activaseră la rezidenţa din Londra, anterior expulzărilor în masă din 1971: Iuri Modin, şeful serviciului de informaţii politice; Ivan Şişkin, şeful serviciului de contraspionaj; Vladimir Barkovski, şeful serviciului de informaţii ştiinţifice şi tehnologice.

La interval de 6 luni, studenţii petreceau o săptămână la „Vila” din Moscova, centrul de antrenament operativ condus de un funcţionar cu gradul de general. Cunoaşterea Occidentului era una dintre noţiunile cele mai dificile de dobândit în şcoală. Pregătirea includea şi lecţii de

funcţionari legali şi nici un ilegal. S-a decis astfel întărirea rezidenţei. Activitatea serviciilor sovietice în Australasia s-a ameliorat în anul 1984, datorită alegerii în Noua Zeelandă a guvernului laburist condus de David Lange, care promova un program antinuclear. Până în acel moment, prezenţa KGB-ului în Noua Zeelandă fusese aproape inexistentă. Centrul a primit totuşi cu satisfacţie ştirea alegerii lui Lange, şi a transmis rezidenţei londoneze că atribuie o „enormă importanţă” organizării suportului european pentru decizia luată de guvernul laburist neo-zeelandez, de a închide porturile ţării pentru navele americane care transportau arme atomice[9].

Cu minime excepţii, la începutul guvernării Gorbaciov KGB-ul nu-şi mai lărgea aria de activitate în afara ţării. Exista intenţia constituirii de rezidenţe în Israel, Coreea de Sud, Chile şi Africa de Sud. Insă, în linii generale, prăbuşirea preţului petrolului şi propria criză economică au împiedicat Uniunea Sovietică să continue expansiunea serviciilor sale de informaţii în lume, neîntreruptă timp de un sfert de secol.

In peisajul vastei birocraţii sovietice, locurile de muncă disponibile în cadrul Direcţiei întâi Centrale, continuau să exercite o atracţie irezistibilă asupra candidaţilor la funcţii în aparat. Cele 300 de posturi disponibile anual la Institutul Andropov, erau obiectul unei concurenţe acerbe. Pentru a fi angajat la PGU, candidatul trecea printr-o serie de prestigioase institute moscovite, cum era MGIMO (Institutul de Stat din Moscova pentru Relaţii Internaţionale), absolvit şi de Gordievski în 1962. Lebedev, rectorul acestui institut, ceda deseori insistenţelor ofiţerilor superiori ai KGB, care doreau ca fiii lor să studieze la MGIMO şi profita de multe ori de această situaţie. O dată, a cerut unui rezident în străinătate, care-1 solicitase în legătură cu admiterea fiului său la institut, un catalog german cu arme de vânătoare. Apoi a selectat din catalog o armă costisitoare, pe care rezidentul i-a oferit- o în dar. Fiul său a fost desigur admis la institut. în ciuda relaţiilor influente pe care le deţinea în cadrul Comitetului Central, Lebedev şi-a păstrat postul numai 18 luni după venirea lui Gorbaciov la conducerea statului. El a fost demis în anul 1986.

Pe la mijlocul anilor ’80, în interiorul PGU-ului se auzeau tot mai frecvente proteste la adresa faptului că prea mulţi candidaţi la institutele de specialitate din Moscova erau fiii răsfăţaţi ai unor părinţi cu funcţii importante. Ca urmare, un număr din ce în ce mai mare de studenţi au început să fie selecţionaţi din provincie. Unii dintre tinerii aduşi la Institutul Andropov vedeau Moscova pentru prima oară. Admiterea era deosebit de selectivă. Evreii nu erau acceptaţi, cu puţine excepţii, în cazurile când tinerii proveneau din tată ne-evreu şi mamă evreică, naţionalitatea lor fiind ne-evreiască. Erau excluşi, de asemenea, reprezentanţii minorităţilor naţionale deportate în Siberia în timpul celui

mai puţine daune decât cele produse ambasadei în urmă cu un deceniu. Acum pare improbabil ca Centrul să fi reuşit, graţie lui Lonetree, să implanteze instalaţii de ascultare în punctele importante ale ambasadei, sau să acceadă la camera de cifruri a acesteia[7].

Cea mai importantă infiltrare a SIGINT-ului în Statele Unite, în anii ’80, a fost de bună seamă cea legată de Ronald William Pelton, care lucrase la NSA din 1964 până în 1979, în ianuarie 1980 oferindu-şi serviciile rezidenţei principale a KGB de la Washington. Timp de aproape şase ani, până la arestarea lui în noiembrie 1985, Pelton a furnizat rapoarte ample, cu

informaţii detaliate asupra activităţii NSA şi a procedeelor de securitate utilizate de aceasta. Pelton a pus la dispoziţia Direcţiei a XVI-a un document de 60 de pagini intitulat „Dosar cu parametrii semnalelor”, unde preciza cărui tip de comunicaţii sovietice i se acorda o atenţie prioritară la NSA, cum se derula analiza acestora şi cu ce rezultate. Printre altele, Pelton a compromis cinci sisteme de interceptare, cel mai important fiind Operaţiunea Ivy Bells, în cadrul căreia fuseseră instalate dispozitive de ascultare în submarinul sovietic din Marea Ohotsk[8].

Când Gorbaciov a fost ales secretar general, KGB-ul era un imens imperiu alcătuit din servicii de securitate şi de spionaj, cu circa 400000 de cadre în Uniunea Sovietică, 200000 de persoane în gărzile de frontieră, precum şi o vastă reţea de informatori. In ciuda importanţei acordate activităţii de SIGINT, Direcţia a XVI-a nu fusese încă promovat la nivelul de Direcţie Centrală. Secţiunea cea mai prestigioasă a KGB-ului continua să rămână serviciul său extern - Direcţia I Centrală - care fusese extins considerabil în ultimii douăzeci de ani. PGU-ul număra 12 000 de salariaţi în anul 1985, pe când în 1965 avusese numai 3 000 de cadre. Raza sa de acţiune crescuse proporţional. Japonia şi zona Pacificului urcau rapid pe lista de priorităţi a Centrului.

Aleksandr Alexandrovici Şapoşnikov, care devenise în 1983 rezident la Tokyo, era considerat un carierist. Reţeaua de agenţi japonezi, destrămată în anul 1979 ca urmare a defecţiei lui Stanislav Levcenko, a început să se refacă. In „planul de lucru” al PGU-ului pentru perioada 1982-1985, Oceanul Pacific era pentru prima oară considerat ca o zonă cu importanţă prioritară, în timp ce Japonia se afla, sub aspectul importanţei, după Statele Unite, China, India, Germania Federală, Marea Britanie şi Franţa.

In toamna anului 1984, în timpul unei reuniuni a Comitetului de partid din cadrul PGU, Nikolai Gribin, şeful Departamentului al Ill-lea, a fost întrebat de ce colectează colaboratorii săi din Australia atât de puţine informaţii asupra Chinei, în ciuda prezenţei acolo a unei mari comunităţi de emigranţi chinezi. Gribin a pus interlocutorului său întrebarea dacă ştie cumva care sunt dimensiunile rezidenţei KGB din Australia. Primind un răspuns negativ, el a explicat că în Australia efcistă numai şapte

alte 700 de companii, asociate activităţii de SIGINT. GRU organiza colectarea de informaţii prin intermediul a peste 20 de tipuri de mijloace de zbor şi 60 de nave de suprafaţă. In cei

20 de ani care s-au scurs de la lansarea pe orbită a lui Kosmos 189 în 1967, Uniunea Sovietică a trimis pe orbită peste 130 de sateliţi de spionaj, pentru a obţine rezultatele preconizate de Direcţia pentru Informaţii Spaţiale al GRU, care deţinea o bază proprie la Vatutinki, situat la 50 de kilometri sud de Moscova.

Direcţia a XVI-lea a KGB (criptanaliza), deşi mai redus numeric decât Direcţia al VI-lea a GRU (criptanaliza), a cunoscut de asemenea o rapidă expansiune. In zilele noastre, KGB-ul dispune de propriul sistem computerizat în centrul oraşului şi de un mare laborator la Kunţevo, la 15 kilometri nord-vest de lasenevo, pe partea exterioară a liniei de centură care înconjoară Moscova. Direcţia a XVI-a, ca şi GRU, dispunea de secţiuni speciale pe lângă misiunile diplomatice şi comerciale sovietice în peste 60 de ţări. în general, aceste secţiuni se ocupau în exclusivitate de colectarea de informaţii prin SIGINT, interpretarea datelor efectuându- se la Moscova. KGB şi GRU îşi împărţeau gestionarea unei serii de secţiuni SIGINT în alte ţări ale blocului, sau în ţări filosovietice; cele mai importante baze erau instalate la Lourdes, în Cuba, lângă Aden, în Yemenul de Sud şi la Cam Rank în Vietnam. Cu toate că GRU se dedica în mod special comunicaţiilor militare şi informaţiilor electronice, iar Direcţia a XVI-a a KGB-ului se concentra asupra traficului diplomatic şi economic, între cele două agenţii exista un anumit paralelism[3].

Direcţia a XVI-a continua să se adreseze Departamentului al VI-lea al PGU pentru a obţine materialul cifrat furnizat de agenţii externi. Reprezentantul Direcţiei a XVI-a, pe lângă rezidenţa din Londra i-a spus lui Gordievski că în acea perioadă nu exista nici o sursă britanică de material cifrat la nivel înalt. în schimb, se înregistrau numeroase succese în Lumea a treia; majoritatea comunicaţiilor din aceste ţări reprezentau o carte deschisă pentru analiştii Direcţiei a XVI-a. Succese remarcabile s- au înregistrat şi în diferite ţări ale NATO. în 1984, rezidenţa de la Londra a fost informată de la Centru că un specialist în criptanaliză de la Ministerul de Externe al unei ţări membre a NATO, care lucrase în ultimii zece ani pentru KGB, avea să fie numit la ambasada sovietică de la Londra. însă acel agent a murit chiar în ajunul transferului său la Londra[6].

în 1986 s-a produs o nouă dovadă a persistentei vulnerabilităţi a ambasadei SUA la Moscova; doi puşcaşi marini din serviciul de gardă au recunoscut că au facilitat intrarea în ambasadă a unor agenţi KGB. în anul 1987, sergentul Clayton J. Lonetree de la Marină, care se lăsase sedus de o anumită Violetta Seina, colaboratoare a KGB-ului, a

fost condamnat la 30 de ani de închisoare. Cu toate acestea, graţie unor dispozitive de securitate mai eficiente, aventurile amoroase ale lui Lonetree au provocat

consecinţă, nici posibilitatea de a se pune capăt „exploatării" occidentale. Incapabil de a înţelege că problema era sistemul însuşi, KGB-ul spera că Gorbaciov va induce dinamismul şi disciplina necesare ieşirii din stagnarea economică şi realizării unei „corelaţii de forţe" cu Vestul. în timpul ultimelor două luni de viaţă ale lui Cernenko, KGB-ul a depus mari eforturi pentru a-1 instrui pe Gorbaciov, astfel încât el să poată impresiona Biroul Politic cu nivelul cunoştinţelor sale în domeniile cele mai diverse. Rapoartele elaborate de KGB, în aceeaşi perioadă, erau astfel redactate încât să confirme argumentaţia lui Gorbaciov. Alegerea lui Gorbaciov în funcţia de secretar general al partidului, în martie 1985, nu se datorează în totalitate susţinerii KGB-ului. Totuşi, Centrul a considerat alegerea lui drept o mare victorie proprie[4]. în aprilie, Cebrikov, care era membru supleant al Biroului Politic din decembrie 1983, devine membru cu drepturi depline, în timp ce ministrul Apărării rămâne doar supleant.

Gorbaciov nu a întârziat să facă dovada sprijinului pe care, la rândul său, îl acorda KGB-ului, atât în ţară cât şi în străinătate. în trecut, ori de câte ori ţările occidentale expulzau membri ai serviciilor de informaţii sovietice, Moscova răspundea în acelaşi mod, dar cu un număr inferior de expulzări, care ţinea cont de prezenţa, cantitativ redusă a agenţilor occidentali la Moscova. în 1977, când norvegienii au expulzat şase funcţionari, consecutiv cazului Haavik, URSS-ul a îndepărtat numai trei norvegieni. în 1985-1986, Gorbaciov a adoptat sistemul „dinte pentru dinte". Atunci când Marea Britanie a expulzat 31 de lucrători din serviciile sovietice de informaţii, Moscova a trimis acasă un număr egal de britanici, în septembrie şi octombrie 1986, SUA a expulzat aproximativ 80 de funcţionari ai serviciilor secrete de la Washington, New York şi San Francisco; era aproape imposibil de găsit un număr echivalent de americani, în posturi similare din URSS. Atunci, la sugestia KGB-ului, Kremlinul a interzis numerosului personal sovietic din ambasada americană să se mai prezinte la lucru[k] acest fapt provocând perturbări în programul de activitate diplomatică. în perioada iniţială a administraţiei sale, în care a acordat un puternic suport KGB-ului, Gorbaciov s-a ridicat la înălţimea celebrei descrieri pe care i-o face Gromîko: „un om cu zâmbet prietenos şi cu dinţi de oţel".

Serviciile de informaţii externe, la începutul epocii Gorbaciov, întrevedeau sfârşitul unei neîntrerupte perioade de expansiune care dura de peste douăzeci de ani. Cea mai extraordinară expansiune fusese înregistrată în domeniul SIGINT-ului, care cuprindea lumea întreagă. Deoarece această reţea controla obiective militare şi navale, expansiunea sa adusese mai mari beneficii pentru GRU, decât pentru KGB. Lajumătatea anilor ’80, armata sovietică număra 40 de regimente, 170 de batalioane şi

să intercepteze până la 90% din rachetele strategice sovietice şi că existau puţine şanse ca cercetarea sovietică în domeniu să atingă nivelul celei din Statele Unite[2].

Dificultatea Uniunii Sovietice de a intra în competiţie cu Occidentul îşi avea rădăcinile în starea din ce în ce mai precară a economiei sale. Fiind cea mai bine informată instituţie sovietică în privinţa ţărilor occidentale, PGU-ul era conştient de avansul economic din ce în ce mai substanţial al acestora, precum şi de faptul că statele din Vest considerau Uniunea Sovietică drept o „Volta Superioară* înzestrată cu rachete” şi nu o reală supraputere.

Obsesia atacului nuclear a fost înlocuită cu cea a conspiraţiei Vestului pentru exploatarea slăbiciunii economiei sovietice. Centrul era deosebit de alarmat din cauza unui document emis de CIA, care prezenta domeniile economiei sovietice asupra cărora urmau să se culeagă informaţii; printre acestea se numărau importurile de cereale şi alte produse agricole, rezervele de valută forte ale Uniunii Sovietice, necesarul de credite externe, procedurile de import şi comercializare a produselor alimentare străine.

La începutul anului 1985, PGU a difuzat către toate rezidenţele un avertisment urgent, privitor la pericolul „operaţiunilor subversive” care pot „determina serioase daune economice" blocului sovietic. Principalul pericol imediat provenea din importul sovietic de cereale:

> „Prin exploatarea anumitor dificultăţi cu care ne confruntăm în sectorul producţiei agricole, SUA încearcă să facă Uniunea Sovietică dependentă de importul de cereale, cu scopul de a utiliza arma alimentară pentru exercitarea de viitoare presiuni asupra Uniunii Sovietice”.

In timp ce Occidentul credea că Uniunea Sovietică obţinea cereale la preţuri de favoare, Centrul considera că sovieticii se lăsau exploataţi. Era citată deseori afirmaţia preşedintelui unei

companii exportatoare de cereale: „Este uşor de lucrat cu ruşii. Nu se agaţă de preţ, ba chiar plătesc câte opt dolari in plus la fiecare tonă”. PGU a recomandat „utilizarea activă” a informatorilor din interiorul organismelor comerciale sovietice, pentru a fi descoperiţi cei care se lăsau mituiţi, favorizând semnarea unor contracte neavantajoase. De asemenea, a fost pusă în discuţie „problema insolvabilă” a deteriorării alimentelor importate, în timpul transportului, ceea ce provoca „importante pierderi financiare”. „Nu este imposibil ca serviciile secrete ale adversarului să se servească de exportatorii de cereale pentru a contamina cu bună ştiinţă, marfa destinată Uniunii Sovietice, chiar în porturile de transbordare"’.

Fără o schimbare la nivelul conducerii sovietice, KGB-ul nu întrevedea sfârşitul dificultăţilor cu care se confrunta economia sovietică şi, în

N.T. Actualmente Burkina Fa»

PAISPREZECE
EPOCA GORBACIOV
1985

Gordievski şi colegii săi de la reztdenţa din Londra înţeleseseră pe la sfârşitul anului 1984, că Centrul sprijinea candidatura lui Gorbaciov la succesiunea lui Cemenko, deja muribund. înainte de vizita lui Gorbaciov in Marea Britanie, in fruntea unei delegaţii parlamentare sovietice, in decembrie 1984, rezidenţa a fost bombardată cu dispoziţii de a elabora materiale pentru Gorbaciov. în mod cu totul neobişnuit, solicitări suplimentare au continuat să sosească şi după ce rapoartele fuseseră elaborate şi predate. Cu siguranţă că multe din întrebările cărora li s-a solicitat răspuns dâ la rezidenţă au fost puse chiar de către Gorbaciov. Cum avea să se s&rşească greva minerilor britanici, care dura deja de opt luni? Care fuseseră mijloacele de subzistenţă ale minerilor în tot acest timp? Din ce fonduri şi-au luat salariile în timpul grevei? Cât primeau pe săptămână? Pe toată durata vizitei lui Gorbaciov, Centrul i-a cerut lui Gordievski elaborarea unor rapoarte zilnice. Vizita a reprezentat un real succes. Operaţiunea RYAN era moartă şi îngropată[1].

însă Centrul continua să nutrească temeri în ceea cţ priveşte o eventuală tentativă a NATO şi a Statelor Unite de a

dobândi avantaje strategice majore asupra Uniunii Sovietice. în februarie 1985, rezidenţa londoneză primeşte de la Centru un document intitulat „Politica americană cu privire la militarizarea spaţiului”, primul de acest gen. Scrisoarea din anexă, aparţinând lui Nikolai Petrovici Gribin, menţiona planurile spaţiale americane ca dovadă ulterioară a .perseverenţei administraţiei americane in direcţia asigurării propriei supremaţii militare in detrimentul Uniunii Sovietice”. Scrisoarea relata de asemenea despre proiectul Statelor Unite de a dota naveta spaţială cu .o armă aptă de a scoate din uz sistemele de orientare ale sateliţilor sovietici, sau de utilizare a’ navetelor pentru bombardament*. .Războiul stelelor” era considerat un pericol mai substanţial decât se estimase cu doi ani înainte. în aprilie 1985, colonelul A. I. Sajin, şefiil compartimentului ataşatului militar al ambasadei sovietice la Londra, a comunicat personalului diplomatic şi al rezidenţei că sistemul proiectului SDI (.Războiul stelelor*) va fi capabil

comunicat: „Nu aţi ţinut cont de această instrucţiune şi nu aţi trimis rapoartele din două în două săptămâni. Vă cerem să respectaţi cu stricteţe directiva în această chestiune”.

Rezidenţa a încercat să-şi aroge în aceste rapoarte bilunare merite pe care nu le avea. Este cazul manifestaţiilor de protest organizate la Greenham Common de către CND şi organizaţiile de femei, împotriva instalării rachetelor Cruise. Iniţial, ştiind că 300 de rachete nucleare sovietice cu rază medie de acţiune erau deja orientate spre ţintele lor occidentale, Centrul nu a putut să-şi imagineze că rachetele Cruise ar putea suscita proteste de masă. Când acestea au avut totuşi loc, KGB-ul a considerat că demonstraţiile de protest sunt rezultatul „măsurilor active” aplicate de rezidenţele sale[188].

în vara anului 1984, ofiţerii KGB care reveneau din concediul de la Moscova aveau cu toţii simţământul că Operaţiunea RYAN cădea treptat în desuetudine; obsesia lui Kriucikov şi a conducerii Centrului, cu privire la riscul unui atac nuclear occidental nu mai era împărtăşită nici de Departamentul Internaţional al Comitetului Central şi nici de Ministerul de Externe. Starea de anxietate în cadrul Centrului, era de asemenea în declin[189]. Doi mari susţinători ai Operaţiunii RYAN dispar de la Centru: în septembrie, mareşalul Ogarkov, şef de stat major şi ministru adjunct al Apărării, este îndepărtat din Moscova pentru „comportament neconform cu etica de partid”. Trei luni mai târziu moare mareşalul Ustinov, ministru al Apărării; succesorul său,

mareşalul Serghei Sokolov, nu primeşte rangul de membru cu drept de vot în Politburo.

în timpul Operaţiunii RYAN, lumea nu s-a aflat cu adevărat în pragul unui conflict nuclear. Dar, fără să îşi dea seama, în timp ce Able Archer 83 era în curs de desfăşurare, omenirea ajunsese neîngăduit de aproape de abisul atomic, mult mai aproape decât fusese în timpul crizei rachetelor din Cuba, în 1962. Printre membrii Biroului Politic din perioada imediat următoare crizei generate de paranoia sovietică şi de retorica americană se afla noul astru care apărea la orizont: Mihail Gorbaciov. Este imposibil ca el să nu-şi fi dat seama, că problemei destinderii dintre Est şi Vest trebuie să i se acorde prioritate absolută. în octombrie 1984, corespondenţii occidentali raportau că Gorbaciov este în favoarea „măsurilor urgente pentru revenirea la masa tratativelor".

Ambasadorul sovietic la Londra, Viktor Popov, a declarat la o întâlnire a personalului ambasadei şi al rezidenţei, că d-na Thatcher a avut pe parcursul ceremoniei o atitudine care a cucerit inimile gazdelor. Spre deosebire de alţi diplomaţi, care au şuşotit şi au chicotit pe seama căderii accidentale, la un moment dat, a sicriului cu rămăşiţele pământeşti ale lui Andropov, d-na Thatcher a respectat solemnitatea doliului. Cernenko s-a întreţinut timp de 40 de nlinute cu dna Thatcher, iar cu George Bush numai 20 de minute. In luna martie, N. V. Şişlin, un înalt funcţionar de la secretariatul Comitetului Central, cu ocazia unei vizite la Londra a făcut o lungă prezentare a unor chestiuni de relaţii internaţionale, în faţa staff-ului reunit al ambasadei şi al rezidenţei, fără a menţiona de loc riscul unui atac nuclear prin surprindere[186].

Totuşi, Centrul a continuat să solicite rapoarte bilunare asupra preparativelor occidentale în vederea unei agresiuni nucleare. Prioritatea de maximă urgenţă a rezidenţei londoneze se referea la exerciţiile de teren implicând rachetele Cruise instalate la Greenham Common. Primul exerciţiu a avut loc la 9 martie 1984, zi de odihnă pentru sovietici. Guk a auzit ştirea la BBC, a convocat la sediu pe un tânăr subaltern însărcinat cu verificarea datelor Operaţiunii RYAN, spunându-i acestuia: „Cum este posibil aşa ceva? Duşmanul se pregăteşte pentru războiul atomic, iar la rezidenţa noastră nu este nimeni de găsit!" Este puţin probabil ca rezidentul să fi crezut că al IlI-lea război mondial era gata să înceapă. Ceea ce îl nemulţumea în realitate, era faptul că Centrul ar fi aflat de exerciţiul militar occidental de la Tass, înainte ca rezidenţa să-i fi raportat informaţia. Tânărul funcţionar a redactat rapid

textul unei telegrame fulger, bazată pe comunicatele de presă britanice.

La 29 martie, acelaşi ofiţer a ascultat tot la BBC ştirea potrivit căreia, cu o noapte în urmă avusese loc un alt exerciţiu la Greenham Common. Temându-se ca agenţia Tass să nu i-o ia înainte, el a hotărât să trimită o telegramă, bazată numai pe ştirile de la BBC. De această dată, ca şi de nenumărate ori, Centrul a ignorat cu desăvârşire faptul că rapoartele provenite de la rezidenţa din Londra nu se bazau pe surse informative, ci pe mijloacele de comunicare în masă britanice[187].

Informaţiile referitoare la NATO, recepţionate în primăvara anului 1984, au alimentat suspiciunea Centrului. La 25 aprilie, s-a trimis o telegramă circulară care făcea referire la faptul că Directiva MC225 a Comisiei militare NATO pusese sistemul de comunicaţii NATO pe picior de război. Centrul solicita informaţii complete pe această temă. După condamnarea lui Michael Bettaney şi revenirea lui Guk la Moscova, noului rezident, Leonid Nikitenko, îi era greu să ia în serios Operaţiunea RYAN. La 4 iulie el primeşte un mesaj în care i se reamintea că rezidenţa are obligaţia de a trimite rapoarte bilunare, chiar dacă nu avea nimic de

armate; deplasarea celor 94 de rachete Cruise, însoţită de demonstraţii pentru pace, de la Greenham Common la Molesworth; deplasările trupelor noncombat (ca de exemplu, unităţile de transport ale SUA); şi activităţile băncilor, oficiilor poştale şi ale abatoarelor. Ultima categorie revela persistenţa straniilor teorii care continuau să distorsioneze percepţia KGB-ului, cu privire la pericolul nuclear. Ochelarii săi ideologici îl determinau să creadă că la sfârşitul unui atac nuclear, statele capitaliste ar fi acordat o deosebită importanţă prezervării sistemului bancar. In mod analog, Centrul era convins că industria alimentară deţinea un rol important, mari cantităţi de came urmând a fi înmagazinate în depozitele frigorifice[183].

în ianuarie 1984, Centrul a ţinut o consfătuire la nivel înalţ destinată analizei „rezultatelor activităţii din anii 1982-1983''. Discursul de deschidere pronunţat de Kriucikov acorda aceeaşi importanţă Operaţiunii RYAN şi demonstra în mod dramatic în ce măsură era şi el tributar paranoiei pericolului occidental. Riscul unui război nuclear atinsese, a spus Kriucikov, „proporţii periculoase". Acest risc deriva din contradicţiile inerente sistemului capitalist: „Monopolurile americane vor dori să recupereze poziţiile pierdute în timpul ultimelor decenii şi să cucerească altele noi”. Planurile Pentagonului pentru războiul nuclear se bazau pe „fantasma dominaţiei

asupra lumii”. Casa Albă demarase „pregătirea psihologică a populaţiei pentru războiul nuclear". Adâncirea crizei economice şi sociale în lumea capitalistă, marcată de recesiunea economică şi de şomajul de masă, determinaseră pe imperialiştii americani să considere războiul nuclear ca unică soluţie la dificultăţile lor. Obţinerea planurilor secrete de război ale Statelor Unite şi ale NATO era cea mai importantă sarcină a PGU-ului. Copii ale discursului lui Kriucikov au fost trimise la toate rezidenţele din străinătate[184].

Rezidenţa din Londra nu a fost unica ai cărei funcţionari manifestau mai puţină îngrijorare faţă de pericolul nuclear occidental decât faţă de alarmismul Centrului de la Moscova. însă în decursul următoarelor luni, s-a putut constata că Moscova începuse să dea o interpretare mai puţin paranoică politicii americane şi a NATO. Schimbarea părea favorizată de moartea lui Andropov, survenită la 9 februarie 1984. Succesorul său - şi fostul rival - Konstantin Cemcnko, avea de asemenea o sănătate precară; el a murit după un an de la instalarea în funcţia de secretar general, însă viziunea sa politică a fost mai puţin morbidă decât a predecesorului său. Gordievski a aflat de la secretara lui Kriucikov că acesta se temea că Cemcnko îl va destitui, ca fost protqat al lui Andropov[1*3].

O uşoară reducere a stării de tensiune Est-Vest a fost remarcată la funeraliile tui Andropov, la care au participat Margaret Thatcher, vice-preşediritele american Bush şi alte personalităţi occidentale.

din momentul în care este luată decizia preliminară pentru RYAN, până în momentul când este dat ordinul de atac, va fi foarte scurtă, probabil de la şapte la zece zile”. In acest scurt interval înainte de holocaust „pregătirile în vederea atacului prin surprindere vor fi reflectate în mod obligatoriu în schemele de lucru ale persoanelor implicate”. Centrul prezenta liste cu persoanele din Marea Britanie, apte de a fi implicate în negocierile cd Statele Unite înainte de primul atac, precum şi liste cu unităţile cheie ale Ministerului Apărării, cu birourile NATO din Marea Britanie, cu bazele aviaţiei nucleare britanice şi americane, bazele submarinelor nucleare, centrele de comunicaţii şi de informaţii tehnice. Semnelor de „activitate neobişnuită” ale acestor persoane şi respectiv instituţii trebuiau să li se asocieze anularea concediilor de odihnă, prezenţa pe străzi a unui mare număr de soldaţi şi reprezentanţi ai poliţiei militare, evacuarea familiilor „elitei politice, economice şi militare” americane,

rezidente în Marea Britanie. Se prevedea că personalul ambasadei SUAşi al CIA va rămâne la post, în bunkere[180].

La 8 sau 9 noiembrie 1983 (Gordievski nu-şi aminteşte precis), telegrame fulger au sosit la rezidenţele KGB şi GRU din Europa de Vest, raportând o alarmă inexistentă la bazele americane. Centrul lua în consideraţie două motive posibile ale stării de alarmă: preocuparea pentru securitatea bazelor Statelor Unite, ca urmare a morţii a peste 240 de puşcaşi marini într-un atentat cu bombe la Beirut, şi respectiv iminentele manevre militare de la sfârşitul anului. Insă telegramele indicau cu claritate o altă explicaţie a alertei (imaginare) americane: începerea preparativelor pentru un prim atac nuclear[181].

După încheierea programului Able Archer 83, starea de nelinişte a Moscovei a diminuat în mod simţitor. Dar nu a fost percepută o relaxare imediată a tensiunilor dintre Est şi Vest. La 23 noiembrie 1983, exact atunci când rachetele Cruise şi Pershing II începeau să sosească în Marea Britanie şi în Germania de Vest, delegaţia sovietică părăsea negocierile stagnante de la Geneva asupra Forţelor Nucleare Intermediare. Centrul nu a manifestat intenţia de a diminua prioritatea Operaţiunii RYAN.

In raportul său anual asupra activităţii rezidenţei de la Londra, Guk a fost obligat să recunoască existenţa unor „carenţe” în colectarea de informaţii despre „planurile NATO şi americane referitoare la un atac cu rachete prin surprindere împotriva Uniunii Sovietice”. Centrul nu şi-a ascuns nemulţumirea[182]. Insă nici el şi nici Guk nu au înţeles că imposibilitatea de a obţine aceste informaţii se datora faptului că „planurile specifice ale Statelor Unite şi ale NATO” pur şi simplu nu existau.

La începutul anului 1984, Centrul a ordonat rezidenţei de la Londra să monitorizeze alţi patru indicatori ai Operaţiunii RYAN: tentativele de a induce sentimente antisovietice, în special în serviciul civil şi în forţele

în iunie şi iulie, Bettaney a mai strecurat în locuinţa lui Guk două pachete cu informaţii secrete, ceea ce-i întăreşte convingerea lui Guk, că este trimis pe o pistă falsă. Rămas fără speranţă în privinţa lui Guk, Bettaney decide să-şi încerce norocul la sediul KGB de la Viena. El a fost arestat la 16 septembrie, cu câteva zile înainte de evadarea sa plănuită. Reputaţia lui Guk a rămas pătată pentru totdeauna. La scurt timp după ce Bettaney este condamnat la 23 de ani închisoare, Guk însuşi este declarat *persona non gratcf*" şi părăseşte

Marea Britanie.

Guk a rămas la Londra suficient de mult timp, pentru a se afla implicat în cea mai periculoasă fază a Operaţiunii RYAN în Marea Britanie. După doborârea avionului coreean, tensiunea fusese în creştere timp de două luni consecutive. La 6 octombrie, Lech Walesa - considerat de Centru drept unul din principalii participanţi la complotul occidentalo-sionist care urmărea destabilizarea Europei de Est - primeşte premiul Nobel pentru Pace. La 25 octombrie, purtătorul de cuvânt al Casei Albe, Larry Speakes, informează mass media că zvonurile privitoare la o invazie americană în insula Grenada sunt „absurde”[178]. în ziua următoare, trupele americane atacă Grenada şi răstoarnă regimul marxist-leninist al lui Maurice Bishop. Sandiniştii din Nicaragua se tem că va veni şi rândul lor. Centrul nutreşte aceeaşi temere.

Paranoia Centrului atinge apogeul în perioada exerciţiului cartierului general al NATO, Able Archer 83, desfăşurat între 2 şi 11 noiembrie, pentru simularea procedurilor unui atac nuclear. Planurile sovietice de agresiune nucleară împotriva Vestului includeau utilizarea exerciţiilor de antrenament ca acoperire pentru o pfensivă reală. Centrul era obsedat de temerea că planurile occidentale privitoare la un atac prin surprindere al Uniunii Sovietice să nu fie cumva concepute în acelaşi mod ca planurile proprii. Două caracteristici ale programului Able Archer 83 constituiau cauza alertării Moscovei. în primul rând, procedurile şi formatul mesajelor utilizabile în tranziţia de la războiul 'convenţional la cel nuclear erau complet diferite de cele folosite în exerciţiile anterioare ale NATO. în al doilea rând, în cazul prezentului exerciţiu, forţele imaginare ale NATO treceau prin toate fazele de alertă, de la faza „gata de luptă” până la alarma generală. Cu toate că nici una din forţele NATO nu a fost pusă în stare de alertă, rapoartele alarmiste ale KGB-ului susţineau contrariul. în atmosfera tensionată generată de stările de criză precedente, KGB-ul a concluzionat că forţele americane au fost puse în stare de alertă şi poate chiar au început numărătoarea inversă pentru declanşarea războiului nuclear[179].

La 6 noiembrie, Centrul expediază la rezidenţa din Londra o listă detaliată a posibililor indicatori ai preparativelor pentru un atac nuclear prin surprindere. Pentru prima oară este relevat intervalul de timp al unui ipotetic atac nuclear iniţial. „Se poate afirma că perioada de timp scursă

Consecinţa cea mai periculoasă a tragediei avionului KAL 007 a constat în repercursiunile avute la Moscova, în ceea ce

priveşte accentuarea obsesiei conspiraţiei occidentale antisovietice, la Kremlin şi la Centru. Chiar dacă şi-au dat seama că incidentul a fost cauzat de o grosolană greşeală de apărare aeriană, Andropov, Ogarkov şi Kriucikov au persistat în convingerea că avionul coreean era implicat într-o misiune informativă secretă, ordonată de către americani. Gromîko a continuat să susţină, chiar şi în epoca Gorbaciov, că era clar „pentru oricine avea un dram de inteligenţă... că Washingtonul lua apărarea unui avion propriu, care nu avea, în afară de emblemă, nimic coreean". Reacţia Washingtonului a fost considerată drept o escaladare a tensiunii dintre Est şi Vest.

Disputa sovieto-americană cu privire la doborârea avionului coreean s-a repercutat asupra Reuniunii Miniştrilor de Externe pentru Securitate Europeană, care a debutat la Madrid, în data de 8 septembrie. „Situaţia mondială", a spus Gromîko, „alunecă spre o prăpastie extrem de periculoasă... Problema numărul unu pentru lumea întreagă este de a împiedica declanşarea războiului nuclear"[175].

Cu puţin timp înainte de incident, Andropov, grav bolnav, dispăruse din activitatea publică, fără a-şi mai face vreodată apariţia. Din patul de suferinţă, el a emis totuşi la 28 septembrie o denunţare a politicii americane, într-un limbaj apocaliptic, care amintea perioada războiului rece. El afirma că Statele Unite sunt dominate de o „psihoză militaristă", iar Reagan se făcea vinovat de „Spirit aventurier împins la extrem"[176]. Andropov şi-a petrecut ultimele cinci luni din viaţa sa, bolnav de suspiciune, în aşteptarea unui iminent holocaust nuclear.

Fără nici o legătură cu criza declanşată de doborârea avionului KAL 007, rezidentul londonez Guk devine, în aceeaşi perioadă, calul de bătaie al Centrului de la Moscova. Cu cinci luni mai înainte, în duminica Paştelui, Michael Bettaney, un alcoolic care lucra în serviciul de contraspionaj al MI5, introdusese un plic în cutia de scrisori a lui Guk, la locuinţa acestuia din Holland Park. Plicul conţinea un raport asupra deciziei adoptate de MI5 cu o lună înainte, de a expulza trei funcţionari ai serviciilor secrete sovietice, precum şi descrierea modului în care aceştia fuseseră deconspiraţi. Bettaney promitea să furnizeze şi alte informaţii, explicând în ce fel putea fi contactat. Pentru prima oară într-un sfert de secol, lui Guk i se oferea oportunitatea de a recruta un ofiţer MI5 sau SIS. Totuşi, înclinaţia naturală către suspiciune l-a determinat să „caute calul de dar la dinţi". El a considerat că ar fi vorba de o provocare. Şeful liniei KR, Leonid Nikitenko, nedorind să intre în conflict cu irascibilul său superior, a fost

de acord cu ideea provocării. Gordievski a tăcut, dar a informat în secret MI5.

pudibondă. Expresiile mai fruste din limba rusă fuseseră cenzurate, fiind traduse cu formule ridicol de edulcorate, pentru a nu şoca auzul sensibil al Adunării Generale. Prin intermediul acestui exerciţiu artistic, Kirkpatrick dorea să demonstreze că „violenţa şi minciuna sunt instrumentele uzuale ale politicii sovietice". Astfel, s-a repetat o dată în plus situaţia în care administraţia Reagan rata şansa de a beneficia de circumstanţe extrem de favorabile, prin supralicitare. In cadrul unor audieri cu uşile închise la Comitetul de politică externă al Senatului, s-a afirmat că analiştii de la NASA considerau că pilotul sovietic nu ştiuse că ţinta lui era un avion civil. în cele din urmă, nu responsabilitatea sovietică pentru moartea a 269 de persoane a fost pusă în discuţie, ci credibilitatea acuzaţiilor americane. Pe măsură ce administraţia Reagan se străduia să-şi argumenteze acuzaţia de crimă premeditată, comisă cu sânge rece, limbajul purtătorilor de cuvânt oficiali devenea tot mai sinuos[171].

Una din priorităţile majore ale rezidenţelor KGB în timpul ultimelor luni ale anului 1983 a constat în promovarea teoriei, elaborate la Moscova, a unei misiuni de culegere de date efectuate de avionul KAL 007, în folosul CIA. Trecând în revistă evenimentele anului 1983, linia PR a rezidenţei din Londra a evidenţiat unele succese remarcabile: „Am reuşit să inspirăm numeroase discursuri şi articole favorabile nouă, în problemele care ne interesau. Datorită eforturilor rezidenţei, televiziunea a difuzat un program special, care denunţa intenţiile necurate ale administraţiei americane. J " Centrul a felicitat rezidenţa de la Londra pentru rezultatele obţinute: „Eforturile personalului din cadrul liniei PR, de contracarare a campaniei anti-sovietice referitoare la avionul coreean, merită o atenţie deosebită"[172]. Ca de obicei, KGB-ul exagera importanţa propriilor realizări.

în lumea occidentală, îndoiala asupra versiunii Casei Albe a creditat, cel puţin în propaganda sovietică, teoria conspiraţiei. în Marea Britanie, varianta care a avut cel mai mare impact, fără a fi fost inspirată de sovietici, a aparţinut politologului de la Oxford, R. W. Johnson: „încă din primele momente", a scris Johnson, „m-am simţit profund nesatisfăcut de explicaţia «oficială» dată de administraţia Reagan incidentului, deoarece ea lăsa prea multe întrebări fără răspuns"[173]. însă, atunci când *Literatumaia Gazeta a.* publicat o versiune cenzurată a articolului lui Johnson din *The Guardian,* Johnson a „protestat

cu vehemenţă”. Anumite „măsuri active” se dovedeau pur şi simplu contraproductive. O vizită efectuată la Moscova de câştigătorul premiului Pulitzer, ziaristul Seymour Hersh, la invitaţia sovieticilor, l-a determinat pe celebrul om de presă să-şi piardă încrederea în versiunea unei conspiraţii a CIA în incidentul aviatic. Viceprim-ministrul Gheorghi Kornienko i-a spus lui Hersh, cu o sinceritate brutală: „Misiunea dumneavoastră este de a descoperi că avionul efectua operaţiuni de spionaj”[174].

în păstrarea ambiguităţii asupra întrebării dacă aviaţia sovietică a ştiut sau nu că avea să doboare un avion civil.

Două sau trei zile mai târziu, Centrul a trimis alte două telegrame cu „teze pentru măsuri active”, în care se afirmă că americani^ şi japonezii fuseseră în contact permanent prin radio cu avionul coreean. In telegrame se susţinea minciuna deliberată că pilotul ar fi transmis prin radio: „Acum survolăm Kamciatka”. Centrul a solicitat rezidenţelor să culeagă informaţii asupra persoanelor aflate Ia bord, cu scopul de a descoperi vreo legătură posibilă între pasageri şi serviciile de informaţii occidentale, care să servească drept suport pentru versiunea sovietică asupra evenimentelor.

Toţi diplomaţii sovietici şi ofiţerii KGB cu care a discutat Gordievski erau la unison în privinţa faptului incontestabil că incidentul afectase grav reputaţia Uniunii Sovietice. Puţini dintre ei acordau credit explicaţiei oficiale, iar cei mai mulţi o considerau de-a dreptul ridicolă[168].

Centrul a fost extrem de nemulţumit de un interviu acordat postului de radio BBC de către redactorul-şef al ziarului Pravda, cu ocazia unei vizite efectuate la Londra, în septembrie. Acest interviu arunca o umbră de îndoială asupra versiunii oficiale cu privire la doborârea avionului coreean: „N-aş putea afirma că am fost pe deplin satisfăcut de primele noastre rapoarte”, a spus Afanasiev. „Cred că în această problemă vina o poartă militarii noştri. Poate că au lăsat să le scape unele dispoziţii imprecise, poate că nu ştiau ce se întâmplă...”[169]. Rezidenţa de la Londra a primit o telegramă fulger de la Centru, în care i se solicita trimiterea textului complet al interviului lui Afanasiev. O dactilografă a KGBrului a început transcrierea înregistrării interviului, dar nu a reuşit, să o termine până la încheierea programului de lucru. In dimineaţa următoare, o nouă telegramă fulger sosea de la Centru, ordonând să se efectueze imediat transcrierea. Dactilografa şi-a încheiat în mare viteză lucrarea[170].

în zilele imediat următoare doborârii avionului KAL 007,

administraţia Reagan a trăit sentimentul de „satisfacţie al celui care a avut absolută dreptate” (conform expresiei utilizate de Henry A Catto Junior, secretar adjunct de stat la Apărare). „Imperiul răului” se dovedise a fi ca atare. Secretarul de stat George Shultz a declarat în dimineaţa zilei de 1 septembrie că în mod neîndoielnic, pilotul sovietic identificase avionul civil coreean, înainte de a-1 doborî cu sânge rece. Preşedintele Reagan a avut chiar o iniţiativă fără precedent: a dispus prezentarea la televiziune a unor extrase din dialogurile interceptate ale pilotului sovietic cu turnul de control, într-o dramatică emisiune, menită a demonstra că „era absolut imposibil ca un pilot să confunde acel avion civil cu orice altceva”. Ambasadorul Jeane Kirkpatrick a prezentat o altă serie de extrase din acelaşi dialog interceptat, în cadrul unei reuniuni la Naţiunile Unite. Prezentarea audio-vizuală era pe cât de dramatică, tot pe atât de

1987, ele aveau să devină subiect de deriziune pentru întreaga lume, când un tânăr vest-german, Mathias Rust a, reuşit să aterizeze cu avionul său Cessna chiar în Piaţa Roşie din Moscova. Rezidentul londonez Guk, aflat în acea perioadă în concediu în patrie, a declarat că în noaptea de 31 august - 1 septembrie, opt din cele unsprezece staţii de urmărire din peninsula Kamciatka şi din insula Sahalin, survolate de avionul KAL 007, nu au funcţionat adecvat. Recentele schimbări administrative care afectaseră autonomia „districtelor militare pentru apărare aeriană sporiseră starea de haos. Comandamentul regional era lipsit de experienţă în ceea ce priveşte modul de reacţie la violări reale ale spaţiului aerian sovietic, reacţionând în consecinţă cu un amestec de confuzie şi brutalitate[163]. Când s-a dat alerta în cazul avionului KAL 007, comandamentul aerian de la Habarovsk a cerut în mod repetat instrucţiuni de la Moscova. După un confuz schimb de mesaje (interceptat de staţiile americane şi japoneze), KAL 007 avea să fie distrus de două rachete trase de un pilot de luptă, aparţinând comandamentului de pe insula Sahalin. Se pare că avionul Boeing 747, aparţinând liniilor aeriene civile, a fost confundat cu un avion de spionaj US RC135[IM]. Cu toate acestea, Guk era ferm convins că, în momentul în care KAL 007 era doborât, comandamentul din Habarovsk ştia că este vorba de un avion civil[163].

Iniţial, oficialităţile sovietice au negat că acest avion a fost doborât. Avioanele de vânătoare sovietice, a explicat agenţia Tass, au încercat în mod repetat „să acorde asistenţă, orientând avionul KAL 007 spre cel mai apropiat aeroport”.

Confuzia Moscovei în ceea ce priveşte modul în care ar fi trebuit să abordeze această tragedie a fost atât de totală, încât nici ambasada, nici rezidenţa de la Londra nu au primit timp de trei zile nici un fel de instrucţiuni asupra reacţiei lor oficiale faţă de evenimente. Apoi, în ziua de 4 septembrie, atât la ambasadă, cât şi la rezidenţă, au sosit trei telegrame fulger.[166]

Prima telegramă afirma că avionul KAL 007 fusese utilizat de administraţia Reagan pentru a stârni în lumea întreagă un val de isterie anti-sovietică. A doua şi a treia telegramă conţineau „teze pentru adoptarea de măsuri active”, menite a arunca blamul asupra americanilor şi coreenilor. Trebuia deci ca publicul să-şi asume prezumţia că avionul doborât survolase teritoriul sovietic în misiune de spionaj; în completarea acestei versiuni, trebuia să fie lansată o altă ficţiune, şi anume că Chun Byung-In, căpitanul avionului coreean, ar fi povestit unor prieteni ai săi, despre alte misiuni informative înfăptuite de el, arătându-le acelor martori şi echipamentul de spionaj de la bordul avionului[167]. Telegramele din 4 septembrie nu admiteau deschis doborârea avionului KAL 007, de către avioanele de vânătoare sovietice, dar păreau a include o recunoaştere implicită. Particularitatea cea mai semnificativă a acestor mesaje consta

sediul Partidului laburist, acceptarea lui este refuzată[158]. La 9 iunie, dna Thatcher repurtează o strălucită victorie în alegeri.

La scurt timp după alegerile generale din Marea Britanie, rezidenţa de la Londra primeşte o telegramă de la Centru, care afirmă că administraţia Reagan îşi continuă pregătirile în vederea declanşării războiului nuclear, accentuând poziţia prioritară a Operaţiunii RYAN[159]. Telegrama este urmată, la 12 august 1983, de alte instrucţiuni RYAN, adresate tuturor rezidenţelor din statele membre ale NATO, care detaliau tipurile de activităţi desfăşurate de serviciile de informaţii occidentale, în eventualitatea declanşării unui aţac nuclear fulgerător. Lista acestor activităţi era oglinda fidelă a planurilor KGB şi GRU în cazul unui război cu Occidentul. Era inclusă „o intensificare a acţiunilor, de dezinformare” în dauna Uniunii Sovietice şi a aliaţilor săi, „infiltrarea secretă a unor echipe de sabotori dotaţi cu arme nucleare, bacteriologice şi chimice” în Pactul de la Varşovia, utilizarea în scopuri subversive a emigranţilor est-europeni şi o intensificare a „măsurilor represive ale autorităţilor punitive” împotriva organizaţiilor şi personalităţilor progresiste[160].

Cel mai grav element de tensionare a relaţiilor dintre Est şi Vest în perioada administraţiei Reagan a intervenit odată cu

doborârea în Marea Japoniei, în primele ore ale zilei de 1 septembrie 1983, a unui avion de linie coreean, KAL 007; zburând de la Anchorage (Alaska), la Seul, a cărui rută suferise o puternică deviere, fiind constrâns să violeze spaţiul aerian sovietic. O staţie japoneză de SIGINT, de la Nisawa, la 360 de mile la nord de Tokyo, era branşată pe ascultare când pilotul avionului de intercepţie sovietic a lansat două rachete şi a anunţat la ora 3.26: „Ţinta a fost distrusă”. Iniţial, la Nisawa s-a crezut că ascultase întâmplător o simulare sovietică a unei lansări de rachete. Câteva ore mai târziu, personalul staţiei de la Nisawa a înţeles că fusese martorul ultimelor momente ale zborului avionului KAL 007. Toţi pasagerii şi echipajul, adică un număr total de 269 de persoane, au murit în incident[161].

Tragedia avionului KAL 007 era fructul incompetenţei aviaţiei sovietice şi a Korean Air Lines, căreia i se adăuga, în cazul ruşilor, lipsa totală de respect pentru viaţa umană. Cu cinci ani înainte, un alt Boeing 747 al Korean Air Lines, KAL 902, deviat de la ruta de zbor Paris-Seul, pătrunsese pe teritoriul sovietic în apropiere de Murmansk, iar apărarea aeriană sovietică îi pierduse urma deasupra peninsulei Kola, puternic fortificată. Avionul a fost interceptat şi forţat să aterizeze pe un lac îngheţat la 300 de mile la sud de Murmansk, după ce fusese lovit, fără a fi distrus, de o rachetă cu infraroşii, care a ucis doi pasageri şi a rănit alţi treisprezece.

Forţele de apărare aeriană sovietice au fost descrise, destul de conform cu realitatea, drept „sectorul agricol al forţelor armate sovietice”[162]. In

momentul când a devenit prim-ministru, în 1979. Gordievski a fost personal implicat în cazul unuia dintre ziariştii utilizaţi de KGB, Ame Herlov Petersen, agent de influenţă danez, recrutat în 1973 de către Leonid Makarov, cel care avea să devină rezidentul KGB de la Oslo. Petersen era un intelectual de stânga naiv, care acceptase să scrie articole comandate de ofiţerii săi de legătură şi chiar să semneze articole scrise în limba engleză în cadrul Serviciului A.

Cea dintâi coproducţie KGB/Petersen, îndreptată împotriva dnei Thatcher a fost un pamflet intitulat *Luptătorii Războiului rece,* publicat în 1979, care i-a conferit acesteia gloria de fruntaş al cruciadei anti-sovietice în Europa. Deşi Centrul era foarte mândru de „opera” sa, pamfletul conţinea erori evidente, ca de exemplu, descrierea fostului şef de cabinet conservator, Reginald Maudling, drept „politician laburist”.

Pamfletul pretindea că dna Thatcher făcea apel la „sentimente rasiste" pentru a favoriza „influenţa capitalistă" şi pentru a duce „războiul împotriva clasei muncitoare britanice". Ceilalţi „luptători ai Războiului rece", denunţaţi de Serviciul A, erau lordul Chalfont, denumit în mod eronat „Minister for Disarmant", în loc de „Minister for Disarmament", senatorul Henry „Scoop" Jackson, senatorul Barry Goldwater, Iosif Luns, Axel Springer şi Franz-Josef Strauss.

Următorul pamflet, publicat în 1980, sub titlul: *Inexorabilii,* era dedicat în exclusivitate denigrării dnei Thatcher. Opusculul comitea eroarea de a se aventura în domeniul satirei, gen literar în care KGB-ul şi „măsurile (sale) active" nu excelau de loc. Articolul purta subtitlul „Thatcher nu este în stare să-şi repare propriul acoperiş" şi conţinea greşeli elementare de ortografie a limii engleze, de genul: „Tahtcher (sic) a ales calea războiului". In acest punct „culminant" iau sfârşit operele colective ale KGB/Petersen, acesta din urmă fiind arestat în noiembrie 1981, sub acuzaţia de colaborare cu KGB-ul. In anul 1982 însă, ministrul danez de Justiţie, constatând că principalii vinovaţi, ofiţerii KGB, părăsiseră ţara, ordonă scoaterea de sub acuzaţie a lui Petersen, care este pus în libertate, spre marea nemulţumire a serviciilor de securitate daneze[157].

La 16 mai 1983, ambasadorul sovietic la Londra, Viktor Popov, convoacă funcţionarii superiori ai ambasadei, ofiţerii KGB şi ofiţerii GRU pentru a dezbate subiectul alegerilor generale din Marea Britanie. Concluzia tuturor celor prezenţi era că victoria lui Margaret Thatcher era neîndoioasă şi nu putea fi împiedicată nici de către ambasadă şi nici de către rezidenţă. Dar Moscova gândea altfel. La 23 sau 24 mai, ambasada primeşte textul unui răspuns sovietic la o scrisoare mai veche din partea laburiştilor, cu privire la dezarmare, pe care o considera aptă de a sprijini campania electorală a Partidului laburist. Când textul este prezentat la

guvernamentală şi unitate militară, orice deviere de la ceea ce se considera a fi programul normal, fiind notificată cu promptitudine la Centru. Rezidenţa trebuia să urmărească şi eventualele pregătiri de evacuare, ceea ce era peste puterile lui Guk. El a reacţionat în mod obedient la solicitările lipsite de realism ale Centrului, dar a pasat subalternilor plictisitoarele sarcini de supraveghere[133].

La 25 februarie 1983, Centrul a ordonat rezidenţelor din Statele Unite să pregătească „măsuri active" în vederea blocării realegerii lui Reagan în noiembrie 1984. La Geneva,

erau în curs de desfăşurare negocieri asupra controlului armamentului, dar şansele de încheiere a unui acord erau aproape nule. Pentru Moscova, orice alt candidat era preferabil în locul lui Reagan. Rezidenţii din Statele Unite au primit ordinul de a realiza contacte în anturajul tuturor candidaţilor posibili la preşedinţie, atât din partidul conservator, cât şi din cel republican. Se urmărea obţinerea oricăror informaţii care ar fi putut discredita imaginea lui Reagan în timpul campaniei electorale, precum şi deschiderea de noi canale de difuzare a elementelor compromiţătoare. Rezidenţele au primit dispoziţie să disemineze sloganul: „Reagan înseamnă război!" *(Reagan: eto voina!).* Centrul a enunţat cinci „teze privitoare la măsurile active" de denigrare a politicii externe a lui Reagan: militarismul său aventuros; rolul său în procesul de accelerare a înarmării nucleare; sprijinul acordat regimurilor represive din lumea întreagă; acţiunile îndreptate împotriva mişcărilor de eliberarejtaţională; responsabilitatea sa pentru starea de tensiune existentă între membrii NATO. In domeniul politicii interne, „tezele privitoare la măsurile active" includeau pretinsa discriminare practicată de Reagan în confruntările minorităţilor etnice; administraţia coruptă; subordonarea lui Reagan faţă de complexul militaro-industrial[151]. în ciuda strădaniilor, nici o rezidenţă nu a reuşit să facă popular sloganul „Reagan înseamnă război", căruia Centrul îi atribuia o importanţă particulară. în timp ce PGU-ul urzea în mod secret, dar fără nici o eficacitate, căderea lui Reagan, preşedintele invita pe toţi americanii „să se roage pentru salvarea tuturor acelora care trăiesc în obscurantismul totalitar (în URSS)"[133].

Două săptămâni mai târziu, pericolul nuclear american a cunoscut o nouă dimensiune, Reagan lansând Iniţiativa de Apărare Strategică (SDI), care a devenit cunoscută sub denumirea de „Războiul stelelor"; ea consta în instalarea unui scut defensiv spaţial, care urma să utilizeze tehnologia laser în scopul distrugerii rachetelor sovietice în aer, înainte de a atinge ţintele americane. O campanie de televiziune a susţinut cu succes proiectul, demonstrând Centrului că Reagan credea cu tărie în capacitatea Statelor Unite de a câştiga un eventual război nuclear[136].

Centrul dorea să limiteze cât mai mult perspectivele electorale ale d-nei Margaret Thatcher, principalul aliat al lui Reagan. KGB-ul dirijase campanii de „măsuri active" împotriva acesteia, chiar începând din

campaniei anticorupţie. în schimb, media de vârstă a funcţionarilor din aparat a crescut uşor[150].

în perioada când a preluat puterea, el a primit o delegaţie a aşa-numitului Collegium (organ superior de control) al KGB, condus de unul dintre adjuncţi, Filip Denisovici Bobkov. Membrii delegaţiei s-au plâns de aroganţa lui Fedorciuk, care făcea imposibilă orice colaborare şi au ameninţat cu demisia în bloc, în caz că acesta nu avea să fie îndepărtat. Fedorciuk a fost luat imediat de la KGB, fiind promovat ministru de Interne cu gradul de general de armată. Succesorul său la preşedinţia KGB-ului a devenit unul dintre adjuncţi, Viktor Mihailovici Cebrikov care, spre deosebire de Fedorciuk, era respectat la Centru, ca un administrator eficient. Cebrikovîşi începuse cariera în aparatul de partid, transferându-se la KGB în 1967, în funcţia de director de personal; în 1968 devine unul dintre vice-preşedinţii KGB-ului[151].

Alegerea lui Andropov în funcţia de secretar general a impulsionat Operaţiunea RYAN. La începutul anului 1983, anumite servicii secrete ale blocului sovietic se alătură celor sovietice în RYAN. StB-ul cehoslovac sprijină activitatea de la Londra. în februarie, rezidenţii din capitalele statelor NATO primesc directive „strict personale”, referitoare la implicarea lor pas cu pas în controlul pericolului nuclear. Instalarea rachetelor Pershing II în Germania Federală la sfârşitul anului 1983, ar fi pus ţintele ruseşti, după părerea Centrului, la o distanţă de 6 minute de zbor - liderii sovietici nu ar mai fi avut timp să ajungă la bunker, pentru a se adăposti (telegramele KGB nu făceau niciodată menţiune de rachetele sovietice SS20, deja aţintite asupra Europei occidentale). Directiva din februarie trimisă lui Guk conţinea pasaje de umor involuntar, care revelau lacune profunde în cunoaşterea societăţii occidentale în general, şi a Marii Britanii în special. Lui Guk i s-a spus că un „semnal important” al preparativelor britanice în vederea războiului nuclear ar fi putut consta în „colectarea accelerată de sânge, cu un preţ mult mai ridicat plătit donatorilor” la centrele de hematologie. (Centrul nu cunoştea faptul că în Anglia, donatorii de sânge erau onorifici).

Bizara imagine a Centrului asupra elementelor clericale şi asupra cercurilor de afaceri care dominau societatea britanică, au determinat sugestia făcută lui Guk, de a investiga posibilitatea de obţinere a informaţiilor asupra holocaustului de la înalte feţe bisericeşti şi de la bancherii importanţi. Alte componente ale directivei erau mai puţin excentrice; ele puneau la dispoziţia lui Guk detalii reale asupra procedurilor de mobilizare utilizate de SUA şi de NATO[152].

Operaţiunea RYAN împovărase rezidenţele din ţările NATO cu un impresionant volum de sarcini. La rezidenţa din Londra şi probabil în alte ţări ale Europei occidentale, s-a dat dispoziţia de a se înregistra periodic numărul de automobile parcate şi de ferestre luminate de la fiecare clădire

existentă între Jeane Kirkpatrick şi Africa de Sud. Articolul includea o fotografie a unei scrisori trucate, adresate doamnei Kirkpatrick de către un consilier al ambasadei sud-africane, în care era transmisă „expresia recunoştinţei guvernului” respectiv, din partea şefului spionajului militar sud-african. Utilizarea cuvântului „priviously” (N. T.: în loc de „previously” = anterior) indica faptul că Serviciul A omisese de a corecta greşelile de ortografie în limba engleză. Operaţiunea Golf a fost însoţită de Operaţiunea Sirena II, care utiliza un alt document falsificat de Serviciul A, cu intenţia de a sugera ingerinţa americană în problemele poloneze. Asemeni altor „măsuri active”, Sirena II s-a dovedit a fi insuficient de sofisticată pentru „piaţa” occidentală. în general, Serviciul A a înregistrat un mult mai mare succes în ţările Lumii a Treia.

Scopul principal al „măsurilor active”, în Europa occidentală a constat în împiedicarea instalării rachetelor Pershing şi Cruise în ultimele luni ale lui 1983. Deoarece Mişcarea europeană pentru pace nu avea nevoie de încurajările Moscovei pentru acţiunile sale de proteşt, se poate deduce în mod rezonabil că amplul efort şi consum de timp al Centrului, în acest domeniu, nu a avut un impact real. Guk nu a fost unicul rezident care şi-a asumat gloria unor demonstraţii antinucleare asupra cărora exercitase în realitate doar o influenţă minoră[148].

Ultimul discurs al lui Leonid Brejnev, pronunţat la 27 octombrie 1982 la Kremlin, cu ocazia unei întâlniri a ofiţerilor superiori şi a demnitarilor Ministerului Apărării, a prezentat relaţiile Est-Vestîntr-o lumină deosebit de pesimistă. El a denunţat manevrele politice ale administraţiei Reagan şi a declarat că menţinerea păcii ar fi necesitat „dublarea sau triplarea” eforturilor sovietice[149]. Brejnev a murit pe 10 noiembrie, succesiunea sa fiind de mult adjudecată. Andropov a fost ales „în unanimitate” secretar general al partidului.

în acest moment de răscruce al istoriei PCUS, Andropov părea o figură liniştitoare şi încurajatoare în acelaşi timp. Tratamentul pe care îl aplicase disidenţilor în perioada când era şef al KGB-ului, arăta limpede că nu era dispus să tolereze nici un fel de „subversiune ideologică”. Lupta dusă de KGB

împotriva corupţiei, care se extinsese până la nivelul dinastiei Brejnev, implica promisiunea unui război împotriva ineficienţei economice. Andropov însuşi considera că o mai bună disciplină a muncii şi eliminarea corupţiei constituiau condiţiile necesare şi suficiente pentru revigorarea economiei sovietice. în ianuarie 1983, el a spus muncitorilor de la o fabrică de maşini unelte: „Ordinea şi disciplina nu necesită investiţii de capital, însă produc bune rezultate”. Noua marotă a lui Andropov a produs o oarecare agitaţie, însă nici o schimbare remarcabilă. într-un interval de peste un an, el a demis un secretar regional (oblast) din cinci, în cadrul

Guk îi dojenea deseori pe diplomaticii sovietici pentru faptul că vorbeau despre problemele ambasadei în propriile locuinţe care, după părerea lui, erau înţesate cu aparate de ascultare puse de MI5. Cu toate acestea, după ce îngurgita câteva pahare în aceleaşi locuinţe, el începea să se laude cu succesele lui operative de la Londra. „Asta este Guk”, i-a spus un diplomat lui Gordievski. „Aseară, la mine acasă, mi-a divulgat mie şi englezilor toate secretele tale!”[146]

Toată această fanfaronadă a atras dezaprobarea Centrului, pentru a nu fi înţeles că Marea Britanie era gata să intre în război cu Argentina pentru insulele Faulkland. Prima telegramă a lui Guk referitoare la Insulele Faulkland (sau Malvine) nu a fost expediată până la 4 aprilie 1972, la două zile după invazia argentiniană. El a încercat să compenseze acest lapsus expediind câte două telegrame pe zi, inspirate mai ales din presa britanică; ambasada trimitea doar două telegrame pe săptămână. Guk prevedea că aroganţii englezi „vor primi o lecţie”. Când, spre surpriza sa şi a Centrului, englezii au învins, Guk a optat pentru versiunea clasică a complotului „războiului colonial britanic împotriva Insulelor Faukland”. Margaret Thatcher şi guvernul conservator prinseseră ocazia de a-şi reface popularitatea în declin printr-o victorie rapidă împotriva unui adversar slah, iar NATO folosise războiul din Faulkland pentru a testa noi tactici şi echipamente. Guk a scos din nou la iveală teoria conspiraţiei, pentru a explica noile evoluţii majore din politica britanică la începutul anilor ’80, legate de fondarea Partidului Social Democrat şi succesul înregis' aţi:
de acesta.

Acest partid a fost creat, spunea Guk, cu ajutorul CIA şi al ambasadei SUA cu scopul de a diviza Partidul laburist şi de a-i menţine pe conservatori la putere[147].

La 30 septembrie 1982, PGU a trimis o scrisoare circulară către rezidenţele sale din Statele Unite şi din alte ţări, cuprinzând o trecere în revistă a politicii americane. Obligând Pactul de la Varşovia să mărească bugetul de înarmare pentru a putea ţine pasul cu Washingtonul, administraţia Reagan încerca să semene discordia între ţările socialiste, pentru a întârzia dezvoltarea lor şi pentru a le deteriora bunele relaţii stabilite cu ţări „progresiste” ale Lumii a treia, cum ar fi Nicaragua şi Mozambicul. Centrul a insistat asupra necesităţii de a contraataca, cu ajutorul „măsurilor active” alese în vederea discreditării politicii Statelor Unite.

La sfârşitul lunii octombrie, rezidenţa principală de la Washington a implementat Operaţiunea Golf, destinată alimentării corespondentului american al ziarului londonez *New Statesman,* care nu suspecta nimic, cu informaţii denigratorii împotriva ambasadorului american la ONU, Jeane Kirkpatrick. La 5 noiembrie, *New Statesman* publica un articol intitulat „Cel mai bun prieten al unei fete”, care explora „relaţia deseori secretă”

înainte de preluarea postului de ofiţer PR (informaţii politice) la rezidenţa din Londra în iunie 1982, Gordievski a fost instruit de unul din experţii PGU în materie de probleme politice şi militare ale NATO, referitor la cerinţele Operaţiunii RYAN în Marea Britanie. Cel mai bun mijloc de a obţine informaţii asupra unui eventual atac cu rachete nucleare, i s-a spus lui Gordievski, este utilizarea unor agenţi bine plasaţi. Dar era de asemenea importantă observarea unor detalii, ca de exemplu, numărul de ferestre luminate în timpul nopţii, în oficiile guvernamentale şi militare, mişcările persoanelor-cheie, ale comitetelor şi grupurilor.

La sosirea sa la Londra, în iunie 1982, Gordievski a descoperit că toţi colegii săi dip linia PR priveau Operaţiunea RYAN cu o oarecare doză de scepticism. însă nimeni nu era dispus să-şi rişte cariera contrazicând afirmaţiile PGU-ului.

Problema furnizării de informaţii precise a fost agravată, la rezidenţa din Londra, de personalitatea bizară a lui Arkadi Vasilievici Guk, care-1 înlocuise pe Lukasevici în 1980, în funcţia de rezident. Ca şi Lukasevici, Guk îşi clădise reputaţia pe lichidarea naţionaliştilor baltici în perioada de după război. Apoi fusese transferat la Moscova, în cadrul Direcţiei a Il-a, şi ulterior lucrase la New York, în calitate de ofiţer de contra-spionaj.

Guk se gândea cu nostalgie la anii petrecuţi în republicile baltice, regretând că Centrul şi Kremlinul manifestau prea

multă indulgenţă faţă de trădători. La New York, îl localizase pe Nikolai Koklov, defector de la KGB, propunând lichidarea acestuia. Centrul nu acceptase propunerea, arătând că cele două obiective majore erau reprezentate de doi transfugi mai vechi, Goliţin şi Nosenko. Guk a propus şi lichidarea fiicei lui Stalin, Svetlana, precum şi a preşedintelui Ligii pentru apărarea evreilor, de asemenea fără succes. De fapt, Guk era un teoretician al complotului şi un asasin frustrat, convins că Occidentul urzeşte distrugerea sistemului sovietic. Neglijent în ceea ce priveşte detaliile Operaţiunii RYAN, Guk nu făcea faţă nici măcar premiselor de bază ale acesteia[145].

Soţia lui Guk se lupta din răsputeri să limiteze uriaşul consum de alcool din partea soţului ei. înainte de a pleca seara de la slujbă, Guk dădea pe gât un pahar cu vodcă. Alcoolul scotea la suprafaţă tendinţa lui naturală de lăudăroşenie. în 1982, el a informat pe noul consilier al ambasadei, Lev Parsin, asupra unei demonstraţii de masă împotriva instalării rachetelor Cruise, care avusese loc la Londra. Aceasta fusese organizată de Campania pentru Dezarmare Nucleară (CND), fără nici o contribuţie a rezidenţei. însă Guk i-a declarat lui Parsin: „Noi, rezidenţa, am fost cei care am scos în stradă un sfert de milion de oameni!” Parsin a aprobat politicos şi a luat un aer impresionat. Când Guk a părăsit încăperea, Parsin a exlamat către Gordievski: „Cine a mai auzit o asemenea absurditate?”

operaţiuni de amploare mondială, denumită RYAN: un acronim inventat pentru Raketno-Jadernoe Napadenie - „Atac cu rachete nucleare”.

Viziunea apocaliptică a pericolului nuclear, deşi asumată de Kriucikov, a fost considerată de principalii experţi în probleme americane de la Centru, drept o manifestare gravă de alarmism. Ei nu s-au îndoit de autenticitatea neliniştii lui Andropov, dar au fost convinşi că presiunea pentru lansarea operaţiunii RYAN deriva de la conducerea cea mai înaltă. Cel mai convins adept era probabil fostul ministru al Apărării, mareşalul Dimitri Feodorovici Ustinov, fost comisar pentru Armament în 1941. El avea să fie unul din principalii susţinători ai lui Andropov, în lupta pentru succesiunea lui Brejnev[142].

Kriucikov a încredinţat planificarea Operaţiunii RYAN Institutului pentru Probleme de Informaţii al PGU, creat în 1978-1979, cu destinaţia „dezvoltării unor noi concepte privitoare la munca informativă”. In noiembrie 1981 au fost trimise instrucţiuni către rezidenţele din toate ţările

occidentale, Japonia şi câteva din ţările Lumii a Treia. In anumite cazuri, instrucţiunile erau simple. De exemplu, rezidenţei de la Helsinki i se cerea să urmărească o posibilă evacuare a personalului ambasadei SU A, închiderea centrelor de afaceri americane şi alte semne evidente de criză. Rezidenţele din ţările membre ale NATO au primit instrucţiuni mai detaliate, vizând supravegherea atentă a activităţii politice sau militare, care ar fi putut indica iminenţa unei mobilizări. Se solicita rezidenţelor să acorde o prioritate absolută Operaţiunii RYAN, în „planurile de muncă pentru 1982”. în luna martie 1982, Vasili losifovici Krivokiţa, funcţionar la Departamentul întâi (America de Nord) şi responsabil cu coordonarea Operaţiunii RYAN în cadrul Centrului, a fost trimis la rezidenţa principală de la Washington pentru a urmări personal culgerea de informaţii în Statele Unite[143].

în mai 1989, Andropov a părăsit KGB-ul pentru a lucra la secretariatul Comitetului Central, cu scopul de a-şi consolida poziţia de moştenitor legitim al lui Brejnev, aproape muribund. în scurt timp a devenit limpede pentru toată lumea că Andropov îl surclasase pe principalul său rival la succesiune, Konstantin Cemenko, al doilea secretar al partidului. însă Andropov nu era încă suficient de puternic pentru a-şi plasa proprii oameni la conducerea KGB-ului. Succesorul său în fruntea KGB-ului a fost un fidel de-al lui Brejnev în vârstă de 64 de ani, Vitali Vasilievici Fedorciuk, care fusese şeful KGB-ului din Ucraina, începând cu anul 1970. Deşi nu s-a bucurat de simpatie în interiorul Centrului, Fedorciuk era o prezenţă liniştitoare pentru Ustinov şi armată. Până în anul 1970, cariera lui se consumase în contraspionajul militar. El s-a lăsat uşor convins în ceea ce priveşte prioritatea absolută a Operaţiunii RYAN[144].

> „Ei şi-au rezervat dreptul de a comite orice crimă, de a minţi, de a înrobi, pentru a-şi atinge scopul... Până acum, destinderea a fost o stradă cu sens unic pe care Uniunea Sovietică a urmat-o în vederea atingerii scopurilor sale”.

Primul secretar de stat al lui Reagan, Alexander Haig (care a fost înlocuit în 1982 de George Shultz) era hotărât să marcheze începutul unei noi ere în relaţiile sovieto-americane:

> „In zorii unei administraţii, aerul este proaspăt şi relativ liniştit, în timp ce prietenii şi adversarii sunt treji şi atenţi. Este momentul optim pentru lansarea de semnale. Semnalul nostru către sovietici reprezintă un avertisment, că timpul aventurilor fără restricţii în Lumea a Treia a luat sfârşit şi că răbdarea Americii în faţa abuzurilor apropiaţilor

Moscovei, Cuba şi Libia, a ajuns la limită”.

Au fost date instrucţiuni „fiecărui funcţionar de la Departamentul de Stat”, de a „repeta acest mesaj la orice întâlnire cu un funcţionar sovietic”[140].

Administraţia Reagan era convinsă că, datorită creşterii puterii militare sovietice din ultimul deceniu, existau „îndoieli în privinţa forţei de descurajare americane". Bugetul pentru apărare a fost mărit cu 10% în termeni reali, adică promisiunea făcută de Reagan în campania electorală a fost dublată. Reagan a adoptat o linie mult mai dură decât cea a lui Carter, în ceea ce priveşte controlul armamentului, a condamnat public acordurile SALT şi nu a manifestat intenţia de a se aşeza la masa tratativelor, până când forţa de atac nuclear a Statelor Unite nu avea să fie întărită în mod corespunzător. Carter suspendase lucrul la realizarea rachetei MX şi a bombardierului B-l. Reagan a reactivat ambele proiecte[141], în cadrul campaniei sale de denunţare, uneori simplistă, a Uniunii Sovietice drept „imperiul răului”, Reagan a trecut cu vederea un periculos viciu sovietic: tendinţa spre paranoia, în interpretările date Occidentului. Andropov vedea la baza politicii administraţiei Reagan tentativa de a pune Statele Unite în capacitatea de a desfăşura cu succes un prim atac nuclear. La începutul anilor ’80, retorica lui Reagan centrată pe „imperiul răului” şi psihoza sovietică asupra conspiraţiilor occidentale au produs un amestec cu potenţial exploziv.

în mai 1981, Brejnev denunţă politica lui Reagan într-un comunicat secret prezentat în cadrul unei conferinţe a KGB-ului la Moscova; cel mai dramatic discurs a fost însă cel pronunţat de Andropov. El a declarat că noua administraţie americană se pregăteşte pentru un război nuclear. Exista deci posibilitatea unui atac nuclear prin surprindere din partea SUA. Biroul Politic a decis aşadar că serviciile de spionaj sovietice să acorde o prioritate absolută culegerii de informaţii militare şi strategice privitoare la ameninţarea nucleară din partea Statelor Unite şi a NATO. Andropov a anunţat de asemenea că GRU şi KGB vor colabora în cadrul unei

a afirmat cu ocazia unei reuniuni a ofiţerilor KGB, că încă nu era sigur că Jaruzelski avea capacitatea de a readuce situaţia sub control. Falin a mai adăugat că aveau loc tentative secrete de convingere a lui Jaruzelski să amâne următoarea chemare sub arme, de teama că numeroşii susţinători ai Solidarităţii din rândul armatei puteau să stârnească dezordine şi să dăuneze disciplinei. In realitate, mobilizarea s-a produs fără mari

probleme. Colegii săi din secretariatul lui Kriucikov şi cei din secţiunea poloneză, i-au spus lui Gordievski căjaruzelski solicitase Moscovei în două rânduri autorizaţia de a trece la fapte. Brejnev, a cărui sănătate era într-un declin accentuat (avea să moară un an mai târziu) nu dorea să-şi asume decizii importante. Andropov şi colegii săi din Politburo au reuşit până la urmă să-l convingă de faptul că hotărârea nu mai putea fi amânată[136].

Proclamarea Legii Marţiale în Polonia, la 13 decembrie 1981, a fost planificată şi executată în mod impecabil. Abilitatea lui Jaruzelski, a înaltului comandament polonez şi a SB-ului au primit o înaltă apreciere din partea Centrului[137]. Timp de câteva zile, plafonul gros de nori împiedicase sateliţii de spionaj americani să observe preparativele efectuate de armată şi de miliţie în vederea loviturii de stat[138]. Şi poporul polonez a fost luat prin surprindere. Majoritatea liderilor Solidarităţii au fost arestaţi în paturile lor. Polonezii s-au trezit dimineaţa, în ziua de 13 decembrie, descoperind la fiecare intersecţie câte un punct de control al armatei şi la fiecare colţ de stradă câte un afiş cu Legea marţială. Jaruzelski însuşi a crezut, probabil, că a salvat Polonia de o intervenţie sovietică. Grevele de protest şi rezistenţa populară au fost rapid înăbuşite de unităţile mobile ale poliţiei paramilitare, aşa-numita ZOMO. Către sfârşitul anului, armata deţinea controlul asupra ţării. Inscripţiile de pe ziduri _proclamau cu optimism: „Iarna este a voastră. Primăvara va fi a noastră!” Insă primăvara avea să revină abia în 1989, odată tu formarea guvernului Solidarităţii, condus de Tadeusz Mazowiecki şi odată cu dezintegrarea statului monopartit comunist.

La începutul anilor '80 s-a desfăşurat cea mai periculoasă perioadă pentru relaţiile Est-Vest, de la Criza rachetelor din Cuba, cu douăzeci de ani înainte. In timpul campaniei electorale prezidenţiale din Statele Unite, în anul 1980, Moscova nutrise speranţa că retorica antisovietică a candidatului republican victorios, Ronald Reagan, avea să înceteze odată cu alegerea acestuia în funcţia de preşedinte al SUA, aşa cum se întâmplase cu Nixon, cu zece ani înainte. Până când Reagan a intrat la Casa Albă, Kremlinul nu a înţeles că ostilitatea acestuia faţă de Uniunea Sovietică, nu deriva din tactica adoptată în vederea campaniei electorale, ci dintr-o adâncă convingere[139]. La prima sa conferinţă de presă, Reagan a denunţat ataşamentul nedezminţit al conducerii sovietice la cauza „revoluţiei mondiale în scopul instaurării unei lumi socialiste sau comuniste”:

KGB-ului de la Varşovia, au fost chemaţi la raport în faţa Biroului Politic. Ei au declarat, susţinuţi de Andropov, că Stanislav Kania pierduse controlul. In acelaşi timp, Centrul pierduse încrederea în întreaga conducere de partid. Nu exista nici o alternativă serioasă pentru schimbarea din funcţie a lui Kania[133].

In interiorul Biroului Politic, ca şi Ia Centru, se accepta ideea unei posibile intervenţii a Armatei Roşii. însă Moscova manifesta reticenţă faţă de trimiterea de trupe, gândindu-se la reacţia Occidentului. Opinia răspândită era aceea că o intervenţie în Polonia, asociată celei din Afghanistan, ar fi anulat pentru o lungă perioadă de timp, orice posibilitate de destindere. Centrul prevedea dificultăţi secrete occidentale conspirau cu Solidaritatea în vederea realizării unei mişcări de rezistenţă, bine organizată şi înarmată, care ar fi implicat armata sovietică în acţiuni de guerrilla. Concluzia KGB-ului era că singura soluţie posibilă era o lovitură militară a armatei poloneze. Centrul avea mult mai multă încredere în comandanţii militari decât în conducerea politică. Majoritatea ofiţerilor polonezi erau formaţi în academiile militare sovietice, numeroşi ofiţeri superiori fiind veterani ai armatei poloneze de eliberare din timpul războiului, cu baza în Uniunea Sovietică. în momentul în care armata ar fi redus Soldarno la tăcere şi ar fi restabilit ordinea, ar fi devenit posibilă epurarea partidului şi alegerea unui Comitet Central fidel[134].

Candidatul propus la KGB pentru realizarea loviturii de stat era generalul Wojciech Jaruzelski, membru al Biroului Politic al PZPR şi ministru al Apărării cu vechi state de serviciu. în februarie 1981, Jaruzelski devenise prim ministru. Rigid, slab şi înalt, cu ochelari fumurii şi o expresie impenetrabilă, Jaruzelski era o persoană enigmatică pentru majoritatea compatrioţilor săi. La început făcuse o bunălmpresie datorită numirii în postul de vice-prim ministru, responsabil de relaţia cu sindicatele, pe Mieczyslav Rakowski, un politician cu reputaţia de liberal. Rakowski s-a implicat în realizarea unui „sistem de parteneriat” cu Solidaritatea. în octombrie 1981, după îndelungate presiuni din partea sovieticilor, Jaruzelski i-a luat locul lui Kania în fruntea partidului şi a lansat un apel pentru „un nou acord naţional” şi „un front unitar” cu Solidaritatea şi cu Biserica. La începutul lunii noiembrie demarează întrevederile cu Walesa şi cu cardinalul Glemp la Varşovia[135].

însăjaruzelski juca un rol dublu. La Centru se credea că, atunci când devenise prim secretar, el acceptase să dea o

lovitură de stat militară şi iniţiase elaborarea unui plan detaliat. Detaliile acestei lovituri fuseseră stabilite în cadrul a două întrevederi secrete la Varşovia cu generalul Kriucikov şi cu mareşalul Viktor Kulikov, comandantul şef al forţelor Pactului de la Varşovia. Dar Comitetul Central nu manifesta aceeaşi încredere în Jaruzelski ca şi KGB-ul. Un alt funcţionar de partid, Valentin Mihailovici Falin, adjunct la Departamentul de Informaţii Internaţionale,

de la Varşovia şi la biroul de legătură, precum şi la consulatele sovietice de la Gdansk, Cracovia, Poznah şi Scecin. La fel ca în timpul revoluţiei din Ungaria, din 1956 şi al Primăverii de la Praga, din 1968, numeroşi ilegali KGB din Occident au primit dispoziţia de a vizita Polonia, sub acoperire turistică, considerându-se că polonezii contrarevoluţionari vor discuta mai deschis cu occidentalii decât cu ruşii. Cu toate că la Centru funcţiona interdicţia formală de a recruta agenţi din rândul cetăţenilor polonezi, adepţii liniei dure din PZPR şi serviciul de securitate polonez (SB, succesor al UB) au inundat KGB-ul cu rapoarte alarmiste deseori isterice, privitoare la acţiunile subversive contrarevoluţionare. O lungă şi pesimistă evaluare făcută în toamna lui 1980, de Ninel Andreevici Tarnavsky, şeful secţiunii poloneze, prevestea un deznodământ sângeros[130].

Influenţa Solidarităţii a continuat să crească în anul 1981. La un moment dat, deţinea aproape zece milioane de membri, ceea ce însemna că aproape fiecare familie poloneză era reprezentată. Rapoartele KGB-ului afirmau că atât SB, cât şi poliţia fuseseră infiltrate, iar activiştii de partid erau supuşi acţiunilor de intimidare, de către activiştii Solidarităţii. Gordievski a fost frapat de antisemitismul maladiv din evaluările Centrului, care puneau accentul pe rolul deţinut în Solidarnosc de „internaţionaliştii" evrei, printre care se numărau Jacek Kuron, Adam Michnik şi Mojzesz Finkelsztein (foşti membri ai Comitetului de Apărare a Muncitorilor, KDR), pentru a susţine teoria conspiraţiei sioniste[131]. Tema a fost reluată în mod public de diferiţi vecini ai Poloniei. Televiziunea din Praga, în cadrul unei emisiuni asupra reuniunii la Varşovia a Asociaţiei Patriotice antisemite Grunwald, a remarcat cu satisfacţie faptul că persoanele prezente au denunţat „activitatea trădătoare a sioniştilor”, şi au revelat faptul că „numele real” al lui Michnik era Szachter[132].

Centrul a raportat că al Nouălea Congres al PZPR, care urma să aibă loc în iulie 1981, avea să consolideze influenţa

Solidarităţii în rândul partidului. Era deci necesar să se exercite presiuni asupra lui Stanislaw Kania, care devenise prim secretar în ajunul acordului de la Gdansk, pentru amânarea congresului. Brejnev, grav bolnav, căruia în acel moment îi mai rămăsese doar un an şi jumătate de trăit, nu trebuia deranjat cu veşti proaste. Andropov, la rândul său, nu vroia să-şi compromită şahsele la succesiune, introducând în Politburo un nou subiect de controversă.

Spre marea nemulţumire a Centrului, nici un fel de presiuni nu au fost exercitate asupra lui Kania, iar Congresul al Nouălea s-a ţinut în iulie, aşa cum fusese planificat. Cele mai negre previziuni ale KGB-ului au fost atunci realizate, votându-se prin scrutin secret îndepărtarea din Comitetul Central a 78% din vechii membri. Centrul a estimat că 20% din noul Comitet aparţinea în mod deschis Solidarităţii, 50% fiind reprezentat de cei care nu-şi declarau deschis opţiunea pentru Solidarnosc. După încheierea Congresului, Kriucikov şi generalul Vadim Pavlov, şeful

a îndrăznit să se adreseze KHAD-ului, cu protestul că rusul care o interoga „nu avea nici un drept pentru a ancheta un cetăţean afghan, în Afghanistan”. Acest protest i-a înfuriat. „Mi-au legat mâinile şi mi-au ars buzele cu ţigara”. La ordinul consilierului sovietic, ofiţerii KHAD au lovit-o până şi-a pierdut cunoştinţa. Când şi-a revenit, au îngropat-o în zăpadă până la gât. în zilele următoare, i-au fost fixate în piele ace conectate la curent electric, supunând-o la torturi îngrozitoare, de obicei în prezenţa consilierului sovietic. în mod uimitor, profesoara a supravieţuit. Alţii însă nu[127].

După cum a recunoscut public în 1989 un general KGB, nici măcar în epoca glasnost-ului „nu s-a spus cinstit” care a fost adevăratul rol jucat de KGB în Afghanistan[128]. Najibullah şi-a încheiat glorios cariera de secretar general, în anul 1986, un an mai târziu devenind preşedinte. în mod paradoxal retragerea Armatei Roşii în 1988, a dat discreditatului regim al îui Najibullah o infuzie de vitalitate. După retragerea trupelor sovietice, forţele mujahedine dispersate au cunoscut şi mai mari dificultăţi în depăşirea profundei lor divizări interne.

Nu numai rezistenţa afghană, dar şi reacţia internaţională a depăşit estimările pesimiste anticipate de Centru. KGB-ul contase pe o revenire treptată la normal, după o scurtă perioadă de agitaţie, aşa cum se petrecuseră lucrurile după invazia sovietică în Ungaria, 1956 şi în Cehoslovacia, 1968[129]. însă o mare parte din Lumea a Treia, precum şi Occidentul au

făcut o netă distincţie între intervenţiile sovietice în Europa de Est şi cea din Afghanistan. Pentru prima oară, Armata Roşie invadase o ţară din Lumea a Treia.

La sfârşitul anului 1979, evenimentele din Polonia au accentuat tensiunile dintre Est şi Vest cauzate de invazia sovietică în Afghanistan. Multe revoluţii din istoria lumii (printre care cea de la Paris, în anul 1789 şi cea de la Petrograd, în februarie 1917) au fost declanşate de foamete, în Polonia, creşterea preţului la came în vara anului 1980, a provocat valul de greve din care s-a născut mişcarea sindicală independentă „Solidaritatea”, condusă de un lider charismatic: Lech‘Walesa. Până în acel moment anonim, Walesa era un electrician şomer, în vârstă de 37 de ani, care-şi începea fiecare zi cu audierea slujbei religioase. La sfâşitul lunii august 1980, viceprim-ministrul Mieczyslavjagielski s-a deplasat la şantierele navale din Gdansk pentru a trata cu greviştii'conduşi de Walesa. Acordul care a pus capăt valului de greve făcea o serie de concesii politice fără precedent, de la recunoaşterea dreptului la grevă, la transmiterea slujbei religioase duminicale pe postul de radio naţional.

Centrul de la Moscova a fost zdruncinat la aflarea loviturii primite de discreditatul partid comunist polonez, în privinţa „rolului său conducător”. Toţi ofiţerii KGB care cunoşteau limba poloneză au fost trimişi la rezidenţa

ridicol. O teribilă dilemă. Dacă nu ar fi fost Brejnev şi ai lui, nu ne-am fi implicat niciodată într-o asemenea încurcătură”[123].

în afară de rezidenţa de la Kabul, ridicată la rangul de „rezidenţă principală”, imediat după invazie, mai existau încă opt unităţi KGB în principalele oraşe, cu un total de 300 de ofiţeri şi un serviciu auxiliar compus din 100 de persoane. Ofiţerii staţionaţi în Afghanistan dormeau cu pistoalele sub pernă şi cu mitraliera lângă pat. Un tânăr funcţionar de la serviciul de decriptare, care petrecuse şapte luni într-o rezidenţă provincială, i-a prezentat lui Gordievski înregistrările făcute în timpul atacurilor nocturne ale rebelilor, cărora le adăugase propriile comentarii asupra alternanţei de brutalitate şi epuizare fizică, ce caracterizau acest război. Rezidentul principal la Kabul, generalul Boris Semionovici Ivanov, numit la post imediat după invazie, a fost rechemat în 1982, acuzând o stare de puternică oboseală. în mod surprinzător însă, exista un excedent de solicitanţi din rândul

ofiţerilor KGB, pentru posturile disponibile în Afghanistan. Tinerele şi ambiţioasele cadre de la Centru considerau războiul drept o oportunitate pentru a dobândi faimă şi pentru a promova în ierarhie. In total, Centrul primea 100 de rapoarte detaliate pe lună asupra situaţiei din Afghanistan, superioare celor trimise de ambasada de la Kabul, datorită reţelei extinse de agenţii de care dispunea KGB-ul. Rapoartele GRU se concentrau ca de obicei asupra chestiunilor militare[124].

Curând după asasinarea lui Amin, KGB-ul a instalat în fruntea noului serviciu de securitate, Khedamat-e Etela’at-e Dawlati (KHAD), creat în ianuarie 1981 în locul sângeroasei poliţii secrete a lui Amin, pe brutalul şi energicul Mohammed Najibullah, în vârstă de 32 de ani[125]. Incomodat de includerea lui Allah în numele său, acesta a solicitat să i se spună „tovarăşul Najib”. Preşedintele Karmal a anunţat că noul serviciu secret, spre deosebire de predecesorul său, nu va mai „oprima şi tortura poporul”:

> „Dimpotrivă, în cadrul aparatului guvernamental va fi creat un serviciu de informaţii menit să protejeze libertăţile democratice, independenţa şi suveranitatea naţională, interesele revoluţiei, poporul şi statul şi în acelaşi timp să neutralizeze, sub conducerea PDPA (comunist), comploturile puse la cale de duşmanii externi ai Afghanistanului”.[126]

KHAD-ul a fost format şi organizat de ofiţeri KGB. în condiţiile brutale ale unui război de contrainsurgenţă, KGB-ul a retrăit pe pământul afghan ororile trecutului stalinist.

Amnesty International a adunat dovezi privitoare la „torturarea sistematică şi frecventă a bărbaţilor,' femeilor şi copiilor” în centrele de anchetare ale KHAD. în rapoartele acestei organizaţii participarea activă a consilierilor sovietici la interogatorii este un leitmotiv, exact la fel ca în timpul epurărilor staliniste din Europa de Est, cu câteva decenii în urmă. O profesoară de la Kabul, care reuşise la un moment dat să fugă în Pakistan,

împreună cu amanta lui. Boiarinov a ordonat să nu rămână nici un supravieţuitor, pentru a povesti cele întâmplate. In cursul operaţiunii, Boiarinov avea să fie confundat, datorită uniformei afghane pe care o purta, cu un membru al gărzii palatului, fiind împuşcat de proprii soldaţi"[5]. Alţi 12 ostaşi din comando-ul KGB şi din trupele regulate sovietice, au fostîmpuşcaţi în decursul ocupării palatului prezidenţial"[6].

Imediat după asaltul asupra palatului, Babrak Karmal,

comunistul afghan exilat şi agent KGB cu vechi state de serviciu, care fusese ales de Moscova pentru a lua locul lui Amin, a transmis un comunicat radio, anunţând că a preluat conducerea statului şi solicitând asistenţă militară sovietică. Cu toate că avea aparenţa unei transmisii de pe teritoriul afghan, comunicatul lui Karmal fusese emis din Uniunea Sovietică; în timp ce Amin era asasinat, Radio Kabul transmitea încă emisiunile sale curente. In primele ore ale zilei de 28 decembrie, postul naţional de radio, căzut în mâinile sovieticilor, a transmis ştirea că Amin fusese „executat", la ordinul unui tribunal revoluţionar[117].

La Moscova, Amin a decăzut postum din apelativul de „tovarăşul Amin", în cel de „agent sângeros al imperialismului american"[118]. Babrak Karmal l-a denunţat drept agent CIA pe predecesorul său, solicitând în mod absurd guvernului american să-i predea toate documentele privitoare la tranzacţii cu Amin[119]. Centrul şi-a asumat teoria conspiraţiei CIA, răspândind poveşti despre recrutarea lui Amin de către serviciile de spionaj americane, în perioada studenţiei sale la Columbia University[120]. Un istoric sovietic avea să scrie, la zece ani după invazie: „Faptul că Amin a studiat la Columbia University, New York, în tinereţea sa, a relansat bestiala noastră obsesie a spionajului.[121]

Kim Philby, într-un interviu acordat cu câteva luni înainte de moartea sa, în 1988, insista încă asupra ideii că „a existat mai mult decât o suspiciune că Amin a uneltit cu americanii""[122].

Cu toate că Centrul s-a opus intervenţiei militare, consecinţele au fost chiar mai grave decât se prezuma. Conform afirmaţiei lui Kuzicikin, „noi am făcut două erori de judecată majore: am supraestimat dorinţa de luptă a armatei afghane şi am subestimat forţa rezistenţei afghane". în primăvara lui 1980, 20000 de soldaţi sovietici (şi ulterior, peste 100000) au fost mobilizaţi exclusiv pentru păstrarea sub control a marilor oraşe şi respingerea atacurilor rebelilor afghani. Pe la mijlocul anilor '80, Conform estimărilor UNICEF, populaţia Afghanistanului se redusese la jumătate; un sfert din numărul total mondial de refugiaţi erau afghani. într-o dimineaţă de la începutul anului 1980, un general KGB i-a spus lui Kuzicikin, ceea ce mulţi din Centru gândeau, dar nu îndrăzneau să spună deschis:

„Afghanistanul este Vietnamul nostru... Suntem prinşi într-un război pe care nu-1 putem câştiga şi nu-1 putem abandona. Este

prezidenţial. Dar, aşa cum afirmă Vladimir Kuzikin, defector din Direcţia S „Amin era bănuitor ca un Borgia. El schimba tot timpul felurile de mâncare şi băuturile, ca şi cum s-ar fi aşteptat în permanenţă să fie otrăvit”[109].

în timp ce Amin reuşea să evite otrăvirea de către Talebov, situaţia din Afghanistan devenea din ce în ce mai gravă. Rapoartele trimise la Centru de către rezidenţa din Kabul, care deţinea o reţea de agenţi în poziţii strategice în cadrul instituţiilor afghane, prevedeau iminenţa înlocuirii regimului comunist printr-o republică islamică anti-sovietică, dacă Amin nu avea să fie eliminat. Primul promotor al intervenţiei militare a fost Departamentul Internaţional al Comitetului Central, care insista asupra necesităţii ca, în vecinătatea Uniunii Sovietice, să fie păstrat un regim comunist. Opinia majoritară la Centru şi la Ministerul de Externe se opunea intervenţiei armate, de teama reacţiilor internaţionale.

Andropov, asemenea PGU-ului, s-a opus iniţial trimiterii Armatei Roşii, însă situaţia deteriorându-se după lovitura lui Amin, opoziţia sa a devenit mai puţin hotărâtă[110]. Conform unui studiu sovietic publicat în 1989, el a început să facă o paralelă cu propria sa experienţă în Ungaria, anul 1956, când tancurile sovietice au zdrobit „contra-revoluţia” şi au restabilit puterea comunistă pe poziţii solide[111].

Centrul considera că adoptarea unei decizii finale în favoarea intervenţiei militare nu va provoca o ruptură serioasă cu Biroul Politic[112]. Argumentul decisiv, după cum arată Kuzicikin, a fost reprezentat c’., perspectiva că, fără intervenţie, fundamentalismuluslamic, încurajat de victoria sa asupra şahului din Iran, cu un an înainte, ar putea triumfa asupra socialismului în Afghanistan: „Consecinţele unui asemenea act asupra prestigiului nostru ar putea fi imprevizibile. Uniunea Sovietică nu-şi poate asuma acest risc”[113]. Membrii fără drept de vot ai Politburo nu au fost consultaţi, iar decizia de intervenţie a fost luată de un grup restrâns. Eduard Şevarnadze a afirmat că el şi Mihail Gorbaciov au aflat despre invazie de la radio şi din presa străină[113].

în noaptea Crăciunului 1979, avioanele.militare de transport au stabilit un masiv pod aerian cu aeroportul internaţional din Kabul, decolând la interval de 3 minute. Alte forţe armate sovietice au pătruns în Afghanistan prin căile terestre. în seara de 27 decembrie, o coloană blindată s-a deplasat de la aeroport spre palatul prezidenţial. în fruntea ei se afla un grup de comando special al KGB-ului, condus de colonelul Boiarinov; toţi erau îmbrăcaţi în uniforme afghane şi

se deplasau în vehicule militare cu însemnele Afghanistanului. Pe traseul spre palat, coloana a fost oprită la un punct de control afghan. Când soldaţii afghani s-au apropiat, părţile laterale ale primului vehicul s-au deschis, iar mitralierele KGB-ului camuflate acolo au tras în plin. Colonelul Boiarinov a condus personal asaltul asupra palatului prezidenţial. Preşedintele a fost împuşcat mortal,

ale lui Palme cu Neyland (a cărui poziţie la Novosti era suficientă în sine, pentru suspectarea unei relaţii cu KGB-ul) demonstrau o incredibilă naivitate politică, nu există probe concrete care să ateste influenţa lui Neyland asupra orientării politice a acestuia. Această influenţă, de orice tip ar fi fost ea, aîncetatîn anul 1980, când Neyland a părăsit Stockholmul. Succesorul său nu a ştiut să câştige încrederea lui Palme, iar KGB-ul a pierdut contactul direct cu acesta. Cu toate că Centrul a primit cu bucurie revenirea lui Palme la putere, precum şi sprijinul său calificat, acordat politicii sovietice de dezarmare, în cea de-a doua perioadă în funcţie de prim ministru (încheiată prematur cu asasinarea lui Palme în 1986), Moscova l-a considerat un lider politic occidental, luptând pentru valorile occidentale[105].

Ceea ce mai rămăsese din starea de destindere dintre Est şi Vest, la sfârşitul anilor ’70, a fost distrus în ultima săptămână a deceniului prin invazia sovietică în Afghanistan. In aprilie 1978, o lovitură de stat comunistă răsturnase de la putere regimul republican al lui Muhammad Daud, masacrându-1 pe el şi pe familia sa. Alegerea succesorului a oscilat între Babrak Karmal, liderul facţiunii Parcham, şi Nur Mohammed Taraki, liderul facţiunii rivale Kalq, ambele facţiuni situându-se în interiorul Partidului Comunist Afghan. Centrul de la Moscova îl susţinea pe Karmal, care era de mai mulţi ani agent al KGB-ului. Insă Taraki beneficia de sprijinul lui Brejnev, care fusese impresionat în mod favorabil în cursul unei scurte întâlniri cu şeful afghan, astfel încât Taraki a câştigat în final lupta pentru succesiune. Karmal s-a refugiat în Cehoslovacia[106]. în septembrie 1979, Taraki a fost asasinat de către vice-prim ministrul Hafizullah Amin. Moscova a închis ochii, făcându-se că nu vede crima, l-a felicitat pe Amin pentru „alegerea” sa şi a exprimat „propria încredere în continua dezvoltare a relaţiilor frăţeşti dintre Uniunea Sovietică şi statul revoluţionar al Afghanistanului, pe baza tratatului de prietenie, bună vecinătate şi colaborare dintre cele două state”[107]. Centrul prevedea un dezastru. Rapoartele de la rezidenţa din Kabul vorbeau de o opoziţie dură împotriva lui

Amin, din partea liderilor islamişti, de riscul unor rebeliuni în sânul armatei şi de iminenţa colapsului economic[108].

Răsturnarea lui Amin a fost discutată şi aprobată de către Biroul Politic, aşa cum se proceda în cazul tuturor operaţiunilor contra şefilor politici străini. După reorganizarea prilejuită de fuga lui Oleg Lialin în 1971 şi denunţarea publică în Occident a Departamentului alV-lea al PGU, „acţiunile speciale” cădeau subjurisdicţia non-constituitului Departament al VIII-lea al Direcţiei S, care gestiona toţi ilegalii. A fost ales locotenent-colonel Mihail Talebov, din Azerbaidjan, care petrecuse mai mulţi ani la Kabul şi putea fi confundat cu un afghan. La sfâşitul toamnei anului 1979, Talebov a sosit la Kabul, înarmat cu documente false. Afirmând că este bucătar afghan, el a fost angajat la bucătăriile palatului

acest pronostic şi i-a telefonat preşedintelui Partidului de Centru, şi ministru de Externe Paavo Vâyrynen, pentru a-1 asigura de sprijinul secret pentru Kaijalainen, şi de opoziţia Uniunii Sovietice faţă de rivalul său, Mauno Koivista, social-democrat şi prim ministru[102]. După cum spune Kaijalainen:

> "Vladimirov i-a declarat lui Văyrynen că este dispus să uzeze de influenţa pe care o are asupra Partidului Comunist şi asupra oricui, pentru a-mi susţine poziţia. L-a întrebat în mod deschis, ce poate face Uniunea Sovietică pentru a contribui la alegerea mea... A propus înscenarea unei colaborări economice pentru a produce o situaţie care să-mi fie favorabilă”[103].

Cu toate acestea, aşa cum prevăzuse Akulov, Kaijalainen nu a fost nominalizat de partidul său, în ciuda "păsurilor active” întreprinse de Vladimirov pentru a-1 favoriza. Social-democratul Mauno Koivisto, căruia i se opusese Vladimirov, a repurtat o victorie uşoară la alegerile prezidenţiale din 1982[104].

Personalitatea politică suedeză în care KGB-ul îşi punea speranţele în anii ’70 era social-democratul Olof Palme. Centrul nu se ocupase de el înainte de anul 1969, când a devenit prim ministru. Din acel moment, opoziţia lui Palme la războiul din Vietnam, apelurile adresate Occidentului pentru reducerea cheltuielilor de înarmare şi sprijinul acordat cauzelor progresiste din Lumea a Treia, au suscitat interesul sovieticilor. Centrul a elaborat un plan vizând recrutarea lui Palme ca agent de influenţă; în anul 1972, a fost numit în fruntea agenţiei-Novosti, de la Stockholm, un agent KGB de origine letonă, N. V. Neyland, care vorbea limba suedeză.

Neyland provenea din aceeaşi regiune letonă de unde era şi mama lui Palme. A reuşit să devină prietenul acestuia, insistând asupra rădăcinilor comune, organizându-i chiar un scurt voiaj sentimental în Letonia. A reuşit să aibă întâlniri regulate cu unul dintre consilierii principali ai lui Palme, din cadrul Partidului Social Democrat. Centrul s-a străduit mult să-i pună la dispoziţie lui Neyland o versiune asupra politicii sovietice aptă de a suscita simpatia lui Palme. Mai ales începând cu anul 1976, când a pierdut puterea şi a trecut în opoziţie, Palme părea să acorde preferinţă politicii sovietice, în defavoarea celei americane, mai ales în problemele păcii şi dezarmării. Comisia Palme, instituită în 1980, în scopul examinării chestiunii dezarmării, a primit o înaltă apreciere din partea Moscovei, datorită criticii îndreptate împotriva poziţiei americane.

In relaţia cu Centrul, Neyland a încercat să-şi atribuie o bună parte din meritul pentru solidaritatea lui Palme faţă de politica sovietică. Pe de altă parte, Kriucikov a afirmat în faţa lui Andropov şi a Biroului Politic că Palme, fără â fi un agent efectiv, se afla totuşi sub influenţa KGB-ului. Şi de această dată, PGU îşi exagera propriile merite. Deşi frecventele contacte

o servietă care conţinea 66 de documente secrete ale Ministerului de Externe. Aşezat în salonul de plecare, el aştepta ultimul apel pentru călători, Când era gata să plece spre avion, a fost arestat de Ornulf Tofte, adjunct al şefului securităţii norvegiene. Arestareă nu a avut nimic dramatic. După cum a arătat Tofte,

> "Treholt a rămas calm şi nu a spus nici un cuvânt. Nu a fost nevoie nici de cătuşe, nici de alte mijloace de constrângere. El a fost condus printr-o ieşire de serviciu la o maşină cu care a fost dus direct la comandamentul poliţiei”[99].

In timpul procesului, care a avut loc în anul 1985, Treholt a declarat că nu a făcut altceva decât să construiască punţi între Est şi Vest. Curtea a tras concluzia că inculpatul prezenta ”un simţământ exagerat al propriei importanţe, care îl făcea foarte puţin credibil”. Prezumţia lui Treholt, cultivată cu asiduitate de Titov, devenise de-a dreptul grotescă. Titov satisfăcuse şi lăcomia lui Treholt, care primise pentru activităţi de spionaj peste un milion de coroane. Este posibil ca această sumă să fi fost subevaluată, deoarece, pe lângă recompensele KGB-ului, el mai primise şi de la serviciile secrete irakiene suma de

50000 de dolari.

Gordievski era convins că, dacă Treholt ar fi fost arestat mai devreme cu câteva săptămâni, Titov n-ar mai fi fost promovat general. La scurt timp după anunţarea arestării lui Treholt, Kriucikov l-a trimis pe Titov la Berlin, în calitate de adjunct al complexului KGB de la Karlshorst. împreună cu el au plecat de asemenea Vladimir Zizin şi Aleksandr Lopatin, ceilalţi doi ofiţeri de caz ai lui Treholt[100]. Un an mai târziu, Treholt era condamnat la 20 de ani de închisoare.

în 1981, când preşedintele Finlandei, Urho Kekkonen, s-a retras pentru motive de sănătate, Centrul a pierdut chiar şi pe acela pe Care îl considera cel mai important agent scandinav[101]. în acea perioadă, KGB-ul gestiona în Finlanda circa 160 de agenţi permanenţi şi diferite "contacte confidenţiale”. Rezidentul de la Helsinki, Viktor Vladimirov, şi rivalul său, ambasadorul Vladimir Sobolev, pronosticau că succesorul la preşedinţia Finlandei va fi Ah ti Karjalainen, fost coleg al lui Kekkonen în Partidul de Centru (fost agrarian). Rezidenţa nu a făcut greşeala de a comunica Moscovei, aşa cum făcuse în cazul lui Kekkonen, faptul că Ah ti Karjalainen era agent sovietic permanent, descriindu-1 pur şi simplu, drept un "contact confidenţial”. însă rezidenţa nutrea speranţa că îl va putea influenţa, odată ajuns preşedinte, şi de aceea îl numeau "omul nostru Karjalainen" sau "omul pe care-1 avem în buzunar”.

Cel mai bun expert în probleme finlandeze, Albert Petrovici Akulov (cel mai strălucit analist în domeniu, după opinia lui Gordievski), considera că partidul nu-1 va propune drept candidat la preşedinţie pe Karjalainen, din cauza reputaţiei sale de mare băutor. Vladimirova ignorat

periodic la Helsinki şi la Viena, oraşele favorite ale KGB-ului pentru întâlnirile cu cei mai importanţi agenţi[94].

La sfârşitul anului 1978, Treholt a fost trimis la post la misiunea norvegiană de pe lângă Naţiunile Unite. Numirea s-a produs într-un moment propice pentru KGB, deoarece, pe toată perioada de permanenţă a misiunii la New York, Norvegia avea să facă parte din Consiliul de Securitate. Cu puţin înainte ca Treholt să plece în Statele Unite, Titov l-a întâlnit la Helsinki şi l-a prezentat lui Zizin, care avea să-l controleze la New York. Cei doi s-au pus de acord asupra locului de întâlnire în diferite restaurante şi asupra procedeelor de lăsare a mesajelor în ziarele din Sala delegaţilor de la ONU. Această înţelegere a funcţionat perfect.

între anii 1982 şi 1983, Treholt a lucrat la Colegiul

Norvegian pentru Apărare, unde avea acces la documentele top-secret ale NATO. în timpul procesului, acuzatorul public avea să compare activitatea lui Treholt în ambianţa Colegiului cu comportamentul unei vulpi lăsată liberă în ograda găinilor[95]. în cadrul strategiei NATO, Norvegia reprezenta "cheia Nordului”:

"Peninsula Kola, acolo unde Norvegia se învecinează cu Uniunea Sovietică, a fost descrisă de către un secretar al Marinei americane drept «proprietatea imobiliară cea mai preţioasă din lume». Pe partea rusă există imensele implantări ale Marinei militare din zona Murmansk. Conform unei axiome de la NATO, «bătălia Atlanticului trebuie să fie dusă din Marea Norvegiei» şi sovieticii ar încerca să pună stăpânire pe Norvegia, pentru a-şi trimite propriile submersibile din fiordurile norvegiene”[96].

în parte datorită indiciilor comunicate de Gordievski, în timpul petrecut la New York, Treholt a fost în permanenţă supravegheat de către FBI, la cererea expresă a serviciilor de securitate norvegiene. Deşi, după părerea norvegienilor, nu existau probe suficiente pentru a i se interzice accesul la Colegiul Apărării, întâlnirile succesive dintre Treholt şi Titov la Helsinki şi Viena au fost ţinute sub control atent. La Viena au fost fotografiaţi cu un aparat ascuns într-un cărucior de copil. în fotografii, extrovertitul Titov a fost surprins gesticulând, în timp ce Treholt surâdea cu amabilitate[97].

La începutul anului 1984, Titov şi-a realizat cea mai mare ambiţie a carierei sale: a fost promovat general. Acest succes i se datora mai mult lui Treholt, decât capacităţilor lui Titov[98]. în acelaşi timp, Ministerul de Externe norvegian îl nominalizează pe Treholt în postul de purtător de cuvânt, cu ocazia vizitei la Oslo a secretarului de stat George Shultz. în dimineaţa zilei de vineri, 20 ianuarie, la scurt timp după plecarea lui Shultz, Treholt s-a deplasat la aeroportul din Oslo pentru a lua avionul de la 12.45 pentru Viena, unde avea din nou întâlnire cu Titov. Ducea cu sine

unortnformaţii de mică valoare. Cu puţin timp înainte de a părăsi Oslo în 1971, Beliaev l-a prezentat pe Treholt noului controlor, în timpul prânzului de adio de la restaurantul Coq d’Or. Noul ofiţer de caz era Ghenadi Feodorovici Titov, supranumit "Crocodilul”, care fusese rezident KGB la Oslo din 1972 până în 1977. Titov nu se bucura de simpatia colegilor săi de la KGB, beneficiind în schimb de graţiile şefilor. El era temut de subalterni, cu mici excepţii reprezentate de protejaţii săi.

Titov se născuse în Carelia, în 1932. Când el avea cinci sau şase ani, tatăl său fusese împuşcat de NKVD, în timpul Marii Terori. Crescuse într-un mediu ambiguu, la limita delicvenţei, devenind expert în arta de ”a se învârti”, indispensabilă pentru cei care doreau să prospere în acele vremuri. Admiterea la Institutul Militar al KGB-ului de la Leningrad a constituit pentru Titov o mare surpriză, date fiind antecedentele sale familiale. De atunci înainte, a căutat mereu să compenseze trecutul său dubios printr-un deosebit simţ al datoriei. Talentul lui cel mai remarcabil în relaţiile cu superiorii şi cu agenţii consta într-o enormă capacitate de adulaţie, cu care reuşise să seducă atât pe Treholt, cât şi pe Kriucikov. Treholt găsea că este ”un tip simpatic şi interesant”, bine informat, amuzant, cu o bună colecţie de bancuri politice şi anecdote picante. Era şi un bun ascultător. Atunci când Treholt îşi expunea opiniile asupra Vietnamului, Greciei, Statelor Unite şi mişcării pentru pace, Titov părea adânc impresionat de profunzimea judecăţilor emise de acesta.

Treholt a operat în bună parte ca agent de influenţă, colaborând la organizarea campaniei conduse în 1972 de aripa stângă a partidului laburist, îndreptată împotriva aderării Norvegiei la CEE. Totuşi, rolul său principal era de a furniza informaţii secrete asupra politicii Norvegiei şi a NATO, mai ales atunci când fostul mentor al lui Treholt, Jens Evensen, a devenit responsabilul negocierilor pentru Legea Mării. La propunerea lui Evensen, Treholt este numit subsecretarul comisiei. începând din acel moment, el devine informatorul cel mai important al comisiei interministeriale de la Moscova pentru insulele Svalbard şi Marea Barents, în timpul negocierilor pentru delimitarea Mării Barents, Treholt a informat KGB-ul în mod constant asupra poziţiei norvegiene, şi mai mult decât atât, a intervenit în mod activ pentru influenţarea grupului norvegian. Tratatul pentru Marea Barents, semnat de Uniunea Sovietică şi de Norvegia la 1 iulie 1977, a fost aspru criticat în Norvegia, deoarece favoriza în mod vădit partea sovietică".

Titov a fost expulzat din Norvegia, ca urmare a cazului Haavik. în cei doi ani care au urmat, a lucrat la Centru în calitate de asistent special al lui Kriucikov. Din 1979 până în 1984 a condus Departamentul al IlI-lea, din PGU, având în responsabilitate Marea Britanie, Irlanda, Scandinavia şi Australasia. Conştient de faptul că Treholt era principalul său atu pentru a face carieră, Titov obţine de la Kriucikov permisiunea de a-1 întâlni

cum stau lucrurile în realitate. Sunt spioană rusă de aproape treizeci de ani”. Şase luni mai târziu, pe când se afla la închisoare în aşteptarea procesului, a murit subit de un atac de cord[90].

în anul 1978, Departamentul al IlI-lea i-a prezentat lui Philby un dosar cenzurat asupra cazului Haavik, în care nu figurau numele şi naţionalitatea personajelor, cerându-i părerea. Philby a conchis că unica explicaţie plauzibilă a arestării agentei era prezenţa unei "cârtiţe” în interiorul KGB-ului. După ce a citit raţionamentul lui Philby, Viktor Feodorovici Gruşko, şeful departamentului, a comunicat întregului personal: "Dacă Philby are dreptate, înseamnă că printre noi, aici în departament, există un trădător!” Din fericire, Gruşko nu a insistat asupra subiectului. Printre ofiţerii prezenţi se afla şi Gordievski, care, pentru prima oară din perioada adolescenţei, a simţit cum începe să roşească. Cu un mare efort de autocontrol, a împiedicat culoarea să-i urce de pe pielea gâtului, pe obraji. Răspunsul lui Philby fusese pe punctul de a-i distruge cariera[91]. '

în timpul interogatoriului agentei Haavik, serviciul de securitate norvegian avusese impresia că în ultimele luni dinaintea arestării, aceasta nu fusese aproape de loc exploatată de KGB. Din acest motiv a apărut suspiciunea, neconfirmată timp de câţiva ani, că la Ministerul de Externe exista un agent mult mai important. Serviciul de securitate norvegian urmărea o pistă deosebit de promiţătoare. Soţia unui tânăr funcţionar al KGB-ului, în serviciu la Oslo, Vladimir Ivanovici Zizin, fusese auzită întrebându-1 pe soţul ei, imediat după arestarea dnei Haavik, dacă se întâmplase ceva grav. El răspunsese pe un ton vesel: "Putea să fie mai rău”[92].

Cel mai important agent norvegian al Centrului, Arne Treholt, era alcătuit din acelaşi material ca şi Georges Pâques şi Hugh Hambleton: o victimă a propriei vanităţi, nu în mai mică măsură decât a KGB-ului. Blond, cu prestanţă, narcisist, căsătorit a doua oară cu o superbă divă de televiziune. Treholt era considerat unuldintre tinerii membri de mare viitor ai partidului laburist norvegian. în perioada când studia ştiinţe politice la universitate, el părea motivat de sentimente antiamericane. La sfârşitul anilor '60 a colaborat la organizarea în Norvegia a unor campanii împotriva juntei militare care luase puterea în Grecia cu un presupus sprijin american. Treholt a devenit asistentul faimosului avocat internaţional Jens Evensen, care a susţinut acuzarea juntei din Grecia în faţa Tribunalului Europeqp.

Rezidentul de la Oslo La remarcat pe Treholt şi a început

să-l frecventeze. Treholt avea să-şi amintească "dejunurile minunate” în cursul cărora discutau "despre Norvegia şi politica internaţională”. Primul controlor al lui Treholt, Evgheni Beliaev, care s-a ocupat de el din 1968 până în 1971, a reuşit să-l convingă să accepte bani, la început în schimbul

insulele se află sub suveranitate norvegiană, cei 39 de semnatari ai Tratatului de la Svalbard, din 1920, aveau dreptul de a le exploata resursele economice. Interesul crescând al ţărilor occidentale pentru petrolul şi gazele naturale de la Svalbard, după criza din 1973-1974, dobândea, în viziunea Centrului, proporţiile unei'veritabile provocări strategice. Teama că zona cuprinsă între insulele Svalbard şi Marea Barents ar putea deveni bază de spionaj asupra navelor de suprafaţă şi a submarinelor flotei sovietice septentrionale, asociată problemelor derivate din procesul de delimitare a Mării Barents (în contradictoriu cu Norvegia) a condus la constituirea în 1975 a unei comisii interministeriale pentru zona arctică, prezidată de N. A. Tihonov, viceprim-ministru, printre membrii marcanţi ai comisiei numărându-se şi Kriucikov. Culegerii de informaţii asupra Norvegiei şi asupra Arcticului i s-a acordat o asemenea importanţă, încât această activitate a fost preluată direct de către Andropov.[87]

în momentul formării comisiei interministeriale, Centrul dispunea de doi emisari în Norvegia; primul, la sfârşitul unei lungi cariere de agent, cel de-al doilea spre apogeul existenţei sale profesionale. Cel dintâi, Gunvor Galtung Haavik, era o vârstnică secretară la Ministerul de Externe norvegian. Cu treizeci de ani în urmă, se îndrăgostise de un prizonier de război rus, Vladimir Kozlov, pe care-1 ajutase în perioada de spitalizare în Norvegia ocupată de nazişti şi apoi îl sprijinise să fugă în Suedia. în 1947, d-na Haavik este transferată la ambasada norvegiană de la Moscova, reluând legătura cu Kozlov, care între timp îşi alcătuise o familie dar era utilizat ca agent al MGB. Conform rutinei general valabile, d-na Haavik a fost constrânsă în 1950, să devină agentă a serviciilor secrete sub numele codificat de "Vika”. în 1956 s-a întors în Norvegia, cu noul pseudonim "Greta", continuând să primească mesaje de la Kozlov şi bani de la proprii controlori. într-o perioadă de douăzeci şi şapte de ani de activitate ca agent sovietic, ea a avut peste 250 de întâlniri, cu opt ofiţeri de legătură diferiţi, cărora le-a încredinţat mii de documente secrete[88]. Gordievski a descoperit-o pe când se afla la Cqpenhaga, şi a informat prompt serviciile SIS[89].

D-na Haavik a fost arestată de către serviciul de securitate

norvegian, în seara zilei de 27 ianuarie 1977, în timp ce înmâna o serie de documente controlorului său din acea perioadă, Aleksandr Kirillovici Prinţipalov, pe o străduţă întunecoasă de la periferia oraşului Oslo. Prinţipalov a opus o puternică rezistenţă la arestare, apoi a invocat imunitatea diplomatică şi a fost eliberat. în buzunarul lui a fost descoperit un plic conţinând 2 000 de coroane în bancnote de câte 100, destinate agentei. Timp de câteva ore, Gunvor Haavik şi-a povestit istoria amoroasă cu Kozlov, explicând astfel întâlnirea cu diplomatul sovietic care-i adusese acel plic. Apoi a tăcut, s-a gândit un moment, şi-a înălţat privirea şi a anunţat: "Acum vă voi spune

Centrul, erau foarte bine plasaţi pentru a deveni agenţi la Bruxelles. Ofiţerul coordonator al operaţiunilor împotriva CEE avea de îndeplinit numeroase sarcini plictisitoare. El trebuia să trimită la Moscova, la intervale regulate, date incluzând numărul de telefon şi adresa diplomaţilor şi ziariştilor acreditaţi pe lângă Comunitate, precum şi informaţii complete asupra funcţionarilor CEE. Centrul sublinia de asemenea necesitatea utilizării de "măsuri active” pentru frânarea procesului de integrare europeană, implicit a alegerilor pentru Parlamentul European. Alte circulare soseau la rezidenţe, insistând asupra pericolului ca CEE şi China să se coalizeze împotriva sovieticilor.

Disensiunile persistente între ţările comunitare şi ratarea înfăptuirii politicii comune de apărare, propusă de Tindemans nu au diminuat neliniştile Centrului în privinţa integrării.

O circulară din primăvara anului 1984, semnată de Victor Gruşko, prim director adjunct al PGU, cu jurisdicţie asupra Europei occidentale, relua teoria complotului elaborată pentru prima oară în 1976, susţinând faptul că acţiunile de cooperare dintre China şi Comunitate constituiau "motiv de alarmă” pentru Centru; CEE urmărea un plan cu bătaie lungă vizând sabotarea prestigiului internaţional şi unitatea politică a blocului sovietic; planurile "grupurilor reacţionare” pentru integrarea militară europeană reprezentau ”un pericol special”. Concluzia lui Gruşko era că, sub toate aspectele, "integrarea Europei occidentale se opune intereselor Uniunii Sovietice”. Biroul Politic desemnase CEE-ul drept unul dintre "obiectivele majore pentru penetrare a serviciilor secrete”[85].

înălţarea Comunităţii Europene la rangul de adversar principal, alături de Statele Unite, NATO şi China, în anii ’80, reprezenta un ironic tribut plătit progresului integrării europene, realizat ca urmare a semnării Tratatului de la Roma,

din 1957. In ciuda cantităţii de informaţii acumulate la Centru, privitoare la CEE (care avea oricum mai puţine secrete de apărat decât statele înseşi) acesta se declara nesatisfăcut de calitatea datelor recepţionate. Rezidenţele au primit dispoziţii ferme de a accelera infiltrarea agenţilor şi toate formele de culegere de informaţii din cadrul Comunităţii. în realitate, Centrul nu primea veşti despre conjuraţii comandate de la Bruxelles, urmărind subminarea ţărilor Europei de Est, pentru că aceste comploturi nu existau; s-a tras în schimb concluzia că rezidenţele nu sunt capabile să-şi îndeplinească misiunea. Kriucikov a continuat să pretindă ”mai multă iniţiativă în adoptarea măsurilor active”, în scopul încetinirii procesului de integrare europeană[86].

Cea de-a doua cauză de îngrijorare pentru Centru, în Europa de la mijlocul deceniului opt, se referea la zona arctică a continentului: arhipelagul Svalbard (inclusiv Spitzergen) şi Marea Barents. Cu toate că

un interes sporit din partea Chinei pentru afacerile comunitare. In septembrie 1975, a fost acreditat la CEE primul ambasador chinez, şi au fost iniţiate primele tratative comerciale[84].

In vara anului 1976, Kriucikov ajunge la concluzia că raportul lui Tindemans şi prezenţa chineză la Bruxelles demonstrau existenţa unei conjuncturi antisovietice primejdioase. In iulie 1976, o circulară semnată de Kriucikov (subliniindu-se astfel importanţa acesteia) ordona rezidenţilor să "activeze toate posibilităţile operative”, cu maximă urgenţă, în scopul obţinerii de informaţii complete asupra politicii comunitare. Conform circularei lui Kriucikov, exista pericolul efectiv ca CEE să devină ”un bloc politico-militar, care ar putea fi dirijat de forţe agresive şi revanşarde”. Comunitatea şi China erau deja pe cale de a se apropia, realizând o alianţă împotriva sovieticilor. O lună mai târziu, s-a pus în circulaţie la Centru o evaluare mult mai detaliată asupra pericolului provenit din partea Comunităţii Europene, care exagera fie ritmul de integrare politică, fie perspectivele integrării militare. PGU-ul atribuia un sens şi mai sinistru raportului Tindemans, punând accentul pe fraza care încheia documentul: "Uniunea europeană nu va fi stabilă, atâta vreme cât nu va poseda o politică comună de apărare”. Circulara din august 1976 se încheia cu afirmaţia că, de acum înainte, scopul principal al Comunităţii avea să fie "subminarea politicii

externe a statelor socialiste”. "Cercurile cele mai influente din CEE” se străduiau deja să găsească "mijloacele de subminare din interior a sistemului socialist”.

Sprijinul acordat de SUA integrării europene a furnizat o dovadă ulterioară a faptului că întreg procesul făcea parte dintr-un complot anti-sovietic. O circulară din primăvara anului 1977 interpreta proiectul privitor la alegerea directă a Parlamentului european drept o ameninţare pentru URSS, deoarece putea să conducă la accelerarea procesului de integrare politică. Comunitatea, spunea noua circulară, se transformase ”într-un centru coordonat de acţiune colectivă economică, politică şi ideologică, pentru a leza prestigiul Uniunii Sovietice şi al altor ţări ai comunităţii socialiste”.

In vederea descoperirii naturii exacte a planului major antisovietic, pus la cale de CEE, era necesar şi urgent accesul la documentele secrete ale acestuia. Un astfel de obiectiv nu putea fi realizat decât pe baza constituirii unei "solide reţele de agenţi” în diversele organisme comunitare. Rezidenţii din toate ţările membre CEE trebuiau să desemneze un ofiţer superior KGB, de regulă vicepreşedintele liniei PR (politică), cu sarcina de a coordona iniţiativele împotriva Comunităţii. Centrul recomanda pentru recrutarea colaboratorilor Colegiul European de la Bruges, Universitatea Europeană de la Florenţa şi Institutul European de la Amsterdam. Cei mai buni studenţi ai acestor institute, considera

de pe coasta Pacificului, a deturnat atenţia opiniei publice de la violarea drepturilor omului şi de la incompetenta guvernare a sandiniştilor. In America Latină şi în afara acesteia s-a născut un val de dezaprobare împotriva Statelor Unite, solidaritatea intemaţionalăîndreptându-se către lupta sandinistă contra imperialismului american. în ciuda popularităţii personale a lui Reagan, apelurile sale pentru acordarea unui suport financiar sporit luptătorilor Contras nu au convins nici Congresul şi nici opinia publică americană[81]. Ajutoarele pentru Contras au încetat oficial în anul 1984. Tentativele de continuare a acordării acestora, în mod oficios, au implicat Casa Albă - spre marea mulţumire a Centrului de la Moscova - în comedia prelungită a scandalului „Irancontras”. în acest timp, Nikolai Leonov, la Centru, se acoperea de reflexul gloriei dobândite în America Centrală. în anul 1983, el devine şef adjunct al Direcţiei întâi Centrale, responsabil cu toate operaţiunile KGB-ului în America septentrională şi meridională[82].

Colaborarea dintre serviciile secrete cubaneze şi cele

sovietice s-a adâncit în domeniu SIGINT-ului, cât şi al HUMINT-ului. Baza mixtă (KGB şi GRU) de la Lourdes, Cuba, la mai puţin de 200 de mile de coasta americană, a fost întărită şi extinsă devenind, pe la mijlocul anilor '70, aşa cum a afirmat preşedintele Reagan, "cea mai mare din lume, în acest gen”. Conform datelor furnizate de un document comun al Departamentului de Stat şi al Departamentului Apărării, prezentat doi ani mai târziu, Lourdes găzduia circa 2 100 de tehnicieni sovietici:

> "Din acel post-cheie de ascultare, sovieticii controlau sateliţii comerciali ai Statelor Unite, comunicaţiile Marinei militare şi comerciale, activităţile programului spaţial al NASA de la Cape Canaveral. Lourdes permitea ruşilor să asculte convorbirile telefonice de pe teritoriul Statelor Unite”[83].

Pe la mijlocul anilor ’70, o nouă sursă de preocupare se profila la orizont pentru KGB, constituită din două elemente. Primul dintre acestea era reprezentat de Comunitatea Economică Europeană (CEE). Până în 1976, rezidenţilor din Europa occidentală li se spunea că CEE nu prezintă interes pentru Centru şi de aceea, rezidenţele trebuiau să intre doar în posesia acelor informaţii care prezentau un interes deosebit, din punct de vedere politic. Dar Leo Tindemans, primul ministru belgian, prezentă în luna decembrie 1975 un raport care a atras atenţia Centrului. Tindemans a invitat Consiliul de Miniştri să pună capăt contradicţiilor "schizofrenice” între integrarea economică a Comunităţii şi fragmentarea sa în domeniul politic. El a afirmat că CEE avea nevoie de o apărare comună şi de o politică externă, de asemenea comună. Impactul discursului la Centru a fost accentuat de anumite semnale care indicau

> ”Gândiţi-vă, tovarăşi... în ce mod este tratată populaţia acestei ţări. Noi nu supunem problemele la vot. Eu semnez un ordin, după ce-1 discut cu comitetul de partid pentru Siguranţa Naţională sau la un nivel mai înalt din partid. Odată semnat de mine acest document, ei nu mai pot să facă nimic.”

După câteva ezitări iniţiale, depăşite în parte datorită operei de persuasiune a Cubei, Moscova a furnizat masive ajutoare militare. Generalul armatei grenadeze, Hudson Austin, i-a scris lui Andropov la începutul anului 1971 "pentru a-i mulţumi încă o dată pentru formidabilul sprijin primit de

forţele noastre armate, din partea partidului şi guvernului dumneavoastră", rugându-1 totodată să permită pregătirea la Moscova a celor patru ofiţeri ai serviciului de informaţii grenadez[77].

Mult mai semnificativă decât luarea puterii de către Bishop în Grenada, a fost înfrângerea brutalului şi coruptului regim al lui Somoza de către Frontul de Eliberare sandinist. In ciuda sprijinului cubanez şi al apelurilor lansate de Leonov, Moscova nu s-a grăbit să vină în ajutorul sandiniştilor. Ea aprecia suportul lor moral pentru invazia sovietică în Afghanistan şi considera pe gustul său imnul lor naţional care stigmatiza pe *"yanquis",* numindu-i "duşmanii umanităţii". Kremlinul a nutrit timp de doi ani speranţa că Partidul Comunist din Nicaragua, mult mai conformist, va putea deveni forţa dominantă a noului regim, în locul sandiniştilor mai puţin ortodocşi. La sfârşitul anului 1981, Castro şi rapoartele KGB-ului convinseseră Moscova de autenticitatea spiritului revoluţionar al sandiniştilor, care călcau pe urmele cubanezilor în ceea ce priveşte fidelitatea faţă de Uniunea Sovietică. Cu ajutorul asistenţei sovietice şi cubaneze, sandiniştii şi-au întărit forţa militară, crescându-i efectivele de la 5 000 la 119 000 de soldaţi; armata sandinistă a devenit astfel cea mai puternică forţă militară din istoria Americii Centrale. Centrul de la Moscova a încheiat un acord cu serviciile de informaţii de la Managua şi a trimis câţiva ofiţeri din Departamentul al XX-lea pentru stabilirea de contacte cu "prietenii noştri din Nicaragua"[78]. După cum a relevat Miguel Bolanos Hunter, defector din serviciile de spionaj nicaraguaiane, directorul serviciului era un ofiţer al DGI-ului cubanez, care utiliza pseudonimul de Renan Montero. Centrul a trimis şaptezeci de consilieri şi a instituit în Nicaragua o şcoală pentru siguranţa statului[79]. în contrapartidă, Nicaragua a permis sovieticilor să instaleze pe teritoriul său patru baze de interceptare şi decriptare[80].

Furia contraproductivă cu care a reacţionat administraţia Reagan la revoluţia din Nicaragua, a acţionat în favoarea sandiniştilor şi a Centrului de la Moscova. Ajutorul acordat de SUA luptătorilor Contras antisandinişti şi revelaţia (în 1984) a faptului că CIA contribuise |a minarea porturilor nicaraguane şi la distrugerea rezervoarelor de petrol din portul Corint,

invitate să furnizeze informaţii asupra unei serii întregi de instituţii financiare şi societăţi comerciale sud-africane™.

Dezamăgirile acumulate de KGB în Africa, Orientul Mijlociu

şi Extremul Orient, în anii ’70, l-au determinat pe acesta să-şi concentreze din nou eforturile asupra Americii Latine. In anul 1979, o conferinţă a ofiţerilor superiori ai Centrului, prezidată de Hrusciov, a trecut în revistă activitatea din ultimii ani şi a desemnat KGB-ul să rezolve priorităţile imediat următoare. Discursul principal a fost pronunţat de Nikolai Leonov, şeful Serviciului I (Rapoarte) al Direcţiei întâi Centrale, cel care îl descoperise pe Castro şi potenţialul său revoluţionar, cu treizeci de ani în urmă. Leonov a pus în evidenţă noile oportunităţi oferite în anii ’80 pentru valorificarea slăbiciunilor "principalului adversar” în America Latină. Moţiunea lui Leonov a fost viguros susţinută de rezidentul din Venezuela, împreună cu Leonov, acesta a solicitat sprijin pentru mişcările de eliberare necomuniste care, asemeni lui Castro, ar fi putut lua puterea în ţările respective, devenind aliaţi preţioşi ai Uniunii Sovietice[71].

Cu toate acestea, s-a înregistrat un blocaj fără precedent în relaţiile dintre Castro şi Centru. DGI a descoperit prezenţa în Cuba a unui agent al KGB-ului, care transmitea pe calea undelor mesaje codificate, încălcând acordul cubano-sovietic, care interzicea părţilor spionajul reciproc. Central a fost silit să prezinte scuze[73]. însă în public, Castro a rămas acelaşi susţinător fidel al politicii externe sovietice (inclusiv în timpul invaziei din Afghanistan) şi o personalitate majoră a Lumii a Treia. în 1979, el a găzduit la Havana Reuniunea ţărilor nealiniate. Au fost reprezentate acolo nouăzeci şi două de naţiuni. în cei trei ani care au urmat, Castro a fost preşedintele Mişcării de nealiniere. în octombrie 1979 s-a deplasat la New York, pentru a participa la o mare recepţie organizată la sediul misiunii cubane la Naţiunile Unite, care o ocupă un spaţiu impozant de două etaje, în palatul Naţiunilor (cea mai mare după sediile Statelor Unite şi al U.R.S.S.), aici fiind şi baza principală pentru operaţiunile DGI în SUA. Castro a lansat un apel pasional Adunării Generale, cerându-le "bogaţilor imperialişti”, ca în deceniul următor, să aloce Lumii a Treia o contribuţie de trei sute de miliarde de dolari[76].

între timp, mareea politicii Americii Centrale părea a se deplasa în direcţia lui Castro. în martie 1979, în mica insulă Grenada din Caraibi, puterea este luată de un regim filocuban, condus de avocatul marxist-leninist Maurice Bishop. Documentele secrete ale partidului, capturate în timpul debarcării americane din 1983 au relevat apartenenţa marxismului lui Bishop, la aşa-numita "tendinţă Groucho”.
într-una din scrierile sale, Bishop spune:

Armamentul era transportat clandestin prin Zambia, Angola şi Tanzania, în Europa occidentală, KGB-ul avea întâlniri cu ANC mai ales la Stockholm, unde Congresul deţinea cel mai amplu oficiu din afara Africii, beneficiind şi de suportul opiniei publice şi de generoasele subvenţii ale Partidului Social Democrat suedez, pentru lupta contra apartheidului[70].

Moscova nu nutrea speranţe deosebite în ceea ce priveşte perspectiva SACP-ului, dea acapara conducerea întregului Congres Naţional African. Dimpotrivă, constatând că Occidentul devenea din ce în ce mai activ în opoziţa sa faţă de apartheid, Centrul resimţea temerea constantă ca nu cumva ANC să-şi schimbe orientarea. La începutul anilor '80, rezidenţele KGB-ului de la Stockholm, Londra, New York, Paris, Roma şi cele din capitalele în care ANC deţinea sedii proprii, erau solicitate în mod constant să descopere ameninţările la adresa SACP precum şi contactele occidentale cu conducerea ANC. Centrul a dispus ca rezidenţa londoneză să dubleze eforturile în vederea descoperirii sursei influenţei crescânde occidentale asupra ANC[71].

Absenţa relaţiilor diplomatice dintre Moscova şi Pretoria şi în consecinţă lipsa unei rezidenţe legale a KGB-ului, făcea dificilă evaluarea de către Centru a activităţii ANC în Africa de Sud. Centrul privea cu scepticism sprijinirea ANC pe propria forţă militară şi capacitatea sa de a întreprinde o campanie militară eficientă. Nu era ignorat nici faptul că suportul de care benficia SACP în cadrul Congresului din Africa de Sud, unde predomina etnia Xhosa, era mult mai slab decât cel al executivului ANC din exil. Conform experienţei lui Gordievski, ANC depindea de Uniunea Sovietică pentru livrările de arme şi pentru finanţare, însă politica sa nu era mult influenţată de către Moscova[72]. Chiar şi fidelitatea neostalinistă şi filosovietică a vechii gărzi a SACP avea doar o valoare simbolică. In mod paradoxal, cheia pentru influenţa sovietică în Africa neagră din anii ’80 continua să fie reprezentată de guvernul rasist de la Pretoria şi de guvernele occidentale încă dispuse să colaboreze cu Pretoria. Preşedintele sud-african P. W. Botha şi guvernul naţionalist au adus cauzei sovietice în Africa o contribuţie mai însemnată decât cea adusă de KGB.

Dar Moscova dispunea de contacte proprii de maximă discreţie cu Pretoria, în ceea ce priveşte reglementările pieţei aurului, a diamantelor, a platinei şi a mineralelor preţioase, asupra cărora Uniunea Sovietică şi Africa de Sud deţineau practic monopolul mondial. Din cauza extremei fragilităţi a acestor contacte şi reacţiei pe care dezvăluirea lor ar fi declanşat-o în Africa neagră, KGB-ul a jucat un rol important

în organizarea întâlnirilor dintre cele două părţi. în 1984, Kremlinul a decis să continue colocviile cu Africa de Sud, în scopul stabilirii tendinţelor pieţei internaţionale. Cu titlu preliminar, rezidenţele KGB din Statele Unite, Marea Britanie, Germania occidentală, Franţa şi Elveţia, au fost

consideraţie preponderenţa operaţiunilor cu caracter militar. Totuşi, în 1979,un reprezentant al Departamentului al XX-lea a fost trimis la Adis Abeba, în calitate de ofiţer de legătură. Grupuri de ofiţeri ai serviciilor secrete etiopiene erau trimişi anual la cursurile oferite de Institutul Andropov[67].

însă Menghistu a dezamăgit aşteptările, în aceeaşi măsură cu Neto şi Machel. Dupjj zece ani de când el cucerise puterea, economia etiopiana era în prag de colaps şi nu se putea întrezări sfârşitul războiului dintre Etiopia şi separatiştii somalezi.

Spre sfârşitul domniei lui Brejnev, Centrul şi-a pus cele mai mari speranţe în Congresul Naţional African (ANC), care dirija rezistenţa împotriva regimului de apartheid din Republica Sud Africană. Congresul Naţional African, scos în afara legii în Africa de Sud şi deci aflat în imposibilitatea de a-şi procura arme din ţările occidentale, s-a îndreptat în mod logic spre blocul sovietic. Kremlinul a atribuit insuccesul autointitulatelor regimuri marxiste absenţei unor partide comuniste disciplinate[68]. De această dată, Partidul Comunist Sudafrican (SACP) era suficient de filosovietic şi juca un rol-cheie în conducerea din exil a ANC. La începutul anilor ’80, aproximativ şapte din cei douăzecişidoi de membri ai Comitetului Executiv Naţional al ANC erau membri ai SACP. Printre aceştia se număra doctorul Yusef Dădu, vicepreşedinte al ANC şi preşedinte al SACP şi Joe Slovo, comandant adjunct al aripii militare a ANC, care a fost şi secretarul general al SACP cu cea mai mare vechime în această funcţie[69].

KGB-ul a fost autorizat să recruteze agenţi din rândul ANC. Raporturile cu SACP erau exclusiv de resortul Departamentului Internaţional al Comitetului Central; totuşi, KGB-ului i s-a atribuit rolul de a distribui fonduri atât pentru SACP, cât şi pentru ANC.

în perioada cuprinsă între jumătatea anului 1982 şi ianuarie 1983, Gordievski i-a înmânat lui Dădu 54 000 de lire sterline pentru SACP şi 118 000 pentru ANC. Dădu a primit aceşti bani la Londra, semnând chitanţe separate pentru SACP şi pentru ANC. în loc să pună toată această sumă într-o servietă, el şi-a îndesat bancnotele în buzunarele de la haină şi de la pardesiu. Gordievski privea cu stupefacţie cum silueta

subţiratică a lui Dădu se umfla şi se rotunjea, pe măsură ce buzunarele i se umpleau cu dolari şi lire sterline; Dădu a plecat apoi liniştit pe jos, fără nici o preocupare vizibilă pentru riscul de a fi jefuit pe stradă. Dar nu şi-a însuşit nici măcar una dintre bancnotele din buzunarele sale. El ducea o viaţă ascetică, integral dedicată războiului de eliberare.

După moartea lui Dădu în 1983, rezidenţa de la Londra a încetat de a mai coordona transferul fondurilor către ANC şi SACP. Principalul punct de contact cu ANC era Lusaka; ambasadorul sovietic în Zambia îşi dedica jumătate din timp pentru reprezentarea conducerii din exil a ANC.

îndelungatului război de guerila, care precedase independenţa, stocul de armament greu furnizat de Uniunea Sovietică forţelor ZAPU din Zambia devenise atât de mare, încât preşedintele /ambian, Kenneth Kaunda, alarmat de uriaşa cantitate de armament aflată pe teritoriul ţării sale, a solicitat o suspendare temporară a trimiterii de arme[62]. Nkomo a condus majoritatea negocierilor sale de arme la Lusaka prin ambasadorul sovietic, Vasili Grigorievici Solodovnikov, despre care se credea în general „că are legături cu KGB-ul” - aşa cum el însuşi a recunoscut. Solodovnikov era unul dintre experţii sovietici în probleme africane şi autorul mai multor cărţi în acest domeniu, precum şi - ocazional - un colaborator al KGB-ului:

> „Era o persoană foarte„agreabilă, şi în plan personal ne-am înţeles foarte bine. Mai mult decât atât, îşi făcea munca cu profesionalism şi dacă discutam cu el o problemă, eram sigur că această problemă ajungea pe agenda de lucru a comitetului de resort de la Moscova, iar decizia se lua fără multă întârziere”.

Nkomo întreţinea ceea ce se poate denumi o „corespondenţă intensă” şi întâlniri cel puţin anuale cu Andropov în privinţa „pregătirii operative a personalului din serviciul de securitate”[6]’.

ZAPU beneficia de asemenea de consilieri trimişi de DGI-ul cubanez. După independenţă, Centrul de la Moscova se temea că noul prim ministru, Robert Mugabe, va purta ranchiună Moscovei pentru suportul acordat de URSS rivalului său. Centrul a expediat telegrame rezidenţelor din Africa, de la Londra şi din alte ţări, solicitând informaţii precise asupra politicii lui Mugabe în confruntările în care se afla implicată Uniunea Sovietică[64].

în intervalul de timp cuprins între ianuarie 1976 şi decembrie 1980, furnizarea de arme sovietice în Africa

atinsese o valoare totală de aproape patru miliarde de dolari, de zece ori mai mare decât valoarea armamentului american[63]. La sfârşitul anilor ’70, după deziluziile provocate de MPLA şi de FRELIMO, precum şi de frustrarea resimţită în urma mizării pe un cal pierzător în Zimbabwe, Moscova şi-a concentrat ultimele speranţe africane asupra Etiopiei unde, o juntă militară cu im vag profil marxist aşa-numita Derg, luase puterea în anul 1974. Comandantul suprem şi şeful statului era locotenent colonelul Haile Mariam Menghistu. în iama 1977-78, pe când furnizările de arme către Etiopia atinseseră nivelul maxim, iar războiul cu Somalia se afla în punctul critic, avioanele militare de transport sovietice aterizau cu o frecvenţă de trei pe oră, într-un interval de trei luni. S-a calculat că un număr de 225 de avioane au participat la operaţiunea coordonată prin sateliţi de recunoaştere sovietici. în acelaşi timp, 17 000 de cubanezi au fost transportaţi pe calea aerului din Angola, asociindu-se celor 1 000 de consilieri sovietici şi 400 est-germani, care coordonau personalul repartizat pentru activităţile informative şi de securitate[66]. GRU a jucat un rol mai activ decât KGB, luându-se în

serviciu de securitate, numit Serviţo Nacional de Seguranţa Popular (SNASP), care trimite disidenţii în lagăre de muncă numite oficial „centre de decolonizare mentală”[5']. Ca şi în Luanda, Departamentul al XX-lea trimite la post un ofiţer de legătură.

Iniţial, Centrul şi-a pus mari speranţe în Machel, mai mari, îh orice caz, decât în Neto. In perioada luptei pentru independenţă, Machel păruse un capabil şef de guerila şi un lider charismatic. Pe la începutul anilor ‘80[38], Machel instituie o „campanie pentru legalitate” destinată abolirii corupţiei şi utilizării torturii de către SNASP. Un an mai târziu, el anunţa demiterea a 466 funcţionari ai SNASP[59]. Centrul de la Moscova nu a părut impresionat Raportul anual pentru 1984 al ambasadei sovietice la Maputo, care a fost pus în circulaţie în alte ambasade şi rezidenţe sovietice, a fost un atac de o virulenţă rar întâlnită, împotriva unei ţări prietene a Uniunii Sovietice. Conducerea FRELIMO este denunţată ca minată de disensiuni, incompetenţă şi corupţie. Economia Mozambicului este percepută ca fiind în ruine. Administraţia locală şi sistemul legislativ sunt dezintegrate, iar ataşamentul FRELIMO la socialism este descris drept „vorbe goale”. Mişcarea antagonistă, Rezistenţa Naţională a Mozambicului (RENAMO), sprijinită de sud-africani, era pe cale să câştige

teren. In ciuda pesimismului său în privinţa viitorului, Centrul este totuşi luat prin surprindere de pactul Nkomati de neagresiune semnat în martie 1984 de către FRELIMO şi Africa de Sud. Costurile salvării Mozambicului de la o derivă spre Vest păreau a depăşi, în evaluările KGB-ului, mijloacele sovietice[60].

Este corect să menţionăm faptul că regimurile autodefinite majxist-leniniste din Africa subsahariană nu deţineau monopolul incompetenţei în gestiunea economică. In Zairul învecinat cu Angola, preşedintele Mobutu, al cărui caracter corupt devenise legendar, primea sute de milioane de dolari sub formă de ajutor american, doar pe baza atitudinii sale anticomuniste. în timp ce Mobutu acumula o avere personală echivalentă cu datoria naţională a Zairului, locuitorii acestei ţări cu bogate resurse naturale trăiau în cea mai neagră mizerie, asemeni locuitorilor din Angola şi Mozambic.

Cel mai important război de guerila din Africa anglofonă a anilor ’70, a fost dus de negrii din Rhodesia împotriva regimului lui Ian Smith; Rhodesia se declarase independentă faţă de Marea Britanie în 1965, însă Uniunea Sovietică susţinuse facţiunea greşită. Robert Mugabe, abilul lider marxist al Uniunii Naţionale Africane din Zimbabwe (ZANU), care avea să devină cel dintâi prim-ministru al statului independent, în 1980, comisese o eroare ideologică de neiertat, definindu-se drept „marxist- leninist de orientare maoistă”. Din acest motiv, Kremlinul a acordat sprijinul său „naţionalistului burghez” Joshua Nkomo şi Uniunii Populare Africane din Zimbabwe (ZAPU)[61]. La un moment dat, în timpul

pentru UNITA, Washingtonul nu avea curaj ca, la scurt timp după războiul din Vietnam, să se opună prezenţei cubaneze în Angola.

Ofiţerii de informaţii ai MPLA au fost trimişi la cursuri de pregătire cu durata de un an la Institutul Andropov al PGU. Neto însuşi, care călătorise de mai multe ori la Moscova pentru un tratament medical, fusese diagnosticat la Centru ca „instabil psihic” şi incapabil de a face faţă luptelor intestine din MPLA, însă nu fuseseră identificaţi succesori valabili, în cazul retragerii sale. Rezidenţele KGB din Africa Neagră au fost instruite să controleze îndeaproape rivalităţile interne din MPLA şi primejdiile care ameninţau conducerea lui Neto[53]. Idealismul iniţial general de lupta pentru independenţă a Angolei se risipise în conflictele dintre facţiunile rivale, în proasta administrare economică şi în neliniştea populară. în

1977, Neto înfrânge o tentativă de lovitură de stat. în 1978, îl demite pe primul-ministru şi trei viceprim-miniştri. Pentru a-1 ajuta să ţină sub control disensiunile, consilierii din SSD-ul est-german creează un serviciu de securitate, aşa-numita Direţao de Informaţao a Seguranţa de Angola (DISA), sub controlul direct al preşedintelui[54]. în 1979, nou-înfiinţatul Departament al XX-lea de la Centru, trimite un ofiţer de legătură la ambasada sovietică din Luanda. La solicitarea Angolei, Vadim ivanovici Cerni, fost coleg al lui Gordievski la Copenhaga, este trimis în calitate de consilier pe probleme de securitate, pe lângă DISA. înclinaţia lui Cerni pentru băuturile tari şi lipsa de experienţă în domeniul securităţii, au făcut ca persoana lui să nu fie o alegere inspirată. Activitatea lui a fost repede stopată, după ce a căzut şi şi-a rupt un braţ, aflându-se într-o pronunţată stare de ebrietate. El i-a comunicat lui Gordievski că, în ciuda ghinionului său, MPLA i-a conferit o medalie. După cum relevă Gordievski, Cerni era un caz tipic pentru numeroşii ofiţeri KGB, trimişi să consilieze regimurile „progresiste”, ajungând la un moment dat să piardă încrederea Moscovei.

După ce Neto a murit de cancer într-o clinică din Moscova în anul 1979, situaţia din Angola a continuat să se deterioreze. Cu sprijinul Africii de Sud, UNITA a stabilit o bază solidă în sudul ţării. Rapoartele KGB din Luanda, la începutul anilor '80, arată că MPLA este divizată iremediabil, iar situaţia economică este catastrofală[55].

Politica sovietică în fosta colonie est-africană a Portugaliei, Mozambicul, urmează acelaşi model ca în cazul Angolei, dar fără intervenţie militară cubaneză. Moscova a trimis armament Frontului de Eliberare a Mozambicului (de orientare marxistă), condus de preşedintele Samora Machel, care ajunge la putere în vara anului 1975. FRELIMO, ca şi MPLA, trimite anual contingente de ofiţeri de informaţii la Moscova, unde urmează cursuri de pregătire la Institutul Andropov[56]. în Mozambic, ca şi în Angola, consilierii est-germani de la SSD ajută la înfiinţarea unui

Prietenia Danezo-Nord-coreeană, fondată în 1976, şi în rândurile Partidului Socialist Popular Danez, grup comunist disident, care în acel an trimisese o delegaţie la Pyongyang. Rezidenţa de la Copenhaga a descoperit că misiunile diplomatice nord-coreene în Scandinavia fuseseră informate de ministrul lor de externe că până la noi ordine, li se tăiase cota de valută forte. Ele trebuiau să se descurce singure, în special prin comerţ clandestin cu droguri şi cu anumite

produse scutite de taxe vamale, în decembrie 1971, Centrul felicită pe rezidentul Mihail Petrovici Liubimov pentru calitatea celor 17 rapoarte asupra Coreei de Nord, expediate în timpul anului, dintre care trei fuseseră supuse atenţiei Biroului Politic.

La sfârşitul anului 1971, temerile sovietice legate de o apropiere între Kim Ir Sen şi Republica Populară Chineză se atenuaseră considerabil. Invazia chineză în Vietnam, la începutul anului 1979, făcuse Pyongyangul să se teamă că Beijingul aspiră la cucerirea tuturor statelor asiatice înconjurătoare. Kim s-a distanţat fără întârziere de China, îmbunătăţindu-şi relaţiile cu Uniunea Sovietică, care a reluat livrările de arme către Coreea de Nord. în timp ce chinezii boicotau în februarie 1980, Ziua Armatei Sovietice, nord-coreenii celebrau „prietenia militantă” dintre forţele sovietice şi cele ale Coreei de Nord[50].

în anii ’70, cele mai mari posibilităţi de lărgire a influenţei sovietice în 'Lumea a Treia erau cele oferite de Africa. Destrămarea imperiului portughez şi detronarea împăratului Haile Selassie au determinat instalarea la putere a unor regimuri marxist-leniniste, în trei dintre cele mai mari ţări africane: Angola, Mozambicul şi Etiopia. în Angola, cea mai bogată dintre fostele colonii portugheze, sfârşitul dominaţiei coloniale a fost urmat în 1975 de un adevărat război civil, în cadrul căruia se luptau: Mişcarea Populară Marxistă pentru Eliberarea Angolei (MPLA) împotriva Frontului de Eliberare a Angolei (FNLA) şi a Uniunii pentru Eliberarea Totală a Angolei (UNITA).

După convorbirile avute de liderul MPLA, Agostinho Neto şi rezidenţa KGB de la Lusaka în august 1971, mari livrări de armament au fost iniţiate prin portul Brazzaville[51]. Factorul decisiv în lupta pentru putere a fost reprezentat de sosirea trupelor cubaneze în vara anului 1975. în februarie 1976, regimul MPLA a fost recunoscut de către Organizaţia Unităţii Africane (OAU), drept guvernul legitim al Angolei. Cu toate că intervenţia Cubei a fost aprobată de Moscova, care a pus la dispoziţie arme şj avioane de transport, iniţiativa a aparţinut Havanei. Castro a considerat situaţia Angolei drept cea mai nimerită ocazie de a reînvia flacăra revoluţionară. - cam şovăitoare - în Cuba, afirmându-se pe sine drept un mare lider revoluţionar pe scena lumii[52]. Cu toate că CIA furniza fonduri camuflate

Cine este partizanul ale cărui fapte sunt inimitabile?
Cine este patriotul cu faima nepieritoare
Este atât de scump inimile noastre, numele glorios al generalului nostru,
Al lui Kim Ir Sen cel mai iubit, cu faima nemuritoare”.

Batjocura şi deriziunea revărsate asupra „Cântecului generalului Kim Ir Sen” îşi aveau sursa şi în faptul - cunoscut de către KGB - că acesta nici măcar nu se afla în Coreea, în august 1945. In timp ce Coreea era eliberată de trupele sovietice, Kim era locotenent al Armatei Roşii pe teritoriul Rusiei, şi de asemenea, agent NKVD. Cu sprijinul MGB-ului, bazat pe activitatea sa de spion sovietic, el avea să devină în anul 1946 preşedintele nou-constituitului Comitet Provizoriu al poporului nord-coreean, căruia forţele de ocupaţie sovietice i-au încredinţat guvernarea ţării.

în anii ’70 Kim Ir Sen a anunţat o grandioasă campanie pentru „alimentarea flăcării revoluţionare a luptei antiimperialiste şi anti-americane a tuturor popoarelor lumii”. Kim era un adept convins al exportului de terorism. Centrul recepţiona numeroase rapoarte semnalând pregătirea de către Coreea de Nord a unor luptători de guerţla veniţi din ţări îndepărtate, cum ar fi Mexicul şi Germania occidentală; aceştia erau antrenaţi în atacul asupra aeroporturilor, trenurilor, avioanelor, a altor ţinte; Coreea recruta terorişti pentru misiunile proprii, din rândul comunităţii coreene din Japonia. Principala misiune a terorismului nord-coreean consta în destabilizarea Coreei de Sud printr-o varietate de metode incluzând atacul asupra liderilor politici. Atât Kim, cât şi megalomaniacul său succesor prezumtiv, Kim Jong 11, au sponsorizat tentative de asasinat împotriva preşedintelui sud-coreean. în 1968, serviciul de informaţii nord-coreean organizează un atac asupra palatului prezidenţial sud-coreean; în 1974, un japonez de origină coreeană eşuează în tentativa de asasinare a preşedintelui Coreei de Sud, dar o ucide pe soţia acestuia; în 1983,17 membri ai delegaţiei sud-coreene la Rangoon sunt ucişi cu ajutorul unei bombe cu comandă de la distanţă, dar preşedintele supravieţuieşte din nou.

Datorită riguroaselor măsuri de securitate aplicate în statul poliţienesc al lui Kim Ir Sen, rezidenţa KGB de la Pyongyang are dificultăţi în colectarea de informaţii. Din această cauză, majoritatea operaţiunilor KGB împotriva Coreei de Nord sunt dirijate din alte capitale, acolo unde regimul lui Kim deţinea misiuni diplomatice. Principalul centru occidental al acestor operaţiuni este Scandinavia, în ale cărei patru capitale existau ambasade nord-coreene. (în restul Europei de Vest, Coreea de

Nord întreţinea relaţii diplomatice numai cu Portugalia şi Austria). Rezidenţa scandinavă care a înregistrat cel mai mare succes a fost cea de la Copenhaga, graţie bunelor contacte avute în interiorul Asociaţiei pentru

în declin pe la începutul deceniului nouă, Geddafi însuşi începând să fie discreditat. Prima vizită a lui Geddafi la Moscova, în 1981, lasă în urmă mari resentimente. La Centru, el este perceput ca un dandy afectat, a cărui ţinută şi uniforme extravagante erau alese în mod deliberat pentru ca propria bărbăţie să contrasteze cu decrepitudinea marcată a lui Brejnev.

Spre sfârşitul epocii Brejnev, influenţa sovietică în Orientul Mijlociu este lipsită de orice fundament sigur. Pe Saddam Hussein şi pe Arafat nu se putea conta. Suspiciunile la adresa lui Asad sunt atât de puternice în 1983, încât Oleg Grinevski, şeful Departamentului pentru Orientul Mijlociu din Ministerul de Externe, acceptă să ia în consideraţie anumite rapoarte neconfirmate asupra unor negocieri secrete asupra Libanului, efectuate de Siria şi Israel. Kremlinul devine din ce în ce mai preocupat de rapoartele informative referitoare la rolul de lider al terorismului internaţional, jucat de Geddafi, începând să se distanţeze de acesta cu discreţie, fără a provoca o ruptură oficială. Cele mai solide legături s-au dovedit a fi cele create de KGB, astfel încât ofiţerii Departamentului al XX-lea au rămas în activitate în Siria, Irak, Libia şi Yemenul de Sud[49].

In Extremul Orient, principala prioritate a politicii sovietice în anii ’70, a rămas ţinerea în şah a Republicii Populare Chineze. Kremlinul a căutat să înconjoare China în partea de sud, cu un şir de ţări prosovietice. Insă Centrul vedea cu îngrijorare crescândă semnele de apropiere dintre Beijing şi regimul neostalinist al lui Kim Ir Sen din Coreea de Nord. In 1973, Uniunea Sovietică suspendă transportul de arme către nord-coreeni, China populară devenind principalul furnizor de arme al regimului lui Kim Ir Sen. GRU raportează că însemnele de pe echipamentul militar sovietic au fost acoperite cu vopsea, iar deasupra au fost pictate denumiri de fabrici coreene.

La KGB, pretenţiile absurde şi exagerate ale lui Kim Ir Sen erau recepţionate cu un sentiment de furie, amestecată cu dispreţ. Banalităţile interminabile ale filosofici sale Ciuce (încredere în sine) erau citate la Centru ca mostre umoristice. Mitologia cultivată cu migală în timpul celui de-al doilea război mondial, asupra „tovarăşului Kim Ir Sen, invincibil, cu o voinţă

de fier, comandant genial” era obiectul unei ironii deosebite. In conformitate cu biografiile sale autorizate, care depăşeau prin servilismul şi absurditatea lor istoriografia din Rusia stalinistă, Kim concepuse la vârsta de 13 ani, un plan de eliberare a Coreei; la paisprezece ani fondase „prima organizaţie comunistă revoluţionară” a Coreei; la douăzeci de ani era deja „un tânăr general legendar” care conducea luptătorii anti-japonezi în Manciuria dinainte de război; în fine, în august 1945 cucerise Japonia, în urma unei campanii de o temeritate unică:

„Spuneţi, voi, viscole înfuriate din şesurile sălbatice manciuriene, Spuneţi, voi, nopţi din adâncile păduri unde domneşte tăcerea,

ameninţare la adresa Republicii Populare Yemenite era reprezentată chiar de incompetenţa sângeroasă a guvernanţilor săi[16].

Au trecut mai mulţi ani, până când Moscova a reuşit să-şi formeze o opinie asupra colonelului Moammer al-Geddafi, care luase puterea în Libia, după o lovitură de stat militară în 1969. Centrul a asimilat cu dificultate mixtura excentrică de islamism, socialism şi egocentrism, intrând în alertă în faţa primelor tentative ale lui Geddafi de obţinere a bombei atomice de la chinezi. Cu toate că fuseseră remarcate unele semne de instabilitate mentală, KGB-ul tindea să-l considere un personaj compus din naivitate politică, îndrăzneală şi vanitate infantilă. Această ultimă trăsătură era exemplificată de epatanta lui garderobă, care-1 făcea să-şi schimbe de mai multe ori pe zi înfăţişarea, trecând de la uniforma de ofiţer de marină cu galoane aurite şi cu medalii, la veştmântul tradiţional al beduinilor cu acoperământul exotic pentru cap, humusul aurit şi tunica roşie. In favoarea lui Geddafi, Centrul înregistrase obsesia în privinţa conspiraţiei sioniste şi subtilitatea cu care ducea negocierile cu companiile petrolifere occidentale.

Moscova a fost impresionată şi de uriaşa cantitate de petrol pe care Geddafi o putea oferi Uniunii Sovietice, în schimbul armelor oferite de aceasta[17]. Deschiderea sovieto-libiană s-a produs în 1974, cu ocazia vizitei la Moscova a maiorului Abdul Salam Jalloud, mâna dreaptă a lui Geddafi, considerat mai echilibrat şi mai pragmatic decât şeful său. Declaraţia comună de la încheierea vizitei afirmă „identitatea de vederi dintre Uniunea Sovietică şi Republica Arabă Libiană, în privinţa celor mai importante probleme internaţionale”. A urmat o serie de contracte pentru importante cantităţi de armament, care au

adus vistieriei Uniunii Sovietice, în decurs de un deceniu, suma de 20 de miliarde de dolari, în valută forte. Un biograf recent consideră că Geddafi „colecţiona arme, aşa cum un copil colecţionează timbre, până în momentul în care cheltuielile militare au devenit o povară prea grea, chiar şi pentru economia libiană, structurată pe petrol”. Tancuri noi-nouţe zăceau nefolosite în magaziile din Tripoli; avioanele de vânătoare sovietice rămâneau închise în hangare, datorită lipsei de piloţi capabili să le utilizeze şi de tehnicieni care să le întreţină[18].

Prin 1979 se semnează un acord secret sovieto-libian pe probleme de informaţii şi securitate, urmat de trimiterea la Tripoli a unui ofiţer de legătură din Departamentul al XX-lea. KGB-ul a pus la dispoziţia ofiţerilor de informaţii libieni stagii de pregătire la Institutul Andropov, a acordat consultanţă pe probleme de supraveghere şi securitate pe teritoriul libian şi a furnizat date asupra activităţii Statelor Unite în Mediterana de Est. în schimb, Libia a oferit informaţii privind Egiptul, Israelul şi Africa de Nord, precum şi asistenţă în cadrul operaţiunilor KGB-ului la Tripoli, dirijate împotriva diplomaţilor occidentali. Nivelul cooperării sovieto-libiene intră

de furnizare a armelor către Irak a fost cu atâta precauţie aleasă, încât traficul de armament este practic imposibil de deconspirat[43].

Moscova a dorit de asemenea includerea Siriei, vecină şi rivală a Irakului, în blocul antiimperialist din Orientul Mijlociu. Siria a fost beneficiara unei şi mai mari cantităţi de armament decât Irakul. In memoriile sale, Gromîko îl elogiază pe liderul sirian, Hafez Al Asad, considerându-1:

> „Un lider puternic şi vizionar, respectat în lumea arabă şi în afara acesteia care a înţeles importanţa prieteniei sovieto-arabe... îmbrăcat elegant, cu un mic surâs pe buze, el poate lăsa impresia că nu este prea eficient, în realitate fiind foarte rezervat, cu o mare tensiune interioară asemănătoare unui izvor subteran"[44].

In particular, Gordievski a auzit atât la Centru, cât şi la Departamentul Internaţional al Comitetului Central, calificativul de mic-burghez şovinist şi maniac, atribuit în mod frecvent lui Asad. Centrul avea mult mai multă încredere în şeful serviciului de informaţii sirian, cu care se stabilise o legătură considerată durabilă, în anii '70.

In 1979, un nou Departament (al XX-lea) este creat în cadrul PGU-ului, destinat supervizării legăturii informative cu ţările „progresiste” din exteriorul blocului sovietic, printre

care şi Siria. Pe lângă rezidentul KGB la Damasc, a cărui identitate era ascunsă guvernului sirian, un ofiţer din Departamentul al XX-lea este trimis la ambasada sovietică, cu scopul de a face legătura, cu serviciile secrete siriene şi de a organiza stagii de pregătire la Moscova cu ofiţerii de informaţii sirieni. Cele două părţi nu au efectuat schimburi de documente de maximă importanţă, dar sirienii au transmis în repetate rânduri KGB-ului cazuri interesante implicând cetăţeni occidentali. Asad însuşi a autorizat Direcţia al XVI-lea al KGB-ului să utilizeze în scopuri operative unele dintre cele unsprezece staţii de decriptare siriene[45].

Aliatul din lumea arabă cel mai apropiat ideologic de Uniunea Sovietică era Republica Democratică şi Populară a Yemenului de Sud, declarată marxistă, constituită după plecarea englezilor din Aden în 1968. Insă Centrul considera Yemenul ca pe o constantă sursă de dureri de cap. Principala sarcină a masivei rezidenţe KGB din Aden consta în ţinerea sub control a intrigilor şi luptelor pentru putere din interiorul Partidului SocialistYemenit, care guverna ţara. Rezidenţa nu a putut face prea multe în această direcţie. In 1985, preşedintele Aii Nasser Muhammad a trimis o gardă personală înarmată cu o mitralieră, pentru a lichida Consiliul său Politic chiar în sala Consiliului de Miniştri. Centrul nutrea temerea constantă că Arabia Saudită şi-ar putea folosi uriaşa bogăţie pentru a organiza răsturnarea regimului marxist. Cu toate acestea, principala

ţările Comunităţii Europene, dar nu şi Statele Unite, au căzut de acord asupra necesităţii ca OEP-ul să participe la negocierile de pace pentru Orientul Mijlociu. Secretarul de externe britanic, lordul Carrington, a declarat: „OEP în sine, nu este o organizaţie teroristă”. Succesul înregistrat de Arafat în ruperea Statelor Unite de aliaţii săi europeni, i-a adus acestuia un plus de consideraţie din partea Moscovei. In 1981, Brejnev acordă OEP-ului deplină recunoaştere oficială. Când Israelul atacă în 1982 bazele OEP din Liban, Moscovei i se reproşează de către OEP faptul că nu i-a sărit în ajutor.

Intre timp, Centrul de la Moscova era din ce în ce mai nemulţumit de relatările informative privitoare la întâlnirile secrete ale liderilor OEP cu oficialităţile americane. Arafat era suspectat că susţine eforturile occidentale de excludere a Uniunii Sovietice de la negocierile asupra Orientului Mijlociu. Gordievski remarcă faptul că, în comunicatele oficiale sovietice, Arafat nu mai era numit „tovarăş” - un indiciu clar că

el decăzuse din calitatea de aliat socialist, în starea inferioară de naţionalist burghez. Exista chiar speranţa secretă ca, pe termen lung, membrii „progresişti” ai OEP-ului să-l înlăture pe Arafat de la putere. In acelaşi timp, se ştia că Arafat era singurul lider capabil să păstreze OEP-ul nedezbinat. De aceea, Uniunea Sovietică a continuat să-l susţină în plan diplomatic, dar fără entuziasm[42].

Politica sovietică în Orientul Mijlociu, în epoca Brejnev, urmărea cu precădere realizarea unui bloc „antiimperialist” împotriva Israelului şi a protectorului său american. In anii ’70, Moscova a strâns legăturile cu Irakul, cu care a semnat în 1972 un tratat de prietenie. Imediat după aceea, KGB-ul a încheiat un acord de colaborare cu serviciile de informaţii irakiene. Relaţia aceasta devine atât de strânsă, încât Centrul de la Moscova ia o măsură excepţională: ordonă tuturor rezidenţelor sale să stopeze orice acţiune informativă dirijată împotriva ţintelor irakiene. Rezidenţelor posesoare de agenţi irakieni li se comandă să-i retrogradeze pe aceştia la nivelul de „contacte oficiale”, care puteau fi reactivate în caz de deteriorare a raporturilor sovieto-irakiene. Relaţiile speciale cu spionajul irakian au suferit o serioasă lovitură în aprilie 1979, când dictatorul irakian, preşedintele Saddam Hussein, a aruncat în închisoare şi a executat un mare număr de comunişti irakieni. Rezidenţele KGB au primit imediat dispoziţia de a reactiva foştii agenţi irakieni. Raporturile sovieto-irakiene au devenit şi mai complicate, în momentul în care Saddam Hussein a atacat Iranul în septembrie 1980 şi a declanşat războiul în Golf. Moscova a decis să acorde sprijin secret Irakului. Gordievski a fost informat de Nikolai Vladimirovici Şişlin - expert de politică externă în secretariatul Comitetului Central, ulterior consilier al lui Gorbaciov - că modalitatea

> „Participanţii la cursuri nu au înţeles corect aspectele politice implicate de trimiterea unor misiuni militare în străinătate. Ca urmare, eşalonul superior al delegaţiei, şi anume participanţii la cursurile de ofiţeri de batalion, au refuzat să studieze şi au cerut să se întoarcă acasă, sub tot felul de pretexte ilogice”.

Ahmed relevă de asemenea că a fost nevoit să elimine de la curs 13 ofiţeri, sub învinuiri de genul: alcoolism, punerea în circulaţie de bani falşi şi perversiuni sexuale. Dacă ar fi manifestat o mai mare stricteţe în privinţa respectării codului de conduită, spune Ahmed, el ar fi fost obligat să trimită acasă

mai mult de jumătate din ofiţeri. El a solicitat să se aibă în vedere un standard mai elevat pentru viitori participant la cursurile din Uniunea Sovietică[39].

Moscova a ridicat discrete obiecţii, în cadrul discuţiilor cu conducerea OEP-ului privitor la implicarea acesteia în acte de terorism. In mod public însă, a susţinut întotdeauna că OEP-ul se opune terorismului. Radio Moscova declara în 1975:

> „Conducerea OEP a întreprins recent măsuri decisive pentru combaterea terorismului… OEP-ul acţionează, în lupta shjustă, de pe o poziţie matură şi realistă. Este binecunoscut faptul că acţiunile teroriste nu fac parte nicidecum din arsenalul luptei revoluţionare; ele dăunează în mod grav acestei lupte”[40].

După invazia siriană a Libanului în 1976, Centrul s-a temut totuşi ca nu cumva, în calitatea de principal furnizor de arme al Siriei, Uniunea Sovietică să nu devină ea însăşi ţinta atacurilor teroriste ale disidenţilor OEP-ului. In data de 11 iunie, rezidenţele KGB au fost avertizate asupra faptului că „propaganda burgheză” a convins pe unii palestinieni de faptul că Moscova a susţinut invadarea Siriei. Din acest motiv, exista posibilitatea unor tentative de asasinat împotriva reprezentanţilor sovietici din străinătate. Rezidenţele au primit dispoziţii vizând luarea unor măsuri speciale de securitate. Pentru a-i îmbuna pe palestinieni, s-a inaugurat în pripă o reprezentanţă a OEP-ului la Moscova, asupra căreia se căzuse de acord cu doi ani în urmă, în timpul vizitei lui Arafat. Centrul a dispus de asemenea iniţierea unor „măsuri active” care să marcheze delimitarea Moscovei de intervenţia siriană. Campania a înregistrat un oarecare succes[41]. La 15 iulie, programul de radio de la Cairo relatează din „surse diplomatice autorizate” de la Beirut, că Moscova ar fi instituit un embargo asupra armamentului furnizat Siriei. La 22 iulie, la Londra, *Daily Telegraph* publică un articol asupra unui imaginar ultimatum sovietic adresat Siriei.

Moscova a aprobat demersurile din ce în ce mai insistente ale lui Arafot de a dobândi o oarecare respectabilitate internaţională. In 1979, el a fost invitat la o reuniune a Internaţionalei Socialiste de la Viena, declanşând o ofensivă diplomatică europeană încununată de succes. In anul 1980,

codificat de „Annette” în 1976, fiind răsplătit periodic cu sume în valută variind între 2 500 şi 10000 de dolari’[5].

Moscova era mult mai preocupată decât Ceauşescu de activitatea de terorism a OEP-ului, practicat atât de grupări disidente, opuse lui Arafat, cât şi de cele organizate de însuşi

Arafat. In epoca Brejnev, Uniunea Sovietică nu a fost deloc „naşul” terorismului internaţional, aşa cum pretindeau anumiţi analişti alarmişti occidentali. Kremlinul nutrea o teamă exagerată că ar putea deveni el însuşi ţinta unor acte de terorism. In 1969, un locotenent de armată, bolnav psihic, a reuşit să pătrundă în Kremlin şi să tragă într-o maşină în care presupunea că se afla Brejnev. Un an mai târziu, un grup de aşa-numiţi *Refusenik* evrei, a reuşit să deturneze un avion şi să-l determine pe pilot să aterizeze în Israel. In decursul anilor ’70 a avut loc o serie întreagă de atentate, dintre care, cel care a alertat mai mult KGB-ul, a fost organizat în 1977 de un grup de separatişti armeni, care au pus o bombă într-o staţie de metrou moscovită. Trei armeni au fost ulterior împuşcaţi. S-a zvonit că aceştia au fost ţapi ispăşitori, complet nevinovaţi, KGB-ul şi miliţia nefiind capabili să-i prindă pe adevăraţii atentatori[36].

Deşi KGB-ul nu a fost „naşul” terorismului din Orientul Mijlociu, el nu a fost cu totul străin de acesta. Cu toate că oficial a dezaprobat atacurile asupra unor ţinte civile, Centrul era pe deplin conştient de faptul că anumiţi luptători pentru libertate, pregătiţi la Balasika, erau terorişti efectivi sau potenţiali. Centrul ştia, de asemenea, datorită agenţilor săi infiltraţi în OEP, că anumite operaţiuni de terorism erau pregătite cu ajutorul ofiţerilor de legătură ai OEP şi al ambasadelor siriene, libiene, etc. de la Moscova şi din alte capitale est-europene[37]. Printre cei care au participat la cursuri de pregătire organizate în Uniunea Sovietică şi în Cuba s-a numărat şi Ilici Ramirez Sanchez, alias „Carlos Şacalul”', fiul unui milionar Venezuelan, care; avea să devină cel mai faimos terorist al anilor ’70 şi ’80, în slujba OEP-ului şi a colonelului Geddafi din Libia. In 1975, el a condus un grup de terorişti palestinieni şi germani, care au răpit pe miniştrii OPEC la Viena, obţinând o uriaşă răscumpărare din partea Iranului şi a Arabiei Saudite[38]. Dar Carlos nu era un caz tipic pentru luptătorii formaţi în campusurile sovietice. Un raport elaborat în 1981, asupra unei misiuni de pregătire în Uniunea Sovietică a 194 ofiţeri din zece facţiuni diferite ale OEP, sugerează existenţa unor serioase deficienţe atât la nivelul programului de formare, cât şi la nivelul disciplinei şi seriozităţii recruţilor OEP-ului. Colonelul Rashad Ahmed, comandant OEP, arată în acest raport:

N. red. Pentru mai multe detalii, lucrarea „Până la capătul Lumii - In căutarea Şacalului” de David Yallop, în curs de apariţie la Editura ALL - 1994

ademeniseră pe Sadat într-o conspiraţie americano-sionistă, menită a contracara influenţa sovietică în Orientul Mijlociu. Un tratat de pace israeliano-egiptean este semnat în martie 1979, deşi proiectele făcute la Camp David, cu privire la o soluţionare complexă a disputei arabo- israeliene, nu ajung la nici o finalizare. Asasinarea lui Sadat de către nişte fanatici musulmani, în octombrie 1981, este întâmpinată cu satisfacţie la KGB[32].

Una din consecinţele îndepărtării Kremlinului de Sadat, a constat în creşterea sprijinului acordat Organizaţiei de Eliberare a Palestinei (OEP). Liderul acesteia, Yasser Arafat, a fost frecventat o vreme de un ofiţer KGB, Vasili Fiodorovici Samoilenko. Samoilenko a lucrat în Austria, la sfârşitul anilor 40 şi în Germania răsăriteană, în prima jumătate a anilor ’50, devenind locotenent-colonel KGB la vârsta de 40 de ani. Atunci când o delegaţie a OEP-ului a vizitat Uniunea Sovietică, în vara anului 1974, Arafat s-a fotografiat cu Samoilenko în cadrul unei ceremonii de depunere de coroane de flori. Un comunicat oficial din timpul vizitei, descrie OEP-ul drept „unicul reprezentant legitim al poporului arab din Palestina”[33]. De atunci înainte, KGB-ul a antrenat pe luptătorii de guerila ai OEP-ului în şcoala de operaţiuni speciale de la Balasika, la est de Moscova, furnizând de asemenea majoritatea armelor utilizate de OEP în atacurile împotriva ţintelor militare israeliene. Ofiţerii de informaţii ai OEP au putut participa la cursuri de un an la Institutul Andropov al PGU; pe când se aflau la studii, mulţi dintre aceştia au fost recrutaţi de KGB[34].

Spre sfârşitul anilor '60, Arafat a fost curtat şi de către rezidentul la Cairo al serviciului român de informaţii externe (DIE), Constantin Munteanu, care l-a adus cu el la Bucureşti pentru a-1 întâlni pe Nicolae Ceauşescu, la sfârşitul anilor 1970. Cei doi au devenit prieteni apropiaţi (este corect să amintim faptul că, în anii ’70, Ceauşescu era bine primit şi la Casa Albă, şi la palatul Buckingham). La sfârşitul anului 1972, DIE instituie o alianţă pe linie informativă cu OEP, furnizându-i paşapoarte în alb, echipament de supraveghere electronică şi arme. „Moscova ajută OEP-ul să facă muşchi. Eu îi hrănesc creierul”, obişnuia Ceauşescu să-i spună şefului de atunci al DIE (şi viitor defector), Ion Pacepa.

în 1975, Arafat şi Ceauşescu au pus împreună la cale o ingenioasă diversiune destinată regelui Hussein al Iordaniei. Ceauşescu a efectuat o vizită la Amman, luând cu sine un dosar despre OEP, care fusese pregătit ca momeală de către şeful spionajului Iui Arafat, Hani Hassan, descris de Arafat

drept „vulpea lui şireată". Hussein a răspuns acestui act de aparentă generozitate oferindu-i lui Ceauşescu anumite dosare ale propriilor servicii de informaţii, ale căror surse se aflau chiar în interiorul OEP. După opinia lui Pacepa, Hassan a fost „recrutat oficial” ca agent al DIE, sub numele

israelian. Brejnev considera că în acest mod, îşi asigurase cel puţin recunoaşterea de către Statele Unite a rolului Uniunii Sovietice în negocierile de pace din Orientul Mijlociu. Aproape imediat, conform istoriografilor oficiali sovietici de politică externă, „ca urmare a presiunilor Israelului, administraţia Carter a violat în mod trădător acest acord”[28]. La numai şapte săptămârfi de la semnarea acordului, Sadat se deplasează la Ierusalim pentru a demara un dialog cu israelienii. Vizita lui reprezintă una dintre cele mai uimitoare *lovituri de teatru* diplomatice din timpurile modeme. In momentul când Sadat cobora din avion, la aeroportul din Tel Aviv, în seara de 20 noiembrie, un reporter al Radio Israel transmitea: „Preşedintele Sadat trece acum în revistă garda de onoare a Forţelor de Apărare ale Israelului. Văd aceasta, însă nu-mi pot crede ochilor!” Fostul prim-ministru israelian, Golda Meir, a spus la încheierea vizitei oficiale, despre Sadat şi despre primul- ministru, Menahem Beghin: „Nu Premiul Nobel pentru Pace, ci premii Oscar trebuie să primească amândoi!”

Cu tendinţa sa obişnuită spre teoria conspiraţiei, Centrul a considerat vizita mai degrabă ca pe un complot, decât ca pe o piesă de teatru. KGB-ul credea că Washingtonul ştiuse despre călătoria lui Sadat în Israel, încă de pe când semnase acordul cu Moscova. După zece ani de la evenimente, referirile lui Gromîko la Sadat, sunt încă încărcate de aprehensiune:

> „El a fost supranumit «întunecimea egipteană», după denumirea celui mai mare nor de praf din istoria omenirii, care a acoperit cerul Egiptului cu 3 500 de ani în urmă, atunci când a erupt vulcanul din insula Santorin... Toată viaţa lui a suferit de megalomanie, dar aceasta a atins proporţii patologice când a devenit preşedinte”[29].

Gordievski a auzit pe numeroşi ofiţeri KGB, declarând că Sadat merită să fie lichidat. Cu toate că nu există nici o dovadă care să ateste un complot KGB de asasinare a lui Sadat, el a constituit una dintre principalele ţinte ale „măsurilor active”. Rezidenţelor majore din toată lumea li s-au trimis o circulară a Serviciului A, care conţinea instrucţiuni vizând colportarea de zvonuri asupra aşa-zisului trecut nazist al lui Sadat; asupra faptului că testamentul lui Nasser îl descria drept un personaj

dezechilibrat şi dominat de soţia lui; asupra faptului că avea un bodyguard de la CIA; că el însuşi era agent CIA; şi că, în caz că ar fi trebuit să fugă din Egipt, CIA i-ar fi pus la dispoziţie o vilă la Montreux, dotată cu mijloace de protecţie ultra-sofisticate[M]. Campania de „măsuri active” s-a intensificat după semnarea de către Sadat, Begin şi Carter, în septembrie 1978, a „Acordului-cadru pentru pace în Orientul Mijlociu” de la Camp David - denunţat imediat în *Pravda* drept o „tranzacţie oneroasă, ascunsă naţiunii arabe, servind intereselor Israelului, Americii, imperialismului şi reacţionarilor arabi”[81]. Centrul era convins de faptul că CIA şi Carter îl

aprecierea lui Philby; Muzaliov a fost expulzat din Londra după defecţia lui Gordievski.

Departamentul al IlI-lea l-a consultat uneori pe Philby, cerându-i sfatul în anumite chestiuni operative, deşi dosarele care luau calea locuinţei lui Philby erau substanţial uşurate de materialele cele mai semnificative. Kriucikov rămânea în continuare suspicios, atât în faţa ideilor lui Philby, cât şi ale celor doi „patroni” ai acestuia, Liubimov şi Kalughin. In 1980 ca urmare a unei dispute cu Kriucikov, Kalughin este expediat la KGB-ul din Leningrad, al cărui şef adjunct devine. Cam în aceeaşi perioadă, divorţul lui Liubimov este folosit ca pretext pentru demiterea lui, sub pretextul „comportării imorale”. Philby cade din nou într-o profundă depresie psihică[24].

în epoca Brejnev, KGB-ul a considerat destinderea drept un prilej pentru o formă mai puţin tensionată de competiţie, şi nu o cale de a pune capăt în mod real rivalităţii dintre Est şi Vest. Blocul sovietic era conceput în continuare ca o insulă a socialismului înconjurată de imperialismul occidental şi de cel chinez. Uniunea Sovietică trebuia aşadar să-şi întărească influenţa în Lumea a Treia şi să-şi sporească contactele cu mişcarea de nealiniere. Războiul arabo-israelian „Yom Kippur” din 1973 începuse în mod favorabil pentru Egipt, dar se sfârşise prost. Centrul era conştient de faptul că Egiptul şi Siria fuseseră salvate de la o înfrângere gravă, nu atât datorită armelor sovietice, cât mai ales presiunilor exercitate de SUA asupra Israelului, pentru a pune capăt războiului.

Centrul nutrea suspiciuni din ce în ce mai mari, în privinţa tendinţei lui Sadat de a se adresa Vestului, atât pentru încheierea conflictului cu Israelul, cât şi pentru rezolvarea problemelor economice ale Egiptului. Denunţarea unilaterală a tratatului de prietenie sovieto-egiptean, în martie 1976, a produs o mai mică surpriză la Centru, decât la Kremlin[23]. Cu

doar trei săptămâni înainte, Brejnev acordase o înaltă apreciere tratatului, într-un discurs încărcat de semnificaţii, considerându-1 „o bază pe termen lung pentru relaţii în conformitate nu numai cu interesele celor două ţări, ci şi cu interesele Lumii arabe”[26].

în noiembrie 1976, Centrul elaborează un memorandum detaliat (zapiska), care arăta cu claritate că Sadat va persevera în strângerea legăturilor cu Occidentul şi în special cu Statele Unite. în paralel, reţeaua de agenţi ai KGB-ului în Egipt cunoştea un declin rapid. Mulţi dintre agenţii recrutaţi în vremea lui Nasser rupseseră contactul. Din cauza supravegherii atente a securităţii egiptene, întâlnirile cu agenţii rămaşi aveau loc în Cipru, la Beirut şi în alte locuri din afara Egiptului[27].

La 1 octombrie 1977, Uniunea Sovietică şi Statele Unite semnează o declaraţie comună vizând necesitatea soluţionării conflictului arabo-

rezidenţa din Londra, până la expulzarea sa în 1964, ca urmare a unei tentative de recrutare a unui funcţionar de cifruri. La începutul anilor ’70, Liubimov a demarat elaborarea unei teze intitulate „Trăsături speciale ale caracterului britanic naţional şi utilizarea acestora în munca operativă”, pe care a dezbătut-o îndelung cu Philby, prezentându-o în 1974 cu mult succes la Institutul Andropov. Deoarece la Londra devenise *persona non grata,* Liubimov preia în 1975 postul de rezident la Copenhaga.

Celălalt „patron” al lui Philby a fost Oleg Danilovici Kalughin, tânărul şi dinamicul şef al Direcţiei K (contrainformaţii şi penetrarea serviciilor de informaţii ostile). în cadrul unor vizite regulate la locuinţa lui Philby, Kalughin a discutat cu acesta cele mai bune metode de culegere de informaţii în Marea Britanie. Philby a argumentat că, din moment ce Foreign Office îşi recruta agenţii de la universităţile provinciale şi de la Oxbridge (Oxford+Cambridge), SIS făcea desigur acelaşi lucru. El a sugerat că ar fi bine pentru KGB să se orienteze către universităţile de la Bradford, Bristol, Birmingham, Edinburgh, Essex, Hull, Londra (inclusiv Şcoala de Economie şi Şcoala de Studii Orientale şi Africane), Salford, Surrey şi Sussex; o bună oportunitate de recrutare ofereau şi schimburile de studenţi, în cadrul cărora numeroşi tineri britanici vizitau Rusia[23].

Philby a fost consultat şi de către Serviciul A al PGU, cel responsabil pentru „măsurile active”, destinate influenţării

guvernelor străine şi opiniei publice, în privinţa producerii de documente false cu antetul CIA, al Departamentului de Stat şi al altor agenţii imperialiste. în timpul lunilor de iarnă, din octombrie până în aprilie, Philby a condus, într-un apartament bine protejat din strada Gorki, cursuri pentru tinerii ofiţeri din Departamentul al IlI-lea al PGU (responsabil pentru Marea Britanie, Irlanda, Scandinavia, Malta şi Australasia), care se pregăteau în vederea asumării celor dintâi posturi din cariera lor în străinătate. în cursul seminariilor, el a definit probleme şi a organizat simulări operative, în care el juca rolul persoanei care urma să fie recrutată - politician, salariat civil, ofiţer de informaţii sau om de afaceri.

La încheierea fiecărei serii de cursuri, Philby scria rapoarte asupra studenţilor săi. Unele dintre acestea dovedeau o remarcabilă perspicacitate. El îl descrie pe Valeri Alexandrovici Kislov, care urma să lucreze la rezidenţa de la Copenhaga, drept „imprevizibil şi apt de a se lăsa antrenat de emoţii”. Când a ajuns în Danemarca, Kislov s-a îndrăgostit de o femeie căsătorită, a urmărit-o cu maşina ambasadei, şi a fost trimis înapoi acasă, după ce a fost găsit pândind-o pe respectiva doamnă în faţa casei ei de la ţară. Unul din cele mai modeste calificative a fost acordat lui Viktor Ivanovici Muzaliov, despre care Philby spune că a audiat cursul de două ori, însă nu a învăţat nimic. Muzaliov a lucrat la rezidenţa de la Londra, din 1983 până în 1985, iar Gordievski s-a declarat întrutotul de acord cu

atmosfera de aici deosebit de tensionată. Aceasta se datora parţial comportamentului dominator al lui lakuşkin, în puternic contrast cu suavele maniere diplomatice care îl făcuseră cunoscut la cocktailurile de la Washington. La lasenevo, folosea telefonul la cel mai înalt nivel de decibeli. O altă cauză a stării de încordare rezida în însuşi prestigiul departamentului. Intensa competiţie pentru pătrunderea şi promovarea în Primul Departament genera o cantitate de intrigi mult mai mare decât în cazul oricărui alt departament[21].

Atunci când a luat conducerea PGU-ului, Kriucikov a introdus rapid o serie de transformări destinate adaptării la noile oportunităţi create de destindere, vizând în continuare combaterea „principalului adversar”. Un nou Grup Nordic este înfiinţat în cadrul Primului Departament, cu scopul de a coordona operaţiunile de spionaj împotriva ţintelor americane situate în alte părţi ale lumii. Primul şef al acestui grup a fost Vadim Kirpicenko, fostul rezident la Cairo care reuşise recrutarea şefului serviciului de informaţii al lui Nasser, Sami

Sharaf. Rezidenţele din Vest şi din Lumea a Treia au fost instruite să alcătuiască „grupuri împotriva principalului adversar”, care includeau de obicei unul sau doi ofiţeri de informaţii politice şi contrainformaţii, şi unul din domeniul informaţiilor ştiinţifice şi tehnologice; grupul era condus de un ofiţer PR (informaţii politice). Ofiţerii Grupului Nordic vizitau ocazional rezidenţele, inspectând activitatea „grupurilor împotriva principalului adversar”. Rapida expansiune a contactelor cu Occidentul în perioada de maximă destindere, l-a convins iniţial pe Kriucikov de necesitatea utilizării unor noi metode pentru culegerea de informaţii, în locul celor tradiţionale. In plus, secretele americane erau atât de expuse, încât parcă aşteptau doar agentul care să le culeagă.

Luând conducerea PGU-ului în 1974, spre oripilarea veteranilor Centrului, el a ordonat rezidenţelor să se concentreze asupra construirii de relaţii „la vedere”, apte să permită accesul deschis la discuţii tratând subiecte secrete, în locul laborioaselor demersuri de cultivare şi racolare de agenţi secreţi. Câteva eşecuri spectaculoase ale unor ofiţeri KGB cu acoperire diplomatică, care încercau să colecteze informaţii prin restaurantele occidentale, prezentându-se drept ziarişti, l-au convins pe Kruciukov să abandoneze acest experiment. Ulterior, el s-a dăruit cu trup şi suflet activităţii de recrutare a unei noi generaţii de agenţi infiltraţi în Vest[22].

începutul destinderii, în primii ani ai deceniului opt, a determinat şi o tentativă de exploatare a talentelor neglijate ale lui Kim Philby. Cel dintâi care a reluat contactul cu Philby, a fost principalul expert KGB în probleme britanice, Mihail Petrovici Liubimov, considerat de Gordievski drept cel mai talentat şi agreabil ofiţer PGU, bun cunoscător al literaturii britanice, dar şi al whisky-ului scoţian. Liubimov lucrase patru ani la

situaţia din Statele Unite. în 1977, este redactată o serie de scrisori adresate soţiei preşedintelui, Rosalynn Carter, în care se protesta împotriva „violării drepturilor omului” în SUA. Pe când Gordievski era rezident la Copenhaga, rezidenţa a reuşit să-l determine pe un cunoscut politician liberal să trimită o astfel de scrisoare dnei Carter.- Un raport triumfător a fost trimis cu această ocazie la Centru[16].

Procesele din 1978 ale militanţilor sovietici pentru drepturile omului, au provocat alte condamnări oficiale americane. Disidentul evreu, Anatoli Saranski, este acuzat de activităţi subversive în favoarea CIA, fiind condamnat la zece

aifi de închisoare[17]. Deşi era perfect conştient de faptul că dovezile prezentate în procesul lui Saranski fuseseră integral fabricate în birourile sale, KGB-ul credea totuşi în existenţa unei conspiraţii reale a Casei Albe şi a CIA, vizând manipularea campaniei pentru Drepturile Omului din URSS. Gromîko însuşi afirma că „această campanie făcea parte din conspiraţia ideologică americană împotriva Uniunii Sovietice... Carter a participat personal la campania de provocări”[18].

Destinderea din anii ’70 a rămas mereu fragilă. Brejnev repeta neobosit că destinderea nu însemna alterarea „legilor luptei de clasă”. Chiar şi în anii ’72-’74, Statele Unite erau considerate în continuare „principalul adversar”. Primul departament al PGU (Statele Unite şi Canada) a continuat să se extindă. Era unicul departament care controla două „rezidenţe principale”, conduse de generali KGB (Washington şi New York), precum şi o a treia rezidenţă (San Francisco). Prezenţa KGB-ului a crescut numeric atât în Statele Unite, cât şi la ONU, pe măsură ce destinderea atingea nivelul maxim: de la 120 ofiţeri în 1970, la 220 în 1975. Exact în momentul în care rezidenţa de la Londra era diminuată drastic, cele din Statele Unite îşi dublau dimensiunile[19].

Washington reprezenta inima spionajului politic. lakuşkin, rezident principal, din 1975 până în 1982, era mândru că descindea dintr-unul din decembriştii de la 1825. Era de asemenea mândru de faptul că ziarul *Washington* Post îl caracterizase în 1982 drept „cel mai puternic ofiţer KGB din afara Uniunii Sovietice”[20].

Perioada sa de activitate la Washington a fost însă umbrită de o greşeală majoră. Un trecător strecurase un pachet în clădirea ambasadei sovietice, situată pe strada a XVI-a, nu departe de Casa Albă. Când a fost deschis, în acel pachet s-au găsit documente de mare importanţă, numele şi adresa expeditorului şi o ofertă pentru noi pachete cu documente secrete, lakuşkin a considerat afacerea drept o provocare, dispunând trimiterea pachetului la poliţie. Documentele s-au dovedit totuşi a fi autentice, iar emitentul a fost arestat.

în ciuda acestei erori, lakuşkin a devenit şeful Primului Departament al PGU, la întoarcerea sa în patrie, în anul 1982. Gordievski considera

internaţionale şi a drepturilor omului în ţările respective. „Grupurile de supraveghere Helsinki”, instituite în Uniunea Sovietică, în scopul controlării modului în care sunt respectate

drepturile omului, sunt desfiinţate treptat de către KGB, care arestează sau deportează pe membrii acestora.

Succesorul lui Nixon şi fostul vicepreşedinte, Gerald Ford, este privit cu condescendenţă de către Moscova. Andrei Gromîko, membru cu drepturi depline al Biroului Politic din anul 1973, scria despre Ford cu un ton îngăduitor:

> „Se întâmplă uneori ca un personaj să ocupe o înaltă poziţie în stat, dar numele lui să continue a fi menţionat - în scris sau vorbit - doar în trecere. Gerald Ford, preşedinte timp de doi ani, face parte din această categorie”[12].

Cu toate că Moscova acorda puţin respect capacităţii politice a lui Ford, ea era îngrijorată de perspectiva pierderii de către acesta a alegerilor prezidenţiale din 1976. Conservatorismul său caracteristic determina Kremlinul să prefere un mediocru la conducerea Statelor Unite, în locul imprevizibilului candidat democrat Jimmy Carter. Se considera că sub conducerea lui Ford, „culoarul secret” dintre Dobrinin şi Kissinger putea fi perpetuat. Dobrinin i-a comunicat lui Sevcenko că „Centrul bombardează Washingtonul” cu apelurile urgente, în care solicită predicţii asupra câştigătorului alegerilor[1]’.

Cu toate căjimmy Carter a fost unul dintre cei mai cultivaţi preşedinţi ai Statelor Unite, Gromîko îl tratează cu şi mai multă desconsiderare ca pe Ford:

> „Fiind un om conştiincios, Carter a făcut tot ce i-a stat în putere, dar atunci când a încercat să pronunţe nume de oraşe şi regiuni din Uniunea Sovietică, tot ce a reuşit să emită a fost doar o serie de zgomote neinteligibile. Mai îngrijorător a fost faptul descoperit de noi destul de repede, că el avea dificultăţi de înţelegere a celor mai elementare aspecte ale raporturilor sovieto-americane”[14].

După masacrul din Vietnam şi corupţia revelată de Watergate, Carter şi-a propus să reconstruiască politica externă americană pornind de la înalte principii morale şi de la drepturile fundamentale ale omului. Academicianul Andrei Saharov, disidentul câştigător în 1975 al Premiului Nobel pentru Pace, i-a trimis o scrisoare lui Carter, cerându-i să continue campania pentru drepturile omului în Uniunea Sovietică. Spre nemulţumirea KGB-ului şi a Kremlinului, Carter a făcut o declaraţie publică referitoare la această scrisoare, răspunzându-i lui Saharov şi printr-un mesaj personal. La scurt timp avea să primească la Casa Albă vizita unui alt disident sovietic, Vladimir Bukovski[15].

Serviciul A (Măsuri active) a acordat o deosebită importanţă contracarării campaniei lui Carter pentru

drepturile omului, atacând

cu ocazia primei vizite a lui Nixon la Moscova. „Istoricii din viitor, a spus Nixon, vor scrie despre anul 1972... ca despre anul în care America a ajutat lumea să iasă din mlaştinile războiului perpetuu, pe platourile înalte ale păcii”[8].

Cu toate că rivalitatea dintre cele două superputeri a continuat, ele şi-au manifestat voinţa şi capacitatea de a-şi uni forţele în scopul prevenirii holocaustului nuclear. Gordievski îşi amintea că Centrul aprecia această perioadă drept cea dintâi în care S.U.A. şi U.R.S.S. erau puse în mod real pe picior de egalitate. Demisia lui Nixon în august 1974, ca urmare a implicării sale în scandalul Watergate, a provocat suspiciune, fiind considerată rezultatul conspiraţiei duşmanilor destinderii, a sioniştilor în special, precum şi al cercurilor industriei de armament americane, care nu doreau reducerea cheltuielilor de înarmare[9]. Ca şi înainte, viziunea KGB-ului era îngustată de ochelarii ideologici. Diplomatul Arkadi Sevcenko, defector în 1978, pe când ocupa funcţia de subsecretar general al Naţiunilor Unite, scria despre colegii lui sovietici:

> „Mulţi sunt cei care tind să creadă în fantasmagoria că, undeva, în Statele Unite, există un centru secret de control. In fond, ei înşişi, sunt obişnui ţi cu un sistem condus de un mic grup care lucrează, în taină, într-un anumit loc. Ei cred încă în dogma leninistă conform căreia, guvernele burgheze sunt doar «servitorii» capitalului monopolist. «Nu este chiar acesta centrul secret?», gândesc ei”[10].

Perioada de destindere din mijlocul epocii Brejnev a fost posibilă şi datorită prezenţei la Washington a unui diplomat sovietic deosebit de sofisticat, Anatoli Fiodorovici Dobrinin, ambasador din martie 1963 până în martie 1986. Convorbirile-secrete purtate de acesta cu Henry Kissinger - consilierul lui Nixon pe problemele securităţii naţionale (şi ulterior, secretar de stat) au reprezentat, în viziunea Centrului, „un culoar secret” între Moscova şi Washington, care a pregătit calea spre destindere. Kissinger a elogiat mai târziu „contribuţia centrală” a lui Dobrinin la ameliorarea relaţiilor bilaterale, precum şi „deosebita îndemânare” diplomatică a acestuia. Dar nici măcar abilitatea lui Dobrinin nu a putut pune stavilă teoriilor conspiraţiei, adânc înrădăcinate la Moscova. El a fost uneori acuzat de „americanizare” şi, după cum releva Sevcenko „cu toate că înţelesese sistemul guvernamental american, nici măcar Dobrinin nu a putut produce o analiză clară a separării puterilor în America între executiv şi

legislativ, în timpul scandalului Watergate"[11].

Cel puţin la nivel retoric, destinderea a supravieţuit demisiei lui Nixon, în august 1975, Actul Final de la Helsinki, documentul ultim al Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa, proclamă inviolabilitatea tuturor frontierelor europene, obligând principalele state răsăritene şi occidentale la respectarea unor înalte standarduri de conduită în relaţiile

ale KGB-ului. Prin anul 1971, el devine şef adjunct al Direcţiei întâi Centrale, responsabil cu spionajul în Europa[6].

Având o extraordinară putere de muncă, Kriucikov este totodată un fanatic al condiţiei fizice. El avea obiceiul de a frământa între degete o minge de tenis pentru a-şi întări degetele. Dispunea de o sală de gimnastică, complet utilată, cu masă de masaj confecţionată în atelierele PGU. în vecinătatea sălii de gimnastică se afla sauna, unde Kriucikov se întâlnea uneori cu generalii săi. După cum relatează Gordievski, care a avut ocazia să o vadă, această saună era lambrisată cu lemn importat din Finlanda, având dotări luxoase cumpărate din ţările scandinave. Kriucikov beneficia şi de o sufragerie extrem de elegantă, de unde lipseau cu desăvârşire paharele pentru băuturi alcoolice, el fiind un fervent adept al ceaiului şi un militant activ în favoarea abstinenţei alcoolice.

Principalul handicap al lui Kriucikov, atunci când a devenit şeful PGU-ului, consta în lipsa totală de experienţă personală în ceea ce priveşte operaţiunile de spionaj în Vest. Gordievski l-a întâlnit pentru prima oară în 1972, cu puţin timp înainte de numirea sa la Copenhaga, în cadrul filierei de informaţii politice. Kriucikov, care era pe atunci adjunctul lui Mortin, l-a întrebat imediat pe Gordievski: „Spune-mi cum intenţionezi să obţii contacte, când te vei afla în Danemarca?” Abia plecat din Direcţia S (Ilegali) Gordievski s-a lansat într-o explicaţie, care ar fi putut fi taxată drept naivă. Dar Kriucikov l-a întrerupt, ţinându-i un discurs, care s-a încheiat odată cu sfârşitul întâlnirii. Spre stupefacţia lui Gordievski, viziunea lui Kriucikov era încă şi mai naivă, din cauza necunoaşterii societăţii occidentale. Ea consta dintr-o serie de clişee ideologice şi teorii ale conspiraţiei, care au fost în vogă la PGU până către sfârşitul deceniului opt. Lui Kriucikov nu-i plăcea să fie contrazis. Cei mai înzestraţi şi experimentaţi analişti ai politicii britanice şi respectiv americane, Oleg Kalughin şi Mihail Liubimov au fost îndepărtaţi de la Centru în 1980, pentru că şi-au îngăduit să combată teoria conspiraţiei

susţinută de Kriucikov. Acesta s-a înconjurat la PGU de sicofanţi, care i-au exploatat slăbiciunea crescândă pentru laude şi măguliri[7].

Instalarea PGU-ului la lasenevo a coincis cu cea mai importantă perioadă de destindere sovieto-americapă, situată în timp între declanşarea războiului rece şi epoca Gorbaciov. în luna mai 1972, Richard Nixon întreprinde cea dintâi vizită a unui preşedinte american în URSS. Brejnev, la rândul său, vizitează Statele Unite în iunie 1973, iar Nixon călătoreşte pentru a doua oară în URSS, un an mai târziu. în aceşti doi ani, se semnează mai multe acorduri sovieto-americane decât în toată perioada scursă de la stabilirea relaţiilor diplomatice. Cele mai importante dintre acestea au fost Tratatul de Limitare a Sistemelor de Rachete Antibalistice şi primul Acord de Limitare a Armamentului Strategic (SALT1), ambele semnate

în ciuda complicatelor măsuri de precauţie, nu s-a putut niciodată rezolva problema cantinei, al cărui personal pleca seara cu buzunarele încărcate de bunătăţile rare servite salariaţilor din incintă. Toate încercările de a-i împiedica pe lucrătorii de la cantină să plece cu produsele subtilizate au eşuat, astfel încât toate localităţile din împrejurimi au continuat să se bucure de alimentele cu regim special destinate exclusiv PGU-ului[1].

Cu un an înainte de instalarea la lasenevo, Aleksandr Saharovski se retrage la pensie după 15 ani în fruntea PGU-ului. Locul lui este preluat de fostul său adjunct, Fiodor Mortin, ofiţer de carieră, care fusese promovat din treaptă în treaptă, graţie protecţiei lui Saharovski. Cu minime excepţii, el nu poseda o experienţă şi o înţelegere directă a Occidentului. Cu toate acestea, a ştiut să imprime o anumită eleganţă manierelor de la PGU. Atât el, cât şi ceilalţi ofiţeri superiori utilizau limuzine Zii sau Volga, conduse de şoferi stilaţi. Foloseau o altă intrare decât masa salariaţilor şi un lift în exclusivitate. Mortin dispunea de un apartament întreg la etajul întâi, cu dormitor şi cameră de baie[2]. în 1974, el trece la conducerea Direcţiei pentru Cooperare Ştiinţifică şi Industrială din cadrul Comitetului de Stat pentru Ştiinţă şi Tehnologie al U.R.S.S. (GKNT), conducerea Direcţiei întâi Centrale fiind preluată de unul dintre protejaţii personali ai lui Andropov, Vladimir Alexandrovici Kriucikov[2]. După 14 ani petrecuţi în fruntea PGU, acesta devine în 1988 preşedintele KGB-ului. El s-a dovedit a fi un personaj autoritar, bănuitor,

însă un bun administrator, înzestrat cu fler politic deosebit, un fanatic al muncii neobosite, lipsit de simţul umorului’. în 1989, fiind întrebat de un ziarist dacă ştie ce înseamnă expresia „timp liber”, el a răspuns: „Mă tem că nu ştiu”[1].

Kriucikov obişnuia să se mândrească cu faptul că îşi începuse cariera ca simplu muncitor într-o fabrică, absolvind cursurile la fără frecvenţă ale Facultăţii de Drept şi lucrând o vreme ca ofiţer de investigaţii şi procuror. La un moment dat s-a produs ceea ce el a numit „o schimbare în viaţă”, un stagiu de pregătire la înalta Şcoală Diplomatică a Ministerului de Externe, urmat de o perioadă de cinci ani (1954-1959) la ambasada sovietică din Budapesta, în decursul căreia devine unul dintre protejaţii ambasadorului Iuri Andropov. între anii 1959 şi 1967 a lucrat, iniţial sub conducerea lui Andropov, la Departamentul pentru Relaţii cu Ţările Socialiste din Comitetul Central. El avea să descrie în felul următor această perioadă din existenţa lui:

> „Astăzi este moda de a incrimina aparatul de partid. Aş dori să spun că am învăţat foarte multe şi am întâlnit nişte oameni minunat de devotaţi, cu toate că au existat şi anumite excepţii dezagreabile, care se află pretutindeni”[5].

în 1967, când Andropov devine şeful KGB-ului, Kriucikov ocupă postul de şef al secretariatului acestuia şi păstrător al celor mai importante secrete

TREISPREZECE

DECLINUL ŞI SFÂRŞITUL PERIOADEI DE DESTINDERE 1972-1984

La 20 iunie 1972, Direcţia întâi Centrală se mută într-o nouă clădire, opera unui arhitect finlandez, situată la sud-est de Moscova, la lasenevo. Destinaţia iniţială a clădirii a fost de a servi ca sediu Departamentului Internaţional al Comitetului Central. însă Comitetul Central a decis, pe când clădirea se afla în construcţie, că noul sediu s-ar fi situat la prea mare distanţă de centrul oraşului şi l-a cedat KGB-ului. Clădirea principală, în formă de Y, era flancată pe o latură de o bibliotecă şi de o sală de conferinţe, iar pe cealaltă latură de o policlinică, un complex sportiv şi un bazin de înot. înjurul clădirii se afla un gard dublu, păzit de câini şi de santinele înarmate. Un cap masiv al lui Lenin, săpatîntr-un bloc de

granit, privea spre un lac ornamental. La 20 decembrie 1977, cu ocazia celei de-a 60-a aniversări a KGB-ului, a fost inaugurat un al doilea monument, dedicat „ofiţerului de informaţii necunoscut”.

în fiecare zi, un numeros convoi de autobuze aducea personalul la lucru. O minoritate norocoasă sosea cu automobilul. în nici o altă parcare din Rusia nu se observau atât de multe maşini particulare ca la lasenevo. Ziua de lucru începea oficial la ora 9. La sosire, personalul trecea prin trei puncte de control, situate la una din porţile exterioare, la intrarea principală din perimetrul împrejmuit şi la intrarea în clădire. Altă serie de controale se efectua în diferite sectoare ale edificiului. Aici nu se utilizau obişnuitele legitimaţii KGB, cu numele, funcţia şi fotografia persoanei respective, ci legitimaţii din plastic, cu fotografia şi numărul de identificare al persoanei, fără menţionarea numelui. O serie de puncte marcate pe document indicau zonele din clădire cu acces interzis respectivului funcţionar. Aceste legitimaţii nu erau niciodată luate peste hotare, ci erau păstrate la Centru,, într-un depozit special. Accesul persoanelor străine era strict limitat. întâlnirile ofiţerilor PGU cu reprezentanţi ai altor directorate sau cu liderii de partid aveau loc de obicei la Moscova. Ziua de muncă se încheia la ora 18. Autobuzele plecau la ora 18'[3] fix, pentru deplasarea convoiului oprindu-se întreg traficul de maşini de pe traseu.

Asemenea probleme nu au apărut în cadrul relaţiilor dintre Walker şi Departamentul al XVI-lea. John Walker a lucrat timp de 17 ani pentru KGB, până când fosta lui soţie a cedat nervos şi l-a reclamat FBI-ului în 1985! In afară de recrutarea ca sub-agent a lui Jerry Whitworth, Walker a mai racolat de asemenea pe fiul şi pe fratele său mai mare, la începutul anilor ’80; el a încercat să recruteze şi pe fiica sa, fără să reuşească. Walker a furnizat informaţii complete şi manuale tehnice, utilizate atât în Marină cât şi în restul forţelor armate, Departamentul de Stat, CIA şi FBI. Cercul de spionaj al lui Walker a procurat cheile de codificare zilnică utilizate pentru criptanaliza corespondenţei curente cifrate, permiţând tehnicienilor sovietici decriptarea a un milion de mesaje americane, inclusiv cele referitoare la războiul din Vietnam. După cum releva Theodore Shackley, şef de staţie CIA la Saigon, din 1968 până în 1973 „ei erau capabili să prevadă raidurile avioanelor B-52. Chiar şi atunci când, din motive meteorologice, avioanele erau dirijate spre alte ţinte decât cele stabilite iniţial, sovieticii ştiau care localităţi urmau să fie bombardate. Era ceva de neconceput. Nu am putut să înţelegem cum era posibil acest

lucru”.

Cu toate că alegaţia lui Shackley include o doză de supraestimate a capacităţii de previziune a forţelor secrete sovietice, se poate uşor deduc'e efectul psihologic al descoperirii faptului că se produc scurgeri importante de informaţii către inamic, permiţându-i acestuia cunoaşterea strategiei şi a planurilor de luptă. In decursul manevrelor militare ale marinei, se constata că navele americane erau observate de la mică distanţă de nave sovietice[162]. La un moment dat, ofiţerul de caz îi comunică lui Walker, cu un ton plin de solemnitate, că, în semn de recunoaştere a contribuţiei sale la pacea mondială, i s-a conferit rangul de amiral al marinei sovietice. „Transmite multe mulţumiri din partea mea”, a răspuns cu simplitate Walker[163].

Cazurile lui Prime şi Walker ilustrează problemele şi posibilităţile din cadrul operaţiunilor KGB în Marea Britanie şi în Statele Unite în epoca Brejnev. La sfârşitul celui de-al doilea război mondial, cei mai importanţi agenţi infiltraţi ai KGB-ului: „cei cinci magnifici” în Anglia, Hiss şi White în SUA, aveau o puternică motivaţie ideologică şi concomitent, perspectiva unor cariere de vârf în serviciul guvernamental. In epoca Brejnev, „cârtiţele” ideologice supradotate erau deja de domeniul trecutului. Cei mai importanţi agenţi penetraţi în rândul serviciilor guvernamentale britanice şi americane, în anii ’70, au fost nişte mărunţi delincvenţi, lipsiţi de talent, dar ale căror poziţii profesionale, de nivel modest, le permiteau accesul la cele mai importante secrete ale serviciilor de criptanaliză americane şi britanice.

călătoreşte la Potsdam, cu scopul de a clarifica anumite nelămuriri ale ofiţerului său de caz. I se sugerează, de asemenea fără succes, să devină profesor de limba rusă la Royal Army Education Corps, Beaconsfield, pentru a depista acolo noi agenţi. Primeşte un ultim cadou, de 4 000 de lire sterline[138].

Spionajul lui Prime nu avea Să fie descoperit de către MI5 şi GCHQ decât în momentul arestării sale pentru molestarea sexuală a unor fetiţe, în vara anului 1982$_1$ Operaţiunile Directoratului al III-lea rămân atât de izolate de Direcţia întâi Centrală, încât Gordievski, care lucra la biroul britanic din centrală din anul 1981, şi sosise la rezidenţa de la Londra în iunie 1982, nu aflase nimic despre cazul Prime, până în momentul arestării acestuia[159].0 evaluare a daunelor, făcută de Pentagon, indică pierderi de un miliard de dolari suferite de SIGINT-ul american şi britanic, datorită activităţii lui Prime. Timp de un deceniu, Prime furnizase KGB-ului informaţii complete asupra procedurilor operaţionale precum şi asupra

bazelor din ţară şi din străinătate ale GCHQ; în decursul anului petrecut la Cheltenham, 1976-1977, el a avut acces la informaţii deosebit de importante referitoare la succesele şi eşecurile GCHQ în procesul de decriptare a traficului sovietic şi la detalii privitoare la două sisteme americane de culegere a informaţiilor prin satelit, numite „Big Bird” şi „Ryolite”. KGB-ul îşi datora cel mai mare volum de informaţii despre sateliţii Statelor Unite contribuţiei benevole a doi americani. Din aprilie 1975, până la sfârşitul lui 1976, Andrew Daulton Lee, traficant de droguri, procură rezidenţei KGB din Mexico City, manualul operaţional al satelitului Ryolite şi date tehnice detaliate asupra altor sisteme satelit, obţinute de la prietenul său Christopher Boyce, care lucra pentru compania constructoare a satelitului Ryolite, TRW Corporation din California. La începutul anului 1978, William Kampiles, care lucrase o scurtă vreme la Centrul de Supraveghere de la sediul CIA, face o călătorie în Grecia, prezentându-se la rezidenţa KGB de la Atena cu manualul operaţional al K-ll („Keyhole”), cel mai modern satelit de spionaj al SUA[160].

Cu toate că Prime a fost cel mai important agent KGB infiltrat în serviciile britanice de spionaj, după Cairncross între anii 1942-1943, voluntarii Lee/Boyce şi Kampiles au demonstrat că suma de un miliard de dolari pusă pe seama lui Prime de către Pentagon este exagerată. După arestarea lui Prime, în cadrul PGU-ului s-au făcut auzite critici, referitoare la modul deficitar de abordare al întregului caz de către Direcţia a IlI-a. Aceasta nu a menţinut legătura neîntreruptă cu Prime, aşa cum a procedat Departamentul al XVI-lea de la PGU în cazul lui Walker. Exact în momentul când Prime dobândise cel mai sigur acces la secretele GCHQ de la Cheltenham, mesajele adresate lui de către Direcţia a IlI-a devin ilizibile şi contactul se întrerupe. în consecinţă, multe din informaţiile culese de el la Cheltenham sunt transmise ofiţerului său de caz abia cu ocazia întâlnirii de la Viena, în 1980[1M].

important agent KGB infiltrat în SUA, a contribuit în mod esenţial la creşterea meteorică a poziţiei lui Kalughin la PGU; în 1974, el avea să devină cel mai tânăr general al acestuia[131].

Au existat unele afirmaţii ale ofiţerilor superiori de la Centru, conform cărora agenţii infiltraţi în agenţiile de interceptare americane şi britanice nu au fost integral exploataţi, fiind dirijaţi în mod defectuos. Jack Dunlap, de la NSA s-a sinucis în 1963, când presiunea exercitată asupra lui a devenit prea mare. Douglas Britten, „cârtiţa” KGB-ului la RAF, a fost deconspirat în decursul supravegherii de rutină a consulatului sovietic de la Londra, pe când încerca să-şi

contacteze controlorul[132]. Walker a fost dirijat cu mult mai multă grijă.

Recrutarea simultană a lui Prime şi Walker a contribuit la o majoră reorganizare a serviciilor de interceptare şi criptanaliză ale KGB-ului. In 1969 se creează o nouă direcţie, cea de-a XVI-a, condusă de Nikolai Andreev, specializat în mod exclusiv în decriptare. Noua direcţie colabora strâns cu cel de-al XVI-lea Departament al Direcţiei întâi Centrale, având misiunea de a obţine coduri şi cifruri străine, şi de a penetra agenţiile de interceptare. Ofiţerii săi din rezidenţele străine dirijau un singur agent, în mod separat de celelalte operaţiuni derulate de rezidenţă[133]. Chiar şi în cadrul PGU s-a păstrat cu grijă acest secret. Vitali Iurcenko, ofiţer de securitate KGB la rezidenţa de la Washington între anii 1975-1980, ignora complet existenţa luijohn Walker, cel mai important agent al rezidenţei[131]. Exista de asemenea o regulă strictă în cel de-al XVI-lea Departament, de a nu se organiza niciodată întâlniri cu agenţii în ţările în care aceştia lucrau. Locurile favorite de întâlnire erau Viena, Helsinki şi New Delhi, capitale în care KGB-ul beneficia de o mare libertate de mişcare[133].

în timp ce Walker este dirijat de un ofiţer de caz al Departamentului al XVI-lea din PGU, Prime rămâne în grija Direcţiei a IlI-a, care refuză să- şi cedeze agentul principal PGU-ului rival[136]. Centrul de la Moscova recomandă tot timpul prudenţă agenţilor săi: „Dâcă ceva nu este absolut sigur, mai bine nu-1 face” li se spune. Mesajul ideologic către cei doi agenţi este la fel de limpede. Amândoi servesc cauza păcii mondiale. „Noi dorim pacea. Capitaliştii vor război”[137] i se repeta lui Prime.

Cu toate că modul de lucru adoptat de Directoratul al IlI-lea în cazul lui Prime era mai puţin sofisticat decât cel aplicat lui Walker de către Departamentul al XVI-lea, aceeaşi strictă securitate era aplicată. Astfel încât, în primii şapte ani şi jumătate de activitate la LPG (septembrie 1968 - martie Î976) şi în cele optsprezece luni la GCHQ Cheltenham (martie 1976 - septembrie 1977), Prime nu a fost deloc suspectat. După plecarea de la GCHQ, el s-a angajat ca şofer de taxi şi vânzător de vinuri, întrerupând pentru câţiva ani contactul cu KGB. în 1986, KGB-ul reia legătura cu Prime, convingându-1 să meargă la Viena, pentru a se întâlni cu ofiţerul său de caz. Acesta îl sfătuieşte, fără succes, să încerce din nou să se angajeze la GCHQ înmânându-i 600 de lire sterline la despărţire. în 1981, Prime

de transcriere. Este anunţat prin radio de existenţa unei cutii de scrisori speciale lângă Esher, în Surrey. Acolo găseşte o scrisoare de felicitare de la Centru şi 400 de lire sterline.

Prime nu era simpatizat la GCHQ, fiind considerat rezervat şi nesociabil. Dar nu atrage suspiciuni, pe de o parte deoarece personalităţile excentrice nu erau rare la GCHQ, iar pe de altă parte, aerul lui morocănos este pus pe seama eşecului în căsnicie şi a resentimentelor împotriva colegilor de serviciu promovaţi doar pentru că ejau absolvenţi de universitate[117].

în timp ce Prime era un singuratic, Walker era sufletul petrecerilor[118], fiind mare amator de acea băutură care-i purta numele, scotch-uljohnnie Walker. Cariera lui criminală debutează timpuriu. Se angajează în Marină încă din adolescenţă, pentru a scăpa de pedeapsa pentru patru delicte grave. Având mari dificultăţi financiare, încearcă să-şi împingă soţia la prostituţie, pentru a recupera banii pierduţi în speculaţii greşite. Walker îşi implică familia în relaţiile sale cu KGB-ul. Atunci când fiica sa gravidă pune în pericol într-un anumit sens activitatea lui de spionaj, el nu ezită s- o influenţeze pentru a face un avort. în ciuda înfăţişării sale, Walker a avut forţa de a manipula şi a înşela propria familie, prietenii, iubitele, colegii şi superiorii. Un raport al comandantului său, conchide în 1972:

> „CWO-2 Walker este deosebit de loial, este foarte mândru de sine şi de munca sa în cadrul serviciului naval, un vajnic susţinător al principiilor şi tradiţiilor acestuia. Posedă un acut simţ al onoarei şi integrităţii, dublat de un mare simţ al umorului. El este prietenos, inteligent şi capabil să lucreze în strânsă armonie cu ceilalţi”[119].

în această vreme, Walker era deja de patru ani agent KGB. După ce intrase în ambasada sovietică de la Washington şi oferise mostre din marfa avută asupra sa, el a afirmat că posedă acces total la maşinile de cifru şi la chei, cerând un salariu de 1 000 de dolari pe săptămână. I s-a înmânat un avans de două, trei mii, fixându-se o nouă întâlnire peste câteva săptămâni. Cu ocazia acestei întâlniri din luna februarie, Walker a predat o serie de cartoteci cu chei de cifru. în schimb, a primit 5 000 de dolari - o sumă enormă pentru standardele de atunci ale KGB-ului, indicând cu claritate importanţa excepţională care i se acorda. I s-a spus că, pentru raţiuni de securitate, nu vor mai avea loc întâlniri personale decât în cazuri de urgenţă, comunicaţia urmând a se derula prin intermediul cutiilor de scrisori speciale. I s-au înmânat instrucţiuni detaliate, hârtii şi fotografii ale sitarilor, precum şi o cameră Minox. Soţia lui Walker ştia că soţul ei era spion. înainte de divorţul survenit în 1976, d-na Walker a telefonat la FBI de două ori, dar nu a îndrăznit să vorbească, punând de fiecare dată receptorul înapoi în furcă. în schimb, a început să

consume alcool[150].

La sfârşitul deceniului şase, Oleg Kalughin era şeful spionajului politic din Washington, care avea şi responsabilitatea penetrării mediilor informative americane. Existenţa lui Walker, în calitate de cel mai

sediul acesteia. Ajuns acolo, cere o întrevedere cu „cineva de la securitate”. Avea asupra lui un set complet de chei pentru maşina de cifruri KL-47[113].

Prime şi Walker aveau personalităţi complet diferite. Prime era un ratat, atât din punct de vedere sexual cât şi social, un leneş la şcoală şi un delăsător la locul său de muncă din RAF. Incapabil de a avea relaţii sexuale normale, el se îndeletnicea prin 1962 cu apeluri telefonice obscene. In 1969, după o primă căsătorie care a fost un eşec, încă de la început, începe să acosteze fetiţe mici. Din ce în ce mai mult, el acuză sistemul capitalist pentru eşecurile personale. Se simte atras de imaginea propagandistică a Uniunii Sovietice şi a democraţiilor populare, aşa cum reieşea din *„Soviet Weekly”* şi din programele posturilor de radio sovietice şi est-germane pe care le audia. După arestarea sa în 1982, Prime a afirmat că a început să lucreze pentru KGB „în bună parte ca rezultat al viziunii idealiste asupra comunismului rusesc, întregind problemele psihologice fundamentale din el însuşi”[11'1].

Mesajul lăsat de Prime la punctul de control berlinez a fost transmis ofiţerilor de la Direcţia a IlI-a, care înregistrase anumite succese în recrutarea unor agenţi mărunţi din rândul forţelor armate occidentale, staţionate în RFG. Recrutarea lui Prime i-a conferit un punct favorabil în competiţia inegală cu PGU (Direcţia întâi Centrală)[H5]. în notiţa sa, Prime cerea să aibă o întâlnire cu un ofiţer de informaţii, într-un restaurant de pe Leibnitzstrasse. în schimb, el a găsit într-un cilindru magnetic, ataşat de portiera maşinii sale, un mesaj în care i se dădea întâlnire la staţia de autobuze de pe Friedrichstrasse, din Berlinul de Est.

în decursul unei serii de întâlniri cu doi ofiţeri de caz de la Direcţia al IlI-lea, pe care i-a cunoscut sub numele de „Igor” şi „Valia”[116], Prime a fost chestionat cu insistenţă asupra propriei persoane şi asupra muncii pe care o desfăşoară la Gatow. Cu toate că s-a declarat a fi mânat de motive ideologice, el a primit la fiecare întâlnire sume de 30-40 de lire sterline. Contractul lui cu RAF trebuia să ia sfârşit în august. De comun acord cu ofiţerii săi de caz, Prime solicită şi obţine o nouă slujbă la procesarea interceptărilor ruseşti la GCHQ. înainte

de a prelua noul serviciu, Prime petrece o săptămână în clădirile KGB-ului de la Karlshorst, învăţând să utilizeze o cameră Minox, pregătindu-se în radio-comunicaţii şi comunicaţii cifrate, precum şi în utilizarea cutiilor poştale speciale. în timpul nopţii, era încuiat în apartamentul pe care-l ocupa. înainte de revenirea la Londra, el primeşte numele codificat de Rowlands, împreună cu o servietă conţinând grile simple de decriptare, materiale pentru scriere secretă şi suma de 400 de lire sterline.

Primii şase ani şi jumătate la GCHQ au fost petrecuţi în cadrul unui serviciu specializat de transcriere (LPG), situat la St. Dunstan's Hill. El îşi încheie perioada de formare în toamna anului 1969, câştigă aşa-numita Competiţie Deschisă pentru Specialişti Lingvişti şi îşi face debutul în munca

Modin, responsabil cu formarea personalului informativ ofensiv era un fost controlor al „celor cinci magnifici”, Ivan Şişkin, şeful compartimentului de pregătire contrainformativă, dirijase linia de contraspionaj de la Londra între anii 1966-1970, fiind, după părerea lui Gordievski, cel mai mare expert al KGB-ului în probleme britanice; Vladimir Barkovski, care conducea secţia de spionaj tehnico-ştiinţific, domeniu în care se specializase la Londra, între anii 1941 şi 1946. In 1971, epoca de aur a operaţiunilor KGB ia sfârşit. Rezidenţa de la Londra nu a putut niciodată recupera daunele produse de expulzări.

Puţinii agenţi GRU şi KGB rămaşi în Anglia au fost supuşi unei stricte supravegheri. Rezidentului luri Voronin, aflat în perioada expulzărilor în concediu în ţară, nu i s-a mai permis întoarcerea la Londra, iar Centrul de la Moscova a fost pus în imposibilitatea de a instala în locul lui Voronin un succesor adecvat. Rezident la Londra devine un tânăr ofiţer de contrainformaţii, Evgheni Ivanovici Lazebnîi, însărcinat cu probleme de securitate pe lângă Delegaţia Comercială sovietică, care reuşise să scape de expulzare. în cele paisprezece luni de rezidenţă, Lazebnîi a încercat să-şi păstreze acoperirea de la Delegaţia Comercială, dar s-a dovedit total inapt de a-şi îndeplini noile obligaţii. A fost înlocuit de Iakov Konstantinovici Lukaşevici (alias Bukaşev), care îşi datora renumele unei acţiuni de diversiune desfăşurată în Letonia, cu mulţi ani în urmă. Lukaşevici nu poseda flerul generaţiei anterioare de rezidenţi. Gordievski îl compară cu un poliţist de provincie needucat şi cu orizont politic îngust. Impresionată de faptul că în cei opt ani de rezidenţă ai lui

Lukaşevici nu au mai avut loc expulzări, Moscova îl va menţine la post. La sfârşitul acestei perioade, deoarece se dovedise incapabil de a relansa operaţiunile KGB în Marea Britanie, Lukaşevici este trecut pe linie moartă, într-un post obscur în Letonia[141].

Atât în Marea Britanie, cât şi în Statele Unite, cele mai importante infiltrări ale KGB-ului în epoca Brejnev, vor fi înregistrate în domeniul interceptării şi criptanalizei. Printr-o uimitoare coincidenţă, doi dintre cei mai importanţi agenţi KGB au fost recrutaţi la câteva zile unul de celălalt. Ambii şi-au oferit serviciile în mod benevol. La începutul lui ianuarie 1968, caporalul Geoffrey Arthur Prime se întoarce după concediul de Crăciun la staţia de criptanaliză a RAF de la Gatow, Berlinul de Vest. Trecând prin postul de control sovietic din Berlin, înmânează ofiţerului rus un bilet în care solicita să fie contactat de serviciul de informaţii sovietic[142]. La interval de numai câteva zile, subofiţerul John Anthony Walker, în post la comandamentul forţelor submarine din Atlantic (COMSUBLANT), conducându-şi maşina de la baza din Norfolk, Virginia, către Washington DC, parchează în centrul oraşului, caută adresa ambasadei sovietice în cartea de telefoane, ia un taxi şi se deplasează la

Escaladarea operaţiunilor KGB şi StB la Londra a fost compromisă din cauza a trei defectori. Frolik şi August, care fugiseră în vara anului 1969, petrecuseră mult timp la Londra, reuşind să identifice majoritatea agenţilor britanici ai StB. KGB-ul a suferit o pierdere şi mai mare ca urmare a defecţiei în septembrie 1971 a lui Oleg Adolfovici Lialin de la rezidenţa din Londra. Lialin, expert în lupta corp la corp şi excelent paraşutist, era membru al Departamentului al V-lea[1’9], al Direcţiei întâi Centrale, fondat în 1969, pentru a înlocui fostul Departament al XlII-lea, compromis în mod grav prin defecţiile lui Kohlov şi Staşinski. Departamentul al V-lea avea rolul de a pregăti planuri de sabotaj ale serviciilor publice străine, ale transportului, comunicaţiilor şi centrelor de decizie guvernamentală, în caz de război sau iminenţă de război.

în primăvara lui 1971, cu şase luni înainte de fuga sa, Lialin este recrutat de MI5 şi furnizează detalii asupra planurilor de sabotaj valabile pentru Londra, Washington, Paris, Bonn, Roma şi alte capitale occidentale. El a relevat faptul că în fiecare capitală fuseseră identificate persoanele-cheie, pentru a fi asasinate în situaţie de criză. Planurile de sabotaj în Marea Britanie vizau distrugerea metroului londonez, aruncarea în

aer a staţiei de radar anti-rachete de la Fylingdale Yorkshire, distrugerea la sol a bombardierelor V şi atacul asupra altor ţinte militare. Principala sarcină a lui Lialin consta în identificarea instalaţiilor vitale a căror protecţie ar fi putut fi distrusă de către forţele speciale sovietice (Soviet Speţnaz) la declanşarea războiului. Anumite scheme ale Departamentului V erau la fel de bizare ca şi cele întocmite de CIA pentru eliminarea lui Castro. Unul din planurile descrise de Lialin implica agenţi sovietici deghizaţi în curieri, care să răspândească în clădirile guvernamentale capsule incolore pline cu otravă, apte de a ucide în momentul când erau strivite sub paşi. Guvernul britanic nu a făcut publice multe detalii asupra lui Lialin, dar procurorul general a declarat în faţa Camerei Comunelor că misiunea lui consta în „organizarea activităţilor de sabotaj în Marea Britanie” şi efectuarea pregătirilor vizând „eliminarea acelor indivizi consideraţi a fi duşmanii URSS”. Defecţia lui Lialin a provocat o criză majoră la Centrul moscovit. Biroul Politic a dispus rechemarea în ţară a ofiţerilor Departamentului al V-lea, şi desfiinţarea acestuia[110].

Curând după defecţia lui Lialin, MI5 a convins guvernul Heath să ordone o expulzare în masă a personalului informativ sovietic. Nouăzeci de ofiţeri KGB şi GRU au primit interdicţie de sejur în Marea Britanie. Alţi cincisprezece, aflaţi în concediu în URSS, au fost anunţaţi că nu mai au dreptul să revină în Marea Britanie. Expulzările au marcat un moment de răscruce în istoria operaţiunilor KGB la Londra. Chiar pe la jumătatea deceniului opt, operaţiunile din Regatul Unit erau date exemplu tinerilor ofiţeri ai Institutului Andropov. înainte de 1971, trei conducători ai acestei şcoli îşi construiseră reputaţia în cadrul rezidenţei de la Londra. Iuri

un roman de spionaj în care descrie racolarea prin seducţie de către o spioană est-germană a unui înalt funcţionar de la Comisia Europeană, roman care pare a relata propria lui racolare de către StB şi experienţa propriei trădări[136].

Cazul unei alte persoane de contact a cehoslovacilor în Camera Comunelor cu numele codificat „Crocodilul”, a rămas extrem de încâlcit, refuzându-se oricărei analize directe. „Crocodilul” a fost Tom Driberg, deputat şi apoi membru al Camerei Lorzilor, din partea laburiştilor; înzestrat cu mult farmec personal, cu fler politic, dar plin de contradicţii ireductibile, el nutrea o înclinaţie ireprimabilă pentru practici homosexuale în toaletele publice. A murit în 1976. In anul 1956, în timpul unei vizite la Moscova, cu scopul de a-1

revedea pe amicul său, Guy Burgess (căruia i-a redactat o biografie complet falsă, negând că acesta ar fi fost vreodată spion), Driberg este abordat de către KGB şi acceptă să furnizeze informaţii confidenţiale asupra vieţii particulare şi activităţii membrilor conducerii Partidului Laburist. El avea să povestească mai târziu, în cadrul MI5, că a primit de la KGB două genţi-diplomat identice. Când preda una din ele ofiţerului său de caz, o primea în schimb pe cealaltă, cu banii pentru documentele procurate. Driberg a recunoscut, de asemenea, că a transmis diferite materiale cehilor. „Numai lucruri inofensive”, a afirmat el la MI5. Frolik a afirmat că StB-ul a fost avertizat de către KGB să nu-1 folosească pe Driberg, pentru că este „omul lor”. Se pare că şi MI5 i-ar fi utilizat serviciile, ca agent dublu (dacă nu cumva triplu). Până la moartea sa în 1976, nici măcar Driberg nu a mai ştiut cu certitudine pentru cine lucrează în realitate[137].

Un al patrulea agent al cehilor din Camera Comunelor, în perioada anilor '60, cu numele de cod Gustav, nu a fost niciodată identificat. Conform afirmaţiilor lui Frolik, el a fost recrutat de Vâclav Tâborski pe la mijlocul anilor ’50, şi a lucrat exclusiv pentru bani.

> „Gustav nu era atât de important... dar se afla într-o postură care- i permitea să furnizeze informaţii interesante asupra politicii interne şi externe a Partidului Laburist, pe când se situa în opoziţie, iar mai târziu, când guvernul Wilson s-a aflat la putere, asupra unor chestiuni de apărare”[138].

Au existat presupuneri că „Gustav” era sir Barnett Stross, deputat laburist născut în Cehoslovacia şi vorbind fluent limba cehă. însă nu s-a realizat niciodată identificarea lui certă în persoana agentului Gustav.

Atât StB, cât şi KGB, au încercat în mod repetat să racoleze membri ai Partidului Conservator, fără a reuşi vreodată. Rezidenţa StB de la Praga a elaborat un plan bizar de ademenire a liderului conservator, Edward Heath, care implica specularea pasiunii acestuia pentru muzica de orgă, prin invitarea şi compromiterea lui într-o catedrală pragheză. în mod previzibil, planul a eşuat, deoarece Heath a refuzat invitaţia la Praga.

„desigur, nu-i frumos să te lăsăm să munceşti atâta pentru nimic”. Dacă strategia de recrutare reuşea, urmau alte materiale scrise, iar persoana vizată era prinsă în capcană. In anii ’60, rezidenţa StB de la Londra dirija trei agenţi laburişti. Cel mai entuziast dintre aceştia era Will Owen, recrutat la

scurt timp după alegerea sa în parlament în anul 1954, de către Jan Paclik (alias Novak), un ofiţer StB lucrând sub acoperire diplomatică de secretar al doilea de ambasadă. Timp de aproape 15 ani, Owen s-a întâlnit cu ofiţerul său de caz cu ocazia plimbării matinale a câinelui său într-un parc londonez. In calitate de membru al Comitetului de Evaluare a Apărării, din Camera Comunelor, Owen i-a furnizat lui Frolik documente ultrasecrete, de cea mai mare importanţă, asupra armatei britanice de pe Rin şi a contribuţiei engleze la NATO[132]. Owen a fost descoperit după defecţia lui Frolik şi a lui Frantişek August. După o verificare a conturilor bancare ale; lui Owen, care a revelat existenţa, unor mari sume pentru care el nu plătise nici un fel de impozit, acesta a demisionat în aprilie 1970. La procesul care a avut loc la Old Baley, în luna mai, acuzarea nu a reuşit să demonstreze faptul că Owen a deconspirat informaţii secrete. Deoarece nici Frolik şi nici August nu fuseseră ofiţerii lui de caz, datele furnizate de ei nu au putut fi luate în consideraţie injustiţie. După achitare, Owen a mărturisit totul în faţa MI5, în schimbul asigurării imunităţii. Avocatul şi deputatul laburist Leo Abse, care i-a ascultat confesiunea, a declarat ulterior: „Cu siguranţă că Owen a făcut tot ce a putut pentru a-şi trăda patria”[133].

Frolik şi August au identificat un alt laburist care lucra pentru StB, în persoana lui John Stonehouse, care ocupase în mod sticcesiv funcţia de- secretar parlamentar la Ministerul Aviaţiei, subsecretar pentru Colonii, ministru al Aviaţiei, ministru de stat pentru Tehnologie şi ministru al Poştelor şi Telecomunicaţiilor în guvernul Wilsori, dintre anii 1964-1970. Se pare că Stonehouse a fost şantajat de către StB în urma unei capcane amoroase, căreia i-a căzut victimă în decursul unei vizite efectuate în Cehoslovacia la sfârşitul anilor ’50. După cum a declarat Frolik, el ar fi primit şi bani de la StB, pentru informaţii din domeniul militar şi de contraspionaj[134]. Cu câteva luni înainte de căderea lui Wilson de la putere, în 1970, Stonehouse a fost confruntat, în prezenţa primului-ministru, cu alegaţiile făcute de Frolik şi August, pe care le-a negat cu hotărâre; MI5 nefiind în stare să producă dovezi în sprijinul afirmaţiilor defectorilor, toată istoria a fost îngropată[135].

Comportarea ulterioară a lui Stonehouse nu a fost în măsură să încurajeze încrederea în sinceritatea protestelor sale de nevinovăţie. în 1974, confruntat cu acute probleme de afaceri, Stonehouse simulează o sinucidere şi dispare împreună cu amanta sa în Australia. Este urmărit, capturat şi adus înapoi în Anglia, fiind condamnat în 1976 la 7 ani

închisoare, pentru furt şi fraudă. După executarea condamnării, el publică

pentru Securitate a ajuns la concluzia că Britten este „un bun actor şi un mincinos patentat. Când o asemenea persoană se hotărăşte să-şi trădeze ţara, autorităţile însărcinate cu securitatea se confruntă cu formidabile dificultăţi pentru descoperirea sa”[129].

în 1972, sublocotenentul David Bingham este condamnat, ca şi Bossard şi Britten, la 21 de ani de închisoare. Timp de doi ani, el filmase documente secrete pentru GRU, la baza navală de la Portsmouth. Problemele lui financiare se datorau soţiei, care în ciuda datoriilor din ce în ce mai mari, părăsise brusc locuinţa, dându-şi copiii în îngrijire. După ce dna Bingham a vizitat Uniunea Sovietică în 1970, Bingham a fost recrutat ca spion de către L. T. Kuzmin, care i-a înmânat 600 de lire sterline, spunându-i că o parte din bani aparţineau soţiei lui. în 1972, incapabil de a face faţă presiunii crescânde, atât din partea GRU, cât şi din partea creditorilor săi, el s-a destăinuit ofiţerului său comandant[130].

La Londra, ca şi în alte capitale, KGB-ul a fost asistat de alte servicii secrete ale blocului sovietic. Cel mai eficient, cel puţin până când au început defecţiile consecutive înăbuşirii Primăverii de la Praga, a fost StB- ul cehoslovac. Cel mai important recrut al StB, în domeniul tehnico- ştiinţific, a fost Nicholas Prager, fiul unui funcţionar al consulatului britanic din Praga. Ambii deveniseră cetăţeni britanici prin naturalizare în 1948. în anul următor, afirmând că-şi petrecuse toată viaţa în Anglia şi că era cetăţean britanic prin naştere, tânărul Prager (în vârstă de 21 de ani) începe să lucreze pentru RAF. în 1956 era deja considerat un bun tehnician radar, cu acces la materiale ultrasecrete din domeniul apărării. în 1959, Prager revine în Cehoslovacia în vizită. Conform afirmaţiilor lui Josef Frolik, defector de la StB, serviciul secret cehoslovac îl aştepta pe Prager. Exploatând simpatiile sale comuniste şi instinctele sale mercenare, StB-ul l-a recrutat pe Prager sub numele codificat de Marconi. în 1961, Prager a furnizat detalii tehnice complete asupra instalaţiilor de detecţie radar aferente bombardierelor V britanice. în următorii zece ani, Prager lucrează la English Electric, comunicând StB-ului datele unor contracte secrete de apărare. în 1971, ca rezultat al informaţiilor furnizate de defectorii Josef Frolik şi Frantişek August, este condamnat la 12 ani închisoare[131].

în general, KGB-ul a considerat că principalele succese

înregistrate de StB la Londra au fost cele din zona racolării de politicieni şi de lideri sindicali, care manifestau mai puţine suspiciuni faţă de cehoslovaci, decât faţă de ruşi, nutrind simpatie faţă de poporul trădat de Occident la Munchen în 1938. Tehnica de recrutare consta în următoarele: ofiţerul StB, pozând în diplomat de carieră, îl determina pe candidatul neştiutor la recrutare să redacteze un material asupra ameliorării relaţiilor cehoslovaco-britanice, oferindu-i bani pentru aceasta, sub pretextul că

Principalul martor la proces, dr. Jean-Paul Soupert, specialist în chimie industrială şi agent dublu (triplu?), lucrând pentru HVA, KGB şi Siguranţa belgiană, care afirmase că a avut de-a face cu Roberts, a fost discreditat de abilul interogatoriu încrucişat la care a fost supus, acuzarea eşuând[126].

Se poate asuma în mod rezonabil că majoritatea cazurilor de spionaj ştiinţific şi tehnologic investigate de MI5 nu au ajuns în faţa instanţei, din cauza dificultăţii de a obţine dovezile adecvate. In majoritatea cazurilor, nu au fost admise ca dovezi injustiţie, probele furnizate de defectori[127].

Cazurile de spioni utilizaţi în primii ani ai epocii Brejnev implicau exclusiv persoane cu probleme financiare, lucrând din motive mercantile şi capabile de a exploata lacunele de securitate din instituţiile în care lucrau. în 1965, Frank Bossard, un ofiţer al Ministerului Aviaţiei, a fost condamnat la 21 de ani închisoare, pentru transmiterea de secrete privitoare la armamentul ghidat unor reprezentanţi ai GRU. El a afirmat că fusese recrutat cu patru ani în urmă, de către un ofiţer de caz numit Gordon, care i-a înmânat suma de 200 de lire sterline, la câteva zile de la prima lor întâlnire. Dar este mai probabil ca el însuşi să-şi fi oferit serviciile în mod voluntar. El s-a întâlnit foarte rar cu ofiţerul său de caz, Ivan Petrovici Glazkov. O dată la două luni, el lăsa filmele cu documentele secrete într-o cutie de scrisori şi ridica în schimb diferite sume de bani - mergând până la suma de 2 000 de lire sterline, în bancnote. Una din cele zece cutii de scrisori, unde se opera schimbul, era indicată prin melodii transmise la Radio Moscova, programul în limba engleză în primele zile de marţi şi miercuri ale fiecărei luni; în cazuri de urgenţă, transmiterea cântecului „Barca de pe Volga” indica întreruperea temporară a operaţiunilor. în 1934, el este condamnat la şase luni de muncă silnică, pentru achiziţionarea unor ceasuri de mână cu cecuri falsificate şi vânzarea acestora unor traficanţi pe piaţa neagră[128].

în 1968, Douglas Britten, un tehnician al RAF, a fost condamnat la 21 de ani închisoare. Timp de şase ani, el furnizase informaţii ultrasecrete de la unităţi de semnalizare ale RAF, situate în Cipru şi Lincolnshire. El a fost recrutat în 1962 de către un ofiţer KGB, cu numele de Iuri, care l-a acostat în Muzeul Ştiinţei din Kensington, adresându-i-se cu semnalul său de apel: „Golf trei kilograme foxtrot Lima”. Două luni mai târziu, Britten este trimis la post în Cipru, începând să furnizeze informaţii unui ofiţer de caz local. Atunci când a încercat să întrerupă contactul, ofiţerul de caz a scos la iveală o fotografie în care el fusese surprins în momentul când primea bani, şantajându-1 să continue activitatea de spionaj. în 1966, Britten este transferat în Lincolnshire, sub conducerea unui nou controlor KGB, Aleksandr Ivanovici Bondarenko. O anchetă a Comisiei pentru Securitate a relevat problemele financiare avute de Britten. Acesta fusese supus unei investigaţii sumare în Cipru, după ce soţia sa se plânsese că el întreţine o relaţie extraconjugală cu o dansatoare de cabaret. Comisia

SUA şi Marea Britanie au reuşit să recruteze agenţi de nivel modest, având însă acces la secrete importante. In Anglia, KGB-ul a descoperit o metodă simplă de îmbunătăţire a condiţiilor operative, dimensiunile rezidenţei înregistrând o continuă creştere. Scopul acestei sporiri a personalului era de a pune în circulaţie un număr de agenţi mult mai mare decât ar fi putut ţine sub supraveghere MI5[121]. în 1967, unul dintre ofiţerii rezidentului Voronin, Vladislav Savin, recrutează un salariat al departamentului de licenţe auto din cadrul Marelui Consiliu londonez, Sirioj Husein Abdulcader, care avea acces la numerele de înregistrare ale tuturor vehicolelor MI5 şi ale Serviciului Special.[122] O serie de operaţiuni sofisticate de supraveghere mobilă, organizate de MI5 au fost compromise prin abilitatea ofiţerilor KGB de a identifica maşinile utilizate[123].

Cel mai mare număr de agenţi recrutaţi şi dirijaţi de rezidenţa de la Londra în epoca Brejnev s-a înregistrat în domeniul spionajului ştiinţific şi tehnologic - cu precădere în domeniul apărării. Principalul expert al rezidenţei în acest domeniu, la mijlocul anilor '60, Mihail Ivanovici Lopatin, avea să devină unul din fondatorii noii Direcţii T, în 1967, specializat în informaţia tehnico-ştiinţifică şi deservit de ofiţeri ai Liniei X din rezidenţele externe. Şeful Liniei X la Londra, de la începutul anului 1968 până la expulzarea sa din vara anului 1971, a fost Lev Nicolaievici Serstnev, un inginer care vorbea

aproape fluent o engleză cu accent canadian şi era pasionat de produsele Hi-Fi occidentale. în afară de personalul KGB şi GRU din rezidenţa londoneză, atât Direcţia T, cât şi GRU au folosit ofiţeri legendaţi ca reprezentanţi comerciali sovietici. Aceştia erau ajutaţi de studenţii sovietici din universităţile britanice[124].

MI5 era handicapat atât de resursele financiare reduse, cât şi de dificultatea de a aduce în faţa justiţiei şi de a condamna spionii depistaţi. La procesul din 1963, intentat doctorului Giuseppe Martelli, un fizician italian, în vârstă de 39 de ani, fost salariat al Laboratoarelor Culham, din domeniul energiei atomice, această dificultate apare deosebit de pregnant Arestat ca urmare a dezvăluirilor făcute de un defector de la KGB, asupra lui Martelli sunt descoperite rapoarte ale întâlnirilor sale cu Karpekov şi cu alţi ofiţeri KGB, un set de grile de codificare şi instrucţiuni privind fotografierea de documente. Dar posesia acestor obiecte nu reprezenta o crimă în sine, iar Martelli nu avea acces oficial la documentele secrete; el era totuşi în contact cu persoane care aveau acces la informaţie strict secretă. Martelli a recunoscut că s-a întâlnit cu Karpekov, dar a afirmat că fusese victima unei tentative de şantaj din partea agenţilor sovietici. El a fost achitat[125]. în anul 1965, un alt caz implicând spionajul ştiinţific s-a încheiat de asemenea cu o achitare. Alfred Roberts, angajat al uzinei Kodak din Wealdstone, a fost acuzat că ar fi vândut secrete de producţie a filmelor HVA-ului est-german. Deoarece nu fuseseră implicate secrete oficiale, el a fost acuzat doar în virtutea Legii Prevenirii actului de corupţie.

ca fiind „cel mai mare obstacol pe calea emancipării şi progresului (arilor în curs de dezvoltare”. Pe lângă rolul de cel mai elocvent avocat al Uniunii Sovietice în Lumea a Treia, Cuba a jucat în anii '70 un rol din ce în ce mai important în operaţiunile informative şi militare ale acesteia[116].

în epoca Brejnev, infiltrarea la nivel înalt a serviciilor civile externe, a cercurilor informative şi a forţelor armate din Lumea a Treia a fost mai puternică decât în Vest. Principala excepţie a fost Republica Federală a Germaniei, în special datorită activităţii derulate de aliatul est-german al KGB-ului, HVA, condus de Markus Wolf.

La 8 octombrie 1968, contraamiralul Hermann Ludke al RFG, comandant adjunct al diviziei de logistică a NATO, s-a sinucis după descoperirea unor fotografii luate cu un aparat Minox, după documente NATO ultrasecrete, aflate în custodia

sa. Prietenul lui Ludke, general- maiorul Horst Wendland, şef adjunct al BND, s-a împuşcat în aceeaşi zi[117]. Motivaţia oficială pentru sinuciderea lui Wendland a fost: „motive personale”; un defector ceh a revelat însă că el lucra pentru StB. în următoarele două săptămâni are loc o serie de alte sinucideri, printre care a colonelului Johann Henk, şeful Departamentului pentru Mobilizare din Ministerul Apărării de la Bonn şi a lui Hans Schenk, înalt funcţionar în Ministerul Economiei[118]. în acelaşi timp, un număr de oameni de ştiinţă şi fizicieni originari din Germania răsăriteană şi implicaţi în spionajul ştiinţific şi tehnologic au dispărut în Est. Unul dintre aceştia, dr. Harold Gottfried, a fost arestat înainte de a încerca să fugă, având asupra lui peste 800 de pagini de documente strict secrete.

Intre timp, „ofensiva secretarelor”, dirijată de Markus Wolf, a continuat neabătută. în 1967, Leonore Sutterlein, o secretară de la Ministerul de Externe din Bonn a fost convinsă să transmită KGB-ului, prin intermediul soţului ei Heinz, un număr de 3 500 documente secrete. Atunci când a descoperit că Heinz era agent KGB, şi că se căsătorise cu ea numai cu scopul de a o recruta, Leonore s-a sinucis în celula de la închisoare[119]. Infiltrarea politică s-a produs, de asemenea, la un nivel foarte înalt Anumiţi politicieni ai SPD aveau întâlniri regulate cu un ofiţer KGB, lucrând sub acoperire diplomatică. Cel mai important agent HVA din Republica **Federală a** Germaniei a fost Gunther Guillaume, consilierul personal al cancelarului Willy Brandt între anii 1970-1974. El a ţinut la curent Centrul de la Moscova asupra evoluţiei aşa-numitei Ostpolitik a Bonnului şi asupra raporturilor dintre Bonn şi Washington, furnizând de asemenea o cantitate importantă de informaţii despre NATO şi serviciile de securitate vest-germane (BfV)[120].

KGB-ul nu a reuşit, în epoca Brejnev, să recruteze agenţi americani şi britanici de talia lui Ludke, Wendland şi Guillaume. Rezidenţele KGB din

ţării sale ca bază pentru antrenamente şi aprovizionare cu arme a mişcărilor revoluţionare din America Latină. Liderii revoluţionari utilizau documente de călătorie falsificate procurate de DGI. Ei au primit foarte puţini bani; DGI îi lăsa să se finanţeze singuri, prin spargeri de bănci şi răpiri cu răscumpărare[108].

Reputaţia internaţională a lui Allende, ca şi a lui Castro,

datora mult reacţiei exagerate a Washingtonului. In cei trei ani care au precedat răsturnarea de la putere şi moartea lui Allende într-o lovitură de stat militară în 1973, CIA a cheltuit, la indicaţiile Casei Albe, peste opt milioane de dolari în tentative de destabilizare a regimului. Deşi nu a fost direct implicată în lovitura de stat, CIA pare a fi cunoscut totul în detaliu[109]. KGB-ul a fost mai puţin impresionat de Allende, decât CIA. Spre sfârşitul anului 1972, perspectivele economice ale statului Chile erau dezastruoase[110]. în timp ce Cuba primea noi credite masive, Allende fusese ajutat numai cu promisiuni şi cu atribuirea premiului Lenin pentru pace[111]. Moartea tragică a lui Allende, în septembrie 1973 (asasinat sau sinucidere, nu s-a aflat încă) l-a reabilitat în ochii Moscovei[112]. Sfârşitul său dramatic l-a transformat din şeful unui regim falimentar într-un martir al luptei împotriva imperialismului, lăsând imaginea CIA terfelită pentru tot restul secolului XX[113].

La începutul anilor ’70, Castro începe să-şi pună în practică planurile de dominaţie asupra Lumii a Treia. în mai 1972, el pleacă de la Havana, cu avionul său Ifiuşin 62, efectuând timp de două luni vizite oficiale în zece ţări de pe două continente, încoronate de prima sa călătorie în Uniunea Sovietică, după opt ani[114]. Castro a fost vedeta celei de-a IV-a Conferinţe a Ţărilor Nealiniate, la Alger, în 1973, susţinând cauza sovietică cu mai mult aplomb decât ar fi putut-o face orice purtător de cuvânt sovietic. Algeria, care susţinea o politică tradiţională de echidistanţă între Est şi Vest, era adepta teoriei „dublului imperialism”, unul capitalist şi celălalt comunist. Castro a insistat asupra faptului că ţările socialiste erau în mod natural şi necesar aliatele mişcării de nealiniere:

> „Cum poate fi Uniunea Sovietică etichetată drept imperialistă? Care este participarea sa la companiile multinaţionale? Ce întreprinderi, ce mine, ce câmpuri petrolifere posedă ea în ţările subdezvoltate? Care muncitori sunt exploataţi de capitalul sovietic în ţările Asiei, Africii sau Americii Latine?
>
> ... Numai o strânsă alianţă a forţelor progresiste din lume ne va conferi tăria necesară biruinţei asupra puternicelor forţe ale imperialismului, colonialismului, neocolonialismului şi rasismului...”[115]

în final, blocul comunist nu a fost etichetat drept imperialist, iar „imperialismul agresiv” occidental a fost denunţat în cadrul conferinţei

Sovietică asupra lui Castro prin reducerea drastică a

exporturilor de petrol în Cuba, fabricile de zahăr se apropie inexorabil de colaps. In august, la două zile după invazia sovietică în Cehoslovacia, consilierii tehnici cehoslovaci şi simpatizanţii acestora cubanezj au mărşăluit pe străzile Havanei cu sloganuri proclamând: „Ruşi, plecaţi acasă din Cehoslovacia!” Apoi, în noaptea de 23 august, Castro s-a adresat poporului cubanez, prin radio şi televiziune: „Anumite lucruri care vor fi spuse aici, vor fi în contradicţie cu simţămintele multora... Cehoslovacia tranzitează către o stare contrarevoluţionară, către capitalism şi în braţele imperialismului”. Conducerea cehoslovacă a legat „prietenie cu spionii pro-yankei” şi cu „agenţii vest-germani, cu fasciştii şi reacţionarii”. Castro adoptă Doctrina Brejnev, spunând: „Lagărul socialist are dreptul de a preveni contrarevoluţia pe o cale, sau alta... Considerăm acest fapt ca fiind esenţial”. Astfel Castro şi-a refăcut creditul la Moscova; în schimbul loialităţii sale, Uniunea Sovietică s-a angajat să susţină economia cubană. Pe la sfârşitul anului 1969, Cuba datora Uniunii Sovietice patru miliarde de dolari[103].

Strângerea relaţiilor economice este dublată de creşterea colaborării în domeniul informativ. în 1970, DGI (Direccion General de Inteligencia) a fost epurată de ofiţerii consideraţi antisovietici de către KGB; o echipă de consilieri KGB, condusă de generalul Viktor Semionov a fost instalată în vecinătatea biroului şefului DGI, Manuel Pineiro Losado („Barbă Roşie”). Graţie subsidiilor de la KGB, DGI a început să se extindă rapid în domeniul operaţiilor externe. în anul 1971, şapte din zece „diplomaţi” cubanezi de la ambasada din Londra erau ofiţeri DGI. După expulzarea în masă a ofiţerilor de spionaj sovietici de la Londra în luna septembrie a aceluiaşi an, ofiţerilor cubanezi li s-a dat sarcina de a colecta informaţii pentru Centrul de la Moscova. Nu exista însă contact direct între reprezentanţii DGI şi KGB de la Londra. Pineiro, membru fondator al Mişcării 26 Iulie a lui Castro, era din ce în ce mai nemulţumit de rolul coordonator al operaţiunilor DGI arogat de KGB. în 1974, el devine şeful noului „Departamente Americano” (DA), destinat organizării asistenţei acordate mişcării revoluţionare latino-americane, fiind înlocuit, în fruntea DGI de mai flexibilul, prosovieticuljose Mendez Cominches'“.

La ea acasă, Revoluţia Cubană îmbătrânea în mod vizibil. în toamna anului 1968, bărbosul Castro denunţa părul lung drept o manifestare a degenerării morale, conducând la sabotarea politică şi economică. Campanii de tăiere a pletelor au avut loc

în proporţii de masă. Decenţa publică a fost restabilită prin trimiterea unor grupuri de tinere purtând minijupe în lagăre de muncă obligatorie[107]. în afara ţării însă, Revoluţia conservase în mare parte vechea vigoare. Castro a dobândit primul său aliat latinoamerican, odată cu alegerea marxistului Allende în funcţia de preşedinte al statului chilian în 1970. Allende a aprobat personal utilizarea

Pe la mijlocul anilor '60, realizările reale ale Revoluţiei Cubane - reformele în domeniul sănătăţii şi educaţiei şi eliminarea gangsterismului - lasă loc unei retorici vane, care nu avea nici o legătură cu managementul economic stângaci şi cu intoleranţa crescândă a regimului; însuşi Castro a recunoscut că existau 20 000 de deţinuţi politici în anul 1965. Dar Castro a rămas la fel de fascinant pentru tinerii radicali occidentali şi din Lumea a Treia, cu aspectul său de David bărbos, luptând pe insula lui împotriva Goliatului imperialismului american. CIA a contribuit la menţinerea reputaţiei eroice a lui Castro, născocind - uneori cu binecuvântarea Casei Albe - o serie întreagă de atentate bizare, niciodată duse până la capăt Imaginea lui Castro a fost şi mai mult înfrumuseţată prin sfârşitul eroic al lui Che Guevara, capturat şi executat în 1967, pe când lupta alături de guerila boliviană, şi fiind instantaneu imortalizat pe tricourile radicalilor din lumea întreagă[101].

Criza din cadrul relaţiilor sovieto-cubaneze a atins un moment de vârf în ianuarie 1968, odată cu judecarea a 35 de membri ai unei „microfacţiuni” pro-moscovite, care au fost condamnaţi la ani grei de temniţă, sub acuzarea de „propagandă clandestină împotriva liniei partidului” şi alte crime ideologice. Rudolf Petrovici Şliapnikov, consilier principal KGB pe lângă Ministerul de Interne cubanez, acuzat de colaborare cu „microfacţiunea” este trimis înapoi la Moscova, în vara anului 1967. El a declarat că „în Cuba există condiţiile pentru o nouă Ungarie... sunt mari disensiuni interne”. Aparatul de securitate cubanez includea, după părerea lui, prea mulţi „mic-burghezi”, pentru a putea face faţă unei revolte[102]. Şitov a avut partea lui de blam din partea Centrului, pentru că i-a permis prietenului său Castro să scape de sub control. El a fost rechemat la Moscova pentru motive de sănătate, fiind înlocuit de abilul diplpmat de carieră Aleksandr Soldatov, fost ambasador la Londra[103]. Cariera lui Şitov s-a încheiat definitiv. El s-a retras în 1980, după o

activitate de şase ani ca ambasador în Madagascar. Fiul lui Şitov, Aleksei Alexandrovici, care considera propria naştere în ziua atacului de la Pearl Harbour ca o fericită premoniţie pentru lupta împotriva „principalului adversar”, devine şi el un specialist în problemele latino-americane în cadrul Direcţiei întâi Centrale. Ultima oară când Gordievski a auzit vorbindu-se de el, ocupa postul de rezident KGB în La Paz, sub vechiul pseudonim al tatălui său, Alekseev[104].

„Rebeliunea” lui Castro s-a încheiat cu ameninţarea unui colaps economic, combinată cu avertismentele fratelui său, Râul. Şliapnikov spusese liderului „microfacţiunii", că o întârziere de trei luni în expedierea petrolului din câmpurile petrolifere de la Baku ar putea sufoca economia cubană. La începutul lui 1968, din cauza presiunii exercitate de Uniunea

inabordabilă. Gordievski îşi aminteşte o situaţie, pe la mijlocul anilor ’70, când şeful Directoratului T, Leonid Zaiţev, nemulţumit de eşecul ofiţerilor Liniei X (spionaj ştiinţific şi tehnologic) în Statele Unite, Japonia şi Europa occidentală, a înjurat violent şi a declarat: „Voi obţine acest echipament prin intermediul contactelor noastre din India! Ştiu că acolo vom fi ajutaţi!"[98]

Alături de India, un alt principal aliat al Uniunii Sovietice în Lumea a Treia, după moartea lui Nasser, a fost Cuba lui Castro. Atunci când Castro a sosit în prima sa vizită în URSS, în 1963, primirea triumfală de care s-a bucurat demonstra faptul că reproşurile legate de criza rachetelor fuseseră date uitării. Translatorul său în această călătorie, Nikolai Leonov, mai tânăr decât Castro însuşi, era o stea în ascensiune pe firmamentul Direcţiei întâi Centrale. Pe când se aflase la rezidenţa din Mexico City, pe la mijlocul anilor ’50, el a fost primul ofiţer KGB care a intuit potenţialul de lider revoluţionar al lui Castro. Timp de patruzeci de zile, Leonov îl însoţeşte pe Castro într-un tumeu triumfal fără precedent prin Uniunea Sovietică, de la Leningrad în Siberia. Liderul charismatic de guerilă s-a adresat unor mulţimi entuziaste adunate pe stadioane, în întreprinderi, în Piaţa Roşie; a inspectat o bază de rachete, a asistat la parada de 1 Mai, din vârful zidului Kremlinului, a primit tidul de Erou al Uniunii Sovietice, Ordinul Lenin şi o stea de aur. Când vizita de stat a luat sfârşit, Leonov s-a lăudat în Centrală că e] şi Castro deveniseră prieteni pentru toată viaţa[99].

în ajunul vizitei lui Castro, KGB-ul a primit primul grup de ofiţeri ai serviciului de informaţii externe cubanez, aşa-numita Direction General de Inteligencia (DGI), pentru un stagiu de perfecţionare la Moscova. La Havana, cel mai apropiat contact sovietic al lui Castro rămăsese rezidentul KGB devenit ambasador, Aleksandr Şitov (alias Alekseev), care continua să afirme şi după criza rachetelor că Fidel considera ambasada sovietică ca propria sa locuinţă. Şitov lucra şi cu Che Guevara în vederea selecţiei şi formării agenţilor latino-americani[100].

Cu toate acestea, Castro i-a părut Moscovei un aliat capricios şi dificil. Mândru de a fi reuşit să cucerească puterea la Havana, pornit direct de la baza sa de guerilă din Sierra Maestra, Castro declara că singura cale spre putere a partidelor comuniste din America Latină era aşa-numita „via armada”, spre deosebire de liderii sovietici, care preferau „via pacifica". Prin 1966, el proclama erezia că Havana şi nu Moscova deţinea cheia eliberării şi victoriei asupra imperialismului. La Congresul al XXIII-lea al PCUS din acel an, delegaţia cubană a îndrăznit chiar să critice Kremlinul, pentru că nu a acordat un sprijin mai substanţial Vietnamului de Nord, în acelaşi timp, Castro a anunţat că, datorită războiului declarat împotriva „birocratismului” şi stimulentelor materide, Cuba înainta spre comunism mai rapid decât Uniunea Sovietică.

GRU. Amploarea operaţiunilor KGB în India se datorează pe de o parte caracterului său prioritar pentru politica externă sovietică şi pe de altă parte contextul operativ favorabil pe care îl oferea. Gordievski a remarcat în timpul carierei sale din cadrul Direcţiei întâi Centrale o tendinţă de expansiune oriunde autorităţile locale nu luau măsuri restrictive privitoare la dimensiunile rezidenţelor KGB. Atât sub regimul Indirei Gandhi, cât şi al fiului său Rajiv,. India nu a pus nici o limită numărului de diplomaţi şi reprezentanţi comerciali sovietici, astfel încât GRU şi KGB au dispus de toate facilităţile de acoperire posibile. Spre deosebire de alte state, India nu a ridicat obiecţii acceptării pe teritoriul său a unor ofiţeri de informaţii, expulzaţi din alte ţări, mai puţin ospitaliere[94].

Pe de altă parte, după cum a relevat S. Nihal Singh, redactor în mod succesiv la *The Statesman* şi *The Indian Express,* „elita indiană a adoptat faţă de banii din Rusia, aduşi în ţară, o atitudine oarecum blazată. Unii reprezentanţi ai cercurilor de putere au sugerat că banii ruseşti, în special cei

destinaţi finanţării partidelor şi independenţilor, participanţi la alegeri, neutralizau banii americani şi banii proveniţi din alte surse anticomuniste”[95].

în 1974, după o serie de discursuri ale Indirei Gandhi, denunţând pericolul veşnic prezent al subversiunii CIA, ambasadorul SUA la New Delhi, Daniel Patrick Moynihan, a ordonat o investigaţie, care a descoperit două cazuri în epoca lui Nehru, în care CIA furnizase fonduri opozanţilor anticomunişti în campaniile electorale de la Kerala şi din Bengalul de Vest. După cum a arătat Moynihan:

> Jn ambele situaţii, banii au fost daţi Partidului Congresului, care îi solicitase. Odată i-au fost înmânaţi d-nei Gandhi în persoană, care era în conducerea partidului. însă, deoarece nu i s-au mai predat banii d-nei Gandhi, era evident că ea avea să se întrebe cui au fost daţi în continuare. Această practică nu trebuie să fie încurajată”[96].

în 1985, la New Delhi a izbucnit un mare scandal de spionaj, care implica francezi, polonezi, est-germani şi ruşi. Francezii, al căror ambasador şi adjunct al ataşatului militar au fost trimişi acasă, au fost încredinţaţi că îndepărtarea lor s-a produs cu scopul de a limita problemele create blocului sovietic[97].

Principala prioritate a KGB-ului consta mai puţin în influenţarea politicii guvernului indian, cât în utilizarea Indiei ca bază operaţională împotriva Vestului şi a Lumii a Treia. Rezidentul principal, Medianik şi succesorii săi au avut fiecare un „asistent special pentru măsuri active”, cu rangul de colonel, sau de locotenent-colonel. O dată cu expansiunea spionajului ştiinţific şi tehnologic, India devine şi mai importantă, funcţionând ca un canal de acces la tehnologia occidentală quasi

în 1969, primejdia chineză a determinat în sfârşit pe Brejnev să pună la baza politicii sale în Asia de Sud relaţia specială cu India. Fiica lui Nehru, Indira Gandhi (prim-ministru între anii 1967-1977 şi 1980-1984), era dispusă să încheie un acord indo-sovietic, dar aflându-se în fruntea unui guvern minoritar, nu era încă suficient de autoritară, pentru a face faţă acuzaţiilor opoziţiei, conform cărora un astfel de tratat ar fi compromis statutul de nealiniere al Indiei. După victoria în alegerile din 1971, guvernul Indirei Gandhi a semnat totuşi un Tratat de pace, prietenie şi cooperare cu Uniunea Sovietică[89]. După cum releva secretarul permanent de la Indian Foreign Office, T. N. Kaul „acestea au fost nişte

negocieri desfăşurate în cel mai strict secret. Cel mult o jumătate de duzină de persoane au fost la curent, între acestea fiind incluşi primul-ministru şi ministrul de Externe. Mediile de informare nu au fost deloc ţinute la curent”[90]. Gromîko a declarat la ceremonia de semnare din august: „Importanţa acestui tratat este inestimabilă”. Uniunii Sovietice i se garanta sprijinul statului conducător al Mişcării de Nealiniere. Ambele puteri au publicat imediat un comunicat comun, solicitând retragerea trupelor americane din Vietnam. India se putea bizui, la rândul său, pe sprijinul diplomatic sovietic şi pe furnizări de arme în războiul cu Pakistanul, care era gata să izbucnească[91].

în războiul de paisprezece zile din decembrie, în ciuda sprijinului diplomatic acordat de Statele Unite şi de China, Pakistanul a suferit o înfrângere zdrobitoare. Pakistanul de Est devine independent sub denumirea de Bangladesh. Pakistanul este redus la nivelul unei naţiuni cu 55 milioane de locuitori, care nu mai reprezenta un rival credibil pentru India. Pentru mulţi indieni, acesta a reprezentat momentul de glorie al Indirei Gandhi. Un diplomat sovietic de la Naţiunile Unite a exclamat: „Este pentru prima oară în istorie că Statele Unite şi China suferă o înfrângere împreună!”[92].

La Moscova, apropierea indo-sovietică era considerată drept un triumf al KGB-ului. Rezidentul de la sfârşitul anilor ’60, Dimitri Ierohin, a revenit la Moscova, în calitatea de cel mai tânăr general-maior al KGB-ului[93]. Rezidenţa KGB din New Delhi este răsplătită prin acordarea statutului de „rezidenţă principală”, având ca „rezident principal” pe succesorul lui Ierohin, lacov Prokofievici Medianik. Acesta supraveghea şi activitatea celorlaltor trei rezidenţe KGB, situate în cadrul consulatelor sovietice de la Bombay, Calcutta şi Madras.

Consecutiv tratatului de prietenie din 1971, prezenţa KGB în India a atins rapid cele mai înalte cote din toate ţările aflate în afara blocului sovietic. Dintr-un număr de 300 de persoane, reprezentând „personalul diplomatic şi operativ” sovietic în India (cu excepţia şoferilor, tehnicienilor şi personalului de secretariat), jumătate erau, şi sunt încă, ofiţeri KGB şi

WPC se declara a fi finanţat prin contribuţia susţinătorilor „comitetelor pentru pace” existente în majoritatea ţărilor lumii. In realitate, fondurile sale proveneau în mod covârşitor din Uniunea Sovietică, care-i puneau la dispoziţie aproximativ 50 de milioane de dolari anual. WPC urma cu fidelitate linia

trasată de Departamentul Internaţional al Comitetului Central al PCUS, care coordona activitatea organizaţiilor de front WPC a reuşit să obţină acreditare pe lângă Naţiunile Unite, trimiţându-şi reprezentanţi la New York şi la Geneva, precum şi la sediul UNESCO din Paris. A recrutat pentru funcţia de vicepreşedinte militanţi pentru pace cum ar fi laburistul britanic James Lamond care, asemenea „inocenţilor” seduşi de Munzenberg, nu şi-a dat seama că se alăturase de fapt unei organizaţii de front sovietice.

Alte organizaţii de front erau, de asemenea, dirijate de WPC[86]. La sfârşitul anilor ’60 şi începutul anilor ’70, campaniile publice ale WPC şi „măsurile active” ale KGB au fost focalizate asupra războiului din Vietnam. Centrul de la Moscova a sesizat corect faptul că implicarea Statelor Unite în război îi oferea o oportunitate majoră de a extinde influenţa sovietică în Lumea a Treia. Opinia publică internaţională şi poporul american au fost divizaţi de opţiunile pro şi contra. Chandra şi WPC au încurajat adâncirea antagonismelor, organizând Conferinţa de la Stockholm asupra Vietnamului, sub forma unor reuniuni anuale între anii 1967-1972, destinate coordonării opoziţiei faţă de politica americană. La sesiunea din 1969, Conferinţa a adoptat măsuri vizând „acţiuni de izolare şi protest permanent adresat reprezentanţilor guvernului Statelor Unite”, asistenţă acordată „americanilor care refuză înrolarea, care dezertează din forţele armate ale SUA şi care desfăşoară propagandă antirăzboinică în cadrul armatei”, precum şi o „lărgire a activităţii împotriva produselor americane, cum este petrolul, a firmelor producătoare de bunuri şi servicii pentru războiul din Vietnam, cum este Pan-Am, şi împotriva firmelor neamericane care aprovizionează şi alimentează războiul”[87].

Ca o recunoaştere a succesului înregistrat în mobilizarea opiniei publice împotriva războiului din Vietnam, secţiunea pentru „măsuri active” a Direcţiei întâi Centrale a fost înălţată în rang, devenind Serviciul A[88]. In ciuda impactului indubitabil asupra Lumii a Treia, al alegaţiilor inspirate de KGB, cu privire la arma bacteriologică, nici un act de dezinformare sovietic nu a avut asupra opiniei internaţionale impactul imaginilor copiilor arşi cu napalm, prezentate la televiziune de reporterii americani. In mod similar, decizia preşedintelui Lyndon B. Johnson, de a nu candida din nou în 1968, se datora în mult mai mică măsură campaniei împotriva războiului din Vietnam, orchestrată de Chandra şi de WPC, şi mai ales audierilor din cadrul Comitetului de Relaţii Externe al Senatului, care au produs dovezi în favoarea faptului că Johnson a înşelat

Congresul în privinţa naturii războiului şi amplorii implicării americane.

au donat mari sume pentru campania electorală a partidelor şi politicienilor de dreapta. Adevăratul înalt Comisar, Dl. Freeman, nu era în posesia unui titlu de nobleţe. Incapacitatea lui Modin de a-şi acoperi urmele activităţii de dezinformare avea să determine brusca lui plecare din India în aprilie 1967, la numai nouă luni după ce sosise acolo[81].

O „măsură activă” încununată de succes la sfârşitul anilor ’60 a constat în punerea în circulaţie a unei alte scrisori măsluite, care emana de la Gordon Goldstein, din Oficiul SUA pentru Cercetarea Navală şi revela existenţa unor arme de război bacteriologic americane (de altfel inexistente) în Thailanda şi Vietnam. Publicată iniţial în *The Free Press Journal* din Bombay, scrisoarea a fost reluată în numărul din 7 martie 1968 al ziarului *The Times,* fiind utilizată de radioul moscovit destinat Asiei, în susţinerea afirmaţiei că Statele Unite au provocat epidemii în Vietnam. Săptămânalul indian, *Blitz,* sublinia o poveste bazată pe aceeaşi măsluire: „SUA acceptă armamentul biologic şi nuclear”. Semnătura lui Goldstein şi antetul scrisorii se vor dovedi a fi fost copiate de pe o invitaţie la un simpozion ştiinţific internaţional; datată cu un an în urmă[82]. Arma bacteriologică a SUA a reprezentat o temă recurentă în cadrul „măsurilor active” sovietice, încă de când campania asupra „armei germenilor” din perioada războiului din Coreea înşelase un număr de oameni de ştiinţă occidentali[89].

O importantă personalitate a organizaţiilor de front sovietice din timpul epocii Brejnev, a fost comunistul indian Romesh Chandra, al cărui entuziasm pentru Uniunea Sovietică data din anii studenţiei sale la Cambridge, înainte de-al doilea război mondial. în 1966, Chandra a devenit şeful Consiliului Mondial al Păcii (WPC), cea mai importantă organizaţie de front postbelică a Uniunii Sovietice, succesoarea „Cluburilor Inocenţilor” ale lui Munzenberg. Având sediul iniţial la Paris, WPC este expulzat în 1951 pentru „activităţi ale Coloanei a Cincea", se mutălaPraga, apoi în 1954 la Viena, de unde este alungat în 1957 „pentru activităţi împotriva intereselor statului austriac”. în realitate, WPC a continuat să funcţioneze la Viena sub acoperirea Institutului Internaţional pentru Pace, până în octombrie 1968, când îşi stabileşte sediul la Helsinki[84]. Chandra va înviora activitatea WPC, relaţionându-1 cu numeroase probleme ale Lumii a Treia. La Congresul Mondial pentru Pace din 1971, sponsorizat de WPC, Chandra a

denunţat „alianţa NATO dominată de Statele Unite", drept „cea mai mare ameninţare pentru pace” nu numai în Europa, ci în întreaga lume:

> „Ghearele NATO se fac simţite atât în Asia, cât şi în Africa. Forţele imperialismului şi exploatării, în special NATO... poartă răspunderea pentru foamea şi sărăcia a sute de milioane [de oameni] din întreaga lume.”[83]

alegeri libere sub auspiciile ONU. în ciuda propriei experienţe despre Stalinism, Nehru a rămas fidel convingerilor formate în anii tinereţii, conform cărora „revoluţia sovietică făcuse societatea umană să înainteze, aprinzând o flacără strălucitoare care nu a putut fi stinsă”[77].

în publicaţiile sponsorizate de KGB, Nehru era portretizat ca „un geniu politic”, „ale cărui principii umaniste şi morale... se adresau întregii umanităţi, devenind un fenomen de importanţă mondială”. Chiar şi în anul 1989, un pamflet produs de Agenţia de presă *Novosti,* care funcţionează ca vehicul pentru unele dintre „măsurile active” sovietice şi oferă posturi de legendare pentru mulţi ofiţeri KGB din străinătate, consideră naiva afirmaţie a lui Nehru, că „problema minorităţilor [în URSS] a fost pe deplin rezolvată”, ca o dovadă a succesului politicii sovietice în chestiunea naţionalităţilor[78].

După moartea lui Nehru şi căderea lui Hrusciov de la putere în 1964, Kremlinul a urmat o politică mai orientată către India şi Pakistan, sperând să obţină îndepărtarea Pakistanului de Washington şi Beijing. Printre cei mai puternici susţinători ai politicii sud-asiatice bazate pe prietenia cu India, se număra rezidentul la New Delhi ai Direcţiei întâi Centrale, Radomir Georgievici Ierohin (1967-1970)[79]. Entuziasmul KGB-ului pentru filiera indiană deriva parţial din numeroasele oportunităţi pentru spionaj existente în India, datorită calităţii sale de a fi cea mai mare democraţie multipartitâ, cu o presă scrisă majoritar în limba engleză.

La începutul anilor '60, acţionând de acord cu Departamentul D, condus de expertul Centrului în dezinformare, Ivan Agaianţ Bogdanov a identificat o publicaţie indiană care fusese utilizată intens în cadrul „măsurilor active” sovietice[80]. în mod similar s-au petrecut lucrurile şi cu alte publicaţii indiene. Unul dintre ofiţerii KGB cei mai abili în plantarea de documente false în presa indiană, înaintea şi în timpul campaniei electorale din 1967, a fost Iuri Modin, fostul ofiţer de caz al „Celor Cinci de la Cambridge”. într-o tentativă

de discreditare a candidatului anticomunist, S. K Patil, la Bombay, Modin a pus în circulaţie o scrisoare falsificată a consulului general al SUA, Milton C. Rewinkel, adresată ambasadorului american, Chester Bowles:

> *„Ar* fi rezonabil din partea mea să sugerez cu mult tact, ca Patil să înceteze, cel puţin în timpul campaniei electorale, intrigile politice cu pakistanezii şi să-şi modereze apetitul, mulţumindu-se cu ceea ce primeşte de' la noi, ceea ce este suficient pe deplin. în acest context, nu trebuie să uităm ceea ce se zvoneşte la Bombay, şi anume faptul că a primit de la noi pentru campania sa electorală mai mult de o jumătate de milion de rupii”.

Modin a făcut să circule, de asemenea, o telegramă a înaltului Comisar britanic, „Sirjohn Freeman”, raportând către Foreign Office că americanii

consilierilor sovietici din Egipt. într-un interval de şapte zile, 21 000 de persoane au părăsit Egiptul pe calea aerului. Pentru moment, Moscova nu-şi putea sacrifica atât de greu câştigată poziţie în Orientul Mijlociu printr-o ruptură făţişă cu Sadat. Brejnev â tras concluzia că Uniunea Sovietică nu avea de ales şi trebuia să continue sprijinirea politică şi militară a lui Sadat, pentru ca aceasta să nu se orienteze direct spre americani[74].

Dintre toate ţările Lumii a Treia, India a fost cea în care KGB-ul a desfăşurat cele mai mari eforturi. în timpul lui Stalin, India fusese considerată o marionetă imperialistă. Marea Enciclopedie Sovietică îl descria pe Mahatma Gandhi drept „un reacţionar... care a trădat poporul şi i-a sprijinit pe imperialişti împotriva lui; i-a maimuţărit pe asceţi; a pretins în mod demagogic că este un susţinător al independenţei indiene şi un duşman al englezilor, exploatând pe scară largă prejudecăţile religioase”.

Ca şi pe vremea dominaţiei britanice, instrucţiunile Moscovei către Partidul Comunist din India erau frecvent interceptate de Oficiul de Informaţii (IB), cu sediul la New Delhi. După cum releva B. N. Mullik, şeful IB în cei şaptesprezece ani în care Jawaharlal Nehru a fost cel dintâi prim-ministru al Indiei independente (1947-1964), până la începutul anilor '50 „toate instrucţiunile emise de la Moscova subliniau necesitatea şi importanţa răsturnării «guvernului reacţionar al lui Nehru» de către Partidul Comunist Indian”[75]. La începutul lui 1951, Mullik i-a înmânat lui Nehru o copie după ultimele instrucţiuni de la Moscova, adresate Partidului

Comunist Indian, care includeau avertismentul ca acest document să nu încapă pe mâini guvernamentale. Nehru „a râs cu voce tare şi a remarcat că Moscova nu a ştiut ce abile sunt serviciile noastre informative”[76]. Hrusciovînsă, a văzut în Mişcarea de Nealiniere a Lumii a Treia, care începuse să se contureze cu ocazia Conferinţei de la Bandung din 1955, un aliat potenţial în bătălia contra Occidentului. împreună cu Nasser şi Tito (cu care Hrusciov se reconciliase în oarecare măsură), Nehru apărea ca unul dintre liderii Mişcării de Nealiniere. Un tumeu triumfal al Indiei, efectuat în India de Hrusciov şi Bulganin în 1955, inaugurează o nouă eră în relaţiile indo-sovietice. Legătura Statelor Unite cu Pakistanul, concepută ca o contrapondere strategică a influenţei sovietice în Asia, determină întoarcerea Indiei spre URSS. în anii ’60, ambele ţări au făcut cauză comună împotriva Chinei lui Mao. Moscova preţuia sprijinul indian la Naţiunile Unite; din ce în ce mai frecvent, Lumea a Treia tindea să voteze alături de blocul sovietic şi nu alături de Vest, în cadrul Adunării Generale. în 1956, Nehru declară că nu a mai întâlnit niciodată un „caz mai grosolan de agresiune pură”, ca în cazul invaziei Egiptului de către anglo-francezi; dar, concomitent, India a votat împotriva unei moţiuni a Statelor Unite, care solicita retragerea trupelor sovietice din Ungaria şi

> „El venise să-mi prezinte un teanc de hârtii. «Ce este asta?» am întrebat eu. «Textul dactilografiat al convorbirilor telefonice purtate de anumite persoane supravegheate».
> «îmi pare rău, am spus, dar nu-mi place să citesc astfel de prostii... Şi, în orice caz, cine ţi-a dat dreptul de a asculta telefoanele acestor oameni? Ia dosarul acesta de aici». Şi l-am dat la o parte de pe biroul meu”[70].

Au existat totuşi ocazii în care Sadat a manifestat un interes mai mare faţă de „astfel de prostii”, decât a recunoscut în faţa lui Sharaf. O asemenea ocazie s-a ivit la 11 mai 1971 când, fără ştirea lui Sharaf, un tânăr ofiţer de poliţie, despre care Sadat a declarat că-i era „complet necunoscut”, a adus o bandă de magnetofon care demonstra existenţa unui aşa-zis complot al lui Aii Sabri, pe care KGB-ul îl considerase în mod optimist, succesorul lui Nasser, şi a altor politicieni prosovietici, vizând răsturnarea regimului lui Sadat. La 16 mai, Sadat ordonă arestarea lui Sharaf, Sabri şi a liderilor grupului pro-sovietic din cadrul Uniunii Socialiste Arabe.

După numai unsprezece zile, Sadat semnează cu preşedintele Podgornîi la Cairo un tratat de prietenie şi

cooperare sovieto-egiptean. Principalul motiv al semnării acestui tratat, după cum avea să recunoască mai târziu, consta în „înlăturarea temerii liderilor sovietici” şi încercarea de a-i convinge că el era angajat într-o luptă pentru putere internă şi nu în reorientarea politicii externe egiptene. Sadat i-a cerut lui Podgornîi să spună Biroului Politic sovietic: „Vă rog să aveţi încredere în noi! Să aveţi încredere! încredere!”[71]. însă încrederea Centrului în Sadat era la nivel minim. După arestarea grupului Sabri, un număr de agenţi KGB au început să se distanţeze de ofiţerii lor de caz.

Principalul motiv de optimism al Centrului, în ceea ce priveşte lumea arabă, consecutiv morţii lui Nasser, consta în perspectiva preluării puterii de către comunişti în Sudan. Liderii Partidului Comunist Sudanez erau consideraţi de către KGB drept cei mai fideli şi devotaţi din Orientul Mijlociu[72]. în iulie 1971, o tentativă de lovitură de stat, organizată de ofiţeri ai armatei sudaneze şi sprijinită de comunişti, este reprimată în mod brutal cu ajutorul lui Sadat. Printre cei executaţi se numără secretarul general al partidului .sudanez, Abdel Mahgoub şi deţinătorul premiului Lenin, Ahmed El-Sheih. în acelaşi timp, Centrul de la Moscova descoperă că un diplomat sovietic din Orientul Mijlociu, cooptat de KGB, Vladimir Saharov, lucra şi pentru CIA. Alertaţi de un semnal prestabilit - un buchet pe scaunul din spate al unui Volkswagen - el a reuşit să scape în ultimul moment. Printre secretele pe care le-a dezvăluit americanilor, a fost şi cel referitor la rolul jucat de Sharaf ca agent KGB[73].

Spre sfârşitul anului 1971, Sadat era considerat de Moscova drept un trădător. Directorul Informaţiilor sale, generalul Ahmed Ismail, era cunoscut ca având contacte cu CIA. în 1972, Sadat ordonă evacuarea

Dezastrul Războiului de Şase Zile lăsa Kremlinului două opţiuni: fie să-şi bifeze pierderile, fie să reconstruiască armata arabă. A fost aleasă cea de-a doua. Mareşalul Matvei Zaharov, şeful comandamentului general sovietic, vizitează Egiptul împreună cu preşedintele Podgornîi, acordând consultanţă în vederea reorganizării şi reechipării armatei egiptene. Consilierii sovietici din Egipt erau foarte numeroşi, aproximativ 20 000. în dorinţa lui disperată de a redeveni eroul lumii arabe, Nasser s-a arătat deosebit de disponibil în a acorda largi concesii Uniunii Sovietice, în schimbul ajutorului militar. Unul dintre obiectivele Moscovei consta în stabilirea unor baze militare în Egipt, şi în mod restrâns, în Siria, Irak şi Algeria. Prezenţa forţelor navale sovietice în Mediterana s-a

accentuat în mod spectaculos, datorită posibilităţilor de aprovizionare şi reparaţii în porturile egiptene Alexandria, Port Said, Mersa, Matruh şi Sollum; în portul irakian de la Um Kasr; la Aden, în Yemenul de Sud. în 1970, la cererea lui Nasser, bazele aeriene sovietice, echipate cu rachete SAM-3, au întărit apărarea aeriană egipteană[65].

■Specialistul în probleme arabe, Boris Bociarov, ofiţer ilegal al PGU la Cairo, i-a spus lui Gordievski că a primit sarcina de a dirija „un agent extrem de important din aparatul birocratic egiptean, care preferă să vorbească araba". Recrutările reuşite sub conducerea lui Serghei Golubev, rezident la Cairo din 1966 până în 1970, au determinat promovarea sa rapidă, după revenirea la Moscova. La Centru, deveniseră monedă curentă glumele despre „Republica Egipteană Sovietică". Penetraţia KGB-ului în aparatul funcţionăresc egiptean era acum la apogeu[66].

Vastele investiţii sovietice în Egipt rămăseseră totuşi pe o bază precară. Afluxul de consilieri sovietici marca doar distanţa dintre societatea egipteană şi cea sovietică. Extrem de rar aveau loc vizite la domiciliu între ruşi şi egipteni. Din cei 15 000 de arabi care studiaseră în Statele Unite la sfârşitul anilor '50 - '60, aproape jumătate se căsătoriseră cu americance. Căsătoriile dintre consilierii sovietici şi cetăţenii arabi au rămas virtual necunoscute[67].

O dată cu moartea subită a lui Nasser, în septembrie 1970, vastul edificiu al influenţei sovietice începe să se dărâme. Aproape douăzeci de ani mai târziu, ministrul de externe sovietic, Andrei Gromîko, insista încă asupra ideii că „dacă el [Nasser] ar fi trăit încă vreo câţiva ani, situaţia din regiune ar fi fost cu totul alta"[68]. Aleksei Kosîghin, prim-ministrul sovietic, i-a spus succesorului lui Nasser, Anwar el-Sadat: „Noi nu am avut niciodată secrete faţă de el şi el nu a avut niciodată secrete faţă de noi"[69]. Prima parte a aserţiunii era un nonsens; cea de-a doua, graţie lui Sharaf şi celorlalţi, se apropia incomod de mult de realitate. în prima sa zi de preşedinte, Sadat a avut o confruntare directă cu Sharaf în biroul său. După cum îşi aminteşte Sadat:

mai înalte decoraţii sovietice, „Erou al Uniunii Sovietice", care nu mai fusese niciodată atribuită unui străin[60], a dat naştere unei serii de glume şi cântece, care s-au bucurat de succes în cadrul Centrului[61]. In'ciuda popularităţii anecdotelor referitoare la Nasser, în Centru persista un sentiment de mare

încredere în creşterea influenţei sovietice asupra Orientului Mijlociu. „Conjugarea forţelor” părea orientată din ce în ce mai mult împotriva Vestului. Principalele regimuri pro-occidentale, regatele Iordaniei şi Arabiei Saudite erau supuse presiunii naţionaliste arabe antioccidentale. în general Kremlinul, Centrul şi înaltul Comandament erau de părere că forţele armate egiptene fuseseră transformate cu ajutorul echipamentului şi pregătirii sovietice. Egiptul, susţinut de Siria şi Iordania, trebuia să aibă câştig de cauză într-un război cu Israelul. Exista totuşi o serioasă opoziţie la această opinie. în aprilie 1967, Nikolai Grigorievici Egoricev vizitează Egiptul şi raportează că atât Egiptul, cât şi Siria, necesitau mult mai multă asistenţă militară sovietică, pentru a înregistra un real succes în faţa Israelului. în timp ce tensiunea între Egipt şi Israel era în creştere, în primăvara anului 1967, rapoartele informative ale lui Sharaf către Nasser reflectau evaluările optimiste ale Centrului, privitor la „conjugarea forţelor”[62].

Cel de-al treilea război arabo-israelian, care a debutat cu un atac prin surprindere israelian la ora 8^{45} a. m. (ora din Cairo) în dala de luni, 5 iunie 1967, a durat şase zile. Soarta lui a fost virtual hotărâtă în primele trei ore, când raidurile aeriene israeliene au distrus 286 din 340 avioane de luptă la sol, lăsând armata egipteană fără acoperire aeriană în bătăliile ulterioare din deşertul Sinai. Până la ora 16^{00}, nici unul dintre generalii lui Nasser nu a îndrăznit să-i spună acestuia că forţa sa aeriană fusese distrusă. Când i s-a adus vestea, el a susţinut că aviaţia americană şi britanică i-a sprijinit pe israelieni. în deşertul Sinai, Egiptul a avut iniţial tot atâtea tancuri ca şi Israelul. în patru zile de luptă, ei au pierdut 700 de tancuri, iar 17 000 de soldaţi au fost ucişi sau capturaţi. Nasser şi-a anunţat demisia, dar demonstraţiile la care au participat milioane de egipteni, pentru care el reprezenta personificarea naţionalismului arab, l-au convins să rămână preşedinte.

în exteriorul lumii arabe, performanţa militară a Egiptului şi a aliatului său sirian, a fost tratată cu deriziune generalizată, încurajată cu abilitate de propaganda evreiască, care susţinea o aşa-zisă laşitate a arabilor în luptă[63]. în public, Kremlinul s-a raliat părţii egiptene, denunţând agresiunea imperialistă şi, spre marele său regret ascuns, ruperea relaţiilor diplomatice cu Israelul. în particular însă, a fost aspru criticată incompetenţa forţelor arabe, care a condus, printre altele, la capturarea unei mari cantităţi de echipament militar sovietic de către israelieni[64].

capitalism şi socialism, către care tindeau anumiţi lideri ai Lumii a Treia. Decizia lui Nasser de a naţionalizam 1961 o parte din industria egipteană, reprezenta o dovadă a angajării lui pe această „cale necapitalistă”. Egiptul a primit'din acest motiv circa 43% din ajutorul sovietic pentru Lumea a Treia, între 1954 şi 1971. In 1965, Partidul Comunist Egiptean se autodizolvă, membrii săi solicitând înregistrarea în rândurile Uniunii Socialiste Arabe, aflate la putere[55].

O parte din entuziasmul dovedit de KGB în sprijinirea lui Nasser derivă şi din succesul înregistrat în recrutarea unor agenţi din anturajul acestuia. Cel mai important este Sami Sharaf, cu numele codificat de Asad („Leul”), care, în 1959, sub titulatura înşelătoare de director al Biroului de Informaţii al Preşedintelui, devine şeful spionajului egiptean şi unul dintre cei mai apropiaţi consilieri ai lui Nasser[56]. Ofiţerul de caz al lui Sharaf, Vadim Vasilievici Kirpicenko, devine ulterior rezident KGB la Cairo, din 1970 până în 1974; succesul lui în calitate de controlor de agenţi îi va aduce funcţia de prim adjunct al Direcţiei întâi[57]. Sharaf era responsabil cu securitatea înalţilor funcţionari egipteni, având posibilitatea dea asculta orice convorbire telefonică interesantă pentru el şi pentru KGB[58]. El a sprijinit KGB-ul în recrutarea de noi agenţi, trimiţând ofiţeri de informaţii egipteni la pregătire în URSS. Nasser cunoştea simpatiile sovietice ale unora dintre miniştrii săi - mai ales Aii Sabji, prim ministru de mai multe ori, şef al Uniunii Socialiste Arabe şi vice-preşedinte. Dar se pare că l-a considerat pe Sharaf un fervent naţionalist arab, preocupat de obţinerea sprijinului sovietic, fără a compromite prin aceasta suveranitatea egipteană. Kirpicenko a mizat pe vanitatea lui Sharaf, asigurându-1 în mod constant de importanţa acordată informaţiilor furnizate de el de către Hrusciov şi apoi de către Brejnev. Când Sharaf l-a întâlnit pe Brejnev, la un an după moartea lui Nasser, cu ocazia celui de-al XXIV-lea Congres al PCUS, în 1971, el s-a lansat în declaraţii de prietenie şi recunoştinţă:

> „Trebuie să-i mulţumesc tovarăşului Brejnev pentru ocazia pe care mi-a oferit-o de a-1 întâlni, cu toate că este atât de ocupat. Sunt sigur... că aceasta este o favoare personală. Am convingerea că relaţiile dintre noi vor fi permanente şi continue şi că zilele care vor veni şi poziţia adoptată de noi vor sta ca mărturie sinceră pentru prietenia care există între UAR [Egipt] şi Uniunea Sovietică... Eu cred cu fermitate că... din moment ce Sami Sharaf este fiul marelui lider, Gamal Abdel Nasser, el ocupă o poziţie specială faţă de prietenii săi sovietici”[59].

în ciuda preţuirii publice manifestate faţă de Nasser de către Kremlin, reputaţia sa exagerată, de la mijlocul anilor ’60, ca erou invincibil al lumii arabe, a fost tratată în particular, cu o anumită doză de ridicol, în interiorul şi în afara Centrului de la Moscova. Acordarea lui Nasser în 1964 a celei

Naţionalismul contagios al lui Nasser şi chemarea adresată maselor din întreaga lume arabă, nu au fost egalate de nici un alt lider arab al timpurilor moderne.

In anii ’60, Nasser a fost gata să cadă victimă propriei retorici inflamate şi imaginii eroice pe care o crease despre sine-însuşi. în 1954, la scurt timp după luarea puterii, el a supravieţuit unei tentative de asasinare, cu ocazia unei întruniri publice. Deşi cei doi bărbaţi de lângă el fuseseră împuşcaţi, iar celelalte persoane aflate pe platformă alergau să se adăpostească, Nasser a strigat: „Lăsaţi-1 să-l omoare pe Nasser! El este unul dintre mulţi, şi fie că trăieşte, fie că moare, Revoluţia va continua!” în 1955, el a şocat Occidentul, anunţând încheierea unui acord privind achiziţionarea de armament sovietic, via Cehoslovacia; dintr-o dată, monopolul deţinut de Occident în domeniul vânzărilor de arme fusese desfiinţat.

în iulie 1956, Nasser naţionalizează Canalul de Suez, o concesiune condusă de Compania Suezului de la Paris, care reprezenta în ochii arabilor simbolul suprem al exploatării occidentale. Eşecul tentativei anglo- franceze, împreună cu Israelul, din luna noiembrie, de a restabili controlul asupra canalului, prin forţa armelor, consolidează poziţia lui Nasser de erou al majorităţii lumii arabe. în 1958, în cursul unei vizite în Uniunea Sovietică, Nasser se bucură de o primire glorioasă; întreaga conducere sovietică îl întâmpină la aeroport, rezervându-i-se locul de onoare pe platforma din faţa Mausoleului lui Lenin, cu ocazia paradei de întâi Mai din Piaţa Roşie. La întoarcerea la Cairo, Nasser a declarat că „Uniunea Sovietică este o ţară prietenă”, care nutreşte pentru arabi „o mare stimă”[52].

Curtenia dintre Nasser şi Kremlin a cunoscut totuşi şi momente de tensiune. Persecutarea comuniştilor din Egipt de către Nasser şi denunţarea de către acesta a comuniştilor din Irak a provocat serioase fricţiuni. KGB-ul avea cunoştinţă de faptul că, după criticarea publică a politicii sovietice în 1959, lui Nasser i se oferise ajutor din partea CIA[33]. La începutul anilor ’60, Hrusciov şi Centrul erau convinşi că în Orientul Mijlociu exista un „nou raport de forţe”, care trebuia exploatat

în bătălia împotriva „principalului adversar”. Siria şi Irakul, precum şi Egiptul, s-au întors împotriva Statelor Unite. în 1962, Ben Bella conduce Algeria la independenţă, introducând şi câţiva comunişti în guvernul său. Umilinţa suferită în criza rachetelor a întărit hotărârea lui Hrusciov de a câştiga bătălia cu Statele Unite pentru dominaţia asupra Orientului Mijlociu. Victoria lui Castro în Cuba încurajează de asemenea noua politică de alianţă cu naţionaliştii antiimperialişti din Lumea a Treia[34].

Ideologii sovietici inventează expresiile „calea necapitalistă” şi „democraţia revoluţionară” pentru a defini o etapă intermediară între

vieţii omeneşti şi care poseda rachete nucleare capabile să distrugă Moscova. Mao îi spusese lui Nehru în 1950, că războiul nuclear nu este un lucru atât de rău. Chiar dacă ar pieri jumătate din neamul omenesc, cealaltă jumătate ar supravieţui, iar imperialismul ar dispare de pe suprafaţa pământului. In septembrie 1969, au loc două experienţe nucleare la Xinjiang. Moscova a aflat prin satelitul de recunoaştere că în China se pregătea lansarea unui satelit (realizată cu succes în 1970). Ca de obicei în momentele de tensiune, Centrul experimenta umorul negru. Se spunea astfel că Erich Maria Remarque era pe cale să realizeze un nou film, intitulat „Nimic nou pe frontul chino-sovietic”[16].

în toamna anului 1969, anumite articole din presa occidentală semnate de jurnalistul cooptat de KGB, Victor Louis (născut Vitali Evgenevici Lui), relevau intenţia Moscovei de a se apăra printr-un embargo nuclear de ameninţarea rachetelor chineze[17]. în mod simultan, rezidenţele KGB din Europa şi din America de Nord au început să răspândească zvonuri de acelaşi gen[18]. Această campanie a exercitat presiuni asupra Beijing-ului, ieşind acum din haosul Revoluţiei Culturale, spre a redeschide tratativele în problema frontierelor. însă teama de embargo-ul sovietic avea să determine, alături de al ţi factori, iniţierea unor discuţii chino-americane, culminând cu vizita preşedintelui Nixon la Beijing, în 1972[19].

La începutul anilor ’70, s-au desfăşurat ample analize la Centru, vizând declararea Chinei ca „principal adversar”, titulatură rezervată până atunci Statelor Unite. în final, s-a adoptat în jargonul KGB, denumirea „adversar major”, cu referire la China, SUA menţinându-şi statutul unic de „principal adversar”[30].

în aceeaşi perioadă în care Kremlinul era confruntat cu probleme vizând prezervarea autorităţii sale în lumea comunistă, în special la Praga şi Beijing, influenţa sa sporea în ţările Lumii a Treia. Cel mai notabil succes al Moscovei a fost înregistrat atât de diplomaţia sovietică, cât şi de KGB, în Orientul Mijlociu, în vidul de putere lăsat de erodarea postbelică a autorităţii franceze şi britanice, acolo unde Statele Unite nu s-au putut impune, datorită simpatiei manifestate faţă de Israel. Uniunea Sovietică a folosit luarea puterii de către Gamal Abdel Nasser, în 1954, pentru a se erija în rolul de campioană a cauzei arabe. în vârstă de numai 36 de ani, Nasser a fost primul conducător nativ al Egiptului independent, de când persanii invadatori răstumaseră de pe tron pe ultimul faraon, în anul 525 înainte de Cristos. „Când eram copil, scria Nasser, de câte ori vedeam avioanele zburând, începeam să strig:

„O, Doamne Atotputernic, fă astfel încât
O calamitate să-i distrugă pe englezi!”[31]

cumulativă a ţării azvârlite în haos şi teroare. Sloganurile şi posterele confecţionate în secret, încep prin 1967 să-l atace pe şeful statului-, Lin Shaoqi. După ce acesta este aruncat în închisoare în anul următor, peste 22 000 de persoane sunt arestate, sub acuzaţia de a fi simpatizau ţii acestuia. Chiar şi un muncitor, care fusese fotografiat pe când era felicitat de Lin, cu ocazia unei întâlniri a acestuia cu muncitori fruntaşi, a fost plimbat pe străzi cu o pancartă atârnată de gât, fiind maltratat până când şi-a pierdut minţile.

Au apărut afişe care cereau ca primul-ministru, Zhou Enlai, să fie ars de viu (cu toate că el îl denunţase în mod public pe Lin ca „renegat şi trădător”). Gărzile Roşii ucid pe unul dintre copiii lui Lin, legându-1 pe şinele de cale ferată. Deng Xiaoping, secretarul general al partidului şi „a doua persoană ca autoritate, care pornise pe calea capitalismului”, este trimis să presteze muncă manuală dar, în urma ordinelor personale ale lui Mao, este lăsat în viaţă. Fiul său mai mare, Deng Pufang, student la fizică, este aruncat pe fereastră de la etajul doi al Universităţii din Beijing. Nici un student nu a îndrăznit să-i sară în ajutor; nici un doctor nu a vrut să-l opereze. El a rămas paralizat în urma căderii de la etaj.

Brutalitatea Revoluţiei Culturale i-a şocat până şi pe ofiţerii KGB, care trecuseră prin experienţa războiului mondial şi cunoscuseră în mod nemijlocit gulagurile.

Gărzile Roşii din Mongolia Interioară, de exemplu, utilizau 75 de moduri de tortură diferite, fiecare dintre acestea purtând un anumit nume. Aproape treizeci de milioane de chinezi au fost persecutaţi în timpul Revoluţiei Culturale; aproximativ un milion (mult mai puţini decât în perioada Marii Terori a lui Stalin) au fost omorâţi[40].

Principalul expert în probleme chineze al Moscovei, generalul Mihail Markovici Turciak, care a devenit mai târziu rezident la Beijing, din 1976 până în 1981, i-a spus lui Gordievski că, în perioada Revoluţiei Culturale, KGB-ul a furnizat Kremlinului mai multe informaţii despre China decât Ministerul de Externe. însă alimentat cu o serie de rapoarte despre haosul şi atrocităţile din China, de către rezidenţa de la Beijng şi de către ilegalii care nu au avut acces la nivelul decizional, Centrul a interpretat situaţia în mod eronat, ca fiind expresia unui sângeros barbarism oriental. Regimul eretic al lui Mao, a prezis Direcţia întâi Centrală, avea să degenereze într- o tiranie asiatică, care tindea să reclame mari suprafeţe din teritoriul cedat Rusiei ţariste în secolul XIX, ca urmare a „tratatelor injuste”.

Incidentele de frontieră din Asia Centrală şi de la insula Damanski, între lunile martie şi august 1969, păreau să demonstreze corectitudinea previziunilor KGB-ului, anticipând un mult mai serios conflict chino- sovietic. Deosebit de îngrijorător era faptul că în câţiva ani avea să existe un miliard de chinezi, condus de un regim care acorda puţină consideraţie,

Apoi, în 1964, exact când China testa prima sa bombă atomică, conflictul a devenit public. Cu toate că majoritatea partidelor comuniste internaţionale au rămas prosovietice, cea mai mare parte a celor asiatice au trecut de partea Chinei. Pe la mijlocul anilor ’60, China devenise o preocupare majoră pentru KGB. Sinologii care renunţaseră la activitatea referitoare la China au revenit la fosta lor arie de preocupare. Noi specialişti sunt formaţi la KGB, iar la Beijing se construieşte o mare rezidenţă[41].

începutul în 1966 al Revoluţiei Culturale (denumirea oficială: „O Revoluţie Totală pentru Realizarea unei Culturi a Clasei Muncitoare”) a făcut să crească şi mai mult prioritatea acordată informaţiei din China. în cadrul unei extraordinare tentative de remodelare a societăţii chinezeşti, după un utopic model revoluţionar, Mao Zedong a declanşat o Teroare generală. Milioane de tineri din Gărzile Roşii au fost trimişi să

smulgă din rădăcini tendinţele burgheze şi revizioniste, oriunde se aflau. Kremlinul a fost denunţat ca incluzând „cei mai mari trădători şi renegaţi din istorie”. La fel ca în timpul Teroarei staliniste, cu treizeci de ani mai devreme, majoritatea persoanelor „demascate” şi persecutate de Gărzile Roşii comiseseră doar crime imaginare. Ca şi în Rusia stalinistă, sângeroasa campanie a fost însoţită de o glorificare imperială a lui Mao. Fiecare zi începea cu un „dans al loialităţii”[42], dedicat „Marelui timonier”, „Soarelui roşu din inimile noastre".

Pentru KGB, spionajul în China maoistă, în timpul Revoluţiei Culturale, a fost mai dificil şi mai periculos decât oriunde în lume. Interceptările diplomatice par a fi furnizat puţine date din interiorul Revoluţiei. Recrutarea agenţilor din rândul funcţionarilor diplomatici chinezi s-a dovedit a fi virtual imposibilă. Contactul cu aceştia era minim şi supravegheat îndeaproape. Spionomania şi xenofobia Gărzilor Roşii făcea însuşi plimbatul în împrejurimile Beijing-ului dificil. Posesorii de cărţi străine erau blamaţi şi obligaţi să îngenuncheze, plini de ruşine; cei surprinşi în timp ce ascultau posturi de radio străine erau trimişi la închisoare. După cum se recunoaşte mai târziu într-un raport oficial chinez: „Capacitatea de a vorbi o limbă străină, sau vizitarea în trecut a unei ţări străine devenea «dovada» faptului că persoana respectivă era «agent secret» al acelei ţări”[43].

Cele mai bune rapoarte informative la prima mână din Beijing au provenit de la ofiţerii KGB de provenienţă mongolă sau central-asiatică, care, îmbrăcaţi în mod adecvat, puteau fi luaţi drept chinezi. Informaţia era traficată prin ambasada sovietică în timpul nopţii. Numeroşi ilegali ai KGB-ului, de aceeaşi extracţie, erau infiltraţi în China de la baze situate la Alma Ata, Irkuţk şi Habarovsk. însă nici unul dintre aceşti agenţi nu a avut acces la surse de la nivelul decizional înalt[44]. Ofiţerii KGB au furnizat de la baza societăţii chineze din timpul Revoluţiei Culturale o imagine

antisocialiste”, în strânsă colaborare cu KGB-ul. Toţi cei un milion şi jumătate de membri de partid au fost chestionaţi cu privire la atitudinea avută în timpul Primăverii de la Praga; aproape o treime au fost excluşi, sau au părăsit partidul. Epurări similare au avut loc în universităţi, în massmedia şi în alte profesiuni. Organismele mai strâns legate de Primăvara de la Praga, cum ar fi Uniunea Scriitorilor şi Academia Institutului de Ştiinţe ale Filozofiei, au fost desfiinţate sau

afiliate unor instituţii mai ortodoxe. Dar Centrul de la Moscova era încă preocupat. Un studiu efectuat la Departamentul al XI-lea (blocul sovietic) asupra Primăverii de la Praga, arăta că discursurile pronunţate în această perioadă atât de Gustav Husak, cât şi de preşedintele Ludvîk Svoboda nu erau „consistente”, sub aspectul ortodoxismului ideologic. Lubomîr Strougal, care devine prim ministru în ianuarie 1970, este considerat un dubcekist camuflat Moscova ar fi preferat înlocuirea lui Husak cu Vasil Bilak sau cu colegul său de linie dură, Alois Indra, dar a considerat că ambii erau atât de nepopulari, încât numirea lor ar fi antrenat serioase riscuri politice’[9].

. „Trădarea” lui Dubcek („Saşa al nostru”) în 1968, după „trădările” anterioare ale lui Tito, Nagi, Mao Zedong, Hodja şi a altor lideri comunişti străini au creat un sentiment de insecuritate privitor la Europa de Est, atât la Kremlin, cât şi la Centrul de la Moscova. In anii 1970, liderii est- europeni erau clasificaţi de către KGB în mod curent în cinci categorii: „naţionalişti", cu preocupare redusă pentru îndatoririle lor internaţionale; „revizionişti” cu tendinţe latente pro-occidentale; „imprevizibili”, oscilând între loialitate sovietică şi cochetăria cu Occidentul; prosovietici, dar ineficienţi; prosovietici şi eficienţi, dar fără mult sprijin intern. Chiar şi în epoca Brejnev, Gordievski a auzit o serie de comentarii în interiorul Centrului şi al rezidenţelor KGB, referitoare la faptul că „subteran, vor exista întotdeauna antisovietici, precum şi aliaţi pe care nu se poate conta sau foarte costisitori. Ar fi bine să scăpăm de mulţi dintre aceştia”[40]. In timpul lui Brejnev, o astfel de politică nu a fost niciodată considerată realistă, dar deziluzia crescândă a reprezentat cauza pe termen lung a abandonării în 1989, de către Kremlin, a Doctrinei Brejnev.

Statul comunist care a provocat cele mai serioase motive de îngrijorare Kremlinului şi KGB-ului, în epoca Brejnev, a fost Republica Populară Chineză (RPC). Când Hrusciov a rechemat miile de consilieri sovietici din RPC, în 1960, a rămas la Beijing doar o mică rezidenţă KGB. în următorii câţiva ani, majoritatea specialiştilor din China ai Ministerului de Externe şi ai KGB-ului au încercat să se transfere în alte locuri de muncă, pe considerentul că o reputaţie de sinologişti le-ar fi blocat cariera. Iniţial, URSS şi RPC s-au atacat reciproc prin învăluire, Moscova denunţându-i pe albanezii de linie dură, iar Beijingul condamnând revizioniştii iugoslavi.

să semneze o denunţare a unuia dintre cele mai celebre manifeste ale Primăverii de la Praga, cele „2 000 de Cuvinte”, ale lui Ludvik Vaculîk, publicat în iunie 1968. In iulie, Departamentul de Propagandă al Comitetului Central a emis o directivă care punea accentul pe necesitatea urgentă de a instila „convingerea ideologică în rândul intelectualităţii sovietice"[34].

Andropov nu a fost un adept al măsurilor propagandistice. După cum arată Aleksei Adjubei „...el considera că nimeni nu este dispus să asculte, când gurile ideologice încep să bată apa-n piuă. El vorbea cu severitate despre numeroşi scriitori, actori şi producători”[35]. KGB-ul încerca să construiască o imagine liberală despre Andropov, pentru consum exclusiv occidental; publicaţiile *Time* şi *Newsweek* îl prezentau drept o persoană „care se relaxează citind romane americane” şi „poartă discuţii amicale cu disidenţi protestatari”[36].

Cu toate acestea, Andropov nu era caracterizat de simpatia faţă de disidenţi, ci de un mod mai sofisticat de a-i reprima. Departamentele specializate din cadrul noii Direcţii a V-a, răspundeau de supravegherea intelectualilor, a studenţilor, a naţionaliştilor din cadrul minorităţilor etnice, a credincioşilor religioşi şi a evreilor[37]. Acum disidenţii nu mai erau aduşi în faţa tribunalelor publice, ca Siniavski şi Daniel, ci erau trimişi în spitalele de psihiatrie unde, psihiatrii Direcţiei a V-a, printre care se număra infamul doctor D. R. Lunţ, de la Institutul Serbski de Psihiatrie Medico-Legală, îi diagnosticau drept „schizofrenici” sau „paranoici”. O dată declaraţi bolnavi, disidenţii decădeau din drepturile cetăţeneşti şi erau supuşi tratamentelor aberante ale lui Lunţ şi ale colegilor săi. In anumite situaţii, pentru a evita oprobriul internaţional în cazul declarării drept iresponsabile a unor personalităţi cunoscute - cum era Aleksandr Soljeniţîn - KGB-ul obliga pe anumiţi disidenţi proeminenţi să emigreze[38].

Şocul Primăverii de la Praga a influenţat politica Kremlinului şi a KGB- ului în Europa de Est pentru următorii douăzeci de ani. Pentru prima oară, conceptul suveranităţii limitate a democraţiilor populare a fost formulat în cadrul „Doctrinei Brejnev” din septembrie 1968. Această doctrină arăta că, deşi fiecare are dreptul să adopte „propriul său drum către socialism”, politicile adoptate „nu trebuie să prejudicieze nici socialismul din propriile ţări şi nici interesele fundamentale ale altor ţări socialiste, sau mişcarea mondială muncitorească care luptă pentru socialism”. Dacă astfel de „prejudicii” se produc în cadrul vreunei democraţii populare, Doctrina implica clar faptul că celelalte state socialiste,

conduse de Uniunea Sovietică, aveau, ca şi în Cehoslovacia, „datoria internaţionalistă” de „a acţiona cu hotărâre împotriva forţelor antisocialiste”.

Imediat după invazie, StB-ul s-a arătat preocupat de a-şi reabilita reputaţia la Moscova, executând energice epurări în rândul „forţelor

Cea mai serioasă eroare, atât a KGB-ului, cât şi a ambasadorului sovietic la Praga, Stepan Vasilievici Cervonenko a constat în exagerarea vădită a sprijinirii intervenţiei de către Partidul cehoslovac şi de către clasa muncitoare din Cehoslovacia. Biroul Politic sovietic a hotărât intervenţia militară cu convingerea că aceasta va căpăta legitimitate printr-o cerere masivă a Prezidiului cehoslovac, de „ajutor frăţesc”, vizând înfrângerea contrarevoluţiei, urmată de constituirea unui nou guvem al muncitorilor şi ţăranilor, care avea să epureze pe susţinătorii Primăverii de la Praga. Dar tentativa adepţilor liniei dure, de a obţine lansarea unei astfel de cereri din partea Prezidiului a eşuat, astfel încât nu s-a format nici un nou guvem.

Confruntat cu imposibilitatea de a găsi un Kădăr cehoslovac, Politburo-ul a fost obligat să schimbe tactica. La sfârşitul zilei de 22 august s-a ajuns la concluzia că nu există nici o alternativă de negociere cu conducerea existentă[51]. După discuţii care au avut loc la Moscova, lui Dubcek şi reformatorilor li s-a permis să se întoarcă la Praga, după ce acceptaseră semnarea unui acord care-i obliga să „normalizeze” situaţia, în conformitate cu dorinţele Moscovei. In octombrie, Dubcek este convocat înapoi la Moscova pentru semnarea unui tratat care permitea staţionarea permanentă a trupelor sovietice în Cehoslovacia, pentru a o proteja împotriva „ambiţiilor revanşarde crescânde ale forţelor militariste din Germania de Vest”[52]. O dată cu înlocuirea lui Dubcek din funcţia de prim-secretar, de către carieristul Gustav Husak, în aprilie 1969, Primăvara de la Praga lasă locul unei ierni impuse de sovietici, care avea să fie suportată timp de douăzeci de ani.

Unul dintre motivele de nelinişte ale KGB-ului, privitor la Primăvara de la Praga, a fost reprezentat de simpatia manifestată de Andrei Saharov şi de alţi intelectuali sovietici. A avut loc în Piaţa Roşie o manifestaţie redusă ca dimensiuni, dar fără precedent, împotriva invaziei din Cehoslovacia, repede risipită de KGB. Aleksandr Soljeniţîn descria mai târziu cele două zile consecutive invaziei, ca fiind „de importanţă

crucială” pentru el:

„In acele două zile mi-am ales încăo dată destinul propriu. Sufletul meu dorea un lucru: să scriu ceva scurt, o variaţiune la faimoasa propoziţie a lui Herzen: Mi-e ruşine că sunt sovietic!”[55]

In săptămânile şi lunile care au urmat invaziei sovietice, şi Gordievski „şi-a ales destinul propriu”. El a înţeles acum că statul sovietic unipartit este prin însăşi natura lui distrugător al libertăţilor individuale. In vara anului 1968, puţini intelectuali sovietici s-au situat în mod public de partea Primăverii de la Praga, însă atât partidul cât şi KGB-ul erau îngrijoraţi de nivelul de simpatie faţă de aceasta. A durat o lună întreagă până când Soveţkaia Kultura a reuşit să găsească şapte artişti naţionali care au acceptat

pe care fuseseră pictate însemnele US Army. După cum releva expertul în probleme cehoslovace, Anatoli Rusakov, care fusese la Fraga în 1968, atât el cât şi consilierii KGB avuseseră serioase rezerve în privinţa provocărilor organizate de la Centru, temându-se că riscul de a fi date la iveală era inacceptabil de ridicat[27].

Momentul invaziei Armatei Roşii, sprijinită de contingente ale altor membre ale Pactului de la Varşovia’, în noaptea de 20-21 august 1968 a fost dictat de necesitatea de a preîntâmpina Congresul din septembrie al partidului, care, în viziunea sovietică, ar fi impus democratizarea comunismului din Cehoslovacia dincolo de orice posibilitate de recuperare. Chiar înainte de invazie, Centrul a descoperit că fiica lui Vasil Bilak, unul din adepţii minoritari ai liniei dure din Prezidiul cehoslovac, pe care se conta pentru înlocuirea lui Dubcek, îşi făcea studiile în Marea Britanie. I-a fost trimis un mesaj urgent rezidentului de la Londra, luri Voronin, în care j se cerea acestuia să o hărţuiască şi să o oblige să se întoarcă la Praga. în momentul când a început invazia, d-ra Bilak revenise acasă[28].

Principalele obiective militare ale invaziei au fost atinse în mai puţin de 24 de ore. De la ora 23, marţi 20 august, unităţi ale Armatei Aeriene Tactice Sovietice au luat controlul asupra principalelor aeroporturi, debarcând sute de avioane Antonov, care transportau trupe şi tancuri. Simultan, forţe sovietice şi ale Pactului de la Varşovia au traversat frontiera cehoslovacă în nord, est şi sud. Miercuri 21 august, dimineaţa, armata cehoslovacă, care încercase o apărare dezorganizată, fusese

neutralizată, reţeaua de drumuri şi comunicaţii a ţării căzând în mâinile sovieticilor. Dubcek şi majoritatea liderilor reformatori au fost arestaţi de către un grup de ofiţeri StB şi KGB, condus de locotenent-colonelul Bohumil Molnar, au fost transportaţi în Uniunea Sovietică şi închişi într-un campament al KGB-ului din Munţii Carpaţi. Agentul KGB, Josef Houska, a fost discret reinstalat în fruntea StB-ului[29].

în timpul invaziei, KGB a acţionat mai puţin eficient decât Armata Roşie. Unităţile sale armate, care însoţeau trupele regulate sovietice, având menirea de a identifica şi neutraliza opoziţia contr-revoluţionară, erau slab antrenate şi puţin performante[30]. Soldaţii Armatei Roşii, cărora li se spusese că poporul cehoslovac a solicitat ajutorul lor frăţesc, erau derutaţi de oamenii care se adunau în jurul tancurilor lor, spunându-le soldaţilor că prezenţa lor nu era dorită şi că trebuie să se întoarcă acasă. Timp de mai multe zile, posturi de radio clandestine au continuat să denunţe invazia. La 22 august a avut loc o grevă generală de o oră, însoţită de demonstraţii masive, în marea lor majoritate paşnice.

NT. Cu excepţia României

arată faptul că grupul de „consilieri” KGB din timpul proceselor, acţionase independent de autorităţile cehoslovace. S-a spus că Pilier avertizase conducerea de partid asupra faptului că raportul comisiei sale va include „fapte şocante, care vor fi în măsură să zdruncine în mod serios autoritatea partidului şi a unora dintre reprezentanţii săi de frunte”. Deşi publicarea raportului a fost amânată, Dubcek şi guvernul său au fost de acord să desfiinţeze poliţia politică. Primul ministru cehoslovac, Oldrich Cernik a afirmat mai târziu că temerile Moscovei privitoare la declinul influenţei partidului în rândurile forţelor armate şi de securitate, amplificate de rapoartele alarmiste ale consilierilor sovietjci, au reprezentat „picătura care a făcut să se reverse paharul”[24].

Probabil că Andropov nu a făcut parte din grupul ^decizional al Biroului Politic (Brejnev, Kosîghin, Podgomîi Suslov şi Şelest) care s-a ocupat de criza cehoslovacă. Acest grup a fost iniţial divizat şi nesigur. Kosîghin şi Suslov clamau prudenţa; Şelest a fost primul avocat al intervenţiei armate; Brejnev tindea să urmeze linia majoritară[23]. Gromîko a continuat să insiste, până la moartea sa, în 1989, anul când Pactul de la Varşovia şi-a exprimat în fine regretul pentru invazie, că „desigur, a fost acordat şi suport extern pentru

duşmanii noii Cehoslovacii [comuniste], aproape la fel cum s-a întâmplat în Ungaria în 1956”. El a inclus în memoriile sale bizare detalii asupra aşa-ziselor pregătiri ale unei lovituri de stat, derivate foarte probabil din alarmistele rapoarte informative din 1968:

> „In momente precise, majoritatea în timpul nopţii, au fost modificate numerele caselor şi uneori, numele străzilor. Aceasta reprezenta dovada faptului că duşmanii noii Cehoslovacii aveau să fie gata la timp şi în mod organizat”[26].

O şi mai mare influenţă asupra deciziei de a invada Cehoslovacia au exercitat rapoartele ultra-optimiste ale KGB-ului, ale căror evaluări indicau un sprijin puternic al partidului şi al clasei muncitoare cehoslovace pentru înlăturarea regimului lui Dubcek. KGB-ul a fabricat de asemenea majoritatea dovezilor în favoarea complotului imperialist, utilizate pentru justificarea invaziei. Cei treizeci de ilegali KGB, pozând în turişti occidentali, au fost instruiţi să afişeze postere şi lozinci incendiare pentru răsturnarea regimului comunist şi retragerea din Pactul de la Varşovia. Fratele lui Gordievski i-a spus acestuia că tot KGB-ul s-a aflat în spatele plantării şi descoperirii de armament în diverse ascunzători, pe care Pravda le denunţase instantaneu ca dovezi de pregătire ale unei insurecţii armate a naţionaliştilor sudeţi revanşarzi. Publicaţia est-germană Neues Deutschland publicase chiar fotografii ale trupelor şi tancurilor americane în Cehoslovacia. Provenienţa fotografiilor, deşi presa est-germană nu a recunoscut niciodată aceasta, a fost reprezentată de un film de război american făcut în Boemia cu asistenţa soldaţilor cehi îmbrâcaţi în uniforme SUA din anul 1945 şi cu tancuri puse la dispoziţie de armata cehoslovacă,

Dar, ca de obicei, interpretarea analizei de către KGB a fost eronată, opoziţia fiind atribuită comploturilor şi conspiraţiilor occidentale[19]. S-a considerat că Vestul îşi utiliza din nou agenţii sionişti, astfel încât s-a ordonat agenţilor KGB din Ministerul de Interne cehoslovac să întocmească rapoarte asupra tuturor funcţionarilor de origine evreiască[20].

O dată în plus, Centrul a neglijat toate informaţiile care contraziceau propriile teorii, cum a fost cazul dovezilor furnizate de la Washington de dinamicul şef al PR (spionaj politic) Qleg Kalughin, care demonstrau că nici CIA şi nici o altă agenţie americană nu era implicată în schimbările politice din Cehoslovacia. Kalughin a raportat că, dimpotrivă,

Primăvara de la Praga luase Washingtonul prin surprindere. Succesul lui în Statele Unite avea să-l aducă, şase ani mai târziu, în poziţia de cel mai tânăr general al PGU - la numai 40 de ani. Insă în 1968, toate rapoartele sale au fost date la o parte. Intorcându-se la Moscova, Kalughin a fost „uimit” să descopere că Centrul ordonase ca toate mesajele sale „să nu fie arătate la nimeni, ci să fie distruse”[21].

Andropov, deşi o fire sofisticată, era şi el, ca şi predecesorii săi de la KGB un adept al teoriei conspiraţiei. La două luni după invazia din Cehoslovacia, el spunea comsomoliştilor de la KGB:

> „Duşmanul sprijină direct şi indirect elementele contrarevoluţionare, se angajează în acţiuni de sabotaj ideologic, înfiinţează tot felul de organizaţii ostile, antisocialiste şi antisovietice, încercând să aprindă flăcările naţionalismului. Confirmarea clară a acestora este reprezentată de evenimentele din Cehoslovacia. Poporul muncitor din această ţară, sprijinit de asistenţa internaţională frăţească a popoarelor naţiunilor comunităţii socialiste, a respins cu hotărâre o tentativă a contrarevoluţionarilor de a deturna Cehoslovacia de la calea socialismului”[22].

La 19 iulie, Pravda publică extrase dintr-un aşa-zis plan al CIA „de sabotaj ideologic” al Cehoslovaciei, ca preludiu „al eliberării Germaniei răsăritene şi Cehoslovaciei”, cu referire specială la „penetrarea agenţiilor de securitate a statului, a informaţiilor militare şi a serviciilor de contraspionaj ale Cehoslovaciei”. Cu toate că planul fusese fabricat de Departamentul A (responsabil pentru „măsurile active”), din Direcţia întâi Centrală, alarma Centrului privitor la efectele Primăverii de la Praga asupra StB-ului şi a alianţei acestuia cu KGB-ul era pe deplin justificată. în luna iunie, Pavel, ministrul de Interne, începe o epurare a StB-ului şi-l înlocuieşte pe Houska cu un fidel susţinător al lui Dubcek. în cursul lunii următoare, Pavel relevă în mod public, faptul că şase ofiţeri de legătură ai KGB-ului au fost alăturaţi oficiului său. Dacă ar fi continuat Primăvara de la Praga, zilele acestora în Cehoslovacia ar fi fost numărate[23].

în acelaşi timp, o serie de articole semnate de Karel Kaplan, şeful comisiei oficiale Pilier de investigaţie a proceselor politice din anii '50,

în vârstă de 46 de ani, a fost considerată iniţial benefică, atât de către Centru cât şi de către Kremlin. Dubcek îşi petrecuse o^ bună parte din copilărie în Uniunea Sovietică, absolvind

cum laudae înalta Şcoală de Partid de la Moscova, în 1958. El era cunoscut în interiorul KGB-ului sub numele de „Saşa al nostru”. Atunci când a început programul de reformă cehoslovac, Cel de-al XI-lea Departament (Est-European) din Direcţia întâi Centrală a tras concluzia că „Saşa al nostru” este manipulat de „elemente burgheze” din partidul cehoslovac. Când a devenit limpede că Dubcek era una dintre forţele motrice ale Primăverii de la Praga, atât Kremlinul cât şi Centrul s-au simţit într-un anumit sens înşelaţi[14]. După cum relatează un martor ocular la întâlnirea dintre Brejnev şi Dubcek, consecutiv invaziei din Cehoslovacia, Brejnev a început prin a spune:

> „Iniţial am vrut să te ajut în lupta împotriva lui Novotny... Am crezut în tine, ţi-am luat apărarea. Am spus că Saşa al nostru este un bun tovarăş. Iar tu ne-ai abandonat într-un mod atât de oribil! ” Spunând aceasta, vocea lui Brejnev tremura iar el părea gata să izbucnească în lacrimi[15].

Spre deosebire de Nagy în 1956, Dubcek a declarat de la început că guvernul său nu intenţionează nici să părăsească Pactul de la Varşovia şi nici să abandoneze socialismul. Dar Moscova a calculat, în mod corect că „socialismul cu faţă umană" propus la Praga ar fi cauzat, mai devreme sau mai târziu, daune ireparabile rolului conducător al Partidului Comunist.

Cea dintâi consecinţă majoră a Primăverii de la Praga a fost ridicarea interdicţiei de după 1956, de a se desfăşura activităţi de spionaj în democraţiile populare[16]. Şeful consilierilor KGB la Praga, generalul Kotov, a obţinut deUa şeful de linie dură al StB, Josef Houska, fotocopii după dosarele personale ale tuturor ofiţerilor săi. Cu toate că reformatorul ministru de Interne, generalul Josef Pavel era una dintre „oile negre” ale KGB-ului, adjunctul său, Viliam Salgovic, fusese recrutat ca agent KGB. Pentru o bucată de vreme, în timpul Primăverii de la Praga, Salgovic a locuit în vila lui Houska, aceasta permiţându-i să se întâlnească regulat cu ofiţerii KGB, fără a atrage atenţia loialiştilor lui Dubcek din minister. Au fost de asemenea montate instalaţii de ascultare în locuinţele principalilor reformatori. Informaţia astfel obţinută a fost utilizată, după invazie, pentru arestarea ofiţerilor StB şi a fidelilor regimului lui Dubcek[17].

Centrul a trimis în Cehoslovacia aproximativ treizeci de ilegali, sub acoperirea de turişti occidentali. Printre ei se afla şi fratele lui Gordievski, Vasilko Antonovici Gordievski, călătorind cu un paşaport vest-german. Moscova credea că aşa-numiţii „contrarevoluţionari” cehoslovaci îşi deschid inima

cu mai multă francheţe în faţa unor „occidentali” decât în faţa vecinilor din Răsărit. Criptanaliştii celui de-al VUI-lea Directorat au continuat să furnizeze informaţii în flux continuu, pe baza decriptării corespondenţei diplomatice cehoslovace[16].

în 1957, Andropov a fost şeful Departamentului Comitetului Central pentru Relaţia cu Partidele Comuniste din Ţările Socialiste. Din 1973, el avea să devină şi membru cu drepturi depline al Biroului Politic. „Numirea lui Andropov”, s-a spus, marchează încheierea unei evoluţii continue, de la moartea lui Stalin: apropierea partidului şi a KGB-ului până în punctul în care să poată funcţiona ca două componente ale aceleiaşi organizaţii[12]. Andropov a devenit cel mai eficient şef KGB din punct de vedere politic, încununându-şi cei cincisprezece ani de preşedinţie prin ocuparea fiincţiei de secretar-general al partidului în 1982, la moartea lui Brejnev.

Prima confruntare majoră a lui Andropov s-a petrecut în Cehoslovacia. Ginerele lui Hrusciov, Aleksei Adjubei, deşi un mare admirator al modului în care Andropov a soluţionat revoluţia ungară din 1956, notează faptul că „aceasta a lăsat o amprentă brutală asupra imaginii lui [Andropov] în Europa de Est.”[13]. Cu toate acestea, curând după sosirea sa la Moscova, Andropov ar fi declarat la Direcţia întâi Centrală: „Numai prin flexibilitate putem evita repetarea lui 1956”. Hrusciov gândise în mod similar, dispunând să se dea dovadă de mai multă consideraţie pentru mândria naţională a democraţiilor populare.

La mijlocul anilor '60, cea mai relaxată politică faţă de blocul sovietic părea să dea roade. Liderul partidului maghiar, Jănos Kadar, instalat după revoluţia din 1956, îşi construise o excelentă reputaţie la Centru, asigurând în mod constant Moscova în privinţa stabilităţii regimului său şi a naturii nesubversive a reformelor sale economice.

Acest gen de anxietate era resimţit la Moscova în ceea ce privea România. Gheorghe GheOrghiu-Dej, secretar general al Partidului Comunist Român din 1944 până în 1965, fusese format ca agent NKVD în anii ’30. Consilierul MGB de la Bucureşti, între 1949 şi 1953, Aleksandr Saharovski, aproba zelul său în demascarea agenţilor titoişti şi sionişti. în calitate de conducător al Direcţiei întâi Centrale, însă, Saharovski era mai puţin mulţumit de tendinţele naţionaliste ale succesorului lui Dej, Nicolae Ceauşescu. El critica decizia lui Hrusciov de a retrage trupele sovietice din România în 1958, considerând-o o

gravă eroare.

Ca o ironie, exista o mult mai mică preocupare în privinţa Cehoslovaciei. Mai târziu, un. veteran al Centrului, expert în probleme cehoslovace, Anatoli Rusakov, i-a spus lui Gordievski că în 1956, mai mulţi analişti din Direcţia întâi Centrală au prezis faptul că în câţiva ani, Praga va urma exemplul contrarevoluţionar al Budapestei. Acest fapt întârziind să se producă, iar Cehoslovacia devenind o ţară prosperă, conform standardelor blocului sovietic, Centrul se legăna într-o înşelătoare senzaţie de securitate. înlocuirea vârstnicului prim-secretar neo-stalinist al partidului, Antonin Novotny, în ianuarie 1968, de către Alexander Dubcek,

la cale o abruptă revenire la stalinism, avându-1 în frunte pe «Şurik cel de fier»”[7].

Dar zilele lui Şelepin, precum şi ale lui Semiciastni, erau numărate. Ambiţia evidentă a lui Şelepin, precum şi poziţia lui puternică din Comitetul Central, ca secretar responsabil cu „organele de control”, împreună cu protejatul său, Semiciastni, aflat la conducerea KGB-ului, au stârnit atât anxietatea lui Brejnev, cât şi a Biroului Politic. Cauza imediată probabilă a căderii lui Semiciastni a fost fiica lui Stalin, Svetlana Alliluieva, căreia i se permisese la sfârşitul anului 1966 să părăsească ţara, pentru a participa la funeraliile celui de-al treilea soţ, un comunist indian şi care nu s-a mai întors în Rusia. Blamat pentru eroarea de a-i fi permis Svetlanei să fugă, Semiciastni comite prima sa eroare de judecată, ordonând răpirea acesteia, care eşuează. In schimb este expus unul din durii KGB-ului, Vasili Fiodorovici Sanko, trimis la New York pentru a o readuce în Rusia. Cu treisprezece ani în urmă, Sanko încercase să o captureze pe Evdochia Petrova, după ce soţul ei trădase în Australia[8]. Atunci când, în martie 1967, este pentru prima dată propusă înlocuirea lui Semiciastni, Şelepin reuşeşte să îl protej eze. In luna mai, în timp ce Şelepin era internat în spital pentru o operaţie urgentă de apendicită, se propune din nou schimbarea lui Semiciastni. De această dată, după cum îşi aminteşte S. Sokolov, care fusese convocat la o şedinţă cu conducerea Biroului Politic, pentru a fi informat asupra deciziei „de a-1 elibera din funcţie pe Semiciastni” (formula consacrată pentru demitere), „nu s-au purtat nici un fel de discuţii... Brejnev s-a adresat celorlalţi membri ai Biroului Politic, spunând: «Nu e nevoie să discutăm aceasta, nu e nevoie să discutăm aceasta.»”

în conformitate cu politica lui Brejnev de a oferi premii de

consolare, Semiciastni este trimis în Ucraina, pentru a deveni unul din vicepreşedinţii Consiliului de Miniştri cu responsabilităţi speciale pentru sport. La ieşirea din spital, Şelepin se trezeşte la rândul lui schimbat din funcţie, şi trecut la preşedinţia Consiliului Central al Sindicatelor[9].

Predecesorul lui, Viktor Grişin, în ciuda comportamentului libertin în timpul orelor de muncă, este promovat în funcţia de prim-secretar al Comitetului de Partid din Moscova, îndeletnicindu-se, după cum spune Jores Medvedev, cu colportarea de poveşti despre el [Semiciastni], „Brejnev, scrie Medvedev, era tolerant în astfel de situaţii, atâta vreme cât persoana în cauză îi era fidelă lui-însuşi”[10].

Principalul beneficiar al îndepărtării lui Şelepin şi a lui Semiciastni a fost Iuri Andropov, care a devenit noul preşedinte al KGB-ului. Doi dintre protejaţii lui Brejnev, Semion Konstantinovici Ţvigun şi Viktor Mihailovici Cebrikov (un viitor preşedinte) au devenit vice-preşedinţi. Principalul scop p.1 numirii lui Andropov a fost, aşa cum i-a mărturisit Brejnev lui Sokolov, de a apropia KGB-ul de Comitetul Central[11]. După ce a părăsit Budapesta

locuinţa de pe colinele Lenin, vila şi automobilul, oferindu-i-se o pensie de 500 de ruble lunar. „Retragerea” lui Hrusciov a fost atribuită în presa sovietică „precarităţii sănătăţii şi vârstei sale înaintate”. După aceea, în mod oficial aproape că a încetat de a mai exista, nici o referire nemaifăcându-se la persoana sa, până în 1970, când Pravda publică o scurtă notă despre decesul lui N. S. Hrusciov, pe care îl descrie simplu ca „pensionar”[4].

Şelepin şi Semiciastni au fost amândoi recompensaţi pentru contribuţia lor la căderea lui Hrusciov, printr-o promovare imediată. Şelepin a devenit membru plin al Prezidiului, fără a mai parcurge etapele preliminare obligatorii. Semiciastni a devenit membru cu drepturi depline al Comitetului Central. învingătorul real a fost însă succesorul lui Hrusciov la postul de prim-secretar, Leonid Bici Brejnev. Acesta a devenit liderul sovietic cu cele mai îndelungate ştate de serviciu, cu excepţia lui Stalin, între 1956 şi 1961, Hrusciov înlocuise numeroşi secretari de partid din provincie (oblast) şi jumătate din Comitetul Central. Brejnev a adoptat deviza „stabilităţii cadrelor”: era vorba, de fapt, de securitatea slujbelor funcţionarilor departid. Stabilitatea din anii '60 devine în anii '70 o epocă a gerontocraţiei. Intre 1966, când Prezidiul revine la vechea denumire de Politburo şi 1982, anul morţii lui

Brejnev, vârsta medie a membrilor acestuia creşte de la 56 la 68 de ani. Chiar şi cei demişi din funcţii înalte, puteau conta în mod obişnuit pe transferul în posturi mai puţin prestigioase în cadrul nomenclaturii, păstrându-şi totodată vilele (dacha), maşinile şi alte privilegii[5].

Cu toate că Stalin însuşi a fost doar parţial reabilitat după căderea lui Hrusciov, procesul de destalinizare a cunoscut o bruscă stopare. Sprijinit activ de Şelepin, Semiciastni începe o urmărire a disidenţilor sovietici, pe care îi acuză de participare la un plan de „subversiune ideologică" inspirat de Occident. Semiciastni era deja cunoscut pentru denunţarea lui Boris Pasternak, după publicarea în Vest, în anul 1958, a romanului Doctor Jivago: „Nici un porc nu-şi face nevoile acolo unde mănâncă". în septembrie 1965, Andrei Siniavski şi luri Daniel, doi scriitori care purtaseră voalul mortuar la înmormântarea lui Pasternak în februarie 1966 şi, ca şi el, îndrăzniseră să publice povestiri „subversive" în Occident, sunt arestaţi ţa ordinul lui Semiciastni. în februarie 1966, în urma unui proces ale cărui dezbateri nu sunt făcute publice, fiind mult prea incomode, Siniavski este condamnat la şapte ani muncă silnică, iar Daniel la cinci ani, pentru „propagandă antisovietică". Semiciastni afirmă că scopul lui era de a aresta o mie de intelectuali, pour encourager Ies autres'[6]. Temerile exprimate de Aleksandr Soljeniţin, deşi poate exagerate, reflectă cea mai corectă predicţie a acelei epoci: „Putem spune aproape cu certitudine, că se punea

N. T.: pentru a încuraja pe ceilalţi; în franceză în text

DOISPREZECE

EPOCA BREJNEV: ESTUL, LUMEA A TREIA ŞI VESTUL 1964-1973

Prin 1964, Hrusciov îşi pierduse adeziunea majorităţii membrilor Prezidiului. Criza rachetelor cubaneze fusese resimţită ca o umilinţă sovietică. După o recoltă slabă în 1963, Hrusciov este silit să utilizeze o parte din rezervele de aur şi valută forte pentru a cumpăra cereale din Occident, transformând pentru prima oară Rusia în importator. De atunci înainte, una din principalele sarcini ale KGB-ului a constat în monitorizarea pieţelor internaţionale de cereale[1].

Dar principala sursă de nemulţumire a fost reprezentată de constanta reorganizare a aparatului de partid şi de stat, efectuată de Hrusciov.

Printre complotiştii permarienţi din Prezidiu împotriva sau, s-a aflat Şelepin şi protejatul său Semiciastni, care au aranjat supravegherea convorbirilor telefonice private ale lui Hrusciov. Fiul acestuia, Serghei, se lamenta mai târziu: „Am considerat totdeauna că atât KGB-ul, cât şi celelalte organisme specializate trebuiau să ne ajute. Şi dintr-o dată... nu ne mai protejau ci ne hăituiau, cpnoscându-ne toate mişcările”. Când Hrusciov a plecat în concediu la Marea Neagră, în toamna anului 1964, a fost brusc rechemat la Moscova, la 13 octombrie, pentru a participa la o şedinţă urgentă, a Prezidiului. La aeroport, contrar atmosferei festiviste uzuale, el este întâmpinat numai de Semiciastni şi de un ofiţer superior de securitate de la KGB. După cum îşi aminteşte fiul lui Hrusciov, Semiciastni avea o expresie crispată. El spune: „Toţi sunt adunaţi la Kremlin şi vă aşteaptă”. „Hai să mergem!” a răspuns Hruşciov[2].

Semiciastni a afirmat mai târziu că mai mulţi colegi ai lui Hrusciov au sugerat arestarea lui, însă Prezidiul a decis împotrivă. S-a hotărât în schimb confruntarea lui Hrusciov, dacă avea să fie necesar, cu dovezile privitoare la rolul jucat în epurările staliniste din Ucraina. Un alt complotist, Iuri Andropov, a explicat unui membru al Comitetului Central: „Dacă Hrusciov se încăpăţânează, trebuie să-i arătăm documentele pe care se află semnătura lui, referitoare la arestările care au avut loc între 1935 şi 1937”[3]. însă Hrusciov a acceptat repede inevitabilul. în schimbul colaborării lui la cea mai paşnică succesiune de după Revoluţie, i s-a permis să-şi păstreze

noiembrie. La acea dată, staţia CIA de la Moscova a perceput semnalul care indica faptul că se aflau documente în cutia de scrisori folosită de Penkovski. Ofiţerul CIA care s-a deplasat pentru a ridica documentele a fost arestat de către KGB şi a solicitat imunitate diplomatică. Arestarea ofiţerului CIA a provocat un fel de rivalitate birocratică în cadrul Direcţia a II-a. Până în acel moment, KGB-ul crezuse că Penkovski fusese dirijat numai de către SIS, şi nu de SIS împreună cu CIA. Cazul său a fost deci preluat de al Doilea Departament (Anglia, Canada şi Australia) al Direcţiei a Doua, unde s-a crezut cu obstinaţie, că este britanic şi nu american. Atunci când ofiţerul CIA şi-a relevat identitatea, Al Doilea Departament a fost

obligat, cu mare părere de rău, să împartă cazul cu rivalul său Prim.

Penkovski a fost torturat cu brutalitate în timpul unui interogatoriu prelungit, apoi a fost condamnat la moarte în mai 1963, fiind împuşcat[177]. Deconspirarea lui a condus la demiterea companionului său de petreceri, generalul Serov, care-şi va zbura creierii pe o alee întunecoasă din Arbatul moscovit. Singura referire la moartea sa constă într-un scurt anunţ în presă, semnat de un grup anonim de foşti tovarăşi[176].

în timpul unei vizite efectuate în iulie 1962 de către omul de afaceri britanic Greville Wynne, utilizat drept curier de către SIS, Penkovski comite o altă greşeală. El îl vizitează pe Wynne, în camera acestuia de la hotelul Ucraina. Chiar acest simplu fapt era suficient peţitru a stârni suspiciunea Direcţiei a Il-a. în camera lui Wynne, el a dat drumul la radio şi a deschis robinetele de apă de la baie, pentru a bruia conversaţia. De fapt, tehnicienii lui Gribanov au reuşit să descifreze fragmente de discuţie, care au constituit prima pistă a dovezii spionajului. în acest moment, Direcţia a Il-a trimite în vacanţă familia care locuia în apartamentul învecinat cu al lui Penkovski; printr-o mică fantă practicată în perete, ei inserează un „ochi magic” prin care îl văd pe Penkovski în timp ce lucra cu o cameră Minox, cu cărţi de coduri şi cu cifruri. Pentru a putea face o percheziţie completă, Direcţia a Il-a trebuia să-l îndepărteze pe Penkovski mai multe zile de acasă. Toxicologii de la KGB presară o substanţă otrăvitoare pe fotoliile acestuia, provocându-i o îmbolnăvire violentă, dar de scurtă durată. Medicii de la GRU îi recomandă o spitalizare de câteva zile. Aceste zile sunt suficiente pentru ca oamenii Direcţiei a Il-a să descopere în apartamentul lui Penkovski toate dotările necesare activităţii de spionaj. Totuşi acesta nu a fost imediat arestat, desigur cu speranţa că prin el se va ajunge la un cerc de spionaj mai amplu[174].

SIGINT-ul, asistat de penetraţia KGB la NSA şi la ambasada SUA de la Moscova, a reprezentat probabil principala sursă sovietică de informaţii în timpul crizei rachetelor. Ulterior, Hrusciov „a felicitat GRU pentru informaţiile furnizate din interceptările telefonice de la Washington, care au clarificat evenimentele şi discuţiile din cercurile oficiale, conducând la rezolvarea finală a crizei”[175]. Totuşi, dat fiind rapiditatea cu care s-a dezvoltat criza şi caracterul ultra-secret al întâlnirilor ExCom-ului, interceptările nu au putut procura elemente importante la nivel de decizii luate de preşedintele SUA şi de grupul său de consilieri. Apelurile urgente ale Centrului de la Moscova către Felisov, rezidentul de la Washington, nu par a fi furnizat informaţii relevante. Principala sursă a lui Felisov la Washington avea o oarecare asemănare cu Penkovski. Era un ofiţer de informaţii militare american, cu numele codificat „Saşa”, recrutat de Mihail Şaliapin în-1959, pe când se afla staţionat în Germania. Saşa a fost un agent mercenar, care a furnizat KGB-ului ceea ce Iuri Nosenko descrie ca „documente trunchiate”. Saşa se afla la Washington în 1962, dar el nu a

avut acces la documentele ExCom şi nu a fost capabil să furnizeze altceva decât informaţii de nivel modeSTl[76].

Saşa a supravieţuit crizei rachetelor, dar Penkovski nu. „Ochiul magic” care îl supraveghea l-a filmat manipulând un paşaport fals. Temându-se că Penkovski se pregătea să evadeze, Gribanov decide arestarea lui imediată. SIS şi CIA nu au descoperit arestarea lui Penkovski până la 2

La 28 octombrie, Hrusciov a anunţat desfiinţarea tuturor bazelor de rachete din Cuba. In schimb, Statele Unite au dat asigurarea că nu vor invada Cuba, iar rachetele Jupiter din Turcia vor fi retrase. In ciuda acestor concesii, întreaga speculaţie a lui Hrusciov s-a încheiat cu un eşec spectaculos.

Imediat după soluţionarea crizei rachetelor, Hrusciov a trebuit să facă faţă mâniei lui Castro, ultragiat de faptul că Moscova nu îl consultase. Aleksandr Şitov, rezidentul KGB devenit ambasador, a reuşit să-l împace pe furiosul Fidel Castro. Şitov s-a lăudat mai târziu la Centrul de la Moscova că Fidel a considerat ambasada ca pe a doua locuinţă a sa; el şi Şitov au făcut uneori mâncare în bucătăria ambasadei[1'3].

Oleg Penkovski, ale cărui informaţii au jucat un rol esenţial atât în declanşarea, cât şi în soluţionarea crizei rachetelor cubaneze, a fost arestat exact în momentul când criza atingea apogeul. Până în 1959, KGB-ul considerase că serviciile occidentale de spionaj nu riscau un contact direct cu agenţii lor sovietici decât în afara teritoriului URSS. In octombrie 1959, KGB-ul arestează un ofiţer GRU, locotenent-colonelul Piotr Popov, care fusese recrutat de CIA la Viena, cu şase ani în urmă. Ca urmare, liderul Direcţiei a Il-a, generalul Oleg Mihailovici Gribanov, decide în 1960 să pună sub supraveghere ambasadele Statelor Unite şi Marii Britanii, pentru perioade de câteva săptămâni, de două ori pe an. Aceste operaţiuni uriaşe, extinzându-se asupra familiilor diplomaţilor, corespondenţilor de presă, oamenilor de afaceri, precum şi asupra personalului de ambasadă, utilizau echipe de supraveghere din cadrul celei de-a VH-a Direcţii (Supraveghere) al KGB, instruite la Direcţia a Il-a. La începutul anului 1962, un grup de supraveghere urmăreşte pe soţia controlorului SIS al lui Penkovski la Moscova, d-najanet Chisholm, atunci când aceasta plecase de la ambasadă pentru a prelua de la Penkovski ultimul set de filme. In zona Arbat a Moscovei, paznicii observă un contact scurt între d-na Chisholm şi un rus neidentificat. Doi dintre paznici o urmăresc înapoi la ambasadă, dar nu o abordează, pentru a-i cere

pachetul pe care-1 primise. Alţi doi paznici îl urmăresc pe Penkovski, dar îl pierd după circa douăzeci de minute.

La scurt timp după aceasta, excesul de încredere în sine al lui Penkovski îi precipită căderea. Toţi ofiţerii KGB şi GRU care vizitau ambasadele occidentale, erau obligaţi să facă la sediu o informare de rutină, înaintea efectuării vizitei respective. Penkovski participă la o recepţie la ambasada britanică, fără a-şi mai da osteneala să raporteze. Şeful GRU, generalul Serov, tovarăş de chefuri al lui Penkovski, scrie o scrisoare de scuze către Direcţia a Il-a, în numele lui Penkovski. Prefăcându-se că acceptă scuzele lui Serov, generalul Gribanov decide să-l pună pe Penkovski sub supraveghere la domiciliu şi la locul de muncă. El este filmat dintr-un apartament de vizavi, pe când asculta foarte atent la aparatul de radio, regla cu grijă butoanele şi-şi făcea însemnări.

Bolşakov a repetat cuvânt cu cuvânt ceea ce-i spusese lui Robert Kennedy. Bartlett şi-a notat mesajul şi l-a transmis preşedintelui[168]. După nouă zile, lui John Kennedy i s-au arătat fotografiile luate prin U2 asupra amplasamentelor rachetelor din Cuba. Consilierul prezidenţial Theodor Sorensen îşi amintea mai târziu:

> „Preşedintele Kennedy ajunsese să conteze pe canalul de comunicaţii furnizat de Bolşakov, pentru legătura directă cu Hrusciov, iar acum se simţea dezamăgit. El era dezamăgit personal"[169].

La 24 octombrie, Bartlett îl invită pe Bolşakov la Clubul Presei Naţionale, arătându-i douăzeci de fotografii luate de U2 asupra bazelor de rachete, care purtau încă pe colţul drept de sus inscripţia „Numai pentru ochii preşedintelui”. Bartlett îl întreabă pe Bolşakov:

„Ce-ai zice de asta, Gheorghi? Pariez că ştii precis că aveţi rachete în Cuba.”

Bolşakov răspunde:

„Nu am văzut niciodată astfel de fotografii şi nu am idee ce anume reprezintă. Terenuri de base-ball, poate?”

In ziua următoare, fotografiile au fost date publicităţii. Bartlett îi telefonează din nou lui Bolşakov. Conform versiunii lui Bolşakov, discuţia s-a derulat în felul următor:

„Ei, bine, Gheorghi, aveţi sau nu aveţi rachete în Cuba?”

„Nu avem.”

„OK, Bobby mi-a cerut să-ţi spun că aveţi. Hrusciov a spus aceasta chiar azi. Preşedintele tocmai a primit o telegramă de la Moscova.”

„Această ştire, a declarat Bolşakov, mi-a apărut ca un trăsnet din senin”[170].

Bolşakov fiind discreditat, Moscova selecţionează un „nou canal secret de comunicaţii” cu Casa Albă. Succesorul lui Bolşakov a fost rezidentul KGB la Washington, Aleksandr Semionovici Felisov, care lucrase la Londra la sfârşitul anilor ’40. In calitate de rezident la Washington între anii 1960 şi 1964, Felisov utilizase pseudonimul „Fomin”[171]. In ziua de 26 octombrie, la ora 14.30, el telefonează corespondentului Corporaţiei Americane de Radio la Departamentul de Stat, John Scaii, al cărui acces neîngrădit la Casa Albă era binecunoscut Felisov părea agitat. El i-a cerut lui Scaii să se întâlnească de urgenţă, „peste zece minute”. La întâlnire, el i-a spus lui Scaii că trebuie să-i transmită un mesaj important. în schimbul îndepărtării rachetelor sovietice, Statele Unite ar trebui să formuleze o declaraţie publică din care să reiasă că nu vor invada Cuba. „Vrei, te rog, să verifici dacă acest lucru ar fi posibil, la înaltele tale surse de la Departamentul de Stat?” Felisov şi Scaii s-au întâlnit din nou la ora 19.35, într-o cofetărie. Scaii a spus că a cerut avizul secretarului de stat, Dean Rusk, care s-a arătat interesat de sugestia lui Felisov. Imediat după aceea a fost recepţionată o telegramă lungă şi patetică din partea lui Hrusciov, reluând acelaşi mesaj[172].

comunicaţii cu Casa Albă şi de a- răspândi dezinformări în decursul instalării rachetelor sovietice în Cuba. Omul de bază pentru ambele obiective a fost Gheorghi Nikitovici Bolşakov, un ofiţer KGB conspirat ca ziarist la Washington[164]. Timp de peste un an, înainte de criza rachetelor, Bolşakov a servit drept vehicul de comunicaţii secret între John Kennedy şi Nikita Hrusciov. După ce a fost prezentat de către un ziarist american fratelui preşedintelui, lui Robert Kennedy, în mai 1961, cei doi au început să se întâlnească de două ori pe lună[165]. Robert Kennedy pare a nu fi realizat niciodată că Bolşakov era ofiţer al KGB. El spune:

> „Bolşakov era reprezentantul lui Hrusciov... Ori de câte ori avea vreun mesaj de transmis preşedintelui, sau atunci când preşedintele avea vreun mesaj pentru Hrusciov, aceasta se înfăptuia prin Gheorghi Bolşakov”[166].

Bolşakov a reuşit să-l convingă pe Robert Kennedy că era capabil să scurt-circuiteze greoiul protocol al diplomaţiei oficiale, să comunice direct cu Hrusciov, toate acestea într-un mod „direct şi sincer, fără stupide banalităţi propagandistice”. După cum afirmă Bolşakov, „dialogul Hrusciov-Kennedy câştiga în francheţe şi spontaneitate, de la un mesaj la

altul”[167].

Cealaltă misiune principală a KGB-ului a constat din protejarea secretului rachetelor, până când acestea aveau să fie instalate, pentru ca americanii să fie puşi în faţa unui fapt împlinit. La 6 octombrie 1962, Bolşakov îl caută pe Robert Kennedy, cu un alt mesaj de la Hrusciov. El întâlneşte un cu totul alt personaj, cu un comportament deosebit faţă de modul obişnuit, întrucâtva familiar, în care se derulau întâlnirile lor. De data aceasta şi atmosfera era diferită:

> „Spre deosebire de alte dăţi, gazda mea purta un sobru costum de culoare închisă, părul lui - de obicei ciufulit - fiind pieptănat cu grijă. Chipul lui purta o expresie impasibilă... Robert era sec şi formal. Intenţia era de a se imprima un caracter oficial întâlnirii noastre”.

Apoi Bolşakov a comunicat mesajul:

> „Premierul Hrusciov este îngrijorat de situaţia creată de Statele Unite înjurul Cubei şi noi repetăm că Uniunea Sovietică furnizează Cubei exclusiv armament defensiv, destinat protejării intereselor revoluţiei cubane...”

Robert Kennedy i-a cerut lui Bolşakov să repete mesajul mai rar, l-a scris pe hârtie şi l-a înmânat unei secretare spre a-1 dactilografia: „în regulă”, a spus el, „voi transmite acest mesaj preşedintelui şi el va comunica răspunsul său prin mine, dacă este necesar”. în ziua următoare, Bolşakov a fost invitat la dejun de către ziaristul Charles Bardett, un prieten apropiat al preşedintelui. Bartlett i-a comunicat că preşedintele dorea să primească mesajul lui Hrusciov „detaliat în scris, şi nu în descrierea fratelui său”.

avioane U2, capabile să evolueze la 70 000 de picioare altitudine. Doborârea unui U2 şi procesul de la Moscova al pilotului capturat, Gary Powers, în 1960, au determinat o încetare temporară a misiunilor de supraveghere. In următoarele câteva luni, SUA lansează primul satelit de spionaj, cu toate că fotografiile realizate prin satelit au avut la început o acurateţe mai redusă decât cele făcute în timpul zborurilor cu U2. Prin anul 1963, supravegherea prin satelit este asumată în mod tacit şi de către Kremlin.

începând cu mijlocul anilor ’50, se înregistrează o semnificativă, chiar spectaculoasă ameliorare a informaţiilor secrete dobândite de Occident prin agenţi, aşa-numitul HUMINT, din URSS.

în primăvara anului 1961, SIS recrutează cel mai important agent al Occidentului, din perioada războiului rece: colonelul Oleg Vladimirovici Penkovski, un ofiţer GRU din cadrul

Comitetului de Stat pentru Ştiinţă şi Tehnologie, şi bun prieten al şefului GRU, generalul Ivan Alexandrovici Serov, precum şi al ofiţerului comandant al Artileriei de Sol şi Rachete, mareşalul Serghei Sergheevici Varenţov. Informaţia furnizată de Penkovski, sub forma a peste 5 500 imagini luate cu o cameră Minox, într- o perioadă de optsprezece luni, a fost de cea mai mare importanţă. Datele referitoare la sistemul de rachete sovietic şi la armele chimice au determinat o majoră reevaluare a strategiei NATO. în perioadele de vârf, informaţia procurată de Penkovski, controlat concomitent de SIS şi de CIA, a necesitat activitatea de analiză a 20 de specialişti americani şi 10 britanici[161].

Informaţia obţinută de Occident a jucat un rol crucial în rezolvarea paşnică a crizei rachetelor cubaneze, înainte ca acestea să fi fost instalate, în data de 14 octombrie 1962, un U2 în zbor de recunoaştere deasupra Cubei, ia prima fotografie a unei rampe de lansare pentru rachete balistice. Analiştii CIA au fost capabili să identifice natura construcţiei, datorită unui document ultrasecret furnizat de Penkovski, care-1 fotografiase la sediul Artileriei de Sol şi Rachete a Forţelor Armate Sovietice, unde penetrase graţie relaţiilor sale de prietenie cu mareşalul Varenţov[162]. La 16 octombrie, fotografiile sunt prezentate preşedintelui Kennedy, care înfiinţează un comitet ultrasecret de control al crizei, cunoscut sub numele de ExCom (Comitetul Executiv al Consiliului Securităţii Naţionale). în ziua de 19, zborurile U2 furnizează ExCom-ului dovada existenţei a nouă amplasamente balistice în construcţie. La 22 octombrie, Kennedy anunţă impunerea unei blocade americane vizând „o strictă carantină a oricărui material militar ofensiv expediat către Cuba”. Timp de aproape o săptămână, lumea întreagă a trăit cu spaima unui Apocalips nuclear[163].

Rezidenţa KGB de la Washington a jucat un rol activ, atât în crearea cât şi în soluţionarea crizei rachetelor. Pe lângă colectarea de informaţii, rezidenţa mai avea alte două sarcini: de a furniza o cale secretă de

ajuta Cuba în lupta ei... Acum Statele Unite nu mai sunt aşa de intangibile cum erau înainte”. In ziua următoare, Che Guevara se împăuna cu faptul că „cea mai mare putere militară din istorie” apăra Cuba. Castro şi locotenenţii săi au început să clameze în toate discursurile că Revoluţia cubaneză nu reprezenta decât „primul pas pe calea eliberării Americii Latine”'[56]. De altfel, eşecul invaziei de la Plaja Porcilor,

destinată răsturnării lui Castro, din aprilie 1961, demonstrează Uniunii Sovietice că Statele Unite erau vulnerabile în propria lor ogradă[157].

Deşi Castro nutrea o reală antipatie faţă de ambasadorul sovietic, Serghei Kudriavţev, el s-a împrietenit în mod sincer cu rezidentul KGB, Aleksandr Şitov. In martie 1962, Castro apare la televiziune pentru a anunţa demantelarea vechiului Partid Comunist Cubanez, de linie dură, cu care se identifica Kudriavţev. Ii cere acestuia să plece, obţinând numirea lui Şitov (care folosea încă pseudonimul de Alekseev) în postul de ambasador[158]. La capătul următoarelor şase luni, avea să se producă cea mai periculoasă criză internaţională de la cel de-al doilea război mondial. La începutul lui 1962, cu noile rachete intercontinentale americane instalate şi cu rachetele cu rază medie de acţiune, deja operaţionale în Marea Britanie şi în Turcia, Statele Unite se situează în fruntea competiţiei pentru înarmarea nucleară. Hrusciov şi-a făcut socoteala că ar putea obţine un avantaj nuclear imediat, prin instalarea rachetelor sale în Cuba, atât de aproape de Statele Unite, bazându-se mai puţin pe informaţii veridice şi mai mult pe propria subestimare a capacităţii de reacţie americane în general, şi a tânărului preşedinte al SUA, John F. Kennedy, în special.

Democraţiile occidentale, îi spune Hrusciov poetului american Robert Frost, erau „prea liberale pentru a lupta”[159]. Instalând în secret rachetele sale nucleare în Cuba, l-ar fi pus pe Kennedy în faţa faptului împlinit, pe care acesta ar fi fost obligat să îl accepte[160]. In vara anului 1962, inginerii sovietici încep instalarea rampelor de lansare pentru rachetele nucleare, cu o rază de acţiune de peste 2 000 de mile şi o capacitate de a atinge cele mai importante oraşe de pe coasta de Est în câteva minute.

In toate situaţiile de criză precedente spionajul sovietic fusese mai bun, uneori mult mai bun, decât cel occidental. In timpul crizei rachetelor din octombrie 1962 serviciile de informaţii americane se dovedesc a fi cel puţin la fel de eficiente ca cele ale Kremlinului. O explicaţie rezidă în faptul că centrul de criză se afla la numai nouăzeci de mile de Statele Unite. O altă explicaţie constă în pierderea poziţiei de lider a spionajului sovietic, din cauza a două elemente care ameliorează colectarea de informaţii a Occidentului. Primul este reprezentat de creşterea ponderii procedeelor de recunoaştere aeriană. In 1955, preşedintele Eisenhower propusese Uniunii Sovietice o politică de „cer deschis”, care să permită ambelor părţi controlul din aer al desfăşurărilor militare. La refuzul Rusiei, Statele Unite au luat iniţiativa în

mod unilateral, cu zboruri efectuate de

După eliberarea sa dintr-o închisoare cubaneză în 1955, pentru organizarea unui atac asupra unor depozite militare, Castro a petrecut un an de exil în Mexic, făcând apel la ambasada sovietică pentru furnizarea de arme în vederea organizării unei campanii de guerilă împotriva lui Batista. Deşi solicitarea de arme a fost respinsă, ofiţerul rezident KGB, vorbitor de limba spaniolă, Nikolai Sergheevici Leonov, a fost impresionat de charisma lui Castro, oferindu-i un entuziast suport moral. Leonov considera viziunea politică a lui Castro ca imatură şi incoerentă, dar aprecia decizia lui Castro de a conserva un complet control personal asupra „Mişcării 26 iulie”, precum şi intenţia acestuia de a conferi viitorului său regim o coloratură socialistă. El a remarcat de asemenea faptul că atât fratele lui Castro, Raul, cât şi primul său locotenent, Che Guevara, se considerau deja ca fiind marxişti. După ce Castro ajunge la putere, clarviziunea lui Leonov îi aduce o frumoasă carieră la KGB, culminând în 1983 cu numirea sa în funcţia de adjunct a Direcţiei întâi Centrale, responsabil cu operaţiunile din America de Nord şi de Sud[152].

Chiar şi atunci când, în ianuarie 1959, Castro a preluat puterea la Havana, Moscova se îndoia încă de capacitatea lui de a rezista presiunii americane. Dar Castro a luat PSP prin surprindere, epurând vechea conducere şi utilizând partidul ca mijloc de control asupra întregii ţări. Apoi, el solicită din nou Moscovei arme şi asistenţă, realizându-şi visul de a deveni un Bolivar al Caraibelor. în iulie 1959, şeful informaţii!"' lui Castro, maiorul Ramiro Valdes, începe o serie de întâlniri la Mex,- Cit' cu ambasadorul şi cu rezidentul sovietic. KGB-ul trimite peste o sută de consilieri pentru a întări sistemul de securitate şi de informaţii cubanez, o parte dintre aceştia făcând parte din rândurile copiilor refugiaţilor comunişti spanioli, fugiţi în Rusia în urma Războiului Civil[153]. Dar Kremlinul rămâne reticent în a acorda regimului neortodox al lui Castro un sprijin militar deschis. însă în toamna aceluiaşi an, o delegaţie cubaneză condusă de Raul Castro soseşte la Praga, pentru a discuta posibilitatea unei asistenţe militare cehoslovace. în ciuda aerului său somnolent şi al interesului excesiv pentru prostituate blonde, fervoarea marxistă a lui Râul face o bună impresie asupra gazdelor sale. în timpul sejurului său la Praga, Râul este invitat de Hrusciov să viziteze Moscova[154].

în octombrie 1959, pe când Raul Castro se afla la Praga, o „delegaţie culturală”, sovietică, condusă de fostul rezident

KGB la Bue'nos Aires, Aleksandr Ivanovici Şitov (alias Alekseev), soseşte la Havana pentru a prepara deschiderea relaţiilor diplomatice. Completa recunoaştere diplomatică avea să fie dobândită de regimul lui Castro în luna mai 1960, iar Shitov avea să rămână la Havana ca rezident KGB, sub acoperirea de consilier cultural şi reprezentant al Tass[15]'. Hrusciov dă asigurări de sprijin şi prietenie Cubei, cu un entuziasm afirmat în mod public, ca în cazul discursului anti-american din 9 iulie: „Trebuie să facem totul pentru a

fost Bogdan Staşinski, în vârstă de numai 24 de ani atunci când l-a ucis pe Rebet! Arma ucigaŞă, în ambele cazuri, a constat într-un pistol cu sistem spray, care lovea cu un jet de gaz otrăvitor, prin spargerea unei fiole cu cianid determinând stopul cardiac la victimă. Departamentul al XlII-lea calculase, în mod corect, că un medic patolog nesuspicios ar fi stabilit drept cauză a morţii infarctul. Staşinski a testat arma asupra unui câine, pe care-1 dusese într-o pădure de lângă Karlshorst, îl legase de un copac şi trăsese asupra lui. Câinele a murit în convulsii după câteva momente, încrezător în arma lui, Staşinski i-a ucis atât pe Rebet cât şi pe Bandera, pândindu-i în întunericul nopţii. în decembrie 1959, Staşinski este convocat la Moscovă. El este decorat cu Ordinul Steagul Roşu „pentru îndeplinirea unei extrem de importante sarcini guvernamentale". I s-a spus că va fi trimis la cursuri pentru a-şi perfecţiona engleza şi germana, după care urma să se deplaseze în Occident, pentru „alte însărcinări" similare. Ceea ce se aştepta din partea lui, a spus Şelepin, era „dificil dar onorabil"[147].

Asemeni lui Kohlov şi Wildprett, Staşinski începe să aibă remuşcări, influenţat de prietena lui est-germană, anti-comunista Inge Pohl, cu care se va căsători în 1960. în august 1961, cu o singură zi înainte ca Zidul Berlinului să blocheze calea dinspre Răsărit, cei doi fug în Vest. Staşinski mărturiseşte asasinarea lui Rebet şi Bandera, este adus în faţa tribunalului din Karlsruhe în octombrie 1962 şi este condamnat la opt ani închisoare, pentru complicitate la crimă. Tribunalul declară că principalul vinovat era guvernul sovietic, care instituţionalizase crima politică. Au urmat puternice seisme la KGB, în cadrul cărora multe capete au căzut[148]. De asemenea, defecţiile lui Kohlov şi Staşinski, au determinat conducerea Biroului Politic şi a KGB-ului de a re-dimensiona „afacerile umede". După publicitatea internaţională din jurul procesului lui Staşinski, Biroul Politic abandonează metoda

asasinatului de către KGB, ca instrument politic curent în afara blocului sovietic, folosindu-1 numai rareori, cum a fost cazul lichidării preşedintelui Afganistanului, Hafizullah Amin, în decembrie 1979[149].

La sfârşitul războiului rece, ca şi la începutul său, principala ţintă a operaţiunilor externe ale KGB-ului a rămas „principalul adversar”. La începutul anului 1960, KGB reuşeşte pentru prima oară să stabilească o bază operaţională majoră în America Latină, în „curtea din spate” a Statelor Unite. Oportunitatea s-a ivit prin răsturnarea dictaturii din Cuba a lui Batista, în ianuarie 1959, de către Fidel Castro[150]. Până în vara anului 1958, Partidul Comunist Cubanez clamase cu insistenţă necesitatea ca dictatorul Batista să fie răsturnat de către comunişti, printr-o revoltă populară a muncitorilor cubanezi[151].

prezenta ca ticsită de neo-nazişti. Pentru testarea unei „măsuri active”, care urma să fie experimentată în Germania, Agayants trimite un grup de ofiţeri într-un sat din apropierea Moscovei care să afişeze acolo svastici, sloganuri antisemite şi să profaneze morminte evr.eieşti la adăpostul întunericului. Informatorii KGB din sat au raportat că, deşi incidentul a alarmat pe mulţi locuitori ai satului, o mică minoritate antisemită a comis acte antievreieşti pe cont propriu, imitând provocarea KGB-ului. In iarna 1959—1960, Agayants a utilizat aceeaşi tehnică, cu mare succes, în RFG. Agenţi din Germania de Est au fost expediaţi în Germania de Vest, pentru a devasta memorialuri, sinagogi şi magazine evreieşti şi pentru a picta lozinci antisemite. Huligani locali şi neonazişti au continuat în mod spontan campania KGB-ului. Intre Crăciunul anului 1959 şijumătatea lui februarie 1960, autorităţile vest-germane au înregistrat 833 de acte antisemite. Campania a încetat în mod spontan, însă nu înainte ca reputaţia Germaniei federale să fi fost grav prejudiciată. Ziarul New York Herald Tribune sumarizează reacţia mass media cu tidul: „Bonn-ul este incapabil să elimine otrava nazistă.”[143]

In mai 1959, Şelepin organizează cea mai amplă conferinţă de informaţii la Moscova, de la înfiinţarea Ceka, pentru a trece în revistă priorităţile KGB-ului. Au participat 2000 de ofiţeri KGB, împreună cu Aleksei Illarionovici Kiricenko, reprezentând Prezidiul, membri ai Comitetului Central şi ai Ministerelor Apărării şi de Interne. Şelepin a prezentat un plan cu bătaie lungă, menit să mobilizeze serviciile de informaţii ale întregului bloc sovietic, în scopul promovării obiectivelor

Uniunii Sovietice şi combaterii pericolului american, NATO şi japonez[144].

Şelepin nu intenţiona să abandoneze formele mai directe de „acţiune specială” în străinătate. Sub conducerea lui Serov, Departamentul al XIII-lea al Direcţiei întâi Centrale, care răspundea de „afacerile umede”, adică de asasinate, suferise mai multe deconspirări publice neplăcute. După eşuarea tentativei de lichidare a liderului din emigraţie al Alianţei Naţionale a Muncii (NTS), Gheorghi Okolovici, la Frankfurt şi defecţia asasinului KGB-ist, Nikolai Kohlov, în 1954[145], Departamentul al XIII-lea angajează un killer german, Wolfgang Wildprett, pentru uciderea preşedintelui NTS, Vladimir Poremski, în 1955. Ca şi Kohlov, Wildprett se răzgândeşte şi spune totul poliţiei vest-germane[146]. în septembrie 1957, o tentativă a Departamentului al XIII-lea, de otrăvire a lui Kohlov cu Talium radioactiv, eşuează de asemenea. Aceste eşecuri sunt urmate însă de asasinarea a doi emigranţi ucraineni în Germania de Vest: principalul ideolog al NTS, Lev Rebet, în octombrie 1957 şi liderul Organizaţiei Naţionaliste Ucrainene (OUN), Stepan Bandera, în octombrie 1959. Aceste lichidări l-au convins atât pe Hrusciov - care le autorizase, cât şi pe Şelepin, de faptul că asasinatul selectiv rămâne o componentă necesară a operaţiunilor externe ale KGB-ului. în ambele situaţii, asasinul KGB a

ascunşi într-un pachet de ţigări. Cu Hedy bolnavă psihic, Johnson era un agent dificil de controlat. Dar răbdarea lui Urzhumov, dolarii şi măgulirile vor avea câştig de cauză. La sfârşitul anului 1961, Johnson obţine un post în garda Centrului de Curierat al Forţelor Armate, la aeroportul Orly, unde erau manipulate documente cifrate, sisteme de coduri şi echipament de criptografiere în tranzit între Washington, NATO, comandamentele americane în Europa şi Flota a Vl-a a SUA.

Cu nesfârşită răbdare, Johnson reuşeşte, la 15 decembrie 1961, să pătrundă în depozitul subteran cu multiple încuietori al Centrului de Curierat, sustrage un sac cu material criptografic şi documente ultrasecrete, pe care îl predă celui de-al doilea ofiţer de caz, Feliks Ivanov. Acesta îl transportă la rezidenţa situată în sediul ambasadei sovietice de la Paris. Aici sunt înlăturate sigiliile, fotografiate documentele, relipite sigiliile, etc., astfel încât, într-un interval de o oră, sacul îi era returnat lui Johnson. Cu mult înainte de sfârşitul turei lui, Johnson repune sacul la locul lui, în pivniţă. După cum afirmă

Nosenko, operaţiunea de la Orly a fost autorizată personal de Hrusciov, anumite exemplare din documentele fotocopiate fiindu-i prezentate imediat, atât lui cât şi Biroului Politic.

In ciuda faimoasei sale sugestii satirice făcută în timpul vizitei din 1959 la Washington, că SUA şi URSS ar putea economisi mulţi bani dacă şi-ar combina serviciile de spionaj, Hrusciov nutrea o permanentă fascinaţie faţă de secretele imperialiste. In 1962, Johnson primeşte felicitările tovarăşului Hrusciov şi ale Consiliului de Miniştri, împreună cu gradul de maior în Armata Roşie, precum şi suma de 2 000 de dolari spre a-i cheltui într-o vacanţă'la Monte Carlo. La sfârşitul lui aprilie 1963, Johnson furnizase 17 saci cu documente care includeau detalii asupra sistemelor de cifruri ale SUA, localizarea focoaselor de război americane în Europa, planurile de apărare ale NATO şi Statelor Unite. Dar, deoarece Johnson tindea să devină neglijent, KGB întrerupe temporar operaţiunea Orly, de teama de a nu fi descoperită. Intre timp Johnson este transferat. El este arestat în 1964, ca rezultat al informaţiilor furnizate de Nosenko după defecţia lui.[139]

Pe de altă parte, Şelepin a acordat prioritate şi resurse „măsurilor active” menite să influenţeze guvernele occidentale şi opinia publică. In ianuarie 1959, el creează o nouă secţie de dezinformare în cadrul Direcţiei întâi Centrale, Departamentul D (viitorul serviciu A), cu un personal alcătuit iniţial din peste cincizeci de ofiţeri. Şeful acestei secţii, până la moartea lui în 1968, a fost generalul Ivan Ivanovici Agayants, un armean cu un considerabil şarm personal.[140] El fusese rezident la Teheran, din 1941 până în 1943 şi la Paris, între 1946—1949 (sub pseudonimul Avalov).[141]

Una dintre primele ţinte ale lui Agayants, în fruntea Departamentului D în 1959 a fost reprezentată de Germania occidentală, pe care KGB-ul o

declară „bolnav mintal”, dar PROD îl păstrează din cauza lipsei de specialişti arabi. în cele din urmă este obligat să demisioneze în luna iunie, când i se stabileşte diagnosticul „o iminentă criză de schizofrenie”. După patru ani reapare la Moscova, făcând revelaţii politice deosebit de incomode asupra succeselor PROD în Orientul Apropiat:

> „Este foarte relevant faptul că autorităţile americane au tras foloase de pe urma faptului că sediul ONU este situat pe teritoriul american... Instrucţiunile cifrate ale Republicii Arabe Unite [Egipt şi Siria], Iordaniei, Libanului, Irakului, Turciei şi Greciei, adresate misiunilor lor de la ONU

poposesc în mâinile Departamentului de Stat înainte de a ajunge la destinaţie.”[138]

în timp ce Dunlap trafica documentele de la Fort Meade, către controlorul său GRU, KGB-ul reuşea cel puţin o penetraţie majoră a secretelor criptografice americane în exteriorul Statelor Unite. Agentul său fusese sergentul Robert Lee Johnson care, în perioada când fusese staţionat în Berlinul de Vest, în 1953, trecuse în Est şi ceruse azil politic pentru el şi pentru logodnica lui Hedy, fostă prostituată. însă KGB-ul l-a convins pejohnson să rămână în Vest, plătindu-i un al doilea salariu pentru spionaj în favoarea Uniunii Sovietice. Johnson a recrutat curând un coleg sergent, homosexual, James Allen Mintkenbaugh, căruia i se dă sarcina de a identifica alţi homosexuali din garnizoana americană, pentru a fi eventual racolaţi de către KGB. în ciuda acestui succes, timp de mai mulţi ani Johnson furnizează numai informaţii de nivel inferior. în 1956, el rupe contactul cu KGB, părăseşte armata şi pleacă cu Hedy la Las Vegas cu intenţia de a se îmbogăţi prin cazinouri şi de a face carieră ca scriitor. Nereuşind să-şi realizeze fanteziile, Johnson începe să bea şi o obligă pe Hedy să revină la prostituţie. Spre sfârşitul anului 1956, Hedy era prea bolnavă pentru a munci, iar Johnson era distrus.

Apoi, în ianuarie 1957, Mintkenbaugh se întoarce la rulota care le servea de locuinţă cu un cadou de 500 dolari de la KGB şi o ofertă de reînnoire a angajamentului. KGB-ul îi cere luijohnson să se înscrie în US Air Force pentru a obţine informaţii despre amplasamentul rachetelor. Dar nu constituie o surpriză faptul că Air Force îl respinge. însă US Army îl acceptă, în calitate de paznic la rachetele amplasate în Texas şi California. Timp de doi ani, Johnson îi furnizează lui Mintkenbaugh fotografii, planuri şi documente şi chiar — o singură dată — o probă de benzină de rachete. Mintkenbaugh le înmâna controlorului său KGB, Piotr Nikolaievici Jeliseev, în decursul întâlnirilor de la Washington, la teatrele aşa-numite „burlesque” (strip-tease), pentru care Jeliseev avea o adevărată pasiune. La sfârşitul lui 1959, Johnson este transferat din Texas la o bază a US Army din Franţa. Un nou ofiţer de caz, Vitali Urzhumov, cunoscut de el sub numele de Viktor, îl va contacta la Paris, înmânându-i 500 de dolari

Neştiut de Martin şi Mitchell, un şi mai important agpnt sovietic, sergentul Jack E. Dunlap în vârstă de 32 de ani, rămăsese în funcţie la Fort Meade. Dunlap obţinuse Inima de Purpură şi Steaua de Bronz pentru „sânge rece sub focul

inamic şi sincer devotament pentru îndeplinirea datoriei” în timpul Războiului din Coreea. Dar el era şi un vânător de fuste, tatăl a şapte copii şi în permanentă lipsă de bani. în 1958 devine şoferul general-maiorului Garrison B. Coverdale, şef de personal la Fort Meade, acţionând drept curier pentru documentele ultrasecrete între diferitele secţiuni ale NSA. Ca şofer pe maşina şefului de personal, Dunlap avea rarul privilegiu de a putea părăsi Fort Meade fără a fi controlat. Cel puţin şase membri ai staff-ului NSA s-au folosit de Dunlap pentru a şterpeli maşini de scris şi furnituri de birou şi a le transporta la locuinţele lor. Aceasta a facilitat accesul lui Dunlap în birourile NSA[135].

în timpul primăverii sau la începutul verii anului i960, se pare că Dunlap a intrat în ambasada sovietică de la Washington, oferind spre vânzare documente de la NSA. O anchetă ulterioară a relevat că în acest timp el a fost controlat de către GRU şi nu de către KGB[136]. Dunlap a furnizat volume de instrucţiuni, modele matematice şi schiţe ale celor mai sofisticate maşini de cifruri ale Statelor Unite. El a avut de asemenea acces la evaluările CIA asupra forţelor militare şi rachetelor sovietice în Europa de Est, în special în Republica Democrată Germană.

în vara anului 1960, Dunlap devine brusc deosebit de prosper. în ciuda faptului că avea un salariu de Î00 de dolari pe săptămână, el întreţine şi o amantă, pe lângă numeroasa sa familie, îşi cumpără un Jaguar, două Cadillacuri şi un iaht. în primăvara anului 1963, stresul vieţii duble devine insuportabil pentru Dunlap. El mărturiseşte în martie, cu ocazia unor testări de serviciu că a comis „mici furturi” şi a avut „o conduită imorală”; în luna mai este transferat la Fort Meade, la o slujbă fără importanţă. în ziua de 22 iulie îşi meştereşte o prelungire la ţeava de eşapament a maşinii, o introduce prin fereastră în maşină, dă drumul relanti-ului şi se asfixiază cu gazele în maşina sa. Trei zile mai târziu avea să fie înmormântat cu onoruri militare în cimitirul Arlington. Trădarea lui ar fi putut rămâne nedescoperită, dacă văduva lui nu ar fi descoperit o lună mai târziu un set de documente ultrasecrete, pe care Dunlap omisese să le mai dea controlorului său. O anchetă a NSA depăşea cu mult pe cea procurată ruşilor de Martin şi Mitchell împreună.[137]

în ziua în care a fost descoperită sinuciderea lui Dunlap, un alt fost ofiţer NSA, Victor Norris Hamilton, cetăţean american naturalizat, de origină arabă, a revelat alte secrete ale NSA în paginile ziarului Izvestia. Ca şi Martin şi Mitchell Hamilton era o personalitate bizară, neadaptată, care se infiltrase cumva în reţeaua de securitate a secţiunii pentru Orientul Apropiat, în

aşa-numitul „oficiu de producţie” (PROD), în anul 1957, lucrând pe materiale arabe. în februarie 1959, psihiatrii de la NSA îl

în 1960, spionajul sovietic poseda trei agenţi la Fort Meade. Acest remarcabil succes se datora mult mai puţin planificării minuţioase a Secţiunii Speciale şi în mult mai mare măsură şansei şi securităţii slabe de la NSA. în decembrie 1959, doi criptanalişti de la NSA, Bemon F. Mitchell, de 30 de ani, şi William H. Martin, de 28 de ani, zboară în Cuba, unde iau contact cu KGB-ul, care le prezintă o listă de solicitări din domeniul criptanalizei. Oarecum surprinzător, Mitchell fusese angajat la NSA, în ciuda recunoaşterii faptului că a avut timp de şase ani „experienţe sexuale”, până la vârsta de 19 ani, „cu câini şi găini”. Martin era apreciat drept un iresponsabil şi un egoist insuportabil. în decursul procedurii de selecţie totuşi, remarcabilele lor calităţi de matematicieni au prevalat asupra defectelor lor personale şi în cazul lui Mitchell, asupra experienţei din ograda animalelor. La începutul anului 1959, ambii fac rabat de la regulamentele NSA, reclamând congressman-ului Wayne Hays existenţa aşa-numitului ELINT (informaţii electronice) aerian şi a misiunilor care violau spaţiul aerian sovietic. Considerând în mod eronat, că cei doi au fost puşi de CIA să-i testeze capacitatea de a păstra secretul, Hays nu a luat nici o atitudine. Naivi din punct de vedere politic, Martin şi Mitchell au fost seduşi de imaginea mitică prezentată în revistele de propagandă sovietice, unde URSS apărea drept un stat atât de ataşat cauzei păcii încât nu s-ar fi angajat niciodată în acţiuni de spionaj aerian, şi atât de progresist sub aspect social, încât era capabil să ofere celor doi un sentiment al împlinirii personale pe care nu-1 trăiseră în Statele Unite.

La 25 iunie 1960, la începutul concediului lor de trei săptămâni, Mitchell şi Martin au zburat la Mexico City. în ziua următoare, ei au zburat la Havana şi şi-au predat răspunsul la lista avansată de KGB, pentru Centrul de la Moscova. Cu o săptămână şi o zi după expirarea concediului lor, ofiţerii de securitate ai NSA au descoperit în casa lui Mitchell cheia de la un safe dintr-o bancă din Maryland, care fusese lăsată în mod deliberat, spre a fi descoperită. Deschizând cutia, ofiţerii au descoperit un plic sigilat, pe care era menţionată dorinţa celor doi ca scrisoarea să fie făcută publică. Plicul conţinea o lungă denunţare a guvernului SUA, care era „la fel de lipsit de scrupule, cum a acuzat el guvernul sovietic că este”, precum şi

un bizar elogiu al URSS-ului, ca fiind societatea în care „talentele femeilor sunt încurajate şi utilizate într-un mult mai plenar... decât în Statele Unite”, făcând femeile sovietice „mai dezirabile ca tovarăşe de viaţă”. La 6 septembrie 1960, la Casa Ziariştilor din Moscova, Martin şi Mitchell organizează cea mai neplăcută conferinţă de presă din istoria serviciilor secrete americane. Cea mai incomodă informaţie s-a referit la faptul că NSA decripta comunicaţiile propriilor aliaţi. Printre aceştia, a declarat Martin, se numărau „Italia, Turcia, Franţa, Iugoslavia, Republica Arabă Unită, Indonezia, Uruguay - este suficient pentru formarea unei imagini generale, presupun”'[34].

Prezidiul agreează opinia exprimată de Şelepin, conform căreia, în ciuda rezultatelor de netăgăduit, KGB-ul nu a contribuit la războiul strategic şi ideologic cu Occidentul. In decembrie, Şelepin este numit preşedinte al KGB-ului. Serov este transferat în postul mai puţin prestigios de şef al GRU[128].

Asemeni lui Beria şi mai târziu, asemeni lui Andropov, Şelepin urmărea mai mult decât preşedinţia KGB-ului. în vremea studenţiei sale, la vârsta de 20 de ani, el a fost întrebat odată ce vrea să devină. După cum afirmă istoricul sovietic Roy Medvedev, răspunsul prompt al lui Şelepin a fost: „Un şef!” Pentru el, conducerea KGB-ului reprezenta doar o bornă kilometrică în cariera care trebuia să-l conducă la postul de prim-secretar al partidului. în decembrie 1961, el este schimbat din funcţia de preşedinte al KGB, dar devine lider al puternicului, nou-creat Comitet al Controlului de Partid şi de Stat. Noul preşedinte al KGB-ului este tânărul protejat al lui Şelepin, Vladimir Eftimovici Semiciastni, în vârstă de 37 de ani, care lucrase în Comsomol sub conducerea lui[129].

începutul perioadei de conducere a lui Şelepin la KGB este marcat de o schimbare imediată a stilului de conducere. Un ofiţer de informaţii scandinav, responsabil cu analiza interceptărilor mesajelor radio-telefonice ale KGB, remarca faptul că verbul „a cere" era utilizat în mod invariabil pentru transmiterea ordinelor preşedintelui KGB. La sfârşitul anului 1958 „a cere” este înlocuit cu „a solicita”. La puţină vreme, ofiţerul avea să descopere că Serov fusese înlocuit de Şelepin[130]. Vechea gardă este treptat înlocuită de absolvenţi de universitate, mulţi dintre ei foşti protejaţi ai lui Şelepin la Comsomol. Un sânge nou, începea să alimenteze o nouă imagine publică a KGB-ului. „Violările legalităţii socialiste”, declară Şelepin în 1961, „au fost complet eliminate... Cekiştii pot privi în ochi partidul şi poporul sovietic cu o conştiinţă

curată”.[131] După 20 de ani de tăcere, cultul lui Dzerjinski este reînviat. „Felix de fier” redevine modelul cekistului lucid şi cu inima caldă, protejând cu devotament poporul sovietic împotriva asalturilor imperialiste[132].

Şelepin va realiza în cadrul Direcţiei întâi Centrale o „secţiune specială”, pentru a coordona criptanaliza de suport operaţional. Principala ţintă a acestei secţiuni erau desigur Statele Unite[133]. Cel mai ambiţios proiect urma să fie penetrarea Agenţiei Statelor Unite pentru Securitate Naţională (NSA), cel mai mare, cel mai bine organizat şi cel mai finanţat serviciu de informaţii american, al cărui sediu se afla la Fort Meade, lângă Washington. Toţi americanii care citeau ziarele sau se uitau la televizor ştiau ce este CIA. Dar numai foarte puţini erau la curent cu existenţa unui serviciu de SIGINT în Statele Unite. Cei în cunoştinţă de cauză de la Washington glumeau pe seama iniţialelor N.S.A. pretinzând că înseamnă „No Such Agency” (Nu există o astfel de agenţie).

rămâne imposibilă, deoarece se pare că la KGB, numai şefii directoratelor externe şi de cifru, precum şi preşedintele KGB-ului, aveau acces fără restricţii la criptanaliza diplomatică. In 1969, o nouă Direcţie (a XVI-a) preia responsabilitatea SIGINT-ului. Nici unul dintre defectorii KGB nu a beneficiat decât de un acces trunchiat la aceste informaţii. Dosarele din arhivele KGB-ului, consultate de Gordievski, furnizau puţine date suplimentare. Chiar şi ofiţerii superiori KGB nu cunoşteau decât conţinutul acelor interceptări strict necesare pentru sarcinile lor operative.

în perioada războiului rece, interceptările erau scrise pe hârtie de pergament şi ţinute în mari Cărţi Roşii. Piotr Deriabin avea acces de două ori pe săptămână la conţinutul unei Cărţi Roşii, în biroul şefului său de departament. Iuri Nosenko, defector cu zece ani mai târziu, îşi aminteşte cum îi era adusă Cartea Roşie de către un curier, care stătea cu el în timpul în care consulta paginile permise; nu avea voie să-şi facă însemnări[122]. Securitatea comunicaţiilor franceze era considerată atât de americani, cât şi de britanici ca fiind foarte slabă[12]’. După cum afirmă Peter Wright, în 1960, pe când avea acoperirea de inginer telefonist, a implantat el însuşi „ploşniţe” în ambasada franceză de la Londra, fapt care a permis GC&HQ să descifreze mesaje concepute sub cifru diplomatic ultrasecret[124]. Ambasada franceză de la Moscova a fost ascultată de KGB la sfârşitul epocii Brejnev[125]. Iuri Rastvorov care a fugit în 1954, precum şi Nosenko îşi amintesc că au putut consulta o mare cantitate de decriptări japoneze[126].

Decriptările provenite de la „principalul adversar" au fost mai puţine sau au avut un caracter şi mai secret - ori, mai probabil, ambele. Nosenko îşi aminteşte că a văzut foarte rar interceptări americane; Deriabin nu a văzut nici una. Au existat de asemenea, îşi aminteşte Nosenko „anumite succese în decriptarea comunicaţiilor britanice”, dar nu a putut produce nici un exemplu concret[127]. Este totuşi evident că defectorii de la KGB, din perioada războiului rece, au avut acces la o cantitate de interceptări care reprezentau numai vârful unui aisberg masiv de SIGINT.

în anul 1958, recordul ca preşedinte al KGB al lui Serov este atacat de doi tineri şi ambiţioşi turci, care se bucurau de încrederea lui Hrusciov: Aleksandr Nikolaievici Şelepion, prim-secretar al Comitetului Central al Comsomolului şi Nikolai Romanovici Mironov, şef al KGB-ului din Leningrad. Ambii sunt răsplătiţi cu poziţii înalte în aparatul Comitetului Central. Reputaţia bine meritată de măcelar a lui Serov începuse să devină incomodă sub aspect diplomatic. Când a vizitat Londra pentru a pregăti vizita lui Hrusciov şi a lui Bulganin în primăvara anului 1956, scandalul din presă l-a obligat la o retragere grăbită. Rumorile privitoare la rolul jucat de Serov în înăbuşirea Revoluţiei din Ungaria i-au confirmat în Occident renumele de simbol de continuitate a represiunii neo-staliniste. Era deci necesară o nouă conducere la KGB. în toamna anului 1958,

cu partenere KGB, nu conduce la concluzia că funcţionarii ambasadei puteau fi cu toţii modele de discreţie.

Cu toate acestea, securitatea ambasadei americane nu era mai slabă decât media şi nici diplomaţii americani nu erau mai uşor de compromis decât alţii. Ambasadorul francez la Moscova în perioada 1956-1964, Maurice Dejean şi ataşatul său de aviaţie, colonelul Louis Guibaud, au fost seduşi de „rândunelele” KGB-ului, în conformitate cu planul de operaţiuni direct supervizat de către generalul Oleg Gribanov, şeful Direcţiei a Doua (Contrainformaţii). Dejean este bătut de un ofiţer KGB, pozând în soţul gelos; Guibaud este confruntat cu deja faimoasele fotografii compromiţătoare. Şi totuşi, obiectivele operaţiunii de seducţie nu sunt atinse. Guibaud se sinucide, iar seducătoarea lui Dejean fuge în Occident, dând operaţiunea în vileag, mai înainte ca şantajul KGB-ului să fi început cu adevărat[115].

Printre ambasadele de la Moscova împânzite cu „ploşniţe”

s-a numărat şi ambsţsada Germaniei Federale; aşa cum îşi amintea mai târziu Iuri Nosenko, ambasadorul de la sfârşitul anilor ’50 obişnuia în fiecare seară să dicteze o relatare a evenimentelor zilnice, cu gândul probabil la elaborarea unui volum de memorii în viitor. Cele mai interesante extrase ale acestor relatări ajungeau pe biroul lui Hnrsciov la două ore după dictarea lor de către ambasador. Dar penetrarea'ambasadelor nu se realiza numai la Moscova, ci şi în alte capitale ale blocului sovietic: cu ajutorul AVH, KGB reuşeşte să penetreze ambasada SUA de la Budapesta[116].

într-un anumit număr de cazuri, ofiţerii MGB/KGB au dobândit acces fizic la misiunile străine. După cum a relatat Nosenko, fiecare raid la o ambasadă trebuia să fie aprobat de Hrusciov personal. Cele mai importante spargeri s-au produs la ambasadajaponiei, unde un funcţionar de la cifru a permis accesul la safe-urile ambasadei şi la cifrurile diplomatice japoneze[117]. începând cu anii ’20, dintre toate marile puteri, se pare că Japonia a fost cea ale cărei coduri şi cifruri au fost sparte cel mai frecvent de către criptanaliştii sovietici[118]. în anii '70, KGB-ul avea să recruteze un funcţionar de la cifru din cadrul Ministerului de Externe japonez, care s- a dovedit deosebit de cooperant[119]. KGB-ul a obţinut de asemenea acces la safe-urile şi cifrurile ambasadei suedeze, prin seducerea de către una din „rândunelele” sale a paznicului de noapte al ambasadei şi prin distragerea vigilenţei câinelui paznicului, cu ajutorul unor mari bucăţi de came[120]. Defectorul KGB, Hia Djirkvelov, a luat parte la alte spargeri reuşite, în anii ’50, la ambasadele Turciei, Egiptului, Siriei, Iranului şi a altor ţări din Orientul Mijlociu. „Noi eram recompensaţi, spune el, cu ceasuri de mână gravate şi cu titlul de Cekişti de Onoare”[121].

O estimare precisă a influenţei uriaşelor cantităţi de SIGINT (informaţie din interceptări şi decriptări) obţinute de GRU şi de KGB

ascultare camuflat. Unul dintre tehnicieni începe să cerceteze peretele în faţa căruia se-afla o replică în lemn a Marelui Sigiliu al Statelor Unite. Negăsind nimic, el atacă sigiliul cu un ciocan de zidărie şi extrage triumfător din rămăşiţele acestuia o „ploşniţă” în formă de creion, care transmitea orice vorbă spusă de Kennan unui monitor exterior. In ziua următoare, Kennan remarcă în rândul personalului sovietic al ambasadei o atmosferă de ostilitate atât de densă, încât o puteai tăia cu cuţitul. In fine, în tradiţia Departamentului de Stat, Kennan ajunsese să se întrebe dacă a procedatîn conformitate cu statutul său de ambasador, contribuind la descoperirea şi

eliminarea instalaţiilor de ascultare, sau dacă ar fi fost machine să le lase pe loc[109].

în mare parte datorită obiecţiilor Departamentului de Stat, nu se va îngădui nici unui ofiţer CIA să staţioneze în ambasada de la Moscova, până în 1953. Staţiunea moscovită a CIA porneşte cu stângul. Primul său şef, Edward Ellis Smith, a fost rapid sedus de subreta sa de provenienţă MGB. El s-a confesat ulterior noului ambasador, „Chip” Bohlen, şi a fost trimis acasă în dizgraţie[110]. Şeful CIA nu a fost decât unul dintre cei 12 din ambasada lui Bohlen, care au mărturisit că au fost seduşi de „rândunelele” MGB/KGB, arătându-li-se apoi fotografii compromiţătoare pentru a fi determinaţi să devină agenţi MGB/KGB. După cum afirmă Bohlen: „Toţi aceşti oameni au părăsit ţara în 24 de ore”[111]. Este totuşi improbabil ca toţi cei compromişi să fi mărturisit.

în 1953 s-au demarat lucrările la un nou sediu pentru ambasaua SU.-' pe strada Ceaikovski. în timpul construcţiei, agenţi americani de securitate au fost prezenţi în fiecare zi pentru a se împiedica instalarea aparatelor de supraveghere la cele două etaje superioare. Dar paza asigurată de ei în timpul zilei nu a fost suficientă, ei fiind îndepărtaţi de lângă clădire în timpul nopţii[112]. în 1964, sub imperiul informaţiilor primite de la defectorul KGB, luri Nosenko, ambasada descoperă peste 40 de „ploşniţe” camuflate în tuburi de bambus inserate în ziduri în spatele caloriferelor, pentru a nu fi depistate cu detectorul de metale[113]. Bohlen are dificultăţi în a diminua semnificaţia carenţei de securitate. împănarea cu instalaţii de ascultare a etajelor superioare „presupuse a fi cele mai sigure”, şi incluzând biroul ambasadorului, camera de cifruri şi staţia CIA, nu însemna, argumenta el, „că sovieticii au aflat toate secretele reale”[11,1]. Evaluarea retroactivă este un ecou al optimismului superficial care l-a determinat pe Bohlen anterior să îndepărteze paza din timpul nopţii la clădirea în construcţie. Este adevărat că personalul ambasadei era acum mai conştient decât înainte de primejdia supravegherii electronice, adoptându-se unele măsuri de precauţie. însă faptul că 12 au fost trimişi acasă, în cursul celor patru ani de conducere a ambasadei de către Bohlen, după ce recunoscuseră că au fost fotografiaţi, angajaţi în variate acte erotice

de vârstă medie, angajate în posturi guvernamentale şi cu acces la informaţii semnificative. Printre victimele ofensivei lui Wolf, pe la mijlocul anilor ’50, se numără şi Irmgard Romer, o secretară în vârstă de 44 de ani de la Oficiul Extern din Bonn, care manipula comunicaţiile cu ambasadele din străinătate şi

furniza copii la indigo seducătorului Carl Helmers, un ilegal HVA poreclit „Casanova cel roşu”, după arestarea sa în 1958[104].

în timpul, războiului rece, ca şi înainte, o bună parte din informaţia valoroasă primită de Kremlin a provenit din interceptări şi decriptări. în 1951, Al Vll-lea Departament (Cifru şi criptanaliză) al KI este reintegrat în MGB (Direcţia al V-lea), comandat de general-locotenentul Şeveliov. La înfiinţarea KGB-ului în 1954, cifrurile, comunicaţiile şi criptanaliza cad în responsabilitatea Direcţiei a VH-a, condusă tot de Şeveliov[105]. Nici GRU şi nici KGB nu dispuneau de tehnologia computerizată avansată de care beneficiau americanii şi englezii. La naşterea sa în 1952, Agenţia Americană Naţională de Securitate (NSA), poseda cea mai mare bancă de date din lume.

Cu toate acestea, criptanaliza sovietică avea două avantaje compensatorii. în primul rând, avea acces nelimitat la cei mai buni matematicieni sovietici. în al doilea rând, criptanaliza sovietică avea (şi probabil are şi în prezent) mult mai mare suport din partea spionajului uman, care procura informaţii asupra sistemelor de cifruri rivale, de care depinde în mare măsură succesul unei operaţiuni complexe de decriptare. Majoritatea acestui gen de informaţii provenea din penetrarea ambasadelor[106]. Ambasada care prezenta cel mai mare interes pentru Moscova era, desigur, cea a „principalului adversar”. Când George Kennan soseşte la Moscova în calitate de ambasador, în 1952, el descoperă că reşedinţa sa „era condusă de mâini invizibile, în faţa autorităţii cărora eu şi noi toţi eram neputincioşi”. Mâinile invizibile aparţineau agenţiei sovietice de plasare a forţei de muncă pentru misiunile străine, Burobin, care era în realitate o anexă a Direcţiei a Doua (Contrainformaţii) al MGB. Personalul de la Burobin apărea în mod imprevizibil, la orice oră din zi şi din noapte. într- o noapte, la câteva luni de la instalare, Kennan şi soţia lui sunt treziţi de un uşor zgomot în galeria de lângă dormitorul lor. Kennan îşi aminteşte cum, deschizând uşa dormitorului „m-am găsit faţă în faţă cu o apariţie pe care am identificat-o ca Bind o femeie solidă - sau aşa părea. Am întrebat: «Cine eşti?» Mi-a răspuns: «Sunt noul paznic de noapte»”[107].

După descoperirea unei mari cantităţi de instalaţii de ascultare în 1944[108], verificările periodice la ambasadă nu au mai revelat noi aparate, în septembrie 1952, doi experţi sosesc de la Washington, care efectuează un minuţios control al ambasadei şi al reşedinţei ambasadorului. La cererea experţilor, Kennan se aşează la birou şi începe să dicteze

textul unei vechi depeşe, sperând că prin aceasta se va activa vreun aparat de

Karlshorst. In acelaşi timp, Felfe procura pentru Karlshorst copii după cele mai importante dosare BND. In cei doi ani premergători construirii Zidului Berlinului în august 1961, într-o vreme când, spune Felfe în memoriile sale. „CIA şi BND complotau pentru sabotarea dezvoltării economice şi politice a RDG”, prin „utilizarea armei psihologice” şi „ademenirea forţei de muncă”, „eu mi-am asumat mari riscuri, care nu pot fi totdeauna luate în calcul... întâlniri după întâlniri, o transmitere de informaţie una după alta, tot ce făceam era subordonat furnizării către URSS a elementelor de bază pentru luarea deciziilor”.

Ca şi Pâques sau Hambleton, motivaţia lui Felfe avea mai mare legătură cu vanitatea decât cu ideologia". Un ofiţer CIA, care a lucrat în Germania în anii ’50, conchide după arestarea lui Felfe în 1961:

> „Raportul de daune al BND s-a întins probabil pe zeci de mii de pagini. Nu numai că au fost compromişi agenţi şi adrese, dar rapoartele pe o durată de zece ani au trebuit reevaluate: cele fabricate de cealaltă parte, cele uşor mistificate şi cele provenite din surse de-a dreptul inexistente”[100].

KGB-ul a profitat de asemenea de vasta campanie de infiltrare în Germania occidentală, organizată de agenţia de informaţii externe fondată în 1952, în cadrul Ministerului Securităţii Statului est-german: Departamentul Principal XV (HauptverwaltungXV), redenumitîn 1956 Departamentul Principal de Indentificare (Hauptverwaltung Aufklărung, sau HVA). Şeful departamentului şi creierul timp de o generaţie al programului de penetrare a fost Markus Johannes („Mischa”) Wolf, fiul unui cunoscut scriitor comunist, obligat de venirea la putere a lui Hitler să fugă la Moscova[101]. Cel mai eficient agent al lui Wolf a fost Gunther Guillaume, fiul unui medic pensionar din RDG, care oferise adăpost şi îngrijire medicală politicianului socialist, Willy Brandt, când fusese hăituit de Gestapo. în 1955, la ordinul HVA doctorul Guillaume îi scrie lui Brandt, pe atunci primar al Berlinului de vest, cerându-i să-i ajute fiul care este persecutat în Est. în 1956, Gunther Guillaume şi soţia lui, ambii ofiţeri HVA, primesc azil politic în RFG. Amândoi primesc posturi în cadrul SPD- ului socialist. Ajungerea SPD-ului la putere, cu Brandt cancelar, în 1969, oferă lui Guillaume o extraordinară oportunitate. El devine secretar

personal şi însoţitor permanent al Iui Willy Brandt la Bonn. Printre documentele furnizate de el HVA-ului şi prin HVA, KGB-ului, se află relatări detaliate asupra noii „Ostpolitik” a RFG-ului. Şocul cauzat de expunerea lui Guillaume în 1974 avea să fie atât de puternic, încât avea să antreneze demisia lui Brandt[102].

Un defector al HVAaestimatîn 1958 că existau dejala post aproximativ trei mii de agenţi infiltraţi în Germania de vest, iar un număr şi mai mare îşi aştepta rândul[108]. Una din cele mai iscusite strategii ale lui Markus Wolf a constat în „ofensiva secretarelor”, bazată pe seducerea femeilor singure,

petrecut următorii ani în Statele Unite, unde combină activitatea ştiinţifică cu propaganda în favoarea Aliaţilor. Venona a relevat faptul că în 1942 a fost din nou racolat de rezidentul NKVD/NKGB la Washington, Vasili Zubilin, alias Zarubin, rămânând în contact cu acesta timp de doi ani[94]. La sfârşitul anului 1943, Cot călătoreşte la Alger, unde se alătură Adunării Consultative a Franţei Libere. în martie 1944 este trimis într-o misiune de trei luni la Moscova. Se întoarce de acolo convins de.credjnţa lui Stalin în valorile umaniste, încheindu-şi raportul cu cuvintele: „Libertatea este în declin în capitalism şi creşte neîncetat în socialism”[95]. Cot va primi Premiul Stalin în 1953[96].

Informaţia procurată de Venona asupra lui Labarthe, Cot şi ceilalţi soseşte prea târziu pentru a mai avea utilitate operaţională. Labarthe avea să mărturisească în cadrul unei anchete la DST, însă din cauza vârstei avansate, Cot este lăsat să-şi sfârşească zilele în pace[97].0 istorie detaliată a penetraţiei agenţilor sovietici în Franţa nu a fost încă scrisă.

De la înfiinţarea sa în 1949, Republica Federală a Germaniei a fost statul occidental cel mai vulnerabil la penetrarea sovietică. Exista un episod major al acestei penetrări, care este şi acum controversat. în iulie 1954, Otto John, şeful serviciului de securitate al RFG (Bundesamt fur Verfassungsschutz - BfV) dispare din Berlinul de Vest şi reapare la o conferinţă de presă în Germania răsăriteană, câteva zile mai târziu, denunţând o pretinsă reînviere a nazismului în Germania de Vest. In decembrie 1955, John reapare în Vest, afirmând că a fost drogat de Wolfgang Wohlgemuth, un medic ce lucra pentru KGB. Curtea Supremă vest-germană este sceptică. John era un mare băutor, care fusese convins să fugă după ce Wohlgemuth îl intoxicase cu whisky. în decembrie 1956, el este condamnat la patru ani închisoare[98].

Cel mai productiv agent infiltrat în cadrul serviciilor secrete vest- germane este Heinz Felfe, care devine în 1958 şeful secţiunii de contraspionaj sovietic al agenţiei de informaţii externe, BND. Felfe îşi construieşte o formidabilă reputaţie cu ajutorai unei reţele imaginare concepute pentru el de Centrul de la Moscova. Şeful BND, Reinhard Gehlen, era mândru de existenţa în biroul lui Feifie a unei hărţi a bazei
KGB de la Karlshorst. extrem de detaliată şi multicoloră. Operaţiunea Karlshorst, supranumită codificat Diagramm, a generat de asemenea cinci volume groase cu descrieri de personal

birouri, numere de telefon şi dosare

BND de la Pullach, în apropiere de Munchen, primea în permanenţă solicitări de informaţii privitoare la Karlshorst de la CIA şi de la celei alte servicii de spionaj occidentale. Aceste solicitări îi permiteau lui Felfe s i cunoască pulsul activităţilor de la CIA, informaţiile oferite de el fumizâ id totuşi o imagine distorsionată asupra centrului KGB de la

în 1963. însă Goliţin nu poseda decât o cunoaştere periferică a operaţiunilor KGB-ului în Franţa, iar majoritatea informaţiilor sale erau imprecise. în Franţa, ca şi în Statele Unite şi în Marea Britanie, un număr de teoreticieni ai conspiraţiei au produs o serie de false identificări. Surse din SDECE declară că, deşi reţeaua „Safir” a fost în parte deconspirată, „cel mai mare a scăpat”. Nici un proces nu a avut loc[86].

Parţial, absenţa revelaţiilor asupra agenţilor sovietici în Franţa se datorează şi lipsei decriptărilor Venona, care au provocat în Marea Britanie căderea „celor cinci magnifici” sau a spionilor atomici în Statele Unite. Părţi din decriptările Venona, referitoare la Franţa, au fost reexaminate la mijlocul anilor '60, în Anglia şi în Statele Unite, iar rezultatele au fost transmise serviciului de securitate francez, aşa-numita Direction de la Surveillance du Territoire (DST). A fost revelată existenţa unui grup de agenţi sovietici în cadrul Ministerului de Război antebelic, recrutaţi şi conduşi de un ilegal al GRU, Henry Robinson.

Unul dintre membrii grupului, savantul Andre Labarthe (nume de cod Jerome), care părăsise Ministerul Aerului în 1938 şi devenise şeful unui grup de laboratoare de cercetare, s-a alăturat lui Charles de Gaulle în iunie 1940 la Londra[87]. Câteva luni, el a fost directorul de armament al lui de Gaulle, dar în urma unor neînţelegeri cu anturajul generalului, pleacă şi înfiinţează publicaţia lunară La France Libre, editată la Londra; transmite de asemenea emisiuni pentru Franţa de la BBC. La Londra, Labarthe transmite informaţii politice şi militare unui controlor sovietic pe care îl cunoaşte sub numele de „Albert”. în 1943, Labarthe devine ministru al informaţiilor în cadrul guvernului provizoriu al Franţei Libere de la Alger[88]. în subordinea lui a lucrat şi Georges Pâques, şeful problemelor politice al postului de radio al Franţei Libere[89]. După război, Labarthe va lucra ca ziarist, editând publicaţiile *Constellation^ Science et Vie.*

Cel mai important agent sovietic revelat de decriptările

Venona în cadrul Ministerului Aerului, în perioada antebelică, a fost Pierre Cot, de şase ori ministru al aerului şi de două ori ministru al comerţului în cabinetele celei de-a III-a Republici[90]. Ca politician radical al anilor ’30, Cot a fost cel mai înflăcărat avocat din afara Partidului Comunist, în favoarea alianţei cu Uniunea Sovietică. în perioada Războiului Civil din Spania el a fost acuzat în presă, probabil corect, că transmite în secret ruşilor informaţii privind tehnologia de armament şi aviaţia franceză[91]. Şi Kriviţki l-a identificat pe Cot, după defecţia sa din 1937, drept agent sovietic, însă revelaţiile lui au stârnit puţin interes atât în Franţa, cât şi în Statele Unite, în acea vreme[92]. Ca mulţi alţi reprezentanţi ai Stângii franceze, Cot a fost nemulţumit de încheierea pactului sovieto-nazist în august 1939 însă a insistat ca Franţa şi Uniunea Sovietică să devină aliate într-o bună zi[93]. Respins de de Gaulle după căderea Franţei în 1940, Cot a

„Molody a fost un eşec. Şi-a dus de râpă operaţiunile şi eliberarea lui a fost foarte costisitoare. Eu am lucrat cincisprezece ani fără a fi prins şi nimeni nu a auzit vreodată despre mine!"[81]

Cu toate că în Franţa au fost capturaţi mai puţini agenţi KGB decât în Anglia, penetraţia sovietică a fost cel puţin la fel de încununată de succes. Până în 1966, Parisul a avut o prioritate particulară pentru Centrul de la Moscova, în calitate de gazdă a NATO. Printre „cârtiţele” sovietice care au penetrat NATO a fost Georges Pâques, care fusese recrutat în 1944 în Algeria şi fusese şeful de cabinet al unei întregi serii de miniştri ai celei de-a IV-a Republici.[82] La sfârşitul anului 1958, el începe să se specializeze în probleme de apărare. In următorii patru ani, are acces la documente strict secrete de la înaltul Comandament Francez, Institutul de înalte Studii de Apărare Naţională şi sediul NATO. Ofiţerii lui de caz, Nikolai Lisenko şi Vasili Vlasov, au primit de la el documente în pădurea de la Meudon şi în alte locuri de întâlnire din împrejurimile Parisului. Printre aceste documente s-au aflat şi planurile complete de apărare NATO ale Europei occidentale.”[88]

Convins de rolul unic pe care îl are de jucat, Pâques nu a realizat faptul că KGB-ul mai dispunea de un agent la sediul NATO: Hugh Hambleton, economist canadian bilingv, racolat în 1951. între 1957 şi 1961, Hambleton furnizează o cantitate enormă de documente NATO, de la planuri militare până la prognoze economice, care suntfotocopiate şi prelucrate în

caravane auto, adevărate laboratoare pe roţi, parcate în apropierea locurilor de întâlnire cu controlorii săi, Alexei Trişin şi apoi rezidentul KGB la Paris (1954-1959) Mihail Tsiambal (alias Rogov) şi în continuare noul rezident, Anatoli Lazarev[84].

Ca şi în cazul lui Pâques, cariera de peste douăzeci de ani ca agent KGB a lui Hambleton se datorează mai puţin unor raţiuni ideologice şi mai mult propriei nevoi de importanţă, cultivată cu grijă de controlorii săi. Trişin avea grijă să-i spună cu regularitate că documentele procurate de el erau „aur curat", „extrem de valoroase", „au fost citite de membrii Biroului Politic". El a fost invitat la un dineu şi o discuţie privată la Moscova cu preşedintele KGB-ului, Iuri Andropov[85].

Cea mai reuşită infiltrare KGB în perioada războiului rece se produce la aşa-numitul Service de Documentation Exterieure et de Contre- Espionage (SDECE). La defecţia sa în 1961, Anatoli Goliţin afirmă că în cadrul SDECE există o reţea de agenţi KGB, cu numele codificat de „Inelul de Safir". El afirmă de asemenea că şeful Direcţiei întâi Centrale, Aleksandr Saharovski, intrase în 1959 în posesia planului complet de reorganizare al SDECE, elaborat de directorul acestuia, generalul Paul Grossin. Se acordă credit alegaţiilor lui Goliţin, mai ales atunci când produce elementele care conduc la arestarea şi condamnarea lui Georges Pâques

coridor. „Ce mi-ai făcut?" spune el cu supărare prefăcută. „Ai spus că este un teatru ţigănesc, dar acolo erau toţi evrei!"[76]. Ironia soartei face ca sprijinul tehnic în toţi cei şase ani la Londra, Molody să-l primească de la un cuplu de evrei americani, Moris şi Lena Cohen, alias Peter ţi Helen Kroger, membri odinioară ai cercului de spionaj Rosenberg, care se stabiliseră la Londra cu un comerţ de anticariat Când MI5 efectuează un raid la locuinţa familiei Cohen, dintr-o suburbie a Londrei, în 1961, este descoperit un radio-transmiţător suficient de puternic pentru a fi captat la Moscova ţi un receptor radio cu unde scurte, ambele ascunse într-o niţă din bucătărie; un cifru simplu ascuns într-o brichetă; mii de lire sterline ţi cecuri de călătorie; ţapte paţapoarte[77].

Numai doi dintre agenţii britanici conduţi de Molody cu suportul tehnic al soţilor Cohen, Harry Houghton ţi prietena acestuia, Ethel Gee, erau mânaţi de motive ideologice. Houghton (nume codificat Shah) semăna îndeaproape stereotipului cinic al spionului britanic descris de Molody. El lucra în cadrul Institutului pentru Armament Subacvatic de la

Portland, ca funcţionar, având acces facil la informaţie ultra-secretă asupra armamentului antisubmarin ţi a submarinelor nucleare[78]. Memoriile lui Houghton, scrise după zece ani, la ieşirea din închisoare, reprezintă o elocventă mărturie a modului în care Molody l-a tras pe sfoară pe acesta. Houghton era convins că, de la prima întâlnire cu Molody „o strânsă legătură de prietenie s-a creat între noi”. Cu toate că Houghton regretă implicarea sa în activităţi de spionaj, el mărturiseţte că munca alături de Molody i-a adus satisfacţii[78].

La procesul lor din 1961, Molody a fost condamnat la 25 de ani închisoare, soţii Cohen la 20, Houghton ţi Gee la câte 15 ani fiecare. Molody a fost eliberat în cadrul unui schimb de spioni în 1964. KGB nu a făcut nici o tentativă serioasă de a-i salva pe ceilalţi. Unii dintre agenţii lui Molody nu au fost niciodată prinţi. Memoriile lui Molody includ referiri la informaţiile obţinute de la Institutul de Cercetări Microbiologice de la Porton Down - „Centrul pentru arma microbiologică”, pretinzând în mod absurd că Molody avea principala sarcină de a împiediayliseminarea unor germeni obţinuţi de către un criminal de război nazist, nebun pe deasupra, în Marea Britanie, ţi aruncarea vinei asupra KGB-ului[80].

Importanţa rolului jucat de Molody reiese şi din faptul că a fost singurul ilegal al Cărui portret a fost aşezat în Sala Amintirilor de la KGB. Molody a murit în 1970, în vârstă de numai 48 de ani, ca urmare a excesului de alcool la un picnic, într-o zi călduroasă de vară. Renumele lui Molody a stârnit oarecare invidie în rândul celorlalţi ilegali KGB. Unul dintre aceştia, cu o activitate de 15 ani în Germania de Vest, i se plângea cu amărăciune lui Gordievski:

călătoreşte la Londra, participă la un curs de limbă chineză la Şcoala de Studii Orientale şi Africane (SOAS) şi devine, cu fondurile KGB-ului, directorul mai multor companii de închiriere de tonomate şi jocuri mecanice[71]. La finalul cursului.Molody era deja fluent în limba chineză. Printre cursanţi se aflau numeroşi ofiţeri ai serviciilor de spionaj occidentale. El îşi aminteşte cum, odată, un coleg cursant i-a spus: „Gordon, tu şi cu mine suntem poate singurii de aici, care nu sunt spioni!” Molody era mulţumit şi de succesul înregistrat în afaceri. El i-a arătat lui Gordievski fotografiile unor dispozitive de încuiere electronice, produse de una dintre firmele sale, care obţinuse o medalie de aur în 1960 la Expoziţia Internaţională a Inventatorilor, de la Bruxelles.

Astfel încât el era în măsură să-şi subvenţioneze proprii agenţi şi să aducă KGB-ului un profit substanţial[72]. Molody avea o atitudine profesională cinică[73] faţă de agenţii săi britanici, reflectând o poziţie ortodoxă tipic KGB-istă, din perioada războiului rece:

„Atunci când.rezidentul recrutează un agent, sau «asistent», el trebuie să aibă aerul că nu îl recrutează deloc, ci doar cumpără informaţia solicitată... Odată ce a pus ghearele pe agent, nu mai este cale de scăpare. Un bun agent are următorii parametri vitali: lucrează, de exemplu, într-un departament militar, având un grad mediu, dar o poziţie-cheib care-i asigură accesul la informaţie;*nu poate aspira la promovare (de exemplu, din motive de sănătate nu şi-a completat studiile); este consumator de alcool (un obicei costisitor); are o slăbiciune în domeniul sexual (nici acest obicei nu este ieftin); este critic faţă de propriul guvem şi loial faţă de guvernul rezidentului”.

Este desigur preferabil, acceptă Molodi, ca agentul să aibă „o solidă bază ideologică".

Molody este la fel de cinic cu privire la nevoia agentului de a înlocui implicarea emoţională cu sexul ocazional:

„Un ofiţer de informaţii nu se poate descurca fără o femeie, dar i- ar fi imposibil cu una singură. ..Din punctul de vedere al colegilor mei, astfel de întâlniri se încheie cu: La revedere, scumpo! şi La revedere, stimate domn!, împreună cu un cadou ca amintire, sub forma unei hăinuţe de blană sau a unui inel subţire"[74].

Sexismul lui Molody era caracteristic atitudinii KGB-ului în perioada lui Serov şi chiar mai târziu. Serov era categoric împotriva utilizării femeilor în acţiuni operative, altfel decât ca momeală sexuală[73].

La fel ca majoritatea colegilor săi din KGB, Molody era de asemenea împotriva utilizării operative a evreilor. La scurtă vreme după întoarcerea^ lui la Moscova în 1964, Gordievski (care era responsabil cu organizarea! evenimentelor culturale) i-a procurat bilete la teatrul ţigănesc „Romanii din Moscova. Câteva zile mai târziu, Molody îl acotează pe Gordievski pq

faptul că „un homosexual notoriu” ca el, nu a fost identificat drept un risc pentru securitate, când a fost numit în 1954 la Moscova, ca funcţionar în cadrul oficiului ataşatului naval britanic. In 1955, el este şantajat pentru a lucra în favoarta KGB, după ce fusese fotografiat la o petrecere de homosexuali, organizată de Direcţia a Doua:

„Mi s-au arătat fotografii cu mine însumi la petrecere... După cea de-a treia fotografie, nu am mai putut suporta. Aceste fotografii putea îmbolnăvi pe cine le vedea. Eu eram acolo, focalizat de cameră, în timp ce mă bucuram de toate activităţile sexuale...” Cu puţină vreme înainte de întoarcerea sa la Londra, în 1957, Vassall primeşte o cameră foto Minox, de dimensiunile unui pachet de ţigări. Rodin zboară la Moscova, face cunoştinţă cu Vassall sub numele de „Gregory” şi stabileşte întâlniri viitoare la Londra.

Revenit la Londra, Vassall este numit succesiv la Divizia de Informaţii Navale şi la Ramura Militară a Amiralităţii. Timp de aproape patru ani, Vassall îi furnizează lui Rodin mii de documente ultra-secrete asupra politicii navale britanice şi a NATO. După cum afirmă naivul Vassall, Rodin „era un om de lume, el înţelegea şi respecta sentimentele mele. Aveam o sumedenie de lucruri în comun şi obişnuiam să discutăm despre călătorii, pictură, muzică şi natura umană”. Pe de altă parte, Rodin îl făcuse pe Vassall dependent de el, din punct de vedere financiar, punându-i la dispoziţie resursele care i-au îngăduit acestuia o existenţă mult peste posibilităţi, într-un luxos apartament în Dolphin Square.[67]

A doua perioadă de rezidenţă la Londra a lui Rodin se sfârşeşte brusc, ca urmare a informaţiilor despre Blake, furnizate la SIS şi MI5 de către defectorul polonez, Michal Golenievski. în aprilie 1961, Blake este rechemat de către SIS de la un curs de limba arabă din Liban şi arestat. Rodin pleacă în grabă la Moscova, şi nu se mai întoarce la Londra niciodată.[68] Blake primeşte o condamnare record de 42 de ani închisoare, dar este aruncat în aer după şase ani prin eforturile combinate ale unui artizan de bombe irlandez şi doi participanţi la campaniile antinucleare. Vassall este prins în 1962 şi condamnat la 18 ani închisoare, din care va efectua IO[69].

Prezenţa lui Rodin la Londra coincide cu cea a unuia dintre cei mai înzestraţi ilegali rezidenţi KGB, Konon Molodi, care opera complet independent de rezidenţa legală[70]. Molody se născuse în 1922 la Moscova, ca fiu al unui proeminent om de ştiinţă rus. La vârsta de 7 ani este trimis la o mătuşă din Statele Unite, la Berkeley, urmând şcoala în această ţară, în 1938, în loc să adopte cetăţenia americană el preferă să se întoarcă în Uniunea Sovietică, alăturându-se NKVD-ului pe perioada războiului. în 1954, Molody ajunge în Canada cu paşaport fals, obţinând certificatul de naştere al unui finlandez-canadian decedat, Gordon Arnold Lonsdale, a cărui identitate o adoptă. în 1955, sub noua identitate canadiană,

telefonice sovietice la Viena. Operaţiunea Aur a fost şi mai ambiţioasă decât precedenta; ea avea în vedere un tunel de 500 m sub Berlinul de Est, pentru interceptarea mesajelor transmise de spionajul militar sovietic de la Karlshorst. Detaliile construcţiei sunt decise în cadrul unei întâlniri mixte a SIS şi CIA la Londra, în primăvara anului 1954, condusă de adjunctul SIS, George Young. Echipa americană acceptă să suporte majoritatea costurilor. George Blake a putut consulta în linişte documentele finale ale reuniunii în calitatea sa de cel mai tânăr ofiţer SIS la întâlnire.[60] Blake este numit la Berlin în aprilie 1955, la două luni după ce tunelul devenise operaţional. KGB înscenează o descoperire accidentală a tunelului de la Berlin în aprilie 1956, dar între timp, informaţiile interceptate fuseseră atât de considerabile, încât a durat mai mult de doi ani, până când datele au fost complet procesate. Unul dintre mesaje revela existenţa unui agent sovietic lucrând în spionajul britanic de la Berlin, dar abia în 1961, graţie dovezilor aduse de un defector, agentul este identificat în persoana lui George Blake.[61]

In timpul celor patru ani petrecuţi la Berlin, Blake a trădat numeroşi agenţi britanici şi americani. Printre aceştia s-a numărat general- locotenentul Robert Bialek din Serviciul Securităţii Statului al RDG (SSD) care fugise în 1953 şi trăia sub o identitate falsă în Berlinul de Vest. Intr- o seară din februarie 1956, el este răpit într-o maşină, pe când îşi plimba câinele, dus în Berlinul de Est, la sediul SSD, şi executat. Se pare că tot Blake l-a trădat pe locotenent-colonelul Piotr Popov de la GRU, care devenise în 1953 cea mai importantă „cârtiţă” a CIA în cadrul spionajului sovietic. In 1959, la câteva luni după întoarcerea lui Blake la Londra, Popov este capturat de către KGB.[62] Procesul lui are loc abia în 1963. Popov va sfârşi în faţa plutonului de execuţie.[63]

Când Nikolai Borisovici Rodin se întoarce pentru a doua oară în calitate de rezident KGB la Londra, în vara anului 1956, sub pseudonimul Korovin, el devine controlorul lui Blake, întâlnindu-se cu acesta în Olanda, unde Blake călătorea sub pretextul vizitării rudelor.[64] Rezidenţa de la Londra deţinea 60 de ofiţeri, în rândul cărora Rodin devine extrem de nepopular, datorită caracterului său afectat şi pretenţios. In timp ce ambasadorul sovietic se prezenta la program la ora 8.30 a.m., Rodin sosea către prânz, în maşina condusă de şoferul operativ al KGB-ului, pe care-l transformase în şofer

personal. La ambasadă, el ocupa un birou spaţios, cu aer condiţionat, deservit de un staff servil; el îşi trata ofiţerii superiori cu condescendenţă imperială, având chiar o puternică, dispută cu Modin, celebru pe atunci, în calitatea de controlor al „magnificilor”.[65]

Rodin a fost totuşi un abil conducător de agenţi. Timp de patru ani, el a controlat personal un spion din cadrul Amiralităţii, John Vassall, exemplu clasic al funcţionarului mărunt, vanitos şi slab, cu acces totuşi la informaţii ultra-secrete.[66] în memoriile sale, Vassall însuşi îşi exprimă surpriza pentru

presă, spunând ziariştilor: „Ultima oară când am vorbit cu un comunist, ştiind că este comunist, a fost în 1934”.“

Toţi prietenii lui Philby au crezut că acesta a fost pe nedrept victimizat în 1956, ei i-au găsit o slujbă în Beirut, corespondent colaborator al publicaţiilor ***Observer ŞL Economistă*** La fel ca toţi foştii ofiţeri SIS, el a fost încurajat să rămână în contact şi să transmită informaţii. In perioada •când Philby s-a aflat la Beirut, şeful SIS de acolo era unul dintre cei mai fermi oponenţi ai lui, sir Dick White, fost director-general al MI5, care fusese convins de vinovăţia lui încă din 1951. După defecţia ofiţerului KGB, Anatoli Goliţin, în decembrie 1961, care adusese noi informaţii despre cei cinci, dosarul lui Philby de la Londra este redeschis.[55] Iuri Modin, care părăsise Londra în 1958, îl vizitează pe Philby la Beirut, avertizându- 1 să nu se întoarcă la Londra din cauza pericolului de a fi arestat şi făcând planul evadării lui Philby la Moscova.[56]

Dovezile cele mai puternice împotriva lui Philby sunt furnizate în 1962 de către o amică de dinainte de război a acestuia, Flora Solomon, care descrie cum a încercat Philby să o recruteze. însă SIS trage concluzia că în absenţa unei confesiuni a lui Philby, nu i se poate intenta, proces. Deoarece s-a considerat că orice tentativă de rechemare la Londra s-ar solda cu defecţia lui, se decide organizarea unei confruntări la Beirut[57] în timpul ultimilor săi doi ani în Liban, Philby se apropie de Un colaps total, căzând periodic în depresii alcoolice. Cea de-a treia soţie a lui, Eleanor, povesteşte prietenilor că Philby suferă de groaznice coşmaruri şi se trezeşte noaptea strigând vorbe incoerente. în ianuarie 1963, unul dintre cei mai apropiaţi prieteni ai lui Philbi, Nicholas Elliot îl găseşte pe acesta cu capul acoperit de bandaje, după ce căzuse, în stare de beţie şi se lovise cu capul de un radiator

electric. Scopul vizitei lui Elliot la Beirut era de a realiza confruntarea cu Philby; după cum îşi amintea mai târziu, Elliot i-a spus: „M-ai tras pe sfoară ani de-a rândul. Acum voi afla adevărul, chiar dacă ar fi să-l smulg de la tine. Odinioară am avut încredere in tine. Doamne, cât de mult regret acum! Sper că ţi-a rămas suficientă decenţă pentru a înţelege de ce”. Philby a mărturisit că este agent sovietic, a povestit o parte din istoria sa, a ezitat câteva zile în faţa ofertei de imunitate totală dacă mărturiseşte, apoi a ales fuga.[58]

Astfel, realizările majore ale „celor cinci magnifici” au luat sfârşit în 1951, odată cu fuga Iui Burgess şi Maclean, descoperirea lui Caimcross şi demiterea lui Philby din SIS. Dar în anii *50 KGB-ul deţinea o altă „cârtiţă" în SIS. In 1953, George Blake se întoarce din prizonieratul din Coreea de Nord şi reia activitatea la SIS, iniţial sub controlul lui Iuri Modin, apoi, în absenţa acestuia, al lui Serghei Kondraşev. Se pare că Modin redevine ■controlorul lui Blake în 1955.[59]

Prima operaţie majoră pe care Blake o compromite este Operaţiunea Aur, concepută ca o continuare a Operaţiunii Argint, care blocase liniile

de a păstra independenţa Finlandei, prin construirea de punţi către Moscova.

Finlanda a fost singura ţară înfrântă de Uniunea Sovietică, cu excepţia zonei sovietice din Austria, care nu a fost încorporată în blocul sovietic. Pentru Juko Paasikivi, preşedintele Finlandei din 1946 până în 1956, era clar că nu putea aştepta nici un sprijin real din partea Vestului, pentru a proteja ţara de pretenţiile sovietice. Trebuind să plătească enorme despăgubiri de război Uniunii Sovietice (de cinci ori mai mari decât Italia), Finlanda a fost împiedicată să beneficieze de Ajutorul Marshall, datorită presiunilor exercitate de Moscova.

Colaborarea lui Kekkonen a avut însă limite; după cum spune un vechi proverb finlandez: „Un rus rămâne tot rus chiar dacă este prăjit în unt”. Deşi în permanenţă preocupat să-i liniştească pe ruşi, Kekkonen a avut grijă să nu prejudicieze independenţa Finlandei. Anunţând cu orgoliu Biroul Politic că Kekkonen era un agent complet recrutat, nici PGU şi nici rezidenţii de la Helsinki nu au fost vreodată dispuşi să recunoască faptul că preşedintele era, în primul rând şi mai mult decât orice pe lume, un patriot finlandez.[47]

Când a devenit şeful PGU-ului în 1956, Saharovski a

moştenit o remarcabilă rezervă de agenţi penetraţi în Occident. Cel mai faimos dintre ei, Kim Philby, era numai umbra a ceea ce fusese înainte. La trei ani după rechemarea sa de la Washington în 1951, legătura sa, Iuri Modin, ezista să-l mai contacteze din cauza supravegherii la care era supus de MI5. în 1954, Modin reia contactul cu Philby prin intermediul lui Blunt.[48]

într-o seară, la întoarcerea lui Blunt de la Institutul Courtauld, Modin se apropie de acesta, îi prezintă o carte poştală cu o reproducere de artă, pe spatele căreia era un mesaj scris de mâna lui Burgess, în care i se solicita lui Blunt să se prezinte în seara următoare la o întâlnire. Cu această ocazie, Modin îi cere lui Blunt să organizeze o întâlnire cu Philby.[49] Treizeci de ani mai târziu, în prelegerile de la Institutul Andropov, Modin lăuda profesionalismul cu care s-a achitat Blunt de această sarcină.[50] Mesajul lui Modin l-a ajutat pe Philby să-şi „împrospăteze spiritul", aşa cum el însuşi avea să declare mai târziu.[5]

Nevoia lui Philby de „împrospătare spirituală" deriva din defecţia rezidentului KGB din Australia, Vladimir Petrov şi a soţiei acestuia, Evdokia, care au furnizat unele informaţii despre Burgess şi Maclean, inclusiv prima dovadă solidă că cei doi se aflau la Moscova.[52] Modin a reuşit să-l convingă pe Philby că Petrovii nu ştiau nimic despre el. Liniştit în acest mod, Philby a respins cu seninătate acuzaţia făcută în 1955, în Camera Comunelor, de către Marcus Lipton, inspirată dintr-o scurgere de informaţii de la FBI, că el era cel de-al treilea om. Philby a ţinut o triumfătoare conferinţă de

totuşi o experienţă în Vest. Alăturându-se NKVD-uluiîn 1939, la Vârsta de 30 de ani, el îşi creează reputaţia de consilier MGB în Europa de Est, servind în România.[41]

Numirea lui Saharovski în fruntea PGU coincide cu una dintre cele mai reuşite operaţii externe ale Centrului. Printre agenţii de prim rang ai KGB-ului din timpul războiului rece se numără politicianul din Partidul Agrarian Finlandez, Urho Kaleva Kekkonen; acesta devine în 1956 preşedintele Finlandei, pentru o perioadă de 25 de ani.[42] După cum afirmă Anatoli Goliţîn, defector în 1961 de la rezidenţa din Helsinki, KGB recrutase de asemenea un alt politician finlandez, cu numele codificat Timo. Din cauza lui are loc o dispută între rezidentul KGB, Zenihov şi ambasadorul Zaharov, care este tranşată la Centru prin decizia ca Zenihov să rămână principala legătură cu Timo, dar ambasadorul să deţină

dreptul de a fi consultat.[4]' Douăzeci de ani mai târziu, apare o dispută similară în privinţa lui Kekkonen, între rezidentul la Helsinki, Viktor Vladimirov şi ambasadorul sovietic, Vladimir Sobolev. Pe la mijlocul anilor '70, Vladimirov conducea Direcţia RT a PGU, care se ocupa cu recrutarea străinilor în interiorul Uniunii Sovietice. El este numit rezident la Helsinki în 1977. Prestigiul de a fi ofiţerul de legătură al lui Kekkonen îi aduce rangul de general KGB.[44]

In memoriile lui Andrei Gromîko, ministru de externe din 1957 până în 1985, Kekkonen este deosebit de apreciat, mai mult decât orice om politic din Occident: „Kekkonen... şi-a adus propria contribuţie la numeroase aspecte ale prieteniei sovieto-finlandeze... Politica lui externă i-a adus Finlandei admiraţia lumii întregi".[43] In particular, ca şi în public, Kekkonen s-a manifestat ca un prieten valoros al Uniunii Sovietice. El a acceptat uneori includerea în discursurile sale a unor „teze" pregătite în cadrul Departamentului Internaţional al Comitetului Central. De câte ori se întâmpla aceasta, rezidenţa din Helsinki comunica triumfătoare la Moscova: „A fost îndeplinită «o măsură activă» la nivel înalt". Cu toate acestea, KGB-ul nu a avut niciodată mână liberă în Finlanda. Poliţia Securităţii Finlandeze, deşi infiltrată cu ofiţeri de spionaj sovietici, a deconspirat numeroşi agenţi KGB şi GRU, iar Kekkonen nu a intervenit niciodată.

Pe de altă parte, Helsinki oferea ospitalitate pentru organizaţiile de front sovietice. Consiliul Mondial pentru Pace, expulzat de la Paris şi Viena pentru „activităţi subversive", îşi instalează în 1968 sediul la Helsinki.[46]

Unul dintre principalele scopuri ale politicii sovietice în Finlanda era pur şi simplu de a-1 menţine pe Kekkonen la putere. Moscova exercită presiuni asupra candidatului social-democrat, Honka, la alegerile prezidenţiale din 1962, acesta se retrage din campania electorală, iar Kekkonen este reales fără nici o dificultate. Scopul lui Kekkonen însă, era

în aceeaşi zi, Nagy şi câţiva dintre miniştrii săi primesc azil la ambasada Iugoslaviei. Serov arestează pe cei care nu reuşiseră să se adăpostească, printre aceştia aflându-se şi şeful poliţiei din Budapesta, Sandor Kopacsi. Pentru întâia oară, Serov aşi divulgă identitatea de preşedinte al KGB- ului, ameninţându-1 pe Kopacsi „că-1 va spânzura de cel mai înalt copac din Budapesta". La 21 noiembrie, noul guvern susţinut de sovietici, condus de Jănos Kâdar, garantează lui Nagy şi miniştrilor săi imunitatea. Când aceştia părăsesc la 22

noiembrie ambasada iugoslavă, sunt arestaţi de KGB şi trecuţi graniţa în România.[36]

Interogatoriul lui Nagy este supervizat de Boris Şumilin, şef al consilierilor KGB „pentru probleme contrarevoluţionare”.[37]

La 26 noiembrie, Kadâr declară la Radio Budapesta: „Am promis că nu vom aduce pe Nagy şi pe prietenii lui în faţa tribunalului pentru crimele lor din trecut, cu toate că ei au mărturisit”. De fapt, Nagy rezista în continuare încercărilor KGB-ului şi AVH-ului de a-1 face să mărturisească crimele imaginare. Atunci, Moscova adoptă o altă tactică. Din grupul de şase persoane arestate în momentul părăsirii ambasadei iugoslave, una decedase în urma torturilor; un alt om este sugrumat, pe când se afla în greva foamei. Nagy şi cei trei supravieţuitori din grupul său sunt aduşi la proces în februarie 1958. Procedura este suspendată, datorită faptului că inculpaţii refuzaseră să mărturisească. Când procesul se reia în iunie 1958, trei din cei patru acuzaţi principali persistă în refuzul de a-şi asuma învinuirile. Toţi sunt găsiţi vinovaţi, executaţi şi înmormântaţi în gropi neidentificate. Alţi cinci sunt condamnaţi la închisoare.[38]

Şumilin şi asistenţii săi de la AHV se confruntă în procesul lui Nagy cu dificultăţi mai mari de a truca dovezile, decât în toate procesele anterioare din Uniunea Sovietică. Relatările oficiale despre „Conspiraţia contrarevoluţionară a lui Imre Nagy şi a complicilor" au un ton ciudat de slab, aproape defensiv. Imperialismul este denunţat ca „principal organizator al contrarevoluţiei”, iar Nagy este considerat complicele principal. Dar detaliile complotului sunt inconsistente, iar retorica inhibată. Se afirmă că Radio Europa Liberă a fost „sediul militar şi politic al contrarevoluţiei”, iar Crucea Roşie a traficat armele peste frontiera ungară. Chiar şi în versiunea sa publică, procesul Nagy este apreciat la sediul KGB drept un dezastru pentru relaţiile publice. Acesta a fost ultimul proces politic din blocul sovietic, în care au fost pronunţate condamnări la moarte.[39]

în cei trei ani în care s-a aflat la conducerea Direcţiei întâi Centrale (Externe) a KGB, Paniuşkin nu a lăsat o impresie deosebită la Centrul de la Moscova. Sănătatea sa era deja precară.[40] Portretul lui nu apare în Sala Amintirilor. în 1956, este înlocuit de fostul său adjunct, mult mai dinamicul Aleksandr Mihailovici Saharovski, care va rămâne în funcţie pentru o perioadă record de 15 ani. El a fost un administrator energic. El nu poseda

negocierilor pentru ieşirea Ungariei din Pactul de la Varşovia. La începutul după-amiezei, Nagy comunică naţiunii la Radio că este în curs de formare un guvem pluripartit: „în interesul democratizării pe mai departe a ţării noastre, Cabinetul desfiinţează sistemul monopartit şi pune guvernul pe baza unei cooperări democratice între partidele de coaliţie, aşa cum era situaţia în 1945”. Până la 30 octombrie, Moscova îl considerase pe Nagy drept principala sa şansă în Ungaria, de a zăgăzui contrarevoluţia. După această dată, Moscova începe să-i pregătească răsturnarea.[29]

Iuri Andropov a jucat un rol esenţial în inducerea în eroare a guvernului Nagy. Un tânăr funcţionar sovietic de la ambasada din Budapesta, povestea plin de admiraţie cum a ştiut Andropov de la început „să-l citească pe Nagy” şi cum a ţinut toată criza sub control: „El era atât de calm - chiar când gloanţele zburau, iar toţi ceilalţi din ambasadă se simţeau ca într-o fortăreaţă asediată”.[30] La 1 noiembrie, Nagy este trezit de dimineaţă cu vestea că unităţi ale Armatei Roşii pătrund în Ungaria, în timp ce alte trupe sovietice părăsesc Budapesta. Andropov îi dă asigurări că totul se petrece conform planului de retragere, trupele intrate în Ungaria având misiunea de a asigura securitatea celor care se retrăgeau.[31] Nagy anunţă retragerea Ungariei din Pactul de la Varşovia, proclamă neutralitatea ţării şi cere Naţiunilor Unite să pună pe agenda de lucru problema Ungariei. A doua zi, pe 2 noiembrie, guvernul maghiar protestează în mod formal pe lângă Uniunea Sovietică pentru reintrarea trupelor sale şi informează Naţiunile Unite.[32] Andropov începe să comploteze în secret cu Kadăr pentru înlăturarea guvernului lui Nagy.[33]

în seara de 3 noiembrie, ministrul Apărării, Păi Maleter, este invitat la sediul militar sovietic pentru a discuta detaliile finale ale retragerii Armatei Roşii. La miezul nopţii, după toasturi, Serov năvăleşte în cameră în fruntea unui grup de ofiţeri KGB, cu un pistol Mauser în mână, arestează>întreaga delegaţie maghiară şi ordonă închiderea fiecăruia într-o celulă separată. O serie de execuţii simulate în zorii zilei lasă pe Maleter şi pe fiecare dintre colegii lui să creadă că toţi ceilalţi au fost împuşcaţi.[34] La 4 noiembrie, înainte de căderea întunericului, Armata Roşie îşi începe asaltul. Pentru a întârzia reacţia maghiară, Andropov încearcă să menţină înşelătoria până în ultimul minut. Când şeful comandamentului maghiar îi telefonează primului-ministru pentru a-i raporta despre atacul sovietic, Nagy răspunde: „Ambasadorul Andropov este cu mine şi mă asigură că este o neînţelegere la mijloc, guvernul sovietic nu a ordonat nici un atac împotriva Ungariei”.[35] Către

prânz, Nagy vorbea pentru ultima oară la radio:

> „în primele ore ale dimineţii, trupe sovietice au atacat capitala, cu intenţia evidentă de a răsturna guvernul legitim şi democratic al Ungariei. Trupele noastre sunt la luptă. Guvernul este la post. Aduc aceştea la cunoştinţa poporului maghiar şi a lumii întregi”.

al Partidului „cultul personalităţii” lui Stalin, precum şi „gravele devieri de la principiile de partid, de la democraţia de partid şi de la legalitatea revoluţionară”. La 17 iulie 1956, Mikoian soseşte la Budapesta, presându- 1 pe Râkosi să demisioneze pe motive de sănătate din postul de prim-secretar şi să se retragă în Uniunea Sovietică. Insă succesorul lui este Emo Gero, adeptul unei linii dure şi nu popularul şi progresistul Imre Nagy. Căderea lui Răkosi şi noile curente reformatoare din Polonia stârnesc însă apetitul public pentru reale schimbări politice - astfel are loc reînhumgrea şi reabilitarea post-mortem a lui Laszld Rajk la 6 octombrie.[24]

Pentru că în Ungaria se adâncea criza, în luna octombrie este rechemat la Moscova şeful consilierilor KGB, generalul lemelianov. Generalul Serov în persoană zboară la Budapesta pentru a-şi asuma operaţiunile. La 23 octombrie, o demonstraţie studenţească scoate în stradă un sfert de milion de budapestani, cerând alegeri libere, întoarcerea lui Imre Nagy şi plecarea trupelor sovietice. După ora 21, trupele AVH împuşcă mortal mai mulţi demonstranţi din faţa clădirii Radioului Naţional. Când sosesc întăriri, camuflate într-o ambulanţă, manifestanţii pun mâna pe armele lor. In următoarele ore, luptătorii pentru libertate primesc arme de la simpatizanţii din poliţie şi din armată, precum şi din depozitele de armament. Revoluţia a început.[25]

La o reuniune de urgenţă la Ministerul de Interne, Serov este prezentat ca noul consilier sovietic, deşi nu i se divulgă numele. Serov declară, accentuând fiecare cuvânt: „Fasciştii şi imperialiştii îşi antrenează trupele de şoc la luptă pe străzile Budapestei, iar în rândul forţelor voastre armate există tovarăşi care ezită să treacă la arme!”[26]

In aceeaşi seară, 23 octombrie, Gero, cu aprobare sovietică, îl aduce pe Nagy în funcţia de prim-ministru. Simultan, el cere „ajutor frăţesc” de la trupele sovietice staţionate în Ungaria, împotriva pericolului „contrarevoluţionar”. In dimineaţa următoare, considerând în mod greşit că muncitorii nu îi vor sprijini pe studenţi, Armata Roşie face prima tentativă de înăbuşire a revoluţiei, asistată de AVH. Câteva zile de lupte stradale demonstrează de care parte

se aflau simpatiile muncitorilor. La 25 octombrie, Jănos Kadar devine prim-secretar în locul lui Gero. El şi Nagy anunţă că vor demara negocierile pentru retragerea trupelor sovietice, de îndată ce va fi restabilită ordinea.[27] Suspectând un complot imperialist, Serov ordonă unui număr de ilegali KGB, trăind în Occident sub identităţi şi naţionalităţi diferite, să plece în Ungaria spre a raporta asupra situaţiei şi, eventual, spre a crea diversiuni şi provocări care să justifice o intervenţie militară - această tactică a fost utilizată şi la Praga în 1968.[28]

între timp, schimbările se precipită la Budapesta. La 29 octombrie, detestata AVD este desfiinţată. La 30 octombrie, emisarii Kremlinului, Mikoian şi Suslov, acceptă retragerea trupelor sovietice şi demararea

secrete ale MVD/MGB. La 18 februarie 1954, Kohlov sună la apartamentul din Frankfurt al liderului ucrainean, pe nume Okolovici. Prezentarea lui este deconcertantă: „Gheorghi Sergeevici, îi spune, am venit de la Moscova, Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a ordonat lichidarea dvs. Uciderea a fost încredinţată grupului meu”. Apoi el l-a informat pe Okolovici că a hotărât să nu-1 omoare. In schimb, Kohlov a fugit, adresându-se CIA, iniţial sceptică. La 20 aprilie el dă o conferinţă de presă senzaţională, unde dezvăluie tot planul de asasinare, precum şi arma care urma să fie folosită.[16] Aceasta a fost cea mai importantă defecţie de la începutul războiului rece. Urmează, în ianuarie, fuga lui Iuri Rastvorov de la rezidenţa din Tokio, tot la CIA; în februarie, Piotr Deriabin, la CIA;[17] în aprilie, Vladimir şi Evdokia Petrov, la Camberra.

In martie 1954, MGB este din nou mutat de la MVD şi ataşat formal Consiliului de Miniştri, într-o tentativă de a-1 păstra sub control politic. Primul preşedinte al KGB, sau „Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti” (Comitetul Securităţii Statului) este fostul adjunct al lui Kruglov, generalul Ivan Alexandrovici Serov, în vârstă de 49 de ani, cunoscut pentru eficienţa brutală Cu care organizase în timpul războiului deportările din Caucaz şi înfrângerea opoziţiei anticomuniste în ţările baltice şi est-europene. Hrusciov, care determinase numirea lui Serov, relata mai târziu:

> „Nu l-am cunoscut pe Kruglov, dar l-am cunoscut bine pe Serov şi am avut încredere în el... Dacă există ceva îndoielnic în ceea ce îl priveşte, ca şi în privinţa tuturor cekiştilor, să spunem că şi el a fost o victimă a politicii lui Stalin în general”.[18]

Experienţa i-a servit lui Serov în timpul celei mai serioase

crize din cei cinci ani în care a condus KGB-ul: revoluţia din anul 1956 din Ungaria. In 1954, viitorul preşedinte al KGB, în vârstă de 40 de ani, Iuri Andropov, zvelt, sofisticat şi elegant, devine ambasador la Budapesta.[19] In 1955, un alt viitor preşedinte al KGB, Vladimir Kriucikov, în vârstă de 31 de ani, soseşte la Budapesta pe postul de secretar III la ambasadă. Rolul lui Kriucikov în înăbuşirea revoluţiei din 1956 a constituit un element stânjenitor în cariera ulterioară a acestuia. In 1984, biografia lui oficială, în calitate de membru supleant al Sovietului Suprem, nu face nici o menţiune de participarea lui în acea perioadă la Budapesta.[20] După ce devine preşedinte al KGB, în 1988, Kriucikov recunoaşte că a trebuit „să se confrunte” cu „dezvoltări şi tendinţe” - aşa cum se exprimă el eufemistic -în 1956, în Ungaria: „Cu toate acestea, privind astăzi înapoi, văd lucrurile într-o lumină diferită, ceea ce este normal”.[21] Kriucikov declară de asemenea a fi purtat o mare admiraţie literaturii ungare, regretând faptul că nu a avut timp să o citească.[22]

La jumătatea anilor ’50, Andropov şi Kriucikov şi-au dat seama că neo- stalinismul lui Răkosi era un serios pericol pentru regimul comunist din Ungaria.[23] în februarie 1956, Hrusciov denunţă la cţlde-al XX-lea Congres

vinovaţi de complotare în vederea „reînvierii capitalismului şi restauraţiei regimului burghez”. Cea mai mare crimă a lui Beria - responsabilitatea pentru ucidere în masă - nu a putut fi menţionată, din teama de a nu discredita regimul. Dar anunţul executării sale se referea pe scurt la „crime care dovedesc degradarea sa morală”.

Cea mai remarcabilă acuzaţie adusă lui Beria a fost cea de a lucra pentru spionajul britanic. Singura dovadă de conexiune cu serviciile secrete britanice consta dintr-un dosar din arhiva lui personală, care pretindea că demonstrează colaborarea cu. serviciul de contraspionaj al regimului Mussavat (naţionalist transcaucazian) din Baku, în anii războiului civil din 1919, pe când regiunea se afla sub control britanic. La proces s-a anunţat oficial că începând cu anul 1919, „Beria şi-a continuat şi amplificat relaţiile sale secrete cu spionajul străin, până în momentul arestării sale. Aşadar, Beria a devenit, după lagoda şi Ejovîn anii ’30, cel de-al treilea şef al KGB-ului, executat pentru crime care includeau şi pe cea de a fi fost agent secret britanic”.[11]

După arestarea lui Beria la 26 iunie, conducerea MVD este preluată de unul din foştii săi adjuncţi, Serghei Kruglov, care se situase de partea complotiştilor. Deocamdată, fostul MGB

rămâne în cadrul MVD-ului. Riasnoi, pe care Beria îl făcuse şeful Directoratului Extern, este demis şi dispare din scenă. în locul lui vine diplomatul Aleksandr Semionovici Paniuşkin, probabil la sugestia lui Molotov, revenit după moartea lui Stalin la conducerea Ministerului de Externe. Paniuşkin funcţionase ca ambasador la Washington din 1947 până în 1952 şi înainte, precum şi după această perioadă la Beijing.[12] Pe lângă funcţia de rezident legal la Washington în perioada existenţei KI, el şi-a asumat în mod direct sarcinile operative, pe un an de zile, după rechemarea rezidentului legal, Gheorghi Sokolov, în 1949.[13] După cum îl descrie un alt defector, Paniuşkin era un om „cu maniere simple, nepre tenţioase”.[14] Când a fost prezentat la Direcţia Extern spre a-şi lua noua funcţie în primire, el şi-a făcut o scurtă autobiografie, apoi a solicitat să i se pună întrebări. Uimit de această introducere lipsită de formalism, auditoriul a rămas tăcut şi reuniunea a luat sfârşit.[15]

Una din primele operaţiuni externe supervizate personal de către Paniuşkin de la Centru, a fost Operaţiunea Rin, care urmărea asasinatul unui lider ucrainean emigrat în Germania de Vest. Şeful echipei de ucigaşi -ai MVD, Nikolai Kohlov a primit o instruire specială supervizată de Paniuşkin. Instructorii lui Kohlov includeau pe Mihail Rubak, campion la judo şi pe locotenent-colonel Godlevski, multiplu campion de tir cu pistolul. Arma de execuţie era un pistol cu operare electrică, dotat cu atenuator de zgomot, care încăpea într-un pachet de ţigări; pistolul funcţiona cu gloanţe umplute cu cianidă, confecţionate în laboratoarele

„RDG? Ce este această RDG? Nu este nici măcar un stat adevărat. Este menţinută în funcţiune de trupele sovietice, chiar dacă noi o numim «Republica Democrată Germană»”.

Prezidiul nu a mai putut îndura. „Obiectez cu fermitate, a strigat Molotov indignat, la o asemenea atitudine faţă de o ţară prietenă”. După cum îşi amintea Gromîko: „Noi toţi am fost şocaţi de o asemenea brutalitate politică”.[5]

Nemesis, deşi Beria nu realiza aceasta, îl aştepta câteva zile mai târziu. Complotul era condus de Nikita Hrusciov. Insă abia în luna mai, sau în iunie, obţine Hrusciov acordul succesorului lui Stalin, Malenkov[6]. Crucial a fost de asemenea sprijinul unuia dintre adjuncţii lui Beria, Serghei Kruglov.[7] La 26 iunie are loc o şedinţă specială a Prezidiului. Hrusciov se prezintă cu un pistol în buzunar. Conform propriei relatări, mai mult decât modeste:

„Beria stătea comod pe scaun şi a întrebat relaxat: «Ei,

care este ordinea de zi? De ce ne-am întâlnit pe neaşteptate?» Eu l-am atins pe Malenkov cu piciorul şi i-am şoptit: «Deschide şedinţa!» Malenkov s-a albit la faţă; am văzut că nu este în stare să deschidă gura. Eu am sărit în picioare şi am spus: «Există un singur punct pe ordinea de zi: activitatea antipartinică şi dezbinatoare a agentului imperialist Beria. Există o propunere de a-1 exclude din Prezidiu şi din Comitetul Central, de a-1 elimina din Partid şi de a-1 deferi Curţii Marţiale. Cine este pentru?”[8]

Molotov, Bulganin şi alţii l-au denunţat la rândul lor pe Beria. înainte de votul formal, Malenkov a apăsat pe un buton secret. Jukov a intrat în fruntea unui grup de ofiţeri ai Armatei Roşii, l-a arestat pe Beria şi l-a scos din sală. în geanta diplomat a lui Beria s-a găsit o foaie de hârtie pe care scrisese „Alarmă” cu roşu, sperând să obţină ajutor. Temându-se de o tentativă a trupelor MVD de a-şi elibera şeful, Jukov deplasează la Moscova o divizie de tancuri şi una motorizată[9]. Aceste deplasări de trupe s-au petrecut cu câteva zile înainte ca ofiţerii MVD să primească oficial vestea arestării lui Beria. Pentru majoritatea lor, primul semn al căderii lui Beria fusese reprezentat de dispariţia portretelor sale. La începutul lunii iulie, Gordievski, în vârstă de 14 ani, aflat în vacanţă în Ucraina, primeşte de la tatăl său, colonel MVD, vestea că „şeful a fost arestat şi este ţinut într-o celulă de închisoare”.[10]

Arestarea lui Beria este anunţată în mod public la 10 iulie. Hrusciov, liderul loviturii, apare acum ca o figură proeminentă în ceea aşa-numitul organism de „conducere colectivă". în septembrie, el îl înlocuieşte pe Malenkov în funcţia de prim-secretar al Partidului. La 24 decembrie se anunţă că Beria şi şase alţi conspiratori (inclusiv Merkulov, fostul şef al NKGB-ului şi Dekanozov, fostul şef al INU) au fost găsiţi de Curtea Marţială

UNSPREZECE
RĂZBOIUL RECE DUPĂ STALIN 1953-1963

Pe când membrii Prezidiului străjuiau încă îndoliaţi catafalcul lui Stalin, mulţi dintre ei se temeau deja că Beria îşi va folosi enormele puteri pentru a călca pe urmele lui Stalin. Conştienţi de faptul că Beria îi ţinea pe toţi sub supraveghere, ei se temeau să acţioneze împotriva acestuia. Fiecare membru al Prezidiului ştia că Beria este în posesia unui dosar potenţial

stânjenitor împotriva lui.[1]

Beria şi-a întărit rapid controlul asupra părţii interne, cât şi a celei externe a imperiului securităţii. In fruntea Direcţiei Externe,[2] el îşi instalează un om devotat de la MVD, generalul locotenent Vasili Stepanovici Riasnoi, care „nu lua nici o decizie fără a-1 consulta pe Beria”, aşa cum arată defectorul Piotr Deriabin. Beria şi Riasnoi au fost ulterior criticaţi, pentru că deconspirau camuflajul rezidenţilor prin convocarea lor simultană la Centru. Beria ordonă de asemenea rechemări în masă a reprezentanţilor uriaşei reţele MVD din Germania de Est. La 17 iunie 1953, o revoltă spontană a muncitorilor din Berlinul răsăritean ameninţă pentru prima dată în mod serios, regimul comunist din blocul sovietic. Sunt aduse două divizii de tancuri sovietice şi 21 de demonstranţi sunt ucişi înainte de sfârşitul revoltei. La Centrul de la Moscova, şi probabil de asemenea în cadrul Prezidiului, se apreciază că incapacitatea de a înăbuşi în germeni răscoala se datorează haosului cauzat de reorganizarea de către Beria a MVD-ului în Germania de Est. După cum declară Deriabin, secţia austriaco-germană de la Centru îl apreciază pe generalul Fadeikin, pus de Beria la conducerea de la Karlshorst, ca total depăşit de funcţia sa.[3]

îndată ce a fost încunoştinţat de răscoala de la Berlin, Beria a zburat acolo spre a face investigaţii, fără a abandona supravegherea de la distanţă a rivalilor săi de la Moscova. Când a aflat că fusese prevăzută o reuniune a Prezidiului, în afara programului obişnuit, Beria a telefonat imediat la secretariatul Prezidiului pentru a cere explicaţii. Cu toate că i s-a spus că nu există un motiv special care să-i solicite prezenţa la acea şedinţă, el a zburat imediat înapoi.[4] Beria a făcut în faţa Prezidiului o prezentare cinică a situaţiei în Republica Democrată Germană. După cum îşi aminteşte Andrei Gromîko, prezent la acea întâlnire ca observator, Beria a spus:

De comun acord cu ceilalţi doi aspiranţi la succesiunea lui Stalin, Hrusciov şi Malenkov, Beria pune capăt vânătoarei antisemite de vrăjitoare.

Se anunţă în Pravda că au existat „provocatori” în cadrul fostului MGB, care au incitat la disensiune naţionalistă şi se comunică poporului sovietic că toţi medicii arestaţi în ianuarie sunt nevinovaţi, iar cei responsabili de persecutarea lor vor da socoteală. Fostul preşedinte al Comitetului Antifascist Evreiesc, Mikhoels, care fusese împins sub roţile unui camion, este reabilitat post-mortem şi apreciat drept „un proeminent artist sovietic”. Soţia lui Molotov, împreună cu alţi deportaţi

evrei, se întoarce din exil[16'].

Cu toate că barbaria antisemită din ultimii ani ai lui Stalin încetează, credinţa în Conspiraţia sionistă se perpetuează. MVD şi apoi KGB nu recheamă pe nici unul din ofiţerii evrei epuraţi la începutul anilor ’50 şi menţine interdicţie totală asupra pătrunderii altor evrei. In perioada activităţii lui Gordievski, sionismul era considerat unul dintre principalele vehicule ale „subversiunii ideologice” în Uniunea Sovietică. La scurt timp după instalarea lui la rezidenţa din Londra, în iulie 1982, îi parvine un „Plan de lucru împotriva sionismului în perioada 1982-1986, care revelează persistenţa obsesiei în ceea ce priveşte „toate tipurile de operaţiuni subversive” montate de sionismul internaţional împotriva blocului sovietic. Chiar şi unii dintre cei mai inteligenţi şi echilibraţi colegi ai lui Gordievski credeau încă în teoriile conspiraţiei privind controlul capitalismului occidental de către evrei[168]. Paranoia antisemită din ultimii ani stalinişti a lăsat o amprentă puternică asupra KGB-ului, vizibilă încă în primii ani ai epocii Gorbaciov.

„Stalin era nebun de furie, striga la Ignatiev şi-l ameninţa, cerându-i să târască în lanţuri pe doctori şi să-i facă una cu pământul”. Stalin a încredinţat interogatoriul doctorilor celui mai brutal dintre adjuncţii lui Ignatiev, M. D. Riumin. „Nu a constituit o surpriză, relatează Hrusciov, faptul că majoritatea medicilor şi-au mărturisit crimele”[160]. Printre alţi conspiratori sionişti descoperiţi de Riumin se numără chiar organizatorul MGB-ist al procesului Rajk, generalul Belkin. Stalin îi telefonează personal lui Rakosi, pentru a-i spune că Belkin a mărturisit cum l-ar fi racolat pe Gâbor Peter, conducătorul evreu al AVH, pentru serviciile secrete britanice şi sioniste. După arestarea lui Peter, AVH a descoperit rapid un complot imaginar al medicilor din Ungaria, care venea în completarea celui din Uniunea Sovietică[161]. Presa cominformistă şi comunistă din toată Europa a descris procesul lui Slanski şi complotul doctorilor drept „verigi ale aceluiaşi lanţ, manifestări ale activităţii ucigaşe a imperialiştilor anglo-americani şi a lacheilor acestora, care intenţionează să declanşeze un alt război mondial”[162].

Spre finalul vieţii, Stalin pare a fi pregătit o nouă şi teribilă epurare. La cea de-a XlX-a Conferinţă a Partidului în octombrie 1952, prima după anul 1939, vechiul Birou Politic din zece persoane este înlocuit printr-un nou Prezidiu alcătuit din 36 de oameni. Stalin însuşi părea tulburat de propria incapacitate de a avea încredere în cineva. El i-a spus lui Hrusciov într-o zi: „Sunt terminat, nu am încredere în nimeni, nici măcar în mine însumi”. In decembrie 1952 îl epurează pe Aleksandr Porskrebişev, şef al secretariatului său în ultimul sfert de secol, sub pretextul absurd că lăsase să se scurgă documente secrete. La scurt timp după aceea, el ordonă arestarea generalului MGB Nikolai Vlasik, un vechi conducător al gărzilor sale personale. După ce medicul său personal, dr. Vinogradov, mărturisise implicarea sa în inexistentul complot al doctorilor, Stalin nu a mai permis nici unui doctor să se apropie de el. Chiar şi penetrarea cu succes a agenţilor sovietici în cercurile de putere străine constituia pentru Stalin subiect de preocupare maladivă. La sfârşitul vieţii sale, el devine obsedat de faptul că serviciile de spionaj occidentale au putut realiza acelaşi lucru la Moscova. El îi suspectează pe mareşalul Voroşilov de a fi spion britanic, iar pe Molotov de a lucra pentru CIA[163].

Există dovezi care sugerează că Beria a descoperit, în iama anului 1952- 1953, că Stalin plănuia arestarea lui[164]. In noaptea de 1-2 martie 1953 Stalin suferă un atac. Beria începe

să plănuiască imediat înlocuirea lui.

Când Stalin moare la 5 martie 1953, Beria exultă[165]. In următoarele 24 de ore, Beria cuplează MGB şi MVD (Ministerul de Interne) alcătuind un MVD lărgit, sub comanda sa. II debarcă pe Ignatiev, îl arestează pe Riumin, îl eliberează pe Abakumov din închisoare şi îşi plasează suporterii în poziţii- cheie în cadrul noului aparat de securitate[166].

Interogatoriul lui Slanski şi al aşa-zişilor săi complici este supervizat de Beşcastnov şi cei doi asistenţi ai săi, Jesikov şi Galkin. Bătăile şi torturilor pentru smulgerea mărturisirilor sunt administrate însă deStB. „Procesul liderilor centrului de conspiraţie antistatală, condus de Rudolf Slanski” se deschide la 20 noiembrie 1952. Procurorul dă citire listei celor 14 inculpaţi, toţi membri de partid de rang înalt Dintre aceştia, 11, printre care şi Slanski, sunt descrişi ca având origine evreiască, doi cehi şi un slovac. Consilierii MGB propuseseră iniţial formula „naţionalitate evreiască” sau mai simplu „evrei”, dar au acceptat în final o formulă mai vagă, acceptând obiecţiile lui Gottwald şi ale Biroului Politic cehoslovac. Chiar şi aşa însă expresia „origine evreiască” era unică în analele proceselor publice staliniste. In anii '30 nu se făcuse referinţă la originea evreiască a lui Troţki, sau a lui Zinoviev, Kamenev, Radek şi a altor victime ale Teroarei. Nici în procesul lui Rajk de la Budapesta nu s-a făcut menţiune de originea evreiască a trei dintre cei şapte inculpaţi. In procesul Slanski, originea evreiască este adusă în discuţie în sprijinul acuzaţiei de trădare. 11 acuzaţi inclusiv Slanski sunt condamnaţi la moarte, iar trei la închisoare pe viaţă[157].

înfrângerea imaginarei conspiraţii sioniste din sânul Partidului Comunist Cehoslovac este urmată de o intensă campanie antisionistă în întreg blocul sovietic. Paranoia de la Centru privitoare la comploturile sioniste este atât de mare încât unii dintre cei mai buni agenţi evrei sunt bănuiţi de a fi fost implantaţi de serviciile de spionaj occidentale. Printre ei se numără şi Smolka/Smollett, şeful din timpul războiului al secţiunii ruse a Ministerului Informaţiilor din Marea Britanie, care este denunţat în mod absurd, în timpul procesului Slanski, drept „agent imperialist”. A existat chiar un plan (nepus în practică) de răpire a lui Smolka din Austria, unde era bolnav, în faza incipientă de scleroză multiplă[158].

Epurarea evreilor din nomenclatura sovietică, care atinge punctul maxim în 1952, nu a fost nicăieri mai aprigă decât în Centrul de la Moscova. Prin primăvara anului 1953, toţi evreii au fost îndepărtaţi din MGB, cu excepţia unui număr restrâns

de aşa-numiţi „evrei ascunşi”, având adică cel puţin o origine evreiască parţială şi fiind din acest motiv înregistraţi oficial la alte grupuri etnice[1’9]. Un moment de referinţă îl reprezintă în acest context complotul doctorilor evrei. La sfârşitul anului 1952, o doctoriţă de la Kremlin, Lidia Timaşyk, îi scrie lui Stalin acuzându-şi superiorii ierarhici, medici evrei, de atentat împotriva stării de sănătate a liderilor sovietici prin sabotarea tratamentului medical al acestora. Ca răsplată, ea va primi ulterior Ordinul Lenin. La 13 ianuarie 1953, Pravda lansează o campanie publică împotriva „monştrilor şi ucigaşilor care au călcat în picioare sacrul drapel al ştiinţei”. Monştrii, se arată, erau agenţi ai spionajului britanic şi american, operând prin intermediul „unei organizaţii corupte de evrei naţionalişti burghezi”. După cum îşi amintea Hrusciov:

„conspiraţia sionistă”. „Marele nostru duşman, a declarat el, este sionismul internaţional care are la dispoziţie cea mai perfectă reţea de spionaj”[1,19]. Prima victimă majoră a vânătoarei de vrăjitoare a lui Boiarski avea să fie Otto Sling, primul secretar al Comitetului de Partid de la Brno, arestat în octombrie 1950[130]. în iarna 1950-1951 au urmat arestări în lanţ ale membrilor de partid. în februarie 1951, probabil la insistenţa lui Boiarski, un antisemit de notorietate, Andrej Keppert, este numit în fruntea Departamentului StB pentru Căutarea Duşmanilor Statului. El înfiinţează imediat o secţiune specială pentru sionism[131].

în vara anului 1951 este identificat ca şef al conspiratorilor sionişti, Secretarul General al Partidului, Rudolf Slanski, în realitate un stalinist fidel[132].

Raportul privitor la culpa lui Slanski este considerat însă de Stalin ca fiind „sărăcăcios”, pentru un eventual proces antisionist.

Este anunţată rechemarea lui Boiarski la Moscova, pentru a fi înlocuit de o persoană „mai puternică, mai experimentată”. Se cere de asemenea îndepărtarea lui Slanski de la conducerea partidului[133].

Decizia lui Stalin de a se ocupa personal de cazul lui Slanski reflectă, pe de o parte, obsesia lui crescândă pentru conspiraţia sionistă şi neîncrederea în Abakumov, aflat în fruntea MGB-ului. în toamna anului 1951, Abakumov este trimis la închisoare. Hrusciov, în calitate de lider al partidului la Moscova, se prezintă la clubul ofiţerilor MGB, pentru a explica situaţia. El furnizează două motive: primul consta în corupţia lui Abakumov; el devenise de notorietate în cadrul MGB-ului pentru bordelurile private pe care le deţinea şi

pentru produsele de lux pe care şi le aducea din Vest. Al doilea motiv prezentat de Hrusciov a fost încetineala cu care s-a mişcat Abakumov în depistarea „complotului de la Leningrad”, implicând anumiţi protejaţi ai săi, printre care Jdanov, care a fost executat pentru „crime grave”, dar neprecizate „la adresa statului”[131]. Prin eliminarea lui Abakumov, Stalin urmărea diminuarea influenţei lui Beria, prin intermediul lui Abakumov, asupra securităţii statului. Noul şef al MGB, Semion Denisovici Ignatiev, era un membru al aparatului politic din Comitetul Central care, spre deosebire de Abakumov, nu manifesta loialitate faţă de Beria. Şi într-adevăr, el lansează o epurare în Mingrelia, locul natal din Georgia al lui Beria[133].

Sub conducerea lui Ignatiev şi indirect a lui Stalin, MGB porneşte la cea'mai intensă etapă antisemită din istoria spionajului sovietic. La începutul lui noiembrie 1951, generalul Aleksei Dmitrievici Beşcastnov soseşte la Praga în calitate de şef al consilierilor sovietici în locul lui Boiarski, căzut în dizgraţie. La 11 noiembrie, Stalin trimite o scrisoare preşedintelui Gottwald prin care cerea arestarea imediată a lui Slanski, care are loc la 24 noiembrie[136].

în Israel, pentru a lupta împotriva „principalului adversar” şi a altor ţinte occidentale. Şeful Direcţiei Ilegalilor, colonelul Aleksandr Mihailovici „Saşa” Korotkov, care avea soţie evreică, este însărcinat cu selecţionarea şi formarea emigranţilor care aveau să lucreze ca agenţi sovietici în Israel. Principalul său asistent, locotenent-colonelul Vladimir Vertiporoh, cunoscut sub numele de „deadea Volodea” este numit în 1948 primul rezident KI/MGB în Israel. Atât el, cât şi Korotkov sunt decoraţi şi promovaţi’ la rangul de general, ca urmare a succesului operaţiunilor ilegale în Is- raeP[43].

în 1950 a existat, din două motive, o dramatică răsturnare de atitudine în politica sovietică faţă de Israel. Primul este reprezentat de entuziasmul evreilor ruşi faţă de noul stat. Când Golda Meir şi membrii noii misiuni diplomatice israeliene vizitează o sinagogă de la Moscova cu ocazia sărbătorii de Rosh Hashanah, Anul Nou evreu, la 4 octombrie 1948, ei sunt asaltaţi de 30 000 de evrei. Comitetul Antifascist Evreiesc, creat în timpul războiului în scopul mobilizării sprijinului evreu' în combaterea nazismului, a fost primul chemat să declare: „Nu! Niciodată şi în nici un fel de condiţii nu vor schimba evreii sovietici patria lor socialistă pentru o altă patrie” şi a fost imediat după aceea dizolvat. După cum a relevat Hrusciov, fostul preşedinte al acestui comitet, Solomon

Mihailovici Mikhoels este împins de MGB sub roţile unui camion şi ucis. în iarna anului 1948-1949 teatrele evreieşti de stat din Moscova şi din alte oraşe sunt închise, iar cei mai importanţi dramaturgi şi artişti evrei sunt arestaţi. Chiar şi soţia evreică a lui Molotov este arestată şi deportată în 1949. Molotov însuşi rămâne în Biroul Politic dar îşi pierde funcţia de ministru de externe[146].

Timp de încă un an totuşi, Uniunea Sovietică continuă să acorde Israelului sprijin diplomatic. Apoi, dovezile apropierii Israelului de Occident şi în special de Statele Unite, determină Kremlinul să-şi vireze sprijinul spre lumea arabă care se opunea evreilor. Din acel moment, sionismul este interpretat oficial ca o componentă a complotului imperialist care viza subminarea blocului, prin manipularea cetăţenilor săi evrei. Deşi Stalin a evitat afirmarea publică a antisemitismului său, în particular el îşi bătea joc de accentul idiş şi de obiceiurile evreieşti[147]. Noua linie antisionistă a provocat iniţial anumite dificultăţi la Centru. Asocierea sionismului cu imperialismul a creat confuzie chiar în mintea ofiţerilor KI, de la Departamentul pentru Orientul Mijlociu şi îndepărtat, dar în cele din urmă aceştia s-au recules şi, după cum arată Ilya Dzirkvelov, defector de la KGB „era perfect clar că acest «ism» nu se potrivea cu marxism-leninismul. Aceasta însemna că se asocia cu troţkismul şi era în orice caz ceva rău”[148].

Prima ofensivă majoră a MGB-ului în afara Rusiei, împotriva vastului complot sionist imaginar s-a produs în Cehoslovacia. Lui Vladimir Boiarski, şeful consilierilor MGB de la Praga, din vara anului 1950, i se dăduse mână liberă din partea conducerii de partid cehoslovace pentru a da în vileag

vizitând Moscova, îi prezintă un raport lui Stalin, arătând că epurările scăpaseră de sub control şi ameninţau să distrugă partidul. La întoarcerea la Budapesta, el este arestat şi spânzurat sub acuzaţia de spionaj[112].

Goana după descoperirea de conspiraţii subversive se răspândeşte şi în rândul partidelor comuniste din Vest. Există chiar un grup de ofiţeri MGB şi KI care conchid în 1948-1949 că cei cinci de la Cambridge erau agenţi dubli conduşi de britanici. Se pune la cale chiar un plan de lichidare a acestora. Insă această fantezie bolnavă nu convinge în final conducerea MGB/KI[143].

Cel mai dramatic proces după cel al lui Rajk, are loc la Praga. La o reuniune de la Budapesta din ajunul procesului lui Rajk, Belkin şi Râkosi îl presează pe Karel Svâb, ministrul

adjunct cehoslovac de interne şi şef al securităţii, să înceapă imediat arestările şi interogatoriile. Se decide că „Rajk din Cehoslovacia” avea să fie ministrul de externe slovac, Vladimir Clementis, care este demis în martie 1950. In primăvara următoare, o serie de alţi „naţionalişti burghezi” (printre care şi viitorul conducător al partidului şi preşedinte al statului, Gustav Husak) sunt demascaţi în mod public, în vederea unui mare proces. în vara anului 1950, un grup de noi consilieri sovietici, conduşi de Vladimir Boiarski, determină o nouă orientare a vânătoarei de vrăjitoare orchestrate de MGB. De-acum accentul se va pune pe sionism, ca instrument principal al comploturilor subversive ale serviciilor occidentale de spionaj[144].

Debutul unei vânătoare de vrăjitoare antisemite, deghizată neconvingător sub masca unei campanii de apărare împotriva subversiunii sioniste, reflectează o schimbare dramatică în politica sovietică faţă de noul stat Israel. Cu ocazia dezbaterilor de la Naţiunile Unite, în 1947, Uniunea Sovietică sprijină planul de împărţire a Palestinei conducând la crearea unui stat evreiesc. „Această decizie”, spune Andrei Gromîko în faţa Adunării Generale „corespunde nevoii legitime a poporului evreu, care încă nu are o ţară şi un pământ”. Crearea statului Israel a fost percepută la Moscova ca o contrapondere Ia imperialismul britanic. Atacurile arabe asupra sioniştilor erau considerate răspunsuri disperate ale regimului feudal reacţionar la apariţia noului regim progresist. Atât sprijinul diplomatic sovietic, cât şi armamentul furnizat sioniştilor din Cehoslovacia, cu binecuvântarea sovietică, în timpul războiului cu arabii, au avut o importanţă crucială în naşterea Israelului. în mai 1948, Uniunea Sovietică a fost cea dintâi care a recunoscut *de jure* noul stat.

La sfârşitul anului 1947, colonelul Andrei Mihailovici Otraşcenko, şeful Departamentului KI pentru Orientul Mijlociu şi îndepărtat, convoacă o conferinţă operativă unde anunţă că Stalin personal a însărcinat KI cu asigurarea realizării alianţei Israelului cu Uniunea Sovietică. Emigrarea evreilor ruşi în Israel oferea o oportunitate ideală de a trimite agenţi sovietici

jumătate... «Aceasta nu este o şedinţă troţkistă, nu este locul pentru provocări!»”

Deşi Belkin şi consilierii MGB erau cei care ordonau torturile, executanţii erau cei de la AVO[195]. Unul dintre principalii torţionari, Vladimir Farkas, a declarat mai târziu că

el nu a făcut decât să execute ordinele Moscovei[136].
- Gâbor Peter a declarat că bătăile şi torturile nu l-au făcut pe Rajk să mărturisească. Kădăr i-arfi spus că „nici poliţia lui Horthy nu a fost în stare să-l înfrângă pe Rajk”. Atunci ei au încetat de a mai folosi forţa[197]. Rajk a fost mai afectat de ameninţările asupra familiei lui. Dar în final se pare că a'mărturisit dintr-un fel de simţ al datoriei faţă de partid. Kădăr l-a vizitat pe Rajk în celula din închisoare şi i-a cerut să servească partidul, producând la proces dovezile din care să reiasă că Tito este agent imperialist. întregul Birou Politic, l-a asigurat el pe Rajk, ştie că este nevinovat, dar îi cere să facă acest sacrificiu pentru binele partidului. Sentinţa lui, chiar dacă avea să-l condamne la moarte, nu avea să fie ceva real. Kadăr i-a promis, pentru el şi pentru familia lui, o nouă viaţă sub un nume nou, în Uniunea Sovietică. Conversaţia dintre Kădăr şi Rajk a fost înregistrată fără cunoştinţa lui Kădăr. Pentru a se răzbuna pe Kădăr, Răkosi a prezentat înregistrarea în faţa Comitetului Central, cu puţin timp înainte de a fi epurat în 1956[138].

Procesul public al lui Rajk şi al aşa-zişilor lui complici s-a derulat în faţa Tribunalului Poporului, în septembrie 1949. Procurorul a declarat că „acest proces are.o importanţă internaţională...” în faţa noastră nu se află doar Rajk şi acoliţii săi, ci şi stăpânii lor din străinătate, instigatorii imperialişti de la Belgrad şi Washington...

Rajk şi alţi patru inculpaţi au fost condamnaţi la moarte[199]. Atât consilierii MGB cât şi AVO erau pe deplin conştienţi că majoritatea probelor administrate erau falsificate[1,10]. Dar majoritatea ofiţerilor MGB nu se îndoiau de existenţa unei uriaşe conspiraţii între CIA şi Tito şi se considerau pe deplin îndreptăţiţi să exploateze dramaticele falsuri, cu scopul de a expune public acest complot. Unul dintre consilierii MGB la proces, precum şi la execuţia lui Rajk, Valeri Alexandrovici Krotov, i-a declarat mai târziu lui Gordievski că acest proces a reprezentat „o necesitate politică”. El şi-a amintit ultimele vorbe ale lui Rajk în faţa plutonului de execuţie: „Trăiască comunismul!”[141]

Epurările altor agenţi maghiari ai imaginarei conspiraţii titoisto- imperialiste au continuat într-un mod mai puţin spectaculos până la moartea lui Stalin. Succesorul lui Rajk la conducerea Ministerului de Interne, Jănos Kădăr, a intrat şi el în conul de suspiciune. El a fost demis în 1950, arestat şi torturat în 1951. Deşi el a supravieţuit, fiind reabilitat la un an după moartea lui Stalin, succesorul lui la Ministerul de Interne, Săndor Zold, şi-a ucis soţia, copiii şi soacra, apoi s-a

sinucis, aflând că şi el avea să fie epurat. în 1952, Erno Szucs, şef adjunct de AVH (succesorul AVO),

din liderii Rezistenţei. A fost arestat de Gestapo în noiembrie 1944 şi a petrecut ultimele şase luni ale războiului într-un lagăr de concentrare german, înainte de a se întoarce la Budapesta în mai 1945. Din nefericire pentru Rajk, el avea o datorie de recunoştinţă faţă de Field, datând din timpul războiului. Cei doi se întâlniseră prima oară în Spania, în timpul Războiului Civil, iar Field instrumentase eliberarea lui Rajk dintr-un lagăr de concentrare francez în 1941 şi-l ajutase să se întoarcă în Ungaria[130]. Pentru Centrul de la Moscova aceasta reprezenta prima parte a dovezilor unui complot vizând infiltrarea lui Rajk, în calitate de agent penetrat în rândurile Partidului Comunist Maghiar[131].

La întoarcerea lui Rakosi de la raportul dat la Moscova în vara anului 1948, el a convocat liderii de partid, mai puţin Rajk, pentru a-i informa asupra „dovezilor” existente la Centru că Rajk lucrează pentru spionajul american. Jănos Radar (ulterior prim-secretar al partidului din 1956 până în 1988) a fost chemat la reuniune, spunându-i-se că, dat fiind'serioasele suspiciuni, deşi nedovedite, împotriva lui Rajk, el nu mai poate rămâne ministru de interne, responsabil pentru AVO. Deci, Kadar urma să treacă la Interne, iar Rajk, deocamdată, în fruntea Externelor[132]. In cadrul AVO se creează o secţiune specială, condusă de Gâbor Peter şi de cei doi colaboratori apropiaţi ai acestuia, coloneii Emo Szucs şi Gyula Decsi, pentru pregătirea cazului Rajk şi al altor conspiratori imaginari. Iniţiativa totuşi o deţinea în continuare MGB. In mai 1949, la solicitarea AVO, Field este ademenit la Praga, cu oferta de a primi o catedră la Universitatea de la Praga. Insă şeful StB-ului cehoslovac, Jindrich Vesely, era sceptic în privinţa activităţii conspirative a lui Field şi a opus iniţial rezistenţă presiunii exercitate de AVO pentru arestarea lui Field. In cele din urmă, la 11 mai, Field este arestat la Paga. In ziua următoare, el este transportat la Budapesta pentru a fi interogat de către MGB şi AVO. La 17 mai, Peter convoacă o conferinţă a ofiţerilor superiori AVO şi anunţă descoperirea unei vaste conspiraţii care asocia serviciile de spionaj occidentale cu „câinele înlănţuit al imperialiştilor”, losip Tito. S-a încercat potolirea suspiciunilor lui Rajk, pentru o perioadă de încă vreo două săptămâni. La 29 mai, Rajk şi soţia sunt invitaţi la prânzul duminical la familia Rakosi[133]. In ziua următoare este arestat. La 11 iunie Kâdăr aduce acest fapt la cunoştinţa Comitetului Central al partidului. El declara mai

târziu că „au existat unii care nu au crezut că Rajk este vinovat” însă „majoritatea lor erau paralizaţi de frică”[134].

Interogatoriul lui Rajk este supervizat de Belkin, şeful „consilierilor” sovietici pentru Europa de Sud-Est. Bela Szâsz, unul dintre aşa-zişii complici ai lui Rajk, a notat cum, în timpul interogatoriilor „ungurii zâmbeau servil atunci când ruşii le adresau cuvântul”. Atunci când Szâsz a refuzat să-l incrimineze pe Rajk:

„Belkin a sărit în sus furios, a azvârlit pe jos teancul de hârtii pe
care le ţinea în mână... strigând în limba rusă timp de un minut şi

Stat, el a fost recrutat ca agent NKVD; el a furnizat informaţii, dar a refuzat să furnizeze documente. In 1936, el a plecat la secretariatul pentru dezarmare al Ligii Naţiunilor lâ Geneva, considerând, după cum spune Flora Lewis, biograful său, „că în calitate de funcţionar civil internaţional el nu va trebui să trădeze pe nimeni, dacă va continua să funcţioneze şi ca agent sovietic”. Primul lui controlor la Geneva, Ignati Poreţki, alias Ludwig, alias Reiss, a fost împuşcat pentru trădare de către NKVD. Al doilea contact al lui Field, Walter Kriviţki, a fugit şi el în următorii ani, fiind stigmatizat ca şi Reiss de NKVD, ca troţkist. La sfârşitul anului 1937, Field şi soţia lui călătoresc la Moscova pentru a încerca să ia din nou legătura cu NKVD-ul. Pe când se aflau acolo, foştii lor ofiţeri de caz, Paul şi Hede Massing vin în mare grabă la hotelul unde locuiau, dau telefon la NKVD, solicitând eliberarea unor vize de ieşire din Rusia, şi declarând că, în caz de refuz, vor merge împreună cu soţii Field să ceară sprijin la'ambasada SUA. Aşadar, NKVD era reticent în a-i utiliza din nou pe soţii Field[121].

în ciuda acestor aventuri bizare, Field şi-a păstrat credinţa lui romantică neo-stalinistă'[25].

în 1947, plângerile privitoare la legăturile comuniste şi aventurile extraconjugale au condus la excluderea lui Field din Comisia Serviciului Unitarian, unde lucrase din 1942. Dar Centrul era şi mai suspicios, mai ales că Field a încercat să-şi creeze o carieră jurnalistică sau academică în Europa de Est; Moscova îl bănuia că lucrează acoperit pentru serviciile de spionaj occidentale. în atmosfera paranoidă de după ruptura cu Iugoslavia lui Tito, acest suspiciuni îmbracă forme acute. în timpul războiului, el fusese în contact apropiat cu comuniştii iugoslavi din Elveţia şi contribuise la convertirea lui Allan Dulles pentru sprijin acordat partizanilor lui Tito. în 19.44-1945, el a sprijinit pe comuniştii ungari şi pe alţi emigranţi să

se întoarcă în Ungaria, via Iugoslavia şi îmbrăcaţi în uniforme iugoslave[126]. în 1948, rezidenţa KI de la Viena a obţinut o copie a unei scrisori trimise de Field lui Dulles la sfârşitul războiului. Deşi nu includea referinţe la munca informativă, teoreticienii conspiraţiei de la Centru au descoperit totuşi imaginare referiri codificate la activităţi de spionaj[127].

Trebuiau acum descoperiţi complicii imaginari ai lui Field în Europa de Est. în vara anului 1948, Mâtyas Râkosi, primul secretar al Partidului Comunist Ungar, este convocat la Moscova, pentru a i se spune că principalul suspect era Lazlo Rajk, ministru de interne şi cel mai simpatizat îider de partid[128]. „El era foarte atrăgător pentru femei, iar bărbaţii erau şi ei sensibili la personalitatea lui"[129], relatează istoria stalinistă. Cu toate că era un stalinist loial, Rajk era singurul dintre cei cinci membri ai conducerii partidului care nu-şi petrecuse anii războiului în Moscova, ca protejat al NKVD-ului. El luptase în Războiul Civil din Spania şi petrecuse trei ani în lagăre din Franţa după înfrângerea republicană. în 1941, el reuşeşte să se întoarcă în Ungaria, devine secretar al comitetului central comunist şi unul

în care a fost agent sovietic, a avut loc după întoarcerea lui de Gaulle la putere, în 1958, când el a obţinut acces la secrete majore din domeniul apărării[121].

Divizarea Germaniei şi exodul de refugiaţi din Est, au făcut din Germania Federală, fondată în 1949, o ţintă mai uşor de penetrat decât orice alt stat occidental. Una din primele ţinte în interiorul Republicii Federale a Germaniei a fost reprezentată de agenţia semi-oficială de informaţii externe, GehJen Org, care se va ataşa în 1956 Cancelariei Federale sub denumirea de Bundesnachrichtendienst (BND). Penetrarea a început în 1949, prin recrutarea de către biroul MGB de la Karlshorst (Germania de Est) a unui fost căpitan SS, acum şomer, Hans Clemens. In 1951, Clemens obţine o slujbă la Gehlen Org, unde va recomanda cu succes pe un alt fost camarad din SS, Heinz Felfe, pe care-1 recrutase de asemenea pentru MGB. Cu sprijin activ de la Karlshorst, Felfe avea să devină în scurt timp unul dintre cei mai eficienţi agenţi ai războiului rece. în 1953, el îşi uluieşte colegii anunţându-i că a înfiinţat o reţea de agenţi la Moscova, condusă de un colonel al Armatei Roşii. O mare cantitate din informaţia furnizată de această reţea - un amestec de realitate şi ficţiune fabricat de către Centru - a ajuns la cancelarul vest-german, Konrad Adenauer, la Bonn. Cariera lui Felfe a fost pregătită cu grijă la Karlshorts, furnizându-i-se din când în când minute de la

şedinţele guvernului est-german şi elemente care au permis arestarea unor agenţi est-germani de care MGB se putea dispensa. Prin 1958, Felfe era un fel de Philby german, devenind ca şi Philby în 1944, şeful contrainformaţiilor sovietice. Dar motivaţia lui era, ca şi în cazul lui Pâques, orgoliul. MGB a căutat să-i satisfacă ego-ul, încurajându-1 să creadă că realizările sale le eclipsează pe cele ale lui Richard Sorge[122].

în timpul războiului rece, ca şi înainte, una dintre caracteristicile operaţiunilor de spionaj sovietice, consta în urmărirea haotică a duşmanilor imaginari, precum şi a oponenţilor reali, de-a valma. Ca şi Stalin, Beria şi Abakumov au interpretat ruptura lui Tito de Moscova drept parte dintr-o conspiraţie imperialistă care viza dărâmarea blocului sovietic. în iulie, protejatul lui Stalin, Jdanov, anunţă la o şedinţă a Comintemului că MGB posedă dovezi asupra legăturii dintre Tito şi agenţiile imperialiste de spionaj, destinate a destrăma democraţiile populare.

Principalul superspion imaginar occidental care orchestra conspiraţia imperialist-titoistă, descoperit de MGB/KI în Europa de Est, a fost Noel Haviland Field, un excentric, fost diplomat american, bine intenţionat, expus în 1949 de Centrul de la'Moscova, drept „agent al spionajului american, care îşi introduce spionii în mijlocul conducerii partidelor comuniste, pentru a decapita sistemul socialist şi a-1 pune în slujba imperialiştilor şi a lui Tito”[123]. Pe când lucra în 1934 la Departamentul de

ca serviciile lor secrete să nu cadă sub controlul MGB-ului, cum se întâmplase cu cele est-europene. Deşi dornici să înveţe din profesionalismul şi competenţa tehnică a sovieticilor, ei au respins manualele de spionaj sovietice, ca fiind inadecvate condiţiilor din China. De asemenea, ofiţerilor MGB nu li s-a permis, ca în Europa de Est, să ia parte la operaţiunile de spionaj chineze. China a furnizat cu toate acestea, o mare cantitate de informaţii asupra tehnologiei militare americane, obţinută în timpul războiului din Coreea, precum şi o bază oferită MGB-ului pe teritoriul chinez, unde erau antrenaţi ilegalii de origine chineză pentru activităţi împotriva „principalului adversar” şi a celorlalte state occidentale"[6]. Printre agenţii recrutaţi de MGB se afla şi Blake, eliberat în primăvara anului 1953[117].

în primii ani ai războiului rece, spionajul sovietic a reuşit

infiltrări importante în cea mai mare parte a Europei continentale. Printre cele mai semnificative sunt cele din Franţa şi Germania de Vest. Agenţii defectori Vladimir şi Evdokia Petrov au relatat că pentru MGB şi KI „a fost foarte uşor să desfăşoare activităţi de spionaj în Franţa...”[118]. Rezidentul MGB/KI la Paris, între anii 1947 şi 1949 a fost Ivan Ivanovici Agaianţ (alias Avalov), un armean în vârstă de 35-40 de ani, care vorbea franceză, engleză şi persană. Evdokia Petrov şi-l aminteşte drept unul dintre cei mai agreabili foşti colegi ai săi: „fermecător, foarte cultivat, curtenitor... un ofiţer de informaţii inteligent şi competent”. în 1949, el este promovat în fruntea Direcţiei a Doua a KI, care răspundea de întreaga Europă, cu excepţia Marii Britanii. Succesorul său la Paris între 1950 şi 1954 a fost Aleksei Alekseevici Krohin, care a petrecut şi el vremuri frumoase în Paris. Ca semn sigur al succesului perioadei sale de rezidenţă, Krohin a revenit în funcţie la Paris între anii 1966-1972"[9].

Agenţii penetraţi care au desfăşurat în Franţa o activitate atât de fructuoasă nu au fost niciodată capturaţi sau cel puţin nu au fost identificaţi în mod public[120]. Cea mai importantă „cârtiţă” franceză din timpul războiului rece a fost Georges Pâques. După o strălucită carieră academică, în calitate de „normalien” şi „agrege” în limba italiană, în 1943, Pâques este racolat la vârsta de 29 de ani de către Aleksandr Guzovski, NKGB, pe când lucra la Alger ca şef pentru probleme politice la serviciul de emisiuni radio al guvernului provizoriu al generalului de Gaulle. în timpul Celei de-a Patra Republici, Pâques a funcţionat ca şef de cabinet şi consilier pe lângă mai mulţi miniştri. Primul lui controlor a fost Guzovski, care se deplasase cu el la Paris. Decis să joace un rol în culisele scenei relaţiilor internaţionale, el a desfăşurat mari eforturi pentru a redresa balanţa în favoarea Uniunii Sovietice. Controlorii săi au ştiut să mizeze pe marea sa anvergură. El a declarat că a primit o scrisoare de felicitare de la Stalin (şi mai târziu, de la Hrusciov). Cea mai productivă perioadă, din cei 20 de ani

Watson a locuit timp de doi ani în aceeaşi casă cu fratele unui ofiţer MI5, Peter Wright. Cu mult înainte ca Watson să fie investigat de MI5, Wright nutrea antipatie faţă de acesta: „Era înalt şi slab, cu o faţă ascuţită şi un mers straniu afectat”. Alţii însă, l-au considerat un companion atrăgător, chiar dacă puţin excentric. In calitatea de şef al Secţiunii de Detecţie a Submarinelor, din cadrul Laboratorului de Cercetări al Amiralităţii, Watson a deţinut, după cum arată Wright, „una

dintre cele mai secrete şi importante funcţii din tot sistemul instituţional de apărare”. KGB era de aceeaşi părere cu Wright. în perioada 1940-1950, el a avut aceiaşi controlori ca şi „cei cinci”: Gorski, Krotov şi Modin. Când Modib s-a întors la Moscova între anii 1953 şi 1955, rolul lui a fost preluat de Serghei Alexandrovici Kondraşev. Watson i-a spus lui Peter Wright că „el era prea burghez... purta pantaloni de flanelă şi un sacou albastru şi plimba un caniş”. Alţi ofiţeri de caz ai lui Watson au fost Rodin, din nou Modin şi Nikolai Prokofievici Karpekov, care între anii 1958-1963 a fost expertul rezidenţei de la Londra pe probleme de spionaj tehnic şi ştiinţific. După o anchetă a MI5, Watson este transferat la o activitate ne-secretă la Institutul de Oceanografie, în 1967"[3].

Istoria secretă a Direcţiei întâi Centrale prezintă, printre cele mai mari succese postbelice, cantitatea sporită de informaţii ştiinţifice şi tehnice „preluate” din Marea Britanie. Pe lângă informaţia din domeniul detecţiei submarinelor, procurată de Watson, rezidenţa de la Londra menţionează şi alte succese din diferite domenii ale cercetării nucleare şi tehnologiei militare, precum şi din sistemul de navigaţie"[4].

La începutul anilor '50, Centrul reuşeşte o nouă infiltrare majoră a comunităţii informaţiilor britanice. La câteva luni după demiterea lui Philby din SIS, în iunie 1951, MGB iniţiază recrutarea unui alt ofiţer SIS, George Blake, în vârstă de 29 de ani, născut Behar. Blake se născuse la Rotterdam dintr-un tată britanic naturalizat (la origină evreu sefard din Cairo) şi o mamă olandeză, care şi-a botezat fiul George, în onoarea Regelui George al V-lea. în timpul celui de-al doilea război mondial, Blake a activat succesiv în Rezistenţa olandeză şi în Marina Regală, înainte de a se alătura SIS în 1944. SIS nu a sesizat influenţa pe care o exercita asupra lui Blake vărul său, Henri Curiei, membru de frunte al Partidului Comunist Egiptean. în 1949, Blake este trimis de SIS în Coreea de Sud, sub acoperirea diplomatică de viceconsul la Seul. Un an mai târziu, la scurt timp după declanşarea Războiului din Coreea, el este arestat de invadatorii nord-coreeni"[5].

Centrul de la Moscova profită de ocazie pentru a-1 recruta pe Blake, în principal în folosul chinezilor, ale căror forţe „voluntare” interveniseră în sprijinul nord-coreenilor. La înfiinţarea Republicii Populare Chineze în octombrie 1949, MGB a propus trimiterea unui grup numeros de consilieri în China şi primirea pentru instruire la Moscova a unor ofiţeri de informaţii chinezi. Mao Zedong a acceptat ambele sugestii, însă chinezii erau hotărâţi

Dar Philby a auzit de evadarea lui Burgess de la Geoffrey Patterson, ofiţer de legătură MI5 la Washington:

> „Era negru de supărare. «Kim», a zis el în şoaptă «pasărea şi-a luat zborul». «Ce pasăre? Nu Maclean?» «Da», a răspuns, «dar mai mult decât atât... Guy Burgess a plecat cu el». Auzind aceasta, consternarea mea n-a fost prefăcută”.

In aceeaşi zi, Philby s-a deplasat cu maşina la ţară şi s-a descotorosit de echipamentul fotografic cu care copiase documentele pentru Centrul de la Moscova. Exista şi pentru el un plan de fugă, dar a hotărât să nu facă uz de el[107].

Şeful CIA, generalul Walter Bedell Smith, a informat SIS că Philby nu mai este acceptat ca ofiţer de legătură. Totuşi, printre sprijinitorii lui se mai numărau încă persoane influente, cum ar fi viitorul şef al contraspionajului de la CIA, James Jesus Angleton. La un an după rechemarea la Londra a lui Philby, Angleton îi spune unui coleg de la CIA, James MacCargar, care era în vizită la Londra: „Eu mai cred şi acum că Philby va ajunge şeful SIS într-o bună zi”[108].

în decembrie 1951, Philby este convocat la o „anchetă judiciară” la sediul MI5, în Curzon Street, Mayfair - în realitate un proces informai, despre care Philby va face o relatare incorectă în memoriile sale[109]. După cum relata un ofiţer MI5 „nu a existat nici un singur ofiţer prezent la proces, care să nu plece de acolo convins de vinovăţia lui Philby”[110].

Dar „anchetajudiciară” a ajuns la concluzia că nu va fi probabil niciodată posibil să se adune dovezile necesare unui proces adevărat. Philby a ştiut însă să-şi păstreze sprijinul unui grup de prieteni credincioşi din cadrul SIS, cărora li s-a prezentat cu abilitate în chip de victimă inocentă a vânătoarei de vrăjitoare McCarthiste[111].

Astfel au luat sfârşit glorioasele zile ale „celor cinci magnifici”, cu defecţia lui Burgess şi Maclean în 1951, deconspirarea lui Cairncross şi demiterea lui Philby din SIS. Noii agenţi sovietici din timpul războiului rece nu mai erau recrutaţi prin exploatarea sentimentelor antifasciste sau apartenenţa la mişcarea comunistă[112].

Dar chiar în perioada când gloria „celor cinci magnifici” era la apus, o nouă stea se înălţa la orizont, tot un recrut al anilor ’30 de la Cambridge. Alister Watson, odinioară secretar al „Apostolilor”, ajucat un rol major în conversia lui Blunt la marxism, devenind probabil un membru timpuriu al „cercului de cinci” al lui Burgess. La izbucnirea războiului, el s-a angajat la Amiralitate, ca ofiţer ştiinţific temporar, lucrând la radar şi proiectare inginerească. Principala lui activitate de

agent sovietic a avut loc după război şi în special după 1953, când s-a angajat ca ofiţer ştiinţific superior la Laboratoarele de Cercetare ale Amiralităţii de la Teddington, lucrând la un proiect ultrasecret, de mare interes pentru MGB, care viza detecţia submarinelor prin sonare subacvatice de joasă frecvenţă. într-o perioadă,

publicităţi după dispariţia lui Burgess, Blunt a acceptat să-i ceară iubitului lui Burgess, Jack Hewit, cheia de la apartamentul acestuia. înainte de a preda cheia la MI5, Blunt, cu consimţământul lui Modin, a petrecut câteva ore în locuinţa lui Burgess, îndepărtând materialul compromiţător din haotica colecţie de scrisori amoroase şi suveniruri, înghesuită în sertare şi în cutii de pantofi. Blunt reuşeşte să îndepărteze un număr de documente stânjenitoare, printre care ultimul avertisment al lui Philby care menţiona că atmosfera devine „foarte fierbinte”[102].

Cel de-al cincilea „magnific” John Cairqcross, nu a participat la organizarea evadării. De la război, el lucrase la Diviziile pentru Materiale de Apărare şi respectiv Personal, ale Trezoreriei, fără a avea Contact cu ceilalţi „magnifici”. Caimcross a impresionat atât pe Krotov cât şi pe Modin cu cantitatea de materiale furnizate[105]. El a fost în stare să-1 informeze pe Krotov în privinţa deciziei britanice de a construi bomba atomică. Având acces la bugetul Apărării, el a putut cunoaşte aspectele contabile ale proiectului de realizare a armei nucleare. în 1947, Cairncross este implicat îndeaproape în Actul pentru Substanţele Radioactive. Doi ani mai târziu el se afla în fruntea unei comisii care se ocupa de preliminariile financiare ale înfiinţării NATO[104]. Personalitatea lui colţuroasă i-a incomodat însă perspectivele de promovare.' în mai 1951, o greşeală a lui Blunt pune capăt carierei lui Cairncross de agent sovietic. Pe când scotocea în locuinţa lui Burgess, Blunt nu remarcă o serie de însemnări neiscălite, care descriau discuţii confidenţiale de la Whitehall în ajunul şi la începutul războiului. Sir John Colville, unul dintre cei menţionaţi în aceste însemnări, a reuşit să-l identifice pe autor în persoana lui Cairncross. MI5 începe supravegherea acestuia şi asistă la întâlnirile lui Cairncross cu controlorul său sovietic. La interogatoriile care au urmat la MI5, el a admis că a transmis ruşilor note confidenţiale, dar a negat că ar fi un spion. El şi-a dat demisia de la Trezorerie, lucrând mai mulţi ani în America de Nord şi apoi la Roma, la FAO (Food and Agriculture Organization). în 1964, Cairncross a făcut o confesiune completa în faţa MI5, însă cariera lui de agent s-a încheiat

datorită neglijenţei lui Blunt din 1951[,05].

După deconspirarea lui publică în 1979, Blunt admite că s-au exercitat presiuni asupra lui (de către Modin, pe care nu-1 identifică) pentru a-1 determina să fugă împreună cu Burgess şi Maclean[106]. Nedorind să schimbe împrejurimile prestigioase ale Institutului Courtauld cu realismul socialist al Rusiei lui Stalin, Blunt refuzase. Abia în 1964, MI5 obţine o confesiune completă de la el. Chiar şi atunci, dat fiind absenţa dovezilor necesare aducerii lui în faţa tribunalului, în schimbul mărturisirii i s-a acordat imunitatea.

Spre deosebire de Blunt, Philby avea şă fie suspectat imediat după fuga lui Burgess şi Maclean. Cauza imediată de suspiciune era asocierea sa cu Burgess, care locuise la Washington împreună cu Philby şi cu soţia acestuia.

Modin însă şi-a dat seama. Burgess se temea atât de tare de faptul că este urmărit el însuşi, încât i-a cerut lui Blunt să-i explice temerile sale lui Modin, pentru a nu lua contact direct cu acesta. Preocupat de starea de spirit a lui Burgess şi îndoindu-se de capacitatea lui actuală, de a face faţă unui interogatoriu, Modin exercită presiuni asupra acestuia, spre a-1 determina să fugă împreună cu Maclean[97].

S-au făcut multe speculaţii fără nici o bază reală, despre fuga împreună a lui Burgess şi Maclean. Adevărul este că MI5 şi Serviciul Special au omis să ţină sub supraveghere locuinţa din satul Tatsfield (între Kent şi Surrey) a lui Maclean, permiţându-i acestuia să evadeze[98]. Politica oficială de refuz a utilizării interceptărilor Venona în justiţie, făcea ca MI5 să aibă doar posibilitatea obţinerii unei mărturisiri, aşa cum se procedase în cazul Fuchs. Dar dacă nervii lui Maclean ar fi rezistat, cum ş-a întâmplat mai târziu cu Philby, această posibilitate ar fi fost spulberată. Insă Modin şi Centrul de la Moscova nu şi-au asumat acest risc.

Informaţia crucială în evadarea lui Maclean a provenit de la Philby, via Modin şi Burgess. Philby a relatat cântrolorului său că ofiţerul de legătură MI5 la Washington, Geoffrey Patterson trebuia să prezinte Londrei un raport despre investigaţiile de identificare a agentului Homer în data de 23 martie. El a dedus că interogatoriul lui Maclean trebuia să înceapă luni, 28 martie. Modin a declanşat imediat planul de evadare[99]. In data de 24 se cumpără bilete de vapor pentru Franţa. în seara de vineri 25, Burgess soseşte cu maşina la locuinţa lui Maclean, pe care îl găseşte aşezat la masă, servind cina preparată de soţia lui, cu ocazia aniversării împlinirii vârstei de 38 de ani. Prezentându-se soţiei lui Maclean,

Melinda, sub numele de Roger Styles, de la Foreign Office, Burgess insistă ca Maclean să plece imediat împreună cu el. Maclean urcă la etaj să-şi sărute copiii, dă soţiei sale o explicaţie confuză şi pleacă în mare viteză cu maşina lui Burgess. Cbnducând pe rând, ei reuşesc să ajungă la docurile din Southamton pentru a se îmbarca pe „Falaise", cu destinaţia St. Malo. în Franţa, ofiţerii MGB/KI îi înzestrează cu documente false, în baza cărora ei călătoresc mai întâi la Viena, apoi la Moscova[100].

Principala amintire a lui luri Modin despre Burgess şi Maclean în mai 1951, constă în starea de stres sub care se aflau cei doi. Amintirea despre Blunt este diferită. Krotov remarca în 1945 aceeaşi stare de stres, constatată de Modin la Burgess în 1951. Dar după şase ani de prestaţii ocazionale pentru MGB/KI combinate cu distincţii academice şi patronaj regal, Blunt era în revenire de formă. După fuga lui Burgess, deşi Modin remarcă la Blunt o anumită nervozitate, eî admiră profesionalismul rece cu care acesta a ştiut să stăpânească momentele critice. Modin avea să-i mărturisească lui Gordievski că a fost o onoare pentru el să lucreze cu Blunt"[11]. în perioada defecţiei lui Burgess şi Maclean, Blunt se bucura încă de toată încrederea foştilor săi prieteni de la MI5. Deoarece MI5 era reluctant la ideea oricărei

a lui Homer este „Gomer”, foarte apropiat de „Gore"[91]. La mijlocul lunii aprilie 1951, o altă decriptare Venona îl exclude pe Gore-Booth şi rezolvă misterul prin indicaţia că, pentru o anumită perioadă din 1944, Homer şi- a întâlnit controlorul NKGB de două ori pe săptămână la New York, unde s-a deplasat sub pretextul vizitării soţiei sale însărcinate - ceea ce i se potrivea lui Maclean, şi nici unui alt suspect[92]”.

Mai rămâneau câteva săptămâni de respiro pentru aranjarea evadării lui Maclean. Trebuiau căutate dovezile necesare acuzării lui Maclean de spionaj, complicate de decizia de a nu argumenta în faţa tribunalului cu decriptările Venona şi de aceea devenea obligatorie supravegherea lui Maclean de către MI5 o anumită perioadă de timp. După ce se sfătuieşte cu controlorul său, Philby hotărăşte să-i trimită lui Maclean un avertisment prin Burgess. Pentru acesta, poziţia de secretar al doilea la ambasada de la Washington, reprezenta ultima şansă de a mai face carieră în diplomaţie. După opt luni, devenise clar că această şansă dispăruse. In aprilie 1951 este expediat acasă, după o serie de escapade (neplanificate), care stârniseră mânia poliţiei statului Virginia, a Departamentului de Stat şi a ambasadorului britanic. In

ajunul plecării sale de la New York la bordul vasului Queen Mary, el cinează cu Philby într-un restaurant chinezesc, a cărui muzică oferea un bruiaj perfect, şi discută planul de fugă al lui Maclean[9]’. De comun acord cu Philby, în momentul sosirii în Anglia pe data de 7 mai, Burgess îl informează pe Iuri Modin, controlorul „celor cinci magnifici” asupra întregii situaţii. Modin era responsabil de implementarea planului de evadare. După cum a remarcat şi Gordievski el şi nu arogantul şi nepopularul rezident, Nikolai Rodin, a fost cel care a organizat defecţia lui Maclean[94].

De la mijlocul lui aprilie, Maclean nu a mai primit documente ultrasecrete. înţelegând repede că se află sub supraveghere şi că telefonul îi este ascultat, el nu a mai îndrăznit să ia contact cu Modin. Dar Burgess îi vine în ajutor. Imediat după întoarcerea în Anglia, în timpul unei vizite la Foreign Office şi aşteptându-se în orice moment să i se ceară demisia, Burgess reuşeşte să-i transmită un bileţel lui Maclean, care includea data şi locul de demarare a evadării[95].

La scurt timp după revenirea la Londra, Burgess primeşte cu poşta aeriană o scrisoare urgentă de la Philby, aparent referitoare la o maşină pe care el ar fi lăsat-o în parcarea ambasadei, dar încheindu-se cu avertismentul aproape necamuflat: „S-a făcut foarte cald aici”. Burgess era deja la capătul puterilor. După cum recunoaşte Philby mai târziu:

> „El era aproape de un colaps nervos, mai aproape decât ne-am fi imaginat oricare dintre noi. Cariera lui în Marea Britanie era terminată şi de aceea nu mai avea cum să fie util KGB-ului. Noi toţi eram atât de îngrijoraţi pentru Maclean, încât nu ne-am dat seama ce se petrece cu Burgess”[96].

„Ipoteza utilizării oricărui tip de armă este implicită în însăşi posesia armei respective”. Attlee aranjeazăîn mare grabă o călătorie la Washington această problemă şi altele tot privitoare la război cu preşedintele. Maclean a putut transmite Moscovei, prin Modin, atât briefing-ul întâlnirii, cât şi documentele Cabinetului referitoare la rezultate[82]. Astfel încât, pe la sfârşitul anului 1950, Stalin era convins că exista un pericol iminent de declanşare a celui de-al treilea război mondial®.

Războiul din Coreea îşi are originea în ambiţiile teritoriale nord-coreene şi mai puţin cele sovietice. în Occident însă, în iarna 1950-1951, se răspândeşte temerea că agresiunea din Coreea poate fi preludiul unei ofensive sovietice în Germania. Oficiul de Război avertizează Cabinetul britanic în februarie

1951: „Războiul este posibil în 1951 şi probabil în 1952”[84]. Interpretările lui Maclean şi Burgess au alimentat, pe de altă parte, suspiciunile sovietice[85]. Moscova, asemeni lui Maclean, a respirat uşurată în aprilie, când Truman l-a demis pe şeful Comaridamentului SUA în Coreea, generalul Douglas MacArthur, principalul susţinător al escaladării războiului în China. însă chiar în momentul în care MacArthur era înlăturat de la comandă, cariera de agent sovietic a lui Maclean era brusc pusă în pericol.

Căderea lui Maclean rămâne, din perspectiva KGB, cea mai păgubitoare consecinţă a acţiunii Venona. După cum se ştie, Philby a luat cunoştinţă de decriptările Venonei după numirea sa în funcţia de reprezentant SIS la Washington în octombrie 1949. Datorită cunoaşterii din interior a operaţiunilor sovietice, el a dedus înaintea tuturor că agentul sovietic cu numele de cod Homer era Maclean. Şi totuşi, au durat încă opt luni până la identificarea acestuia de către serviciile secrete britanice[86]. Lotul iniţial de suspecţi, despre care Harold Macmillan[87] a spus că includea mai multe mii de nume, includea mai multe persoane care ar fi putut avea acces la comunicaţiile secrete transatlantice[88]:

Cu toate că Venona i-a provocat lui Philby, după cum el însuşi admite, „o adâncă anxietate”, era totuşi limpede că Maclean nu era în pericol imediat Controlorul lui sovietic i-a transmis că Moscova a decis ca „Maclean să rămână la postul său cât mai mult timp posibil”, elaborându-se între timp planurile de salvare a acestuia „înainte ca plasa să se strângă în jurul lui”[89]. Plasa nu a început să se strângă până în iama 1950-1951. Spre sfârşitul anului 1950, lista suspecţilor se redusese la 35 de nume. La începutul lui aprilie rămăseseră numai nouă[90]. Philby se preface că dă o mână de ajutor la vânarea lui Homer, atrăgând atenţia asupra unei referinţe uşor confuze a defectorului dinainte de război, Kriviţki, privitoare la un agent sovietic din cadrul Foreign Office, de familie bună, educat la Eton şi la Oxford, care ar fi putut să fie Paul Gore-Booth, distins clasicist, căruia numele codificat de Homer părea a i se potrivi cu atât mai mult, cu cât forma rusă

„îndoctrinat” cu Venona în septembrie 1949, în ajunul trimiterii lui la Washington ca ofiţer de legătură al SIS şi transmisese un avertisment de urgenţă. De fapt, Venona nu avea să furnizeze nimic compromiţător pentru Burgess înainte de defecţia acestuia în 1951. Dar în toamna anului 1949, el a

fost timorat de grija că ar putea fi descoperit în orice moment. Donald Maclean a reacţionat la fel de prost ca şi Burgess la vestea pericolului reprezentat de Venona. In cazul său pericolul părea mult mai imediat. La scurt timp după „îndoctrinarea” sa, Philby şi-a dat seama că agentul sovietic încă neidentificat, cu numele de cod Homer, menţionat îri mod repetat în textele descifrate ale Venonei, nu putea fi altul decât Maclean[78].

Numirea lui Maclean la Cairo în octombrie 1948, în funcţia de consilier şi şef al Cancelariei, la vârsta de numai 35 de ani, părea a-1 situa pe calea conducând în vârful serviciului diplomatic. Dar un an mai târziu, el consideră pericolul deconspirării sale prea mare pentru a fi suportat. Deşi munca prestată de el conservă un înalt profesionalism, abuzul de alcool îi subminează autocontrolul. Vechiul lui prieten şi tovarăş de băutură, Philip Toynbee, îl vede în stare de criză, „atunci când vasul fricii reprimate se umpluse”. In mai 1950, cei doi fac un chef monstruos, apoi năvălesc în apartamentul a două tinere care lucrau la ambasada SUA, le răvăşesc dormitorul, apoi pornesc la distrugerea sălii de baie. Acolo, îşi aminteşte Toynbee mai târziu, „Donald ridică o oglindă mare deasupra capului şi o trânteşte în cada care, spre uimirea şi amuzamentul meu, se sparge în două, pe când oglinda rămâne intactă”. Câteva zile mai târziu, Maclean este expediat la Londra, unde Foreign Office-ul îi acordă concediu toată vara şi îi plăteşte un tratament psihiatric, în urma căruia primeşte diagnosticul de suprasolicitare, probleme maritale şi homosexualitate refulată. Toamna, aparent însănătoşit, el devine şeful biroului american de la Foreign Office, unde va desfăşura o activitate de o meticuloasă eficienţă[79].

Impactul la Moscova al informaţiilor procurate de Maclean şi Burgess a atins nivelul maxim după izbucnirea războiului din Coreea în iunie 1950. Adjunctul lui Maclean la biroul american, Robert Cecil, a conchis că documentele oferite Kremlinului de către Maclean „au avut o inestimabilă valoare rezidând în informarea Chinei şi a Coreei de Nord asupra strategiei şi poziţiilor de negociere”[80]. Poate pentru prima şi ultima dată în cariera lui diplomatică, Maclean manifestă într-o minută oficială, simpatie deschisă pentru frusta analiză stalinistă a scopurilor agresive inerente ale capitalului financiar american. Există, spunea el, „oarecare accent” pe argumentul că economia americană este acum atât de angrenată în maşina militară, încât orice război este preferabil recesiunii provocate de demobilizare[81]. Deşi acest gen de absurdităţi staliniste au avut un ecou redus la Whitehall la

sfârşitul anului 1950 se înregistra o preocupare generală pentru orientarea politicii americane. în decembrie, preşedintele dă un răspuns imprudent întrebării privitoare la utilizarea bombei atomice în conflictul din Coreea:

un local de noapte din Soho; el l-a găsit inconştient pe podea, cu sânge închegat pe faţă şi pe cap[72].

Dar Burgess era încă în stare să facă uz de şarmul şi strălucirea anilor săi de tinereţe de la Cambridge. La sfârşitul anului 1947, probabil intenţionând să scape de el, McNeil îl recomandă pe Burgess subsecretarului parlamentar la Foreign Office, Christopher Mayhew, care organiza pe atunci Departamentul de Cercetări Informative (IRD), destinat a contracara „arma de război psihologică” a Uniunii Sovietice. Mayhew a Scut ceea ce el însuşi a definit mai târziu drept „o extraordinară greşeală”. „L-am examinat pe Burgess. El a Scut dovada unei uimitoare cunoaşteri a metodelor comuniste de subversiune şi desigur că l-am angajat rapid”'[9]. Burgess a Scut turul ambasadelor britanice, „vânzând marfa” IRD-ului şi compromiţând în mod simultan noul departament, prin punerea la dispoziţia ofiţerului său de legătură sovietic, Iuri Modin, a tuturor planurilor de acţiune ale IRD. Corul de proteste din partea ambasadelor care reclamau comportamentul nediplomatic al lui Burgess, îl determină pe Mayhew să- 1 excludă din IRD[71]. Printre acei prieteni care aveau încă încredere în el, se numără şi David Footman, şef al informaţiilor politice din SIS. La scurtă vreme după ruptura dintre Tito şi Moscova în 1948, un ofiţer din departamentul lui Footman sugerează elaborarea unui chestionar privitor la activitatea Cominformului care să-i fie prezentat lui Tito de către ambasadorul britanic la Belgrad. „MinunaS idee!” spune Footman. „Du- te şi vorbeşte cu Guy”. Ofiţerul SIS şi Burgess pregătesc o lisS de întrebări spre a fi trimisă la Belgrad. Răspunsul lui Tito a intrigat Centrul de la Moscova şi probabil l-a delectat pe Footman[75].

în toamna anului 1948, Burgess a fost transferat la Departamentul pentru Orientul îndepărtat, unde a rămas până când a fost trimis la ambasada de la Washington ca secretar al doilea „în august 1950. De acolo, el a furnizat Moscovei informaţii asupra politicii britanice în Republica Populară Chineză (fondată în 1949) şi în Coreea, în perioada premergătoare izbucnirii războiului în iunie 1950. Cu toate că era doar ofiţer de rangul patru, Burgess a avut acces regulat la rapoartele informative ale Comitetului Mixt de Informaţii, ale Oficiului de Război şi ale Comandamentului Suprem Aliat

de la Tokio[76]. Zilele sale la Foreign Office erau totuşi numărate. O călătorie în Gibraltar şi Tanger în toamna lui 1949, se transformă în ceea ce Goronwy Rees avea să numească „o sălbatică odisee de indiscreţii: printre acestea, omisiunea de a-şi achita notele de plată, identificarea în public a unor ofiţeri MI5 şi SIS, beţii în localuri de noapte, cu cântece de genul „Băieţeii sunt ieftini azi, mai ieftini decât ieri”. Burgess însuşi a fost surprins că nu l-au arestat la întoarcere[77].

Centrul a tras concluzia, probabil corectă, că deriva în care se afla Burgess în toamna anului 1949 se datora şocului suportat la descoperirea că există riscul de a fi identificat prin interceptările Venoqei. Philby fusese

pe care calităţile lui ar fi meritat-o. Rezidentul londonez între anii 1943- 1947 Konstantin Mihailovici Kukin, a prosperat în reflexul gloriei lui Krotov şi datorită modului imaginativ în care a condus rezidenţa, câştigându-şi aprecierea Centrului. La înfiinţarea Comitetului de Informaţii, în toamna anului 1947, Kukin a fost promovat în fruntea Direcţiei întâi (Anglo-Americane). Portretul său se află acum în Sala Amintirii de la KGB[68]. Portretul succesorului lui Kukin, Nikolai Borisovici Rodin (alias Korovin), rezident între 1947 şi 1952, şi între 1956 şi 1961, nu apare în Sala Amintirii. Rodin a reprezentat aproape stereotipul unui arogant „aparatcik” care-şi trata subordonaţii cu dispreţ, sigur că activitatea rezidenţei îi garanta reputaţia la Centru. Krotov este înlocuit la conducerea celor cinci şi a celorlalţi agenţi ai rezidenţei de către Iuri Ivanovici Modin, ofiţer PR (informaţii politice), staţionat la Londra din 1947 până în 1953 şi din 1955 până în 1958. Modin (nume de cod Peter) a fost unul dintre cei mai abili controlori de agenţi din istoria KGB-ului. Ca decan al Facultăţii Numărul Unu (informaţii politice) a Institutului Andropov, la începutul anilor ’80, el îl califică pe Rodin în prelegerile sale drept o arogantă, pretenţioasă nulitate[69].

Timp de câţiva ani după război, Burgess, Maclean şi Philby se află toţi în poziţii care le îngăduie furnizarea de informaţii secrete americane şi britanice. în conformitate cu un raport de evaluare a daunelor provocate de defecţia lui Burgess şi Maclean al Şefilor de Personal Mixt al SUA

> „în domeniul planificării americano-britanico-canadiene pe probleme de energie atomică, al planificării şi politicii americano- britanice postbelice în Europa, toate informaţiile până în momentul fugii (1951, a celor doi) au ajuns în mâinile sovieticilor... Toate codurile şi cifrurile

britanice şi probabil o parte din codurile diplomatice americane, existente până la 15 mai 1951, sunt în posesia sovieticilor şi nu mai pot fi utilizate”[70].

După cum reiese din declaraţiile soţilor Petrov, defectori din KGB în 1954, dosarele cu documentele furnizate de Burgess şi Maclean erau atât de numeroase, încât multe nici nu au mai fost traduse'[1].

Atât Burgess, cât şi Maclean s-au resimţit totuşi mult mai mult de pe urma eforturilor de a duce o viaţă dublă în timpul războiului rece, decât în perioada când Marea Britanie şi Uniunea Sovietică au fost aliaţi de război. Când George Carey-Foster, şeful serviciului embrionar de securitate al Foreign Office îl întâlneşte pentru prima dată pe Burgess în 1947, el este frapat de „aspectul dezordonat şi (de obrazul) nebărbierit al acestuia. El mirosea atât de puternic a alcool încât am întrebat cine este şi ce slujbă îndeplineşte”. După cum spune Goronwy Rees, el devenise şi dependent de droguri. Carey-Foster a primit numeroase reclamaţii asupra „comportamentului imoral” al lui Burgess. Fred Warner, care lucra împreună cu el, a trebuit să-l recupereze pe Burgess într-o dimineaţă, dintr-

Vest în noiembrie 1949 pentru a trăi împreună cu iubita lui nemţoaică. El a fost urmărit în Germania Occidentală de MGB, care a practicat ameninţările împotriva familiei lui din Germania, pentru a-1 recruta ca agent. La instrucţiunile MGB, e) s-a asociat NTS, devenind în scurtă vreme instructor la şcoala NTS pentru agenţi infiltraţi în Ucraina şi consultant în domeniul informaţiilor militare americane. El a fost întâmplător descoperit, după ce radio Moscova a anunţat în mai 1953 execuţia a patru agenţi NTS pe care el îi trădase[61]. Dar şi în acest caz, Centrul a refuzat să folosească diversiunea drept un canal de alimentare a Vestului cu cantităţi semnificative de informaţii false[62].

Agentul din Occident care a acordat cel mai mare sprijin diversiunii MGB la frontierele Uniunii Sovietice a fost Kim Philby. In calitate de comandant de staţie SIS în Turcia, între anii 1947 şi 1949, el a fost capabil să deconspire agenţii care treceau frontiera rusă, precum şi contactele şi familiile acestora din Uniunea Sovietică[63]. Ca reprezentant al SIS la Washington, din 1949pânăîn 1951, legăturile lui de serviciu cu CIA i-au permis să furnizeze ofiţerului său sovietic o^ mate cantitate de detalii asupra operaţiunilor americane şi britanice. In Albania, el a alertat MGB/KI cu privire la primele debarcări navale finanţate de SIS în vara anului 1950 şi la

primele paraşutări ale CIA în noiembrie 1950[64]. Philby participă la numeroase conferinţe ale serviciilor anglo-americane de informaţii, printre care se numără şi cea din februarie 1951, când Harry Carr efectuează prima sa vizită în Statele Unite, pentru a coordona operaţiunile SIS/CIAîn statele baltice. După cum reiese din memoriile lui Philby, „vizita sa (a lui Carr) s- a încheiat în mod dezastruos, Carr şi oponenţii săi din CIA aruncându-şi acuzaţii reciproce de minciună”[63]. Relatarea lui Philby este o simplă dezinformare. Carr îi va scrie unui ofiţer CIA, care fusese prezent la reuniune, cerându-i să-şi exprime poziţia faţă de versiunea lui Philby despre acea conferinţă. Amândoi au căzut de acord asupra faptului că atmosfera de la masa conferinţei a fost deosebit de cordială[66]. Philby nu a rezistat întotdeauna tentaţiei de a se lăuda în memoriile sale cu marele număr de agenţi pe care i-a trădat. în primăvara anului 1951, de exemplu, el a dat controlorului său „informaţii precise” despre trei grupuri de câte şase agenţi care au fost capturaţi după paraşutarea lor în Ucraina. Philby comentează cu o ironie macabră: „Nu ştiu ce s-a întâmplat cu acele grupuri. Dar pot face supoziţii informate”[6'].

Serviciile de spionaj sovietice continuă aşadar să primească în flux continuu un volum impresionant de informaţii din Vest, din partea reţelelor sale de agenţi străini. Patru din cei „cinci magnifici” (Philby, Maclean, Burgess şi Caimcross) rămân activi până în 1951. De la sfârşitul anului 1944 până la sfârşitul anului 1947, toţi cei patru sunt controlaţi în Marea Britanie cu o enormă energie şi eficienţă, de către Boris Mihailovici Krotov (născut Krotenschild), a cărui origine evreiască îi va bloca mai târziu cariera,

de rezistenţă din Europa de Est, sprijină falsa WiN cu armament, aparatură radio şi monede de aur, totul, transmis prin paraşutare. Totuşi, ca şi în republicile baltice, diversiunea WiN nu a fost integral exploatată, din punctul de vedere al intoxicării cu informaţii false. Afirmaţiile că WiN a furnizat fotografii dramatice prezentând fictive atacuri de guerilă asupra unor staţii de poliţie şi tancuri sovietice, în scopul susţinerii sprijinului CIA, sunt probabil eronate. Este de presupus că rapoartele produse de WiN au fost colaţionate la Londra sau la Paris, pe baza unor extrase din publicaţiile de la Varşovia. Frank Wisner, şeful Oficiului de Coordonare a Poliţiei, care furniza acoperirea CIA, era totuşi ferm convins că WiN reprezenta o ameninţare serioasă pentru regimul

comunist. El a conchis cu superficialitate, că WiN nu avea nevoie decât de armament antitanc „pentru a scoate Armata Roşie din Varşovia”.

Solicitările WiN de asistenţă americană au crescut din ce în ce mai mult, culminând cu cererea de a se paraşuta un general SUA pentru a sprijini organizarea rezistenţei poloneze. Apoi, în decembrie 1952, MGB hotărăşte să expună diversiunea. O emisiune de două ore la radioul polonez relevă că un milion de dolari trimişi de CIA pentru WiN, în ultimii ani, a ajuns în mâinile autorităţilor poloneze. Aşa-zişii lideri WiN, în realitate ofiţeri UB, au „mărturisit” că, în urmă cu doi ani, ei au înţeles că sprijinul primit consta numai în „persoane a căror valoare morală este nulă”, din moment ce „agenţii care ne-au fost trimişi erau nişte aventurieri, interesaţi de obţinerea de câştiguri materiale”. Realizând că este imposibil să fie combătută „puterea populară... fără a acţiona în acelaşi timp împotriva intereselor naţiunii poloneze”, ei au decis să nu mai „recruteze tineri depravaţi... Faza finală a activităţii noastre a constat în eforturile de a paraliza tentativele americanilor şi ale emigraţiei de a dezvolta spionajul şi activitatea lor subversivă în Polonia:

„Nu a existat nici o crimă în Polonia după război... în care spionajul Statelor Unite să nu-şi fi vârât degetele şi dolarii... Monopoliştii din Wall Street nu au neglijat nici o şansă de a face rău ţării noastre”[58]. Principalul centru al rezistenţei postbelice la stalinism în Uniunea Sovietică a fost Ucraina. în 1947, Organizaţia Naţionaliştilor Ucraineni (OUN) a făcut afirmaţia, fără îndoială exagerată, că are sub arme 100000 de partizani[59]. în acea perioadă, SIS şi CIA au început operaţiunile în Ucraina în 1949, însă rezistenţa efectivă de durată a fost înfrântă. Atât OUN cât şi Alianţa Naţională a Muncii (NTS) rivală - o organizaţie social- democrată a emigraţiei, favorizată de CIA, a'fost penetrată de MGB. Primii agenţi SIS, paraşutaţi în Ucraina pentru a lua contact cu OUN în 1949, au fost capturaţi de către MGB; la fel au păţit şi alte două grupuri în anul următor[80]. Baza MGB de la Karlshorst, în suburbiile Berlinului, *a reuşit de asemenea penetrarea bazelor NTS din Germania. Unul dintre cei mai eficienţi agenţi ai săi a fost un ofiţer al armatei sovietice, care a fugit în

viitoare. în cursul anului 1950, un alt fals grup de partizani, cu numele codificat Roberts, a luat contact cu SIS. Operaţiunile CIAîn statele baltice, bazate în special pe paraşutări, au căzut pradă unor diversiuni similare[33].

Oportunitatea creată de diversiunile lui Maxis şi Roberts nu

a fost niciodată exploatată integral. în timpul celui de-al doilea război mondial, informaţiile britanice au utilizat sistemul dublu încrucişat, bazat pe agenţi ai Abwehrului „racolaţi”, pentru a alimenta dezinformarea germanilor care, după debarcarea din ziua Z au determinat pe Hitler şi pe acoliţii săi să comită greşeli de conducere într-un moment crucial. Centrul de la Moscova însă, a refuzat alimentarea SIS prin Lukasevics cu orice gen de informaţie. Când Londra a reproşat grupurilor lui Maxis şi Roberts că nu furnizează mai multe informaţii, acestea au răspuns că ei sunt luptători pentru libertate şi nu spioni[54].

Suspiciunea SIS faţă de cele două grupuri atinge momentul culminant în 1954, când Secţiunea Ştiinţifică a SIS a solicitat o probă de apă dintr-un râu în vecinătatea căruia se presupunea că există o centrală nucleară. Proba s-a dovedit a fi atât de puternic radioactivă încât nu putea proveni decât din interiorul unui reactor. Prima reacţie a SIS a fost de uimire în faţa unei asemenea crase erori comise de KGB, în caz că era vorba de o diversiune. A doua reacţie a fost că, într-adevăr, despre aşa ceva era vorba. O investigaţie ulterioară a KGB a relevat o serie de alte erori - printre care faptul că traseul pe care agentul a pretins că l-a urmat, trecea pe lângă un aeroport militar important, fără a fi făcut menţiune în raportul său de acest detaliu semnificativ.

Ancheta a mai relevat de asemenea, că un număr de agenţi infiltraţi în rândurile partizanilor au deconspirat diversiunea la SIS[55]. în final, KGB a obţinut o victorie propagandistică, dar nimic mai mult. Agenţii emigraţi debarcaţi în republicile baltice (un număr aproximativ de 25 de persoane, între 1949 şi 1954) nu au avut nici cea mai mică şansă de a perturba ordinea Stalinistă.

Operaţiunea de diversiune l-a lansat pe Lukasevics într-o carieră care avea să-i aducă rangul de general KGB[56]. în noiembrie 1987, el apare la televiziunea letonă, împreună cu un Kim Philby îmbătrânit, cu ocazia celebrării împlinirii a 70 de ani de la revoluţia bolşevică, făcând afirmaţia pe de-a întregul falsă, fapt ştiut de amândoi, că demonstraţiile naţionaliste din ţările baltice fuseseră inspirate de SIS[57].

O altă operaţiune diversionistă de mare amploare s-a produs în Polonia, în 1947, MGB asistat de UB-ul polonez, reuşeşte să elimine ultimele rămăşiţe active ale armatei naţionale poloneze, sub denumirea nouă de Wolnosc i Niepodleglosc (WiN: „Libertate şi Independenţă”). în 1948, UB, acţionând la instrucţiunile consilierilor săi sovietici, reînvieri versiune trucată a WiN şi anunţând în 1949 pe

sprijinitorii de la Londra că WiN există încă. La începutul anului 1950, CIA, care practica o politică de sprijinire a mişcărilor

alături de el, în martie 1946, afirmând că este un partizan leton căruia i se predaseră aparatura şi cartea de coduri cu puţin înainte de capturarea agenţilor. Cu toate că a durat o bucată de vreme până când Bergmanis a câştigat încrederea SIS, transmisiile lui au marcat începutul unei diversiuni care a reuşit să submineze toate operaţiunile SIS în ţările baltice[51].

La sfârşitul anului 1946 s-a produs un nou dezastru leton. Rihards Zande, un agent SIS paraşutat în august, a avut dificultăţi cu aparatul de transmisie radio, fiind consiliat în noiembrie de staţia SIS de la Stockholm să ia contact cu Bergmanis. „întâlnirea a fost încununată de succes" a raportat Zande lui Eriks Tomsons, care fusese paraşutat împreună cu el. „Sunt satisfăcut că Bergmanis nu se află sub control MGB". Superiorii lui Lukasevics, temându-se încă de o escaladare a spionajului britanic, dacă Zande şi Tomsons rămâneau în libertate, nu au avut curajul să se lanseze într-o operaţiune de diversiune mai amplă. în martie 1947, Bergmanis transmite la Londra, după dictarea lui Lukasevics: „Mare dezastru. Zande şi Tomsons arestaţi. Eu am scăpat, dar mi-e frică de interogarea lui Zande. Toate activităţile întrerupte. Vă voi contacta când va fi totul în siguranţă"[52].

Puţine luni mai târziu, Lukasevics reia diversiunea prin recrutarea unui naţionalist leton, Vidvuds Sveics, în vederea penetrării grupurilor de partizani antisovietici. în octombrie 1948, Sveics „evadează" către insula suedeză Gotland, prezentându-se drept partizan leton, şi alipindu-se grupului de refugiaţi antrenat de SIS şi de suedezi pentru operaţiuni de spionaj în statele baltice. în mai 1949, el este debarcat la frontiera letono- lituaniană împreună cu cinci agenţi SIS veritabili, pe care-i trădează MGB- ului; ei au fost împuşcaţi după foarte puţin timp. Sveics a supravieţuit pentru a continua penetrarea rezistenţei letone şi pentru a raporta MGB-ului despre legăturile sale cu SIS. Şase luni mai târziu, alţi doi agenţi SIS, Vitolds Berkins şi Andrei Galdins au fost debarcaţi în Letonia. Deşi debarcarea lor a rămas neobservată, ei s-au deConspirat singuri aproape imediat, contactându-1 pe Bergmanis care i-a cazat într-o pretinsă „locuinţă sigură", pusă la dispoziţie de către MGB. Berkis şi Galdins au anunţat că ei erau primii, din noul val însărcinat cu contactarea liderilor de partizani. De atunci înainte, la interval de şase luni, agenţii au fost debarcaţi de pe un fost vas de război

german, cu un căpitan german şi având o viteză maximă de 45 de noduri, operând sub acoperirea Serviciului de Protecţie al Comisiei Britanice de Control al Pescuitului. Lukasevics a insistat asupra necesităţii de a crea o mişcare de rezistenţă simulată după modelul „încrederii” şi de data aceasta şefii şi-au dat acordul, refuzat cu doi ani în urmă. în iarna anului 1949-1945, un fals grup de partizani, condus de maiorul Alberts Bundulis al MGB a fost antrenat în pădurile de la Kurzeme. în mai 1950, Berkis şi Galdins s-au alăturat câmpului. Cam în acelaşi timp, un alt agent SIS, Jonas Deksnys, a fost racolat de MGB, iar unul dintre agenţii lui Lukasevics, Jan Erglis, a plecat la Londra pentru discutarea operaţiunilor

acelaşi post la MGB din 1946 până în 1949. Vyshinski a participat în mai mică măsură la afacerile KI, predând conducerea la doi funcţionari superiori din Ministerul de Externe: întâi, lui Iakov Alexandrovici Malik, apoi lui Valerian Zorin; nu există dovezi că vreunul din ei ar fi jucat mai mult decât un rol de reprezentare la conducerea KI[49].

în ciuda parţialei distrugeri de după război a reţelelor de agenţi sovietici şi a confuziei administrative intermitente la Centrul de la Moscova, conflictul de spionaj Est-Vest în primii ani ai războiului rece rămâne o competiţie unilaterală. în timp ce Moscova păstrează grupuri active de agenţi în Occident, Occidentul nu posedă nici unul la Moscova. Pentru a- şi crea primele reţele de agenţi de după război în URSS, SIS şi mai târziu CIA, se concentrează asupra penetraţiei dincolo de frontierele sovietice prin utilizarea grupurilor de partizani rezistenţi împotriva puterii staliniste. Majoritatea tentativelor de penetrare dinspre statele baltice în nord şi dinspre Turcia în sud au căzut victimă aceluiaşi tip de diversiuni ca cele utilizate în anii ‘20[50].

Reprezentantul postbelic al SIS pentru zona nordică, Harry Carr, fost comandant de staţie la Helsinki, înainte de război şi în post la Stockholm pe aproape toată perioada' războiului, considera că spaţiul ideal de penetrare SIS în Uniunea Sovietică erau statele baltice. La puţin timp înainte de sfârşitul războiului cu Germania, el furnizase aparatură radio pentru doi agenţi infiltraţi în Letonia pentru luarea de contact cu partizanii locali. S-a convenit că „preluarea” informaţiei se va efectua împreună cu SIS. în noaptea de 15 octombrie 1945, o vedetă rapidă a SIS transportând alţi patru agenţi letoni a fost scufundată în apropiere de coastele Curlandei. Agenţii s-

au luptat să o eşueze pe ţărm, dar în următoarea zi, majoritatea echipamentului lor a fost regăsit spălat de valuri, de către o patrulă de coastă. După câteva săptămâni, ei au fostîncercuiţi şi capturaţi de NKGB, însă înainte de aceasta, operatorul lor radio raportase la SIS sosirea lor. în timpul războiului, NKGB-ul, ca şi britanicii, folosise agenţii germani capturaţi pentru transmiterea prin radio a unor mesaje de diversiune la sediile acestora. Maiorul Janis Lukasevics, un ofiţer în vârstă de 35 de ani al Departamentului de Contrainformaţii al NKGB-ului leton a propus utilizarea agenţilor emigraţiei capturaţi în scopuri similare. Propunerea lui Lukasevics a fost luată în consideraţie, dar la momentul respectiv, agenţii letoni fuseseră torturaţi de anchetatorii NKGB, într-un mod atât de brutal, încât nu mai puteau fi folosiţi. O altă dificultate consta în faptul că lunga perioadă de „tăcere radio” după capturarea agenţilor, stârnise în mod inevitabil suspiciunile SIS. în schimb, Lukasevics a obţinut permisiunea ca un alt operator radio al partizanilor, Augusts Bergmanis, eliberat din închisoare în schimbul cooperării sale, să folosească aparatura radio şi codurile SIS capturate. Bergmanis a început să transmită, cu Lukasevics

respectiv incompetenţă, Paniuşkin a preluat direct controlul operaţional al rezidenţei pentru un an. Următorul rezident la Washington, Nikolai Alekseevici Vladikin (1950-1954) a evitat disputele majore cu Paniuşkin ori cu Centrul. Paniuşkin însuşi avea să devină mai târziu şeful Direcţiei întâi Centrale al KGB (Informaţii Externe)'[14].

Din 1947 până în 1949, vicepreşedintele KI în perioada lui Molotov, însărcinat cu operaţiunile curente, a fost Piotr Vasilievici Fedotov, care i-a urmat lui Fitin în fruntea INU îndată după război. Fedotov avea reputaţie de intelectual[45]. Un alt defector de la KGB, Iuri Nosenko, credea că aparenta flexibilitate a lui Fedotov provenea, nu din intelectualismul său, ci din indecizie; după cum afirma Nosenko, el avea obiceiul de a lăsa dosarele pe birou câte două-trei luni, până să ia o hotărâre în privinţa lor[46].

KI a încercat să unifice intercepţia şi decriptarea cu spionajul cu agenţi. Secţiunea externă a Direcţiei a V-a a MGB (Cifru) a fost combinată cu corespondenta sa din GRU, pentru a forma al Şaptelea Departament al KI sub conducerea fostului şef de la MGB, colonelul Aleksei Şcekoldin. KI a fost însă instabil încă de la naştere. Aproape toate departamentele erau conduse de foşti ofiţeri INU, iar personalul se plângea

mereu că informaţiile militare fuseseră reduse la un rol subordonat. în vara anului 1948, după o dispută prelungită cu Molotov, mareşalul Nikolai Alexandrovici Bulganin, ministru al Forţelor Armate, a reuşit să îndepărteze tot personalul informativ militar din KI şi să-l reintegreze GRU. Probabil cu ajutorul lui Beria, Abakumov, şeful MGB, porneşte într-o lungă campanie de recuperare a controlului asupra rămăşiţelor KI. La sfârşitul anului 1948, Departamentul Consilierilor Democraţiilor Populare revine în cadrul MGB. Aşa au procedat toţi ofiţerii KI care lucrau în EM (emigraţia rusă) şi în SK (coloniile sovietice în străinătate).

Totuşi, KI a păstrat controlul asupra celei mai mari părţi a colectării non-militare de informaţii, până în 1951, când a fost reabsorbit de MGB[47].

în 1949, Molotov, ieşit din graţiile lui Stalin, este înlocuit atât din funcţia de ministru de externe cât şi din cea de preşedinte al KI, de către Andrei Vîşinski, brutalul procuror din procesele publice, care devenise în 1943 prim-adjunctul lui Molotov. Stilul managerial al lui Vîşinski era calchiat după cel al lui Beria, căruia îi purta o admiraţie sicofantică. După cum îşi amintea Gromîko, acest respect era evident şi la telefon: „îndată ce auzea vocea lui Beria, Vîşinski sărea în picioare, plin de respect Conversaţia însăşi avea ceva neobişnuit. Vîşinski era umil ca un servitor în faţa stăpânului său”[48]. Sub conducerea lui Vîşinski, influenţa lui Beria asupra KI a crescut în mod dramatic. Contemplativul, uneori nehotărâtul Fedotov, pe care Molotov îl însărcinase cu operaţiunile curente ale KI, îşi conservă poziţia de vicepreşedinte. Dar în locul lui devine primvice-preşedinte mai brutalul şi mai .hotărâtul Serghei Romanovici Savcenko, un protejat al lui Beria, care fusese şeful NKVD-ului din Ucraina în timpul războiului şi a rămas în

Scepticismul privitor la vinovăţia soţilor Rosenberg a fost stimulat şi datorită refuzului continuu, de ambele părţi ale Atlanticului, de a se face orice referire la Venona în faţa tribunalului, din raţiuni de securitate. Secretul nu a fost făcut public până în anii ’80, însă nici atunci nu a fost recunoscut oficial de către Marea Britanie sau de către Statele Unite.

Primii ani ai războiului rece şi acţiunea Venona coincid cu o perioadă de mare confuzie în organizarea operaţiunilor secrete sovietice în străinătate. Confuzia a derivat în parte din luptele interne pentru putere de la Kremlin şi în parte din înfiinţarea în iulie 1947 a Agenţiei Centrale de Informaţii CIA. Rapoartele elaborate de rezidentul MGB la Washington,

Grigori Grigorievici Dolbin şi de ambasadorul sovietic Aleksandr Semionovici Paniuşkin au fost studiate îndeaproape de Stalin şi de Politburo[41].

Scopul originar al CIA era de a coordona şi de a evalua informaţia străină din toate sursele. Cu toate că acest scop nu a fost niciodată realizat pe deplin, Molotov a argumentat convingător că un sistem unificat, civil şi militar de informaţii externe ar conferi Statelor Unite un avantaj net asupra sistemului sovietic fragmentat. Soluţia, a spus el, ar consta în combinarea directoratelor pentru informaţii externe ale MGB şi ale GRU sub un singur acoperiş. Propunerea lui Molotov prezenta pentru Stalin avantajul de a slăbi influenţa lui Beria asupra Securităţii (Abakumov, protejatul lui Beria era şeful MGB). In toamna anului 1947, Direcţiile MGB şi GRU pentru relaţii externe se unesc într-o nouă agenţie, numită Comitetul de Informaţii, pe scurt KI.

Situat în mod formal sub controlul Consiliului de Miniştri, numirea lui Molotov în fruntea acestui organism determină un control major al Ministerului de Externe asupra operaţiunilor externe sovietice. Molotov a numit ambasadorii sovietici din majoritatea capitalelor europene în funcţia de rezidenţi legali cu autoritate asupra rezidenţilor civili (foşti MGB) şi militari (foşti GRU)[42].

In viziunea viitorului defector, Ilya Djirkvelov, „aceasta a provocat o mare confuzie. Rezidenţii, ofiţerii de carieră de informaţii au recurs la incredibile subterfugii pentru a evita informarea ambasadorilor asupra muncii lor, din moment ce diplomaţii aveau numai o perspectivă de amatori asupra problemelor de spionaj...”[43] Anumiţi diplomaţi însă, şi-au asumat personal sarcina unor operaţiuni de informaţii. In fruntea acestora s-a aflat Aleksandr Paniuşkin, ambasadorul sovietic la Washington între anii 1947 şi 1951, care s-a implicat activ în războiul secret împotriva „principalului adversar”. După confuzia provocată de rechemarea lui Grigori Dolbin, rezident la Washington din 1946 până în 1948 şi a succesorului acestuia, Gheorghi Sokolov, rezident din 1948 până în 1949, din motive de boajă şi

în perioada arestării lui Fuchs, un alt spion atomic, Bruno Pontecorvo, lucra de asemenea la Harwell. Investigaţiile serviciilor de securitate care au urmat deconspirării lui Fuchs au relevat faptul că Pontecorvo avea o serie de apropiaţi comunişti, dar nu au adus dovezi ale implicării sale în spionaj[37]. Când au început arestările de spioni atomici în

Statele Unite în vara anului 1950, Centrul a decis totuşi evacuarea lui Pontecorvo şi a familiei sale în Uniunea Sovietică, pe un traseu sigur prin Finlanda. Pontecorvo şi- a continuat cariera în fizica nucleară, obţinând două Ordine Lenin şi dezminţind în mod public orice implicare în spionajul atomic[38].

Acţiunea Venona a produs şi dovezile care au condus la arestarea spionilor atomici americani, Julius şi Ethel Rosenberg. în februarie 1950, un nou mesaj din 1944 al NKGB este descifrat, în el făcându-se referiri la un agent cu o funcţie măruntă la Los Alamos. Alte elemente conduc la identificarea acestui agent, în persoana lui David Greenglass, fratele lui Ethel Rosenberg, care-şi recunoaşte rolul în spionaj în anul 1950, implicându-1 şi pejulius Rosenberg. La interogatoriu, Greenglass povesteşte că Rosenberg s-ar fi lăudat în faţa lui că are în subordine o reţea de spionaj sovietic care furnizează nu numai secrete atomice, ci şi o serie întreagă de informaţii ştiinţifice şi tehnologice, inclusiv studii preliminare asupra sateliţilor spaţiali[39].

Spre deosebire de spionii atomici britanici, Nunn May şi Fuchs, soţii Rosenberg şi-au susţinut nevinovăţia până la capăt. în aprilie 1951, ei devin singurii spionii condamnaţi la moarte în Occident. După doi ani de recursuri şi apeluri zadarnice, ei mor pe scaunul electric de la închisoarea Sing-Sing din New York, în seara de Î9 iunie 1953. Ultima scrisoare a lui Ethel, către avocatul ei, se încheia cu cuvintele: „Suntem primele victime ale fascismului american. Cu drag, Ethel”. Curajul cu care cei doi au mers la moarte, iubirea pe care o arătau unul faţă de celălalt şi faţă de cei doi fii ai lor, precum şi spectacolul macabru al electrocutării lor a întărit în rândul opiniei publice suspiciunea că totul fusese o eroare judiciară[10].

Atât Ethel cât şi Julius fuseseră agenţi sovietici devotaţi şi curajoşi, care au considerat că servesc mai bine cauza lor prin negarea asocierii lor cu aceasta. Chiar şi după execuţia lor, „măsurile active” ale KGB au stimulat convingerea că cei doi Rosenberg au fost victimele inocente ale unei vânători de vrăjitoare îndreptate împotriva comuniştilor.

Dar nici o „măsură activă” a KGB-ului nu a încurajat această convingere, în măsura în care a făcut-o însuşi conducătorul vânătoarei de vrăjitoare, senatorul Jospeh McCarthy. Din momentul în care McCarthy a anunţat la 9 februarie 1950, că este în posesia unei liste de 205 comunişti (majoritatea imaginari) din cadrul Departamentului de Stat, cruciada lui împotriva „ameninţării roşii” a creat în lume un curent de opinie sceptic la ideea ofensivei spionajului sovietic

împotriva „principalului adversar”.

Statele Unite. Bohr răspunde prin acelaşi curier că lui însuşi i s-a refuzat de către americani accesul la informaţia solicitată de Kurciatov""'.

Intr-o încercare de a înfrânge scepticismul lui Stalin privitor la bomba sovietică, Kurciatov aduce încărcătura nucleară a primei bombe atomice sovietice - o sferă de plutoniu nichelată cu un diametru de zece centimetri - la Kremlin.

„Şi de unde ştim noi că acesta este plutoniu şi nu o bucată de fier?” a întrebat Stalin. încărcătura a fost îmbrăcată în nichel pentru a putea fi atinsă fără pericol. Plutoniul este foarte toxic, dar nichelul conferă protecţie, a răspuns Kurciatov. „Şi pentru a vă convinge că nu este fier, o puteţi atinge şi veţi vedea că este cald, pe când fierul ar fi rece”.

Stalin a luat sfera în mână: „Da, este caldă. Şi este întotdeauna aşa?”

„Este întotdeauna aşa, Iosif Visarionovici. în interior are loc o reacţie continuă nucleară de dezintegrare alpha, care produce căldură. Dacă provocăm în ea o puternică reacţie de fisiune, are loc o explozie de mare forţă”.

Stalin autorizează testarea primei bombe. Dar cu zece minute înainte de a se declanşa explozia bombei la poligonul de testare din Kazahstan, la 25 septembrie 1949, Beria îi spune pesimist lui Kurciatov: „N-o să iasă nimic!” însă explozia se produce. Beria îl îmbrăţişează pe Kurciatov, dar imediat după aceea încep să-l obsedeze alte îndoieli: dare a fost aceasta cu adevărat o explozie nucleară? El îi telefonează unui observator rus al testului atomic american din atolul Bikini şi-l întreabă cum trebuie să arate norul în formă de ciupercă. Liniştindu-se în urma descrierii făcute, el îi telefonează lui Stalin, anunţându-1 de succesul acţiunii[31].

Cam în acelaşi moment cu explozia primei bombe atomice sovietice, Meredith Gardner decriptează un mesaj NKGB din 1944, care furniza primele elemente pentru identificarea celui mai important dintre spionii atomici, Klaus Fuchs, pe atunci adjunct al ofiţerului ştiinţific de la Harwell[33]. Fuchs mărturiseşte în ianuarie 1950 şi este condamnat în aprilie 1951 la paisprezece ani închisoare. El descrie activitatea desfăşurată în favoarea ruşilor într-un mod care pare a fi caracteristic pentru majoritatea agenţilor sovietici din Occident:

„Mi-am folosit filozofia marxistă pentru a-mi împărţi mintea în două compartimente: un compartiment în care îmi

permiteam să leg prietenii, să am relaţii personale... Puteam să fiu liber şi fericit, pentru că ştiam că celălalt compartiment era bine păzit... Mi se părea în acea perioadă, că devenisem „un om liber”, pentru că reuşisem ca în celălalt compartiment să mă instalez complet independent de forţele înconjurătoare ale societăţii. Gândindu-mă acum la aceasta, cea mai bună definiţie pe care o pot aplica stării de spirit de atunci, este de „schizofrenie controlată”[36].

Sub conducerea lui Beria, toată munca pentru proiectul atomic se desfăşoară în gulag. După cum spunea Golovin, savanţii nu-şi făceau griji din cauza utilizării forţei de muncă a sclavilor:

„Pe atunci noi ne gândeam la un singur lucru: să terminăm cât mai repede lucrul - înainte ca bomba atomică americană să cadă asupra noastră. Teama de un război atomic depăşea orice altceva...”[29] Anumiţi oameni de ştiinţă erau mai critici faţă de conducerea lui Golovin. Marele fizician Piotr Kapiţa (mai târziu laureat al Premiului Nobel) îi scria lui Stalin la 25 noiembrie 1945, cerându-i să fie schimbat din echipa de fizicieni. Beria, considera Kapiţa, intenţiona pur şi simplu să imite construcţia americană a bombei. Kapiţa argumenta, fără succes, că savanţii sovietici ar trebui să dezvolte o metodă proprie mai rapidă şi mai ieftină[30].

Prin toamna anului 1945, multe din secretele bombelor care distruseseră Hiroshima şi Nagasaki erau în mâinile sovieticilor. Dar Beria era preocupat de scăderea fluxului informativ din domeniul nuclear, venit dinspre Vest. Defecţia lui Guzenko în septembrie 1945 conduce la depistarea lui Allan Nunn May şi întărirea securităţii în jurul cercetării nucleare. Demobilizarea lui David Greenglass în februarie elimină unul din cei doi agenţi sovietici din jurul reactorului de la Los Alamos. Celălalt, Klaus Fuchs, a părăsit Los Alamos în iunie 1946, pentru a merge să lucreze la noul centru pentru energia atomică de la Harwell. Deşi el continuă să lucreze ca agent sovietic până în 1949, utilitatea lui este mult diminuată. Actul McMahon, care înfiinţează Comisia Statelor Unite pentru Energie Atomică (AEC) în august 1946, blochează efectiv fluxul de informaţie proaspătă din domeniul nuclear, către Marea Britanie. Rupt de cercetarea americană, guvernul britanic laburist decide în ianuarie 1947 să-şi construiască propria bombă atomică, dar va necesita pentru aceasta cu doi ani mai mult decât Uniunea Sovietică.

în ciuda Actului McMahon, Donald Maclean continuă să

aibă un acces limitat la informaţia atomică de la Washington, deoarece interdicţiile la informaţia ştiinţifică americană nu se refereau şi la materiile prime sau la anularea caracterului secret al informaţiilor despre războiul atomic. în calitate de reprezentant pentru probleme de politică a energiei atomice al guvernului britanic, el obţine permisiunea de a vizita încăperile AEC neescortat[31].

S-a descoperit mai târziu că între vara lui 1947 şi plecarea sa din Washington, Maclean a vizitat AEC de douăsprezece ori, de multe ori în curst I nopţii[32].

Nemulţumit de scăderea fluxului de informaţii de importanţă maxim i din domeniul nuclear, Beria îl instruieşte pe Kurciatovsă trimită o scrisoar: printr-un mesager al MGB, fizicianului danez Niels Bohr, prin care să solicit: detalii asupra ultimelor cercetări din domeniul nuclear, văzute de el î i

numărului de serie al unei telegrame diplomatice predate de acesta ruşilor. Alte elemente cheie furnizate de Venona au permis identificarea unui alt agent sovietic, diplomatul comunistjan Milner (nume codificat Bur), care, după părăsirea Externelor, a ocupat un post la Naţiunile Unite şi apoi s-a refugiat la Praga. In fine, când rezidentul KGB Vladimir Petrov a fugit în 1954, el a adus dovezi care probau că spionajul sovietic produsese doar breşe minore în securitatea australiană[26].

Două situaţii au provocat anxietate suplimentară la Centrul de la Moscova, ambele legate de domeniul colectării de informaţii. Prima este reprezentată de penetraţia la nivel înalt a „principalului adversar”. Credinţa în mileniul sovietic, animând mii de tineri idealişti americani în perioada depresiunii şi a celui de-al doilea război mondial, dispăruse din conştiinţa generaţiei războiului rece. Cu excepţia unor infiltrări la nivel redus şi - rareori - mediu, în Washingtonul postbelic nu au mai apărut agenţi sovietici de talia unor Alger Hiss sau Harry Dexter White.

In perioada înfiinţării Agenţiei Centrale de Investigaţii (CIA), în iulie 1947, încep să funcţioneze proceduri riguroase de control, care să facă imposibilă o nouă penetrare sovietică în serviciile de spionaj americane. Problema recrutării de agenţi sovietici a devenit şi mai dificilă, datorită incompetenţei primilor rezidenţi sovietici la Washington imediat după război. Grigori Grigorievici Dolbin, care devine rezident în 1946, este rechemat în 1948, din cauza erorilor comise pe un fond de

alterare a sănătăţii psihice (se pare că suferea de sifilis ereditar).

Succesorul său, Gheorghi Alexandrovici Sokolov, fusese rezident la Rio de Janeiro până la ruptura survenită în relaţiile diplomatice sovieto- braziliene, la sfârşitul anului 1947. Şi el, ca şi Dolbin, a fost rechemat în 1949, pentru lipsă de eficienţă[2'].

Al doilea motiv de anxietate al Centrului a constat în distrugerea reţelei de agenţi sovietici în domeniul nuclear. După Hiroshima, Stalin îl convocase pe comisarul pentru Muniţii, Boris Ivovici Vannikov şi pe adjuncţii acestuia la Kremlin. împreună cu ei a fost chemat şi Igor Vasilievici Kurciatov, omul de ştiinţă responsabil pentru programul atomic. „Vi se cere un singur lucru, tovarăşi!”, a anunţat Stalin. „Să ne procuraţi arma atomică în cel mai scurt timp posibil! Ştiţi că Hiroshima a zguduit întreaga lume. Echilibrul de forţe a fost distrus!” Atâta vreme cât Uniunea Sovietică nu dispune de arme atomice, ea va fi „puternic ameninţată” dinspre Occident[28].

Până la Hiroshima, proiectul atomic se aflase sub controlul absolut al lui Molotov. După acest moment, Stalin încredinţează proiectul armei nucleare lui Beria. Schimbarea de conducere are un efect imediat. După cum spunea profesorul Igor Golovin, asistentul lui Kurciatov „calităţile administrative ale lui Beria erau cunoscute de toată lumea. El era deosebit de energic. Şedinţele nu durau ore întregi; toate deciziile se luau rapid”.

(AFSA), predecesoarea Agenţiei de Securitate Naţională (NSA), fondată în 1952. Gardner era un remarcabil lingvist şi criptanalist, care fusese capabil să înveţe japoneza în trei luni pentru a lucra cu sistemul de coduri şi cifruri japonez din timpul războiului. In decursul anului 1948, el reuşeşte să decripteze fragmente din mesajele NKGB-ului, vehiculate în ultimul an de război. La prima sa întâlnire cu Gardner, Robert Lamphere de la FBI îl găseşte „rezervat, în mod evident inteligent şi deosebit de reticent în a discuta despre munca lui”[23]. In următorii câţiva ani, mai multe mii de mesaje NKGB (nume codificat Venona) sunt descifrate parţial sau integral. Secretul Venonei şi tehnica utilizată de Gardner ajung totuşi la cunoştinţa ruşilor în 1948, prin intermediul unui funcţionar de cifruri, William Weisband, care fusese recrutat de către MGB cu doi ani înainte. Trădarea lui Weisband este descoperită în 1950. Deşi este condamnat la un an închisoare

pentru refuzul de a se prezenta ca martor în faţa unui tribunal, acesta nu a fost niciodată judecat pentru spionaj. ASA şi corespondentul său britanic GCHQ, au fost ambele de acord că Venona reprezenta un secret prea important pentru a fi revelat în faţa unui tribunal[21].

Centrul a înţeles imediat că Venona reprezintă o bombă cu enorm potenţial destructiv pentru reţeaua de spionaj sovietică. Din moment ce nu existau mijloace de predicţie asupra mesajelor care aveau să fie decriptate, nu se putea cunoaşte nici când şi unde va exploda bomba. Kim Philby este cel care oferă o soluţie parţială la această dilemă, atunci când devine ofiţer de legătură SIS la Washington, în octombrie 1949. Meredith Gardner avea să-şi amintească mai târziu cum stătea Philby fumându-şi pipa, privind peste umărul său şi admirându-i progresele în descifrarea mesajelor sovietice[25]. Până la rechemarea lui în iunie 1951, Philby a avut acces permanent la materialul Venona, fiind astfel oricând în postura ideală pentru a alerta Moscova când agenţii săi britanici sau americani erau în pericol de a fi deconspiraţi.

Venona a produs mari daune operaţiunilor de spionaj sovietic până şi în Australia. Abia în 1943, când prima misiune diplomatică sovietică este instalată la Camberra, începe filtrarea acestei ţări cu agenţi sovietici. în perioada 1943-1949, rezidenţa NKGB, condusă de Semion Makarov, penetrează rapid Ministerul Afacerilor Externe, sursă importantă de documente secrete britanice şi australiene, însă cei doi agenţi principali ai lui Makarov sunt compromişi din cauza acţiunii Venona.

La începutul anului 1948, o echipă a MI5 condusă de directorul general, sir Percy Sillitoe, şi incluzând pe viitorul director general, Roger Hollis, vizitează Australia pentru a investiga penetraţia sovietică. Pentru a-şi proteja sursa, ei lasă în mod deliberat impresia că deţin un informator în rândul spionilor sovietici. Primul agent sovietic identificat la Externe este Jim Hill, cu numele conspirativ în Venona „Tourist”, fratele unui avocat comunist. Graţie Venonei, se obţine dovada trădării lui Hill, prin identificarea

la 21 septembrie. Philby însuşi'trebuia să ajungă acolo pentru a se'ocupa de cazul Volkov, dar întârzie cu câteva zile[13]. Cu două zile înainte de sosirea lui Philby, Volkov şi soţia acestuia sunt îmbarcaţi, sub sedativ puternic, la bordul unui avion, sovietic şi transportaţi în URSS[16].

In memoriile sale, Philby descrie modul în care, întors la Londra, el a încercat să elaboreze un raport care să justifice în

mod credibil eşecul defecţiei lui Volkov: băutura, indiscreţia, NKGB-ul spionându-i locuinţa sau posibilitatea de a se fi răzgândit[17]. In realitate, Philby a scris un raport cu un conţinut total diferit, a cărui copie ajunsă Ia Centru a provocat oarecare nelinişte[18].

Philby a pus dorinţa lui Volkov de a cere azil politic pe seamă faptului că era un „trădător” depistat de NKGB, ceea ce reprezintă o ciudată manieră de a prezenta un defector, din partea unui ofiţer SIS. In anxietatea lui de a discredita afirmaţiile lui Volkov privitoare la penetraţia sovietică, vizându- 1 pe el însuşi, Philby se pierde în detalii asupra caracterului fictiv al datelor furnizate de acesta[19]. Insă pentru moment, poziţia lui este atât de solidă în cadrul SIS, încât episodul Volkov nu îl poate periclita deloc. Dar când Philby a început să fie suspectat, după fuga din 1951 a lui Burgess şi Maclean, dosarul Volkov a fost redeschis, iar încercările lui inabile de discreditare a lui Volkov au devenit capete de acuzare importante împotriva lui.

In ultimul an al războiului se produce o breşă în securitatea cifrului sovietic, care pune în mare pericol operaţiunile secrete ale Rusiei în Occident. în 1944, OSS obţine 1 500 pagini dintr-o carte de coduri NKVD/ NKGB, capturată de finlandezi. Deşi originalul este restituit Moscovei la ordinul lui Roosevelt, Donovan îşi păstrează o copie[20]. Cartea nu era foarte utilă în sine, pentru munca criptanaliştilor. Prima etapă în încifrarea mesajelor NKVD/NKGB consta în înlocuirea fiecărui cuvânt (sau uneori literă) printr-un grup de numere pentadigital obţinut din cartea de coduri. La acest număr, funcţionarul de cifruri adăuga un altul, dintr-o carte de coduri care nu se putea găsi decât la Centrul de la Moscova. Dacă acest al doilea număr se utiliza o singură dată, mesajul cifrat era practic indestructibil. Dar cantitatea mare de informaţie trimisă de rezidenţe a determinat folosirea multiplă a celui de-al doilea pas de încifrare. Se pare că ofiţerul de cifru responsabil pentru această neglijenţă a fost împuşcat[21]. Au mai existat două alte breşe în riguroasa securitate a cifrurilor sovietice, la sfârşitul războiului. FBI a capturat versiunea de text normal a unor telegrame sovietice cifrate trimise de la New York la Moscova în 1944. După defecţia sa din 1945, Igor Guzenko a fost capabil să furnizeze instrucţiuni asupra procedurilor de cifru la NKGB şi la GRU[22].

Momentul crucial în exploatarea acestor breşe în securitatea cifrurilor sovietice s-a produs în 1948, cu ajutorul lui Meredith Gardner, un criptanalist de geniu de la Agenţia

de Securitate a Armatei Statelor Unite

priveşte spionajul sovietic în propria capitală. Iniţial, el nu a crezut în relatările lui Guzenko. Când este convins cu probe, el notează în jurnalul personal expresia uimirii că Uniunea Sovietică şi-a putut spiona aliaţii în vreme de război:

> „Când dictam aceste însemnări, mă gândeam că ambasada Rusiei, situată cu câteva uşi mai departe, este un focar de intrigi. In timpul războiului, pe când Canada se străduia să ajute Rusia şi făcea tot posibilul pentru a întări prietenia ruso-canadiană, o ramură a serviciului de spionaj sovietic ne spiona chiar pe noi... Este uluitor câte racolări importante de persoane aflate în poziţii cheie au putut face”[9].

In paralel cu dezvăluirea reţelei de spionaj a GRU în Canada, Guzenko a furnizat informaţii asupra sistemului sovietic de cifruri, a adus dovezi asupra spionajului practicat de Hiss şi White[10], asupra „spionului atomic” Allan Nunn May, precum şi repere pentru identificarea spionului sovietic denumit „Elli”, rămas necunoscut până în 1981, când Gordievski a descoperit că era vorba de Leo Long[11].

La 27 august 1945, rezidentul adjunct NKGB în Turcia, Konstantin Volkov, lucrând conspirat ca vice-consul, îi scrie vice-consulului britanic de la Istanbul, C. H. Page, cerându-i o întâlnire urgentă. Deoarece Page nu a răspuns acestui mesaj, Volkov se prezintă personal la 4 septembrie, cerând azil diplomatic pentru el şi pentru soţia lui. In schimb pentru aceasta şi pentru suma de 50000 de lire sterline el oferea dosare importante, documente şi informaţii colectate în perioada când lucra pentru biroul britanic de la INU. Printre cei mai importanţi agenţi de război sovietici, spunea el, erau doi la Foreign Office şi şapte „în interiorul sistemului sovietic de informaţii”, unul dintre aceştia din urmă „îndeplinind funcţia de şef de secţie al contraspionajului britanic la Londra”. Volkov a insistat ca Londra să fie informată de abordarea făcută de el, dar nu prin telegraf, ci prin valiza diplomatică; el ştia cu certitudine că tot traficul diplomatic şi de spionaj între Londra şi ambasada sa de la Moscova fusese decriptat în ultimii doi ani şi jumătate[12].

La 19 septembrie, Philby primeşte prin valiza diplomatică un raport asupra tentativei de defecţie a lui Volkov. Referinţa privitoare la „şeful departamentului de contraspionaj, deşi imprecisă, părea a-1 viza pe el însuşi[13]. Acesta a fost unul din cele mai primejdioase momente ale carierei lui Philby.

Neşansa lui Volkov însă a constat în faptul că ambasadorul britanic la Istanbul era în concediu, iar însărcinatul cu afaceri nutrea un asemenea dispreţ pentru spionaj, încât a omis să informeze pe comandantul staţiei SIS, Cyril Machray, care ar fi sesizat importanţa informaţiilor şi ar fi facilitat fuga lui Volkov”[14].

Informat de Philby, Krotov alertează Centrul, care ia măsuri de urgenţă. Doi agenţi NKGB conspiraţi drept curieri diplomatici sunt trimişi la Istanbul

După război, Leo Long se mută şi el de la MI14 (Oficiul de Război) la Comisia de Control Britanic din Germania, unde devine director adjunct la Informaţii. In 1946, Long ratează angajarea într-un post important la MI5[4] şi în general se manifestă recalcitrant faţă de cererile Moscovei. Această atitudine se explică atât prin faptul că Blunt nu mai era controlorul lui, cât şi datorită unor circumstanţe familiale; Long se despărţise de prima soţie, comunistă, şi acum îşi întemeia o nouă familie[0].

John Cairncross a fost de asemenea demobilizat la sfârşitul războiului, fără a păstra legătura cu foştii lui colegi, care nu-1 simpatizau prea mult[6]. Spre deosebire de Blunt, Cairncross nu se retrage parţial din spionajul sovietic. După război, el se întoarce la Trezorerie, procurând informaţii pentru corespondentul său sovietic Boris Krotov. Doi alţi membri din grupul „celor cinci magnifici”, Guy Burgess şi Donald Maclean deţineau poziţii influente în alte departamente importante de la Whitehall. In 1946, Burgess a devenit asistentul personal al lui Hector McNeil, ministru de stat în guvernul laburist de după război. Maclean îşi restabileşte reputaţia de tânăr diplomat cu perspective înalte la ambasada de la Washington[7]. închiderea SOE, combinată cu plecarea lui Blunt de la MI5 şi a lui Cairncross de la SIS, lasă spionajul sovietic cu o singură „cârtiţă” importantă la Londra. Această „cârtiţă” era însă cel mai remarcabil dintre „cei cinci magnifici” şi poate cel mai abil agent de penetraţie din întreaga istorie a KGB. Kim Philby este singurul recrut pe perioada războiului al SIS, care a fost decorat pentru activitatea sa la încheierea păcii. Unii dintre colegii săi îl considerau ca un viitor „C”, adică şef al serviciului secret.

NKGB se confrunta de asemenea cu problema suscitată de două defecţii importante în America de Nord şi cu o tentativă de defecţie în Turcia. în noiembrie 1945, Elizabeth Bentley începe să releve FBI-ului tot ceea ce ştia despre amplasarea

operaţiunilor NKGB în Statele Unite. Defecţia ei determină FBI să investigheze pentru prima oară cu seriozitate dovezile privind spionajul efectuat de Whittaker Chambers. Astfel, majoritatea agenţilor dirijaţi de Bendey şi Chambers devin inutilizabili pentru NKGB. Totuşi, dintre toţi agenţii importanţi identificaţi de Bentley şi Chambers, numai Alger Hiss va fi chemat injustiţie. în 1950, el este condamnat la doi ani închisoare pentru sperjur. Harry Dexter White, care părăsise Trezoreria Statelor Unite pentru a deveni primul director al Fondului Monetar Internaţional, în 1945, are un atac de inimă fatal la scurt timp după ce compăruse în faţa Comitetului pentru Activităţi Americane ale Naţiunilor Unite, în vara anului 1948[8].

Defecţia funcţionarului de cifru, Igor Guzenko, la Ottawa, în septembrie 1945, a provocat o mare pierdere spionajului sovietic, comparabilă cu efectele fugii lui Bendey, cu două luni mai târziu. Dar Mackenzie King, primul-ministru canadian, era chiar mai naiv decât Roosevelt, în ceea ce

ZECE
RĂZBOIUL RECE - ETAPA STALINISTĂ 1945-1953

De la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, Statele Unite devin în comunicaţiile NKGB/MGB, „principalul adversar” (Glavni Protivnik). Patruzeci de ani mai târziu, pe când Gordievski era desemnat rezident KGB la Londra, această expresie era încă în uz. Marea Britanie, principala ţintă antebelică a NKVD, trece pe locul doi după anul 1945, în raport de reducerea rolului acesteia în lumea postbelică[1].

In perioada de război, când energiile britanice şi americane se concentrau mai ales asupra războiului în Europa şi în Pacific, operaţiunile spionajului rus în Vest se desfăşurau mai liber ca niciodată. Pacea aduce noi probleme Centrului de la Moscova. Prima, în mod paradoxal, consta în demobilizarea unei părţi a personalului informativ britanic şi american. Decizia preşedintelui Truman de a desfiinţa OSS în septembrie 1945, privează NKGB-ul de o serie de agenţi infiltraţi în serviciul secret al „principalului adversar”. Când se înfiinţează în 1947 Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), spionajul sovietic trebuie să reînceapă totul de la zero; penetraţia CIA nu se putea compara cu infiltrarea OSS. In Marea Britanie,

reorganizarea serviciilor de informaţii îndepărtează pe Peter Smollett şi pe James Klugmann din poziţiile de influenţă. Smollett revine la numele de Smolka şi la jurnalism la Viena; Klugmann este demobilizat şi îşi încheie cariera în postura de istoric oficial al partidului. Demobilizarea lipseşte Centrul de unicul său agent la MI5 şi de unul din cei doi de la SIS. Anthony Blunt părăseşte MI5 cu binecuvântarea NKGB-ului, care considera că starea de oboseală şi stress a acestuia putea provoca serioase riscuri operative. Fitin, şeful INU, scria în dosarul lui Blunt, în toamna anului 1945:

> „Acest agent a desfăşurat în timpul războiului o muncă uriaşă, titanică şi este epuizat de oboseală. Este necesar să fie lăsat să recupereze timp de cinci până la zece ani”[2].

Cu puţin timp înainte ca Blunt să părăsească MI5, în noiembrie 1945, pentru a reveni în lumea artelor, mai întâi la King’s Pictures şi din 1947 ca director la Courtauld Institute, el are o reacţie, care vine să confirme intuiţia lui Fitin. Blunt îi spune colegului său, colonelul „Tar” Robertson: „Mi-a făcut o mare plăcere să transmit ruşilor toate numele ofiţerilor MI5! ”’

Iugoslaviei. în timpul războiului, „consilierii” iugoslavi reorganizaseră Partidul Comunist Albanez sub conducerea lui Enver Hodja, ca secretar-general şi Koci Xoxe, ministru de Interne în guvernul controlat de comunişti. „Fără lupta popoarelor din Iugoslavia, spunea Hodja după război, rezistenţa micii naţiuni albaneze ar fi fost de neconceput”. Sub presiunea OZNA, partidul albanez a fost purificat de „deviaţionişti” şi „troţkişti”.

La sfârşitul războiului, Partidul Comunist Albanez era de fapt o aripă a partidului din Iugoslavia. Serviciul de securitate albanez, aşa-numitul Sigurimi era total sub controlul OZNA. Hodja era din ce în ce mai neliniştit de ameninţarea poziţiei sale de către Xoxe, care controla Sigurimi, în calitatea lui de ministru de Interne şi se bucura de favorurile lui Tito. în mai 1947, Xoxe organizează un proces public a nouă membri antiiugoslavi din Congresul Poporului; toţi sunt condamnaţi la ani grei de închisoare, pentru „activităţi subversive”. La şedinţa de constituire a Cominformului, din august 1947, albanezii sunt reprezentaţi de către partidul iugoslav. Patru luni mai târziu, Stalin îi spune lui Djilas: „Ar trebui să înglobaţi Albania - cu cât mai repede, cu atât mai bine”[92].

Conflictul sovieto-iugoslav din 1948 îi oferă lui Hodja oportunitatea de a câştiga lupta pentru putere cu Xoxe. în

timp ce consilierii sovietici erau retraşi de la Belgrad, ofiţerii MGB intrau în Tirana. După ruptura dintre Tito şi Moscova, Hodja a ordonat expulzarea imediată a întregului personal iugoslav, atacându-1 apoi pe rivalul-său. Xoxe a încercat să se salveze afirmându-şi fidelitatea faţă de Uniunea Sovietică. El este însă arestat şi înlocuit în funcţia de ministru de interne de către pro-sovieticul Mehmet Şehu, care porneşte împreună cu consilierii MGB la purificarea şi reorganizarea Sigurimi. După cinci luni de interogatorii şi torturi, Xoxe şi suporterii săi sfârşesc prin a face mărturisiri detaliate. La procesul public din mai 1949, Xoxe confesează racolarea sa în timpul războiului de către spionajul american şi cel britanic, afirmă că ştie de la şeful misiunii britanice că Tito este el însuşi agent britanic, luând parte la elaborarea unui complot în colaborare cu SIS, de înglobare a Albaniei în Iugoslavia. Xoxe este împuşcat în iulie 1949, pentru aceste crime imaginare[93].

Procesul şi execuţia lui Xoxe reprezintă preludiul unei serii de procese publice ale complicilor lui Tito, reali sau (mai mult) imaginari, orchestrate de MGB în toată Europa de Est. Până la moartea lui Stalin în 1953, Tito a moştenit de la Troţki mantia de mare eretic. Dar spre deosebire de Troţki, Tito va ieşi victorios dintr-un război de cinci ani cu MGB. în această perioadă, MGB obţine o serie de victorii spectaculoase împotriva serviciilor de informaţii occidentale. Dar, ca şi NKVD în anii ’30, o mare parte din energia sa se pierde în lupta împotriva unor duşmani imaginari.

în cadrul conducerii de partid, conştiinţa ţelului comun cu Uniunea Sovietică şi cu noile democraţii populare staliniste prevala asupra resentimentului produs de imixtiunile MGB-ului. Chiar la începutul anului 1948, încă nu se intuia violenta confruntare care avea să izbucnească peste câteva luni. La prima întrunire a Cominformului, succesorul postbelic al Cominternului, din septembrie 1947, Iugoslavia este dată exemplu pozitiv celorlalte partide mai indecise. Belgradul este propus pentru a deveni viitorul sediu al Secretariatului Cominform. Pe partea iugoslavă, principala cauză conflictuală la începutul anului 1948 este reprezentată de tentativa consilierilor sovietici de a infiltra forţele armate şi înaltul comandament iugoslav. După cum releva viitorul reprezentant al Iugoslaviei la ONU, Alex Bebler, „la ordinele lui Stalin, ruşii au penetrat din ce în ce mai adânc în forţele noastre armate şi astfel a început conflictul”. Ruptura a fost provocată de partea

sovietică. Stalin a fost alarmat de planul lui Tito de federalizare a Balcanilor, considerat un pericol potenţial pentru hegemonia sovietică. în martie 1948, Uniunea Sovietică îşi recheamă consilierii militari şi civili, şi denunţă cu mânie Partidul Comunist Iugoslav de erezie ideologică şi spionaj în favoarea Marii Britanii. La 28 iunie, Cominformul îi exclude din rândurile sale pe iugoslavi, chemând totodată „elementele sănătoase” din partid să răstoarne conducerea[9'1].

Dar Stalin şi-a supraestimat propria forţă. El s-a lăudat, după cum spunea Hrusciov că „dacă-mi mişc degetul cel mic, Tito nu mai există”. „El a «mişcat» tot ceea ce a putut «mişca», dar Tito a rămas la conducerea partidului, armatei şi aparatului de stat. UDBA şi MGB au demarat un război al informaţiilor. Hebrang şi Zukovic, cei doi agenţi sovietici strecuraţiîn guvernul lui Tito, sunt imediat asediaţi. Trei ofiţeri superiori iugoslavi racolaţi de spionajul sovietic sunt interceptaţi în momentul când încercau să treacă graniţa în România. Alţi agenţi sunt descoperiţi în rândul gărzii personale a lui Tito. După cum relevă Djilas, un complot MGB viza „lichidarea Biroului Politic, cu rafale de arme automate, pe când acesta se relaxa jucând biliard în vila lui Tito”. Teroarea declanşată de UDBA împotriva „trădătorilor cominternişti” rivalizează în oroare, dar nu şi în amploare, cu Marea Teroare NKVD-istă din anii ’30. Rancovic a recunoscut mai târziu că 12 000 de presupuşi sprijinitori ai lui Stalin şi ai Cominformului au fost deportaţi în lagărul de concentrare de la Goli Otok. Cifra exactă este probabil mai mare. în lagăr, prizonierii erau bătuţi, umiliţi şi degradaţi într-un mod odios, cei care refuzau să-şi mărturisească realele sau imaginarele erezii erau vârâţi cu capul în excremente umane”[91].

Primul succes major înregistrat de MGB împotriva UDBA a constat în montarea unei lovituri împotriva lui Tito în Albania. Până la ruptura cu Tito, Stalin fusese mulţumit de faptul că Albania rămăsese un satelit al

Armate al lui Tito. In februarie 1946, el devine ministru de interne, păstrând şi controlul OZNA, sub denumirea nouă de Administraţia Securităţii Statului (UDBA). Djilas consideră că „Timofeev nu a făcut uz de acele bruşte «asalturi prieteneşti» atât de caracteristice ruşilor:”

„Timofeev obişnuia să sosească la biroul lui Rancovic cu un aer serios şi chiar anxios. El părăsea biroul respectiv fie împrospătat şi revigorat, fie cu coada între picioare,, după

cum se derulau discuţiile cu Rancovic, respectiv, referitoare la colaborarea reciprocă sau la recrutarea de către sovietici a cetăţenilor iugoslavi. La un moment dat, s-a descoperit un caz flagrant de recrutare, iar Rancovic i-a făcut reproşuri lui Timofeev, care a prezentat aceleaşi scuze convenţionale: acesta era genul de activitate al agenţilor individuali; nu era politica oficială şi, nici modul său (al lui Timofeev) obişnuit de lucru”[85].

In realitate, recrutarea agenţilor iugoslavi reprezenta prioritatea numărul unu a NKGB/MGB în Iugoslavia postbelică. Doi agenţi se aflau în Cabinetul lui Tito. Ministrul industriei, Andriya Hebrang, fost conducător de partizani în Croaţia, se lăsase şantajat de NKGB, care descoperise faptul că atunci când fusese arestat de Gestapo, el dezvăluise sub tortură numele unora dintre tovarăşii săi. Ministrul de finanţe Streten Jujovic, era de asemenea informator sovietic. Un caz în anul 1945 l-a nemulţumit în mod deosebit pe Tito, care ignora în acea perioadă existenţa „cârtiţelor” infiltrate în Cabinetul său: este vorba de tentativa de seducţie şi racolare a femeii care controla criptografia iugoslavă, Dusica Perovic. Când Rancovic i-a adus la cunoştinţă acest fapt, Tito a explodat: Noi nu vom tolera o reţea de spioni! Or să afle aceasta pe propria lor piele. Tito personal a reclamat cazul ambasadorului sovietic şi şefului misiunii militare[86].

Deşi Tito a opus rezistenţă interferenţei NKGB-ului, el nu a ezitat să utilizeze metodele acestuia. In patru ani de război, un iugoslav din zece a murit, dintr-o populaţie de cincisprezece milioane. Tito şi comuniştii au ieşit victorioşi nu numai în lupta împotriva germanilor şi a italienilor, ci şi într-un război civil de o cruzime fără egal. După biruinţa în război, OZNA a instaurat domnia terorii împotriva cetnicilor lui Mihailovici şi a altor foşti oponenţi. Dr. Milan Grol, fost membru al guvernului regal în exil, declara în vara lui 1945, pe când deţinea funcţia de vicepremier: „Acesta nu este un stat; acesta este un abator”. Mihailovici însuşi a fost capturat în 1946 şi executat în urma unui proces public[8'].

„Efectul controlului exercitat de poliţia secretă în toate domeniile existenţei - pătrunzând prin toţi porii, infiltrând familia şi viaţa privată, scria Djilas, era la fel de otrăvitor şi pentru partidul de guvernământ”[88].

Procesele publice din 1947 au dezvăluit numeroşi „spioni în serviciul imperialiştilor străini”, din rândul cetnicilor, bisericii catolice şi al altor oponenţi ai regimului[89].

Iugoslavia a fost singurul stat est-european de după război,

al cărui regim comunist a rupt relaţiile cu Uniunea Sovietică. La sfârşitul războiului nu exista însă nici un semn prevestitor al faptului că liderul partidului iugoslav şi prim-ministru, mareşalul Tito, era destinat să devină una dintre ţintele principale ale MGB. Tito (născut Josip Broz) a fost unul dintre puţinii lideri comunişti exilaţi la Moscova, care au supravieţuit Marii Terori, devenind secretarul general al partidului iugoslav în 1937, ca protejat al NKVD-ului.

Tito a denunţat conştiincios tovarăşii săi epuraţi în timpul Terorii, în organul partidului „Proletarul”, cu invectivele staliniste uzuale: troţkişti, trădători, spioni şi elemente antipartinice[81]. La sfârşitul războiului, scria Milovan Djilas, „serviciile de informaţii sovietice au acordat o atenţie specială lui Tito”[82].

Aşadar, nimic nu prevestea la sfârşitul războiului violenta confruntare care avea să se producă, trei ani mai târziu, între Stalin şi Tito. Djilas insistă retrospectiv asupra „faptului că nici un lider de partid nu era antisovietic - nici înainte de război, nici în timpul şi nici după... Stalin şi Uniunea Sovietică erau piatra noastră unghiulară şi centrul originii noastre spirituale...”

In presa occidentală Iugoslavia este de multe ori considerată „satelitul Numărul unu” al Uniunii Sovietice. Stalin însuşi pare a-1 preţui în mod deosebit pe Tito[83].

Stalin şi NKGB, totuşi, erau îngrijoraţi de încrederea în sine şi capacitatea de judecată independentă a lui Tito. In plus, partizanii iugoslavi biruiseră împotriva germanilor şi italienilor prin propriile lor eforturi. Tito declara după Ziua V: „Nu vom mai depinde niciodată de nimeni". La sfârşitul războiului, Stalin ar fi preferat în Iugoslavia o coaliţie guvernamentală compusă din reprezentanţi ai Comitetului Naţional al lui Tito şi ai Guvernului Regal în exil la Londra, condus de Ivan Subasic. Deşi i se oferă postul de ministru de externe, Subasic demisionează în semn de protest faţă de ruperea înţelegerii de către Tito în octombrie 1945.0 lună mai târziu, guvernul lui Tito obţine o victorie zdrobitoare în alegerile „controlate”. Observatorii străini, inclusiv cei britanici şi americani consideră că şi în cazul unor alegeri libere, comuniştii ar fi fost înfrânţi cu dificultate[81].

Prima dispută iugoslavo-sovietică este legată de interferenţa NKGB-ului în afacerile iugoslave. Existaseră divergenţe încă de la început, între consilierul NKVD la Belgrad, locotenent-colonelul Timofeev şi şeful serviciilor de securitate ale lui Tito, Alexander Leka Rancovic. Rancovic este greu de intimidat. El fusese închis şi torturat cu brutalitate în

puşcăriile iugoslave în anii ’30, capturat şi torturat de Gestapo în 1941, înainte de a fi fost salvat printr-un raid al partizanilor. El încheie războiul ca director al Biroului pentru Protecţia Poporului (OZNA) din Ministerul Forţelor

fostul rezident NKVD/NKGB de la Berlin, Ivan Cikaiev. Istoricul ceh Karel Kaplan, după ce studiază minuţios arhivele partidului şi statului la sfârşitul anilor ’60, conchide că reţeaua de agenţi sovietici din partidul comunist era „în general foarte densă”. Printre ei se număra Stepân Placek, care a condus succesiv Departamentul de Securitate Provincială (1945-1947) şi comandant al Informaţiilor Interne (1947-1948); Bedrich Reicin, comandant al Informaţiilor pentru Apărare; şi Karel Şvab, şeful Departamentului de Registratură al Comitetului Central al Partidului Comunist, care colecta informaţii despre celelalte partide politice şi despre Biserică".

în iarna anului 1947-1948, StB şi agenţii săi sovietici au fost serios alarmaţi de scăderea suportului popular pentru partidul comunist. în ianuarie 1948, Institutul pentru Opinie Publică de la Praga face previziunea că numărul de voturi care va fi acordat partidului la alegerile din primăvară va cobori la 28%[76]. Cikaiev şi „Kazianov” trimit rapoarte pesimiste la Centrul de la Moscova. Centrul îi ordonă lui Placek şi celorlalţi agenţi ai săi să întocmească o listă cu oponenţii comuniştilor, pentru viitoarele măsuri de „decapitare a reacţiunii”. Simultan, StB începe să acuze conducerea partidului de „ocrotire a reacţiunii” şi să-i ceară acţiuni urgente pentru instaurarea „democraţiei populare”[7'].

Sub pretextul asigurării protecţiei personale, toţi miniştrii au primit pază personală StB, care avea misiunea de a-i spiona. Istoriograful Karel Kaplan conchide pe baza consultării arhivelor secrete, că Cikaiev şi „Kazianov”, „consilierii” sovietici ai MGB exercitau un rol conducător din ce în ce mai pregnant, „în spatele politicienilor comunişti”[78].

La 19 februarie, V. A Zorin, adjunctul ministrului de externe al Uniunii Sovietice şi fost ambasador la Praga, îl obligă pe Klement Gottwald, preşedintele partidului (şi, din iulie 1946, prim-ministru) să-i înlăture definitiv pe oponenţii comunişti. Gottwald este de acord, dar respinge sfatul lui Zorin de a solicita asistenţă militară sovietică („singura dată din viaţa lui, arată Kaplan, când nu a dat ascultare instrucţiunilor sovietice”)[79].

La 20 februarie, membrii Cabinetului reprezentanţi ai partidelor: catolic, democrat şi naţional-socialist

demisionează, crezând că vor obliga astfel guvernul să se dizolve şi să ţină noi alegeri. Dar miniştrii social democraţi rămân. în loc să dizolve parlamentul, Gottwald formează un nou guvern al Frontului Naţional la 29 februarie, compus numai din comunişti, Autoproclamatele „Comitete de acţiune” ale Frontului Naţional, sub ochiul binevoitor al poliţiei şi al StB, uzurpă rolul parlamentului şi aprobă naţionalizarea. Alegeri trucate în mai, completează victoria comuniştilor în preluarea puterii. în iunie, Gottwald îl înlocuieşte pe Benes în funcţia de preşedinte. El moare în anul 1953 în urma pneumoniei contractate la funeraliile lui Stalin[80].

în 1948, coaliţia guvernamentală se spulberă, iar Ungaria este transformată într-o „democraţie populară”. Rakosi s-a lăudat mai târziu că a eliminat din coaliţie partidele necomuniste aşa cum tăia felii dintr-o bucată de salam. Cuţitul folosit pentru tăierea salamului politic era ţinut de mâner de AVO. Sub pretextul îndepărtării „elementelor fasciste” din Partidul Micilor Proprietari, sunt arestaţi cei care criticaseră în mod deschis malversaţiunile comuniste. Cea mai mare felie de salam a necesitat intervenţia sovietică directă; AVO înscenează o conspiraţie implicând pe secretarul general al Micilor Proprietari, Bela Kovâcs. Adunarea Naţională a refuzat însă să-i suspende imunitatea parlamentară. Atunci Kovacs este arestat de poliţia militară sovietică sub acuzaţia de complot împotriva forţelor de ocupaţie. în mai 1947, primul-ministru, Ferenc Nagy, este determinat să nu revină la Budapesta din Suedia, unde îşi petrecuse concediul, sub ameninţarea cu arestarea[70].

însă nici tactica „salamului tăiat”, nici frauda electorală, nu au adus comuniştilor majoritatea dorită, pentru că la alegerile generale din august 1947 ei obţin numai 24%[71]. Coaliţia guvernamentală condusă de comunişti, includea mici partide ai căror lideri erau comunişti camuflaţi, cum era Partidul Naţional Ţărănesc, care obţinuse 9% din voturi. După instituirea efectivă a statului unipartit, în 1948, însoţită de noua constituţie din 1949, antisemitul Beria îl numeşte în derâdere pe Răkosi: „regele evreu al Ungariei”[72].

în Cehoslovacia, partidul comunist iese din război cu o poziţie foarte puternică, datorată în bună parte amintirilor legate de trădarea occidentală de la Munchen. La alegerile libere din 1946 el obţine 38% din voturi. Comuniştii infiltrează de asemenea şi alte partide din coaliţia guvernamentală. Generalul Ludvik Svoboda, ministrul apărării între anii 1945-

1950 (şi mai târziu Preşedinte al Republicii) era oficial independent. Dar mai târziu a recunoscut că în realitate a fost „un fidel şi disciplinat comunist”[75].

Ca şi în restul Europei de Est, comuniştii controlau Ministerul de Interne, precum şi serviciile de poliţie şi de securitate (Stâtni Bezpecnost, sau StB). în absenţa forţelor de ocupaţie sovietice, rolul acestora era şi mai important în Cehoslovacia decât în Ungaria. La insistenţa preşedintelui Benes, Departamentul Z din Ministerul de Interne, care controla StB, fusese condus iniţial de un social-democrat, Josef Bârtik, pe care comuniştii îl forţaseră să-şi dea demisia. Este instalat generalul Frantisek Janda, care lasă conducerea Departamentului Z în seama adjunctului său comunist, Jindrich Vesely[71].

Funcţionarea StB era controlată de doi consilieri NKGB/MGB, cunoscuţi sub numele de Tihonov şi Kazianov. Tihonov nu era altul decât

Bulgaria interbelică avea reputaţia de a fi furnizat Cominternului cei mai valoroşi bolşevici[1’2]. Prin modul strălucit în care s-a apărat în procesul de la Leipzig împotriva acuzaţiei naziste de participare la incendierea Reichstagului, comunistul charismatic Gheorghi Dimitrov s-a transformat în eroul mişcării antifasciste. Intre 1935 şi 1943, el a fost ultimul secretar general al Cominternului. Când Armata Roşie a traversat frontiera bulgară în septembrie 1944, Frontul Patriotic dominat de comunişti a dat o lovitură de stat. Intr-un interval de trei luni, numărul de membri ai Partidului Comunist crescuse de la 15000 la 750000. Miliţia Populară comunistă, care înlocuise fostele forţe de poliţie, împreună cu o poliţie secretă supervizată de NKGB, instaurează un regim de teroare*[13]. Cbiar şi Dimitrov era spionat de cumnatul său, Vulko Chervenkov, agent al poliţiei secrete[61]. După patru luni de guvernare în coaliţie, în ianuarie 1945, puterea este preluată de comunişti. La alegerile trucate din noiembrie 1945, Frontul Patriotic câştigă cu 88%. In decembrie 1947, Bulgaria devine o republică populară*[1’’]. Timp de o generaţie de acum înainte, ea avea să reprezinte cel mai credincios satelit sovietic.

In Ungaria şi Cehoslovacia, democraţia multipartită s-a dovedit a fi mult mai rezistentă la ocupaţia comunistă, decât în restul Europei de Est. Alegerile generale din noiembrie 1945 au fost câştigate în Ungaria de Partidul Micilor Proprietari, cu

57% faţă de 17% obţinute de comunişti şi tot 17% de socialişti. In noua Republică Ungară, proclamată la 1 februarie 1946, atât preşedintele, Zoltân Tildy, cât şi primul-ministru al coaliţiei guvernamentale, Ferenc Nagy, proveneau din Partidul Micilor Producători. Insă cel mai puternic membru al Cabinetului lui Ferenc Nagy era viceprim-ministrul comunist Mătyâs Râkosi (născut Rdth)[66].

Cea mai formidabilă pârghie controlată de comunişti era poliţia de securitate, supervizată de „consilierii” sovietici şi denumită iniţial AVO (Allamvedelmi Osztăly) şi ulterior AVH (Allamvedelmi Hatosag), considerată de Râkosi „o armă ascuţită în luptă pentru democraţia populară"*[1]'.

Şeful AVO era un minuscul croitor evreu, cu o mustaţă a la Hitler, Gâbor Peter (născut Beno Auspitz), care lucrase anterior pentru NKVD. Ministrul de finanţe Nyaradi îl consideră „total asexuat", spunând că i se pare „rizibil, de necrezut, că un astfel de om poate fi cel mai temut din Ungaria”[6*1].

„Vizitatorii” lui Peter îl vedeau într-un mod cu totul diferit El le spunea: „Acum ai putut înţelege că nu te va ajuta nimeni, nimeni nu te va proteja, înţelegi? Partidul te-a predat în mâinile noastre”. Pentru a-i face „cooperanţi”, îi supunea la torturi oribile Consilierii sovietici luau parte uneori la interogatorii, dar lăsau de obicei tortura în grija AVO[69].

după gratii, cu care ocazie Gheorghiu-Dej îl denunţă pe secretarul de atunci al partidului, Ştefan Foriş, ca informator al poliţiei. Gheorghiu-Dej devine secretarul partidului în locul acestuia, aceasta fiind prima din seria de manevre abile şi îndrăzneţe care i-au adus victoria în lupta pentru putere cu Biroul de la Moscova al comuniştilor români exilaţi, conduc de agenţii NKGB, Ana Pauker şi Vasile Luca. După ce Armata Roşie ocupă România în 1944, Gheorghiu-Dej este pus în libertate, iar Foriş intră în închisoare. Doi ani mai târziu, la ordinul lui Dej, Foriş este spânzurat fără judecată[57].

In iarna anului 1944-1945, „Gărzile Apărării Naţionale”, pregătite de Bodnăraş şi NKGB, ocupă treptat poziţii cheie în poliţie şi în forţele de securitate. în martie 1945, după şapte luni de existenţă a unor guverne de coaliţie de largă reprezentare, Regele Mihai al României cedează ultimatumului sovietic care cerea un „regim de democraţie populară” dominat de comunişti, condus de agitatorul Petru Groza. Alegerile falsificate dm noiembrie 1946 dau câştig de cauză lui Groza cu o imensă majoritate. în 1947 sunt dizolvate

principalele partide de opoziţie şi un proces înscenat îi acuză pe liderii opoziţiei de complot împotriva securităţii statului. La 31 decembrie 1947, Regele Mihai este forţat să abdice şi se proclamă Republica Populară Română. în inima acesteia se afla Securitatea Populară (Direcţia Generală al Siguranţei Poporului, sau DGSP) şi consilierii săi sovietici[58]. Succesorul şi mai megalomaniac al lui Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceauşescu, recunoştea mai târziu că „în trecut” (cu alte cuvinte, în timpul lui Gheorghiu-Dej), „organele de securitate obişnuiau să intervină în problemele interne de partid, subminându-i autoritatea şi rolul conducător”[59]. DGSP-ul nu a fost utilizat numai pentru întărirea ortodoxismului stalinist, ci şi pentru realizarea ambiţiilor personale ale lui Dej. Dar atâta vreme cât Gheorghiu-Dej îşi reafirma fidelitatea faţă de Uniunea Sovietică şi faţă de marele său conducător, consilierii sovietici îi permiteau oarecare libertate de mişcare.

Ca şi Serov, care a condus operaţiunile NKGB/MGB în Polonia şi în Germania de Est, Dimitri Gheorghievici Fedicikin, şeful consilierilor sovietici din România între 1944 şi 1947 avea o bogată experienţă în Balcani în anii '30, şi se comporta la Bucureşti asemeni unui vice-rege, prin frecventele indicaţii şi instrucţiuni cu care îl bombarda pe Gheorghiu-Dej[60]. Fotografia lui se află la loc de onoare în Sala Amintirilor de la KGB. Serov, care a fost un şi mai important consilier sovietic, nu are portretul în Sala Amintirilor, fiind exclus de la această onoare datorită directei implicări în atrocităţile staliniste, precum şi faptului că în 1963 s-a sinucis[61].

Instalarea comunismului în Bulgaria a fost şi mai rapidă decât în România. întărit prin afinităţile slavofile cu Rusia sovietică, comunismul a avut rădăcini mult mai puternice în Bulgaria, decât în Polonia şi România.

libere în zona sovietică ar fi produs probabil o majoritate social-democrată (SPD), însă orgiile de jaf şi distrugere prin care Armata Roşie şi-a celebrat victoria, au anulat orice perspectivă a KPD de a fi ales ca partid conducător, dacă nu acceptau să se bazeze pe imensa putere coercitivă a SMA şi a NKGB/MGB.

Conştient de mai marea popularitate de care se bucurau social- democraţii, mareşalulJukov începe să exercite presiuni asupra conducerii SPD pentru a accepta unificarea cu comuniştii. Britanicii au primit reclamaţii din partea a doi social-democraţi proeminenţi, cărora un ofiţer NKGB le

ordonase „să militeze pentru unificare, sub pedeapsa cu închisoarea, dacă nu s-ar fi supus. Cei care au refuzat au fost deja închişi la Sachsenhausen” - fost lagăr de concentrare nazist[51]. Erich Ollenhauer, preşedintele Partidului Social Democrat din Germania de Vest a afirmat mai târziu, că cel puţin 20000 de „recalcitranţi” din RDG, membri ai SPD, au fost persecutaţi, băgaţi la închisoare sau chiar ucişi între decembrie 1945 şi aprilie 1946. Rezultatul masivei campanii de intimidare orchestrată de NKGB a fost fuziunea KPD şi SPD sub denumirea de Partidul Unităţii Socialiste (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, ori SED) la 22 aprilie 1946, data aniversării naşterii lui Lenin şi a suprimării efective a social-democraţiei în Germania de Est[52]. In ciuda intimidărilor, primele alegeri municipale şi regionale postbelice, din toamna anului 1946, au adus SED exact 50% din voturi, dar nu au putut frâna evoluţia spre statul monopartit[53].

In august 1947, prin ordinul nr. 201 al SMA se înfiinţează o poliţie de securitate germană, Comisariatul 5 (K-5), supervizat de consilieri MGB, care devine predecesoarea Poliţiei Securităţii Statului (SSD), înfiinţată după crearea Republicii Democrate Germane în octombrie 1949[M]. Şeful K-5 şi ulterior al SSD, este Wilhelm Zaisser, agent veteran al GRU din Germania, care, sub numele de general Gomez, comandase a XlII-a Brigadă Internaţională în Războiul Chil din Spania[55]. Ca şi în Polonia, MGB a furnizat instruire pentru tehnicile de măsluire a alegerilor’[1]’. Primele alegeri naţionale din RDG, în anul 1950, au adus SED un procentaj de 99,7%, adică dublu faţă de voturile obţinute în 1946 la alegerile locale.

In Germania interbelică,până la luarea puterii de către Hitler, existase un partid comunist de mase. In România însă, partidul comunist interbelic fusese chiar mai slab decât cel din Polonia, cu membri aparţinând în cea mai mare parte minorităţilor etnice. In timpul ultimului an de război, partidul trebuise să fie reconstituit din cenuşă. In martie 1944, NKGB trimite un grup de trei persoane, condus de agentul său român, Emil Bodnăraş, în vederea pregătirii conducerii de partid pentru sosirea Armatei Roşii. Bodnăraş reuşeşte să ţină o şedinţă secretă într-un spital de închisoare cu Gheorghe Gheorghiu-Dej şi cu alţi lideri comunişti aflaţi

a asigura o masivă majoritate pentru Partidul Muncitoresc Unit Polonez, dominat de comunişti (PZPR: format după o „unificare” cu socialiştii în 1948), consilierii sovietici ai UB-

ului au organizat un curs de formare de trei luni, condus de dna Konopko, care a predat în detaliu procedeele de falsificare a documentelor, precum şi metodele de pregătire în avans a rezultatelor alegerilor.

Puterea Bisericii Catolice Poloneze punea totuşi mari probleme UB-ului, care depăşeau experienţa imediată a consilierilor săi sovietici. Una din inovaţiile cele mai cinice ale UB au constat în pregătirea unuia dintre ofiţerii săi, locotenent-colonel Jierek Labanovski, spre a deveni, la comandă, preot catolic, protestant sau rabin evreu, pentru a acorda ultima comuniune condamnărilor la moarte care solicitau prezenţa unui cleric înainte de execuţie'[13].

In primăvara anului 1945, constatând un progres satisfăcător al dominaţiei comuniste asupra Poloniei, viitorul conducător al KGB, generalul Serov se mută în Germania, pentru a conduce secţia „internă” (NKVD/NKGB) a Administraţiei Militare Sovietice (SMA), condusă de mareşalulJjukov, care se instalase într-o clădire uriaşă de lângă Berlin, în suburbia Karlhorst, înconjurată cu un gard de fier, sârmă ghimpată, sentinele, patrule de poliţie şi câini.

Serov creează o enclavă NKVD în interiorul SMA, cu sediu şi luxoase locuinţe de serviciu pentru ofiţerii săi[4]'’. Serov organizează şi o amplă reţea NKGB/MGB în zona sovietică aflată sub conducerea general-maiorului Melnikov, fost consilier al UB-ului polonez. Zona a fost împărţită în regiuni (Bezirke), fiecare având sediu NKGB/MGB propriu, şi subîmpărţite în districte (Kreise), controlate de „grupuri operative”. Acest complicat aparat supraveghea partidele politice, bisericile şi sindicatele, şi dirija procesul de sovietizare. Karlshorst a devenit, de asemenea, cea mai largă bază din afara URSS-ului pentru spionajul sovietic orientat împotriva Occidentului. Mai exista o altă bază NKGB/MGB la Leipzig, care se ocupa de ilegali[4]'.

„Comunismul pentru un german, se lamenta Stalin, este ca şi cum ai pune şaua pe o vacă”[48]. Conducerea Partidului Comunist German (KPD) a revenit din exilul de la Moscova la 30 aprilie 1945, data sinuciderii lui Hitler în bunkerul de la Berlin. Cele două personalităţi proeminente ale KPD, Wilhelm Pieck, în vârstă de 69 de ani (viitorul preşedinte al Republicii Democrate Germane) şi Walter Ulbricht, de 52 de ani (viitor prim secretar al partidului conducător în RDG), erau foşti veterani ai clandestinităţii cominterniste şi protejaţi ai NKVD-ului[49]. La întoarcerea în Germania, Ulbricht îşi informează apropiaţii că preluarea puterii „trebuie să pară democratică, dar noi trebuie să avem totul sub control”[3]". Prima măsură

tactică a constat în constituirea unei coaliţii antinaziste, în vara lui 1945, alcătuită din KPD şi alte trei partide autorizate de către SMA. Alegerile

un guvern polonez, care să întrunească ambele condiţii. Profesorul Mastny a conchis că „la sfârşit, a acceptat formula sovietică... Chestiunea poloneză a fost deci tranşată între Hopkins şi Stalin, în absenţa britanicilor”. Guvernul provizoriu dominat de comunişti a fost lărgit cu reprezentanţi ai diasporei poloneze de la Londra, lui Mikolajczyk oferindu-i-se prestigioasa, dar lipsită de autoritate efectivă, poziţie de viceprim-ministru. Chestiunea insolubilă a organizării de alegeri libere pentru un guvern permanent a fost lăsată de-o parte”. Deşi Hopkins şi-a depăşit instrucţiunile, Truman a acceptat acordul, ca mijloc de a pecetlui alianţa din timpul războiului[39]. NKGB-ul credea că a reuşit, cu ajutorul lui Hopkins, >ă triumfe asupra imperialismului american[19]. Realitatea este că, fără ca Hopkins să fi fost agent sovietic, NKGB-ul a ştiut să exploateze o dată în plus - prin intermediul lui Ahmerov - simţământul datoriei lui Hopkins de a asigura continuitatea relaţiilor sovieto-americane, precum şi încrederea naivă a acestuia, în faptul că Stalin împărtăşeşte preocuparea lui pentru o nouă ordine mondială.

[1] Formula de salvare a aparenţelor, agreată de Stalin şi de Hopkins, a supravieţuit ultimei întâlniri dintre Cei Trei Mari (de data aceasta Hopkins a absentat), la Potsdam, în iulie şi august 1945. Insă, cum dovezile de încălcare a drepturilor omului de către sovietici în Europa de Est nu mai puteau fi ignorate, până şi fidelitatea lui Hopkins pentru perpetuarea relaţiilor sovieto-americane, a început să se veştejească.

Abia plecase Hopkins de la Moscova şi deja începuse un proces public împotriva a 16 lideri, pentru care el solicitase clemenţă'".

Hopkins moare în ianuarie 1946, în mare parte deziluzionat.

Ambasadorul american la Varşovia, Arthur Bliss Lane, trăgea cu amărăciune concluzia că „NKVD şi UB ţin frânele puterii atât de ferm în mâna lor, încât democraţia nu va fi posibilă în Polonia în anii viitori”[12]. Controlul sovietic asupra UB era atât de total în perioada 1944-1947 încât consilierii sovietici aveau dreptul de decizie finală în toate oficiile UB[13]. Intre 1947-1949, consilierii NKVD au fost îndepărtaţi din birourile districtuale. La moartea lui Stalin, în 1953, s-a redus numărul consilierilor sovietici la numai doi în fiecare

provincie. Insă în ceea ce priveşte organizarea de alegeri libere, UB se comporta ca un elev arierat. La Yalta, Molotov declarase că într-o lună de zile, vor putea fi organizate alegeri libere în Polonia. Dar UB, nesigur că va putea manevra între cele două partide de opoziţie, Partidul Ţărănesc şi Partidul Muncitoresc Creştin, determină amânarea alegerilor până în ianuarie 1947, o lună aleasă în mod deliberat, datorită marilor căderi de zăpadă din acea perioadă[11]. Chiar şi după doi ani de pregătire, frauda comisă la alegeri a fost atât de evidentă, încât i-a jenat şi pe consilierii sovietici ai UB. Intr-un interval de un an, toate partidele de opoziţie fuseseră practic desfiinţate. Apoi, pentru a evita apariţia altor dificultăţi la următoarele alegeri generale din 1952 şi pentru

derula „în sens unic”; Molotov s-a albit la faţă şi a replicat: „Nu mi s-a vorbit în felul acesta niciodată în viaţa mea”. Truman a răspuns la rândul lui: „Respectă-ţi angajamentele şi nu ţi se va mai vorbi în felul acesta”[29].

De la moartea lui Roosevelt, Harry Hopkins se aflase într-un gen de recluziune la locuinţa sa din Washington[30]. El avea să supravieţuiască ultimului preşedinte doar nouă luni. Akhmerov, însă, afirmând ca de obicei că vorbeşte în numele lui Stalin, îl convinge să se implice în detensionarea relaţiilor americano-sovietice[31]. La jumătatea lunii mai, Averell Harriman, ambasadorul american la Moscova şi „Chip” Bohlen concep împreună planul ca Truman să-l trimită pe Hopkins în misiune la Moscova, spre a discuta direct cu Stalin[32]. Departamentul de Stat şi noul Secretar de Stat, James F. Byrnes, îl considera pe Hopkins prea înclinat să ia retorica sovietică drept adevăr. Dar Truman trece peste argumentele lor[33]. Reacţia Moscovei la propunerea acestei vizite este promptă şi entuziastă[31].

La prima sa întâlnire cu Stalin, la 26 mai, Hopkins a accentuat importanţa conservării „întregii structuri de cooperare mondială şi a relaţiilor cu Uniunea Sovietică, pentru realizarea cărora preşedintele Roosevelt şi Mareşalul se străduiseră din greu”.

Principala cauză a pierderii încrederii opiniei publice americane în şansele cooperării cu Uniunea Sovietică pare a fi, spune Hopkins, „incapacitatea noastră de a pune în practică acordul de la Yalta în privinţa Poloniei”[35]. Un număr de istorici, ignorând totuşi faptul că NKVD/NKGB îl considera pe Hopkins agentul său, fuseseră frapaţi de abordarea sa prosovietică a negocierilor. Vojtech Mastny comentează:

„Hopkins a deplâns recenta atitudine nefavorabilă

Uniunii Sovietice a opiniei publice americane, dar a evitat să lege schimbarea de vreo acţiune rusească. Dat fiind că Stalin l-a secondat pe Roosevelt în eforturile de realizare a „unei noi structuri de cooperare mondială” el a arătat că liderul rus nu poate fi blamat. Prin eliminare, britanicii absenţi rămâneau unicii vinovaţi, iar Stalin nu a ratat ocazia de a-i învinovăţi pe aceştia"[36].

Stalin a declarat că britanicii conservatori, inclusiv Churchill, s-au opus planului sovietic pentru o Polonie liberă, pentru că ei doreau să recreeze un cordon sanitar ostil la frontiera cu URSS. In loc să ia atitudine în faţa acestei incorecte interpretări a politicii britanice, Hopkins a remarcat încă o dată că politica americană este total diferită şi că Statele Unite vor să existe state prietene de-a lungul graniţelor sovietice. In acest caz, a răspuns Stalin, se va putea uşor realiza un acord asupra Poloniei. Hopkins a spus că este bucuros să-l audă vorbind astfel[37].

„Vom accepta, a spus Hopkins, orice guvern în Polonia, care este dorit de poporul polonez şi este în acelaşi timp favorabil Uniunii Sovietice”. Din păcate, nici Hopkins şi nici Truman nu au realizat că nu poate exista

Imediat după formarea Comitetului de la Lublin, Radkiewicz a fost convocat la Beria, întorcându-se în Polonia cu doi consilieri NKVD/NKGB, generalii Sclivanovski şi Melnikov, care au supervizat trecerea UB sub controlul generalului Serov[21]. UB a avut o naştere dificilă, datorată condiţiilor „dificile” imprimate de Armata Roşie care, după cum menţionează un raport adresat Biroului Politic, „jefuia şi distrugea”, ba chiar comitea abuzuri asupra fetelor şi femeilor poloneze[25]. Teroarea nazistă fusese înlocuită de teroarea sovietică. Generalul Zygmunt Berling, fost comandant al Primei Armate Poloneze ruseşti şi membru al Comitetului Lublin, îi scria lui Gomulka:

„Lacheii lui Beria devastează întreaga ţară. Elemente criminale din aparatul lui Radkiewicz îi ajută. Bunurile populaţiei sunt furate, oameni complet nevinovaţi sunt deportaţi sau aruncaţi în închisoare. Oamenii sunt împuşcaţi ca nişte câini. Nimeni nu ştie de ce este arestat, nici de către cine şi nici ce soartă îl aşteaptă”[26].

La şedinţa plenară a Comitetului Central al PPR din mai 1945, Gomulka recunoaşte că UB, la fel ca şi NKVD, fuseseră scăpate de sub control.

„Bineînţeles că aparatul de securitate nu este niciodată iubit, dar acum el pare a se dezvolta ca un stat în stat. Are

propria lui politică şi nimănui nu-i este permis să intervină”.

Radkiewicz este la fel de pesimist:

„Sunt semnele unei crize în Securitate, care numără 11000 de oameni, dar are numai 25% din posturi acoperite... Este greu de spus dacă consilierii (sovietici) au făcut mai mult bine sau mai mult rău... Oricum, situaţia s-a schimbat acum şi deocamdată nu este necesar să scăpăm de ei”[2'].

Rămânerea consilierilor nu putea fi în nici un caz decisă de polonezi, ci de către Moscova, iar Stalin nu avea intenţia să-i recheme, deoarece în toată Europa de Est (cu excepţia Iugoslaviei şi Albaniei), „consilierii” sovietici erau chemaţi să joace un rol esenţial în tranziţia la „democraţia populară”. Evoluţia politică în majoritatea statelor est-europene a urmat acelaşi model. Coaliţii mai mult sau mai puţin reale, care includeau un număr de partide ne-fasciste, dar lăsau serviciile de securitate şi principalele pârghii ale puterii în mâinile comuniştilor, au fost create imediat după eliberare. La un interval de timp variabil, aceste guverne erau înlocuite de false coaliţii dirijate de comunişti, care pregăteau formarea statului monopartit condus de la Moscova[28].

Abolirea libertăţilor poloneze, a cărei amploare a fost numai parţial intuită de Washington, a fost principalul motiv al primului conflict serios între succesorul lui Roosevelt, Harry S. Truman, şi Uniunea Sovietică. La prima sa întâlnire cu Molotov, la 23 aprilie 1945, noul şi neexperimentatul preşedinte a declarat că relaţiile sovieto-americane nu se vor mai putea

La 23 iulie 1944, Stalin formează un Comitet Naţional Polonez de Eliberare la Lublin, constituind nucleul viitorului guvern marionetă. Pe când Armata Roşie se apropia de Varşovia, un program de radio sovietic chema populaţia la arme: „Nu este nici o secundă de pierdut!... Populaţie a Varşoviei, la arme! Alungaţi invadatorul german şi cuceriţi-vă libertatea!” La 1 august, Armia Krajowa declanşează insurecţia la Varşovia. In următoarele două luni, populaţia Varşoviei luptă cu disperare, în timp ce Armata Roşie priveşte cu calm, staţionată pe celălalt mal al Vistulei. In timp ce un sfert de milion de polonezi sunt omorâţi, Stalin îi numeşte pe liderii acestora „o bandă de criminali ahtiaţi după putere”, şi nu permite forţelor aeriene anglo-americane care-i aprovizionau din Italia pe insurgenţi, nici măcar să umple rezervoarele cu benzină pe aerodromurile sovietice.

Reprimarea revoltei de la Varşovia a anulat şansa ca Armia Krajowa să se constituie într-o barieră eficientă contra comuniştilor[19]. In urma Armatei Roşii care înainta printr-o Polonie în ruine venea un detaşament puternic al NKVD-ului, hăiţuind rămăşiţele Rezistenţei poloneze şi instalând puterea comunistă. In fruntea acestui detaşament se afla viitorul şef al KGB şi al GRU, generalul Ivan Alexandrovici Serov, scund şi brutal, un înflăcărat naţionalist rus, care supervizase deportările în masă din Caucaz[2]". Serov a înfrânt Armia Krajova prin metode care includeau infiltrarea, interceptarea şi decriptarea comunicaţiilor[21]. In ianuarie 1945, când Comitetul de la Lublin se autoproclamă guvern provizoriu, AKeste practic desfiinţată. Unii dintre membrii săi formează o clandestinitate anticomunistă; alţii se alătură comuniştilor; majoritatea renunţă la luptă, mulţumiţi că au scăpat cu viaţă[22].

Alături de lichidarea opoziţiei, principala prioritate a NKVD-ului a fost înfiinţarea unei versiuni proprii în Polonia, intitulată Urzad Bezpieczenstwa (UB). Şeful acesteia avea să fie Stanslaw Radkiewicz, militant comunist născut în Bielorusia care, ca şi Gomulka, îşi datorase supravieţuirea încarcerării într-o închisoare poloneză. Radkiewicz combina brutalitatea cu şarmul şi persuasiunea. Primul ambasador american în Polonia postbelică, Arthur Bliss Lane, scria în 1945:

> „Dacă tehnica lui obişnuită consta în a-i înspăimânta pe cei cu care venea în contact, în schimb cu noi a fost cordial şi manierat. Era un bărbat prezentabil, cu păr negru, bine pieptănat, cu o figură mobilă şi atrăgătoare. El a deschis conversaţia cu o remarcă judicioasă asupra faptului că naziştii au lăsat Polonia atât de dezorganizată, încât noul guvern a fost obligat să ceară asistenţa unuia dintre aliaţii săi, pentru reconstrucţia ţării”.

Statele Unite şi Anglia fiind atât de departe... Rusia era vecinul cel mai apropiat. El a recunoscut cu francheţe că ruşii i-au trimis două sute de instructori NKVD, care urmau să organizeze Poliţia Poloneză de Securitate de-a lungul liniilor sovietice[2]’.

iraţionale... între noi, comuniştii, existau oameni cu simţ estetic şi considerabilă cultură în domeniul literaturii şi filozofiei, dar chiar şi aceia se prefăceau entuziasmaţi nu doar de viziunea lui Stalin, ci şi de „perfecţiunea” modului în care el exprima această viziune. Eu însumi m-am referit de multe ori în discursurile mele la claritatea de cristal a stilului său, penetraţia logicii sale şi sagacitatea

comentariilor sale, ca şi când acestea ar fi fost expresia celei mai înalte înţelepciuni”[11].

în Polonia, a cărei transformare politică suscitase primele disensiuni serioase între Stalin şi aliaţii săi, acest tip de entuziasm a fost rar. „Comunismul, spunea Stalin în 1944, nu se potriveşte polonezilor. Ei sunt prea individualişti, prea naţionalişti”[15]. Partidul Comunist Polonez interbelic era printre cele mai lipsite de popularitate din Europa. în Polonia, acest partid funcţiona în clandestinitate, mulţi dintre militanţii săi fiind în închisoare. Cei care fugiseră la Moscova fuseseră în bună parte lichidaţi în timpul Terorii[lh]. Aproape singurii militanţi supravieţuitori erau cei aflaţi în relativa securitate a închisorilor poloneze - ca viitorul lider al partidului Wladyslaw Gomulka - sau cei puţini care, lucrând pentru NKVD, colaboraseră la lichidarea tovarăşilor lor. Partidul Comunist Polonez a încetat să existe. în 1938, îl declară dizolvat în mod formal.

Grosul mişcării poloneze de rezistenţă (Armia Krajowa, sau AK) era în mod hotărât anticomunistă, cu puternice resentimente datorate participării sovietice la împărţirea din 1939 a Poloniei şi represiunii staliniste consecutive. însă în decembrie 1941, un grup de agenţi NKVD polonez, condus de Marceli Nowotko, Boleslaw Molojec şi Pawel Finder, este paraşutat în Polonia pentru a reînfiinţa partidul antebelic sub un nou nume, Partidul Muncitoresc Polonez (PPR). Finder ia legătura din nou cu Gomulka, făcându-1 Secretar al Comitetului de Partid de la Varşovia. Nowotko are misiunea de a destabiliza Armia Krajowa, în care scop denunţă un număr de partizani ai AK Gestapoului. Neînţelegând că relaţia lui Nowotko cu Gestapo face parte din planul NKVD, Molojec îl omoară ca trădător, fiind el însuşi condamnat la moarte de un tribunal al partidului. Uciderea de către Gestapo a lui Finder lasă cale liberă lui Gomulka pentru a deveni Secretar General al PPR. El nu a fost ales de Stalin, ci a devenit lider al partidului într-un moment în care legătura radio cu Moscova fusese întreruptă. Gomulka a organizat „Garda populară” sub forma unei miliţii comuniste clandestine, concepută pentru a rivaliza cu Armia Krajowa. Conducerea de partid era pe deplin conştientă de faptul că perspectivele sale de a ajunge la putere depindeau de sovietici şi nu de sprijinul din ţară[17]. Ideologul partidului, Alfred Lampe, scria cu puţin timp înainte de moartea lui în 1943: „Oare ce fel de Polonie nu va fi antisovietică?”[18]

Nyaradi, care se afla la Moscova în momentul repatrierii lui

Vlasov, a povestit mai târziu:

> „Pentru a da un exemplu, MVD-ul l-a torturat în cele mai hidoase moduri până la moarte, aducând la cunoştinţa întregii Rusii cum a murit Vlasov în cele din urmă şi cât a durat până a reuşit să moară. Ofiţerii şi ostaşii lui' Vlasov au fost, de asemenea, exterminaţi în chinuri groaznice”[9].

In martie 1946, Smert este formal desfiinţat, activitatea lui fiind preluată de Al Treilea Directorat al MGB[10]. Una din sarcinile Smert, ca şi ale NKVD/NKGB, la sfârşitul războiului, a constat în „sprijinirea popoarelor din ţările eliberate pentru a institui şi a întări forme de guvernământ libere naţionale”: cu alte cuvinte, asigurarea instituirii „democraţiilor populare” la graniţele de apus ale URSS". Aceasta a fost una din principalele direcţii de acţiune ale MGB, sub conducerea lui Abakumov. Intr-o conversaţie cu comunistul iugoslav Milovan Djilas, în anul 1944, Stalin redefineşte maxima „cuius regio eius religio” din secolul XVI, cu o formulă actuală:

> „Acest război nu este ca în trecut; cel care ocupă un teritoriu îşi impune propriul sistem social. îşi poate impune propriul sistem numai acela a cărui forţă armată are de a face aceasta. Altfel nu se poate”[12].

„Democraţiile populare” au fost impuse în Europa de Est printr-un amestec de forţă şi înşelătorie, în care NKGB/MGB au jucat rolul principal. Mulţi dintre cei care au colaborat la transformarea ţărilor lor în „democraţii populare” erau carierişti, oportunişti sau oameni care au acceptat faptul că puterea sovietică excludea altă opţiune. în toate ţările est-europene exista însă o minoritate comunistă, marcată de aceeaşi credinţă vizionară în construcţia socialismului, care inspirase prima generaţie de revoluţionari bolşevici şi primii tineri idealişti sovietici în timpul primului plan cincinal. Pentru comunistul maghiar G. Hodos, mai târziu victimă a unui proces public stalinist, „este o bucurie să fii comunist, să serveşti cauza omenirii, să fii prezent la naşterea unui viitor mai bun. După ororile celui de-al doilea război mondial, lumea părea să înceapă a face un fel de ordine. Şi cât de frumoasă promitea să fie această nouă ordine... Noi construiam o Ungarie sociaîistă sub drapelul partidului comunist”[13].

în toată Europa de Est, încrederea în viitorul socialismului era indisolubil legată de adoraţia lui Stalin. Până şi Djilas şi majoritatea comuniştilor iugoslavi, care aveau să fie declaraţi eretici şi trădători, se considerau la sfârşitul războiului stalinişti loiali:

> „Stalin era... incarnarea ideii însăşi şi a visului noii societăţi. Această idolatrizare a personalităţii lui Stalin,

precum şi a tot ceea ce era legat de Uniunea Sovietică, dobândise forme şi dimensiuni

responsabile cu contrainformaţia în rândul forţelor armate. Conform relatărilor sovietice oficiale, numele iniţial fusese Smernesk, o prescurtare a sloganului de război „Smert Nemeţkim Şpionam" („Moarte spionilor germani"). Stalin, însă, obiectase:

„De ce trebuie să vorbim numai de spionii germani. Nu luptă împotriva noastră şi alte servicii secrete? Mai bine să numim (unitatea) „Smert Şpionam" („Moarte spionilor") - pe scurt Smert"[3].

Prioritatea principală pentru Smert consta mai puţin în depistarea agenţilor străini, ci mai ales în controlul dezertărilor şi al „actelor de laşitate" în rândul forţelor armate, cu ajutorul unei uriaşe reţele de informatori[4]. Importanţa acordată de Stalin acestei unităţi este reflectată prin desprinderea ei de NKVD şi plasarea sub controlul său nemijlocit, în calitate de preşedinte al Comitetului de Stat pentru Apărare şi de Comisar al Apărării în timpul războiului[5].

In timp ce Armata Roşie recupera teritoriul sovietic de la Wehrmacht, Smert îşi desfăşura vânătoarea împotriva celor suspectaţi de colaborarea cu inamicul şi suprima opoziţia naţionalistă. La sfârşitul războiului, Smert a purtat de asemenea responsabilitatea repatrierii forţate a peste cinci milioane de cetăţeni sovietici din teritoriul inamic. Dominaţi de preocuparea de a-şi onora obligaţiile faţă de aliaţii lor sovietici, guvernul american şi cel britanic au colaborat la aceste repatrieri, de multe ori barbare*[1]. Mulţi cetăţeni sovietici repatriaţi împotriva voinţei lor, au trecut, pur şi simplu, de la persecuţia nazistă la cea stalinistă[7]. Numeroşi supravieţuitori ai lagărelor de concentrare germane au fost trataţi ca dezertori. în iunie 1945, Averell Harriman, ambasadorul american la Moscova, raporta Departamentului de Stat:

.Ambasada cunoaşte un singur caz de repatriat care s-a întors la casa şi la familia lui din Moscova... Trenuri încărcate cu repatriaţi trec prin Moscova şi-şi continuă drumul spre est, pasagerii fiind supuşi unei interdicţii totale de comunicare cu restul lumii, atunci când trenurile sunt oprite".

Unii erau împuşcaţi, după interogatoriile efectuate la Smert. Majoritatea erau închişi în lagărele de concentrare de la Cercul Polar, mulţi dintre ei murind acolo. Cea mai teribilă soartă au avut-o membrii Armatei Eliberării Rusiei, condusă

de generalul Andrei Vlasov, care au fost repatriaţi de către americani. Vlasov, unul dintre eroii bătăliei Moscovei, fusese capturat de către germani în 1942 şi ulterior denunţase regimul sovietic drept o pervertire tiranică a Revoluţiei din Octombrie. Armata lui de voluntari luptase scurtă vreme alături de germani pe Frontul de Est, în martie 1945. Soldaţii americani care i-au repatriat au fost nevoiţi să utilizeze împotriva lor gaze lacrimogene; chiar şi aşa unsprezece au reuşit să se sinucidă înainte de a fi predaţi[8]. Omul de stat maghiar Miklos

NOUĂ

DOMINAŢIA ASUPRA EUROPEI DE EST

1944-1948

Expansiunea vastului imperiu al securităţii sub conducerea lui Beria în perioada războiului l-a făcut pe Stalin să se gândească dacă nu cumva Beria a devenit prea puternic. La începutul anului 1946, acesta este numit membru al Biroului Politic şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. Dar în acelaşi timp el este înlocuit din funcţia de şef al NKVD-ului de către fostul său prim adjunct, uriaşul Serghei Kruglov, deţinătorul unui ordin cavaleresc onorific din Marea Britanie, ca urmare a bunei organizări a securităţii la conferinţele „Celor Trei Mari”. In martie 1946, NKVD şi NKGB sunt ridicate în rang, de la comisariate la ministere, devenind respectiv Ministerul Afacerilor Interne (Ministerstvo Vnutrannikh Del sau MVD) şi Ministerul Securităţii Statului (Ministerstvo Gosudarstvennoi Bezopasnosti, sau MGB). La scurtă vreme, după aceasta, protejatul lui Beria, Merkulov, este înlocuit de la conducerea MGB de către Viktor Semionovici Abakumov care, ca şi Kruglov, nu făceau parte din Mafia caucaziană a lui Beria. Dar, dacă Stalin a sperat că Abakumov va limita influenţa lui Beria asupra securităţii statului, înseamnă că a făcut un calcul greşit. După cum a declarat Hrusciov, Abakumov a devenit rapid „omul lui Beria; el nu a raportat niciodată cuiva, nici măcar lui Stalin, înainte de a discuta mai întâi cu Beria”[1].

Stilul managerial al lui Abakumovîn cadrul MGB a fost brutal, corupt, dar convivial. Grijuliu de a nu fi umbrit de simbolurile trecutului cekist, Abakumov a îndepărtat cele mai sacre relicve, cum ar fi: masca mortuară, efigia şi tunica lui

Dzetjinski de la locul lor de onoare din Clubul ofiţerilor MGB. El vizita aproape în fiecare noapte acest club, petrecând în camerele private cu numeroasele sale amante cărora le dăruia băuturi fine şi parfumuri franţuzeşti. De altfel, ofiţerii MGB îşi cumpărau favorurile lui Abakumov cu cadouri scumpe procurate din Vest. „Imoralitatea” şi corupţia au constituit în final capetele de acuzare oficiale care au determinat arestarea acestuia în 1951 şi execuţia lui în 1954[2].

Abakumov şi-a datorat poziţia de ministru al Securităţii Statului succeselor înregistrate sub comanda sa de unitatea „Smersk”, care se născuse în 1943 prin reorganizarea „Departamentelor Speciale” ale NKVD,

După încheierea conferinţei de la Yalta, Stalin manifesta o bună dispoziţie contagioasă, făcând conversaţie anglofonilor cu ajutorul singurelor patru expresii pe care le cunoştea în limba engleză: „Ai spus-o tu însuţi!”; „Şi ce dacă?”; „Ce naiba se întâmplă?”; şi „Toaleta este acolo”[258]. Informaţia deţinută de Stalin datorită agenţilor penetraţi şi a supravegherii tehnice a fost una din cheile succesului său la negocieri. El a fost mai bine informat decât Churchill şi chiar decât Stettinius privitor la teritoriile pe care Roosevelt este dispus să le ofere în schimbul declaraţiei de război împotriva Japoniei. însă extrema lui suspiciune i-a limitat capacitatea de a trage un profit maxim din informaţia secretă de care a dispus. El s-a străduit mult să înţeleagă motivele ascunse pentru care Churchill şi Roosevelt au insistat atât de mult asupra problemei poloneze, fără să reuşească să înţeleagă că obiecţiile lor erau legate de o reală preocupare pentru drepturile omului, şi nu de vreo conspiraţie sinistră. Astfel, Stalin devine din nou obsedat de teoriile conspiraţiei. în iulie 1952, el îi spune socialistului italian, Pietro Nenni: „Cardinalul (american) Spellman a fost la conferinţa de la Yalta sub deghizament: el a fost cel care l-a stârnit pe «prietenul său» Roosevelt, împotriva sa (a lui Stalin) ”. Nenni nu s-a îndoit de sinceritatea lui Stalin; el a interpretat această teorie bizară ca o indicaţie a obsesiei recurente a lui Stalin, despre comploturi împotriva lui, orchestrate de Vatican[258]. Baza teoriei conspiraţiei conduse de Vatican la Yalta, consta în prezenţa la conferinţă a lui Ed Flynn, liderul democrat din Bronx, care se oprise la Roma la întoarcerea din Crimeea[2bl)]. Comentând teoria conspiraţiei lui Spellman, diplomatul britanic R. A. Sykes descrie viziunea lui Stalin asupra lumii ca „un amestec ciudat de subtilitate şi de aberaţie”[261]. Acelaşi amestec avea să

caracterizeze atitudinea lui Stalin faţă de informaţia secretă în timpul războiului rece, la fel cum se întâmplase şi în perioada Marelui Război pentru Apărarea Patriei.

principiile Cartei Atlanticului, cerând garanţii pentru democraţia poloneză, incompatibile cu principiile stalinismului. Concret, era vorba de înlocuirea guvernului marionetă de la Lublin, instalat de ruşi şi garantarea unor alegeri libere. Stalin s-a dovedit a fi un strălucit negociator, câştigând timp, cedând înproblemele secundare, străduindu-se să păstreze consimţământul aliaţilor pentru o Polonie dominată de sovietici, cheia instituirii unei ordini staliniste în Europa de Est[253]. Aliaţii occidentali propun o soluţie de compromis în Polonia. Guvernul provizoriu de la Lublin nu este înlocuit, ci doar lărgit, astfel încât să includă şi câţiva „lideri democratici”. Alegerile libere postbelice nu vor fi supravegheate de Aliaţi, pentru asigurarea corectitudinii, ci de guvernul de la Lublin, cu sprijinul discret, dar expert, al NKVD.

La Yalta era încă nesigură finalizarea în timp util a proiectului Manhattan, astfel încât bomba atomică să fie aruncată asupra Japoniei pentru a o obliga să se predea. Stalin a acceptat să declare război Japoniei la trei luni după înfrângerea Germaniei, pentru a obţine în schimb sudul insulei Sahalin şi insulele Kurile de la Japonia, precum şi controlul Manciuriei şi al Mongoliei exterioare de la China. Stalin a acceptat de asemenea să se lase Franţei o zonă de ocupaţie în Germania (luată din zonele anglo-americane) şi un loc în Comisia de Control Aliat. Din nou, după un joc de maestru, Stalin „se lasă convins” să accepte formula de vot americană pentru Consiliul de Securitate care asigura înfiinţarea Naţiunilor Unite. în ultima sesiune a conferinţei de la Yalta, Hopkins îi transmite un bileţel lui Roosevelt, care începea astfel: „Ruşii au cedat atât de mult la această conferinţă, încât cred că nu trebuie să-i abandonăm”[25'1]. Hopkins părăseşte Yalta într-o stare de optimism euforic şi de admiraţie pentru geniul lui Stalin:

> „Noi credeam cu adevărat în inimile noastre, că apăruseră zorii unei zile noi, pentru care ne rugaserăm atâta vreme... Ruşii se dovediseră a fi rezonabili şi noi toţi, inclusiv preşedintele credeam într-o coexistenţă paşnică viitoare cu ei. Trebuie să fac un amendament la aceasta - cred că toţi ne făceam rezerve mentale asupra a ceea ce s-ar putea întâmpla dacă Stalin ar păţi ceva”[255].

Printre cei care împărtăşeau euforia lui Hopkins, se număra şi Alger Hiss[256]. Cariera acestuia oferă NKGB-ului o remarcabilă oportunitate de a penetra nou înfiinţata organizaţie a Naţiunilor Unite. în aprilie 1945 el devine

temporar secretarul general al „conferinţei de organizare” a Naţiunilor Unite laSan Francisco. Nu este o surpriză faptul că Gromîkoîi spune lui Stettinius că ar fi încântat dacă Hiss ar deveni secretar general al Adunării Constituante a Naţiunilor Unite, ţinându-se cont de „corectitudinea şi imparţialitatea” acestuia[25]'.

miracole avea să fie recompensat la următoarea conferinţă a Aliaţilor, de la Potsdam, cu titlul de Cavaler al Imperiului Britanic, devenind unicul ofiţer KGB care a primit vreodată un titlu de nobleţe onorific'[247].

în cadrul negocierilor economice de la Yalta, concentrate asupra reparaţiilor, negociatorii sovietici au fost puternic sprijiniţi de Harry Dexter White, cel mai important dintre agenţii NKVD infiltraţi la Trezoreria Statelor Unite[219], participant activ la formularea politicii americane cu privire la ordinea financiară internaţională în lumea postbelică. în ianuarie 1945, White devine Asistent Secretar al Trezoreriei[249]. Negocierile reparatorii de la Yalta s-au deschis la 5 februarie. Molotov a solicitat credite americane pe termen lung şi daune de război masive din partea Germaniei. Maiski, pe atunci adjunct la Afacerile Externe, solicită deindustrializarea Germaniei, îndepărtarea fizică a industriei de război, şi a 80% din industria grea. Unităţile industriale confiscate reprezentau o parte din costurile totale ale reparaţiilor de război în valoare de 20 miliarde de dolari, din care jumătate urmau să fie atribuite Uniunii Sovietice. Deşi nu a fost prezent la Yalta, White a acordat un substanţial sprijin părţii sovietice. în ianuarie 1945, el a condus redactarea a două memorandumuri trimise preşedintelui SUA. Primul propunea un împrumut pe treizeci de ani către URSS, în valoare de 10 miliarde de dolari cu dobândă de 2% sau restituire opţională în materiale strategice. Al doilea memorandum declara „esenţială” mutarea integrală a industriei germane chimice, metalurgice şi electrice, în scopul prevenirii unei viitoare agresiuni germane.

Roosevelt, spre deosebire de Churchill, acceptă cifra de reparaţii de 20 de miliarde dolari, avansată de către sovietici, ca „bază de discuţii” pentru o comisie tripartită de reparaţii, care urma să se întrunească la Moscova[2]’". însă White facilitase deja un suport financiar american deghizat pentru Uniunea Sovietică. în 1944, el furnizează NKVD-ului, prin Silvermaster, mostre ale bancnotei tipărite de Trezorerie pentru Germania ocupată. Ruşii solicită imediat plăcile, cerneala şi mostrele de hârtie pentru a tipări bani pe cont

propriu. Directorul Biroului de Tipărire şi Gravare obiectează că „dacă se acordă ruşilor permisiunea de a tipări bancnote identice cu cele fabricate în această ţară, contabilizarea va deveni imposibilă”. White protestează, declarând că ruşii vor interpreta refuzul ca pe o lipsă de încredere în integritatea lor morală; „trebuie să li se acorde aceeaşi încredere ca şi celorlalţi aliaţi”. O săptămână mai târziu, ruşii primesc plăcile. Contribuabilul american a plătit pentru aceasta mai multe milioane de dolari[2'1].

Principalele probleme la Yalta au fost cele politice. Cel mai mult timp a fost acordat Poloniei. La Teheran, Churchill şi Roosevelt cedaseră efectiv Rusiei atât dominaţia asupra Poloniei cât şi dreptul de a-şi alege propriile frontiere[2”2]. Acum, ei încercau să reconcilieze această concesie cu

masacrul de'la Katyn. Vânzarea la licitaţie a Poloniei nu a fost cauzată de iluziile pe care Churchill şi Roosevelt şi le puteau face despre comportarea lui Stalin după război, ci de un adânc sentiment al datoriei militare a Occidentului faţă de Uniunea Sovietică, într-un moment în care Armata Roşie ducea greul războiului cu Germania.

Stalin s-a întors de la Teheran extrem de încântat. La scurtă vreme, ambasada Statelor Unite la Moscova raporta „o schimbare aproape revoluţionară” în atitudinea presei sovietice faţă de Marea Britanie şi Statele Unite. întreaga maşină de propagandă sovietică se pusese în funcţiune pentru celebrarea „unităţii Aliaţilor” şi a „hotărârii istorice” de la Teheran[241]. După părerea sovieticilor, aliaţii occidentali păreau a fi recunoscut „dreptul Rusiei de a institui guverne prietene în ţările învecinate”. La 12 decembrie 1943, preşedintele Benes al Cehoslovaciei semnează la Moscova un tratat de prietenie şi alianţă cu Uniunea Sovietică[242].

Următoarea conferinţă a „celor Trei Mari”, la Yalta, pe ţărmul Mării Negre, în februarie 1945 (ultima la care a participat Roosevelt înainte de moartea sa în aprilie), a reprezentat un alt triumf sovietic.

Şi de această dată, Stalin ţinea cărţile câştigătoare militare în mână. Armata Roşie era aproape de ocuparea integrală a Poloniei, Cehoslovaciei şi statelor baltice, precum şi a unei lungi fâşii din Germania, în timp ce aliaţii occidentali, în ciuda succesului Operaţiunii Overlord, încă nu traversaseră Rinul. Stalin are un avantaj important şi în domeniul spionajului. NKVD-ul poseda două „cârtiţe” infiltrate în afacerile externe britanice: Donald Maclean, la ambasada de la Washington şi Guy Burgess, care din 1944 lucra la Departamentul de Ştiri al

Foreign Office. Principala sursă a NKVD-uhii la Departamentul de Stat, Alger Hiss, era membru al delegaţiei americane la Yalta[243]. Spre bucuria NKVD-ului, Harry Hopkins, după ce cunoscuse o uşoară scădere a influenţei la Casa Albă în anul 1944, revenea la Yalta ca principal consilier al vizibil suferindului Roosevelt[224].

Americanii au fost cazaţi la fostul palat de vară ţarist de la Livadia, iar britanicii la douăzeci de minute distanţă, la palatul Voronţov[24]'. .Ambele reşedinţe erau spionate. Americanii păreau a nu-şi fi luat aproape nici un fel de măsuri de precauţie. Pentru a distrage atenţia oaspeţilor de la supravegherea riguroasă la care erau supuşi, gazdele se întreceau în gesturi de ospitalitate, după cum povestea d-rajoan Bright, de la Cabinetul de Război Britanic[244]'.

Peste o mie de soldaţi ruşi reparaseră drumurile, casele şi plantaseră grădini. Pereţii reşedinţelor erau decoraţi cu capodopere ale galeriilor de artă moscovite, covoare persane acopereau podelele. Personalul de serviciu era impecabil, iar mâncarea „ceva de basm", după expresia d-rei Bright. Generalul Kruglov, care prezida cu modestie asupra acestor mici

exprimând în public opinia că „din moment ce Rusia este factorul decisiv în război, ei trebuie să i se acorde toată asistenţa şi toate eforturile trebuie făcute pentru a-i câştiga prietenia"[233]. Hopkins ajunsese deja la concluzia că Statele Unite trebuie să se adapteze situaţiei inevitabile când Uniunea Sovietică „va domina Europa după înfrângerea naziştilor", iar prietenia sovieto-americană va reprezenta cheia de boltă a lumii postbelice. El a încurajat pe Roosevelt în tentativa de a stabili o relaţie personală cu Stalin. După cum spunea secretarul de stat Cordell Hull, care nu fusese invitat la Teheran, „preşedintele spera ca, printr-o întâlnire personală cu Stalin, să poată defini şi elimina toate problemele existente între Rusia pe de o parte şi virtual toate naţiunile unite, pe de altă parte"[231]. Hopkins considera de asemenea că Statele Unite erau în măsură să-şi asume un rol conducător în cadrul alianţei anglo-americane. EI îi spune medicului lui Churchill, lordul Moran, înainte de începerea conferinţei de la Teheran: „Desigur că ne pregătim de luptă la Teheran. Noi ne vom situa de partea ruşilor"[235]. „Chip" Bohlen, translator american la Teheran, considera că influenţa lui Hopkins asupra preşedintelui Roosevelt era „suverană" totală[231]'. Toţi ceilalţi consilieri politici au fost ţinuţi la distanţă. Diplomatul american, Robert Murphy, deplângând faptul că Oficiului

Extern al Statelor Unite nu i s-a comunicat nimic din ceea ce a transpirat în urma convorbirilor secrete dintre Stalin şi Roosevelt, a primit de la Huli răspunsul uimitor că el însuşi ar fi recunoscător pentru orice ştiri primite de la Teheran[237].

Teheran a fost locul unde Churchill a realizat pentru prima oară faptul că englezii sunt o naţiune mică: „Am stat acolo, spune el, cu marele urs rusesc într-o parte şi cu marele bizon american în cealaltă parte, iar între cei doi stătea bietul măgăruş britanic...”.[238] După a doua sesiune a conferinţei, la 29 noiembrie, Hopkins l-a căutat pe Churchill la ambasada britanică pentru a-i spune că Stalin şi Roosevelt au căzut de acord ca Operaţiunea Overlord, de ocupare a nordului Franţei de către anglo-americani prin traversarea Canalului Mânecii, să aibă loc în luna mai 1944, astfel încât opoziţia britanică trebuia să înceteze. Churchill a acceptat[239]. (De fapt, Overlord avea să înceapă la 6 iunie). Cea mai importantă concesie făcută lui Stalin a fost acordul anglo-american de revenire a Rusiei la frontierele din 1941, cu păstrarea regiunilor câştigate prin pactul nazisto-sovietic: partea răsăriteană a Poloniei, statele baltice şi Basarabia. Polonia urma să fie recompensată teritorial cu o porţiune din vestul Germaniei. Guvernul polonez la Londra, condus din luna iulie de Stanislaw Mikolajczyk, nu a fost consultat. Când Stalin a tunat şi a fulgerat împotriva guvernului polonez („Guvernul polonez şi prietenii lor de la Varşovia sunt în legătură cu nemţii. Ei au ucis partizani”), nici Roosevelt şi nici Churchill nu au considerat oportun să protesteze[210]. De asemenea, nici unul dintre ei nu a vrut să tulbure armonia cu întrebări referitoare la

distic. Senatorul Tom Connally, preşedintele Comitetului Senatorial pentru Relaţii Externe interpretează acest lucru drept o intenţie a comunismului rus de a nu mai interveni în viaţa altor naţiuni. Ziarul *The New York Herald Tribune* susţine că astfel era marcată transformarea URSS-ului într-un stat naţional bazat pe comunism, care înceta de a mai fi centrul comunismului mondial[231].

O parte din preocuparea lui Stalin pentru imaginea URSS în Vest se datora dorinţei de a diminua aprehensiunea aliaţilor săi în faţa diseminării influenţei sovietice în Europa Centrală şi de Est, înainte de începerea negocierilor asupra configuraţiei lumii postbelice. NKVD/NKGB îi oferiseră un avantaj net asupra aliaţilor săi. Atât britanicii cât şi americanii obţinuseră rezultate mai bune în domeniul informaţiilor. Rusia nu a

înregistrat succese împotriva Germaniei, de calibrul informaţiei Ultra. Dar serviciile secrete sovietice au mobilizat resurse uriaşe pentru a se infiltra în rândul aliaţilor săi. La prima întâlnire a celorTrei Mari, laTeheran, în noiembrie 1943, exista o enormă disparitate între informaţia de care dispunea Stalin şi cea furnizată lui Churchill şi Roosevelt. NKGB avea agenţi atât Ia Londra, cât şi la Washington. SIS şi OSS nu posedau nici un singur agent la Moscova.

Pe baza experienţei reuşite a instalării de aparatură de ascultare la ambasada Statelor Unite din Moscova, NKGB a putut spiona în mod similar grupul lui Roosevelt la Teheran. Molotova afirmat într-un mod destul de vag, că ar fi în posesia unei informaţii privitoare la un complot german de asasinare, şi a declarat Legaţiei americane, situată la o milă distanţă de ambasadele britanice şi sovietice, că este periclitată. Chuţchill a propus ca Roosevelt să se mute la ambasada britanică. Nedorind să stârnească suspiciunea ruşilor privitor la un complot anglo-american, preşedintele a refuzat. El a acceptat în schimb cu naivitate invitaţia presantă a lui Stalin de a locui împreună cu delegaţia sa într-o clădire a ambasadei sovietice. Generalul Ismay, şeful secţiunii militare a Cabinetului de Război, spunea în memoriile sale: „Nu m-aş fi mirat dacă microfoanele ar fi fost instalate cu anticipaţie!”[232]. Fără îndoială că fuseseră instalate cu anticipaţie. Găzduită la o proprietate a ambasadei sovietice, cu personal de deservire sovietic, conversaţiile sale fiind permanent ascultate, delegaţia americană aflată la prima întâlnire la vârf cu un lider sovietic, a fost silită să practice un fel de diplomaţie deschisă.

Avantajul lui Stalin în cadrul negocierilor nu s-a limitat la atât. Consilierul lui Roosevelt la Teheran a fost Harry Hopkins, pe care NKVD-ul îl considera agentul său. însă Hopkins avea un punct de .vedere diferit asupra propriului său rol. El era un patriot american, care nu dorea să introducă sistemul sovietic în Statele Unite. Dar acceptase să primească mesaje confidenţiale de la „tovarăşul Stalin” prin intermediul lui Ahmerov,

> „Oricât de încununate de succes sau chiar senzaţionale ar putea fi ştirile de pe alte fronturi, ochii şi urechile majorităţii se concentrează asupra «marelui nostru aliat». Victoria de la Stalingrad a stârnit «o admiraţie mai intensă decât orice altă faptă de arme rusească» şi se pare că admiraţia şi recunoştinţa majorităţii nu a fost niciodată mai puternică”[228].

După Stalingrad, chiar şi Foreign Office a preferat să

închidă ochii în faţa evidenţei masacrului NKVD asupra ofiţerilor polonezi în pădurea de la Katyn. „Măsurile active” conduse de Smollett contribuiseră din plin la estomparea deosebirii dintre eroismul poporului rus şi regimul stalinist, dar prin comparaţie cu victoriile şi sacrificiile Armatei Roşii, acest fapt avea o influenţă cu totul periferică asupra opiniei publice britanice.

Cea mai remarcabilă „măsură activă” în ceea ce priveşte efectul asupra opiniei publice occidentale a fost probabil brusca desfiinţare a Comintemului în mai 1943. într-un interviu acordat corespondentului agenţiei Reuter la Moscova, Stalin justifica abolirea Comintemului prin două motive principale:

> „a) Se punea capăt minciunii hitleriste că Moscova intenţionează să intervină în existenţa altor naţiuni şi să le «bolşevizeze».
>
> b) Se punea capăt calomniei lansate de adversarii comunismului în cadrul mişcării muncitoreşti, conform căreia partidele comuniste din diferite ţări acţionează contrar intereselor propriilor popoare, supunându-se ordinelor primite din afară”.

Politica sovietică, spunea Stalin, favorizează unirea „tuturor forţelor progresiste... fără deosebiri politice sau religioase” şi „organizarea unei comunităţi viitoare a naţiunilor, bazată pe egalitate în drepturi”[229]. Intre timp, Smollett milita în mass-media pentru acceptarea ideii că „o schimbare majoră de direcţie... a avut loc în politica sovietică sub conducerea lui Stalin":

> „Politica lui Stalin a fost şi continuă să fie bazată pe menţinerea unei Rusii puternice care întreţine relaţii diplomatice prieteneşti cu alte guverne... Paralel cu această evoluţie a politicii sovietice, s-a produs o schimbare la nivelul tipului de demnitari sovietici. Ideologii şi doctrinarii internaţionali au fost din ce în ce mai mult înlocuiţi cu specialişti în domeniul managerial şi tehnic, atât militari cât şi civili, interesaţi să obţină rezultate practice”[230].

în realitate, deşi comuniştii străini erau încurajaţi să mimeze naţionalismul pentru a-şi asigura accesul la putere în perioada postbelică, Stalin nu intenţiona să-i elibereze de obligaţia tradiţională de a se supune ordinelor Moscovei. Şi exact în perioada când Stalin eticheta drept calomnie afirmaţia că URSS se amestecă în treburile altor state, penetrarea NKVD-ului la Londra şi la Washington atingea niveluri record. în orice caz, desfiinţarea Comintemului reprezentase un mare succes propagan-

de John Gielgud şi Laurence Olivier, în faţa unei asistenţe alcătuite din politicieni de frunte ai principalelor partide din Marea Britanie. Afişe oficiale glorificau soldatul şi cetăţeanul sovietic. Numeroase expoziţii sovietice itinerante străbăteau Anglia. Filmul „URSS în război” a fost prezentat în faţa a unui milion şi un sfert de muncitori. BBC-ul a prezentat în septembrie 1943 peste 30 de emisiuni cu un conţinut pro-sovietic substanţial[221].

Un deputat conservator din Camera Comunelor observă că „filmele prezentate de Ministerul Informaţiilor oferă un portret frumos colorat al vieţii din Rusia sovietică, schimbând ideile multor englezi despre comunism”[222] şi reuşeşte să-i convingă pe editorii lui George Orwell să nu publice capodopera satirică „Ferma animalelor”[223].

Smollett a colaborat strâns cu BBC, în interiorul căruia NKVD-ul poseda vocea influentă a Iui Guy Burgess[224]. Sugestiile de programe despre cultura sovietică ale lui Burgess ascundeau o ironie pe care direcţiunea BBC-ului nu putea să o sesizeze:

„Dr. Klugender şi dr. Blunt sunt lectori posibili în domeniul artei

- şi nici unul dintre ei nu este comunist. Christopher Hill (fost student la All Souls) este comunist, dar este probabil cea mai mare autoritate în studiul istoriei ruse”[225].

în ianuarie 1942, Burgess aranjează un interviu pe postul de radio asupra situaţiei pe Frontul de Est, cu însuşi Ernst Henri, ilegalul sovietic care îşi manifestase primul entuziasmul pentru „cercul de cinci” în anul 1933. Lucrând încă la Londra sub acoperire de ziarist, Henri a spus ascultătorilor radio că Armata Roşie va fi victorioasă, „pentru că luptă pentru popor, pentru patrie şi pentru conducerea populară”. Apoi, Henri a lansat pe undele radio un mesaj special pentru „cârtiţe”. Uniunea Sovietică, le-a transmis el pe calea aerului, „are un serviciu de informaţii care este printre cele mai bune din lume”. Gestapo (şi implicit, MI5) este neputincios în faţa lui[226]. Agenţii sovietici care au auzit remarcabila intervenţie la radio a lui Henri, au fost probabil fericiţi să constate abilitatea NKVD-ului de a-şi anunţa triumful asupra BBC-ului.

Directorul Programului de Convorbiri (actualmente Radio 4), George Bames (ulterior înnobilat), prieten cu Burgess, şi-a apărat cu îndârjire staff-ul împotriva „alegaţiilor că postul nostru de radio alunecă spre stânga”. NKVD, pe de altă parte, era nemulţumit că Departamentul de Ştiri, mai obiectiv, nu călca pe urmele Programului de Convorbiri[227].

Succesul „măsurilor active” orchestrate de Smollett şi

Burgess s-a datorat şi faptului că, pentru o mare parte a publicului britanic, victoriile Armatei Roşii vorbeau de la sine. Uniunea Sovietică pierduse la Stalingrad, în iarna anului 1942-1943, mai mulţi soldaţi decât Marea Britanie şi Statele Unite în toate bătăliile războiului. Divizia de Informaţii Interne a Ministerului Informaţiilor raporta la începutul anului 1943:

Bracken, care avea să devină ministru al Informaţiilor în iunie 1941[211]. în septembrie, Churchill îi cere lui Bracken să aprecieze ce acţiune ar trebui întreprinsă pentru a contracara tendinţa actuală a publicului britanic, de a da uitării pericolele comunismului în entuziasmul generat de rezistenţa Rusiei[212]. Peste scurt timp, Smollett este numit şeful recent înfiinţatului Departament Rus[213]. El redefineşte rapid şi inteligent dezideratele primului-ministru, exprimate într-o apariţie pe postul naţional de radio în 22 iunie, în care promitea „să dea tot ajutonil posibil Rusiei şi poporului rus”. Cele două priorităţi sintetizate de Smollett erau următoarele:

„a) Combaterea sentimentelor antisovietice în Marea Britanie.

Contracararea tentativelor inamice de a sparge unitatea naţională în problema alianţei anglo-sovietice.

b) Tentativa de a frâna propaganda exagerată prosovietică din partea Stângii. Anticiparea criticilor de inspiraţie comunistă şi împiedicarea Partidului Comunist de a prelua iniţiativa”.

Frânarea „propagandei exagerate a Stângii” se putea realiza, argumenta Smollett, printr-o înlocuire a acesteia cu o publicitate pro-sovietică, între limite rezonabile[211]. Aceasta însemna de fapt popularizarea victoriilor Armatei Roşii într-un mod care să permită identificarea poporului rus cu regimul sovietic.

Smollett şi-a definit propriile sarcini ca fiind „conducerea Secţiunii în general” şi asigurarea legăturii cu Foreign Office, cu ambasada sovietică şi cu executivul politicii de război[215]. Ivan Maiski, ambasadorul sovietic, îi scrie lui Brendan Bracken în noiembrie 1941 asigurându-1 „că se face tot ceea ce este posibil pentru sprijinirea domnului Smollett în menţinerea contactului cu ambasada”[216]. Cel mai important contact al lui Smollett la ambasada sovietică era însuşi controlorul său NKVD, Anatoli Gorski, care se întâlnea astfel mai uşor cu el, decât cu „cei cinci magnifici”[21']. Deşi nu a suspectat niciodată pe Smollett că este agent sovietic, Foreign Office a manifestat o oarecare preocuparejientru nivelul şi amploarea legăturilor acestuia cu ambasada sovietică. In 1942, Foreign Office a

căutat „să-i imprime lui Smollett ideea importanţei unei discreţii absolute în utilizarea informaţiilor”[218].

Smollett îl convinge pe R. H. Parker, directorul Diviziei pentru Publicitate Internă să evite situaţiile în care „ruşii albi şi englezii roşii ar vorbi concomitent despre problematica rusească”[2]”. Această propunere, aparent echilibrată, era în deplină concordanţă cu politica NKVD. Ruşii aîbi erau desigur anatemizaţi. Dar NKVD prefera ca propaganda prosovietică să fie făcută de vorbitori englezi aparent imparţiali şi nu de comunişti binecunoscuţi[220].

Efortul de propagandă sovietică organizat de Smollett se derulează în mod prodigios. A 25-a aniversare a Armatei Roşii este celebrată în februarie 1943 la Albert Hall, cu cântece corale de proslăvire şi cu lecturi prezentate

1933[201]’, îndemnat probabil de Mali, ca tânăr şi idealist agent ilegal NKVD, conspirat ca ziarist la o publicaţie vieneză. în 1934-1935 el este implicat pentru scurtă vreme în tentativa eşuată a lui Philby de a-şi constitui propria agenţie de ştiri[20]'.

Smolka şi-a creat reputaţia în Marea Britanie printr-o serie de articole bine scrise asupra călătoriilor efectuate de el în regiunile arctice în vara anului 1936. în 1937, articolele sunt adunate într-o carte intitulată: „Patruzeci de mii împotriva Arcticii: imperiul polar rusesc”, care a fost reeditată în trei ediţii într-un interval de un an. Cartea lui Smolka reprezintă un exemplu sofisticat de „măsuri active”, scrisă dintr-o perspectivă aparent necomunistă. „Rusia de azi, scria respectabilul autor, este ca o casă în construcţie. Ei nu pot camufla mizeria, dezordinea şi atmosfera de improvizaţie”. Dar Smolka pune accentul pe realizările impresionante ale planurilor cincinale, cucerirea spaţiului arctic făcând parte dintre proiectele lor îndrăzneţe. Mândru de succesele construcţiei socialiste, preocupat cu „bătăliile împotriva naturii” şi pentru dezvoltarea propriilor resurse, poporul sovietic şi-a pierdut interesul pentru „ideea purtării torţei revoluţiei mondiale peste fruntariile ţării lui”. Cea mai ingenioasă butaforie din cartea lui Smolka este transformarea hidoasei brutalităţi a gulagurilor în perioada Marii Terori într-un experiment idealist în cadrul reformei sociale. El scrie despre relaţiile dintre gardieni şi prizonieri: „Am observat ceva nou, şi anume, marea şi sincera credinţă a tinerilor administratori (NKVD), că ei sunt adevăraţi pionieri ai sufletelor în sălbăticia acestor minţi banditeşti (ale prizonierilor)", Bandiţii reformaţi ai gulagului construiau colonii care, ghidate de idealiştii de la NKVD, puteau deveni

într-o bună zi, libere şi prospere ca Australia, care a fost iniţial tot o colonie penitenciară[208].

în mod bizar, astfel de fabulaţii nu au afectat încrederea în Smolka, nici a redacţiei *The Times,* nici a Departamentului de Presă al Foreign Office-ului, care se arată impresionaţi de „considerabila sa reputaţie de scriitor în problemele internaţionale”. Curând după Anschluss-ul Austriei la Germania nazistă, în martie 1938, el capătă cetăţenie britanică şi numele de H. Peter Smollett. Câteva luni mai târziu, el devine şeful departamentului extern la Exchange Telegraph Company. în noiembrie 1938 este călduros recomandat de către Departamentul de Presă al Foreign Office către ambasadele britanice de la Praga, Varşovia, Budapesta, Bucureşti, Belgrad şi Berna, cărora el le solicita o întâlnire „pentru discutarea... situaţiei presei locale şi în particular, în ce măsură există o legătură între ştirile publicate în ţara respectivă şi propaganda promovată de alte agenţii oficiale sau semioficiale”[209].

După izbucnirea războiului, Smollett încearcă zadarnic să penetreze într-un serviciu de spionaj[210]. El găseşte în schimb o slujbă la Ministerul Informaţiei, cariera lui fiind sprijinită aici de tânărul şi dinamicul Brendan

suficiente rapoarte pentru a stabili un schimb, iar OSS a fost impresionat la început de noutatea faptului de a primi informaţie sovietică, schimbul avea să devină curând unilateral, OSS oferind mult mai mult decât .primea[202]. Din când în când, totuşi, Fitin a furnizat informaţii de valoare considerabilă, atunci când avea un interes evident de a proceda astfel. în septembrie, de exemplu, el a oferit detalii asupra a opt instalaţii inamice în Polonia şi Germania răsăriteană, fără îndoială în speranţa că U. S. Air Force va efectua bombardamente asupra acestora[21'3]. Fitin a sărit, de asemenea, în ajutor, când înaltul Comandament Sovietic a ordonat tuturor ofiţerilor OSS şi SOE să părăsească Bulgaria la 25 septembrie. Două zile mai târziu, el a anunţat că a obţinut revocarea acestui ordin, cu condiţia ca Donovan să-i pună la dispoziţie o listă completă cu personalul OSS din Bulgaria, România, Cehoslovacia, Iugoslavia şi din zonele ocupate de Armata Roşie. Donovan a acceptat. Din acel moment însă, toţi partizanii din Europa de Est şi din Balcani, care avuseseră legături cu ofiţeri OSS, au fost trecuţi pe listele negre ale NKVD. Ofiţerii OSS priveau neputincioşi cum colegii lor de la NKVD suprimau pas cu pas opoziţia la dominaţia comunistă din zonele eliberate de Armata Roşie[204].

Marile speranţe generate de colaborarea dintre OSS/NKVD în 1944, l-au determinat pe brigadierul Hill să încerce - fără succes - o revitalizare a legăturii dintre SOE şi Rusia. în aprilie 1944, SOE îl înzestrează pe maiorul NKVD, N.N. Krasovski cu telefon fără fir şi arme de dimensiuni reduse, paraşutându-1 în Iugoslavia pentru a vizita sediul lui Tito. SOE din Bari telegrafiază la Londra: „Krasovski nu apreciază deloc eforturile făcute pentru el”. în iunie Cikaiev informează SOE că Krasovski a fost rechemat de către Moscova. Brigadierul Fitzroy Maclean, ofiţer de legătură al lui Churchill cu Tito, comentează că, dimpotrivă, relaţiile misiunii SOE cu Krasovski au fost dintre cele mai cordiale. Osipov îi spune lui Hill: „Poate Krasovski nu a fost persoana indicată pentru a fi trimisă acolo”. Hill a fost de acord şi l-a invitat pe Osipov să viziteze Londra pentru a discuta despre colaborarea în viitor. Osipov nu a dat răspuns acestui mesaj[20]’.

în paralel cu colectarea de informaţii asupra aliaţilor Rusiei, NKVD a întreprins o serie de acţiuni vizând „măsuri active” de influenţare a opiniei publice occidentale. Pe când lucra la istoria oficială secretă a Direcţiei întâi Centrale, Gordievski a ajuns la concluzia că cele mai eficiente „măsuri active” au aparţinut unui agent al NKVD-ului, Peter Smollett, care a devenit şeful secţiunii pentru relaţiile anglo-sovietice din Ministerul Informaţiilor.

Născut H. P. Smolka, la Viena, în 1912, Smollet provenea dintr-o familie de evrei austriaci care se îmbogăţise din confecţionarea legăturilor pentru schiuri cu deschidere automată în caz de accident. El ajunge la Londra în

ideea unei colaborări pe scară largă cu sovieticii, în domeniul informaţiilor secrete. In ziua de Crăciun a anului 1943, Donovan şi Averell Harriman, ambasadorul american în Uniunea Sovietică, se întâlnesc la Moscova cu Molotov, comisarul pentru Relaţii Externe. Două zile mai târziu, Donovan are o discuţie cu Fitin, şeful INU şi cu Osipov, expertul în materiale subversive. Conform relatărilor americane, Fitin „a ascultat cu cea mai mare atenţie prezentarea făcută de Donovan asupra organizării şi operaţiunilor OSS, apoi a răspuns la întrebările referitoare la „toate metodele disponibile” de infiltrare a agenţilor în teritoriul inamic şi alte probleme tehnice. „Generalul Osipov a părut deosebit de interesat în ceea ce priveşte explozibilii din material plastic. Generalul Donovan a promis că-i va trimite

generalului Fitin... un radio miniaturizat standard, utilizat de OSS”.

Stârnind astfel interesul gazdelor sovietice, Donovan propune apoi înfiinţarea unei misiuni OSS la Moscova şi o misiune NKVD la Washington. Cele două misiuni ar trebui să schimbe informaţii, să realizeze operaţii coordonate pentru a împiedica pe agenţii lor să lucreze „pentru obiective încrucişate” şi să se ţină reciproc la curent asupra pregătirilor misiunilor de sabotaj. Propunerea lui Donovan a fost acceptată cu un entuziasm fără egal în relaţiile sovieto-americane. Fitin era avid de informaţii asupra operaţiunilor OSS în Europa de Est şi în Balcani, precum şi de acces la armamentul şi tehnologia OSS. El îi spune lui Donovan că „se bucură din inimă” pentru propunerile lui. Desigur că anumite aspecte nu puteau fi clarificate decât de instanţele superioare, dar nimic nu-i împiedica să decidă deja asupra instalării la Moscova a unui ofiţer de legătură şi să demareze „un oarecare schimb de informaţii”'[98]. Harriman, ambasadorul american, era la fel de entuziast ca şi Fitin. El îi scria cu naivitate lui Roosevelt:

> „Am încercat fără succes în ultimii doi ani şi jumătate să penetrăm surse ale informaţiei sovietice şi să realizăm o bază de încredere reciprocă şi de schimb. Iată că acum, pentru prima oară, am penetrai o ramură informativă a guvernului sovietic şi, dacă această relaţie va continua, apreciez cu satisfacţie că ea va reprezenta o uşă deschisă spre o şi mai mare apropiere în alte ramuri”[199].

Dar Washingtonul nu s-a înfierbântat. Preocupat să nu provoace controverse în anul alegerilor, Roosevelt insistă ca directorul FBI,J. Edgar Hoover să nu aprobe o misiune NKVD la Washington. In aprilie 1944, şeful Misiunii Militare a Statelor Unite, generalul Deane comunică lui Fitin şi Osipov că schimbul formal de misiuni a fost „amânat”[2’19]. Deşi „dezamăgiţi”, ei doreau să continue schimbul de informaţii cu OSS prin oficiul lui Deane. în august, misiunea OSS la Londra începe de asemenea să facă schimb de informaţii cu Cikaiev[201]. Cu toate că NKVD a furnizat

germane din Răsărit, l-au făcut pe acesta favorabil iniţial paraşutării agenţilor NKVD în spatele liniilor inamice în Vest şi în Orientul Mijlociu. In vara anului 1942, el călătoreşte la Istanbul şi la Cairo pentru a discuta ideea unor misiuni mixte SOE/NKVD. Apoi el zboară la Londra, însoţit de un agent NKVD, pe care SOE îl paraşutează în Belgia. Insă deja, entuziasmul lui Hill pentru extinderea către Vest a operaţiunilor NKVD începe să se răcească. El scrie în jurnalul

său, în timp ce pregătea paraşutarea agentului NKVD în Belgia: „Oh, nu-mi place deloc lucrul acesta”. Centralele SOE de la Londra şi Cairo se opun misiunilor mixte în Turcia. Conform rapoartelor SOE, „numai un mic număr” de agenţi NKVD au fost paraşutaţi în Europa de Vest de către britanici, majoritatea în 1943[193]. Paraşutarea lor este amânată din cauza timpului nefavorabil şi din cauza unor dificultăţi operaţionale. NKVD protestează, suspectând un complot britanic. SOE furnizează date asupra explozibililor, dar primeşte în schimb informaţii de importanţă redusă[191].

Şeful NKVD la Londra în timpul războiului, în aceeaşi perioadă în care Hill se instala la Moscova, a fost Ivan Andreevici Cikaiev, care avea şi calitatea de consilier sovietic pe lângă guvernele aliate în exil. El era înalt, robust, capabil şi sociabil şi, lucru rar în NKVD, aproape total abstinent în privinţa alcoolului[193]. Creşterea importanţei reţelei de agenţi britanici, determină Centrul de la Moscova să trimită un ofiţer de rang şi mai înalt, Konstantin Mihailovici Kukin pentru a prelua de la Cikaiev conducerea rezidenţei de la Londra, sub acoperire diplomatică. Portretul lui Kukin atârnă astăzi în Sala Amintirilor, cu menţiunea faptului că a fost unul dintre cei mai destoinici ofiţeri de informaţii între anii 1940-1950. Din momentul în care Kukin preia conducerea rezidenţei şi a reţelei de agenţi britanici, Cikaiev începe să se concentreze asupra guvernelor în exil[196]. El exercită din ce în ce mai mari presiuni asupra acestora. Generalul Frantisek Moravec, şeful spionajului guvernului ceh în exil îl considerase la început pe Cikaiev prietenos şi convenabil:

> „După Stalingrad, zâmbetele sovietice au dispărut. In timp ce situaţia militară a Rusiei se ameliora, atitudinea lui Cikaiev s-a schimbat complet. Până acum, el venea la mine în fiecare zi şi-mi mulţumea pentru tot ceea ce-i ofeream. Acum însă el a devenit critic, imperativ şi chiar ameninţător”.

Cikaiev a început prin a cere acces direct la mediile conspirative cehoslovace, criticând informaţiile primite şi solicitând altele, imposibil de obţinut. Toate acestea îl determină pe Moravec să rupă definitiv relaţiile cu Cikaiev, în preajma încheierii războiului[197].

în ciuda succesului limitat al legăturii SOE cu NKGB/NKVD, la sfârşitul anului 1943, în ajunul primei întâlniri a „celor Trei Mari” (Roosevelt, Stalin şi Churchill) la Teheran, şeful OSS, generalul Donovan acceptă

niciodată secrete francezilor, pentru că totul se scurge prin

ei, ca prin nisip. La revedere, şi fii discret”[1"4].

Dat fiind marea importanţă acordată de NKGB poziţiei lui Maclean la Washington, Anatoli Gorski însuşi este trimis în iulie 1944 la Washington, pentru a ţine legătura cu el[18'’]. In octombrie 1944, Gorski îl înlocuieşte pe Ahmerovîn calitatea de controlor al reţelei Elizabeth Bentley, dându-i-se însărcinarea de a superviza activitatea grupului de agenţi conduşi dejacob Golos până la moartea lui în 1943. Ca şi Ahmerov, Gorski ajunge repede la concluzia că metodele lui Golos erau neprofesionale şi riscante[186]. El îi spune lui Bentley că organizarea existentă era „plină de lacune şi de aceea prea primejdioasă. Mă tem că prietenul nostru Golos nu era un om prudent şi exista riscul ca tu, din cauza legăturii avute cu el, să pui în pericol întregul aparat”. NKGB-ul dorea să examineze trecutul agenţilor lui Bentley şi să decidă pe cine să păstreze în reţea. Gorski a insistat de asemenea ca ea să accepte bani şi să-i dea în schimb o chitanţă de mână. „Hai să renunţăm la mofturi. Am aici în buzunar, 2 000 de dolari, reprezentând o parte din salariul tău. Te rog să-i iei. Dacă nu-i accepţi, voi fi obligat să trag concluzia că eşti o trădătoare”[18']. In perioada când a acceptat cei 2 000 de dolari, Bentley era într-adevăr „o trădătoare”, pentru că din noiembrie 1945 ea devenise agent dublu, acceptând să lucreze şi pentru FBI[188]. Cu toate că reţeaua ei de agenţi a fost compromisă, Maclean, care era dirijat separat, a scăpat nedepistat de investigaţiile făcute de FBI.

In acelaşi timp în care penetra serviciile secrete anglo-americane, NKVD/NKGB a stabilit relaţii oficiale cu secţiuni importante ale acestora. In august 1941, colonelul G. A. Hill (nume conspirativ Dale) soseşte la Moscova pentru a conduce un grup de legătură al SOE, căruia i se dăduse numele codificat de „Misiunea SAM”[189]. Hill era o personalitate extravagantă. Cu mai puţin de zece ani în urmă, el publicase o poveste grandilocventă despre demersurile efectuate de el, mai întâi în sprijinul, iar apoi pentru răsturnarea guvernului bolşevic.[190] Din păcate, el era complet nepregătit pentru a face faţă NKVD-ului în vreme de război. Omologul lui rus, colonelul A. P. Osipov, un expert în materiale de război de subversiune, avea în ochii occidentalilor o incredibilă asemănare fizică cu Boris Karloff.

După un debut de tatonare, relaţiile de colaborare SOE/NKVD se concretizează prin permisiunea pe care Osipov i-o acordă lui Hill, de a însoţi o unitate a NKVD-ului în spatele liniilor germane, în lunile februarie şi martie 1942, pentru a studia tactica de partizani sovietică. Hill s-a lăudat mai târziu

că, după întoarcerea la Moscova, l-a ajutat pe Osipov să elaboreze manualul oficial sovietic asupra războiului de guerilă[191]. Afirmaţia lui trebuie abordată cu prudenţă. Anterior, el povestise cum a fondat o linie de contraspionaj bolşevic în 1918[192]. Aventurile lui Hill în spatele liniilor

General al Foreign Office, care răspundea de Ministerele Marinei, Aprovizionării şi Producţiei de război. Aubrey Wolton, unul dintre colegii săi din Departamentul General îl consideră „un individ retras şi singuratic”. Izolarea lui era probabil cauzată de absenţa Melindei, soţia lui americană şi de moartea la naştere a primului lor copil, înainte de Crăciunul anului 1940.

Invazia germană din iunie 1941 asupra Uniunii Sovietice îi oferă lui Maclean o nouă motivaţie. Deşi Stalin semnează o convenţie militară cu guvernul polonez în exil la Londra, condus de generalul Sikorski, el rămâne suspicios în legătură cu polonezii. Conform rapoartelor lui Maclean, suspiciunea era reciprocă. în aprilie 1943, curând după descoperirea de către trupele germane a masacrului comis de NKVD asupra ofiţerilor polonezi în pădurea de la Katyn, guvernul polonez de la Londra cere o investigaţie din partea Crucii Roşii Internaţionale. Moscova rupe relaţiile cu guvernul lui Sikorski, denunţându-i pe membrii acestuia drept „colaboratori fascişti” şi acuzându-i de masacru pe germani. Ca agent secret al organizaţiei care condusese masacrul, Maclean nu a prea avut motive de satisfacţie, fiind obligat să facă informări asupra reacţiilor poloneze[182].

în primăvara anului 1944, cariera lui Maclean, atât la Foreign Office cât şi Ia NKVD/NKGB, cunoaşte o întorsătură favorabilă, prin numirea sa în postul de secretar I la ambasada britanică de la Washington. La scurt timp după numire, el este desemnat, împreună cu primul său adjunct, Roddie Barclay, să facă parte dintr-un comitet anglo-american care lucra la stabilirea termenilor unui tratat de pace cu Italia. Barclay este impresionat de competenţa în redactare şi abilitatea lui Maclean de a soluţiona probleme complexe.

La începutul anului 1945, Maclean se implică în colaborarea dintre Tube Alloys şi Proiectul Manhattan. Competenţa sa în domeniul atomic îi aduce numirea, în februarie 1947, în postul de secretar asociat al Comitetului Politic Comun, care coordona politica nucleară anglo-americano-canadiană[18’]. în toată perioada de Ia Washington, Maclean mimează o grijă deosebită pentru securitatea

ambasadei. Astfel, în primăvara lui 1946, el convoacă pe secretarul de presă, William Clark pentru a discuta probleme de securitate. Acesta îşi aminteşte discursul pe care i l-a ţinut Maclean:

„Desigur, trebuie să stai de vorbă cu ziariştii buni. Nu pe ei îi vizăm noi, ci pe aceia care pot face uz de informaţia noastră. De exemplu, eu aş deconecta telefonul ori de câte ori discut cu oameni de afaceri, deoarece este de la sine înţeles că telefoanele noastre sunt ascultate de americani şi noi nu dorim ca ei să cunoască toate planurile noastre economice. Şi încă ceva, William, nu spune

domeniul tehnic, în perioada luată în discuţie”), explozibililor, fuzeelor şi rachetelor[17]'. Reţeaua lui Zabotin includea surse informative din domeniul politic, ştiinţific şi militar. în fruntea reţelei se afla Sam Carr (născut Kogan, în Ucraina, din părinţi evrei), secretar organizator al Partidului Comunist Canadian din 1937, care a recrutat agenţi pentru Zabotin; alături de Sam Carr, un alt agent important a fost Fred Rose (născut Rosenberg, în Polonia, din părinţi evrei ruşi), organizator comunist în Quebec şi membru al Parlamentului Canadian, care a furnizat rapoarte de la sesiunile parlamentare secrete[17]”.

Cea mai mare parte a reţelei GRU a fost dezafectată după fuga lui Igor Guzenko de la ambasada din Ottawa, în septembrie 1945. Reţeaua de agenţi NKGB din Canada a rămas totuşi intactă în linii mari; în rândurile acesteia se afla un al doilea „spion atomic” important, Bruno Pontecorvo, un strălucit fizician italian emigrant. Spre deosebire de interiorizatul Allan Nunn May, Pontecorvo, cunoscut sub numele de Bruno sau Ponte, era un extrovertit comunicativ, al cărui aspect de vedetă de cinema i-a adus supranumele de Ramon Navarro. Născut în 1913 din părinţi evrei, Pontecorvo a părăsit Italia în timpul campaniei antisemite fasciste din 1936. La începutul anului 1943 s-a alăturat echipei anglo-canadiene de cercetare nucleară de la Montreal. La un moment dat, în primii doi ani de activitate în colectivul anglo-canadian, el a trimis o scrisoare unei ambasade sovietice, probabil la Ottawa, prin care îşi oferea serviciile. Scrisoarea a ajuns în birourile rezidenţe^ NKGB, unde a fost iniţial considerată o provocare, nedându-i-se curs. însă Pontecorvo nu renunţă. Văzând că nu primeşte nici un răspuns, Pontecorvo expediază la ambasadă un pachet de documente clasificate şi calcule. Rezidenţa nu sesizează semnificaţia acestora, dar le expediază la Centru, de unde primeşte o

telegramă fulger în care se cerea stabilirea urgentă a contactului cu savantul care furnizase documentele. Pontecorvo rămâne în Canada în calitate de cercetător în domeniul nuclear şi spion sovietic, până în 1949, când este transferat la Harwell, unde funcţiona un centru britanic pentru energie atomică. Ofiţerii KGB care au lucrat la acest caz, i-au comunicat lui Gordievski înalta apreciere de care s-a bucurat Pontecorvo în calitate de „spion atomic”, egalând aproape celebritatea lui Fuchs[179].

în vara anului 1944, una dintre „cârtiţele” de la Cambridge, Donald Maclean, începe să procure informaţii din domeniul nuclear şi politic. în primii ani de război, cariera de agent a acestuia intră într-o uşoară eclipsă[180]. Sir Ronald Campbell, care devine ambasador în Franţa imediat după declanşarea războiului, critică în termeni severi pe Maclean, secretar III al ambasadei britanice pentru lipsă de fermitate şi „neglijarea obligaţiilor în ultimele zile critice”[181]. La întoarcerea din Franţa, deşi este promovat la rangul de secretar II, Maclean este încadrat la nou-creatul Departament

New York, o serie de note şi schiţe. Acesta îi spune că va fi contactat ulterior de un curier la Los Alamos, care nu era altul decât Harry Gold, controlorul lui Fuchs. In iunie, după ce luase legătura cu Fuchs, Gold se întâlneşte şi cu Greenglass, primind o serie de însemnări şi înmânându-i acestuia un plic cu 500 de dolari[171]. Informaţiile furnizate de Greenglass prezentau importanţă pentru NKGB, atât pentru că veneau în completarea datelor ştiinţifice furnizate de Fuchs, cât şi pentru că ofereau detalii cu caracter ingineresc - exact domeniul în care informaţiile lui Fuchs erau lacunare.

In primăvara anului 1945, sovieticii posedau doi agenţi importanţi în echipa de cercetare nucleară anglo-canadiană, condusă de profesoruljohn Cockroft, director al Diviziei pentru Energie Atomică de pe lângă Consiliul Naţional Canadian de Cercetare de la Montreal. Primul agent recrutat a fost un savant britanic, Alan Nunn May, comunist camuflat şi contemporan cu Donald Maclean la Trinity Hall, Cambridge, care începuse să lucreze pentru proiectul Tube Alloys în 1942, luând contact cu GRU la scurt timp după aceea[172]. Spre deosebire de Philby, Blunt şi alţi agenţi de frunte sovietici, May nu se simţea deloc atras de pericolele şi farmecul aventuros al activităţii de spionaj. „Toată această afacere, declara el mai târziu, era extrem de neplăcută pentru mine şi unicul motiv pentru care m-am implicat a fost acela că astfel puteam contribui la salvgardarea neamului omenesc”. In mod

retroactiv, el împărtăşea dezamăgirea lui Maclean cu privire la spionaj: „Este la fel ca în cazul unui îngrijitor de W.C. public; miroase urât, dar cineva trebuie să facă şi acest lucru”[1'3]. May se alătură grupului de la Montreal în ianuarie 1943, însă abia la sfârşitul anului 1944 i se desemnează un controlor, în persoana locotenentului Pavel Anghelov, de la rezidenţa GRU din Ottawa. In prima jumătate a anului 1945, Anghelov îi cere lui May să obţină probe de uraniu - o sarcină pe care un agent canadian al GRU, Israel Halperin, o caracterizase ca „absolut imposibilă”. însă May o îndeplineşte. La 9 august 1945, la trei zile după Hiroshima, el îi prezintă lui Anghelov un raport asupra cercetării nucleare, detalii privitoare la bomba aruncată asupra Hiroshimei şi două probe de uraniu: o probă de U-235 îmbogăţit, într-un tub de sticlă şi un depozit subţire de U-233 pe o mică folie de platină[174]. Colonelul Nikolai Zabotin, rezidentul legal al GRU la Ottawa, consideră aceste mostre atât de importante, încât îl trimite imediat pe adjunctul său, locotenent-colonel Motinov, să le transporte la Moscova. Anghelov îi oferă lui May o sticlă de whiski şi 200 de dolari canadieni.

La scurtă vreme după aceasta, lui Zabotin i se acordă atât Ordinul Steagul Roşu cât şi Steaua Roşie[175]. May era membru al unei reţele canadiene de spionaj GRU, care conţinea cel puţin 19 agenţi[176].

Această reţea a furnizat ceea ce Comisia Regală Canadiană caracteriza drept „informaţie de cea mai mare importanţă” asupra radarului („după bomba atomică... realizarea cea mai vitală a democraţiilor anglofone în

SIS. în februarie 1942, ei ajung la concluzia că sursele germane nu oferă „indicaţii foarte noi de interes pentru T. A (Tube Alloys)”[163].

în decembrie 1943, Fuchs se deplasează în Statele Unite în calitate de membru al misiunii Tube Alloys, pentru contacte cu participanţii la proiectul american echivalent, Manhattan. înainte de plecarea din Anglia, Sonia i-a dat instrucţiuni pentru luarea legăturii cu contactul său american, Raymond. Cu toate că Fuchs nu şi-a dat seama de acest lucru, GRU cedase presiunilor exercitate de NKGB şi renunţase la el în favoarea acestuia. Raymond era Harry Gold, un specialist în chimie industrială născut în Elveţia, din părinţi ruşi, ajuns în SUA la vârsta de trei ani; el lucra pentru NKVD din 1936, în calitate de curier şi de spion industrial[16']. Fuchs îşi amintea de prima întâlnire cu Raymond, la începutul anului 1944, în East

Side din New York. I se spusese să ţină în mână o minge de tenis şi să aştepte un bărbat cu mănuşi, ţinând o a doua pereche în mână[16]’. Când a fost interogat de către FBI, Gold şi-a amintit că ţinea în mână şi o carte cu copertă verde[166]. Fuchs a relatat că în decursul întâlnirilor, „Raymond” a avut „o atitudine subalternă”[16]'. Gold a recunoscut aceasta, explicând că informaţiile privitoare la bomba atomică, furnizate de Fuchs i se păreau „atât de înfricoşătoare, încât singurul lucru pe care îl puteam face era să le împing cât mai adânc în mintea mea şi să nu mă gândesc deloc la acest subiect”[168].

în august 1944, Fuchs este trimis să lucreze într-un laborator atomic ultrasecret, împreună cu doisprezece câştigători ai Premiului Nobel, la Los Alamos lângă Santa Fe, unde se asambla bomba atomică. Oamenii de ştiinţă britanici au avut „informaţia şi cunoaşterea completă” a structurii bombei şi a ansamblului de implozie a materialului de fisiune, a proiectului bombelor actuale, precum şi a posibilelor modificări viitoare, inclusiv a bombei cu hidrogen. Această afirmaţie a fost făcută de un ofiţer 'de securitate de la Los Alamos, la o lună după lansarea bombelor atomice la Hiroshima şi Nagasaki. Fuchs transmitea NKGB-ului toate informaţiile importante[169], însă nu tot ceea ce transmitea el, avea calitatea de a uşura munca oamenilor de ştiinţă sovietici. De exemplu, unele dintre lucrările de început ale lui Edward Teller, privitoare la fuziunea termonucleară, subtilizate de Fuchs în 1944, conţineau erori grave care aveau să-i încurce serios pe fizicienii sovietici care lucrau la dezvoltarea bombei cu hidrogen[170].

Fuchs nu a aflat niciodată că el nu era unicul spion sovietic la Los Alamos. David Greenglass, un tânăr comunist de 22 de ani, lucra la laborator ca mecanic de întreţinere al echipamentelor necesare asamblării bombei atomice. „Eram tânăr, stupid şi imatur, spune Greenglass mai târziu, dar eram un bun comunist”. Pe când eraîn concediu la New York, în ianuarie 1945, Greenglass îi înmânează cumnatului său, Julius Rosenberg, membru la rândul său al unui cerc de spionaj al NKGB-ului la

Coloanei a Cincea generată de ocuparea Franţei, împreună cu alţi „duşmani străini” şi dus în Canada, în Insula Man, de unde va fi eliberat la sfârşitul anului. în mai 1941 este invitat de un alt om de ştiinţă german refugiat Rudolf Peierls (înnobilat mai târziu), să lucreze „pentru război” în cadrul Universităţii de la Birmingham. „Nu i-am putut spune despre ce proiect este

vorba, până nu mi s-a dat permisiunea, spunea Peierls mai târziu, dar i-am făcut o prezentare teoretică, iar el a fost de acord să ni se alăture”[158].

După o oarecare amânare provocată de reticenţele MI5 de a-i acorda girul de securitate, Fuchs se integrează în proiectul ultrasecret, cu numele codificat de „Tube Alloys”, care lucra la realizarea bombei atomice. La sfârşitul anului 1941, în perioada critică a Operaţiunii Barbarossa, când părea încă posibilă o intrare a Wehrmacht-ului în Moscova, Fuchs şe hotărăşte să-şi ofere serviciile ca voluntar pentru spionajul sovietic. El călătoreşte de la Birmingham la Londra, ia legătura cu Jurgen Kuczynski, lider al comuniştilor germani de la Londra şi cere sprijin pentru a transmite ruşilor ceea ce aflase despre planurile de realizarea a unei bombe atomice. Kuczynski îi aranjează o întâlnire cu un ofiţer GRU, Simon Davidovici Kremer (cunoscut de Fuchs sub numele de Alexander), care era acoperit ca secretar al ataşatului militar de la ambasada din Londra. Temându-se aparent de o provocare, Kremer fixează prima lor întâlnire la sediul ambasadei. Tentativa lui de a-1 convinge pe Fuchs să adopte metodele ortodoxe ale spionajului sovietic nu a avut prea mult succes. După cum Fuchs avea să relateze mai târziu în faţa FBI-ului, „Alexander a sugerat că trebuie să luăm măsuri pentru a nu fi urmăriţi, că trebuie folosite taxiuri şi ocoluri pentru a ne pierde urma. Dar (Fuchs) considera că este prea costisitor un astfel de procedeu. El a preferat să se întâlnească în locuri publice mari, cum ar fi staţiile de metro londoneze”[159].

în vara anului 1942, lui Fuchs îi este desemnat un alt controlor GRU, Sonia, despre care el nu şi-a dat niciodată seama că este sora lui Victor Kuczynski. Ei se întâlneau de obicei la Banbury, la jumătatea drumului dintre Birmingham şi Oxford, unde Sonia trăia sub numele de d-na Brewer, refugiată evreică din Germania nazistă[160]. Fuchs a declarat mai târziu că nu a ştiut niciodată pentru care serviciu sovietic de spionaj lucrează şi nici măcar nu a avut idee că pot exista mai multe servicii de spionaj[161]. Dat fiind miopia de om de ştiinţă, naivitatea personală şi idealismul doctrinar, această ignoranţă este perfect plauzibilă.

Importanţa iniţială a informaţiilor furnizate de Fuchs a constat în revelarea progreselor făcute de oamenii de ştiinţă britanici şi americani[162]. Pe la începutul anului 1942, Fuchs deţinea accesul la rapoartele secrete americane privitoare la cercetarea în domeniul nuclear. împreună cu Peierls, Fuchs elabora de asemenea studii asupra progreselor germane în cercetarea atomică, utilizând atât publicaţii ştiinţifice cât şi

Consultând publicaţiile ştiinţifice britanice şi americane, Flyodorov observase că nu se mai scria aproape nimic despre fisiunea nucleară, iar numele cunoscute din domeniu nu mai publicau nimic. El a dedus corect că cercetarea nucleară devenise secretă şi că Statele Unite erau pe cale să producă bomba atomică.

La sfârşitul anului 1942, Comitetul de Apărare al Statului, sub preşedinţia lui Stalin, a dat un decret de constituire a unui laborator, în cadrul Academiei de Ştiinţe, care să lucreze la producerea bombei atomice. Decizia aceasta a fost luată într-un moment critic al războiului, în ciuda opiniei exprimate de numeroşi fizicieni sovietici, care considerau că bomba va putea fi realizată în zece-douăzeci de ani, deci nu va putea fi utilizată împotriva Germaniei, consumând inutil o mare parte din resursele pentru război. Luând hotărârea să construiască bomba atomică în mijlocul bătăliei de la Stalingrad, Stalin nu a avut în vedere nevoile Marelui Război Patriotic, ci o lume ulterioară războiului în care, dacă Statele Unite şi Marea Britanie vor poseda arme atomice, şi Uniunea Sovietică va trebui să le aibă. La sfârşitul anului 1942, Stalin ia în consideraţie eventualitatea încheierii războiului fără distrugerea statului nazist, în care situaţie Rusia ar fi trebuit să se confrunte cu o Germanie postbelică înarmată cu bomba atomică. Insă informaţiile secrete despre stadiul de dezvoltare al armei nucleare în ţările aliate au jucat cel mai important rol în decizia luată de Stalin, de realizare a bombei atomice în Uniunea Sovietică[137].

Primul şi poate cel mai important „spion atomic” a fost Klaus Fuchs. Rapoartele acestuia au fost arătate în aprilie 1942 lui Pervuhin şi fizicienilor ruşi. Fuchs s-a născut într-o familie descrisă de ziarele germane drept „vulpile din Kiel”, după culoarea părului şi a orientării politice (Fuchs înseamnă în limba germană vulpe). Tatăl lui era descendentul unui lung şir de pastori protestanţi. Fuchs a intrat în Partidul Comunist German la vârsta de 21 de ani pe când era student la Universitatea din Kiel, în anul 1932. După ce Hitler a ajuns la putere, el a fost obligat să fugă din Germania ajungând în septembrie 1933 la Londra ca refugiat politic. Curând se alătură activităţii subversive comuniste, îndeplinind însărcinări minore, majoritatea din domeniul propagandei. In 1934, Fuchs începe să-şi pregătească doctoratul în fizică la Universitatea din Bristol, pe care îl încheie în 1936. La Bristol,

el participă activ la întâlnirile organizaţiei de front, „Societatea pentru Relaţii Culturale cu Uniunea Sovietică”. în cadrul lecturilor dramatizate ale transcripţiilor după procesele publice de la Moscova, Fuchs îl uimeşte pe îndrumătorul său de doctorat, viitorul laureat al Premiului Nobel, Sir Nevill Matt, prin pasiunea cu care a interpretat rolul lui Vîşinski „acuzând inculpaţii cu o ură rece pe care nu aş fi bănuit-o la un tânăr atât de liniştit şi retras”.

în 1937, Fuchs începe să lucreze îa laboratorul lui Max Born de la Universitatea din Edinburgh, de unde este luat în mai 1940, în panica

în vara anului 1944, contrainformaţiile germane identificaseră 20 000 de agenţi sovietici estimând o rată de creştere de 10 000 la fiecare trei luni[153]. Printre partizanii cel mai greu de identificat se numărau aşa-numiţi *„Besprisorniki’*, adolescenţi care fuseseră pregătiţi pentru acţiuni de recunoaştere şi de sabotaj. Chiar şi Wehrmachtul le-a admirat bravura. O unitate germană raporta despre „un băieţandru” care fusese capturat pe când lua note despre mişcările de trupe. La interogatoriu el a refuzat cu îndărătnicie să spună cine i-a ordonat să facă aceasta şi „a continuat să debiteze minciuni evidente”. în final, s-a încercat constrângerea, obligându-1 să asiste la execuţii prin împuşcare a şapte prizonieri adulţi. Apoi, i s-a spus să se pregătească pentru propria,execuţie. în ultimul moment, când plutonul de execuţie era gata de tragere, i s-a spus copilului că va fi graţiat dacă va mărturisi adevărul:

> „Băiatul a zâmbit şi a spus că el ştie că va fi ucis chiar dacă va accepta să vorbească. Când anchetatorul i-a repetat că numai dacă va spune cine i-a cerut să spioneze îşi va putea salva viaţa, băiatul a replicat: «Ştiu foarte bine că voi fi împuşcat chiar dacă vă spun adevărul. Acum vă voi spune adevărul: V-am minţit de şase ori până acum şi am să vă mint şi a şaptea oară»”[154].

Raportul nu menţionează ce soartă i-a fost rezervată băiatului. în mod aproape sigur, el a fost împuşcat.

în cursul Marelui Război Patriotic, spionajul ştiinţific, politic şi militar începe să aibă o influenţă majoră asupra politicii sovietice. Cea mai importantă informaţie ştiinţifică este cea referitoare la bomba atomică. Primul avertisment asupra deciziei anglo-americanilor de a construi bomba atomică a pornit probabil de la John Cairncross. în octombrie 1940, chestiunea a fost discutată de Comitetul Ştiinţific

Consultativ Britanic prezidat de lordul Hankey, al cărui secretar particular fusese Cairncross. Discuţiile s-au reluat în vara anului 1941, după declaraţia - excesiv de optimistă - lansată prin raportul Comitetului secret „Maud”, că „o foarte puternică armă de război”, utilizând Uraniu 235 va putea fi realizată până îa sfârşitul anului 1943. Hankey devine membru al Comitetului Consultativ de producţie a bombei atomice (nume codificat: „The Tube Alloys Project”), format în toamna anului 1941[,5°]. Fără îndoială, Cairncross pusese deja Centrul la curent.

în aprilie 1942, M. G. Pervuhin, viceprim-ministru şi comisar pentru industria chimică primeşte de la NKVD şi GRU un dosar gros cu rapoarte privitoare la stadiul realizării bombei atomice în Occident. Pervuhin recomandă studierea rapoartelor de către fizicieni, pentru evaluarea importanţei lor[156]. în mai, tânărul fizician sovietic, G. N. Fliodorov, pe atunci locotenent al Aviaţiei Sovietice, îi scrie lui Stalin: „Este esenţial să nu pierdem nici un moment pentru realizarea bombei cu uraniu”.

a condus operaţiunile de partizani în spatele liniilor lui Franco în timpul Războiului Civil din Spania, sub pseudonimul de Kotov şi a dobândit faima şi locul în Sala Amintirilor de la KGB datorită organizării asasinatului lui Troţki''[18].

Rolul partizanilor în colectarea de informaţii şi în acţiunile de sabotaj, a fost învăluit în ceaţă şi confuzie, pe de o parte datorită dezorganizării administrative din acea vreme şi pe de adtă parte datorită mitologiei eroice care s-a dezvoltat de atunci. Unul dintre cei mai cunoscuţi eroi de partizani din spatele liniilor germane, Nikolai Kuzneţov (al cărui portret se aflâ, de asemenea, în Sala Amintirilor) se pare că obţinuse accesul în biroul Comisarului Reich-ului pentru Ucraina, Erich Koch, în aprilie 1943, sub deghizamentul unui locotenent german, fiind gata să-l asasineze pe acesta. A renunţat la uciderea lui Koch, în momentul în care acesta a început să relateze despre Operaţiunea Citadela, viitorul atac german asupra localităţii Kursk. Kuzneţov a trimis urgent la Moscova planurile Operaţiunii Citadela. După cum observă dr. Timothy Mulligan, toată această poveste poate să nu fie apocrifă, iar Koch poate să nu fi fost în posesia tuturor datelor sau poate să nu le fi pus la dispoziţia lui Kuzneţov[149]. Nu se ştie exact. Un studiu sovietic recent asupra colectării de informaţii prin partizani relevă lipsa de experienţă a acestora, slaba acoperire

cu documente personale, absenţa operatorilor de radib-transmisii şi carenţele de „organizare adecvată” între partizani şi activitatea de spionaj de pe Front. Un ordin al Şefului Comandamentului Suprem din 19 aprilie 1943, privitor la „Ameliorarea muncii informative în rândul detaşamentelor de partizani”, stipula necesitatea îmbunătăţirii coordonării şi pregătirii conducătorilor de partizani, de către specialişti ai NKVD şi GRU[150].

Prima ofensivă pe scară largă a partizanilor din spatele liniilor germane, sub coordonarea Armatei Roşii, a constat în aşa-numitul „război pe calea ferată”, destinat întreruperii comunicaţiilor Wehrmachtului în timpul bătăliei de la Kursk, cu ajutorul unei mari cantităţi de explozibil paraşutate de către sovietici. Deşi au fost detonate mii de încărcături, căile ferate germane au fost doar parţial scoase din uz[151]. O evaluare recentă a spionajului prin partizani în timpul Marelui Război Patriotic, consideră că unul dintre cele mai mari succese a fost înregistrat deal l-a Brigadă de Partizani înainte şi în timpul ofensivei care a pus capăt asediului de 80 de zile al Leningradului în ianuarie 1944. Brigada a transmis rapoarte complete prin radio asupra tuturor mişcărilor de trupe germane pe şosele şi căi ferate:

„La începutul ofensivei, cercetaşii Brigăzii au determinat numărul şi poziţionarea unităţilor, precum şi numele comandanţilor acestora; ei au înregistrat mişcările de personal şi de unitate ale 21 de divizii inamice şi a confirmat localizarea celui de-al XXXVlII-lea Corp de Armată, precum şi poziţia a patru aeroporturi.”[132].

Interceptarea şi decriptarea mesajelor au reprezentat probabil cea mai importantă sursă de informaţie operativă pentru ambele părţi implicate în bătălia de la Kursk[1’2].

Sovieticii au completat activitatea de analiză a traficului inamic cu alte forme de colectare a informaţiei specifice armatelor moderne. Recunoaşterea aeriană a fost desfăşurată de Aviaţia sovietică cu o eficienţă fără precedent. Astfel, au avut loc aproximativ 6 000 de ieşiri înainte de bătălie. Unităţi ale Frontului Central şi ale celui de la Voronej au desfăşurat 105 zboruri de recunoaştere în forţă, peste 2 600 raiduri de noapte şi 1 500 ambuscade în cele trei luni dinainte de atacul german. Cei 187 de militari germani capturaţi în cursul acestor operaţii au fost o importantă sursă adiţională de informaţie. Prizonierii şi dezertorii capturaţi în noaptea de 4 iulie au furnizat dovada finală a ofensivei germane planificată

pentru primele ore ale zilei următoare[1’3]. Departamentele informative de front (razvedivatelnîi otdel) au furnizat comandamentelor informaţia tactică, în timp ce GRU a rămas cu responsabilitatea informaţiei strategice[1]”.

Kursk a deschis calea ofensivei sovietice, care s-a încheiat cu capitularea Berlinului în mai 1945. Cu o superioritate de 4:1 în privinţa numărului de soldaţi asupra Wehrmachtului, cu mari cantităţi de echipament militar britanic şi american, Armata Roşie s-a dovedit a fi imposibil de stopat, în ciuda enormelor pierderi suferite. Informaţia operativă care a sprijinit ofensiva de doi ani a Armatei Roşii a reprezentat principala sarcină pentru Stavka şi GRU şi pentru comandanţii de front. NKVD a avut şi el un rol de jucat. O evaluare sovietică recentă situează totalul trupelor NKVD la nivel de 2.3 de divizii şi 28 de brigăzi „fără a include celelalte unităţi independente şi trupele de frontieră”:[145] aproximativ trei sferturi de milion de oameni. Multe din aceste, unităţi au fost utilizate ca detaşamente de blocaj în spatele forţelor regulate în scopul prevenirii retragerii şi al acţiunilor punitive rapide împotriva „naţionalităţilor suspecte”. O serie de popoare minoritare - ceceni, inguşi, tătari din Crimeea, calmîci, germani de pe Volga - au devenit victime ale asasinatelor în masă şi ale deportărilor efectuate de NKVD[146]. Stalin ar fi dorit să-i deporteze şi pe ucraineni, dar, din păcate, aceştia erau prea mulţi.

Principala contribuţie a NKVD-ului la înaintarea victorioasă a Armatei Roşii a constat în dirijarea războiului de partizani. Şeful NKVD al Administraţiei de Partizani a fost general-locotenent Pavel Anatolievici Sudoplatov, liderul de mai târziu al Spetsburo, însărcinat cu asasinatele în străinătate. In ciuda reputaţiei sale înspăimântătoare, „manierele sale atrăgătoare, vorbirea sa liniştitoare denotă un om important şi inteligent”, spunea despre el defectorul Nikolai Kohlov. „El cunoştea, de asemenea, valoarea simplităţii studiate pe care numai cei puternici şi-o pot permite”[11']. Adjunctul lui Sudoplatov, general-maior Leonid Alexandrovici Eitingon,

au cedat „invitaţiilor presante” de a acorda asistenţă activităţii de criptanaliză sovietică.

La 17 ianuarie 1943, încă înainte de căderea Stalingradului, Divizia de Semnale a înaltului Comandament German a tras concluzia că, în câteva cazuri precise, exista „certitudinea” că ruşii decriptaseră mesajele Enigma, introducând unele ameliorări în securitatea cifrurilor[139]. Problema de fond a sovieticilor a constat totuşi în faptul că ei

nu au fost capabili să descifreze traficul Enigma în mod sistematic şi regulat. Maşinile capturate şi personalul căzut în prizonierat au permis rezolvarea retrospectivă a unor interceptări germane[110]. Insă în ciuda strălucitelor calităţi ale unor criptanalişti ruşi, NKVD şi GRU nu au putut dispune de tehnologia esenţială pentru informaţia Ultra produsă de Bletchley Park. Se pare că nu a existat un echivalent sovietic al puternicelor „bombe” electronice construite la Bletchley pentru spargerea,Enigmei şi nici un echivalent pentru Colossus, primul computer electronic din lume construit în 1943 pentru decriptarea aşa-numitelor mesaje Geheimschreiber (semnale radio bazate pe impulsuri teleimprimate cifrate şi descifrate automat), care în ultimii doi ani de război a furnizat mai multă informaţie operativă decât traficul Enigma.

Progresele enorme realizate de criptanaliza sovietică în primăvara lui 1943 s-au manifestat în special la nivel de identificare a direcţiilor, analiză a traficului şi spargere a cifrurilor manuale de grad redus şi s-au canalizat mult mai puţin spre atacarea Enigmei şi a Geheimschreiber-ului. La sfârşitul anului 1942, Stavka a înfiinţat batalioane radio cu destinaţie specială, a căror desfăşurare a condus la ceea ce istoricii militari sovietici au numit „un salt calitativ în dezvoltarea războiului radio-electronic în cadrul armatei sovietice”. Istoricii sovietici, influenţaţi de tabu-ul tradiţional asupra discutării problemelor de SIGINT (criptanaliza mesajelor interceptate), au pus accent pe rolul acestor batalioane în bruiajul radio şi operaţiunile de dezinformare. Insă fiecare batalion era echipat şi cu 18 până la 20 receptoare radio şi patru seturi de identificare a direcţiei[111].

Activitatea acestor batalioane radio a început la sfârşitul bătăliei Stalingradului, având o majoră contribuţie în luptele de la Kursk. Un raport informativ al Armatei I-a de Tancuri capturat de germani releva că sovieticii identificaseră prin criptanaliză poziţiile sediilor şi unităţile Corpului II Panzer, ale Diviziilor a 6-a şi a 1 l-a Panzer, înainte de lansarea ofensivei. Alte documente capturate au indicat acelaşi lucru pentru Divizia a 7-a Panzer, pentru Corpul XIII şi Armata a Doua.

Ofiţerii de semnale ai Wehrmachtului nu s-au îndoit de faptul că eşecul Operaţiunii Citadela s-a datorat în mare măsură activităţii de criptanaliză a sovieticilor. Securitatea traficului radio sovietic nu a fost însă superioară celei a Wehrmachtului.

precizie asupra datei atacului, inclusiv datorită faptului că

Hitler a amânat în mai multe rânduri momentul declanşării lui, de la 3 mai la 3 iulie şi în final la 5 iulie[1’2]. Cu sprijinul informaţiei Ultra (via Misiunea Militară Britanică şi prin agenţii NKVD din Marea Britanie), victoria de la Kursk a marcat o ameliorare majoră a activităţii sovietice de colectare şi interpretare a informaţiei secrete.

S-a afirmat că majoritatea informaţiei furnizate Moscovei înainte şi în timpul bătăliei de la Kursk ar fi provenit de la grupul Lucy din Elveţia[1]”. Fără îndoială că Lucy (Rudolf Roessler) a furnizat informaţie strategică valoroasă, până la arestarea sa în primăvara anului 1944[1M]. Dar acum se ştie că nu Lucy a fost cel care a furnizat datele-cheie privitoare la Kursk.

La sfârşitul lui aprilie, GRU eraîncă preocupat să cunoască identitatea lui Lucy şi a surselor acestuia; la 23 aprilie, GRU îl ocoleşte pe Rado (liderul grupului Rote Drei) şi contactează direct pe unul din subordonaţii acestuia, într-o zadarnică tentativă de identificare. Werther, cea mai importantă sursă a lui Lucy, face de asemenea o serie de greşeli: la 23 iunie el sugerează că, datorită importantei masări de forţe sovietice, Operaţiunea Citadela va fi contramandată[1’3].

Una din cheile transformârii spionajului militar sovietic în primăvara lui 1943 este ameliorarea activităţii de interceptare/decriptare. încă de la izbucnirea războiului, Secţia de Cercetare a Direcţiei a V-a, INU şi GRU s-au străduit din răsputeri să spargă sistemul de cifruri Enigma. A fost o sarcină de o enormă complexitate. Armata germană, forţele aeriene şi celelalte organisme foloseau Enigma pentru a genera propriile lor cifruri, utilizând cifruri şi chei diferite pentru fiecare circumstanţă. începând cu anul 1941, s-au utilizat nu mai puţin de 50 de chei, şi acestea permanent recombinate[136]. Cel mai mare succes de război a constat fără îndoială în decriptarea la Bletchley a principalelor versiuni ale Enigmei şi în construirea metodelor de control al recombinărilor de chei. NKVD-ul a fost informat despre aceasta în mod detaliat de către Cairncross, şi în linii generale de către Long, Blunt şi Philby. Un număr de maşini de cifruri Enigma au fost capturate, de asemenea, pe la începutul lui decembrie 1941 Cea mai importantă captură a avut loc însă la Stalingrad.

Forţele germane încercuite la Stalingrad dispuneau de cel puţin 26 de maşini Enigma şi, în condiţiile asediului germanii au fost în imposibilitate de a le distruge pe toate. Pe când trupele sovietice erau în spatele uşilor, de la un sediu german s-au transmis mesaje până în ultimul moment. Alte maşini

Enigma au fost capturate de la şase divizii germane anihilate în afara încercuirii[1]". Un element poate la fel de important a fost reprezentat de prezenţa unui numeros personal de la coduri şi semnale printre cei 91 000 de prizonieri germani de la Stalingrad; unii dintre aceştia

GC & CS, această perioadă a coincis cu răsturnarea situaţiei pe Frontul de Est şi cu punctul în care Stalin şi Stavka încep în fine să utilizeze informaţie şecretă reală pentru conducerea operaţiunilor. Principala sarcină a lui Cairncross consta în analiza interceptărilor Ultra ale semnalelor Luftwaffe. El însuşi a simţit că cea mai bună perioadă din cei cincisprezece ani în slujba Uniunii Sovietice a trăit-o înaintea bătăliei de la Kursk, în vara anului 1943, atunci când Armata Roşie s-a confruntat cu Operaţiunea Citadela, ultima mare ofensivă germană pe Frontul de EŞTI[27]. La 30 aprilie, Londra trimite Moscovei un avertisment cu privire la atacul 'german de la Kursk, combinat cu o informaţie referitoare la interceptări germane despre forţele sovietice desfăşurate în zonă[12]". Dar Cairncross furnizează chiar textul documentelor interceptate împreună cu identificarea unităţilor de provenienţă, care erau întotdeauna omise din versiunea Ultra trimisă ruşilor de îa Whitehall[129].

Interceptările cele mai apreciate de NKVD au fost cele referitoare la dispunerea escadroanelor Luftwaffe înainte de bătălie. Temându-se că ofensiva germană ar putea începe încă de la 10 mai (deşi în realitate avea să înceapă abia la 5 iulie) bombardierele sovietice au făcut un raid asupra a 17 aeroporturi germane, selectate cu ajutorul informaţiei furnizate de Cairncross, pe o zonă de 1 200 km lungime, de la Smolensk la Marea de Azov. Numeroase avioane germane au fost distruse la sol. Alte atacuri asupra aeroporturilor germane au avut loc pe 7 şi 8 mai, dar fără elementul surpriză din ziua de 6. In aceste trei raiduri au fost distruse peste 500 de avioane germane. Pierderile sovietice au totalizat 122 avioane. Gorski i-a transmis lui Cairncross mulţumirile speciale ale Moscovei pentru informaţia furnizată[130]. Şi totuşi, transportul informaţiei Ultra de Ja Bletchley Park la Londra, devenise prea apăsător pentru Cairncross. In ajunul bătăliei de la Kursk, în ciuda insistenţelor lui Gorski de a rămâne la GC & CS, Cairncross acceptă un post la SIS, lucrând la început la oficiul pentru Germania din Secţiunea V şi apoi la Secţiunea I (Informaţii Politice)[131].

Armata Roşie a comasat aproape 40% din forţele sale de luptă şi cea mai mare parte din blindate pentru apărarea

Kursk-ului. înfrângerea acestor forţe sovietice reprezenta pentru Hitler ultima posibilitate de revanşă după dezastrul de la Stalingrad. Armata Roşie învinsese la Stalingrad în ciuda erorilor comise de spionajul militar; la Kursk, o bună activitate informativă a contribuit în mod decisiv la victorie. în data de 8 aprilie 1943, adjunctul Comandantului Suprem, mareşalulJukovîi trimite lui Stalin un mesaj conţinând predicţia corectă că germanii vor încerca un atac dinspre nord şi dinspre sud asupra Kursk-ului, combinat cu uh atac dinspre vest, cu scopul de a separa cele două grupuri ale Armatei Roşii care apărau localitatea. Stalin şi Stavka au fost informaţi cu mai puţină

> vărsarea râului Potudan şi a râului Voronej şi, împreună cu Armata a Doua să menţină capătul de pod Voronej şi actuala poziţie pe linia generală Olkovatka-Oserk-Bork-Kotis (staţie de cale ferată la est de Droskovo)”.

Versiunea transmisă Moscovei două zile mai târziu, de la Misiunea Militară Britanică, suna în felul următor:

> „Pentru informarea Comandamentului General Rus. Suntem informaţi din mai multe surse că germanii împreună cu maghiarii, intenţionează să-i oprească pe ruşi la frontul Livni-Voronej- Svoboda, în timp ce forţele blindate vor presa către sud, între râurile Don şi Doneţ”.

în vara anului 1941, un ofiţer britanic din spionajul aviatic soseşte la Moscova aducând detalii asupra codurilor tactice ale Luftwaffe şi a semnalelor de apel; el primeşte în schimb material similar. Este urmat de un ofiţer al spionajului militar, care aduce documente capturate privitoare la sistemul de comunicaţii fără fir ale Wehrmachtului şi explică modul de descifrare al codurilor poliţiei germane; ruşii oferă câteva documente capturate, dar nici un fel de produse ale criptanalizei. Whitehall începe să se simtă frustrat de aceste schimburi unilaterale de informaţii secrete[122]. La Bletchley Park începe să circule opinia că ruşii nu folosesc aproape deloc informaţia secretă care li se pune la dispoziţie. „în cazul marii bătălii cu tancuri din 1942, povestea mai târziu un criptanalist, când au fost avertizaţi că îşi aruncă oamenii şi materialele într-o uriaşă capcană germană, ar fi greu de presupus că (ruşii) au acordat credit acestor avertismente, care, în caz că ar fi fost luate în consideraţie, i-ar fi scutit de pierderi teribile”[123].

Din vara anului 1942, cantitatea de informaţie secretă provenită din Enigma, canalizată către Moscova, a diminuat permanent şi drastic. S-au făcut excepţii în continuare pentru

situaţii deosebite. în decembrie 1942, într-un moment critic al bătăliei Stalingradului, ruşilor li s-a pus la dispoziţie informaţie care să le permită descifrarea cifrurilor manuale ale Abwehrului, cu speranţa că va exista o reacţie sovietică. Nu a existat nici un răspuns[124].

în vara anului 1942, când informaţia Ultra adresată ruşilor era pe cale să diminueze, John Cairncross începe să o furnizeze în formă nedeghizată. La câteva luni după ce a încetat de a mai fi secretarul privat al lordului Hankey, în martie 1942, Cairncross reuşeşte acolo unde Philby eşuase cu doi ani înainte, obţinând intrarea la agenţia de decriptare GC & CS, al cărei sediu pe perioada de război a fost la Bletchley Park[123]. Controlorul său, Anatoli Gorski, pe care îl cunoştea sub numele de Henry, i-a dat o sumă de bani pentru a cumpăra o maşină ieftină cu care să transporte documente la Londra[126]. Deşi Cairncross a petrecut mai puţin de un an la

lucrează el de fapt. Gorski a transmis mesajul, iar răspunsul de la Centru a fost: „Pentru noi”.

GRU a fost de acord să lase viitoarele contacte pe seama lui Blunt[119]. Gorski s-a întâlnit cu Long şi i-a dat asigurări că GRU nu îl va mai deranja pe viitor. Faptul că informaţia procurată de Long sosea la Centru în rapoartele lui Blunt a contribuit la lipsa de claritate din relatările lui Guzenko. De fapt nu Long, ci Blunt era cel care „putea scoate din MI5 dosarele referitoare la ruşii de la Londra”. Expresia „cinci MI” a fost o versiune trunchiată pentru MI5 şi o altă referire la Blunt, controlorul lui Long. Dar putea fi de asemenea o confuzie combinată, din MI - unde lucra Long - şi „cei cinci” - numele sub care au devenit celebri agenţii de la Cambridge, cu care Long fusese prieten. Când Gordievski a început să citească în dosarul lui Long referirile detaliate la ordinul de luptă german, şi-a pus întrebarea: „Oare au dispus englezii într-adevăr de asemenea resurse umane fantastice?” Apoi a citit referirile la interceptări şi a realizat că principala sursă a lui Long a fost corespondenţa descifrată[120].

Moscova nu a depins doar de agenţii săi, pentru a avea acces la Ultra. Cu câteva zile înainte de invazia germană, Londra a început să furnizeze oficial informaţie Ultra sub o formă deghizată. Stuart Menzies şeful SIS, care avea şi controlul total asupra GC *& CS,* i-a sugerat lui Churchill să nu transmită informaţie provenită din decriptările Enigma, din cauza insecurităţii sistemelor de cifruri sovietice. Bletchley Park considera că „a spune ruşilor că noi citim Enigma este

echivalent cu a spune germanilor înşişi”[121]. In iulie 1941, Ultra a relevat că germanii decriptau o parte din traficul naval sovietic, precum şi semnalele celei de-a 17-a Divizii a Aerului sovietice; ei înţelegeau, de asemenea, sistemul de semnalizare utilizat de avioanele sovietice în zona Leningradului. La 24 iunie, Churchill trece peste obiecţiunile lui Menzies şi îi cere să transmită ruşilor informaţie Ultra, prin intermediul Misiunii Militare Britanice la Moscova „cu evitarea oricărui risc”. Sursa informaţiei Ultra transmisă lui Stalin era camuflată sub formulări de genul „o sursă bine plasată din Berlin”, „o sursă deosebit de credibilă” sau „un ofiţer de la Oficiul de Război German”. Identificarea unităţilor şi alte detalii care ar fi putut deconspira sursa reală ca fiind trafic interceptat şi descifrat fuseseră evitate cu grijă. La 11 iulie 1942, de exemplu, Bletchley Park a decriptat următorul mesaj:

„1 .Se aşteaptă o creştere a presiunii inamice pe frontul Armatei a Doua. Luând în consideraţie operaţiunile Armatei de Est în mod global, este preferabil ca puternicele forţe ale inamicului să fie respinse de-a lungul frontului total al Armatei.

2. Sarcina Grupului de Armate de la Weichs este de a ţine împreună cu a Doua Armată Maghiară, frontul de pe Doneţ, între

Park a variantei Luftwaffe a sistemului de cifruri „Enigma”, în mai 1940. Când şi restul „Enigmei” a fost decriptat, în vara anului 1942, Long a putut vedea şi decriptări din acest domeniu. La începutul anului 1941, Blunt reia legătura cu Long, solicitându-i acestuia „orice informaţie care ar putea fi folositoare pentru ruşi”. Long spune de asemenea că „Blunt nu a încercat niciodată să-l şantajeze, pentru că împărtăşeam amândoi un adânc ataşament pentru cauza Comunistă”[117].

Dosarul lui Leo Long de la KGB rezolvă un mister care a preocupat toate serviciile occidentale de informaţii, încă din momentul defecţiei funcţionarului sovietic de cifruri, Igor Guzenko, la Ottawa, în septembrie 1945. Cea mai importantă informaţie furnizată de Guzenko se referea la un cerc de spionaj sovietic din Canada şi la spionajul atomic. Dar el a menţionat de asemenea existenţa a doi agenţi GRU, cu numele conspirativ Elli. Primul era dra Kay Willsher, arhivar adjunct la înalta Comisie Britanică, condamnată la trei ani închisoare în martie 1946 pentru divulgarea unor secrete oficiale. Guzenko nu cunoştea identitatea celui de-al doilea Elli, care, spunea el, lucrează în Marea Britanie. După cum îşi aminteşte Peter

Wright:

> „El a spus că este vorba de un spion în «cinci MI». El aflase aceasta de la un prieten, Liubimov, care lucrase împreună cu el la serviciul de cifruri al GRU de la Moscova, 1942... Exista la Elli o legătură cu Rusia, fie în trecutul lui, fie pentru că vizitase Rusia sau pentru că vorbea limba. Elli era un spion important, pentru că putea scoate de la MI5 dosarele care-i priveau pe ruşii de la Londra... Gouzenko a spus că atunci când soseau mesajele acestui agent, o femeie le recepţiona întotdeauna în sala de cifruri, le citea ea singură după decriptare şi uneori i le ducea direct lui Stalin”.

După câtva timp, Guzenko a modificat puţin unele detalii, astfel încât „cinci MI” a devenit, pur şi simplu „MI5”. Dar alcoolismul cronic şi memoria din ce în ce mai confuză a lui Guzenko au făcut imposibile alte clarificări[118].

Cel de-al doilea Elli a fost de mai multe ori identificat în mod eronat cu Sir Roger Hollis şi cu Kim Philby. în realitate, Elli era Leo Long. Acest nume conspirativ apare pe coperta dosarului operativ de la KGB al lui Long. Dosarul este neobişnuitele subţire. în conformitate cu procedurile standard ale KGB-ului, Blunt ar fi trebuit să scrie câte un raport după fiecare întâlnire cu Long, dar nu a făcut-o, fiind probabil prea obosit sau prea ocupat Conţinutul dosarului rezolvă totuşi în bună parte principalele elemente de confuzie din relatările lui Guzenko. Dosarul face menţiune de faptul că, deşi Long a fost un agent NKVD/NKGB dirijat de Blunt, GRU a luat contact cu el în mod independent în anul 1943. Long a fost neplăcut surprins şi i-a cerut lui Blunt să întrebe Moscova pentru cine

în primii săi ani de lucru la MI5, Blunt furnizează lui Gorski cantităţi din ce în ce mai' mari de documente, devenind unul dintre cei mai productivi agenţi din istoria KGB-ului. însemnările lui Gorski pe marginea dosarelor lui Blunt, arată îngrijorarea pentru faptul că acesta munceşte prea mult, surmenându-se şi având nervii iritaţi din cauza tensiunii acumulate datorită vieţii sale duble[112].

însă colegii de la MI5 ai lui Blunt au observat rareori la el semne de oboseală sau nervozitate. Astfel încât starea de stress remarcată de Gorski poate fi pusă mai curând pe seama antipatiei nutrită de Blunt faţă de controlorul său. Iniţial, Blunt a refuzat să primească bani pentru serviciile făcute, însă în primăvara anului 1941, Gorski îl convinge să accepte 200 de lire sterline; din acel moment, el avea să primească de 2-3 ori pe an sume variind între 150-200 lire sterline. Dosarele lui din

arhivele KGB mai conţin încă scrisorile de confirmare scrise de Blunt după fiecare plată, în plicurile originale[113].

Gordievski a fost frapat de faptul că, la interval de 50 de pagini cu aproximaţie, dosarele lui Blunt conţineau în mod repetat următoarea notă: „Conducerea generală trimite expresia înaltei aprecieri şi mulţumiri, care trebuie să fie transmise agentului”[114]. Conform experienţei lui Gordievski, aceste note sunt ceva cu totul neobişnuit în dosarul unui agent. Este posibil ca mulţumirile şi felicitările să fi fost menite susţinerii motivaţiei pentru activitatea de agent sovietic a lui Blunt. Dosarele KGB ale acestuia arată trei contribuţii majore la spionajul sovietic. în primul rând, el a furnizat KGB-ului „toate detaliile posibile” cu privire la MI5, inclusiv despre agenţii săi. El a petrecut multe nopţi fotografiind documentele MI5. în al doilea rând, Blunt a furnizat produsul propriei activităţi de supraveghere a ambasadelor neutre. în al treilea rând, el a furnizat o mare cantitate de informaţii asupra ordinelor germane de luptă şi operaţiuni. Blunt a avut acces la detaliile „sistemului dublu încrucişat” prin intermediul căruia Germania era intoxicată cu informaţii false asupra unor agenţi Abwehr defectori în Marea Britanie, Principala lui sursă pentru ordinele germane de luptă era fostul său elev, Leo Long[113].

Când Long a absolvit Trinity College în 1938, NKVD-ul avea mari dificultăţi la Londra şi rezidenţa total depopulată. Moscova nu a produs indicaţii clare asupra viitoarei cariere a lui Long[116]. El a petrecut primul an după absolvire, 1938-1939, la Frankfurt, experimentând direct viaţa din Germania nazistă. La izbucnirea războiului el s-a înscris în Corpul de Infanterie Uşoară Oxford şi Bucks, dar şi-a valorificat germana fluentă obţinând şi un al doilea angajament ca sublocotenent în Corpul de Informaţii. în decembrie 1940, Long este angajat la MI14, în cadrul Oficiului de Război care colaţiona şi analiza informaţie de front. El a avut acces complet la informaţia „Ultra”, derivată din descifrarea la Bletchley

spune unul din colegii lui, Robert Cecil, „Philby şi-a asigurat, printr-o lovitură de maestru, controlul activităţii anticomuniste şi prin aceasta, informarea direct de la sursă a Kremlinului asupra contraspionajului anticomunist Istoria spionajului nu conţine nici o altă lovitură de maestru, comparabilă cu aceasta”[108].

Această „lovitură de maestru” a fost şi din punctul de vedere al KGB-ului una dintre cele mai remarcabile realizări

ale „celor cinci magnifici”. In afară de Philby, Blunt şi Cairncross au înregistrat şi ei succese similare. Primul din cele opt dosare cafenii ale lui Blunt din arhivele KGB, relatează că acestuia i-au trebuit doi ani de efort pentru a pătrunde în MI5[109]. La sfârşitul anului 1938, el devine voluntar în serviciul militar. După cum a recunoscut el însuşi mai târziu, Blunt „a utilizat şi a abuzat” de relaţiile fratelui său Christopher la Armata Teritorială în scopul obţinerii unui post la Rezerva de Urgenţă a Ofiţerilor, dar nu a avut succes. în ajunul celui de-al doilea război mondial a încercat din nou. Datorită confuziei existente la Oficiul pentru Război, el a primit două răspunsuri la solicitare: o acceptare şi un refuz. Dând de-o parte refuzul, Blunt începe în octombrie 1939 un curs de cinci săptămâni la Minley Manor în Hampshire, destinat învăţării rudimentelor muncii informative militare. Câteva zile mai târziu, este scos de la cursuri şi convocat la Oficiul de Război, consecutiv unui raport al MI5 referitor la conexiunile lui comuniste din trecut. La o discuţie cu directorul adjunct al Informaţiilor Militare, care nu agrea MI5, Blunt explică faptul că simpatiile lui comuniste sunt de domeniul trecutului şi se întoarce la cursuri, la Minley Manor, absolvindu-le cu gradul de căpitan în domeniul Poliţiei de securitate. Este trimis în Franţa cu Forţa Expediţionară Britanică, având în subordine un grup de 20 de oameni[110].

Pe când era în Franţa, Blunt scrie prietenilor săi la Londra, plângându-se de munca fadă şi plictisitoare pe care o efectua şi rugând să i se găsească o slujbă în SIS sau în MI5. Ocazia se iveşte odată cu Dunquerque şi evacuarea Forţei Expediţionare Britanice în iunie 1940. Prietenul lui Blunt, Victor Rothschild, pe atunci la MI5, îl prezintă lui Guy Liddell, directorul Diviziei B a MI5 (de contraspionaj). în ciuda obiecţiilor ridicate de MI5, cu nouă luni mai înainte Liddell îl angajează. Blunt este însărcinat cu supravegherea ambasadelor neutre şi cu precădere a acelora susceptibile de a fi ţinta serviciilor de spionaj ale inamicului. El s-a străduit să intre în graţiile superiorilor săi de la MI5, după cum îşi aminteşte şi Dick White, viitor director-general atât la MI5 cât şi la SIS:

> „El a efectuat un asalt general asupra persoanelor-cheie, pentru a afla dacă acestea îl agreează. Mă interesa modul în care reuşea întotdeauna să ia loc lângă mine la cantină. Şi ne-a înşelat pe noi toţi. Era un om foarte plăcut şi civilizat şi-mi făcea plăcere să stau de vorbă cu el. Nu vă puteţi imagina ce înseamnă să fii înşelat de cineva alături de care ai muncit...”[111]

Portugalia în anul 1942[106]. Printre interceptările care au atras atenţia particulară a lui Philby au fost mesajele referitoare la vizita în Spania a şefului Abwehrului, amiralul Canaris, care includeau detalii asupra traseului. Philby a sugerat ca SOE să încerce să-l asasineze pe Canaris într-un hotel situat între Madrid şi Sevilla, unde amiralul urma să înnopteze. Felix Cowgill, şeful Secţiunii V, a aprobat propunerea lui Philby şi a expediat-o către şeful SIS, sir Stuart Menzies. Câteva zile mai târziu, Cowgill i-a arătat răspunsul lui Philby; după cum îşi amintea mai târziu Philby, Menzies scrisese: „Nu vreau să se întreprindă nici un fel de acţiune împotriva amiralului Canaris". Pentru mintea bănuitoare a lui Philby, aceasta era o dovadă în plus a existenţei unui plan de acord secret cu germanii. Aşa cum Menzies i-a spus mai târziu lui Philby „m-am gândit tot timpul că vom putea face ceva împreună cu amiralul".

Cu câteva luni înainte de moartea sa, Philby a recunoscut că Gorski se interesa cel mai intens de planurile britanice (inexistente) pentru încheierea unei păci separate cu Germania nazistă şi întoarcerea armelor împotriva Uniunii Sovietice. Gorski l-a instruit pe Philby să încerce să împiedice astfel de demersuri. Stalin se temea că anumiţi antinazişti conspiră să-l îndepărteze pe Hitler, să facă pace cu Aliaţii şi să se alăture acestora într-un atac împotriva Rusiei. Antinaziştii doritori să negocieze cu Occidentul aveau un adversar în Comitetul Germaniei Libere, sponsorizat de Moscova, prin intermediul căruia Stalin urmărea să domine Germania de după război. Ofiţeri pensionari din MI5 au pretins că printre informaţiile furnizate sovieticilor de către Philby a existat o listă cu activişti catolici, procurată de un defector catolic din Abwehr, care au fost propuşi pentru lichidare de către NKVD după încheierea războiului[107].

în perioada 1942-1943, Cowgill i-a acordat lyi Philby responsabilităţi lărgite, incluzând Africa de Nord şi Italia, apoi l-a numit adjunctul său „în toate problemele informative". Philby era din ce în ce mai optimist în privinţa carierei sale. în 1943, Secţiunea V se mută pe Ryder Street la Londra, la două minute de mers pe jos de sediul MI5 din strada St. James şi la cincisprezece minute de Broadway. La începutul anului 1944, urmărind două cazuri de spionaj sovietic, pentru care inculpaţii au fost trimişi în închisoare (Douglas Springhall şi Ormond Uren), SIS înfiinţează o nouă Secţiune IX, pentru „studierea rapoartelor anterioare asupra activităţii sovietice şi comuniste". „Către sfârşitul lui 1944, spune Philby, în birouri se vorbea de faptul că şeful dorea să extindă această secţiune -

mai mulţi angajaţi, mai multe resurse”. Philby este instruit de la Centru să „facă totul, dar absolut totul” pentru a-şi asigura postul de şef al Secţiunii IX. „Ei (Centrul) înţeleseseră că pentru aceasta, Cowgill trebuia să plece”. Printr-o clasică manevră de manipulare a unor rivalităţi birocratice, Philby îşi atrage sprijinul duşmanului de moarte al lui Cowgill, Valentine Vivian, şef adjunct al SIS; el obţine postul iar Cowgill este dat afară. După cum

Plecarea lui Philby din SOE nu a privat NKVD-ul de informaţii din acest organism, în locul lui rămânând fostul coleg de studii al lui Maclean, James Klugmann, agent activ sovietic. Klugmann se alătură secţiunii iugoslave a SOE-Cairo în februarie 1942, ajungând la rangul de maior. în perioada de la Cairo, Klugmann s-a bucurat de o mare putere şi influenţă, datorate inteligenţei sale, farmecului personal, precum şi faptului că vorbea fluent sârbo-croata. Una dintre îndatoririle principale ale lui Klugmann era de a-i instrui pe ofiţerii aliaţi care urmau să fie trimişi în Iugoslavia. El sublinia neobosit virtuţile partizanilor comunişti ai lui Tito şi viciile cetnicilor regalişti ai lui Mihailovici, spunând, de exemplu, unui grup de ofiţeri canadieni:

> „Veţi constata că acest război a devenit mai mult decât un război împotriva a ceva, împotriva fascismului. A devenit un război pentru ceva anume, pentru ceva mult mai mare. Pentru eliberare naţională, pentru eliberare populară, pentru eliberare colonială”[102].

Din aprilie până în august 1945, Klugmann serveşte în Iugoslavia, cu trupele militare de pe lângă forţele lui Tito. Ca stalinist fidel, probabil că şi-a înghiţit ulterior multe din vorbele spuse în timpul războiului. Când Tito a căzut în dizgraţia lui Stalin în 1948, Klugmann a scris o carte, denunţându-1 pe Tito[103].

Merită să fie menţionat şi un alt agent sovietic din cadrul SOE. în aprilie 1943, MI5 descoperă că Douglas Springhall, organizatorul naţional al Partidului Comunist al Marii Britanii, care a îndeplinit şi anumite sarcini reprobabile pentru NKVD, a obţinut informaţii înalt clasificate de la Ormond Uren, un tânăr ofiţer scoţian lucrând la Secţiunea Ungară a SOE, la sediul de la Londra. Springhall este condamnat la şapte ani închisoare pe baza unei acuzaţii total diferite, conform căreia ar fi primit informaţii de la Ministerul Aerului. Şi Uren a fost condamnat la şapte ani. El a declarat insinuant că dacă ar fi fost absolvent al Universităţii din Cambridge şi nu al

Universităţii Edinburg, ar fi fost pus în libertate[104].

După plecarea sa de la SOE, Philby a început să lucreze în Secţiunea V-a SIS, în septembrie 1941. Deşi Secţiunea V avea sediul în St. Albans şi nu, aşa cum ar fi preferat, în Broadway Buildings, sediul SIS din Londra, el era situat vizavi de Registratura care adăpostea arhivele SIS. Philby a reuşit rapid să-l cultive pe arhivar, Bill Woodfield, care împărtăşea ca şi el o vie admiraţie pentru coctail-ul de gin. Pe lângă consultarea dosarelor asupra Spaniei şi Portugaliei, Philby a reuşit să-i transmită lui Gorski conţinutul a două dosare care includeau detalii asupra agenţilor SIS care au operat înainte de război împotriva Uniunii Sovietice[105].

Cea mai importantă informaţie primită de Subsecţia Iberică a Secţiunii V a constat din interceptarea şi decriptarea traficului Abwehr, care a oferit „o imagine completă” asupra activităţii germane de spionaj în Spania şi

Nici Philby şi nici Burgess nu au avut multe informaţii interesante de transmis în perioada activităţii lor la Brickendonburg Hali. „Nu aveam mare lucru de făcut, povestea Philby mai târziu” cu excepţia convorbirilor cu comandamentul şi elaborarea de memorandumuri care au avut rareori răspuns”. în vara anului 1940, Secţiunea D este transformată într-o nouă organizaţie, Executivul de Operaţiuni Speciale (SOE), instruită de Churchill să intoxice Europa cu material de război subversiv. Deşi puterea imaginativă a lui Burgess era dincolo de orice îndoială, făcându-1 apt pentru această instituţie, stilul lui ireverenţios a displăcut noilor şefi. El a fost dat afară, „căzând victimă unei intrigi birocratice”. Philby este însă păstrat la SOE şi chiar numit instructor la şcoala de perfecţionare a acestuia de la Beaulieu, în Hampshire. Agenţii SOE, declară el, „necesitau o anumită cantitate de îndoctrinare politică, astfel încât să posede, odată ajunşi pe câmpul de operaţiuni, cel puţin o idee generală asupra intenţiilor de viitor ale guvernului britanic”. Acesta a fost şi pretextul pentru ca Philby să se întâlnească de mai multe ori la Londra cu viitorul lider al Partidului Laburist, Hugh Gaitskell „pe atunci principalul secretar particular al ministrului muncii pentru Producţia de Război, Hugh Dalton, care răspundea de SOE. Philby l-a găsit pe Dalton însuşi „întotdeauna pregătit cu un ospitalier whisky *8c* soda”[98].

Filtrat prin prisma distorsionată a propriilor convingeri politice ale lui Philby, tot ceea ce el auzea la aceste întâlniri devenea o suspiciune de complot împotriva Uniunii Sovietice:

„Deseori se părea că britanicii doreau o simplă revenire la status quo-ul dinainte de Hitler, cu o Europă dominată confortabil de Marea Britanie şi Franţa, prin intermediul guvernelor reacţionare, suficient de puternice pentru a menţine ordinea în propriile ţări şi a construi un cordon sanitar împotriva Uniunii Sovietice”[99]. Aflând despre zborul lui Hess în Marea Britanie, la 11 mai 1941, Philby a tras imediat concluzia eronată că acest fapt era dovada clară a unui complot între pacifiştii britanici aflaţi în posturi înalte şi conducerea nazistă. Chiar şi în anul 1990, KGB considera un raport al lui Philby drept dovada că Hess „adusese propunerile de pace ale Fuhrerului şi un plan de invazie a Uniunii Sovietice”[100]. De altfel, contribuţia la creşterea neîncrederii Moscovei în intenţiile britanice avea să fie una din marile realizări ale lui Philby ca agent sovietic în timpul războiului.

La declanşarea Operaţiunii Barbarossa, în 22 iunie 1941, Philby îndemnat fără îndoială de Gorski - încearcă să „dispară urgent dintre rododendronii din Beaulieu” şi să-şi găsească o slujbă mai aproape de centrul comunităţii serviciilor de informaţii britanice. în cele din urmă i se oferă un post în Secţiunea V (Contrainformaţii) al SIS, a cărui Subsecţiune Iberică era interesată de experienţa lui de corespondent de război în Spania[101].

el problema „activităţii politice împotriva germanilor în Europa”. La un al doilea interviu, d-ra Maxse apare în compania lui Burgess:

> „încurajat de prezenţa lui Guy, am început să dau o reprezentaţie, jucând teatru cu neruşinare... Din când în când, interlocutorii mei schimbau priviri; Guy dădea din cap cu gravitate şi aprobator. Era limpede că îmi pierdeam timpul, pentru că decizia fusese deja luată”.

După un week-end în care au chefuit împreună, Philby se prezintă oficial la biroul lui Burgess, luni dimineaţa. Simbolul secret al lui Burgess era DU; el i-a dat lui Philby simbolul DUD, cerându-i să schiţeze un plan detaliat pentru ideea lui Burgess de a crea o şcoală de formare pentru agenţii secţiunii D. La şcoala care avea să primească sediul la Brickendonbury Hali, lângă Hertford, atât Burgess cât şi Philby au devenit instructori[92].

Controlorul NKVD/NKGB al lui Burgess, Philby şi ceilalţi „magnifici”, din 1940 până în 1944, a fost Anatoli Borisovici Gorski, alias Anatoli Gromov, cunoscut de agenţii săi sub numele de „Henri”. Primele lui întâlniri cu Burgess şi Philby au avut loc pe o bancă în Kensington Gardens, nu departe de

ambasada sovietică. Gorski era din cu totul alt aluat decât Mali, Deutsch şi ilegalii cosmopoliţi din anii ’30. Născut în 1907, el este angajat la Londra în 1936, iniţial ca mărunt funcţionar tehnic în cadrul ambasadei, fără statul diplomatic. Epurarea rezidenţei sovietice de la Londra în 1937-1938 i-a permis să preia un număr de mici responsabilităţi informative şi să promoveze în carieră. în 1939 este chemat la Moscova pentru o perioadă de formare în domeniul spionajului, este promovat şi retrimis la Londra ca ofiţer NKVD sub acoperire diplomatică[93]. Gorski avea însă un secret vinovat, care i-ar fi putut ruina cariera într-o clipă. în documentele şi chestionarele NKVD el descria întotdeauna pe tatăl său ca fiind un învăţător de ţară în regiunea Krasnaiarski. O investigaţie în 1953, când Gorski a fost foarte aproape de numirea în calitate de şef al Secţiunii americane din Centrul de la Moscova, a scos la iveală faptul că tatăl său a fost în realitate ofiţer de poliţie ţarist, Gorski fiind imediat concediat[94].

Unul dintre agenţii din perioada războiului îl descrie pe Gorski ca pe un om „mărunt de statură, dolofan, în vârstă de aproximativ 35 de ani, cu părul blond dat peste cap şi ochelari care nu reuşeau să-i ascundă ochii reci şi sfredelitori”. El era eficient, lipsit de simţul umorului, purta costume bine croite şi avea aerul „bine hrănit”[95]. Blunt a declarat mai târziu că „Henri” i-a părut „grosier şi antipatic”[96]. Când Gorski a descoperit în august 1940 că Burgess şi Blunt locuiau în apartamentul de la Londra al lui Victor Rotschild, a încercat să-i convingă să se mute de acolo. Dar a fost suficient de flexibil pentru a nu insista în faţa refuzului lui Blunt[9'].

Rotschild, unde fusese angajat imediat după terminarea studiilor la Cambridge[84]. Deşi Burgess nu a recunoscut, în timp ce transporta corespondenţa familiei Rothschild, el era şi curierul NKVD-ului. In perioada când rezidenţa londoneză fusese închisă temporar, el a predat o parte din informaţia procurată de agenţii săi englezi rezidenţei NKVD din Paris[85].

In ianuarie 1939, cu sprijinul lui Footman, Burgess se angajează la Secţiunea D. Lucrând în respectabilul - din exterior - Comitet Mixt de Radio, a cărui emblemă era turnul Big Ben flancat de leii heraldici, el a produs emisiuni radio în limba germană alcătuite din propagandă, varietăţi şi şlagăre la modă. Aceste materiale aşteptau să fie transmise în Germania, în momentul când „balonul avea să-şi ia zborul”[86]. Şeful Secţiunii D era maiorul (mai târziu, general-maior) Laurence Grand, supranumit „cel-mai-lung-decât-viaţa”, identificat cu

simbolul secret „D”. Grand nu poseda experienţa NKVD-ului în domeniul „măsurilor active”, destinate influenţării guvernelor străine şi a opiniei publice, sau în domeniul „acţiunilor speciale” - un eufemism pentru diverse forme de violenţă. După cum povesteşte Kim Philby, care a lucrat o vreme în subordinea lui, Grand îşi lăsa mintea să alunece „liber şi frumos peste tot câmpul de odioase responsabilităţi pe care le avea în sarcină, fără să se crispeze în faţa vreunei idei, oricât de măreaţă sau de barbară ar fi fost aceea”[87]. Unul dintre istoricii oficiali ai serviciilor secrete britanice din timpul războiului şi-a exprimat surprinderea - probabil însuşi NKVD-ul a fost surprins - în faţa unui plan de sabotaj al Secţiunii D în Germania „de distrugere a liniei Siegfried de sud cu ajutorul a doi expatriaţi germani de stânga, unul surd, iar celălalt orb”[88].

Cea mai mare realizare a lui Burgess în cei doi ani de activitate la SIS a fost reprezentată de introducerea lui Philby în acest organism, Philby şi-a petrecut primele nouă luni de război în calitate de corespondent al ziarului *Times* la Arras. Prin luna iunie 1940, odată cu căderea Franţei şi evacuarea de la Dunquerque, Philby se întoarce la Londra şi întreprinde demersuri repetate pentru a fi angajat în serviciul de spionaj. Prima tentativă o face la Şcoala Guvernamentală pentru Coduri şi Cifruri cu sediul la Bletchley Park. Eşecul se va datora, după spusele lui Philby „imposibilităţii de a i se oferi un salariu competitiv”[89]. Explicaţia lui Philby este neconvingătoare, deoarece personalul era plătit cu 600 de lire pe an[90], adică exact salariul pe care el îl va accepta când se va angaja la SIS. Neconsolat, Philby şi-a luat un concediu medical militar, aşteptând să fie solicitat[91].

In acest moment crucial al carierei lui Philby, Guy Burgess îi vine în ajutor. Philby este chemat la un interviu despre „munca de război”, condus de dra Marjorie Maxse, „o bătrânică deosebit de plăcută” care dezbate cu

mai rămăsese din securitatea ambasadei[75]. Deşi serviciile de spionaj militar s-au opus numirii lui Faymonville, Hopkins a reuşit să-şi impună punctul de vedere[76]. Hopkins a obţinut de asemenea înlocuirea ambasadorului Steinhardt, sub pretextul că acesta nu se bucura de încrederea lui Stalin. El a reuşit să-l convingă pe Roosevelt să înlocuiască din funcţia de şef al biroului sovietic din Departamentul de Stat pe un alt critic al lui Stalin, Loy W. Henderson, în ciuda opoziţiei Secretarului de Stat, Cordell Hull[77].

Când Stalin l-a reîntâlnit pe Hopkins, la Conferinţa de la

Teheran din 1943, l-a salutat călduros şi i-a strâns mâna. Hopkins, a spus Stalin, a fost primul american care i-a vorbit „po dusham - de la inimă la inimă”[78]. Comitetul pentru Protocolul Sovietic al Preşedintelui, condus de Hopkins, raporta în august 1943:

„Din moment ce Rusia sovietică este factorul decisiv în război, trebuie să i se acorde toată asistenţa şi să se depună toate eforturile pentru a i se obţine prietenia. Este indubitabil că ea va domina Europa la înfrângerea nazismului şi deci devine cu atât mai importantă dezvoltarea şi menţinerea celor mai amicale relaţii cu Rusia”[79].

Cu toate că în anturajul lui Churchill nu a existat un Hopkins britanic, penetraţia sovietică în Anglia a fost la fel de remarcabilă ca şi în Statele Unite, pe toată perioada războiului. Cei mai eficienţi au fost „cei cinci magnifici”, din care patru (Burgess, Blunt, Philby şi Cairncross) au penetrat serviciile de spionaj britanic. Cel dintâi a fost Guy Burgess. Ocazia s-a ivit în 1938, odată cu înfiinţarea în cadrul SIS a Secţiunii D (D de la „Distrugere”), un departament specializat în „trucuri murdare”. Trucurile - descrise în mod eufemistic drept căi „de atacare a duşmanilor potenţiali prin alte mijloace decât cele ale forţelor militare” - nu puteau fi utilizate în timp de pace. Până în momentul intrării Marii Britanii în război, Secţiunea D a fost destinată doar „investigării tuturor posibilităţilor”[80]. Una dintre posibilităţile investigate a fost transmisia prin radio în Germania, din staţii ilegale aflate pe teritoriul Marii Britanii[81]. Experienţa de la BBC, flerul pentru relaţiile internaţionale şi contactele din cadrul SIS l-au făcut pe Burgess un candidat cu şanse maxime pentru noua Secţiune.

Timp de peste un an de zile, Burgess şi-a întrebuinţat considerabilul farmec pentru a-1 cultiva pe şeful adjunct al informaţiilor politice (Secţiunea I) din SIS, David Footman, căruia îi facilitase prima intervenţie la radio, în 1937[82]. Burgess i-a fost de asemenea util lui Footman procurându-i informaţii despre prietenul său cu proastă reputaţie, Edouard Pfeiffer, un pederast despre care Goromvy Rees spunea că „respiră corupţia prin toţi porii”[83]. Pfeiffer a fost şeful de cabinet al lui Edouard Daladier, prim-ministru al Franţei din aprilie 1938 până în mai 1940. In anul 1938, Burgess călătoreşte de mai multe ori la Paris, în serviciul familiei

curtenitor. Mi-a zâmbit cu căldură. Nu s-a făcut risipă de

cuvinte, de gesturi, nici un fel de manierism... El nu avea nici o îndoială. El era sigur că Rusia va rezista atacurilor germane. I se părea de la sine înţeles ca nici ceilalţi să nu se îndoiască...”[68]

Hopkins nu era un admirator al teoriei sau practicii statului comunist monopartit. „Dar, scrie principalul său biograf, Hopkins a fost un prieten sincer şi chiar agresiv pentru Rusia şi un ardent admirator al giganticei contribuţii ruseşti la câştigarea războiului”[69].

Principalul scop al misiunii din iulie 1941 a fost evaluarea nevoilor imediate şi pe termen lung ale Rusiei în materiale de război. Hopkins a tras concluzia că Departamentele de Stat şi de Război, ca şi britanicii, subestimaseră în mod evident potenţialul militar sovietic. Hopkins era deosebit de important pentru ruşi, el fiind acela care putea convinge pe Roosevelt că Rusia merită să fie ajutată de către Statele Unite. Când preşedintele i-a spus fiului său, Elliot: «Ştiu câtă încredere are Churchill în capacitatea Rusiei de a rămâne în război», el a pocnit din degete pentru a indica: nimic... «Harry Hopkins are mai multă încredere. El poate să mă convingă şi pe mine»[70]. Ataşatul militar american, maiorul Ivan Yeaton, a încercat să-l convingă pe Hopkins de necesitatea de a trimite observatori militari pe front, în calitate de quid pro quo, dar în zadar[71]. După cum îşi amintea Yeaton cel mai mult l-au nemulţumit pe Hopkins aprecierile lui Yeaton la adresa lui Stalin: „Când m-am referit la lipsa de integritate şi la metodele lui Stalin, el nu s-a mai putut stăpâni şi m-a redus la tăcere cu vorbele: «Nu doresc să continui această discuţie»”[72].

Aşa cum a înţeles şi Stalin, sprijinul acordat de Hopkins a avut o importanţă decisivă în dezvoltarea politicii americane faţă de Uniunea Sovietică. Fără insistenţa lui, Roosevelt ar fi acceptat cu greu să facă promisiuni de ajutor militar. Promiterea acestui ajutor în vara anului 1941 a pus bazele politicii lui Roosevelt de cooperare pe perioada războiului cu Uniunea Sovietică[73]. Sprijinind pe Stalin şi efortul de război sovietic, Hopkins a acţionat din dorinţa de a preveni o victorie nazistă şi nu dintr-un secret ataşament faţă de cauza comunismului. Dar Ahmerov l-a influenţat fără îndoială pe Hopkins cu „mesajele personale din partea tovarăşului Stalin”[74]. Unul din dezideratele „tovarăşului Stalin” era înlocuirea oficialilor „antisovietici” care, declara el, împiedică buna colaborare sovieto-americană. Hopkins a fost instrumentat pentru înlocuirea lui Yeaton din funcţia de ataşat militar la Moscova. Tot datorită lui Hopkins, a fost trimis la Moscova pentru distribuirea ajutorului american un fost ataşat

militar în Rusia, colonelul Phillip R. Faymonville, care era pe placul sovieticilor. Faymonville era pe atât de naiv, pe cât de prosovietic. El a considerat drept „cel mai valoros contact al său la Moscova” un bărbat care s-a dovedit a fi căpitan NKVD, a dat pe mâna ruşilor documente secrete privind forţele armate ale altor ţări europene şi a distrus ceea ce

considera cel mai important dintre agenţii sovietici în Statele Unite, pe perioada războiului: Harry Hopkins, cel mai apropiat consilier al preşedintelui Roosevelt[57]. Gordievski a ajuns însă la concluzia că, în ciuda întâlnirilor avute de Hopkins cu un ilegal NKVD, adică Ahmerov, el nu a fost niciodată conştient de faptul că a fost utilizat ca agent.

Se pare că Hopkins nu a vorbit nimănui despre întâlnirile ocazionale cu Ahmerov. Aceste întâlniri au fost revelate pentru prima oară de Gordievski. Hopkins ştia să păstreze un secret, acesta fiind unul din motivele pentru care Roosevelt şi-l luase confident. Mama lui spunea: „Nu îl pot face pe Harry să se destăinuiască. Nu îmi spune niciodată ce gândeşte cu adevărat”[58]. Fiul lui Hopkins, Robert, consideră că tatăl său manifesta reticenţă şi când era vorba de discutarea şedinţelor plenare din timpul războiului[59]. Tehnica folosită de Ahmerov în contactele sale cu Hopkins consta în pretextul că îi transmite mesaje personale şi confidenţiale din partea lui Stalin[60]. Naivitatea lui Hopkins în faţa lui Ahmerov s-a datorat subaprecierii importanţei acestuia[61]. El l-a considerat pe Ahmerov un simplu intermediar neoficial, ales de Stalin din cauza neîncrederii (împărtăşită de Hopkins) în instituţiile diplomaţiei ortodoxe. Un lucru este cert, şi anume admiraţia extraordinară şi încrederea lui Hopkins în Stalin, combinată cu temerea pentru viitor, „dacă i se întâmplă ceva lui Stalin”[62]. încurajat de Ahmerov, el simţea probabil o extraordinară mândrie secretă, pentru faptul că se bucura de încrederea celor mai puternici conducători din lume.

Se pare că Ahmerov şi Hopkins erau deja în contact, înainte de prima vizită la Moscova a celui din urmă, în vara anului 1941, deci cu o lună după invazia germană[63]. La 16 iulie 1941, Hopkins soseşte în Marea Britanie, ca emisar al lui Roosevelt pentru întrevederi cu Churchill şi cu Cabinetul de Război. în data de 25 iulie, el îi telegrafiază preşedintelui său: „Mă întreb ce părere ai... dacă ar fi sau nu util să merg la Moscova... Am sentimentul că trebuie întreprins orice pentru a ne asigura că ruşii menţin un front de luptă permanent, chiar dacă ar putea fi înfrânţi în prima bătălie”[61]. Atât ambasadorul rus cât şi cel american la Londra, Ivan Maiski şi, respectiv, John G. Winant,

au declarat ulterior că vizita lui Hopkins la Moscova s-a perfectat datorită lor[65]. La fel a declarat şi Ahmerov[66].

Primirea care i-a fost rezervată lui Harry Hopkins de către guvernul sovietic indică limpede importanţa acordată acestei vizite[67]. Nici un alt emisar occidental nu mai beneficiase de o asemenea primire. în timpul întâlnirilor zilnice, Stalin i-a indus lui Hopkins totală încredere, atât în puterile sale de conducător, cât şi în voinţa Rusiei de a rezista:

> „Nu a spus de două ori acelaşi lucru. Vorbea aşa cum trăgeau cu arma trupele lui: direct şi dur. Mi-a urat bun venit pronunţând câteva cuvinte ruseşti. El mi-a strâns mâna scu^t, puternic,

Cu toate că majoritatea agenţilor NKVD/NKGB proveneau din reţelele lui Şilvermaster şi Perlo, au existat alţi agenţi importanţi care au operat individual. Printre aceştia s-a numărat şi Alger Hiss (nume conspirativ Ales), a cărui prietenie cu Chambers l-a pus într-un real pericol după defecţia acestuia în 1938[49]. Din vara anului 1939 până în mai 1944, Hiss a fost asistentul lui Stanley K Hornbeck, consilier politic la Divizia pentru Orientul îndepărtat a Departamentului de Stat „Alger, spunea Hornbeck, s-a bucurat de întreaga mea încredere şi a văzut tot ceea ce am văzut şi eu”. Este neîndoielnic faptul că Hiss a transmis la NKVD aproape tot ceea ce a văzut. FBI a făcut o investigaţie sumară în 1942, la care a renunţat atunci când Hiss a declarat că „există un singur guvern a cărui răsturnare o doresc - acela este guvernul lui Hitler”[30]. NKVD ar fi dorit să lucreze şi cu White în mod direct, dar acesta, după şocul produs de defecţia lui Chambers, nu a vrut să lucreze decât cu Şilvermaster[31].

în timpul războiului, Hiss a fost controlat de şeful ilegalilor din Statele Unite, Isak Abdulovici Ahmerov, născut la Baku la sfârşitul secolului XIX. în Statele Unite, el a utilizat pseudonimele: Bill Greinke, Michael Green şi Michael Adamec[32]. Michael Straight, absolventul american de la Cambridge pe care încercase să-l racoleze Blunt, îl descrie astfel:

> „... Era brunet şi robust, cu buze groase şi cu un zâmbet deschis. Vorbea bine engleza, era afabil şi plăcut. Părea să se bucure de viaţa lui din America”[33].

Ahmerov a provocat o mică furtună la INO, căsătorindu-se cu Helen Lowry, nepoata conducătorului Partidului Comunist American, Earl Browder - o breşă în disciplina NKVD, căruia şi el, ca şi Golos, i-a supravieţuit[34]. Ahmerov nu se îndoia că războiul va antrena cu sine revoluţia. La o întâlnire cu

Straight, la sfârşitul anului 1939, el a spus:

„... Soldaţii sovietici vor fi ovaţionaţi ca eliberatori (în Finlanda). Revoluţia, începând în Răsărit, se va răspândi ca un foc sălbatic peste Germania şi Franţa. Se apropie zile măreţe!”[33]

Dar Ahmerov avea o latură de mare perseverenţă. După moartea lui Golos, în noiembrie 1943, el devine controlorul lui Bentley, asupra căreia exercită presiuni pentru a-1 sprijini în preluarea controlului asupra grupului Şilvermaster. D-ra Bentley este impresionată de rapiditatea cu care Ahmerov, alias Bill, câştigă încrederea lui Şilvermaster de la prima lor întâlnire:

„El a insistat că are pregătit un meniu de lux, însoţit de vin; l-a flatat pentru munca desfăşurată, spunând că este un stâlp al Uniunii Sovietice. Eu îl priveam cu cinism, gândindu-mă la adevăratul Bill, ascuns după aparenţa de bună colegialitate...”[36]

La începutul carierei sale la KGB, Gordievski a audiat o conferinţă susţinută de Ahmerov, pe atunci în vârstă de vreo şaizeci de ani. Ahmerov a vorbit puţin despre Hiss. El a insistat în schimb asupra cehii pe care îl

NKVD-ul era desigur încântat de infiltrarea oamenilor săi în comunitatea serviciilor secrete americane. Elizabeth Bentley a identificat ulterior şapte membri din personalul Oficiului pentru Servicii Strategice (OSS) - predecesor al CIA - care lucrau pentru NKVD[40]. Comunicaţiile sovietice decriptate ulterior au identificat un număr şi mai mare de agenţi[41]. Cel mai important pare să fi fost Duncan Chaplin Lee, un descendent al generalului din Războiul Civil, Robert E. Lee. Fost student la Oxford şi strălucit avocat la firma din New York a lui William J. Donovan, Lee devine asistentul personal al lui Donovan, când acesta preia conducerea OSS, în 1942. Golos „acorda o mare importanţă materialelor informative procurate de Lee”[42]. Exista însă o disproporţie incertă între ceea ce cunoştea OSS despre NKVD şi ceea ce cunoştea NKVD despre OSS.

In noiembrie 1944, Donovan obţine din Finlanda o carte de coduri de 1 500 de pagini, capturată de finlandezi de la sovietici[43]. Clopoţelul de alarmă începe să sune pentru agenţii NKVD la Washington, care se tem că vor fi compromişi prin decriptarea comunicaţiilor sovietice secrete. După cum declară mai târziu Elizabeth Bendey, Lauchlin Curie, asistent administrativ al lui Roosevelt, l-a anunţat pe unul din membrii de frunte ai grupului Silvermaster, George Silverman că

„americanii sunt pe cale să spargă codul sovietic”. Vestea a ajuns rapid la Bendey[44]. Donovan nu şi-a asumat probabil riscul de a-1 încunoştiinţa pe Secretarul de Stat, Edward Stettinius. Alţii însă, posibil chiar agenţi NKVD în cadrul OSS au luat măsurile necesare pentru ca Secretarul de Stat să fie informat. Stetdnius a dat fuga la Roosevelt, spunându-i că gendemenii nu citesc corespondenţa „aliaţilor” lor. Preşedintele a fost de acord. Spre supărarea sa, Donovan a fost obligat să le restituie ruşilor cartea de coduri[45]. Făcând acest lucru, Donovan a camuflat adevăratele motive, exprimându-se în felul următor:

> „Generalul Donovan ar dori ca generalul Fitin să ştie că noi nu am cercetat acest material şi deci nu-i putem aprecia valoarea, dar am acţionat pe baza prezumţiei că acest document prezintă o importanţă reală pentru guvernul sovietic”[46].

Şi aşa a fost. Fitin i-a transmis „sincere mulţumiri” lui Donovan pentru modul în care a acţionat „în această problemă de maximă importanţă”. La solicitarea lui Fitin, cartea de coduri a fost înmânată personal ambasadorului sovietic la Washington, Andrei Gromîko, şi nici un alt membru al ambasadei nq a fost informat în această chestiune[47]. Fitin nu s-a lăsat înşelat de demonstraţia de cooperare loială a lui Donovan, dar a fost probabil impresionat de naivitatea lui Roosevelt şi Stettinius. NKVD/ NKGB au schimbat sistemul de coduri în mai 1945. O copie a cărţii de coduri din 1944, păstrată de Donovan după ce predase ruşilor originalul, a fost utilizată în 1948 de criptanaliştii americani pentru descifrarea unor comunicaţii NKVD/NKGB din ultimul an de război, ceea ce a ajutat la identificarea unor agenţi sovietici din timpul războiului[48].

încurajată de exemplul negativ al lui Golos, Bentley amesteca prietenia şi spionajul într-un mod care ar fi oripilat Centrul de la Moscova. După moartea lui Golos, survenită în 1943, când un nou controlor i-a fost desemnat, ea regreta cu nostalgie „zilele bune de odinioară - zilele când lucram toţi împreună ca buni tovarăşi”[95].

Lipsa de disciplină în cadrul reţelei se manifesta şi la nivelul altor agenţi, care „nu reuşeau niciodată să deprindă regulile activităţii de spionaj”; despre J. Julius Joe” Iosif, recrutat în 1942 şi lucrând la Biroul de Servicii Strategice, dra Bentley spunea că:

> „Intră tot timpul în buclucuri care ne îngrijorează şi ne amuză în acelaşi timp. Odată, când a fost instruit să ardă

nişte documente sau să le rupă şi să le arunce la WC, el a îndesat în WC o mare cantitate de hârtii cărora le-a dat foc, cu rezultatul că toaleta a luat foc. Proprietarul său, năucit la vederea daunelor, a părăsit în cele din urmă apartamentul murmurând către sine însuşi: «Nu înţeleg cum s-a putut întâmpla aşa ceva»”[91]’.

Datorită lipsei de interes a Washingtonului pentru spionajul sovietic, aceste carenţe de securitate mi comportau riscuri prea mari. Elizabeth Bentley transporta nestingherită tot felul de documente secrete, fotocopii, microfilme, fiecare lot fiind însoţit de lista pe capitole a materialelor.

NKVD-ul prefera să furnizeze agenţilor lui Silvermaster microfilme nedevelopate, deşi uneori calitatea acestora era atât de necorespunzătoare, încât nu se puteau utiliza. „Ce mai aşteaptă de la noi, dacă ei nu sunt în stare să ne trimită filme adecvate?” o întreba Silvermaster pe Bentley[97]. Silvermaster sugera sarcastic că NKVD-ul ar trebui să beneficieze de programul de ajutor umanitar destinat de SUA, Uniunii Sovietice. Dar sugestia lui Silvermaster nu era nici pe departe aşa de extravagantă pe cât părea la prima vedere, deoarece, la o întâlnire cu şeful Misiunii Militare a Statelor Unite la Moscova în 1944, şeful INO, Pavel Fitin şi asistentul său, Andrei Graur, au solicitat părţii americane „orice informaţie pe care noi (americanii) le-o putem furniza, asupra tehnicilor de fotografiere şi de developare a microfilmelor în condiţii de clandestinitate, cu echipament portabil, etc.”[98].

în ciuda dificultăţilor tehnice, Elizabeth Bentley colecta şi transporta în trusa ei de tricotat, ceea ce avea să numească, cu o totală lipsă de modestie, „o cantitate fabuloasă” de informaţie provenită de la grupul Silvermaster. în martie 1944, a început să transporte documente şi pentru un al doilea grup alcătuit din funcţionari guvernamentali de la Washington, condus de Victor Perlo, statistician în Consiliul de Producţie pentru Război. Mai târziu, Bentley a identificat alţi 11 funcţionari guvernamentali care au furnizat material informativ provenind din dosarele secrete ale administraţiei. „Cea mai fructuoasă sursă” a fost Pentagonul[99].

Soţia lui, care nu era de acord cu ideile comuniste ale soţului, îl ameninţase că va da în vileag activitatea lui de spionaj.

Cea mai importantă contribuţie la refacerea reţelei de informatori de la Washington o aduce Nathan Gregory Silvermaster (a nu se confunda cu prietenul şi agentul său, George Silverman), evreu ucrainean de origine, funcţionar la începutul anilor ’40 la Administraţia Securităţii Agricole şi

apoi la Consiliul Economic de Război. Incapabil emoţional de a accepta realitatea brutală a Rusiei lui Stalin, Silvermaster îşi păstrează visul revoluţionar nealterat. Bolnav cronic de astm bronşic, el credea că „viaţa mea e strict limitată, dar când voi muri, vreau să simt că cel puţin am contribuit la construirea unei existenţe decente pentru cei care vin după mine”.

Silvermaster este cel care l-a convins pe Harry Dexter White să reînceapă a furniza informaţii, probabil la scurt timp după declanşarea războiului. La Pearl Harbor a adunat laolaltă zece funcţionari guvernamentali, în folosul NKVD-ului. White nu s-a alăturat acestui grup, ci a furnizat informaţii direct lui Silvermaster. Pentru a-1 linişti pe White şi pe soţia acestuia, el îi va da asigurări că informaţia procurată ajunge la un membru al Comitetului Central al Partidului Comunist American. Probabil că White cunoştea adevărul, dar prefera să nu se gândească la el. El a ascuns în podul casei preţioasa cuvertură de Buhara, dăruită de Bukov înainte de război. In calitatea de mână dreaptă a Secretarului Trezoreriei, Henry Morgenthau, White avea acces atât la dosarele secrete ale Trezoreriei, cât şi la informaţia secretă schimbată cu alte departamente guvernamentale[33].

Curierul grupului lui Silvermaster a fost, începând din 1941, Elizabeth Bentley, o absolventă de 33 de ani de la Vassar, care devenise o înflăcărată antifascistă după ce petrecuse un an în Italia lui Mussolini. Ea se alăturase Partidului Comunist în 1935. în 1938 ea rupe legăturile făţişe cu Partidul Comunist, mimează opţiuni conservatoare şi începe să lucreze pentru NKVD. între Bentley şi cel care o controla, un alt evreu ucrainean numit Golos (cunoscut sub numele de Timmy) se naşte o idilă, consumată într-o noapte newyorkeză cu viscol, descrisă în clişee zaharate de. Elizabeth: „Timpul şi spaţiul încremeniseră” până când ea s-a regăsit „plutind într-un extaz fără început şi fără sfârşit”. La sfârşitul unei nopţi lungi, ea stătea în maşina lui Golos, mână în mână cu acesta, admirând „cel mai frumos răsărit de soare pe care l-am văzut vreodată”. Golos a tulburat puţin frumoasele clipe, explicându-i drei Bentley regulile NKVD, pe care tocmai le încălcaseră:

> „Ne este interzis să ne împrietenim şi mai ales, să ne îndrăgostim. Tu şi eu nu avem dreptul să simţim conform disciplinei comuniste, aşa cum simţim unul pentru celălalt”[31].

cel mai amplu acces la politica britanică a fost probabil „al cincilea om”, John Cairncross, care rămâne secretarul particular al lordului Hankey până în martie 1942. în iulie

1941, Hankey este retras din funcţia de Cancelar al Ducatului de Lancaster, în postul mai puţin prestigios de Şef general al Poştelor, dar păstrează accesul integral la documentele de război ale Cabinetului şi conducerea unor comitete importante[29]. Cairncross continuă să furnizeze, „tone de documente” către NKVD, în primele nouă luni ale Marelui Război Patriotic[30]. Până în octombrie 1941, Hankey este preşedintele Comitetului Aprovizionării Aliate, care coordona distribuirea muniţiilor şi a materialelor brute către Rusia? Totuşi, Cairncross a dat NKVD-ului o versiune exagerată asupra opoziţiei la guvernarea lui Churchill, bazată în special pe atitudinea critică faţă de „modul de conducere a războiului” exprimată de Hankey. Cairncross va părăsi curând Whitehall, începând penetrarea agenţiei de interceptare şi decriptare de la Bletchley Park.

Marea Britanie a constituit întotdeauna o ţintă prioritară pentru spionajul extern sovietic. Statele Unite, în schimb, au fost considerate de importanţă secundară, cel puţin până cu un an înainte de al doilea război mondial. Departamentul al IV-lea care a condus majoritatea operaţiunilor în anii ’30, era interesat de Statele Unite în special datorită faptului că oferea o bază de operaţiuni împotriva unor ţinte mai importante: Japonia şi Germania. Prin defecţia principalului său curier din America, Whitaker Chambers, în anul 1938, operaţiunile în SUA ale Departamentului al IV-lea suferă un regres important în 1939, Chambers reapare în public ca scriitor (mai târziu editor) la Time Magazine. Ultragiat, dar nu surprins de Pactul sovieto-nazist, Chambers acceptă să-şi povestească istoria, la 2 septembrie, a doua zi după declanşarea războiului, în faţa lui Adolf Berle, Asistent Secretar de Stat şi consilier al lui Roosevelt pe probleme de securitate internă. Berle îl asigură pe Chambers că informaţia lui va ajunge direct la preşedinte, dar nu îi promite imunitate contra urmăririi injustiţie. După întâlnirea lor, Berle întocmeşte un memorandum de patru pagini intitulat „Agenţi de spionaj subversiv”, care îi prezenta pe Alger Hiss, Harry Dexter White şi alţi agenţi sovietici pentru care Chambers desfăşurase activităţi de curier. Roosevelt nu a manifestat interes. El pare a fi respins ca absurdă ideea cercurilor de spionaj din interiorul administraţiei sale. Berle nu întreprinde alte acţiuni; el nu trimite un raport al confesiunilor lui Chambers la FBI, până când, în 1943, Biroul nu-i va solicita aceasta[31].

După defecţia lui Chambers în 1938, principalele reţele ale Departamentului al IV-lea din Washington au fost preluate de rezidentul NKVD de la New York, Haig Badalovici Ovakimian,

supranumit de către FBI „armeanul cel şiret”[32]. De teama eventualelor anchete ale FBI, mulţi agenţi se desistaseră discret. Cel mai important este Harry Dexter White, de la Trezorerie, care încetează dintr-o dată să mai furnizeze informaţii.

Germania, cărora le dăduse numele codificate de Werther, Teddy, Anna şi Olga. Deşi nici unul dintre aceştia nu a fost identificat cu certitudine, un studiu ulterior al CIA a tras concluzia că cei patru au fost probabil: general-maior Hans Oster, şef de personal al conducătorului Abwehrului, amiralul Canaris, care a fost spânzurat împreună cu acesta pentru participarea la complotul cu bombe din iulie 1944; Hans Bemd Gisevius, un alt ofiţer Abwehr, care a funcţionat şi ca vice-consul la Zurich; Cari Goerdeler, lider civil al opoziţiei conservatoare, şi el executat după complotul cu bombe; şi colonelul Tritz Boetzel, ofiţer comandant al serviciului de evaluare informativă al Grupului Armatei de Sud-Est la Atena[22].

Misterul care înconjoară „cercul lui Lucy” a creat numeroase mituri, unul dintre acestea fiind reprezentat de speculaţia că cercul era acoperirea prin care spionajul britanic alimenta Rusia cu „ultra-informaţii” provenite din decriptarea cifrurilor germane, cu camuflarea sursei de provenienţă[23]. Motivele lui Roessler nu erau ideologice, ci mercenare. In noiembrie 1943, Rado raporta la Moscova: „Sissy afirmă că grupul Lucy nu mai lucrează dacă nu se plătesc salariile”[24]. Mesajele lui Rado către Moscova, indică, de asemenea, că primul contact al lui Roessler cu Rado s-a produs în septembrie 1942[23].

Până la bătălia de la Stalingrad, spionii GRU nu au produs informaţii de deosebită importanţă pentru operaţiunile militare sovietice. Spionajul militar nu a fost, de exemplu, capabil să descopere brusca întoarcere germană spre Sud, care a determinat capturarea Kievului în septembrie 1941. Spionajul sovietic a fost din nou luat prin surprindere în vara lui 1942. Convins că principalul pericol constă într-un nou atac asupra Moscovei, Stalin şi Stavka (o combinaţie a cartierului general cu înaltul Comandament) nu au reuşit să-şi dea seama unde se va produce următorul atac german[26]. Atunci când Armata Roşie a încercuit forţele Axei la Stalingrad, în luna noiembrie, s-a crezut că au fost prinse în încercuire 85 000 - 90 000 de inamici; în realitate, erau de trei ori mai mulţi[27]. Stavka a fost de asemenea greşit informată în ceea ce priveşte

planul expediţiei de eliberare a Germaniei. Armata Roşie a aflat de trimiterea a şase divizii de tancuri din Franţa în momentul când s-a confruntat cu ele. Marea victorie de la Stalingrad, cu predarea forţelor germane la sfârşitul lui ianuarie şi începutul lui februarie 1943, este dovada calităţii conducerii militare a Armatei Roşii, a capacităţii de improvizare şi schimbare rapidă a strategiei imediate şi a curajului soldaţilor sovietici, în ciuda şi nu datorită calităţii spionajului operativ sovietic[28].

Pe parcursul Marelui Război Patriotic, dar, în special, în primii doi ani, NKVD/NKGB a fost mai bine informat cu privire la aliaţii Rusiei, decât cu privire la Germania nazistă. La început, agentul care a furnizat

septembrie. Este aşteptat Koenen, care avea să încerce să o contacteze o lună mai târziu[15].

Grupurile Schulze-Boysen şi Harnack au aparţinut unei reţele coordonate de GRU în Europa Occidentală şi Centrală, denumită global Orchestra Roşie (Rote Kapelle) de către Serviciul de Securitate Central German. „Muzicienii” erau operatorii radio care au transmis mesaje codificate la Moscova; „şeful orchestrei”[16] era Leopold Trepper, care avea să declare la 12 noiembrie 1941 că unul dintre „muzicienii” săi de la Bruxelles a transmis un mesaj de avertizare la Moscova, cu privire la Operaţiunea Albastră a lui Hider; este vorba despre atacul strategic de la Stalingrad, care avea să se încheie cu un dezastru pentru Hitler, un an mai târziu:

> „Planul III, Obiectiv Caucaz, cu termen iniţial noiembrie, pentru a fi realizat în primăvara lui 1942. Plasamentul trupelor trebuie completat înjur de 1 mai... Urmează detalii”[17].

Relatarea lui Trepper nu coincide cu stabilirea daunelor efectuată de spionajul german, asupra celei mai importante informaţii furnizate de grupul Schulze-Boysen[18]. La 12 mai 1942, după cum relatează Trepper, unul dintre curierii săi soseşte la Moscova cu „toată informaţia privitoare la elementele majore ale ofensivei”[19].0 dată în plus, relatarea lui Trepper nu coincide cu probele sovietice. Prima informaţie majoră asupra Operaţiunii Albastre provine din planurile pentru prima fază a ofensivei, capturate dintr-un avion german prăbuşit în interiorul liniilor sovietice la 19 iunie 1942. La 26 iunie, Stalin a anunţat că nu crede nici o vorbă din Operaţiunea Albastră şi a denunţat implicarea forţelor de

spionaj în această „dezinformare evidentă”[20]. Două zile mai târziu, Operaţiunea Albastră se declanşează cu o avansare rapidă germană pe un front larg de la Kursk la râul Doneţ, ceea ce întăreşte încrederea lui Hitler în faptul că victoria care i-a scăpat printre degete în 1941 îi va surâde definitiv înainte de sfârşitul anului 1942.

In Europa ocupată, „Rote Kapelle” este dezamorsată gradat în decursul anului 1942. La 5 decembrie 1942, Trepper este capturat într-un cabinet dentar din Paris. Ofiţerul Abwehr a declarat că „după o secundă de deconcertate” Trepper a spus într-o germană perfectă: „Aţi făcut o treabă bună”. După ce a acceptat să coopereze cu Gestapo, Trepper a devenit agent dublu sau poate triplu, efectuând activităţi de dezinformare la Moscova. In mod remarcabil, în septembrie 1943 el evadează şi rămâne ascuns pentru restul războiului[21].

In fine, o altă grupă de spionaj sovietic, controlând Germania de pe teritoriul Elveţiei, era grupa „celor Trei Roşii” (Rote Drei), condusă de Alexander Rado (nume conspirativ Dora). De departe cel mai important dintre agenţii lui Rado era Rudolf Roessler (Lucy), un ofiţer de informaţii elveţian, de extracţie germană. Roessler avea patru surse importante în

3. Informare asupra situaţiei combustibilului în Germania
4. Informare privind atacul german intenţionat a se produce asupra Caucazuliii.
5. Rapoarte asupra sediilor germane.
6. Date privind producţia de avioane în zonele ocupate.
7. Rapoarte asupra producţiei şi depozitării armelor chimice în Germania 8. Raport asupra capturării.unui cod rus lângă localitatea Petsamo 9. Rapoarte asupra pierderilor de paraşutişti germani în Creta”[15].

Prin combinarea activităţii de spionaj cu militantismul politic, Schulze-Boysen şi Hamack au făcut căderea lor inevitabilă. Schulze-Boysen şi soţia lui, Libertas, şi-au pus propria siguranţă în pericol, organizând întâlniri şi discuţii cu membrii şi membrii potenţiali ai clandestinităţii antinaziste. Un grup restrâns de tineri lipeau postere cu mesaje antinaziste pe zidurile Berlinului, în timp ce Schulze-Boysen îi păzea, îmbrăcat în uniforma sa de la Luftwaffe şi cu pistolul mitralieră amorsat. In perioada prezentării expoziţiei antisovietice „Paradisul Sovietic” în faimoasa „Lustgarten” de la Berlin, în 1942, Schulze-Boysen organizează o contra-campanie de postere, sub sloganul:

„Expoziţie: Paradisul nazist

Război-Foamete-Minciuni-Gestapo

Cât va mai dura?”

Atât Schulze-Boysen cât şi Harnack au scris şi au distribuit pamflete, descrise mai târziu de textele laudative sovietice drept „splendide exemple de luptă împotriva propagandei hitleriste”[14].

Diplomatul german Rudolf von Schelika şi-a asumat un risc mult mai redus. în timpul războiului, ca şi înainte, el a rămas separat de grupurile Schulze-Boysen şi Harnack. Căderea operatorilor radio ai GRU din Berlin nu a provocat prinderea lui. Căderea lui von Scheliha a fost determinată probabil de capturarea unui operator radio din Bruxelles, care transmisese anumite mesaje ale sale. După ce Barbarossa s-a declanşat, von Scheliha nu a mai dorit să continue spionajul pentru GRU. Contactul său, lise Stobe, suferind acum de boli venerice, a perceput ca dificilă obţinerea de informaţii de la von Scheliha. în octombrie 1942, un agent GRU, Heinrich Koenen (fiul unui fost deputat al KPD), a fost paraşutat în Prusia de Est şi a călătorit la Berlin pentru a lua legătura cu von Scheliha, via Stobe. A adus cu el aparatura radio necesară transmiterii informaţiei produse de von Scheliha la Moscova. Koenen avea cu el şi chitanţa de 6 500 dolari primiţi de von Scheliha de la GRU în 1938, cu scopul de a o utiliza ca mijloc de şantaj, în cazul în care von Scheliha nu s-ar fi arătat cooperant. Un raport al Poliţiei de securitate germană sesizează, rezonabil, că misiunea lui Koenen arăta „cât de interesată era Moscova în continuarea activităţii lui von Scheliha”. Gestapo o arestează însă pe Ilse Stober în

de sfârşitul toamnei, Hitler se lăudase că „nu va exista nici o campanie de iarnă”. Lipsită de haine călduroase, armata lui a degerat. Chiar şi în spitalele de campanie, soldaţii germani mureau de frig. în decembrie, Jukov lansează un contraatac în afara Moscovei, care pune inamicul în retragere şi îl obligă la defensivă pentru prima oară în decursul războiului. Datorită acestei victorii, el devine un erou popular. Dar Jukov era conştient de faptul că popularitatea lui nu era bine văzută de Stalin. El spune mai târziu: „Eu aparţin acelui grup restrâns de lideri militari care nu au fost niciodată arestaţi, dar această ameninţare mi-a stat deasupra capului aproape o jumătate de deceniu”.Jukovafost convins că arestarea în 1942 a ofiţerului său de operaţii, general-maior V. S. Goluşkevici, reprezenta avertismentul lui Stalin că nici el (Jukov) nu era apărat de intervenţia NKVD-ului[10].

Relatările sovietice despre grupurile de rezistenţă din

Germania, conduse de Harro Schulze-Boysen şi Arvid Harnack, subliniază contribuţia informaţiilor furnizate de aceste grupuri la stăvilirea invaziei germane:

> „începând cu iarna anului 1941, eroicii membri ai clandestinităţii au început să furnizeze înaltului comandament sovietic informaţii valoroase. Activitatea lui Schulze-Boysen în divizia de spionaj de la sediul Luftwaffe şi vastele sale legături în cercurile militare, inclusiv Abwehr, i-au permis obţinerea unor informaţii extrem de preţioase cu privire la planurile hideriste”[11].

Schulze-Boysen şi Harnack au fost arestaţi de către Gestapo, la 30 august şi respectiv 3 septembrie 1942. La 22 decembrie ei au fost executaţi la Berlin, peste 80 de membri ai reţelelor lor fiind închişi. Deşi cele mai importante infiltrări ale lor au fost realizate la Luftwaffe, Ministerul Aerului, Ministerul de Război şi înaltele comandamente ale serviciilor armate, au existat şi alte contacte importante, la Ministerul Propagandei, la Biroul Extern, la Administraţia oraşului Berlin, la Oficiul de Politică Rasială şi la Oficiul German de Protecţia Muncii. O anchetă a Poliţiei de securitate naziste trage concluzia cu teutonică meticulozitate, că ocupaţiile celor arestaţi erau:

> „29% profesori universitari şi studenţi
> 21% scriitori, ziarişti şi artişti
> 20% militari de carieră, personal civil şi funcţionari guvernamentali 17% recruţi pe durata războiului în forţele armate 13% meşteşugari şi muncitori”[12].

Acelaşi organ de anchetă listează nouă domenii din care reţeaua Schulze-Boysen obţinuse informaţii importante pentru Uniunea Sovietică: „1. Raport asupra capacităţii Forţelor Aeriene germane la începutul războiului cu Uniunea Sovietică. 2. Informare asupra producţiei lunare a industriei aviatice germane în perioada iunie-iulie 1941.

Apărătorii Moscovei şi Leningradului însă, nu au cunoscut niciodată scopul ascuns al lui Stalin. în octombrie 1941, acesta nu urmărea să determine rezistenţa eroică a Armatei Roşii, ci să utilizeze resursele NKVD pentru negocierea păcii cu Hitler.

La 7 octombrie, Gheorghi Jukov, cel mai competent comandant superior al Armatei Roşii, a fost convocat în biroul lui Stalin de la Kremlin, unde l-a găsit pe Stalin împreună cu Beria. Amândoi erau convinşi că Armata Roşie era în pragul înfrângerii[6]. Beria deţinea din nou controlul asupra imperiului informaţiei şi securităţii, moştenit de la Ejov. în iulie 1941, NKGB-ul fusese reinclus în NKVD, şi nu va reapare ca agenţie separată până în aprilie 1943. Războiul a consolidat poziţia lui

Beria, care a fost cel mai puternic şef al securităţii din istoria sovietică, ocupând un loc în Comitetul de Apărare al Statului, format după atacul german; ceilalţi membri ai Comitetului erau Stalin, Molotov, Voroşilov şi Malenkov[7].

Stalin i-a spus lui Jukov că Armata Roşie nu era suficient de puternică pentru a rezista atacului german asupra Moscovei. Devenise necesar să se urmeze exemplul lui Lenin din martie 1918 când, confruntat cu o alternativă nerealistă, el semnase umilitoarea pace de la Brest-Litovsk cu Germania. întorcându-se spre Beria, Stalin i-a cerut să caute căi de negociere pentru 6 altă „pace Brest-Litovsk” - chiar cu preţul pierderii ţărilor baltice, Bielorusiei, Moldovei şi a unei părţi din Ucraina. Agenţii NKVD au cerut ambasadorului bulgar la Moscova, Stotenov, să acţioneze ca intermediar. Stotenov a fost de acord, însă relaţiile lui cu Germania au fost întrerupte[8].

Chiar şi în situaţia în care soarta Moscovei era pusă în joc, Beria continuă epurările în cadrul înaltului Comandament. în noaptea de 15-16 octombrie, aparatul central al NKVD-ului este evacuat la Kuibîşev şi odată cu acesta, majoritatea ofiţerilor superiori care erau interogaţi în celulele de la Lubianka. Alţi trei sute, pentru care nu exista mijloc de transport, au fost împuşcaţi. Anchetarea supravieţuitorilor a continuat la Kuibîşev. După arestarea sa în 1953, Beria a recunoscut că „au fost administrate pedepse corporale nemiloase”.

Cu excepţia generalului A D. Loktionov, care a rezistat eroic tuturor torturilor, toţi au recunoscut crimele imaginare de care îi acuza NKVD-ul. După cum relatează istoricul sovietic militar, general locotenent Nikolai Pavlenko „sute de ofiţeri superiori specialişti îşi aşteptau moartea, în timp ce pe front, regimentele erau comandate de locotenenţi”. Dar Stalin întrerupe brusc interogatoriile lui Beria. Cei mai înalţi comandanţi închişi, generalul K A Mereţkcov şi generalul B. L. Vannikov sunt puşi în libertate şi reabilitaţi, în ciuda faptului că ei recunoscuseră crimele imaginare de care fuseseră acuzaţi[9].

Această suspendare a epurărilor coincide cu o schimbare a sorţii războiului. Moscova nu cade. Convins că Armata Roşie va fi înfrântă înainte

cu supravegherea lui înainte de arestare, Sorge şi-a petrecut ultima noapte de libertate în patul soţiei ambasadorului german[1].

Toate relatările existente despre informaţiile secrete privitoare la intenţiile Japoniei, furnizate de grupul lui Sorge,

sunt bazate pe o premisă falsă. O parte din datele colectate la Moscova au provenit şi din decriptarea documentelor japoneze interceptate. După arestarea lui Sorge, criptanaliştii continuă să furnizeze asigurări în ceea ce priveşte intenţiile Japoniei. O telegramă din 24 noiembrie 1941, trimisă de la Tokio ambasadeijaponeze din Berlin, dădea instrucţiuni ambasadoruluijaponez: întâlneşte-te cu Hider şi cu Ribbentrop în secret şi explică-le relaţiile noastre cu Statele Unite... Explică-i lui Hider că principalele eforturi japoneze se vor concentra în Sud şi că noi propunem abţinerea de la operaţiuni deliberate în Nord[2]. Cele mai mari succese înregistrate de criptanaliştii sovietici în timpul războiului, au fost cele împotriva codurilor şi cifrurilor japoneze. Principalul specialist în japoneză de la Secţiunea de Cercetare, S. Tolstoi, a devenit cel mai decorat analist de coduri din toată perioada războiului, care a primit Ordinul Lenin de două ori. Asistenţii săi principali erau: profesorul Şumski, un lingvist în limba japoneză, colonelul Gherasim Balasanov, colonelul Kotelnikov şi un armean numit Kasparov. Tolstoi a murit la scurt timp după victorie. Succesele înregistrate de grupul său au permis Direcţiei întâi să preia de la GRU responsabilitatea decriptării unei părţi din comunicaţiile militare japoneze. Una dintre sarcinile primei secţiuni a Direcţiei întâi era monitorizarea traficului armatei japoneze de la Kwantung, în scopul detectării eventualelor pregătiri de atac împotriva Orientului îndepărtat sovietic[3].

Aceste asigurări de linişte dinspre parteajaponiei i-au permis lui Stalin să transfere pe frontul de Vestjumătate din divizii, între lunile octombrie şi noiembrie[4]. La 2 octombrie, Hitler declanşase Operaţiunea Typhoon, atacul asupra Moscovei, pe care îl descrie ca „cea mai mare bătălie decisivă a războiului”. Două zile mai târziu el declara unei mulţimi entuziaste, la Palatul Sporturilor din Berlin: „Duşmanul a fost pus în derută şi nu-şi va regăsi niciodată puterea pierdută!” Dar Moscova nu avea să cadă niciodată. Apărarea statului sovietic se transformă într-un război sfânt pentru Mama Rusia. Stalin devine simbolul unităţii naţionale împotriva invadatorului brutal. Deşi oficiile guvernamentale şi misiunile diplomatice au fost evacuate la mijlocul lunii octombrie, la Kuibîşev pe Volga, Stalin a rămas la Kremlin. „Stalin este cu noi!” a devenit lozinca preferată a apărătorilor Moscovei. Jurământul soldatului” de Surkov reflectează simţămintele poporului:

„Stalin mi-a spus că bătălia va fi grea şi sângeroasă, însă victoria va fi a mea. Inima mea arde de lacrimile femeilor şi

copiilor. Hider şi hoardele sale vor plăti aceste lacrimi cu sângele lor de lupi”[5].

OPT

MARELE RĂZBOI PENTRU APĂRAREA PATRIEI 1941-1945

Barbarossa a fost cea mai uşoară invazie din istoria militară. Wehrmachtul, se lăuda Hider, va fi victorios înainte de venirea iernii: „Nu trebuie decât să dăm un bobârnac în uşă şi întreg edificiul roşu se va dărâma”. Forţele sale armate înaintau cu 50 de mile pe zi, în timp ce Uniunea Sovietică se confrunta cu perspectiva teribilă a unui atac simultan japonez din Răsărit. Sorge raporta de la Tokio că Ribbentrop îi presa pe japonezi prin intermediul ambasadei germane să rupă acordul de neutralitate cu Uniunea Sovietică, încheiat cu trei luni înainte de declanşarea. Operaţiunii Barbarossa. „Faceţi totul, cerea el, pentru a-i determina pe japonezi să înceapă războiul cu Rusia... Cu cât acest lucru se întâmplă mai repede, cu atât mai bine. Scopul nostru rămâne să ne strângem mâinile cu japonezii pe calea ferată transsiberiană înainte de căderea iernii. Guvernul japonez şi înaltul comandament militar aveau opinii diferite despre începerea ostilităţilor, având în vedere o „soluţie nordică” (războiul cu Uniunea Sovietică) şi respectiv o „soluţie sudică” {război cu Marea Britanie şi cu Statele Unite)”.

Sorge a fost capabil să ţină Moscova la curent cu informaţiile obţinute în principal de Ozaki, referitoare la faptul că adepţii „soluţiei sudice” obţinuseră câştig de cauză. La 15 august, el a raportat că s-a eliminat posibilitatea declanşării războiului înainte de căderea iernii din cauza „presiunii excesive asupra economiei japoneze”. Mesajul lui Sorge, spunând că „Extremul Orient sovietic poate fi considerat liber de ameninţarea atacului japonez” i-a adus acestuia mulţumiri speciale din partea Moscovei. In octombrie, Stalin retragejumătate din forţele armate de pe frontul din Extremul Orient, mutându-le pe frontul de Vest. Mesajul final al lui Sorge a constat în cererea de a fi rechemat la Moscova sau de a fi trimis în Germania, deoarece pericolul unui atac japonez nu mai exista. Mesajul nu a fost niciodată expediat. La 18 octombrie, Sorge este arestat; în decursul a câteva zile, 35 de membri ai cercului său de spionaj sunt de asemenea arestaţi.

După cum avea să declare ofiţerul japonez însărcinat

oră după miezul nopţii, în 22 iunie, cu numai trei ore înainte ca Barbarossa să se declanşeze, Comisariatul pentru Apărare a produs în sfârşit o directivă care ordona forţelor armate să fie gata de atac. Dar comandanţilor care au întrebat dacă trebuie să deschidă focul în cazul în care trupele germane trec frontiera li s-a spus: „Nu daţi urmare provocării şi nu deschideţi focul”. Chiar şi după ce invazia începuse, Timoşenko îi telefonează generalului Boldin, comandant adjunct al Districtului Militar Special pentru Vest, pentru a-i spune: „Nu trebuie să întreprindeţi nici o acţiune împotriva germanilor fără cunoştinţa noastră... Tovarăşul Stalin nu permite deschiderea focului de artilerie asupra germanilor". Boldin a strigat în receptor: „Cum este posibil acest lucru? Trupele noastre sunt obligate să se retragă. Ard oraşele, mor oamenii”.

Până la ora 7.15 a.m., Comisariatul Apărării nu a ordonat forţelor armate să înceapă ofensiva. Chiar şi atunci, Stalin se agăţa în continuare de ideea că ceea ce se petrecea nu era începutul războiului, ci o provocare a generalilor germani. Abia la ora prânzului a fost abandonată ficţiunea provocării. Stalin a păstrat tăcerea, dar Molotov a anunţat la radio că poporul sovietic se află în stare de război. în ultimele opt ore dinaintea declanşării atacului, Stalin a încercat cu disperare să prevină transformarea „provocării” într-un război. El a bombardat Ministerul de Externe German cu mesaje radio; el a solicitat o „mediere” japoneză pentru a pune capăt „crizei”. între timp, invadatorul german asigurase căile ferate şi şoselele împotriva eventualelor atacuri, distrusese o mie de avioane la sol şi începuse o avansare rapidă pe un front de 930 de mile[125].

Cu cea mai mare reţea informativă din istorie, Uniunea Sovietică a suferit în primele ore ale zilei de 22 iunie 1941 cel mai mare dezastru din domeniul spionajului celui de-al doilea război mondial. Dezastrul nu a provenit din întreruperea aportului informativ, ci din modul în care informaţia receptată a fost analizată şi utilizată. însă carenţele sistemului nu reprezintă o explicaţie suficientă a perversităţii rolului jucat de Stalin, ca unicul şi propriul său analist al informaţiei provenite din spionaj. El a fost derutat de trei comploturi inexistente:,ceî britanic, pentru a-i.strica relaţiile cu Hitler; complotul lui Hitler, de a-i forţa mâna printr-un ultimatum; complotul generalilor germani de a-1 provoca să tragă în armata

germană. Conspiraţiile închipuite l-au făcut să fie orb în faţa conspiraţiei reale a Operaţiunii Barbarossa. După cum spunea Cardinalul de Retz în secolul XVII, „cele mai neîncrezătoare persoane sunt deseori cele mai uşor de înşelat”.

ameninţarea germană asupra Rusiei era complet diferită de dramaticele avertismente lansate de Churchill pentru împiedicarea invaziei[121]. Chiar şi atunci când Whitehall-ul şi-a schimbat opinia şi a ajuns la concluzia, la începutul lunii iunie, că Germania face pregătiri de atac, încă se mai considera că Hitler va lansa totuşi un ultimatum şi nu va opta pentru atacul prin surprindere[122]. înaltul Comandamentjaponez, Ministerul de Externe şi ambasadorul de la Moscova au crezut, la rândul lor, că rapoartele vorbind despre iminenţa atacului german asupra Uniunii Sovietice sunt pur şi simplu desemnate camuflării planurilor de invazie a Marii Britanii. Ca o ironie a destinului, telegrama lui Oshima, ambasadorul japonez la Berlin, care prevestea în mod corect o invazie germană, a suscitat mai mult interes în cercurile de la Washington (unde a putut fi interceptată şi decriptată), decât la Tokio. însă chiar şi la Washington au existat înalţi reprezentanţi ai administraţiei care au fost luaţi prin surprindere de declanşarea Operaţiunii Barbarossa la 22 iunie[123].

Stalin, în mod curios, avea mai multă încredere în Hitler decât generalii acestuia, care, se temea el, deveniseră intoxicaţi cu poveştile uluitoare despre victoriile prin Blitzkrieg. Timp de câteva zile imediat înainte şi în oreîe de după declanşarea atacului, judecata lui Stalin a fost alterată de o altă teorie a conspiraţiei. Pe când încă suspecta un complot britanic menit a-i încurca relaţiile cu Hider şi un complot al lui Hider vizând un ultimatum care să ceară noi concesii din partea Rusiei, Stalin începe să fie preocupat de teoria - la fel de eronată - a unei provocări pregătite de generalii intoxicaţi ai lui Hider. După afirmaţia mareşalului N. N. Voronov, Stalin credea că „războiul dintre Germania fascistă şi Uniunea Sovietică s-ar putea produce numai ca rezultat al provocărilor din partea utilitariştilor germani, şi el (Stalin) se temea cel mai mult de aceste provocări”[124].

„Provokatsia” ajucat un rol central în perspectiva lui Stalin asupra lumii. Asemeni lui Stalin, Golikov, Beria şi majoritatea ofiţerilor de informaţii au considerat provocarea drept un instrument inevitabil al nesfârşitei conspiraţii a puterilor capitaliste împotriva statului sovietic.

Deoarece rapoartele asupra mişcărilor de trupe germane se înmulţiseră în perioada imediat premergătoare atacului, Stalin oscila în mod vizibil între nevoia, pe de o parte, de a pregăti forţele sovietice de război şi pe de altă parte, de a evita provocările (imaginare) ale generalilor germani. în seara de 21-22 iunie Stalin îi telefonează generalului T. V. Tiulenev,

comandant al Districtului Militar al Moscovei, ordonând forţelor de apărare aeriană a Moscovei să fie pregătite de luptă în proporţie de 75 %. Dar imediat după aceea i-a spus mareşalului Timoşenko, comisarul pentru Apărare. „Intrăm în panică pentru nimic”. Când i s-a adus la cunoştinţă că un dezertor german a adus vestea că atacul va fi lansat în ziua următoare, Stalin a ordonat împuşcarea acestuia pentru tentativa de „a dezinforma”. La o jumătate de

poate surveni în orice moment... Ungaria va lua parte la ostilităţi de partea Germaniei. O parte a forţelor aeriene germane, constând în principal din avioane de luptă, a fost plasată pe terenurile de decolare maghiare”.

La ora 12 a.m. în ziua următoare, Merkulov şi Fi tin au fost convocaţi în prezenţa lui Stalin, pe care l-au găsit singur în birou. El i s-a adresat lui Fitin: „Şef al informaţiilor, nu trebuie să repeţi raportul special. L-am citit cu atenţie. Spune-mi ce surse relatează aceste informaţii, unde lucrează, cât sunt de sigure şi cum sunt în măsură să obţină astfel de date secrete”. După ce Fitin şi-a încheiat explicaţiile, Stalin a continuat să se plimbe prin încăpere, trăgând din pipă. Apoi s-a întors către Fitin: „Uite, şef al informaţiilor, a spus el, nu există germani în care să ai încredere în afară de Wilhelm Pieck’. Este clar?” „Este clar, tovarăşe Stalin” a răspuns Fitin. Stalin suspecta sursele berlineze de a fi membri ai Partidului Nazist şi ofiţeri ai Wehrmachtului, care dezinformau în mod deliberat. Stalin i-a cerut lui Fitin să verifice din nou informaţia şi să raporteze. Fitin a pregătit conştiincios o telegramă detaliată care solicită „clarificarea unui număr de întrebări”. înainte ca rezidenţa să fi avut timp să răspundă, atacul german s-a declanşat[118].

Un avertisment de ultim moment a venit de la Trepper în Franţa. Generalul Susloparov, ataşatul militar rus pe lângă regimul de la Vichy, care trimitea rapoartele lui Trepper la GRU, în Moscova, era în general sceptic în privinţa informaţiilor obţinute de la acesta. Trepper îşi amintea că „ori de câte ori îi aduceam informaţii, mă bătea pe umăr condescendent şi-mi spunea: «Bietul meu coleg, îţi voi trimite depeşa, dar numai ca să-ţi fac plăcere»”. Trepper a declarat mai târziu că atunci când, în 21 iunie, a raportat că războiul va începe în ziua următoare, Susloparov i-a spus: „Te înşeli. Chiar astăzi m-am întâlnit cu ataşatul militar japonez, care tocmai a sosit de la Berlin. El m-a asigurat că Germania nu se pregăteşte de război. Putem conta pe ce spune el”. A doua zi de dimineaţă, Trepper este trezit din somn de directorul hotelului, care-i strigă în ureche: „Gata, s-a întâmplat!

Germania este în război cu Uniunea Sovietică”[119].

Nu numai Stalin, ci numeroşi alţi oameni politici s-au înşelat asupra intenţiilor lui Hider. La 23 mai 1941, cu mai puţin de o lună înainte de atacul Germaniei împotriva Rusiei, Comitetul Asociat de Informaţii (JIC) de la Londra mai argumenta încă asupra faptului că „avantajele Germaniei dacă încheie un acord cu Rusia prevalează”[120]. Una din cauzele neîncrederii personale a lui Stalin în Churchill era informaţia furnizată de agenţii penetraţi ai NKVD-ului, care releva faptul că opinia de la Whitehall despre

Wilhelm Pieck (1876—1960) a fost unul dintre puţinii membri ai conducerii KPD de la Moscova care a supravieţuit Terorii. După război, el a devenit co-preşedinte al Partidului Comunist Esl-German (SED) şi preşedinte al Republicii Democrate Germane.

„Este posibil ca ceea ce se întâmplă acum să fie unic în istoria diplomaţiei, dar eu vă voi dezvălui secretul nostru de stat numărul unu... Hitler a luat hotărârea de a declanşa războiul împotriva Uniunii Sovietice la 22 iunie. Mă veţi întreba de ce fac acest lucru. Eu am fost crescut în spiritul lui Bismarck, care s-a opus întotdeauna unui război cu Rusia”.

Dekanozov a suspectat o provocare, dar i-a transmis mesajul lui Stalin, care a spus în cadrul Biroului Politic: „Dezinformarea a ajuns acum la nivel de ambasadori”[11S]. Emst Henri a avut probabil dreptate când a tras concluzia • că „Stalin a considerat informaţia ambasadorului german drept o şiretenie de-a lui Hitler, menită să-l oblige la noi concesii în faţa Germaniei”[114]. Devenind din ce în ce mai greu de ascuns mişcările de trupe germane către Est, serviciile de informaţii germane au lansat zvonul că Hitler pregătea un ultimatum bazat pe oarecare demonstraţie de forţă, pentru a obliga Uniunea Sovietică la noi concesii. Stalin a crezut mai mult în aceste rumori, decât în atacul prin surprindere. Şi nu a fost singurul. Mulţi oameni de stat străini şi corespondenţi de presă au crezut în aşa-zisul ultimatum german[113].

Cel mai important avertisment asupra atacului-surpriză a venit de la Sorge şi de la reţelele din Germania. In data de 19 mai, Sorge raporta: „Nouă armate compuse din 150 de divizii vor fi concentrate împotriva URSS”[116]. Ştirea l-a ultragiat pe Stalin, iar răspunsul GRU către Sorge a fost tăios: „Ne îndoim de veridicitatea informaţiei”. Operatorul radio al lui Sorge era prezent când acestuia i-a parvenit mesajul. Sorge a început să umble prin încăpere strângându-şi capul în mâini atât de tare, de parcă voia să şi-l zdrobească. Tensiunea următoarelor luni, când el încearcă zadarnic să convingă Moscova de primejdie îl aduce în pragul unei căderi nervoase.

Conform hagiografiei sovietice autorizate, „tovarăşul Sorge” raportează la 15 iunie: „Războiul va începe la 22 iunie”. După arestarea sa de către japonezi, Sorge nu a declarat niciodată că ar fi ştiut data exactă. Cea mai corectă aproximare a lui pare a fi fost data de 20 iunie. Neştiut de Sorge, Clausen devenise un mare admirator al realizărilor lui Hitler. O vreme, el nu a transmis toate rapoartele lui Sorge. „Am primit multe manuscrise de la Sorge, care relatau că războiul va izbucni fără îndoială”, a declarat Clausen după arestarea sa. „Dar am trimis puţine din aceste manuscrise. Nu-mi amintesc să fi trimis vreun mesaj care să prezică data izbucnirii războiului”[117].

Un istoric rus aprobat de KGB consideră că „cel mai important” dintre avertismentele finale asupra atacului german a ajuns la Moscova în seara de 16 iunie 1941, din partea „a două dintre grupurile noastre informative din Berlin” - probabile cele ale lui Harnack şi Schulze-Boisen.

> „Toate demersurile preparatorii militare ale Germaniei în vederea atacării Uniunii Sovietice au fost încheiate, iar declanşarea atacului

Stalin cu o notă asupra sursei. El a restituit acest raport cu un comentariu mâzgălit cu cerneală roşie pe diagonala foii de hârtie: “Provocare englezească. Investigaţii Stalin”.[107]

Germanii au încurajat şi stimulat obsesia lui Stalin privitoare la complotul britanic destinat a-i afecta raporturile cu Hider. Una dintre metodele de diversiune utilizate de către înaltul Comandament german pentru a camufla pregătirile lansării Operaţiunii Barbarossa, a constat în afirmaţia că zvonurile referitoare la atacul german derivau, de fapt, dintr-o tentativă britanică “de a otrăvi fântânile”.[108] Această teorie a conspiraţiei a fost întărită prin misteriosul zbor în Scoţia al adjunctului dereglat psihic al lui Hider, Rudolf Hess, la 10 mai 1941. Se considera că Hess fusese puternic influenţat de către un profesor de geopolitică, Karl Haushofer, care pledase ani de-a rândul în favoarea unei alianţe anglo-germane împotriva Uniunii Sovietice. Luat prin surprindere de neaşteptata şi ciudata aterizare a lui Hess, guvernul britanic păstrase o prelungită tăcere, care accentuase suspiciunile sovietice. Staîin “era convins că Anglia instigă pe germani să atace Uniunea Sovietică şi că negocierile secrete de la Londra aveau să se finalizeze pe baza propunerilor de ultimă oră aduse de Hess”.[109] în realitate, Hess nu a revelat nimic cu privire la planurile Operaţiunii Barbarossa. Dimpotrivă, el a insistat asupra faptului că “nu există nici o bază pentru zvonurile conform cărora Hider are în vedere un atac rapid asupra Rusiei”.

Scopul misiunii sale, a declarat, era încheierea păcii între Anglia şi Germania. Ambele părţi au tras concluzia corectă că era atins de o maladie mentală[110]. Stalin nu a gândit aşa.

Deşi teoria conspiraţiei se născuse în mintea lui Stalin cu mult timp înaintea Operaţiunii Barbarossa, el suspecta acum o conspiraţie germană, dar nu un atac prin surprindere. Bănuiala lui Stalin cu privire la aceşt bizar complot fusese întărită de un remarcabil avertisment secret din partea ambasadorului german, contele von der Schulenburg. La începutul lunii iunie, Schulenburg îl invită pe Dekanozov, aflat

în vizită la Moscova, la un dejun privat la reşedinţa sa. Mai erau prezenţi: Gustav Hilger, consilier şi V. N. Pavlov, translatorul lui Stalin şi al lui Molotov. Hilger a declarat mai târziu că Schplenburg a folosit această ocazie pentru a-1 avertiza pe Dekanozov asupra existenţei unui atac-surpriză german. Istoricii brejnevişti neagă acest fapt, considerându-1 „o invenţie fantastică”[111]. în 1988 însă, un ziar sovietic publică o relatare despre acest dejun, scrisă după douăzeci de ani, de un ofiţer KGB la pensie, Ernest Henri; bazat pe o convorbire cu Pavlov, acest ofiţer confirmă faptul că, într-adevăr, Schulenburg lansase un avertisment[112]. Un articol scris de istoricul Gheorghi Kumanev, publicat în 1989 în Pravda, completează informaţia cu alte date obţinute de la Anastas Mikoian. Mikoian relatează că Schulenburg i-a spus lui Dekanozov:

din Cabinetul de război, dar îşi păstrează rangul ministerial de cancelar al Ducatului.de Lancaster, continuând să primească toate documentele Cabinetului şi să supervizeze activităţile serviciilor secrete.[103]

în calitate de secretar privat al lui Hankey, Cairncross a pasat un mare număr de documente NKVD-ului. Dimitri Svetanko, şef al Biroului britanic de la Centru la sfârşitul anilor ’70 şi începutul anilor ’80, i-a spus lui Gordievski că John Cairncross a furnizat literalmente “tone de documente”.[104] Unul dintre acestea a fost, probabil, cel de-al treilea raport a lui Hankey, intitulat “Aprecieri asupra războiului”, datat septembrie 1940, care prevedea în mod corect eşuarea planurilor germane de cucerire a Marii Britanii şi înlocuirea acestora cu un război de submarine împotriva navelor britanice.

Printre comitetele conduse de Hankey, care au prezentat un interes deosebit pentru NKVD, s-a numărat şi Comitetul Ştiinţific Consultativ, care includea cei mai importanţi oameni de ştiinţă britanici, şi era destinat coordonării activităţii ştiinţifice în cadrul efortului de război. Cairncross a ţinut în permanenţă sub observaţie accesul lui Hankey la documentele ultrasecrete ale Cabinetului de război; Atunci când reglementările au limitat circulaţia telegramelor diplomatice, Cairncross şi Hankey s-au plâns personal la Foreign Office. Restricţiile au fost repede abandonate.[10’]

Informaţia provenită din documentele Cabinetului de război şi celelalte date furnizate de agenţii sovietici, nu au reuşit să-l convingă pe Stalin că avertismentele lui Churchill proveneau dintr-o alarmă reală şi nu dintr-un complot machiavelic menit să-i afecteze relaţiile cu Hi tier. La 3 aprilie 1941, Churchill a elaborat un avertisment urgent către Stalin vizând pregătirile efectuate de Germania; acest mesaj se baza pe decriptarea corespondenţei germane interceptate de către serviciile britanice, prin procedeele de criptanaliză Ultra. Churchill defineşte provenienţa acestor informaţii, ca fiind “un agent sigur”. Cripps, ambasador la Moscova, s-a temut pe drept cuvânt, că Stalin va considera aceasta ca o provocare. Spre furia lui Churchill, ambasadorul nu a predat scrisoarea lui Vîşinski spre a fi înmânată lui Stalin, până la 19 aprilie. Reacţia lui Stalin a fost exact cea anticipată de Cripps. După aceea, el a afirmat că “nu numai Stalin, ci chiar şi Molotov au evitat să mai dea ochii cu mine. Stalin... nu dorea să aibă nimic de-a face cu Churchill, atât de frică îi era să nu prindă de veste Germania”.[106]

Stalin avea tendinţa să considere toate avertismentele privitoare la un atac german, indiferent din ce sursă proveneau acestea, drept dovezi ale conspiraţiei britanice. La 17 aprilie, rezidentul GRU de la Praga a trimis un avertisment asupra unui atac al lui Hider în a doua jumătate a lunii iulie, bazat pe informaţia obţinută de la nişte ofiţeri superiori germani din Cehoslovacia, de către inginerul-şef al Uzinelor Skoda, care îşi dovedise deja fidelitatea şi seriozitatea faţă de sovietici. Raportul a fost trimis lui

La 21 martie 1941, Golikov îi trimite lui Stalin un raport privitor la avertismentele în serie asupra proiectelor germane de atac. Dar concluzia raportului considera un astfel de atac, ca fiind improbabil atâta timp cât Germania se afla încă în război cu Marea Britanie: “zvonurile şi documentele, referitoare la faptul că războiul împotriva URSS-ului devine inevitabil în această primăvară, trebuie să fie considerate ca dezinformări provenite fie de la englezi, fie chiar de la Serviciul de Spionaj German”.[99] Mareşalul Jukov, şeful Comandamentului Sovietic pe atunci, a afirmat că rapoartele lui Golikov ajungeau numai pe masa lui Stalin: “el nu raporta nimănui, nici măcar comisarului pentru Apărare, mareşalul Timoşenko”. Golikov a fost acuzat de istoricii sovietici, printre care Viaceslav Daşicev, că rapoartele sale erau întocmite cu scopul exclusiv de “a-i face pe plac lui Stalin”.[100] Golikov fusese, într-adevăr, numit în funcţia de director al GRU, în iulie 1940, în ciuda lipsei lui de experienţă, datorită stalinismului său dovedit şi a faptului că împărtăşea convingerile lui Stalin cu privire la conspiraţiile britanice, menite să-i strice bunele relaţii cu Hitler.

Suspiciunile lui Stalin au fost accentuate de încercările lui Churchill de a-1 avertiza cu privire la intenţiile lui Hitler. Dintre toţi oamenii politici occidentali, Churchill a fost acela în care Stalin a avut cea mai puţină încredere.

Probabil că primul avertisment serios asupra atacului german a fost conţinut într-o scrisoare adresată'la 25 iunie 1940 de Churchill lui Stalin personal, înmânată acestuia din urmă de către noul ambasador britanic, Sir Stafford Cripps, la 1 iulie. Totuşi Stalin a considerat această scrisoare ca o dovadă a complotului britanic menit să provoace războiul ruso-german. Conform dispoziţiei lui Stalin, Molotov i-a înmânat lui Schulenburg, ambasadorul german, o notă de informare asupra avertismentului britanic. Acesta a fpst primul dintr-o serie de avertismente britanice şi americane, pe care Stalin le-a transmis germanilor, temându-se, aparent, de faptul că, dacă

nu ar fi făcut aşa, Hider l-ar fi suspectat de pactizare cu duşmanii săi.[101]

în septembrie 1940, NKVD-ul dobândeşte o nouă remarcabilă infiltrare în politica britanică la nivel înalţ, prin ocuparea de către John Cairncross a funcţiei de secretar particular al lordului Hankey, cancelar al Ducatului de Lancaster.[102] Hankey avea cea mai mare experienţă guvernamentală dintre toţi oamenii politici britanici. între 1912 şi 1938, el lucrase la Comitetul Imperial de Apărare, iar între 1916-1938 fusese secretar de Cabinet şi membru în diverse comisii ale Cabinetului. La izbucnirea războiului, în septembrie 1939, Hankey devine ministru fără portofoliu în guvernul de război al lui Chamberlain, având în responsabilitatea sa inclusiv serviciile de informaţii, asupra cărora elaborează două lungi rapoarte. Când Churchill ia locul lui Chamberlain, în mai 1940, Hankey îşi pierde postul

deceniul 1921-1931 în Ceka, GPU şi OGPU, în mod succesiv, Merkulov s-a implicat pentru următorii 7 ani în “munca de partid” în Georgia, devenind prim-adjunct al lui Beria, în decembrie 1938.[90] Ca şi Stalin, Merkulov era convins că “mai devreme sau mai târziu va apărea o confruntare între ursul comunist şi buldogul occidental... Idealurile noastre sănătoase, puternice din punct de vedere social, ideile lui Lenin şi Stalin, vor ieşi învingătoare! ”[91] El a compus chiar scenariul unui film moralist în care eroul şi eroina, victorioşi asupra demonilor capitalismului, îşi conduceau noile maşini agricole pe câmpurile rodnice ale agriculturii sovietice. Nicholas Nyaradi, om politic maghiar, care desfăşurase negocieri cu Merkulov după război, îl aprecia ca fiind:

> “Un paradox: un om cu o mare amabilitate, de o cruzime bestială. Era plin de răbdare, dar fuma 40-50 de ţigări pe zi. Merkulov era omul care [după război] supraveghease personal lichidarea a aproape două milioane de estonieni, lituanieni şi letoni, cu o eficacitate de neclintit; dar manifesta în acelaşi timp sentimentalismul tipic rusesc, când venea vorba despre copii şi după ce l-am cunoscut mai bine, mi-a arătat odată, cu ochii în lacrimi, fotografia fiului său, soldat”.[92]

In cadrul nou creatului NKGB, INO obţinuse rangul de directorat devenind Inostrannoie Upravlenie, sau INU. Tânărul şef al INU, Pavel Mihailovici Fitin, îl înlocuise pe Dekanozov în 1940. Fitin era unul dintre cei mai competenţi tineri din grupul de 200 de absolvenţi de facultate, selecţionaţi de Comitetul Central la sfârşitul anului 1938, pentru a înlocui pe ofiţerii NKVD, proaspăt lichidaţi.[93] Portretul lui Fitin, spre deosebire de cele ale lui Sluţki, Spigelglas şi Dekanozov (predecesorii săi la INO) atârnă astăzi pe pereţii Sălii Amintirilor de la Primul Directorat Central.[93]

Nici Fitin şi nici Golikov nu au definit pericolul german cu atâta putere cum a făcut-o Stalin însuşi. Biograful sovietic al acestuia, Dimitri Volkogonov, a arătat că “până în ultimul moment, Stalin s-a bizuit pe propria perspicacitate şi premoniţie”.[95] De aceea, Stalin a respins majoritatea informaţiilor care nu erau în conformitate cu teoria sa, privitoare la conspiraţia mondială.

Un studiu detaliat publicat în 1973 relevă faptul că Moscova a primit 84 de avertismente privitoare la planurile unei invazii germane, Golikov a afirmat după război că “spionajul militar sovietic a testat şi valorificat numeroase surse de informaţii secrete, inclusiv în Germania”.[96] înaintea

atacului german prin surprindere din 22 iunie 1941, Golikov nu a acordat credit acestor surse informative.[97] Fitin pare a fi fost mai puţin sceptic. El avea să afirme mai târziu că pregătise un raport privitor la veridicitatea surselor, dar că Merkulov refuzase să-l contrasemneze şi să-l prezinte lui Stalin.[98]

a VI-a, condusă de el, însă era complet lipsit de experienţă în domeniul spionajului militar. Unul dintre ofiţerii săi, viitorul defector Ismail Ahmedov, îl descria astfel mai târziu:

> "Cu toate că era înveşmântat în uniforma strălucitoare de general locotenent al Armatei Roşii, persoana lui părea neînsemnată. Era mic de statură, butucănos şi chel. Figura lui era dezagreabilă şi, totuşi, privirea sa îi trăda forţa. Ochii erau de un albastru ca oţelul şi extrem de pătrunzători".*"

Golikov îşi instruia ofiţerii să dezvolte "înţelegere şi cooperare mutuală" cu NKVD-ul, o formulă pe care rezidenţele GRU o interpretau ca o acceptare a supravegherii lor de către mai puternicul NKVD. în septembrie 1940, el a comunicat celor şase şefi de divizii operative că primise instrucţiuni din partea lui Stalin şi Malenkov, de a efectua o nouă epurare în rândul rezidenţelor GRU: "prea multe persoane au stat prea mult timp în străinătate, au avut prea multe contacte cu străinii şi, de aceea, prezintă riscuri pentru securitatea noastră." Ismail Ahmerov, unul dintre şefii de divizii însărcinat cu desfăşurarea epurărilor, s-a uitat în dosarele viitoarelor victime:

> "Uneori, mă consideram norocos şi găseam unele suflete nefericite care aveau, deja diverse păcate şi ar fi fost oricum eliminaţi, mai devreme sau mai târziu. în principal a trebuit, până la urmă, să mă concentrez asupra formulei eliminării celor care avuseseră prea multe contacte cu Vestul".[88]

După o lungă şedinţă cu Stalin, în decembrie 1940, Golikov convoacă o conferinţă a ofiţerilor săi superiori. Discursul lui denotă un stalinism dogmatic şi carenţe în ceea ce priveşte relaţiile internaţionale. Golikov descrie pactul sovieto-nazist ca având un caracter temporar, "un produs al geniului dialectic al tovarăşului nostru Stalin". Perspectivele unui atac german erau, după părerea sa, reduse. Marea Britanie ca şi Franţa aveau să fie curând învinse, iar Imperiul său urma să fie împărţitîntre Germania şi Japonia. Statele Unite aveau atunci să atace Germania, pentru a încerca să salveze Imperiul britanic de un colaps total. "în acest timp Uniunea Sovietică va

aştepta cu răbdare sosirea momentului îndeplinirii rolului său istoric. Atunci când capitaliştii vor zace în sânge şi epuizaţi, noi vom elibera lumea”.[89]

Cu toate că majoritatea avertismentelor cu privire la Operaţiunea Barbarossa au provenit de la GRU, copii după aceste documente au ajuns şi la NKVD sau, din februarie 1941 la nou-înfiinţatul NKGB. La 3 februarie 1941, secţiunea de securitate şi spionaj a NKVD-ului (fostul OGPU) a fost separată de acesta pentru a renaşte subdenumirea de NKGB (Narodnz Kommissariat Gosudarstvennoi Bezopasnosti, sau Comisariatul poporului pentru securitatea statului). Şeful său era un alt membru al mafiei georgiene conduse de Beria, Vsevolod Nikolaievici Merkulov. După ce petrecuse

secţiuni de organizare a paraşutărilor dincolo de liniile sovietice. în mai sau iunie 1941, Erdberg îi înzestrează pe Harnack şi Schulze-Boysen cu transmiţătoare fără fir pentru grupurile lor de agenţi. Dar aparatele nu funcţionează. După atacul german asupra Rusiei, Harnack şi Schulze-Boysen sunt obligaţi să-şi trimită informaţiile prin curier, mai întâi, în Belgia şi Scandinavia, de acolo, urmând a fi transmise în URSS."'[1]

Nici grupul de agenţi al lui Harnack, nici cel al lui Schulze-Boysen nu au funcţionat după metodele clasice. Agenţii îşi cunoşteau unul altuia activităţile şi continuau să colaboreze între ei în cadrul clandestinităţii comuniste. Restricţiile puse de Stalin asupra activităţii informative în Germania făceau imposibil controlul agenţilor sau constituirea unor reţele cu adevărat secrete de spionaj, complet separate de rezistenţa politică la puterea nazistă.

Erdberg a menţinut, de asemenea, contactul cu diplomatul Rudolf von Scheliha, care fusese transferat în august 1939 de la ambasada germană din Varşovia la Secţia de Informaţii a Ministerului german de Externe. Participând la reuniunile şefilor de departamente, von Scheliha era capabil să informeze în permanenţă Moscova asupra evoluţiei generale a politicii externe sovietice. lise Stobe, amanta lui Rudolf Herrnstadt, care îl recrutase pe von Scheliha la Varşovia, reuşeşte să obţină un post în cadrul serviciului de presă al ministerului, ceea ce îi dădea prilejul să întâlnească cu regularitate pe reprezentanţii Agenţiei TASS de la Berlin. Motivaţia lui von Scheliha este de natură pur mercantilă; în februarie 1941, Stober îi aduce 30.000 de mărci. însă în acelaşi an, ea contractează o boală venerică şi starea sănătăţii ei devine extrem de precară."[5]

După căderea Franţei şi a Ţărilor de Jos, reţeaua lui Trepper a început să furnizeze o mare cantitate de informaţii privitoare la mişcările de trupe germane. Trepper şi-a mutat sediul în Parisul ocupat de germani, iniţiind noi afaceri comerciale pentru acoperirea reţelei: Simexco la Bruxelles şi Simex la Paris. Simex, cu birourile situate pe Champs Elysees, desfăşura operaţiuni extinse cu organizaţia Todt, care superviza toate lucrările de construcţii şi fortificaţii ale Wehrmacht-ului. Prin intermediul unui inginer, care lucra la firma Todt, Trepper obţine şi expediază la sediul GRU în primăvara lui 1941, un prim avertisment asupra Operaţiunii Barbarossa. A fost unul dintre multele avertismente ulterioare

referitoare la iminenţa unui atac german, recepţionate de Moscova.[86]

Şeful de spionaj, cu care Stalin a discutat în mod frecvent aceste avertismente, era general locotenentul Filip Ivanovici Golikov, care în iulie 1940, la vârsta de 40 de ani, devine directorul GRU (succesorul în vreme de război al Departamentului al IV-lea). Golikov nu era persoana potrivită pentru această slujbă. El fusese ales pe baza fidelităţii sale politice şi a eficienţei militare demonstrate cu prilejul ocupării Poloniei de către Armata

autoritate şedinţele din cadrul ambasadei dorind, pur şi simplu, să arate “cine este stăpânul”.[79]

La Berlin, NKVD-ul nu pare a fi avut agenţi importanţi. Rezidentul GRU, de pe lângă delegaţia comercială sovietică, “Aleksandr Erdberg” (al cărui nume real pare a fi fost Serghei Kudriavţev)[80] se limita la recrutarea anumitor membri din mediul subversiv comunist, cărora le cerea să-şi constituie propriile cercuri de agenţi şi să menţină contactul prin intermediul lui Rudolf von Scheliha, diplomatul german recrutat în 1937 la Varşovia. Principalii săi agenţi au fost Arvid Harnack şi Haro Schulze-Boysen. Harnack s-a născut în 1901, fiu al unui cunoscut istoric şi nepot al unui la fel de celebru filosof, devenind marxist pe la mijlocul anilor '20. în timpul unei vizite efectuate în 1931 în Uniunea Sovietică el s-a întâlnit cu Kuusinen şi Piatniţki acceptând să desfăşoare activităţi subversive în favoarea Cominternului. Contactele sale cu spionajul sovietic au fost intermitente până la sfârşitul anului 1940, când a fost recrutat de către Edberg. Un coleg al lui de la Comintern, Reinhold Schdnbrunn, îl descria în felul următor:

> “Fanatic, rigid, ingenios, energic şi eficient, Harnack nu era chiar o persoană agreabilă, nu era un coleg plăcut; el era aproape lipsit de simţul umorului, iar noi, colegii lui, nu ne simţeam în largul nostru alături de el. Avea ceva puritan în comportare, ceva limitat şi doctrinar. Dar era extrem de devotat”.[81]

Celălalt recrut al lui Erdberg, Schulze-Boysen avea o personalitate complet diferită. Leopold Trepper, marele şef al reţelei de spionaj *Rote Kapelle* (Orchestra Roşie) din timpul războiului, îl considera “pe atât de pasional şi temperamental, pe cât de calm şi de rece era Arvid Harnack”.[82] Cu toate că a fost de origine aristocratică, Schulze-Boysen a devenit comunist la vârsta de 24 de ani, în 1933. A fost arestat de către Gestapo, dar a fost repede pus în libertate datorită

înaltelor relaţii de care beneficia familia sa. Tot familiei i se datorează cariera lui de ofiţer de informaţii în Ministerul Aerului, condus de Goering. Un raport german de contraspionaj relevă faptul că el a desfăşurat “acţiuni trădătoare” încă din anul 1936, când a furnizat ambasadei sovietice de la Berlin planurile secrete ale operaţiunilor militare împotriva guvernului republican spaniol. însă Schulze-Boysen a fost recrutat ca agent GRU abia la începutul anului 1941, de către Erdberg.[83]

Printre agenţii recrutaţi de Schulze-Boysen, datorită contactelor sale de la Ministerul Aerului, se numără: colonelul Luftwaffe Erwin Gerhts; Johann Gaudenz de la Uzinele Messerschmitt; Horst Heilmann, care în 1941, la vârsta de 18 ani, începe să lucreze la secţiunea de criptanaliză a înaltului Comandament, având acces la comunicaţiile Abwehr-ului; locotenentul Luftwaffe Herbert Gollnow, care avea să devină şeful unei

centrală şi răsăriteană sunt '"supuse unui greu bombardament britanic şi ţinute sub observaţie aeriană de către englezi", el a fost obligat să deplaseze mari contingente de trupe către răsărit (a omis să spună: în pregătirea Operaţiunii Barbarossa).[74]

Principalul subiect de tensiune ruso-germană se afla în Balcani, unde înaintarea germană a provocat multe luări de atitudine din partea sovieticilor. La 6 aprilie se semnează un ambiguu tratat iugoslavo-sovietic. Deşi nu stipula acordarea de sprijin militar sovietic pentru Iugoslavia, acest tratat a fost însoţit de o zgomotoasă publicitate în presa sovietică. In ziua următoare, Germania a lansat o ofensivă fulgerătoare care a obligat pe iugoslavi să ceară pacea, după numai 8 zile de luptă. Cu toate că Rusia a protestat, Stalin a făcut un pas înapoi, din prudenţă. In timpul lunii aprilie 1941 livrările ruse de materii prime către Germania au atins nivelul maxim de la semnarea pactului sovieto-nazist: 208.000 tone de cereale, 50.000 tone de petrol, 8.300 de bumbac, 8.340 de metal. Rusia a livrat, de asemenea, 4.000 tone de latex achiziţionate în Extremul Orient şi expediat în Germania, cu trenul transsiberian. La ceremonia de adio a unei delegaţii japoneze, care a părăsit Moscova lajumătatea lui aprilie, Stalin s-a manifestat plin de jovialitate faţă de Schulenburg şi de ceilalţi germani prezenţi, înghiontind amical pe un ataşat militar şi spunându-i: "O să fim buni prieteni cu voi!" La parada de 1 mai de la Moscova, Stalin l-a instalat pe Dekanozov la locul de onoare, alături de el, pe platforma din faţa Mausoleului lui Lenin, din Piaţa Roşie.'[3]

în marea lui grijă de a evita "provocările" care l-ar putea nemulţumi pe Hitler şi ar pune în primejdie tratatul sovieto-nazist, Stalin a impus restricţii asupra culegerii de informaţii secrete din Germania.'[b] Una dintre priorităţile stabilite de Stalin, atât pentru rezidenţa NKVD, cât şi pentru rezidenţa GRU din Berlin constau, pur şi simplu, în descoperirea secretului succesului lui Hitler: "Ce face ca să funcţioneze Partidul Nazist, cum a putut să calce în picioare aproape întreaga Europă". Lui Ismail Ahmedov, un ofiţer GRU trimis la Berlin în primăvara anului 1941, i s-a comunicat de către şeful său că Stalin era "deosebit de interesat de a afla în ce rezidă puterea lui Hitler". O altă prioritate a activităţii NKVD-ului la Berlin era aceea de a controla activitatea GRU. Rezidentul NKVD, Amiak Saharovici Kobulov, îşi făcuse un obicei din a ironiza pe ofiţerii legendaţi ai GRU în faţa personalului său. Ahmedov, care fusese supus unui adevărat interogatoriu de

Kobulov, a tras concluzia, probabil, corectă că acesta dorea să verifice dacă ofiţerii GRU comit greşeli care ar putea fi utilizate împotriva lor.[77] Rezidenţa NKVD includea o încăpere special echipată pentru interogatorii, tortură şi execuţia “duşmanilor poporului” descoperiţi în cadrul ambasadei şi al comunităţii sovietice.[78] Dekanozov era însărcinat să supravegheze, atât operaţiunile NKVD, cât şi cele ale GRU domnind la ambasadă ca un mic ţar. Ahmedov îşi amintea că el conducea cu multă

Jdanovîn Estonia. Dacă muncitorii din aceste state ar cere transformarea regimurilor burgheze în Republici sovietice socialiste, “tovarăşul Stalin nu ar avea obiecţii la aceste solicitări”.[68] Alegerile de lajumătatea lui iulie 1940, controlate de NKVD, au produs majorităţi satisfăcătoare comuniste de 99,2% în Lituania, 97,8% în Letonia, 92,8% în Estonia. La 21 iulie, noile parlamente au solicitat unirea cu URSS. Cererea lor a fost aprobată de către Sovietul Suprem la 3 august. Sprijinit de mii de informatori, NKVD-ul a arestat un şir nesfârşit de “duşmani ai poporului”. In noaptea de 14-15 iunie 1941, de exemplu, doar cu o săptămână înainte de invazia armatelor germane în Uniunea sovietică, 60.000 de estonieni, 34.000 de letoni şi 38.000 de lituanieni au fost încărcaţi în vagoane, într-un periplu de mii de kilometri către lagărele de concentrare sovietice. In momentul când a început invazia, aproximativ 4% din estonieni şi 2% din letoni şi lituanieni fuseseră deportaţi în gulagurile îndepărtate din Siberia şi Uzbekistan.[69]

La 12 noiembrie 1940, Molotov, Dekanozov şi, adjunctul lui Beria, Vsevolod Nikolaievici Merkulov au sosit la Berlin pentru convorbiri. Cu toate că experienţa internaţională a lui Dekanozov se limita la subjugarea Lituaniei, el a fost cel mai bine plasat dintre cei trei. Atât pentru Molotov, cât şi pentru Merkulov aceasta era prima călătorie în străinătate. La 20 noiembrie Stalin, a anunţat numirea lui Dekanozov ca ambasador în Germania.[70] La 18 decembrie, Hider a semnat directiva secretă numărul 21, acum de notorietate publică, sub numele de Barborossa, ordonând încheierea preparativelor de înfrângere a Uniunii Sovietice la 15 mai 1941. în ziua următoare, Fuhrer-ul l-a primit pe Dekanozov pentru prima oară.[71] Dispoziţia lui era cordială, dar minusculul Dekanozov a fost flancat de doi ostaşi germani, uriaşi, special aleşi pentru a accentua dimensiunile lui reduse.[72] în calitate de fost şef al INO, pus pentru prima dată în funcţia de ambasador, Dekanozov era, cel puţin în teorie, omul potrivit la locul

potrivit, într-o vreme când Uniunea Sovietică avea mai mare nevoie ca oricând de informaţii valoroase asupra Germaniei. însă Dekanozov nu era un Trilisser sau un Artuzov - şi nici măcar un Sluski. Stalinismul său sicofant şi ignoranţa în probleme de politică externă au făcut din el complicele involuntar la cel mai mare dezastru din istoria spionajului sovietic.

în toată perioada, de aproape 7 luni, cât s-a aflat, la conducerea ambasadei din Berlin, Dekanozov, ca şi Stalin, a fost mai mult preocupat de imaginarele conspiraţii britanice decât de cele reale germane. Relaţiile ruso-germane, deşi nu lipsite de incidente, nu i-au provocat nici un motiv serios de nelinişte. Petrolul sovietic continua să se scurgă spre Vest, alimentând maşina de război germană; armamentul şi maşinile de război germane continuau să călătorească spre răsărit. în ianuarie 1941, URSS-ul achiziţionează districtul polonez Suwalki de la Germania, pentru suma de 7 milioane şi jumătate de dolari aur.[73] La începutul anului 1941, Hitler îi trimite lui Stalin o scrisoare personală în care spunea că, deoarece Germania

rapoartele informative din care reieşea că guvernul finlandez “a părăsit Helsinki, plecând într-o direcţie necunoscută”.[62] Insă războiul nu s-a desfăşurat conform planului. Armata de un milion de soldaţi sovietici, sprijinită de blindate şi de avioane de luptă, a fost înfrântă de cei aproximativ 200.000 de soldaţi finlandezi. Îmbrăcaţiîn alb, ţâşnind din păduri pe schiuri, finlandezii despărţeau uriaşele coloane sovietice şi, apoi, le zdrobeau. După cum îşi aminteşte Hrusciov, Stalin l-a acuzat pe mareşalul Voroşilov, comisarul pentru Apărare. Voroşilovînsă i-a strigat: “Tu eşti de vină pentru toate acestea! Tu eşti cel care ai distrus vechea gardă din armată; tu i-ai omorât pe cei mai buni generali ai noştri!” Gestul final al scandalului a aparţinut ultragiatului mareşal care a răsturnat hotărât de pe masă un platou mare cu un purcel de lapte fript.[63]

Pentru a întări hotărârea în luptă a ostaşilor Armatei Roşii, unităţile NKVD-ului pândeau, gata să împuşte, pe toţi cei care s-ar fi gândit să bată în retragere.[64] In cele din urmă, rezistenţa finlandeză s-a prăbuşit în faţa superiorităţii numerice şi de armament a Uniunii Sovietice. Prin tratatul de pace negociat în martie 1940, Finlanda a fost obligată să predea strâmtoarea Kareliei, la nord de Leningrad, cu o zecime din populaţia totală finlandeză, însă guvernul marionetă al lui Kuusinen a dispărut în ceaţa istoriei. Bâjbâiala sovietică din timpul războiului de iarnă a contrastat puternic cu rapiditatea cuceririi Norvegiei de către Germania în aprilie 1940, precum şi ofensiva din mai şi iunie, care a înfrânt Franţa şi Ţările de Jos în numai şase săptămâni. Molotov l-a convocat pe Schullenburg, ambasadorul german, la Kremlin pentru a primi “cele mai calde felicitări ale guvernului sovietic pentru splendida victorie a Wehrmacht-ului german”.[65] Uniunea Sovietică îşi adusese o mică, dar semnificativă contribuţie la victoria lui Hider. Tancurile lui Guderian funcţionaseră cu petrol sovietic, bombele, care au ras oraşul Rotterdam de pe suprafaţa pământului, conţineau fitile sovietice, iar gloanţele, care au atins pe britanici la Dunkerque, erau confecţionate din cupro-nichel sovietic.[66]

Atunci când forţele armate ale lui Hitler au cucerit Ţările de Jos, *Izvestia* a comunicat cititorilor săi: “Recentele evenimente ale războiului demonstrează încă o dată că neutralitatea statelor mici este o mare iluzie. Există, aşadar, foarte puţine şanse pentru ca statele mici să supravieţuiască şi să-şi menţină independenţa”.[67] Devenise clar că zilele Statelor Baltice erau numărate. In noaptea de 15-16 iunie, Dekanozov a

convocat un număr de ofiţeri, incluzând pe mai tânărul său adjunct de la Externe, Andrei Vîşinski, autoritarul procuror din procesele publice, la biroul său din Lubianka şi le-a transmis că au fost selecţionaţi pentru a participa la “misiuni” în Statele Baltice: “conform hotărârii Biroului Politic şi la cererea tovarăşului Stalin, acum va fi rezolvată problema securităţii frontierei noastre de nord-vest."Dekanozov a spus, cu ocazia conferinţei de la miezul nopţii, că el va conduce o misiune în Lituania, Vîşinski în Letonia, iar

şi anumiţicomunişti polonezi, din cei care supravieţuiseră epurărilor de la Moscova. In 1940 viitorul lider de partid, Wladiyslaw Gomulka, a fugit de sovietici în zona germană.[54]

împărţirea sovieto-nazistă a Poloniei a fost urmată de o creştere insidioasă a presiunii asupra Finlandei. Ribkin, rezidentul NKVD de la Helsinki, i-a spus lui Stalin ceea ce el dorea să audă: că în eventualitea unui război, finlandezii ar claca la fel de rapid ca şi polonezii, iar clasa muncitoare finlandeză ar fi favorabilă unui nou regim comunist.[55] La jumătate lui octombrie 1939, o delegaţie finlandeză, care nu avea cunoştinţă de protocolul secret sovieto-nazist care trecea Finlanda în sfera de influenţă sovietică, a fost convocată la Kremlin pentru a fi informată, de către Stalin, însuşi asupra solicitării sovietice vizând cedarea unor baze militare de coastă şi insulare, precum şi a unei fâşii de teritoriu situat la nord de Leningrad în schimbul unei porţiuni nesolicitate din Karelia sovietică. După două săptămâni de negociere, Molotov le-a declarat finlandezilor: “se pare că noi, civilii, nu facem deloc progrese. Este rândul soldaţilor să vorbeaşţă”. în timpul verii au fost elaborate două planuri de atac al Finlandei.[56] Hrusciov şi-a amintit mai.târziu o întâlnire la care au participat: Stalin, Molotov şi Otto Kuusinen, secretarul general de origine finlandeză al Cominternului şi unul dintre consilierii de politică externă ai lui Stalin:

> “Când am ajuns la locul întâlnirii, Stalin tocmai spunea: «Hai să-ncepem astăzi»... tot ce avem de făcut este să ne ridicăm vocea, iar finlandezii se vor supune imediat. Dacă nu merge aşa, vom trage o salvă, iar finlandezii vor ridica mâinile şi se vor preda.”[57]

Trupele sovietice, care au traversat frontiera finlandeză la 30 noiembrie şi au început aşa-numitul război de iamă, ştiau că erau aşteptate cu braţele deschise de către oprimatul popor finlandez.[58] Aviaţia sovietică a bombardat cartiere de locuinţă din Helsinki, pentru a-i convinge pe muncitori să se alăture Armatei Roşii, în scopul răsturnării exploatatorilor capitalişti.[59]

Un guvern marionetă condus de Kuusinen a fost instalat la Terijoki, primul oraş finlandez “eliberat de Armata Roşie”. La 2 decembrie acest guvern a semnat un tratat cu Uniunea Sovietică, cedându-i acesteia toate teritoriile solicitate anterior de la guvernul Cajander şi proclamând că “prin lupta eroică a poporului finlandez şi prin eforturile Armatei Roşii a Uniunii Sovietice trebuie să fie lichidat acest focar al infecţiei războiului, pe care l-a creat fostul guvern plutocrat la frontierele Uniunii Sovietice, în folosul puterilor imperialiste”.[60]

Istoria secretă a Direcţiei întâi Central recunoaşte faptul că o parte din acest extraordinar fals optimism cu care a debutat războiul de iarnă reflectă aspiraţiile agenţilor pro-sovietici ai lui Ribkin, care reprezentau, de fapt, un spectru mult mai restrâns al opiniei publice finlandeze decât ampîul evantai de surse exploatate de rezidenţă înainte de desfiinţarea sa în 1937.[61] în primele etape ale războiului, Moscova a fost indusă în eroare de

să văd cum clasa muncitoare, ţărănimea şi intelectualitateaîncepeau să înţeleagă învăţătura marxist-leninistă...

In acelaşi timp, noi încă operam arestări. Intenţia noastră era ca aceste arestări să servească întăririi statului sovietic şi curăţării drumului în vederea construirii socialismului pe baze marxist- leniniste...”[49]

In timp ce Gestapo-ul organiza persecuţia “duşmanilor rasiali” în Polonia ocupată de germani, NKVD-ul se ocupa de “duşmanii de clasă”. Decretele NKVD-ului din 1940 enumerau 14 categorii de persoane care, urmau a fi deportate. In mod semnificativ, prima categorie consta din troţkişti şi alţi eretici ai marxismului. Pe listă se aflau şi cei care călătoriseră în străinătatea sau avuseseră "contact cu reprezentanţi ai puterilor străine” - o categorie atât de vastă, încât includea chiar şi pe esperantişti şi pe filatelişti. Majoritatea celor deportaţi erau totuşi lideri comunitari şi familiile acestora: politicieni, demnitari, ofiţeri de armată, poliţişti, avocaţi, moşieri, oameni de afaceri, patroni de hoteluri şi restaurante, preoţi şi “persoane active din parorhii”. NKVD-ul a colaborat cu SS-ul şi cu Gestapo-ul schimbând pe comuniştii germani din gulaguri, cu emigranţi ruşi şi ucraineni din Germania.[50] Margarete Buber-Neumann a fost o comunistă germană predată SS-ului pe podul de pe râul Bug în Brest-Litovsk. După un schimb de saluturi, ofiţerii SS şi NKVD s-au complimentat unii pe alţii ca nişte vechi prieteni:

“Când eram la jumătatea podului m-am uitat înapoi, ofiţerii NKVD stăteau grupaţi acolo, uitându-se după noi. In spatele lor se afla Rusia sovietică. Cu amărăciune mi-am amintit litania comunistă: patria urgisiţilor; sălaşul libertăţii; raiul persecutaţilor...”[51]

în total, aproape un milion şi jumătate de duşmani de clasă polonezi au fost transportaţi în convoaie uriaşe, alcătuite din vagoane destinate vitelor către pustiurile Kazahstanului şi Siberiei. în iunie 1941, când s-a declarat o amnistiere după invazia Rusiei de către Germania, aproape jumătate dintre aceşti deportaţi nu mai erau în viaţă. Cei 15.000 de ofiţeri polonezi au murit în câmpurile de mine, mai aproape de casă.[32] Ultima însemnare din jurnalul personal al unuia dintre aceşti ofiţeri, maiorul Solski, povesteşte sosirea sa sub pază NKVD în pădurile de la Katyn, lângă Smolensk, la 9 aprilie 1940:

“Am ajuns într-o pădurice care arăta ca o tabără de vacanţă. Ei ne-au luat inelele şi ceasurile, care arătau ora 6,30 dimineaţa, precum şi curelele şi cuţitele. Ce se va-

ntâmpla oare cu noi?”

Trei ani mai târziu, corpul lui Solski, cujurnalulîncăîn buzunar, a fost descoperit de trupele germane, împreună cu alte 4.000 de cadavre, în gropile comune din pădurile de la Katyn. Majoritatea avea mâinile legate la spate şi un glonţ înfipt la baza craniului.[53] Victimele NKVD-ului au inclus

menţiona că în eventualitatea unor “noi aranjamente teritoriale şi politice” Rusia urma să obţină controlul asupra Poloniei răsăritene, Estoniei, Letoniei, Finlandei şi Basarabiei (România). Pactul a luat prin surprindere, atât Foreign Office, cât şi restul lumii.

Ambii dictatori au fost încântaţi de acest pact. După semnarea lui, Stalin i-a propus lui Hider un toast. “Ştiu, a spus el, cât de mult iubeşte naţiunea germană pe Fuhrer-ul său. Acesta este un om deosebit. De aceea mă bucur să pot închina paharul în sănătatea sa”. Apoi, Molotov a toastat pentru Ribbentrop, acesta a toastat pentru guvernul sovietic, iar Molotov a toastat pentru Stalin, ca fiind cel care, în martie, “a impus schimbarea în relaţiile politice”. în cele din urmă, Stalin i-a transmis lui Ribbentrop că “guvernul sovietic tratează noul pact cu cea mai mare seriozitate. Eu pot să garantez pe cuvânt de onoare că Uniunea Sovietică nu-şi va trăda partenerul”. Hitler se afla la cină atunci când a aflat vestea despre semnarea pactului. El a sărit de la masă şi-a exclamat: “Am câştigat!” Polonia era la dispoziţia sa.[46]

La 1 septembrie, exact la o săptămână după semnarea pactului sovieto-nazist, un milion şi jumătate de soldaţi germani treceau frontiera poloneză. La 17 septembrie, în timp ce polonezii opuneau încă o dârză, dar zadarnică, rezistenţă Wehrmacht-ului, Armata Roşie pătrundea în Polonia prin est cerându-şi partea din teritoriile luate cu japca. Când cele două armate s-au întâlnit, ele au fraternizat, au toastat împreună, ba chiar, în unele locuri, au fost desfăşurate parade militare comune.[47] Forma finală a împărţirii teritoriului polonez i-a atribuit lui Stalin provinciile Lublin şi Varşovia, în schimbul Lituaniei (care trebuia să revină Germaniei, conform pactului sovieto-nazist). Statelor Baltice li s-au mai îngăduit încă 9 luni de independenţă limitată, fiind silite să accepte baze militare sovietice pe teritoriul lor. Stalin i-a spus delegaţiei estoniene: “Vă pot asigura că guvernul eston a procedat cu înţelepciune... ceea ce s-a întâmplat Poloniei, vi s-ar fi putut întâmpla şi vouă.”[48] în teritoriile poloneze, ocupate de sovietici, NKVD-ul a organizat cu rapiditate plebiscituri trucate de unire cu URSS.

Nichita Hrusciov, primul secretar al Partidului Comunist al Ucrainei, căreia i s-au repartizat teritoriile Poloniei de sud-est sub denumirea de Ucraina de vest, şi-a amintit mai târziu, aparent fără ironii intenţionate, acest succes teatral remarcabil realizat de NKVD:

> “Delegaţiile au fost alese într-o adunare de la Lvov... Adunarea a continuat timp de câteva zile într-o atmosferă de mare bucurie şi fervoare politică. N-am auzit nici un discurs care să exprime îndoieli asupra necesităţii instaurării puterii sovietice. Unul câte unul, plini de bucurie şi dinamism, toţi vorbitorii au mărturisii că şi-au îndeplinit visul lor cel mai profund, de a fi acceptaţi în sânul Republicii Sovietice Ucrainene. A fost o mare răsplată pentru mine

că Litvinov, spre deosebire de foştii săi adjuncţi, a supravieţuit, la comisariat a fost instituită o instanţă formată din Molotov, Beria şi Dekanozov, cu rolul de a elimina alţi “Litvinovi” reminiscenţi. Molotov şi Beria purtau costume civile; Dekanozov îmbrăca uniforma sa de Ia NKVD. Unul câte unul, funcţionarii superiori ai comisariatului erau invitaţi în faţa lor, negând zadarnic, orice asociere a lor cu duşmanii poporului.[41]

Timp de mai multe luni, Molotov a dirijat negocieri simultane în public cu Marea Britanie şi Franţa, iar în secret cu Germania. Convorbirile anglo-franco-sovietice au demarat fără prea mult entuziasm, atât în Marea Britanie, cât şi în Rusia. Chamberlain scria unui prieten: “Nutresc suspiciuni profunde în privinţa intenţiilor sovietice şi îndoieli serioase asupra capacităţii lor militare, chiar dacă doresc cu adevărat să ne fie utili”[42].

Mai mult ca sigur că Stalin a văzut în negocierile cu Marea Britanie şi Franţa doar un mijloc de a exercita presiuni asupra Germaniei în vederea semnării unui acord - sau alternativa la un eventual eşec al tratativelor sovieto-naziste. Numai partea franceză a considerat că încheierea acordului este importantă şi urgentă, nutrind temerea îndreptăţită că, în cazul eşuării negocierilor anglo-franceze, Stalin ar fi bătut palma cu Hitler.[43]

NKVD-ul a desfăşurat cele mai ingenioase “măsuri active”, încercând să-i determine pe germani să încheie un acord. Ambasada Germaniei la Londra a primit şi a trimis la Berlin conţinutul unei prime serii de telegrame diplomatice britanice, raportând progresul negocierilor cu Uniunea Sovietică. Telegramele interceptate conţineau multe lacune inexplicabile şi distorsiuni, sugerând exemplul că negociatorilor anglo-francezi li s-ar fi oferit mai bune ocazii de negociere decât se-ntâmpla în realitate.[44]

Aşa cum a arătat profesorul Donald Cameron Watt, singura ipoteză plauzibilă, care putea să explice subitul acces al ambasadei germane la traficul diplomatic britanic, din aprilie 1939, şi brusca încetare a acestui acces cu o săptămână înainte de încheierea Pactului sovieto-nazist, consta în faptul că aceste informaţii proveneau de la NKVD.

Telegramele falsificate strecurate de NKVD la ambasada germană de la Londra, proveneau din una sau două surse complementare. Cea dintâi sursă, poate să fie căpitanul J. H. King, funcţionar de cifru la Departamentul de Comunicaţii al Foreign Office, controlat de Teodor Maly până la rechemarea

sa în 1937. Este posibil, deşi nu este cert, ca acesta să fi fost reactivat după reinstalarea NKVD-ului la Londra, în iarna anului 1938-1939. A doua sursă posibilă a fost Departamentul de Criptanaliză a NKVD-ului a cărui activitate a fost puternic susţinută de King Maclean şi Cairncross.[45] Avantajele lui Hitler, în cazul încheierii unui pact cu Stalin, pe când se pregătea pentru cucerirea Poloniei, erau atât de substanţiale, încât nu a avut nevoie să fie convins prin alte căi de către NKVD. Pactul de non-agresiune sovieto-nazist a fost semnat la 23 august. Un protocol secret

de la Munchen. Litvinov i-a spus ambasadorului polonez că “el a primit informaţii, dintr-o sursă oficioasă, conform cărora Chamberlain ar fi vorbit la Roma despre problema ucraineană, ceea ce lasă să se înţeleagă că Marea Britanie nu ar fi nefavorabilă aspiraţiilor germane în această direcţie”.[37]

Chiar în momentul în care informaţiile externe ale NKVD-ului deveneau neveridice, influenţa sa asupra politicii externe sovietice atingea apogeul. NKVD-ul a fost utilizat pentru demararea unor negocieri secrete cu Finlanda, în 1938 şi cu Germania, în 1939.0 epurare efectuată de NKVD în rândul diplomaţilor, bănuiţi a fi simpatizanţi ai Occidentului, a avut loc pe parcursul anilor 1938-1939. Unul dintre diplomaţi, care a supravieţuit epurărilor, îşi amintea mai târziu că “se întâmpla deseori, să te-ntâlneşti cu un coleg să discuţi ceva, şi să afli a doua zi că nu mai lucra la Comisariatul pentru Afaceri Externe, că fusese arestat”. Diplomaţii cu experienţă şi o bună cunoaştere a Vestului erau cei pe care Beria şi Stalin îi suspectau cel mai mult. Arestările s-au efectuat până la conducerea superioară a Comisariatului de Externe. Fostul comisar-adjunct N. N. Krestinski, a devenit unul dintre “duşmanii poporului”, condamnat la moarte la procesul “blocului troţkiştilor” din februarie 1938. Tensiunea sub care colegul său Boris Spiridonovici Stomoniakov era forţat să lucreze, devenise atât de mare, încât colegii îl găseau, uneori, cu capul înfăşurat într-un prosop ud, din cauza puternicelor dureri de cap de care suferea în mod constant. Ca şi Krestinski, el a fost împuşcat.[38]

O dată cu discreditarea politicii solidarităţii colective, după Conferinţa de la Munchen zilele lui Litvinov la conducerea Comisariatului erau numărate. Molotov avea să se plângă, ulterior, că există “oameni miopi şi în ţara noastră, care, mânaţi de o vulgară agitaţie antifascistă, uită de existenţa acţiunilor provocatoare puse la cale de duşmanii noştri (occidentali)”. Principala lui ţintă era Litvinov, acuzat că îşi

urmăreşte himera sa privitoare la securitatea colectivă, căzând astfel pradă manevrelor britanice şi franceze care întreprindeau demersuri secrete de încurajare a lui Hitler pentru atacarea Uniunii Sovietice.[39] In aprilie 1939, Litvinov a făcut o ultimă încercare de a realiza securitatea colectivă, propunând întrevederi cu Marea Britanie şi Franţa în vederea realizării unui pact de asistenţă mutuală împotriva “agresiunii în Europa”. In aceeaşi zi, ambasadorul sovietic de la Berlin a sunat la Ministerul de Externe şi a propus întrevederi pentru ameliorarea relaţiilor ruso-germane. Deschiderea negocierilor, care au condus la Pactul sovieto-nazist, pare a fi fost dirijată, mai degrabă, prin intermediul NKVD, decât pe canalele diplomatice.[10] Litvinov, atât în calitatea lui de apostol al securităţii colective, cât şi ca evreu, devenise un obstacol în calea convorbirilor cu Germania. La 4 mai se comunică înlocuirea lui din funcţia de comisar. La scurt timp după aceea, Dekanozov şi Lozovski sunt numiţi comisari-adjuncţi. Cu toate

conspiraţiei a devenit, ulterior, Biblia istoriei sovietice. Chiar şi la sfârşitul anilor ’80, istoricii sovietici încă mai afirmau că “marile puteri occidentale nu numai că au tolerat agresiunea fascistă dar au încercat, în modul cel mai evident, să o canalizeze împotriva Uniunii Sovietice”[33].

în realitate, nu fusese nici un complot anglo-francez menit să încurajeze un atac german asupra Uniunii Sovietice, cu toate că oamenii politici occidentali ar fi fost bucuroşi ca cei doi dictatori (Hider şi Stalin) să se anihileze reciproc.

Stalin a fost înclinat să creadă în conspiraţia anglo-franceză nu numai pentru că avea o predilecţie naturală faţă de teoria conspiraţiei, ci şi datorită informaţiilor secrete care fuseseră transmise. O mare parte dintr-o întreagă generaţie de rezidenţi legalîşi ilegali fusese lichidată sau în anumite situaţii (vezi Orlov şi Krivitski) scăpase cu fuga. Unele dintre rezidenţele NKVD, cum era cea de la Londra, nu aveau suficient personal. Mai mult decât în orice altă perioadă din istoria KGB-ului, INO era presat să furnizeze acele informaţii care ar fi servit susţinerii teoriei conspiraţiei, atât de îndrăgită de conducerea sovietică.

După moartea lui Abram Slutski, probabil prin otrăvire, în februarie 1938, adjunctul său Mihail Spigelglas a preluat conducerea activă a INO. Spigelglas condusese operaţiuni de sabotaj în spatele liniilor naţionaliştilor din Spania şi organizase asasinarea defectorului Ignace Reiss, în Elveţia. Vladimir Petrov, de asemenea defector, şi-l amintea ca pe o persoană exigentă, dar “corectă, politicoasă, pricepută, cu mintea şi mişcările agere”. Ca şi Slutski, Spigelglas era evreu. Avea să fie lichidat câteva luni mai târziu.[34] Atunci când Beria a sosit la Moscova, în iulie 1938, ca succesor desemnat al lui lejov, l-a adus şi pe prietenul său georgian Valdimir Georgievici Dekanozov, în calitate de şef al INO.[35] Mic de statură, cu un nas cârn şi câteva şuviţe de păr negru fixate pe o ţeastă cheală, Dekanozov era o prezenţa, mai degrabă, ştearsă. însă numeroasele sentinţe de condamnare îa moarte, pe care le semnase în Caucaz la începutul anului 1920, îi aduseseră porecla de “călăul din Baku”, confirmată, ulterior, prin comportamentul său sângeros în timpul Terorii când deţinea calitatea de vice-preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului din Georgia.[36] Dekanozov nu avea nici o experienţă în domeniul Afacerilor Externe şi a fost cel dintâi şef al INO care nu călătorise niciodată în afara Uniunii Sovietice. El avea să deţină în politica externă sovietică un rol mult mai

important decât oricare dintre predecesorii săi mult mai experimentaţi, în următorii doi ani, el va deveni în mod succesiv, comisar-adjunct la Externe şi ambasador la Berlin. Versiunea mitică adoptată la Moscova, referitor la convorbirile avute la Roma în ianuarie 1939 de către primul-ministru britanic, Neville Chamberlain, este datorată integral informaţiilor furnizate de Dekanozov Iui Beria şi Stalin, după Conferinţa

care comandase trupele germane în anul 1918, a beneficiat de onorurile ceremoniei.[31] Două zile mai târziu, Ribkin s-a întâlnit cu ministrul de externe finlandez, Rudolf Holsti. El a afirmat că în timpul sejurului recent de la Moscova a primit “o autoritate de mare amploare” în ceea ce priveşte deschiderea tratativelor asupra relaţiilor ruso-finlandeze, care trebuia ţinute secrete chiar şi faţă de ambasadorul sovietic. Kremlinul, i-a spus el lui Holsti, era “pe deplin convins” de faptul că Germania plănuia să paraşuteze o întreagă armată în Finlanda, care urma ulterior să invadeze Rusia; el a aflat, de asemenea, despre un complot pentru o lovitură de stat fascistă în Finlanda, în cazul în care guvernul acesteia nu ar fi acceptat să coopereze cu agresorii germani. Dacă Germania ar fi intervenit în Finlanda, Armata Roşie ar fi fost obligată să facă acelaşi lucru, declanşându-se un război pe teritoriu finlandez. Dar dacă Finlanda era pregătită să reziste în faţa intervenţiei germane, Rusia ar fi furnizat arme şi asistenţă militară, cu promisiunea de a-şi retrage trupele la încheierea războiului.

In următoarele câteva luni, Ribkin nu a înregistrat progrese în direcţia încheierii unui acord. In iunie şi iulie, el a avut două întâlniri cu primul-ministru, A. K. Cajander. încă o dată Ribkin a subliniat faptul că era singura persoană autorizată să negocieze: ambasadorul, a spus el dispreţuitor, “a discutat, într-adevăr, foarte mult cu diferite persoane, dar ceea ce spune el nu are nici o relevanţă”. Ca şi Holsti, nici Cajander nu s-a grăbit să accepte ca Finlanda să-şi abandoneze starea de neutralitate, preferând o alianţă militară cu Uniunea Sovietică. în decembrie 1938, negocierile s-au mutat la Moscova. Spre surprinderea delegaţiei finlandeze, ei nu au fost primiţi de către Litvinov, comisarul pentru afaceri externe, ci de către Anastas Mikoian, comisarul pentru Comerţ Exterior. Delegaţiei finlandeze li s-a spus că Litvinov nu ştia nimic despre această întâlnire (cu toate că, ulterior, şi el a fost implicat în negocieri). Finlandezii au continuat să opună rezistenţă în faţa presiunilor sovietice vizând încheierea unui acord militar. De asemenea, ei nu au acceptat să cedeze Uniunii Sovietice

insulele strategice din Golful Finic. Convorbirile s-au întrerupt în martie 1939, la aproape un an după ce Ribkin îl abordase pentru prima oară, în mod secret, pe Holsti.[32]

Conferinţa de la Munchen, din septembrie 1938, a lăsat politica pentru securitate colectivă în suspans. Rusia nu a fost invitată la conferinţă, iar presiunea anglo-franceză i-a obligat pe cehi să predea Germaniei ţinutul Sudeţilor, prin aceasta privându-se de orice posibilitate de apărare eficientă, atunci când, 6 luni mai târziu, Hitler avea să intre în Praga. Stalin, Beria, şi mai mult ca sigur întreg Biroul Politic, au interpretat Conferinţa de Munchen ca o parte dintr-un complot occidental menit să-l încurajeze pe Hitler să se întoarcă spre răsărit, lăsând Marea Britanie şi Franţa deoparte, şi orientându-se agresiunea asupra Uniunii Sovietice. Această teorie a

Franţa dau Poloniei garanţia „întregului sprijin de care dispun”, împotriva agresiunii germane.

Expansiunea Germaniei naziste în Austria, în martie 1938, şi în ţinutul Sudeţilor Cehi la şase luni după conferinţa de la Munchen, a coincis cu vârful efectelor Marii Terori în interiorul INO şi al rezidenţelor NKVD în străinătate. Rezultatul a fost un drastic declin al fluxului de informaţii secrete, exact în momentul când Hitler începuse să se echipeze de război.

Semion Rostovski (alias Ernst Henri), unul dintre ilegalii NKVD care au supravieţuit Terorii, a sesizat pericolul „absorbţiei militare a întregii zone baltice de către Germania”. Un element-cheie în acest pericol îl constituia realizarea unui capăt de pod german în Finlanda, pentru a sprijini flota lui din Marea Baltică şi pentru a lansa un atac terestru împotriva Leningradului prin istmul Kareliei, o perspectivă identificată şi de jefui Partidului de la Leningrad, Andrei Jdanov[24]. Istoria secretă a Direcţiei întâi a KGB-ului, produsă în 1980[25], conchide că rezidenţa de la Helsinki înregistrase rezultate modeste la mijlocul anilor ’30, dispunând de aproximativ o jumătate de duzină de politicieni şi funcţionari guvernamentali în serviciul său. Helsinki fusese, totuşi, după Londra, una din rezidenţele cele mai afectate de Teroare. La sfârşitul anului 1937, toţi ofiţerii NKVD şi ai Departamentului al IV-lea au fost rechemaţi la Moscova pentru a fi împuşcaţi sau băgaţi la închisoare. Singurul ofiţer NKVD care a supravieţuit Inchiziţiei de la Moscova şi s-a întors la Helsinki a fost Boris Nikolaievici Ribkin (aliasjarţev), care,lucra sub acoperirea diplomatică de secretar II şi soţia acestuia, Zoia Nikolaievna Ribkina (alias

Jarţeva), care conducea oficiul Intourist la Helsinki[26]. Ribkin a fost promovat rezident şi, împreună cu soţia lui, a primit sarcina de a relansa operaţiunile NKVD în Finlanda, în primăvara anului 1938[2'].

Atât Ribkin cât şi soţia lui au fost foarte bine primiţi în înalta societate finlandeză[26]. După război, Zoia avea să devină şeful departamentului pentru Germania şi Austria din reorganizatul INO[29]. Modul de a fi al lui Ribkin, deschis şi amabil, era însă înşelător. în cadrul NKVD-ului, el era un stalinist doctrinar, conştient de faptul că originea sa evreiască îl obliga să evite orice umbră de ne-ortodoxism, şi să urmeze maxima: „UGADAT, UGODIT, UTSELET” („evaluează corect, aspiră, supravieţuieşte”)[30].

în timpul anului 1938, Ribkin a fost însărcinat atât cu diplomaţia secretă cât şi cu colectarea de informaţii. Hitier ocupă Austria, fără nici o rezistenţă şi o încorporează în cel de-al treilea Reich. Kremlinul se temea că următoarea mişcare va fi realizarea capătului de pod în Finlanda.

Aceste temeri au fost accentuate de celebrarea la 12 aprilie a celei de-a 20-a aniversări a eliberării oraşului Helsinki de sub dominaţia sovietică cu sprijinul Germaniei. O delegaţie condusă de contele Rudiger von der Goltz,

hotărâţi şi devotaţi... îţi trimit sincere urări dumitale şi prietenilor noştri. Te rog să înmânezi soţiei mele scrisoarea anexată. Te rog, fă-ţi timp să verifici dacă are tot ce-i trebuie...”[19]

în vara anului 1938, Sorge comunică Moscovei, pe baza informaţiilor furnizate de agentul său Ozaki, că prima confruntare serioasă ruso-japoneză, pe malul lacului Kasan, la frontiera cu Manciuria ocupată de japonezi, era dirijată'de Comandamentul local japonez, în timp ce guvernul de la Tokio dorea să împiedice războiul[20]. Moscova nu îi dă crezare şi se consideră în faţa unei agresiuni majore în Orientul îndepărtat sovietic[21]. în vara anului’ 1939, Departamentul al IV-lea pare a-şi fi pierdut încrederea în cel mai abil spion al său. Când Germania invadează Polonia şi declanşează al doilea război mondial, la 1 septembrie 1939, Moscova îi trimite lui Sorge o severă admonestare:

„Japonia a început probabil să efectueze mişcări importante (militare şi politice), dar dumneata nu ai procurat nici o informaţie demnă de atenţie. Activitatea dumitale pare a deveni trenantă”[22].

Timp de doi ani înainte de izbucnirea războiului, spionajul

sovietic posedă şi un alt agent într-o ambasadă germană. în 1937, Rudolf Hermstadt, un ziarist evreu din Germania (ulterior editor al publicaţiei est-germane *Neues Deutschland}*, lucrând pentru Departamentul al IV-lea la Varşovia, îl recrutează pe Rudolf von Scheliha, un consilier în vârstă de 40 de ani la ambasada germană. Von Scheliha provenea din aristocraţia sileziană; pe la mijlocul anilor ’30, salariul lui şi veniturile soţiei nu mai sunt suficiente pentru practicarea jocurilor de noroc şi pentru întreţinerea numeroaselor sale amante. Spre deosebire de Sorge, Scheliha este un mercenar. în februarie 1938, Departamentul al IV-lea depune în contul său deschis la o bancă din Zurich suma de 6 500 dolari - una dintre cele mai mari sume plătite unui agent sovietic între cele două războaie[23].

El este atât de preţuit la Departamentul al IV-lea, datorită contribuţiei unice la spionarea politicii germane în Polonia, de mare interes pentru Moscova. în primii săi cinci ani de guvernare, Hider a ştiut să dezamorseze temerea justificată a Poloniei în faţa ambiţiilor sale teritoriale în Europa de Est, semnând un tratat de neagresiune în ianuarie 1934. Scopul lui Hitler era de a-i bloca pe polonezi până când el avea să fie - prin reînarmare - suficient de puternic pentru a înfrunta ostilitatea acestora, asigurându-şi între timp sprijinul polonez împotriva Rusiei. în octombrie 1938 Hitler propune Poloniei „o politică comună faţă de Rusia, pe baza Pactului Anti-Comintern”J Dar, după episodul de la Munchen, devine din ce în ce mai clar că cererile lui Hitler vizând portul Danzig (actualmente Gdansk) făceau parte dintr-o politică al cărei scop final era transformarea Poloniei într-un satelit german. Prin martie 1939, relaţiile polono-germane ajung în punctul de criză. Abandonând poziţia lor pacifistă, Marea Britanie şi

„Enigma”, utilizată de forţele armate germane, până la invazia din iunie 1941; cu puţine excepţii, codurile militare germane au rămas nedescifrate până la sfârşitul războiului[14]. Codurile diplomatice s-au dovedit a fi şi mai greu de descifrat. Criptanaliştii britanici au spart versiunea Luftwaffe a „Enigmei” în mai 1940. Dar sistemul diplomatic, cunoscut sub numele de Floradora, în ciuda obţinerii unui exemplar complet al acestui sistem de cifruri, nu a putut fi analizat până în august 1942, când se realizează prima breşă majoră în codul diplomatic german[13].

în compensaţie, spionajul sovietic a fost încununat de succes în Ţările de Jos, în Franţa şi în Elveţia. La sfârşitul anilor ’30, un număr de agenţi talentaţi ai Departamentului al IV-lea au demarat construirea principalei reţele informative destinate Germaniei, din toată perioada războiului. Două nume au ieşit în evidenţă. Primul este Leopold Trepper, un evreu polonez care, după ce a lucrat pentru Comintern, a fost recrutat de Berzin pentru Departamentul al IV-lea în 1936. în 1938, el soseşte în Belgia cu un paşaport fals sub numele de Adam Mikler, om de afaceri canadian care dorea să facă investiţii în valoare de 10 000 de dolari. împreună cu Leon Grossvogel, un prieten evreu care lucrase de asemenea pentru OMS, fondează o companie cu numele ciudat de „Excelenta Manta de Ploaie Străină”, pentru a servi de acoperire-activităţii de spionaj. Deşi conducea o reţea, Trepper, asemeni lui Sorge, era propriul lui agent. El nu a obţinut la început informaţii valoroase, pentru că „obiectivele noastre erau de a ne consolida acoperirea comercială şi de a desfăşura activităţile de bază pentru a fi gata atunci când vor fi trase primele focuri”[16].

Celălalt nume aparţinea lui Alexander Rado, maghiar evreu, care îşi începuse şi el activitatea la OMS, fiind apoi recrutat la Departamentul al IV-lea. Acoperirea lui a fost asigurată de firma de cartografiere Geopress din Geneva (1936). Ca şi în cazul lui Trepper, informaţia colectată de el până la război a fost de mică însemnătate[1'].

Cea mai importantă informaţie secretă din perioada premergătoare războiului a provenit din penetrarea cu succes a ambasadelor germane de la Tokio şi Varşovia. La Tokio, Sorge estima că 60% din informaţia trimisă de cercul său de spionaj la Moscova provenea din sediul ambasadei germane, al cărei ambasador era fostul ataşat militar Eugen Ott, bun prieten al lui Sorge[1’].

Conform hagiografiei sale sovietice, Sorge nu a ştiut niciodată că directorul Departamentului al IV-lea, generalul Berzin, fusese împuşcat în 1938. într-o scrisoare adresată lui Berzin în luna octombrie 1938, el îi spunea acestuia:

„Dragă tovarăşe! Nu-ţi face griji în privinţa noastră. Deşi suntem teribil de obosiţi şi încordaţi, suntem în continuare disciplinaţi,

propunându-i o serie de articole despre spionajul sovietic în Germania, Austria şi în alte ţări, care ar fi condus la identificarea lui Kippenberger şi a altor agenţi sovietici. Dar înainte ca aceste articole să înceapă să fie redactate, Semmelmann este asasinat de Andrei Piklovici, un comunist sârb care lucra pentru OGPU. La procesul său din 1932, Piklovici îşi asumă responsabilitatea pentru crimă, dar declară că a comis asasinatul pentru a preveni trădarea şi moartea multor „luptători proletari”. După o campanie de presă condusă de comunişti în favoarea lui Piklovici, el este eliberai.[10]

Datorită documentelor false produse de Aparatul pentru paşapoarte, majoritatea liderilor KPD şi Comintern au putut fugi peste graniţă după cucerirea puterii de către nazişti, în 1933. Insă instaurarea statului poliţienesc, scoaterea în afara legii a KPD, creşterea entuziasmului popular pentru dictatura lui Hider şi un număr de defecţiuni din clandestinitatea comunistă au distrus în bună parte reţeaua de spionaj sovietic. Un ofiţer OGPU numit Grunfeld (nume conspirativ Bruno) a fost trimis în secretîn Germania pentru a încerca să salveze ceea ce mai rămăsese din OGPU (nume de cod: Klara) şi din Departamentul al IV-lea (nume de cod: Grete). Centrul de la Moscova nu a fost satisfăcut de rapoartele lui, înlocuindu-1 cu un ofiţer superior, dr. Gregor Rabinovici, un doctor evreu care impresiona prin „tristeţea dar şi... inteligenţa adâncilor săi ochi căprui... Costumele sale excelent, dar conservator croite îi accentuau aerul de stabilitate şi soliditate"[11]. Rabinovici reduce reţeaua Departamentului al IV-lea la aproximativ 25. Toată organizaţia de „Rabcors” dispare. Aparatul de paşapoarte este transferat la Saar în 1934, apoi când regiunea Saar votează alipirea la Germania, din nou mutat la Moscova şi la Paris, în 1935. Abram Sluţki, şeful INO, anunţă la un congres al KPD ţinut în 1935 în apropierea Moscovei, că toate reţelele de spionaj de masă din Germania au fost desfiinţate. In 1936, Rabinovici este transferat în Statele Unite pentru a sprijini penetrarea mişcării troţkiste în mod direct[12].

Lichidarea spionajului sovietic în Germania a fost iniţiată

de Hider şi desăvârşită de Stalin. Numeroşi germani care lucraseră pentru serviciile secrete sovietice au murit la Moscova în Marea Teroare. Printre cei dintâi care au fost împuşcaţi s-a numărat şi Hans Kippenberger, obligat să facă în 1936 confesiunea absurdă de a fi „spionat în favoarea Armatei germane (Reichwehr)”[13].

Pierderea reţelei de agenţi din Germania era cu atât mai gravă, cu cât criptanaliştii sovietici nu reuşiseră să spargă codurile secrete ale acestei ţări. Când Beria ia conducerea NKVD-ului în 1938, unitatea combinată de decriptare NKVD/Departamentul al IV-lea este desfiinţată. Componenta NKVD este mutată în fostul hotel Select de pe strada Dzetjinski, fiind însărcinată cu traficul diplomatic; cea mai mare parte din comunicaţiile militare trec în responsabilitatea GRU (Informaţiile Militare Sovietice). Dar nici aşa nu se va reuşi spargerea complexei maşinării de cifruri

clandestinitatea KPD şi aparatul de spionaj sovietic, este ales deputat în Reichstag. în următorii trei ani, până la luarea puterii de către nazişti, el continuă activitatea informativă, protejat de locul din parlament, precum şi de postul pe care-1 ocupa în Comisia militară a Reichstagului[6]. Berlinul era principala bază europeană de operaţiuni OMS. Aici se afla de asemenea un mare şi înalt calificat aparat, care furniza paşapoarte şi „legende” (identităţi false bazate pe detalii biografice elaborate şi pe documente măsluite). Hans Reiners, unul dintre experţii în paşapoarte ai acestui aparat, dădea exemplul cazului „Ivar Mtîller”, pentru a ilustra deosebita atenţie care se acorda detaliilor:

> „Muller nu putea să apară pur şi simplu în lume, înarmat doar cu un paşaport; el trebuia să posede toate documentele necesare confirmării identităţii sale, cum ar fi certificatul de naştere, cartea de muncă, cartea de securitate socială, etc. Această colecţie de documente nu putea fi făcută decât dacă erai istoric, geograf şi expert în cunoaşterea metodelor de control al poliţiei... După ce colecţia este gata, încă o măsură de precauţie este necesară. Când Ivar Muller trece pentru prima oară frontiera, paşaportul nu trebuie să pară nou. Dacă paşaportul are mai multe vize, acestea confirmă faptul că persoana a fost verificată, reverificată şi găsită în regulă, iar poliţia va fi mai puţin atentă decât în cazul unui document nou-nouţ. De aceea, aparatul pentru paşapoarte aplică un număr de vize şi ştampile false pe paşaport. Traseul presupus urmat de călător este ales cu atenţie - totul trebuie să se integreze logic în «legenda» personajului”.

Conform afirmaţiei lui Reiners, între anii 1927 şi 1932, aparatul pentru paşapoarte berlinez a produs aproximativ 450 de colecţii de documente anual".

Nu este deci anormal că între iunie 1931 şi decembrie 1932, tribunalele germane au investigatpeste 300 de cazuri de spionaj, majoritatea implicând Uniunea Sovietică". In aprilie 1932, un decret al Apărării Economiei Naţionale mărea pedeapsa maximă pentru spionaj în favoarea unei puteri străine de la câteva luni la cinci ani de închisoare. în noiembrie 1932, un raid al poliţiei la un apartament utilizat de aparatul pentru paşapoarte confiscă 600 de paşapoarte în alb (atât false cât şi veritabile), 35 de paşapoarte pe jumătate completate, 800 de fotografii tip paşaport, 700 de formulare de poliţie, 2 000 de ştampile oficiale de cauciuc şi o mare

varietate de alte documente oficiale folosite pentru confecţionarea „legendelor”[9].

Cea mai mare punere în dificultate a spionajului sovietic în Germania a fost provocată de defecţia în 1931 a Iui Georg Semmelmann, un agent OGPU care operase anterior sub protecţia delegaţiei comerciale sovietice la Hamburg. După defecţia sa, Semmelmann a scris unui ziar vienez

înainte de Revoluţie, întorcându-se de acolo cu o soţie englezoaică. Litvinov a.manifestat cea mai mare intuiţie dintre oamenii de stat sovietici din generaţia sa, stabilind relaţii amicale cu personalităţi politice din occident şi îndemnând pe toată lumea să reziste ameninţării şi apoi agresiunii lui Hitler şi Mussolini.

La începutul anului 1934, Stalin începe să caute o soluţie alternativă la ameninţarea germană: o înţelegere cu Hitler, preferabilă unei securităţi colective împotriva lui. La o şedinţă a Politburo în iulie 1934, la scurt timp după uciderea liderului trupelor de asalt, Ernest Rohm, precum şi a altor 180 în „Noaptea cuţitelor lungi”, se spune că Stalin ar fi exclamat: „Aţi auzit veştile din Germania? Aţi văzut ce s-a întâmplat, cum a scăpat Hitler de Rohm? Bun băiat, acest Hitler! A arătat cum se poate trata cu oponenţii politici!”.[2] Decizia lui Stalin de a-1 lichida pe Kirov, principalul său rival potenţial, pare a fi inspirată de exemplul lui Hitler. Pe de altă parte, Stalin nu credea în posibilitatea unei „corelări de durată a forţelor” cu statele occidentale. El era convins că tendinţa naturală a tuturor capitaliştilor era de a conspira împotriva statului sovietic. Pentru moment însă, lumea capitalistă era divizată, fapt care a fost sesizat şi valorificat de Stalin; acesta a sperat că Hitler va avea suficient simţ practic pentru a înţelege avantajele reciproce ale unei împărţiri sovieto-naziste a Europei de Est în sfere de influenţă.[3]

In 1937, principalul reprezentant comercial sovietic la Berlin, David Kandelaki, acţionând la instrucţiunile lui Stalin şi Molotov (Litvinov n-a fost niciodată menţionat), a făcut demersuri pentru un acord politic ruso-german, care trebuia să fie negociat în secret. Hitler nu părea interesat.[1] Dar când Kandelaki s-a întors la Moscova, însoţit de rezidentul NKVD la Berlin pentru a-i da raportul lui Stalin, versiunea prezentată a fost deosebit de optimistă, după spusele lui Krivitski, deşi nu în totalitate conformă cu realitatea. Ejov i-a spus lui Krivitski: „Germania este puternică. Ea este acum cea mai mare putere a lumii. Hitler a făcut-o astfel. Cine se poate îndoi de aceasta?”

Ejov a adăugat că Stalin i-ar fi spus: „Trebuie să cădem la înţelegere cu o putere cum este Germania nazistă”[3].

Stalin dispunea de foarte puţine informaţii secrete despre Germania nazistă. înainte ca Hider să ajungă la putere, spionajul extern sovietic operase în Germania pe o scară mai largă decât în orice altă parte a Europei. KPD, cel mai mare partid comunist din afara Uniunii Sovietice, organizase o reţea de corespondenţi muncitori sau Rabcorş (o prescurtare de la „Rabochi Correspondent”) cu mai multe mii de membri, care trebuiau să relateze presei comuniste despre condiţiile de muncă ale muncitorilor din toată Europa. în subsidiar, ei furnizau şi informaţii tehnice care erau utilizate în spionajul militar şi industrial. în anul 1930, Hans Kippenberger, membru aî Biroului Politic al KPD, responsabil cu relaţia dintre

ŞAPTE

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL 1939-1941

Ambiţia finală a lui Hitler era de a transforma cea mai mare parte a Europei de Estîntr-un imperiu rasist în care slavii „subumani” ar fi prestat muncă de sclavi pentru poporul de stăpâni (Herrenvolk) germani, iar „otrava” evreiască ar fi fost eradicată. Fuhrerul nu s-a îndoit nici o clipă de faptul că momentul crucial în cucerirea acestui imperiu, trebuia să fie războiul împotriva URSS. Când el a luat puterea în 1933, puţini au fost totuşi cei care au luat în serios viziunea imperiului său est-european, aşa cum era prezentată în paginile cărţii sale, Mein Kampf. In perioada de la jumătatea anilor ’30, Hitler şi-a ascuns de vederea publică ambiţiile sale megalomaniace şi a înşelat poporul german spunându-i că prin dobândirea de „drepturi egale”, al treilea Reich va garanta pacea în Europa[1].

In 1922, Rusia revoluţionară şi Germania învinsă, cei doi mari proscrişi ai sistemului internaţional, au ieşit din izolare, au încheiat Pactul de la Rapallo şi au luat Europa prin surprindere, restabilind relaţiile diplomatice, renunţând la diferendele financiare şi pledând pentru cooperare. In următorul deceniu, în ciuda încercării fanteziste de a provoca o revoluţie în Germania, în anul 1923, relaţiile diplomatice şi economice ale Rusiei Sovietice cu Republica de la Weimar au fost mai apropiate decât cu oricare altă putere. La sfârşitul

anului 1933, cucerirea puterii de către nazişti pune capăt erei Rapallo. Cu toate că Stalin nu a sesizat toată amploarea pericolului nazist până la invazia germană din 1941, ostilitatea implacabilă a lui Hitler, atât faţă de marxism cât şi faţă de ordinea internaţională existentă, făceau din Germania nazistă cea mai evidentă ameninţare reală pentru securitatea Rusiei. Sentimentul de vulnerabilitate sovietic era accentuat de primejdia japoneză din Răsărit. Rezultatul avea să fie o transformare dramatică în diplomaţia sovietică. Politica externă oficială a Uniunii Sovietice se baza de acum înainte pe căutarea unei securităţi colective împreună cu puterile occidentale, împotriva ameninţării agresiunii naziste şi fasciste; în 1934, Uniunea Sovietică intră în Liga Naţiunilor şi în 1935 realizează primele acorduri de apărare cu puterile capitaliste, în speţă cu Franţa şi Cehoslovacia. Principalul apostol al securităţii colective, Maxim Litvinov, comisar la Externe din 1930 până în 1939, petrecuse zece ani în Anglia

a început să istorisească povestea sa celor care doreau să-l asculte[209]. într-o ţară conştientă de importanţa securităţii, cunoştinţele vaste ale lui Chambers în problemele penetraţiei sovietice la Washington ar fi produs consecinţe dezastruoase pentru operaţiunile NKVD-ului. Dar la Washington securitatea era şi mai neglijată decât la Londra. Chambers a descoperit că nici FBI şi nici administraţia de stat nu erau interesaţi în mod serios de revelaţiile sale[210]. Statul care, la sfârşitul celui de-al doilea război mondial avea să constituie, „principalul adversar” al NKVD-ului, era statul cel mai vulnerabil la penetraţia sovietică.

în ce mai multe instituţii ale administraţiei Roosevelt. Dar nu e mai puţin adevărat că infiltrarea Washingtonului reprezenta o prioritate mai redusă, comparativ cu infiltrarea la Whitehall. Moscova era încă interesată în mod esenţial de puterile europene şi de Japonia şi într-o mică măsură de SUA. Bikov nu era foarte preocupat de detaliile deciziei politice americane. Asemeni lui Goldberger, scopul lui principal era de a colecta informaţii despre Germania şijaponia şi despre „tot ceea ce se referă la pregătirile pe care le fac germanii şi japonezii pentru războiul împotriva noastră”.

Bikov l-a apostrofat pe Wadleigh, pentru că nu a reuşit să procure documente asupra politicii germane şi japoneze de la Departamentul de Stat[203]. El a fost mai mulţumit de activitatea lui Hiss care, în toamna anului 1936, devine asistentul lui Francis B. Sayre, Asistent Secretar de Stat. Hiss a căpătat acces la o largă varietate de telegrame diplomatice şi militare. In 1937, el furniza lui Chambers mari cantităţi de documente, la interval de o săptămână sau de zece zile; dintre aceste documente, cele mai importante erau considerate de către Bikov, telegramele referitoare la războiul chino-japonez. Un text cablat în 2 martie 1937 cita opinia unor „şefi militari japonezi”, nenominalizaţi, care considerau că „vor fi în stare să ducă cu succes războiul împotriva Rusiei, ţinând în şah pe chinezi pe flancuri, cu dificultăţi minime”[204]. In cadrul Departamentului de Stat, Hiss a reuşit să-şi acopere urmele la fel de bine ca Maclean la Foreign Office. Nici măcar Wadleich nu ştia că el lucra pentru ruşi: „îl consideram ca pe un tip foarte moderat cu puternic instinct de conservare”[205]. Sayre trage mai târziu concluzia că documentele furnizate de Hiss au dat „probabil” posibilitatea ruşilor să spargă cifrurile diplomatice ale Statelor Unite[206]. El nu şi-a dat seama că, datorită penetrării ambasadei americane din Moscova, cifrurile fuseseră deja decriptate.

Prioritatea comparativ redusă acordată de Uniunea Sovietică colectării de informaţii în SUA se reflecta atât la nivelul staff-ului utilizat cât şi al metodelor. In perioada sa de formare la Moscova, contrar instrucţiunilor, Chambers a trimis cărţi poştale prietenilor de acasă. întors în Statele Unite, el s-a angajat într-un fel de mistificare informativă, adoptând de exemplu un uşor accent străin care l-a convins pe Wadleich că el nu este american[207]. Unii dintre prietenii lui ştiau totuşi că este implicat „într-o muncă extrem de secretă”. Chambers l-a tratat pe agentul său principal, Alger Hiss, ca pe un prieten de

familie; el şi soţia lui au locuit în apartamentul lui Hiss. Alţi agenţi ai lui Chambers se întâlneau la petreceri în locuinţele lor, vizitau galerii de artă şi jucau tenis de masă împreună[208].

Cel mai mare risc în privinţa securităţii era totuşi Chambers însuşi. în iulie 1937, el a fost convocat la Moscova. Din ce în ce mai dezamăgit şi temându-se pentru propria soartă, Chambers şi-a amânat plecarea cu nouă luni. Apoi, în aprilie 1938, a rupt contactul cu NKVD. Spre sfârşitul anului,

Pe la mijlocul anilor '30, mai multe celule ale Partidului Comunist din SUA (CPUSA) erau în contacte de diferite grade cu Cominternul şi cu spionajul sovietic. Principala legătură dintre clandestinitatea CPUSA şi spionajul sovietic era asigurată de Whittaker Chambers, un ziarist comunist, care este trimis în 1933 la Moscova pentru formare în domeniul informativ[197]. La întoarcere, el a lucrat sub controlul lui Sandor Goldberger, fost lider cominternist, având o frapantă asemănare cu Groucho Marx. Sub pseudonimul dej. Peters, Goldberger a fost eminenţa cenuşie a CPUSA timp de un sfert de secol[198].

In 1934, Chambers începe să presteze munca de curier între Goldberger şi o celulă clandestină de la Washington, înfiinţată de Harold Ware, un funcţionar comunist din Departamentul Agriculturii, mort într-un accident de maşină în 1935. Alţi membri de frunte ai acestei celule au fost: John J. Abt din Departamentul Agriculturii, Nathan Witt, tot Departamentul Agriculturii, Alger Hiss, idem (mai târziu la Comitetul Special de Investigaţie a Industriei de Muniţii, de pe lângă Senat), Charles Kramer (Kreviţki) de la Consiliul Naţional pentru Relaţii de Muncă (mai târziu la Oficiul de Administraţie a Preţurilor şi la Subcomitetul pentru Mobilizare de Război al Senatului).

Cel mai capabil membru al celulei lui Ware, Hiss, este făcut de către Chambers membru fondator al unui „aparat paralel”[199]. Printre alţi noi agenţi care au intrat în reţeaua lui Chambers între 1935-1936, s-au numărat Harry Dexter White, de la Departamentul Trezoreriei, George Silverman, statistician guvernamental (mai târziu la Pentagon), care probabil 1-a recrutat pe White, şi Julian Wadleigh, un economist cu studii la Oxford. Motivaţia agenţilor de la Washington era, ca şi pentru cei cinci de la Cambridge, tentaţia participării la războiul secret dus de Comintern împotriva fascismului[200].

în toamna anului 1936, un nou rezident al Departamentului

IV, Boris Bikov, preia controlul reţelei lui Chambers. Acesta îl descrie pe Bikov, pe care-1 cunoştea sub numele de „Peter”, ca fiind un bărbat de vârstă mijlocie, cu păr roşcat, care purta costume de lux şi avea întotdeauna pălărie; obişnuia să-şi ţină mâna dreaptă în interiorul jachetei („stilul Napoleon”) şi avea maniere autoritare[201].

Bikov sugerează să se ofere membrilor reţelei clandestine bani, pentru a le crea „o stare de spirit productivă”. La obiecţiile lui Chambers, Bikov îi dă o mie de dolari (pe atunci o sumă considerabilă), cerându-i să cumpere cuverturi de Buhara, pe care să le ofere celor mai valoroşi agenţi: Hiss, White, Silverman şi Wadleich. Acestora li s-a spus că aceste cuverturi sunt „daruri de la oamenii ruşi pentru tovarăşii lor americani”[202].

în această vreme, spionajul sovietic penetrase un singur minister de la Whitehall, în Anglia. în SUA, agenţii sovietici erau deja instalaţi în din ce

franceze, cu caracter secret, rugându-1 să le transmită unui prieten de-al său din Armata Roşie. De asemenea, îi cere lui Yeaton să-l reangajeze pe şoferul său rus, care „i-ar procura contacte utile la Moscova”. Yeaton nu îl reangajează pe şofer, în schimb, cincisprezece zile mai târziu îl întâlneşte „îmbrăcat în uniformă de căpitan NKVD”[190].

Ajungând la Moscova, iniţial ca asistent al ataşatului militar, Yeaton este îngrozit de starea securităţii ambasadei. Codurile ambasadei erau compromise, iar funcţionarii dădeau frecvente petreceri cu fete „furnizate cu generozitate de către NKVD”. Yeaton constată şi un număr de relaţii homosexuale[191].

Tentativele de a-1 seduce pe ambasador par a fi fost ineficiente. Una dintre balerinele Baletului din Moscova, care dădeau târcoale personalului ambasadei, îi declară ambasadorului „dragoste nemuritoare", numindu-1 pe Bullit „soarele, luna şi stelele ei” - dar fără succes[192].

Atitudinea critică a lui Yeaton a reuşit să-i irite, şi nu să-i impresioneze pe colegii săi. Atunci când el a raportat că administratorul francez al lui Laurence A. Steinhardt, ambasador între 1938 şi 1942, vindea furniturile ambasadei la bursa neagră moscovită, Yeaton a fost „admonestat” de Steinhardt, care nu l-a crezut.

La scurtă vreme înainte de introducerea noilor coduri în 1940, Yeaton cere pe cont propriu, via spionajul militar de la Washington, o investigaţie efectuată de un agent FBI, pentru a

se asigura că noile coduri nu vor fi la rândul lor, compromise[193]. Agentul FBI, sub acoperire de curier, a vizitat în timpul nopţii camera codurilor şi a descoperit safe-urile deschise, iar cărţile de coduri zăcând pe mese împreună cu mesajele. Era evident că salariaţii ruşi ai ambasadei, la fel de numeroşi ca şi cei americani, aveau numeroase posibilităţi de acces la cifruri şi documente clasificate. Agentul raportează către FBI:

> „Neavând posibilitatea de a-şi găsi companie feminină normală, în jurul bărbaţilor din ambasadă roieşte un grup de prostituate sovietice... S-a relevat că aceste fete raportează în mod constant către GPU".

In plus, acte de „perversiune" homosexuală au avut loc în camera de coduri a ambasadei[194]. După acest raport, „un mic grup" a fost rechemat la Washington şi s-au întreprins unele măsuri de ameliorare a securităţii ambasadei[195]. Dar agentul FBI nu era un expert tehnic. El nu a căutat în' ambasadă aparatura de ascultare. Când această cercetare a fost comandată în 1944, un electrician al Marinei a descoperit 120 de microfoane în clădirea ambasadei, la o primă verificare. Un funcţionar al ambasadei relatează că „ei au găsit microfoane în picioarele tuturor meselor şi scaunelor, în pereţi şi pretutindeni"[196].

perioadă când Statele Unite nu dispuneau de o agenţie de informaţii civile, iar serviciul de informaţii militare era redus ca dimensiuni şi dezorganizat

Primul ambasador american la Moscova, William C. Bullit, scria către Departamentul de Stat în 1936: „Nu trebuie să trimitem niciodată un spion în Uniunea Sovietică. Nu există nici o altă armă atât de eficientă şi atât de dezarmantă în relaţia cu comuniştii, cum este sinceritatea"[185]. Această sinceritate atinge dimensiuni deosebit de ample: George Kennan, unul dintre primii membri ai personalului lui Bullit, îşi amintea că în prima iarnă de existenţă a ambasadei, 1933-1934, aceasta nu poseda nici coduri, nici safe-uri şi nici un fel de securitate. „Comunicaţiile cu guvernul nostru circulau prin oficiul telegrafic obişnuit şi documentele noastre zăceau pe mese la vedere". Sistemul de securitate instalat a fost ineficient La solicitarea lui Bullit, ambasada americană a fost cea dintâi păzită de marinari. Acestora li s-au procurat repede „prietene" de către NKVD. „Chip" Bohlen, viitorul ambasador la Moscova, stătea într-o zi în holul Hotelului Savoy, unde erau cazaţi marinarii americani, când a apărut o rusoaică fardată

violent, care s-a îndreptat spre recepţie, spunând că doreşte să meargă în camera sergentului de marină O'Dean. „Eu, spune ea, sunt profesoara lui de limba rusă”[186]. Cu ajutorul acestor „profesoare”, NKVD a recrutat cel puţin un funcţionar din primul grup de criptanalişti americani, Tyler G. Kent, care a furnizat material de cifru şi documente secrete[187].

Reşedinţa ambasadorului Spaso House, era la fel de vulnerabilă ca şi ambasada însăşi. Telefoanele sunau zi şi noapte, dar la celălalt capăt al firului nu răspundea nimeni. Serghei, administratorul rus, contribuia la ţinerea sub observaţie a ambasadei, din apartamentul său pe care-1 ţinea veşnic încuiat. Până în 1952, nimeni nu i-a cerut cheia de la apartament; când noul ambasador, Bohlen i-a solicitat o cheie de la acel apartament, Serghei a tergiversat mai multe săptămâni, timpul necesar .îndepărtării aparaturii de înregistrare. După câţva timp, Serghei însuşi a fost retras de la ambasadă[188].

Majoritatea diplomaţilor americani din anii '30 au ignorat eficienţa penetraţiei sovietice. Iosif E. Davies, ambasador între 1936 şi 1938 era, după cum spunea Bohlen, „de o ignoranţă sublimă în ceea ce priveşte coordonatele elementare ale sistemului sovietic şi ale ideologiei acestuia... Nu a înţeles niciodată epurările, având tendinţa de a accepta versiunea oficială sovietică a existenţei unor conspiraţii împotriva statului”. Colonelul (mai târziu general de brigadă) Phillip R. Faymonville, ataşat militar din 1934 până în 1939, deşi un fluent vorbitor de limba rusă, era şi mai naiv decât Davies. Bohlen considera că Faymonville „avea o pronunţată simpatie pentru ruşi”[189]. Maiorul Ivan D. Yeaton, ataşat militar între 1939 şi 1941 îl consideră „captiv al NKVD-ului”. Când Yeaton pleacă la Moscova în 1939, Faymonville, pe atunci la Washington, îi înmânează două manuale militare

din Sala Amintirilor de la KGB relevă că în 1942 a fost paraşutat în Austria sa natală, pentru a conduce operaţiuni informative în spatele liniilor inamice, dar a fost repede capturat şi executat de nazişti[181].

Plecarea lui Deutsch şi a întregii rezidenţe NKVD de la Londra la sfârşitul lui 1937, îi lasă pe „magnifici” şi pe ceilalţi agenţi sovietici de la Londra fără conducere şi fără sprijin[182].

Semnificaţia primei faze de penetraţie sovietică la Whitehall a fost în general înţeleasă incorect. Principalul succes înregistrat a constat în recrutarea a doi funcţionari de la cifru - Oldham şi King - şi a doi tineri diplomaţi - Maclean şi

Cairncross - la Foreign Office. Documentele procurate de aceştia au fost de mare folos criptanaliştilor de la unitatea combinată NKVD/Departamentul al IV-lea. S-a creat o întreagă mitologie despre străluciţi! matematicieni asistaţi în zilele noastre de calculatoare înalt performante, care descifrează cele mai complicate coduri în timp record. In realitate, cele mai multe spargeri de coduri şi cifruri, care au putut fi probate, s-au realizat în special datorită informaţiei procurate de spionaj. Spărgătorii sovietici de coduri au fost ajutaţi mult mai mult de colegii lor din serviciile informative, decât criptanaliştii occidentali. Se poate conchide, cu toate că Gordievski a dispus de puţină informaţie directă, că succesele sovietice înregistrate în domeniul decriptării, împotrivajaponiei în anii ’30, sunt paralele cu succesele înregistrate împotriva Marii Britanii”[18]’.

La apogeul Marii Terori şi serviciul sovietic de criptanaliză a fost într-o oarecare măsură afectat. La sfârşitul anului 1937, atât Gleb Boki, şeful unităţii combinate NKVD/Departamentul al IV-lea, cât şi adjunctul său, colonelul Karkevici, au fost împuşcaţi. Acuzaţiile false împotriva lui Boki includeau trădarea cifrurilor şi „organizarea unei loje masonice cu scopul de a răsturna puterea de stat”. Succesorul lui Boki, Şapiro, a rezistat doar o lună, fiind arestat la rândul său. Cu toate acestea, criptanaliştii au fost mult mai puţin atinşi de epurări decât colegii lor din alte unităţi. S. Tolstoi, şeful secţiunii japoneze, a rămas în acest post pe toată perioada Terorii şi a celui de-al doilea război mondial[184].

După ce s-a recules în urma Marii Terori, NKVD a reuşit cele mai mari acţiuni de penetrare, infiltrându-şi agenţii chiar în Serviciile de Informaţii ale Marii Britanii.

Statele Unite au fost şi mai vulnerabile penetraţiei sovietice, spionii NKVD furnizând o enormă cantitate de informaţii serviciilor de criptanaliză sovietice. înainte şi în timpul celui de-al doilea război mondial, ambasada americană la Moscova a fost mai sistematic penetrată decât cea a oricărei alte puteri. Relaţiile diplomatice au fost stabilite în noiembrie 1933 într-o

portretul lui Mali din Sala Amintirilor menţionează că el a fost împuşcat la sfârşitul anului 1937[176].

Lichidarea lui Mali l-a lăsat pe Kim Philby fără supervizare regulată timp de peste un an de zile. Intre timp, planul de

asasinare a lui Franco fusese cel puţin în parte compromis de defecţia lui Walter Krivitski, care cunoştea unele detalii, inclusiv implicarea unui „tânăr ziarist englez”. Şi priorităţile NKVD-ului în Spania se schimbaseră. Acum lichidarea lui Franco fusese depăşită în importanţă de distrugerea troţkiştilor din Spania[177].

Se pare totuşi că Mali a fost arestat la Londra. Deşi MI5 nu ştia nimic despre penetrarea NKVD-ului în Foreign Office şi nici despre recrutarea celor cinci de la Cambridge, unul dintre agenţii săi, Olga Grey a reuşit să câştige încrederea şefului cercului de spionaj din Woolwich Arsenal, Percy Glading, un veteran al Cominternului, dirijat pe rând de Deutsch şi Mali, în februarie 1937, d-ra Grey a fost rugată de Glading să închirieze un apartament în Kensington. Două luni mai târziu, Mali vizitează apartamentul, fiind prezentat de Glading sub numele de „dl. Peters”,„un austriac care a servit în timpul războiului la cavaleria rusă”. La 16 august, câteva săptămâni după rechemarea lui Mali la Moscova, Glading soseşte la apartament cu Deutsch, pe care-1 prezintă drept „dl. Stevens”. Miss Grey acceptă să-l ajute pe dl. Stevens la fotografierea documentelor aduse de Glading.

La sfârşitul lui octombrie, d-ra Grey notează numărul de referinţă al unui document fotografiat de Josefine Deutsch, ceea ce permite identificarea sa la MI5, ca fiind schiţa unei noi arme navale de 14 inch. La începutul lui noiembrie, Glading comunică întoarcerea soţilor Stevens la Moscova „din cauza îmbolnăvirii fiicei lor”; dl. Stevens avea să revină singur la Londra, cel mai probabil după Crăciun[178].

Spre deosebire de rechemarea lui Mali, rechemarea familiei Deutsch n-a fost determinată de paranoia epurărilor, ci de teamă că ar putea fi deconspiraţi. în vara anului 1937, agenta Cominternplui, Edith Tudor-Hart, utilizată de NKVD în calitate de curier, pierde un jurnal conţinând detalii compromiţătoare despre munca informativă a soţilor Deutsch. Cum viza lui Deutsch era aproape de expirare, el a fost intervievat de poliţie şi i s-au cerut detalii asupra intenţiilor sale de a părăsi Marea Britanie[1'9].

Arestarea lui Glading şi a cercului de spionaj Woolwich Arsenal, de către Serviciul Special, în ianuarie 1938, pune capăt oricărei perspective a lui Deutsch de a reveni în Anglia[1811]. MI5 nu era la curent cu faptul că, pe la începutul anului 1938, întreaga rezidenţă NKVD la Londra urma să fie rechemată la Moscova. Arnold şijosephine Deutsch nu au fost lichidaţi la întoarcerea lor la Moscova. Arnold a lucrat mai

mulţi ani la Centru, ca expert în grafologie şi plastografiere. Textul însoţitor al portretului său

> recupereze, întinzându-se peste masă. Având în faţa mea trei perechi de fese, am extras peticul de hârtie din buzunar, l-am băgat în gură, l-am înghiţit... şi a dispărut”[171].

De altfel, steaua lui Philby este în ascensiune. In luna mai, el este acceptat în calitate de corespondent oficial al *The Times* în Spania naţionalistă. El revine la Londra pentru a discuta condiţiile de lucru atât cu redacţia, cât şi cu Mali. Se întoarce în Spania, întărindu-şi acoperirea prin afişarea unei relaţii galante cu lady Frances „Bunny” Lindsay-Hogg. „Bunny” îşi amintea mai târziu: „El nu a suflat niciodată vreo vorbă despre socialism, comunism ori ceva asemănător”.

La sfârşitul anului, Philby devine un erou local. împreună cu alţi trei ziarişti el călătoreşte cu o maşină care este lovită de un obuz de artilerie. El descrie acest episod cititorilor lui *The Times,* cu multă modestie: „Corespondentul dumneavoastră... a fost dus la un punct de prim-ajutor, unde i-au fost rapid îngrijite rănile uşoare de la cap. în acest timp, ofiţerii spanioli se străduiau curtenitori să salveze pe ocupanţii maşinii, fără a ţine cont de obuze”. Rănile le-au fost fatale celorlalţi trei ziarişti. în data de 2 martie, generalul Franco însuşi îi prinde lui Philby la piept Crucea Roşie a Meritului Militar. Mai târziu, el avea să declare, probabil spunând adevărul:

> „Rănile căpătate în Spania m-au ajutat în munca mea - atât ziaristică, cât şi de spionaj. înainte de aceasta, ofiţerii lui Franco aveau numai opinii critice faţă de ziariştii britanici despre care credeau că sunt în mare majoritate comunişti, pentru că erau atât de numeroşi cei care luptau în Brigada Internaţională. După ce am fost rănit şi decorat de Franco însuşi, am devenit cunoscut ca «englezul- decorat-de-Franco» şi toate uşile s-au deschis în faţa mea”.

Informaţiile obţinute erau transmise ofiţerilor NKVD care aşteptau de cealaltă parte a frontierei, în Franţa, la Hendaye sau la Sf. Jean de Luz[172]. Dar misiunea de a ajuta la organizarea asasinării lui Franco fusese abandonată în vara lui 1937, înainte ca Philby să fi câştigat încrederea lui Franco şi a anturajului acestuia[173].

în iulie 1937 Mali este rechemat la Moscova. Trecutul religios şi repulsia faţă de folosirea terorii îl făcuseră suspect. înalta apreciere acordată lui Mali de către Ejovşi chiar de către Stalin îi lăsau acestuia o rază de speranţă de a putea

contracara acuzaţiile împotriva lui. Dar principalul motiv al revenirii sale la Moscova a fost un fel de fatalism. El i-a spus soţiei lui Ignace Reiss, Elizabeth Poreţki: „Mă vor ucide aici, sau mă vor ucide acolo. E mai bine să mor acolo”[174]. Aleksandr Orlov, care a refuzat un ordin similar de întoarcere, l-a auzit pe Mali spunând: „Ca fost preot, nu am avut nici o şansă. Dar am hotărât să merg acolo, astfel ca nimeni să nu poată spune: «Poate că, de fapt, acest preot a fost un spion adevărat»”[173]. Textul de sub

plictisitoare la „Revista revistelor”, după întoarcerea de la Viena nu a fost luminată decât de un prim succes minor înregistrat prin obţinerea acceptării lui în Societatea Anglo-Germană, al cărei „contact constant” cu Goebbels, ministrul propagandei, fusese denunţat deja într-un memorandum secret al Foreign Office. Philby are o serie de întâlniri cu Ambasadorul german la Londra, von Ribbentrop şi efectuează mai multe vizite la Ministerul Propagandei, condus de Goebbels, la Berlin[167].

Războiul Civil din Spania îi oferă o oportunitate majoră de spionaj, sub acoperirea de ziarist. „Sarcina mea primordială, scrie el în memoriile sale, era să obţin informaţii directe privitoare la efortul de război fascist”. Ca de obicei, el omite să relateze în aceste memorii adevărul întreg. Informaţiile lui Gordievski completează însă misterul şederii lui Philby în Spania. La începutul anului 1940, transfugul NKVD Walter Krivitski vizitează Anglia şi îi povesteşte dnei Jane Archer (considerată de Philby printre cei mai valoroşi ofiţeri ai MI5) despre un tânăr ziarist englez trimis de spionajul sovietic în Spania în timpul Războiului Civil[168]. Tânărul ziarist era Philby, iar „informaţia aiuritoare” - după cum scrie Philby în memorii - se referea la un plan de asasinat împotriva lui Franco. La începutul anului 1937, Ejov îi trimite lui Mali ordinul de a utiliza unul dintre agenţii săi britanici, trimiţându-1 sub acoperire de ziarist în Spania pentru a se infiltra în anturajul lui Franco şi pentru a sprijini organizarea asasinării acestuia[169]. Philby obţine o scrisoare de acreditare de la o agenţie de ştiri londoneză şi soseşte în Spania în februarie 1937. Ajuns acolo, el bombardează redacţia ziarului *The Times* cu rapoarte nesolicitate de nimeni, relatând ştiri din zona de război controlată de forţele franchiste[170].

Cariera lui de agent sovietic în Spania a fost periclitată încă înainte de a fi început cu adevărat. El a scăpat ca prin urechile acului de pericolul de a fi deconspirat şi apoi lichidat, la numai

două luni de la sosirea în Spania. Intr-o noapte, el a fost trezit de doi reprezentanţi ai Gărzii Civile Naţionaliste, care au pătruns în dormitorul lui. Pe când se îmbrăca sub privirea vigilentă a gărzilor, şi-a amintit că lăsase în buzunarul pantalonilor codul său NKVD, scris pe o bucăţică de hârtie. Neavând posibilitatea să ia hârtiuţa din buzunar şi s-o facă să dispară în timpul drumului spre sediul Gărzii Civile, a intrat sau mai bine-zis, a fost îmbrâncit într-un birou luminat de un singur bec mare şi neacoperit cu abajur, în faţa „unui maior subdimensionat al Gărzii Civile, bătrânicios, chel şi morocănos”. Acesta i-a cerut să-şi întoarcă pe dos buzunarele. Următoarele secunde au fost printre cele mai critice din viaţa lui Philby:

> „Scoţând întâi portmoneul, l-am aruncat pe masă, imprimându-i în ultimul moment o mişcare care l-a trimis până în colţul cel mai îndepărtat. Aşa cum am sperat, toţi trei gardiştii s-au repezit să-l

trece prin mai multe departamente, fără a se acomoda nicăieri. O perioadă lucrează cu Maclean la Departamentul pentru Statele Vestice, obţinând accesul la ceea ce el numeşte „o bogăţie de informaţii valoroase asupra evoluţiei Războiului Civil din Spania”[160]. Cairncross nu poseda farmecul şi graţia în societate manifestate de Maclean deşi încearcă să cultive o serie largă de relaţii la Whitehall, el nu-şi va face mulţi prieteni. Sir John Colville, asistent personal al lui Neville Chamberlain şi apoi secretar particular al lui Churchill, îl consideră „foarte inteligent, deşi uneori incoerent”. El îşi aminteşte de asemenea că „John Cairncross invita deseori lumea la masă... El mânca foarte încet, mai încet decât orice persoană pe care am cunoscut-o vreodată”. Cairncross îşi nota în detaliu conversaţiile din timpul mesei şi le trimitea la NKVD[161]. Deja după primul an la Foreign Office, Mali îi sugerează să se transfere la Trezorerie, un departament unde NKVD nu era încă infiltrat[162]. El face aceasta în octombrie 1938.

Burgess se simţea fără îndoială frustrat de abilitatea recrutului său, Cairncross, de a penetra la Whitehall mai repede decât el. Spre sfârşitul anului 1936, el se angajează ca producător la BBC şi apoi, la postul naţional de radio (actualmente: Radio 4) şi începe să caute persoane cu legături în trecut sau în prezent în domeniul spionajului, pentru a le oferi tentanta ocazie de a vorbi Ia radio. Cel mai important contact din această perioadă este David Footman, şef adjunct

(şi apoi şef) al Departamentului SIS de Informaţii Politice[163]. Fără să bănuiască nimic şi impresionat de talentul lui Burgess în domeniul relaţiilor internaţionale, Footman îl ajută, un an mai târziu, să obţină o slujbă la SIS.

Burgess continuă timp de câţiva ani să frecventeze cercul „Apostolilor”, şi se consultă cu Blunt - rămas la Trinity până în 1937 - asupra posibililor noi recruţi pentru spionajul sovietic. Michael Straight, după propria tentativă de a fi recrutat de către Blunt, consideră că Burgess era „omul invizibil din spatele lui Anthony”[161]. Cel mai important recrut al lui Blunt a fost Leonard Henry' „Leo” Song, care era deja comunist când a sosit la Trinity, în octombrie 1935, având o strălucită reputaţie academică şi o bursă pentru limbi străine. „Am fost un fiu al clasei muncitoare”, spune Long mai târziu, şi am un profund simţ al inechităţii sociale[165]. Blunt îi supervizează lucrările în limba franceză şi îl introduce în mai 1937 în cercul „Apostolilor”. In aceeaşi perioadă, îl recrutează pentru NKVD. „Blunt, îşi aminteşte Song, nu a încercat niciodată să mă şantajeze sau să exercite presiuni, pentru că amândoi împărtăşeam credinţa adâncă în cauza comunismului”[1116]. In timpul celui de-al doilea război mondial, Song a funcţionat direct în subordinea lui Blunt, ca agent sovietic.

Deşi Kim Philbv a devenit în final cel mai important dintre „Cei cinci magnifici”, cariera lui a evoluat mai lent decât a celorlalţi patru. Munca

Massing, conştientă de înclinaţiile sale spre alcoolism, l-a obligat să se căsătorească cu o fată din Rusia de care nu îi plăcea. Ea trebuia să fie pentru el ca o infirmieră şi o gardiană de poliţie”[134].

Mali şi soţia lui au ajuns la Londra la începutul anului 1936, folosind paşapoarte austriece false pe numele de Paul şi Lydia Hardt/El s-a prezentat căpitanului King sub numele de „Dl. Petersen”, reprezentant al unei imaginare bănci olandeze, interesat în informaţii de la Foreign Office. Iniţial, King a furnizat copii după documentele de la Foreign Office, în drum spre casă de la biroul lui Pieck din Buckingham Gate. De acolo, copii sau originale erau aduse lui Mali de către un comunist britanic, inginer electrician, pe nume Brian Goold-Verschoyle (alias Fried), care fusese curierul Cominternului timp de mai mulţi ani. Fried era convins că documentele pe care le transmitea conţineau directive politice din partea

Internaţionalei Comuniste. El a fost şocat descoperind într-un pachet deschis documente de la Foreign Office. Mali telegrafia Moscovei conţinutul celor mai importante documente, utilizând numele conspirativ „Mann”. Celelalte documente erau fotografiate la un studio aparţinând unui fotograf al NKVD-ului, Wolf Levit[155].

Iniţial, Donald Maclean, care şi-a început cariera la Foreign Office în cadrul Departamentului pentru Liga Naţiunilor şi Statele din Vest, a avut acces la documente mai puţin importante decât modestul, dar mai strategic plasatul King. Informaţia cea mai utilă pe care a furnizat-o NKVD-ului, a fost referitoare la Războiul Civil din Spania. Se pare că el a influenţat opinia exagerată a NKVD-ului, conform căreia absenţa intervenţiei britanice se datora unei politici mai ample de pacificare cu Germania, care trebuia să-l lase pe Stalin să se confrunte singur cu fascismul[156]. Dar Mali îl considera pe Maclean o investiţie pe termen lung, astfel încât îl consilia să se concentrezejnai ales asupra progresului în carieră pentru a ajunge în poziţii de vârf[157]. în acest domeniu, Maclean a avut un deosebit succes. Departamentul „Personal” îi face o călduroasă recomandare în martie 1938, adresată ambasadorului britanic în Franţa, pentru primul său post în străinătate, în funcţia de Secretar III la ambasada din Paris:

> „Maclean, fiul lui Sir Donald Maclean... a lucrat deosebit de bine în primii săi doi ani de muncă aici şi este o piesă de bază a Departamentului pentru Statele din Vest. Este o persoană foarte agreabilă... şi, credem că va avea succes la Paris, atât sub aspect social cât şi profesional”[138].

De acum înainte, reputaţia lui Maclean se consolidează atât de rapid încât se consideră deja că el va fi Subsecretarul Permanent[159].

John Cairncross, care intră la Foreign Office la un ap după Maclean, în toamna anului 1936, nu se adaptează atât de repede. în primii doi ani,

şi cancelar al Universităţii din Glasgow. Ca şi fratele său, John Caimcross, a obţinut o bursă de studii la Academia Hamilton de lângă Glasgow. In 1930, lavârstade 17 ani, influenţat probabil dejade tradiţiile politice de la Red Clydeside şi nedreptatea socială antrenată de depresiune, a intrat la Universitatea Glasgow, unde a studiat timp de patru ani franceza, germana, economia politică şi engleza. Şi-a continuat studiile în anul universitar 1933-1934 la Sorbona, Paris. Obţinând într-un singur an licenţa în Litere, a câştigat o bursă

de studiu la Trinity College, Cambridge, luând probabil legătura cu Comitetul Mondial pentru Ajutorarea Victimelor Fascismului German, al lui Munzenberg. In momentul în care Caimcross sosea la Trinity, în octombrie 1934, el era un comunist declarat. Publicaţia *The Trinity Magazine* îl descrie satiric sub numele de „Crucea de foc”[148]. Caimcross a progresat foarte rapid şi aici, absolvind cu uşurinţă gradul în limba franceză. *The Trinity* Magazine declara, cu oarecare exagerare, că John Caimcross... învaţă o nouă limbă străină la fiecare două săptămâni[149]. Printre bursierii de la Trinity se număra şi Anthony Blunt. „Nu mi-a plăcut de el, spune Caimcross, şi nici lui nu i-a plăcut de mine”. Insă Blunt îl vâna pentru Burgess, care l-a întâlnit într-una din vizitele la Cambridge, stabilind imeldiat o relaţie cu el. Patruzeci de ani mai târziu, într-un interviu în care îşi ascundea propria carieră la KGB, Caimcross recunoaşte că l-a găsit pe Burgess „fascinant, fermecător şi nemilos”[150]. In 1935, Burgess îl recrutează pentru Comintern şi îl pune în contact cu Deutsch[151]. In anul 1936, Caimcross întrerupe aparent relaţia cu Partidul Comunist şi depune o cerere de angajare la Foreign Office. In vara aceluiaşi an, el absolvă Cambridge cu nota maximă, primeşte o bursă de merit postuniversitară şi este angajat la Foreign Office cu un punctaj extraordinar la examenul de intrare, la 100 de puncte în urma lui aflându-se studentul de la All Souls, Con O’Neill (viitor diplomat). Dupăjohn King şi Donald Maclean, el devine cel de-al treilea agent sovietic, lucrând la Foreign Office[152].

La începutul anului 1936, INO îl trimite pe Mali la Londra, pentm a coordona operaţiunile ilegale ale NKVD. Rezidentul „legal” NKVD la ambasada din Londra, Aron Vaclavovici Şuster, nu ia parte la nici una din aceste operaţiuni, limitându-se a pune la dispoziţie un canal de comunicaţii cu Centrul, precum şi alte forme de sprijin ilegal[153]. Sluţki, şeful INO, admira marele talent al lui Mali de a recruta, motiva şi câştiga loialitatea agenţilor săi, dar rămânea preocupat de tendinţa acestuia de a-şi regreta trecutul. Hede Massing scria despre el mai târziu: „Un om de lume discret, echilibrat, dacă nu era prăbuşit într-o teribilă depresiune plină de autoacuzaţii, atunci când bea. Coşmarurile care se petreceau sub această înfăţişare rafinată erau înspăimântătoare. Mali avusese o legătură pasională cu una dintre agentele lui Reiss, numită Gerda Frankfurter”. „Dar Moscova, spune Hede

MI5, Secţia Investigaţii şi consilier intim al viitorului prim-ministru, Neville Chamberlain[142].

La sfârşitul anului 1935, Burgess devine totuşi asistentul personal al tânărului homosexual conservator, căpitanul Jack” Macnamara, pe care Rees îl consideră „atât de departe în dreapta... încât este corect să fie numit fascist”. Ei vor întreprinde împreună o serie de misiuni în Germania nazistă, misiuni care, după cum spunea Burgess, erau de fapt uriaşe escapade de homosexuali, împreună cu membrii simpatizanţi ai Tineretului hideriSTl[43]. Pe continent, Burgess construieşte o remarcabilă serie de relaţii: cel mai important este Edouard Pfeiffer, şef de cabinet al lui Edouard Daladier, ministrul de război al Franţei din ianuarie 1936 până în mai 1940 şi prim-ministru din aprilie 1938 până în martie 1940. Burgess a povestit prietenilor despre „o seară petrecută la un bordel de bărbaţi... împreună cu Pfeiffer şi doi membri ai Cabinetului francez...", când „au cântat, au râs şi au dansat în jurul mesei...”[144]

Spre deosebire de Philby, Burgess şi Maclean, Blunt nu a avut nevoie să adopte o nouă atitudine politică. După o călătorie în Rusia, în vara anului 1935, simpatiile lui marxiste devin mai explicite în articolele sale de critică de artă, publicate în *The Spectator.* „Intelectualul, declară el, nu se mai teme să-şi dedice atenţia problemelor practice ale lumii, iar comunismul poate fi un subiect la fel de interesant ca şi cubismul”[143]. După vizita în Rusia, Blunt are întâlniri regulate cu Arnold Deutsch. Acesta îl convinge să mimeze indiferenţa faţă de problemele politice. Michael Straight, un tânăr economist american la Trinity, consideră că Blunt era „total apolitic”, îşi va da seama de eroare abia atunci când Blunt va încerca să-l racoleze ca agent sovietic[146].

Cel mai important agent „vânat” de Blunt este „al cincilea bărbat”: studentul de la Trinity, John Cairncross. Deşi Cairncross este ultimul din cei, cinci, identificat în mod public, el a penetrat cu succes o mai mare varietate de paliere ale puterii şi ale informaţiilor decât oricare dintre ceilalţi patru. în mai puţin de un deceniu după plecarea de la Cambridge, el a lucrat succesiv la Foreign Office, la Trezorerie, la secretariatul personal al unui ministru, la agenţia de interceptare/decriptare GC &: CS, şi la SIS. Gordievski îşi aminteşte o afirmaţie a lui Dimitri Svetanko, şef al Biroului pentru Anglia din Direcţia întâi Centrală, care vorbind despre Cairncross „cu deferenţă, admiraţie şi respect”, a spus: „Realizările lui sunt egale cu cele ale celorlalţi patru, cu

excepţia lui Philby”[147].

Cairncross s-a născut în 1913, într-o familie modestă, dar înzestrată intelectual, din Glasgow. Fratele lui mai mare Alee (care nu a avut nici o legătură cu KGB), a fost un distins economist, care a devenit succesiv şeful Serviciului Economic al guvernului, profesor la Colegiul St. Peter, Oxford

> lui albaştri strălucitori se făceau parcă şi mai mari. Se uita la interlocutor zâmbind seducător şi apoi schimba subiectul”[1’1].

Convingându-1 pe Burgess să accepte o oarecare disciplină ca agent al NKVD, Deutsch l-a convins de asemenea să renunţe la ideea celulei de tip Comintern şi a lucrului în grup. Recruţii de la Cambridge erau conduşi individual de Deutsch şi apoi de Mali[1’5]. Dar Burgess continua să considere spionajul drept o activitate semi-socială, realizată în colaborare cu prietenii săi. „Burgess este cel care a insistat să menţinem relaţiile dintre noi””[6]. Această insistenţă avea să îl conducă pe Philby în pragul prăbuşirii în 1951

Donald Maclean a rupt legăturile făţişe cu Partidul Comunist în acelaşi timp cu Burgess. După ce a absolvit cu onoruri de primă categorie secţiunea de limbi modeme, în iunie 1934, el avea ambiţia fie de a preda limba engleză în URSS, fie de a rămâne la Cambridge pentru doctoratul axat pe analiza marxistă a lui Jean Calvin şi a apariţiei burgheziei. In loc de aceasta, în cursul verii îşi anunţă mama că vrea să candideze pentru un post la Foreign Office. îşi va petrece aproape tot anul următor învăţând pentru examenul de intrare la Foreign Office în august 1935”[6]. Va lua acest examen, nu înainte de a fi fost întrebat despre „vederile lui cominterniste” de la Cambridge:

> „Mă tem că timp de o clipă am fost bântuit de gândul dublu fie de a nega adevărul, fie de a-1 înfrunta. M-am hotărât să spun adevărul. «Da, am spus, am avut astfel de vederi - şi nu le-am abandonat nici acum cu totul». Cred că le-a plăcut de mine, pentru că au dat din cap, s-au privit unul pe celălalt şi au zâmbit. Apoi preşedintele comisiei a spus: «Mulţumesc, asta-i tot, die Maclean»””[9].

Când Maclean a urcat treptele Foreign Office-ului în octombrie 1935, ca nou membru al Serviciului Diplomatic al Maiestăţii Sale, el a devenit totodată primul dintre „Cei cinci magnifici” care pătrundea în coridoarele puterii.

Pentru Burgess, accesul la secretele oficiale a fost mai

laborios. La sfârşitul anului 1934, el se decide să părăsească Trinity. Prima sa slujbă în afara Universităţii Cambridge, la începutul anului 1935 este de consilier financiar al mamei prietenului său şi coleg „Apostol”, Victor (viitor lord) Rothschild. Scopul lui, dezbătut cu Deutsch în cafenelele din East End, rămânea infiltrarea în cele mai înalte sfere ale puterii - de preferinţă în Serviciul de Informaţii Secrete[140]. în acest scop, Burgess a exploatat „în mod cinic şi cu bună ştiinţă... reţeaua de prieteni” fără a se iluziona, aşa cum a recunoscut mai târziu, „că va putea să-şi păstreze unghiile curate”[141]. Se pare că a făcut o încercare nereuşită de a se angaja la Departamentul de cercetare al Partidului Conservator, condus de Sir Iosif Ball, fost şef al

târziu ideea că „trupul deşirat şi alb” al lui Maclean ar fi exercitat vreo atracţie asupra lui. In realitate, aspectul atrăgător, atletic, bronzat, al lui Maclean îl făcea dezirabil pentru ambele sexe[125].

Burgess l-a eliberat pe Maclean şi de inhibiţiile politice. Cu puţin înainte de a-1 vizita pe Blunt la Roma, Burgess l-a cooptat pe Maclean în celula sa secretă, de luptă alături de Comintern, împotriva fascismului internaţional. Intr-un interviu dat în noiembrie 1933 publicaţiei studenţeşti *The Granta,* Maclean afirmă că în el există trei personalităţi diferite: un estet homosexual, un sportiv heterosexual şi în fine, cel mai ascuns Maclean, un marxist extrem de serios’[26].

Asemeni grupelor germane de cinci, „Cercul de cinci” al lui Burgess avea un număr fluctuant de membri. Printre primii participant s-au numărat probabil şi Alister Watson şijames Klugmann. Dar nici unul dintre ei nu a avut, pentru KGB, importanţa prezentată de Philby, Burgess, Blunt, Maclean - sau „cel de-al cincilea bărbat” recrutat în 1935.

In primăvara anului 1934, Burgess schimbă subiectul cercetării sale, trecând de la „Revoluţia burgheză din secolul XVUI” la „Revolta Indiei”[127]. Dar şi acest proiect cade în desuetudine când Burgess începe să se ocupe de războiul secret împotriva fascismului. întors la Londra în luna mai, Philby îi relatează lui Burgess aventurile lui cu clandestinitatea cominternistă de la Viena[128]. Goronwy Rees găseşte admiraţia lui Burgess faţă de Philby „atât de excesivă, încât mi-a fost greu să înţeleg pe ce se baza în mod obiectiv”[129]. Tot în luna mai, într-o cafenea din East End, Burgess îl întâlneşte pentru prima oară pe Arnold Deutsch,

sub numele simplu de „Otto”[130]. Burgess îi scrie lui Philby, informându-1 despre recrutarea lui, iar acesta „îl felicită”[131], în vara anului 1934, îndemnat de Deutsch, el vizitează Germania şi Rusia însoţit de un comunist de la Oxford, Derek Blaikie (care avea să fie ucis în cel de-al doilea război mondial). Ei vizitează Germania într-un moment dramatic. Era 30 iunie 1934, „Noaptea cuţitelor lungi”, când Hider şi-a reglat conturile cu oponenţii săi din Partidul Nazist[132].

în timpul vizitei ia Moscova, Burgess l-a întâlnit pe Piatniţki, şeful OMS şi pe Buharin, fostul lider al Cominternului[133]. La întoarcere, Deutsch a reuşit să-l convingă că, dacă doreşte să continue războiul secret, atât el, cât şi Philby trebuie să rupă toate legăturile vizibile cu Partidul Comunişti Chiar la întâlnirile cu „Apostolii”, el a început să-şi ascundă convingerile politice:

> „în orice discuţie de idei, el era mereu dispus să povestească anecdote, să facă analogii sugestive, să dea o replică ironică. Dacă era vorba de o chestiune politică, el se exprima în metafore distante şi obscure. Dacă i se cerea să-şi exprime propriile convingeri, ochii

Blunt nu a putut face publică „transformarea” care-1 afectase pe el însuşi. La sfârşitul toamnei anului 1933, Burgess îl vizitează la Roma pe Blunt, care îşi petrecea o parte din concediul său, împreună cu Ellis Waterhouse, bibliotecar la Şcoala Britanică de la Roma. El notează că până la sosirea lui Burgess „noi nu am discutat politică deloc. Dar Guy dorea să vorbească tocmai despre politică”. Probabil la Roma, capitala Italiei fasciste, s-a produs racolarea lui Blunt în cercul secret de cinci al lui Burgess, destinat războiului dus de Comintern împotriva fascismului internaţional[124].

In afară de Blunt, cel mai important recrut din cercul lui Burgess a fost studentul de la Trinity Hall, Donald Maclean, împreună cu care avea să fugă la Moscova cu 18 ani mai târziu. Tatăl lui Maclean, sir Donald Maclean era un avocat presbiterian şi politician liberal de origină scoţiană. In momentul morţii sale subite în 1932, el era preşedintele Consiliului pentru Educaţie în guvernul naţional Ramsay MacDonald. El îşi trimite fiul la studii la Gresham's School, la Hoit în Norfolk, al cărei director, J. E. Eccles accentua în faţa fiecărui nou elev importanţa care trebuie să se acorde „adevărului, cinstei şi onoarei; a purităţii gândirii, vorbei şi faptei; a valorii şi importanţei muncii asidue şi a muncii

cinstite". Pentru încurajarea purităţii şi limitarea experienţelor sexuale adolescentine, în timpul zilei erau cusute buzunarele pantalonilor fiecărui băiat. Unul dintre cei mai renumiţi elevi din epoca Eccles, poetul W. H. Auden, declara în 1934: „cel mai puternic motiv de a lupta împotriva fascismului este acela că în şcoală am cunoscut statul fascist".

Reacţia lui Maclean a fost ceva mai blândă. Nu există nici o dovadă convingătoare că el şi-ar fi urât tatăl sau şcoala publică la care a învăţat. El a jucat rugby sub culorile şcolii Gresham, a câştigat o expoziţie la Trinity Hall, Cambridge şi a părăsit şcoala cu o reputaţie morală nepătată. Spre deosebire de Philby şi Burgess, el a avut primele contacte serioase cu comunismul încă din şcoală. Colegul său de şcoală, Norman John (James") Klugmann, care avea să devină membru al comitetului politic al Partidului Comunist din Marea Britanie şi istoricul acestui partid, a declarat la un moment dat că a devenit comunist numai pentru a irita conducerea şcolii de la Gresham. In perioada şcolară, Maclean a experimentat pentru prima dată viaţa dublă, ascunzând de tatăl său atât pierderea credinţei creştine cât şi opiniile politice, din ce în ce mai orientate spre stânga. El a devenit comunist în primul an de studenţie la Trinity. Prietenul său „Kluggers", bursier la limbi moderne la colegiul învecinat, a fost cel care i-a făcut cunoştinţă cu Burgess. Burgess a devenit probabil primul iubit al heterosexualului Maclean. După ce l-a eliberat pe Maclean de inhibiţiile sale sexuale, Burgess a trecut rapid la alte cuceriri. El a ridiculizat mai

această perioadă de studenţie, ' IUIIL devine un homosexual activ, însă discret[117].

Cea mai mare influenţă în cooptarea lui Blunt în munca pentru KGB a exercitat-o Guy Burgess, care devine student la Trinity exact în perioada când Blunt îşi începe activitatea de cercetare postuniversitară, în octombrie 1931. Blunt este cel care îl va introduce pe Burgess, doi ani mai târziu, în cercul „Apostolilor"[118]. Pe atunci, Blunt primise o bursă de cercetare la Trinity pentru lucrarea sa „Istoria teoriei picturii, cu referire specială la Poussin". Noul bursier cercetător şi noul „Apostol" erau foarte des împreună[119].

Legătura dintre cei doi era în mare parte de natură sexuală. Blunt simţea o puternică atracţie fizică pentru prietenul său mai tânăr, dar era sedus şi de flerul intelectual, strălucirea conversaţiei şi amploarea viziunii lui Burgess. La prima lor

întâlnire, Goronwy Rees este siderat de abilitatea lui Burgess de a conecta interesul pentru artă cu interpretarea marxistă a istoriei[120]. în 1972, cu şapte ani înainte ca propria lui trădare să fie descoperită, Blunt protestează în mod public împotriva celor care tindeau să diminueze remarcabilele talente demonstrate de Burgess la Cambridge:

„Este important să subliniez că el a fost una din persoanele cele mai stimulative din punct de vedere intelectual, având şi mult farmec şi o vivacitate remarcabilă; şi acele persoane care afirmă acum că s-au simţit bolnavi fizic în prezenţa lui nu spun adevărul... El era un extraordinar catalizator intelectual. Se interesa de orice şi nu exista nici un subiect asupra căruia să nu se poată pronunţa cu competenţă”[121].

Burgess l-a convins pe Blunt că are datoria de a traduce marxismul său într-o participare activă în favoarea Cominternului - şi în cele din urmă a KGB-ului - pentru combaterea fascismului. Concepţia lui Burgess era perfect cuprinsă în citatul său favorit din memoriile lui Claud Cockburn: „Vine un moment când acţiunile tale trebuie să aibă un oarecare raport cu vorbele tale. Aceasta este ceea ce numim „momentul adevărului”[122].

Acest moment a sosit la începutul anului universitar 1933-1934, când Burgess se pregătea să creeze „o grupă de cinci” la Cambridge. Blunt însuşi face referire la acest punct important al carierei sale, într-un articol publicat în 1973:

„Dintr-o dată, marxismul pune stăpânire pe Cambridge în toamna lui 1933. Nu pot preciza data, pentru că eu eram în concediu. Când am revenit în ianuarie (1934), majoritatea tinerilor mei prieteni deveniseră marxişti şi se alăturau Partidului; iar Cambridge se transformase literalmente peste noapte”[123].

Mult timp după încetarea relaţiei amoroase, el îi ajuta să-şi depăşească dificultăţile emoţionale şi, când era necesar, le găsea partenerii adecvaţi. Pentru aceşti oameni, el era o combinaţie de tată şi «agent matrimonial»”[11]".

Unul dintre membrii grupului homosexual asupra căruia Burgess a avut cea mai durabilă influenţă a fost Anthony Blunt Cel mai vârstnic dintre „cei cinci magnifici” de la Cambridge era fiul unui preot anglican bine situat, reverendul Arthur Vaughan Stanley Blunt, care a murit când Anthony era în al treilea an de studiu la Cambridge. Anthony avea legături distante cu sfântul său tată, dar era profund ataşat mamei sale, pe care fratele lui, Wilfrid o descrie ca pe o „femeie de o

infinită bunătate şi o simplitate aproape puritană, incapabilă de a spune chiar şi cea mai nevinovată minciună”[111]. Când Blunt avea patru ani, tatăl său a devenit capelanul ambasadei britanice de la Paris. Cei zece ani petrecuţi în Franţa i-au conferit lui Blunt „o puternică înclinaţie franceză, care mi-a colorat întreaga atitudine faţă de lucruri. încă de la o vârstă fragedă, am fost determinat aproape în mod inconştient să acord importanţă Operelor de artă”[112]. La şcoala de la Marlborough, de la vârsta de 14 ani, Blunt dobândeşte ceea ce prietenul său apropiat, poetul Louis Mac Neice, numeşte „o cunoaştere precoce a artei şi un dispreţ permanent faţă de autoritatea conservatoare”. La Marlborough, dispreţul lui Blunt pentru convenţionalismul burghez se exprimă pe plan estetic şi mai puţin pe plan politic. Aşa cum îşi aminteşte Mac Neice, „el spunea tuturor că politica este un lucru prea mărunt pentru a vorbi despre ea”[113]. Până când a părăsit şcoala, Blunt nu fusese încă un homosexual practicant; majoritatea prietenilor săi erau, ca şi Louis Mac Neice, heterosexuali.

Cursul care l-ar fi putut interesa în cel mai înalt grad pe Blunt la Cambridge, Istoria Artelor, nu a fost introdus decât la începutul anilor 1960. Când el a intrat la Cambridge, în 1926, nici o universitate britanică nu preda această disciplină; Institutul Courtauld, al cărui director va deveni Blount, a fost înfiinţat abia în 1931. Blunt a intrat la Trinity College cu o bursă în matematici - o performanţă considerabilă pentru o persoană atât de înzestrată pentru domeniul estetic şi literar[114]. în iunie 1927, el trece la *Limbi modeme,* luând examenul principal în 1928, cu maximum de punctaj, pentru limba franceză şi cu locul II pentru limba germană. încheie treapta a Il-a în 1930, pe primul loc, absolvind secţia de *Limbi modemd'*[5]*.* în mai 1928 este şi el ales în rândul „Apostolilor”. Cel care îl atrage în studiul teoriei marxiste este „apostolul” matematician Alister Watson (mai târziu ofiţer ştiinţific superior îa Amiralitate şi agent KGB)[116]. Profesorul de istorie de la Trinity, Steven Runciman, îl caracterizează în felul următor: „Era, cred, mulţumit de el însuşi. Dar putea fi totuşi o companie agreabilă”. în

Când Goronwy Rees, un tânăr bursier de la All Souls îl întâlneşte pe Burgess în decursul unei vizite a acestuia la Oxford, în vara lui 1932, „el avea reputaţia de a fi cel mai strălucit student din acea perioadă”:

> „Intr-adevăr, el nu-şi dezminţea reputaţia. In acea vreme era la Trinity şi se spunea că are în faţă un viitor academic

strălucit... Conversaţia lui avea un plus de farmec şi datorită înfăţişării plăcute, tinereşti, adetice, cu un aer foarte englezesc; părea neverosimil faptul că aproape tot ceea ce spunea releva cu certitudine că este homosexual şi comunist... In tot ceea ce spunea era ceva profund original şi deosebit de personal”[107].

In 1932, aşa cum constată Rees la prima lor întâlnire, Burgess era marxist. In 1933, el se alăturase deja Partidului Comunist, recrutat probabil de către Maurice Dobb. In ultimul an la Trinity, Burgess devine activist. El contribuie la organizarea unei greve încununate de succes a personalului de serviciu de la Trinity College. Gustul pentru plăcerile decadente ale sistemului capitalist, la a cărui distrugere se simţea chemat să participe, caracterizează capacitatea tinerească a lui Burgess dc a-şi hia partea ce i se cuvine din plăcerile societăţii pe care o blama[108].

Preocupat din ce în ce mai mult de munca de partid şi dc viaţa socială, Burgess nu trece examenul în treapta a Il-a de studiu, la fel de uşor cum trecuse în partea I de studii istorice. In 1933, bolnav fiind, probabil pe un fond psiho-somatic, i se acordă o diplomă destinată celor care erau consideraţi capabili să-şi ia gradul universitar, dar incapabili să-şi completeze documentaţia. încă se considera că are un strălucit viitor academic şi de aceea poate demara lucrul la teza de doctorat cu tema: „Revoluţia burgheză în Anglia secolului XVH”, cu speranţa că va obţine o bursă la Trinity[109].

Una dintre însuşirile cele mai remarcabile ale lui Burgess era fascinaţia pe care o exercita asupra profesorilor şi a celorlalţi studenţi. Goronwy Rees, un heterosexual care rezistă încercărilor de seducere ale lui Burgess, devine totuşi bun prieten cu el, într-o relaţie dominată de Burgess. Atractivitatea pe care o resimţeau pentru Burgess anumiţi profesori homosexuali era şi mai puternică. Distinsul clasicist de la Oxford, Maurice Bowra, decanul Colegiului Wadham, împreună cu care a locuit Burgess, era foarte mândru de acesta. Rees detectează la Burgess „o dorinţă conştientă sau inconştientă de dominaţie”. Bowra remarcă faptul că aptitudinea de a manipula a lui Burgess era, cel puţin parţial, de natură sexuală:

„Era grobian şi chiar brutal în relaţie cu iubiţii lui, dar comportamentul lui sexual avea şi un aspect generos... A avut relaţii sexuale cu majoritatea acestor amici, aşa cum a procedat cu toţi care doreau aceasta şi nu erau respingători, pentru a-i elibera de frustraţii şi inhibiţii...

Aceste legături nu durau mult, dar Guy îşi păstra afecţiunea lor şi chiar un fel de dominaţie permanentă asupra lor.

despre el - fostul său director de studii în economie de la Trinity, Dennis Robertson, şi un prieten de familie, Donald Robertson (nici o legătură cu cealaltă persoană) aveau oarecare dubii în privinţa lui. Dennis Robertson i-a scris, spunându-i că „în timp ce-i admiră energia şi inteligenţa”, se simte îndemnat să adauge faptul că „înaltul său simţ al justiţiei sociale ar putea să nu fie potrivit pentru activitatea administrativă”. Philby şi-a retras cererea şi s-a angajat la o publicaţie lunară liberală, cu sediul în City, *Review of Reviews,* rupând legătura cu prietenii comunişti de la Cambridge şi anunţând că şi-a schimbat opiniile politice. Arnold Deutsch, pe care el îl cunoştea doar sub numele de Otto l-a încurajat şi i-a recomandat să aibă răbdare:

„Mi-a spus că apreciază implicarea mea; problema era, cum să fiu folosit la parametrii optimi. Nu era bine să lucrez în calitate de corespondent de război pentru *Daily Worker* şi să mor pe vreun câmp de luptă. Mă aşteptau câmpuri de bătălie mai importante, însă trebuia să am răbdare. In următorii doi ani nu am avut practic nimic de făcut. El îmi testa implicarea. In decursul întâlnirilor noastre eu nu aveam nimic de oferit, dar primeam în schimb încurajări răbdătoare”[103].

Deutsch soseşte în Anglia cu instrucţiuni de a lua contact cu Burgess şi cu Philby[104]. Burgess fusese recomandat pentru recrutare de către Philby şi Henri. Printre altele, Deutsch împărtăşea dispreţul lui Burgess pentru morala sexuală burgheză.

în ciuda înfrumuseţărilor biografice ulterioare, copilăria lui Burgess a fost burgheză şi convenţională. El era fiul unui comandant naval căsătorit cu o soţie bogată. După un an la Colegiul Eton, Guy este trimis la Colegiul Regal Naval de la Dartmouth, unde se remarcă atât la orele de curs, cât şi pe terenul de sport. Vederea slabă îl împiedică totuşi să urmeze o carieră navală, astfel încât, la 16 ani, se întoarce la Eton. în ultimul an de studiu, câştigă premiile Rosebery şi Gladstone pentru istorie, precum şi o bursă în istorie la Trinity College, la Cambridge. în ciuda unui spirit gregar din ce în ce mai înflăcărai, el ratează includerea sa în „Pop”, o societate exclusivistă de la Eton, posibil din cauza homosexualităţii sale indiscrete[105].

Burgess nu se limitează la comunitatea homosexuală de Ia

Cambridge. Conversaţia strălucită, prezenţa atrăgătoare şi siguranţa de sine îi asigură o bună primire atât la exclusivistul Club Pitt, cât şi la societatea studenţească satirică Footlights. Spre sfârşitul anului 1932 este ales în grupul „Apostolilor”, un cerc de discuţii alcătuit din profesori şi studenţi, care se mândrea cu faptul (nu tocmai adevărat) că recruta cei mai capabili studenţi[106].

Autorul acestei distincţii, Moritz Schlick, fondatorul „Cercului vienez” de filosofi şi oameni de ştiinţă, era un valoros savant. El a fost asasinat în 1936 de către un student căruia îi respinsese teza despre etică. Schlick echivala valorile morale cu sentimentele de plăcere şi împlinirea umană cu extazul. Schlick credea că, pe măsură ce civilizaţia progresează, omul are din ce în ce mai mari posibilităţi de a cunoaşte plăcerea fără suferinţă[97].

In această perioadă, în documentele Universităţii din Viena, Deutsch se prezintă ca evreu, atât din punct de vedere religios (mosaisch) cât şi etnic (judisch)[98]. Devenirea lui intelectuală, de la iudaism la marxism, nu poate fi trasată cu precizie. Dar atracţia lui Deutsch pentru viziunea lui Schlick, despre o lume în care bucuria ia locul suferinţei, pare a fi fost însoţită şi apoi total înlocuită, de viziunea Internaţionalei Comuniste, despre o nouă ordine mondială, care va elibera omul de exploatare şi alienare. La sfârşitul anilor '20, Deutsch se asociază mişcării de „eliberare sexuală” fondată de psihologul evreu vienez, Wilhelm Reich, care deschisese clinici de consiliere a muncitorilor asupra problemelor sexuale. Reich era angajat într-o ambiţioasă tentativă de a integra marxismul şi freudianismul într-un întreg[99]. Represiunea politică şi cea sexuală, spunea el, merg împreună şi pregătesc calea fascismului. In 1930, Reich pleacă de la Viena la Berlin şi se alătură Partidului Comunist German. După ce Hitler ajunge la putere, fuge din Germania, mai întâi la Viena şi apoi în Scandinavia, unde demarează un program - pe alocuri bizar - asupra comportamentului sexual uman, care îi conferă reputaţia de „profet al unui orgasm superior”.

Implicarea lui Deutsch în acest gen de activităţi atrage atenţia secţiunii antipornografie a poliţiei austriece, care iniţiază o investigaţie în primăvara lui 1934, exact când el pleca în Anglia[100].

Inscripţia care însoţeşte portretul lui Deutsch din Sala Amintirilor nu face menţiune de asocierea sa cu Reich. In schimb, se spune că el a început să lucreze pentru OGPU după

o colaborare cu OMS-ul cominternist, prima lui misiune derulându-se în Palestina, pe atunci sub dominaţie britanică. In 1933, Deutsch şi soţia lui Josephine, născută Rubel, cu care se căsătorise în 1929, vizitează Moscova. Deutsch este pregătit aici ca ilegal OGPU şi soţia lui ca operator radio. I se dă numele de acoperire: Stefan Lang, dar în aprilie 1934 călătoreşte la Londra sub numele său real, pentru a putea intra în cercurile universitare[101]. El foloseşte acoperirea de cercetător. Din 1935, când soţia lui i se alătură, ocupă un apartament în Lawn Road, Hampstead. In mai 1936, Josephine Deutsch dă naştere unei fiice, Ninette Elizabeth[102].

Kim Philby se întoarce în Anglia în mai 1934, la o lună după sosirea lui Deutsch. Prima lui tentativă de a intra la Whitehall este o solicitare de angajare în serviciul civil. Dar cele două persoane care au dat referinţe

> „Apoi am fost trimis în misiune pentru două săptămâni. La întoarcere, primul lucru pe care l-am făcut a fost să mă interesez de «cazul meu». Nu am găsit dosarul. Am fugit la şeful meu. El nu ştia ce se întâmplase şi am pornit amândoi în căutarea dosarului. In cele din urmă l-am găsit. Mâzgălit pe diagonală, era un singur cuvânt executat”.

în ziua următoare, Mali a mers la INO şi a cerut să fie mutat în străinătate[91]. Primul său post, spre sfârşitul anului 1932, a fost de ilegal OGPU în Germania. La câteva luni după ce naziştii au cucerit puterea, s-a mutat la Viena. De asemenea, se pare că a menţinui legătura cu aparatul lui Munzenberg la Paris. Mesajul său către agenta austriacă Hede Maning - şi către Kim Philby, fără îndoială - era că „singurul mod de a combate fascismul este din afară,”[92] şi nu din interior.

Prima experienţă de ilegal cominternist a lui Philby la Viena este activitatea de curier între comuniştii austrieci, scoşi în afara legii şi contactele acestora din Ungaria, Paris şi Praga. în febniarie 1934, bătălia dintre stânga şi dreapta politică atinge în Austria punctul culminant, numit de Philby „punct de criză”. Forţele aripii de dreapta şi guvernului Dollfuss şi luptătorii extremişti de stradă ai Heimwehr-ului atacă sediile sindicatelor, ale publicaţiilor de stânga, ale socialiştilor, chiar şi anumite hoteluri. Mali a apreciat curajul şi ingeniozitatea lui Philby în tranzitarea peste graniţă a comuniştilor şi socialiştilor[93].

Philby a recunoscut mai târziu, în faţa copiilor săi, că în

perioada de la Viena i s-a dat însărcinarea „de a penetra spionajul britanic indiferent cât timp ar fi necesitat acest lucru”[91]. Astfel încât, în mai 1934, Mali îl trimite înapoi în Marea Britanie. Pentru a-1 controla pe Philby, Mali trimite la Londra un ilegal al său, Arnold Deutsch. Portretul lui Deutsch atârnă astăzi în Sala Amintirilor, alături de cel al lui Mali[9’].

Deutsch era un evreu austriac, atrăgător, talentat şi cosmopolit. Fiu al unui comerciant vienez, Deutsch frecventează cursurile Facultăţii de Filosofic a Universităţii din Viena. în ciuda numelui facultăţii, numeroşi studenţi, asemeni lui Deutsch, urmau cursuri ştiinţifice. Timp de patru ani, el se concentrează asupra chimiei şi fizicii, urmând în acelaşi timp cursuri de filosofic şi psihologie. în al cincilea an, îşi elaborează teza de doctorat cu tema: „Despre sărurile de argint şi de mercur ale amino- benzothiazolului şi o nouă metodă de analiză cantitativă a argintului”. La 19 iulie 1928, la mai puţin de cinci ani de la intrarea la Universitate şi la vârsta de 24 de ani, Deutsch primeşte titlul de Doctor în filosofic *cum laudae,* deşi comisia de examinare a considerat lucrarea lui destul de controversată. Votul preşedintelui comisiei fiind decisiv, i s-a acordat titlul cu distincţie[9*’].

< u câteva luni înainte de moartea sa, munca lui la Viena „a atras atenţia” OGPU[8’].

Prima persoană care a înţeles valoarea potenţială a lui Philby, ca agent sovietic, a fost Theodor Mali, al cărui portret se află pe pereţii Sălii Amintirilor de la KGB. Elogiul oficial adresat memoriei lui Mali face referire la rolul său în recrutarea şi dirijarea lui Philby şi a „celor cinci magnifici”[88].

Sluţki, şef al INO în acea perioadă, consideră că succesul lui Mali se datorează farmecului său personal şi tactului instinctiv. Transfugul Orlov, care nu nutrea sentimente prea calde faţă de foştii săi colegi, îşi aminteşte cu afecţiune de „chipul puternic, bărbătesc (al lui Mali) şi de ochii săi mari, aproape ca de copil”[89]. Unii dintre agenţii săi au sesizat vulnerabilitatea sa interioară, resimţind pentru el un ataşament sporit[90]. Mali avea puţine lucruri în comun cu activiştii brutali care începuseră să predomine în NKVD. De origină maghiară, el fusese destinat să devină preot catolic. In timpul războiului a fost capelan în armata austro-ungară, înainte de a cădea prizonier la ruşi în Carpaţi. Mai târziu, el avea să povestească unuia dintre agenţii săi:

„Am văzut toate ororile, tineri cu membrele degerate murind în tranşee. Am fost mutat dintr-un lagăr într-altul şi

am răbdat de foame alături de ceilalţi prizonieri. Eram invadaţi de paraziţi şi mulţi au murit de tifos. Mi-am pierdut credinţa în Dumnezeu, iar când revoluţia a izbucnit, m-am alăturat bolşevicilor. Mi-am lăsat tot trecutul în urmă. Nu mai eram ungur, nici preot, nici creştin, nu eram fiul nimănui. Eram doar un soldat «dispărut în acţiune». Am devenit comunist şi aşa am rămas”.

După ce a ieşit din lagăr, dorinţa lui de a apăra revoluţia de contrarevoluţie, i-a determinat admiterea în Ceka. Convingerea vizionară că ei contruiesc paradisul terestru nu l-a părăsit niciodată, dar a fost şocat de grozăviile Războiului Civil şi ale colectivizării. El îşi amintea că „detaşamentele noastre Roşii «curăţeau» satele exact la fel cum făceau şi Albii. Locuitorii rămaşi, bătrâni, femei şi copii, erau mitraliaţi sub pretextul că-i ajutaseră pe duşmani. Nu puteam să îndur plânsetul femeilor. Pur şi simplu nu puteam”.

în ceea ce priveşte colectivizarea, Mali admite: „Ştiam ce le facem ţăranilor, câţi erau deportaţi şi câţi împuşcaţi. Dar am rămas pe loc. Am sperat că voi avea şansa să îndrept ceea ce făcusem”. La un moment dat, el a fost implicat personal în cazul unui om care fusese condamnat la moarte, pentru că furase o traistă mică de cartofi pentru a-şi hrăni copiii lihniţi de foame. Mali a reuşit să-şi convingă şeful să recomande comutarea sentinţei în condamnare la închisoare. A vorbit cu soţia acelui om şi i-a spus că viaţa soţului ei a fost salvată. „Cazul acesta”, credea el, „devenise ispăşirea mea”:

cel mai faimos dintre ei a ajuns la KGB pe o cale oarecum diferită. Harold Adrian Russel „Kim” Philby s-a născut în India, în ziua Anului Nou a lui 1912, fiul Dorei Philby şi al lui Harry St.John. Tatăl lui, pe care îl adora, ducea cu multă lejeritate o viaţă complexă. El scria pentru *The Times,* a candidat de două ori pentru . Parlament, era un obişnuit al cluburilor londoneze; în acelaşi timp, convertindu-se la islamism, şi-a luat o a doua soţie în persoana unei tinere sclave din Arabia Saudită[83]. Ca şi Kim mai târziu, deşi la o scală mult mai modestă, el a trădat secretele britanice unei puteri străine. Având o mare admiraţie pentru Ibn Saud, el i-a furnizat acestuia documente secrete privitoare la Orientul Mijlociu[84]. Kim a studiat atât la Westminster cât şi, din 1929, la colegiul de la Cambridge, unde a fost coleg cu Anthony Blunt şi (din 1930) cu Guy Burgess.

Philby s-a înscris la Societatea Socialistă de la Universitatea Cambridge, participând la şedinţe în primii doi

ani. In octombrie 1931 se transferă de la Istorie la Economie. El începe să participe mai activ la Societatea Socialistă, dominată acum de comunişti, devenind trezorierul acesteia în ultimul său an de studiu la Cambridge (1932-1933). Dar au existat două experienţe în viaţa lui Philby, care au determinat convertirea sa definitivă. Prima a constat dintr-o vizită la Berlin în martie 1933 în timpul ultimei sale vacanţe de Paşte, la scurtă vreme după incendierea Reichstagului, constatând direct persecutarea Partidului Comunist de către Hider şi constituirea statului poliţienesc nazist Philby s-a întors la Cambridge arzând de nerăbdare să participe la lupta împotriva fascismului.

La Cambridge, profesorul Maurice Dobb a exercitat o puternică influenţă asupra lui. Dobb vorbea discipolilor săi despre rolul Comintemului în lupta împotriva fascismului.

Philby a absolvit universitatea în iunie 1933, cu diplomă în ştiinţe economice şi „cu convingerea că viaţa mea trebuie să fie dedicată comunismului”. Dobb i-a dat o recomandare „pentru un grup comunist din Paris, perfect legal şi la vedere”. Se pare că acest grup nu era altceva decât Comitetul Mondial pentru Ajutorarea Victimelor Fascismului German, condus de Munzenberg.

După ce a luat legătura cu aparatul lui Munzenberg la Paris, Philby „a fost orientat spre o organizaţie clandestină comunistă din Viena”[85]. Adresa lui de contact era locuinţa familiei Israel şi Gisela Kohlmann, evrei polonezi stabiliţi în Viena imediat înainte de primul război mondial. Philby a locuit la ei cu chirie, petrecându-şi timpul cu studierea limbii germane şi jurnalistica. Fiica familiei Kohlmann, recent divorţată, lucra deja ca agent al Comintemului. In februarie 1934, Litzi Kohlmann devine soţia lui Philby. în acest timp ea îl introduce pe Philby în activităţile subversive ale Comintemului[86]. Aşa cum Philby avea să recunoască într-un interviu luat

Berlin şi Moscova[73]: „în lumea modernă, între aceste gigantice forţe în opoziţie, nu încape imparţialitate politică şi socială... Nu există cale de mijloc”[71]. în întâlnirile cu simpatizanţii, Henri a formulat aceasta într-un mod direct: „Voi englezii sunteţi nişte liberali bine intenţionaţi”, care aţi putea opta pentru o cale de mijloc[73]. Adică, intelectualii britanici antifascişti, dacă antifascismul lor reprezintă mai mult decât simple vorbe, trebuie să manifeste „solidaritate” (un cuvânt-cheie în vocabularul lui Munzenberg, destinat inocenţilor

intelectuali) cu muncitorii germani oprimaţi, alăturându-li-se acestora în războiul secret împotriva fascismului. Acest mesaj era deosebit de penetrant în special pentru Guy Burgess, cel mai înflăcărat tânăr comunist de la Cambridge, care s-a mobilizat să-şi alcătuiască „propriul grup de cinci, albastru-deschis”[76].

„Hider peste Europa” a fost recenzată în numărul din aprilie 1934 de către Brian Howard, prieten apropiat al lui Burgess şi homosexual ca şi el. Deşi Evelyn Waugh, parafrazând caracterizarea făcută de lady Caroline Lamb lui Byron, îl numeşte pe Howard „nebun, rău şi periculos”, acesta devine rapid o personalitate literară cunoscută. Howard elogiază cartea „Hider peste Europa”, drept „cea mai bună carte despre al treilea Reich apărut în limba engleză... Cartea lui Emest Henri trebuie să fie ciută imediat de oricine doreşte cu adevărat să înţeleagă bazele reale ale hiderismului”. Recenzia lui Howard se încheie cu o chemare la raliere a britanicilor la frontul invizibil antifascist „fără întârziere"[77].

Cariera lui Henri în spionajul sovietic s-a întins pe ojumătate de secol; el a început ca ilegal, OGPU între cele două războaie şi s-a încheiat în Direcţia a V-a a KGB-ului lui Andropov[78]. în 1988, el a recunoscut în faţa unui ziarist occidental că a făcut recrutare de talente pentru KGB la Cambridge, în anii ’30 şi că a păstrat legătura cu Burgess şi Dobb[79].

Henri era amator de artă, acordând preferinţă lui Picasso şi Matisse şi nu artiştilor „realismului socialist”. însă Henri era un comunist idealist şi un patriot rus, mândru de realizările sovietice şi de transformările economice produse de planurile cincinale[80]. în decursul carierei sale de ziarist şi spion, Henri a susţinut necesitatea de „a nu subestima energia şi forţa tineretului”: „Timp de aproape două secole, societatea burgheză s-a temut numai de clasa rhuncitoare. Acum trebuie să se teamă de o altă forţă - tânăra generaţie, care până acum a fost obligată să asculte şi să execute ceea ce i se spune”[81]. El a recunoscut în 1988 că a fost uimit că activitatea lui de descoperire de talente pentru KGB nu i-a provocat arestarea în frumoşii săi ani ‘30[82].

Deşi patru din „cei cinci magnifici”, precum şi alţi agenţi mai puţin cunoscuţi au fost recrutaţi în perioada studiilor la Cambridge, primul şi

Doar liderul fiecărui grup trebuia să cunoască numele şi adresa celorlalţi membri; el singur putea lua legătura cu palierul ierarhic superior.

In faţa provocării lui Hitler, KPD s-a comportat în realitate, aşa cum a remarcat Koestler „ca un uriaş castrat”[67]. El şi-a concentrat focul nu asupra Partidului Nazist, ci asupra principalului său rival de la stânga, SPD-ul socialist. Conglomeratul rezistenţei comuniste în cel de-al Ill-lea Reich, a fost departe de ceea ce s-ar numi o mişcare clandestină organizată, constând de fapt într-o opoziţie haotică înregistrată în rândul muncitorilor din construcţii, cel mai prost plătiţi din Germania[68]. însă Cominternul a camuflat eşecul lipsit de glorie al KPD, declarând că aceasta a trecut în ilegalitate, iar „grupurile de câte cinci” au dat naştere unei noi Germanii revoluţionare subterane... subminând fiecare pas al lui Hitler[69].

Principalul propagandist al grupurilor de cinci era Semion Nikolaievici Rostovski, un ilegal OGPU şi asociat al lui Munzenberg care se stabilise la Londra în calitate de ziarist sub numele de Ernst Henri (mai târziu Henry sau Ghenri). în august şi septembrie 1993, el a scris trei articole intitulate „Mişcarea revoluţionară în Germania nazistă”, publicate în săptămânalul de stânga, *The New Statesman.* Primul articol, subintitulat „Grupurile de cinci” („Funfergruppen”) revela pentru prima oară în mod public existenţa acestora şi făcea declaraţii extravagante privitor la succesele înregistrate:

> „Probabil că nu există un alt exemplu în istorie, de mişcare revoluţionară secretă complet echipată şi eficientă la nivelul întregii ţări, care să se fi dezvoltat într-un interval de timp atât de scurt... Aceste grupuri de cinci acoperă practic toată industria germană; majoritatea întreprinderilor şi majoritatea celor mai importante oficii sunt împânzite cu ele”.

Se pretindea că grupurile includeau numeroşi foşti socialişti, republicani, liberali şi catolici care „sub conducerea comunistă... au abolit toate diferenţele dintre ei şi urmăresc o singură politică - antifascismul”, în afară de tipărirea materialelor de propagandă clandestină, a coordonării demonstraţiilor şi a colectării de informaţii asupra „Terorii hitleriste”, grupurile de cinci au reuşit să infiltreze mişcarea muncitorească nazistă şi ^se pregăteau să paralizeze din interior întregul sistem. Reţelele secrete naziste, spunea Henri, erau deja atât de puternice şi răspândite în lumea întreagă încât alcătuiau „o internaţională fascistă” camuflată. De aici rezulta că şi antifasciştii trebuie să se organizeze atât

la vedere cât şi în mod secret'[0]. Editorul publicaţiei *The New Statesman,* Kingsley Martin, a declarat în mod repetat că „faptele” prezentate de Henri „sunt neîndoielnice”'[1].

în martie 1934, Henri îşi detaliază argumentele într-o carte intitulată „Hitler peste Europa?”[72] reeditată în următoarele câteva luni. Mesajul lui Henri era următorul: opţiunea cititorilor este simplă şi puternică: între

deşi deosebit de regretabil, ca frumoasele şi vechile universităţi de la Oxford şi Cambridge să fie rase de pe faţa pământului atunci când va fi proclamată dictatura proletariatului. Secole de-a rândul, ele au fost simbolul privilegiilor burgheze. El a părut să suspecteze sinceritatea spiritului meu revoluţionar, atunci când mi-am exprimat îndoiala în ceea ce priveşte necesitatea demolării (universităţilor). La Cambridge, ne-am îndreptat spre un teren perfect întreţinut, unde tineri în costume de flanelă albe jucau tenis. Am fost primiţi cu mare entuziasm. Era stranie imaginea studenţilor acestei faimoase universităţi vorbind cu accent de înaltă societate despre URSS, ca despre ţara făgăduinţei”[64].

Principalul contact al lui Munzenberg la Cambridge a fost Maurice Dobb, un profesor de economie la Colegiul Pembroke (şi apoi la Trinity). La înfiinţarea Partidului Comunist din Marea Britanie, în 1920, Dobb a fost probabil cel dintâi cadru universitar cu camet de partid; el a ţinut numeroase prelegeri la Cambridge, lăudând realizările societăţii sovietice. In 1925, Regele George al V-lea a dorit să ştie de ce i se permite acestui comunist notoriu să îndoctrineze tineretul. Deşi Ramura Specială şi MI5 erau la curent cu activitatea lui Dobb, el a fost remarcat îndeosebi ca un propagandist şi militant comunist în organizaţii cum era „Liga contra Imperialismului”, nefiind suspectat de colaborare cu spionajul sovietic. In 1931, împreună cu Roy Pascal, profesor de limbi moderne la Pembroke, Dobb înfiinţează prima celulă comunistă din Universitatea Cambridge la locuinţa lui din Chesterton Road[65]. Insă Dobb era pe cât de militant, pe atât de naiv. Pe când făcea prozelitism pentru comunism şi pentru războiul secret împotriva fascismului imperialist, dus de Comintern, el nu şi-a dat probabil seama că era folosit de KGB pentru depistarea talentelor.

Momeala cu care Munzenberg ademenea „inocenţii” de la Cambridge şi pe alţi tineri intelectuali englezi în activitatea de spionaj, era reprezentată de exemplul eroic atribuit

lucrătorilor germani, care formau „Grupe de câte cinci” secrete, cu scopul de a lansa contraatacul proletariatului împotriva nazismului. De fapt, originea „grupelor de câte cinci” se află în Rusia ţaristă, în cadrul mişcărilor subversive. Primul grup de cinci a fost format în 1869 de către studentul revoluţionar Serghei Neceaiev, care a devenit modelul lui Dostoievski pentru personajul Piotr Neceaiev din „Demonii”. Deşi Dostoievski l-a considerat un psihopat, conspiratorii „Voinţei Poporului” şi succesorii lor bolşevici l-au primit pe Neceaiev ca pe un vizionar revoluţionar[66].

în ultimii ani ai Republicii de la Weimar, care au precedat venirea lui Hitler, la putere, Partidul Comunist German (KPD) a reînviat tradiţia cercurilor de câte cinci. Nu toate grupele de cinci aveau exact cinci membri.

s-au prezentat deghizaţi. Uşile tribunalului au fost încuiate, astfel încât nimeni nu putea părăsi sala în timp ce sensibilii martori îşi susţineau depoziţiile. Pjitt, preşedintele, a declarat în mod dramatic că guvernul naţional Ramsay MacDonald încerca să obstrucţioneze contra-procesul[60]. Totuşi, procedura tribunalului avea un uşor aer fals. Câţiva simpatizanţi de marcă, printre care H. G. Wells, au devenit bănuitori. Deşi Turiştii nu au părut a suspecta provenienţa anumitor dovezi prezentate la proces, concluziile lor au fost mai puţin emfatice decât şi-ar fi dorit Munzenberg şi Katz. In loc să pronunţe o condamnare globală a regimului nazist, contra-prdcesul a conchis cu prudenţă că „există motive serioase de suspiciune a faptului că Reichstagul a fost incendiat de către, sau prin intermediul unor persoane din conducerea Partidului Naţional Socialist”[61].

Această mică dezamăgire pe care Munzenberg şi Katz au resimţit-o la audierea verdictului, a fost repede risipită de procesul de la Leipzig, care s-a transformat într-un dezastru propagandistic pentru nazişti.

In ciuda eforturilor judecătorilor germani, mărturiile unor martori-cheie nazişti au fost demolate piesă cu piesă. Acuzatul comunist, bulgarul Gheorghi Dimitrov, fost şef al Biroului Vest-European al Cominternului la Berlin şi viitorul prim-ministru al Bulgariei, a făcut o apărare strălucită. Goering a fost atât de iritat de eşecul procesului încât şi-a pierdut cumpătul şi a strigat la Dimitrov: „Aşteaptă şi-ai să vezi ce se întâmplă când am să te scot de sub jurisdicţia acestui tribunal!”[62] Van der Lubbe, care a insistat de la început că este unicul responsabil,

a fost găsit vinovat şi executat. Toţi acuzaţii comunişti au fost achitaţi. Eşecul public al teoriei naziste a făcut să crească cotele teoriei din „Cartea brună”. A doua „Carte brună” a fost produsă de Munzenberg, Katz şi colaboratorii săi pentru a exploata încurcătura în care se aflau naziştii, consecutiv procesului de la Leipzig; în această nouă versiune, părţile mai puţin convingătoare din ediţia precedentă fuseseră eliminate, în locul lor adăugându-se noi falsuri[63].

Campania privitoare la incendierea Reichstagului era destinată realizării scopurilor aparatului de spionaj comintemist şi sovietic, precum şi obţinerii unei victorii propagandistice. Deşi scopul primar fusese de a cuceri opinia publică, în subsidiar s-a urmărit atragerea unor intelectuali britanici într-un război secret împotriva fascismului sub conducerea Cominternului. Una dintre ţintele lui Munzenberg a fost Universitatea Cambridge. Contesa Karolyi, emisarul lui, îşi amintea mai târziu entuziasmul naiv pe care l-a întâlnit în rândul comuniştilor de la Cambridge, atunci când a făcut colecta de fonduri pentru contra-proces şi pentru apărarea lui Dimitrov la Leipzig:

> „îmi amintesc de călătoria mea la Cambridge, cu maşina rahitică a unui student comunist care, pe drum, mi-a explicat că era imperativ,

celui de-al doilea război mondial, finanţat de Ministerul de Externe şi oficiul de presă al Republicii Federale, până în momentul când s-a demonstrat indubitabil falsitatea acestor probe[53].

Munzenberg a utilizat Cartea brună ca bază pentru cel mai ambiţios tur de forţă al său. In vara anului 1933 el a vizitat Moscova şi a primit aprobarea Comintemului pentru a înfiinţa un Comitet Internaţional al Iuriştilor, compus din simpatizanţi ne-comunişti care s-ar fi putut pronunţa cu o aparentă imparţialitate juridică asupra incendierii Reichstagului şi i-ar fi declarat vinovaţi pe naziştii[54]. La întoarcerea la Paris, Munzenberg a schiţat împreună cu Katz proiectul unei anchete legale, care să se deruleze la Londra, cu puţin timp înainte de procesul lui van der Lubbe de la Leipzig. Preşedintele acestei comisii de anchetă, sau „contra-proces” era un activist britanic numit D. N. Pritt, care avea să ia apărarea mai târziu, proceselor publice ale lui Stalin împotriva „abuzului lipsit de scrupule”, manifestat în Anglia; el avea să fie exclus din

Partidul Laburist, pentru că sprijinise invazia sovietică în Finlanda[55]. Colegii lui Pritt din Comitetul Internaţional al Iuriştilor erau: Arthur Garfield Hays, campion al Mişcării americane pentru drepturi cetăţeneşti; Georg Bran ting, fiul celui dintâi prim-ministru suedez socialist; maeştrii avocaţi Moro-Giafferi şi Gaston Bergery din Franţa; Valdemar Hvidt din Danemarca; doctor Betsy Bakker-Nort din Olanda; şi maestrul avocat Pierre Vermeylen din Belgia.

Otto Katz a venit la Londra pentru a organiza contra-procesul. Dosarele de la Foreign Office relevă faptul că, deşi Katz era pe listele negre ale MI5 la rubrica: „Comunist roşu-aprins”, i s-a permis intrarea în Marea Britanie „ca rezultat al intervenţiei dl. Arthur Henderson (fostul Secretar de Stat)... care nu era probabil la curent cu legăturile lui Katz cu spionajul sovietic. In ciuda opoziţiei MI5 i s-a permis intrarea în Marea Britanie, de teama reacţiei parlamentarilor laburişti”[56]. Ajuns la Londra, Katz a stat ascuns în spatele scenei fiind, aşa cum spune Koestler, „organizatorul invizibil al Comitetului”. La 13 septembrie are loc o recepţie în onoarea Iuriştilor internaţionali, dată de lordul Marley şi Sidney Bernstein în cartierul prestigios Mayfair[57]. Contra-procesul se deschide în ziua următoare la Lincoln’s Inn, la Curtea de Justiţie a Societăţii, procedura căpătând aparenţele unui Tribunal al Coroanei. Cuvântul de deschidere prezentat de avocatul laburist, Sir Stafford Cripps (ambasador în Rusia în timpul celui de-al doilea război mondial) punea accent pe faptul că „nici unul dintre avocaţii Comisiei nu aparţinea Partidului (Comunist) persoanelor acuzate în Germania”[58].

Katz era, pe drept cuvânt, mulţumit de sine însuşi. Contra-procesul, s-a lăudat el, devenise „un tribunal neoficial mandatat de conştiinţa lumii întregi”[59]. Katz a reuşit să combine respectabilitatea cu melodrama. Martorii

amestecate cu falsuri şi cu o „cacealma neobrăzată”. Majoritatea cărţii a fost scrisă de asistentul şef al lui Munzenberg, Otto Katz (alias Andre Simone)[46]. Katz era un evreu ceh, cu un mare fannec personal, diferit de stalinişti doctrinari. In decursul anilor '20, Katz a efectuat o remarcabilă serie de contacte în domeniul editorial, jurnalistic, al industriei de teatru şi film. „La Hollywood", scria Babette Gross, partenera de viaţă a lui Munzenberg „el i-a fermecat pe actorii emigranţi germani, pe directori şi scriitori”[47]. Koesder confirmă succesul lui Katz la femei, în special cele de vârstă mijlocie:

„Una din sarcinile lui Otto era... de a spiona aparatul lui Willi. Willi ştia şi nu-i păsa... în mod paradoxal, Otto era o fiinţă foarte agreabilă. El avea generozitatea unui aventurier şi putea să se arate cald şi inimos, spontan şi dispus să ajute - atâta vreme cât aceasta nu era în contradicţie cu interesele sale”[48].

La elaborarea Cărţii brune, Katz a fost asistat de Alexander Abusch, fost editor al publicaţiei „Steagul Roşu” a Partidului Comunist German, şi viitor ministru în guvernul Germaniei de Est, precum şi de alţi ziarişti comunişti[49]. încercările outsiderilor de a identifica pe responsabilii Cărţii brune au eşuat în mod invariabil. Un ziarist radical american în vizită la Paris relata:

> „Am încercat din răsputeri să aflu cine constituie Comitetul şi am întrebat Cine este Comitetul? Răspuns: Noi suntem. Am cercetat mai departe: Cine sunt «noi»? Răspuns: Un grup de oameni care doresc să-i apere pe aceşti nevinovaţi. Ce grup de oameni? Răspunsul s-a întors prompt: Comitetul nostru”[50].

Cartea brună contracara alegaţiile naziste conform cărora incendierea Reichstagului era opera unei conspiraţii comuniste, prin alegaţii la fel de frauduloase, însă mai convingătoare, care susţineau că fusese un complot nazist. Documente trucate demonstrau că Marinus van der Luble, piromanul olandez autor direct al incendiului, făcea parte dintr-un complot nazist, dirijat de şeful propagandei, Iosif Goebbels. Conspiraţia fictivă era colorată cu un scandal sexual bazat pe dovezi false că van der Lubbe era implicat în cercul de lideri nazişti homosexuali[31].

Ipoteza de bază a Cărţii brune a fost acceptată până în 1962, când ziaristul vest-german Fritz Tobias a demolat atât teoria nazistă cât şi cea comunistă, demonstrând că van der Lubbe a acţionat singur, în speranţa zadarnică de a provoca o revoltă populară[52]. Revelaţiile lui Tobias au fost rău primite în Republica Democrată Germană, care a sponsorizat alte falsuri pentru a restabili versiunea Cărţii brune. In anii ’70, cele mai abile dintre aceste falsuri, fabricate de un emigrant croat, Edouard Calic, au înşelat un Comitet Internaţional de Cercetare Ştiinţifică asupra Cauzelor şi Urmărilor

mult mai puternică decât simpatia pentru Uniunea Sovietică, în acceptarea colaborării lor cu NKVD. Cruciada antifascistă care a condus la recrutarea agenţilor de la Cambridge a fost organizată de Willi Munzenberg, marele propagandist al

Comintemului care a creat în anii ’20 „Cluburile inocenţilor”, destinate „organizării intelectualilor” şi organizaţii dominate de comunişti[39]. In timpul vânătoarei de vrăjitoare organizată de nazişti împotriva comuniştilor, urmată de incendierea Reichstagului - clădirea Parlamentului german - la 27 februarie 1933, Munzenberg a fost obligat să-şi mute sediul de la Berlin la Paris[10]. Aici înfiinţează în iunie 1933 cel mai influent „club al inocenţilor”, numit Comitetul Mondial pentru Ajutorarea Victimelor Fascismului German. Scriitorul Arthur Koestler, care a lucrat pentru acest comitet, remarcă atenţia acordată participării la activitatea Comitetului a unor personalităţi ne-comuniste. Secţiunea franceză era condusă de un distins emigrant maghiar contele Karolyi Einstein. Preşedintele era un naiv laburist britanic, lordul Marley. Marele fizician a acceptat şi el să activeze în Comitet, şi s-a trezit curând împodobit cu titlul de preşedinte. Această participare ilustră conferea Comitetului un aspect de organizaţie filantropică apolitică. In realitate, scria Koestler mai târziu, „Secretariatul din Paris era un fief comunist condus de Munzenberg şi controlat de Comintern... Munzenberg însuşi lucra într-o încăpere mare din clădirea Comitetului Mondial, dar nimeni din afară nu a aflat vreodată aceasta. Totul era extrem de simplu”[11].

De la baza sa pariziană, Munzenberg a organizat publicarea în august 1933 a celei mai eficiente piese de propagandă din istoria Comintemului „Cartea brună despre teroarea hitleristă şi incendierea Reichstagului”[12]. Tradusă rapid în peste douăzeci de limbi, de la japoneză la idiş, cartea a devenit conform expresiei lui Koesder, „biblia cruciadei antifasciste”[13]. După cum reieşea din pagina de titlu, cartea fusese pregătită de Comitetul Mondial pentru Victimele Fascismului German (Preşedinte: Einstein) cu o introducere de lordul Marley. „Numele meu, scrie Einstein, a apărut în ediţiile franceză şi engleză ca şi când aş fi scris-o eu. Aceasta nu este adevărat. Nu am scris nici un cuvânt din cartea asta”. Dar, pentru că se făcea totul pentru o cauză dreaptă, marele fizician a decis să nu se plângă. „Faptul că nu am scris-o eu, spune el ingenuu, nu contează”[11]. Introducerea făcută de lordul Marley conferea volumului fraudulos un aer de respectabilitate şi de scrupuloasă veridicitate. „Nu am folosit cele mai ... senzaţionale... documente” îşi asigura nobilul lord cititorii. Fiecare afirmaţie din această carte a fost verificată cu atenţie şi este tipică pentru un număr de cazuri similare[15]. Lordul Marley era suficient de naiv ca să creadă în propria introducere.

Ca multe dive'rsiuni de succes, Cartea brună conţinea semnificative elemente faptice. Dar faptele, aşa cum recunoaşte mai târziu Koestler, erau

Rusia. Un astfel de moment important este descris de Philby drept „demoralizarea şi deruta Partidului Laburist în 1931”:

> „Este de necrezut cât de neajutorat a putut fi (Partidul Laburist) faţă de forţa a cărei reacţie poate fi mobilizată în momente de criză. Şi mai important este faptul că un electorat presupus sofisticat a fost păcălit de o propagandă cinică, ceea ce suscită serioase dubii în privinţa democraţiei în ansamblul său”[36].

în timp ce laburiştii pierd teren, în plină depresiune, Rusia se afla în plină transformare economică, în cadrul primului Plan Cincinal. „Cei cinci magnifici” au fost seduşi nu numai de realitatea brută a Rusiei lui Stalin, ci şi de imaginea mitică a mileniului socialist: un stat al muncitorilor şi ţăranilor, construind curajos o nouă societate liberă de rigiditatea socială a sistemului de clase britanic. Această imagine mitică era atât de puternică, încât supravieţuia chiar şi vizitelor în Rusia. Malcolm Muggeridge, poate cel mai bun ziarist britanic la Moscova, la mijlocul anilor '30, scria despre călătorii radicali care veneau din Anglia în Rusia lui Stalin:

> „Extazul lor în faţa a tot ceea ce vedeau şi auzeau... constituie fără îndoială una dintre minunile vremurilor noastre. Erau susţinători zeloşi ai reprezentării proporţionale, care se declarau grăbiţi de acord cu necesitatea dictaturii proletariatului, sau fervenţi susţinători ai religiei, care întorceau cu respect paginile publicaţiilor ateiste, sau adepţi convinşi ai pacifismului care priveau plini de admiraţie tancurile din Piaţa Roşie şi bombardierele întunecând cerul... şi murmurau: «Ce păcat că nu avem şi noi aşa ceva în Anglia!» Credulitatea de neconceput a acestor «turişti», majoritatea cu studii universitare, uimeşte chiar şi pe oficialităţile sovietice, obişnuite Cu manipularea vizitatorilor străini...”[37].

Corespondentul american la Moscova, William C. White, remarcă aceeaşi naivitate în rândul vizitatorilor americani în Rusia lui Stalin:

> „Ei manifestă un entuziasm debordant, nu totdeauna logic, faţă de tot ceea ce văd; ei erau entuziasmaţi înainte de a veni aici, iar vizita le dublează încântarea. O profesoară de şcoală din Brooklyn a făcut un circuit pe la tipografii. Ea a

> văzut o maşină care făcea adevărate minuni din hârtia cu care era alimentată. „într-adevăr, este remarcabil,” a comentat ea. „O asemenea invenţie uluitoare putea fi produsă numai într-o ţară ca aidumneavoastră, unde munca este liberă, neexploatată. Ar trebui să scriu o carte despre toate aceste lucruri”. Ea a fost puţin încurcată când a văzut pe maşină emblema „Made in Brooklyn,

Pentru „Cei cinci magnifici”, idealismul unui război secret împotriva fascismului în rândurile Internaţionalei Comuniste reprezenta o motivaţie

absolvirea Universităţii Cambridge, care a reuşit să pătrundă în coridoarele puterii de la Whitehall. KGB-ul consideră şi în prezent că cei cinci agenţi de la Cambridge au constituit grupul cel mai valoros de spioni străini pe care i-a recrutat vreodată. In timpul celui de-al doilea război mondial, ei devin celebri sub denumirea de „Cei cinci de la Londra” sau mai simplu „Cei cinci”. După apariţia filmului „Cei şapte magnifici”, ei capătă supranumele de „Cei cinci magnifici”[33]. Primii doi din cei cinci, care au fost identificaţi în mod public se numeau Donald Maclean şi Guy Burgess, care au fugit la Moscova în 1951.

Kim Philby a fost botezat de mass-media britanică „al treilea om”, după defecţia sa din 1963. „Al IV-lea om”, Anthony Blunt, a fost dezvăluit în 1979. In anii '80, cercetările desfăşurate de ziarişti pentru depistarea „celui de-al V-lea” om s-au încheiat cu false identificări, sau cu incriminări fără acoperire. Identitatea acestui om, descoperită de Gordievski în perioada când pregătea istoria clasificată a celui de-al III-lea Departament al PGU, este revelată pentru întâia oară în acest capitol.

Spre deosebire de Oldham şi King, care au vândut secretele Foreign Office-ului pentru bani, motivele „celor cinci magnifici” au fost ideologice. Elementul determinant în opţiunea lor de a lucra pentru KGB a fost antifascismul, consecutiv cuceririi puterii în Germania de către nazişti. Anthony Blunt a explicat propria sa recrutare, după ce a fost deconspirat în 1979:

> „La mijlocul anilor ’30, pentru mine şi pentru mulţi din generaţia mea, Partidul Comunist şi Rusia reprezentau unica fortăreaţă sigură împotriva fascismului, din moment ce democraţiile occidentale adoptau o poziţie şovăielnică şi înclinată spre compromis faţă de Germania. Guy Burgess m-a convins că voi servi mai bine cauza antifascistă dacă mă

voi alătura lui în activitatea în favoarea Rusiei”[34].

Majoritatea studenţilor de la Cambridge, lajumătatea anilor '30, erau conservatori pasivi. Deşi conservatorii posedau cele mai mari cluburi politice la Oxford şi Cambridge, totuşi ei păreau muribunzi din punct de vedere intelectual, cu o lipsă evidentă de înclinaţie pentru activism. Un articol din Cambridge Review scria la începutul anului 1934:

„Activitatea politică în vechile universităţi a fost lăsată în ultimii ani pe seama socialiştilor şi, din ce în ce mai mult, a comuniştilor... Experimentul rus a suscitat un mare interes în universităţi. Tineretul este înclinat să privească cu simpatie (independent de opiniile politice) această tentativă de a crea o nouă ordine politică Şi socială”[35].

Simpatia crescândă a studenţilor idealişti pentru „experimentul rus” este legată de evenimentele politice din Marea Britanie, ca şi de cele din

Oldham. în septembrie 1933, el este găsit în stare de inconştienţă în bucătăria casei sale din Pembroke Gardens, este dus la spital, unde se constată decesul. Investigaţiile conduc la concluzia că moartea a survenit prin „sufocare cu mangal”, din motive de „tulburări mentale”. Galleni se întoarce pe Continent.

OGPU foloseşte informaţiile obţinute de la Oldham ca bază pentru noi recrutări. Doi ilegali OGPU sunt trimişi la Geneva, unde mai mulţi colegi ai lui Oldham lucrau ca funcţionari de cifruri în cadrul delegaţiei britanice la Liga Naţiunilor. Unul dintre ilegali, fost marinar rus, care trăise în Statele Unite, este atât de deplasat în comportare, încât stârneşte suspiciunea delegaţiei britanice. Celălalt ilegal, Henri Christiaan (Han) Pieck, un artist de succes, animat de entuziasm pentru Comintern, fusese racolat de Hans Galleni, de Ignace Poretski şi de Teodor Mali. El invită pe unii dintre membrii grupului de funcţionari la cifruri să locuiască în casa lui din Haga, împrumutându-le bani[28].

Cel pe care l-a ales pentru recrutare a fost căpitanul John Herbert King, care se angajase la Departamentul de Comunicaţii în calitate de „angajat temporar”, în 1934[29] separat de soţia lui, cu o amantă americană, căruia îi era greu să trăiască din salariul modest pe care îl primea. Pieck l-a cultivat cu răbdare şi îndemânare. Odată, a invitat pe King şi pe prietena acestuia într-o costisitoare vacanţă în Spania[30]. Han Pieck nu a încercat să-l recruteze pe King la Geneva, ci a aşteptat până când acesta s-a întors la Departamentul de

Comunicaţii al Foreign Office, în 1935 şi i-a făcut o vizită la Londra. El i-a spus lui King că un bancher olandez ar plăti o „grămadă de bani” pentru amândoi, dacă i s-ar furniza informaţii din domeniul relaţiilor internaţionale. King a acceptat.

Pentru a-şi crea o acoperire în Marea Britanie, Pieck invită un decorator englez, pe nume Conrad Parlanti, pe care îl întâlnise prin intermediul funcţionarilor de la cifruri, să i se alăture într-o afacere de decoraţiuni pentru care el furniza capitalul. Parlanti este de acord, şi cei doi preiau o casă în Buckingham Gate. Pieck îşi rezervă pentru uz personal un etaj, cu o cameră încuiată în care fotografia documentele, ftimizate de King[31]. Gordievski a văzut un dosar cu aceste documente, care erau atât de importante încât îi erau arătate lui Stalin direct. Ele includeau telegrame de la ambasada britanică din Berlin, care raportau despre întâlnirile cu Hider şi cu alţi lideri nazişti[32].

In octombrie 1935 un alt - şi deosebit de important - agent sovietic, Donald Maclean, intră la Foreign Office. Maclean a fost primul din grupul de agenţi britanici recrutaţi fie în timpul studiilor, fie imediat după

Lenin, dar nu îl va mai primi, deoarece defecţia sa are loc în toamna următoare[23].

Succesul unităţii combinate de interceptare - decriptare a OGPU/ Departamentul al IV-lea, înregistrat în spargerea codurilor diplomatice şi a cifrurilor britanice, în anii ’30, se datorează în bună parte asistenţei furnizate de spionaj. Prima penetraţie a OGPU în Foreign Office a primit numele, care va face istorie pe piaţa spionajului, de „Walkin”*. In 1929, un funcţionar la cifruri din Departamentul Comunicaţiilor al Foreign Office, Ernest Holloway Oldham, însoţind o delegaţie comercială britanică la Paris, a mers în ambasada sovietică, s-a prezentat sub numele de Scott şi a cerut să fie primit de către ataşatul militar. în loc de ataşat militar, a fost primit de un ofiţer OGPU, Vladimir Voinovici care s-a prezentat sub pseudonimul de „maiorul Vladimir”. Oldham a anunţat că a lucrat pentru Foreign Office şi că are cu el un cifru diplomatic pe care-1 oferă spre vânzare la preţul de 2 000 US$. Voinovici a luat cifrul şi a dispărut cu el într-o cameră alăturată, unde l-a fotografiat. Suspectând poate o provocare, el s-a întors la Oldham, a înjghebat o scenă de indignare declarând că cifrul este un fals şi i-a cerut lui Oldham să plece[26].

Criptanaliştii de la OGPU/Departamentul al IV-lea au recunoscut repede că cifrul era autentic. Moscova l-a dezaprobat pe Voinovici, pentru că nu i-a dat lui „Scott” banii şi nu a stabilit o conexiune cu el, i-a ordonat să dea cei 2000 de dolari solicitaţi şi să restabilească legătura. Din păcate, ofiţerul OGPU care-1 urmărise pe Oldhâm la Paris şi-a notat o adresă greşită, astfel încât nu a mai putut să-l fileze. Au urmat investigaţii îndelungate şi laborioase, efectuate de Hans Galleni, un ilegal OGPU din Olanda, cunoscut sub numele de „Hans”, până când Oldham a fost regăsit la Londra în 1930[27]. într-o seară, pe Cromwell Road, pe drumul de întoarcere de la slujbă, Oldham a fost abordat de Galleni, cu următoarele cuvinte: „îmi pare rău că nu ne-am întâlnit la Paris. Cunosc grava eroare comisă de maiorul Vladimir. între timp, el a fost îndepărtat şi sancţionat. Am venit să vă înmânez ceea ce vă aparţine”. Apoi Galleni ba dat lui Oldham un plic, a traversat strada şi a dispărut într-un grup de funcţionari care ieşeau de la birourile lor. Oldham s-a recules din stupoare şi a plecat acasă. Când a deschis plicul, a găsit în el 2 000 de dolari şi instrucţiuni pentru o nouă întâlnire cu Galleni. Se pare că Oldham s-a prezentat la rendez-vous cu intenţia de a rupe legăturile cu OGPU. însă Galleni l-a convins să accepte mai mulţi bani şi să furnizeze în schimb informaţii privind cifrurile, procedurile de securitate şi colegii săi de la Foreign Office. Deşi Galleni a încercat să-l încurajeze pe OldKam, invitându-1 împreună cu soţia la restaurante costisitoare, existenţa dublă a fost insuportabilă pentru

‘ N.T. - în Ib. engleză, în text: „WALKIN", literal, „merge înăuntru"

„înşelarea încrederii” prin interceptarea comunicaţiilor japoneze la Conferinţa de la Washington care avusese lor cu zece ani în urmă[20].

în primăvara lui 1932, Kasahara este numit şef al secţiunii ruse în cadrul Departamentului al II-lea al Comandamentului general japonez. în locul lui este adus tot un suporter al facţiunii Kodo-ha, Torashiro Kawabe, care raportează la Tokio că războiul ruso-japonez este „inevitabil”. „Războiul împotriva Rusiei este necesar Japoniei pentru a consolida Manciuria”[21]. în următorii ani, prioritatea de vârf a criptanaliştilor sovietici, ca şi a cercului de spionaj al lui Sorge, avea să fie supravegherea pericolului de atac japonez, care nu avea să se materializeze niciodată.

Următorul succes al criptanalizei sovietice din anii ’30, a

constat în monitorizarea negocierilor prelungite de la Berlin, dintre baronul Joachim von Ribbentrop şi ataşatul militar japonez (mai târziu ambasador), generalul Hiroshi Oshima, care s-au finalizat prin Pactul Anti-Comintern dintre Germania şijaponia, anunţat oficial la 25 noiembrie 1936. Ambasada germană de la Tokio, care împărţea cu Sorge toate secretele sale, era în contact marginal cu aceste negocieri. Graţie interceptărilor, Moscova era în contact mai apropiat. în vara anului 1936, un agent la Berlin al rezidentului NKVD din Olanda, Walter Krivitski, obţine acces la caietul de coduri al ambasadei Japoniei şi la dosarele cu negocierile germano-japoneze. „Din acel moment, se laudă Krivitski, toată corespondenţa dintre generalul Oshima -şi Tokio, a trecut sistematic prin mâinile noastre”[22]. Telegramele dintre Tokio şi ambasada japoneză au reprezentat, fără îndoială, o sursă suplimentară de informaţie în ceea ce priveşte progresul negocierilor.

Versiunea publică a Pactului Anti-Comintem se referea mai ales la un schimb de informaţii asupra activităţii Comintemului şi la cooperare pentru măsuri preventive. La numai trei zile după publicarea Pactului, Litvinov, comisarul pentru Afaceri Externe, anunţa la un congres al sovietelor:

> „Acordul japono-german dat publicităţii... este numai o acoperire pentru un alt acord, discutat simultan, care nu a fost publicat şi nu este destinat publicării. Declar, cu deplină responsabilitate, că cele 15 luni de negociere... au fost dedicate elaborării acestui document secret, în care cuvântul «comunism» nu este nici măcar menţionat”[23].

Litvinov nu a identificat în mod public sursa informaţiilor sale, dar discursul său conţine o ciudată aluzie la spargerea de coduri: „Nu este surprinzător faptul că acordul germano-japonez este scris într-un cod special în care «anti-comunismul» are altă semnificaţie decât sensul din dicţionar, iar criptanaliştii îl descifrează în diferite moduri”[21]. Pentru ajutorul dat serviciului de decriptare sovietic, Krivitski este recomandat pentru Ordinul

un document de planificare pentru anul 1936, care arăta că nu există o probabilitate imediată de atac japonez asupra Rusiei. Sorge a prevăzut în mod corect atacul asupra Chinei în iulie 1937, dând din nou asigurări că nu există planuri de invazie în Siberia[16].

Singura piesă de informaţie care a putut provoca temeri sovietice în privinţa unui atacjaponez a fost o telegramă

decriptată a ataşatului militar japonez la Moscova, locotenent-colonel Jukio Kasahara, un adept al facţiunii Kodo-ha, din martie 1931, adică cu şase luni înainte de „incidentul manciurian” şi peste doi ani înainte de sosirea lui Sorge la Tokio:

> „Va fi inevitabil (ca Japonia) să intre în conflict armat cu URSS, mai devreme sau mai târziu... Cu cât războiul sovietojaponez va începe mai repede, cu atât mai bine va fi pentru noi. Trebuie să înţelegem că fiecare zi care trece, face ca situaţia să devină mai favorabilă pentru URSS. Pe scurt, sper că autorităţile se vor decide pentru un război rapid cu URSS şi vor adopta o atitudine politică în consecinţă”.

O altă telegramă interceptată, trimisă de Hirota, ambasadoruljaponiei la Moscova, alarmează din nou Moscova:

> „Lăsând la o parte chestiunea dacă Japonia trebuie sau nu să declare război Uniunii Sovietice, este necesar să se adopte o politică în forţă vizavi de URSS, pentru a fi oricând gata de luptă. Obiectivul, totuşi, nu este apărarea împotriva comunismului, ci ocuparea Siberiei de Est”[17].

In iarna anului 1931-1932, Moscova face experienţa unei stări de panică faţă de războiul japonez. Cominternul cere în luna februarie acţiune imediată de sabotaj împotriva producţiei de armament şi expedierii acestuia în Japonia:

> „Se cere mobilizare decisivă de masă, în primul rând împotriva transportului de arme şi furnituri militare, pe căile ferate capitaliste şi din porturile fiecărei ţări capitaliste”[18].

Atât de alarmată a fost Moscova, încât în martie 1932 a întreprins remarcabilul gest de a anunţa: „Suntem în posesia unor documente provenind din cele mai înalte cercuri militarejaponeze, care conţin planuri de atac asupra URSS şi de ocupare a teritoriilor acesteia”[19]. Voinţa Moscovei de a publica această dramatică dovadă a ameninţăriijaponeze, derivă, cel puţin în parte, din faptul căjaponezii ştiau deja că cifrurile şi codurile lor diplomatice fuseseră sparte. In anul 1931, specialistul american în decriptare, Herbert Jardley, publică un senzaţional volum de memorii relevând că faimoasa „Cameră neagră” a Statelor Unite a descifrat corespondenţa diplomatică japoneză. Imediat s-a iscat un scandal diplomatic, ministerul de Externe japonez acuzând Statele Unite de

şî Germania, ca şi cea a Occidentului, a fost pacifistă, urmărind cu prioritate evitarea războiului cu ambele[12].

în septembrie 1933, Sorge primeşte dispoziţia de „a studia cu multă atenţie chestiunea dacăjaponia plănuieşte sau nu un atac împotriva Uniunii Sovietice”. După arestare, opt ani mai târziu, el scria:

> „Timp de mai mulţi ani, aceasta a fost principala însărcinare pentru mine şi grupul meu; poate nu este greşită afirmaţia că acesta a fost unicul obiectiv al şederii mele în Japonia... După ce a văzut rolul proeminent şi atitudinea adoptată de militarii japonezi în politica externă, după incidentul manciurian, URSS a început să resimtă o adâncă suspiciune că Japonia intenţionează să atace Uniunea Sovietică, o suspiciune atât de puternică, încât opiniile mele contrare, frecvent exprimate, nu au fost bine primite la Moscova”[13].

Teama Moscovei de un atac japonez nu era complet lipsită de bază. Armatajaponeză era scindată de mai mulţi ani în două facţiuni: facţiunea Kodo-ha, care dorea război cu Rusia şi facţiunea Tosei-ha, mai puţin aventuristă, ale cărei ambiţii vizau China. Până în 1936, când Kodo-ha a eşuat într-o tentativă de lovitură de stat, Tosei-ha nu obţinuse nici o victorie clară asupra rivalilor săi. Pe atunci, apelurile Occidentului de a nu face imixtiuni în China erau, după cum spunea ministrul japonez de război, „echivalente cu a-i spune unui bărbat să nu aibă legături cu o femeie care fusese deja însărcinată datorită lui”. în vremea când Japonia declanşa războiul pe faţă, în iulie 1937, ea stabilise deja controlul indirect asupra unei bune părţi din Nord-Estul Chinei[14].

Când Hede Massing îl întâlneşte pe Sorge în 1935, pentru prima oară din 1929, îl găseşte vizibil schimbat. Deşi „arătaîncă bine” şi era un comunist devotat, „puţin rămăsese din farmecul juvenil, romantic şi idealist”. Un ziaristjaponez îl descrie ca fiind „un nazist tipic arogant... arţăgos şi mare băutor”[15]. Această imagine l-a ajutat pe Sorge să câştige încrederea ambasadei germane. Cele mai apropiate contacte ale sale din ambasadă au fost colonelul Eugen Ott, ataşat militar din martie 1934 şi dna Ott, cu care Sorge a avut una dintre numeroasele sale afaceri amoroase. Sorge a văzut numeroase informaţii asupra forţelor armate japoneze şi planurilor militare, pe care Ott le înainta Berlinului, precum şi numeroase documente primite de Ott, asupra politicii germane în Extremul Orient. Când Ott este promovat ambasador, în aprilie 1938, Sorge lua micul dejun cu el în fiecare zi, discutând despre problemele zilei, în timp ce ambasadorul îşi redacta rapoartele către Berlin. Cel mai important membru al grupului de spioni al lui Sorge, Hotsumi Ozaki, avea acces

crescând la cercurile de decizie cele mai înalte, ca membru al cercului prinţului Konoye, cel mai important om de stat. La sfârşitul anului 1935, el a reuşit să fotografieze

Prima lui însărcinare constă în punerea în funcţiune a unei reţele de spionaj la Şanghai, sub acoperirea de ziarist german. El recrutează acolo un ziarist japonez care avea să devină agentul său cel mai important; numele acestuia este Hotsumi Ozaki şi este un tânăr marxist de familie bună, cu excelente relaţii la nivelul guvernului japonez. In ianuarie 1933 Sorge revine la Moscova, fiind felicitat de Berzin în persoană, pentru succesul înregistrat la Şanghai. Următoarea însărcinare, mult mai importantă, este la Tokio. In drpm spre Tokio, el se opreşte timp de câteva luni în Germania, consolidându-şi acoperirea ca ziarist şi înscriindu-se în rândurile Partidului Nazist. însuşi dr. Goebbels a luat parte la dineul de rămas-bun al lui Sorge de la Berlin[10]. La sosirea la Tokio în septembrie 1933, Sorge intră rapid în excelente relaţii cu ambasada germană. Opt ani mai târziu, după arestarea sa, el se lăuda:

> „Baza organizaţiei mele din Japonia a fost reprezentată de abordarea cu succes a ambasadei germane şi de încrederea absolută pe care am câştigat-o acolo... Chiar la Moscova, faptul că m-am infiltrat în centrul unei ambasade, folosind-o pentru activitatea mea de spionaj, este apreciat ca extrem de uimitor, fără echivalent în istorie””.

în perioada de opt ani petrecută de Sorge la Tokio, Kremlinul a consideratjaponia principala ameninţare pentru Uniunea Sovietică. Marea depresiune din anii '30 a distrus slabele rădăcini ale democraţiei japoneze. Pentru majoritatea militarilor japonezi, singura soluţie la problemele create de depresiune era: un guvern de mână forte în ţară şi expansiune în exterior. în septembrie 1931, trupele japoneze staţionate în apropiere de parteajaponeză a căii ferate care străbătea Manciuria de Sud aruncă în aer un tronson de linie. Apoi acuză de aceasta trupele chineze şi utilizează ceea ce avea să se numească eufemistic „incidentul manciurian" drept pretext pentru demararea ocupaţiei Manciuriei. Guvernul japonez acceptă o rezoluţie a Ligii Naţiunilor care solicită retragerea trupelor, dar în prezenţa fervoarei naţionaliste care cuprinsese Japonia, politicienii sunt incapabili să se impună în faţa soldaţilor. La începutul anului 1932, armata japoneză creează un stat marionetă manciurian - Manciukuo - sub domnia ultimului împărat Manchu. Acum Japonia controla o mare porţiune de frontieră a Uniunii Sovietice.

Până la mijlocul anilor ’30, Moscova considera Germania un pericol mult mai mic decât Japonia. Creşterea importanţei nazismului era considerată mai curând un semn al decăderii capitalismului german şi mai puţin un simptom al viitorului război german de expansiune în Răsărit. Chiar în momentul când Adolf Hitler devenea cancelar al Germaniei, în ianuarie 1933, Cominternul îi presa pe comuniştii germani să-şi concentreze focul asupra duşmanului socialist de stânga şi mai puţin asupra duşmanului nazist de dreapta. în următorii câţiva ani, politica sovietică relativ lajaponia

cu sexualitatea lui atletică şi. organiza întâlniri erotice de grup la locuinţa lui de lângă Moscova. Kartseva trăia cu temerea de a nu fi şi ea invitată la vila lui Boki. Când lucra în schimbul de noapte şi se simţea mai vulnerabilă, îmbrăca „hainele cele mai urâte şi informe, de frică să nu-i atragă atenţia nedorită”[4].

Unitatea combinată OGPU/Departamentul al IV-lea era agenţia de spionaj cea mai mare şi cea mai înzestrată din lume. In primii ani de activitate, interceptările străine care au avut cea mai mare influenţă asupra politicii sovietice au fost cele japoneze. Lucrând în subsecţia japoneză a organismului, Evdokia Petrova a descoperit că materialele cifrate erau protejate cu agenţi[5]. Aceşti agenţi includeau uneori, în anii ’30, funcţionari ai ambasadelor japoneze de la Berlin şi de la Praga[6].

Al doilea titlu de glorie al lui Berzin constă în contribuţia adusă la actualizarea tehnicilor de penetraţie dezvoltate de OGPU în anii 1920 pentru a fi utilizate mai ales împotriva Gărzilor Albe, sau pentru infiltrarea :ancelariilor guvernelor străine'. La începutul anilor ’30 principalele ţinte le penetraţie au rămas Gărzile Albe, urmate curând de către troţkişti. Berzin ■ra mai interesat în utilizarea penetraţiei cu agenţi, ca mijloc de obţinere . informaţiei secrete străine[8]. Agenţii Departamentului al IV-lea colectau de obicei atât informaţie politică, cât şi militară.

Agentul infiltrat cel mai eficient al lui Berzin a fost Richard Sorge. In 1964, la douăzeci de ani de la moartea sa, Sorge era făcut Erou al Uniunii Sovietice şi onorat printr-o serie specială de timbre. Când Sorge vine la Departamentul al IV-lea în 1929, agenta Comintern, Hede Massing îl percepe astfel: „Ochii lui albaştri glaciali, uşor oblici şi cu sprâncene dese, aveau capacitatea de a privi amuzaţi fără nici un motiv aparent”[9].

Richard Sorge s-a născut în Caucaz, în 1895, ca fiu al unui muncitor petrolist german, pe care avea să-l descrie mai târziu

ca fiind „naţionalist şi imperialist inflexibil” şi al unei mame rusoaice. El a urmat şcoala la Berlin, a fost rănit în luptă, în primul război mondial, a fost deziluzionat de absurditatea şi lipsa de sens a distrugerilor provocate de război şi s-a alăturat aripii revoluţionare a mişcării muncitoreşti. Revoluţia bolşevică l-a convins „nu numai să sprijine teoretic şi ideologic această mişcare, dar chiar să participe activ la aceasta”. După război, Sorge şi-a luat doctoratul în ştiinţe politice la Universitatea din Hamburg şi a lucrat ca militant comunist. La sfârşitul anului 1924 s-a mutat la Moscova, obţinând cetăţenia sovietică şi începând să activeze pentru OMS. Intre 1927 şi 1929, OMS îl trimite în misiuni secrete în Germania şi, după propriile afirmaţii, în Anglia şi Scandinavia. In noiembrie 1929 este recrutat de către generalul Berzin personal, pentru a lucra în Departamentul al IV-lea, însă Sorge rămâne în legătură cu Piatniţki şi cu OMS.

ŞASE
INTERCEPTARE/DECRIPTARE, INFILTRARE ŞI „CEI CINCI MAGNIFICI” DE LA CAMBRIDGE
1930-1939

Dintre toate portretele eroilor spionajului sovietic din Sala Amintirilor, unul singur aparţine unei persoane care nu a fost ofiţer KGB. Excepţia este generalul Jan Karlovici Berzin, comandant al unui detaşament Ceka în Războiul Civil, cunoscut mai ales în calitate de şef al Spionajului Militar sovietic (GRU, mai târziu), între anii 1924 şi 1935. Berzin s-a născut în Lituania, în 1890, alăturându-se mişcării clandestine încă din adolescenţă şi a petrecut mai mulţi ani în închisoare şi la muncă silnică în Siberia. In 1919 a servit în scurtul regim sovietic din Lituania. In primii săi ani de activitate în cadrul spionajului militar, colaboratorii săi cei mai apropiaţi erau cunoscuţi sub numele de „facţiunea lituaniană”, aşa cum ajutoarele lui Dzerjinski purtau denumirea de „facţiunea poloneză”. In 1935, Berzin este trimis cu o misiune a Armatei Roşii în Extremul Orient'. El este rechemat în august 1936, pentru a fi numit şeful misiunii militare sovietice pe lângă guvernul republican spaniol. Un an mai târziu este chemat

înapoi în Rusia şi lichidat[2].

Berzin îşi datorează locul din Sala de onoare a PGU contribuţiei sale la expansiunea colectării de informaţii secrete atât prin interceptare şi decriptare, cât şi prin infiltrare de agenţi. La începutul anilor '30, el participă la înfiinţarea unui organism aparţinând OGPU, alcătuit din Departamentul al IV-lea şi Departamentul Special condus de Gleb Boki şi colonelul P. Karkevici, ca adjunct. Acesta era organismul cel mai secret din OGPU. Până în 1935, a fost instalat nu în Lubianka, ci în clădirea Comisariatului Poporului pentru Afaceri Externe, pe podul Kuznetski. După afirmaţiile Evdokiei Kartseva (mai târziu Petrova), care s-a alăturat acestui organism în 1933, personalul era obligat să nu comunice adresa instituţiei nici măcar părinţilor[3]. Ca şi celelalte femei din această unitate şi Kartseva se temea pentru viaţa ei. Boki avea curiosul obicei de a purta o haină de ploaie tot timpul. Deşi era trecut de 50 de ani, Boki se mândrea

au fost opriţi undeva pe traseu şi transferaţi într-un lagăr de concentrare pentru „duşmani ai poporului”[66].

Mercader, de asemenea, trebuia să ucidă dintr-o singură lovitură şi să fugă înainte de descoperirea cadavrului. Pe când Troţki era aşezat la birou şi studia articolul, Mercader a luat cârligul pentru gheaţă din buzunar, a închis ochii şi a lovit cu toată forţa de care era în stare. Dar Troţki nu a murit instantaneu. El a scos un strigăt pătrunzător („Am să aud toată viaţa acest strigăt”, spune Mercader mai târziu), s-a întors, şi-a înfipt dinţii în mâna asasinului şi a apucat cu mâna unealta crimei. A murit la spital în ziua următoare, 21 august 1940.

Dosarul KGB relatează că lovitura nu a fost dată cu capătul ascuţit al cârligului, ci cu cel rotunjit[67]. Mercader a fost condamnat la 20 de ani închisoare. Mama lui şi Eitingon au fugit în Uniunea Sovietică. La Moscova, senora Mercader a fost primită de Beria, prezentată lui Stalin la Kremlin şi decorată cu Ordinul Lenin! După câţiva ani, ea era bântuită de remuşcări. Ea spune reprezentantului Partidului Comunist Spaniol la Comintern:

„Ei (NKVD), nu mă mai pot folosi... Sunt cunoscută în străinătate. Şi este primejdios să mă folosească pe mine. Dar şi ei ştiu de asemenea că nu mai sunt femeia de care ei să se folosească... Caridad Mercader nu este doar Caridad Mercader, ci cel mai rău dintre asasini... Nu numai că am străbătut Europa hăituind cekiştii care părăsiseră «paradisul», ci i-am şi omorât fără milă. Am făcut chiar mai mult decât

atât!... Am făcut şi am făcut-o pentru ei - un asasin din fiul meu, din Ramdn, din acest fiu pe care l-am văzut într-o zi ieşind din casa lui Troţki legat şi însângerat, fără să poată veni la mine, iar eu a trebuit să fug într-o direcţie şi Leonid (Eitingon) în alta”[68].

Ramon Mercader a rămas credincios stalinismului şi în închisoare. El a cântat cu elan cântecul revoluţionar „Tânăra Gardă”, subliniind ultimul vers: „Muncim pentru o cauză mare!” Dacă Mercader ar fi acceptat să-şi mărturisească adevărata identitate sau legătura sa cu KGB, ar fi putut scăpa mai uşor! Dar a refuzat şi a rămas douăzeci de ani în închisoare. In 1960, Mercader a fost eliberat, a plecat din Mexic în Cuba şi de acolo în Rusia, via Cehoslovacia. Când a depus cerere de intrare în Partidul Comunist Sovietic, a fost refuzat[69]. In afara KGB-ului, asasinul lui Troţki devenise, în epoca post-stalinistă, o amintire incomodă a unui trecut bolnav.

pretextul unor activităţi de import-export. în ianuarie 1940 Sylvia Ageloff îl urmează. Aşa cum Eitingon calculase, Sylvia ia contact cu maestrul ei spiritual, Leon Troţki şi lucrează două luni ca secretară pentru el. Mercader o conducea de fiecare dată cu maşină la vila lui Troţki şi o recupera la sfârşitul fiecărei vizite. Atâta vreme cât Ageloff a fost în Mexic, Mercader nu a încercat să pătrundă în vilă, dar a devenit treptat un personaj familiar, câştigând încrederea discipolilor francezi ai lui Troţki, Alfred şi Marguerite Rosmer. La scurt timp după întoarcerea Sylviei la New York în martie 1940, soţii Rosmer îi permit lui Mercader să intre în vilă pentru prima oară[65].

Vila fusese transformată într-o adevărată fortăreaţă, apărată cu grilaj de fier, curent electric, sistem automat de alarmă, mitraliere, o gardă permanentă compusă din zece poliţişti şi sentinele troţkiste. în acest moment, sarcina lui Mercader era de a furniza informaţii asupra protecţiei vilei, locuitorilor săi şi gărzilor, pentru a se putea elabora un plan de atac. Atacul era dirijat de celebrul comunist şi pictor mexican, David Alfaro Siqueiros, un veteran al Brigăzilor Internaţionale. în ziua de 23 mai, la ora 4 dimineaţa, un grup de peste douăzeci de bărbaţi îmbrăcaţi în uniforme militare şi de poliţie, sub comanda lui Siqueiros, au surprins şi anihilat gărzile, mitraliind vila. Troţki şi soţia lui au supravieţuit ascunzându-se lângă pat. Mai târziu, poliţia a numărat 73 de găuri de gloanţe în pereţii dormitorului. Siqueiros a reuşit să fugă din Mexic cu ajutorul poetului chilian, Pablo Nenida.

La cinci zile după raid, Mercader îl întâlneşte pe Troţki pentru prima dată. în zilele următoare efectuează zece vizite la

vilă, aducând uneori mici daruri şi întâlnindu-1 pe Troţki de două sau trei ori. A mai călătorit de două ori la New York spre a lua instrucţiuni de la Ovakimyan. La 20 august, Mercader soseşte la vilă cu un articol pe care-1 scrisese, asupra căruia dorea să-i ceară avizul lui Troţki. De asemenea, a adus cu el un pumnal ascuns în impermeabil, un revolver într-un buzunar şi un cârlig pentru gheaţă în alt buzunar. Acesta din urmă avea să fie arma crimei, a

NKVD mai utilizase şi înainte astfel de metode. în iarna 1938/1939, un ofiţer NKVD numit Bokov a fost convocat la Beria şi întrebat dacă se consideră suficient de puternic pentru -a omori un om dintr-Q singură lovitură. „Da, tovarăşe comisar” a răspuns Bokov. Beria a explicat că NKVD-ul a descoperit faptul că un ambasador sovietic din Orientul Mijlociu intenţiona să trădeze. Bokov a fost trimis împreună cu un asistent pentru „a-1 face inofensiv” pe ambasador. La sosire, i s-a dat o bară scurtă de fier, pe care a ascuns-o în haine, ducându-se apoi să focă o vizită de curtoazie ambasadorului. Bokov s-a postat în spatele ambasadorului şi l-a omorât cu o singură lovitură în cap. El şi asistentul său au înfăşurat corpul ambasadorului într-o carpetă, pentru a opri sângele să se răspândească, l-au introdus într-o maşină, l-au dus în afara oraşului şi l-au îngropat Soţiei ambasadorului i s-a spus că a fost chemat de urgenţă la Moscova şi că sunt făcute toate aranjamentele pentru ca ea şi copiii să-l urmeze c,u trenul. Ei

folosit acest lucru, pentru a face din Ejov ţapul ispăşitor pentru toate excesele, care au fost recunoscute în mod public[55]. Beria este descris de Svetlana, fiica lui Stalin, drept „personificarea perfidiei orientale, a linguşirii şi ipocriziei”[54]. El era un om cu o oribilă conduită morală, care a utilizat NKVD pentru a procura, de multe ori răpind de pe străzile Moscovei, nenumărate femei - în mod frecvent eleve - de care a abuzat sexual.

Soţii sau părinţii care îndrăzneau să se plângă îşi sfârşeau zilele în gulag[55].

Sub Beria, Marea Teroare devine o teroare selectivă. Hăituirea lui Troţki continuă totuşi nemiloasă. La 1 Mai 1940, 20 000 de comunişti mexicani mărşăluiesc prin Mexico City cerând: „Afară cu Troţki!”[56] Chiar după calculele anturajului lui Troţki, în Mexic mai existau vreo 30 de troţkişti activi, divizaţi în mai multe facţiuni[3]’: în ciuda acestei separări, toţi s-au adunat să facă de gardă în jurul locuinţei lui Troţki, la Coyoacan. KGB rememorează asasinarea lui Troţki ca fiind una dintre cele mai importante „operaţiuni speciale” ale sale. Sala Amintirilor din Direcţia întâi Centrală, construită în 1979,

conţine portretul şi omagiul adus organizatorului asasinatului, Nahum (Leonid) Alexandrovici Eitingon, care fusese implicat şi în asasinarea lui Bliumkin în 1929. Eitingon a fost unul dintre puţinii evrei din NKVD care au supravieţuit epurărilor[58]. El a luat parte la Războiul Civil din Spania, sub pseudonimul de general Kotov[59]. In Spania, el devine amantul comunistei din Barcelona, Caridad Mercader del Rio, pe care o recrutează împreună cu fiul ei, Ramon Mercader - viitorul asasin al lui Troţki - ca agenţi ai NKVD[60].

Troţki a fost sub supraveghere NKVD încă din momentul sosirii sale în Mexic[61]. Anturajul lui din Mexic a fost penetrat în diferite grade şi în diferite perioade de timp, de mai mulţi agenţi NKVD[62]. Cel mai influent dintre aceştia a fost Ramon Mercader.

Mercader a fost bine format. După arestarea lui, el a fost interogat timp de mai multe luni, dar nu a mărturisit nimic despre identitatea lui reală (care a fost descoperită abia în 1953) şi nici despre activitatea lui la NKVD. Era deosebit de inteligent, fluentîn mai multe limbi, atlet antrenat, şi înzestrat cu un remarcabil autocontrol. Testele psihologice au arătat că Mercader prezenta un timp de reacţie extraordinar de sCurt, o memorie aproape fotografică, capacitatea de a-şi găsi drumul în întuneric, aptitudinea de a învăţa cu rapiditate şi de a-şi reaminti instrucţiuni complexe. Era capabil să monteze pe întuneric un Mauser în trei până la trei minute şi un sfert[63].

In septembrie 1939, Mercader s-a întâlnit cu amanta lui troţkistă, Sylvia Ageloff la New York; el călătorea cu un paşaport canadian obţinut de la un voluntar din Brigăzile Internaţionale, sub numele de FrancJacson (evident o ortografiere fantezistă a numelui de „Jackson”). In New York, el a luat legătura cu rezidentul NKVD, Galik Ovakimian, prin care se transmiteau majoritatea instrucţiunilor de la Centru, în vederea asasinatului[64]. Urmând aceste instrucţiuni, Mercader s-a mutat la Mexico-City în qctombrie, sub

omorât pe Sedov[17]. NKVD poseda deja o secţie medicală sofisticată, unde se experimenta utilizarea drogurilor şi a otrăvurilor[18]. Se pare că Sedov a fost una dintre victimele acesteia.

Etienne a preluat după moartea lui Sedov responsabilitatea tipăririi Buletinului, precum şi continuarea contactelor cu simpatizanti troţkişti din întreaga Europă, inclusiv cu refugiaţii din Rusia stalinistă. Etienne a reuşit să strice relaţiile dintre Troţki şi Jeanne; şi să încurce iţele între Troţki şi Sneevliet.

Următoarea ţintă majoră a NKVD a fost reprezentată de germanul Rudolf Klement, însărcinat cu organizarea conferinţei fondatoare a Internaţionalei a IV-a troţkiste, ce

urma să aibă loc în acelaşi an, mai târziu. La 13 iulie, Klement dispare în mod misterios de la locuinţa sa din Paris. Două săptămâni mai târziu, Troţki primeşte o scrisoare scrisăîn mod evident de Klement şi timbrată în New York, în care era acuzat de cârdăşie cu Hitler şi de alte crime imaginare. Copii ale acestei scrisori au parvenit şi unor suporteri francezi ai lui Troţki. Troţki a calificat scrisoarea, fără îndoială în mod corect, fie un document falsificat, fie unul scris de Klement însuşi cu un revolver al NKVD la cap. La scurt timp după sosirea acestei scrisori, un trunchi decapitat a.fost descoperit pe bancurile de nisip ale Senei. Doi troţkişti francezi l-au recunoscut ca fiind corpul lui Klement, în baza cicatricelor de pe mâini[19].

Internaţionala a IV-a a fost născută moartă. „Conferinţa” sa fondatoare, deschisă în 3 septembrie 1938, în locuinţa de lângă Paris a troţkistului francez Alfred Rosmer, a avut numai douăzeci şi unu delegaţi, reprezentând grupuscule troţkiste din 13 ţări. „Secţiunea rusă”, care între timp avea să fie complet exterminată, era reprezentată de agentul NKVD, Etienne. Printre participanţii la conferinţă se aflau şi Ramon Mercader (aliasjacques Monard, alias Frankjacson), viitorul asasin al lui Troţki[50].

Biograful lui Troţki, Isaac Deutscher consideră această conferinţă „ceva mai mult decât o ficţiune”. Troţki însuşi, în exilul său mexican, deşi deziluzionat, se arată încrezător în viitor: „în cursul următorilor zece ani, milioane de oameni vor urma programul celei de-a IV-a Internaţionale, şi vor fi în stare să răstoarne cerul şi pământul”[31]. Singurul om politic, care a acordat credit profeţiilor lui Troţki a fost Stalin. Gordievski a reţinut în memorie conţinutul unei telegrame către Stockholm şi Oslo, care era tipică pentru arhivele acelei perioade. „Campania împotriva bandiţilor terorişti troţkişti, se spunea în telegramă, se desfăşoară în ţările voastre cu o intolerabilă pasivitate”[32]. în universul mental al lui Stalin, Troţki rămânea un oponent mai periculos decât Adolf Hitler.

După ultimul mare proces public din perioada antebelică, care a avut loc în martie 1938, Marea Teroare începe să descrească în intensitate. în iulie, Lavrenti Beria, şeful NKVD-ului din Transcaucazia, devine primul adjunct al lui Ejov. La 8 decembrie, Ejov a fost destituit din NKVD. Stalin a

Mexic. Teama lui Stalin de infiltrarea troţkistă a NKVD-ului este menţinută de defecţia lui Kriviţki, prietenul lui Poreţki, în octombrie 1937. In cursu lunii următoare, Kriviţki obţine să fie introdus la Sedov, aflat în Paris, prin avocatul văduvei lui

Poreţki:

„Când l-am întâlnit pe Sedov, i-am spus deschis că nu am venit spre a mă alătura troţkiştilor, ci, mai ales, pentru consultări colegiale. El m-a primit în mod cordial şi apoi ne-am întâlnit aproape zilnic. Nu voi uita niciodată ajutorul dezinteresat şi bunăstarea pe care mi-a asigurat-o în acele zile în care agenţii lui Stalin erau pe urmele mele. Era încă foarte tânăr, dar excepţional înzestrat - fermecător, bine informat, eficient. La procesele de trădare de la Moscova, s-a afirmat că a primit mari sume de bani de la Hitler şi de la japonezi. Eu l-am găsit ducând viaţa unui revoluţionar, având mare nevoie de hrană mai bună şi de haine”[46].

Totuşi, Kriviţki nu ştia că cel mai apropiat colaborator al lui Sedov. Mark Zborovski, era un agent NKVD. Astfel încât Stalin a fost cu conştiinciozitate ţinut la curent în privinţa întâlnirilor „aproape zilnice'' dintre Sedov şi Kriviţki. De aceea a fost luată decizia lichidării lui Sedov.

Troţki era un tată foarte exigent, cu o tendinţă nefericită de a submina respectul de sine al propriilor fii. El nu împărtăşea admiraţia lui Kriviţki pentru devotamentul şi eficienţa fiului său. In timp ce Sedov se străduia, în sărăcie şi boală, să publice Buletinul Opoziţiei şi să menţină contactul cu mişcarea dispersată"troţkistă, tatăl lui scria supărat din Mexic, în ianuarie 1938: „Sunt profund nesatisfăcut de modul în care Buletinul este condus şi mă văd nevoit să pun din nou problema mutării redacţiei la New York”.

Străduindu-se cu disperare să îndeplinească exigenţele absurde ale lui Troţki, Sedov amână în mod repetat o operaţie de apendicită cronică. După o criză puternică la 8 februarie 1938, este obligat să nu mai amâne intervenţia chirurgicală. Etienne (Mark Zborovski) îl convinge să nu se opereze într-un spital francez, ci într-o mică clinică particulară, condusă de emigranţi ruşi care, deşi Sedov nu a fost deloc bănuitor, era probabil penetrată cu agenţi NKVD. Mai repede decât a chemat ambulanţa, Etienne a alertat NKVD-ul. Sedov a fost operat în aceeaşi seară. în următoarele zile, pare a intra.într-o fază de recuperare normală. Pentru aşa-zise motive de securitate, Etienne refuză să comunice troţkiştilor francezi adresa clinicii unde se afla internat Sedov. Sedov era vizitat doar de soţia sa şi de Etienne. La 13 februarie suferă o recădere misterioasă şi este găsit pe .coridoarele clinicii, delirând. Medicul este atât de uluit, încât o întreabă pe soţia lui Sedov, dacă acesta nu a încercat cumva să-şi ia viaţa. Jeanne izbucneşte în lafrimi şi spune că probabil a fost otrăvit de NKVD. Starea sănătăţii lui Sedov se deteriorează rapid, în ciuda transfuziilor repetate de sânge; el moare în dureri îngrozitoare, la 16 februarie, la vârsta de numai 32 de ani.

O anchetă de rutină atribuie moartea sa complicaţiilor post-

operaţionale, insuficienţei cardiace şi slabei capacităţi de rezistenţă. Deşi NKVD a reuşit să-şi acopere urmele, sunt puţine îndoieli că agenţii săi l-au

celălalt lucra la ambasada din Paris. Astfel, acoperirea ca agent NKVD a lui Skoblin s-a destrămat. In seara zilei când Miller a fost răpit," generalul Kedrov, vicepreşedintele ROVS şi generalul Kusonski l-au chemat la sediu pe Skoblin, întrebându-1 unde este Miller. Neştiind nimic de nota lui Miller, Skoblin a replicat că nu l-a văzut toată ziua. Şi atuftci când i s-a arătat biletul, Skoblin a continuat să nege că l-a văzut pe Miller. Kedrov şi Kusonski au insistat ca Skoblin să-i însoţească până la biroul de poliţie. Skoblin i-a îmbrâncit, a fugit pe scări şi a reuşit să scape. De la Paris el a fugit în Spania unde probabil că a fost lichidat de NKVD. Soţia lui, Nadejda Pleviţskaia, a fost chemată în judecată în decembrie, declarată vinovată şi condamnată la douăzeci de ani de muncă silnică. Ea a murit în închisoare în septembrie 1940[41].

La procesul Pleviţskaiei a reieşit, pe baza investigaţiilor efectuate de Surete, că Miller a fost dus la un sediu al ambasadei sovietice, a fost omorât, trupul lui a fost pus într-un cufăr mare, care a fost transportat cu un camion Ford la docurile din Le Havre şi îmbarcat pe un vas sovietic. Totuşi, în cufăr, Miller era încă în viaţă, dar puternic drogat. Spre deosebire de Kutepov, el a supravieţuit călătoriei în Rusia. Ajuns în Rusia, el a fost supus unui interogatoriu brutal, unei judecări secrete şi apoi împuşcat Nici măcar interogatoriul lui Miller nu a reuşit să convingă Centrul că Gărzile Albe nu mai reprezintă o ameninţare reală. Transcrierile convorbirilor de la sediul ROVS efectuate de Serghei Tretiakov, nu au adus argumente în favoarea existenţei unor noi conspiraţii majore împotriva Uniunii Sovietice; atunci s-a tras concluzia că Tretiakov (nume codificat Ivanov) a pactizat cu complotiştii. O telegramă a fost trimisă rezidenţei din Paris: „Credem că Ivanov ne trădează şi în locul convorbirilor reale ne trimite pure invenţii”[42].

Răpirea lui Miller are un efect devastator asupra ROVS. Secretarul general al acesteia, Kusonski, este acuzat pe nedrept că ar fi luat parte la complot. ROVS îşi mută sediul la Bruxelles şi agonizează sub conducerea noului său şef, generalul Arhangelski[43]. Aşadar, Belgia este locul următorului asasinat al NKVD. La începutul anului 1938, defectorul OGPU, Gheorghi Agabekov, care fugise în Occident cu nouă ani în urmă, este asasinat de către un „grup mobil”, după o îndelungată hăituială[44]. O altă vânătoare începe, în vederea capturării altor doi transfugi: rezidentul NKVD din Olanda, Kriviţki şi marele maestru virtuos al organizaţiilor de front

comintemiste, Willi Munzenberg; ambii refuzaseră să se întoarcă la Moscova în 1937, la o execuţie sigură. In iulie 1938, vânătoarea de oameni s-a extins în Spania, în scopul capturării rezidentului NKVD, Aleksandr Orlov, care refuzase de asemenea ordinul de întoarcere la Moscova[45].

Totuşi, principalii „duşmani ai poporului” vânaţi de către NKVD în străinătate rămân troţkiştii. NKVD are trei ţinte principale: fiul lui Troţki şi principalul său organizator, Lev Sedov; Rudolf Klement, secretarul desemnat al celei de-a IV-a Internaţionale troţkiste, care trebuia să fie creată în mod formal în 1938; în fine, marele eretic, Leon Troţki, aflat în exil în

demonstrat că a fost ademenită către propria-i moarte, de un fost iubit rus din NKVD, Schachno Epstein, iar trupul ei a fost regăsit lângă un zid de cărămidă într-o casă din Greenwich Village[38].

Majoritatea acestui gen de afaceri au fost tranşate totuşi de cealaltă parte a Atlanticului. 'In vara anului 1937, NKVD a descoperit, probabil aflând de la Mark Zborovski (alias Etienne) că unul din ofiţerii săi din Europa de Vest stabilise contacte secrete cu liderul troţkiştilor olandezi, Henryk Sneevliet. Un „grup mobil”, comandat de adjunctul INO, Mihail Spigelglas, un tip scund, robust, cu ochi exoftalmici, a fost trimis la Paris pentru a-1 urmări şi a-1 lichida pe vinovat. La 17 iulie, rezidentul NKVD în Olanda, Walter Kriviţki, a fost convocat la o întâlnire cu Spigelglas la Vincennes. Spigelglas a relevat că trădătorul este un ilegal sovietic de origine poloneză la Paris, pe nume I.Poreţki (alias Ludwig, alias Reiss).

Şase săptămâni mai târziu, la 4 septembrie, trupul lui Poreţki a fost descoperit pe un drum de lângă Lausanne, în Elveţia. Pentru a-1 ademeni la propria distrugere, Spigelglas a folosit o prietenă a familiei Poreţki, numită Gertrude Schilbach, o comunistă evreică germană refugiată, care i-a scris lui Poreţki, spunându-i că are nevoie urgentă de sfatul lui. Schilbach s-a întâlnit cu Poreţki şi cu soţia acestuia la o cafenea din Lausanne. In ultimul moment, ea nu a fost în stare să aducă la îndeplinire instrucţiunile NKVD, de a-i înmâna dnei Poreţki o cutie cu bomboane de ciocolată injectate cu stricnină. în schimb a reuşit să-l aducă pe Poreţki pe un drum lateral, unde a fost împuşcat cu un pistol-mitralieră, de către un ucigaş NKVD originar din Monaco, Roland Franţois Rossi (alias Abiate). în ultima clipă, Poreţki şi-a dat seama că a fost atras într-o capcană. Când trupul lui a fost găsit, în mâna încleştată ţinea o şuviţă din părul cenuşiu al lui Schilbach.

NKVD, pentru a crea o pistă falsă, a trimis o scrisoare anonimă poliţiei elveţiene, prin care identifica corpul lui Poreţki cu cel al unui contrabandist de arme internaţional. Planul a eşuat. Deşi Rossi şi Schildbach au reuşit să scape, participarea lor la asasinarea lui Poreţki a fost dezvăluită poliţiei de către amanta lui Rossi. în valiza abandonată de Rossi, poliţia a descoperit un plan detaliat al locuinţei lui Troţki din Mexico”[39].

Următoarea victimă a „grupurilor mobile” ale NKVD a fost şeful Gărzilor Albe ROVS din Paris, generalul Miller. în decembrie 1936, Sluţki a sosit la Paris pentru ?. organiza răpirea lui Miller. El i-a trimis lui Kriviţki o solicitare de a-i recomanda doi agenţi capabili săjoace rolul de ofiţeri germani. Abia după răpirea lui Miller, opt luni mai târziu, a realizat Kriviţki scopul real al acestei cereri[40]. La 22 septembrie 1937, ca şi Kutepov cu şapte ani în urmă, Miller dispare în plină zi, de pe o stradă din Paris. Spre deosebire de Kutepov, el lasă o notă secretarului său general, generalul Kusonski, spre a fi deschisă în caz că el nu avea să se mai întoarcă. Nota revela că el avea întâlnire cu generalul Skoblin la ora 12.30 p.m., când trebuiau să stea de vorbă cu doi „germani”: unul era ataşatul militar al unei ţări învecinate,

manifesta simpatii troţkiste, ar putea oferi marelui eretic o bază spaniolă. Co-fondatorul său în 1935, A. Nin, care fusese secretarul particular al lui Troţki la Moscova, a fost ministrul justiţiei în guvernul catalan, până când a fost alungat de comunişti în decembrie 1936.

In mai 1937, comuniştii spanioli asistaţi de NKVD au pornit la distrugerea Partidului Muncitoresc. Sluţki, şeful INO, informa pe rezidenţii NKVD: „întreaga noastră atenţie este concentrată asupra Cataloniei şi asupra luptei nemiloase împotriva bandiţilor troţkişti, fasciştilor şi împotriva POUM. în iunie Nin este arestat, torturat cu brutalitate şi jupuit de viu, pentru că a refuzat să mărturisească crime imaginare. Comuniştii au încercat, fără succes, să-i justifice moartea pretinzând că Nin fusese capturat de un comando nazist[32]. La scurt timp după aceea, un alt fost secretar al lui Troţki, Irwin Wolf, care lucrase pentru el în Norvegia, este răpit la Barcelona şi lichidat de NKVD[33]. Alţi simpatizanţi internaţionali ai POUM, care au murit în condiţii dubioase au fost: Kurt Landau, fost sprijinitor al lui Troţki; Marc Rhein, fiul liderului menşevic Rafael Abramovici; Jose Robles, fost lector la Universitateajohn Hopkins din Statele Unite. Numeroşi lideri ai POUM au fostîmpuşcaţi ilegal după ojudecată sumară/Restul conducerii a fost arestat în iunie 1937. Avocatul lor, Benito Pabon, s-a înspăimântat atât de tare de pericolul de a fi asasinat, încât a fugit în Filipine[31].

Dr. Juan Negrin, care a devenit prim-ministru al Republicii în mai 1937, era conştient de unele dintre ororile comise de NKVD. Dar, în acelaşi timp, era deosebit de naiv. La sfârşitul războiului, când naţionaliştii au prezentat închisorile private construite de Serviciul de Investigaţii Militare (SIM) dominat de NKVD, Negrin a tratat totul drept propagandă fascistă. Zece ani mai târziu, a recunoscut că a fost înşelat. In timp ce NKVD şi SIM dispuneau de simpatizanţii POUM cât mai discret posibil, francezul favorit al lui Stalin, Andre Marty, orchestra o vânătoare publică de vrăjitoare împotriva trădătorilor troţkişti: „Pentru Marty, scria un comunist francez, duşmanul se găsea mai mult în cadrul Brigăzilor Internaţionale şi al loialiştilor decât de partea cealaltă a frontului. Reputaţia de „călău din Albacete” a condus la convocarea lui Marty înapoi la Paris, pentru a da explicaţii în faţa conducerii Partidului Comunist. Marty a recunoscut de bună voie că a ordonat execuţia a 500 de membri ai Brigăzilor Internaţionale. Toţi aceştia, a declarat el, au comis „tot felul de crime” şi au întreprins „spionaj în favoarea lui Franco”. Ernest Hemingway, în ciuda simpatiei pe care o nutrea pentru Brigăzile Internaţionale, îl consideră pe Marty „nebun... El are mania de a împuşca oameni. El curăţă mai bine decât Solvarson*”[37].

Deşi grupele NKVD erau deosebit de active în Spania, aria lor de operaţiuni se extinsese, în căutare a troţkiştilor şi trădătorilor, până în America de Nord. La 5 iunie 1937, agenta NKVD americană, Juliette Stuart Poyntz, scoasă pe linie moartă, şi-a părăsit camera ei de la Clubul Asociaţiei Femeilor din Manhattan. Nu a mai fost revăzută niciodată. Probele au

' N.T. - un faimos detergent american

„Orice s-ar întâmpla, distrugerea finală a troţkiştilor trebuie să se încheie prin expunerea lor publică, sub înfăţişarea de serviciu secret fascist, în slujba lui Hitler şi a generalului Franco... un serviciu secret sprijinind activ fascismul în Spania”[26].

Un astfel de cabotinism sectar era străin de gândirea majorităţii celor 35 000 de voluntari străini, cei mai mulţi comunişti, care se alăturaseră Brigăzilor Internaţionale în apărarea Republicii. Pentru ei, precum şi pentru Stânga Europeană, războiul reprezenta o cruciadă împotriva fascismului internaţional. Pentru alţii, printre care şi poetul W. H. Auden, cea mai importantă experienţă emoţională din viaţă:

„Ce propuneţi voi? Să construim cetatea dreaptă. O voi face-o.

Sunt de acord. Sau propuneţi sinuciderea, moartea romantică?

Foarte bine, accept.

Eu sunt alegerea voastră, decizia voastră. Da, eu sunt Spania”.

Stalin însuşi trimite o scrisoare deschisă conducerii comuniste spaniole, în luna octombrie: „Eliberarea Spaniei de sub jugul reacţionarilor fascişti nu este doar problema spaniolilor, ci cauza comună a întregii umanităţi progresiste”[27].

Totuşi, problema principală a lui Stalin rămânea infiltrarea troţkistă şi nu ameninţarea fascistă. La centrul principal de recrutare din Paris pentru Brigăzile Internaţionale voluntarii ne-membri de partid erau chestionaţi de către ofiţerii NKVD care le verificau identitatea. S-a cerut unor voluntari să-şi predea paşapoartele la sosirea în Spania. Paşapoartele erau trimise la Moscova prin valiza diplomatică. NKVD era deosebit de încântat să posede 2 000 de paşapoarte din SUA, utilizate ulterior de către ilegali[28].

Baza din Albacete a Brigăzilor Internaţionale era controlată de un directorat politic al Comintemului condus de reprezentantul francez la ECCI, Andre Marty, care colaborase cu spionajul militar sovietic şi cu NKVD. Cu Marty soseşte un contingent de funcţionari ai Comintemului: adjuncţii săi italieni, Luigi Longo (alias Gallo) şi Giuseppe de Vittorio (alias Nicoletti), viitorul lider german, Walter Ulbricht, etc.[29].

Sprijinul acordat de voluntari republicanilor nu echivala ajutorul primit de naţionalişti din partea Germaniei naziste şi a Italiei fasciste. Deşi conştient de faptul că Franco era mai curând un tradiţionalist, decât un fascist, Hitler considera Spania un spaţiu de luptă propice unde să-şi poată experimenta tehnica de luptă destinată Blitzkrieg-ului care trebuia să producă un efect devastator încă din primii ani ai celui de-al doilea război mondial. Sprijinul prompt al lui Hitler în vara anului 1936 a salvat rebeliunea militară de o înfrângere rapidă şi l-a pus pe Franco pe drumul victoriei finale[30].

Republicanii aveau un alt dezavantaj serios: erau divizaţi. Cu toate că ruşii nu au cauzat această divizare, ei au transformat-o într-un război civil, în cadrul războiului civil. în primăvara lui 1937, bătălia lui Stalin împotriva troţkismului tindea să pună în umbră războiul împotriva lui Franco. Stalin se temea că Partidul Muncitoresc de Unificare Marxistă (POUM), care

găsească nici măcar un loc sigur în Europa, din care să ralieze opoziţia comunistă. El a părăsit Turcia în căutarea unei noi baze, în noiembrie 1932, dar a fost obligat să se întoarcă după patru luni, fără a fi găsit nici un guvern dispus să-i acorde mai mult decât o viză de tranzit. I s-a permis să se mute în Franţa în vara anului 1933, dar nu i s-a acordat dreptul de a locui la Paris, a fost supus unei serii de restricţii şi apoi a fost expulzat în vara lui 1935. Din Franţa, Troţki a plecat în Norvegia, de unde a fost din nou expulzat, de data aceasta în Mexic, la sfârşitul anului 1936[20].

Principalul organizator al mişcării troţkiste a fost fiul lui Troţki, Le' Sedov, care a plecat din Turcia la Berlin în 1931 şi de acolo, la Paris doi am mai târziu, când Hider a venit la putere.

Sedov a fost cel care, până la moartea sa în 1938 a organizat publicarea Buletinului Opoziţiei şi a menţinut contactul cu simpatizanţii dispersaţi ai lui Troţki[21]. Anturajul lui Sedov, ca şi cel al tatălui său, era penetrat de OGPU şi de NKVD. Din anul 1934 până la moartea sa, patru ani mai târziu, cel mai apropiat colaborator şi confident al său a fost un agent NKVD, antropologul de origină rusă, Mark Zborovski (alias Etienne), care l-a ajutat să publice Buletinul şi să rămână în contact cu opoziţia rămasă în Rusia[22].

Sub Menjinski şi lagoda, operaţiunile externe ale OGPU şi NKVD împotriva lui Troţki şi a simpatizanţilor săi, s-au limitat la supraveghere, penetrare şi destabilizare: Sub Ejov, NKVD a demarat acţiunile de lichidare a conducerii troţkiste. In decembrie 1936, Ejovînfiinţează o „Administraţie a însărcinărilor Speciale”, sub propria-i conducere, cu „grupuri mobile” care să efectueze asasinate în străinătate, la ordinul lui Stalin[22]. Principalul loc de acţiune în următorii doi ani a fost Spania.

Guvernul sovietic a avut o reacţie lentă la izbucnirea Războiului Civil din Spania, în iulie 1936, crezând în mod eronat că guvernul republican va înfrânge repede rebeliunea forţelor naţionaliste ale generalului Francisco Franco. Atunci când experimentatul diplomat Marcel Rosenberg a sosit la Madrid ca ambasador sovietic, la 27 august, el era însoţit de o amplă suită incluzând pe generalul Jan Berzin, fost şef al spionajului militar, generalii Goriev şi Kulik, precum şi viitorii mareşali Malinovski, Rokosovski şi Konev. Ofiţeri ai Armatei Roşii au luptat în Războiul Civil sub diferite deghizamente; printre aceştia se număra şi generalul Lazar Stern, alias general Emilio Kleber, înzestrat de NKVD cu un paşaport canadian şi „o legendă” care avea să-i confere faimă mondială

şi numele de „Salvatorul Madridului” la sfârşitul anului 1936[24].

în Spania republicană mai exista o altă prezenţă a NKVD-ului, la fel de puternică, însă mult mai puţin vizibilă, condusă de viitorul transfug Aleksandr Orlov, care soseşte în septembrie 1936, cu scopul principal de a asigura victoria stalinismului asupra ereziilor marxiste[25]. Comitetul Executiv al Internaţionalei Comuniste (ECCI) informa Partidul Comunist Spaniol în luna decembrie:

ordonat unei atrăgătoare agente OGPU, Lisa Gorskaia, „să abandoneze prejudecăţile burgheze”, să-l seducă pe Bliumkin, să descopere amploarea conspiraţiei acestuia cu Troţki şi să determine întoarcerea lui la Moscova. Pe pământul Turciei, operaţiunea era organizată de rezidentul OGPU „legal”, Nahum (Leonid) Alexandrovici Eitingon (utilizând pe atunci pseudonimul Nahumov) care avea să-şi câştige faima în KGB datorită organizării asasinării lui Troţki[14]. Când Bliumkin a fost arestat la Moscova, după câteva săptămâni, în compania Lisei Gorskaia, el a realizat în sfârşit că ea fusese folosită ca agent provocator. „Lisa, a spus el, m-ai trădat!” Bliumkin a devenit astfel primul bolşevic asasinat pentru că a simpatizat cu opoziţia. După cum relatează Orlov, „el a mers curajos la execuţie şi, înainte ca salva fatală să pornească, a strigat:«Trăiască Troţki!»”. La scurtă vreme după acest eveniment, Gorskaia s-a căsătorit cu rezidentul OGPU din Berlin (şi apoi din Washington), Vasili Mihailovici Zarubin[15].

Simpatizanţii din Rusia ai lui Troţki s-au dispersat rapid în timpul exilului acestuia în Turcia. Convinşi, ca şi Troţki în 1924, că „nimeni nu poate avea dreptate împotriva Partidului”[16], cei mai mulţi membri ai Opoziţiei de Dreapta au capitulat în faţa liniei staliniste. Un raport care îi parvine lui Troţki (desigur că şi la OGPU), îi atribuia acestuia maximum 1000 de simpatizanţi la sfârşitul anului 1929.

Turiştii şi simpatizanţii din partidele comuniste occidentale îi transportă, cel mai adesea sub supravegherea OGPU, corespondenţa cu puţinii fideli din ţară, utilizând cele mai ingenioase subterfugii. Odată, pe biroul lui a poposit o cutie de chibrituri pe care eră scrisă cu litere minuscule, o întreagă teză politică. Toate acestea s-au încheiat la sfârşitul anului 1932[17].

Simpatizanţii occidentali ai lui Troţki au fost puţini la număr şi foarte divizaţi. Deşi troţkiştii aveau o tendinţă incurabilă spre fragmentare („Acolo unde sunt doi troţkişti apar trei tendinţe”), OGPU a accelerat descompunerea mişcării prin agenţii săi provocatori. Fraţii Sobolevicius au păcălit aşa de grozav pe faimosul troţkist austriac, Kurt

Landau şi pe Troţki în acelaşi timp, încât Landau a fost expulzat din mişcare[18].

Cu toate acestea, Troţki devenise pentru Stalin o reală obsesie, care-i tulbura până şi somnul. Isaac Deutscher spune:

„Frenezia cu care (Stalin) şi-a urmărit adversarul, transformându-1 într-o preocupare suverană a comunismului internaţional şi a Uniunii Sovietice şi subordonându-i toate interesele politice, tactice, intelectuale, este indescriptibilă: în întreaga istorie este dificil să găseşti un alt caz în care, astfel de resurse imense de putere şi propagandă să fie utilizate împotriva unui singur individ”[19].

Dacă Stalin l-ar fi urmărit pe adevăratul Troţki, obsesia lui ar fi fost inexplicabilă. Dar acel Troţki care îl obseda pe Stalin era un personaj mitic, creat de imaginaţia „bolnăvicios de suspicioasă” a acestuia, care avea foarte puţină legătură cu acel Troţki trimis în exil. Troţki nu a fost capabil să

în 1934, pierderile financiare îl obligă pe Miller să mute sediul ROVS într-o clădire mai ieftină. Un om de afaceri de origină rusă, numit Serghei Tretiakov, îi oferă un apartament ieftin la parter. Miller ignora desigur faptul că Tretiakov era agent NKVD, cu numele codificat de Ivanov. El ignora de asemenea faptul că noul sediu ROVS fusese împănat cu cele mai modeme instalaţii de ascultare. în anii care au urmat, Tretiakov avea să petreacă multe ore zilnic în camerele de deasupra sediului ROVS, ascultând şi transcriind conştiincios convorbirile lui Miller cu subordonaţii săi. Sârguinţa şi devotamentul său au fost răsplătite de către NKVD, aşa cum reiese dintr-un schimb de telegrame din 1934:

„Paris către Centru:

Considerăm necesar să remarcăm conştiinciozitatea şi devotamentul lui Ivanov. în noaptea de 23 noiembrie a fost foarte bolnav, dar a continuat să prelucreze informaţiile toată ziua următoare, aşa cum reiese din însemnări”.

„Centrul către Paris:

Dă-i lui Ivanov o primă pentru tratamentul medical... Decide tu însuţi în privinţa sumei, care nu trebuie să depăşească salariul pe o lună”[11].

Istoria secretă a Direcţiei întâi Centrale conchide că prin 1933, Leon Troţki ia locul lui Miller şi ROVS-ului OGPU[12]. Troţki a petrecut unsprezece ani şi jumătate în exil, în Turcia, de la începutul anului 1929 până în vara lui 1933, în Franţa, din vara lui 1933 până în vara lui 1935, în Norvegia, din vara lui 1935 până la sfârşitul anului 1936, în Mexico din ianuarie 1937 până la asasinarea sa în august 1940. în tot acest timp, anturajul lui Troţki a fost infiltrat cu agenţi OGPU şi NKVD.

Cea mai reuşită acţiune de penetraţie a OGPU în anturajul lui Troţki, a fost cea a fraţilor Sobolevicius, fiii unui bogat negustor evreu din Lituania, cunoscuţi mai târziu sub numele de Jack Soblen şi respectiv dr. Richard Soblen. Trei ani, începând cu primăvara anului 1929, cei doj fraţi au fost cei mai apropiaţi confidenţi ai îui Troţki. Ei au avut acces la coduri, la cerneala secretă şi la adresele de acoperire ale susţinătorilor din Uniunea Sovietică ai lui Troţki. Toate aceste date au fost transmise OGPU. Cei doi fraţi au reapărut în timpul celui de-al doilea război mondial, în calitate de agenţi sovietici în Statele Unite[13].

Singurul moment dificil în penetrarea anturajului lui Troţki s-a produs în perioada exilului din Turcia, în vara anului 1929. OGPU a aflat căTroţki primise o vizită secretă din partea unui simpatizant din rândurile OGPU. Simpatizantul erajakov Bliumkin, care, în 1918, la Ceka, îl asasinase pe contele Mirbach, ambasadorul german, în ciuda ordinelor lui Dzeijinski, dar fusese ulterior reabilitat şi ajunsese la rangul de „rezident ilegal” la Istanbul. Bliumkin a fost de acord să transmită un mesaj din partea lui Troţki lui Radek şi fiind puse la punct chestiuni privind contacte ilegale cu clandestinitatea troţkistă de Ia Moscova. Trilisser nu a ordonat arestarea imediată a lui Bliumkin. în schimb, probabil de conivenţă cu lagoda, el i-a

spus că a avut un vis, din care a aflat acest lucru”. Cântecele nostalgice ale Pleviţkaiei, asemeni celui intitulat „Ah, mamă” i-au asigurat atât ei, cât şi lui Skoblin, un succes facil în rândul comunităţilor de ruşi albi din întreaga Europă[7].

Mulţi ani la rând, OGPU şi succesorii săi au respins cu indignare ideea participării la răpirea lui Kutepov. Adevărul a fost restabilit aproape întâmplător în 1965, într-o însemnare necrologică, cu privire la organizatorul răpirii:

> „Comisarul Securităţii Statului, Serghei Vasilievici Puziţki a luat parte la Războiul Civil, a fost un bolşevic-leninist înflăcărat şi un ucenic al lui F. E. Dzerjinski. El a participat la capturarea banditului Savinkov şi la distrugerea... „încrederii”; a desfăşurat de asemenea o strălucită operaţiune încheiată cu arestarea lui Kutepov şi a unor membri ai Gărzii Albe. S. V. Puziţki a fost decorat de două ori cu Ordinul Steagul Roşu şi a primit decoraţii Ceka”[8].

Succesorul lui Kutepov la conducerea ROVS, generalul Evgheni Karlovici Miller, nu s-a arătat mai puţin naiv. în ciuda barbişonului şi a mustăţilor războinice, chipul lui bucălat, cu ochi albaştri şi expresie voioasă, lăsa o impresie jovială, câtuşi de puţin impozantă. Unul dintre primele gesturi făcute în calitate de preşedinte, a constat în încredinţarea unei mari

părţi din fondurile ROVS unui trişor, pe nume Ivar Kreuger. Când acesta şi-a zburat creierii în martie 1932, fondurile dispăruseră cu desăvârşire. încă înainte ca scandalul Kreuger să izbucnească, Denikin trimitea o scrisoare sumbră către un prieten: „ROVS a căzut în amorţire. Nu mai dă nici un semn de viaţă, cu excepţia intrigilor permanente. Un adevărat fiasco!” Cea mai serioasă dintre aceste intrigi interne era condusă de generalul Şatilov, care, fără a fi împins la aceasta de către OGPU, se străduia din răsputeri să submineze autoritatea lui Miller şi a determinat chiar un duel între doi generali. Deşi duelul a fost contramandat, guvernul francez a ameninţat cu ridicarea dreptului de rezidenţă. în final, lui Şatilov i s-a permis să rămână, dar numai cu condiţia să nu se mai amestece în politică. Atunci, el a părăsit ROVS şi s-a angajat ca şofer de taxi[9].

Graţie conducerii incompetente a lui Miller şi intrigilor lui Şatilov, ROVS a fost destabilizat prin propriile eforturi, fără să fi fost nevoie de asistenţă din partea OGPU. Totuşi, OGPU i-a accelerat declinul. Agentul OGPU cel mai influent, penetrat în ROVS, rămăsese generalul Skoblin. Acesta a fost însărcinat în 1933 de către Miller cu o „muncă secretă în Finlanda”. Un an mai târziu, el a trecut clandestin doi agenţi ROVS peste frontiera sovieto-finlandeză. Ambii au fost interceptaţi rapid de către NKVD, dar, scoţând rapid pistoalele din buzunare, au reuşit o retragere remarcabilă înapoi în Finlanda. Finlandezii au refuzat orice colaborare viitoare pentru trecerea frontierei, explicând că sunt în posesia unor informaţii care-1 prezintă pe Skoblin drept agent NKVD. Miller îi ia apărarea cu indignare şi-l numeşte „şef al contra-spionajului extern”[10].

Kutepov a fost o figură tragi-comică. Cu toate că admiratorii săi îl numeau „generalul de fier”, lui Kutepov i se potrivea mai mult descrierea aplicată fostului comandant al armatei ţariste, generalul Kornilov: „Un bărbat cu o inimă de leu şi un creier de oaie”. OGPU a luat o bună decizie permiţându-i lui Kutepov să rămână la Paris; prin diversiune şi discreditare, se obţinea o accentuare a stării de dezamăgire a diasporei. Dar nici Ceka şi nici succesorii săi nu au reuşit vreodată să facă o evaluare sobră şi obiectivă asupra forţei reale a mişcării contrarevoluţionare. In epoca stalinistă, semnificaţia oricărei forme de contrarevoluţie era foarte exagerată. Chiar şi Kutepov era perceput ca o ameninţare potenţială, astfel încât lichidarea lui părea necesară. Spre deosebire de Savink v şi Reilly, el a refuzat să se laşe ademenit înapoi în Rusia. De aceea, OGPU a pregătit răpirea lui, la ordinul nemijlocit al lui Stalin[4].

Ofiţerul OGPU trimis de la Moscova pentru a organiza

răpirea lui Kutepov, Serghei Puziţki, luase parte şi la operaţiunile de diversiune „Sindikat” şi „Trest”. Răpirea s-a produs puţin înainte de ora 11 în dimineaţa zilei de duminică, 26 ianuarie 1930, în plină stradă pariziană din al VU-lea arondisment. Capcana pare a fi fost instalată de generalul Steifon, care i-a comunicat lui Kutepov că doi reprezentanţi ai clandestinităţii antibolşevice din URSS doresc să-l întâlnească de urgenţă şi-l aşteaptă într-un taxi. In realitate, cei doi „antibolşevici” erau: Nikolai Kuzmin, rezidentul OGPU la Paris şi un ilegal OGPU, Andrei Fikhner. OGPU a fost asistat şi de un poliţist francez, astfel încât răpirea să aibă aerul unei arestări. Maşina în care se afla Kutepov s-a îndreptat în mare viteză spre Canalul Mânecii. Martorii oculari, interogaţi mai târziu de către Surete, l-au văzut pe când era îmbarcat la bordul unui steamer sub pavilion sovietic. Răpirea, totuşi, a fost un eşec. Inima slabă a lui Kutepov nu a rezistat anestezicului puternic administrat şi generalul a decedat, la o sută de mile distanţă de postul sovietic Novorossilsk. Interogatoriul care trebuia să aducă lumină în privinţa ultimelor secrete ale conspiraţiilor Gărzilor Albe împotriva Uniunii Sovietice, nu a mai avut niciodată loc[5].

La puţin timp după eliminarea lui Kutepov, OGPU a recrutat un alt general emigrat la Paris, Nikolai Skoblin, fost comandant al unei Divizii Albe în Războiul Civil[6]. Soţia lui Skoblin, cântăreaţa Nadejda Pleviţkaia, cunoscută sub denumirea populară de „Privighetoarea din Kursk”, a fost în contact cu OGPU timp de mai mulţi ani. La mijlocul anilor '20, ea a cerut permisiunea să se întoarcă în Uniunea Sovietică. Dzerjinski a refuzat, considerând-o probabil prea valoroasă pentru combaterea emigraţiei, pentru a i se îngădui părăsirea diasporei. în săptămânile care au urmat răpirii lui Kutepov, generalul Skoblin şi Nadejda Pleviţkaia au telefonat zilnic la locuinţa familiei Kutepov, exprimându-şi simpatia pentru dna Kutepov şi cerând veşti în ceea ce priveşte dispariţia soţului ei. „Skoblin şi soţia lui îmi spuneau că soţul meu este încă în viaţă. Când mi-am exprimat surprinderea în privinţa certitudinii pe care o manifestau, Pleviţkaia mi-a

CINCI

„DUŞMANII POPORULUI” DIN STRĂINĂTATE 1929-1940

Istoria secretă a Direcţiei întâi Centrale a KGB, pregătităîn 1980, pentru a 60-a aniversare a înfiinţării INO, menţionează

faptul că principala ţintă externă a OGPU, până la începutul anilor ’30, a fost reprezentată de mişcarea Gărzilor Albe, cu sediul central la Paris[1]. Principala prioritate a rezidenţei OGPU, stabilită la Paris la începutul anului 1925, consecutiv recunoaşterii diplomatice a Uniunii Sovietice de către Franţa, era supravegherea şi dezvoltarea de „măsuri active" împotriva Uniunii Serviciilor Combinate Ruse (ROVS). ROVS reprezenta o pradă uşoară. Şeful acesteia, generalul Kutepov, a calculat că 90% din diaspora ruşilor albi - dintr-un total de aproximativ două milioane - rămăseseră „patrioţi sănătoşi", în timp ce restul de 10% erau dezamăgiţi. în conformitate cu tabelul lui Kutepov, 30000 din 300000 de ruşi albi din Franţa erau demoralizaţi de dorul de casă, de privaţiunile exilului şi grija pentru rudele rămase în Uniunea Sovietică, devenind posibile ţinte pentru OGPU. Dar, în ciuda lecţiei furnizate de diversiunea „încrederea”, la jumătatea anilor '20, Kutepov rămânea straniu de naiv în ceea ce priveşte pericolul penetraţiei propriului anturaj de către OGPU. Au existat agenţi OGPU chiar la nivelul înaltului Comandament al Gărzilor Albe, printre care amiralul Krlov, generalul Monkevitz şi fostul şef de personal al lui Kutepov în timpul Războiului Civil, generalul Steifon[2]. Penetraţia OGPU a fost utilizată mai ales pentru a destabiliza comunitatea ruşilor albi şi mai puţin pentru obţinerea de informaţii secrete.

în ciuda umilinţei publice la care a fost expus prin operaţiunea „încrederea”, Kutepov rămâne, datorită naivităţii sale, o pradă uşoară pentru agenţii provocatori ai OGPU. El îi spune fostului general alb, Denikin, în noiembrie 1929, că „ample mişcări se răspândesc pe teritoriul Rusiei. Niciodată nu au mai venit atât de mulţi oameni «de acoîo» ca acum, pentru a mă vedea şi a mă ruga să colaborez cu organizaţia lor clandestină”. La solicitarea lui Kutepov, fostul său şef de personal, Steifon, a efectuat cel puţin două călătorii secrete în Rusia, pentru a se întâlni cu imaginarii conspiratori, revenind plin de un optimism inspirat de OGPU, pe care a ştiut să-l transmită lui Kutepov[5].

de la închisoare...; în acelaşi timp, el era capabil să denunţe aceleaşi persoane drept troţkişti fascişti”[123].

Vânătoarea de vrăjitoare stalinistă împotriva spionilor şi sabotorilor şi propria percepţie asupra stării de fapt l-au cufundat pe Sluţki într-o dilemă insolubilă.

El şi cej asemeni lui ştiau că majoritatea victimelor Ejovşcinei erau nevinovaţi. Insă ca buni leninişti, ei erau obligaţi să accepte că Rusia sovietică era ameninţată de lumea

capitalistă cu o conspiraţie permanentă. în realitate, unicele conspiraţii antisovietice cu adevărat primejdioase, organizate de serviciile secrete străine în anii '30, erau reprezentate de tentativele Germaniei şi Japoniei de a exploata paranoia lui Stalin şi a NKVD, încurajându-i să creadă în realitatea unor conspiraţii închipuite. Serviciul de informaţii secrete care a provocat cele mai mari daune Rusiei dinainte de război, a fost NKVD însuşi. Sluţki şi vechea gardă a INO nu au putut face mare lucru pentru a împiedica aceasta. Atât din punct de vedere intelectual, cât şi fizic, ei erau lipsiţi de putere: captivi în interiorul propriei lor ideologii, într-un univers conspirativ, nu aveau nici o şansă de scăpare fără renunţarea la leninism.

coridoare şi să ia un alt lift către secretariatul lui Ejov de la al treilea etaj. Documentele personale erau controlate de gărzi postate pe acest traseu[116].

Atât Ejov, cât şi Stalin s-au temut în permanenţă să nu fie otrăviţi şi ţineau sub o strictă supraveghere inclusiv pachetele de ceai din care obişnuiau să bea[117].

Majoritatea populaţiei sovietice a acceptat doctrina oficială conform căreia ei toţi erau ameninţaţi de o vastă conspiraţie cu agenţi plătiţi de serviciile secrete[118]. Eugenia Ginsburg îşi amintea că o femeie a exclamat, atunci când, în 1937, soţul ei a fost arestat de NKVD:

> „Deci el m-a minţit? Deci, în tot acest timp, el a fost împotriva Partidului. Agentul care efectua arestarea i-a spus amuzat: «Mai bine fă-i bagajele!» Dar ea a refuzat să facă acest lucru pentru un duşman al poporului, iar când soţul ei a vrut să-şi sărute copilul adormit, în semn de rămas-bun, femeia i-a barat drumul către pătuţul copilului, spunând: «Copilul meu nu are tată»'[119].

Desigur că acest fanatism al oamenilor simpli este mai puţin frapant decât credulitatea multor observatori străini, foarte instruiţi, care au asistat fără să înţeleagă nimic, chiar şi la foametea de la începutul anilor '30. Ambasadorul american Iosif Davies raporţa către Departamentul de Stat, că procesele publice furnizaseră „dovezi... care justificau fără putinţă de tăgadă verdictul de vinovăţie de trădare"[120].

Pentru mulţi funcţionari şi ofiţeri NKVD care au supravieţuit Teroarei sau au fost recrutaţi pentru a-i înlocui pe predecesorii lor lichidaţi scopul principal era pur şi simplu supravieţuirea. Ei preferau să nu se gândească la ororile pe care le comiteau. Mulţi erau cei care, totuşi, credeau în existenţa conspiraţiilor împotriva cărora erau chemaţi să lupte. Mihail Gorokov, un inginer intrat în 1938 în rândurile NKVD-ului, îi considera pe majoritatea noilor recruţi drept „băieţi simpli, cărora li se spusese că «duşmanii poporului» încearcă să submineze sistemul sovietic şi să ucidă liderii partidului, şi de aceea aceşti sabotori şi conspiratori trebuie exterminaţi". Recruţii asistau impasibili, încă din perioada de formare, la torturarea ţăranilor, cu convingerea că este esenţial să fie descbperită poziţia respectivilor în cadrul conspiraţiei[121]. Şi se spunea că Teroarea era „absolut necesară... pentru eliberarea ţării de trădători şi spioni"[122].

Vechea gardă a NKVD era mai puţin naivă. Aceasta, fără

îndoială, explică de ce au fost lichidaţi atât de mulţi membri ai săi. Văduva lui Ignati Poreţki, fost ofiţer NKVD asasinat, îşi amintea de Abram Sluţki, şef al INO din 1934 până în 1938, ca fiind un om „agreabil şi cu maniere blânde”, care „a făcut tot ceea ce a putut pentru salvarea unorvictime nevinovate. Insă:

„Sluţki era o persoană plină de contradicţii. Noi am cunoscut cazuri, după 1936, când el a intervenit plin de curaj pentru a salva pe cineva

maniei sabotajelor, caracteristice stalinismului[109]. Majoritatea acuzaţiilor din procesele publice staliniste ar fi fost de neconceput în vremea lui Lenin.

Rusia lui Stalin era mai susceptibilă la teoria conspiraţiei, decât Rusia lui Lenin, din două motive. In primul rând, douăzeci de ani de socialism într-o ţară înconjurată de capitalism, induseseră un acut sentiment de insecuritate. Speranţele de început, privind exportul de revoluţie, se micşoraseră, făcând loc preocupărilor vizând apărarea revoluţiei în ţară. „Sprijinul din partea proletariatului internaţional”, spunea Stalin în scrisoarea deschisă din februarie 1938, „trebuie combinat cu strădaniile noastre de a întări capacitatea defensivă a ţării, de a întări Armata Roşie şi Marina, de a mobiliza întreaga ţară pentru lupta împotriva atacului militar şi a încercărilor de reinstaurare a relaţiilor burgheze”[110].

Spionomania din anii lui Stalin se datorase şi acelei trăsături a personalităţii sale, caracterizată printr-o suspiciune maladivă. După cum spunea Hrusciov, „pretutindeni şi în orice el vedea duşmani, duplicitari şi spioni”[111]. Văduva lui Aleksandr (Saşa) Kosarev, secretar al Komsomolu- lui, îşi amintea ultima întâlnire a soţului ci cu Stalin, la un banchet în Kremlin:

„Nu numai că Stalin a ciocnit paharul (cu soţul meu), dar l-a mai şi îmbrăţişat şi sărutat. Saşa, palid şi agitat mi-a spus: «Hai să mergem acasă». Când am plecat de acolo, l-am întrebat de ce este aşa de supărat. El mi-a răspuns: «Când Stalin, m-a săriitat, mi-a spus la ureche: Dacă eşti un trădător am să te omor»”.

Kosarev a fost împuşcat după câteva luni. Vladimir Beşterev, cel mai mare psiholog sovietic din perioada interbelică, a conchis în 1927 că Stalin era un schizofrenic paranoid şi pare să fi plătit acest diagnostic cu propria viaţă. O conferinţă a celor mai valoroşi psihiatri sovietici a tras

concluzia, în 1989, că diagnosticul era prea simplu[113]. Spre deosebire de personalităţile paranoide reale, Stalin conserva o bună capacitate de obiectivare, de calcul rece şi un simţ instinctiv al temporalităţii. Insă este dificil să nu detectezi cel puţin un mic nucleu paranoid în personalitatea „bolnăvicios de suspicioasă” a acestuia.

Ejov trăia în acelaşi univers de conspiraţii şi comploturi ca şi Stalin. In public şi în intimitate, el a menţionat în mod repetat că serviciile străine de spionaj au pus la cale „o reţea completă de intrigi, toţi duşmanii, de toate culorile, luptând sub un unic drapel”[114]. El mai spunea de asemenea că „e mai bine să sufere zece nevinovaţi, decât să scape un singur spion”[115]. Ejov trăia cu teama permanentă că va fi omorât de trădătorii din interiorul NKVD. Pentru a ajunge la biroul extrem de bine păzit din Lubianka, al lui Ejov, ofiţerii NKVD trebuiau să ia liftul până la etajul cinci, să străbată o serie de lungi coridoare, să coboare la etajul întâi, să mai parcurgă câteva

Schreider îşi amintea de una dintre inspecţiile lui Kaganovici, din 1937. Acesta i-a telefonat lui Stalin de mai multe ori pe zi, pentru a-i raporta numărul de arestări. Deşi NKVD-ul local utiliza „torturi severe" pentru a smulge mărturisiri, de la închipuiţii duşmani ai poporului, după fiecare convorbire telefonică cu Stalin, Kaganovici insista să se obţină mai repede declaraţiile. Schreider l-a auzit pe Kaganovici spunându-i lui Stalin la telefon:

> „Aşa se va face, tovarăşe Stalin. Am să fac presiuni asupra şefilor de departament ai NKVD-ului, ca să nu fie prea liberali şi să accelereze la maximum identificarea duşmanilor poporului”[103].

„Duşmanii poporului” trebuiau să mărturisească şi activităţi de spionaj. Gordievski, parcurgând arhivele acelei perioade îşi aminteşte de dosarul unui comunist german numit Sturm, care umblase, pe jumătate mort de foame, din Ucraina la Volga, în anul 1937. A fost prins de NKVD, pe când cerşea mâncare la Kuibîşev. După un interogatoriu sumar, el a mărturisit că este spion german şi a fost împuşcat[106].

Teroarea creştea în progresie geometrică. Imaginarii duşmani ai poporului trebuiau să-şi demaşte colaboratorii - la fel de imaginari - iar suspiciunea între rude şi prieteni atingea proporţii apocaliptice. Sub declaraţiile despre asaltul combinat al serviciilor secrete imperialiste şi troţkiştilor din interior,

Stalin avea grijă să aşeze o impecabilă logică leninistă. într-o scrisoare deschisă publicată în perioada procesului „Blocului de dreapta troţkist”, Stalin îşi justifică propria teorie a conspiraţiei cu cuvintele lui Lenin:

> „Noi nu trăim într-un stat unic, ci într-un sistem de state, iar existenţa Uniunii Sovietice alături de statele imperialiste este de neconceput pe termen lung. Dar până la deznodământ, o serie de teribile ciocniri între Republica Sovietică şi statele burgheze este inevitabilă... Să nu uităm că ne aflăm la un fir de păr de o invazie”[107].

Cei care nu împărtăşeau acest punct de vedere erau identificaţi cu „duşmanii poporului". Pornind de la premise leniniste, era imposibil ca imperialiştii să nu încerce răsturnarea unicului stat al muncitorilor şi ţăranilor din lume. Astfel, pentru a denunţa bazele, dacă nu detaliile teoriei conspiraţiei lui Stalin, trebuia atacat leninismul însuşi. O colecţie de documente ocazionate de aniversarea „glorioasă a douăzeci de ani de existenţă a Ceka-OGPU-NKVD”, în decembrie 1937, făceau referire la aprecierile lui Lenin privitoare la „contrarevoluţionari” şi „extinsa organizaţie de spionaj”. Lenin solicita „măsuri urgente” pentru descoperirea „nenumăratelor conspiraţii” puse la cale de alianţa diabolică a ruşilor albi emigraţi şi a imperialiştilor străini: „Noi nu putem reacţiona altfel decât printr-o organizaţie (Ceka) aptă de a cunoaşte fiecare pas al conspiratorilor, care să nu încerce să gândească teorii, ci să pedepsească imediat”[108]. Dar Lenin n-ar fi acceptat niciodată excesele sălbatice ale febrei spionajului şi

asupra chestiunii naţionalităţii, în 1925. Ca o ironie a destinului, singurul conducător iugoslav în care Stalin avea încredere era viitorul eretic al blocului sovietic postbelic, losip Broz, alias Tito, care-şi amintea mai târziu:

> „în 1938, când eram la Moscova,... discutam despre dizolvarea Partidului Comunist Iugoslav. în acea vreme, toţi liderii iugoslavi aflaţi în Uniunea Sovietică fuseseră arestaţi; eu eram singur, partidul era slăbit, lipsit de conducere. Iar eu eram singur”[100].

Revelaţia finală a extinderii conspiraţiei contrarevoluţionare internaţionale imaginare împotriva Rusiei staliniste a venit la procesul public din februarie 1938, unde au fosljudecaţi 21 de membri ai „Blocului de dreapta troţkist"; anterior, troţkiştii fuseseră acuzaţi de conspiraţie cu serviciile secrete japoneze şi germane; acum, erau acuzaţi de asemenea

de complot împreună cu spionajul britanic şi polonez. Despre Troţki s-a spus că a lucrat încă din 1921 ca agent german, şi din 1926, ca agent britanic, lagoda fusese înconjurat „cu spioni germani, japonezi şi polonezi”. Ultimul proces public a arătat că Troţki şi contrarevoluţionarii săi promiseseră Germaniei Ucraina şi Japoniei regiunea Amur şi provinciile maritime. în februarie 1938, s-a revelat şi faptul că oferiseră Poloniei Bielorusia şi Marii Britanii Uzbekistanul. Nesatisfăcut doar de asasinarea lui Kirov, lagoda a iniţiat „metode de sabotaj medical”, aranjând asasinarea prin otrăvire a predecesorului său Menjinski, a marelui scriitor Maxim Gorki şi a preşedintelui Comisiei de Planificare de Stat, V. V. Kuibîşev. El încercase săj otrăvească pe Ejov însuşi, dar fusese prins în ultimul moment[101].

Noutatea intervenită în acest proces constă în rolul principal acordat guvernelor occidentale şi serviciilor secrete ale acestora, în timp ce troţkiştii apar ca simpli executanţi, ba chiar „sclavi ai stăpânilor lor”.

> „întreaga istorie a contrarevoluţiei burgheze în Rusia este legată de tentativele celor mai reacţionare cercuri ale burgheziei internaţionale de a răsturna puterea sovietică. Nu a existat nici măcar un singur complot, mai mult sau mai puţin serios în URSS, fără participarea directă cea mai activă a capitaliştilor străini şi a clicilor militare”[102].

După afirmaţia lui Sir Fitzroy Maclean, pe vremea aceea tânăr diplomat britanic la ambasada din Moscova, Stalin însuşi a asistat la proces[103]. Deşi Stalin nu a cunoscut numele celor mai multor victime ale sale, el a fost fără îndoială mâna care a dirijat Teroarea. Tatăl lui Gordievski şi alţi veterani KGB, i-au spus lui Oleg că Stalin primea în fiecare seară în biroul său pe lagoda, şi mai târziu pe Ejov[101]. Cei mai fideli subordonaţi ai lui Stalin, cum era Lazar Kaganovici, făceau turnee în provincie, pentru a se asigura că „porţia” locală de demascări era împlinită sau depăşită. Deşi Marea Teroare era la apogeu, Stalin nu se declara satisfăcut cu numărul de victime care i se raporta. Şeful miliţiei din regiunea Ivanovo, Mihail

unu şi doi, au fost împuţeaţi (cu excepţia lui Sluţki, care a fost probabil otrăvit)[97]. Scriitoarea Nadejda Mandelstam, soţia poetului persecutat, Osip Mandelstam, scria:

> „Prima generaţie de tineri Cekişti, care aveau să fie distruşi în 1937, se distingea prin înclinaţia spre literatură şi gusturi sofisticate. In prezenţa mea, Kristoforovici i-a spus

> (lui Osip) că, pentru un poet, ar fi util să experimenteze direct frica, pentru că ea poate inspira versuri, şi că el „ar experimenta frica într-o măsură cuprinzătoare".

Mandelstam a murit într-un lagăr de concentrare. Kristoforovici, anchetatorul, a murit împuşcat[98]. Succesorii lui au fost oameni lipsiţi de cultură şi de idealism. Atât în NKVD, cât şi în partid, condiţiile Terorii au permis supravieţuirea celor mai lipsiţi de simţ moral, cei capabili să se salveze prin denunţarea altora. Echipele de execuţie de pe lângă gulaguri erau pline de alcoolici. în fiecare dimineaţă, când îşi luau armele din camera de gardă, ei primeau câte un pahar de votcă. Apoi, încărcau victimele zilei respective în camioane, le duceau la locul de execuţie şi începeau să tragă:

> „Unii rămâneau tăcuţi, alţii începeau să strige că sunt buni comunişti, că mor nevinovaţi şi aşa mai departe. Dar femeile ţipau tare şi se înghesuiau unele în altele”.

Uneori, oamenii NKVD-ului îi aliniau pe prizonieri şi ocheau din lateral, încercând să vadă câţi pot omorî cu un singur glonte. Echipele de execuţie se întorceau în lagăr, îşi depuneau armele automate în camera de gardă, primeau atâta votcă, cât de multă puteau bea şi apoi dormeau[99].

Victimele NKVD-ului includeau atât comunişti străini, cât şi ruşi. Majoritatea oficialilor cominternişti şi a comuniştilor străini rezidenţi la Moscova erau demascaţi ca „agenţi ai duşmanului” sau „spioni străini” şi apoi împuşcaţi. Cei mai vulnerabili erau membrii ilegalişti de partid şi familiile lor, care îşi pierduseră protecţia conferită de naţionalitatea străină. Mulţi dintre ei petrecuseră un anumit timp în închisori străine, unde se presupunea că fuseseră racolaţi de serviciile secrete capitaliste. Cele două partide cu numărul record de spioni imaginari în rândul conducerii lor din exil erau polonezii şi iugoslavii. Comuniştii polonezi erau cei mai suspecţi: liderii lor erau evrei şi ei fuseseră de partea lui Troţki în perioada când a murit Lenin. Toţi au fost împuşcaţi. Manuilski spunea, la Congresul Partidului din 1939:

> „Cu scopul de a dispersa mişcarea comunistă, spionii fascisto-troţkişti au luptat să creeze „facţit ni” şi „grupuri” artificiale, pentru a declanşa o bătălie a facţiunilor. Cel mai contaminat de elemente ostile era Partidul Comunist Polonez, în conducerea căruia fascismul polonez îşi infiltrase agenţii”.

Stalin era cel puţin la fel de suspicios în privinţa Partidului Comunist Iugoslav, al cărui prim lider, Sima Markovici nu

împărtăşea opiniile sale

februarie 1938, utilitatea lui Sluţki lua sfârşit. El a fost invitat la biroul adjunctului lui Ejov, Mihail Frinovski, i s-a oferit cozonac şi ceai, iar la sfârşit a făcut infarct. Ofiţerii experimentaţi de la NKVD care au văzut corpul lui Sluţki, au remarcat pe faţa lui semnele caracteristice produse de cianură. Un necrolog oficial semnat de „tovarăşii de muncă”, îl descrie pe Sluţki drept un „luptător neînfricat pentru cauza clasei muncitoare. Cekiştii i-au cunoscut numele până la graniţele întinsei noastre patrii. Duşmanii s-au temut de acest nume”[91]. Spre deosebire de predecesorii săi, Trilisser şi Artuzov, portretul lui Sluţki nu apare pe pereţii Sălii Amintirilor[92].

Următoarea mare conspiraţie închipuită, dezvăluită de Ejov, a implicat Armata Roşie. La data de 11 iunie s-a anunţat că mareşalul Tuhacevski, erou al Războiului Civil şi principalul strateg militar al Uniunii Sovietice, a fost arestat cu alţi şapte generali, sub acuzaţia de trădare. Toţi au fpst împuşcaţi, probabil chiar în ziua următoare. Mareşalul Voroşilov a raportat că trădătorii „au recunoscut trădarea lor, actele de sabotaj şi de spionaj”. Mai târziu, Frinovski, adjunctul lui Ejov, i-a spus lui Kriviţki: „Am descoperit o gigantică conspiraţie în Armată, o conspiraţie nemaicunoscută în istorie. Iar acum am aflat despre un complot pentru uciderea lui Nikolai Ivanovici (Ejov) însuşi! Dar i-am prins pe toţi. Ţinem totul sub control”[93].

Mai târziu a reieşit că Gestapo a încercat să exploateze paranoia lui Stalin plantând documente falsificate în Cehoslovacia, care „demonstrau” existenţa unui complot al lui Tuhacevski, vizând realizarea unei lovituri de stat cu sprijin german[94]. Complotul german nu era totuşi necesar. Stalin a decis să lichideze imaginarul complot militar, înainte ca Benes, preşedintele Cehoslovaciei, să-i aducă la cunoştinţă istoria conspiraţiei. Stalin şi Ejov s-au grăbit să decimeze înaltul comandament al Armatei Roşii, cu o promptitudine care a depăşit cele mai optimiste speranţe ale Gestapo-ului[93].

Numărul total al victimelor Ejovşcinei nu va putea fi niciodată cunoscut cu certitudine. Ca răspuns la o solicitare secretă a Biroului Politic din 1956, KGB a prezentat o listă de aproximativ 19 milioane de arestări între anii 1935 şi 1940, din care cel puţin 7 milioane au murit în gulaguri sau împuşcaţi. Numărul real ai celor ucişi a fost probabil mai mare[96]. Printr-o macabră ironie, cei mai periculoşi „duşmani ai

poporului” au fost d cscoperiţi în cele trei instituţii care împărţeau responsabilitatea protejării statului sovietic: Partidul, Armata Roşie şi NKVD. O sută zece din cei o sută treizeci şi nouă de membri ai Comitetului Central, aleşi la congresul din 1934, au fost împuşcaţi sau trimişi la închisoare. Din 1 966 delegaţi, doar 59 au mai apărut la congresul următor, în anul 1939. 75 de persoane, din totalul de"80 de membri ai Consiliului Suprem Militar, au fost .mpuşcate. Mai mult de jumătate din corpul ofiţeresc al Armatei Roşii, probabil 35 000 de persoane, au fost arestate sau împuşcate. Ierarhia NKVD a fost epurată de două ori. Toţi cei 18 comisari ai lui lagoda, ai Securităţii Statului, gradele

sovietic. De asemenea, „Centrul troţkist anti-sovietic” ar fi furnizat în mod regulat informaţii secrete „de cea mai mare importanţă statală" serviciilor de spionaj din Germania şi Japonia; el ar fi făcut de asemenea, pregătiri pentru o viitoare stare de război, incluzând utilizarea armei bacteriologice „cu obiectivul de a contamina trenurile de transport al trupelor, cantinele şi centrele militare cu bacili de o înaltă virulenţă"[87].

La 18 martie 1937, Ejov revelează o şi mai incredibilă dimensiune a conspiraţiei imaginare contrarevoluţionare, cu ocazia unei reuniuni la clubul ofiţerilor NKVD. în acea perioadă, mulţi dintre şefii de departamente ai lui erau deja în închisoare. Conspiraţia, a explicat, a pătruns chiar în inima NKVD-ului. Trădătorul principal era lagoda însuşi. După ce lucrase pentru Ohrana, a fost recrutat de către serviciile secrete germane şi utilizat de către acestea pentru penetraţia Ceka. în timpul cât a condus NKVD-ul, el şi-a implantat spionii în toate posturile cheie ale acestui organism; unii dintre aceşti spioni sunt deja arestaţi.

Auditoriul a aplaudat. Walter Kriviţki, un înalt ofiţer INO, care ulterior a evadat din URSS, îşi amintea:

> „Aplaudau ca să-şi demonstreze devotamentul. Cine ştie? O mărturisire făcută la timp i-ar putea salva de un glonte în ceafă. Poate mai au încă posibilitatea să-şi cumpere dreptul la viaţă prin trădarea prietenilor celor mai apropiaţi”.

Primul care reacţionează este Artuzov, folosind ocazia pentru a se răzbuna pe Abram Sluţki, care-1 înlocuise în 1934 la conducerea INO. Artuzov începe prin a mărturisi „orbirea" colectivă care i-a împiedicat să vadă trădarea lui lagoda. El dă ca exemplu sprijinul OGPU în încercările lui lagoda de a-1 înlătura în 1932 pe protejatul lui Stalin, Akulov. Apoi, Artuzov,

trece la ofensivă: „Vă întreb, cine a condus organizaţia de partid a OGPU în acea perioadă?" După o pauză cu efect dramatic, el anunţă apoi teatral: „Sluţki!”[88]

Sluţki a fost luat prin surprindere. Apoi a descoperit o cale de contraatac:

> „Te întreb, Artuzov, tu unde ai locuit? Cine locuia vizavi de tine? Bulanov? Nu a fost el arestat printre primii? Şi cine, locuieşte chiar deasupra ta? Ostrovski? Şi el este arestat. Şi cine stă chiar lângă tine, Artuzov? lagoda! Şi acum vă întreb, tovarăşi, cine ar fi putut locui în aceeaşi casă cU lagoda, fără să se bucure de încrederea lui totală?"[89]

Artuzov a fost curând arestat şi împuşcat. La fel s-a întâmplat în cursul anului următor cu majoritatea şefilor de departament ai lui lagoda[90]. Principala excepţie a constituit-o Sluţki, care a fost cruţat o vreme, astfel încât ofiţerii INO în serviciu în afara ţării au putut fi ademeniţi înapoi Ja Moscova, cu convingerea greşită că departamentul lor va fi cruţat. în

Probabil că Stalin intenţiona în acel moment să lanseze o epurare drastică a NKVD-ului, dar a preferat să creeze un fals sentiment de siguranţă şi impresia că purificarea vizează numai pe lagoda şi pe adjunctul acestuia, Prokofiev. Deocamdată, ei nu au fost nici arestaţi, nici împuşcaţi. în loc de aceasta, le-au fost încredinţate funcţiile de comisar şi respectiv, comisar adjunct al Comunicaţiilor. Succesorul lui lagoda, Ejov, cu aerul său adolescentin, era primul etnic rus la conducerea KGB. în calitate de secretar al Comitetului Central şi şef al Comisiei de Control a Partidului, Ejov supervizase de fapt NKVD-ul o bună perioadă de timp. în cadrul aparatului de partid, el creașe un personal de securitate paralel cu NKVD, care pusese probabil la cale uciderea lui Kirov, de asemenea la solicitarea lui Stalin. Ejov luase parte la preparativele pentru procesul „Centrului terorist troţkist-zinovievist” instalându-şi un birou la Lubianka şi luând parte la interogatorii, în calitate de reprezentant al Partidului, însărcinat cu securitatea. A manifestat un interes deosebit pentru metodele utilizate în vederea obţinerii de mărturisiri de la prizonierii care opuneau cea mai mare rezistenţă. Ejov a fost deosebit de satisfăcut atunci când a făcut să plângă pe un vechi bolşevic, ameninţându-i copiii. Unul dintre anchetatori, care asistase la micul triumf al lui Ejov, avea să declare mai târziu: „în viaţa mea n-am văzut o mai mare răutate ca a lui Ejov. El făcea treaba aceasta urâtă cu plăcere”. Pe lagoda l-a deranjat

prezenţa lui Ejov în Lubianka, dar bănuielile lui au fost adormite de onorurile care i s-au acordat în 1936, de vanitatea sa crescândă şi de postul în Politburo, pe care spera să-l primească"'’.

Sub conducerea lui, toate barierele care împiedicau lichidarea duşmanilor imaginari ai lui Stalin au fost înlăturate. Următorii doi ani, cunoscuţi în Occident sub numele de Marea Teroare, au purtat în Rusia denumirea de Ejovşcina. Următorul proces public, în ianuarie 1937, i-a avut ca eroi principali pe Piatakov, pe Radek, alături de alţi 15 imaginari trădători. Scopul procesului era de a revela existenţa unui „centru de rezervă” al lui Troţki, pe lângă cel descoperit la procesul din august 1936. Acest „centru de rezervă” a fost găsit vinovat de conspiraţie cu „duşmanul poporului, L. Troţki, şi cu anumiţi reprezentanţi ai Germaniei şijaponiei... în scopul răsturnării puterii sovietice în URSS şi restaurării capitalismului... prin mijloace de sabotaj, diversiune, spionaj şi activităţi teroriste, care să submineze puterea economică şi militară a Uniunii Sovietice, să sprijine agresorii externi şi să provoace înfrângerea URSS”. Regimul nazist şi serviciile sale secrete au jucat *in absentia* un mult mai important rol în acest proces, decât în procesul public anterior. Guvernul japonez apare pentru prima oară în calitate de conspirator major. Troţki, s-a spus la proces, promisese Germaniei Ucraina şijaponiei provinciile maritime şi regiunea Amurului, ca răsplată pentru sprijinul acordat în răsturnarea regimului

chiar nu mai existau. Stalin şi NKVD erau totuşi convinşi că absenţa lor se datora trecerii în clandestinitate, după ce pozaseră în membri de partid loiali. în vara anului 1936, o rezoluţie secretă a Comitetului Central, la iniţiativa lui Stalin, acorda NKVD puteri extraordinare, pentru distrugerea „duşmanilor poporului”[80].

O campanie de presă revela că „datorită liberalismului corupt şi scăderii vigilenţei unor comunişti”, mai existau încă în rândurile Partidului Comunist „degeneraţi troţkişti şi zinovievişti”[81].

Procesul principalilor „degeneraţi” s-a deschis la 19 august. Zinoviev, Kamenev şi asociaţii lor au mărturisit ceea ce îşi permiseseră să nege în ianuarie 1935: că ei au fost „organizatorii direcţi ai asasinatului lui Kirov, că acest act constituia preludiul uciderii altor lideri comunişti, inclusiv a lui Stalin însuşi, în scopul răsturnării regimului sovietic. Că ei au

acţionat încă din 1932 pe baza instrucţiunilor (inexistente) ale lui Troţki, transmise prin agenţii secreţi ai acestuia (de asemenea inexistenţ'). Unul dintre acuzaţi a descris o întâlnire cu fiul lui Troţki la un hotel din Copenhaga... Pentru astfel de crime imaginare, toţi membrii grupului „C mtrului terorist de troţkişti-zinovievişti” au fost condamnaţi la moarte.

Confesiunile lor publice au marcat o etapă importantă în elaborarea unei vaste teorii a conspiraţiei care, în forma finală, punea laolaltă pe toţi oponenţii din ţară şi din străinătate ai lui Stalin într-un complot uluitor. Procesul a identificat rămăşiţele „Opoziţiei de Stânga” din Rusia, nu numai cu exilatul Troţki, ci şi cu Gărzile Albe şi cu fasciştii. Ei ar fi colaborat astfel cu Gestapo, în baza unui acord încheiat de Troţki cu ; cesta, vizând o campanie de terorism împotriva Uniunii Sovietice, desfăşurată în comun, în final, Zinoviev defineşte relaţia dintre proprii suporteri şi forţele nazismului, printr-o formulă de o elegantă simplitate, deşi impi uuauiiu. „Troţkismul este o varietate de fascism, iar zinovievismul este o varietate de troţkism”[82].

Spre satisfacţia lui Stalin, procesul implica şi ultimii partizani ai „Opoziţiei de Dreapta”: Buharin, Rikov şi Tomski. Tomski cedează psihic şi se sinucide. însă, în timp ce se afla în concediu la Soci, la mijlocul lunii septembrie, Stalin primeşte neplăcuta veste că Buharin şi Rikov au fost absolviţi de orice vină consecutiv investigaţiilor NKVD. Toate vechile suspiciuni ale lui Stalin împotriva lui lagoda au ieşit din nou la suprafaţă[83]. Contând pe recenta promovare în funcţia de Comisar General al Securităţii Statului (echivalent gradului de mareşal) şi răsplata unui apartament în Kremlin, lagoda îşi supraestimează puterea şi ordonă schimbarea ceremonialului public al gărzilor NKVD, cu muzică neo-ţaristă[84]. La 25 septembrie, Nemesis zeiţa răzbunării soseşte sub forma unei telegrame către Politburo de la Stalin şi de la protejatul său Andreijdanov, care solicita înlocuirea lui lagoda cu Nikolai[83].

rlai au fost condamnaţi la zece şi respectiv cinci ani de închisoare[75]. După proces, Stalin l-a convocat pe lagoda şi i-a spus: „Ai lucrat prost, Genrih Grigorievici!” El a insistat că Zinoviev şi Kamenev ar fi trebuit torturaţi până ar fi făcut o mărturisire completă. lagoda a fost atât de zguduit de întâlnirea cu Stalin, încât, în prezenţa adjunctului său, Prokofiev, a izbucnit în lacrimi[76].

. In cursul anului 1935, Stalin a pus bazele unei masive

prigoane asupra actualilor şi potenţialilor săi oponenţi. O epurare în rândul membrilor de partid, iniţiată în 1933 şi continuată în 1934, a fost destinată oficial combaterii corupţiei şi ineficienţei. în 1935, epurarea a devenit mai sinistră şi mai orientată politic. „Cumplitul asasinat comis asupra tovarăşului Kirov”, spunea Stalin, mai târziu, „a scos în evidenţă multe elemente suspecte în sânul partidului”[77]. Ca urmare, în toate organizaţiile locale de partid s-a instituit o campanie de confesiuni şi autocritici. „Marile săli de conferinţe, scrie Eugenia Ginsburg, s-au transformat în confesionaluri”:

„La fiecare şedinţă se servea «supa zilnică». Oamenii se căiau că nu au înţeles teoria revoluţiei permanente şi că au absentat de la votul asupra platformei opoziţiei din 1932; regretau «erupţia» de puternic şovinism şi de subevaluare a Celui de-al II-lea Plan Cincinal...”[78] între timp, Stalin era din ce în ce mai obsedat de imaginea marelui său rival, Troţki. Ur. a dintre întrebările standard puse în cadrul interogatoriilor politice de la NKVD era: „Eşti sau nu de acord cu faptul că Troţki este şeful avangardei contrarevoluţiei burgheze?” Majoritatea celor eliminaţi din partid sunt etichetaţi ca troţkişti sau zinovievişti. Aceste veşti erau deosebit de încurajatoare pentru Troţki, în îndepărtatul său exil. El scrie în ianuarie 1936:

> „Printre cei 10 - 20 000 troţkişti excluşi în ultimele luni, numai câteva zeci <au câteva sute... de oameni sunt din vechea generaţie, opozanţii din anii 1923-1928. Majoritatea este alcătuită din noi recruţi... Se poate afirma cu încredere că în ciuda celor treisprezece ani de luptă, persecuţie şi hăituială, de o sălbăticie nemaiîntâlnită, în ciuda capitulărilor şi trădărilor, mai periculoase decât persecuţiile, a IV-a Internaţională (troţkistă) dispune astăzi în URSS de cel mai puternic, cel mai numeros şi cel mai îndrăzneţ detaşament’[79].

Atât Stalin, cât şi Troţki trăiau într-o lume populată de fanteziile celuilalt Credinţa lui Stalin în existenţa aproape inexistenţilor troţkişti îl contaminase pe Troţki, a cărui înclinaţie spre descoperirea urmaşilor săi imaginari îl convingea pe Stalin că ameninţarea troţkistă era mai puternică decât se presupunea.

Motivul real pentru care troţkiştii dispăruseră din viaţa publică în Uniunea Sovietică era pur şi simplu acela că, în afară de câteva excepţii, ei

Stalin, Nikolai Ejov, care avea să-i succeadăîn 1936 lui lagoda la conducerea NKVD; el avea să prezideze Marea Teroare[70].

Asasinarea lui Kirov, principalul rival al lui Stalin, la 1 decembrie 1934, determină o creştere a puterii NKVD. Kirov a fost împuşcat în ceafă, pe când ieşea din sediul partidului de la Leningrad, de către un anume Leonid Nikolaiev, care se imagina succesorul asasinilor populişti ai ţarului Alexandru al II-lea. In mod remarcabil, Nikolaiev mai fusese prins de două ori, cu revolverul încărcat în servietă de către gărzile lui Kirov, dar fusese de fiecare dată eliberat de NKVD-ul din Leningrad. O jumătate de secol mai târziu, nimeni din KGB nu se îndoia că ordinul de asasinat provenise de la Stalin însuşi. Se crede, de asemenea, că Stalin l-a ocolit pe lagoda, în care nu avea deplină încredere, şi s-a folosit în acest caz de serviciile şefului NKVD-ului din Leningrad, Filip Medved şi ale adjunctului acestuia, I. Zaporojeţ[71]. Hrusciov consideră, mai târziu, probabil eronat, că şi lagoda fusese implicat, primind ordine verbale de la Stalin. La sosirea sa la Leningrad, Stalin dă cea mai strălucită reprezentaţie teatrală din cariera sa. El îl loveşte pe Medved, care venise să-l întâmpine la gară, cu palma înmănuşată peste faţă şi se arată apoi doborât de durere la vederea corpului lipsit de viaţă al lui Kirov.

Medved şi Zaporojeţ sunt acuzaţi oficial de neglijenţă criminală, dar sunt reabilitaţi foarte rapid, făcându-se remarcaţi în cadrul NKVD din Orientul îndepărtat, înainte de a fi împuşcaţi amândoi în 1937, în decursul Marii Terori; Hrusciov a fost de părere că uciderea lor s-a înfăptuit în scopul „acoperirii tuturor urmelor care puteau conduce la organizatorii asasinării lui Kirov"[72].

în preziua asasinării lui Kirov, o directivă intră în circulaţie, autorizând acţiunea sumară împotriva suspecţilor de terorism, incluzând aplicarea pedepsei cu moartea. După opinia lui Hrusciov, directiva fusese emisă „fără aprobarea Biroului Politic”, la iniţiativa lui Stalin[75]. Astfel, NKVD a dobândit şi a menţinut timp de 20 de ani puterea de viaţă şi de moarte asupra acelor cetăţeni sovietici pe care îi eticheta drept „terorişti”. în ceea ce priveşte uciderea lui Kirov, primii ţapi ispăşitori au fost găsiţi de NKVD în persoana a 104 conspiratori imaginari, care au fost împuşcaţi[74]. La trei săptămâni după moartea lui Kirov, o altă serie de „conspiratori” a fost demascată: la 22 decembrie 1934 s-a anunţat că Nikolaiev făcea parte dintr-o organizaţie teroristă a foştilor simpatizanţi ai lui Zinoviev. De asemenea, s-a spus că Nikolaiev ar fi primit 5000 de ruble de la Consulul General al

Lituaniei, care făcea legătura între conspiratorii lui Zinoviev şi exilatul Troţki. La 30 decembrie s-a anunţat că, după un scurt proces fără avocaţi ai apărării, conspiratorii au fost împuşcaţi. în ianuarie 1935, Zinoviev şi Kamenev au apărut în cel dintâi proces politic al foştilor lideri ai opoziţiei. Amândoi au recunoscut doar o vagă responsabilitate politică pentru uciderea lui Kirov,

muribunde”. în mod caracteristic, el pune foametea şi problemele economice în sarcina acţiunilor de „sabotaj” desfăşurate de aceleaşi „clase muribunde”, ai căror reprezentanţi „au manevrat să-şi croiască drum în interiorul Partidului”. Şi de data aceasta Stalin aîntâlnit opoziţie. Secretarul Comitetului Central, Postişev, a argumentat: „împuşcându-i pe kulak-i, pe sabotori, pe ofiţerii petliurişti (naţionaliştii ucraineni) şi alte astfel de elemente, nu schimbăm situaţia în nici un fel”. Numeroşi vorbitori au criticat politica agrară a Partidului, iar Stalin pentru ultima oară în viaţa lui, a recunoscut că a făcut greşeli. „Suntem, a spus el, blamabili”. Un ziar de partid a citat acest discurs, ca un exemplu de „autocritică bolşevică”[64].

Două tendinţe divergente se confruntă acum în cadrul conducerii Partidului. Stalin şi locotenenţii săi erau nerăbdători de a asmuţi întreaga forţă a OGPU împotriva „contrarevoluţionarilor”. Ceilalţi erau doritori de a restabili „legalitatea socialistă”. O perioadă de timp, Stalin nu a considerat oportun să se opună pe faţă acestei grupări. în mai 1933, el acceptă punerea în circulaţie a unei „instrucţiuni" secrete care condamna represiunile în masă din mediul rural. O lună mai târziu se înfiinţează procuratura URSS, cu scopul vădit de a limita excesele OGPU. în aceeaşi perioadă, cultul personalităţii lui Stalin începe să ia amploare. La sărbătoarea de 1 Mai din 1933, discursul ceremonial pronunţat de mareşalul Voroşilov i se adresează pentru prima oară lui Stalin cu apelativul de „Conducător” (Vohjd). La aniversarea Revoluţiei din Octombrie, la Moscova, pavoazările includ de două ori mai multe portrete ale lui Stalin, decât ale lui Lenin[65].

La cel de-al XVI-lea Congres al Partidului, la începutul anului 1934, Stalin obţine totuşi cu 300 de voturi mai puţin decât Kirov şi pierde titlul de „Secretar general” devenind simplu „Secretar”[66]. Majoritatea populaţiei ignora însă existenţa acestei opoziţii, care nu se făcuse cunoscută în exteriorul partidului.

Mult mai vizibilă decât opoziţia era creşterea extravagantă a cultului personalităţii lui Stalin. Cu toate că dominaţia asupra partidului era limitată, Stalin îşi sporeşte controlul asupra mijloacelor de represiune. în mai 1934, Menjinski moare, fiind urmat de primul său adjunct, lagoda. în iulie, OGPU se transformă în GUGB (Administraţia Principală a Securităţii Statului) şi se integrează într-un NKVD reconstituit (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne), condus de acelaşi lagoda. Poliţia politică, poliţia regulată, criminalistica, trupele de frontieră şi, din octombrie 1934, întregul sistem penal fac parte dintr-un organism unic, care era subordonat lui Stalin personal[67]. Legătura directă a lui Stalin cu NKVD era asigurată prin secretariatul său personal, condus de A. Poskrebişev[68]. Acesta, împreună cu Malenkov, se aflau în fruntea unui „Mic Consiliu” care evalua toate informaţiile provenite din spionarea Biroului Politic[69]. în secretariatul lui Stalin s-au asigurat, de asemenea, bazele formării profesionale pentru protejatul lui

reali sau imaginari, de la oraşe şi sate, a devenit abrutizarea Partidului Comunist Sovietic în general, şi a OGPU în special. „Teroarea, scria Buharin, devine de acum înainte o metodă normală de administraţie, iar obedienţa totală, o înaltă virtute”[58]. Dar rămăseseră încă reminiscenţe ale idealismului originar al visului revoluţionar al bolşevicilor, capabile să determine cel puţin o reacţie de protest Protestul cel mai articulat a fost reprezentat de o scrisoare concepută de Mihail Riutin, un susţinător al lui Buharin, semnată şi de alte 17 persoane. Acest document a circulat printre membrii Comitetului Central în ajunul unei şedinţe plenare a acestuia în toamna lui 1932. Textul „Platformei Riutin", făcut public abia în 1989, conţinea un atac direct împotriva lui Stalin şi a brutalităţilor comise în anii trecuţi, ceea ce a făcut pe unii troţkişti să creadă că această scrisoare era o provocare a OGPU[39]. Documentul îl denunţa pe Stalin ca fiind „geniul rău al Revoluţiei ruse, care, animat de un spirit vindicativ şi de setea de putere, a adus Revoluţia pe marginea prăpastiei” şi cerea demiterea acestuia: „Este o ruşine pentru revoluţionarii proletari să mai tolereze jugul lui Stalin, arbitrariul său, dispreţul său faţă de Partid şi faţă de masele muncitoare”[60].

Impactul „Platformei lui Riutin” asupra lui Stalin a fost accentuat de dovada simultană a nemulţumirii rămăşiţelor simpatizanţilor lui Troţki. în octombrie 1932, înaltul funcţionar

şi fost troţkist, E. S. Golţman, întâlneşte pe fiul lui Troţki, Sedov, la Berlin şi-i înmânează un document extrem de critic intitulat „Situaţia economică a Uniunii Sovietice” care a fost de asemenea publicat, fără semnătură, în publicaţia troţkistă *„Biulleten Oppoziţîf.* Golţman a avansat şi el o propunere de formare a unui bloc al opoziţiei unite în Uniunea Sovietică. Troţki şi-a supraestimat sprijinul de care se bucura în ţară. „Propunerea privitoare la blocul opoziţiei unite mi se pare perfect acceptabilă”, scria el fiului său[61]. Stalin însuşi exagera pericolul reprezentat de Troţki, reproşând în 1936 poliţiei sale politice că „a pierdut patru ani” fără a „demasca blocul Troţki-Zinoviev”[62].

Stalin nu era încă pregătit să înceapă hăituiala împotriva lui Troţki, aflat în exil. în schimb, se pare că a cerut execuţia imediată a lui Riutin. în ciuda sprijinului acordat de OGPU, solicitarea i-a fost respinsă cu majoritate de voturi de către Biroul Politic, condus de liderul partidului de Ia Leningrad, Serghei Kirov. Cei 18 semnatari ai „Platformei Riutin” au fost totuşi excluşi din Partid sub acuzaţia absurdă că au încercat să înfiinţeze o organizaţie pentru restabilirea capitalismului. Zinoviev şi Kamenev au fost, de asemenea, excluşi, pentru că au omis să informeze despre „grupul contrarevoluţionar" al lui Riutin[63].

Cu ocazia sesiunii comune a Comitetului Central şi a Comisiei Centrale de Control, în ianuarie 1933, Stalin caracterizează acest incident drept intensificarea „luptei de clasă”: „Nu trebuie să uităm că întărirea forţei statului sovietic va intensifica rezistenţa ultimelor rămăşiţe ale claselor

Vologda, pe sub podurile de la Harkov. Mi-am spus în sinea mea, mi-am explicat mie însumi, că nu trebuie să cad pradă milei slăbănoage. Că noi îndeplinim o necesitate istorică. Că ne facem datoria de revoluţionari... Mă convingeam pe mine însumi că realizam marea şi necesara transformare a agriculturii, că nenorocirea şi suferinţa lor erau rezultatul propriei lor ignoranţe sau al maşinaţiunilor duşmanului de clasă...”[33]

In mijlocul foametei din Ucraina, OGPU continua să demaşte cazuri de sabotaj ale „duşmanilor de clasă” şi ale „conspiratorilor contrarevoluţionari”, acuzându-i printre altele că decim >.u şeptelul; tot personalul Serviciului Meteorologic a fost acuzat de falsificarea buletinelor meteo; angajaţii civili au fost învinovăţiţi de distrugerea tractoarelor şi infestarea

recoltei de porumb; preşedinţii de gospodării colective au fost condamnaţi, pentru că nu au reuşit să îndeplinească normele şi cotele imposibile[53].

Capacitatea OGPU de a descoperi mereu alţi sabotori din mediul rural a contribuit la consolidarea giganticei teorii a conspiraţiei, care domina din ce în ce mai mult viziunea despre lume a lui Stalin. Atunci când scriitorul Mihail Şolohov, în aprilie 1933, îi scrie lui Stalin reclamând „suflul mortal care decimează economia agricolă colectivă” în regiunea Donului, Stalin i-a răspuns că „stimaţii cultivatori din regiunea ta (şi nu numai din regiunea ta) ” au încercat să saboteze aprovizionarea cu pâine a oraşelor şi a Armatei Roşii:

> „Faptul că sabotajul a fost tacit şi în final inofensiv (fără vărsare de sânge) nu schimbă cu nimic realitatea că stimaţii cultivatori de grâne au dus un război tăcut împotriva Puterii sovietice. Un război al înfometării, dragă tovarăşe Şolohov...”[33].

In timpul foametei, OGPU a mai îndeplinit alte două funcţiuni importante. Prima a constat în izolarea Ucrainei înfometate, de lumea exterioară. Nici un fel de cereale nu au fost aduse în Ucraina. Fără paşaport special nici un ucrainean nu avea voie să-şi părăsească ţinutul. Ultima staţie de tren între Kiev şi frontiera ucraineano-rusă a fost ocupată de un detaşament al OGPU, care întorcea din drum călătorii fără permis special, în Ucraina, OGPU s-a confruntat cu cele mai terifiante consecinţe ale foametei. Canibalismul a devenit ceva obişnuit, însă deoarece codul juridic nu prevedea astfel de situaţii, canibalii erau predaţi justiţiei aplicate de OGPU[56].

OGPU a întreprins „măsuri active” de convingere a vizitatorilor şi jurnaliştilor străini că una dintre cele mai crunte perioade de foamete din istoria modernă, nu era altceva decât propagandă antisovietică’'.

Consecinţa inevitabilă a foametei provocate de mâna omului în mediul rural şi a sălbaticei vânătoare de vrăjitoare împotriva „duşmanilor de clasă”,

obţinute de la prizonieri terorizaţi”. Cu o singură excepţie, toţi acuzaţii ruşi au fost condamnaţi la închisoare. La fel şi doi dintre britanici. Guvernul britanic a replicat printr-un embargo: comercial, care a fost ridicat în iulie 1933, când inginerii au fost puşi în libertate[50]. [1] :

în paralel cu campania împotriva sabotorilor industriali, OGPU a participat activ la colectivizarea agriculturii. Succesul cel mai răsunător al primelor luni de colectivizare forţată a fost „lichidarea clasei kulak-ilor”, ca o precondiţie a transformării socialiste a agriculturii. Denumirea de „kulak" se aplica nu numai ţăranilor presupuşi a se opune colectivizării. Primele arestări în masă efectuate de OGPU împotriva şefilor familiilor de kulak au început la sfârşitul anului 1929. Toţi au fost împuşcaţi. Apoi, la începutul anului 1930, familii întregi de ţărani au fost adunate, îmbarcate în'vagoane pentru vite, transportate la Cercul Arctic sau în Siberia şi abandonaţi acolo. Politburo nu a mai dorit să ştie dacă au murit sau au supravieţuit. Această operaţiune, implicând probabil zece milioane de ţărani, era prea vastă pentru ca OGPU să o desfăşoare singur; 25000 de tineri activişti de partid, pregătiţi sumar prin cursuri de două săptămâni, au fost trimişi la sate pentru a sprijini evacuarea kulak-ilor şi înfiinţarea colhozurilor (ferme colective). Unul dintre aceşti tineri entuziaşti, Lev Kopelev, scria mai târziu: „Eram convins că noi eram soldaţi pe un front invizibil, ducând război împotriva kulak-ilor sabotori pentru salvarea pâinii de care ţara avea nevoie pentru Planul Cincinal”[51]. Dar, pentru unii dintre ofiţerii veterani ai OGPU, suferinţa şi ororile îndurate de milioanele de ţărani deportaţi erau peste putinţă de îndurat. Isaac Deutscher a întâlnit un ofiţer OGPU, răscolit de recentele experienţe trăite în sate:

> „Sunt un vechi bolşevic”, spune el, aproape plângând, „am luptat împotriva ţarului şi apoi în războiul civil. Oare am făcut toate acestea pentru ca acum să încercuiesc satele şi să ordon oamenilor mei să tragă cu mitraliera fără discernământ în mulţimea de ţărani? O, nu, nu!"[32]

La începutul lui martie 1930, „cei 25000” mânaseră jumătate de ţărănime în colhozuri şi instauraseră haosul la sate. Stalin a fost obligat să ordone o întrerupere, pentru a se putea efectua lucrările agricole de primăvară. Confuzia generată de colectivizare, producţia scăzută şi rechiziţiile făcute de către stat au provocat în 1932-1933 cea mai teribilă foamete din istoria secolului XX în Europa, care a provocat peste şapte milioane de victime. Un activist de partid din Ucraina, centrul foametei, avea să-şi amintească mai târziu:

> „în teribila primăvară a lui 1933, am văzut oamenii murind de foame... am văzut trupuri prăbuşite în zăpada topită a bătrânului

> ameninţare că li se vor aplica aceste metode, cu o demonstraţie practică adecvată, era de ajuns”[46].

Majoritatea credea totuşi în realitatea acestor conspiraţii. Manifestările de indignare la adresa „sabotorilor specialişti” erau percepute ca „o dovadă încurajatoare de real entuziasm revoluţionar” din partea proletariatului[47].

Procesul „Partidului Industrial” s-a încheiat în mod neaşteptat. Cinci sentinţe de condamnare la moarte au fost pronunţate, stârnind o furtună de aplauze în rândul auditoriului. Două zile mai târziu, s-a comunicat comutarea la zece ani închisoare. Unii au fost reabilitaţi discret[48]. Motivele acestei răsturnări de situaţie au fost economice. In ciuda formării unei noi generaţii de tehnocraţi din rândul proletariatului, progresul rapid în cadrul Planului Economic a revelat dependenţa persistentă de competenţa „specialiştilor burghezi”. La o conferinţă a directorilor şi administratorilor de la începutul anului 1931, Sergo Ordjonikidze, şef al Consiliului Economic Naţional Suprem, accentuează necesitatea unei „abordări precaute" a specialiştilor care „muncesc cinstit”. în timpul primăverii, Consiliul revizuieşte un număr de cazuri de ingineri închişi sau trimişi în deportare, cerându-le reabilitarea. Chiar Menjinski, într-unul din rarele sale articole, publicat în Pravda, remarcă faptul că Dzeijinski a utilizat de multe ori resursele OGPU „pentru a proteja specialiştii de orice gen de opresiune”[4]’.

Stalin, ca şi mulţi dintre membrii OGPU, a rămas convins că scopul acţiunilor contrarevoluţionare era reprezentat de sabotarea pe termen lung a economiei naţionale sovietice. în luna martie 1933, şase ingineri electricieni britanici, lucrând pentru compania Metropolitan-Vickers în Rusia, au fost arestaţi sub acuzaţia de sabotaj şi spionaj. Deoarece unii dintre aceşti ingineri obţinuseră ceea ce directorul administrativ al Metropolitan-Vickers numeşte „informaţii generale” privind economia sovietică (probabil din categoria informaţiilor de liberă circulaţie în Vest), sabotajul era ca de obicei, imaginar. Deja spectacolul procesului public în fostul Club al nobilimii devenise rutinier. Incriminaţii ruşi şi-au mărturisit crimele imaginare:

> „Toţi se supuneau «baghetei» procurorului Vîşinski cu obedienţa temătoare a unor animale dresate. In «ultimele lor luări de cuvânt», ei implorau să li se cruţe viaţa şi promiteau să-şi îndrepte greşelile cu tonul şi cuvintele care

deveniseră un refren familiar, de la procesul Şahti”.

Inginerii britanici şi-au interpretat rolul cu mai puţin profesionalism. Doi dintre ei făcuseră „confesiuni” elaborate în perioada premergătoare procesului, dar au retractat în timpul şedinţelor la tribunal (unul numai temporar). Un «alt acuzat a făcut declaraţia fără precedent, în faţa completului de judecată, că procesul este „o înscenare... bazată pe probe

de alimente, conduşi de profesorul Aleksandr Riazanţev, acuzaţi de complot şi sabotaj împotriva aprovizionării cu alimente a ţării. In ziua următoare, jurnalele erau pline de articole editoriale şi luări de atitudine ale muncitorilor, care cereau executarea contrarevoluţionarilor.

Pe 24 septembrie se anunţa că toţi cei 48 de bandiţi au fostîmpuşcaţi, publicându-se „confesiunile” acestora privitor la „toate crimele săvârşite”. Proletariatul a mulţumit „fierbinte gloriosului OGPU, sabia neînfrântă a revoluţiei, pentru splendida muncă de lichidare a acestui complot mârşav”[42].

Un altaşa-zis complot descoperit de OGPU în perioada Primului Plan Anual, este acela al unui „Partid Industrial” clandestin, incluzând 2 000 de ingineri şi planificatori oficiali, care, împreună cu reprezentanţii a 12 naţiuni, în frunte cu oamenii de stat francezi Raymond Poincare şi Aristide Briand, cu un guvern provizoriu instalat la Paris, conspirau să restabilească în Rusia capitalismul[43]. Deschiderea procesului public al celor opt membri ai Comitetului Executiv al Partidului Industrial, în decorul de o splendoare fanată al fostului Club al nobilimii, a fost însoţită de o uriaşă manifestaţie la care o jumătate de milion de muncitori şi mici funcţionari au tropăit şi au mărşăluit prin zăpadă cu strigăte de: Moarte! Moarte! Moarte![44].

O jumătate de secol după acest proces, KGB susţinea încă teza absurdă că Partidul Industrial fusese un „centru adevărat de spionaj... condus şi finanţat de agenţii secreţi occidentali, precum şi de... foşti mari capitalişti ruşi care trăiau la Paris”[43]. Gordievski ştia că de fapt, nimeni din KGB nu lua acest nonsens în serios. Atitudinea OGPU la procesul din 1930, era la fel de cinică, precum cea a KGB-ului, la interval de 50 de ani şi s-ar putea cu uşurinţă trage concluzia că întreaga afacere a Partidului Industrial a fost o diversiune de la început şi până la sfârşit. De fapt, adevărul nu este atât de simplist. Fără îndoială că OGPU a descoperit ingineri şi funcţionari dezafectaţi, întreţinând relaţii cu diaspora rusă. Dar tendinţa incurabilă de

a vedea peste tot conspiraţii, a determinat OGPU să conchidă că este vorba de un complot contrarevoluţionar super-organizat şi împănat cu agenţi imperialişti. Punerea în scenă a procesului public, spre educarea poporului muncitor, se realiza cu ajutorul „confesiunilor conspiratorilor”. In 1967, una din victimele primelor procese publice prezenta Procurorului Uniunii Sovietice o depoziţie scrisă, explicând modul în care OGPU obţinea mărturisirile:

> „Unii... cedau în faţa promisiunii de viitoare avantaje. Alţii, care încercau să reziste, erau aduşi „la raţiune” prin mijloace fizice. Aceştia erau loviţi - peste faţă şi cap şi peste organele sexuale; erau târâţi pe podea, izbiţi cu capul de sol, şi aşa mai departe. Erau împiedicaţi să doarmă, erau puşi în carceră (pe jumătate dezbrăcaţi şi cu picioarele descălţate într-o celulă friguroasă) sau într-o încăpere foarte încălzită, fără ferestre, ş.a.m.d. Pentru unii, simpla

> lui) Stalin şi ne bucuram: «Da, o mare schimbare într-adevăr, lichidarea micilor gospodării ţărăneşti, distrugerea de la bază a capitalismului, ca să nu mai poată reînvia. Numai să încerce rechinii capitalismului să ne atace acum! Acum noi ne aflăm pe drumul triumfului socialismului”[36].

Mulţi dintre suporterii ruşi ai lui Troţki s-au lăsat seduşi de viziunea economică a lui Stalin. Iuri Piatakov, preşedintele Băncii de Stat şi fost asociat apropiat al lui Troţki, declara într-un discurs pasional din octombrie 1929: „Perioada eroică a construcţiei socialismului a sosit”[37].

Dar, această „perioadă eroică”, care stârnea entuziasmul militanţilor de partid, necesita de asemenea forţa coercitivă a OGPU. In noiembrie 1929, toţi prizonierii cu sentinţe de peste trei ani închisoare, pe probleme politice sau nu, au fost trecuţi sub jurisdicţia OGPU, a cărui vastă reţea de lagăre de muncă (gulag) s-a dezvoltat rapid în anii ’30, furnizând un imens număr de braţe de muncă pentru economia sovietică. Amestecul dc idealism vizionar şi utilizare a forţei brutale în timpul Primului Plan Anual a transformat economia industrială soviedcă. Mari centre industriale au fost create în Urali, Kuzban şi pe Volga; pe un teren arid au apărut oraşele Magnitogorsk şi Komsomolsk-pe-Amur. Purtătorii de cuvânt sovietici comparau plini de încredere succesele construirii socialismului cu insolubilele contradicţii ale capitalismului internaţional[38].

Totuşi, depresiunea economică nu făcea, în ochii sovietici,

capitalismul mai puţin periculos. Odată cu înfrângerea conservatorilor la alegerile generale din iunie 1929, revenirea la putere a laburiştilor şi reluarea relaţiilor diplomatice anglo-sovietice, Marea Britanie încetează de a mai constitui principala ameninţare. Principalul pericol de război, spune Stalin, venefi acum din partea Franţei „cea mai agresivă şi mai militaristă dintre toate ţările agresive şi militariste”[39]. Această temere fusese accentuată de campania franceză împotriva „dumpingului” cu mărfuri sovietice pe pieţele occidentale. In octombrie 1930, Ministerul Francez de Comerţ şi Industrie a dispus restricţii asupra importurilor sovietice şi a încercat să-i convingă pe aliaţii Franţei în Europa de Est să procedeze în mod similar. Uniunea Sovietică reacţionează printr-o totală prohibiţie a importurilor franceze şi avertismente publice asupra intenţiilor agresive ale imperialismului francez[40]. Viaceslav Molotov, conducătorul Sovnarkomului (Consiliul Comisarilor Poporului) şi viitorul comisar pentru Relaţii Externe, consideră că francezii plănuiesc „organizarea unei blocade economice a URSS, ca etapă premergătoare unui atac înarmat”[41].

Ameninţarea reînnoită a agresiunii externe a intensificat vânătoarea, de sabotori interni în cârdăşie cu străinii, în special cu imperialiştii francezi. La 22 septembrie 1930, presa anunţă că OGPU a descoperit o „societate contrarevoluţionară” alcătuită din 48 profesori, agronomi şi administratori

secţiunile speciale, a ajutat Partidului şi Guvernului să contracareze planurile antisovietice ale reacţiunii internaţionale”[32].

Rusia lui Stalin suferea de febra spionajului care bântuise întreaga Europă în timpul primului război mondial. în primele săptămâni de război „mai multe mii" de cazuri de aşa-zişi spioni germani fuseseră raportate poliţiei londoneze. Nici unul nu s-a dovedit a fi real. într-un celebru caz de defăimare criminală din 1918, juraţii au fost convinşi de faptul că serviciile secrete germane posedă o „listă neagră” cu 47 000 de perverşi sexuali britanici, majoritatea situaţi în poziţii înalte, care erau şantajaţi în scopul sabotării efortului de război[33].

Spionomania reînvie la începutul celui de-al doilea război mondial. în 1940, după predarea Franţei şi a Ţărilor de Jos în faţa Germaniei, Marea Britanie era de asemenea bântuită de

temerile privitoare la o „Coloană a V-a” a subversiunii inamice, la fel de extravagantă ca şi spiono-mania din primul război mondial. Un raport al serviciilor de informaţii interne raporta în iunie: „Isteria Coloanei a V-a atinge proporţii periculoase”[31].

Vânătoarea de vrăjitoare stalinistă era diferită de obsesia Coloanei a V-a, atât ca tip cât şi ca extindere. în Occident, persecuţiile împotriva spionilor imaginari şi a promotorilor de acţiuni subversive în timpul războaielor mondiale, sau împotriva comuniştilor închipuiţi din perioada războiului rece au produs foarte puţine victime. în Uniunea Sovietică, în anii '30, "milioane de „duşmani ai poporului” au fost lichidaţi. Stalin şi sprijinitorii săi au utilizat conspiraţia imaginară de la minele din bazinul Donbas pentru a pune capăt erei de toleranţă faţă de burghezie şi a declanşa asaltul hotărât asupra duşmanilor de clasă, specialişti industriali şi ţăranii înstăriţi, aşa numiţii kulak. Stalin era liber acum să-şi aplice politica radicală în vederea unei dramatice transformări socialiste a economiei sovietice. Buharin şi „Opoziţia de Dreapta", care ţinteau mai mult spre conciliere, decât spre conflict de clasă, au fost îndepărtaţi mai uşor decât „Opoziţia de Stânga”. în luna ianuarie 1929, Buharin şi-a pierdut postul în Politburo.[35] într-un discurs din noiembrie 1928, Stalin insistase asupra faptului că „supravieţuirea socialismului într-o ţară” depinde de capacitatea economiei sovietice de a domina şi controla Vestul: „Ori vom face aceasta, ori vom fi zdrobiţi”[36].

Transformarea stalinistă a economiei sovietice s-a născut din idealism, dar şi din insecuritate. Cincizeci de ani mai târziu, generalul sovietic disident, Petro Grigorenko, îşi mai amintea încă „entuziasmul şi pasiunea” sa şi a altor tineri comunişti, atunci când Stalin a definit anul 1929 ca fiind „Anul Marii Schimbări”:

> „Era criză de pâine, erau cozi la alimente, raţionalizarea şi foametea pândeau după colţ, iar noi ne lăsam totuşi antrenaţi de (mesajul

> procurorului şi de declaraţiile martorilor, încercând să întâmpine admonestărilejudecăforului, şovăind, poticnindu-se, încurcându-se în propriile cuvinte; rămânând în final tăcuţi, epuizaţi, îngheţaţi de teroare, privind auditoriul ca şi cum atunci îşi dădeau seama de ' existenţa spectatorilor, era un sport aspru; norocoşi brigadierii de şoc, care au imaginat acest spectacol!"

Drama macabră jucată în Casa sindicatelor era totuşi mai puţin brutală decât procesele publice ulterioare. Doar 11 dintre sabotorii de la Şahti au fost condamnaţi la moarte, iar 6 au fost eliberaţi ca răsplată pentru modul în care-şi jucaseră rolurile încredinţate de OGPU. Marea majoritate a spectatorilor, precum şi a cititorilor ziarelor sovietice, au găsit această dramă suficient de convingătoare. „Duşmanul de clasă din mijlocul nostru”, conspirând cu contrarevoluţionarii străini, a furnizat suficienţi ţapi ispăşitori pentru privaţiunile şi lipsurile de care ar fi fost altfel acuzaţi conducătorii[29].

La şedinţa plenară a Comitetului Central din aprilie 1928, Stalin însuşi a descris ramificaţiile conspiraţiei descoperite la Şahti: :

> „Ar fi o prostie să ne închipuim că vom fi lăsaţi în pace de către capitalul internaţional. Nu tovarăşi, asta nu poate fi adevărat Clasele există, capitalul internaţional există, şi el nu poate privi liniştit dezvoltarea ţării care construieşte socialismul. In trecut, capitalul internaţional a încercat să răstoarne puterea sovietică prin intervenţia militară directă. Tentativa a eşuat. Acuni încearcă, şi va încerca şi în viitor, să ne slăbească forţa economică prin mijloacele intervenţiei economice invizibile, organizând sabotaje, punând la cale «crize» în diferite ramuri economice şi facilitând astfel posibilitatea unei viitoare intervenţii militare. Toate acestea fac parte din bătălia de clasă a capitalului internaţional împotriva puterii sovietice şi, deci, nu poate fi vorba de nici un fel de cazuri întâmplătoare”[30].

Ofiţerii KGB cu care, o jumătate de secol mai târziu, avea să discute Gordievski, au recunoscut că acel episod nu era decât produsul spiono-maniei şi obsesiei sabotajelor, deşi KGB nu a recunoscut aceasta în mod oficial. Chiar şi istoria de uz intern a KGB, elaborată în 1978 sub conducerea Ini Grigori Fiodorovici Grigorenko, susţine - fără convingere - că a existat o conspiraţie reală[31]. In public, la începutul erei Gorbaciov, s-a spus într-o istorie oficială:

> „Este indubitabil că sabotorii, spionii şi diversioniştii de la sfârşitul anilor '20, într-o formaţiune unificată antisovietică, reprezentau o ameninţare serioasă pentru dezvoltarea socialismului şi pentru întărirea capacităţii de apărare a ţării noastre. Deconspirarea acestor activităţi subterane ostile, de către organele OGPU, inclusiv

Atunci când Troţki a fost obligat la exil extern în Turcia, în

februarie 1929, OGPU s-a străduit să nu mai existe martori ai ridicării de la domiciliu, în caz că Troţki s-ar fi opus din nou prin rezistenţă pasivă la arestare, împreună cu soţia, fiul mai mare şi o escortă de doi ofiţeri OGPU, el s-a îmbarcat la Odessa pe nava Ilici, care părea pustie: nu existau al ţi pasageri, iar personalului i se recomandase să nu ia contact cu grupul lui Troţki. Când „Ilici” a intrat în Bosfor, unul din ofiţerii care-1 escortau, i-a înmânat lui Troţki suma de 1 500 $ „pentru instalare”. Lipsit de bani petsonali, Troţki şi-a reprimat mândria şi a acceptat banii. El şi-a petrecut primele şase săptămâni la sediul ambasadei din Istanbul a Uniunii Sovietice, mutându-se apoi pe insula turcă Prinkipo[27].

Vânătoarea de vrăjitoare dirijată de OGPU la sfârşitul anilor '20, era orientată împotriva subversiunii economice şi politice. în martie 1928, OGPU anunţă descoperirea unui „complot contrarevoluţionar” la minele de cărbune din bazinul Donbas. Conform relatărilor, conspiraţia a fost descoperită mai întâi de către şeful OGPU din Caucazul de Nord, J. G. Evdokimov, la sfârşitul anului 1927, care-i raportase lui Menjinski că un grup de ingineri din oraşul Şah ti conspirase cu foştii proprietari ai minelor şi cu imperialiştii occidentali să ruineze minele. Când Menjinski a cerut dovezi, Evdokimov a prezentat o serie de scrisori interceptate; pentru că scrisorile păreau inofensive, Evdokimov a arătat că ele sunt scrise într-un cod cunoscut doar de către ingineri. Menjinski fiind încă sceptic, i-a acordat lui Evdokimov 15 zile pentru spargerea codului. în acel moment, Evdokimov se adresează direct lui Stalin, care-1 autorizează să-i aresteze pe ingineri, într-o şedinţă specială a Politburo, Stalin este împuternicit să se ocupe personal de acest caz[28].

Pornind de la o serie de incidente implicând accidente industriale, utilaje defecte, management deficitar, ingineri de origine burgheză, oameni de afaceri străini şi □ probabil □ un număr limitat de cazuri reale de sabotaj, OGPU construieşte „o intrigă internaţională cu bătaie lungă”, orchestrată de la Varşovia, Berlin şi Paris. După o perioadă de veştejire publicăîn mediile de informare sovietice a „laşilor sabotori, conspiratori şi spioni”, este anunţată o punere sub acuzare din 250 000 de cuvinte a unui număr de 50 de tehnicieni şi ingineri ruşi şi 3 germani, judecaţi pentru spionaj şi sabotaj. Procesul public al acestora, desfăşurat la Casa sindicatelor din Moscova (fostul Club al nobilimii), are la fiecare înfăţişare noi spectatori. în total 100 000 de muncitori industri di, ţărani,

elevi de şcoală şi alte grupuri selecţionate au asistat la proces, pe toată durata acestuia. Eugene Lyons, corespondent al *United Press,* fost propagandist comunist, scria ulterior:

> „Au fost puţini cei care au susţinut că sunt nevinovaţi... şi au stârnit cea mai mare agitaţie în rândul spectatorilor. Să-i priveşti astfel, cu spatele încovoiat, cu panica în glas, răvăşiţi de întrebările

comploturile imaginare care îi ameninţau. Principala lor realizare a constat în perfecţionarea propriilor servicii de securitate.

Prima utilizare pe care Stalin a dat-o OGPU, a fost în scopul creşterii autorităţii sale personale în cadrul Partidului Comunist. Ca şi în cazul Ceka, principala sarcină a OGPU a constat în combaterea contrarevoluţiei. însă definiţia contrarevoluţiei a devenit alta. Sub Lenin, ea însemna opoziţia la Partidul Comunist. Sub Stalin, semnificaţia contrarevoluţiei a devenit: opoziţie contra lui Stalin. Din moment ce singura opoziţie semnificativă împotriva lui Stalin a venit din partea celorlalţi comunişti, OGPU a început să utilizeze în cadrul partidului tehnicile de infiltrare şi provocare rezervate anterior opozanţilor partidului.

Primele victime au fost din rândul „Opoziţiei de Stânga”, condusă de Troţki şi Zinoviev în septembrie 1927, un agent provocator al OGPU a deconspirat o „tipografie ilegală”, unde opoziţia intenţiona să-şi editeze programul. După cum relatează transfugul din OGPU, Aleksandr Orlov, atunci când lagoda şi-a raportat descoperirea, Stalin a replicat „Bine! Acum promovează pe agentul tău ca ofiţer al generalului Vranghel şi menţionează în raportul tău că troţkiştii colaborează cu un membru al Gardiştilor Albi ai lui Vranghel”[24]. Stalin a raportat apoi Comitetului Central şi Comisiei de Control Central că Opoziţia de Stânga este vinovată de colaborare cu Albii.

în noiembrie 1927, Troţki, Zinoviev şi aproximativ o sută dintre oamenii lor, au fost excluşi din partid. Zinoviev acceptă să-şi facă autocritica, să denunţe troţkismul şi este reprimit în partid. Troţki refuză aceasta, iar în ianuarie 1928 este condamnat la exil într-un colţ al Kazahstanului, lângă frontiera chineză[2]’’. După mai puţin de zece ani, Troţki devine obiectul celei mai neci uţătoare vânători de oameni din istoria KGB. în 1928, totuşi, lanătoareade vrăjitoare era încă în faza de copilărie. Când OGPU ajunge la locuinţa din Moscova a lui

Troţki, pentru a-1 lua şi trimite în deportare, Troţki este încă în pijama. La fel ca în vremea pre-revoluţionară, când poliţia venea să-l aresteze, el se încuie în camera lui. După negocieri infructuoase in faţa uşii înc' ..se, ofiţerul cm e conducea detaşamentul OGPU ordonă oamenilor săi .a forţeze uşa. Troţki recunoaşte cu surprindere în ac<-st ofiţer pe unul din paznicii săi personali din perioada Războiului Civil. Văzând pe .ostul său comisar în p'jama, ofiţerul cedează psihic şi impresionat, exclamă, „tmpuşcă-rr.â, tovarăşeTrcpd,împuşcă mă!”Troţki refuză şi îl lămureşte pe bodyguardul său de odinioară că este dator să execute ordinele primite, oricât de repugnante ar fi aceste ordine. El însuşi se limitează la o indisciplină pasivă, refuzând să se ridice din pat şi să se îmbrace. Detaşamentul OGPU îi scoate atunci pijamaua, îl îmbracă şi-l transportă, în ciuda protestelor familiei sale, la un automobil care avea să-l conducă la trenul expres transsiberian[26].

, vorba de vreun pericol nedefinit şi imaterial. Este vorba de o ameninţare reală şi materială a unui nou război şi în .particular, a unui război împotriva URSS”. □ -

In fruntea „frontului imperialist unit” împotriva Uniunii Sovietice, Stalin considera că se află principalul său inamic, „burghezia engleză şi grupul ei de luptă, Partidul Conservator”. „Capitalismul englez a fost întotdeauna şi va continua să fie cel mai feroce opresor al revoluţiilor populare”. Stalin a depistat trei etape principale ale complotului orchestrat de guvernul Conservator. Prima etapă a constat în raidul asupra ambasadei sovietice de la Beijing, care „a creat o atmosferă de indignare generală”. A doua etapă a complotului a fost raidul asupra Arcos din Londra şi întreruperea relaţiilor diplomatice anglo-sovietice, desemnată a „iniţia o blocadă diplomatică contra URSS în Europa”, ca preludiu la război. A treia etapă a fost reprezentată de uciderea lui Voikov la Varşovia, „organizată de agenţii Partidului Conservator”, după modelul asasinării,.Arhiducelui Franz Ferdinand la Sarajevo în 1914, care declanşase primul război mondial[22].

Deşi acest „complot” britanic eşuase, aveau fără îndoială să urmeze altele. Stalin denunţă pe „toţi acei lideri muncitoreşti” care „consideră” ameninţarea unui nou război o „invenţie”, care îi liniştesc pe muncitori cu minciuni pacifiste, care-şi închid ochii în faţa pregătirilor făcute de burghezie în vederea unui nou război... Existau aşadar două priorităţi de urgenţă

pentru a contracara intenţiile burgheziei. Prima consta în „creşterea capacităţii defensive a ţării noastre” prin creştere economică, în special în domeniul războiului industrial şi al sporirii vigilenţei poporului sovietic. A doua prioritate era combaterea duşmanilor interni: terorişti, sabotori industriali şi alţi „bandiţi”[23].

In anul 1927, singura rezistenţă semnificativă la creşterea puterii personale a lui Stalin provenea din interiorul Partidului Bolşevic. Este cert că sperietoarea războiului a apărut la momentul oportun pentru consolidarea conducerii lui Stalin. Dar este de asemenea cert că Stalin „cel mai bolnav de suspiciune” dintre liderii comunişti (după expresia lui Hrusciov), credea în propria teorie a conspiraţiei, la fel ca şi restul ierarhiei de partid. Ideologia bolşevică spunea că întreg capitalismul internaţional nu poate tolera consolidarea puterii sovietice. Astfel încât, responsabilitatea OGPU, în calitate de „scut şi sabie a revoluţiei” consta în descoperirea inevitabilelor comploturi imperialiste şi anihilarea acestora. In timpul deceniului care a urmat anului 1927, Stalin a construit treptat o teorie a conspiraţiei, versiune de popularizare, care în forma finală, era la fel de grotescă, deşi nu tot atât de otrăvitoare, ca şi mitul conspiraţiei mondiale evreieşti care l-a obsedat pe Hider|Cei mai mari dictatori ai istoriei modeme europene, Stalin şi Hider, au fost ambii teoreticieni ai conspiraţiei, care au sfârşit prin a considera uciderile în masă drept singura cale de a lichida

sovietic, Arkadi Rosengolts, că guvernul Maiestăţii Sale rupe relaţiile diplomatice din cauza „spionajului şi propagandei antibritanice”. Chamberlain dă o notă cu totul personală acestui mesaj, prin anexarea unei telegrame sovietice decriptate, trimisă de Rosengolts la Moscova, în data de 1 aprilie, „în care dvs. solicitaţi materiale care să vă permită să sprijiniţi o campanie politică împotriva guvernului Maiestăţii Sale”. In drum spre casă cu trenul, Rosengolds a oprit în Gara Centrală din Varşovia pentru a lua micul dejun împreună cu ambasadorul sovietic, Piotr Voikov la restaurantul gării. Chiar înainte de plecarea trenului lui Rosengolts, asupra lui Voikov s-au tras mai multe focuri de armă, de către un emigrant rus alb, care a strigat: „Aceasta este pentru Rusia naţionalistă, nu pentru Internaţională!" Guvernul sovietic a declarat imediat că arma care l-au ucis pe Voikov „a fost dirijată de o mână britanică”[18]. Ironia destinului a făcut ca Rosengolts însuşi, în

propriul proces public, ultimul din seria anterioară celui de-al doilea război mondial, să fie forţat să recunoască faptul că ar fi lucrat în serviciul de spionaj britanic începând cu anul 1926[19].

Dezastrele în lanţ suportate de spionajul sovietic în primăvara lui 1927, au avut două consecinţe imediate. Primul a constat într-o drastică revizuire a securităţii ambasadelor sovietice, a rezidenţelor OGPU şi a sistemelor de cifruri. O circulară urgentă către misiunile sovietice şi delegaţiile comerciale ordona distrugerea tuturor documentelor a căror capturare ar fi putut provoca noi dezvăluiri neplăcute. Chiar la Teheran, unde riscul de atacare a ambasadei era minim, arderea documentelor din arhivele OGPU a declanşat o alertă a pompierilor locali. Rezidenţele OGPU erau obligate să păstreze numai corespondenţa din luna anterioară şi luna în curs şi să întreprindă măsuri care să permită distrugerea imediată a documentelor în caz de pericol[20].

In scopul protejării securităţii comunicaţiilor diplomatice şi OGPU, Kremlinul a ordonat adoptarea unui nou sistem de coduri, laborios, dar practic indestructibil. Ca rezultat, în perioada cuprinsă între 1927 şi al doilea război mondial criptanaliştii occidentali au fost capabili să descifreze numai texte de importanţă modestă, deşi GC & CS din Marea Britanie continuă să înregistreze succese moderate prin descifrarea mesajelor codificate ale Cominternului şi a comunicaţiilor militare de nivel scăzut A. G. Denniston, şeful operativ al GC *8c* CS, scria cu amărăciune că rezultatul publicităţii făcute de guvernul britanic spargerii codurilor sovietice a constat „în compromiterea fără drept de apel a muncii noastre”[21].

Catastrofele din domeniul informaţiilor din primăvara lui 1927 au avut un efect puternic asupra lui Stalin. In mod tipic, el Ie consideră drept un complot subteran imperialist:

> „Este greu să te îndoieşti de faptul că problema contemporană principală este ameninţarea unui nou război imperialist. Nu este

comerciale sovieto-turce la Istanbul a fost descoperit făcând spionaj la frontiera ţurco-irakiană şi poliţia elveţiană a anunţat arestarea a doi spioni sovietici. în aprilie, un raid de poliţie la consulatul sovietic din Beijing a descoperit o cantitate de documente privind spionajul sovietic; Siguranţa franceză a arestat, de asemenea, opt membri ai cercului de spionaj sovietic, condus de Jean Cremet, un membru al Biroului Politic al Partidului Comunist Francez. în mai au fost descoperiţi o

serie de funcţionari ai Ministerului de Externe austriac, furnizând informaţii secrete către rezidenţa OGPU; un raid efectuat la Londra, la sediul Societăţii Cooperative a întregii Rusii (Arcos) şi al delegaţiei comerciale au determinat descoperirea a ceea ce Sir William Joynson-Hicks, secretarul lui British Home, a denumit, cu o uşoară tendinţă spre hiperbolizare „unul dintre cele mai complete şi nefaste sisteme de spionaj pe cari; le-am întâlnit vreodată”[14].

Cele mai traumatice şocuri suferite de spionajul extern sovietic au fost provocate de raidul poliţiei din Beijing şi cel al poliţiei londoneze, ambele urmate de publicarea unor documente capturate. Docume iţele prezentate în China furnizau o multitudine de detalii incomode asupra operaţiunilor secrete sovietice (majoritatea din domeniul militar), incluzând instrucţiuni de la Moscova „de a nu ocoli nici un fel de măsuri, nici măcar jafurile şi masacrele”, în scopul de a provoca conflicte între populaţia chineză şi occidentali; s-aii mai descoperit: liste de agenţi, instrucţiuni către comuniştii chinezi, de a sprijini activitatea de spionaj, precum şi detalii privind contrabanda cu arme în China[15]. Documentele publicate în Marea Britanie au fost mai puţin numeroase şi mai puţin dramatice, dar însoţite de punerea în evidenţă a neplăcutei revelaţii că, încă o dată, codurile sovietice fuseseră descifrate de specialiştii britanici; primul-ministru şi secrete.. Afaceri Externe au citit în Camera Comunelor extrase din telegramele sovietice interceptate şi descifrate[16].

Din anul 1922, politica sovietică în China a fost bazată pe o alianţă cu Kuomintangul naţionalist. în aprilie 1927, o revoltă condusă de comunişti a predat oraşul Shanghai în mâinile generalului Kuomintang, Chiang Kai-shek. Chiang, spunea Stalin, „trebuie stors ca o lămâie şi apoi dat deoparte”. în cazul respectiv însă, comuniştii au fost cei care au jucat rolul lămâii. După ce a pus oraşul sub control, Chiang a început masacrarea sistematică a comuniştilor care cuceriseră oraşul pentru el. Conform instrucţiunilor lui Stalin, comuniştii răspund prin revolte în serie. Toate au fost înfrânte în mod dezastruos[17].

Revelaţiile asupra spionajului sovietic au condps de asemenea la o ruptură, de o manieră mai puţin brutală, deoarece sovieticii considerau în continuare Marea Britanie drept puterea mondială conducătoare. La 26 mai 1927, Sir Austen Chamberlain informează pe însărcinatul cu afaceri

pe atât este lagoda de brutal, necioplit şi lipsit de cultură”. Grosolănia şi brutalitatea lui nu fuseseră sesizate atunci când Dzeijinski l-a angajat ca al doilea adjunct al său în 1923. Probabil că Dzeijinski l-a considerat un administrator eficient, energic şi ambiţios. Insă lagoda a devenit un exemplu clasic pentru tipul de birocrat corupt de puterea excesivă, cu pretenţii din ce în ce mai mari, egalate doar de crescânda sa brutalitate[8]. In preajma căderii sale de la putere, în vara anului 1936, unul dintre ofiţerii săi l-a descoperit absorbit de desenarea unei uniforme pentru el însuşi: tunică albă de bumbac, decorată cu trese aurite, o mică cruce aurită, de tipul celor purtate ele ofiţerii de marină ţarişti, pantaloni albastru-deschis şi pantofi din piele[9].

Stalin nu a avut niciodată totală încredere în lagoda, în parte din cauza propriului antisemitism şi în parte din cauza simpatiei lui lagoda pentru ideologia „opoziţiei de dreapta” şi pentru liderul charismatic al acesteia, Nikolai Buharf i. în 1928, Buharin îi spune lui Kamenev că atât lagoda cât şi Trilisser, al d lilea adjunct al preşedintelui OGPU, şi şef al INO, sunt „cu noi”. lagoda, spunea el, i-a furnizat în secret informaţii privitor la răscoalele ţărăneşti[1]". Dar Buharin a prevăzut de asemenea că lagoda va fi un oportunist pe care nu se va putea conta niciodată. în 1931, Stalin încearcă să-şi mărească influenţa în OGPU prin trimiterea unui aparatcik, A. I. Akulov, spre a împărţi co-vicepreşedinţia cu lagoda. într-un an de zile, Akulov fusese deja redus la neputinţă". Stalin, totuşi, căuta să ajungă la o înţelegere cu lagoda, aşteptând momentul oportun pentru a-1 plasa pe omul său în fruntea OGPU. lagoda era mai degrabă un carierist, decât un ideolog; el era dispus să facă echipă cu Stalin, pentru a-şi continua cariera, dar nici o clipă nu s-a declarat dispus să-i acorde acestuia un sprijin necondiţionat. Trilliser a fost un adept al „opoziţiei de dreapta”; încă din 1923 el s-a asociat cu Buharin în atacarea liniei troţkiste[12]. Dar la sfârşitul anului 1929, lagoda, considerându-1 pe Trilisser un potenţial rival, a manevrat împreună cu Comitetul Central, reuşind să-l înlăture pe acesta din OGPU. Tri’isser a fost înlocuit la conducerea INO de către fostul şef al KRO (contraspionaj), Artur Artuzov”.

Succesele înregistrate de OGPU în primii ani, sub conducerea lui Menjinski-Iagoda, au fost eclipsate de o serie de jenante eşecuri în domeniul informaţiilor externe. Securitatea rapidei extinderi a reţelei OGPU şi a rezidenţelor de spionaj militar era periclitată de vulnerabilitatea sistemelor

de cifrate sovietice şi de lipsa lor de experienţă în folosirea comuniştilor locali ca agenţi. în primăvara lui 1927 s-au produs revelaţii senzaţionale asupra spionajului sovietic în opt ţări diferite. în luna martie un cerc de spionaj a fost descoperit în Polonia, condus de generalul rus alb devenit agent OGPU, Daniel Vetrenko; un înalt funcţionar al corporaţiei

care Stalin avea să-l declanşeze câţiva ani mai târziu[2]. In ultimul său „discurs incendiar” a criticat cu extremă asprime aparatul de partid: „Când văd aparatul nostru, sistemul nostru de organizare, incredibila noastră birocraţie şi dezordinea care domneşte, sunt literalmente îngrozit”[3].

Succesorul ales al lui Dzerjinski, Viaceslav Rudolfovici Menjinski, un bărbat înalt şi zvelt, cu pince-nez aurit, era mai cooperant decât predecesorul său. La prima vedere, cei doi bărbaţi aveau multe lucruri în comun. Ambii erau vechi bolşevici de origine poloneză, provenind din familii bine situate. Menjinski se alăturase Colegiului Ceka la scurt timp de la înfiinţarea acestuia, devenind prim vice-preşedintele lui Dzerjinski la crearea OGPU. Era probabil cel mai intelectual dintre şefii KGB. Chiar şi G. Agabekov, evadatul de la OGPU, care avea opinii nemiloase despre foştii săi colegi, îl descrie ca pe „un bărbat de o profundă cultură”, şi cu „o educaţie completă”. Fiodor Fomin afirmă că în momentul intrării în Ceka era fluent în 12 limbi, învăţând ulterior chineza, japoneza, persana şi turca. In aceeaşi măsură, avea preocupări ştiinţifice din domeniul fizicii, chimiei, astronomiei şi matematicii[1]. Dar Menjinski era o mult mai ştearsă figură, comparativ cu predecesorul său. Chiar Fomin recunoaşte că „nu avea un glas de comandant", pentru mulţi dintre subalternii lui Menjinski părea straniu să primească de la preşedintele OGPU ordine care începeau de obicei cu „vă rog umil..."’’. Troţki, a cărui persecuţie de către OGPU a început în epoca Menjinski, îl găseşte pe noul preşedinte neobişnuit de lipsit de culoare: „Impresia pe care a făcut-o asupra mea, poate fi cel mai bine descrisă prin aceea că nu mi-a făcut nici o impresie. Părea mai degrabă umbra vreunui om suprarealist sau o schiţă sărăcăcioasă pentru un portret neterminat”. Menjinski nu era stalinist. în timpul Războiului Civil el l-a vizitat pe Troţki pe front, pentru a-l avertiza că Stalin dirija „o intrigă foarte complicată” împotriva lui. Dar nu a opus o rezistenţă serioasă puterii crescânde a lui Stalin[6]. încă

dinainte de nominalizarea sa în fruntea OGPU, Menjinski suferea de angină. El îşi primea frecvent vizitatorii întins pe o canapea în biroul său de la Lubianka. „Medicii, explica el, mi-au ordonat să stau întins”. în aprilie 1929, un atac serios de inimă îl scoate pe Menjinski din activitate pentru doi ani. El s-a întors la un program de lucru redus, în 1931, dar în 1933 este atât de slăbit, încât nu mai poate urca nici treptele până la apartamentul său din Kremlin şi astfel se retrage definitiv la o vilă de lângă Moscova'.

Din cauza sănătăţii precare şi stilului pasiv de conducere, puterea trece din mâinile lui Menjinski în cele ale adjunctului său mai agresiv, un evreu numit Genrih Grigorievici lagoda. Robust, roşcovan, lagoda făcea un puternic contrast cu şeful său, atât ca aspect cât şi ca maniere. Chiar şi acum, la KGB se pomeneşte numele lui lagoda cu un sentiment amestecat de jenă şi dezgust. Agabekov scria: „Pe cât este Menjinski de educat şi cult,

PATRU

STALIN ŞI SPIONOMANIA 1926-1938

Printre pasajele cele mai pioase ale literaturii KGB se numără cele dedicate ultimelor ore din viaţa primului lider, Felix Dzerjinski. „La 20 iulie 1926”, scrie Fiodor Fomin, cel mai vârstnic dintre pionierii cekişti, care a supravieţuit epurărilor lui Stalin, „el a căzut la datorie, luptând împotriva duşmanilpr partidului”. Cu numai trei ore înainte de moarte, Dzerjinski a vorbit în faţa plenului Comitetului Central şi a Comisiei de Control Central şi „într-un discurs incendiar la adresa deviaţioniştilor de la linia partidului leninist”, a interogat auditoriul „cu deplină justificare”:

> „Oare ştiţi cu adevărat în ce constă tăria mea? Eu nu mă cruţ niciodată. (Voci din diferite locuri se aud spunând: Aşa e!) Acesta este motivul pentru care toţi cei de aici mă iubesc şi au încredere în mine. Nu mă opun niciodată imperativului unei conştiinţe curate, iar acolo unde observ dezordinea, o atac cu toată forţa”.

Remarcabila pledoarie pro domo a lui Dzerjinski a fost din păcate urmată de o criză de inimă fatală. Moartea lui a provocat o şi mai ditirambică elogiere din partea plenului care-i audiase discursul final:

„In vremurile greu încercate de comploturi fără sfârşit şi revolte contrarevoluţionare, când pământul rusesc era prefăcut în cenuşă, iar cercul sângeros al duşmanului înconjura strâns proletariatul care lupta pentru libertatea sa, Dzerjinski a degajat o energie supraomenească; zi şi noapte, noapte şi zi, fără somn, fără hrană şi fără urmă de odihnă a rămas la datorie. Urât de duşmanii proletariatului, el a câştigat până şi respectul acestora. Figura lui impunătoare, curajul lui personal, înţelegerea lui pătrunzătoare, firea lui directă şi excepţionala nobleţe l-au investit cu o mare autoritate”.[1]

Moartea lui Dzerjinski a sosit la momentul potrivit pentru Iosif Stalin, a cărui victorie în prelungita luptă pentru succesiunea lui Lenin era acum aproape completă. De la moartea lui Lenin, Dzerjinski fusese preşedintele Consiliului Suprem al Economiei Naţionale (Vesenkha) şi în acelaşi timp şeful OGPU. El s-ar fi opus cu siguranţă atât atacului împotriva „specialiştilor burghezi” din industrie, cât şi ferocelui război de clasă în mediul runţl, pe

hotărâse să-i pună capăt într-un mod care să-i mărească reputaţia şi să-i demoralizeze pe inamici. Deşi, aparent, Opperput blama OGPU, în realitate el sublinia omnipotenţa instituţiei şi imposibilitatea de a lupta împotriva ei. El exagera deficienţele oponenţilor, afirmând spre exemplu că serviciul de informaţii polonez fusese practic preluat de către agenţii sovietici[146]. Un ofiţer de informaţii scandinav a spus ulterior că, după dezvăluirile lui Opperput, serviciile de spionaj din Finlanda, statele baltice, Polonia, Marea Britanie şi Franţa au păstrat o tăcere îndelungată[147].

în mai 1927, Zaharenko-Schultz şi Opperput au revenit în Rusia. înainte de plecare, ei au încercat să o convingă pe Pepita Reilly, ca şi pe soţul ei, cu doi ani în urmă, să treacă frontiera împreună cu ei. Dar telegrama trimisă la Paris prin care îi cereau să vină cu ei îi parvine Pepitei cu întârziere. Dacă telegrama ar fi ajuns la timp, ea ar fi încercat să o convingă pe Zaharenko-Schultz că Opperput era un „provocator transparent" şi să nu rămână alături de el. După scurt timp de la întoarcerea Măriei Schultz în Rusia, Kutepov şi dna Reilly primiră vestea care era de aşteptat: Maria se sinucisese prin împuşcare pentru a nu cădea vie în mâinile bolşevicilor. „Şi astfel, scrie dna Reilly, a murit cea mai vitează dintre femeile ruse, care a luptat împotriva tiranilor din ţara ei”. Kutepov probabil a împărtăşit această opinie[148]. Genrih

Grigorievici lagoda, adjunctul şefului OGPU, declara într-un interviu în Pravda că atât Zaharenko-Schultz cât şi Kutepov fuseseră de multă vreme racolaţi ca agenţi ai SIS[149]. în prezent, KGB celebrează operaţiunile „Sindikat” şi „încrederea” ca două dintre cele mai mari victorii împotriva conspiraţiei contrarevoluţionare şi a serviciilor de informaţii-occidentale. Dar, în acelaşi timp, KGB urmăreşte în continuare planurile de dezinformare şi diversiune pe care se bazaseră operaţiunile sus-amintite. Agenţii Ceka Opperput şi lakuşev sunt consideraţi a fi fost, iniţial, „un succesor al lui Savinkov” şi respectiv „un monarhist”, care au înţeles adevărul şi au acceptat să coopereze cu OGPU[150]. La douăzeci de ani de la evenimente, cele două operaţiuni servesc încă drept model pentru o serie de operaţiuni de diversiune împotriva SIS şi împotriva CIA.

în acelaşi timp, Maria Zaharenko-Schultz îi trimite Pepitei la Paris scrisori scrise cu cerneală simpatică, de la Petrograd, Helsinki şi Varşovia: „Credincioasă promisiunii făcute, scria dna Reilly, Maria nu lăsa „nici un bolovan nerăsturnat” pentru a afla adevărul despre moartea lui Reilly”[141].

OGPU era încântat să poată furniza informaţii false politice, dar se descurca mai greu cu cele referitoare la forţele armate sovietice şi la industria de armament[142]. Curând după numirea sa în funcţia de ministru de război al Poloniei, în 1926, Mareşalul Pilsudski a cerut personalului său să solicite organizaţiei (inexistente) „încrederea”, planul de mobilizare sovietic. lakuşev a fost contactat, şi a acceptat după multe ezitări să procure planul, contra sumei de 10000 dolari. Documentul oferit conţinea date, cu evidenţă false, privitoare la căile ferate ruse situate în imediata apropiere a graniţei cu Polonia. După ce a examinat acest document, Pilsudski l-a restituit salariaţilor săi cu un comentariu laconic: „Falsificare”[14’].

în primăvara anului 1927, Zaharenko-Schultz îi scrie Pepitei Reilly o scrisoare lacrimogenă prin care îi aduce la cunoştinţă descoperirea ei că „încrederea” este „plină de provocatori”. „Ambuscada de la Allekul a fost doar minciună”:

> „Soţul tău a fost ucis într-un mod laş şi nedemn. El nu a mai revenit la graniţă. Toată comedia a fost înscenată pentru noi. El a fost capturat la Moscova şi închis în Lubianka, ca prizonier privilegiat, în fiecare zi era dus cu o maşină să facă exerciţii fizice şi cu o astfel de ocazie a fost împuşcat din spate la ordinul unuia din şefii OGPU -

Artuzov, un vechi duşman personal care s-a răzbunat pe soţul tău în mod josnic... Faptul că nu am cunoscut toate acestea nu-mi diminuează cu nimic responsabilitatea. Sângele lui se află pe mâinile mele şi acolo va rămâne toată viaţa mea. Nu-1 pot spăla decât prin răzbunare sau prin moartea mea în tentativa de a-1 răzbuna (pe Reilly)”.

Zaharenko-Schultz îşi încheia scrisoarea cerând „încă o favoare”. Ar putea Pepita să-i trimită tot ceea ce va descoperi în privinţa lui Opperput?[144]

Ignorând faptul că Maria era amanta lui Opperput, Pepita îi trimite un dosar întreg asupra lui Opperput care, crede ea cu naivitate, „l-ar fi surprins pe onorabilul gentleman, dacă l-ar fi cunoscut”. Zaharenko-Schultz îi răspunde Pepitei că Opperput a recunoscut totul, dar a spus că a fost silit să devină agent provocator în urma torturilor la care a fost supus în 1921:

„Acum el dă totul în vileag şi îi ajută pe reprezentanţii acelor ţări care au fost păcălite şi înţesate cu agenţi provocatori bolşevici...”[145] în timpul în care scria această scrisoare, Zaharenko-Schultz era în Finlanda cu iubitul ei Opperput, care se angajase ostentativ în divulgarea OGPU. Din moment ce diversiunea nu mai putea dura mult, OGPU se

în ce măsură a fost Reilly dispus să colaboreze cu OGPU, caz în care ar fi apărut fără îndoială, ca şi Savinkov, într-un proces politic, nu rezultă din relatările sovietice. Acestea fac doar menţiune de faptul că Reilly a fost împuşcat în ziua de 3 noiembrie 1925[138].

Diversiunea cu privire la organizaţia inexistentă „încrederea” va continua până în 1927. Una dintre victime a fost însăşi Pepita Reilly, în căutare de veşti despre soţul ei. Deşi la început o considerase pe Maria Zaharenko-Schultz un agent provocator, după întâlnirea cu aceasta, Pepita îşi schimbă părerea:

„De la prima privire mi-am dat seama că pot avea încredere în ea.

La a doua, am ştiut că îmi va plăcea această persoană.

Văzându-mă foarte întunecată, foarte dezolată, foarte singură, d-na Schultz m-a îmbrăţişat cu mare emoţie şi mi-a spus că ea însăşi se simte integral răspunzătoare de moartea soţului meu şi că nu-şi va afla odihna până când adevărul ntf va fi aflat şi soţul meu va fi salvat, dacă e încă în viaţă, iar dacă e mort, va fi răzbunat”.

însă, a adăugat Maria Zaharenko-Schultz, erau puţine

speranţe ca Sidney Reilly să fie încă în viaţă. Ea a arătat o tăietură din ziarul *Izvestia,* care prezenta o versiune autorizată asupra evenimentelor din noaptea de 28-29 septembrie; conform acestei ştiri, „patru contrabandişti” au fost capturaţi pe când încercau să treacă graniţa sovietică, doi dintre ei fiind împuşcaţi mortal, unul luat prizonier şi al patrulea a decedat de pe urma rănilor, în timp ce era transportat la Petrograd. Acest ultim personaj era prezentat drept Reilly însuşi, care ar fi murit fără ca bolşevicii să-i cunoască identitatea[139].

în ciuda încrederii în Maria Schultz, Pepita a rămas sceptică în privinţa acestei versiuni. Deşi Reilly călătorea cu paşaport fals, el purta o cămaşă şi lenjerie de corp cu monogramă, precum şi un ceas cu inscripţie în limba engleză. în buzunarul hainei avea o fotografie a Pepitei cu dedicaţie. Deci OGPU nu s-ar fi putut înşela în privinţa identităţii persoanei capturate, care nu era altcineva decât celebrul superspion britanic şi, conform opiniei soţiei acestuia, şi-ar fi strigat triumful în cele patru zări. Atunci Maria Zaharenko-Schultz a admis că nu luase în consideraţie această eventualitate şi s-a declarat dispusă să colaboreze cu Pepita Reilly pentru descoperirea „adevărului”[1'10].

D-na Reilly, cu încurajarea „încrederii”, anunţă moartea soţului ei într-o notiţă în *The Times.* „Sidney George Reilly, ucis la 28 septembrie de trupele G.P.U. în satul Allekul, Rusia”. Deşi nu credea că Reilly este încă în viaţă, ea spera cu naivitate că astfel îi obliga pe bolşevici să reveleze adevărata soartă a soţului ei. La începutul anului 1926, dna Reilly primeşte o scrisoare de la liderii organizaţiei „încrederea” (semnată inclusiv de lakuşev şi Opperput) în care era încurajată să vină în Rusia şi să se implice în activitate.

Bunakov. Ulterior, un alt curier aduce din Rusia vioara lui Boris Bunakov, de care acesta era foarte ataşat. Nici în acest moment, atât Boyce cât şi Reilly nu devin bănuitori. Reilly soseşte la Helsinki pe 21 septembrie, apoi călătoreşte cu Nikolai Bunakov şi Maria Zaharenko-Schultz la Viborg, pentru o întâlnire cu lakuşev, şeful mişcării. Iniţial, Reilly a intenţionat să nu meargă mai departe de Viborg. lakuşev, mizând pe vanitatea şi grandomania lui Reilly, reuşeşte să-l convingă să meargă mai departe, pentru a întâlni conducerea organizaţiei în Rusia. I s-au dat asigurări că se va întoarce în Finlanda în timp util pentru a prinde vaporul care pleca din Stettin pe 30 septembrie[135]. El a plecat spre frontiera sovietică însoţit de lakuşev, lăsându-i lui Bunakov o scrisoare pentru

soţia lui, Pepita, „numai în cazul cel mai improbabil că i s-ar putea întâmpla ceva... In orice caz, chiar dacă aş fi arestat în Rusia, nu aş putea fi acuzat decât de lucruri minore, lipsite de importanţă, iar prietenii mei cei noi sunt suficient de puternici pentru a obţine eliberarea mea imediată”[136].

Reilly trebuia să revină din Rusia în noaptea de 28-29 septembrie. Nu a făcut-o. In schimb, OGPU a înscenat o dramatică piesă de teatru menită a impresiona serviciile secrete militare finlandeze şi SIS. In acea noapte s-au auzit împuşcături în vecinătatea satului Allekul în partea sovietică a frontierei şi au fost văzuţi soldaţi purtând un bărbat întins pe o targă. Constatând că „omul lor”, Toivo Văhă, nu mai ia contact cu ei, atât SIS cât şi finlandezii au tras concluzia, aşa cum dorise OGPU, că atât Toivo Văhă cât şi Reilly fuseseră ucişi sau capturaţi pe când încercau să treacă frontiera[137].

După cum relatează sursele sovietice, Reilly nu a fost arestat imediat după intrarea pe teritoriul sovietic în data de 25 septembrie. El a fost dus de lakuşev la o vilă de lângă Moscova, pentru a seîntâlni cu un grup de ofiţeri ai OGPU, deghizaţi în „consiliul politic”, al „încrederii”. Lui Reilly i s-a cerut să-şi prezinte planul de acţiune şi, după cum relatează istoriografia sovietică, el a propus ca această acţiune să fie finanţată prin vinderea în Vest a unor obiecte de patrimoniu furate din muzeele sovietice. Atunci el a fost arestat. După interogatoriu, lui Reilly i s-a spus că împotriva lui se pronunţase o condamnare la moarte *in absentia,* la procesul „Complotului Lockhart” din decembrie 1918. Relatările sovietice pomenesc despre un apel adresat de Reilly lui Dzerjinski:

> „După o îndelungată deliberare, îmi exprim voinţa de a vă prezenta informaţii complete şi sincere în domenii de interes pentru OGPU, privind modul de organizare şi personalul Serviciului de Informaţii Britanic, precum şi, la nivelul cunoştinţelor de care dispun, asupra Informaţiilor secrete din SUA şi asupra emigranţilor ruşi cu care am avut de-a face.”

O lovitură spectaculoasă a fost realizată împotriva „superspionului” Reilly, considerat în mod eronat de KRO drept cel mai periculos opozant străin al său. Chiar din perioada aventurilor sale moscovite, în 1918, Reilly a considerat „salvarea Rusiei” de bolşevici drept „cea mai sfântă datorie”. Din păcate, avea să i se refuze o slujbă în colectivul

pentru perioada de pace al SIS, păstrând în cele din urmă o firavă legătură cu acesta[131].

Timp de mai mulţi ani după război, Reilly plonjează într-o varietate de afaceri pe ambele ţărmuri ale Adanticului, de la export de radium din Cehia, până la comercializarea de noi medicamente miraculoase, fără a reuşi să se îmbogăţească. în acelaşi timp, a continuat să elaboreze planuri fantastice de răsturnare a regimului bolşevic. Principalul său colaborator la începutul anului 1920 este Boris Savinkov. în anuî 1922, Reilly îl aduce pe Savinkov în Marea Britanie, contrar instrucţiunilor de la SIS şi de la Foreign Office, pentru o rundă de convorbiri încheiată cu bizara întâlnire cu Lloyd George. Reilly face din ce în ce mai puţin priză cu realitatea. Una din secretarele sale, Eleanor Toye declară: „Reilly suferea de crize mentale severe. Odată ajunsese să se creadă Isus Cristos”[132]i Serviciile secrete sovietice continuau totuşi să considere planurile lui excentrice, drept produsul conspiraţiilor elaborate de SIS, îa cel mai înalt nivel.

Planurile OGPU de capturare a lui Reilly au fost în mod involuntar sprijinite de prietenul său, Ernest Boyce, care fusese şef de staţie SIS în Rusia în perioada aventurilor din 1918 ale lui Reilly. Boyce fusese profund impresionat de flerul şi bravura lui Reilly. Naiv el însuşi din punct de vedere politic, el nu sesizase caracterul nerealist al planurilor lui Reilly de răsturnare a regimului bolşevic. în 1919, Boyce devine şef de staţie SIS la Helsinki, principala bază a operaţiunilor secrete britanice împotriva Rusiei. Entuziasmul său pentru „încrederea” rivaliza cu admiraţia sa pentru Reilly. Chiar şi după procesul public al lui Savinkov, din august 1924, Boyce rămâne convins că importanţa „încrederii” era crescândă şi câştiga suporteri chiar în cadrul guvernului sovietic. în ciuda instrucţiunilor primite de la sediul SIS, de a nu se implica în planurile lui Reilly, Boyce îi scrie acestuia în ianuarie 1925, cerându-i să se întâlnească cu reprezentanţii „încrederii” la Paris. Reilly, aflat la New York cu afacerile sale falimentare, îi răspunde în martie că, datorită problemelor personale se află „într-o stare infernală... Sunt dispus, în orice moment, dacă întâlnesc persoanele potrivite şi perspectiva unei acţiuni reale, să mă dedic integral intereselor mişcării”[133].

După câteva amânări provocate de afacerile lui Reilly, el soseşte la Paris pe 3 septembrie, unde are discuţii cu Boyce şi generalul Kutepov şi decide să plece în Finlanda pentru întâlniri cu reprezentanţi ai „încrederii”. Kutepov încearcă să-l convingă pe Reilly să nu călătorească totuşi în Rusia[134], între

timp, se mai fabrică o dovadă a veridicităţii „încrederii” prin scoaterea din Rusia a lui Boris Bunakov, fratele şefului agenţilor lui Boyce, Nikolai

furnizând un canal de comunicaţii cu generalul Kutepov la Paris. în următorii ani, lakuşev şi alţi reprezentanţi ai operţiunii „încrederea”, furnizaţi de KRO, au efectuat o serie de vizite în Germania, Franţa şi Polonia, lărgind aria contactelor în rândul comunităţilor Ruşilor Albi. în anumite călătorii, lakuşev era însoţit de generalul Nikolai Potapov, un fost ofiţer ţarist care trecuse de partea bolşevicilor imediat după Revoluţie, dar acum se declara a fi şef militar în cadrul MOR[124].

Rolul principal în câştigarea încrederii generalului Kutepov - mai suspicios în ceea ce priveşte capacitatea diversionistă sovietică, decât majoritatea celorlalţi Albi - a fostjucat de Maria Zaharenko-Schultz, văduva a doi ofiţeri ţarişti. După moartea primului ei soţ în timpul Marelui Război, Maria şi-a lăsat copilul mic la prieteni şi s-a alăturat armatei pe front, ca voluntar. Al doilea soţ a fost ucis în luptele din Războiul Civil, iar Maria s-a retras cu forţele Albe în Iugoslavia. în 1923, ea s-a alăturat organizaţiei lui Kutepov, a primit numele codificat de „Niece” (nepoata) şi a călătorit în Rusia pentru a lua contact cu „Trest” (încrederea). Pepita Reilly, ultima soţie a celebrului agent britanic, o descrie pe Maria Zaharenko-Schultz ca fiind „o femeie zveltă şi delicată, cu o figură decisă, sinceră, cu ochi albaştri, evident, bine educată”. Zakharhenko-Schultz a contribuit atât de eficient la succesul „încrederii” încât a sfârşit prin a fi acuzată că este un agent al acesteia[123]. Versiunea în circulaţie la Institutul Andropov o descrie, probabil corect, ca fiind un agent inconştient, manipulat în mod inteligent de Aleksandr Opperput, care o sedusese în cursul vizitei ei la Moscova şi a continuat câţiva ani legătura cu ea[12b]. Amestecul de pasiune şi naivitate, combinat cu abilitatea Măriei în a dobândi încrederea lui Kutepov şi a lui Reilly au făcut-o să reprezinte una din piesele de bază ale operaţiunii.

Organizaţia „încrederea” a furnizat KRO mijloacele de penetraţie a principalelor grupuri de emigraţie şi de eliminare a simpatizau ţilor Gărzilor Albe, rămaşi în Rusia. KRO a dejucat, de asemenea, activitatea serviciilor secrete din Finlanda, statele baltice, Polonia, Marea Britanie şi Franţa. Roman Birk, reprezentantul comercial al Estoniei, şantajat de KRO, a acţionat în calitate de curier între Gărzile Albe şi inexistenta MOR. Diplomaţii polonezi au transmis prin valizele

lor diplomatice mesaje ale MOR[127]. Traversarea frontierei de către reprezentanţii „încrederii” era facilitată de un simpatizant al lor din paza de frontieră sovietică, Toivo Vähă, care, figurând pe statele de plată ale serviciilor secrete finlandeze, lucra în realitate pentru KRO[128]. Istoria oficială sovietică relatează că, nu mai puţin de opt membri ai „încrederii” au primit diferite recompense din partea serviciilor de informaţii occidentale, ei lucrând în realitate pentru sovietici[129]. Această afirmaţie conţine o oarecare doză de adevăr: ceî puţin unul dintre agenţii operaţiunii pare a fi primit un ceas de aur din partea spionajului polonez[130].

experimentată. Totuşi, în loc să meargă el însuşi la Moscova, Savinkov îşi trimite ajutorul, colonelul Serghei Pavlovski. Acesta este, de asemenea, arestat în momentul sosirii la Moscova. în versiunea eufemistică a KGB, după ce a fost la înc.eput „foarte agresiv... Pavlovski a acceptat să dea o mână de ajutor, iar GPU i-a încredinţat rolul pe care trebuia să-l joace”. Acest rol consta în trimiterea de mesaje presante pentru ca Savinkov să vină la Moscova[121],

în iulie 1924, Savinkov muşcă momeala în sfârşit, se hotăreşte să se întoarcă la Moscova şi telegrafiază vechiului său prieten şi colaborator Sidney Reilly cerându-i să vină de la New York şi să-l ajute la elaborarea planului misiunii sale secrete în patrie. La 15 august, după trei săptămâni de discuţii cu Reilly, Savinkov trece frontiera rusă împreună cu câţiva colaboratori şi cade de-a dreptul în capcana pregătită de OGPU[122]. La interogatoriu, rezistenţa sa, cunoaşte un colaps rapid. La procesul public din 27 august, Savinkov face o confesiune completă.

> „Recunosc în mod necondiţionat puterea sovietică şi nici o altă putere. Eu, care am străbătut tot drumul acestei bătălii sângeroase şi dure împotriva voastră, eu care v-am negat ca nimeni altul, voi spune fiecărui rus care îşi iubeşte ţara, îi voi spune că dacă este un adevărat rus, dacă îşi iubeşte poporul, trebuie să se încline în faţa puterii muncitorilor şi ţăranilor şi să o recunoască fără rezerve”.

în schimbul acestei incantaţii, Savinkov a scăpat de condamnarea la moarte, primind în schimb zece ani de închisoare. în conformitate cu versiunea oficială a KGB, în mai 1925, el avea să se sinucidă sărind pe o fereastră nezăbrelită a temniţei[12]’. în realitate, după cum ştie şi actuala conducere a KGB, Savinkov a fost împins în puţul scării şi a murit, căzând de la înălţime, la închisoarea din Lubianka. Locul precis a fost

de mai multe ori indicat lui Gordievski de câţiva veterani KGB. Toţi erau convinşi că Savinkov fusese împins.

Un şi mai mare succes decât acţiunea „Sindikat”, a fost înregistrat prin inventarea de către Ceka a unei mişcări subversive monarhiste, Asociaţia Monarhistă a Rusiei Centrale (MOR), cunoscută mai ales sub denumirea codificată „Trest” (încredere). Ţintele principale ale acestei operaţiuni au fost reprezentate de principalele două grupuri de ruşi albi din emigraţie: Consiliul Suprem Monarhist (VMS), cu sediul la Berlin şi, Uniunea Serviciilor Combinat»- Ruse (ROVS), condusă la Paris de generalul Aleksandr Kutepov. Existenţa inexistentei MOR a fost revelată la sfârşitul toamnei anului 1921 delegatului VMS, Iuri Artamonev, de către un ofiţer KRO, Aleksandr lakuşev, care s-a declarat a fi un membru secret al grupării, capabil să călătorească în străinătate în calitate de reprezentant comercial. Prin intermediul lui Artamonov, KRO a putut lua contact cu VMS. în 1922, Artamonov s-a mutat la Varşovia, devenind reprezentantul ROVS şi

insistenţele poloneze, Savinkov a părăsit Varşovia încercând să stabilească noi baze mai întâi la Praga, apoi la Paris[117]. A doua fază a operaţiunii „Sindikat” a fost declanşată, cu scopul de a destrăma ceea ce mai rămăsese din organizaţia lui Savinkov atât în Rusia, cât şi în Vest şi de a-1 aduce pe Savinkov la Moscova, în faţa tribunalului poporului. Operaţiunea a fost mult simplificată de atitudinea lipsită de simţul realităţii a lui Savinkov. La sfârşitul anului 1921, el efectuează o serie de vizite la nivel foarte înalt în Marea Britanie. In runda de întâlniri, el include în mod surprinzător şi delegaţia economică sovietică de la Londra. Declară ulterior că şeful delegaţiei sovietice, Krasin, a fost atât de impresionat de viziunea sa asupra Rusiei post-bolşevice, încât i-a sugerat să se alăture guvernului sovietic. Sir Manfred Cumming, şeful SIS, bazându-se probabil pe telegramele lui Krasin interceptate, a recomandat Foreign Office să nu aibă încredere în relatările lui Savinkov. La scurt timp, înainte de vacanţa de Crăciun, Churchill a făcut împreună cu Savinkov o vizită primului ministru. L-au găsit pe Lloyd George înconjurat de prelaţi ai Bisericii şi de un cor velş care a intonat cântece în limba velşă ore în şir. Când imnurile au luat sfârşit, Savinkov a încercat să-l atragă pe Lloyd George de partea sa şi a proiectelor sale vizionare, dar fără succes. Totuşi, mai târziu, Savinkov avea să prezinte o versiune fantezistă a acestei întâlniri, în care cântecele velşe se transformaseră într-un imn: „Dumnezeu să-l

păzească pe ţar”, interpretat de Lloyd George împreună cu familia[11]".

Deşi face uz de o fantezie din ce în ce mai debordantă, Savinkov rămâne pentru adepţii săi un personaj charismatic. Chiar Churchill îi poartă încă admiraţie. „Cu tot ce s-a spus şi s-a înfăptuit, cu tot oprobiul şi petele care l-au maculat, scrie Churchill, puţini sunt cei care s-au străduit maj mult, s-au dăruit mai mult şi au suferit mai mult pentru poporul rus”[119]. în vara anului 1922, mâna dreaptă a lui Savinkov, L. D. Şeşenia, un fost ofiţer ţarist, este capturat de gărzile sovietice de frontieră, pe când încerca să treacă din Polonia în Rusia. Urmând instrucţiunile GPU, Şeşenia trimite o scrisoare simpatizanţilor din emigraţia poloneză ai lui Savinkov în care relatează că ar fi contactat în Rusia o grupare clandestină antibolşevică, foarte bine organizată. Un ofiţer superior KRO, A. P. Fiodorov, efectuează mai multe vizite în Polonia prezentându-se drept „A P. Muhin”, unul dintre liderii imaginarei organizaţii de la Moscova; el reuşeşte să-l convingă pe şeful simpatizanţilor din Vilno ai lui Savinkov, Ivan Fomikov, să se întoarcă cu el în Rusia. La Moscova, Fomikov poartă discuţii cu un grup de agenţi provocatori ai GPU, pozând în membri ai grupării clandestine, şi acceptă să-i ceară lui Savinkov să-şi asume conducerea acestui grup[120].

în iulie 1923, Muhin se întâlneşte cu Savinkov la Paris. El îi spune lui Savinkov că mişcarea clandestină din Moscova este profund divizată din punct de vedere tactic şi că există o nevoie disperată de conducerea sa

„Sindikat” a fost îndreptată împotriva persoanei considerată drept cea mai periculoasă din rândul Gărzilor Albe. Este vorba de Boris Savinkov, fost terorist al Revoluţionarilor Socialişti şi ministru adjunct de război. In timpul războiului ruso-polonez din 1920, Savinkov condusese Comitetul Politic Rus Antibolşevic (RPC) la Varşovia şi fusese în mare măsură răspunzător de recrutarea Armatei Ponorului Rus care a luptat sub comandă poloneză împotriva Armatei Roşii. In ianuarie 1921, Savinkov a format, din rămăşiţe ale RPC, o nouă organizaţie destinată răsturnării bolşevicilor: Uniunea Poporului pentru Apărarea Ţării şi Libertate (NSZRIS), care conducea o reţea de agenţi în Rusia sovietică destinată culegerii de informaţii secrete şi pregătirii revoltei împotriva regimului[112]. Conform versiunii sovietice asupra evenimentelor, „aproape toţi agenţii lui Savinkov erau pe statele de plată poloneze şi trecuţi peste graniţă de către poliţia poloneză”[113]. In ciuda asistenţei din partea Poloniei şi a

micilor subsidii din partea Franţei, Marii Britanii şi Cehiei, Savinkov a ajuns în pragul falimentului total. Şeful unităţii SIS la Varşovia, raporta în iunie 1921 către sediul central: „Poziţia a devenit disperată. Bugetul actual de 700 000 de mărci poloneze nu este suficient nici măcar pentru plata salariilor personalului (lui Savinkov) pentru luna iulie”[111].

Cea mai serioasă problemă a lui Savinkov, deşi el nu a înţeles acest fapt, nu era reprezentată de reducerea fondurilor din Vest, ci de infiltrarea sovietică. In decembrie 1920, exact în perioada când Savinkov organiza NSZRIS, el a fost vizitat în Polonia de către şeful adjunct al Trupelor Serviciilor Interne Sovietice în Gomel, Aleksandr Eduardovici Opperput, care s-a declarat adeptul mişcării antibolşevice şi i-a înmânat o valiză cu documente secrete fabricate. Numele real al lui Opperput era Pavel Ivanovici Selianinov; el se dovedise a fi unul dintre cei mai eficienţi agenţi provocatori ai Ceka[115]. Numele neobişnuit pe care îl purta ar fi trebuit să işte oarecare suspiciune într-o perioadă în care regimul sovietic introducea atât de multe abrevieri în vocabularul limbii ruse. „Opperput” suna ca o prescurtare combinată din Operaţiia (operaţiune) şi Putat (confuzie): „Operaţiunea Confuzia”. Nici Savinkov şi nici serviciile occidentale de spionaj cu care Opperput a venit în contact, nu au sesizat semnificaţia numelui său, iar el a continuat să semene confuzie vreme de mai mulţi ani. Savinkov l-a recrutat pe Opperput în poziţia de adjunct al său, permiţându-i astfel identificarea liderilor NSZRIS pe pământul sovietic. Majoritatea acestora au fost capturaţi de Ceka şi aduşi în faţa instanţei într-un proces public. S-a anunţat, de asemenea, arestarea lui Opperput, cu scopul de a i se păstra acoperirea[1 lb].

Informaţia furnizată de Opperput a stat la baza unui protest sovietic adresat guvernului polonez, referitor la tentativa lui Savinkov de a provoca revolte antisovietice de la baza sa din Varşovia. In octombrie 1921, la

unei delegaţii TUC formată din trei „naivi” chemaţi să inspecteze dosarele Comintemului pentru a stabili adevărul în ceea ce priveşte scrisoarea lui Zinoviev. Aino Kuusinen a descris mai târziu „cele trei zile şi nopţi de activitate febrilă” necesare pentru îndepărtarea din arhive a instrucţiunilor către comuniştii britanici şi a altor „documente compromiţătoare”, înainte de sosirea delegaţiei. Chiar şi registrul corespondenţei curente a fost rescris integral într-o formă „purificată”:

„Rezultatul a fost acela că trio-ul a fost complet tras pe

sfoară, iar Comintemul a fost absolvit de orice bănuială de activitate subversivă şi secretă în Anglia. După plecarea delegaţiei, s-a produs o relaxare generală, dublată de mulţumirea fiecăruia pentru faptul că au aruncat atât de bine praf în ochii englezilor”[105]

Consecutiv acestui episod[106], OGPU a mărit numărul agenţilor săi în reţeaua OMS, pentru a controla activitatea secretă a acestuia. Simultan, OMS a luat măsuri de creştere a securităţii propriilor comunicaţii. In anul 1925, Abramov, primul asistent al lui Piatniţki la OMS, a pus bazele unei şcoli secrete într-o suburbie a Moscovei, în cadrul căreia urmau să fie formaţi operatorii radio străini ai Comintemului, pentru a comunica prin mesaje codificate radio cu OMS. După tentativa ratată a lui Wallenius, de a alimenta cu bani greviştii docheri britanici, s-a pus la punct o reţea de curieri bazată pe marinarii comunişti din Marina Comercială sub controlul direct al spionajului militar şi cu sprijinul liderului Uniunii din Hamburg a Marinarilor şi a Lucrătorilor din Transport, Edo Fimen[10'].

In ciuda succesului crescând al spionajului sovietic în 1920, scopul său principal rămâne nu controlul guvernelor capitaliste, ci, ca şi atunci când a fost înfiinţată Ceka, combaterea „contrarevoluţiei”. Până la sfârşitul Războiului Civil, principala ameninţare contrarevoluţionară se află pe teritoriul Rusiei. Odată cu evacuarea ultimelor rămăşiţe ale Armatei albe, în noiembrie 1920, principalele baze ale contrarevoluţiei s-au mutat dincolo de graniţele ţării. La 1 decembrie 1920, Lenin îl instruia pe Dzerjinski în privinţa elaborării unui plan de neutralizare a acestor baze. Patru zile mai târziu, Dzerjinski propunea un atac complex: luarea de ostateci din rândul familiilor emigranţilor proeminenţi rămase în Rusia, detaşamente speciale pentm atacarea liderilor emigranţilor la bazele din străinătate, precum şi infiltrarea cu agenţi provocatori, care determinaseră dejucarea complotului Lockhart[108]. „Pentru depistarea agenţiilor străine pe teritoriul nostru”, Dzerjinski propune „organizarea unor false asociaţii ale Gărzilor Albe”[100].

De altfel, Lenin apelase „la tovarăşii noştri din străinătate”, pentru a ţine sub control Gărzile Albe din ţările lor[110].

KGB consideră încă operaţiunile împotriva Gărzilor Albe, cunoscute sub numele codificate de „Sindikat” şi „Trest” (încredere), printre „măsurile active"-model, care sunt predate la Institutul Andropov al Direcţiei întâi[111].

fost de acord să predea el însuşi banii docherilor din Londra. Soţia lui Kuusinen îşi amintea după mulţi ani scena:

„ - Care era numele şoferului? întrebă Otto insistent.

- Mi-a spus cum îl cheamă, dar am uitat.

Mut de furie, Otto i-a arătat uşa. Este inutil de adăugat, că banii nu au ajuns niciodată la destinaţie”[100].

Guvernele occidentale, profitând de lipsa de precauţie a Comintemului, au căzut totuşi în propriile capcane de mai multe ori: ruşii albi din Berlin, Reval şi Varşovia falsificau diferite documente plauzibile, cu scopul de^ a pune mâna pe banii Comintemului şi de a-i discredita pe bolşevici. In septembrie 1921, Foreign Office a avut neplăcerea de a regăsi, într-un protest oficial adresat Moscovei, o serie de documente sovietice şi cominterniste care fuseseră falsificate la Berlin[101].

Pretextul că documentele reale interceptate erau toate false a servit Comintemului şi OGPU ca bază pentru una din cele mai reuşite forme de dezinformare. Exemplul cel mai celebru îl constituie aşa-numita „scrisoare a lui Zinoviev”, datată cu 15 septembrie 1924, interceptată de SIS şi publicată în presă în timpul campaniei pentru alegerile generale din octombrie 1924. Acest document, care-i instruia pe comuniştii britanici să exercite presiuni asupra simpatizanţilor laburişti, să intensifice „propaganda şi agitaţia în rândul forţelor armate” şi în general să efectueze pregătirile pentru declanşarea revoluţiei britanice, a fost multă vreme - dar pe nedrept - considerat cauza victoriei conservatorilor în alegeri şi sfârşitului primului guvern laburist. Originalul scrisorii lui Zinoviev a dispărut între timp şi acum este imposibil de stabilit dacă scrisoarea a fost sau nu un fals. Guvernul conservator care a venit la putere, a reclamat implicarea în documentul Zinoviev a altor surse informative, despre care se ştie că au reuşit infiltrarea unui agent „de încredere” al MI5 la sediul Partidului Comunist Britanic, de unde furniza cu regularitate informaţii asupra activităţii Comin- ternului[102]. Partidul Comunist Britanic a fost formal blamat de către Comintern, la sfârşitul anului 1924, pentru lipsă de precauţie în manevrarea documentelor secrete[103]. Aşadar, rămân doar două posibilităţi. Fie că scrisoarea lui Zinoviev a fost autentică, fie că, dacă a fost trucată, instrucţiunile pe care le conţinea erau suficient de asemănătoare comunicaţiilor curente din cadrul Comintemului pentru ca agentul MI5 infiltrat să le confunde[104].

Dacă a avut sau nu dreptate să se plângă că scrisoarea lui Zinoviev a reprezentat un fals, Cominternul a profitat din plin de confuzie, pentru a declanşa o puternică acţiune de

dezinformare menită a demonstra că nu au fost trimise niciodată instrucţiuni către membrii partidului comunist, ceea ce de fapt, se practicase cu regularitate. Punctul central al acestei campanii a fost reprezentat de o vizită la Moscova, în noiembrie 1924, a

au rămas vulnerabile timp de un deceniu după Revoluţie[91]. Conducerea Cominternului era conştientă de faptul că „multe dintre secretele sale erau interceptate de către agenţi ai guvernelor străine”[93]. MI5 şi Secţiunea Specială de la Londra, precum şi Biroul de Informaţii britanic de la Delhi au interceptat o serie întreagă de corespondenţă între Comintern şi comuniştii din Marea Britanie şi din India. Comuniştii indieni utilizează actualmente aceste interceptări ca pe o sursă importantă a propriei lor istorii[96]. Uneori, Cominternul a trecut sub tăcere propriile carenţe de securitate pentru a nu fi supus unui şi mai strict control din partea OGPU[97].

Nu numai documente aparţinând Cominternului au fost interceptate. Vasili Kolarov, reprezentantul bulgar al ECCI, călătorea odată cu vagonul de dormit, pentru a reprezenta Cominternul la o festivitate militară la Minsk. Când s-a trezit, atât hainele cât şi servieta îi fuseseră furate. Trenul ajunsese în gară, unde aştepta comitetul de primire, iar fanfara intona muzică marţială. Tensiunea a pus stăpânire pe asistenţă, pe când Kolarov nu-şi făcea apariţia din vagon. In cele din urmă, a fost scos din tren înfăşurat în impermeabil şi cu cizmele în picioare. Reprezentantul italian al ECCI, Palmiro Togliatti, alias Ercoli, a suferit o soartă asemănătoare. Aino Kuusinen şi-a amintit mai târziu cum i-a găsit pe Togliatti şi soţia acestuia în camera lor de hotel:

> „Am bătut la uşă. Togliatti a răspuns, dar a spus că nu poate deschide, pentru că nu are cu ce se îmbrăca. Toate lucrurile lor fuseseră furate în timpul nopţii... In mod evident, hoţii pătrunseseră în cameră căţărându-se pe balcon, în timp ce ocupanţii acesteia dormeau”[98]

Mult mai grav era însă faptul că fondurile Cominternului destinate comuniştilor străini erau tot mereu deturnate de curieri corupţi sau chiar de demnitarii comunişti. Conducătorul comunist indian, M.N.Roy, ducea la Paris o existenţă pe picior mare şi călătorea nestingherit, pe baza însuşirii fondurilor Cominternului,în timp ce alţi comunişti indieni se plângeau că mari sume de bani dispăruseră. Cu scopul de ajustifica fondurile pe care şi le însuşise ilegal, Roy a

prezentat, cel puţin o dată, la Comintern, o listă cu comunişti indieni inexistenţi pe care i-ar fi subvenţionat[99].

Cominternul a suferit deosebite pierderi în timpul grevei generale din Marea Britanie, în anul 1926. Allan Wallenius, bibliotecarul anglofon al Cominternului, primise 30000 de lire sterline pentru a le distribui liderilor comunişti ai docherilor londonezi. El a plecat la Stockholm cu un paşaport fals suedez, s-a îmbarcat pe un vas britanic cu destinaţia Anglia, împrietenindu-se la bord cu un şofer care s-a declarat comunist, adăugând că îi cunoaşte bine pe cei cărora le erau destinaţi banii transportaţi de Wallenius. La întoarcere, acesta i-a explicat lui Otto Kuusinen că şoferul a

Agenţii secreţi trebuie instruiţi pentru a manifesta „ingeniozitate, punctualitate, devotament şi ataşament” faţă de şefii lor de la ambasadă şi în general să facă tot ce pot pentru a nu fi suspectaţi[89].

Documentele furate de la misiunile diplomatice, comparate cu versiunile cifrate, erau de o mare utilitate pentru serviciile de decriptare sovietice[90]. Pe la jumătatea anilor ’20, decodificarea reprezenta din nou, ca şi în perioada ţaristă, o importantă sursă pentru spionajul diplomatic rus. In cadrul OGPU, decodificarea cădea în sarcina unei Secţiuni Speciale (Speţ Otdel) condusă de Gleb Ivanovici Boki. Secţiunea Specială, axată la un moment dat pe lagărele de muncă forţată, se orientează treptat spre cenzură şi decriptare. Şeful Secţiunii Speciale, Boki, născut în 1879 în familia unui învăţător ucrainean bolşevic, era posesorul unui remarcabil record, incluzând 12 detenţii în închisorile ţariste, 2 exilări în Siberia şi participare la Revoluţiile din 1905 şi octombrie 1917. El s-a aflat în fruntea Departamentului Special timp de 16 ani, din 1921 până în 1937, când a fost epurat de către Stalin[91]. Se pare că Boki i-a făcut lui Cicerin o spectaculoasă demonstraţie a virtuozităţii tehnice a departamentului său, invitându-1 să asculte pe viu o scenă de amor dintre ambasadorul Afghanistanului la Moscova şi o cântăreaţă de operă, informatoare a OGPU[92].

In martie 1921, când Rusia Sovietică începea să iasă din izolarea diplomatică, spionajul ei diplomatic era de nivel modest.

Singurul avantaj asupra „adversarului principal”, Marea Britanie, a derivat din analizele greşite ale lui Arthur Ransome. Dar în preajma morţii lui Dzerjinski) în iulie 1926, situaţia începea să se schimbe. Spionajul corespondenţei, deşi

sub nivelul înalt din perioada ţaristă, devenea din nou principala sursă de informaţii secrete din domeniul diplomatic. Infiltrarea ambasadelor occidentale, la Moscova şi în alte locuri, i-a furnizat Rusiei cel mai mare volum de informaţie secretă, prin agenţi, din lume. In schimb, Moscova devenea un mediu deosebit de ostil şi neprielnic pentru activitatea de spionaj a diplomaţiei internaţionale. Intre cele două războaie, SIS nu a posedat nici o unitate la Moscova. La fel ca majoritatea celorlaltor servicii secrete occidentale, SIS a penetrat oamenii săi în Rusia în special dinspre Finlanda şi statele baltice[93].

Carenţele Marii Britanii în ceea ce priveşte informaţia secretă prin agenţi" au fost totuşi compensate prin superioritatea constantă în ceea ce priveşte decriptarea" şi accesul la corespondenţa Cominternului. Cifrurile ultrasecrete ale diplomaţiei ţariste, cel puţin în timpul generaţiei, care a precedat primul război mondial, au rezistat strădaniilor tuturor criptanaliştilor străini. în schimb cifrurile diplomaţiei şi spionajului sovietic

‘ în 1b. engleză, abreviaţia HUMINT = HUMAN INTELLIGENCE) (N. Tr.)
în 1b. engleză, abreviaţia SIGINT = SIGNS INTELLIGENCE) (N. Tr.)

Resht, Persia, a furnizat unui ofiţer Ceka pe nume Apresov, documente secrete ale consulului. In 1'323, Apresov obţine de asemenea de la Consulatul britanic copii ale rapoartelor consulului către ambasada britanică la Teheran, precum şi corespondenţa dintre ataşatul militar la Teheran şi înaltul Comandament din India[86].

Capitala extra-europeană în care misiunile diplomatice s-au dovedit deosebit de vulnerabile la penetraţia sovietică în perioada pre-stalinistă, a fost probabil Beijing. Un raid al poliţiei la ambasada sovietică de la Beijing în aprilie 1927 a permis recuperarea unui număr important de documente diplomatice britanice ultrasecrete. în acelaşi timp, se pare că scurgerea de informaţii de la legaţia italiană şi cea japoneză era şi mai importantă.

Ambasadorul britanic la Beijing, Sir Miles Lampson, raporta că doi salariaţi chinezi ai ambasadei au fost descoperiţi spionând în favoarea ruşilor[8']. Dar Foreign Office nu a învăţat din lecţia scurgerii de informaţii de la legaţie. în perioada dintre cele două războaie mondiale, nu mai exista un departament pentru securitate şi nici măcar un singur ofiţer de securitate. în cadrul misiunilor britanice, securitatea informaţiilor continuă să fie inadecvată. Scurgeri de informaţii

de la ambasada din Roma, provocate de cel puţin un salariat local al acesteia, încep să apară în 1924 şi continuă până la începutul războiului mondial[88].

Deoarece spionajul sovietic împotriva misiunilor diplomatice din Beijing era organizat de serviciile secrete ale armatei şi în mai mică măsură de OGPU, documentele capturate în timpul raidului asupra ambasadei sovietice furnizează o serie de informaţii revelatoare în ceea ce priveşte metodele de lucru ale ambelor agenţii de spionaj. Un set de instrucţiuni privind recrutarea agenţilor chinezi de „rang inferior" în legaţiile străine (paznici, servitori, etc) sugerează că „foarte utili se pot dovedi (a fi) acei lucrători de partid (comunist) care sunt suficient de bine pregătiţi pentru activitatea de agenţi secreţi, şi sunt motivaţi de consideraţii idealiste".

„Agenţii care fură materiale trebuie să fie încurajaţi prin recompense pecuniare. Aceste recompense trebuie să fie totuşi reduse, pentru două motive:

a. sume mari de bani în mâna agenţilor pot stârni suspiciune în rândul celorlalţi servitori chinezi, prin intermediul cărora pot fi încunoştiinţaţi oficialii respectivei misiuni.
b. agentul nu trebuie să-şi dea seama care este valoarea materialelor furnizate, pentru a nu fi pus în posibilitatea de a negocia. Dimpotrivă, agentului trebuie să i se spună că se aşteaptă de la el informaţii mai importante, pentru care va fi răsplătit corespunzător. Recompensele nu trebuie să fie mult superioare salariului pe care agenţii îl primesc de la ambasadă".

dezaproba cel puţin unele excese ale OGPU, două scrisori „absolut amicale" care făceau referire la cazurile de intimidare exercitate asupra personalului misiunii sale în ultimii doi ani. Câteva din aceste cazuri se refereau la un ofiţer OGPU, numit Anatoli Vladimirovici Jurgens, care, spunea Hodgson, „părea a se fi specializat în terorizarea femeilor tinere şi a fetelor". La începutul anului 1922, Jurgens a convocat pe una dintre menajerele misiunii, pe nume Theresa Koch, şi a ameninţat-o cu închisoarea pe viaţă dacă nu semnează un document prin care se angaja să spioneze activitatea Misiunii şi să raporteze o dată pe săptămână la Ceka:

„In cele din urmă, terorizată, ea a semnat. A fost ameninţată cu o «justă» pedeapsă dacă îmi va relata incidentul... Mai multe luni de zile după aceea, ea nu a

> îndrăznit să iasă din clădirea misiunii. Mai târziu, când a dorit să părăsească ţara, i s-a refuzat cererea în mod sistematic, sub pretextul că ar fi fost implicată într-un oarecare incident la Ekaterinoslav unde în realitate nu pusese niciodată piciorul”.

La începutul anului 1923, Jurgens a încercat să exercite presiuni similare asupra unei femei în vârstă, pe nume Maria Nicolaievna Schmegman, care îl cunoscuse pe Hodgson, atunci când îi vânduse acestuia mobilă, veche de valoare. Jurgens i-a spus acesteia că nu va ieşi vie din Lubianka dacă nu semnează un document prin care se angaja să fure documente de la Hodgson şi să spioneze activitatea de la Misiunea britanică.

> „In final, ea a semnat acordul. Mult timp după aceea a fost persecutată de Jurgens. A fost de asemenea ameninţată cu cele mai severe pedepse dacă divulgă acest lucru oricărei terţe persoane”.

La începutul anului 1924, prietenei unui salariat al Misiunii comerciale, Tatiana Romanovna Levitskaia, i s-a cerut să facă spionaj asupra misiunii. Atunci când ea a refuzat, a fost condamnată la trei ani de exil în regiunea Narim, sub acuzaţia de spionaj în favoarea Marii Britanii[83].

„Comparativ cu alte misiuni", Hodgson a considerat că Misiunea britanică a fost „tratată cu relativă decenţă”. După proteste ale Legaţiei poloneze, legate de acţiunile de intimidare exercitate asupra personalului său de către OGPU, aceasta a primit scuze în mod formal din partea Comisariatului pentru Afaceri Externe[8,1]. Spre deosebire de misiunea poloneză, Hodgson nu a primit nici un fel de scuze. Insă el raportează în august 1924 că intimidările OGPU au încetat (numai temporar, după cum avea să se dovedească mai târziu), revenind în luna mai cu un nou protest: „Dl. Cicerin a pus la inimă această problemă şi este extrem de preocupat ca astfel de situaţii să nu se mai repete în viitor”[83].

Ceka şi succesoarele sale au descoperit că misiunile diplomatice europene situate în afara Europei sunt mai uşor de penetrat decât cele din Europa însăşi. La începutul anului 1920, amanta consulului britanic la

lui M.S. Kedrov, şeful Departamentului penţru Muncă Forţată din NKVD[75]. El i-a urmat lui Trilisser la conducerea INO, de la sfârşitul lui 1929 până în 1934. Portretul lui atârnă astăzi în Camera Amintirii, împreună cu o frumoasă prezentare a activităţii lui ca şef al KRO şi al INO[76].

Istoria secretă a Direcţiei întâi apreciază pe Artuzovîn special, pentru că era „un om cu idei”. El a iniţiat noi tehnici de penetraţie împotriva misiunilor străine, de la „capcana unsă cu miere” până la metode de intimidare, utilizate mai târziu de către KGB. Curierii diplomatici străini erau urmăriţi chiar înainte de intrarea în Uniunea Sovietică, cu speranţa de a obţine acces la valizele diplomatice purtate de aceştia. Când curierii călătoreau cu trenul de la Petrograd la Moscova, ceea ce se întâmpla frecvent, şi adormeau în vagonul de dormit, li se extrăgeau din valize documentele, care erau fotografiate în laboratorul ataşat la tren[77]. Un curier al reprezentanţei comerciale finlandeze la Moscova în anul 1921, a trebuit să reziste asalturilor de seducţie ale unei atrăgătoare femei-agent Ceka, care dorea să-l despartă de valiza lui diplomatică[78]. Spre deosebire de INO în anii 1920, KRO deţinea laboratoare proprii în care efectua cursuri de pregătire a agenţilor, în arta deschiderii valizelor diplomatice, falsificării sigiliilor oficiale, confecţionării cernelurilor invizibile şi utilizării drogurilor[80]. Cel mai mare succes de la începuturile activităţii KRO împotriva diplomaţilor străini, a fost probabil cel înregistrat în cazul estonianului Roman Birk, care, ruinându-se la o partidă de cărţi cu un agent Ceka, a fost recrutat, luând parte ulterior la acţiunea „Dezamăgirea încrederii”, cea mai reuşită operaţiune sovietică de spionaj din anii 1920[81].

în 1922, KRO a elaborat un plan şi mai sinistru, care îl viza pe Robert Hodgson, şeful Delegaţiei Comerciale din Marea Britanie. Un fost funcţionar ţarist a reclamat, probabil pe drept cuvânt, faptul că i s-a oferit de către Comisariatul pentru Relaţii Externe o slujbă importantă cu condiţia să spioneze la misiunea britanică. Hodgson a raportat la Foreign Office:

> „Roller (şeful secţiei britanice a KRO) a propus ca el să mă ademenească la locuinţa sa, să mă drogheze şi să-mi percheziţioneze buzunarele; se presupunea că astfel s-ar putea obţine informaţii de valoare. Cunoştinţa mea a adus obiecţii de bun simţ la această propunere genială; automobilul Misiunii ar rămâne în faţa casei, Misiunea ar face cercetări în cazul absenţei mele prelungite şi ar surveni complicaţii care nu ar putea fi pe placul guvernului sovietic. Artuzov a fost de acord şi s-a renunţat la proiect”[82].

Operaţiunile cele mai des întrebuinţate de KRO împotriva misiunilor străine la Moscova constau în intimidarea persoanelor de contact ruse şi a salariaţilor de origină rusă ai acestor misiuni. în mai 1924, Hodgson îi trimite lui Litvinov,

comisarul pentru Afaceri Externe, care părea a

în conformitate cu planul aprobat de Biroul Politic, demonstraţiile care aveau să aniverseze Revoluţia bolşevică trebuiau să fie folosite de cei „O Sută de Roşii" ai lui Unkliht pentru declanşarea conflictului armat cu forţele de poliţie. Tulburările rezultate şi represiunea oficială erau luate în calcul spre a provoca o insurecţie generală a clasei muncitoare, în cursul căreia cei „O Sută de Roşii" aveau să ocupe centrele-cheie de putere, cam aşa cum procedaseră Gărzile Roşii la Petrograd, cu şase ani în urmă[70]. Armele pentru detaşamentul lui Unkliht fuseseră trimise prin contrabandă de la Petrograd la Hamburg, unde fuseseră descărcate de docherii comunişti[71].

Revoluţia germană urma să înceapă în dimineaţa zilei de 23 octombrie. Iosif Piatniţki, şeful OMS, Dimitri Manuilski, de la Comitetul Central al Partidului Comunist şi Otto Kuusinen, Secretarul general al Comintemului au stat toată noaptea în locuinţa lui Kuusinen, bând cafea şi fumând, în aşteptarea unei telegrame prin care Radek trebuia să-i anunţe că revoluţia a început. Toată noaptea, o linie telefonică a fost lăsată liberă la patul de suferinţă al lui Lenin, la Gorki, unde erau adunaţi toţi liderii sovietici. Lenin însuşi putea bâigui doar câteva silabe, în timp ce mintea îi rămăsese trează, în aşteptarea veştilor despre revoluţia pe care o prevestise cu cinci ani înainte. Aceste veşti nu au mai venit niciodată. în ziua de 23 octombrie i se trimite lui Radek o telegramă în care i se cerea să spună ce s-a întâmplat Câteva ore mai târziu a sosit răspunsul'lui, într-un singur cuvânt: „Nimic", în ultimul minut, Radek şi conducerea KPD contramandaseră insurecţia plănuită, din cauza lipsei de sprijin din partea clasei muncitoare. Deşi s-a produs o rebeliune la Hamburg, ea a fost repede înăbuşită. Au urmat reproşuri amare'[2]. KPD-ul a fost aspru criticat la Moscova, pentru a fi risipit „o ocazie favorabilă"[75]. De fapt, Moscova merita acest blam într-o mai mare măsură, pentru că se autosugestionase, în ciuda evidenţei, că această ocazie a existat vreodată în mod real[74].

După acest eveniment ratat, speranţa de răspândire a revoluţiei s-a deplasat din Europa către Asia, cu referire specială la India şi China. Eşecul proiectatului „Octombrie german" din 1923, a confirmat oportunitatea transferării accentului de pe sponsorizarea insurecţiilor revoluţionare pe stabilirea de relaţii economice şi diplomatice cu puterile

capitaliste. Timp de câţiva ani, Ceka şi urmaşii săi au înregistrat mai mari succese împotriva ţintelor diplomatice din Moscova, decât în capitalele occidentale. Misiunile comerciale şi ambasadele stabilite la Moscova începând cu anul 1921 s-au dovedit a fi mai uşor penetrabile decât ministerele din străinătate. Supravegherea misiunilor străine cădea în sarcina departamentului de contrainformaţii al Ceka, KRO, condus aproape tot timpul anilor 1920 de către Artur Kristianovici Artuzov. Născut în 1891, Artuzov era fiul unui fabricant de brânzeturi italo-elveţian, care se stabilise în Rusia şi nepotul

ţariste[65]. INO era în mod obişnuit partenerul dominant în relaţia cu OMS. în timp ce Trilisser ocupă o poziţie în OMS, Piatniţki nu are nici un post în INO[66].

Cea mai ambiţioasă acţiune acoperită implicând atât OGPU, cât şi Cominternul, a fost o ultimă tentativă de lansare a unei revoluţii în Germania. Deşi aprobată de Biroul Politic, iniţiativa a venit de această dată din partea Comintemului. în martie 1923, Lenin suferă un nou atac de paralizie, care pune capăt activităţii lui politice. Liderii Comintemului erau decişi să exporte revoluţia cel puţin în încă o ţară, înainte de moartea lui. Dacă ar fi triumfat comunismul în Germania, ei erau convinşi că s-ar fi răspândit apoi în toată Europa[67]. La 15 august, Zinoviev îşi întrerupe concediul spre a instrui Partidul Comunist German (KPD) în vederea pregătirii revoluţiei[66]. La 23 august, Politburo ţine o şedinţă secretă pentru audierea unui raport al specialistului german al Comintemului, Karl Radek. „Acum în sfârşit, tovarăşi - spune Troţki - a venit furtuna pe care am aşteptat-o cu nerăbdare atâţia ani. Ea este menită să schimbe faţa lumii... Revoluţia germană înseamnă colapsul capitalismului mondial”. Mai puţin euforic decât Troţki, Biroul Politic hotărăşte totuşi trimiterea unei misiuni secrete de patru persoane, cu documente false, la Berlin, în vederea pregătirii Revoluţiei. Radek avea să transmită KPD instrucţiunile Comintemului (decise în numele lui de către Biroul Politic sovietic); Unkliht, adjunctul lui Dzerjinski la OGPU, trebuia să-i organizeze şi să-i înarmeze pe cei „O Sută de Roşii” care trebuiau să defăşoare revoluţia şi după aceea să înfiinţeze un OGPU german care să blocheze contrarevoluţia; Vasia Schmidt, comisarul sovietic pentru Muncă, de origine germană, trebuia să organizeze celulele revoluţionare în cadrul uniunilor care, după victoria revoluţiei, aveau să devină Sovietele germane; Iuri Pyatakov, membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Rus, trebuia să coordoneze

activitatea celorlalţi şi să răspundă de legătura dintre Moscova şi Berlin[6]".

în realitate, nu exista nici o perspectivă serioasă de revoluţie în Germania anului 1923. KPD beneficia de o mică parte din simpatia clasei muncitoare germane, care se îndrepta mai ales spre rivalul socialist al KPD, SPD-ul; în plus, guvernul german nu era nici pe departe atât de slab cât fusese guvernul provizoriu al lui Kerenski în octombrie 1917. Misiunea secretă sovietică manifesta totuşi un optimism hotărât. Rapoartele lui Piatakov către Moscova insistă asupra faptului că proletariatul german era gata să înceapă revoluţia. O şedinţă specială a Biroului Politic, la sfârşitul lunii septembrie, dă undă verde pentru declanşarea acţiunii. Concluziile acestei reuniuni au awt un caracter atât de secret, încât procesul-verbal nu a mai fost distribuit în cadrul Comitetului Central, cum se obişnuia în acea perioadă, ci a fost încuiat într-un safe al Secretariatului Biroului Politic.

Gross, drept „sfântul patron al simpatizanţilor”[59]. în timpul foametei din 1921, Munzenberg înfiinţează Ajutorul Internaţional al Muncitorilor (IWA), cu sediul la Berlin, creându-şi reputaţia de cel mai eficient propagandist al Cominternului. Iată ce spune Babette Gross:

> „Cuvântul lui magic era solidaritate - la început, solidaritate cu ruşii care piereau de foame, apoi cu proletariatul lumii întregi. înlocuind caritatea cu solidaritatea, Munzenberg a găsit cheia spre inimile multor intelectuali; ei au reacţionat spontan...”[60].

Orice act de „solidaritate cu poporul rus” construia o punte emoţională între donator şi versiunea idealizată a statului muncitorilor şi ţăranilor prezentată de propaganda Cominternului.

în jargonul de partid, IWA a căpătat numele de „Trustul Munzenberg”. Conform afirmaţiilor lui Arthur Koestler, trimis în 1933 să lucreze cu el, „Munzenberg a dobândit o mai mare libertate de acţiune şi independenţă în domeniul internaţional, decât orice lider de la Comintern...” Fără a se simţi deranjat de controlul acut al birocraţiei de partid, campania de propagandă plină de imaginaţie declanşată de el era „în contrast violent cu limbajul pedant, sectar, al presei oficiale de partid”[61]. Trustul lui Munzenberg a câştigat repede sprijinul unei galaxii de scriitori, academicieni şi oameni de ştiinţă. Portretul unui copil flămând, cu ochii mari, întinzând mâna pentru a primi hrană, în posterul pe care Käthe Kollwitz l-a

făcut pentru Munzenberg în 1923, a devenit una din cele mai izbitoare şi neuitate imagini ale secolului. în cursul anilor 1920, Trustul Munzenberg îşi înfiinţează propriile ziare, edituri, cluburi de carte, produse teatrale şi cinematografice. Până şi în Japonia, după cum spune Koestler, Trustul controla direct sau indirect 19 ziare şi reviste magazin[62].

IWA a fost la originea creării unei serii de „Cluburi ale Inocenţilor”[63] (aşa cum le numea în intimitate Munzenberg) fondate cu scopul de „a organiza intelectualii” sub acoperirea Cominternului, în sprijinirea unor cauze la modă. El nutrea o compasiune prietenească pentru „inocenta” burghezie intelectuală, pe care o seducea cu luminoasa idee a solidarităţii spirituale cu proletariatul. Deşi principala lui preocupare era propaganda, Munzenberg a folosit „Cluburile Inocenţilor” ca acoperire pentru reţelele de spionaj ale OMS^ care includeau o serie de intelectuali recrutaţi de el[61].

La nivel operaţional existau, în mod inevitabil, fricţiuni recurente între reţelele supradimensionate ale OMS şi mai puternicul INO. La nivel central totuşi, fricţiunile erau diminuate datorită prieteniei personale dintre Mihail Trilisser, şeful INO şi Iosif Aronovici Piatniţki, şeful OMS de la înfiinţare până când a fost epurat la mijlocul anilor ’30. Ca şi Trilisser, Piatniţki era evreu şi începuse cariera de revoluţionar profesionist pe la vârsta de 18 ani. înainte de Primul Război Mondial, el se specializase în contrabanda cu revoluţionari şi propagandă revoluţionară în interiorul şi în afara Rusiei

Deşi criptanaliza sovietică este încă mult sub nivelul britanic în perioada „Ultimatumului Curzon”, reţeaua INO în străinătate deja era mai largă, mai ambiţioasă şi mai agresivă decât reţeaua SIS, al cărui buget fusese drastic redus după primul război mondial. Multiplicarea misiunilor comerciale şi a ambasadelor sovietice după acordul cu Marea Britanie din martie 1921, a permis INO să-şi stabilească o reţea de „rezidenţe legale” conduse de „rezidenţi” (şefi de staţie), operând sub acoperire diplomatică[51]. Acoperirea diplomatică a provocat numeroase fricţiuni între diplomaţi şi ofiţerii de informaţii[52]. Rezidenţii INO erau mult mai puternici decât şefii de staţie britanici, iar disputele lor cu ambasadorii sovietici erau proporţional mai grave. Gheorghi Agabekov, un rezident OGPU, care a fugitîn 1930, spune:

„Teoretic, rezidentul OGPU este subordonat ambasadorului. El este de obicei secretar al doilea de

ambasadă, sau ceva în genul acesta. Dar în'realitate... autoritatea sa o depăşeşte adesea pe cea a ambasadorului. Deosebit de temut de colegi şi chiar de ambasador, el îi ţine permanent sub ameninţarea denunţului”[5]’.

Şeful INO, Secţia Externă a Ceka (şi a succesorilor acesteia), a fost din 1921 până în 1929 Mihail Abramovici Trilisser, un evreu rus care devenise revoluţionar de profesie în 1901, la vârsta de numai 18 ani. însuşi secretarul lui Stalin, Boris Baianov, care a fugit în 1928, urmărit îndeaproape de OGPU, îl descrie pe Trilisser drept „un cekist deştept şi inteligent”[51]. Ca mulţi din ofiţerii INO din generaţia sa, Trilisser a fost lichidat în timpul teroarei de la sfârşitul anilor ’30, fiind reabilitat postum după moartea lui Stalin. Portretul său este expus acum în Camera Amintirii de la Direcţia întâi Centrală a KGB[55]. în primii doi ani de conducere a Secţiei Externe, Trilisser a delegat asistentului său estonian, Vladimir Andreevici Stime, o mare parte din administrarea şi coordonarea activităţii de zi cu zi. Despre • Stime se povestea la Ceka că proprii lui părinţi fuseseră lichidaţi[56].

Aproximativîn perioada în care Trilliser lua conducerea INO, în 1921, Cominternul a creat un departament de legătură internaţională, OMS (Otdel Mejdunarodnik Sviazei), pentru a coordona reţeaua clandestină de agenţi din străinătate[57]. OMS a făcut un valoros serviciu INO, introducând în munca de servicii secrete comunişti străini şi simpatizanţi comunişti, care ar fi reacţionat mai nefavorabil dacă ar fi fost solicitaţi direct de către spionajul sovietic. Mulţi dintre agenţii străini cei mai buni ai OGPU şi NKVD credeau la început că lucrează pentru Comintern[58].

OMS a făcut de asemenea muncă de pionierat în înfiinţarea „organizaţiilor de front” care aveau să devină mai târziu un instrument important de aplicare a „măsurilor active” sovietice (operaţiuni de influenţă). Cel mai mare „virtuoso” al operaţiunilor de front a fost germanul Willy Munzenberg, descris cu afecţiune de „partenera lui de viaţă”, Babette

britanice, cu excepţia celui incriminat. Se nutrea speranţa că ruşii vor putea fi induşi în eroare asupra provenienţei informaţiei, cerându-li-se ziarelor să declare că mesajele au fost obţinute de la „o ţară neutră”. Astfel se putea bănui că este vorba de scurgeri de informaţie din anturajul lui Litvinov, de la Copenhaga. *The Times,* totuşi, a refuzat să intre în joc. Spre furia lui Lloyd George, el şi-a început articolul cu

cuvintele: „Următoarele mesaje au fost interceptate de către guvernul britanic”. Klişko, ofiţerul KGB care însoţea delegaţia, era totuşi un novice în materie. Fie că nu a citit ziarul *The Times cu* atenţie, fie că a crezut, în mod eronat, că celelalte cifruri, cu excepţia cifrului Marta utilizat în cazul celor opt mesaje, sunt sigure. Nu a acordat importanţă nici altor scurgeri de informaţie, publicate în luna septembrie de către *Daily Mail* şi *Morning Post,* care se bazau pe noi interceptări. Amploarea penetraţiei britanice în cifrurile şi codurile sovietice a fost înţeleasă nu de către delegaţia comercială, ci de către Mihail Frunze, comandantul Grupului Armatei Roşii de Sud, care înfrânsese armata generalului alb, baronul Vranghel, în Crimeea. Frunze raportează la Moscova, la 19 decembrie 1920:

„Dintr-un raport care mi-a fost înmânat astăzi de către lamcenko,, fost şef al postului de radio Vranghel de la Sevastopol, rezultă că absolut toate cifrurile noastre sunt descifrate de inamic, din cauza simplicităţii lor... Concluzia generală este că toţi inamicii noştri, în special Anglia, au fost în toată această perioadă la curent cu operaţiunile noastre militare interne şi cu activitatea diplomatică”[49]. O săptămână mai târziu, delegaţia comercială de la Londra a primit instrucţiuni să-şi deruleze corespondenţa pe cât posibil prin curier „până la stabilirea unui nou sistem de cifruri”. Acest nou sistem, introdus la începutul anului 1921, a dat de furcă lui Fetterlein şi colegilor săi timp de mai multe luni. Dar la sfârşitul lui aprilie, GC & CS reîncepe să decripteze un volum substanţial de corespondenţă diplomatică sovietică. Faimosul „Ultimatum Curzon” din mai 1923, denunţând subversiunea sovietică, nu mai citează o serie de interceptări sovietice, ci îi ultragiază în mod repetat şi nediplomatic pe ruşi, cu interceptarea comunicaţiilor lor:

> „Comisariatul Rus pentru Afaceri Externe va recunoaşte fără îndoială următoarele comunicaţii, datate 21 februarie, 1923, pe care le-au primit de la dl. Raskolnikov... Comisariatul pentru Afaceri Externe va recunoaşte cu siguranţă o comunicare primită de la Kabul, datată cu 8 noiembrie 1922...”

In vara lui 1923, Moscova introduce noi sisteme de coduri şi cifruri, care dau mult de furcă lui Fetterlein şi colegilor săi. Dar, spre sfârşitul anului 1924, GC & ,CS este din nou capabil să descifreze corespondenţa diplomatică sovietică[5]".

& CS considerau că „era de departe cel mai bun” în chestiunile de decriptare de orice fel[46]. Marele criptograf american, William Friedman, care l-a întâlnit pe „Fetty” la scurt timp după sfârşitul războiului, a fost frapat de inelul uriaş cu rubin de pe indexul mâinii sale drepte:

> „Când mi-am manifestat interesul pentru piatra lui neobişnuită, mi-a spus că piatra i-a fost oferită ca semn de recunoştinţă şi mulţumire pentru succesele înregistrate în activitatea de criptanaliză, în serviciul ţarului Nicolae, ultimul din neamul lui”.

Ca o ironie, aceste succese au inclus decriptarea corespondenţei diplomatice britanice[47]. Principala lui realizare în primul deceniu după revoluţie, a constat în decriptarea corespondenţei diplomatice ruse, în favoarea Marii Britanii. Deşi vorbea engleza cu un puternic accent rusesc, Fetterlein era un subtil lingvist. O mare parte din engleza lui fusese totuşi învăţată din Sexton Blake şi alte romane populare cu detectivi. Fetterlein nu vorbea mult despre Rusia pre-revoluţionară. Uneori, colegii încercau să-l enerveze cu remarci răutăcioase de genul: „Dar ţarul d-le Fetterlein, cred că era un bărbat puternic cu un fizic solid?!” Fetterlein muşca momeala de cele mai multe ori şi răspundea indignat: „Ţarul era un slăbănog care nu avea mintea întreagă, bolnăvicios şi obiect de batjocură”[48].

Datorită lui Fetterlein şi colegilor săi britanici, GC & CS a fost capabil să decripteze majoritatea celor mai importante depeşe diplomatice ruseşti în perioada negocierii acordului comercial. Interceptările sovietice au procurat lecturi dramatice. Lenin îl sfătuia pe Krasin în iunie 1920: „Porcul ăsta de Lloyd George nu are nici scrupule, nici ruşine. Să nu crezi nici un cuvânt din tot ce-ţi spune şi înşeală-1 întreit”. Lloyd George a primit în mod filozofic aceste insulte. Dar unii dintre miniştrii săi nu au procedat la fel. Curzon şi Churchill au folosit dovezile din interceptarea subsidiilor pentru Daily Herald şi bolşevicii britanici, precum şi alte forme de subversiune sovietică în Marea Britanie şi în India, pentru a cere întreruperea tratativelor şi expulzarea delegaţiei sovietice. In ziua de 10 septembrie, primul-ministru îl acuză pe liderul Partidului Comunist de la Moscova, Lev Kamenev, care sosise la Londra în cursul lunii august pentru a conduce delegaţia (având pe Krasin ca adjunct) de „înşelare a încrederii” şi diferite forme de subversiune. Deşi lui Krasin i s-a permis să rămână, lui Kamenev, care trebuia să revină la Moscova în ziua următoare pentru consultări, i s-a spus că nu i

se va mai permite intrarea în Marea Britanie. Lloyd George a făcut referire la „dovezi irefutabile” pentru acuzaţiile făcute, dar a refuzat să spună despre ce era vorba.

Delegaţia sovietică a realizat totuşi că este vorba de telegramele lor, care au fost decriptate. In luna august, Cabinetul a acceptat publicarea unei selecţii din interceptările sovietice. Opt mesaje interceptate, vizând subvenţiile acordate ziarului *Daily Herald,* au fost expediate tuturor ziarelor

comercial cu Marea Britanie din martie 1921, Ransonie a devenit şi mai important pentru Ceka. El a devenit prietenul şi, ocazional, confidentul şefului Misiunii comerciale britanice, Robert Hodgson, care nu era probabil la curent asupra contactelor lui Ransome cu Ceka. In mai 1923, acordul comercial era ameninţat de aşa-numitul „Ultimatum Curzon”, acuzând guvernul sovietic de subversiune şi propagandă ostilă în India şi în ţările învecinate Indiei. Ransome, din proprie iniţiativă, a petrecut ore la rând discutând Ultimatumul cu Cicerin, cu adjunctul său Litvinov, poate că şi cu GPU. El a explicat că, deşi Curzon rămâne în mod implacabil ostil Rusiei sovietice, guvernul britanic în ansamblul său nu doreşte întreruperea relaţiilor. „Nu am mai băut atât de mult ceai în Kremlin, într-o atât de scurtă perioadă de timp”[11] .Jurnalul lui personal menţionează patru întâlniri cu Litvinov, trei cu Cicerin, două cu Hodgson şi câte una cu Buharin şi Zinoviev, toate într-un interval de patru zile[42].

Hodgson primise instrucţiuni să nu discute „Ultimatumul Curzon” la Comisariatul de Afaceri Externe, dar Ransome îl convinge să accepte o întâlnire „întâmplătoare” cu Litvinov în pădurea de lângă Moscova[13]. Opt luni mai târziu, Ransome îşi vede realizată în sfârşit ambiţia ca Uniunea Sovietică să rupă izolarea ei diplomatică. El era prezent la ceremonia de la Moscova din ianuarie 1924, când, consecutiv câştigării alegerilor din Marea Britanie de către Partidul Laburist, primul guvern laburist, sub conducerea lui Ramsay MacDonald, recunoştea în mod oficial regimul sovietic. „A fost, scria Ransome, o zi foarte fericită pentru mine”. «Războiul meu», care durase mai mult de cinci ani după armistiţiul din 1918, se terminase[11].

La începutul anilor 1920, informaţia secretă britanică asupra politicii externe sovietice era în mod cert superioară informaţiei Ceka în Marea Britanie. Rusia sovietică nu poseda

cenzura care conferise Ministerului de Externe ţarist cele mai importante informaţii secrete din domeniul diplomatic. In primul deceniu al puterii bolşevice, aceştia s-au confruntat cu două puternice handicapuri. Cel dintâi, era temerea de a folosi sistemul relativ sofisticat de cifruri şi coduri moştenit de la regimul ţarist sau de transpunere într-un sistem mai puţin ermetic bazatîn primul rând pe simpla transpoziţie a literelor. Cel de-al doilea, era risipirea grupului de criptanalişti ţarişti, care aduseseră Rusiei pre-revoluţionare poziţia de lider mondial în decriptare. Şi mai neplăcut pentru bolşevici era faptul că cei mai buni specialişti fugiseră peste graniţă[15].

Şeful secţiunii ruse a agenţiei britanice de criptanaliză dintre cele două războaie, Şcoala Guvernamentală de Coduri şi Cifruri (GC & CS, precursorul actualului GCHQ), Ernst „Fetty" Fetterlein, era un refugiat de la cabinetul negru ţarist, care evadase împreună cu soţia lui la bordul unui vas suedez, scăpând percheziţiei de la bordul vasului. Colegii săi de la GC

rândul elitei bolşevice. Abordările de tatonare ale SIS l-au găsit pe Ransome necooperant. Biografii lui Ransome au tras concluzia că SIS şi Ransome au încercat, dar nu au reuşit „să se exploateze reciproc"[31]. Ceka pare a fi fost la curent cu aceste manevre, inclusiv cu întâlnirile lui Ransome cu Sir Basil Thomson, şeful Serviciului Special şi al Direcţiei de Informaţii Secrete posţ-război, responsabil de controlul subversiunii civile[32].

In 1919, Ransome pleacă de la Moscova la Riga, dar continuă timp de mai mulţi ani să călătorească în mod regulat la Moscova, în calitate de corespondent pentru *Manchester Guardian.* Printre personalităţile întâlnite în aceste împrejurări se numără adjuncţii lui Dzeijinski, Peters şi Unkliht[33]. Un alt contact la Ceka este N. K. Klişko, însoţitorul delegaţiei sovietice în timpul negocierilor de la Londra[51].

Ceka a greşit arătând că ziaristul de la *Times,* Harold Williams şi ofiţerul SIS, Sir Paul Dukes, au influenţat opoziţia lui Curzon şi Churchill la tratatul comercial anglo-sovietic[35]. Această eroare provine în parte din tendinţa Ceka de a crede, asemeni altor observatori străini, că influenţa ziarului *The Times,* pe palierele puterii de la Whitehall, este deosebit de mare. Dar influenţa negativă atribuită lui Williams şi Dukes de către Ceka derivă şi din comentariile lui Ransome asupra lor. Ransome s-a certat violent cu Williams, odinioară prieten apropiat, din cauza ostilităţii acestuia faţă de bolşevici[36]. Cât despre activitatea clandestină desfăşurată de Dukes pentru

SIS, spune Ransome, îi dă acestuia „aceeaşi viziune asupra Rusiei, pe care o are o vulpe vânată asupra haitei de câini care o vânează”[37].

De asemenea, Ceka îl descrie în mod greşit pe Williams ca fiind baronet. Lenin însuşi avea să corecteze într-o scrisoare către Dzerjinski aceste informaţii false[36].

Ransome a afirmat la Ceka faptul că „Uniunea Sovietică are o mai mare influenţă asupra Estului (decât Marea Britanie) şi că lumea musulmană este mai deschisă spre influenţa rusă, decât spre cea engleză”. Ceka a conchis în mod eronat că „răspândirea influenţei sovietice în Răsărit, căreia Anglia nu este capabilă să-i opună obstacole serioase”, a determinat Marea Britanie să semneze un tratat comercial. Ceka raportează: „Ransome consideră că ar putea fi momentul oportun pentru ca guvernul sovietic să facă publică adevărata stare de lucruri”[39].

Lenin i-a scris lui Dzerjinski, după ce a citit raportul Ceka: „După părerea mea, acest aspect este foarte important şi probabil fundamental adevărat”[10]. Lenin şi Ceka au acordat atât de multă importanţă opiniilor dezinformate ale lui Ransome, cu privire la politica britanică, şi deoarece acesta le-a spus ceea ce doreau să audă, confirmându-le teoria conspiraţiei. Ransome a dispus de puţine secrete britanice pe care să le poată trăda, dar ardea de dorinţa de a-i ajuta pe bolşevici să câştige recunoaşterea diplomatică în Occident. După încheierea primului stadiu al acestui proces, prin acordul

lumea capitalului a Rusiei bolşevice. La scurt timp după semnarea acordului comercial anglo-sovietic, în martie 1921, Rusia a negociat acorduri similare cu Germania, Italia, Suedia, Norvegia, Austria şi Cehoslovacia. In momentul semnării acordului comercial, nou-născutul INO nu dispunea de informaţie secretă de valoare privitor la politica externă britanică. Totuşi, Ceka a fost capabilă să identifice corect atât pe suporterul cel mai influent al acordului anglo-sovietic, în persoana primului-ministru, David Lloyd George, precum şi pe oponenţii principali ai acordului, Lord Curzon şi Winston Churchill[26]. Atunci când Krasin a fost primit la cabinetul primului-ministru în Downing Street 10, la începutul negocierilor, Churchill a preferat să absenteze, ca să nu fie obligat „să dea mâna cu babuinul păros”. Curzon a fost prezent la recepţie, însă a acceptat să strângă mâna întinsă de Krasin numai după ce primul-ministru l-a apostrofat: „Curzon,

fii gentleman!”[27].

Principala, dacă nu cumva unica, sursă de informaţii secrete a Ceka, referitor la politica britanică în privinţa Rusiei, era ziaristul Arthur Ransome[28], devenit mai târziu un faimos autor de cărţi pentru copii. Ransome era un distins om de litere şi în acelaşi timp un şcolar perpetuu. In calitate de corespondent de război în Rusia revoluţionară, pentru ziarul *Daily News,* el a făcut dovada unui amestec de spirit sagace şi de naivitate, scriind plin de admiraţie:

> „Fiecare om are în sine, până când tinereţea lui moare, capacitatea potenţială de a construi un Nou Ierusalim... Şi chiar dacă ceea ce a fost construit aici cu lacrimi şi sânge nu este oraşul aurit pe care toţi l-am visat, el rămâne totuşi acel lucru căruia îi datorăm simpatie şi înţelegere, prin faptul că suntem datori tinereţii noastre”[29].

Ransome a putut cunoaşte personal numeroşi lideri bolşevici, eventual prin căsătoria cu secretara lui Troţki, după un lung divorţ de soţia lui din Anglia. El îl admira atât pe Dzerjinski cât şi pe adjunctul acestuia, Peters:

> „ (Dzerjinski) este un fanatic al revoluţiei, calm, cu mintea calculată, cu absolută încredere în propria conştiinţă şi nerecunoscând nici o altă instanţă superioară. El a stat mult în închisoare şi lua asupra sa toate corvezile neplăcute pentru ceilalţi puşcăriaşi, inclusiv curăţenia în celule şi vidanjarea pubelelor. El are o teorie a autosacrificiului conform căreia unul singur trebuie să-şi asume ceea ce ar provoca neplăcerea mai multora. De aici derivă şi neplăcerea lui de a ocupa această înaltă poziţie”.

Atunci când a fost pus în faţa atrocităţilor comise de Ceka, Ransome a căutat să le justifice, ca pe unica alternativă la haos. In 1921, el a contribuit chiar la reprimarea rebeliunii de la Kronstadt[30]. Atât Ceka, cât şi SIS, s-au interesat mult de Ransome. Deşi anumiţi ofiţeri SIS l-au considerat agent bolşevic, alţii s-au arătat doritori de a exploata remarcabilele lui relaţii în

intenţia sa de a „pune capăt opoziţiei, de a pune capacul pe ea şi de a instaura statul comunist monopartit, curăţat de rămăşiţele menşevicilor şi ale revoluţionarilor socialişti de stânga”, Lenin admite că „nu am reuşit să convingem masele largi”. Zone uriaşe din Rusia erau bântuite de foamete, industria era în prag de colaps, iar ţăranii continuau să se răscoale în Ucraina şi în Asia Centrală. In timp ce Congresul

Partidului era în plină desfăşurare, marinarii din garnizoana Kronstadt, numiţi odinioară de Troţki „frumuseţea şi mândria Revoluţiei”, se revoltă împotriva regimului de represiune politică şi povară economică impus de bolşevici. Manifestul marinarilor din Kronstadt „Pentru ce luptăm noi” indică drept principală ţintă Ceka, comparată cu Opricinina lui Ivan cel Groaznic: „Puterea monarhiei poliţisto-jandarmereşti a trecut în mâinile uzurpatorilor comunişti care, în loc să aducă muncitorilor libertatea, le-a imprimat frica de a ajunge în camerele de tortură ale Ceka, depăşind în oroare regimul poliţienesc ţarist”[21].

Dzerjinski îi raportează lui Lenin că rebeliunea face parte dintr-un complot orchestrat de agenţii francezi din Riga „pentru a da o lovitură la Petrograd, cu sprijinul marinarilor şi al maselor muncitoreşti nemulţumite, după care Franţa intenţionează să-şi trimită flota în Marea Baltică”. Lenin îşi exprimă acordul[22]. In data de 17 martie 1921, exact în timp ce KPD se pregătea pentru Acţiunea din martie, revolta de la Kronstadt este reprimată cu brutalitate de 50000 de soldaţi ai Armatei Roşii, incluzând şi detaşamente Ceka.

Momentul Kronstadt, fără a fi fost cauza directă, a precipitat totuşi o schimbare majoră în politica bolşevică. La al X-lea Congres, Lenin anunţa introducerea Noii Politici Economice (NEP). Au încetat rechiziţiile de alimente, au fost redeschise micile întreprinderi private şi micul comerţ şi s-au efectuat demersuri de a convinge oamenii de afaceri străini să investească în Rusia cunoştinţele şi capitalul lor. Prioritatea majoră a diplomaţiei sovietice a devenit negocierea acordurilor comerciale şi obţinerea recunoaşterii diplomatice internaţionale. Acest proces a debutat cu sosirea la Londra, în mai 1920, a unei misiuni economice sovietice, condusă de comisarul pentru Comerţ Exterior, Leonid Krasin, care a iniţiat discuţiile preliminare pentru un tratat comercial anglo-sovietic[23]. Asistentul principal şi translatorul lui Krasin era un ofiţer Ceka numit N. K. Klişko. Serviciul Special a raportat că imediat după sosirea la Londra, Klişko luase contact cu „elemente comuniste”[24]. Un alt semnal referitor la importanţa crescândă acordată spionajului extern a fost reprezentat de hotărârea lui Dzerjinski de a fonda un Departament Extern (Inostranîi Otdel, cunoscut mai ales ca INO), la cea de-a IlI-a aniversare a Ceka la 20 decembrie 1920[23].

Principala ţintă diplomatică a INO era Marea Britanie, considerată de liderii sovietici drept principala putere mondială şi cheia acceptării de către

a promis că i le va restitui la Chicago, bijuteriile nu au mai apărut niciodată. Multă vreme, Borodin însuşi a fost suspectat de furt[19].

în martie 1921, Cominternul face o primă tentativă de declanşare a unei revoluţii în Germania. Principala iniţiativă a „Acţiunii din martie” în Germania aparţine lui Bela Kun, cel mai faimos comunist care nu avea origine rusă, veteran al Revoluţiei din Octombrie şi fost lider al Republicii Sovietice Ungare, precum şi membru al Biroului Restrâns al Comintemului. „Guvernele burgheze, credea Kun, erau slăbite. Acum era momentul să fie lovite, mereu şi mereu, printr-un lanţ de revolte, greve şi insurecţii”. Germania, locul de naştere al marxismului era, argumenta el, cel mai vulnerabil punct al capitalismului. Lenin însă manifesta mai puţin entuziasm. După devastatorul Război Civil, el considera că Rusia sovietică avea nevoie de un timp de recuperare şi destindere internă. Dar Kun se pare că l-a convins pe Lenin că o insurecţie încununată de succes în Germania, ar determina o diminuare a presiunii internaţionale asupra regimului sovietic.

Tovarăşuf*Thomas s-a opus, printr-un protest violent: „Am cerut ca Bela Kun să fie rechemat. Le-am furnizat dovezi că în Germania, pur şi simplu, nu există precondiţiile pentru nici un fel de revoltă. Dar Moscova nu a răspuns”. La 17 martie 1921, Kun obţinuse victoria asupra conducerii Partidului Comunist German (KPD). „Muncitorii clamează, el, sunt chemaţi la luptă”. Sunt convocaţi reprezentanţi ai partidelor comuniste din Franţa, Anglia, Cehoslovacia, pentru a fi martori şi pentru a învăţa din revoluţia germană care avea să vină. La 21 şi 22 martie încep grevele şi insurecţiile. Pe 24, KPD ordonă greva generală şi cere muncitorilor să ia armele în mână. Majoritatea muncitorimii germane nu a luat totuşi parte la tulburări. La 1 aprilie, cele câteva zone insurgente sunt înfrânte, iar KPD dispune încetarea grevei generale. O sută patruzeci şi cinci de muncitori sunt ucişi, un număr necunoscut, răniţi şi 3 470 arestaţi. Levi, care demisionase în februarie din funcţia de lider al KPD, blamează Cominternul, acuzându-1 că a obligat KPD să declanşeze o revoluţie căreia i se opuneau muncitorii înşişi. Heinrich Brandler, succesorul lui Levi la conducerea KPD, precum şi Zinoviev, înfierează afirmaţiile lui Levi, calificându-le drept minciuni infame. Dar în anul 1926 „minciuna” este confirmată oficial. In biografia oficială a lui Kun se admite în cele din urmă că, în 1921, comuniştii l-au trimis în misiune în Germania, unde el a condus Acţiunea din Martie întreprinsă de proletariat[20].

Deşi nici Lenin şi nici Cominternul nu şi-au asumat vreo responsabilitate pentru Acţiunea din Martie, eşecul acesteia induce o schimbare în politica sovietică. Acum nu mai era prioritară răspândirea revoluţiei, ci consolidarea regimului sovietic la el acasă. La al X-lea Congres din martie 1921, anunţând

> beneficiază... Comitetul Executiv (al Com internului) acţionează asemeni unei Ceka, proiectată în afara graniţelor Rusiei””.

Rapoartele trimise de către „ochii Moscovei” erau citite numai de Lenin şi de Biroul Restrâns al Comintemului (de fapt, Biroul Politic al său - Politburo)[l1]. Socialistul francez Andre le Troquer se plângea, la Congresul socialist de la Tours, în 1920, unde a fost înfiinţat Partidul Comunist Francez:

> „Deşi aş dori să mă asociez Internaţionalei a Ill-a (Comintern), nu vreau să am de-a face cu sistemul de supraveghere clandestină, care se manifestă şi la acest congres”[15].

Emisarii Comintemului contribuiau de asemenea la impunerea măsurilor conspirative practicate de bolşevici în Rusia ţaristă. Unul din cele mai importante roluri ale emisarilor era acela de a transmite fonduri de la Moscova pentru partidele comuniste şi presa pro-sovietică, deseori sub formă de bijuterii confiscate de la aristocraţia şi burghezia ţaristă. Marii duci exilaţi la Paris şi în alte capitale europene au reclamat uneori (poate şi din eroare) că au recunoscut în vitrinele bijutierilor rămăşiţe din trezoreria Coroanei Imperiale[16]. Comunista finlandeză Aino Kuusinen, soţia lui Otto Kuusinen, care în 1921 a devenit secretarul general al Comintemului, îşi amintea că, în iarna anului 1920, soţul ei a finanţat o misiune secretă la Londra a unui alt comunist finlandez, Salme Pekkala:

> „Deodată Kuusinen a scos din buzunar patru diamante mari şi ni le-a arătat tuturor, spunând: «Fiecare dintre acestea valorează patruzeci de mii.» Nu-mi amintesc la ce fel de valută se referea. Apoi a dat diamantele soţiei lui Pekkala şi a spus zâmbind: «Aveţi aici nişte bani de cheltuială»”[17].

Un alt curier folosit pentru distribuirea bijuteriilor ţariste era ziaristul britanic, Francis Meynell, directorul ziarului socialist Daily Herald. Deşi era de multe ori percheziţionat la

întoarcerea în Anglia, Meynell nu a fost niciodată prins. Odată a transportat două şiraguri de perle într-o cutie cu unt danez. Cu altă ocazie, a trimis prin poştă, pe adresa prietenului său, filozoful Cyril Joad, o cutie mare cu ciocolată foarte fină, în fiecare bomboană ascunzând o perlă sau un diamant. Când el însuşi s-a întors la Londra, a fost adus la Scotland Yard şi percheziţionat, desigur fără rezultat. Două zile mai târziu, el recupera cutia de laJoad şi „petrecea o oră dulce şi greţoasă, sugând bomboanele de ciocolată şi recuperând astfel bijuteriile”[18].

Amatorismul entuziast cu care erau folosite bijuteriile ţariste pentru finanţarea revoluţiei internaţionale a determinat în mod firesc numeroase jafuri. In 1919, Borodin transporta bijuterii în două casete de piele, destinate comuniştilor din Statele Unite. Temându-se că este supravegheat, el a încredinţat casetele unui austriac ce se afla la bord. Deşi acest austriac

faţă de instrucţiunile Moscovei. Biroul Occidental din Amsterdam a intrat repede sub supravegherea poliţiei[5]. In cea de-a doua zi a conferinţei sale secrete din februarie 1920, delegatul rus, Mihail Markovici Borodin a descoperit poliţia olandeză înregistrând lucrările conferinţei la dictafon, într-un apartament învecinat; a alergat în sala de conferinţe spre a lansa un avertisment, urmărit îndeaproape de poliţişti, care au arestat pe toţi delegaţii[6]. Deşi delegaţii au fost ulterior eliberaţi, contingentul britanic s-a întors acasă fără fondurile Cominternului, pe care contase să le obţină'. WES a avut mai mult succes în Berlin. Tovarăşul Thomas crease o reţea secretă care trimitea la Moscova corespondenţa prin purtători de paşaport diplomatic, furniza documente personale falsificate, distribuia fonduri. Deoarece poliţia acorda mai puţină atenţie femeilor decât bărbaţilor, o parte din curierii săi erau lucrători de partid de sex feminin. Printre activişti se număra şi sora lui Iosif Stanislavovici Unkliht, care devine în aprilie 1921 adjunctul lui Dzerjinski. Thomas şi-a demonstrat virtuozitatea închiriind două avioane şi un vapor pentru transportul delegaţilor, toţi înarmaţi cu acte false sau cu paşapoarte diplomatice, la al doilea Congres al Cominternului, la Petrograd[6].

Congresul de la Petrograd a adoptat „21 de condiţii”, majoritatea elaborate de Lenin, care impuneau diferite grade de disciplină militară membrilor Comintern. S-a cerut tuturor partidelor comuniste să opereze atât legal cât şi ilegal, precum

şi „să creeze o organizaţie ilegală paralelă capabilă să ajute partidul la momentul decisiv”[9]. Karl Radek, unul dintre membrii ruşi ai ECCI, declara: „Deoarece Rusia este singura ţară în care clasa muncitoare a luat puterea, muncitorii din întreaga lume trebuie să devină acum patrioţi ruşi”[10]. Majoritatea partidelor comuniste au fost de acord. Liderii Partidului Laburist din Marea Britanie descriau membrii Partidului Comunist britanic ca fiind „sclavii intelectuali ai Moscovei”. Dar aceasta era o servitute liber şi chiar cu bucurie asumată[11].

Zinoviev a spus la Congresul Cominternului că ECCI nu mai are acum [redacted] dreptul, ci obligaţia de „a interveni” în munca partidelor aparţinând, sau dorind să aparţină Cominternului[12]. Principalul instrument al acestei „intervenţii” sau imixtiuni, erau reprezentanţii supranumiţi „ochii Moscovei”, trimişi de către ECCI la partidele membre şi grupurile comuniste. Paul Levi, preşedintele Partidului Comunist German şi şeful delegaţiei germane la Congres, scria după ruptura cu Cominternul, survenită în 1921:

> „(Aceşti reprezentanţi) nu colaborează niciodată cu conducerile partidelor comuniste, ci lucrează numai în spatele lor şi împotriva lor. Ei se bucură de încrederea Moscovei, de care liderii locali nu

opoziţie formală la transformarea Internaţionalei Comuniste într-un instrument al politicii externe sovietice[2].

Congresul fondator al Comintemului, ţinut la Moscova, la începutul lui martie 1919, a reprezentat una dintre cele mai frauduloase piese ale teatrului revoluţionar rus. Numai cinci delegaţi din străinătate au fost prezenţi. Dintre ceilalţi, majoritatea fuseseră culeşi din rândul simpatizanţilor străini aflaţi la Moscova. Alţii nu fuseseră niciodată în ţările pe care se presupunea că le reprezintă, iar anumite partide, ai căror delegaţi erau prezenţi la Congres, nici măcar nu existau. Şi totuşi, pentru militanţii de stânga Moscova devenise Noul Ierusalim socialist, iar naşterea Comintemului le-a sporit entuziasmul. Comunistul francez Louis-Oscar Frossard spunea, pentru mulţi dintre ei:

> „Asaltată de o lume de duşmani, aproape sfarşindu-se între anarhie şi tulburări, Rusia lupta să instaureze acea ţară a dreptăţii şi armoniei pe care am visat-o toţi. Scos în afara legii şi urât pretutindeni în altă parte, aici socialismul triumfă. Ceea ce au visat socialiştii din toate ţările, ceea ce

au dorit, ceea ce au pregătit şi au aşteptat în zadar, este pe cale să se realizeze cu o voinţă implacabilă, în Rusia. Deasupra fostului imperiu ţarist flutură steagul roşu al Internaţionalei. Nu mai există exploatarea omului de către om!...”[3]

Credinţa permanentă a Comintemului în revoluţia mondială era contrabalansată de previziunile unor oameni de stat din Vest. Astfel, Lloyd George avertiza pe primul-ministru francez, Georges Clemenceau:

„întreaga Europă este plină de spiritul revoluţiei... întreaga ordine existentă, sub aspect politic, social şi economic este pusă sub semnul întrebării de masele populare de la un capăt la altul al Europei”. Revoluţia părea a se răspândi chiar înainte ca exportul ei să fie iniţiat de către Comintern. Fără sprijin sovietic, au fost declarate republici în Ungaria (21 martie) şi în Bavaria (7 aprilie). Grigori Zinoviev, preşedintele Comintemului, prevedea că într-un an de zile toată Europa va fi comunistă. Dar bolşevicii au fost obligaţi să asiste neputincioşi la înfrângerea Bavariei sovietice, după mai puţin de o lună de existenţă, prin intervenţia unei combinaţii de trupe regulate şi neregulate; la fel şi în cazul Ungariei sovietice, răsturnată de o invazie românească[1].

în octombrie 1919, Cominternul stabileşte două capete de pod secrete în Europa de Vest, pentru a sprijini răspândirea revoîuţiei: Secretariatul Vest-European (prescurtare uzuală WES) în Berlin şi Biroul Occidental (fără abreviere) la Amsterdam. Conducătorii lor - Jakov Reich (alias tovarăşul Thomas) la Berlin şi Sebald Rutgers la Amsterdam - fuseseră selecţionaţi de Lenin personal, în detrimentul unor mari comunişti (german şi, respectiv, olandez), care nu tindeau spre o mare obedienţă

TREI
INFORMAŢII EXTERNE ŞI „MĂSURI ACTIVE” ÎN EPOCA DZERJINSKI
1919-1927

Rusia sovietică s-a lansat într-un program ambiţios de acţiune acoperită în interiorul frontierelor sale, înainte de a iniţia colectarea sistematică de informaţie externă. Ceka apăra regimul bolşevic în timpul Războiului Civil împotriva unei serii

de conspiraţii reale şi imaginare în ţară, iar agenţii sovietici în străinătate urmăreau în primul rând, şi, mai presus de orice, răspândirea Revoluţiei. Organizatorul majorităţii acţiunilor acoperite totuşi nu a fost Ceka, ci Cominternul, Internaţionala Comunistă dominată de sovietici, al cărui comitet executiv (ECCI) se considera pe sine „statul major general al revoluţiei mondiale”.

După octombrie 1917, majoritatea liderilor bolşevici trăiau în aşteptarea momentului când revoluţia lor avea să înainteze, străbătând Europa, apoi se va răspândi pe tot globul pământesc. Prăbuşirea marilor imperii din Europa Centrală în ultimele etape ale războiului pe frontul de Vest îl determină pe Lenin să scrie în data de 1 octombrie 1918: „Revoluţia internaţională s-a apropiat atât de mult într-un interval de o săptămână, încât ne putem aştepta la declanşarea ei în câteva zile... Ar trebui să ne riscăm toţi viaţa şi să ajutăm pe muncitorii germani pentru ca revoluţia să înceapă în Germania”[1]. La 9 noiembrie, cu două zile înaintea Armistiţiului, Germania este proclamată republică, formându-se consilii ale muncitorilor şi soldaţilor, după modelul sovietic. Totuşi, speranţele premature ale lui Lenin au devenit repede deziluzii. în ianuarie 1919, o revoltă se produce la Berlin, sprijinită, însă nu iniţiată de Partidul Comunist German, abia înfiinţat. Revolta este înfrântă, iar liderii charismatici, Rosa Luxemburg şi Karl Liebknecht sunt omorâţi cu brutalitate. Astfel se spulberă perspectivele oricum fragile ale Partidului Comunist German de a înlocui Partidul Socialist în poziţia de principală forţă politică de stânga. în perioada premergătoare morţii, Rosa Luxemburg se dovedise a fi cel mai acerb critic marxist al regimului bolşevic, acuzându-1 pe Lenin că a creat, nu o dictatură a proletariatului, ci o dictatură asupra proletariatului. Ea era poate singurul comunist străin capabil să i se opună lui Lenin, opunând mai mult decât o

ei”[84]. în ziua de 8 februarie 1922, Ceka este înlocuită cu Direcţia Politic de Stat (Gosudarstvenoie Politiceskoe Upravlenie, sau GPU) care a fost încorporat în Comisariatul pentru Afaceri Interne (NKVD). Dzerjinski a fost comisar pentru Afaceri Interne şi şef al Ceka din martie 1919. Pe hârtie cel puţin, puterea GPU era drastic redusă comparativ cu puterea avută de Ceka. Sfera sa de acţiune se limita strict la subversiunea politică; justiţia criminală obişnuită se aplica în cadrul curţilor de apel şi a tribunalelor revoluţionare. GPU

avea numai dreptul de a investiga; pierduse dreptul de efectuare ajudecăţii sumare şi trimiterii în lagăre de concentrare prin ordin administrativ. Treptat, GPU a recuperat însă majoritatea atribuţiilor Ceka, cu binecuvântarea lui Lenin. Decretele din august şi octombrie 1922 acordă GPU dreptul de. a exila, de a aresta şi, în anumite cazuri, de a executa contrarevoluţionari, „bandiţi” şi anumite categorii de criminali.

La crearea URSS în 1923, GPU a fost ridicat la rangul de agenţie unională, Direcţia Politic Unificat de Stat (Obiedinionie Gosudarstvenoie Politiceskoie Upravlenie, sau OGPU). Un „colegiu de justiţie” a fost anexat la OGPU, destinat a evalua cazurile de judecare sumară a contrarevoluţionarilor, spionilor şi teroriştilor. Ceka a fost concepută pentru apărarea Revoluţiei în orele sale de primejdie, având un caracter tranzitoriu. în schimb, GPU, OGPU şi urmaşele lor au fost solid fixate în centrul statului sovietic[95].

După eliberare, Lockhart s-a întors în Anglia. La fel au făcut Boyce şi Reilly. Lui Hill i s-a ordonat de către Cumming, şeful MI1C, să se întoarcă în Rusia pentru o scurtă perioadă, cu scopul de a acorda asistenţă grupurilor antibolşevice în operaţiunile de sabotaj. In luna decembrie, Lockhart, Reilly, Grenard şi de Vertement au fost condamnaţi la moarte *in absentia* de către Tribunalul Suprem Revoluţionar din Moscova. Kalamatiano, agentul american arestat la 31 august, a rămas în închisoare la Moscova. A fost de două ori dus afară din celulă spunându-i-se că va fi împuşcat, cu speranţa că va fi astfel determinat să vorbească, dar fără succes. A fost eliberat şi trimis înapoi în Statele Unite în 1921[77].

Ceka a privit „lichidarea conspiraţiei lui Lockhart” ca pe un triumf de proporţii eroice. KGB-ul consideră acelaşi lucru şi acum[78]. In realitate, oponenţii Ceka nu reprezentau o coaliţie hotărâtă a guvernelor capitaliste, ci doar un grup de diplomaţi occidentali aventuroşi, naivi din punct de vedere politic şi nişte agenţi secreţi lăsaţi de capul lor în haoticele începuturi ale erei bolşevice. Componenta cea mai sofisticată a conspiraţiei lui Lockhart, planul de revoltă al trupelor letone, a fost montată de Ceka însăşi. O reală victorie avea să înregistreze Ceka asupra Serviciilor de Informaţii britanice în cursul anului 1920[79].

La începutul anului 1920, forţele Albilor, fără a fi înfrânte încă definitiv, nu mai reprezintă o ameninţare reală pentru regimul bolşevic. Un decret semnat de Lenin şi Dzerjinski în data de 17 ianuarie, anunţa abolirea pedepsei cu moartea pentru „duşmanii autorităţilor sovietice”. Dar pe 6 februarie, la o conferinţă ţinută în faţa cekiştilor din provincie, Lenin spunea că totuşi „e posibil să mai fie necesar să combatem mişcări şi revolte contrarevoluţionare”[80]. Invazia poloneză în Ucraina, în aprilie 1920 şi războiul de 6 luni ruso-polonez care a urmat au provocat un nou val de conspiraţii reale sau imaginare, pe care Ceka le avea de înfruntat[81]. La sfârşitul anului 1920, adjunctul lui Dzerjinski, Martin Latsis, afirma sentenţios dreptul Ceka de control total asupra societăţii sovietice:

„Contrarevoluţia s-a dezvoltat pretutindeni, în toate sferele vieţii noastre, manifestându-se în cele mai diverse forme. Este deci limpede că nu poate exista nici o sferă a existenţei exceptată de supravegherea Ceka”. Viziunea totalitaristă a lui Latsis conţinea germenii statului poliţienesc stalinist care a

apărut în anii 1930.

Numărul total de execuţii Ceka între anii 1917-1921 a depăşit probabil cu mult 250000 de morţi[83]. Din 1921, după victoria în Războiul Civil, dezvoltarea Ceka a fost oarecum temporizată iar puterile ei uşor restrânse. Ea a persistat totuşi, în forme relativ deosebite. Congresul al IX-lea al Sovietelor hotărăşte în 28 decembrie că „întărirea autorităţii sovietice în ţară şi în afara ei permite reducerea funcţiunilor Ceka şi ale agenţiilor

apreciere decât Ceka, Lockhart a fost arestat, rămânând în captivitate toată luna următoare[70].

Ziarul Izvestia a publicat pe 5 septembrie o declaraţie semnată de Dzerjinski şi Zinoviev, şeful partidului la Petrograd, în care francezii şi englezii erau acuzaţi că ar fi fost organizatorii atentatului la viaţa lui Lenin şi asasinii lui Uritski[71]. Pe 22 august, Berzin încerca de faptsă-1 convingă pe Reilly că, pentru ca o lovitură de stat antibolşevică să reuşească, era nevoie absolută ca Lenin şi Troţki să fie asasinaţi:

1. Minunatul lor dar oratoric ar fi avut un asemenea efect asupra psihologiei persoanei care ar fi venit să-i aresteze, încât nu era recomandabil să-şi asume acest risc (al arestării)

2. Asasinarea celor doi lideri ar fi produs o asemenea panică încât nu ar mai fi existat nici o rezistenţă.

Reilly i-a spus lui Hill că „l-a sfătuit cu fermitate (pe Berzin) să nu facă un astfel de gest, pe care el nu l-ar tolera”. Politica adevărată, a insistat el, „nu este de a face din lideri martiri, ci de a-i ridiculiza în faţa lumii”[72]. Forma particulară de ridicol pe care Reilly o avea în gând, era să scoată pantalonii lui Lenin şi lui Troţki şi să-i plimbe pe străzile Moscovei îmbrăcaţi numai cu lenjeria de corp[73]. în mod surprinzător, Ceka nu a dezvăluit în public un complot care viza scoaterea pantalonilor celor doi lideri. Se pare că Boyce, şeful staţiei MI1C la Petrograd, a fost mai puţin ostil ideii de asasinat. Unul dintre agenţii săi ruşi a declarat că Boyce l-ar fi întrebat, probabil speculativ, „dacă este pregătit să elimine unul sau doi membri proeminenţi ai guvernului sovietic”. Când agentul l-a ameninţat cu şantajul şi a cerut bani pentru a nu îl reclama, Boyce consideră „recomandabil să se plătească, decât să existe o nouă acuzaţie împotriva noastră”'[4]. în perioada tentativei de şantaj, operaţiunile desfăşurate de MI1C în Rusia erau practic în fază de colaps. Boyce a fost arestat şi aruncat într-o temniţă hidoasă. Ceka a arestat

câteva „prietene” ale lui Reilly, însă el a scăpat, fugind cu un paşaport fals, la bordul unei fregate olandeze. Hill a evitat pericolul, dar după arestarea şi executarea a 18 agenţi ai săi a ajuns la concluzia că trebuie să meargă la Londra pentru instrucţiuni şi fonduri. Lockhart, spre deosebire de Boyce, a petrecut luna de închisoare într-un apartament confortabil din Kremlin. Mura a fost eliberată şi a venit să-l viziteze în perioada de întemniţare. în octombrie, Lockhart, Boyce şi Hill au primit permisiunea de a se întoarce la Londra, în schimbul eliberării unor oficialităţi sovietice reţinute în Marea Britanie. Despărţirea lui Lockhart de Peters a fost straniu de prietenească. Peters i-a spus printre altele că ar fi mai bine să rămână în Rusia. „Ai putea să fii fericit şi să-ţi construieşti propria viaţă. Noi, ţi-am putea da lucruri de făcut, capitalismul este oricum pierdut”[73]. Ceea ce Peters a omis să îi spună era că Mura este spion german. El a făcut publică această informaţie abia în 1924, în semn de protest la ceea ce el a numit „campania furibundă antisovietică” dirijată de Lockhart în Anglia[70].

Reilly a rămas între timp la Petrograd, fără să ştie, probabil, de arestarea lui Lockhart. Pe 31 august, la ora prânzului, el soseşte la locuinţa lui Emest Boyce, şeful staţiei MI1C. Ei au elaborat un plan de revoltă al trupelor letone care păzeau Kremlinul. Apoi, Boyce a plecat către ambasada britanică, cu scopul de a-1 invita pe căpitanul Cromie la el acasă, spre a fi pus la curent de către Reilly în privinţa complotului[66]. Când a ajuns la ambasadă, Cromie era deja mort Un grup de agenţi Ceka, stârniţi de zvonul că asasinul lui Uritski fusese adăpostit în ambasadă, au năvălit în clădire. Cromie i-a înfruntat şi a fost ucis într-un schimb de focuri[67].

Un raid al Ceka a avut loc în primele ore ale zilei de 1 septembrie, la locuinţa agentului francez de Vertement, probabil în urma informaţiilor furnizate de informatorul Ceka, Rene Marchand. Se descoperă cu acest prilej cantităţi de explozibil destinate acţiunilor de sabotaj[68]. Deoarece de Vertement nu a fost prins, Sovnarkom anunţa a doua zi, pe un ton triumfalist

> „Astăzi, 2 septembrie, a fost lichidată conspiraţia organizată de diplomaţii anglo-francezi în fruntea cărora se afla şeful Misiunii britanice, Lockhart; consulul general al Franţei, Grenard; generalul francez Lavergne şi alţii. Scopul acestei conspiraţii era capturarea Consiliului Comisarilor Poporului şi proclamarea unei dictaturi militare

la Moscova; aceasta urma să se realizeze prin implicarea trupelor sovietice”.

Declaraţia nu făcea referire la faptul că planul de utilizare a trupelor sovietice (batalioanele letone) într-o lovitură militară fusese propus de către agenţii provocatori ai Ceka. Se explica de asemenea violarea imunităţii diplomatice a lui Lockhart prin afirmaţia neplauzibilă că, în momentul arestării nu i se cunoştea identitatea. Declaraţia Sovnarkomului revela şi faptul că Reilly, identificat drept „unul dintre agenţii lui Lockhart”, finanţase complotul cu suma de 1 200 000 de ruble. Se făcea de asemenea menţiune, în mod corect, de implicarea altor misiuni ale Aliaţilor[69].

în toate documentele oficiale ale Sovnarkomului, Lockhart este prezentat ca lider al conspiraţiei. Principala preocupare a lui Lockhart era, în această perioadă, situaţia prietenei sale întemniţate. Pe 4 septembrie, el pledează la Comisariatul pentru Afaceri Externe, pentru eliberarea Murei, dar nu obţine nimic. Apoi, în mod impulsiv, se duce la Peters, la sediul din Lubianka, cerându-i acestuia eliberarea iubitei lui. Peters îl ascultă cu multă răbdare şi răspunde că se va ţine cont de afirmaţia lui, că Mura nu este implicată în nici un fel de conspiraţie. Apoi continuă: „M-aţi scutit de osteneală. Oamenii mei v-au căutat peste tot acum o oiă. Am un mandat de arestare pe numele dvs.” în ciuda opoziţiei Comisarului pentru Afaceri Externe, care acorda principiului imunităţii diplomatice o mai mare

trezitîn locuinţa lui la ora 3.30 a.m., în data de 31 august, de „o voce aspră care mi-a ordonat să mă scol imediat”; deschizând ochii, a văzut ţeava unui revolver aţintită asupra lui şi a descoperit în cameră circa 10 cekişti. El a fost condus împreună cu asistentul său, căpitanul Hicks la Lubianka, pentru a fi interogat de către asistentul lui Dzerjinski, locotenentul Jakov Peters. „Cunoaşteţi pe femeia numită Kaplan?” a întrebat Peters. Lockhart nu o cunoscuse niciodată; el relatează mai târziu, că la interogatoriu a reclamat imunitatea sa diplomatică, spunându-i lui Peters că nu are dreptul să-i pună întrebări. „Cine este Reilly?” a continuat Peters. Din nou Lockhart nu a dat nici un răspuns. Apoi, Peters a scos dintr-un dosar un document de liberă trecere adresat generalului Poole în Arhangelsk, pe care Lockhart îl dăduse agenţilor letoni „Acesta este scrisul dumneavoastră?” a întrebat el. Atunci a înţeles Lockhart că

Buikis şi Sprogis erau agenţi provocatori, dar tot nu a realizat că Berzin făcea şi el parte din complotul Ceka. încă o dată, l-a informat pe Peters „cu politeţe studiată” că nu poate răspunde la nici o întrebare[62].

Peters avea să relateze mai târziu în cu totul alţi termeni despre acest interogatoriu: Lockhart era „atât de înspăimântat încât nici măcar nu şi-a prezentat documentele diplomatice. Probabil că bietul reprezentant diplomatic englez s-a gândit că va fi acuzat de asasinarea lui Lenin şi avea poate conştiinţa încărcată”[63]. Lockhart însuşi a crezut că scopul principal al interogatoriului lui Peters era să facă o conexiune între el însuşi şi atentatul Faniei Kaplan la viaţa lui Lenin. Grija lui imediată era pentru carneţelul din buzunarul de la piept, care conţinea lista cifrată a banilor distribuiţi de Lockhart - inclusiv cei daţi lui Savinkov şi Reilly. Aşteptându-se la o percheziţie corporală iminentă, Lockhart a cerut permisiunea de a merge la toaletă. Cu două gărzi înarmate la uşă, el rupe filele compromiţătoare din carneţel şi le foloseşte ca hârtie de toaletă[6]*.

Pe la ora 6 a.m., în încăperea din Lubianka unde se aflau Lockhart şi Hicks este adusă o femeie îmbrăcată în negru, cu „cearcăne mari, negre sub ochi”.

> „Noi am ghicit că era Kaplan. Fără îndoială, bolşevicii credeau că ea ne va face vreun semn de recunoaştere. Atitudinea ei era nenaturală. S-a dus la fereastră şi, lăsându-şi bărbia în palmă a privit afară, spre lumina zilei. Şi a rămas acolo nemişcată, fără să vorbească, aparent resemnată cu soarta, până când au venit santinelele şi au scos-o afară”.

Fania Kaplan a fost împuşcată patru zile mai târziu, într-o curte a Kremlinului, fără a mai afla dacă atentatul ei la viaţa lui Lenin reuşise. La orele 9 a.m., Lockhart şi Hicks au fost eliberaţi şi lăsaţi să plece acasă. La locuinţa lui Lockhart, au descoperit că prietena acestuia, Mura Beckendorff, fusese arestată de către Ceka[63].

deschisă între Marea Britanie şi bolşevici. Lockhart primea în data de 8 august un mesaj prin cablu de la Foreign Office: „In măsura posibilului, tu trebuie să menţii relaţiile existente cu guvernul bolşevic. Dacă ruptura sau declaraţia de război se va produce ,ea trebuie să vină din partea bolşevicilor şi nu a Aliaţilor”[53]. In a doua săptămână din august, agenţii Buikis şi Sprogis îl caută pe Lockhart la biroul său din Moscova şi-i

prezintă o scrisoare de la Cromie. Lockhart, care se lăuda că „este cu ochii în patru în privinţa agenţilor provocatori”, examinează scrisoarea cu atenţie şi se linişteşte repede. Şi scrisul şi ortografia aparţineau lui Cromie[1’'1].

Puţin mai târziu, Builds îi prezintă lui Lockhart un alt agent, pe colonelul Eduard Berzin, descris de Lockhart ca fiind „înalt, cu o constituţie robustă, cu trăsături hotărâte şi cu ochi îndrăzneţi, de oţel... la comanda unuia dintre regimentele letone care alcătuiau garda pretoriană a guvernului sovietic”[55]. La-întâlnire erau prezenţi de asemenea Reilly şi consulul general al Franţei, Grenard. Berzin i-a convins pe toţi că trupele letone erau dispuse să se alăture unei revolte antibolşevice, totul putând „fi pregătit într-un interval de cinci, până la şase săptămâni”. La propunerea lui Lockhart, s-a convenit ca Reilly să-şi asume negocierile cu letonii*. Pentru finanţarea loviturii, Reilly procură 1 200 000 de ruble pe care Berzin îi varsă la casieria Ceka[5'].

La o întâlnire unde au fost prezenţi şi agenţi francezi şi americani, s-a stabilit ca activităţile de spionaj şi sabotaj să fie continuate după plecarea personalului diplomatic Aliat din Rusia, de către agenţii Aliaţi rămaşi pe loc. Reilly pentru Marea Britanie, colonelul Henri de Vertement pentru Franţa şi Xenophon de Blumental Kalamatiano (american de origine ruso-greacă), pentru S.U.A. Printre cei prezenţi la întâlnire se număra şi un agent Ceka: Rene Marchand, un ziarist ataşat pe lângă misiunea franceză, care avea să devină mai târziu unul din membrii fondatori ai Partidului Comunist Francez[58].

La 28 august, Reilly pleacă la Petrograd însoţit de Berzin, pentru întâlniri secrete cu letoni antibolşevici[59]. Dzerjinski părea a pune la dispoziţia conspiratorilor suficientă frânghie pentru a se spânzura singuri. Dar jocul de-a şoarecele şi pisica ia sfârşit brusc pe 30 august, când şeful Ceka de la Petrograd, M. Uritski, este asasinat de un cadet militar, iar Lenin însuşi este împuşcat şi rănit grav de o revoluţionară socialistă, posibil bolnavă psihic, Fania (Dora) Kaplan. Aceste două incidente independente unul de celălalt provoacă o teroare fără precedent. La Petrograd sunt executaţi 400 de prizonieri politici într-un interval de numai două zile[60].

în primele ore ale zilei de 30 august, conform versiunii sovietice, „agenţii Ceka încep lichidarea conspiraţiei lui Lockhart”. Ratând capturarea lui Reilly, Ceka prinde în schimb pe agentul american Kalamatiano, care se camuflase sub numele inginerului rus Serpovski[61]. Lockhart, spre deosebire de Reilly şi Kalamatiano, putea invoca imunitatea diplomatică; el a fost

bine”[49]. Nereuşind să convingă regimul comunist să intre în război împotriva Germaniei, el şi-a creat pe cont propriu o reţea de identificare a unităţilor germane şi austriece pe frontul de Est, cu scopul de a pregăti împreună cu „ofiţerii ruşi patrioţi”, diferite acţiuni de sabotaj[50].

Prin luna iulie 1918, Lockhart însuşi, deşi mai târziu avea să nege aceasta, este profund implicat în sprijinirea comploturilor vizând răsturnarea regimului comunist. împreună cu consulul general al Franţei la Moscova, Fernand Grenard, el pune la dispoziţia Grupului Central Naţional contrarevoluţionar din Moscova suma de peste zece milioane de ruble. în luna iunie, Dzerjinski trimite la Petrograd doi cekişti de origine letonă, Jan Buikis şi Jan Sprogis, sub pseudonimele: Shmidken şi Bredis şi sub acoperirea de reprezentanţi ai contrarevoluţionarilor moscoviţiîn căutare de ajutor din partea Aliaţilor. Ei sunt prezentaţi căpitanului Cromie, ataşat naval al ambasadei britanice care rămăsese la Petrograd după rechemarea ambasadorului, cu scopul principal de a provoca aruncarea în aer a flotei ruseşti din Marea Baltică, în caz că ar fi existat pericolul ca aceasta să cadă în mâinile Germaniei. La rândul lui, Cromie îi prezintă pe Sprogis şi Buikis lui Reilly, care rămâne impresionat de descrierea dezafectării acestora din trupele letone din Moscova. Reilly vede în letoni cheia răsturnării regimului comunist. Buikis şi Sprogis se lasă „convinşi” de Cromie şi Reilly să-l sune pe Lockhart la Moscova[51].

Pregătirile pentru lovitura antibolşevicăîn Moscova coincid cu debutul intervenţiei militare antibolşevice în Rusia de Nord. O companie marină condusă de general-maior Frederick Poole debarcă în portul arctic Murmansk pe 6 martie, la numai trei zile de la tratatul de la Brest-Litovsk. Dar marinarii nu fuseseră trimişi pentru răsturnarea bolşevicilor, ci pentru a împiedica Germania să pună mâna pe vasta cantitate de material de război transportată de Aliaţi la Murmansk în vederea utilizării pe frontul de Răsărit

Caracterul debarcării s-a modificat când Pool a efectuat o a doua debarcare la Arhangelsk, pe 2 august, cu un detaşament al Marinei Regale, un batalion francez şi 50 de marinari americani. Scopul declarat al acestei a doua debarcări era tot de a împiedica pierderea furniturilor de război, însă era, în acelaşi timp, menit să coincidă cu lovitura de stat antibolşevică. Două grupuri de agenţi Aliaţi, debarcate cu 15 zile înainte, fuseseră capturate şi închise de către bolşevici. Dar în noaptea de 1 august, căpitanul G. Chaplin reuşeşte o lovitură de succes; el era un fost ofiţer al Marinei Ruse, ataşat

anterior Marinei Regale britanice, acţionând aproape cu certitudine în concordanţă cu şeful spionajului lui Poole, colonelul C. J. M. Thornhill (fost angajat al MI1C). Când trupele lui Pool debarcă, ei urmează invitaţia făcută de „Administraţia Supremă a Regiunii de Nord”, autodeclarată antibolşevică[52].

în mod curios, Aliaţii debarcaţi la Arhangelsk, unde Poole se stabilise ca virtual vice-rege, guvernând prin decrete, nu au provocat imediat o breşă

şeful staţiei MI1C, că Reilly era un agent britanic, Lockhart şi-a pierdut cumpătul, l-a convocat pe Reilly la biroul său „l-a aşezat în faţa lui ca pe un şcolar şi l-a ameninţat că-1 trimite acasă”. Dar, îşi aminteşte Lockhart, Reilly a fost „atât de ingenios în găsirea scuzelor, încât până la urmă m-a făcut să râd”. Apoi Reilly a adoptat un nou deghizament, ca grec din Levant, a recrutat câteva femei să-l ajute în muncă şi a început să comploteze cu seriozitate împotriva lui Lenin.

Specialiştii spionajului sovietic se amuză încă, studiind bizarul caracter al lui Reilly. După cum se relatează într-o *Istorie oficială a cekiştilar militari sovietici* din 1979, care abundă în „morţi eroice” dar nu conţine „nimic senzaţional sau inventat”, Reilly s-a născut la Odessa dintr-o mamă rusoaică şi „un căpitan irlandez”[42]. Cariera lui Reilly prezintă o fascinaţie deosebită pentru actualul conducător al KGB-ului, generalul Vladimir Alexandrovici Kriucikov[43].

Cel mai cunoscut coleg al lui Reilly în operaţiunile MI1C din Rusia, căpitanul (mai târziu brigadier) G. A. Hill, cu numele de cod IK8 era, după opinia lui Lockhart, „la fel de brav şi temerar ca Reilly”, vorbind „ruseşte la fel de bine”[44]. „Voiosul George Hill”, aşa cum îl descrie Kim Philby mai târziu[45], şi-a considerat perioada de spionaj în Rusia drept „o aventură plină de veselie în paginile vieţii mele”. Hill a sosit în Rusia cu două luni înainte de revoluţia bolşevică, pentru a se alătura unui corp din Aviaţia Regală în misiune, dar a început să lucreze pentru MllCîn primăvara lui 1918. Ca şi Lockhart, el a sperat că tratatul de la Brest-Litovsk va fi abrogat iar bolşevicii vor putea fi convinşi să se alăture din nou luptei împotriva Germaniei. Memoriile lui Hill, intitulate grandilocvent „Du-te şi spionează ţara”, descriu cu o exuberantă lipsă de modestie modul în care a câştigat încrederea lui Troţki şi cum a contribuit el la controlarea dezvoltării de început a serviciului sovietic de spionaj militar şi a Ceka:

„Lecţiile ţinute de Troţki, teatrul şi super-petrecerile nu au prejudiciat munca pe care o plănuisem. în primul rând, am ajutat centrala militară bolşevică să-şi organizeze secţiile de spionaj cu scopul de a identifica unităţile germane de pe frontul rusesc şi de a ţine sub strânsă observaţie mişcările de trupe... Apoi, am organizat o secţie de contraspionaj pentru spionarea Serviciului Secret German şi misiunile acestuia la Petrograd şi la Moscova"[46].

Nu există totuşi nici o dovadă a participării lui Hill la operaţiunile descrise mai sus[47-48]. Se pare totuşi că a existat un oarecare schimb de informaţii secrete privitor la Germania între Hill şi Ceka. Atunci când s-a stabilit o colaborare mai substanţială pe linie de informaţii între Marea Britanie şi Uniunea Sovietică, în timpul Celui de-al Doilea Război Mondial, Hill a revenit la Moscova ca ofiţer de legătură pentru Operaţiuni Speciale. După mărturia lui Kim Philby, „ruşii l-au salutat cu bucurie. Ei îl cunoşteau

puterii de la Whitehall. Serviciul secret britanic, precursorul actualului SIS, a fost înfiinţat abia în 1909, rămânând până la declanşarea războiului o agenţie obscură, cu minimă eficienţă. In timpul războiului însă, MI1C s-a extins considerabil, cu un plus de profesionalizare. La începutul lui 1918, el controla o reţea de peste 400 de agenţi belgieni şi francezi, care raportau cu regularitate şi precizie despre mişcările de trupe germane în Belgia ocupată şi în Nordul Franţei. Atât priorităţile cât şi succesele MI1C se refereau la frontul de Vest. Prin comparaţie, Rusia era colaterală. Ofiţerii MI 1C în Rusia aveau multe lucruri în comun cu amatorii entuziaşti şi ofiţerii folosiţi în serviciul secret din Anglia victoriană şi edwardiană din zilele dinaintea fondării unui serviciu secret profesionist. Ceka, însă, a văzut în acţiunile lor excentrice nu amatorismul sau confuzia, ci un complot foarte subtil şi labirintic al serviciilor secrete occidentale[38]. Deşi Lockhart avea o părere mediocră despre operaţiunile Mil C în Rusia, îndrăzneala prostească a celui mai extravertit agent al MI1C, Sidney Reilly, avea să-i taie respiraţia. Reilly, născut Sigmund Rosenblum, era fiul unic al unei înstărite familii de evrei din Polonia rusească; născut în 1874, el întrerupe brusc orice legătură cu familia în anul 1890 şi emigrează în Anglia. Devine un aventurier internaţional, poliglot, expert în seducţia sexuală, un fantezist care posedă totuşi un anumit talent pentru spionaj, dublat de o indiferenţă faţă de pericole care i-a câştigat atât admiraţia primului şef al SIS, Sir Mansfield

Cumming, cât şi pe cea adui Winston Churchill. Lockhart descrie personalitatea incandescentă a lui Reilly ca fiind un amestec de „temperament artistic evreiesc şi nepăsare irlandeză”[39].

După cum scrie autorul unei istorii de popularizare a Serviciului Secret Britanic, Reilly a câştigat „mai multă putere, autoritate şi influenţă decât orice alt spion”, el fiind un asasin expert în cele mai variate moduri şi posedând „unsprezece paşapoarte şi câte o soţie pentru fiecare paşaport”[40]. Elementele carierei lui Reilly, într-o versiune mai puţin epică, rămân totuşi remarcabile. înainte de primul război mondial se stabileşte la St. Petersburg ca prosper om de afaceri, fiind în acelaşi timp „agent ocazional” în slujba lui Cumming. Când, în primăvara anului 1918, Reilly se întoarce în Rusia, cu numele de cod ST1, faptele lui depăşesc uneori limita dintre aventură şi farsă. Ceka, în mod nesurprinzător, nu reuşeşte să vadă gluma. Reilly îşi face o intrare zgomotoasă în Moscova în data de 7 mai, prezentându-se la porţile Kremlinului drept un emisar din partea lui Lloyd George şi cerând să vorbească cu Lenin personal. In mod remarcabil, el a reuşit să ajungă la fel de departe ca şi unul dintre oamenii de încredere ai lui Lenin, Vladimir Bonch-Bruievici, care era desigur amuzat de întreaga poveste. Comisariatul pentru Afaceri Externe i-a cerut lui Lockhart să se informeze dacă vizitatorul lui Bonch-Bruievici este un impostor. Lockhart a mărturisit mai târziu că „i-a scăpat fără voie” presupunerea „că acesta (Reilly) trebuie să fie un rus deghizat în englez sau un nebun”. Descoperind după discuţia cu Boice,

pe contrarevoluţionari, determinându-i să predea ei înşişi armele. Experimentul a fost curând abandonat.

Infiltrarea agenţilor Ceka în misiunile Aliate şi reţelele de spionaj din Rusia a avut mai mult succes decât în cazul operaţiunilor de la ambasada Germaniei. KGB consideră şi acum ca o mare victorie a Ceka, dezvăluirea aşa-numitului „complot Lockhart”, implicând diplomaţi şi agenţi secreţi britanici, francezi şi americani. Robert Bruce Lockhart, fostul consul general al Marii Britanii în Moscova prerevoluţionară, era un membru al serviciului consular capabil, dar excentric, a cărui carieră fusese de două ori întreruptă din cauza unor poveşti de amor complicate. La începutul lui 1918, după retragerea ambasadorului britanic, Lockhart a fost trimis din nou în Rusia, spre a stabili contacte neoficiale cu regimul bolşevic. Nu a reuşit mare lucru. Scopul originar al misiunii

sale de a-i convinge pe bolşevici să continue războiul cu Germania, cu promisiunea sprijinului Aliaţilor, nu a fost îndeplinit. Nici după încheierea păcii de la Brest-Litovsk, Lockhart nu a pierdut imediat speranţa. El a raportat la Londra că, în ciuda tratatului de pace, există încă „posibilităţi considerabile de a organiza rezistenţa contra Germaniei”. Troţki, în calitate de Comisar de Război şi Cicerin, succesorul său în postul de Comisar pentru Afaceri Externe, preocupaţi să nu se blocheze comunicaţiile cu Londra, l-au încurajat pe Lockhart să creadă că tratatul de la Brest-Litovsk nu va dura mult timp. Dar Lockhart deja nu mai avea credibilitate la Londra. Un funcţionar de la Foreign Office comenta cu aciditate: „Chiar dacă-sfaturile domnului Lockhart sunt rele, noi nu putem fi acuzaţi că le-am urmat”[3]'.

In momentul în care Lockhart şi-a văzut spulberate speranţele de a reînvia războiul pe frontul de Est, a virat scurt, de la diplomat probolşevic la conspirator antibolşevic. La mijlocul lunii mai, era deja în contact cu agenţi ai rezistenţei antibolşevice condusă de fostul terorist revoluţionar socialist, Boris Savinkov, organizator al asasinatelor dinainte de război de la Plehve şi al marelui duce Serghei. La 23 mai 1918, el avansa la Foreign Office, fără comentarii, un plan procurat de unul din agenţii lui Savinkov „de asasinare a tuturor liderilor bolşevici, în noaptea sosirii Aliaţilor şi de formare a unui guvern care va fi în realitate o dictatură militară”. Acum Lockhart devenise un ardent susţinător al intervenţiei militare aliate, care să răstoarne regimul comunist. Dar guvernul britanic, încă preocupat de câştigarea războiului cu Germania, nu era deloc interesat.

Serviciul de informaţii secrete, cunoscut pe atunci sub denumirea de MI1C, şi-a adus şi el contribuţia la confuzia creată de Lockhart. Alături de comandantul acestuia, locotenent Ernest Boyce, alţi câţiva ofiţeri au dorit să-şi încerce norocul în primele luni ale lui 1918.

MI1C era încă un element periferic în politica externă britanică; Ceka însă îl considera arma secretă a unei strategii elaborate chiar în coridoarele

KGB-ului. Bliumkin a reuşit să penetreze ambasada germană prin recrutarea contelui Robert Mirbach, o rudă austriacă a ambasadorului german, care căzuse prizonier în Rusia. In iunie, Bliumkin smulge de la Mirbach un document semnat prin care acesta se angaja să furnizeze pentru Ceka informaţii cu caracter secret privitoare la Germania şi la ambasada

germană[33]. Totuşi Dzerjinski nu a procedat înţelept încredinţând lui Bliumkin infiltrarea ambasadei germane, deoarece Revoluţionarii Socialişti de Stânga (RSS) rămăseseră fermi oponenţi ai tratatului de la Brest-Litovsk. Pe 4 iulie, Comitetul Central al RSS aprobă un complot vizând asasinarea ambasadorului german, cu speranţa că bolşevicii vor rupe înţelegerea cu Germania, frontul de Est se va redeschide şi astfel şansa revoluţiei mondiale va fi relansată. Asasinatul a fost încredinţat lui Bliumkin şi unui fotograf subordonat al acestuia în Ceka, numit Nikolai Andreev. In dimineaţa lui 6 iulie, Bliumkin a pregătit un document pe hârtie cu antetul Ceka, cu semnătura lui Dzerjinski şi a secretarului falsificate, care îl împuternicea să aibă o întrevedere cu ambasadorul german. A introdus în complot şi pe adjunctul lui Dzerjinski, tot membru RSS, care a pus pe document ştampila oficială a Ceka. In aceeaşi după-amiază, Bliumkin şi Andreev au mers la ambasada germană solicitând o întrevedere cu ambasadorul, sub pretextul discutării situaţiei rudei sale, contele Robert Mirbach. Mai târziu, Bliumkin s-a lăudat că el însuşi l-a ucis pe ambasador, cu focuri de revolver. Dar ţinând cont de declaraţiile personalului ambasadei, se pare că toate trei gloanţele trase de Bliumkin şi-au greşit ţinta, iar contele Wilhelm Mirbach a fost atins mortal de glonţul lui Andreev[31].

Cariera iniţială a Ceka, în calitate de „scut şi sabie a Revoluţiei” a fost gata să se sfârşească printr-un dezastru. In loc să apere tânărul stat comunist, în luna iulie 1918, s-a transformat în instrumentul care puţin a lipsit să nu-i provoace acestuia distrugerea. Lenin i-a telegrafiat lui Stalin spunându-i că asasinarea lui Mirbach a dus Rusia „la un fir de păr” distanţă de un nou război cu Germania. Asasinatul a fost urmat de o revoltă a RSS, cu ocuparea sediului Ceka şi luarea în captivitate a lui Dzerjinski. Dar RSS nu poseda un plan de campanie, iar revolta a fost înfrântă în 24 de ore de trupele letone fidele comuniştilor. Pe 8 iulie, Dzerjinski renunţă la comanda Ceka, în timp ce o comisie de cercetare investighează circumstanţele revoltei şi epurează membrii RSS din Ceka. Când Dzerjinski este repus în funcţie, pe 22 august, Ceka devenise o agenţie exclusiv comunistă, unde teroarea împotriva oponenţilor politici nu mai era îmblânzită de influenţa moderatoare a Revoluţionarilor Socialişti de Stânga[13].

Lenin s-a preocupat intens şi cu naivitate de utilizarea tehnicii în vânătoarea de contrarevoluţionari. El se simţea atras de ideea folosirii unor electromagneţi care să detecteze armele ascunse în casele supuse percheziţiei. Deşi Dzerjinski

nu aprecia aceste instrumente, a acceptat să le exhibeze în timpul percheziţiilor, cu speranţa de a-i înspăimânta astfel

Haig, considerând că sosise momentul crizei supreme a războiului, spune trupelor sale, în 11 aprilie: „Fiecare poziţie trebuie apărată până la ultimul om; nu este permisă retragerea. Cu spatele la zid şi cu credinţă în dreptatea cauzei noastre, trebuie să luptăm până la capătl. în iunie 1918, germanii erau pe Marna, ameninţând Parisul. Soarta regimului bolşevic părea, prin comparaţie, mai puţin importantă. Deşi fluxul războiului s-a schimbat rapid în cursul verii, repeziciunea cu care s-a produs colapsul german în toamnă i-a luat pe Aliaţi prin surprindere.

Comploturile rizibile puse la cale de oponenţi şi de diplomaţii occidentali în Rusia nu au reprezentat niciodată o ameninţare reală pentru regimul bolşevic. De fapt, Ceka a încurajat într-un anumit sens, pe complotişti, pentru ca, prin dezvăluirea ulterioară a acestor comploturi să câştige importante victorii propagandistice. Chiar şi după armistiţiul cu Germania, când guvernele occidentale au acordat o atenţie mai serioasă răsturnării regimului bolşevic, tentativele lor au fost doar schiţate şi parcă cu jumătate de inimă. Astfel încât, majoritatea bolşevicilor au fost ferm convinşi că au ţinut piept întregului capitalism occidental.

Ceka a clamat cu mândrie, iar KGB-ul este şi acum convins, că a jucat un rol crucial în apărarea tânărului stat sovietic împotriva unei gigantice conspiraţii a capitalului Vestic şi a serviciilor sale secrete. în anul 1921, Lenin declara:

> „Domnilor capitalişti din Rusia şi din străinătate! Ştim că voi nu puteţi iubi această instituţie. într-adevăr, nu puteţi! Ea a fost capabilă să contracareze intrigile şi maşinaţiile voastre, ca nimeni altcineva, atunci când ne-aţi înconjurat cu invadatori, când aţi organizat conspiraţii interne şi nu v-aţi oprit în faţa nici unei crime, cu scopul de a tulbura munca noastră paşnică”[32].

Unica putere cu care regimul bolşevic întreţinea relaţii diplomatice formale era Germania imperială, cu care a schimbat acreditări după Brest-Litovsk. în aprilie 1928, o ambasadă germană sub conducerea contelui Wilhelm Mirbach se instalează la Moscova. Şase zile mai târziu, un membru al misiunii diplomatice Mirbach scria în jurnalul său: „Aici trebuie să fim tot timpul în alertă din cauza agenţilor şi provocatorilor. Autorităţilor sovietice au revitalizat repede

fosta Ohrana ţaristă... cel puţin cu aceleaşi dimensiuni, dar cumva diferită ca formă”.

Penetrarea ambasadei germane a căzut în sarcina unei secţii de contraspionaj, înfiinţată în mai 1918,Jn cadrul Departamentului Ceka pentru combaterea contrarevoluţiei. în 1921-1922, secţia se dezvoltase luând forma unui departament de contraspionaj (KRD), care este strămoşul actualei Direcţii a Doua Centrale din KGB. Primul conducător al secţiei, un tânăr membru (20 de ani) al Revoluţionarilor Socialişti de Stânga, pe nume Jakov Bliumkin, a fost probabil cel mai tânăr şef de secţie din istoria

la oraşul Petrograd, la Moscova şi la o zonă fluctuantă cuprinzând cam 300 de mile în jurul Moscovei (ceva mai mult spre est şi ceva mai puţin către sud). Restul Rusiei era pradă haosului administrativ. Dispersarea Adunării Constituante, aleasă prin vot democratic, a anulat în mod efectiv revendicările bolşevicilor de a fi guvernul legitim al Rusiei. Problemele cu care se confruntau erau şi mai complicate datorită condiţiilor draconice pe care germanii le impuneau pentru încheierea păcii. Prin Pacea de la Brest-Litovsk, din 3 martie 1918 (anulată 8 luni mai târziu prin victoria Aliaţilor pe Frontul de Vest), bolşevicii au fost obligaţi să consimtă la dezmembrarea Rusiei de Vest. In luna mai, revolta în Siberia a Legiunii Cehoslovace, recrutată de armata fostului ţar marchează începutul celor doi ani şi jumătate de război civil. Recunoscut doar de cuceritorul său german, regimul sovietic este un paria internaţional. In vara lui 1918, diplomaţii Aliaţi rămaşi în Rusia sovietică încep să comploteze cu oponenţii bolşevicilor, iar guvernele Marii Britanii, Franţei, Statelor Unite şijaponiei pregătesc intervenţia militară[28].

Bolşevicii au considerat declanşarea Războiului Civil drept un complot al Aliaţilor. In realitate, revolta Legiunii Cehoslovace s-a datorat temerii pentru propria supravieţuire, după tentativele lui Troţki, acum Comisar de Război, de a o dezarma[29]. Insă Lenin şi Sovnarkomul erau convinşi că cehii erau uneltele „agenţilor de schimb anglo-americani”[30]. KGB tinde şi acum să interpreteze toate comploturile şi atacurile împotriva tânărului regim sovietic ca fiind „manifestări ale unei conspiraţii unite „a duşmanilor de clasă” şi a „forţelor imperialiste”[31]. Realitatea era total diferită. Dacă ar fi,avut loc „o conspiraţie unită”, regimul bolşevic nu i-ar fi putut supravieţui. In timpul anului 1919, bolşevicii se confruntă cu trei ameninţări militare: atacul de primăvară al forţelor

amiralului Kolceak, fost comandant al forţelor navale ţariste, din Siberia; ofensivele de vară ale generalilor albi Denikin (din Caucaz) şijudenich (dinspre Golful Finic). Faptul că bolşevicii au rezistat acestor atacuri se datorează în mare parte modului strălucit în care Troţki a condus Armata Roşie. Supravieţuirea lor se datorează în şi mai mare măsură dispersării forţelor care li se opuneau. Dacă cei trei ar fi efectuat un atac concertat asupra Retrogradului şi Moscovei, probabil contrarevoluţia ar fi triumfat.

Haosul Războiului Civil a oferit guvernelor occidentale ocazia unică de a răsturna Revoluţia din Octombrie. Această ocazie a fost ratată. Până în momentul când victoria asupra Germaniei a fost certă, în noiembrie 1918, scopul principal al intervenţiei aliate nu a fost unul ideologic, aşa cum au reclamat istoricii sovietici, ci militar: de a uşura presiunea pe frontul de Vest într-un moment critic.

Pacea de la Brest-Litovsk permite Germaniei transferul unui mare număr de trupe de pe frontul de Est şi lansarea celei mai importante ofensive asupra Vestului, de la începutul războiului. Comandantul britanic

în vorbă sau în faptă împotriva puterii sovietice. Prima întrebare pe care trebuie să o puneţi este: Din ce clasă socială face parte? Care-i este originea? Ce educaţie şi ce meserie are? Aceste întrebări decid soarta acuzatului. Aceasta este semnificaţia şi esenţa Terorii Roşii”[21].

Până în vara lui 1918, teroarea cekistă a fost moderată de prezenţa Revoluţionarilor Socialişti de Stânga, pe al căror sprijin au contat iniţial bolşevicii[22]. Atâta timp cât aceştia au rămas alături de bolşevici (martie 1918) şi apoi în continuare în Ceka, nu au avut loc execuţii pentru crime politice. Dzerjinski acorda atât de multă încredere adjunctului său din RSS, Viaceslav Alexandrovici, încât după mutarea la Moscova îi încredinţează administrarea curentă a instituţiei, el ocupându-se de munca operativă[23].

Sediul din Moscova al Ceka s-a stabilit în Bolşaia Lubianka 11, ocupat anterior de Anchor Insurance Company şi de Lloyd’s din Londra (mai târziu s-a mutat la nr. 2, fostul sediu al Rossiya Insurance Company, actualmente sediul KGB iar strada a fost rebotezată Uliţa Dzerjiskovo[21]). Printre primele victime ale cekiştilor la Moscova s-a numărat celebrul clovn de circ Bim Bom, al cărui repertoriu includea glume la adresa comuniştilor (foşti bolşevici). Cekiştii au apărut în timpul spectacolului şi au alergat după clovn trăgând focuri de armă

în faţa spectatorilor înspăimântaţi.[2’]

O altă armă utilizată de Ceka împotriva contrarevoluţionarilor au fost agenţii penetraţi[26]. Deşi Dzerjinski a denunţat tradiţia ţaristă a agenţilor provocatori, el a devenit expert în folosirea acestora. Conform istoriografilor sovietici, încă din 1918, cekiştii „întreprindeau în mod frecvent astfel de operaţiuni periculoase”. Primul succes major de penetraţie a Ceka a fost realizat împotriva organizaţiei „Uniunea de luptă împotriva bolşevicilor şi expediţia trupelor (generalului) Kaledin”, localizată la Petrograd. Un cekist pe nume Golubev, prefăcându-se că este fost ofiţer ţarist, a reuşit să pătrundă în Uniune, descoperind mulţi ofiţeri albi, precum şi locurile unde se întruneau aceştia. Ca urmare, cu sprijinul Gărzilor Roşii, în ianuarie şi februarie a fost anihilată întreaga organizaţie, cu 4 000 de membri[27].

Cunoscând o mare extindere în anii ’30, cele două metode principale utilizate de Ceka, teroarea şi penetraţia cu agenţi, au constituit baza celor două mari realizări ale NKVD-ului lui Stalin: cea mai mare teroare înregistrată vreodată în Europa în timp de pace şi cea mai mare penetraţie a cancelariilor guvernamentale străine, care a fost vreodată înfăptuită de un serviciu de spionaj. In orice caz, prima expansiune majoră a teroarei şi a penetraţiei cu agenţi s-a experimentat în timpul Războiului Civil din 1918-1920.

Complexe şi variate pericole ameninţau supravieţuirea tânărului regim sovietic. Preluarea puterii după Revoluţia din Octombrie s-a limitat iniţial

precum şi cu uniforma pe care o purta în viaţă, într-un sicriu de sticlă spre a i se acorda veneraţie, aşa cu n se petrecea cu rămăşiţele îmbălsămate ale lui Lenin, în Mausoleul din Piaţa Roşie[11]. Reputaţia lui Dzerjinski a supravieţuit în epoca stalinistă, fiind însă umbrită treptat de genialitatea lui Stalin atât în ceea ce priveşte spionajul, cât şi toate celelalte domenii. La cea de-a douăzecea aniversare a Cekăi, în decembrie 1937, Dzerjinski primea încă elogii, fiind numit „neobositul bolşevic, cavalerul neînfricat al Revoluţiei...”[1’] Dar pe măsură ce epoca lui Stalin înaintează, portretele lui Dzerjinski devin mai mici şi mai puţine. La scurt timp după cel de-al doilea Război Mondial, efigia lui Dzeijinski fusese evacuată din clubul ofiţerilor KGB[16].

Revigorarea şi expansiunea cultului lui Dzerjinski în anii 1960, reprezintă un rezultat al de-stalinizării şi o tentativă a

KGB-ului de a evada din realitatea odioasă a implicării sale în atrocităţile erei staliniste, prin crearea unui trecut mitic, în care Sfântul Felix, „Cavaler al Revoluţiei” a supus balaurul contrarevoluţiei. S-a repetat la KGB că Dzerjinski cerea agenţilor Ceka să aibă „o inimă caldă, un cap rece şi mâini curate”. La sfârşitul anilor ’50, o statuie uriaşă a lui Dzerjinski a fost dezvelită în afara sediului KGB-ului, în Piaţa Dzerjinski. Actualmente, principalul obiect de veneraţie de la sediul Direcţiei întâi Centrale (Spionaj extern) este un bust pe piedestal de marmură al lui Dzerjinski, veşnic înconjurat de flori proaspete, aduse de ofiţeri. Acest ritual de veneraţie este menit a întări conştiinţa de apartenenţă la Ceka, suprimând, cel puţin în parte, sentimentul stânjenitor al descendenţei mult mai directe din NKVD-ul lui Stalin[1'].

Armele de luptă aprobate de Sovnarkom în 20 decembrie 1917, pentru lupta împotriva contrarevoluţionarilor erau „confiscarea proprietăţii, închisoarea, publicarea listelor cu duşmani ai poporului, etc.”[16]. Totuşi, principala armă a Ceka urma să fie teroarea. După cum Lenin şi-a dat seama că subapreciase opoziţia la regimul bolşevic tot astfel a ajuns la concluzia că ar fi necesar „un sistem special de violenţă organizată” pentru instaurarea dictaturii proletariatului. Lenin era de părere că înfrângerea Comunei din Paris în 1871 se datorează preferinţei pentru reconciliere în detrimentul utilizării forţei. Incapacitatea Comunei de a suprima burghezia prin forţă i-a determinat în mod nemijlocit înfrângerea. Lenin vorbea de „prejudecăţile intelectualilor faţă de pedeapsa cu moartea”[19]. „Masele, spunea el, au instincte mai sănătoase. La fel ca în decembrie 1917, el a încurajat aceste mase să practice linşajul justiţiar („justiţie stradală”) împotriva „speculanţilor” şi în general să-şi terorizeze „duşmanii de clasă”[20].

Unul dintre aghiotanţii lui Dzeijinski, Martin Janovici Latsis, scria în publicaţia Ceka, *Krasmi Terror (Teroarea Roşie):*

„Noi nu luptăm împotriva unor indivizi. Noi exterminăm clasa socială
a burgheziei. în timpul anchetei, nu cereţi probe dacă acuzatul a acţionat

Ca majoritatea primilor conducători ai Cekăi, Dzeijinski nu era de origine rusă. El s-a născut în 1877, într-o familie de proprietari agrari polonezi şi se consideră că în copilărie ar fi manifestat o vocaţie de preot catolic[7]. Totuşi se converteşte la

marxism şi devine, în 1895, membru al Partidului Social Democrat Lituanian. Abandonează studiul şi devine agitator în rândul celor mai izolate categorii de mase „la evenimente sociale, în taverne şi oriunde obişnuiesc să se întâlnească muncitorii”. In 1900, el devine membru fondator al Partidului Social Democrat din Regatul Poloniei şi Lituaniei (SDKPIL), condus de Rosa Luxemburg, care luptă pentru internaţionalism proletar şi cooperare cu marxiştii ruşi, şi nu pentru o Polonie independentă. Orice gen de compromis era străin firii lui Dzeijinski. El scrie în 1901: „Nu sunt capabil să urăsc pe jumătate, sau să iubesc pe jumătate. Nu pot să dăruiesc jumătate din sufletul meu”. In perioada vieţii lui de revoluţionar în Rusia şi în Polonia, a petrecut 11 ani în închisoare, cu trei perioade de libertate care nu au depăşit niciodată trei ani[8]. La ultima eliberare s-a alăturat bolşevicilor, iniţial în calitate de delegat al SDKPIL, apoi membru al Comitetului Central bolşevic, jucând un rol important în Revoluţia din Octombrie[9].

In primul an de activitate în fruntea Cekăi, Dzeijinski a muncit, a mâncat, a dormit în biroul său din Lubianka. Rezistenţa sa fizică şi stilul de viaţă spartan i-au adus supranumele: Felix de fier[10].

Ca şi Lenin, Dzeijinski era un fanatic al muncii, gata să se sacrifice pe sine şi pe ceilalţi pentru cauza Revoluţiei[11]. „Tăria mea, spune el în discursul dinainte de moarte, provine din faptul că nu mă cruţ niciodată”[12]. După moartea lui, aceste însuşiri au fost folosite pentru crearea unui portret care îl transformă pe Dzeijinski într-o palidă parodie a hagiografiei unui sfânt medieval. Viktor Cebrikov, preşedinte al KGB-ului între anii 1982-1988 spune:

> „Felix Edmundovici a căutat din toate puterile să elimine din lume nedreptatea şi crima, visând la timpurile când războiul şi duşmănia vor dispare pentru totdeauna din viaţa noastră. Toată viaţa lui a vibrat la unison cu motto-ul exprimat în următoarele cuvinte: «Aş dori să îmbrăţişez tot neamul omenesc cu iubirea mea, să-l încălzesc şi să-l curăţ de mizeria vieţii modeme».

Sfântul Felix nu ar fi apreciat prea mult apologia edulcorată a lui Cebrikov, pentru că printre darurile sale nu se afla şi simţul umorului. Totuşi Cebrikov insistă: Dzeijinski nu era „ascetul pe care îl credeau unii. El a iubit viaţa în toate formele şi manifestările ei, a ştiut să glumească şi să râdă, a iubit muzica şi natura”[13].

Cultul Sfântului Felix a început la KGB din 1926, imediat

după moartea acestuia. In sala de conferinţe de la clubul ofiţerilor din sediul KGB, a fost expusă efigia lui Dzerjinski, cu masca mortuară a mâinilor şi a figurii,

> simplă, sau fără o maşină, fără un aparat special, prin simpla organizare a poporului înarmat.."

Poporul, credea Lenin, va aplica justiţia de clasă pe stradă, atunci când este necesar[4]. Crucial pentru legitimitatea statului sovietic apărut din revoluţie este mitul comunist conform căruia bolşevicii, „avangarda proletariatului", au condus revolta populară care exprima voinţa poporului rus în integralitatea sa. Realitatea Revoluţiei din Octombrie, pe care nici Lenin şi nici succesorii lui nu au vrut să o admită, a fost aceea a unei lovituri de stat, a unei minorităţi revoluţionare împotriva guvernului provizoriu muribund care a succedat regimului ţarist. Prin faptul că s-au opus primii şi au răsturnat un guvern din ce în ce mai nepopular, bolşevicii au câştigat sprijin de mase, dar nu sprijinul majorităţii. Cu ocazia alegerilor postrevoluţionare pentru Adunarea Constituantă, principalii lor rivali de stânga, Revoluţionarii Socialişti (RS) au câştigat cu o majoritate absolută, pe când bolşevicii înşişi au obţinut mai puţin de o pătrime din voturi. Chiar şi cu sprijinul Revoluţionarilor Socialişti de Stânga (RSS), ei au rămas în minoritate. In ianuarie 1918, la întrunirea Adunării Constituante, bolşevicii s-au separat

Chestiunea opoziţiei, în ţară şi în afara ţării s-a dovedit mai gravă pentru guvernul bolşevic decât anticipase Lenin. El consideră deci că este totuşi nevoie de „un aparat special" care să rezolve această problemă. Convinşi că ei deţineau monopolul înţelepciunii marxiste, liderii bolşevici aveau tendinţa de a considera orice opoziţie, independent de provenienţa socială, ca fiind „contrarevoluţionară". Aşadar, pe *4* decembrie este creată Comisia pentru Combaterea Contrarevoluţiei şi a Sabotajului, sub conducerea lui Felix Dzeijinski, care declară:

> „Să nu vă gândiţi că voi aplica justiţia revoluţionară; noi nu avem nevoie acum de justiţie. Acum este război - faţă în faţă, o luptă până la moarte. Viaţă sau moarte! Eu propun, eu cer un organ care să permită reglarea contului cu contrarevoluţionarii".

Consiliul Comisarilor Poporului (Sovnarkom) aprobă înfiinţarea, sub conducerea lui Dzeijinski a Comisiei Extraordinare pentru întreaga Rusie de Combatere a

Contrarevoluţiei şi a Sabotajului, cunoscută mai bine sub numele de Ceka (abreviere de la Vserosiiskaia Hrezviciainaia Komisia po Borbe s Kontrrevoluţîi i Sabotakem)[5].

Felix Dzeijinski este actualmente obiectul unui cult al personalităţii la KGB, care depăşeşte cu mult adulaţia dedicată succesorilor săi (un număr jenant de mare dintre aceştia fiind recunoscuţi oficial ca mari criminali). „Cavaler al Revoluţiei, scrie istoricul sovietic, profesor V. Andrianov. Sunt numeroşi cei care merită acest titlu. Dar ori de câte ori se pronunţă aceste cuvinte, ne gândim în primul rând la Felix Edmundovici Dzeijinski... întreaga lui viaţă eroică pavează calea spre nemurire”[6].

DOI

CEKA, CONTRAREVOLUŢIA ŞI „CONSPIRAŢIA LUI LOCKHART” 1917-1921

Ceka, strămoşul actualului KGB, a fost înfiinţat la 20 decembrie 1917. Atunci când, în 1954, a fost creat KGB-ul, el a preluat emblema Cekăi, sabia şi scutul: scutul pentru a apăra revoluţia, iar sabia pentru a-i ucide duşmanii. în perioada când Gordievski a evadat, în 1985, carta lui de identitate purta numai emblema scutului; sabia fusese înlăturată cu intenţia de a ameliora reputaţia de cruzime a KGB-ului[1]. Ofiţerii actuali KGB se numesc pe ei înşişi „cekişti” şi primesc salariile în ziua de 20 a fiecărei luni, în onoarea zilei de naştere a Cekăi.[2]

La fel ca taxa pe venituri a englezilor, introdusă cu titlu tranzitoriu în 1799 şi încă existentă, Ceka a fost gândită iniţial ca o instituţie cu caracter temporar. Nici chiar Lenin nu a visat că aceasta avea să devină repede cea mai puternică poliţie politică şi cel mai vast sistem de spionaj internaţional.

înaintea Revoluţiei bolşevice din octombrie 1917 (7 noiembrie după calendarul nou), Lenin nu vedea necesitatea unei poliţii politice şi nici a spionajului extern. Atunci când a revenit la Petrograd (botezat Leningrad), el a anunţat iminenţa revoluţiei mondiale. Bolşevicii sperau că revoluţia lor va declanşa o mişcare revoluţionară internaţională care va desfiinţa capitalismul mondial. în noua ordine post-revoluţionară nu avea să mai fie loc pentru diplomaţia convenţională şi nici pentru spioni.

După ce a fost numit Comisar al Poporului pentru Afaceri Externe, Leon Troţki declara: „Desfiinţarea diplomaţiei secrete este condiţia de bază pentru o politică externă democrată, populară, realistă”’. Viziunea lui Lenin era la fel de utopică. în lucrarea Statul şi Revoluţia, scrisă în vara lui 1917, el declara că nu va mai fi nevoie de o forţă poliţienească şi cu atât mai puţin de o poliţie secretă. El recunoştea că în perioada de tranziţie de la capitalism la comunism ar putea fi necesară reducerea la tăcere „a minorităţii exploatatoare de către majoritatea alcătuită din sclavii de ieri”:

> „Desigur, exploatatorii nu sunt capabili să reprime poporul fără a avea la dispoziţie o maşinărie complexă, care să îndeplinească această sarcină, dar poporul poate reprima exploatatorii chiar având doar o maşină

vârstnici, probabil că nu vom trăi ca să vedem bătăliile decisive ale revoluţiei ce se apropie”. In schimb, un agent al Ohranei prevestea în ajunul revoluţiei: „Partidele revoluţionare camuflate pregătesc o revoluţie, dar revoluţia, dacă va avea loc, va fi spontană, ca o revoltă a înfometaţilor”. El raportează, de asemenea, starea incendiară a populaţiei, cu mamele „exasperate de orele nesfârşite petrecute la cozi pentru alimente, suferind atât de mult la vederea copiilor bolnavi sau pe jumătate morţi de foame... există un material incendiar acumulatîn mare cantitate, fiind suficientă doar o scânteie pentru ca focul să izbucnească”.[32]

Este aproape cert faptul că Revoluţia a fost declanşată de femeile care stăteau la cozi în ziua de 8 martie. In jurul orei 10 a. m„ întreg oraşul Petrograd (fost St. Petersburg) era în grevă. Spre deosebire de Revoluţia din 1905, înfrântă prin intervenţia armatei, în martie 1917, armata a trecut de partea revoluţionarilor. O dată în plus, Ohrana detectase din ce direcţie bătea vântul. Intervenţia în februarie a cazacilor este ambiguă. Ohrana raportează: „In general, exista senzaţia că aceşti cazaci erau de partea muncitorilor”[53]. In data de 12 martie are loc revolta unei secţiuni din garnizoana Petrogradului şi succesul Revoluţiei este asigurat; Trei zile mai târziu, ţarul Nicolae al II-lea abdică în favoarea fratelui său, marele duce Mihail. Mihail renunţă la tron în ziua următoare, 16 martie, astfel luând sfârşit peste patru secole de domnie a dinastiei Romanov. Puterea trece în mâinile unui guvern provizoriu, compus dintr-o asociere incomodă a liberalilor majoritari cu Sovietul Muncitorilor din Petrograd şi Deputăţii Soldaţilor; acesta s-a constituit în model şi totodată

purtător de cuvânt al sovietelor locale din întreaga Rusie.

Odată cu ţarismul, a pierit „în pulberea istoriei” - după expresia lui Troţki - şi poliţia politică ţaristă. In data de 12 martie, după cum relatează directorul Ohranei, A. T. Vasiliev „toate arhivele Secţiei de Investigaţii Speciale, cu dosare de amprente digitale, fotografii, alte date asupra hoţilor, falsificatorilor şi criminalilor, sunt scoase în curte, unde li se dă foc cu solemnitate. Apoi, intruşii mi-au spart şi incendiat biroul, însuşindu-şi cele 25 000 ruble din averea publică, pe care le aveam în depozit”.

Deşi Vasiliev protestează plin de virtute că „nu-şi aminteşte nici o acţiune ilegală” de care să fie răspunzător, va fi închis în fortăreaţa Petru şi Pavel, în condiţii pe care le caracterizează ca „respingătoare”. Arestarea şefului Ohranei, ca şi reducerea ţarului Nicolae al II-lea, împărat al întregii Rusii, la rangul de „cetăţeanul Romanov” par a simboliza naşterea unei noi ordini democratice şi victoria finală asupra despotismului. Atât Guvernul Provizoriu, cât şi Sovietul din Petrograd cred cu tărie că în Rusia nu va mai exista niciodată o poliţie politică.

era el. Directorul Departamentului de Poliţie, S. P. Beleţki, îl considera pe Malinovski „mândria Ohranei”. Dar viaţa dublă pe care o ducea, îl marca pe acesta prea mult Chiar şi Lenin, cel mai convins suporter al său, a început să-şi facă probleme în legătură cu obiceiul lui Malinovski de a se îmbăta cumplit

în mai 1914, noul ministru adjunct de interne, V. F. Djunkovski, temându-se de scandalul care s-ar fi putut isca dacă Malinovski în stare de ebrietate şi-ar fi dezvăluit apartenenţa la Ohrana, hotărăşte să-l treacă pe linie moartă. Malinovski demisionează din Duma şi fuge din St. Petersburg, având asupra lui 6 000 de ruble, care reprezentau plata Ohranei pentru ca el să înceapă o viaţă nouă. Repede s-au răspândit zvonuri că ar fi agent al Ohranei. Acceptând că Malinovski a comis o „sinucidere politică”, Lenin a descurajat speculaţiile în jurul persoanei acestuia. Când Malinovski reapare într-un lagăr german de concentrare, făcând propagandă bolşevică, Lenin întreţine corespondenţă cu el şi continuă să-l apere de acuzaţii. După Revoluţia din februarie, când încep să apară dovezi prin deschiderea dosarelor Ohranei, Lenin refuză să creadă că Malinovski a fost agent al poliţiei secrete. Cariera lui Malinovski avea să cunoască un tragic şi bizar deznodământ, 18 luni mai târziu. în octombrie 1918, el se întoarce la Moscova insistând că „nu poate trăi în afara revoluţiei”, cu speranţa unei posibile reabilitări. A fost judecat de un tribunal revoluţionar şi împuşcat în grădinile Kremlinului, în ziua de 6 noiembrie 1918.

Se consideră că simpatia lui Lenin pentru Malinovski

provenea din originea autentic muncitorească a acestuia, ca şi în cazul lui Stalin. Originea umilă a lui Stalin şi brutalitatea manierelor acestuia, lipsite de orice rafinament burghez, stimulau sentimentul de culpabilitate al lui Lenin, pentru propria sa apartenenţă de clasă.

Penetraţia cu agenţi a Partidului bolşevic a avut în mod paradoxal, atât avantaje cât şi dezavantaje pentru Lenin. Directorul dinainte de război al poliţiei, Beleţki, a declarat mai târziu că „unicul scop” al politicii de penetraţie a fost împiedicarea reunificării socialiştilor ruşi, „cu orice preţ”. „Am lucrat, spune el, conform principiului: dezbină şi stăpâneşte”. Lenin s-a opus categoric unificării mişcării bolşevice cu menşevicii. în timp ce Ohrana era convinsă că lipsa de unitate va slăbi mişcarea socialistă, Lenin considera dimpotrivă, că numai existenţa separată a Partidului bolşevic constituie garanţia victoriei. Prăbuşirea ţarismului în februarie 1917 a demonstrat că strategia lui Lenin a fost corectă. Deşi bolşevicii erau mai reduşi numeric decât principalii lor rivali, menşevicii şi revoluţionarii socialişti, ei au fost aceia care au luat puterea în octombrie. Astfel încât, remarcabila tactică a Ohranei, de penetrare a Partidului bolşevic s-aîncheiat cu o înfrângere strategică şi cu propria dispariţie.

Revoluţia din februarie (8-12 martie după calendarul nou) a luat prin surprindere pe majoritatea revoluţionarilor. Doar cu şase săptămâni înainte, Lenin care, în vârstă de 46 de ani, era exilat în Elveţia a prezis: „Noi, cei

Acest sistem era angajat într-o largă varietate de „măsuri active”, precum şi în colectarea de informaţii. De asemenea, bolşevicii au descoperit din dosarele Ohranei, după Revoluţia din februarie, că cel puţin din momentul în care Partidul Muncitoresc Social Democrat din Rusia s-a despărţit în bolşevici şi menşevici (1903), ei au fost penetraţi cu mare succes[47]. Unele dosare ale Ohranei au reprezentat un motiv de neplăcere pentru Stalin, care, ajungând la putere, a pozat în urmaşul cel mai fidel al lui Lenin. In realitate, nu mai târziu de 1909, el îl criticase pe Lenin pentru o serie de „erori teoretice” şi pentru o incorectă politică de organizaţie. O scrisoare interceptată de Agenţia pentru Străinătate din Paris, în decembrie 1910, a revelat momentul când Stalin s-a decis în sfârşit să îmbrăţişeze politica lui Lenin. Linia lui Lenin, scria el, „era singura corectă”, iar Lenin însuşi era „un tip pătrunzător” (umnîi mujîk)[48].

Este puţin probabil ca Stalin să fi fost vreodată, aşa cum s-a sugerat, agent al Ohranei, deşi este posibil ca Ohrana să fi încercat să-l racoleze. In schimb, din cei cinci membri ai Comitetului din St. Petersburg al Partidului Bolşevic, în 1908-

1909, nu mai puţin de patru, erau agenţi ai Ohranei[49]. Alte grupuri antiţariste erau de asemenea penetrate în diferite grade. Şeful „Secţiunii de luptă” a Partidului Revoluţionar Socialist, între anii 1904-1909, Jevno Azef, responsabil de organizarea mai multor asasinate şi atentate teroriste, era în solda Ohranei[50]. Una dintre cele mai reuşite racolări, din punct de vedere ţarist, fusese cea a unui lucrător moscovit numit Roman Malinovski, care în 1912 a fost ales în Duma, parlamentul ţarist, alături de alţi 5 bolşevici. „Pentru prima oară, scria Lenin cu entuziasm, avem şi noi un lider din afară, dintre muncitorii care ne reprezintă în Duma”. In partea dedicată revoluţiei proletare, lipsită încă de lideri din rândul muncitorilor, Lenin îl considera pe Malinovski, pe care îl făcuse membru în Comitetul Central Bolşevic, ca pe un simbol de mare importantă: „Este într-adevăr posibil să construieşti un partid al muncitorilor cu astfel de oameni, deşi dificultăţile vor fi incredibil de mari”. Deputăţii bolşevici şi menşevici aleşi în 1912 au constituit timp de un an un unic grup parlamentar social democratic. Când grupul s-a împărţit în 1913, Malinovski a devenit preşedintele „fracţiunii” bolşevice[51]. Pe la 1912, Lenin se preocupa intens de problema penetrării Ohranei încât, la iniţiativa sa, Comitetul Central bolşevic a constituit o comisie de 3 persoane din care făcea parte şi Malinovski.

După arestarea lui Stalin şi a colegului său din Comitetul Central, Jakov Sverdlov, în februarie 1913, ca urmare a informaţiilor furnizate de Malinovski, Lenin a stat de vorbă cu însuşi Malinovski, privitor la ce-ar trebui făcut pentru împiedicarea altor arestări. O altă discuţie cu Malinovski are loc în iulie 1913, pe aceeaşi temă, în prezenţa a doi dintre locotenenţii lui Lenin, Lev Kamenev şi Grigori Zinoviev. Doar Malinovski era în situaţia de a vedea ironia situaţiei, în concluzia lor, că trebuie să existe un agent al Ohranei „în apropierea celor şase bolşevici deputaţi” - al căror preşedinte

Atât în Rusia, cât şi în Franţa, rivalităţi interdepartamentale aduceau daune activităţii de informaţii externe. Informaţia din domeniul militar era de resortul primei secţiuni a personalului general. Dacă informaţia privind armata germană până la 1914 era mediocră, în schimb informaţia privind armata austriacă era de foarte mare valoare[42]. Principala sursă a informaţiilor secrete militare austriece, colonelul Alfred Redl, era, probabil, cel mai important agent din întreaga Europă a generaţiei dinaintea primului război mondial. în timpul iernii 1901-1902, colonelul Batiuşin, şeful Informaţiilor secrete de la Varşovia descoperă

că Redl era un promiscuu homosexual. Prin şantaj şi recompense financiare, Redl este determinat să devină agent penetrat în favoarea Rusiei, pentru care procură, până la demascarea şi sinuciderea lui în 1913, un mare volum de informaţii, inclusiv planurile de mobilizare austriece împotriva Rusiei şi Serbiei[43].

Diplomaţii ţarişti şi consulii culegeau şi ei informaţii, în special cu caracter militar. Dar activitatea de informaţii diplomatică şi militară era slab coordonată, reflectând carenţele generale de comunicare existente între Ministerul de Război şi Ministerul de Externe. Prima mare victorie germană pe frontul de Răsărit, la Tannenberg, în august 1914, se datorează remarcabilei inconştienţe manifestate de forţele armate ruse, care au trimis mesaje prin radio necifrate, în text clar. Operatorii radio germani au ascultat mesajele iniţial din pură curiozitate, dar importanţa conţinutului acestor mesaje nu a scăpat ofiţerului de transmisiuni, colonelul Măx Hoffmann, care a devenit astfel arhitectul victoriei germane. Datorită interceptării, scria mai târziu Hoffmann, „rtoi am cunoscut toate planurile ruşilor"[44]. Ohrana nu era deţinătoarea monopolului colectării de informaţii secrete străine, după cum nu era nici deţinătoarea monopolului „măsurilor active”. Majoritatea agenţilor de influenţă ai Rusiei erau ziarişti străini, ademeniţi de Ministerul de Finanţe spre a sprijini masivele împrumuturi externe necesitate de regimul ţarist şi de economia rusă şi spre a calma neliniştea investitorilor străini în ceea ce priveşte siguranţa investiţiilor lor. în multe ţări europene, în perioada premergătoare anului 1914, era considerată perfect normală subvenţionarea de către guverne a „prietenilor” jurnalişti. Un raport parlamentar francez din 1913, deşi critică anumite aspecte ale muncii de informaţie, descrie necesitatea acestor subsidii ca „incontestabilă”[45]. Cele mai ample subsidii din Europa le acorda Rusia. Franţa fiind cel mai important investitor în Rusia dinainte de război, principala ţintă a Ministerului de Finanţe rus era presa franceză. Artur Rffalovici, reprezentantul ministerului la Paris, a corupt reprezentanţi ai tuturor periodicelor importante, cu excepţia ziarului socialist (viitor comunist) L’Humanite[16].

Deşi sistemul ţarist rus de informaţii secrete era confuz şi slab coordonat, el a stabilit o serie de precedente importante pentru perioada sovietică.

telegramele noastre se află!”[53] Hardinge avea să descopere, trei luni mai târziu, că Rakovski crease un departament secret în cadrul Ministerului de Interne (care răspundea de Ohrana),

„cu scopul de a obţine accesul la arhivele misiunilor străine din St. Petersburg”[34]. Ambasadele Marii Britanii, SUA, Suediei şi Belgiei, au raportat sustrageri de documente de către spioni ai Ohranei[35].

Către sfârşitul secolului, dacă nu mai înainte, informaţia din domeniul diplomatic derivată din interceptarea corespondenţei şi furtul de documente, avea o mare însemnătate în elaborarea politicii externe ţariste[36]. între 1898 şi 1901, Rusia a făcut repetate tentative de a convinge Germania să semneze un acord secret privind sferele de influenţă în Imperiul otoman, care i-ar fi recunoscut vechile ambiţii în Bosfor. Aceste tentative au fost abandonate la sfârşitul lui 1901, atunci când o telegramă decriptată a relevat lipsa oricărei intenţii din partea Germaniei, de a semna acest acord[37]. în timpul domniei lui Nicolae al II-lea, Rusia este liderul mondial al interceptării corespondenţei, în timp ce SUA, Marea Britanie, Germania, nu vor avea deloc agenţii de decriptare până la izbucnirea primului război mondial. Austria are preocupări în acest domeniu, limitate se pare la comunicaţiile militare[38]. Singurul partener serios de întrecere pentru Rusia, în cadrul cenzurii diplomatice, este aliata ei, Franţa; în Quai d’Orsay şi la Surete, cabinetele negre au înregistrat succese importante în decriptarea corespondenţei diplomatice şi spargerea cifrurilor marilor puteri. Dar în timp ce Rusia a fost capabilă să decodifice cifruri diplomatice franceze, Franţa nu a putut niciodată descifra corespondenţa diplomatică rusească. în timpul anului 1905, a existat o scurtă perioadă de colaborare în domeniul codurilor şi cifrurilor între Rusia şi Franţa[39].

Rusia continuă să decripteze cantităţi enorme de documente diplomatice provenite de la marile puteri, cu o singură excepţie: din anul 1912, această excepţie este Germania[40]. Schimbările survenite în codurile diplomatice germane care i-au înfrânt pe criptanaliştii ruşi în cei doi ani care au precedat izbucnirea războiului, sunt datorate nemijlocit indiscreţiilor franceze din timpul crizei franco-germane de la Agadir (1911)# în cursul acestei crize, ministrul francez de externe,Justin de Selves a descoperit prin intermediul unei scrisori decriptate în cabinetul său negru, că primul-ministru, Iosif Caillaux, negociase cu germanii în spatele său. Justin de Selves declanşează o campanie în care îl acuză pe Caillaux de trădare. Acesta din urmă întreprinde un gest ieşit din comun, chemând pe însărcinatul cu afaceri german şi cerându-i să-i arate textul original al telegramei

care îl încrimina, pentru a-1 compara cu versiunea decriptată. „Am greşit, a mărturisit Caillaux preşedintelui republicii, dar trebuia să mă apăr”. Germanii au introdus cifruri noi, care nu au mai putut fi descifrate nici de francezi şi nici de ruşi.

Europa de Vest, datorită protestelor parlamentarilor şi publicului larg, aceste practici au fost întrerupte. In Marea Britanie, de exemplu, Secţiunea de descifrare a fost desfiinţată după o decizie a Camerei Comunelor în 1844 în urma dezbaterilor iscate de spionarea corespondenţei italianului naţionalist exilat, Giuseppe Mazzini[26]. In Rusia autocrată, dezvoltarea metodelor de interceptare nu a fost împiedicată de nici un fel de protest parlamentar. Ohrana poseda cabinete negre la oficiile poştale din St. Petersburg, Moscova, Varşovia, Odessa, Kiev, Harkov, Riga, Vilnius, Tomsk etc. Ultimul şef al Ohranei a insistat cu „nevinovăţie” asupra faptului că „cetăţenii de bună-credinţă nu au de ce să se teamă de cenzură, iar corespondenţa de afaceri este complet lăsată de-o parte”[27]. In realitate, sub „vechiul regim” violarea corespondenţei era nu numai sursă de informaţii secrete, ci şi de bârfă[28].

Criptanalistul şef al Ohranei, Ivan Zibin, era un genial spărgător de coduri. Şeful Ohranei din Moscova, P. Zavarzin, îl descrie astfel: „A fost un fanatic, ca să nu spun un maniac, pentru munca lui. El descifra dintr-o dată cifrurile simple, iar atunci când avea de-a face cu un cifru complicat, intra într-o stare de transă, din care nu ieşea până când problema nu era rezolvată”. Prioritatea iniţială a criptanaliştilor Ohranei a fost descifrarea corespondenţei revoluţionarilor din Rusia, dar activitatea lor s-a extins şi la telegramele diplomatice trimise sau primite de către ambasadele din Petersburg. Depeşele diplomatice interceptate au reprezentat o sursă punctuală de informaţie externă. In anul 1800, ministrul de externe N. P. Panin îi scria ambasadorului său de la Berlin:

> „Suntem în posesia cifrului corespondenţei regelui (Prusiei) cu însărcinatul de afaceri de aici: dacă îl suspectaţi pe Haugwitz (ministrul de externe prusac) de rea credinţă, este necesar numai să-l puneţi să scrie, sub un pretext oarecare, despre subiectul respectiv. îndată ce se descifrează corespondenţa lui sau a regelui, vă voi informa negreşit asupra conţinutului”.

La începutul secolului XIX, utilizarea crescândă a curierilor pentru corespondenţa diplomatică a diminuat numărul depeşelor interceptate în „cabinetele negre”[50]. Utilizarea pe

scară din ce în ce mai largă a telegrafului electric, în a douajumătate a secolului, a simplificat atât transmiterea cât şi interceptarea corespondenţei diplomatice ”.

în calitate de ambasador britanic la St. Petersburg, între 1904 şi 1906, Sir Charles Hardinge a descoperit că unui angajat al Cancelariei i se oferise enorma sumă de 1000 de lire sterline pentru a fura o copie a unui cifru diplomatic[32]. în iunie 1904, Hardinge raportează către Foreign Office ceea ce el numeşte a fi fost „un şoc dezagreabil”. Un important personaj politic rus a spus că „nu-1 deranjează dacă relatez în scris ceea ce el mi-a spus prin conversaţie, dar mă imploră să nu folosesc telegraful deoarece toate

revoluţionari care avuseseră legături cu complotiştii din Paris. în realitate, complotul fusese inspirat de Landezen, după instrucţiunile lui Rakovski; Landezen a fost agent provocator al Agenţiei, furnizând banii pentru confecţionarea bombelor din fondurile Agenţiei[22].

în cei 18 ani petrecuţi la Paris (1884-1902), Rakovski a camuflat urmele participării sale în acest caz şi în multe altele. Rataiev, succesorul său la conducerea Agenţiei (1903-1905), a fost mai puţin norocos. El a fost rechemat în Rusia după ce *la Surete* a descoperit implicarea lui într-un atac cu bombe eşuat împotriva prinţului Trubeţkoi şi într-o acţiune cu bombe la un miting de protest francez contra represiunii ţariste a revoluţiei din 1905. în anul 1909, un ziarist revoluţionar numit Vladimir Burtsev, a făcut public rolul lui Rakovski în conspiraţia cu bombe din 1890. El a revelat, de asemenea, faptul că agentul provocator Landezen nu era altul decât însuşi şeful parizian al Agenţiei, numit Harting. Siguranţa franceză a conchis că „fuga precipitată şi dispariţia” lui Harting par a demonstra adevărul spuselor ziaristului. Siguranţa franceză a părut relativ dezinteresată de aceste evenimente; din punctul ei de vedere, informaţiile furnizate de Agenţie au fost „dintre cele mai preţioase” şi mult mai importante decât crimele „agenţilor săi provocatori”[23].

Rakovski s-a specializat în falsificări şi în folosirea agenţilor provocatori. Cu mare probabilitate, lui i se datorează confecţionarea faimoasei falsificări antisemite „Protocolul Bătrânilor Sionului”, menit a descrie un complot evreiesc dirijat împotriva lumii întregi. Nicolae alll-lea i-a acordat iniţial oarecare credibilitate, apoi a fost convins că documentul este un fals. între cele două războaie, „Protocolul” va fi unul din textele centrale ale antisemitismului nazist şi fascist, devenind

probabil unul din falsurile cu cel mai mare impact în secolul XX[24].

Rakovski a fost, de asemenea, capabil să influenţeze politica externă a Rusiei: în 1884, el a pledat pentru o alianţă cu Franţa, izolată din punct de vedere diplomatic din cauza înfrângerii suferite de războiul franco-prusac din 1870-1871. El a fost intermediarul secret al negocierilor atât pentru „Dubla alianţă” franco-rusă, în 1891-1894, cât şi pentru modificarea acesteia în 1899. El a colaborat strâns cu Theophile Delcasse care a devenit ministrul de interne cu cel mai îndelungat serviciu din istoria celei de-a treia Republici, între anii 1898-1905.

Rakovski a fost rechemat de la Paris în 1902. Căderea sa a fost provocată, nu atât de imixtiunea sa în diplomaţia franco-rusă, cât de ultrajul adus ţarinei prin afirmaţia că doctorul favorit al acesteia era de fapt un şarlatan[23].

Cea mai importantă contribuţie a Ohranei la politica externă ţaristă a constituit-o rolul de pionierat în dezvoltarea metodelor de interceptare a convorbirilor şi decriptare a mesajelor guvernamentale. La fel ca majoritatea „vechilor regimuri”, Rusia poseda şi ea în secolul XVIII „cabinete negre” care interceptau atât corespondenţa privată cât şi cea diplomatică. în

Dorinţa altor poliţii europene de a colabora cu Agenţia pentru Străinătate era stimulată de o serie de asasinate puse la cale de anarhişti. Printre victimele cu poziţii de conducere ale asasinilor s-au numărat: preşedintele Carnot al Franţei, în 1894; Antonio Canovas del Castillo, primul-ministru al Spaniei, în 1897; împărăteasa Elisabeta a Austro-Ungariei, în 1898; regele Umberto al Italiei în 1900; preşedintele McKinley al Statelor Unite în 1901; şi o serie de ruşi proeminenţi: N. P. Bogolepov, ministru al educaţiei, în 1901; D. S. Sipiagin, ministru de interne (şi, deci, responsabil pentru Ohrana), în 1902; marele duce Serghei Alexandrovici, guvernator; general al Moscovei, în 1906; şi P. A. Stolipin, prim-ministru şi ministru de interne, în 1911. In 1898, o conferinţă internaţională a agenţiilor de securitate întrunite la Roma a aprobat o rezoluţie conform căreia „Autorităţile centrale responsabile de supravegherea anarhiştilor în fiecare ţară trebuie să ia direct legătura unele cu altele şi să facă schimb de orice informaţii relevante”[19].

De la Paris, grupuri de agenţi asigurau supravegherea emigraţiei ruse în Marea Britanie, Germania şi - începând cu anul 1912 - Italia. In Elveţia, care devenea un centru

important al diasporei revoluţionare, Agenţia poseda pe statele sale de plată trei poliţişti din Geneva pentru obţinerea de informaţii direct de la sursă. Supravegherea emigranţilor în Belgia şi ţările scandinave se realiza printr-un mixaj de poliţie locală şi reprezentanţi ai Agenţiei de la Paris[20]. Pe parcursul celor câţiva ani până la primul război mondial, Agenţia a fost asaltată de protestele deputaţilor socialişti şi radicali, referitoare la activitatea sa pe pământul Franţei. In 1913, ambasada a considerat mai prudent să anunţe că agenţia a fost desfiinţată. Activitatea ei a fost preluată în mod oficial de către o agenţie privată de detectivi, agenţia Bint & Sambain, condusă de Henri Bint, fost angajat francez al Agenţiei pentru Străinătate. In realitate, Agenţia a continuat să funcţioneze, cu mai multă discreţie decât în trecut. Dar desfiinţarea ei oficială, deşi fictivă, a dăunat cooperării cu Surete, care se plânge în 1914 că „guvernul francez nu mai este capabil să se informeze cu exactitate asupra activităţilor periculoase ale agenţilor străini pe teritoriul francez”[21].

Agenţia nu s-a limitat la colectarea de informaţii. Ea a fost o adevărată deschizătoare de drum în ceea ce priveşte o mare varietate de „măsuri active” (aşa cum avea să le numească KGB-ul mai târziu), menite a influenţa guvernele străine şi opinia publică, precum şi „acţiuni speciale” implicând diferite forme de violenţă. In 1886, agenţii lui Rakovski, au provocat explozia tipografiei Voinţei Poporului la Geneva, făcând să se creadă că explozia a fost pusă la cale de anumiţi revoluţionari trecuţi pe linie moartă. In 1890, Rakovski „demască” o conspiraţie cu bombe a emigranţilor ruşi de la Paris. In cadrul unui proces senzaţional, unii complotişti au fost condamnaţi la închisoare (unul dintre ei, numit Landezen, reuşind să fugă, a fost condamnat in absentia) iar alţii exilaţi. Ohrana a arestat în Rusia 63 de

pregătind abolirea ţarismului prin metode incluzând bombele artizanale, dar şi studiul documentelor din British Museum[13]. Sediul Agenţiei pentru Străinătate a Ohranei (Zagradicinaia Agentura), destinată supravegherii emigranţilor, se afla la ambasada rusă din Paris, principalul centru de emigrare[14]. In conformitate cu datele culese de Siguranţa Franceză, Agenţia pentru Străinătate a început să lucreze în Paris, probabil la o scară mai redusă, în anul 1882[15]. Pe la 1884 devenise complet operaţională sub conducerea formidabilului Piotr Rakovski. în timpul perioadei populiste, Rakovski era un slujbaş mărunt cu simpatii revoluţionare. în 1879 a fost arestat de Secţiunea a

treia şi i s-â propus să opteze între deportarea în Siberia sau o carieră în cadrul poliţiei politice. Rakovski a ales a doua ofertă, devenind cel mai influent ofiţer de informaţii externe din toată istoria Rusiei ţariste. Spre deosebire de următorii rezidenţi la Paris, el a jucat un rol proeminent în înalta societate franceză, acumulând bogăţie prin speculaţii la Bursă, dând recepţii costisitoare la vila sa din St. Cloud şi având ca prieteni intimi directori de la Surete, miniştri şi preşedinţi. în Echo de Paris, se scria la 1901:

> „Dacă îl întâlniţi în societate, am serioase îndoieli că veţi simţi cea mai mică bănuială, deoarece nimic din înfăţişarea lui nu-i revelă sinistra funcţie. Bogat, turbulent, pururi cu zâmbetul pe buze... seamănă mai degrabă cu un tip genial, dispus să-şi facă de cap, plin de veselie... Are o slăbiciune pentru micuţele noastre pariziene - dar este cel mai îndemânatic agent care poate fi găsit în zece capitale europene”[16].

Rakovski şi succesorii lui la Agenţia pentru Străinătate s-au bucurat de un statut similar şefilor şi adjuncţilor Ohranei din St. Petersburg, şi de o considerabilă libertate de acţiune. La fel ca şi Ohrana în Rusia, ei au utilizat atât „supravegherea externă” (cu detectivi deghizaţi, portari etc.), cât şi „penetraţia internă” (prin spioni ai poliţiei, dintre care unii fuseseră la început revoluţionari veritabili) împotriva emigraţiei ruse[17]. Departe de a protesta contra operaţiunilor Agenţiei pentru Străinătate pe pământul Franţei, la Surete a considerat prezenţa acesteia binevenită, pentru propriile proiecte de extindere. Un raport al Siguranţei franceze spunea, în ajunul primului război mondial:

> „Este imposibil de negat, în mod obiectiv, utilitatea poliţiei ruseşti care operează în Paris, în mod oficial sau nu, cu scopul de a ţine sub supraveghere revoluţionarii ruşi.”

în vederea păstrării bunăvoinţei autorităţilor franceze, Agenţia exagera în mod obişnuit ameninţarea revoluţionară. La Surete apreciază că numai în aria pariziană existau în 1914 peste 40 000 de revoluţionari ruşi - cam de zece ori mai numeroşi decât existau în realitate în întreaga Europă occidentală[18].

pogromurile. în Memoriile sale, el consideră că „esenţa răului” constă în „incapacitatea nefericita a evreilor de a desfăşura o muncă productivă sănătoasă”:

> „Guvernul nu ar fi avut niciodată nici cel mai mic motiv de

adoptare a unor măsuri împotriva evreilor, dacă acestea nu ar fi fost dictate în mod imperativ de necesitatea de a proteja populaţia rusă şi, în special ţăranii... A existat un anumit gen de oprimare a evreilor în Rusia, dar aceasta a fost mult mai puţin eficientă decât ar fi trebuit să fie. Guvernul a intenţionat să protejeze ţăranii de exploatarea nemiloasă a evreilor; dar intervenţia guvernului a avut prea puţin efect”...[9] Antisemitismul stimulat de stat constituie o explicaţie la răspândirea mai rapidă a marxismului printre evrei, comparativ cu alte etnii din imperiul rus. Primul partid marxist cu o oarecare bază de mase a fost fondat în 1897, sub numele de Alianţa Evreiască. Evreii erau predominanţi printre fondatorii Partidului Muncitoresc Social Democratic, prima grupare marxistă, 1898, precum şi printre fondatorii Partidului Socialist Revoluţionar, succesor al populiştilor în anul 1902. Prezenţa crescută a evreilor în cadrul grupurilor conducătoare revoluţionare a alimentat în continuare antisemitismul Ohranei[10].

în ciuda originii evreieşti a numeroşi „vechi bolşevici”, antisemitismul a reapărut, uneori în formă deghizată, în perioada lui Stalin. Spre deosebire de Ohrana, KGB-ul nu a promovat pogromuri. Dar el a rămas secţiunea cea mai antisemită a instituţiilor sovietice. în timp ce nomenclatura în ansamblul său este aproape închisă pentru evrei, Ministerul de Externe şi Comitetul Central sunt dispuse să-şi deschidă porţile pentru persoane cu origine semievreiască. KGB-ul nu este dispus. în spatele obsesiei permanente a anumitor ofiţeri KGB, privitor la conspiraţiile sioniste şi „subversiunea ideologică” transpare mitologia antisemitică propagată de Ohrana, în ianuarie 1985, L. P. Zamoiski, şef adjunct al Consiliului FCD în domeniul Informaţiilor Secrete, cu reputaţie de om inteligent şi de bun-simţ, a asigurat membrii rezidenţei la Londra, în prezenţa lui Gordievski, că masonii liberi, ale căror ritualuri erau în mod cert de origine semitică, făceau parte din marea conspiraţie sionistă[11].

Manualele şi cursurile KGB resping ideea existenţei unei continuităţi între procedeele Ohranei şi ale sale în ceea ce priveşte tratamentul aplicat disidenţilor evrei şi criminalilor politici. în schimb, KGB-ul dă o mai mare apreciere activităţii de informare externă a Ohranei[12]. Aceasta se referea în special la supravegherea emigranţilor ruşi, actualmente sub conducerea ■ofiţerilor liniei de contrainformaţii din fiecare rezidenţă. Emigraţia dizidenţilor politici, care a început cu exilul lui Herzen în 1847, i-a adunat pe reprezentanţii

generaţiei populiste din 1870. în timpul domniei lui Nicolae al II-lea existau aproximativ 5 000 de emigranţi revoluţionari,

denumirea de Departament al Poliţiei, pur şi simplu), răspunzând de toate chestiunile legate de securita tea statului. Crima politică a fost dată în responsabilitatea unui Departament Special (Osobîi Otdel) la sediul central al poliţiei, şi în responsabilitatea unei reţele de Secţii de Securitate regionale (Ohrannaie Otdelenie) prima dintre acestea fiind înfiinţată în 1881. Sistemul poliţiei politice a început de atunci să fie numit Ohrana. Reorganizarea nu l-a salvat totuşi pe Alexandru al II-lea, care moare asasinat cu o grenadă de mână în 1881.

Ohrana era unică în Europa la acea epocă, atât sub aspectul extinderii puterilor sale cât şi în ceea ce priveşte scopul activităţii. Alte forţe europene de poliţie funcţionau cu respectul legii. Ohrana însă îşi făcea singură legea. Ea avea dreptul să cerceteze, să pună la închisoare sau să deporteze după bunul său plac. Diferenţa esenţială dintre Rusia şi restul Europei, scria Piotr Strune, liberal convertit de la marxism, în 1903, era reprezentată de „omnipotenţa poliţiei politice” de care depindea supravieţuirea ţarismului. Totuşi, Rusia ţaristă nu a fost niciodată un stat poliţienesc în totalitate. Comparativ cu dimensiunile ulterioare sovietice, enormele puteri ale Ohranei erau utilizate doar cu moderaţie. Chiar şi în timpul represiunii din 1880, numai 17 persoane au fost executate pentru crime politice, acestea reprezentând toate asasinate sau atentate. Printre teroriştii care au mers la eşafod s-au numărat Alexandr Ulianov, condamnat la moarte pentru participarea sa la complotul eşuat vizând asasinarea lui Alexandru al III-lea 'a 1 martie 1887 (aniversarea asasinatului comis asupra lui Alexandru ; 1 II-lea). Fratele în vârstă de 16 ani al lui Ulianov, Vladimir (cunoscut mai bine sub numele de Lenin), ar fi jurat atunci răzbunare împotriva imperiului ţarist. In anul 1901,4113 ruşi au fost exilaţi în ţară pentru crime politice, iar 180 dintre ei la muncă forţată[7].

Cel mai persecutat grup de populaţie din Imperiul rus a fost de departe cel evreiesc. Antisemitismul popular, pogromurile încurajate de către stat, legislaţia defavorizantă şi discriminările de multiple forme, în perioada domniei lui Alexandru al III-lea (1881-1894) şi Nicolae al II-lea (1894-1917), au determinat exodul a mai multor milioane de evrei, în special în Statele Unite. Regimul în frunte cu ţarul au transformat evreii în ţapul ispăşitor împotriva căruia era

orientată nemulţumirea populară. Expulzarea bruscă a peste 30 000 de evrei de la Moscova la Passover-1891, a oferit precedentul pentru deportările la scară lărgită a altor minorităţi etnice, din ordinul lui Stalin. Deşi nu Ohrana a fost cea care a creat antisemitismul de stat, ea a contribuit totuşi la implementarea acestuia. Ofiţerul Ohranei, Komisarov, a primit o recompensă oficială de 10 mii de ruble pentru a fi incitat cu pamflete scrise în tipografia poliţiei, revoltele populare antievreieşti[8]. Ultimul şef al Ohranei, A. T. Vasiliev, îşi făcea singur dreptate condamnând „articolele excitate de ziar” „care calomniază” în Vest guvernul ţarist şi Ohrana, considerând că acestea sunt de acord cu

Din cele 290 000 de persoane condamnate la exil în Siberia sau muncă silnică, între 1823 şi 1861, numai 5% fuseseră găsiţi vinovaţi de ofense politice, iar dintre aceştia, numeroşi erau polonezi patrioţi, oponenţi ai dominaţiei ruse. In Rusia, disidenţa politică era limitată virtual la o mică secţiune izolată a clasei nobilimii educate. Domnia lui Nicolae I a instituţionalizat crima politică. Codul Criminal din 1845 stipula pedepse draconice pentru toate „persoanele vinovate de a fi răspândit materiale scrise de mână, ori tipărite, sau manifestări menite a incita lipsa de respect faţă de autoritatea suverană, sau faţă de calităţile suveranului, sau faţă de guvernul acestuia”. Acest cod, scrie Richard Pipes „reprezintă pentru totalitarism ceea ce reprezintă Magna Carta pentru libertate”. Din 1845 până în 1988, cu excepţia perioadei cuprinse între revoluţia eşuată din 1905 şi luarea puterii de către bolşevici în 1917, s-a considerat o crimă punerea de întrebări privitoare la regimul politic existent. Codul Criminal din 1960 pedepsea „agitaţia sau propaganda cu scop subversiv sau de slăbire a autorităţii sovietice”, cu închisoare până la 7 ani şi până la 5 ani adiţionali de deportare. Bolşevismul a preluat de la ţarism atât o cultură politică, cât şi un sistem legislativ în cadrul căruia numai statul avea drepturi[5].

Secţiunea a III-a se mândrea cu faptul că în 1848, principalul an revoluţionar al secolului XIX în Europa de Vest, Rusia a rămas „somnolentă în repaos”. Fermentul rural care a succedat emancipării iobagilor în 1861 de către ţarul Alexandru al II-lea (1855-1881), a convins o întreagă generaţie de populişti din clasa superioară, că ţărănimea ar reprezenta un segment matur pentru revoluţie. Pelerinajul idealiştilor radicali eşuat în 1874 în încercarea de a ridica ţăranii

împotriva ţarismului i-a transformat pe unii populişti dezamăgiţi în terorişti. Avocaţii terorii argumentau că asasinarea autorităţilor ţariste ar fi demoralizat regimul, demonstrând totodată vulnerabilitatea sa, într-o formă pe care ţăranii ar fi putut-o înţelege. Grupul de terorişti, care în 1879 se autointitulase Comitetul Executiv al Voinţei Poporului, număra doar 30 de persoane. Dar aceştia, pe parcursul unei campanii care a durat 3 ani, cu bombe şi asasinate (din 1878 până în 1881) au adus regimul în stare de panică, scoţând la lumină inclusiv inadecvările Secţiunii a IlI-a. în 1878, generalul Mezenţov, şeful jandarmilor, a fost asasinat în plină zi pe una dintre străzile principale ale Petersburgului. Escorta lui, locotenent-colonelului Makarov, a fost găsit atât de nepregătit, încât nu a fost capabil decât să-1 lovească pe asasin cu umbrela. Ucigaşul a scăpat. După alte câteva asasinate şi atentate la viaţa ţarului, care fusese condamnat în mod formal la moarte de către Voinţa Poporului, o investigaţie asupra Secţiunii a IlI-a a condus la revelarea atât de multor carenţe de funcţionare ale acesteia, încât ţarul „nu se putea simţi în siguranţă nici în propria locuinţă”[6].

în lună august 1880, discreditata Secţiune a IlI-a a fost desfiinţată şi înlocuită cu un nou Departament al Poliţiei de Stat (în 1883 primeşte

va continua cu intermitenţe, până la revolta decembristă din 1825, de altfel eşuată, nu va mai apare o altă poliţie politică specializată. Decembriştii au reprezentat prima mişcare revoluţionară din Rusia. Spre deosebire de rebelii de mai înainte, decembriştii au intenţionat nu numai schimbarea ţarului, ci şi crearea unui nou sistem politic - fie acesta o republică sau o monarhie constituţională - în care iobăgia să fie abolită. Astfel, în anul 1826, în scopul evitării eventualelor revolte, ţarul Nicolae I (1825-1855) transformă Secţiunea a IlI-a a Cancelariei sale imperiale în poliţie politică’.

Atât ţarul Nicolae cât şi primul conducător al Secţiunii a IlI-a contele Benckendorff, au căutat să se distanţeze de brutalitatea metodelor predecesorilor lor. Simbolul celei de-a IlI-a Secţiuni era o batistă prezentată de ţar într-o casetă de sticlă. Conform tradiţiei, ţarul Nicolae i-a spus lui Benckendorff: „Aici sunt toate instrucţiunile. Cu cât mai multe lacrimi vor fi şterse cu această batistă, cu atât mai bine îmi vei sluji în împlinirea scopurilor mele...” Această metaforă excentrică sugera rolul de „părinte conducător” al poporului său, asumat în mod grandilocvent de către ţar, precum şi

viziunea Secţiunii a III-a asupra ei însăşi de „medic moral” al întregii societăţi. Dar preocuparea majoră a Secţiunii a III-a a fost ceea ce KGB avea să numească mai târziu „subversiunea ideologică”, de fapt controlul stării opiniei publice. Benckendorff pregătea anual „rapoarte asupra opiniei publice”, intitulate mai târziu „Situaţia morală şi politică în Rusia”. Documentul din 1827 consideră că „opinia publică este pentru guvern ceea ce reprezintă harta topografică pentru comandantul oştirii în vreme de război”. Pe lângă utilizarea unei largi reţele de informatori, şeful secţiunii a treia avea în subordine un corp de jandarmi însărcinaţi cu securitatea statului, care se puteau recunoaşte după tunicile albastre şi mănuşile albe. în acel moment, prin comparaţie cu standardele KGB-ului, Secţiunea a treia era o organizaţie mică. Personalul de la sediu a crescut numeric într-un ritm lent, de la 16 în momentul înfiinţării până la 40, la moartea lui Nicolae I în 1855. Şefii Secţiunii a treia nu au manifestat brutalitatea foştilor şefi ai poliţiei politice. Alexandr Herzen, disident politic aflat în fruntea generaţiei postdecembriste era „gata să creadă... că Benckendorff nu a făcut tot răul pe care l-ar fi putut face în calitate de şef al acestei teribile poliţii, situată în afara şi deasupra legii, cu dreptul de a se implica în orice... Dar el nu a făcut nici bine; el nu a avut suficientă voinţă, energie şi suflet pentru aceasta”. Când a fost convocat în prezenţa lui Benckendorff în 1840, Herzen a considerat că acesta are chipul „uzat şi obosit” cu acea expresie care se întâlneşte la persoanele „absente şi apatice”[1]. Contele Alexei Orlov, care i-a succedat lui Benckendorff, după moartea acestuia în 1844, era fratele liderului decembriştilor, Generalul Mihail Orlov. Este greu de imaginat că Stalin, un secol mai târziu, ar fi permis vreunei rude a lui Troţki sau Buharin să intre măcar în NKVD, dar să le permită să-l şi conducă!

UNU

ORIGINI ŢARISTE 1565-1917

Prima poliţie politică a Rusiei, strămoş îndepărtat al actualului KGB, este Opricinina creată în 1565 de către Ivan cel Groaznic, primul Mare Duce de Moscova care avea să fie încoronat ţar. Cei 6 000 de opricinici îmbrăcaţi în negru, călăreau pe cai negri şi purtau la şei emblema unui cap de

câine şi a unei mături simbolizând adulmecarea şi îndepărtarea oricărei trădări. La fel ca în Rusia lui Stalin, majoritatea actelor de trădare existau doar în mintea opricinicilor şi a şefilor lor. Printre victimele lor s-au numărat oraşe întregi, cel mai important fiind Novgorod; mai mult de jumătate dintre locuitorii acestui oraş au fost masacraţi într-o orgie de cruzime care a durat cinci săptămâni, în 1570. Ivan însuşi, a oscilat în permanenţă între perioade de sadism barbar şi perioade de rugăciune şi penitenţă. După o perioadă de domnie a terorii care a durat şapte ani, Opricinina a fost desfiinţată în 1572. Peste aproape patru secole, victimele NKVD-ului stalinist îşi numeau torţionarii „opricinici”. Stalin a dat înaltă apreciere „rolului progresist” al Opricininei în cadrul puterii de stat centralizate, pentru reducerea puterii aristocraţiei boiereşti, dar l-a criticat pe Ivan, pentru pierderea de timp cu rugăciunile, care ar fi putut fi mai bine folosit prin lichidarea unui număr mult mai mare de boieri[1].

Următoarea organizaţie puternică, destinată combaterii crimei politice, a fost Preobrajenski Prikaz, fondată de Petru cel Mare, la sfârşitul secolului XVII, într-un mod atât de insidios încât data precisă a înfiinţării sale a rămas obscură. La o scară mai redusă, poliţia secretă a lui Petru cel Mare a prevestit atmosfera de denunţuri şi teroare a epocii staliniste. Cei care au pierit în celule şi camere de tortură erau nu numai nobili care încercaseră să scape din serviciul statului, ci şi sărmani beţivi care îndrăzniseră să facă glume pe seama ţarului[2]'. Petru este prezent în istoria Rusiei ca un domnitor care a modernizat statul rus, a cărui nouă capitală, St. Petersburg, a fost menită „a deschide o fereastră spre Europa”. Din păcate, el a fost şi promotorul unor manifestări de cruzime înspăimântătoare. însuşi fiul lui, ţareviciul Alexei, după ce a fugit din ţară, a fost adus înapoi în Rusia şi torturat până la moarte. Asemănător Opricininei lui Ivan, nici Preobrajenski Prikaz al lui Petru nu i-a supravieţuit fondatorului. Deşi persecuţia politică

aceste cuvinte de multe ori, după evadare. Fără îndoială că şi le-a amintit şi Leila. Cea mai dură parte a preparativelor de fugă, a fost legată de incapacitatea lui de a se confesa familiei şi de conştiinţa duratei acestei despărţiri. Totuşi, alternativa despărţirii era o scurtă perioadă de libertate, numai câteva săptămâni, iar apoi executarea lui ca trădător şi o mai mare durere pentru ai săi.

Miercuri, 10 iulie, Gordievski se întoarce din sanatoriu la locuinţa sa de la Moscova. în cele aproximativ două săptămâni

dinaintea evadării sale în Vest, el creează o serie de piste false menite a îngreuna misiunea de supraveghere a KGB-ului; planifică mai multe întâlniri cu prieteni şi rude în săptămâna de după plecarea sa plănuită din Moscova. A petrecut, de asemenea, foarte mult timp meşterind la maşina sa Lada, pentru a o pregăti de revizia tehnică generală. Supraveghetorii săi s-au obişnuit să-l vadă mereu părăsindu-şi locuinţa din Leninski Prospekt şi mergând să facă jogging, astfel încât nu-1 mai urmăreau în timpul alergării. Vineri, 19 iulie la orele 16 a plecat la jogging îmbrăcat cu obişnuiţii săi pantaloni uzaţi şi un tricou, în mână cu o sacoşă de plastic, care avea să devină obiectul unor intense speculaţii la Centru. Gordievski nu s-a mai întors niciodată acasă din această şedinţă de jogging. Câteva zile mai târziu, el trecea frontiera. Deoarece există şi alte persoane care ar putea părăsi ţara pe aceeaşi cale, el nu doreşte să facă public acest traseu. Gordievski compară senzaţia pe care a încercat-o în momentul când a ajuns în siguranţă în Vest cu secvenţa din filmul „Vrăjitorul din Oz”, unde imaginea alb-negru devine tehnicolor.

Contrar tuturor piedicilor care i-au stat în cale, el a scăpat de la o execuţie sigură de către KGB. Pentru prima oară în istoria sovietică, un spion KGB identificat ca agent dublu a evadat peste frontieră. Chiar în momentul când era felicitat de prietenii săi, Gordievski se gândea la familia pe care trebuise să o părăsească. KGB-ul obişnuieşte şi acum să ia ostateci. Când această carte a ajuns la tipar, Leila, Maria şi Anna se numără printre aceştia. Ele sunt menţionate în dedicaţia autorilor.

întrebat pe Gordievski: „Ce s-a întâmplat la Londra, bătrâne? A trebuit să rechemăm toţi ilegalii. Operaţiunile noastre sunt destrămate. Am auzit nişte zvonuri că adjunctul tău ar fi fugit”. Ulterior, când l-a întâlnit pe Gordievski, Boharov părea a fi fost pus în gardă şi a evitat să-i vorbească acestuia.

Gordievski şi-a petrecut timpul în sanatoriu făcând uşoare exerciţii fizice, citind şi pregătindu-şi fuga. Majoritatea oaspeţilor sanatoriului îşi împart camerele cu alţi colegi. întâmplător sau intenţionat, colegul de cameră al lui Gordievski era un membru al Pazei de frontieră. Supravegherea sa de către personalul KGB local era mult mai puţin sofisticată decât în capitală. De câte ori Gordievski făcea jogging, el repera aceleaşi persoane, prefăcându-se că urinează lângă aceleaşi tufişuri şi utilizând aceleaşi şiretlicuri ieftine. Pe unul dintre paznicii săi cu o vezică urinară inepuizabilă, Gordievski l-a poreclit în sinea lui „Inspectorul Clouseau”. In biblioteca sanatoriului, Gordievski a studiat toate hărţile şi ghidurile turistice pe care le-a putut găsi, stând în picioare lângă raft, pentru a nu atrage atenţia supraveghetorilor săi asupra genului de cărţi pe care le consulta. în schimb, a avut grijă să împrumute volume care nu aveau nimic comun cu planurile lui de evadare şi cu zona de frontieră pe care dorea să o traverseze. Ultimul ofiţer KGB cu care a stat de vorbă înainte de a pleca din sanatoriu, l-a întrebat „de ce naiba s-a apucat să citească o carte despre Războiul ruso-turc din 1877-1878”. Gordievski i-a răspuns că îşi completează lacunele din cultura sa istorică. După ce a evadat, Centrul de la Moscova a examinat minuţios acea carte, căutând zadarnic repere inexistente.

Plecarea familiei lui Gordievski în Transcaucazia a fost amânată pe neaşteptate până pe 30 iunie, astfel încât el a primit vizita copiilor săi la sanatoriu, timp de o zi. A fost ultima oară că şi-a văzut fiicele, pe Maria şi Anna. Când ziua aceea a luat sfârşit şi le-a urcat în tren, le-a îmbrăţişat îndelung şi abia a mai avut timp să sară din trenul de Moscova care deja pornise. în timpul sejurului la sanatoriu, Gordievski s-a deplasat de două ori la Moscova, sub diferite pretexte, pentru a lua legătura cu SIS. A parcurs pe jos cele 10 mile până la cea mai apropiată staţie de tren, reflectând la drumul mult mai lung până la graniţa care făcea parte din traseul evadării lui. în mod remarcabil, contactele lui cu SIS par a fi scăpat neobservate KGB-ului de la Moscova. în timpul primei vizite a văzut-o pentru ultima oară pe soţia lui (Maria şi Anna erau în vacanţă la locuinţa bunicii lor paterne, lângă

Moscova). El şi-a luat rămas bun de la Leila într-un supermagazin din Moscova, unde făceau cumpărături înainte de plecarea lui Gordievski înapoi la sanatoriu. A fost unul dintre momentele cele mai sfâşietoare din viaţa lui Gordievski. Faptul că Leila nu cunoştea importanţa pentru amândoi a acestui moment, făcea sentimentul aproape insuportabil.

Ea l-a sărutat scurt pe buze. Gordievski a schiţat un surâs. S-a trezit spunând încetişor: „Putea să fie un pic mai tandru”. Gordievski şi-a amintit

intervalul de libertate care-i fusese acordat, se spera că va fi surprins în tentativa de a-i contacta pe britanici sau cu vreo altă dovadă compromiţătoare. Pe de altă parte, se părea că acuzatorii lui nu dispuneau de dovezi împotriva lui, aşteptând circumstanţele favorabile.

Din moment ce singura sa şansă era de a câştiga timp, Gordievski s-a decis să se arate cât mai cooperant posibil. El îşi ceru scuze că a dormit în timpul interogatoriului din vilă. „Cred, spuse el cu un aer vinovat, că a fost ceva în neregulă cu mâncarea”. Generalul Golubev, al cărui simţ al absurdului era lacunar chiar şi pentru standardele KGB-ului, a negat cu indignare. El a pledat pentru calitatea dejunului de la vilă, sandvici cu sandvici. „Şunca a fost bună, susţinu el. Somonul afumat a fost bun. Brânza, a fost la fel”. Gordievski nu a replicat la apologia sandviciurilor. „In ceea ce priveşte acuzaţiile privitor la munca mea, a continuat el, nu ştiu despre ce vorbiţi. Dar dacă dumneavoastră hotărâţi că munca mea la Direcţia întâi Centrală trebuie să ia sfârşit, îmi voi asuma acest fapt ca ofiţer şi ca gentleman”. Retrospectiv, Gordievski a considerat ultima sa frază, la fel ca pledoaria lui Golubev pentru sandviciuri, drept un interludiu comic într-o disperată bătălie pentru supravieţuire. Generalul Gruşko a părut înviorat de reacţia lui Gordievski şi în acelaşi timp bucuros că a fost evitată neplăcerea unei recunoaşteri deschise a vinovăţiei ori o negare viguroasă a trădării în departamentul său. „Mulţumesc, mulţumesc”, i-a spus lui Gordievski şi i-a strâns mâna. El l-a sfătuit pe Gordievski să aducă „publicaţiile antisovietice” la biblioteca Direcţiei întâi Centrale astfel încât, la un eventual proces, să se poată afirma că fac parte dintr-o expoziţie de carte. Gribin, şeful Departamentului al treilea, care se ruşina acum de înalta apreciere pe care o acordase cu puţine luni în urmă, activităţii lui Gordievski, a evitat să-i strângă acestuia mâna. „Nu ştiu ce să-ţi spun, a zis el. Ar fi bine să iei toate acestea într-un sens filozofic”. După fuga lui

la Londra, Gordievski s-a gândit să-i dea telefon lui Gribin şi să-i spună: „V-am urmat sfatul. Am luat totul într-un sens filozofic”.

Gordievski a primit concediu până la data de 3 august. El a calculat că jocul de-a şoarecele şi pisica va continua cel puţin până la sfârşitul concediului. El a petrecut 15 zile dulci-amare în iunie, împreună cu Leila, Maria şi Anna, în apartamentul lor din Moscova; bucuria de a fi împreună cu familia era intensificată de conştiinţa posibilei despărţiri în curând. în timp ce restul familiei se pregătea să plece la locuinţa din Transcaucazia a tatălui Leilei, în data de 20 iunie, Gordievski a hotărât să nu-i însoţească. Ştiind că avea nevoie de timp pentru organizarea evadării, el a acceptat locul care i se oferise într-un „sanatoriu” al KGB-ului (un fel de hotel de vacanţă), fostă casă de vacanţă a lui Stalin, situată la 100 de kilometri la sud de Moscova în localitatea numită Semionovskoie. Cu puţin timp înainte de plecare, un fost coleg din acelaşi bloc de locuinţe, Boris Boharov, l-a

Golubev şi Budanov, comportându-se ca şi cum interogatoriul din seara precedentă fusese o simplă conversaţie după masă. Golubev a plecat în curând, însă Budanova rămas. După cum îşi aminteşte Gordievski, Budanov era unul dintre cei mai siniştri ofiţeri KGB întâlniţi vreodată; totuşi, primele lui întrebări au părut inofensive. într-un anumit moment al carierei lui, Budanov fusese cu siguranţă în Anglia. „Ce zone ale Marii Britanii ai vizitat?”, a întrebat el. Gordievski a răspuns că, datorită restricţiilor la care se supuneau diplomaţii sovietici în mod curent (iar ofiţerii KGB legendaţi ca diplomaţi), călătoriile sale în afara Londrei s-au limitat la participări la conferinţe ale Partidului la Blackpool, Brighton and Harrogate. „Harrogate?”, a întrebat Budanov. „N-am auzit niciodată de el”. Apoi, a schimbat tonul. „Aseară ai fost arogant şi prea încrezut”, a spus el. Gordievski şi-a cerut scuze. „Ne-ai spus că noi re-creăm atmosfera epurărilor reînnoind vânătoarea de vrăjitoare, şi spionomania din 1937. Asta nu este adevărat. Cu timpul îţi voi demonstra că greşeşti. în curând va veni o maşină să te ducă acasă”.

După ce s-a întors la locuinţa sa, Gordievski i-a telefonat lui Gruşko. „îmi pare rău că nu mă simt suficient de bine pentru a veni astăzi la departament”, începu el. Gruşko i-a acceptat scuzele. „îmi pare rău dacă am spus ceva nepotrivit, continuă el, dar cei doi bărbaţi care au venit erau foarte ciudaţi”. „Dimpotrivă”, replică Gruşko, „erau oameni foarte drăguţi”.

Fraza suna foarte emfatic dar, gândi Gordievski, Gruşko ştia că discuţia lor era ascultată. Gordievski a petrecut restul zilei şi ziua următoare acasă, încercând să recupereze şi - după propria expresie - „gândind, gândind, gândind”. Miercuri seara era deja mai puţin deprimat. Evenimentele ultimelor două zile şi rezistenţa cu succes îa acuzaţii i-au sugerat că acum i se acordă un timp de respiraţie, înainte de a se pronunţa condamnarea la moarte. „Poate voi găsi totuşi, o cale de ieşire”, s-a gândit el. Cu o generaţie mai înainte, ar fi fost, pur şi simplu, lichidat. Acum, KGB-ul are nevoie de dovezi.

Joi, 30 mai, Gordievski se întoarce la biroul lui din Departamentul al treilea. Aproape imediat este convocat în biroul lui Gruşko, unde îl găseşte pe acesta flancat de Golubev şi de şeful lui de Departament, Gribin, care avea aerul indispus. Gruşko îi spune: „Ieri am discutat cazul tău aproape toată ziua, cu tovarăşul Kriucikov. Ştii că de multă vreme ne-ai dezamăgit. De aceea, misiunea ta în Marea Britanie va lua sfârşit: Familia ta se întoarce imediat la Moscova. Dar am decis că vei putea continua să lucrezi în cadrul KGB-ului, dar probabil că nu la Directorat. Care este răspunsul tău?”

Gordievski era convins că această propunere era o stratagemă menită a-i pune la dispoziţie suficientă frânghie ca să se poată spânzura cu ea. Condamnarea lui la moarte era suspendată pentru moment; dat fiind că interogatoriul din vilă fusese un eşec, el fusese pus sub supraveghere. în

Volga neagră a lui Gruşko la o vilă a KGB-ului, la câteva mile distanţă de Moscova, unde îi aştepta un dejun rece.

„Bei ceva?", 1-aîntrebat Gruşko. Gonjievski a ezitat o clipă, amintindu-şi campania anti-alcool lansată de Gorbaciov, dar în final a acceptat. Un chelner le-a servit fiecăruia dintr-o sticlă de coniac din Armenia. Spre surpriza lui Gordievski, Gruşko a început prin a-i pune întrebări despre familia sa. Pe când mâncau sandviciuri li s-a alăturat generalul Golubev şi colonelul Budanov de la Contrainformaţii care răspundeau de investigarea defecţiilor interne. A fost adusă o a doua sticlă de coniac, iar paharul lui Gordievski a fost umplut din nou. Aproape imediat şi-a dat seama că fusese drogat. „Simţeam, îşi aminteşte el, ca şi cum eram o altă persoană”. A început să vorbească repede şi precipitat, conştient că o parte a minţii lui îi cerea să nu piardă controlul pe când cealaltă parte îi spunea să nu se mai ostenească. Şi-a dat seama că Gruşko a părăsit încăperea, pe când Golubev şi Budanov au început să-I

mitralieze cu întrebări.

I s-a cerut părerea asupra unor foşti trădători sovietici, în special asupra unui agent francez al cărui nume codificat era „Farewell”, care lucrase în domeniul spionajului tehnico-ştiinţific şi fusese executat cu doi ani în urmă. Apoi, interogatoriul a devenit mai personal. „Cum poţi s-o asculţi pe fiica ta recitând Tatăl Nostru”, a fost întrebat pe neaşteptate. „Ştiam că sunt drogat şi, deci, incapabil să judec limpede, şi-a spus în gând Gordievski, dar aceasta înseamnă că mi-au ascultat conversaţia cu mama şi sora mea, din timpul weekend-ului. Probabil că apartamentul meu este înţesat de microfoane”. Apoi, Gordievski a fost provocat să vorbească despre cărţile lui Soljeniţîn şi publicaţiile occidentale de lângă pat. „Cum poţi să aduci în ţară literatură antisovietică?”, l-au întrebat. In continuare, interogatoriul a devenit mai dur. Gordievski a fost direct acuzat că lucrează pentru englezi. I s-a spus numele unui diplomat britanic. „Nu-i aşa că el este cel care te-a recrutat?”, a întrebat Golubev. „Nu-i aşa că te-ai întâlnit cu prietenii tăi britanici înainte de a te întoarce la Moscova?” Gordievski a fost lăsat singur o vreme. După câtva timp, Golubev s-a întors. „Acum mărturiseşte!”, i-a spus. Simţind că i se învârteşte capul, Gordievski s-a auzit răspunzând, ca de la mare distanţă, că nu are nimic de mărturisit. „Mărturiseşte! Ai făcut-o acum o clipă, nu-ţi aminteşti? Mărturiseşte din nou!” Gordievski repeta mecanic: „Nu, nu am nimic de mărturisit”. Nu-şi mai amintea nimic din acest moment, până când s-a trezit a doua zi de dimineaţă, cu o durere cumplită de cap, într-unul din dormitoarele vilei.

Doi chelneri ai vilei, un bărbat şi o femeie, i-au adus cafeaua gata pregătită. Gordievski a băut ceaşcă după ceaşcă, dar durerea de cap nu i-a trecut. încercând să-şi reamintească evenimentele zilei precedente, primul său gând a fost: „Sunt pierdut. Nu mai am scăpare”. însă treptat, un dram de speranţă şi-a făcut loc în mintea lui. Pe la ora 9.30 a.m., au sosit la vilă

în momentul când a ajuns la locuinţa sa din Leninski Prospekt nr. 109, şi-a dat seama, chiar înainte de a deschide uşa că i se făcuse percheziţie. Atât el cât şi soţia lui, Leila, foloseau doar două dintre cele trei broaşte ale uşii. Acum erau încuiate toate trei. „Este tipic”, şi-a spus Gordievski. Lăcătuşii KGB-ului erau deosebit de buni tehnicieni, dar băutori notorii de alcool şi din cauza aceasta aveau deficienţe de concentrare. Prima inspecţie a casei nu a revelat nimic

suspect. Gordievski a remarcat, la o a doua inspectare a băii, că se practicase o mică gaură în ambalajul de celofan al unei cutii de şerveţele nedesfăcută, al cărei conţinut fusese verificat cu o sondă. Gordievski ştia că nu putea fi găsit nimic suspect în apartamentul său, cu excepţia unui teanc de cărţi cumpărate din occident (incluzând şi lucrările lui Soljeniţîn) şi ascunse lângă pat; în ciuda interdicţiilor oficiale, numeroşi diplomaţi sovietici cumpărau astfel de cărţi pe ascuns. înainte de a merge la culcare, el a telefonat şefului Departamentului al treilea, Nikolai Petrovici Gribin, anunţându-şi întoarcerea. Gribin a vorbit puţin, dar tonul vocii lui a sunat mai rece ca de obicei.

în dimineaţa următoare, luni, 20 mai, un ofiţer inferior KGB, Vladimir Cemov, care fusese expluzat din Marea Britanie cu doi ani în urmă, a sosit cu un autoturism Lada la locuinţa lui Gordievski pentru a-1 conduce pe acesta la sediul Directoratului din Jasenevo. Lui Gordievski i s-a pus la dispoziţie o cameră liberă din Departamentul al treilea. La întrebarea lui Gordievski când se va întâlni cu Cebrikov şi Kriucikov, i se spune să aştepte: „Veţi fi anunţat când vor fi gata să vă primească”. Timp de o săptămână nu se întâmplă nimic. Gordievski aşteaptă în fiecare zi până la ora 20 să i se comunice telefonic când au loc întâlnirile promise, dar i se prezintă o serie întreagă de scuze: Kriucikov are o săptămână încărcată cu conferinţe la sediul KGB şi la Comitetul Central; Cebrikov nu se poate întâlni cu el înainte de întâlnirea cu Kriucikov. Gordievski îşi ocupă timpul completându-şi dosarele privitoare la operaţiunile britanice şi ale KGB, precum şi verificând statistici asupra economiei şi forţelor armate britanice.

Gribin încearcă să-l convingă să-şi petreacă weekend-ul împreună la o vilă a KGB-ului. Spre iritarea lui Gribin, Gordievski insistă să rămână în locuinţa sa de la Moscova. Se întâlneşte cu mama şi cu sora lui şi le povesteşte, mai ales, despre familia sa de la Londra. Maria era în clasa întâi la şcoala primară a Bisericii Britanice din Kensington High Street, iar Gordievski se arăta mândru de progresele fetiţei la limba engleză, manifestate prin recitarea într-o engleză perfectă a rugăciunii Tatăl nostru.

A doua săptămână la Moscova a fost mai plină de evenimente decât prima. Luni, 27 mai, către prânz, primeşte un telefon de la generalul Gruşko, şef adjunct al Primului Directorat, prin care este convocat la o importantă reuniune spre a discuta o nouă strategie vizând penetraţia sovietică în Marea Britanie prin agenţi de rang înalt. Ei au fost conduşi, în

KGB în 1988. Victor Ivanovici Popov, irascibilul ambasador sovietic la Londra era clar impresionat. La citirea telegramei, pe chipul său apăruse un zâmbet mieros. în ciuda neînţelegerilor anterioare cu Gordievski, ambasadorul l-a sfătuit cum să se comporte la reuniunile importante care-1 aşteptau la Moscova. Totuşi, cel de-al şaselea simţ de ofiţer de informaţii îi spunea lui Gordievski că ceva este dubios. La citirea telegramei o transpiraţie rece i-a umezit palmele şi vederea i s-a înnegurat pentru un moment. La scurt timp după discuţia cu Popov, soseşte o a doua telegramă, cu detalii privind subiectele pe care Cebrikov şi Kriucikov doreau să le dezbată cu el. Gordievski are simţământul că la Moscova îl aşteaptă o capcană. îşi spune că stresul vieţii sale duble îl face prea suspicios. Mândria profesională de agent britanic penetrat în KGB îl îndeamnă să-şi domine îndoielile şi să se întoarcă la Moscova.

Sâmbătă 18 mai, este una dintre cele mai agitate zile din ultimii trei ani de rezidenţă la Londra. în afară de aranjamentele de plecare, el trebuie să pregătească rapoartele pentru Cebrikov şi Kriucikov şi să înmâneze unui ilegal KGB suma de 8000 lire sterline. Un tehnician al rezidenţei făcuse o imitaţie de cărămidă din plastic, cu un spaţiu la mijloc suficient de mare pentru a ascunde 400 de bancnote de 20 de lire sterline. Gordievski a pus cărămida într-o sacoşă de plastic şi a plecat să-şi ducă fiicele mai mici, Maria şi Anna, şă se joace în Coram’s Field în Bloomsbury, în vecinătatea spitalului de copii din Great Ormond Street. în timp ce sejuca cu fetiţele, Gordievski a ascuns cărămida în iarbă, între o potecă şi un gard, în partea de nord a parcului.

Duminică, 19 mai, de dimineaţă, Gordievski a fost luat de la locuinţa sa din Kensington High Street, cu un Ford Granada al ambasadei sovietice şi condus la aeroportul Heathrow pentru a lua un avion al Aeroflotului spre Moscova. Deoarece se presupunea că va fi o călătorie scurtă, familia rămânea la Londra. Pe aeroportul din Moscova, Gordievski are primul semn clar că ceva nu era în regulă. Ofiţerul KGB de la controlul paşapoartelor i-a studiat cu atenţie paşaportul diplomatic, apoi a dat un telefon în prezenţa lui Gordievski pentru a anunţa sosirea acestuia. Absenţa unui automobil al KGB-ului care să-l transporte părea de asemenea, de rău augur; el avea să descopere mai târziu că fusese totuşi trimisă o maşină, dar aceasta fusese dirijată spre o ieşire din aeroport greşită. Gordievski a luat un taxi, care avea deja doi pasageri: aceştia erau diplomaţi vest-germani care se întorceau la

Moscova. Când Gordievski s-a recomandat drept diplomat sovietic, vest-germanii au devenit vizibil agitaţi, temându-se de vreo capcană şi au cerat să fie conduşi direct la ambasada lor. Gordievski se întreba dacă paznicii KGB-işti de la poarta ambasadei nu vor considera suspectă prezenţa îui în acelaşi taxi cu doi diplomaţi vest-germani.

cercetat, de asemenea, cazul Hollis. Şi el l-a considerat absurd. în 1984, povestea lui Hollis cunoaşte un reviriment datorat acuzaţiilor proferate la televiziune de către Peter Wright, un ofiţer la pensie din MI5, cu o certă înclinaţie spre teoria conspiraţiei; cu trei ani mai înainte, acelaşi Wright reprezentase sursa principală a speculaţiilor lui Chapman Pincher. în acea vreme Gordievski era în concediu la Moscova; cu ocazia unei vizite făcute lui Igor Viktorovici Titov, şeful biroului pentru Marea Britanie, fost responsabil al reţelei de informaţii politice şi rezident adjunct la Londra, până la-expulzarea sa cu un an în urmă, a citit o telegramă KGB referitoare îa speculaţiile lui Wright. Titov i-a spus: „Povestea aceasta este ridicolă. Probabil la baza ei se află vreo intrigă misterioasă englezească”. Dimitri Andreevici Svetanko, consultant şi fost şef adjunct al Departamentului al treilea din PGU, s-a declarat de acord.

Gordievski a considerat o adevărată ironie focalizarea interesului mass-mediei asupra agenţilor sovietici imaginari, într-un moment în care penetraţia reală KGB în Marea Britanie atinsese cel mai redus nivel din ultimii 50 de ani. Rapoartele KGB relevă absenţa oricărei surse în interiorul MI5 sau al SIS, din momentul arestării lui George Blak în 1961. Peter Wright nu a aflat niciodată că unul dintre motivele pentru care guvernul a renunţat cu atâta încredere la acuzaţiile împotriva lui Hollis, era reprezentat de existenţa unei surse informative a SIS într-o înaltă poziţie din structura KGB.

Cariera lui Gordievski a cunoscut o creştere fulminantă în 1985. Se încheiaseră 11 ani de activitate ca agent penetrat al SIS. Şi, totuşi, niciodată nu se bucurase de o mai bună reputaţie la Centru ca în această perioadă. Şef al resortului de informaţii politice şi rezident adjunct la Londra din 1983, rapoartele lui politice s-au bucurat de o înaltă apreciere. Informările scrise prezentate de Gordievski în timpul vizitei lui Gorbaciov la Londra în 1984 i-au consolidat succesul în Marea Britanie. în ianuarie 1985 a fost chemat la Centru şi anunţat că va prelua funcţia de rezident la Londra, în locul lui

Leonid Efremovici Nikitenko, rechemat la Moscova în mai. în timpul sejurului la Moscova, Gordievski a fost iniţiat în cifrurile secrete utilizate pentru comunicaţia strict secretă cu Centrul.

Vineri 17 mai 1985, Gordievski primeşte o telegramă prin care era chemat înapoi la Moscova pentru învestitura oficială ca rezident la Londra. Dacă nu ar fi avut capacitatea de a depăşi criza care avea să urmeze, Gordievski nu ar fi supravieţuit, şi cartea aceasta nu ar mai fi fost scrisă. Această telegramă, în ciuda formulării laconice, nu avea nimic suspect: Gordievski era informat asupra întâlnirilor pe care urma să le aibă cu Victor Mihailovici Cebrikov, preşedinte al KGB şi membru al Biroului politic, precum şi cu generalul Vladimir Alexandrovici Kriucikov, conducător al Direcţiei întâi Centrale, care trebuia să succeadă lui Cebrikov la preşedinţia

lui Brejnev era o prăpastie de netrecut. Existau momente când Philby însuşi recunoştea imensitatea acestei prăpăstii. Atunci când critica deficienţele sistemului sovietic, Philby primea din parteaofiţerilor KGB banalul răspuns: „Nu sunt eu responsabil de aceasta”. Replica lui Philby era: „Nu eşti responsabil? Fiecare cetăţean sovietic spune că nu e responsabil. Adevărul este că toţi sunteţi răspunzători!”

Deşi Centrul a popularizat în Vest cariera lui Philby, KGB nu a considerat binevenită publicitatea în jurul lui Anthony Blunt, al patrulea membru din grupul „celor 5 magnifici”, în 1979. In anii ’80, KGB a urmărit cu amuzament vânătoarea declanşată de mass-media britanică împotriva celor cinci şi a altor trădători în cadrul unei serii de false procese. Agenţi imaginari şi reali, se înmulţeau în mod alarmant într-o serie de cărţi de mare succes la public. Printre cei acuzaţi din greşeală s-au numărat Frank Birch, Sefton Delmer, Andrew Gow, Sir Roger Hollis, Guy Liddel, Graham Mitchell şi Arthur Pigou, toţi decedaţi; Sir Rudolf Peierls, care, în ciuda rumorilor că ar fi fost mort, s-a dovedit a fi în viaţă şi a câştigat procesul pe care l-a intentat pentru defăimare; Lordul Rotschild, victimă, până la moartea survenită în 1990, a unor insinuări, mai degrabă decât a unor acuzaţii directe, a intentat şi el proces; dr. Wilfred Mann, care nu şi-a chemat detractorii în justiţie, dar a publicat o demonstraţie convingătoare a inocenţei sale. Către sfârşitul anilor ’80, vânătoarea celui de-al cincilea membru al grupului începuse să semene cu căutarea sfântului potir a lui Monty Python.

Dacă KGB ar fi fost mai puţin intoxicat cu teoria

conspiraţiei, el ar fi putut considera binevenită confuzia generată de vânătoarea de agenţi şi umbrirea reputaţiei serviciului de informaţii secrete britanic, care devenise ţinta unor glume sugerând că devenise biroul în străinătate al KGB-ului. In loc de aceasta, la Centru se vehicula în mod frecvent ideea că întreaga vânătoare de agenţi reprezenta o stratagemă sinistră britanică. Gordievski tocmai se mutase la biroul britanic din Departamentul al treilea, în 1981, când afirmaţia senzaţională a lui Chapman Pincher, conform căreia Sir Roger Hollis, director general al MI5 între anii 1956-1965 a fost agent sovietic, a invadat primele pagini ale ziarelor britanice5. Gordievski era convins că Hollis este nevinovat, datorită cercetărilor pe care le efectuase asupra istoriei PGU în 1980. Totuşi, în urma acuzaţiilor împotriva lui Hollis, el a dezbătut cazul ore în şir cu Ivan Alexandrovici Şiskin, şeful Facultăţii Numărul Doi la şcoala de pregătire a PGU, Institutul Andropov. Şiskin era principalul specialist al PGU în probleme britanice şi funcţionase la Londra în calitate de rezident adjunct şi şef al KR (Contrainformaţii) din Londra între anii 1966-1970. El era convins că nu-i nimic adevărat în speculaţiile referitoare la Hollis. Unul dintre prietenii lui Gordievski la Centru, Albert Ivanovici Kozlov, şef de secţie în cadrul Departamentului al treilea, a

simpli agenţi. Până la moarte, în 1988, numele de cod al lui Philby la Centru a fost „agentul Tom”.

Philby a descoperit mai târziu că de fapt, KGB-ul nu acorda niciodată încredere totală agenţilor străini. Atunci când a fugit, în ianuarie 1963, cel mai bun prieten al lui de la Moscova, Guy Burgess al cărui stil de viaţă excedase KGB-ul, mai mult decât Foreign Office, era pe moarte din motive de alcoolism.

In ciuda repetatelor cereri către Centru, lui Philby nu i s-a permis să-l vadă înainte de moartea sa, în august 1963. In testamentul său, Burgess îi lăsase lui Philby biblioteca sa, paltoanele de iarnă, câteva mobile şi 2 000 de lire sterline. Philby însuşi era supravegheat îndeaproape ori de câte ori călătorea în alte ţări ale blocului comunist. Când a fost în vizită în Cuba, a fost obligat să călătorească cu vaporul pentru a nu avea posibilitatea de a schimba direcţia de zbor în timpul tranzitului pe aeroport. în primii ani petrecuţi la Moscova, Philby s-a consolat elaborând sau ajutând la elaborarea unor rapoarte minuţioase asupra tuturor operaţiunilor la care a participat, sau sprijinind scrierea memoriilor şefului ilegalilor sovietici la Londra de după război, Konon Nolody (alias

Gordon Sousdale), publicate în 1965 în Occident, precum şi a propriilor memorii propagandistice, publicate în 1969 după îndelungate deliberări la Centru. în compensaţie la absenţa rangului de ofiţer, el a fost consolat prin acordarea unui şir de recompense din partea serviciilor secrete ale blocului sovietic, începând cu Ordinul Lenin în 1965.

Prin 1967, completându-şi însemnările memorialistice, Philby a fost cuprins de o adâncă deprimare, deoarece „KGB-ul habar nu are care este potenţialul meu real”. Viaţa sa privată a fost cu totul specială. După ce a sosit la Moscova, el s-a împrietenit cu Donald Maclean, pe care-1 întâlnise la Londra din când în când după plecarea de la Cambridge. Această prietenie a luat sfârşit în 1965, atunci când Philby a fost părăsit de cea de-a treia soţie, în viaţa lui intrând Melinda Maclean. După aproape un an de zile, şi această relaţie era ruinată. Philby începe să bea într-un mod sinucigaş, până la obnubilarea conştiinţei. Spre deosebire de Maclean, care a murit probabil din cauza abuzului de alcool (a durat mai mult timp decât în cazul lui Burgess), Philby a fost salvat de o soartă asemănătoare prin apariţia Rufei, „femeia pe care am aşteptat-o toată viaţa”. Ei s-au căsătorit în 1971. Contactul cu Philby l-a întărit pe Gordievski în convingerea că trebuie să lucreze în folosul occidentului. Philby încerca cu disperare să se convingă pe sine însuşi, în timp ce privea oraşul Moscova de la fereastra apartamentului său că poate vedea, aşa cum scrie în memoriile sale, „bazele solide ale viitorului întrezărit la Cambridge”[3]. Dimpotrivă, lui Gordievski i se părea că între imaginea mitică a societăţii juste sovietice, care l-a inspirat pe Philby la absolvirea universităţii, şi realitatea sumbră, îngheţată a Rusiei

în ianuarie 1963, la jumătatea primului său an de formare în domeniul serviciilor secrete. Zece ani mai târziu, pe când se afla la Copenhaga, Gordievski a cumpărat un exemplar al cărţii scrise de Patrick Seale şi Maureen McConville, *„Philby: Lungul drum spre Moscovei* şi l-a trimis lui Philby printr-un prieten de la Centru, Albert Ivanovici Kozlov. Philby l-a citit şi i l-a restituit lui Gordievski, cu o dedicaţie scrisă de mână în limba engleză pe pagina de gardă:

„Dragului meu coleg Oleg:

Să nu crezi nimic din ceea ce se publică despre mine!

Kim Philby”

Părerea lui Gordievski despre Philby era, într-adevăr, diferită de imaginea strălucitoare a superspionului, popularizată de KGB. In 1977, pe când se afla în concediu la

Moscova, el a audiat prima conferinţă a lui Philby la Centru, în prezenţa a aproximativ trei sute de persoane. Philby a vorbit în engleză „Acest an, a spus el la început, este foarte special. Nu numai pentru că marchează a şaizecea aniversare a Marii Revoluţii din Octombrie; el celebrează şi a cincizecea aniversare a federaţiei sovietice de fotbal”. S-au auzit două reprize de râs, prima din partea celor care înţelegeau engleza, a doua după traducere. După ce şi-a dezarmat astfel auditoriul, Philby a trecut la o critică devastatoare a tratamentului la care a fost supus de către KGB în cei cincisprezece ani de la defecţia sa. „In cursul carierei mele, a spus el, am vizitat sediile unora dintre cele mai importante servicii de informaţii din lume. Iar acum, în sfârşit, după paisprezece ani la Moscova, îl vizitez pe al vostru pentru prima oară". In timpul întâlnirilor sale cu ziariştii occidentali, chiar şi atunci când critica KGB-ul că-i neglijează talentele, Philby nu a revelat niciodată în ce măsură se simţea jignit. El a ştiut să lase impresia că ocupă o poziţie de prim rang în KGB. La ultimul său interviu, luat de Phillip Knightley, cu puţine luni înainte de moartea sa, Philby a confirmat informaţia că deţinea deja gradul de colonel în momentul defecţiei sale. Dar când a fost întrebat de Knightley, mai târziu în acelaşi interviu, dacă între timp a devenit general KGB, Philby a dat un răspuns echivoc: „în fond, în KGB nu există ranguri militare, dar eu beneficiez de privilegii de general.” După cum Philby ştia foarte bine, există ranguri militare în KGB (Gordievski era colonel în timpul defecţiei sale) şi există generali KGB[2]. însă Ja sfârşitul vieţii sale, spre supărarea sa, Philby a spus că duce o existenţă privilegiată, dar că nu s-a înălţat niciodată mai sus de rangul de „agent”. Când a sosit la Moscova în ianuarie 1963, el a sperat să i se ofere un post de conducere la Centru. Tot atunci a constatat cu dezamăgire că agenţii proveniţi din vest, oricât de încununaţi de succes, nu primeau niciodată grad de ofiţer în KGB. Ei rămâneau, ca şi Philby,

de ofiţer KGB, este de a lucra pentru Vest. Gordievski a început să caute contacte cu autorităţi occidentale.jDupă o perioadă de sondaj reciproc, la sfârşitul lui 1974 a început colaborarea totală cu SIS.

In decursul activităţii pentru Vest, Gordievski a plonjat în documentele PGU, atât de adânc cât era posibil fără un risc inacceptabil. Investigarea detaliată a ordinului de luptă al KGB-ului a făcut posibilă întocmirea fără precedent a listei rezidenţilor KGB în majoritatea capitalelor occidentale, anexă

la acest volum. Gordievski a avut, de asemenea, lungi discuţii cu ofiţeri superiori KGB, cu diplomaţi şi demnitari politici. El a fost deseori surprins să constate cât de multe a putut afla prin simpla şedere în birourile unor importanţi membri ai nomenclaturii. Toţi aveau pe mese telefoane înseriate, care deveniseră un simbol de înalt statut social, mult preţuit în Uniunea Sovietică. La începutul lui 1980, Gordievski îl vizitează cu regularitate pe Victor Fiodorovici Gruşko, şef adjunct al PGU, responsabil cu operaţiunile din Europa. Pentru a sta de vorbă cu Gruşko timp de zece minute, Gordievski trebuia să aştepte în biroul său mai mult de o oră, vreme în care marele om rezolva problemele majore ale zilei utilizând majoritatea duzinei de telefoane aflate pe masa de lucru. Cel mai înalt lider de partid căruia Gordievski îi raporta asupra problemelor curente era Mihail Sergheevici Gorbaciov. In perioada primei sale vizite în Marea Britanie, în decembrie 1984, cu trei luni înainte de a deveni secretar general al Partidului Comunist Sovietic, Gorbaciov a primit trei-patru rapoarte informative pe zi, majoritatea dintre ele elaborate de Gordievski. La rândul său, Gorbaciov îşi prezenta punctele de vedere asupra anumitor priorităţi ale activităţii viitoare a ambasadei şi a rezidenţei KGB la Londra. Probabil că ulterior a reflectat la ironia situaţiei de a primi rapoarte pentru primele sale convorbiri în Europa occidentală de la un ofiţer de informaţii care lucra pentru SIS.

Printre aspectele istoriei KGB care au interesat în mod deosebit atât pe Andrew cât şi pe Gordievski înainte de colaborarea lor, au fost cele legate de cariera la Cambridge a viitorilor agenţi. Universitatea Cambridge la care predă Andrew, prezintă particularitatea unică, dar îndoielnică, de a fi furnizat agenţi în ultima parte a secolului XX atât pentru serviciile secrete britanice, cât şi pentru principalul rival al acestora, KGB-ul (contrar impresiei generale lăsate de anumite rapoarte, agenţii recrutaţi de Marea Britanie au fost, totuşi, mult mai numeroşi). După prezentarea în 1960 a faimosului film western Cei şapte magnifici, agenţii de la Cambridge ai KGB-ului au primit la Centru numele de „cei cinci magnifici”. Portretele celor care i-au recrutat şi i-au controlat cei dintâi pe agenţii de la Cambridge, se află la locul de onpare în oculta „Sală a amintirii”, acolo unde PGU îşi comemorează eroii. Gordievski a urmărit cu deosebit interes cariera celui mai eficace dintre „cei cinci magnifici”, Kim Philby, care a fugit la Moscova

Principala problemă cu care se confruntă toţi istoricii care, asemeni lui Andrew, au încercat să studieze istoria operaţiunilor în străinătate a KGB-ului, este totala inaccesibilitate a tuturor documentelor braţului informativ în străinătate, numit Direcţia întâi Centrală (PGU). Accesul lui Gordievski la numeroase documente ale acestui serviciu, pentru o perioadă de douăzeci şi trei de ani, a oferit o cale de rezolvare prin ocolire a acestei probleme aparent insolubile. Andrew a descoperit de la prima întâlnire că Gordievski a fost timp îndelungat implicat în istoria KGB, precum şi în operaţiunile curente ale acestuia. In 1980 a răspuns de elaborarea secţiunilor strict secrete interne ale Direcţiei întâi Centrală care s-a ocupat cu activităţile derulate în Marea Britanie, Irlanda, Scandinavia, Asia şi Australia. Pentru el, studiul a fost mai interesant decât scrisul. Era vorba de numeroase aspecte care, din motive politice, nu puteau fi comunicate nici măcar într-o istorie secretă de circuit intern KGB. Acest gen de inhibiţii nu a mai apărut în cazul prezentului volum, la elaborarea căruia Andrew şi Gordievski au început să lucreze la sfârşitul verii lui 1987. Ofiţerii KGB îl vor fi considerat mult mai sincer decât propriile lor lucrări de circuit intern şi, speră autorii, mult mai util sub aspect informaţional.

Deşi această istorie a fost scrisă de Andrew, ea se bazează pe o cercetare combinată, cu interpretări aduse la acelaşi numitor prin numeroase discuţii minuţioase şi reprezintă concluziile ambilor autori: Lucrarea se bazează pe arhivele secrete ale KGB-ului, pe alte surse din numeroase biblioteci şi arhive occidentale, precum şi pe îndelungata experienţă a lui Gordievski din perioada de rezidenţă PGU şi KGB. După o pregătire de un an, în 1962-'63, Gordievski a petrecut nouă ani la Centru, la sediul din Moscova al KGB-ului (1963-'65 şi 1970-'72), la rezidenţa din Copenhaga (1966-'7O), organizând operaţiunile ilegalilor KGB (agenţi operând sub identităţi false, neprotejaţi prin imunitate diplomatică). în următorii treisprezece ani, Gordievski a lucrat în domeniul informaţiilor secrete politice (PR) la Copenhaga (1973-'78), la Centru (1978-'82) şi la Londra (1982-'85).

Momentul crucial în starea de alienare crescândă a lui Gordievski, atât faţă de KGB cât şi faţă de sistemul sovietic s-a produs în vara anului 1968, odată cu invazia forţelor Pactului de la Varşovia în Cehoslovacia şi zdrobirea libertăţii care înmugurea în Primăvara de la Praga. Ideile acesteia erau asemănătoare celor care aveau să bântuie Europa de Est

douăzeci de ani mai târziu, în anul revoluţionar 1989: convingerea că statul comunist monopartinic conduce în mod inexorabil la intoleranţă, dezumanizare şi distrugerea libertăţilor. Ca oricare disident în epoca Brejnev, Gordievski s-a confruntat cu dilema găsirii unui mod de luptă pentru democraţie în interiorul unui sistem politic expert în reducerea îa neputinţă a oponenţilor săi. în perioada revenirii sale la post pentru a doua oară la Copenhaga în 1973, el a hotărât că cel mai bun mod de a duce această luptă, în calitate

INTRODUCERE

Majoritatea autorilor pot spera că, mai devreme sau mai târziu, vor fi în situaţia de a face o predicţie corectă, fără ca aceasta să se întâmple în mod frecvent. In octombrie 1985 a venit rândul lui Christopher Andrew, cu publicarea cărţii sale *Serviciul secret: constituirea serviciilor de informaţii britanice* In timp ce scria Serviciul secret, el a ajuns în punctul de a nu mai crede aserţiunea larg răspândită, derivată din interesul mediilor internaţionale în ceea ce priveşte agenţii sovietici educaţi la Universitatea din Cambridge (unde Andrew predă istorie), că penetraţia şi defecţia la nivel înalt rămân, mai ales, o problemă a Occidentului decât a Kremlinului. Cariera lui Oleg Penkovski, agentul anglo-american în GRU (Serviciul de informaţii al armatei) care ajucat un rol vital în criza fachetelor din Cuba, în 1962, a fost, bănuieşte el, departe de a fi unică. In ceea ce familia lui Andrew consideră a fi reprezentat „un rar moment de clarviziune”, el scria la prima ediţie a Serviciului secret: „Este prematură concluzia că până acum nu au mai existat şi alţi Penkovski, doar pentru că numele lor nu au apărut încă în ziare”'. Exact înainte de publicarea Serviciului secret, mass-media au informat despre un alt Penkovski, care a înregistrat un şi mai mare succes, de dala aceasta în KGB. Numele lui era Oleg Gordievski.

Cu câteva luni înainte de a evada din Rusia, în vara lui 1985, Gordievski a fost numit rezident KGB (şef de filieră) la Londra. Din anul 1974 el a lucrat pentru SIS, Serviciul Secret de Informaţii britanic (cunoscut şi ca MI6), în calitate de agent penetratîn interiorul KGB-ului. In vara lui 1968, Gordievski citeşte Serviciul secret şi ia legătura cu Andrew. Pe măsură ce discuţiile lor se adânceau, Andrew şi Gordievski au fost izbiţi de similaritatea interpretărilor lor asupra operaţiunilor KGB începând cu naşterea lui sub denumirea de Ceka, la şase săptămâni după Revoluţia din Octombrie.

Obsesia persistentă a KGB-ului, privitor Ia conspiraţiile imaginare, dar şi la oponenţii reali, a devenit o temă majoră în studiul lui Andrew. Era o obsesie experimentată de Gordievski nemijlocit. Cea mai dramatică perioadă din cariera sa de ofiţer KGB s-a petrecut la începutul anilor 1980, atunci când Kremlinul a început să se alarmeze în mod serios din cauza unui plan vestic inexistent de atac nuclear. Gordievski a fost implicat îndeaproape în cea mai mare operaţiune de informaţii secrete din istoria Uniunii Sovietice, o colaborare de o amploare fără precedent între KGB şi GRU, cu numele de cod RYAN, care căuta să scoată la iveală complotul stocurilor din băncile de sânge britanice, al numărului de animale sacrificate în abatoare şi frecvenţei întâlnirilor dintre doamna Thatcher şi Regină.

Revoluţionarii Socialişti
Serviciul de securitate nazist
Serviciul de Securitate Est-German („Stasi”)
Informaţie Ştiinţifică şi Tehnologică înaltul
SR ss SSD comandament sovietic (GHQ, pe timp de
S&T război) Serviciul de securitate cehoslovac
Stakva StB Congresul Sindicatelor (Marea Britanie)
TUC UB Serviciul de securitate polonez; predecesor al
UDBA
UNITA use SB
U2 VMS Serviciul de securitate yugoslav
Uniunea pentru Eliberarea Totală a Angolei
Comisia Serviciului Unitarian
Planul de spionaj american
Consiliul Monarhist Suprem (Grupul
VPK Comisia de Industrie Militară Sovietică
WES WiN Secretariatul Vest-European (Comintern)
„Libertate şi Independenţă” (Ultimele resturi ale Armatei Patriei Poloneze)
WPC Consiliul Mondial pentru Pace
Linia X Departamentul de informaţii ştiinţifice şi tehnologice în rezidenţele KGB
ZANU Uniunea Naţională Africană din Zimbabwe
ZAPU Uniunea Poporului African din Zimbabwe
ZOMO Poliţie paramilitară poloneză

PDPA PDRY Partidul Comunist Afghan
PGU Republica Democrată a Poporului din Yemen
Direcţia întâi Centrală (Informaţii Externe) a KGB (Pervoe Glavnoe Upravlenie), în engleză FCD (First Chief Directorate)
PLO Organizaţia de Eliberare a Palestinei
POUM Partidul Unificării Muncitorilor (Partid spaniol marxisto-troţkist în 1930)
PPR Partidul (Comunist al) Muncitorilor Polonezi; predecesor al PZPR
PRC Linia Republica Populară Chineză
PR PROD Departamentul de informaţii politice în
PSP PZPR rezidenţele KGB
RENAMO Biroul de Producţie al NSA
ROVS Partidul Comunist Cubanez; predecesor al PCC
Partidul Unit (Comunist al) Muncitorilor Polonezi
RPC Comitetul Politic Rus (organizaţie anti-
SACP bolşevică)
SAS Partidul Comunist Sud-African
SB SDECE Serviciile Speciale Aeriene (Marea Britanie)
Serviciul de securitate polonez
Agenţia'franceză de informaţii externe; predecesor al
SDI SDKPIL Iniţiativa de Apărare Strategică („Războiul
SDP SED stelelor")
Sigint Partidul Social Democrat din Polonia şi Lituania
Partidul Social Democrat (Marea Britanie)
Partidul (Comunist al) Unităţii Socialiste Est-
SIM SIS Serviciul spaniol republican de securitate
SMA Serviciul de Informaţii Secrete (Marea
Smersh Britanie) Administraţia Militară Sovietică
(Germania de Est) „Moarte spionilor!"
(Contrainformaţii militare sovietice, 1943-
Serviciul de securitate din Mozambic
SNASP SOE Executivul de operaţiuni speciale (Marea
Sovnarkom Britanie)
SPD Consiliul Sovietic al Comisarilor Poporului
Partidul Social Democrat German

KOR Comitetul de Apărare al Muncitorilor Polonezi
KPD Partidul Comunist German
Linia KR Departamentul de contrainformaţii în rezidenţele KGB
KRO Departamentul de contraspionaj dintre cele două
războaie al Ceka/GPU/OGPU/GUGB; predecesor al Direcţiei a Doua a KGB
LPG Grupul de Procesare de la Londra, serviciul de transcriptare al GCHQ
LSR Stânga Socialistă Revoluţionară
MGB Ministerul Sovietic al Securităţii Statului, 1946—1954
MGIMC Institutul de Stat din Moscova pentru Relaţii Interna
ţionale
MI5 Serviciul de securitate britanic
MOR Asociaţia Monarhistă din Rusia Centrală („Fidelitatea”)
MPLA Mişcarea Populară Marxistă pentru Eliberarea Angolei
MVD Ministerul Sovietic de Afaceri Interne, 1946—
NEP Noua Politică Economică
NKGB Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului
(Serviciul de securitate sovietic, 1941 şi 1943—1946; predecesor al MGB)
NKVD Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (încorporat Securităţii Statului 1922—1923, 1934— 1943); predecesor al MVD
NSA Agenţia de Securitate Naţională (SUA)
NSZRIS Uniunea Poporului pentru Apărare a Ţării şi Libertate
(organizaţie anti-bolşevică)
NTS Alianţa Naţională Laburistă (organizaţie social-demo-
crată a emigranţilor sovietici)
OAU Organizaţia Unităţii Africane
OGPU Direcţia Politică Unificată de Stat (Serviciul securităţii
sovietice, 1923—1944)

Okhrana Serviciul de securitate ţarist, 1881—1917
OMS Departamentul Internaţional de Legătură al Interna
ţionalei Comuniste
OSS Biroul de Servicii Strategice (predecesorul CIA în tim
pul războiului
OUN Organizaţia Naţionaliştilor Ucrainieni
OZNA Serviciul de securitate yugoslav; predecesor al UDBA
PCC Partidul Comunist Cubanez (din 1975)

FRG	Republica Federală a Germaniei
GC&CS	Şcoala Guvernamentală de Cifruri şi Coduri (Marea Britanie); predecesorul GCHQ
GCHQ	Sediul Guvernamental de Comunicaţii (Marea Britanie)
GDR	Republica Democrată Germană
Gehlen Org	Agenţia semioficială de informaţţii externe a Republicii Federale a Germaniei; predecesorul BND
GKES	Comitetul Sovietic de Stat pentru Relaţii Economice Externe
GKNT	Comitetul Sovietic de Stat pentru Ştiinţă şi Tehnologie
GPU	Direcţia Politică de Stat (Serviciul de securitate sovietic încorporat în NKVD, 1922—1923)
GRU	Agenţia sovietică de informaţii militare
GUGB	Administraţia Principală a Securităţii Statului (Serviciul de securitate sovietic din cadrul NKVD, 1934—1943)
Gulag	Direcţia Lagărelor de Muncă
Humint	Informaţie derivată din surse umane
HVD	Agenţia de Informaţie Externă a Germaniei Federale
IADL	Asociaţia Internaţională a Iuriştilor Democraţi
IB	Ramura Informativă (India)
ID	Departamentul Internaţional al Comitetului Central al Partidului Comunist Sovietic
INO	Departamentul Ceka/GPU/OGPU/GUGB de Informaţii Externe, 1920—1941 predecesor al INU
INU	Direcţia de Informaţii Externe a NKGB/ GUGB/MGB, 1941—1954; predecesor al PGU
IRA	Armata Republicană Irlandeză
IRD	Departamentul de Cercetări Informative (Marea Britanie)
IWA	Ajutorul Internaţional Muncitoresc
JJC	Comitetul de Informaţii Unit (Marea Britanie)
K-5	
KGB	
KHAD	
KI	

Serviciul de securitate est-german, 1947—1949; predecesor al SSD

Comitetul Securităţii Statului (Serviciul de securitate sovietic, creat în 1954)

Serviciul de securitate afgan

Comitetul de Informaţii (Agenţia sovietică de informaţii externe, compusă din Direcţiile externe ale MGB şi GRU, 1947—1951)

LISTA DE ABREVIERI

AEC	Comisia pentru Energie Atomică (SUA)
AFSA	Agenţia de Securitate a Forţelor Armate (SUA); predecesor al NSA
AK	Armata Patriei Poloneză (Al II-lea Război
ANC	Mondial)
ASA	Congresul Naţional African
	Agenţia de Securitate a Armatei (SUA);
AVO BfV BND	Serviciul de Securitate Maghiar; predecesor al
Ceka	AVM
	Serviciul de Securitate al RFG
	Agenţia de Informaţii Externe a RFG
	Comisia Extraordinară a întregii Rusii pentru
	Combaterea Contrarevoluţiei şi a Sabotajului
CIA	Agenţia Centrală de Informaţii (SUA)
CND	Campania pentru Dezarmare Nucleară (Marea
Comintern	Britanie)
COMSUBLAN	Internaţionala Comunistă
T	Comandantul Forţelor Submarine din Atlantic ale
CPUSA CUSS	Partidul Comunist al SUA
DA	Societatea Socialistă a Universităţii
	Cambridge Departamentul American (Agenţia
	de informaţii cubană independentă de DGI)
DGI DGSE	Agenţia de Informaţii Externe Cubană Agenţia
DGSP DIE	de Informaţii Externe Franceză Serviciul de
DISA DS DST	Securitate Român (Securitatea) Direcţia de
EC ECCI FBI	Informaţii Externe Română Serviciul de
FNLA	Securitate al Angolei Serviciul de Securitate
FRELIMO	Bulgar Serviciul de Securitate Francez
	Comunitatea Europeană
	Comitetul Executiv al Internaţionalei
	Comuniste Biroul Federal de Investigaţii
	Frontul Naţional.de Eliberare a Angolei
	Frontul de Eliberare al Mozambicului

EVOLUŢIA KGB

9

Decembrie 1917	Ceka J,
Februarie 1922	încorporată în NKVD (ca GPU)
	J.
Iulie 1923	OGPU
Iulie 1934	reîncorporată în NKVD (ca GUGB)
Februarie 1941	NKGB
Iulie 1941	reîncorporată în NKVD (ca GUGB)
Aprilie 1943	NKGB
	4-
Martie 1946	MGB
	4-

Octombrie 1947 Informaţiile externe transferate la KI

Noiembrie 1951

4

Martie 1953 se combină cu MVD pentru a forma MVD lărgit

Martie 1954 KGB

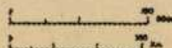
Termenul KGB este utilizat în această carte pentru a denumi organizarea Securităţii Statului Sovietic pe parcursul istoriei sale de la înfiinţarea sub numele de Ceka în 1917, precum şi, mai apropiat, cu referire la Securitatea Statului, începând din anul 1954, când prezentul nume a fost adoptat.

EUROPA POSTBELICĂ
Frontierele politice în 1948

Norvegia
Suedia
Finlanda
MAREA NORDULUI
MAREA BALTICĂ
U. S.
Olanda
Belgia
GERMANIA DE VEST
GERMANIA DE EST
Varșovia
POLONIA
CEHOSLOVACIA
FRANȚA
ELVEȚIA
AUSTRIA
UNGARIA
ROMÂNIA
IUGOSLAVIA
MAREA NEAGRĂ
BULGARIA
SPANIA
ITALIA
MAREA ADRIATICĂ
ALBANIA
GRECIA
TURCIA
SICILIA
ALGERIA
TUNISIA
MAREA MEDITERANĂ

UNIUNEA SOVIETICĂ și
EUROPA DE EST

FINLANDA
ESTONIA
LETONIA
LITUANIA
U.R.S.S.
GERMANIA DE EST
Varșovia
POLONIA
CEHOSLOVACIA
FRANȚA
GERMANIA DE VEST
AUSTRIA
UNGARIA
ROMÂNIA
IUGOSLAVIA
BULGARIA
ITALIA
ALBANIA

NORVEGIA
SUEDIA
FINLANDA
MAREA NORDULUI
MAREA BALTICĂ
ESTONIA
LETONIA
LITUANIA
PRUSIA ESTICĂ
OLANDA
BELGIA
GERMANIA
POLONIA
URSS
FRANȚA
SLOVACIA
ELVEȚIA
UNGARIA
ROMÂNIA
IUGOSLAVIA
MAREA NEAGRĂ
SPANIA
ITALIA
BULGARIA

ANEXIUNI SOVIETICE
1939 - 1940
SUEDIA
PRUSIA ESTICĂ
POLONIA
GERMANIA
SLOVACIA
UNGARIA

KGB

Istoria secretă a operaţiunilor sale externe
de la Lenin la Gorbaciov

Autorii mulţumesc editurii Faber & Faber pentru permisiunea de a reproduce citate din W.H. Auden : *„Spania"*

CUPRINS

Pentru Leila, Maria şi Anna de la Moscova şi
pentru Jenny, Charles, Emma şi Lisa de la Cambridge şi Londra, cu speranţa că respectarea
drepturilor omului în Uniunea Sovietică le va
permite să se întâlnească peste foarte puţin timp.

Când această carte vedea lumina tiparului la

sfârşitul lunii august 1991, autorităţile sovietice au anunţat că Leila, Maria şi Anna, după mai mult de şase ani de despărţire forţată de Oleg, vor primi în curând permisiunea de a părăsi Uniunea Sovietică.

KGB The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev

Cristopher Andrew *8c* Oleg Gordievsky

First published in Great Britain in 1990 by Hodder and Stoughton Ltd., *Sceptre Edition 1991*

KGB - ISTORIA SECRETĂ A OPERAŢIUNILOR SALE EXTERNE DE LA LENIN LA GORBACIOV

Cristopher Andrew, Oleg Gordievski

Traducerea din limba engleză de Doina Mihalcea-Ştiucă

ISBN 973-9156-81 -9

Editura ATI.	Bucureşti Calea Victoriei 120 8 312.41.40, 650.44.20 Fax: 312.34.07

Redactor:	Cristian-Marius Ioan
Fotografiile coperţii verso:	Peter Lofts şi Barry Penrose
Tehnoredactare computerizată:	Paradovschi Adrian BIC-ALL srl

PRINTED IN ROMÂNIA

Christopher Andrew

Şi
Oleg Gordievski

KGB

Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov

Traducerea clin limba engleză de
DOINA MIHALCEA-ŞTIUCĂ

Editura ALL Bucureşti în colecţia **„LUMEA ÎN CARE TRĂIM”** a Editurii **ALL,** veţi mai putea găsi:

PÂNĂ LA CAPĂTUL LUMII - ÎN CĂUTAREA

ŞACALULUI: *Adevărul despre Carlos, omul cel mai căutat din lume*- David Yallop, Editura Corgi Books -1994 - Traducere din Limba Engleză de Dana-Irena Paradovschi - apariţie 1994.

AGENŢIA: *CIA- Ascensiune şi declin*-John Ranelagh, Editura Simon & Schuster - New York - Traducere din Limba Engleză de Dana-Irena Paradovschi - apariţie 1995.

Următoarele apariţii în colecţia **„ACCES LA ISTORIE”,** realizată în colaborare cu editura Hodder & Stoughton - Londra:

STALIN ŞI HRUSCIOV - URSS ÎNTRE 1924-1964 - Michael Lynch - Traducere din Limba Engleză de Roxana Duma - apariţie 1994.

HABSBURGII ŞI HOHENZOLERNII1713-1786 - Waller Oppenheim - Traducere din Limba Engleză de Roxana Duma - apariţie 1994.

LUTHER ŞI REFORMA ÎN GERMANIA 1517-1555 - Keith Randell - Traducere din Limba Engleză de Horia Niculescu - apariţie 1994.

EUROPA ŞI DESPOŢII LUMINAŢI - Walter Oppenheim - Traducere din Limba Engleză de Roxana Duma - apariţie 1994.

JEAN CALVIN ŞI REFORMA TÎRZIE - Keith Randell - Traducere din Limba Engleză de Horia Niculescu - apariţie 1994.

IMPERIUL OTOMAN 1450-1700 - Andrina Stiles - Traducere din Limba Engleză de Felicia Pavel - apariţie 1994.

în acelaşi domeniu:

INSTAURAREA COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA - *I. Guvernul Rădescu* - Dinu C. Giurescu - apariţie 1995.

ROMÂNIA ŞI CONFERINŢA DE LA POTSDAM - 1945 - *Documente*- Dinu C. Giurescu - apariţie 1995.

ISTORIA SECOLULUI XX - III vol. - Pierre Milza, Serge Berstein - Editura Hatier - Paris - Traducere din Limba Franceză de Crist ian-Marius Ioan - apariţie 1995.

“Geneza acestei cărţi importante este aproape la fel de

interesantă ca şi conţinutul ei”

Philip Knightley în “The Spectator”

“Povestiri pline de culoare despre numărul, din păcate impresionant, de bărbaţi şi femei din occident care au fost, în mod secret, în serviciul KGB-ului, care rămân istorii captivante în timp ce recentele lovituri ale KGB-ului ne produc fiori”.

Tom Bower în “Sunday Telegraph ”

“Lucid şi detaliat”

John Lloyd în “The London Review of Books ”

“Această masivă şi unică operă de colaborare poate fi considerată drept cea mai bună carte de până acum referitoare la practicile actuale, spre deosebire de componenţa teoretică a activităţii de spionaj. Nu poate fi pus la îndoială faptul că este cea mai fascinantă istorie disponibilă în prezent a KGB-ului.

Prof. Robin Winks, Univ. Yale, în “Boston Globe”

“Fără *Miles Copeland în “Daily Telegraph*

Competentă, amplu documentată şi accesibilă prezentare a istoriei KGB-ului şi a politicii externe sovietice începând de la Lenin”

Sally Laird în “The Observer”

“Andrew şi Gordievski au înregistrat o splendidă reuşită în ceea ce şi-au propus”

Norman Stone în “The Sunday Times”

“Această istorie a KGB-ului şi a predecesorilor săi corespunde tuturor exigenţelor noastre”.

Sir Michael Howard în “The Washington Post ”

“O lucrare competentă, care nu este doar o lectură plăcută, ci o carte care dezvăluie adevărurile asupra multor controverse… cuprinzătoare şi- magistrală totodată”.

Robert Cecil în “The Sunday Corespondent ”

CHRISTOPHER ANDREW

OLEG GORDIEVSKI

Christopher Andrew este un istoric de la Cambridge, considerat în ziarul *The Times* „liderul neoficial al istoricilor serviciilor secrete în Marea Britanie”. El este de asemenea un frecvent prezentator de filme documentare istorice la televiziune, fiind ales de ziarul *The Sunday Times* printre cele „O sută de personalităţi din Marea Britanie în anul 1980”. Cartea lui, „SERVICIUL SECRET: CONSTITUIREA SERVICIILOR DE INFORMAŢII BRITANICE”, publicată în 1985, a fost descrisă de D. Cameron Watt în ziarul *The Daily Telegraph* ca fiind „excelent documentată, bine studiată... o poveste fascinantă de glorie şi decădere”.

Oleg Gordievski a fost responsabil cu pregătirea, în 1980, a unei istorii strict secrete a KGB-ului şi a operaţiunilor derulate de acesta în Marea Britanie şi în alte ţări occidentale. Colonel KGB şi rezident desemnat în Marea Britanie până la evadarea sa din Uniunea Sovietică în 1985, a lucrat pentru serviciile de informaţii britanice ca agent penetrat în KGB din anul 1974. Actualmente este editor consultant al publicaţiei *Serviciile de informatii şi securitatea naţională.* Christopher Andrew şi Oleg Gordievski au publicat de asemenea „INSTRUCŢIUNI DE LA CENTRU: DOSARE ULTRASECRETE ASUPRA OPERAŢIUNILOR ÎN STRĂINĂTATE ALE KGB-ULUI, 1975—1985”, în 1991, în Marea Britanie.

XHIL Editura ALL RBF
Bucureşti